

7377

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DİVAN ŞİİRİNDE NA'İT

1

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ÂMİL ÇELEBİOĞLU

HAZIRLAYAN
EMİNE YENİTERZİ

KONYA - 1989

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	XVII
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	XX
KISALTMALAR	XXI

GİRİŞ BÖLÜMÜ

A. NA'T KELİMESİNİN LUGAT VE İSTİLAH MÂNÂSİ	1
B. ARAP EDEBİYATINDA NA'T	4
C. FARS EDEBİYATINDA NA'T	18

I. BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA NA'T

A. ANADOLU SAHASI DIŞINDA NA'T	25
B. HALK EDEBİYATINDA NA'T	35
1. Anonim Halk Edebiyatında Na't	35
2. Âşık Edebiyatında Na't	39
3. Tasavvufî Halk Edebiyatında Na't	47
C. DİVAN EDEBİYATINDA NA'T	63
1. Mensur Eserlerde Na't	68
2. Mesnevîlerde Na't	76
3. Dîvanlarda Na't	78
4. Nu'ût Mecmuaları	88
5. Dîvan Şâirlerimizin Na'tlarına Genel Bir Bakış	91
Ç. TANZİMAT EDEBİYATINDAN GÜNÜMÜZE KADAR NA'T	112
D. HAT VE MÛSİKİDE NA'T	116
1. Mûsikîde Na't	116
2. Levhalarda Na't	129

II. BÖLÜM

DİVAN ŞİİRİNDE NA'T

A. NA'TLARDA ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	142
--------------------------------	-----

1.Başlıklar		142
2.Nazım Şekilleri		144
3.Vezinler		145
4.Kâfiye ve Redifler		146
5.Dil ve Üslûp Özellikleri		146
B. MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ		147
1.ÂYETLER		147
1.1.	فَاذْكُرْ	149
1.2.	مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ	150
1.3.	إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ	151
1.4.	الَّذِي لَا يُغْنِي عَنْكَ	151
1.5.	الْعِزُّ وَالْقُوَّةُ	152
1.6.	الْعِلْمُ وَالْحِكْمَةُ	153
1.7.	الْعِلْمُ آدَمَ الْأَسْمَاءَ طَاهِرًا	154
1.8.	الْحَيْوَةَ الْكَافَّةَ وَالْأَدَمَ	155
1.9.	الْحَيَاةَ الْكَافَّةَ فَيَقُولُونَ	156
1.10.	عَلَمًا	158
1.11.	لَا يَعْزُبُونَ	158
1.12.	عَنْ عِلْمِ اللَّهِ	159
1.13.	لَهُ تَرْجَانِي	160
1.14.	الَّتِي بَرَّكُمْ قَالُوا بَلَى	161
1.15.	بَلَى أَلَمْ يَأْتِ الْبَصِيرَةَ	162
1.16.	وَمَا رِيبٌ أَنْزَلْنَاهَا	163
1.17.	تَأْتِي الْغَائِبِينَ	166
1.18.	بِهَاتِ عَدْنٍ	167

1.19.	التائبون العابدون	167
1.20.	فا صبر	168
1.21.	لا تخف	169
1.22.	فا استقم	170
1.23.	قل كفى	171
1.24.	غير ذي زرع	171
1.25.	ونفخت فيه من روحي	172
1.26.	ادخلوها بسدم	173
1.27.	لعمر ك	173
1.28.	الصفحة الجميل	175
1.29.	سبعين المثاني	176
1.30.	انا كفيناك	177
1.31.	سبحان الذي اسرى بعبدہ	177
1.32.	عسى ان يبعثك ربك تقايا محمودا	179
1.33.	اصحاب الكهف	180
1.34.	مكنا عليا	181
1.35.	صاروا الوعد	182
1.36.	وسموات العلى الرحمن على العرشه استوى	183
1.37.	وما ارسلناك الا رحمة للعالمين	183
1.38.	توبوا الى الله	185
1.39.	ما كان محمد	186
1.40.	انا نحمد الصافون	186
1.41.	ولا تقضوا من رحمة الله	187

1.42.	فأرقلوها بنجالدين	188
1.43.	أنا فتحنا لك فتحاً مبيناً	188
1.44.	في روع مشهور	190
1.45.	والنجم ازاهوى	191
1.46.	إن هو إلا وحي يوحى	193
1.47.	ثم روي فقد لي	194
1.48.	فكان قاب قوسين أو أدنى	196
1.49.	ما وحي	201
1.50.	سورة المنتهى	204
1.51.	جنة الماوى	205
1.52.	ما زاع البصر وما طغى	206
1.53.	وأشرف القمر	207
1.54.	وبست الجبال * انتفت السماء	208
1.55.	برسول يأتى من بعدى اسمه أحمد	209
1.56.	تبارك الذى	210
1.57.	ن والقلم	210
1.58.	على فلول عظيم	212
1.59.	فم فأنذر	213
1.60.	أنا هدىنا السبل	214
1.61.	والمرسلات	215
1.62.	والنازعات	216
1.63.	والناطحات نطاً	216
1.64.	إن جاءه الاعمى	217

2.11.	اول ما خلق الله نوري	244
2.12.	حب الوطن من الايمان	246
2.13.	فطرة الله	247
2.14.	قلب لا ينام	247
2.15.	كنت كنزا مخفيا	248
2.16.	كنت نبيا وآدم بين الماء والطين	250
2.17.	لا ارضى	252
2.18.	لنفسه انقضت	253
2.19.	لورنون اتملة لا عترقت	253
2.20.	لوراك لوراك لما خلقت الافلاك	256
2.21.	لى مع الله وقتى	260
2.22.	من رالى	262
2.23.	من عرف نفسه فقد عرف ربه	263
2.24.	والله جميل يحب الجمال	264
<hr/>		
3.	HZ. PEYGAMBER'İN İSİM VE SIFATLARI	266
3.1.	ABD (ABDULLAH)	273
3.2.	AFÜVV (CÜRM-BAHŞÂ)	274
3.3.	ÂHİR (NETİCE, SON)	275
3.4.	AHMED	276
3.5.	ÂLİM (ALİM, A'LEM, ALLÂME, MU'ALLİM)	281
3.6.	ARABÎ	283
3.7.	BÂ'İS	283
3.8.	BEŞİR	284
3.9.	BÜRHÂN	284
3.10.	CÂMÎ'	285
3.11.	DELÎL	286
3.12.	EBÛ'L-ERVÂH	286
3.13.	EBÛ'L-KÂSİM	287
3.14.	EMÎN	288

3.15.EVVEL	289
3.16.FAHR-İ ÂLEM	290
3.17.HABÎB, HABÎBU'LLÂH	290
3.18.HÂCE	292
3.19.HÂDÎ	292
3.20.HÂFİZ	293
3.21.HALÎL, HALÎLU'LLÂH, HALÎLÜ'R-RAHMÂN	294
3.22.HÂ-MÎM	294
3.23.HÂŞİMÎ	295
3.24.HÂTEM	296
3.25.HAYRÜ'L-BEŞER, HAYRÜ'L-İBÂD, HAYRÜ'L-MÜRSE- LÎN, HAYR-I NEV'-İ İNSÂN	297
3.26.İBNÜ'Z-ZEBÎHEYN	297
3.27.İMÂM	298
3.28.İSM-İ A'ZAM	299
3.29.KELÎMU'LLÂH	299
3.30.KERÎM	300
3.31.KUREŞÎ, KUREYŞÎ	300
3.32.MAHBÛB	301
3.33.MÂHÎ	301
3.34.MAHMÛD	302
3.35.MAZHAR-I KÛLL	302
3.36.MİSBÂH	303
3.37.MİFTÂH	303
3.38.MUHAMMED	304
3.39.MUHTÂR	307
3.40.MUKTEDÂ	307
3.41.MURTAZÂ	308
3.42.MUSTAFÂ	308
3.43.MUTÂ', MUTÎ'	309
3.44.MUTAHHAR	309
3.45.MÛBEŞŞİR	310
3.46.MÛCTEBÂ	310
3.47.MÛDDESSİR	311
3.48.MÛRSEL	311
3.49.MÛZZEMMİL	312
3.50.NÂSİH, NÂSİH-I EDYÂN	312
3.51.NEBÎ	313
3.52.NEBİYYÜ'R-RAHME	314

3.53.NEBİYYÜ'S-SEYF	314
3.54.NECİYYU'LLÂH	315
3.55.NEZİR	315
3.56.NİZÂMÜ'L-ÂLEMİN	316
3.57.NÛR	316
3.58.PEYGAMBER	317
3.59.RAHİM	318
3.60.RAHMET, RAHMETEN Lİ'L-ÂLEMİN	318
3.61.RA'ÛF	319
3.62.RESÛL, RESÛLU'LLÂH	319
3.63.RESÛLU'S-SAKALEYN	320
3.64.RÛH-I ÂLEM, RÛH-I A'ZAM, RÛHU'L-ERVÂH	320
3.65.SÂDIK, SÂDIKU'L-VA'DÛ'L-EMİN	321
3.66.SAFİYYU'LLÂH	321
3.67.SÂHİB-I KUR'ÂN	321
3.68.SÂHİBÜ'L-LIVÂ	322
3.69.SÂHİBÜ'L-Mİ'RÂC	322
3.70.SÂHİBÜ'S-ŞEFÂ'AT	322
3.71.SÂHİBÜ'T-TÂC	323
3.72.SEYYİD	323
3.73.SİRÂC	324
3.74.ŞÂHİD	325
3.75.ŞEFÎ', ŞEFÎ'Ü'L-MÜZNİBİN	325
3.76.TÂ-HÂ	326
3.77.URVE-I VÛSKÂ	328
3.78.ÜMMÎ	329
3.79.VELÎ	330
3.80.YÂ-SİN	331
4. HZ.PEYGAMBER'İN HAYATI	332
4.1.DOĞUMU	332
4.2.ÇOCUKLUĞU	333
4.3.PEYGAMBERLİK VAZİFESİ	334
4.4.HİCRETİ	334
4.5.SAVAŞLARI VE FETİHLERİ	335
4.6.ÖLÜMÜ	337

5. HZ.PEYGAMBER'İN BEDENÎ ÖZELLİKLERİ	339
5.1.HZ.PEYGAMBER'İN GÜZELLİĞİ	339
5.2.SAÇ	343
5.3.ALIN	353
5.4.KAŞ	357
5.5.GÖZ	365
5.6.GAMZE	368
5.7.KIRPIK	369
5.8.YÜZ	371
5.9.YANAK	383
5.10.BEN	390
5.11.HAT	394
5.12.AĞIZ	396
5.13.DUDAK	400
5.14.DİL	405
5.15.DİŞ	408
5.16.GÖĞÜS	410
5.17.SIRT	413
5.18.PEYGAMBERLİK MÜHRÜ	414
5.19.BEL	417
5.20.EL ve AVUÇ	418
5.21.PARMAK	420
5.22.BOY	426
6. HZ.PEYGAMBER'İN AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ	434
7. HZ.PEYGAMBER'LE İLGİLİ DİĞER MADDÎ VE MÂNEVÎ UNSURLAR	438
7.1.VÜCÛD	438
7.2.RÛH	439
7.3.KALB, GÖNÛL	440
7.4.SÖZ	443
7.5.KOKU	446
7.6.TER	447
7.7.HZ.PEYGAMBER'İN AYAKKABISI	450
7.8.AYAĞI TOPRAĞI	452
7.9.KÛY	458
8. HZ.PEYGAMBER'İN MUCİZELERİ	461
8.1.HZ.PEYGAMBER'İN DOĞUMUNDA VUKÛ BULAN MUCİZEVÎ HÂDİSELER	466

8.2.KUR'ÂN-I KERÎM MUCİZESİ	468
8.3.MI'RÂC	470
8.4.AYIN İKİYE BÖLÜNMESİ	473
8.5.GÜNEŞİN GERİ DÖNDÜRÜLMESİ	476
8.6.BİR AVUÇ TOPRAKLA BİR ORDUNUN YENİLMESİ	477
8.7.PARMAKLARINDAN SULARIN AKMASI	478
8.8.AVCUNDA TAŞLARIN TESBİHİ	479
8.10.CENNETTEN GELEN ÜZÜMLERİN TESBİHİ	480
8.11.KAPI VE DUVARIN HZ.PEYGAMBER'İN DUÂSINA ÂMİN DEMESİ	481
8.12.AĞAÇLARLA İLGİLİ MUCİZELER	481
8.13.HAYVANLARLA İLGİLİ MUCİZELER	482
8.14.HZ.PEYGAMBER'İN BEREKETİYLE YEMEĞİN ARTMASI	484
8.15.PIŞMIŞ KUZUNUN ZEHİRLENDİĞİNİ HABER VERMESİ	485
8.16.KÖR BİR ADAMIN GÖZÜNÜN AÇILMASI	485
8.17.ÖLÜYÜ DİRİLTME MUCİZESİ	486
8.18.GAYBDAN HABER VERME	486
8.19.HZ.PEYGAMBER UYKUDAYKEN GÖNLÜNÜN UYANIK KALMASI	487
8.20.HZ.PEYGAMBER'İN ÖNÜNDEKİLERİ VE ARKASINDAKİ- LERİ AYNI ANDA GÖRMESİ	487
8.21.BULUTUN GÖLGELEMESİ	488
8.22.HZ.PEYGAMBER'İN GÖLGESİNİN OLMAMASI	489
9. HZ.PEYGAMBER'İN KIYAMETTEKİ ÜSTÜNLÜĞÜ VE ŞEFAATI	494
9.1.HZ.PEYGAMBER'İN ŞEFAATI	495
9.2.DİĞER PEYGAMBERLERİN "NEFSİM", HZ.PEYGAMBERİN İSE "ÜMMETİM" DEMESİ	497
9.3.HZ.PEYGAMBERİN KIYÂMETTE DİĞER PEYGAMBERLER- DEN ÜSTÜNLÜĞÜ	499
9.4.LİVÂ-İ HAMD	500
9.5.MAKÂM-I MAHMÛD	501
9.6.HZ.PEYGAMBER'İN KIYÂMETTE TEK SİĞİNİLACAK MELCE OLUŞU	502
10. HZ.PEYGAMBER'E ATTEDİLEN EDEBÎ VE TASAVVUFÎ MOTİFLER	504
10.1.ÂB-I HAYÂT	504
10.2.ANKÂ	505

10.3.AY (Bedr,Mâh,Meh,Tolu Meh)	505
10.4.ÂYET-İ RAHMET	506
10.5.AYNA (Âyine,Mir'ât)	507
10.6.BULUT (Ebr,Sehâb)	507
10.7.BÜLBÜL (Andelîb)	508
10.8.CEVHER (Gevher)	509
10.9.DENİZ (Bahr,Deryâ,Kulzüm,Ummân)	509
10.10.DEVÂ (Dârü's-şifâ,Dermân,Merhem,Şifâ)	510
10.11.DÜRR-İ YETİM (Gevher-i Yek-Dâne)	510
10.12.GÜL (Gülbün,Gonca,Verd)	512
10.13.GÜNEŞ (Âfitâb,Hurşîd,Mihr,Neyyir,Şems)	513
10.14.HAMÂME,HUMÂ	514
10.15.İMÂME,VÂSITA	514
10.16.KIBLE-NUMÂ	515
10.17.KİMYÂ	515
10.18.MA'DEN (Kân,Menba',Ser-Çeşme)	516
10.19.MENŞÜR (Nâme)	516
10.20.MERDÜM-İ DÎDE (Kurratü'l-Ayn)	517
10.21.MEYVE (Çekirdek,Tohum)	517
10.22.MİFTÂH (Kilid)	518
10.23.MÜRŞİD (Rehber,Reh-Bîn,Reh-Nümâ,Pîr,Pîşvâ)	518
10.24.ÖZ (Asl,Hulâsa,Lübb,Zübde)	519
10.25.RÛH (Cân)	520
10.26.SÂKÎ (Sakkâ)	520
10.27.SULTÂN (Beg,Dâver,Emîr,Hâkân,Mîr,Pâdişâh, Sadr,Sâlâr,Server,Şâh,Şehen-şâh,Şerîf)	521
10.28.ŞEM' (Çerâğ,Kandîl,Meş'ale)	522
10.29.TABÎE	523
10.30.TÂC	524
10.31.TÛTÎ	524
10.32.YILDIZ (Ahter,Necm)	525
10.33.YÜZÜK TAŞI (Fass-ı Nigîn,Nigîn)	525
11. HARFLERLE HZ.PEYGAMBER	526
12. CEBRÂİL, DİĞER PEYGAMBERLER VE DÖRT HALİFE	531
12.1.CEBRÂİL AS (Cebreîl,Cibrîl,Cibrîl-i Emîn, Nâmûs-ı Ekber,Tâvûs-ı Sidre)	531
12.2.ÂDEM AS (Ebu'l-Beşer,Safiyyullâh)	533
12.3.İDRÎS AS	535

12.4.NÜH AS (NECİYYULLAH)	535
12.5.İBRÂHİM AS (HALİL, HALİLULLAH)	536
12.6.İSMÂİL AS	537
12.7.YA'KÛB AS	538
12.8.YÛSUF AS	538
12.9.EYYÛB AS	540
12.10.MÛSÂ AS (KELİMULLAH)	540
12.11.HIZIR AS	542
12.12.İLYÂS AS	542
12.13.DÂVÛD AS	543
12.14.SÛLEYMÂN AS	544
12.15.LOKMÂN AS	545
12.16.YÛNUS AS (ZÛ'N-NÛN)	545
12.17.ZEKERİYYÂ AS	546
12.18.YAHYÂ AS	547
12.19.ÎSÂ AS (MESÎH)	547
12.20.DÖRT HALİFE	550

III. BÖLÜM

NA'T METİNLERİ

A. ANADOLU SAHASI DIŞINDAN NA'T METİNLERİ	556
I YUSUF HAS HÂCİB	556
II EDİB AHMED BİN MAHMÛD YÛKNEKÎ	558
III AHMED-İ YESEVÎ	559
IV HÂLİS	560
V KUTB	563
VI HAYDAR TİLBE	566
VII LUTFÎ	567
VIII GEDÂÎ	569
IX SULTAN HÛSEYN MİRZÂ BAYKARA	570
X ALÎ ŞİR NEVÂÎ	571
XI ALÎ ŞİR NEVÂÎ	572
XII ŞEYBÂNÎ HAN	575
XIII UBAYDULLAH HAN	576
XIV BÂBUR ŞAH	577
XV KÂMRÂN MİRZÂ	578

B. TÜRK ŞİİRİNDEN NA'T METİNLERİ

I YÛNUS EMRE	579
II ÂŞIK PAŞA	580
III ŞEYYAD HAMZA	584
IV MES'ÛD BİN AHMED	586
V ŞEYHOĞLU MUSTAFA	591
VI MUSTAFA DARİR	594
VII AHMEDÎ	596
VIII AHMEDÎ	597
IX MEHMED	601
X NESİMÎ	605
XI AHMED-İ DÂÎ	606
XII SÛLEYMAN ÇELEBÎ	609
XIII HATİBOĞLU	611
XIV ŞEYHÎ	613
XV YAZICIOĞLU MEHMED	617
XVI EŞREFOĞLU RÛMÎ	623
XVII KARAMANLI NİZÂMÎ	624
XVIII KEMÂL-İ ÜMMÎ	629
XIX DEDE ÖMER RÛŞENÎ	631
XX AHMED PAŞA	632
XXI NECÂTÎ BEY	635
XXII SULTAN BÂYEZİD-İ SÂNÎ (ADLÎ)	640
XXIII TÂCİZÂDE CAFER ÇELEBÎ	641
XXIV HAYRETÎ	649
XXV FUZÛLÎ	651
XXVI FUZÛLÎ	654
XXVII FUZÛLÎ	655
XXVIII FUZÛLÎ	656
XXIX ZÂTÎ	660
XXX DÂNİŞÎ	665
XXXI FAZLÎ	669
XXXII MUHİBBÎ	673
XXXIII FEVRÎ	674
XXXIV TAŞLICALI YAHYÂ	686
XXXV SULTAN III.MURÂD (MURÂDÎ)	689
XXXVI ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ	690
XXXVII NEV'Î	692

XXXVIII SEYYİD NİZAMOĞLU	695
XXXIX RŪHÎ-İ BAĞDÂDÎ	696
XL NÂDIRÎ	700
XLI NÂDIRÎ	702
XLII AZİZ MAHMŪD HŪDÂYÎ	707
XLIII RIZÂYÎ	708
XLIV RIZÂYÎ	714
XLV HÂŞİMÎ	719
XLVI HAYLÎ	723
XLVII NEF'Î	729
XLVIII NEV'İZÂDE ATÂYÎ	733
XLIX CEVRÎ	737
L FEHÎM-İ KADÎM	741
LI NİYÂZÎ-İ MISRÎ	746
LII KARA ÇELEBİZÂDE ŞEYHŪLİSLÂM AZİZ	747
LIII ŞEHRÎ	751
LIV NÂ'İLÎ-İ KADÎM	756
LV NEŞÂTÎ	761
LVI ABDURRAHMÂN PAŞA (ABDÎ)	764
LVII SULTAN II. MUSTAFA (MEFTŪNÎ)	768
LVIII NÂBÎ	769
LIX NÂBÎ	781
LX SÂBÎT	784
LXI İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ	791
LXII YAHYÂ NAZÎM	792
LXIII YAHYÂ NAZÎM	794
LXIV YAHYÂ NAZÎM	798
LXV YAHYÂ NAZÎM	800
LXVI NEDÎM	802
LXVII VAHÎD MAHTOMÎ	805
LXVIII SEZÂYÎ-İ GŪLŞENÎ	808
LXIX SŪLEYMAN NAHÎFÎ	811
LXX SŪLEYMAN NAHÎFÎ	814
LXXI NECCÂRZÂDE ŞEYH RIZÂ	820
LXXII NECCÂRZÂDE ŞEYH RIZÂ	823
LXXIII SALÂHÎ-İ UŞŞÂKÎ	825
LXXIV ŞEYH GÂLİB	826
LXXV ŞEYH GÂLİB	830

LXXVI ŞEYH GÂLİB	832
LXXVII ŞEYH GÂLİB	833
LXXVIII NEŞ'ET SÜLEYMAN	835
LXXIX ENDERUNLU FÂZİL BEY	836
LXXX KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA	838
LXXXI MÜŞTÂK	842
LXXXII İFFET BURSEVÎ	843
LXXXIII KUDDÛSÎ	844
LXXXIV BAYBURTLU ZİHNÎ	846
LXXXV ŞEREF HANIM	849
LXXXVI SEYRÂNÎ	851
LXXXVII ZİYÂ PAŞA	852
LXXXVIII ŞEYH OSMAN ŞEMS	853
LXXXIX ERZURUMLU KETENCİZÂDE MEHMED RÜŞDÜ	855
XC AHMED REMZİ AKYÜREK	857
XCI MUHAMMED LUTFÎ (EFE)	859
XCII OSMAN KEMÂLÎ	861
XCIII YAMAN DEDE	862
XCIV HÜSEYİN ŞEMŞİ ERGÜNEŞ (ŞEMŞİ)	863
XCV ARİF NİHAT ASYA	864
XCVI KEMAL EDİP KÜRKÇÜOĞLU	871
XCVII FARUK KADRİ TİMURTAŞ	874
XCVIII ARİF HİKMET GÖKOĞLU	877
XCIX ALİ ULVİ KURUCU	879
C AHMET EFE	880
SONUÇ	882
İNGİLİZCE ÖZET	886
BİBLİYOGRAFYA	889
İNDEKS	914

Ö N S Ö Z

Dîvan edebiyatı olarak tanınan klasik edebiyatımız altı yüzyıl gibi uzun bir dönem içinde milletimizin inançlarının, hayat tarzının ve diğer ilimlerin aksettiği; belirgin olarak dînî bir karakter taşıyan, dokusu itibâriyle İslâmî bir edebiyattır. Bu özellik muhtevâda olduğu gibi şekil bakımından da tesirini göstermiş, dînî veya lâ-dînî, mensur veya manzum eserler bir tertip husûsiyeti olarak tevhid ve na't, ya da en basit şekliyle; hamdele ve salvele ile başlayıp, duâ ile bitirilmiştir. Bu bakımdan dîvan edebiyatı içinde tevhid, na't gibi belli başlı yer tutan türlerin asırlar içinde geçirdiği tekâmülü dil ve edebiyat yönünden tesbit etmek, her asrın karakteristik eserlerini tahlil süzgecinden geçirmek, nihâyetinde bu türlere giren duygu, fikir ve hayallerin sınırını çizdikten sonra san'at-kârlarımızın edebî şahsiyetlerini incelemek gerekir.

Ancak edebiyatımızda mukayeseli ve tahlilî çalışmalar fazla değildir. Bu yüzden tek bir müellif veya eser üzerinde durmak yerine; belli bir konuda yazılan eserlerle ilgili çalışmanın hem bizim için, hem de edebiyat araştırmaları için daha verimli ve faydalı olacağı inancıyla Hz. Peygamber'in vafında ve medhinde vücûda getirilen na'tlar üzerinde çalışmayı tercih ettik.

Her mısraıyla sevgiyi dile getiren edebiyatımızda, Allah'ın ve müslümanların ortak sevgilisi Hz. Peygamber'in hayatının her safhası; mevlid, sîre, esmâ-i Nebî, hilye, mucizât, mi'râc-nâme, hicretü'n-Nebî gibi türlerle ele alınmış, O'na duyulan sonsuz ve samimi sevgiyle bu türlerde pek çok manzum veya mensur, hacimli ya da küçük eserler meydana getirilmiştir. Bütün bu türlerin tamamen Hz. Peygamber'le ilgili olması ve neticede O'nun vasıflarını ve övgüsünü işlemesiyle birlikte; bu konuların hepsini içine alan ve bilhassa Hz. Peygamber'in medhine yer veren na'tlar elimizde en çok örneği bulunan müstakil bir türdür. Bir tertip

hususiyeti olarak dînî olsun olmasın hemen bütün edebî eserlerde yer alan na'tlar; konunun böylesine yaygın olmasına rağmen bugüne kadar antoloji şeklindeki yayımlar ve çalışmalar dışında gerektiği gibi incelenmemiştir. Bu sebeple orijinal bir araştırma konusu olarak kabul ettiğimiz bu çalışma ile na't türünün şekil özelliklerini, muhtevâsını ve Türk Edebiyatındaki belli başlı örneklerini ortaya koymak amacındayız.

Çalışmamızı esas itibâriyle dört bölüm olarak ele aldık.

Giriş Bölümü'nde; na't kelimesinin lugat ve ıstılah mânâları üzerinde durulmuş; na'tların kaynağı olan Arap Edebiyatındaki ilk ve meşhur örnekleri tanıtılmış; klasik edebiyatımız üzerinde şekil ve muhtevâ yönüyle tesiri bulunan Fars Edebiyatında na'tların genel durumu hakkında bilgi verilmiştir.

I. Bölüm'de; İslâmî Türk Edebiyatı'nın ilk ürünlerini teşkil eden Karahanlı dönemi ile klasik bir edebiyat vücûda getiren Çağatay Türkçesi'nde yazılan na'tlar üzerinde durulmuş; Anadolu sahasında anonim, âşık ve tasavvufî halk edebiyatında na't türüne dâhil edebileceğimiz şekillerin ve örneklerinin bir dökümü verilmiştir. Asıl mevzuumuz olan dîvan edebiyatında na't konusunu da bu bölüm içinde mensur eserlerde, dîvan, mesnevî ve nuût mecmuaları içindeki yeri ve dîvan şâirlerimizin tesbit edebildiğimiz na'tlarının tanıtılmasıyla vermiş bulunuyoruz. Ayrıca, Tanzimat'tan günümüze kadar na'tların sürekliliğini koruduğuna dâir tesbitlerimize ve güzel san'atlardan hat ve mûsikîde na'tların özel ve önemli bir yeri olduğuna örnekleriyle işâret ettik.

II. Bölüm'de; na'tların nazım şekli, başlık, vezin, kâfiye, redif, dil ve üslûp özelliklerini; na't türünün muhtevâsını teşkil eden âyet ve hadis iktibasları, Hz. Peygamber'in isim ve sıfatları, hayâtı, bedenî ve ahlâkî özellikleri, mucizeleri, şefaati, O'na atfedilen edebî ve tasavvufî motiflerin mâhiyeti; na'tlarda konu edilen Cebrâil AS, diğer peygamberler ve dört halifenin Hz. Peygamber'le olan ilgisi ör-

nekleri ile izâh ve tesbit edilmiştir.

III.Bölüm'de; her asırdan, özellikle meşhur ve na't-gû olarak şöhret bulan şâirlerimizden; nazım şekilleri olarak muhtelif, nuût mecmualarında yer verilmesi ve tanzir edilmesiyle şöhret bulan, başarılı, orijinal ve tipik husûsiyetleri olan na'tlara örnek olarak Anadolu sahası dışından on beş ve asıl ağırlık dîvan şiirinde olmak üzere saz şiiri, tasavvufî halk edebiyatı ve Tanzimat'tan günümüze kadar uzanan döneme ait yüz na't metni verilmiştir. Bu metinler verilirken dîvan, mesnevî ve nuût mecmuaları esas alınmış; varsa ilmî yayınlarından, mezûniyet ve doktora tezlerinden ya da güvenilir yazma veya matbu nüshalarından faydalanılmıştır. Yazma eserlerde inceleme imkânı bulduğumuz veya müteber olanlarına müracaat edilmiş, tereddüd ettiğimiz yerlerde karşılaştırma yoluna gidilmiştir. İktibas yoluyla verdiğimiz metinlerde ise orijinaline bağlı kalmak amacıyla imlâyâ müdâhale etmedik.

Bu çalışmadan önce; edebiyatımızdaki manzum kırk hadisler, mi'râc-nâmeler, Esmâ-i Hüsnâ'lar, Esmâ-i Nebî gibi konular üzerinde doktora ve yüksek lisans tezleri hazırlanmış; tevhidler üzerinde bir çalışma da hâlen devâm etmektedir. Sonuç olarak; dokusu itibâriyle İslâmî bir hüviyet taşıyan edebî mahsullerimizin gereğince değerlendirilebilmesi için öncelikle bu gibi türlerin ele alınarak incelenmesi ve bir seri hâlinde ilim âlemine sunulması kanaatindeyiz.

Çalışmamızın hacimli oluşuyla ya da şahsî kusurlarım sebebiyle ortaya çıkabilecek hataların hoş görülmesi dileğiyle; bu çalışma esnâsında Arap Edebiyatı'na olan katkılarından dolayı emekli öğretmen İsmail Kaya'ya, Hadisler Bölümü'nün hazırlanmasında yardımcı olan Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu'ya, tezimin her safhasında yakın ilgilerini gördüğüm ve problemlerimin hallinde müracaat ettiğim hocam Prof. Dr. Hüseyin Ayan'a ve beni böyle velûd bir konuda çalışmaya sevkeden, büyük bir dikkat ve sabırla tezimi yöneten, teşvik ve yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'ya sonsuz ve samimî teşekkürlerimi arz ederim.

Emine YENİTERZİ

T R A N S K R İ P S İ Y O N S İ S T E M İ

Metinler yazılırken ilmî eserlerde uygulanan transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

ا، و، ی	: <u>Ā, ā, Ī, ī, Ū, ū</u>
أ، ء	: ' ,
ش	: <u>S, s</u>
ح	: <u>H, h</u>
ج	: <u>H, h</u>
ز	: <u>Z, z</u>
ص	: <u>Ṣ, ṣ</u>
ض	: <u>Ḍ, ḍ, Ḍ̣, ḍ̣</u>
ط	: <u>T, t</u>
ظ	: <u>Z, z</u>
ع	: e
غ	: <u>Ġ, ġ</u>
ك	: <u>K, k</u>
ن	: <u>ñ</u>
نگ	: <u>ng</u>

Vâv-ı mâdûle için yalnızca "ā" kullanılmıştır.

Sâkin nûn harflerinden önceki uzun sesler, kelimenin âslî imlâsını göstermek üzere belirtilmiştir.

Birleşik isim ve sıfatların arasında "-," konulmuş, Türkçeleşmiş olduklarına inandığımız kelimelerde buna lüzum görülmemiştir.

K I S A L T M A L A R

a.g.e.	: adı geçen eser
Ank.	: Ankara
Ans.	: Ansiklopedi, -si
a.s.	: aynı sayfa
AS	: Aleyhisselâm
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
Bkz.	: bakınız
bsk.	: baskı
Böl.	: Bölümü
B.T.	: Bitirme Tezi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
D	: Dîvan
DKAS	: Osman Kemâlî, Dîvân-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları
D.T.	: Doktora Tezi
Ed.	: Editor
Edb.Fak.	: Edebiyat Fakültesi
FSM	: Kıvâmî, Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed
GB	: Fazlî, Gül ü Bülbul
H	: Nev'îzâde Atâyî, Heft-Han
HA	: Şeyh Gâlib, Hüsni ü Aşk
Haz.	: Hazırlayan
HE	: Nev'îzâde Atâyî, Hilyetü'l-Efkâr
HH	: Muhammed Lutfî, Hulâsatü'l-Hakâyık
HN	: Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-Nâme
HŞ	: Şeyhî, Hüsrev ü Şîrin
Hız.	: Hazret-i
IN	: Mehmed, Işk-Nâme
İN	: Ahmedî, İskender-Nâme
İst.	: İstanbul
İŞ	: Yahyâ Bey, İstanbul Şehrengizi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
K	: Külliyyât

Ktp.	: Kütüphane, -si
LM	: Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn
M	: Süleyman Çelebi, Mevlid
Mev.Müz.	: Mevlânâ Müzesi
MŞ	: İsmâil Hakk Bursevî, Muhammediye Şerhi
NM 1	: Nuût-ı Nebeviyye Mecnûası, Süleymâniye Kütüphanesi, Hamidiye, Nu:1210.
NM 2	: Nuût-ı Nebeviyye Mecnûası, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, Nu:1211.
NM 3	: Nuût-ı Nebeviyye Mecnûası, Ankara İl Genel Kitaplığı, Nu: 312.
Nu	: Numara
RA	: Radıyallahu anh
S	: Sayı
s	: sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
SAV	: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SC	: İsmâil Hikmet Ertaylan, Sultan Cem
SN	: Mes'ûd bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahâr
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
ŞG	: Yahyâ Bey, Şâh u Gedâ
ŞHBM	: Sadettin Buluç, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzûmesi" İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.D.
T.D.E.D.	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
Ter.	: Tercüme
TİNA	: Türk Millî Kültür Vakfı, Tarih İçinde Hicret ve Na'tler Antolojisi
Yay.	: Yayınlayan
yk.	: yaprak
Y.L.T.	: Yüksek Lisans Tezi
YZ	: Yahyâ Bey, Yûsuf u Züleyhâ

GİRİŞ

A. N A ' T K E L İ M E S İ N İ N L Ū G A T
V E İ S T İ L A H M Â N Â S I

Na't kelimesi, Arapça "fa'l" vezninde sülâsî bir masdardır.Lûgat mânâsı: "Bir kimsede bulunan şeyleri vasfetmek, onu tavsifte mübâlağa etmek"¹, "bir şeyi vasf eylemek, yâni muttasıf olduğu sıfatını îrâd ile nişan vermek"², "Vasıf, medh ü senâ ile berâber ta'rif ve tavsif"³, "Bir şeyi medhederek anlatma,vasıflandırma"⁴ tarzında ifâdelerle izah edilmiştir. Bu tariflere göre bir şeyin veya bir kimsenin güzel sıfatlarını anarak övme mânâsını taşıyan na't; vasfedilenin yalnızca iyi ve güzel yönlerini dile getirmektir.⁵ Ayrıca gramerde: "bir ismi tavsif eden sıfat"a da na't denir.⁶

Istılah mânâsı olarak na't: "Peygamber'imizin vasfı üzerinde söylenen şiir, ... memdûhu Hz. Peygamber olan kasîdeye verilen isim.", "evsâf u medâyih-ı Cenâb-ı Risâlet-Penâhî'yi mutazammın kasîde", "Hz.Muhammed'i övmek üzere yazılan şiirler", "Divan edebiyâtında bilhassa Hz. Peygamber ve Hülefâ-yı Râşidîn vassında yazılan manzûmeler"dir.⁷ Buna göre Hz. Peygamber'i medhetmek üzere kaleme alınan na'tlara; Na't-ı Şerîf, Na't-ı Nebevî, Na't-ı Peygamberî, Na't-ı Resûl

¹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Mısır, 1308, C.II, s.405.

² Mütercim Âsım,Kâmus Tercemesi, İst. 1305, C.I, s.331.

³ Şemseddin Sâmi, Kâmus-ı Türki, İst. 1978, s.1464.

⁴ Ferit Devellioglu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ank. 1970, s.969.

⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İst. 1986,C.VI,s.529.

⁶ Kâmus-ı Türki, s. 1464.

⁷ Türk Ansiklopedisi, Ank.1946-1961, C.25, s.146; Kâmus-ı Türki, a.s.; Türkçe-Osmanlıca Ansiklopedik Lûgat, a.s.; Mehmed Salâhî, Kâmus-ı Osmânî, 1322, C.IV, s.585 ; Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lugatı, İst. 1973, s.113.

gibi isimler verilirken; dört halife için yazılanlara Na't-ı Çâr-Yâr, Hz. Ali için olanına da Na't-ı Ali denmektedir.

Na't; edebiyatımızda diğer peygamberler, aşere-i mübeşşere, dört halife, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Hamza, Hz. Abbas, Ebû Hanife, İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik, İmâm Ahmed, İmâm Buhârî, İmâm Müslim ve Şeyh İbnü'l-Vefâ¹, Abdülkâdir Geylânî gibi tarikat büyükleri için de yazılmış olmakla birlikte, en meşhur ve en yaygın mânâsı; Hz. Peygamber'i öven ve divan tertibinde tevhid ve münâcâttan sonra özel bir yeri olan şiirlerdir.

Bir edebiyatçı kalemiyle na'tın tarifi ise daha farklıdır: "İnsanın ufku mü'mindir. Mü'minin ufku Peygamber, Peygamber'in ufku da mutlak gerçeklerin habercisi, her peygamberi şahsiyetinin katlarında bir yaprak gibi bulunduran son Peygamber... Peygamber, nasıl insanın ufkuysa, na't da şiirin ufkudur.

.....

Na't, insanın; insanı, kendini Peygamber'de araması, gerçeği O'nun çevresinde dolaşarak bulmaya çalışması, O'na yaklaştırmaya çalışarak yaratılışın sırrına erileceğini idrâk edişidir.

Na't, Peygamber'in şiirle yapılmak istenen bir portresidir. Her şâir, durduğu yerden ve görme kabiliyeti ölçüsünde O'na bakar; O büyük mükemmelliğin karşısındaki duygularını zaptetmeye çalışır. Bütün na'tlar âdetâ, tarih boyunca yapılan tek bir portrenin farklı cephelerden birer örneği gibidir ve tek bir portre içindir. Bir portre ki, tarih ve insan devam ettikçe bitmeyecektir. Bütün na'tlar, bir meşale ormanı gibi pırıldar, insanlığın üstünde; ve insanlık, Peygamber'e doğru bu ışıkların altında sevinçle, aşkla, güvenle yürür.

¹ Örnek için bkz. Mertol Tulum, Sinan Paşa, Tazarru-nâme, İst. 1971, s.234-291.

Na't, en ileri ve en mükemmel bir sevgi âbidesidir.
...¹

Bu cümlelerle özetlendiği gibi bütünüyle Hz. Peygamber sevgisini konu edinen na't, aynı sevginin mûsikîde terennüm edildiği bir şekildir. Edebiyatımızda kasideden tek mısraa kadar bütün nazım şekilleriyle, aynı zamanda nesirle ele alınan bu tür; Türk Dînî Mûsikîsi'nde; hem câmi, hem de teke mûsikîsine dahil bir form olmuştur. Bu sebeble na't kelimesinin mânâları üzerinde dururken mûsikî terimi olarak: "flâhî usulleriyle bestelenen, ilâhîden daha uzun, daha tantanalı, daha tumturaklı, daha ağır ve daha yüksek olmasına dikkat edilen"² ve edebiyatımızdaki manzum na'tların bestelenmiş şekline verilen bir isim oluşunu³ da ihmal etmemek gerekir.

Edebiyat, mûsikî ve gramerde kullanılan bir terim olan na'tın çokluk şekli fu'ûl vezninde "nu'ût"dur.⁴ Bu kelime dîvânında çok sayıda na'tı olan şâirlerin, na'tlar bölümünün başlığı olarak aldığı "Nu'ûtu'n-Nebî" terkîbi dışında; özellikle, beğenilen ve meşhur na'tların antoloji şeklinde bir araya getirildiği "Mecmûa-i Nu'ût-ı Nebeviyye" türündeki eserlerin isminde ele alınmıştır.

Yine na't masdarından türetilen bir câlî masdar da "na'tiyye" kelimesidir. Bu kelimenin kullanılmasını yalnızca Enderunlu Fâzıl Bey Divânı'nda ve Hz. Ebû Bekr, Hz. Ali, Mevlânâ, Şâh-ı Nakşibend, Şeyh Abdülkâdir Geylânî ve Ahmede'r-Rifâî'ye dâir na'tların başlığı olarak görüyoruz. Şâir, divânında Hz. Peygamber haricinde yazdığı na'tlar için bu başlığı kullanmıştır.⁵

¹ Sezâi Karakoç, "Bir Kaç Söz", Abdullah Öztemiz Hacıtahi — roğlu, Hazret-i Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na'tlar), İst.1966, s.6-7.

² Yılmaz Öztuna, Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, İst.1974, C.II, s.64.

³ Nuri Özcan, On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İst.1982, C.I, s.40.

⁴ Kâmus-ı Türkî, s.1465; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1012.

⁵ Enderunlu Fâzıl Bey, Dîvân, Bulak, 1258, s.24-31.

Na't kelimesiyle yapılan birleşik isimler de mevcuttur. Bunlardan biri olan "na't-gû"; na't yazan, özellikle çok sayıda yazdığı na'tlarıyla meşhur olan şâirler için kullanılan bir terimdir.¹ Divan edebiyatında çok sayıda na'tı olan Na'tî Mehmed, Na'tî Mustafa ve Gelibolulu Na'ti gibi şâirler bu özelliklerinden dolayı "Na'tî" mahlasını almışlardır.²

"Na't-hân" tâbiri ise; tekkelerde ve cuma günleri câmilerde bestelenmiş na'tları okuyan hânende veya zâkire verilen isimdir.³

Türk edebiyatında na't teriminin bu denli yaygın oluşuna mukâbil; Arap edebiyatında bu tür için "medh", Fars edebiyatında da "sitâyîş" kelimeleri kullanılmıştır.

B. A R A P E D E B İ Y A T I N D A N A ' T

Asr-ı saâdetten önce, câhiliyye döneminde Araplar arasında şiir ve hitâbetin önemli bir yeri vardır. Üzerinde yaşadıkları coğrafî yapı, içtimâî ve dînî durumları, karşılaştıkları savaşların etkileri edebiyatlarına aksetmiş ve içlerinden cömertler, kahramanlar, hikmet erbâbı ve şâirler öne çıkmıştır. Kabîleler arası savaşlarda, anlaşmalarda ve diğer sosyal işlerde şairler ve hatipler önemli rol oynardı. Birbirlerine karşı fesâhat ve belâgatla övünürler, kabîle şâirleri şiirle yarışırldı. Şehirlerde yaşayan (medenî) Arapların fesâhat ve belâgat ehli olduğu gibi, çöllerde yaşayanları da (bedevî) güzel şiir söyler ve âdetâ nazım veya

¹ Mehmet Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, İst. 1983, s.664; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.VI, s.529.

² Türk Dili ve Edebiyatı Ans., C.VI, s.530.

³ Türk Ans., C.25, s.146; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, s.664; H.Kâzım Kadri, Büyük Türk Lügati, İst. 1945, C.IV, s.522.

nesir akıcılığında konuşurlardı.¹

Arap edebiyatının ve hitâbetinin böylesine gelişmesinin temelindeki sebeplerden birisi de yarımada kurulan panayırlardır. En meşhuru Sûk-ı Ukâz adındaki bu panayırlarda şâirler hüner gösterirken, beğenilen şiirler altın mürekkeple yazılıp, Ka'be'nin duvarına asılmıştır. Bu şiirlerden Ka'be duvarına asılan yedi şiire "muallaka-i seb'a"(yedi askı) adı verilir. Bu şiirler câhiliyye döneminin mahsulleridir. Şâirlerinden yalnızca Lebîd müslüman olmuştur.²

İşte böylesine bir edebî yapıya sahip ve en güçlü silahı söz olan Araplar, Hz. Peygamber'in büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerîm karşısında âciz kalmışlardır. Öyle ki, muallaka şâirlerinden İmriu'l-Kays'ın kız kardeşi, Hûd Sûresi'nin kırk dördüncü âyetini işitince: "Kardeşimin şiiri övünme meydanında duramaz.", diyerek İmriu'l-Kays'ın kasîdesini Ka'be duvarından indirmiştir.³

Dolayısıyla, Arap edebiyatında Hz. Peygamber için yazılmış medhiyeler konusunu araştırırken, öncelikle bu âbide eser, Kelâmullâh, Kur'ân-ı Kerîm'den başlamak gerekir. Nitekim: "Biz seni âlemlere ancak rahmet için gönderdik."⁴, "Sizin için Allâh'ın Resûlü'nde pek güzel bir örnek vardır."⁵, "Andolsun size, içinizden bir peygamber geldi ki zahmet çekmeniz O'nu incitir ve üzer. Size çok düşkündür, mü'minlere çok merhametlidir, çok şefkatlidir."⁶ âyetleriyle Hz. Peygamber'in ahlâkı, merhameti, faziletleri Cenâb-ı Hakk'ın diliyle övülmektedir.

¹ Ahmet Turan Arslan, "Asr-ı Saadette Edebiyat", İslâmî Edebiyat, S.3, Kasım-Aralık-Ocak 1988/89, s.11.

² Ahmet Turan Arslan, "Asr-ı Saadet Arefesinde İslâmî Edebiyata Basamak Olan Arap Edebiyatı", İslâmî Edebiyat, S.1, Mayıs 1988, s.12-13.

³ Ahmet Turan Arslan, "Asr-ı Saadette Edebiyat", İslâmî Edebiyat, s.12.

⁴ el-Enbiyâ, 21/107.

⁵ el-Ahzâb, 33/21.

⁶ et-Tevbe, 9/129.

Asr-ı saadetteki şâirler de Kitâbullâh'a uyarak, Yüce Peygamber'i övmüşlerdir. Ancak bu vâdideki ilk şiir, Hz. Peygamber'den yedi asır önce yaşamış ES'AD EBÛ KERİB EL-HİMYE-RÎ'ye aittir. Âlimlerden Hz. Muhammed'in geleceğini öğrenen Ebû Kerib, aşağıda tercümesini verdiğimiz şiiri söylemiştir:

"Şüphesiz, yaratıkları yoktan var eden Allâh tarafından bir resûl, bir elçi olan Ahmed'e şehâdet ederim.

Ömrüm O'nun ömrüne yetişse, O'na vezir (yardımcı) olur, aynı zamanda amca-oğlu olurum.

Düşmanlarına karşı kılıçla savaşır; sinesinden bütün elem ve kederi siler, ferahlatırdım."¹

Ebû Kerib'in asırlar önce söylediği bu şiir, mü'min olduğunun bir delili olmuş; Hz. Peygamber, bir hadisinde O'nu "ehl-i tevhid" olarak tanımlamıştır.²

Bu konudaki ilk şiir diyebileceğimiz Ebû Kerib'in manzumesinden sonra Hz. Peygamber için söylenen medhiyelerin büyük kısmı vefâtından sonraya aittir. Bu şiirler bizde olduğu gibi na't kelimesiyle karşılanmamış, medhiye tâbiri kullanılmıştır. Aslında vefâtından sonra kişinin iyiliklerini sayarak söylenen şiirlere Arap edebiyatında "resâ" (mersiye, ağıt) denirse de, Hz. Peygamber için söylenenlere "medhiye" denmiştir. Bu ismi verirken medhiye şâirleri âdetâ O'nun hayatla devamlı bağlantılı olduğunu, O'na diriymiş gibi hitâp ettiklerini düşünmüşlerdir.³

Arap edebiyatında medhiye türü daha çok tasavvuf muhitinde gelişmiştir. Ancak buna rağmen konunun cidden kıymetli eserlerle ele alındığını görüyoruz.

Hz. Peygamber medhiyelerinin en eskisi aynı asırda

¹ İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, Es-Sîretü'n-Nebeviyye, 2.bsk., Beyrut, 1394, C. III, s. 18.

² Kâmil Miras, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, 6.bsk., Ank. 1982, C. VI, s. 45.

³ Zeki Mübârek, El-Medâihu'n-Nebeviyye fi'l-Edebi'l-Arabî, Mısır, 1354, s. 17.

yaşayan EL-A'ŞÂ'ya aittir:

"Sevgilinin gözlerinin ağrıdığı gece, sen de gözlerini yummadın mı?

Ki yılan sokmuş kimsenin uykusuz kaldığı gibi sen de uykusuz kaldın.

Bu dert kadınlara duyulan aşktan değildir ancak.

Sen önceden de Mehded (isimli kadın)'in sevgisini unutmuşsun.

Yirmi yaşında bir delikanlı oluncaya kadar devamlı mal istedim.

Küçükken, delikanlı iken, bıyığım yeni bittiğinde ve elli yaşına geldiğimde bile...

Yemin ederim ki Muhammed'i ziyaret edinceye kadar,

Ne ayağımın çıplaklığına, ne de mal mülkümü kaybetme ağladım.

Muhammed öyle bir peygamberdir ki sizin görmediklerinizi görür.

Ve O'nun anısı bütün ülkeleri kaplar.

O'nun iyilikleri aralıksızdır, kesilmez, eksilmez.

Bu gün vermesi de yarın vermesini engellemez."

A'şâ'nın medhiyyesi yalnızca Hz. Peygamber'e hasredilmemiştir. Medhiyyenin büyük kısmı kendisini Medine'ye götürecekle olan devesinin övgüsüyle doludur. Gerçekte A'şâ da medhiyyeyi; Medine'de İslâm devletini kuran ve cömertliği herkes tarafından bilinen Hz. Peygamber'e sunup, O'ndan biraz dünyalık alabilmek için yazmıştır. Bu niyetle Medine'ye giderken yolda Mekkeli müşriklerin başkanı Ebû Süfyân ve arkadaşlarıyla karşılaşmış, onların ısrarı üzerine gidiş sebebini açıklamak zorunda kalmıştır. Ebû Süfyân, şâirin dünyalık için gitmekte olduğunu öğrenince Kureyşlilerden yüz deve toplayıp vermiş, A'şâ da medhiyyeyi Hz. Peygamber'e sunmaktan vazgeçip geri dönmüş, o yıl vefât etmiştir.¹

¹ Zeki Mübârek, Medâihu'n-Nebeviyye, s.19-20.

Aynı durum, biraz daha farklı mâhiyette KA'B BİN ZÜHEYR'in "Bânet suâd" isimli kasîdesi için de geçerlidir. Bu medhiyyenin hikâyesi de şöyledir: Meşhur muallaka şâirlerinden Züheyr bin Ebî Selmâ'nın şâir olan iki oğlu Ka'b ve Büceyr, Mekke fethedilirken koyunlarını toplayıp şehirden kaçmıştır. Ebraka'l-Azzâf suyunun başına varınca böyle bir kaçışın mânâsız olduğunu düşündüler. Ka'b, küçük kardeşi Büceyr'in geri dönüp Hz. Peygamber'in durumunu araştırmasını söyledi. Büceyr ise, Hz. Muhammed'in yanına gelince müslümanlığı kabul etti. Bunu duyan Ka'b, kardeşinin bu hareketini bir şiirle hicvetti. Sonra da hareketinin başına iş açacağından korkarak kaçmağa başladı. Ancak başvurduğu hiç bir kabîle kendisini kabul etmedi. Kardeşinin gönderdiği haber üzerine kendisini kaçışın değil, Hz. Peygamber'in affına sığınmanın kurtaracağını anlayınca "Bânet Suâd" diye başlayan kasîdesini hazırlayarak Medine'ye geldi. Medhiyyesini Hz. Muhammed'in huzurunda okudu. Hem affedildi, hem de Hz. Peygamber kendisine bir hırka, "bürde" hediye etti. Medhiyye aşağıda tercümesini verdiğimiz beyitlerle başlar:

"Suâd benden uzaklaştı; bugün kalbim hasta, kırık.
Onun izinde kurtulması imkânsız, ayağı bağlı bir esir.
Suâd yok artık, ayrılık sabahı kabîlesi ile göç ederken,

Sürmeli gözlerinin mağrur ve müstağni bakışlarıyla
inleyen bir ceylan gibiydi."

Ka'b burada sevgilinin ayrılığından duyduğu üzüntüyü, sevgilinin vefâsızlığını yana yakıla anlatır. Ardından kendisini sevgiliye götüreceğ devenin vasıflarını sayar. Aslında bu tarz, câhiliyye dönemine ait bir stildir. Bu yüzden medhiyyesi câhiliyye edebiyatından pek çok motif içerir. Buna rağmen, Hz. Peygamber'i övdüğü kısım A'sâ'ya nisbeten daha içten ve daha güçlüdür. Bu sebeple bir na't olarak kendisinden sonraki medhiyyeleri etkilemiştir. Hz. Peygamber'i överken şöyle der:

"Öyle bir makamda bulunuyorum ve öyle şeyler görüp
işitiyorum ki bu makamda o gücü ve dayanıklılığıyla fil bu-

lunsa ve görüp işitseydi;

Allâh'ın izniyle, Resûlullâh'ın verdiği emniyet imdâdına yetişmedikçe, korkusundan tir tir titrerdi.

Sağ elimi, vereceği hükme itirâz etmemek üzere, Hakk'ın intikâmını alan eline uzattım. Hükümüne râzı olduğum söz, O'nun sözüdür artık.

Allâh'ın Resûl'ü ile konuştuğum zaman, O'nun tarafından bana; "Sana nisbet edilen sözler dolayısıyla sorumlusun." denirse; nazarımda en heybetli manzara bu olacaktır.

Muhakkak ki Allâh'ın elçisi; Allâh'ın nûruyla hak ve hidâyete ulaşılan keskin kılıçlardan bir kılıçtır."¹

Ka'b, kasîdesinin bu beytini okuyunca; Hz. Peygamber fevkalâde mütehasıs olmuş, "bürde" denilen çizgili Yemen hırkasını şâirin omuzlarına atmıştır. Medhiyyesi bu yüzden "Kasîde-i Bürde" adıyla anılır.²

Ka'b'ın medhiyyesinde de dînî motiflerden çok, câhîliyye motiflerinin bulunması garip karşılanmamalıdır. Çünkü Ka'b bu medhiyyeyi hazırladığında herşeyden önce İslâmiyet'i içine sindirmemişti. Ayrıca bir kaçağın ölüm korkusu ve kurtulma heyecanını da hesaba katmalıdır. Zîrâ bu kâsîdeyi öncelikle canını kurtarmak için yazmıştır. Bütün bunlara rağmen bu medhiyye İslâm edebiyatlarında bir çığır açmış, Kasîde-i Bürde'nin şerhleri, nazîreleri, tahmisleri ve taştîrleri yapılmıştır. Türkçe, Farsça ve Urduca'ya defalarca tercüme edilmiş; Freitag Latince'ye, Nöldeke Almanca'ya, René Basset de Fransızca'ya çevirmişlerdir.

İslâm âleminde bu medhiyye uzun süre her ilim meclisinin açılışında okunmuş, onsuz söze girilmemiştir. Medhiyyenin bu derecede ehemmiyet kazanmasının yegâne sebebi, Hz. Peygamber'in huzûrunda okunup, O'nun tarafından mükâfâtlandırılmasıdır.³

¹ Zeki Mübârek, Medâihu'n-Nebeviyye, s.20-23.

² İsmail Kaya, Bürde Kasîdesi Terceme ve Şerhi, İst.1986, s.26.

³ Medâihu'n-Nebeviyye, s.24-26.

A'şâ ve Ka'b'ın medhiyelerinden sonra asr-ı saadet-
te medhiye türünün en önemli örneklerinin Medineli Sahâbî-
ler'den HASSÂN BİN SÂBÎT'e ait olduğunu görüyoruz. Hz.Pey-
gamber'in kasîdecisi, en büyük şâiri olmak gibi yüce bir
mevkie ulaşan şâir;¹ dürüst, samimi, İslâm'a candan bağlı
bir sahâbîdir. Şâirliğinin en güçlü yönü hicivlerinde or-
taya çıkan Hassân,² pek çok şiirinde Hz.Peygamber'i över-
ken, Kureyşliler'i hicvetmiştir.

Temîm kabîlesinin şâiriyle karşılaştığı zaman büyük
bir samimiyet ve sevgiyle Hz.Peygamber'i ve ashâbını över-
ken Hassân şu beyitleri dile getirir:

"Herkes bir tarafa ayrılıp giderken Allah elçisinin
taraf olduğu kimseler ne şerefli dir.

İster ciddî olunsun, ister şakadan konuşulsun, Allah
elçisinin taraf olduğu kimseler tüm kabilelerin en fazilet-
lisidir."³

Hassân b.Sâbit'in en meşhur ve en güzel medhiyeyele-
rinden birisi de Yüce Peygamber'i övüp, Ebû Süfyân'ı hic-
vettiği "Hemziyye" kasîdesidir. Bu manzûmesi de câhiliyye
dönemi tarzında sevgili ve sevgilinin terkettiği ülkenin
ıssızlığı gibi hüznü sözlerle başlar, bir müddet bu min-
vâl üzere devam ettikten sonra asıl övgü ve yergi kısım-la-
rına geçilir:

"Allâh'ın elçisi olan Cebrâil bizdedir. Rûhu'l-Kuds'
ün ise bir benzeri yoktur.

Cenâb-ı Hak: "Ben size hakkı söyleyen bir kulumu el-
çi olarak gönderdim." buyuruyor, eğer ibret alırsanız.

.....

Sen Muhammed'i hicvettin, ben de sana cevap verdim.
Benim bu cevabımın Allah katında sevâbı vardır.

¹ Clement Huart, Arap ve İslâm Edebiyatı, Çev: Cemal Sezgin,
Ank. (t.y.) s.54.

² Hassân bin Sâbit'in müşrikleri hicvetmesi ile ilgili ha-
dis için bkz.Sahîh-i Buhârî, C.IX, s.24-26, 248-250.

³ Medâihu'n-Nebeviyye, s.29.

Dengi olmadığın kişiyi mi hicvediyorsun? Sizin ikinizden en şerlisi, en hayırlınıza fedâ olsun.

Bereketli, iyi, tevhid ehli, Allâh'ın en güvenilir kulu ve ahlâkı vefâkârlık olan Peygamber'i mi hicvediyorsun?

Siz kim, Allâh'ın elçisini hicvetmek kim Sizin gibilerin övgüsü de, yergisi de değersizdir.

Benim babam da, dedem de, şerefim de size karşı Muhammed'in şerefini savunan bir kalkandır."

Hassân'ın bu kasîdesinin en can alıcı beyti de şöyledir:

"Sen bütün ayıp ve kusurlardan berî ve noksansız yaratıldın. Sanki, sen istediğin şekilde yaratıldın."¹

Hassân b.Sâbit'in sözü edilenler dışında Hz.Peygamber'i övdüğü bir çok medhiyesi vardır. Bunlardan biri hicret hâdisesini konu edinir. Burada Hz.Peygamber'in Hz.Ebû Bekir'le birlikte Mekke'den ayrıldıktan sonra çölde Ümmü Mâbed isimli kadının obasına inişi, orada süttten kesilmiş yaşlı ve arık bir koyundan oba halkına yetecek kadar süt sağması, oradan ayrıldıktan sonra kadının kocasına Yüce Peygamber'in vasıflarını anlatması hikâye edilir. Bir diğer medhiyesi olan "Dâliyye" de Hz.Peygamber'in vefatından sonra söylenmiş ve O'nun vücut ve ahlâk güzelliği, Allâh katındaki yüceliği anlatılmıştır. Bu son iki medhiye hem şâirin samimiyeti, hem de câhiliyye motiflerine fazlaca yer verilmemesi bakımından önemlidir.²

Asr-ı saadette Hz.Peygamber'in medhiyesi tarzında bir şiir de İBN ABBÂS'a aittir. Bazı hadislere istinâden İbn Abbâs'ın: "Yâ Resûlallâh; seni medhetmek, övmek istiyorum." demesi, Hz.Peygamber'in de cevâben: "Söyle, Allâh

¹ a.g.e., s.30-34; Halil İbrahim Şener, "Türk Dîvan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmûaları", Dokuz Eylül Ü.İ-lâhiyât Fak.Dergisi, İzmir, 1986, s.153.

² Medâihu'n-Nebeviyye, s.35-36.

ağzını dağıtmasın." ifâdesi üzerine İbn Abbâs'ın aşağıdaki şiiri söylediği rivâyet edilir:

"Ey Resûl-i Müctebâ, cennette Âdem ile Havvâ ağaçların yapraklarıyla bedenlerini örttükleri zaman, sen cennetteki ağaçlığın gölgesinde tahtta oturuyordun.

Sonra yeryüzüne indin; fakat, henüz beşerî kılık ve kıyâfete bürünmemiş, bir çığnem et ve kan pıhtısı hâline de girmemiştin.

Nûh'un kavmi, taptığı Nesr adındaki putla berâber amansız tufanın dalgaları arasında kaybolduğu zaman, sen bir nufte olarak Nûh'un gemisine biniyordun.

Bu dünyâda nesiller ve batınlar birbirini takip ettikçe, sen temiz bir sulbden övülmeye lâayık bir rahme intikâl etmekteydin.

Öyle bir halde ki, yüce sülâlen şan ve şerefle çepeçevre oldu. Bütün zirve ve şâhikalar o ululuğun çok aşğısında kaldılar.

Sen zuhûr edince, yeryüzünü nûra garkettin. Ufuk, Peygamberlik güneşinin hidâyetiyle aydınlandı.

Biz ise bu ziyânın, bu nûrun gösterdiği sırât-ı müstakîmin ortasında yüzüyoruz.

Yedi kat göğe urûc edip, orada müntehî oldun. Yüce Allâh'ı taht-ı nezâretinde seyr edip, orada taht-nişîn oldun.

Dâimâ Allâh'ın salât ve selâmı üzerine olsun. Hakkinda medh ü senâda bulunan herkesin ömrü uzasın."¹

İbn Abbâs'ın câhiliyye edebiyatından hiç bir etki bulunmayan, tamâmen dînî ve tasavvufî motifleri ele aldığı bu na'tı oldukça enteresandır. Medhiyyenin tertibi ve

¹ Halil İbrahim Şener, Mi'râciyye ve Na't-ı Şerifler Mecmûasındaki Na'tlerin İşlenişi, Yüksek İslâm Enstitüsü, Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İzmir, 1980, s.XXI-XXII.

muhtevâsı, bu konuda yazılmış şiirlere örnek olma özelliğini taşımaktadır.

Yine Hz.Peygamber'in bir hadisinde: "Şüphesiz kardeşiniz bâtil söz söylemez."¹ diyerek şâirlik gücünü ve şiirinin güzelliğini takdir ettiği meşhur bir sahâbî şâir de ABDULLAH İBNİ REVÂHA'dır. Mûte Harbi'nde şehid olan bu cesur şâirin Yüce Peygamber'in huzurunda okuduğu ve iltifatına mazhar olduğu medhiyyesinin birkaç beyti şöyledir:

"Tan yeri ağarıp fecr-i sâdik yükseldiği sırada ne mutlu ki Resûlullâh Kur'ân okuyarak aramızda bulunuyor.

O, bize dalâletten sonra hidâyet nûru göstermiştir.

Gönüllerimiz O'na, O'nun nübüvvet ve risâletine tereddütsüz inanmıştır.

O Nebiyy-i Emîn, her ne ki tebliğ etti ise, muhakkak vâkı'dır,

Müşriklere yatakları istiskâl ederken, o Nebiyy-i Zî-Şân, yanını firâş-ı saadetinden uzaklaştırarak gecelerdi."²

Hassân b.Sâbit ve Abdullah bin Revâha'nın dışında Arap edebiyatında "Şuarâü'n-Nebî" olarak ün yapmış diğer şâirler de KA'B BIN MÂLİK, ÂMİR BIN SİNÂNİ'L-EKVA ve ENCEŞE'dir. Bu şâirler Hz.Peygamber'in yolculuklarında ve gazâlarında şiirler okurken, O'nun muhâliflerini hicvetmiş, Peygamber'i de medhetmişlerdir.³

Bütün bu şâirlere ait medhiyeler dışında, Hz.Peygamber'in hicretinde, Medine'yi teşrifi sırasında bütün şehri dalga dalga saran bir ilâhî bugün bile dillerden düşmeyen meşhur bir örnektir:

¹ Sahîh-i Buhârî, C.IV, s.127.

² a.g.e., a.s.

³ H.İbrahim Şener, "Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmûaları", s.154.

"Dolunay Vedâ Dağı'nın sırtlarından çıkıp bize doğdu.

Allâh'a yalvaran buldukça bize de şükretmek borçtur.

Ey bize gönderilen Peygamber, sen itaat olunan emirle geldin."¹

Aynı asırda Hz.Ali'nin serbest vezinle söylediği secili nesirleri de, Hz.Peygamber medhiyelerine malzeme teşkil eder. Ancak bu medhiyelerin Hz.Ali'ye âit oluşunda tereddütler varsa da; Hz.Ali'nin her hitâbesinde bu kâfiyeli konuşma tarzını sürdürmesi ve eldeki metinlerin Hz.Ali'nin ifâde tarzını ve edebî gücünü aynı kuvvetle aksettirmesi, bu şüpheleri ortadan kaldırır. Ayrıca dînî yaşayış itibâriyle zâhid bir insan, aynı zamanda yiğit ve cesur, yiğitliği nisbetinde de konuşma ve ifâde etmek kâbiliyetine sâhip olan Hz.Ali, Hz.Muhammed'in evinde; en fasih insan olan Hz.Peygamber'in terbiyesiyle büyümüştür. O'nun secili nesirle yazdığı medhiyelerinden birini tercüme yoluyla veriyoruz:

"Allah Peygamber'ini meşhur din ile,
Elde edilmesi sevap sayılan ilimle,
Satır satır yazılmış Kur'ân'la,
Her yeri kaplayan İslâm nûruyla,
Parlak ışıltılarla,
Yerine getirilmesi gereken emirlerle..gönderdi."²

Hz.Ali diğer medhiyelerinde; Hz.Peygamber gelmeden önce dünyânın sıkıntılı durumu, O geldikten sonra kavuştuğu güzellik, Hz.Peygamber'in fizikî ve ahlâkî güzelliği, kanaatkârlığı gibi konuları dile getirmiştir.

Hz.Peygamber'in vefatından sonra da medhiye yazılması geleneği sürmüştür. Bu arada kısmen medhiye, asıl o-

¹ Ali Himmet Berki-Osman Keskiöğlü, Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı, 11.bsk. Ank. 1986, s.193.

² Medâihu'n-Nebeviyye, s.41-43.

larak bir mersiye olan; Hz.Fâtıma'nın babasının irtihâli üzerine söylediği son derece lirik şiirini anmadan geçmek mümkün değildir.¹

Ashâbdan sonra gelen tâbiîn döneminde de medhiyeler yazılmış, ancak bunlar daha ziyâde Hz.Peygamber'in ev halkını, dolaylı olarak da Yüce Peygamber'i övmeye yönelik olmuştur. Bu medhiyelerden en meşhurları; KÜMMEYT BİN ZEYDE'L-ESEDÎ'nin "Hâşimiyyât", DAĞBEL'in "Tâiyye" ve FERAZ - DAK'ın "Mîmiyye" kasîdesidir. İslâm edebiyatı tarihçileri gerçek peygamber medhiyelerinin Ferazdak'la başladığını ileri sürerler. Çünkü O'nun döneminde Hz.Peygamber'in âile halkını övmek gerçekten bir cesâret işidir. Zîrâ müslümanların idaresi Emevîler'in elindeydi ve Emevîler de siyâsî menfaatleri gereği Peygamber'in âile halkının ve Hâşimîler'in övülmesinden rahatsız oluyorlardı. Yine onlara göre Resûlullâh'ın çocuklarının, torunlarının övülmesi devlete baş kaldırma veyâ devlet otoritesini tanımamak sayılıyordu.²

Böyle bir dönemde Ferazdak'ın, Hz.Hüseyin'in oğlu Ali Zeyne'l-Âbidîn hakkında kaleme aldığı, bir çok beyitleri doğrudan Hz.Peygamber'i öven medhiyesi son derece önemlidir. Ferezdak'ı hapse kadar götüreren bu kasîdenin bir kaç beyti şöyledir:

"Bu bütün Allâh kullarının en hayırlısı olan zâtın torunudur. Bu günahlardan sakınan, tertemiz ve ilk görüşte tanınacak kişidir.

"Bu bilmiyorsan bil ki, Hz.Fâtımâ'nın oğludur. O'nun dedesi Allâh peygamberlerinin sonuncusudur.

.....

O öyle biridir ki peygamberler faziletlerini O'nun dedesine borçlu oldukları gibi, O'nun dedesinin ümmetinin faziletine de diğer ümmetler borçludur.

¹ Sahîh-i Buhârî, C.XI, s.25-26.

² Medâihu'n-Nebeviyye, s.48-49.

O'nun feyz kaynağı Allâh'ın elçisinden gelir.O'nun yeşerdiği yer, seciyesi ve ahlâkı tertemizdir."¹

Ferezdak, Kümmeyt, Dağbel, Eş-Şerîfû'r-Radıy ve Mih-yâre'd-Deylemî gibi hicrî birinci asrın şâirleriyle gelişen Hz.Peygamber medhiyyeleri hicrî dördüncü asırda doruk noktasına ulaşmıştır. Ancak bu dönemde Şîa tesiriyle Resû-lullâh ile Ehl-i Beyt'in birlikte övülmesi dikkati çeker.

Zamanla durum yine değişmiş ve sadece Hz.Peygamber'i öven medhiyyeler ortaya çıkmıştır ki, bunların en önde geleni 608-697 hicrî yıllarında Mısır'da yaşayan Muhammed b.Saîd El-BUSÎRÎ'nin na'tıdır. Rivâyete göre, şâir kasîdesini bir tarafı felçli iken yazmış ve rüyâsında Hz.Peygamber'i görmüş; Yüce Peygamber bir zamanlar Ka'b b.Züheyr'e yaptığı gibi, sırtındaki hırkayı şâirin omuzlarına atarak onu iyileştirmiştir. Bu mucizeden dolayı Busîrî'nin medhiyyesine; hırka dolayısıyla "Kasîde-i Bürde" veyâ hastalığını iyi ettiği için "Kasîde-i Bür'e" denmiştir. Kasîde, eski Arap usulünce nesîb ile başlar, şâir gençliğinde işlediği günahlara eseflenir, daha sonra Hz.Peygamber'in mucizelerini anlatır, sonunda şefaât talep eder. Şiirde tasavvufî hiç bir iz yoktur.

Bütün İslâm âleminde büyük bir şöhret kazanmış bu kasîde defalarca neşredilmiş, sayısız tercüme, şerh, tahmîs ve taştîrleri yapılmıştır. Türkçe'deki meşhur tercüme-leri de Ahmed Mekkî, Şemseddin Sivâsî, Abdurrahim Karahisârî, Şeyh Esâsî, Marmara Müftüsü Hulûlî, Seyyid Ahmed Leâlî ve Kemâl Paşazâde'ye âittir. Ayrıca yine hastalığı esnasında Bâbü'r Şah tarafından teberrüken manzum olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Müslümanlar arasında bu kasîdenin kerâmetine inanılmış, muska olarak yazılmış ve cenâze defnederken okunması âdet olmuştur.¹

Kasîde-i Bürde'den sonra Arap edebiyatında Hz.Peygamber'e medhiyye konusunda ün yapmış diğer manzûmeler;

¹ İslâm Ansiklopedisi, Bürde Mad. C.II, s.837.

767-837 hicrî tarihleri arasında yaşayan İBN HACCETİ'L-HA-MEVÎ'nin "Emânü'l-Haif" adlı kasîdesi ve 686-768 hicrî yılları arasında yaşayan İBNİ NEBATE EL-MISRÎ'ye âit medhiyyelerdir. İbni Nebate'nin doksan dokuz beyitlik "Hemziyye", doksan beyitlik "Râiyye", seksen sekiz beyitlik "Ayniyye", yetmiş dokuz beyitlik "Lâmiyye" ve kısa bir kasîdesi olan "Mîmiyye" olmak üzere beş medhiyyesi vardır.¹

Neticede na'tların kaynağı olan Arap edebiyatında bu türün gelişmesi ana hatlarıyla özetlenecek olursa; asr-ı saadette ve A'sâ ile Ka'b b.Züheyr'in kasîdeleriyle Hz.Peygamber medhiyyelerinin başladığını görüyoruz. Bu ilk medhiyyeler câhiliyye döneminin kasîde tertibine uygun olarak sevgili, sevgilinin ülkesi, âşığı sevgiliye götürecektir. devenin tavsirleri gibi unsurların yer aldığı bir nesible başlar. Asıl medhiyye bölümünde ise kendisinden ih-san beklenen veyâ otoritesinden korkulan bir hükümdarın övgüsü ele alınır. Bu iki şâirden sonra Şuârau'n-Nebî'ye dâhil Hassân bin Sâbit ve Abdullah bin Revâha'nın na'tlarında daha çok sevgi ve saygı unsurları ağır basar. Bu arada bu medhiyyelerin muhtevâsına müşriklerin hicvinin de girdiğini görüyoruz. Hz.Ali'nin medhiyye mâhiyetindeki nesirlerinde ise dînin özünü teşkil eden esaslar mevcuttur. Bu nesilden sonra gelen şâirler, ön planda ehl-i beytin övgüsüne; dolaylı olarak da Hz.Peygamber medhiyyesine yer vermişlerdir. Hicrî dördüncü asırda ise medhiyye türü tam bir olgunluğa ve bugün takip edilen geleneksel tertip ve muhtevâsına ulaşmıştır.

¹ Medâihu'n-Nebeviyye, s.171-199.

C. F A R S E D E B İ Y A T I N D A N A ' T

İran'ın İslâmiyet'i kabûlü, Hz.Ömer zamanında 642 yılındaki Nihâvend yenilgisiyle başlar. Bu tarihten sonra Araplar'ın İran üzerindeki siyâsî nüfûzuna rağmen, İran'ın yerleşik medeniyeti Araplar üzerinde daha etkili olmuş, bir süre sonra ilim ve edebiyatta Farslar Arap nüfûzundan sıyrılmış, hatta kendi medeniyet ve fikirleri Araplara sirâyet etmiştir. Buna rağmen Araplar'ın kuvvetli dil ve kültürünün tesiriyle İran edip ve âlimleri uzun süre eserlerini Arapça olarak kaleme almışlar; nihayet Pehlevî dilinin yerini tamamen Farsça'ya bıraktığı hicrî üçüncü asırdan itibaren İran dili ve edebiyatı istiklâline kavuşmuş, şâir ve yazarlar bugünkü Fârisî şekil ve üslûp ile manzum ve mensur eserlerini yazmaya başlamışlardır.¹

Güçlü şâirler elinde Farsça işlenirken; şiirde, dîvan ve mesnevîlerde klasik tertip husûsiyetleri yerleşmiş, tevhîd, münâcât ve na't bölümleri edebî eserlerin başındaki değişmez yerlerini almışlardır. Bu arada konumuz olan na'tların da dîvan ve mesnevîlerde "sitâyîş" başlığıyla da ele alındığını tesbit ediyoruz. "Övüş, senâ ve medih" mânâlarını taşıyan bu kelimelerin na't karşılığında kullanılmasına dâir Nâsır'ın bir beyti örnek olarak verilebilir:

"Övücüsü Cenâb-ı Hak olan bir zâtın, bizim övüşümüze ne ihtiyâcı var?"²

Edebiyatta İslâmî bir gelenek olarak ele alınan na't türünün Fars şiirindeki gelişmesi ve muhtevâsını incelemek için, özellikle dîvan şiirimizin de etkilendiği güçlü İran

¹ Ali Nihad Tarlan, İran Edebiyatı, İst. 1944, s.15-20.

² Ziya Şükûn, Farsça-Türkçe Lugat-Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ, İst. 1984, C.II, s.1151.

şâirlerinin eserlerini tedkik etmek gerekir.¹

Bu şâirlerden biri olan ve on birinci asırda yaşamış; pratik ahlâk kurallarını telkin eden öğretici mâhiyetteki mesnevîleriyle ün yapmış NÂSİR-I HUSREV'in Saadet-Nâme adlı mesnevîsinde Hz.Peygamber övgüsünün müstakil bir bölüm olarak ele alınmadan iki beyitte yer aldığını görüyoruz:

"Bir söz söylemek istiyorsan dinden bahset.
Her zaman sağlam bir ipe tutun.

Her işte yardımcın Tanrı'dır.
Din yolunun delîli Mustafâ'dır."²

İran'ın ilk büyük mutasavvıf şâiri ve Mevlânâ'ya kaynak teşkil eden HAKÎM SENAYÎ'nin dîvânında iki uzun na'ta yer verilmiştir. Bunlardan ilki Ve'd-Duhâ Sûresi'nin tefsirini ve Hz.Peygamber'in medhiyyesini konu edinirken, diğer kasîdesinin teşbîb bölümü na't muhtevâsında, devamı ise mahlas-nâmedir.³ Senâyî'nin tasavvuf konusu etrafında yazdığı bütün mesnevîlerinde de tevhîd, na't ve evliyâ medhiyyeleri eserlerinin başlangıcını teşkil etmiştir.⁴ Ancak bunların müstakil birer bölüm olarak klasik tertibini tesis eden şâir GENCELİ NİZÂMÎ'dir. On ikinci asrın güçlü şâiri Nizâmî, özellikle mesnevîleriyle hem Anadolu, hem de Çağatay edebiyatında büyük tesiri olan; mesnevîleri, Türk şâirleri tarafından defalarca tercüme edilen büyük bir edebî şahsiyettir.

¹ Fars edebiyatı asıl sahamız olmadığı ve İran edebiyatında na't türünün ele alınışına dâir malumat veren müstakil eserler bulunmadığı için; bu bölümü, doğrudan İran şâirlerinin eserlerinden ve tercümelerinden faydalanarak hazırladık.

² Nâsır-ı Husrev, Saadet-Nâme, Ter.:Meliha Ülker Tarıkahyâ (Anbarcıoğlu), İst. 1958, s.2.

³ Senâyî, Dîvân-ı Senâyî-i Gaznevî, Haz. Müderris Razvî, Tahran, 1354, s.34-39, 43-48.

⁴ Ali Nihad Tarlan, İran Edebiyatı, s.60.

Şâirin, Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsindeki na'tında Hz. Peygamber'in medhi, mucizeleri, mi'râcı, şefaati, hicreti, gazâları, diğer peygamberlerle mukayese ve dört halifeye yer verilmiştir.¹ Bu arada; Hz. Peygamber'in; "dürr-i yetim, Âdem'in yaratılışındaki kîmyâ, madde âleminin gözüne tûtî-yâ olması ve mi'râcda ayakkabısının arşa tâc oluşu" gibi teşbih ve motiflerin Türk şâirlerinin na'tlarına birer malzeme olduğu da söylenebilir.

Yine şâirin Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde Hz. Peygamber'i; "varlık mülkünün şehsüvârı; son helva, ilk tuz; yaratılış bağının ilk meyvası, son beşer ordusunun serdârı; en fasîh Arap; iki âlem sarayının efendisi; mi'râcda arşdan yetmiş bin perde yukarıya yükselip, hem akıl hem de canın sultanı, yeryüzünün ve gökyüzünün mihrâbı olduğu; isim ve künyesinin Allâh tarafından teyit edildiği; âb-ı hayât çeşmesi olduğu; haremîni yıldızların tavaf eylediği; saçı çadır, gamzesi tuğra, ordugâhı gökler olan kâinat şâhı oluşu" tarzındaki dînî ve tasavvufî hususlar yanında; "delillerin en vâzıhı olan Kur'ân ile küfür ejderhâsını bir vuruşta öldüren Nerîman" olduğu gibi Fars mitolojisine âit hususlara yer verildiğini görüyoruz.²

On ikinci asırda mesnevîde Nizâmî'nin zirve oluşu yanında; 1122'de ölen, İran edebiyatının büyük rübâî şâiri ÖMER HAYYAM'ın rübâîlerinde tevhd ve münâcâta yer vermesine mukâbil; na'tın yalnızca eserinin mukaddimesinde nazım ve nesir diliyle yer aldığını görüyoruz.³

Fars edebiyatının bir diğer mutasavvıf şâiri de FERİDÜDDİN-i ATTÂR'dır. Türk edebiyatında, özellikle Mevlânâ üzerindeki etkisi büyüktür. Mantıku't-Tayr ve Esrâr-Nâme

¹ Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn, Ter.: Sabri Sevsevil, İst. 1955, s. 11-13.

² Nizâmî, Leylâ ile Mecnûn, Çev.: Ali Nihad Tarlan, İst. 1985, s. 10-12.

³ Hayyâm, Rubâîler, Haz. ve Çev.: Abdülbâkî Gölpınarlı, İst. 1953, s. XLIII-XLIV.

gibi hacimli mesnevîlerinin yanında, Pend-Nâme'si ile edebiyatımızda şöhret bulan şâirin, bu son mesnevîsinde Hz. Peygamber ve dört halifenin medhi birlikte ele alınmıştır. Attâr, Hz.Peygamber'i:

"İki cihanın ulusu, peygamberlerin sonu olan Yüce Peygamber, ötekilerden sonra geldi. Fakat önce gelenlere iftihâr örneği oldu. O cihana gelince dokuz felek kendisine mi'râc, nebîlerle velîler O'na muhtaç oldu. Varlığı âlemlere rahmet getirdi. Bütün yeryüzü O'na meşid oldu. Dostları, Ebû Bekir'le Ömer oldu. Parmağının ucu ile ayı iki parça etti." gibi sözlerle övdükten sonra dört halifenin ve Hz.Peygamber'in iki amcası; Hz.Hamza ve Abbâs'ın medhini dile getirir.¹

Yine edebiyatımızda çok tanınan ve manzum eseri Bostan ile mensûr Gülistân'ı asırlarca medreselerimizde ders kitabı olarak okutulan bir diğer güçlü İran edibi on üçüncü asırda yaşayan ŞEYH SA'DÎ-İ ŞİRÂZÎ'dir. Sa'dî Bostan'daki na'tinde Hz.Peygamber'in güzel ahlâkı, şefaati, nûru, dürr-i yetîm oluşu, okuyup yazmayı bilmemesine rağmen âlim oluşu, ayı ikiye böldüğü, doğduğu gece Kısra'nın sarayının sarsılıp, getirdiği tevhid diniyle putları yıktığı, Tevrat ve İncil'i neshettiği, mi'râcda Cebrâil'i Sidre-i Müntehâ'da bırakıp İlâhî huzûra çıktığı, Hz.Âdem henüz balçık halindeyken O'nun peygamberlikle şerefendirildiği, bütün kâinatın ve varlıkların aslı olduğu, Cenâb-ı Hakk'ın O'nu "Levlâk" hitâbı, "Tâ-Hâ" ve "Yâ-Sîn" sûreleriyle övdüğü, böylesine yüce bir zâtı kendisinin hakkıyla övemeyeceği gibi konuları ele aldıktan sonra salât ve selâmda bulunur.²

Na't konusunda, Sa'dî'nin; bilhassa Gülistân mukaddimesinde yer alan beyitleri, edebî kültürümüzde dillerden

¹ Ferîdüddîn-i Attâr, Pend-Nâme,Çev.:M.Nuri Gençosman,İst. 1985, s.5.

² Şeyh Sa'dî-i Şirâzî, Bostan,Ter.:Kilisli Rîfat, İst.1942, s. 13-14.

düşmediği gibi, levhalar hâlinde Türk evlerinin duvarlarına asırlarca nakış olmuştur:

شفيع مطاع نبى كريم قسيم جسيم بسيم وسيم

"Şefaattçidir, sözü dinlenir, hükmü tutulur; peygamberdir, cömerttir, güzel vücutludur, güler yüzlüdür, nübüvvet mührüyle nişanlanmıştır."

بلغ العلى بكماله كشف الدجى بجماله
حسنت جميع خصاله صلوا عليه وآله

"Kemâliyle yüceliğe ulaştı, cemâliyle karanlıkları açtı. Bütün ahlâkı güzel oldu. O'na ve âline salavat getiririz."¹

On üçüncü asrın Farsça şiirleriyle İran edebiyatına dâhil edilen, Türk asıllı ve Hindistan'da yaşamış bir diğer velûd şâiri de Emir Husrev-i Dihlevî'dir. Husrev'in beş divânında da tesbit edilen müşterek bir husus; dîbâce, tevhd, na't-ı Resûl ve mi'râciyye tarzındaki tertiptir.² Şâirin Dîvân-ı Gurratü'l-Kemâl isimli dîvânında yer alan; 221 beyitlik, "şın" kafiye ve "Mir'âtü's-Safâ" adlı kasidesinin de başlıca konusu Hz.Peygamber'dir. Husrev, hamsesini teşkil eden mesnevîlerde de klasik tertibe uymuş ve mesnevîlerinde na't bölümüne yer vermiştir. Na't konusundaki şiirlerini yalnızca kasîde ve mesnevîyle sınırlamayan Husrev'in rübâî tarzında na'tları da vardır.²

Husrev'den sonra on beşinci asırda Horasanlı MOLLA CÂMÎ büyük bir bilgin ve mutasavvıf şâir olarak ölmez eserler bırakmıştır. En değerli manzum ve mensûr eserleri Hüseyin Baykara dönemine ait olan Câmî, Hüseyin Baykara ve Alî Şîr Nevâyî'den büyük destek ve itibar görmüştür. İran'

¹ Şeyh Sa'dî-i Şirâzî, Gülüstan, Ter.:Kilisli Rifat, İst. 1941, s.14.

² Erkan Türkmen, Emir Husrev-i Dihlevî, Hayatı, Eserleri, Ank. 1989, s.33-36.

da mezhep kavgalarının arttığı bu dönemde Nakşî tarikatine dâhil olmuş, ehl-i sünnet mezhebine bağlanmıştır.¹

Divânında iki kısa, bir de uzun na'tı olan Câmî'nin özellikle Arapça mülemmek, Farsça gazel tarzındaki na'tı edebiyatımızda şöhret kazanmıştır. On sekizinci asır şâiri Neş'et Süleyman bu gazeli Türkçe olarak tahmîs etmiş, halk şâirimiz Bayburtlu Zihnî de nazire yazmıştır.² Şâirin dîvân dışındaki manzum ve mensur eserlerinde de na'ta yer verilmiştir.³

Neticede Fars edebiyatının sahamız dışında kalması sebebiyle yalnızca klasik şâirlerde ve meşhur eserlerinde; yaygınlığı, tertip husûsiyeti olarak yeri ve muhtevâ özellikleri bakımından ele aldığımız na't türünün klasik İran nazım ve nesrinde çok sayıda örneğinin mevcut olup, dînî ve tasavvufî zengin bir muhtevâ içinde ele alındığını, Türk edebiyatına da önemli oranda tesiri olduğunu söyleyebiliriz.

¹ Câmî, Bahâristân, Çev.:M.Nuri Gençosman, İst.1985, Önsöz (s.numarası yok).

² Neş'et Süleyman, Dîvân, Mev.Müz.Ktp.Nu:2400, yk.135^b-136^a; Bayburtlu Zihnî, Dîvân, İst.1293, s.8.

³ Câmî, Salâman'la Absâl, Ter.:Abdülvehhab Tarzî, İst.1944 s.4-5; Câmî, Bahâristân, Çev.:M.Nuri Gençosman, İst. 1985, s.4.

I. BÖLÜM
TÜRK EDEBİYATINDA NA'T

A. A N A D O L U S A H A S I D I Ş I N D A N A ' T

Türk edebiyatında na't türünün başlangıcı ve gelişmesini takip edebilmek için, Türkler'in İslâmiyet'i kabûlüne kadar uzanmak gerekir. İslâm dîni sekizinci asırda Türkler arasında yayılmaya başlamış, onuncu asrın ortalarında büyük kitleler müslüman olmuştur. İlk müslüman Türk devleti olan Karahanlılar döneminde İslâmiyet'le birlikte, yeni bir medeniyet sahasına giren Türkler, yeni bir edebiyat meydana getirmişler, Arap ve İran edebiyatlarından şekil ve muhtevâ yönüyle etkilenmişlerdir.

İslâmî Türk Edebiyatı'nın bu dönemdeki ilk eseri de KUTADGU BİLİĞ'dir. YUSUF HAS HÂCİB'in 1069'da Kaşgar'da tamamladığı, hacimli bir mesnevî olan eser, siyâsetnâme tarzındadır. Mukaddimeden sonra tevhîd, na't, dört halife medhiyesi şeklinde tertiplenen eserde na't bölümü on beş beyitten müteşekkildir.¹ Hz.Peygamber'in insanların en seçkini ve en iyisi, karanlıkları aydınlatan bir meşale, Allâh tarafından gönderilen davetçi, ümmeti üzerine Allâh'ın rahmeti olduğunu belirten şâir, O'nun ahlâkî vasıflarını sayar, bütün peygamberlerin ilki ve sonuncusu olduğunu dile getirir. Cenâb-ı Hak'a duâ ve Hz.Peygamber'in kendisine şefaatçi olması dileğiyle na't sona erer.

İslâmiyet'in kabul edilmesinden sonra, bu yeni dîne ait mefhumları ifâde etmek üzere dilimize Arapça ve Farsça kelimeler girmiştir. Kutadgu Bilig'te na't bölümünde bunların; Rab, İlâhî, ümmet, rahmet, kıyâmet gibi örnekleriyle birlikte, Eski Türkçe'de Allâh karşılığında Bayat ve Tanrı, peygamber mânâsında da yalavaç kelimelerinin kullanıldığını görüyoruz.

¹ Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig,I, Metin,2.bsk. Ank. 1979; Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig II, Çeviri,3. bsk. Ank.1985.

On ikinci asırda yine Orta Asya'da ve Kaşgar diliyle meydana getirilen bir diğer önemli eser de EDİB AHMED YÜKNEKÎ'nin ATABETÜ'L-HAKÂYİK adlı dînî ve ahlâkî eseridir. Eserin ana bölümleri dörtlüklerle, başlangıçtaki medhiyye ve sebeb-i te'lîf kısımları da kasîde tarzında ve Kutadgu Bilig vezninde yazılmıştır. Na't bölümü beş beyittir.¹ Hz. Peygamber'in seçkinliği, diğer peygamberlerden üstünlüğü ve kıyâmetteki şefaati gibi konular ele alınır. Na'tda Peygamber, Habîb, Resûl ve medh, fazl gibi Arapça kelimelere de yer verilmiştir.

Aynı asrın bir diğer mühim sîmâsı da AHMED-İ YESEVÎ'dir. Ahmed-i Yesevî, dînî ve tasavvufî düşüncelerini hikmet adını verdiği dörtlüklerle ifâde etmiş, bunları da DÎVÂN-I HİKMET'de bir araya getirmiştir. Yesevî dervişleriyle bütün Türk dünyasına yayılan hikmetlerin; on üçüncü yüzyılda Anadolu'da Yunus Emre'yi yetiştiren edebî ve fikrî zemini hazırlamada büyük rolü olmuştur.

Ehl-i sünnet akîdesine bağlı olan Ahmed-i Yesevî'nin Hz. Peygamber'e sonsuz hürmeti vardır. Zîrâ; "Levlâk" kudsî hadîsinde belirtildiği gibi, Hz. Peygamber kâinâtın yaratılış sebebidir. Cenâb-ı Hak, "le-amrûk" âyetiyle Habîb'inin ömrüne yemin etmiş, "rahmeten li'l-âlemîn" âyetiyle de O'nu bütün insanlığa bir hidâyet vesilesi ve bir rahmet elçisi olarak gönderdiğini belirtmiştir. Ahmed-i Yesevî hikmetlerinde bu hadis ve âyetlere yer verirken, Yüce Peygamber'in on sekiz bin âlemin şâhı, dinin direği, Allâh'ın Habîb'i, insanların övüncü ve rehberi olduğunu dile getirir. Kıyâmet gününde O'nun kaygısı ümmetidir. O gün kendisine inananları şefaatten mahrum etmeyecektir. Dünyâda iken de bütün insanlara merhamet göstermiş, özellikle garip ve mazlumlardan şefkatini esirgememiştir. Dinin esaslarını tebliğ etmiş, insanları hidâyet yoluna çağırarak, bu uğurda pek çok sıkıntı çekmiştir. Geçici dünyâ nimetlerine bağlanmamış, cömertlik timsâli olmuştur. Mi'râcî ile İlâhî yakın-

¹ Edib Ahmed bin Mahmûd Yüknekî, Atabetü'l-Hakâyik, Haz.: Reşit Rahmeti Arat, İst.1951, s.42-43.

liğa mazhar olup, arş ve kürsînin ötesine geçmiştir. Na't muhtevâsındaki hikmetlerinde¹ bu hususları dile getirirken, Ahmed-i Yesevî'nin Hz.Peygamber'e olan bağlılığı, samîmî sevgisi ve hürmeti dikkati çekmektedir.

Hikmetlerin büyük şöhreti ve geniş alana yayılan tesiri yanında Yesevî dervişleri de Ahmed-i Yesevî'nin yolunu benimsemişler, düşünce ve inançlarını yaymak için şiirden faydalanarak hikmet tarzında manzûmeler vücuda getirmişlerdir. Kul Süleyman, Azîm Hâce, Hâlis, Meşreb, Hâce Hâmid, Kul Şerîfî, Ubeydî, Kânî, Derviş Ali, Şems gibi Yesevî dervişlerinin hikmetleri de zamanla Dîvân-ı Hikmet nüshalarına dâhil olmuştur.²

Bu Yesevî dervişlerinden biri olan AZÎM HÂCE, Ahmed-i Yesevî'den çok sonraları yaşamış ve hikmet geleneğini devam ettirmiştir. Azîm Hâce'nin dörtlükler ve müseddes nazım şekliyle yazdığı hikmetlerinde özellikle Hz.Peygamber'in yardım ve şefaatinin dilediği ve bunların İstimdâd mâhiyetinde olduğu göze çarpar.³

Yine bir Yesevî dervişi olan HÂLİS'in; mesnevî, muhammes, müseddes şeklindeki hikmetlerinde Hz.Peygamber'in na'tı yanında Hz.Ali, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'in medhedildiği, ayrıca istimdâd ve istişfa' (şefâat dileme) mâhiyetinin ağır bastığı görülür.⁴

On üç ve on dördüncü yüzyıllarda Türkçe yazılmış eser sayısının arttığını görmekteyiz. Türkistan'da Çağatay sahasında, Harezmi'de, Altınordu Devleti ve Mısır Memlûkleri sahasında yazılan pek çok eser hâlen elimizdedir. Bu yüzyıllar, Türk dilinin yeni yeni kurulan çeşitli kültür

¹ Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Haz.: Kemâl Eraslan, Ank.1983, s.33,34,262,267,288,292,294.

² a.g.e., s.5.

³ Kemâl Eraslan, "Azîm Hâce'nin Hikmetleri", İ.Ü.Edb.Fak. TDED, C.XIX, İst.1971, s.193-230.

⁴ Kemâl Eraslan, "Hâlis'in Hikmetleri", İ.Ü.Edb.Fak. TDED, C.XX, İst.1972, s.105-156.

merkezleri etrafında edebî şîveler olarak henüz teşekkül etmeye başladığı geçiş devreleridir. Bu dönemde Altınordu sahasında, KUTUB adlı şâirin 1341'de kaleme aldığı Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsi önemli bir eserdir. Mesnevî, Kıpçak edebî dili ile yazılmıştır. Nizâmî'nin aynı isimdeki Farsça mesnevîsinin tercümesidir. Şâir, mesnevînin metin kısmını olduğu gibi çevirmiştir ancak, tevhîd, na't, dört halife övgüsü, hükümdar Tınıbek medhiyyesi ve yazılış sebebi gibi kısımlar te'lifdir.

Na't bölümünde Kutub; Hak Resûl ve peygamberler kervanının başkanı olan Hz.Muhammed'in Âdem toprağının kimyâsı, âlem gözünün sürmesi, hakikat denizinin kıymetli incisi olduğunu; kendisinden önceki dinleri ibtâl edip, İslâmiyet'i îmar ettiği; mucizeleri, mi'râcı, hicreti, diğer peygamberlerin O'na tâbi olduğu gibi hususları ifâde eder. Daha sonra da otuz iki beyitlik na'tını günahkârlığını itiraf ve şefâat talebiyle bitirir.¹ Na'tında oldukça geniş bir muhtevâyı başarıyla işlerken, bu bölümün te'lif olmasına rağmen, Nizâmî'den bir hayli etkilendiği açıktır.

On beşinci yüzyılda, Türk edebiyatı Horasan ve Mâverâünnehr'de büyük bir gelişme göstermiş, Çağatay Türkçesi ile güçlü eserler ortaya konulmuştur. Bu asrın "Türkî-gûy" (Türkçe söyleyen) lakabı ile meşhur kudretli bir şâiri HAYDAR TİLBE; elimizdeki eseri de Nizâmî'ye nazîre olarak yazdığı Mahzenü'l-Esrâr adlı mesnevîdir. Şâir, mesnevîsindeki on bir beyitlik na'tta, Fars edebiyatından geçmiş klasik teşbihlere fazlaca yer vermeden Hz.Peygamber'in yüceliğini, Habîbullâh oluşunu ve şefâatini dile getirir.²

Aynı asrın ilk yarısında yaşamış ve Çağatay şiirinin gelişmesinde önemli rolü olan güçlü bir şâir de MEVLÂNÂ

¹ M.Necmettin Hacıeminoğlu, Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Husûsiyetleri İst. 1968, s.188-190.

² Kemâl Eraslan, "Çağatay Şiiri" Türk Dili, Türk Şiir Özel Sayısı II (Divan Şiiri), S.415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 582-583.

LUTFÎ'dir. Dîvânındaki on dokuz beyitlik na'tı¹ âyet ve hadis iktibasları ile dînî ve tasavvufî pek çok unsur ihtivâ eder. Hz.Peygamber'in bir güneş gibi doğup, diğer dinlerin de yıldız gibi karanlığa gömüldüğünü ifâde ederek başladığı na'tında; Yüce Peygamber'in aslı rahmet ve nûr olan bir cevher olduğunu, o dürr-i yetîm sadef içindeyken, nûrunun Hz.Âdem'de emânet olmasını, bu yüzden de meleklerin Hz.Âdem'e secde ettiğini dile getirir. Hz.Peygamber "Küntü kenz" hazinesinin emin bir muhafızı; Cebrâil'in bile vâkıf olamadığı "Lî ma'allâh" sırrının yegâne mahremidir. Ne insan, ne melek, ne de hiç bir peygamber O'nun yüceliğine erişememiş, Makâm-ı Mahmûd'un yâni şefâat yetkisinin tek sâhibi Yüce Peygamber olmuştur. Parmağının bir işâretiyle gökteki ay ikiye ayrılmış, bir avuç toprakla bir düşman ordusunun gözünü kapatmıştır. Bütün insanların kıyâmette merhametine sığınacakları tek merci "Rahmeten Li'l-Âlemîn" ve "Şefî'ü'l-Müznibîn" olan Hz.Muhammed'dir. Lutfî'nin na'tı özetle anlattığımız muhtevâsı ile dil ve ifâde yönünden son derece başarılıdır.

Ta'aşşuk-Nâme adlı mesnevîsiyle tanıdığımız, on beşinci asrın bir diğer şâiri de SEYDÎ AHMED MİRZÂ'dır. Şâir eserindeki yedi beyitlik na'tında,² Hz.Peygamber'in Habîbullâh, risâlet serveri, fütüvvet tâcı, velâyet mahremi ve nübüvvet hâtemi olduğunu, bütün peygamberlerin O'nun nûrundan faydalandığını, bir işâretiyle ayın iki parça olup, bir anda feleklerin ötesine yükseldiğini ifâde eder. Kısa ve muhtevâ yönüyle sınırlı bir na'ttır.

On beşinci asır Çağatay şiirinin önde gelen bir şâiri de GEDÂÎ'dir. Şiirleri genelde âşıkâne olan Gedâî'nin yer yer sûfiyâne duygu ve düşüncelere de yer verdiği görülmür. Faksimile olarak yayınlanmış divanında gazel tarzında dört na'tının bulunduğunu tesbit edebiliyoruz. Divanda kâ-

¹ İsmail Hikmet Ertaylan, Lutfî Dîvânı, İst.1960, s.2-4.

² Sezer Özkoçer, Seyyid Ahmed Mirzâ, Ta'aşşuk-Nâme, İ.Ü. Edb.Fak. B.T. İst. 1968, Türkiyat Enstitüsü, Nu: 871, s. 2-3.

fiye harfi değiştiği zaman, ilk gazelin dînî muhtevâda; tevhd veyâ na't olması geleneğine Gedâî kısmen uymaktadır. İlk iki na'tı elif kâfiyeli, diğer ikisi de te ve lam harfli gazellerin başındadır.¹ Bu na'tlarda âyet ve hadislerin lafzen ve mânen iktibasları yanında Hz.Peygamber'in şefâati konu edilir. Ayrıca şâir, Cenâb-ı Hakk'ın övdüğü o seçkin insanın vasıflarını dile getirmekte âciz olduğunu ifâde eder.

Aynı asırda elimizde yalnızca dîvânının tek nüshası mevcut olan HÂFİZ-I HAREZMÎ'nin Hz.Peygamber'e iki na'tı,² Hz.Ali'ye de bir medhiyesi vardır.

Hüseynî mahlasıyla yazmış, SULTAN HÜSEYİN MİRZÂ BAYKARA'nın dîvânında gazel tarzında iki na'tı mevcuttur.³ Hüseyin Baykara'nın na'tında daha önceki na'tlardan farklı olarak, Hz.Peygamber'in fizikî unsurlarıyla âyet ve sûreler arasında ilgi kurulduğunu görüyoruz.

Hüseyin Baykara'nın çocukluk arkadaşı ve mâiyyetinde bir devlet adamı olan ALÎ ŞİR NEVÂÎ, klasik Çağatay edebiyatının teşekkülündeki ilk ve en önemli isimdir. Şiir ve nesir alanındaki sayısı otuzu bulan eserleriyle Türkçe'de yüksek bir edebiyat vücûda getirmenin mümkün olduğunu isbât etmiştir. Beş dîvânında da na'ta yer vermiş, aynı zamanda bir tertip husûsiyeti olarak her harf gazeliyyâtının ilk gazelini dînî muhtevâda, özellikle Hz.Peygamber medhin-

¹ Janos Eckmann, The Dîvân of Gadâî, Indiana University Pub. Uralic and Altay Series, Vol.113, Mouton and Co. The Hague, The Netherlands, 1971, yk. 96^b-97^a; 97^a-97^b; 104^b-105^a; 129^a.

² Dîvân-ı Hâfız-ı Harezmi, Hindistan, Haydarabad, Salar Cang Müzesi, Nu:4472/7, s.4-10. (Eserin TDK'ndaki mikrofilminden faydalandık.)

³ İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Edebiyatı Örnekleri V, Dîvân-ı Sultan Hüseyin Mirzâ Baykara "Hüseynî", İst. 1946. Na'tları Fatih Ktp. 3806 numarada kayıtlı divan nüshasından alınan gazeller bölümündeki ikinci ve üçüncü metinlerdir. (Sayfa numarası verilmemiş.)

de yazdığını ifade etmiştir.¹ Ali Nihad Tarlan, bunlar dışında dîvânında âşıkâne gibi görülen pek çok gazelin de na't muhtevâsında olduğunu belirtir.² Şâirin hamsesini oluşturan mesnevîlerinin hepsinde na't ve mi'râciyye bölümleri mevcuttur. Yalnızca Hayretü'l-Ebrâr'da beş na'tı vardır.³ Nevâî, aynı geleneği mensur eserlerinde de sürdürmüştür. Münâcat, Vakfiyye, Nazmü'l-Cevâhir, Muhâkemetü'l-Lugateyn ve Mahbûb-ı Kulûb adlı mensur eserlerinde kaleme aldığı na'tlar⁴ hem klasik tertibe bağlı bir edib, hem de Hz. Peygamber'e samimî bir âşık olduğunu gösterir.

Na'tlarının sayıca çokluğu yanında, muhtevâsı da oldukça geniştir. Dînî ve tasavvufî ağırlıklı na'tlarında İran edebiyatının klişeleşmiş teşbihlerine ve kalıplaşmış motiflerine fazlaca yer vermemiş olması da O'nun kudretli şâirliğinin, orijinalite yönünü ortaya çıkarmaktadır.

On altıncı asır Çağatay şâirlerinden ŞEYBÂNÎ, bir Özbek hânıdır. Güçlü ve sert bir devlet adamı, âlim ve sanatkar bir şâir olan Şeybânî Han'ın elimizdeki tek nüsha dîvânının başında altı na't⁵ bulunmaktadır. Şiirlerinden şeriate ve ehl-i sünnet akîdesine sıkıca bağlı olduğu anlaşılan şâir na'tlarında samimî Peygamber sevgisini ve bağlılığını dile getirir.

Şeybânî'nin yeğeni UBEYDULLAH HAN (Ubeydî) İslâmî ilimlere vâkıf Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazacak kadar iyi bilen, âlim ve şâir bir şahsiyettir. Dîvânının mezuniyet tezi olarak hazırlanan tenkitli metninde Ubey-

¹ Agâh Sırrı Levend, Alî Şîr Nevâî, C.I, Hayatı, Sanatı ve Kişiliği, Ank.1965, s.66.

² Ali Nihad Tarlan, Alî Şîr Nevâî, İst. 1942, s.50.

³ Agâh Sırrı Levend, Alî Şîr Nevâyî, C.III, s.24-26.

⁴ a.g.e., C.IV, s.9-10,27,39,189,229-230.

⁵ Şeybânî Han, Dîvân, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. Ahmed III Böl.Nu:2436,yk.4^b-5^a,5^a-6^a,6^a-6^b,6^b-7^b-8^a.

dullah Han'ın yedi na'tı olduğunu görüyoruz.¹ Biri Arapça mülemmâlı bu na'tlarda şâirin Kur'ân-ı Kerîm ve hadis kültürü açıkça görülür. Kendisini na't vadisinde Hz.Peygamber'in şâiri Hassân bin Sâbit'e benzeten Ubeydullah Han'ın na'tları, üslûp ve muhtevâ yönüyle şâiri doğrular mâhiyettedir.

On altıncı asrın bir diğer şâiri de Şeybânî-Nâme adlı manzum tarihiyle tanınan MUHAMMED SÂLİH'dir. Şâirin adı geçen mesnevîsindeki na'tı² oldukça kuru bir ifâdeyle kaleme alınmış ve gereksiz tekrarlarla doludur.

Aynı asrın bir diğer hükümdar şâiri de Hindistan'da büyük bir Türk İmparatorluğu kuran BABUR ŞAH'tır. Vekâyi adını verdiği hâtırâtı ile Dîvân'ı en önemli iki eseridir. Alî Şîr Nevâî'den sonra Çağatay edebiyatının en güçlü şâiri olarak bilinen Babur; Ubeydullah'ın tasavvuf ahlâkı konusundaki Farsça risâlesini nazmen tercüme etmiştir. Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi adıyla anılan bu mesnevînin kaleme alınma hikâyesi de enteresandır. Babur, hastalandığı zaman Kasîde-i Bürde şâiri Busîrî'nin felçten kurtulduğu gibi, bu mesnevîsinin kabulüyle kendisinin de şifâ bulacağı ümidi risâleyi tercüme etmesine vesile olmuştur. Risâledeki na't,³ oldukça sâde bir dille peygamber sevgisi ve derman dileğini belirten altı beyitten müteşekkildir.

¹ Neşe Alparslan, Ubeydullah Han (Ubeydî) ve Dîvânının Edison Kritiği, İ.Ü. Edb.Fak. T.D.E.B. B.T.İst.1967-1968, Türkiyât Enstitüsü Ktp.Nu:812; 7,8,9,10,11,12 ve 328 numaralı gazelleri na'ttır. (Sayfa numarası verilmemiştir.)

² Muhammed Sâlih, Şeybânî-Nâme, Ed.Melioranskiy, St. Petersburg, 1908, s.8-10.

³ Babur Şah, Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi, Üniversite Ktp. Nu:3743, yk.3^a; Mehmed Fuad Köprülü, "Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi", Millî Tettebular Mecmuası, C.I, S.2, İst.1331, s.115; A Versified Treatise on Mysticism of Zahirud-Din Muhammad Babur or The Risâle-i Wâlidîyye Terjümesi, Ed. Akmal Ayyubi, Aligarh Muslim University, Bombay, India, 1968, s.6-7.

Babur'un oğlu KÂMRÂN MÎRZÂ da şâirdir. Türkçe ve Farsça iki dîvânı olan Kâmrân Mîrzâ; Kâmrân ve Gâzî mahlasıyla yazdığı şiirlerinde yer yer dînî, tasavvufî ve hikemî unsurlara yer vermiştir. Dîvânının bir bölümü yayınlanmıştır. Yayınlanan bölümde yer alan altı beyitlik gazel tarzındaki na'tında¹ şâir Hz.Peygamber'in adını anmadan "kâbe kavseyn" âyeti ve "Levlâk" hadisiyle O'na işâret eder, şefâat dilediğini belirtir.

Çağatay Türkçesi de denilen Doğu Türkçesi ile, na't türünde manzûmeleri olan şâirleri on altıncı asır sonunda Kâmrân Mîrzâ ile noktalıyoruz. Zirâ Çağatay Türkçesi on beş ve on altıncı yüzyıllarda en parlak dönemini yaşamış, on yedinci asırdan sonra yerini modern Özbekçe'ye bırakmıştır. Özbek yazı dili ile güçlü eserler verilmediği, ayrıca bu döneme ait metin neşriyatının eksikliği ve edebiyat tarihlerimizde ele alınmaması sebebiyle biz de çalışmamızda zarûrî olarak bu konuyu ihmal ediyoruz. Ancak neticede; buraya kadar ele aldığımız Kaşgar, Kuzey-doğu ve Doğu Türkçesi ile yazılmış eserlerdeki na'tların hem şekil, hem de muhtevâ yönünden Osmanlı Türkçesi ile meydana getirilen na'tlarla hiç bir değişiklik arz etmediğini söyleyebiliriz. Aradaki tek fark dil husûsiyetleri olmuştur. Buna göre Türkler'in yaşadıkları her sahada Hz.Peygamber'e duydukları sevgiyi, aynı samimiyetle dile getirdiklerini rahatça ifâde edebiliriz.

Bu bölümün sonunda belirtmemiz gereken bir diğer husus da; Batı Türkçesi'nin bir kolu olan Âzerî Türkçesi ile yazılan na'tları buraya dâhil etmediğimizdir. Zirâ Âzerî Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi, her ikisi de Oğuz şîvesine dayanan tek bir yazı dilinin kardeş iki dairesidir. Âzerî Türkçesi'nde yazı dili; devamlı olarak Osmanlı kültür ve edebiyatının tesiri altında kalmış, Osmanlı Türkçesi ile yegâne ayrılığı konuşma dilindeki küçük farklılık-

¹ Ali Alparslan-Kemal Eraslan, "Kâmrân Mîrzâ'nın Dîvânı I" İ.Ü.Edb.Fak. TDED,C.XXIII, İst. 1981, s.62.

lar olmuştur.¹ Diğer yandan Âzerî Türkçesi yazı dilinin en büyük mümessili olan Fuzûlî'nin, edebiyat tarihinde Osmanlı şiirinin tekâmülünde gösterdiği büyük tesir ve yaşadığı Irak-ı Arab muhitinin Osmanlı İmparatorluğu'nun siyâset ve kültür câması içine girmiş bulunması; Fuat Köprülü'nün görüşüne göre şâiri Âzerî ve Osmanlı edebiyatlarının müşterek bir şahsiyeti olarak kabul ettirmiştir.² Bu bakımdan Âzerî Türkçesi ile yazılmış na'tları ve büyük şâirleri olan Nesîmî ile Fuzûlî'yi; dîvân edebiyatında na't konusunu işlerken ele almayı daha uygun bulduk.

¹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, 16.bsk. İst.1985,s.15.

² Fuad Köprülü, "Fuzûlî" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C.IV, s.686.

B. H A L K E D E B İ Y A T I N D A N A ' T

Türkler'in Hz.Peygamber'e duydukları samîmi sevgi, edebiyat ve mûsikî gibi sanat dallarında en güzel biçimde ifâdesini bulurken; halk edebiyatımızın ve kültürümüzün de bu sevgiyle yoğrulduğunu açıkça görmekteyiz. Bunun en güzel örneği, milletimizin îmân ve kahramanlık timsâli olan Mehmetçik adında mevcuttur. Yeryüzünde peygamberinin ismini millî bir sembol hâline getiren tek millet Türkler'dir.¹

Bu muazzam sevgi atmosferinde yaşayan milletimizin Hz.Peygamber'e duyduğu bağlılık ve hürmet hisleri halk edebiyatında da son derece canlı bir biçimde asırlardır devam etmektedir. Bu hissiyâtın sözlere dökülüşünü incelerken; halk edebiyatını anonim, âşık ve tekke edebiyatı olmak üzere üç bölüme ayırıyoruz.

1. ANONİM HALK EDEBİYATINDA NA'T :

Bir milletin edebî zevk, inanç ve özellikle hayat görüşünü en sâde dille aksettiren mahsuller; milletçe benimsenen, zamanla ilk söyleyeni unutulup, doğrudan millete mal edilen ve anonim grubuna dâhil ettiğimiz destan, hikâye, masal, ninni, bilmece, türkü ve atasözleri gibi türlerdir. Bunlar içinde ilk sırayı, İslâmiyet öncesi Türk edebiyatının da ilk ürünleri olan destanlar almaktadır. Destanlar; milletimizin maddî ve mânevî kültürünü, tarihimize ait en canlı motifleri, yaşama tarzı ve inançları belirten malzemenin en önemli kaynaklarından biridir. Bu bakımdan Anadolu sahasında halk edebiyatının başlangıcını on bir-on ikinci yüzyıllarda, Anadolu'nun fethi sırasında oluşturulan destanlarla başlatmak mümkündür.

¹ Nihad Sami Banarlı, "Türkler'de Peygamber Sevgisi", Yeşilay, S.420, Kasım 1968, s.2.

Bu destanlardan, Dânişmend Ahmed Gâzi etrafında oluşan dînî, destânî bir menkıbe Dânişmend-Nâme'dir. Dânişmend Gâzi'nin Anadolu'yu Türkleştirmek ve müslümanlaştırmak için yaptığı savaşları anlatan bu destan on üçüncü yüzyılda Tokat dizdârı Ârif Ali tarafından yazıya geçirilmiştir. Destanda Hz.Peygamber'in vasıflarını dile getiren mesnevî tarzında sekizer beyitlik iki na't vardır.¹ Tamamen İslâmî motiflerin hâkim olduğu bu na'tlar dışındaki bazı şiirlerin sonunda da Hz.Peygamber'e salavat getirildiğini görüyoruz.²

Benzer bir durumu da Dede Korkut Hikâyeleri'nin sonunda tesbit edebiliyoruz. On ikinci ve on dördüncü yüzyıllarda Oğuz Türkleri'nin Doğu Anadolu'da Trabzon Rumları, Abazalar ve Gürcüler'le yaptıkları savaşlara âit bu destânî hikâyeler de tahminen on beşinci asırda kaleme alınmıştır. Eserde yer alan on iki hikâyeden on birinin sonunda: "Derlesin, toplansın, günahınızı Kadir Tanrı adı görklü Muhammed'in yüzü suyuna bağışlasın."³ tarzındaki cümlelerde münâcât, na't ve istişfâ (şefaât dileme) mâhiyetindeki ifadeler dikkati çekmektedir.

Destanlar dışında; ninni, mâni ve bilmeceleerde de na'tlarla karşılaşırız. Bunlardan ninni, çocuğun dünyâya geldikten sonra ismi konulurken kulağına okunan ezanı tâkiben ilk duyduğu nağmelerdir. Çocuk, henüz beşikteyken; îmânlı Türk annesinin söylediği ilâhî şeklinde ve Hz.Peygamber sevgisini terennüm eden ninnilerle hem ilk dînî terbiyesini almakta, hem de Peygamber sevgisiyle beslenmektedir.

¹ Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Ank.1981, s.538-539, 547. (Şükrü Elçin'in kitabındaki metin Irene Melikoff'un neşrinden alınmıştır).

² a.g.e., 549.

³ Orhan Şâik Gökay, Dede Korkut Hikâyeleri, İst. 1976, s.47,93,121,132,158,171,187,204,218,236,248.

Ninni Muhammed'im ninni
 Ninni can Ahmed'im ninni
 Veyâ;

Nenni Muhammed'im nenni
 Nenni can Ahmed'in nenni¹

nakaratıyla devam eden ve ninni ilâhisi denilen bu besteli şiirler, aynı zamanda çocuğun doğumu veyâ sünneti vesilesiyle tertiplenen mevlid merâsimlerinde de okunmaktadır.² Bu türde şâiri bilinen taklidi bir ninni de yazılmıştır.³

Anonim halk edebiyatımızın en yaygın türü olan mânilerde de na't muhtevâsıyla karşılaşırız.

Bir tanedir
 Bir sümbül bir tanedir
 Peygamberler içinde
 Muhammed bir tanedir
 Kazan bir kulpu sekiz
 Kapağı bir tanedir⁴

Hey hurundan hurundan
 At su içer kurundan
 Yedi yerden ay doğmuş
 Muhammed'in nûrundan⁵

şeklindeki örneklerde görüldüğü gibi mâninin asıl konusunu na't muhtevâsının teşkil etmesi yanında; hasretlerin kavuşma isteği, murat talep etme ve kaza belâ savması dileğiyle Hz.Peygamber'in "Yüzü nûrlu Peygamber", "Yeşil fesli Pey-

¹ Âmil Çelebioğlu, Türk Ninniler Hazinesi, İst.1982, s.44-47. Burada dördü uzun ve ilâhî şeklinde na't muhtevâsını hâiz altı ninni yer almaktadır.

² a.g.e., s.21.

³ a.g.e., s.385; Muhammed Lutfî Mazlumoğlu (Efe), Hulasa-tü'l-Hakâyık, y.y., t.y., s.393.

⁴ Sami Akalın, Türk Manileri, İst.1972, C.II, s.450.

⁵ a.g.e., C.II, s.411.

gamber" gibi ifâdelerle anıldığını da görüyoruz.¹ Bunlar dışında mânilerin dinleyiciyi veyâ okuyucuyu mâniye hazırlayan bir döşeme mâhiyetindeki giriş mısralarında Hz.Peygamber'in, açıkça ya da isimlerinin sembolü olan "mim" harfiyle anıldığını tesbit ediyoruz.²

Divan edebiyatında muammalarda örneklerini gördüğümüz, tam olarak na't karakteri taşımamakla birlikte bu grup içinde ele alabileceğimiz bir diğer anonim tür de bilmece-lerdir.

Erenler erenler
Dünyâya gelenler,
Dünyâya gelmeden,
Ezân sesi duyanlar.³

Erzurum'dan derlenen ve cevabı Hz.Muhammed olan bu bilmece konumuzla ilgili güzel bir örnektir.

Halk kültürümüzün; mâneviyatı besleyen, dilimizden eksik etmediğimiz, ilk örneklerini Dîvânü Lûgati't-Türk'te gördüğümüz bir diğer ürünü de dualardır. "Muhammed Mustafa yardımcın olsun" gibi kısa dualar⁴ yanında; "yatak duaları" olarak adlandırılan, özellikle küçük çocukların yatmadan önce söylediği, ezberlenmesi kolay küçük manzûmelerin bir kısmı Hz.Peygamber'den şefaât talebiyle (istişfa') bitmektedir. Çocuğu uykuya hazırlayan, psikolojik yönden rahatlık veren bu dualar da tekrar sağlıkla uyanma, ya da eğer can bedenden ayrılırsa îmân ile âhirete gitme ve meleklerin dînimize, îmanımıza şâhit olmaları gibi temenniler yanında Hz.Peygamber'in şefaât etmesi istenir.⁵

¹ a.g.e.,C.I, s.177,193,235, C.II,s.269,380,381,456.

² a.g.e.,C.II,s.449,460; ayrıca bkz.Na'tlarda Muhtevâ Özellikleri, 11. Harflerle Hz.Peygamber Böl.

³ Âmil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz, Türk Bilmece Hazinesi, İst.1979, s.49.

⁴ Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, s.731.

⁵ Âmil Çelebioğlu, "Kültürümüzde Yatak Duaları", III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,C.IV,Ankara, 1987, s.96.

Yattım Allah, kalkarım inşaallah,
 Kalksam da kalkmasam da,
 Lâ ilâhe illallâh,
 Şefâat yâ Resûlallâh.¹

Özellikle derleme faaliyetleriyle, anonim halk edebiyatına âit burada verdiğimiz örneklerin sayısı daha da artırılabilir. Ancak, bu mevzû konumuzun dışında olduğu ve sınırlı bir sürede hazırlanan bu çalışmada ayrıca derleme yapmak için yeterli zamanımız olmadığı için; yalnızca konunun halk kültüründe ve anonim halk edebiyatında ihmal edilmediğini, milletimizin Hz.Peygamber'e duyduğu sevgiyi mâniden ninnilere, bilmeden yatak dualarına kadar bütün sözlü anlatımlarında dile getirdiğine dikkat çekiyoruz.

2. ÂŞIK EDEBİYATINDA NA'T :

Edebiyatımızda, Dîvânü Lûgati't-Türk'te destan, sa-
 gu ve koşuklarla ilk örneklerini tesbit ettiğimiz âşık ede-
 biyatının Anadolu'daki ilk ürünlerini on beş ve on altıncı
 yüzyıllardan itibaren tâkip edebiliyoruz.² Ancak bunlar
 arasında Hz.Peygamber için söylenmiş müstakil şiirlere rast-
 lamıyoruz. Yalnızca bir iki mısrada Hz.Peygamber'in mucize
 ve şefaatten söz edilen bu manzumeler için Armutlu, Çır-
 panlı, Kul Çulha, Ozan ve Öksüz Dede'nin şiirlerinden söz
 edilebilir.³

On altıncı asırda yaşamış, Türk saz şiirinin sevi-
 len, çok sayıda şiiri günümüze kadar gelen meşhur bir is-
 mi Karacaoğlan'dır. Karacaoğlan'ın da bir dördlüğünde Hz.
 Peygamber'den, Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'i olduğunu ifâde ede-
 rek bahsettiğini görüyoruz:

¹ Âmil Çelebioğlu, "Kültürümüzde Yatak Duaları", s.99.

² Saim Sakaoğlu, "XVI.Yüzyıla Kadar Saz Şiiri" maddesi,
 Büyük Türk Klasikleri,İst.1986, C.IV, s.369-370.

³ Saim Sakaoğlu, "XVI.Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri"
 maddesi,Büyük Türk Klasikleri,C.IV,s.373,375,396,402,403.

Evvel Allah âhir Allah
 Andan ulu gelmemiştir
 Hak Muhammed'den sevgili
 Hakk'ın kulu gelmemiştir.¹

On yedinci yüzyılda saz şâirlerinin bize ulaşan şiirlerinin sayısında önemli bir artış görülür. Buna paralel olarak Hz.Peygamber sevgisini dile getiren dörtlük ve müstakil şiirlerin de mevcudiyetini ve muhtevâ yönüyle zenginliğini tesbit etmekteyiz. Asrın güçlü şâirlerinden Âşık Ömer'in (ölm.1707) dîvânında:

Ey Habîb'i ehl-i isyânın Şefî'i Mustafâ
 Hürmetinle on sekiz bin âlem oldu pür ziyâ
 Sırr-ı esrâr-ı hakâyık gencinin gencûrusun
 Hem-demin hem meşrebindir çâr-yâr-ı bâ-safâ²

dörtlüğüyle başlayan Hz.Peygamber ve dört halifenin medhinde söylenmiş bir murabbain dışında, Hz.Peygamber'in Muhammed ve Mustafa isimleriyle ilgili muammalara rastlıyoruz.³

Yine asrın önde gelen isimlerinden Gevherî'nin dîvânında:

Geşt ittim bir zaman cenneti hayli
 Tâ "elest" beşminde eyledim meyli
 Cemâli "Ve'd-Duhâ" saçlı "Ve'l-Leyli"
 Nûr-ı Kibriyâ'ya uğradım geldim⁴

dörtlüğünde Hz.Peygamber'in Kur'ânî kültürle birlikte ele alındığını görüyoruz. Bunun dışında Gevherî Dîvânı'nda cevâbı Muhammed olan bir muamma⁵ ve mi'râc gecesi Hz.Peygam-

¹ Ahmet Yüzendağ, "Karacaoğlan'da Allah Sevgisi ve İslâmî Motifler", Millî Kültür, C.I, S.7, Temmuz 1977, s.56-58.

² Sadettin Nüzhet Ergun, Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri, Semih Lutfi Mat. y.y., t.y., s.129.

³ a.g.e., s.229,231,238.

⁴ Şükrü Elçin, Gevherî Dîvânı, İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya, Ank. 1984, s.194.

⁵ a.g.e., s.127.

ber'in terinden gülün yaratılmasına dâir inancı dile getiren bir beyit mevcuttur.¹

On yedinci asrın sade dille yazan ve aruzla da şiirleri bulunan Kuloğlu'nun Hz.Peygamber'den istimdâd (yardım, meded dileme) mâhiyetinde, yedi dörtlükten oluşan şiiri konumuza bir örnek teşkil etmektedir.

Gözüm nûru Fahr-i Cihân
Yetiş yâ Muhammed yetiş
Âleme gün gibi doğan
Yetiş yâ Muhammed yetiş

.....

Ey Kuloğlu canlar cânı
İki cihânın sultânı
Derdimizin hem dermânı
Yetiş yâ Muhammed yetiş²

On yedinci asrın Âşık Ömer ve Gevherî gibi güçlü şâirlerinden sonra on sekizinci yüzyılda âşık edebiyatında belirgin bir duraklama vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu asırda gerilemeye başlaması, divan şiirinin saz şiirini etkilemesi, kuvvetli saz şâirlerinin yetişmemesi gibi sebeplere bağlı olan bu durgunluk neticesinde bize ulaşan şiirler de çok azdır. Bu şiirlerde de asrın siyâsî olayları, ihtilaller, savaşlar ve İstanbul'u harap eden yangınlar ele alınmıştır.³

¹ Şükrü Elçin, Gevherî Dîvânı, s.566. Ancak bu şiirde yer alan "Resûl'ün iki düründen kopma gül hem damladı" mısraındaki "düründen" kelimesi "derinden" olarak düzeltilmelidir.

² Sâdettin Nûzhet Ergun, Kuloğlu, İst.1933, s.43-44; Cönk, Konya-Yusuf Ağa Ktp.Nu: 7611, yk. 9^a.

³ Sâim Sakaoğlu, "XVIII.Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri" Büyük Türk Klasikleri, İst.1988, C.VII, s.321; Nâim Alkan, Türk Halk Edebiyatı, Ank. 1973, s.155-156.

Bu yüzyıl şâirlerinden, son şiirlerini dînî-tasavvufî konuların oluşturduğu Âşık Halil'de Hz.Peygamber'den bahseden bir dörtlük tesbit edebiliyoruz:

Tutun Hazret'in sünnetin
Öksüz bırakmaz ümmetin
Eder ol Hakk'a minnetin
Bizim için delil derler¹

On dokuzuncu asırda da âşık edebiyatı önemli bir gelişme gösterememiştir. Ancak Emrah, Dertli, Dadaloğlu, Zihnî, Seyrânî gibi şâirler halk edebiyatının sesini duyurabilmişlerdir.

Yüzyılın önemli şâirlerinden Dertli'nin (1772-1845) koşma şeklinde ve istiğfa' mâhiyetinde bir na'tını görüyoruz:

Derdli çok hikmetden irşâd olmadı
Sensiz mahşer yiri güşâd olmadı
Çok nebiye vardım imdâd olmadı
Şefâ'at kanısın Mustafâ didim²

Aynı asırda Bayburtlu Zihnî (ölm.1859), daha çok dîvan edebiyatı tarzında şiirler yazmışsa da genel kanaat onun bir halk şâiri olduğudur. Şâirin klasik tertibe uygun olarak düzenlediği dîvânında tevhid-münâcât tarzında bir mesnevî ve kasîde şeklindeki mi'râciyyesinden sonra na'tları yer alır. Burada gazel tarzında yedi na'tı mevcuttur. Bu gazellerden biri Molla Câmî'nin meşhur na'tına nazîredir. Ayrıca bir murabba ile Selâmî'nin gazel şeklindeki na'tının tahmîsi yer alan bu bölümde Zihnî'nin şekil ve vezin yönüyle ilgimizi çeken iki na'tına rastlıyoruz. Bunlar dîvan edebiyatında bile sayılı örnekleri bulunan türden; birisi dört bendlik müzdevic muşşer, diğeri de bahr-i tavilde:

¹ Sâim Sakaoğlu, "XVIII.Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri-Âşık Halil" Büyük Türk Klasikleri, C.VII, s.336.

² Âşık Dertli, Hayatı, Dîvânı, Neşredenler: Ahmed Talat ve Reşâd, Bolu, 1928, s.36-37.

yazılmış doksan dokuz cüzden meydana gelen üç mısralık na'tıdır.¹ Neticede, yalnız na'tları itibâriyle Bayburtlu Zihnî'nin Câmî'ye nazîre yazacak kadar Farsça bildiği, âyet ve hadis iktibaslarıyla; Kur'ân-ı Kerîm ve hadis kültürüne vâkıf olduğu ve saz şâiri sayılmakla birlikte divan edebiyatını, nâdir görülen nazım şekillerinde bile kalem oynayacak kadar iyi tanıdığını söyleyebiliriz.

On dokuzuncu asrın divan sahibi ve aruzla şiirleri olan meşhur bir şâiri de Erzurumlu Emrah'dır (ölm.1855).

Cümle güftâri ferâmuş eyledik Emrahî biz
Na't-ı pâk-i Ahmed ü Muhtâr'dır eğlencemiz

diyen Emrah'ın dîvânında münâcât-na't tarzında bir şiiri dışında, gazel şeklinde üç na'tı mevcuttur.² Şâirin dörtlüklerle yazdığı devriyyesinde de Hz.Peygamber ve dört halifenin medhini görüyoruz.³ Bunlar dışında biri istimdâd-istişfa' mâhiyetinde, diğerleri de görünüşte âşıkâne dört koşma şeklinde na'tını tesbit ediyoruz.⁴

On dokuzuncu asır halk edebiyatının Konyalı bir sî-mâsı Âşık Şem'î'nin de şiirleri arasında münâcât-istişfa' mâhiyetinde bir gazel ve na't muhtevâsında bir murabba ile "Yâ Resûlallâh" redifli üç gazel mevcuttur.⁵

Tasavvufî ve âşıkâne şiirleri, hicivleri, şekil ustalığı ile on dokuzuncu yüzyıl halk şiirinin önde gelen bir ismi Seyrânî'dir (1807-1866).

¹ Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî, İst.1293, s.5-11; ayrıca bkz.Sâim Sakaoğlu, Bayburtlu Zihnî, İst. 1988, s.140.

² Necati Turgut Göksel, Âşık Emrah, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri, Niğde, 1966, s.120-121, 202-204.

³ a.g.e., s.240-243.

⁴ a.g.e., s.259, 270-271, 296.

⁵ Feyzi Halıcı, Âşık Şem'î, Hayatı ve Şiirleri, Ank.1982, s.5-6, 79-80, 82-83.

Ey mürüvvet kânı şâh-ı risâlet
 Bilmişim olduğun Mahbûb-ı Mevlâ
 Dilim ikrâr eder kalbim şehâdet
 Mefhar-ı âlemsin kadrin muallâ¹

diyen Seyrânî cezbeli bir aşk şâiri, samimi bir peygamber âşığıdır. Biri gazel, ikisi koşma ve biri de semâî olmak üzere müstakil dört na'tı² dışında pek çok şiirinde Hz.Peygamber'e olan sevgisini dile getirir ve güzelliğin sernâyesini Habîbullâh'dan aldığı, Kur'ân-ı Kerîm'e uyarak doğru yolu bulanların Yüce Peygamber'e yoldaş, dünyâda ümmeti, âhirette misafiri olacağı, Cenâb-ı Hakk'ın şefaât kâsesini Ahmed-i Muhtâr'a sunduğu, "Levlâk" emri ile bütün ilimlerin dörtte üçünü Habîb'ine, kalanını bütün insanlara verdiği ve gelip geçmiş iki yüz yirmi dört bin peygamber içinde yalnızca Hz.Peygamber'in Habîbullâh olduğu gibi hususları ifâde eder.

On dokuzuncu asır saz şiirinden na'tını tesbit edebildiğimiz diğer şâirler: Âşık Tokatlı Nûrî,³ Beşiktaşlı Gedâî,⁴ Hicâbî,⁵ Gülşenî⁶ ve hayatı hakkında fazla bilgimiz olmayan, muhtemelen bu asırda yaşamış olan Hüsni'dir,⁷

1850-1913 yılları arasında yaşayan Çıldırlı Âşık Şenlik'i de bu asra dâhil ediyoruz. Şiirleri arasında müs-

¹ Hasan Ali Kasır, Develili Seyrânî, Hayatı-Sanatı-Şiirleri,y.y.,1984, s.76.

² a.g.e., s.76-77,187,249; Bekir Oğuzbaşaran, "Seyrânî'de Hz.Peygamber Sevgisi", Erciyes, Yıl:7,S.83,Kasım 1984, s.3-5.

³ Ahmet Talat Onay,Âşık Tokatlı Nûrî,Çankırı,1933, s.262.

⁴ Sâdettin Nüzhet (Ergun),XIX.Asır Saz Şâirlerinden Beşiktaşlı Gedâî, İst. 1932, s.66-67.

⁵ Râsim Deniz, "Büyük Halk Şâiri Kayserili Hicâbî'nin Bir Na'tı" Erciyes,Yıl:6, S.67, Temmuz 1983, s.44.

⁶ Râsim Deniz, "Kayserili Şâirlerden Gülşenî",Erciyes, Yıl:8, S.94, Ekim 1985, s.27-28.

⁷ Râsim Deniz, Nevşehirli Şâirlerden Hüsni, Erciyes,Yıl:3, S.36, 1981, s.18.

takil na'tları bulunan Şenlik'in¹ ayrıca diğer şâirlerle karşılaşmaları sırasında sazla birlikte dile getirdiği na't muhtevâlî dörtlükler enteresandır. Bu karşılaşmalardan biri Ermeni Âşık İzânî ile dir:

Aldı İzânî:

Kendi nûrundan yarattı sıtkile kıldı nazar
Küllü ondan halk olundu canlı cinli ne ki var
Yüz yirmi dört bin nebî, velî, mürsel, peygamber
Dergahta emrine muti o ahvaldan konuşah

Aldı Şenlik:

İptidâ tavus nurundan cümle nurdan pâki var
Heft-i tamu heşt-i cinan semâda eflâkı var
Buyurdu "Levlâke levlâk" "kün feyekün" çünkü var
İki mim, bir ha'ya müttesil ismi daldan konuşah

.....

Aldı İzânî:

Kendi nûrundan yarattı âleme kıldı nebî
İki cihânın serveri ol bizim sultanımız
Dört kitabın dördü haktır yalan diyen küfr olur
İncil, İsâ, Zebur, Tevrat ol güzel Furkân'ımız

Aldı Şenlik:

Ol Habîb-i Fahr-i Âlem Mustafâ'nın aşkına
Buyurdu "Levlâke levlâk" lüff ile ihsanımız
Yüz dört suhuf kelimatta külli nefsin mevti var
Otuz cüz âyetin galbi Yâsîn-i Kur'ân'ımız²

Bu karşılaşmada Ermeni Âşık İzânî'nin dörtlükleri, Fuat Köprülü'nün de tesbit ettiği gibi Türk kültürünün Ermeniler üzerindeki tesirine ve bu tesirin Ermeni-Türk şair-

¹ Ensar Aslan, Çıldırlı Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük) Ank.1975, s.157,164, 203-204, 217-218.

² Ensar Aslan, Çıldırlı Âşık Şenlik, s.92-93.

lerinin Hz.Peygamber'e na'tlar yazmaya kadar varan kuvvetine¹ açık bir örnektir.

Yirminci asrın başından günümüze kadar gelen saz şâirleri halk edebiyatının geleneğini devam ettirirken na't konusuna da kısmen yer vermişlerdir.

Bu şâirlerden Bayburtlu Hicrânî'nin Nâbî'nin gazeline koşma şeklinde söylediği nazîre dikkati çeker:

Eyâ gönül edepkâr ol
 Ki mülk-i saadettir bu
 Hem beyti nûr-ı Hudâ'nın
 Tavaf-ı Muhammed'dir bu

 Mevcûdun cümle mayası
 "Küntü kenz" in sermâyesi
 "Arşurrahman" da ziyâsı
 Sahib-i nübüvettir bu²

Doğu Anadolu'da yetişen halk şâirlerinden Cemâl Hoca'nın (1882-1957) yedi bendlik semâî şeklinde na'tı,³ yakın yıllarda kaybettiğimiz Âşık Deryâmî'nin kısmen na't mâhiyetindeki şiirleri,⁴ Artvinli Pervânî'nin "Peygamberimize Övgü" başlıklı ilâhisi⁵ ve Âşık Ali Rahmânî'nin iki şiiri⁶ konumuzun halk edebiyatında günümüze kadar uzanan örnekleridir.

¹ Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1986, s.268.

² Veli Recâî Velibeyoğlu, (Örneklerle Basılı Bütün) Şiir Kitapları Antolojisi, İst.1975, C.I, s.144.

³ Ensar Aslan, Doğu Anadolu Saz Şâirleri, Erz.1978,s.158-159.

⁴ Halil Açıkgöz,Âşık Deryâmî, Hayatı ve Şiirleri, İst.1987, s.135,154,173,209.

⁵ Mehmet Gökalp, Artvin Saz Şâirleri, 40 Şâir, 170 Şiir, İst. t.y. s.199-200.

⁶ Âşık Ali Rahmânî, Öğütler Destesi, Ank. 1988, s.13-14, 78-79.

3. TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATINDA NA'T :

On ikinci asırda Ahmed Yesevî'nin dînî, sofiyâne, öğretici hikmetleri halk üzerinde büyük tesir uyandırmış, tasavvufî halk edebiyatımız Ahmed Yesevî'nin ve onu takip eden Yesevî dervişlerinin aynı şekil ve muhtevâ ile söyledikleri hikmetlerle tesis edilmiştir. Bu hikmetlerin şöret ve tesiri Anadolu'ya ulaşarak on üçüncü asırda Yûnus Emre'yi yetiştiren edebî ve fikrî zemini hazırlar. Bu yüzyılda Selçuklular'ın siyâsî hâkimiyet için devam eden savaşları, Moğol istilâsı ve neticede ortaya çıkan siyâsî ve ekonomik buhran halkı canından bezdirmişken; başta Mevlânâ olmak üzere Suhreverdi, Ahi Evren, Evhaduddin-i Kirmânî, Muhyiddin-i Arabî, Sadreddin-i Konevî, Hacı Bektaş-ı Velî gibi âlim ve mutasavvıflar yazdıkları Arapça ve Farsça eserlerle okunmuş çevrelerde tasavvuf düşüncesini yaymaktadır. Diğer yandan halkı ilâhî aşkın huzuruyla rahatlatan Türkçe dînî, tasavvufî ve ahlâkî eserler de kaleme alınmış; bunların yazarları Arapça ve Farsça kelimeleri daha sonraki yüzyıllara oranla çok az kullanarak, doğrudan halka hitâb eden sâde bir dil kullanmışlardır.¹

En büyük temsilcisi Yûnus Emre olan tasavvufî halk edebiyatının ilk ürünlerini bu eserler teşkil eder. Böylelikle on üçüncü asırda temeli atılan, daha çok tarikat ehli şâirlerin mensub olduğu, bu yüzden tekke şiiri de denilen bu tarzdaki şiirlere ait örnekler günümüz edebiyatına kadar uzanmaktadır.

Edebiyat tarihimizde saz şâirleri ile dîvan şâirleri birbirinden önemli farklarla ayrılırken; tekke şâirleri her iki gruba ait özellikler göstermektedir. Veyâ kimi saz şâirlerinin bazı şiirleri tekke şiiri olma husûsiyetleri taşıırken, bazı dîvan şiirlerinde de tekke şiirinin hâkim

¹ Hasibe Mazıoğlu, "Eski Türk Edebiyatı" maddesi, Türk Ansiklopedisi, Ank,1982, C.XXXII, s.85.

karakteri mevcuttur. Bu yüzden tasavvufî halk edebiyatı grubuna giren şâirlerin kesin bir tasnifini yapmak güçtür. Ancak tekke şiirinin ve şâirlerinin bazı özellikleri bize bu sınıflandırmada yardımcı olur.

Bu özelliklerden birincisi tekke şiirinin hem saz şiiriyle, hem de dîvan şiiriyle vezin ve şekil yönünden ortaklığıdır. Tekke şâirlerinin kendilerine mahsus vezin ve nazım şekilleri yoktur. Hem aruz, hem de heceyle şiirler yazmışlar; dîvan edebiyatının bütün nazım şekillerinde, özellikle gazel ve murabba şeklinde manzumeler ortaya koymuşlar; bu arada saz şiirinin dörtlükler üzerine kurulan şekillerini de kullanmışlardır. Ancak tekke şâirlerinin aruzla yazdığı şiirlerde vezne hâkimiyetin zayıf olduğu görülür.

Tekke şâirlerinin bir diğer özelliği, geniş halk kitlelerine hitâb eden şiirlerini sâde ve anlaşılır bir dille kaleme almalarıdır. Ayrıca onların şiirlerinde tassannu yoktur, söz oyunlarına yer vermemişlerdir. Zîrâ bu tür şâirler için şiir bir gâye değil, halkı dînî-tasavvufî yönden eğitmek için bir vasıtaadır. Tekke şiiri bu yüzden san'atkârâne olmağa değil, öğretici ve tebliğ edici olmağa yöneliktir. Bu tarzdaki didaktik, aynı zamanda ilâhî aşkı terennüm eden ve rûhânî bir edâ taşıyan şiirlere ve şâirlerine halk, zamanla bir kudsiyyet izâfe etmiştir.¹

Bu şiirlerin muhtevâ yönünden belirgin bir özelliği de, dîvan şiirinde yek-âhenk denilen türde konu birliği göstermeleridir. Aynı zamanda görünürde âşıkâne gazel gibi olan pek çok şiir de gerçekte tasavvufî neşve taşımaktadır.

Tekke şâirleri, bu genel ismin de belirtildiği gibi tarîkatlere bağlı ve tekke muhitine dahil kişilerdir. Bu şâirlerin idârî hayattan ve saray çevresinden uzak birer mânâ adamı olduklarını tesbit ederken, onların dîvan şâirlerinden ayrılan bir yönünün; devlet adamlarına kasîde yazma geleneğinden uzak oluşlarında görüyoruz. Tekke şâirleri

¹ Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi, 2.bsk. Ank. 1968, s.4.

yalnızca halkın dînî duygularını dile getirmişlerdir. Bu arada şiirin mûsikiyle birlikte artan tesirinden de faydalanılmış, özellikle Mevlevîlik başta olmak üzere pek çok tarîkatta bu şiirler beslenerek ilâhî şeklinde terennüm edilmiştir.

Buraya kadar belli başlı özelliklerini kısaca özetlediğimiz tekke şiirinin ilk ve en büyük temsilcisi YÛNUS EMRE'dir (ölm.1320). Türk dilinin ifâde gücünü en iyi şekilde kullanan bu İlâhî aşk şâirinin eserleri günümüze kadar canlılığından ve güzelliğinden hiç bir şey kaybetmeden gelirken, güçlü tesiri asırlarca pek çok şâirin fikrî ve edebî hüviyetini şekillendirmiştir. Şiirlerinde şerîat, tarîkat, marifet, hakikat tertibini sık sık dile getiren Yûnus, samimi bir peygamber âşığıdır.

Hak yaratdı yiri göki ol Ahmed'ün dostlığına
"Levlâk" ana delîl oldu ansuz yir gök var olmadı¹

diyen Yûnus Emre, Hz.Peygamber'in Allah yanındaki yüceliğini, Habîbullah oluşunu, mi'râcını, O'na bağlanıp sünnetini yerine getiren, farzlardan ayrılmayan ümmetinin mahşerde sorgu sual görmeyeceği, günahkârların ise şefâatiyle kurtulacağını anlatır. Yûnus'ta hâkim olan ve bu muhtevâ ile işlenen Peygamber sevgisi müstakil na'tlarında² ve diğer şiirlerine serpiştirilmiş beyitlerle bütün dîvânına yayılmıştır. Ayrıca Yûnus'un "Münâcât-ı Muhammed" başlıklı, Hz. Peygamber'in ağzından ümmetine şefaet için münâcât eylediği manzume ve bu manzumeye "Cevâb-ı Hudâ" da kısmen na't karakteri taşımaktadır.³

Yûnus Emre'yi tâkiben on dördüncü asırda EFLÂKÎ DE-DE'nin elimizde mevcut olan az sayıdaki şiirlerinde birkaç beytin Hz.Peygamber medhine ayrıldığını görüyoruz.⁴

¹ Yûnus Emre Dîvânı, Haz.:Faruk K.Timurtaş, İst.1972, s.153.

² a.g.e., s.90-91, 127-128, 139-140.

³ a.g.e., s. 165-167.

⁴ Abdullah Uçman, "XIV.Yüzyıl Tekke Şiiri" mad.Türk Klasikleri, İst.1985, C.II, s.19.

On beşinci asırda tasavvufî halk edebiyatı ürünleri ve şâirlerinde önceki iki asra nazaran belirgin bir artış vardır. Buna paralel olarak na'tların da çoğaldığını görüyoruz. Bu na'tların önemli bir kısmı müstakil, bir kısmı da bazı şiirlerde Hz.Peygamber'in övüldüğü bir iki dörtlük hâlidir. HACI BAYRAM VELÎ'nin, KAYGUSUZ ABDAL'ın, AKŞEM-SEDDİN'in¹ şiirlerindeki bazı dörtlükler bu gruba girer. Asrın müstakil na'tı olan şâirleri arasında Şeyh Muhyiddin,² EŞREFOĞLU RÛMÎ³ ve KEMÂL ÜMMÎ'yi⁴ görüyoruz. Şiirleri Yûnus Emre'ninkilere karışmış, pek çok ilâhîsi olan ÂŞİK YÛNUS da bu asrın ilk yarısında yaşamıştır. Âşık Yûnus'un na'tları arasında özellikle:

Cânım kurbân olsun senün yoluna
Adı güzel kendü güzel Muhammed
Şefâat eylesen kemter kuluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed

dörtlüğüyle başlayan ilâhîsi meşhurdur.⁵

Bu asrın na't şâiri diyebileceğimiz bir ismi de DE-DE ÖMER RÛŞENÎ'dir. Rûşenî'nin gazel ve kasîde tarzında pek çok na'tı vardır.⁶ İlâhî veyâ tevşîh tarzında defalarca bestelenen na'tlarının en meşhuru:

Çün doğup tutdı cihân yüzini hüsnün güneşi
Kim ola sevmeye bu vech ile sen mâh-veşi

¹ a.g.e., C.III, s.17,24,28.

² Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi, İst.1966, s.20.

³ Dîvân-ı Eşrefoğlu Rûmî Abdullah, Mev.Müz.Ktp. Nu:2436, yk.149^a-149^b,160^b.

⁴ Dîvân-ı Kemâl Ümmî, Millet Ktp.Manzum,Nu:42, yk.6^b-8^a.

⁵ Yûnus Emre Dîvânı, Haz: Faruk Kadri Timurtaş, s. 172.

⁶ Dîvân-ı Rûşenî, Mev. Müz. Ktp. Nu:2446, yk. 99^a-101^a, 110^b.

matlalı gazelidir.¹ Bu gazel Selânik Kadısı Mehmed Üsküdârî (Na'li) tarafından tahmis edilmiştir.² Yine Ömer Rûşenî'nin Hz.Peygamber medhinde söylediği, özellikle O'nun fizikî özelliklerini konu edinen, âdetâ bir hilye tertibi içinde sıraladığı kırk beş tuyuğu enteresandır.³

On altıncı asırda, Dede Ömer Rûşenî'den hilâfet alan HÂLETÎ-İ GÜLŞENÎ;⁴ bir Türk sülâlesinden gelen, şiirliğin siyâsî mümessili İran hükümdarı ŞAH İSMÂİL-İ SAFEVÎ (Hatâyî);⁵ tasavvuf şiirimizin önemli şahsiyetlerinden biri olan ÜFTÂDE;⁶ vahdet-i vücûd felsefesini benimseyen hurûfî şâirlerinden ARŞÎ⁷ dîvan sahibi ve müstakil na'tı olan şâirlerdir. Bektaşî şâirlerinden KUL HİMMET'in de nefeslerinde Hz.Peygamber'i ve Hz.Ali'yi birlikte övdüğünü görüyoruz.⁸ Yine devrin mutasavvıf şâirlerinden, Hz.Hüse-yin soyundan gelen ve samimî bir Peygamber âşığı olan SEY-YİD SEYFULLAH NİZÂMOĞLU'nun Yûnus Emre tarzında kaleme al-

¹ Bkz. Mûsikîde Na't Böl.

² Nuri Özcan, On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İst. 1982, C.II, s.716-717.

³ Dîvân-ı Rûşenî, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Nu: 1653, yk. 81^b-84^b.

⁴ İbrahim Altunel, Hâlet-i Gülşenî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni, S.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T., Konya, 1988, s.50, 51, 57, 66.

⁵ Saadettin Nûzhet Ergun, Hatâyî Dîvânı (Şah İsmâil-i Safevî), Hayatı ve Nefesleri, İst. 1956, s.98-99; Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, Haz.: Türk Millî Kültür Vakfı, Kültür Komitesi, İst. 1982, s.22.

⁶ Dîvân-ı Hazret-i Üftâde, Yay.: Bursalı Mehmed Tâhir, İst. 1328, s.5-6.

⁷ Dîvân-ı Arşî, Mev. Müz.Ktp. Gölpınarlı Kitapları, Nu:201, yk. 2^b, 3^b, 7^a, 92^b.

⁸ İbrahim Arslanoğlu, Kul Himmet Üstâdım, Sivas, 1976, s.34; Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi, s.248-259.

dığı na'tlarında ehl-i beyt sevgisine geniş yer verilmiştir.¹

On altıncı asrın, sayısı kırka ulaşan manzum ve mensur eserleriyle âlim ve mutasavvıf bir şâiri de ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ'dir. Bu velûd şâir aynı zamanda asrın en çok na't yazan sîmâsıdır. Dîvânında ve klasik tertipteki mesnevîlerinde yer alan na'tları yanında Mevlid'i bütünüyle na't karakteri taşımaktadır.²

Osmanlı İmparatorluğu, on altıncı asırdaki yükseliş döneminden sonra, on yedinci asırda içteki isyanlar ve mağlubiyetle sonuçlanan savaşlarla bir siyâsî ve ekonomik krize doğru giderken; hem dîvan, hem de tekke edebiyatı son derece kalabalık bir kadro ve çok sayıda eserle bu zayıflamanın dışında ve on altıncı asrın devamı durumundadır. Tekke muhitinde yetişen şâirler yanında, âşık edebiyatına dâhil Gevherî, Kuloğlu ve Âşık Ömer'in bazı şiirlerinin de dînî-tasavvufî mâhiyette olduğunu görüyoruz. Bunu, dîvan edebiyatının ve tasavvufî halk şiirinin saz şiirine olan etkisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Asrın tekke edebiyatına dâhil edilen çok sayıdaki şâirinin hemen hepsinin na't yazdığı görülür. Bu şâirlerden "Dâim okuyup cân u dilim na't-ı Muhammed" mısraının sahibi MUHYÎ mahlasıyla yazan Konyalı Bezcizâde Mehmed'in diğer na'tları³ yanında Dede Efendi tarafından bestelenen:

¹ Seyyid Nizamoğlu, Hayatı-Eserleri-Dîvânı, Yay. Adil Ali Atalay, Yeni Harflere Çev. Mehmet Yaman, İst. 1976, s.73, 82,95,190,264-265,276.

² Şemseddin Sivâsî, Dîvan, Haz.Recep Toparlı, Sivas,1984, s.31-36; Şemsî-i Sivâsî, Gülşen-Âbâd, Mev.Müz.Ktp. Nu: 1670, yk.2^a; Mevlid-i Şems, İst.1936; Abdullah Uçman, "XVI.Yüzyıl Tekke Şiiri" maddesi, Türk Klasikleri, İst. 1986, C.IV, s.326-329.

³ Abdullah Uçman, "XVII.Yüzyıl Tekke Şiiri" mad.Türk Klasikleri, İst.1987, C.VI, s.15-17.

Cümlenün mahbûbı sensin ey Habîb-i Ezelî
Cümle Yûsufklar içinde ey güzeller güzeli

matlalı na'tı oldukça meşhurdur.¹

Tekke şiirinin önde gelen temsilcilerinden AZİZ MAHMÛD HÛDAYÎ'nin hece vezninde dörtlüklerle, aruzla da gazel tarzındaki na'tları devrinde ve kendisinden sonra defalarca bestelenmiştir.² Özellikle:

Kudûmün rahmet-i zevk u safâdur yâ Resûlallâh
Zuhûrun derd-i uşşâka devâdur yâ Resûlallâh

matlalı na'tı Hüdâyî'nin en tanınmış ve en sevilen, ilâhî şeklinde terennüm edilen na'tıdır.

Aynı asırda müretteb divanı olan Sivaslı ABDÛLEHAD NÛRÎ'nin na'tları³ da bir çok bestekâra güfte olmuştur. De- de Efendi tarafından bestelenen biri tevşih, diğeri ilâhî iki na'tı⁴ Abdülehad Nûrî'nin en tanınmış şiirleridir.

Yine on yedinci asrın Halvetî şeyhlerinden ve dî- van sahibi bir şâiri olan NAKŞÎ'nin na'tlarının da rağbet gördüğünü; Derviş Ali ve Nîznâm Yûsuf Çelebi tarafından bes- telendiğini tesbit edebiliyoruz.⁵ Nakşî'nin:

Münevver meh cemâlün nûra benzer
Vücûdun lem'a-i billûra benzer⁶

matlalı na'tı âşıkâne gazel havasında olup, ilk bakışta na't olduğu kolayca farkedilemeyen şiirlere bir örnektir.

¹ Nuri Özcan, On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî, C.II, s.515-516.

² Külliyyât-ı Dîvân-ı Azîz Mahmûd Hüdâyî, İst. 1287, s.12-13, 44-45, 59.

³ Abdullah Uçman, "XVII. Yüzyıl Tekke Şiiri", s.35-36.

⁴ Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.484,572.

⁵ Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.478,870,876.

⁶ Abdullah Uçman, a.g.e., s.39.

Asrın iki tekke şâiri SUN'ULLÂH GAYBÎ¹ ve ZÂKİRZÂDE ABDULLÂH BİÇÂRE'nin² de divanlarında na'tları mevcuttur. Zâkirzâde'nin murabba şeklinde "rûz u şeb" redifli na'tı Fehîm-i Kadîm'in meşhur na'tından ilham aldığını gösterir biçimdedir, ancak muhtevâ yönüyle Fehîm'in edebî, san'atkârâne na'tından farklıdır.

Bu yüzyılda bestelenmiş na'tlarıyla tanıdığımız ABDÜLHAY³ ve HİMMETZÂDE ABDULLÂH'ın⁴ ilâhîlerinin istişfa' mâhiyetinde oluşu dikkati çeker. Na'tlarında Hz.Peygamber sevgisini dile getiren HASAN KENZÎ'nin şiirleri de bestelenmiştir. Bunların bir kısmının bestesi de Kenzî'ye aittir.⁵

Edebiyat tarihlerinde adından söz edilmeyen ŞEYH HASAN VUSLAT, on yedinci asır tekke şâirleri içinde en fazla na'tı olanlardan biridir.⁶ Heceyle ve aruzla na'tları olan, bunlardan biri bestelenen bir diğer şâirimiz de DERVİŞ AHMED'dir.⁷

On yedinci asra dahil buraya kadar ismini belirttiğimiz tekke şâirleri arasında önde gelen bir isim de NİYÂZÎ-İ MISRÎ'dir. Âlim şahsiyetinden ziyade mutasavvıf bir şâir olarak tanınan Niyâzî-i Mısrî aruzla yazdığı şiirlerde Nesîmî ve Fuzûlî'nin, heceyle yazdıklarında da Yûnus Emre'nin tesirini aksettirir.

Zuhûr-ı kâinâtun ma'dinisin yâ Resûlallâh

Rumûz-ı "küntü kenz"ün mahzenisin yâ Resûlallâh

¹ Gaybî (Sun'ullâh) Dîvânı, İst.1963, s.107.

² Zâkirzâde Abdullah Bîçâre Dîvânı, Haz.:Veli Recâî Velibeyoğlu, Mucur, 1963, s.57,67,83.

³ Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.549,739.

⁴ a.g.e., C.II, s.499-500.

⁵ a.g.e., C.II, s.691,692.

⁶ Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi, s.53-58.

⁷ a.g.e., s.58-59; Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.714.

matlalı gazeli son derece başarılı, meşhur ve bir kaç ke-
re bestelenmiş bir na'tıdır. Ayrıca tevşih olarak beste-
lenmiş bir gazeli ve bir muhammesi na'tları arasındadır.¹

On yedinci asrın bu zengin na't şâirleri kadrosu-
nun bir örneğini de on sekizinci asırda görüyoruz. Osman-
lı İmparatorluğu'nun Karlofça antlaşmasının ağır şartlarıyla
girdiği bu yüzyılda toprak kayıpları ve içteki isyanlarla
gerilemeye başlaması, asrın başında zevk ve eğlenceye
dalınan Lâle Devri'ne rağmen on sekizinci yüzyılda büyük
ve kuvvetli dînî şahsiyetler yetişmiştir. Hemen hepsinin
dîvânı olan bu yüzyıl şâirleri arasında daha gölgede kalan,
ikinci derecedeki sîmâları da çoktur. Bunlar arasında na't-
larıyla: İSÂ MAHVÎ,² MEDHÎ,³ AZBÎ,⁴ AHMED MÜRŞİDÎ,⁵ ZEKÂYÎ,⁶
BURSALI KAYGULU,⁷ GARÎBÎ,⁸ LA'LÎ⁹ ve ŞEYH ZÂTÎ'yi¹⁰ görüyo-
ruz. Bu gruba dâhil edebileceğimiz NASŪHÎ ise:

Eyleyen uşşâkı şeydâ dâimâ
Tal'atindir yâ Resûlallâh senin
Derd ile âh ettiren subh u mesâ
Hasretindir yâ Resûlallâh senin

dörtlüğüyle başlayan ilâhîsiyle meşhurdur.¹¹

-
- ¹ Dîvân-ı Niyâzî, Bulak, 1257, s.51,52,53,69-70.
² Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.489,517-518,637.
³ Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi, s.386-387.
⁴ a.g.e., s.395-396.
⁵ a.g.e., s.434.
⁶ Şeyh Mustafa Halvetî, Dîvân-ı Zekâyî, İst.1288, s.1-11
(22 na't).
⁷ Bursalı Kaygulu, Dîvân-ı Kaygulu, İst.1273, s.52-53,58,71-72.
⁸ Amâ Yûsuf Erbilli, Dîvân-ı Garîbî, Rıza Efendi Mat. t.y.,
s.3-4.
⁹ Dîvançe-i La'lî, Bulak, 1256, s.4,6,9. (Sezâyî-i Gülşenî'nin
dîvânı içinde yer almaktadır).
¹⁰ Dîvân-ı Zâtî, İst. 1257, s.3-4.
¹¹ Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi, s.384. Nasû-
hî'nin bestelenmiş bir diğer na'tı için bkz. Nuri Özcan,
Dînî Mûsikî, C.II, s.746.

Bu yüzyılda dîvan edebiyatının inceliklerine vâkîf başarılı bir mutasavvıf şâir olarak gördüğümüz SEZÂYÎ-İ GÜLŞENÎ'nin gazel, kasîde ve terkîb-i bend şeklindeki na'tlarını görüyoruz.¹ Sezâyî'nin gazel tarzındaki na'tlarında dikkatimizi çeken bir husus, kafiye harfi değişikçe ilk gazelin na't muhtevâsında olması geleneğine kısmen uymasındır. Bazı na'tları da bestekârlarımıza güfte olmuştur.²

On sekizinci asrın, sayısı yüzü aşan Türkçe, Arapça ve Farsça te'lif eserleriyle âlim bir şahsiyetî, büyük müfessir ve Mesnevî şâirî İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ hacimli bir dîvan oluşturan şiirleri yanında na't vâdisinde isim yapmış bir şâirimizdir.³ Tasavvufî muhtevâda kaleme aldığı na'tlarının bir kısmını kendisi bestelemiştir. Dîvânı dışındaki na'tlarının, kendi el yazısı ile topladığı bir mecmuası da mevcuttur.⁴

Yine bu yüzyılın büyük bir mutasavvıf, âlim ve şâiri; astronomiden tıbbâ, fizyonomiden adâb-ı muâşerete kadar pek çok konuyu İslâmî açıdan ele alarak ilim ve tasavvuf görüşünü birleştiren ansiklopedik bir eser mâhiyetindeki Ma'rîfet-Nâme ve dillerden düşmeyen Tefviz-Nâme'si ile meşhur bir şahsiyeti ERZURUMLU İBRÂHİM HAKKI'dır. Yûnus Emre'nin üslubunu andıran samimi ilâhîleri yanında bir de dîvânı olan İbrâhim Hakkı'nın kasîde şeklinde bir na'tı⁵ ile Ahlâku'n-Nebî muhtevâsında na't karakteri taşıyan bir şiirini görüyoruz.⁶

¹ Dîvân-ı Sezâyî-i Gülşenî, Bulak, 1256, s. 3, 4-6, 6-7, 89-90, 104.

² Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C. II, s. 664, 761.

³ İsmâil Hakkı Bursevî, Dîvân-ı Hakkı, İst. 1288, s. 6, 7, 21-22, 85.

⁴ İsmâil Hakkı Bursevî'nin El Yazısı İle Bazı Nuûtu, Topkapı Sarayı Müz. Ktp. E.H. Böl. Nu: 1790, yk. 2^b-6^a.

⁵ Dîvân-ı İbrâhim Hakkı Erzurumî, İst. 1263, s. 4-5.

⁶ Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hz. Peygamber'e Na'tlar Antolojisi, s. 95-97.

Na'tların on dokuzuncu asırda da yaygınlığı devam etmektedir. HÂFİZ SA'DÎ,¹ ABDÜLKÂDİR GULAMÎ,² KEMAHLI ŞEYH İBRÂHİM HAKKI,³ HÂFİZ ULVÎ,⁴ HÂFİZ MUHAMMED SEBÂTEDDİN,⁵ ŞEYH VASFÎ,⁶ AHMED ES'AD EFENDİ,⁷ HÂFİZ HİLMİ,⁸ ŞEYH OSMAN ŞEMS,⁹ SENÎH-İ MEVLEVÎ¹⁰ ve SÂLİH BABA¹¹ on dokuzuncu asrın na't yazan tekke şâirleri arasındadır.

Ancak bu asrın na'tlarıyla meşhur üç şâiri Müştâk, Kuddûsî ve Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdü Efendi'dir. Bu şâirlerden ilki olan MÜŞTÂK BABA'nın (ölm.1830) dîvânı gazeliyât bölümü ile başlar. Dîvan tertibinde her harften kâfiyeli gazel yazarken, ilk gazelin dînî muhtevâda olmasına, bilhassa na't türünde olması geleneğine uyan Müştâk Baba'nın dîvânı bunun en güzel örneğidir.¹² Birkaçı Farsça

¹ Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hz. Peygamber'e Şiirler Antolojisi, s.138.

² a.g.e., s.139.

³ a.g.e., s.143.

⁴ a.g.e., s.143.

⁵ a.g.e., s.151-152.

⁶ Şeyh VASFÎ, Cezebât, İst.1302, s.48.

⁷ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri, İst. 1969-1970, s.327; Kuddûsî Dîvânı, Haz.: Fehmi Kuyuncu, Ank. 1982, s.52-53.

⁸ Hâfız Mehmed Hilmi, Dîvân-ı Hilmi, İst.1274, s.3-4, 50. İlk na'tı elif kâfiyeli gazellerin başında, diğeri de ye kâfiyeli gazellerin başında yer almaktadır. Ayrıca bkz. A. Ö. Hacıtahiroğlu, Hz. Peygamber'e Şiirler Antolojisi, s.137.

⁹ Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, "Şeyh Osman Şems", Diriliş, Eylül, 1975, S.13, s.29-30.

¹⁰ Dîvân-ı Senîh-i Mevlevî, İst.1275, s.2-4.

¹¹ Sâlih Baba Dîvânı, Der.: Fehmi Koyuncu, Ank.1979, s.50-51, 163, 237.

¹² Dîvân-ı Müştâk Efendi, İst. 1264, s.2-3, 8-9, 10-11, 14, 17, 18-19, 31-32, 35, 36, 38-39, 40, 41, 43, 44, 46-47, 50, 59-60, 72, 87.

ve diğerkleri Türkçe olan gazelleriyle bu tertibi uygulayan Müştâk Baba'nın ilk gazeller dışında araya pek çok na't serpiştirdiğini görürüz. Bu arada "mim" kâfiyeli gazellerin başındaki na'tının Şeyh Gâlib'in meşhur müseddesini hatırlatan bir murabba oluşu dikkati çeker:

Sen server-i kevneyn-i mufahhamsın efendim
Mansûr u muzaffer şeh-i âlemsin efendim
Sen pâdişeh-i a'zam u ekremsin efendim
Sultân-ı kerem şâh-ı mükerremsin efendim¹

Müştâk Baba'nın iki gazeli de diğerk şâirlerde na't türünde örneğini göremediğimiz "müsel" (zincirleme, muâd) şeklinde yâni her beytin son kelimesinin tâkib eden beytin ilk kelimesi oluşuna örnek teşkil eder:

Habbezâ ey şâh-ı âlem pâdişâh-ı enbiyâ
Enbiyâyâ muktedâsın evliyâyâ reh-nümâ

Reh-nümâ-yı şâh-râh-ı şer'-i garrâ-yı mübîn
Nutm-ı pâkin ile mübîn oldu ahkâm-ı kazâ²

Bunlara ilâveten, dîvânın sonunda yer alan müfredlerden bir kısmının da Hz.Peygamber'in medhinde söylenmesi; bu türün, kasîdeden tek bir beyte kadar bütün nazım şekillerini şâmil oluşunu göstermesi bakımından enteresandır.³

On dokuzuncu asrın bir diğerk mutasavvıf şâiri KUDDÛSÎ (1760-1848), dîvânında kırka yaklaşan sayıdaki na'tlarla bu türün önemli şâirlerindendir. Dîvânındaki na'tlar gözden geçirilince; bunlardan birinin tevhid-na't,⁴ bir diğerkinin istimdâd,⁵ bir tânesinin de hilye mâhiyetinde bir gazel-na't⁶ olması dikkati çeker. Ayrıca Kuddûsî'nin iki

¹ Dîvân-ı Müştâk Efendi, İst.1264, s.50.

² a.g.e., s.2-3; diğerk örnekler için bkz. s.8-9.

³ a.g.e., s.81,83.

⁴ Kuddûsî Dîvânı, Haz.:Fehmi Kuyumcu, Ank.1982, s.127.

⁵ a.g.e., s.191-192.

⁶ a.g.e., s.526.

na'tının da; "elif-nâme" şeklinde, her mısraın ilk harflerinin alfabetik sırada tertiplendiği türe uyduğunu görüyoruz:

Elif Allâh'ın Habîb'idir Muhammed Mustafâ
Be Beni dûr etmesin aşkından ol şâhın Hudâ¹

Ve nihâyet on dokuzuncu asrın başarılı na'tlarıyla dikkati çeken son şâiri de ERZURUMLU KETENCİZÂDE MEHMED RÜŞDÜ EFENDİ'dir (1834-1916). Dînî ve tasavvufî motifleri edebî bir üslupla işleyen Ketencizâde'nin kasîde, gazel, müstezâd ve murabba şeklindeki na'tları yanında bir de mevlidi vardır.² Na'tları arasında Nâbî'nin meşhur gazel-na'tının tahmisi de yer alır:

Yüzün sür hâke âşık kible-i ehl-i recâdır bu
Gürûh-ı derdmendâne mahall-i mültecâdır bu
Kamu bîmâra sıhhatler erer dârü'ş-şîfâdır bu
Sakin terk-i edebden kûy-ı Mahbûb-ı Hudâ'dır bu
Nazargâh-ı ilâhî'dir makâm-ı Mustafâ'dır bu³

Yirminci asırda cumhuriyetin ilânıyla tekke ve dergahların faaliyetine son verilmesine rağmen, asrın ilk çeyreğine uzanan şâirlerimizi tekke edebiyatının temsilcileri olarak görüyoruz. Bunlar arasında na'tlarıyla ŞEYH ALİ FAKRÎ (ölm.1929),⁴ ŞEYH ES'AD EFENDİ (1848-1931)⁵ ve KÂZİM BABA' (1953)⁶ yı sayabiliriz. Özellikle Şeyh Es'ad Efendi'nin:

¹ Kuddûsî Dîvânı, Haz.: Fehmi Kuyumcu, Ank.1982, s.101-102, diğer elif-nâmesi için bkz. s.420-421.

² Naci Elmalı, Erzurumlu Ketencizâde Mehmet Rüştü Efendi, Erzurum, 1984, s.221-243. Na'tları için bkz. s.84-85, 86-89, 90, 103-104, 112, 138-139, 167, 190, 206.

³ a.g.e., s.112.

⁴ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri, s.363.

⁵ Kemal Kahraman, "Şeyh Es'ad Efendi Dîvânından Seçmeler", İlim ve Sanat, Eylül-Ekim 1988, S.21, s.57-59.

⁶ Kâzım Baba Dîvânı, İst.1959, s.7-9, 93-94.

Gönül nûr-ı cemâlinden Habîb'im bir ziyâ ister
Gözüm hâk-i rehinden ey tabîbim tûtiyâ ister

Safâ-yı sîneme zulmet veren jeng-i günâhımdır
Aman ey kân-ı ihsan zulmet-i kalbim cilâ ister

beyitleriyle başlayan na'tı son derece meşhurdur.

Yirminci asrın tasavvuf kültürüne vâkıf, san'atkâr bir Mevlevî şâiri AHMED REMZİ AKYÜREK'dir (1872-1944). Ahmed Remzi Dede; kasîde, murabba, muhammes, müseddes ve tahmisleriyle na't, istimdâd ve istişfâ türünün fevkalâde güzel örneklerini dile getirmiştir.¹ Bunlar arasında her mısradaki noktalı harflerin toplamı 1329 hicrî tarihini veren, "târîh-i mücevher" şeklinde, aynı zamanda V.Mehmed'i öven manzûmesi na't, tarih ve hükümdar medhiyyesini birleştirmekle dikkati çeker.²

Dîvânında beş gazel, bir de kaside şeklinde altı na'tı³ olan OSMAN KEMÂLÎ'nin (1881-?) ayrıca "Bir Mevlid Gecesi Zuhûrâtından" başlıklı, hece vezni ve dörtlüklerle yazdığı manzûmesi de Hz.Peygamber'in doğumu, peygamberliği, mucizeleri ve mi'râcını anlatan bir na'ttır.⁴

Efe namıyla tanınan Erzurumlu HACI MUHAMMED LUTFÎ'nin (1868-69-1956) şiirlerini topladığı Hulâsatü'l-Hakâyık adlı eserde Mi'râcu'n-Nebî ve Mevlidü'n-Nebî dışında aruzla ve heceyle çok sayıda na'tı yer alır.⁵ Tamâmen dînî ve tasavvufî bir edayla söylenmiş bu na'tlar içinde çok sayıda âyet iktibaslarıyla örülü bir kasidesi⁶ ve dörtlükler-

¹ Hasibe Mazioğlu, Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri, Ank.1987, s.33-34,35-36,36-38,79-80,80-81,82-83,83-84,102-103.

² a.g.e., s.35-36.

³ Osman Kemâlî, Dîvân-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları, Haz.:Ba-ha Doğramacı, İst.1946, s.19,33,34-35,79,149,150.

⁴ a.g.e., s.87-88.

⁵ El-Hâc Hâce Muhammed Lutfî, Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbat-ı Hâce Muhammed Lutfî, Yay.El-Hâc Seyfeddin Mazlumolu, y.y. t.y. s.47-51,53-54,56-59,82-84,93...

⁶ a.g.e., s.50-51.

le yazdığı ninnisi¹ dikkati çeker:

"Rahmeten Li'l-Âlemîn"sin
Şeref-i arş-ı berînsin
Dü-âlemlerin nûrısın
Nenni Muhammed'im nenni

Asıl adı Abdülkâdir Keçeoğlu olan, mühtedî ve Mevlevî bir şâirimiz de YAMAN DEDE'dir (1888-1963). Şiirleri toplu halde neşredilmemiş olan Yaman Dede'nin na'tlarını muhtelif makalelerde görüyoruz.² Murabba-ı mütekerrir şeklindeki na'tının tekrarlanan mısralarındaki "Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh" ifâdesinin de gösterdiği gibi, son derece samîmî ve âteşîn na'tları dolayısıyla şâire Yanan Dede ismi de verilmiştir.

Yine son asrın kuvvetli bir dînî ve tasavvufî kültüre sahip şâiri de Şemsî mahlasıyla yazan HÜSEYİN ŞEMŞİ ERGÜNEŞ'tir (1872-1968). Dîvânındaki na'tlarda şâirin âyet ve hadis iktibaslarına sıkça yer verdiği görülür.³

Çok sayıdaki dînî manzûmesiyle bu gruba dâhil edileceğimiz son şâir de MUCURLU KÂMİL BOZDAĞ'dır. Bozdağ'ın sekizli hece vezniyle yazdığı, ikisi dörtlüklerle, biri de beşer mısralık bendlerden oluşan üç na'tı vardır.⁴

Neticede görüyoruz ki on üçüncü asırda başlayan ve yirminci asrı da içine alan tasavvufî halk edebiyatı, na't-ler yönünden son derece zengin durumdadır. Aruzla veyâ heceyle, dörtlüklerle ya da dîvan edebiyatı nazım şekilleriy-

¹ a.g.e., s.394.

² Ali Oğuzbaşaran, "Kayserili Mühtedî ve Mevlevî Şâir Yaman Dede", Erciyes, Yıl:4, S.42, Kayseri, 1981, s.5-9; Yunus Emre Özulu, "Yaman Dede (Yanan Dede)" Erciyes, Yıl:4, S.44, Kayseri, 1981, s.3-5.

³ Hüseyin Şemsi Ergüneş, Şemsî Dîvânı, Haz.: Muhiddin Ergüneş, Ank.1976, s.2, 16, 41, 44, 70, 81, 90, 149, 150.

⁴ Mucurlu Kâmil Bozdağ, Yakarlı, Tevhid-Münâcât-İlâhî-Na't-Kaside ve Dînî Dizeler, Efem Mat. 1984.

le na't türünün sayısız örnekleri mevcut olan tekke edebiyatı, na'tların muhtevâsı yönünden de dîvan şiirini aratmayan bir derinliğe ve genişliğe sahiptir. "Na'tlarda Muhtevâ Özellikleri" bölümünde ele aldığımız hususların büyük kısmının tekke ve dîvan şiirlerinde ortak birer malzeme oluşu açıkça görülmektedir. Esasen büyük çoğunluğu medrese tahsili görmüş ve mürettep dîvânı olan tekke şâirlerini dîvan şâirlerinden ayıran kesin bir çizgi de yoktur. Yegâne ölçümüz, bu bölümün başında belirttiğimiz özellikler olmaktadır. Bu itibarla, tezimizin asıl sahasını teşkil eden dîvan şiiri yanında yer yer tasavvufî halk şiirine dâhil isimleri de almak zarureti hâsıl olmuştur. Bu konuya örnek olarak on sekizinci asra na't şâiri unvânıyla imzâ atan iki güçlü mutasavvıf şâir; NECCÂRZÂDE RIZÂ ve SALÂHÎ-İ UŞŞÂKÎ'yi gösterebiliriz. Asrın na't-gû olarak şöhret yapmış diğer şâirleri Yahyâ Nazîm ve Süleyman Nahîfî gibi bütünüyle na'ttan oluşan dîvanlarıyla bu iki ismi dîvan edebiyatı içinde değerlendirmeyi daha uygun görüyoruz. Bunun yanında bu bölüme dâhil ettiğimiz, dîvan edebiyatı mazmunlarını dînî ve tasavvufî açıdan ele alan bir çok şâirin na'tlarını muhtevâ özellikleri ve metinlere yer verdiğimiz bölümlerde ihmal etmemiş bulunuyoruz.

C. D İ V A N E D E B İ Y A T I N D A N A ' T

Klasik Türk edebiyatının en belirli ve umûmî bir vasfı olarak az veya çok dînî bir karakter taşıdığını söylemek mümkündür. Bu özellik en açık şekliyle muhtevâda müşâhede edilirken, dînî veyâ lâ-dînî, manzum ya da mensur bütün eserlerde bir tertip husûsiyeti, dolayısıyla bir gelenek olmuş, şekil bakımından da tesirini göstermiştir.¹ Zîrâ; İslâmî an'aneye göre başlanan her işte önce besmele, hamdele, salvele daha sonra da âl ü ashaba duâ etmek gerekir. Bu âdet edebiyata da aynen aksetmiş, edebî eserler en basit şekliyle bu sıraya uymuş, duâ ile sonuçlanmıştır.

Diğer yandan gerek halk, gerek dîvan; bütünüyle Türk edebiyatı tevhid, münâcât, na't, esmâ-i hüsnâ, Kur'ân-ı Kerîm tercüme ve tefsirleri, mevlid, mi'râciye, ahvâl-i kıyâmet, akâid, fıkıh, menâsikü'l-hac, Ka'be-Nâme gibi konularda üç beş beyitten, binlerce beyte kadar aruzla veya heceyle yazılmış manzum dînî eserler yönünden son derece zengindir. Kısaca birkaç türün adını verdiğimiz dînî edebiyatımızın mahsulleri belirttiğimiz konuların dışında çok çeşitli ve sayısız örneklerle sahiptir. Ancak bütün bu dînî eserler içinde doğrudan Hz.Peygamber'le ilgili olanları en geniş yeri alır. Yüce Peygamber'in doğumundan vefâtına kadar, hayatının her safhası edebiyata aksetmiş; Hz.Peygamber'le ilgili küçük-büyük, manzum-mensur pek çok eser kaleme alınmıştır. Özellikle "sîre"lerde doğumu, çocukluğu, Hz.Hatice ile evlenmesi, nübüvveti, mucizeleri, mi'râcı, hicreti, gazâları, vefatı; kısaca bütün hayatı ele alınırken, sîrelerin her bir bölümü de müstakil eserler halinde işlenmiş; neticede esmâ-i nebî, mevlid, mucizât, mi'râciye, gazavât-ı Nebî, hilye, ahlâku'n-Nebî, hicretü'n-Nebî, şefaât-nâme, kırk hadis, bin hadis gibi türlerde sayısız

¹ Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler", Şükrü Elçin Armağanı, Ank. 1983, s.153.

eserler vücûda getirilmiştir. "Şurası muhakkaktır ki; bütün dünyâda hiç bir peygambere, hiç bir din veya doktrin müessesesine, istisnâsız hiç bir şahsa dâir, Hz.Peygamber'e olduğu kadar çeşitli şekil ve türlerde asırlar boyunca muhtelif eserler devamlı tarzda teşekkül etmemiştir. İslâm milletleri edebiyatları içinde Türk edebiyatı da bu bakımdan tahmin edilebileceğinden daha zengindir."¹

Hz.Peygamber'le ilgili olarak asırlarca bu konularda yazılmış eserler, aynı zamanda bütünüyle bir na't karakteri taşırlar. Ancak Hz.Peygamber'in vafına ve medhine mahsus bir tür olan na'tlar müstakil bir kategori teşkil etmiş; tek, bütün, manzum ve müretteb bir eser özelliği gösteren na'tlar; edebiyatımızda Yüce Peygamber'le ilgili edebî mahsuller içinde en geniş yeri almıştır. Dînî, tasavvufî ve lâ-dînî dîvan ve halk edebiyatının her çeşit şekil ve türleriyle kaleme alınan binlerce na't bunun açık isbâtıdır. Türkler'in Hz.Peygamber'e duyduğu derin, samimi ve sonsuz sevgi en güzel şekliyle na'tlarda dile getirilmiş,

muazzam bir zevk ve an'ane olmuş, bestelenen na'tlar câmi ve tekkelerdeki ibâdetlere dâhil edilmiş, na't-hanlık adıyla

diyen Şeyh Gâlib'in belirttiği gibi pek çok hadîs-i kudî ve Kur'ân-ı Kerîm âyeti Hz.Peygamber'in yüce şânını ilân eder mâhiyettedir. Bu yüzden na't şâirleri "Hakk'a peyrevlik"¹ gâyesiyle na'tlar kaleme alırken, bu hususu açıkça beyan etmişler; bunun yanında:

Te'eddüb kıl bu tavr-ı nâ-be-câdır
Anı medh eyleyen çünkim Hudâ'dır

Sünbülzâde Vehbî,D,6

Şi'rün ne haddi var ki ire vasf-ı zâtuna
Ki ol vahy-i âsumân ola bu sihr-i müfterâ

Ahmed Paşa,D,10

Eyâ Nebî seni medh eylemek ledünnîdür
Hurûf-ı lafz ile mümkün ola mı emr-i muhâl

Necâtî,D,19

şeklindeki ifâdelerle meddâhı Hz.Hak olan Peygamber'i şiir diliyle medhetmenin mümkün olamayacağını,² bu uğurdaki gayretin Kevser arzusuyla kuyu kazmaya benzediğini; sahralar kâğıt, ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa, melekler ve insanlar gece gündüz yazsalar yine de Yüce Peygamber'in na'tının binde birini yazıya dökemeyeceğini³ belirterek Allah'ın medhettiği bir zâtı övmekteki aczlerini dile getirmişlerdir. Ancak yine de şâirler kendilerini na't yazmaktan alıkoymamışlar;

Senin medhinde şirket eylesem Mevlâ'ya ma'zûrum
Bu bâbda cürm ü isyâna bakılmaz yâ Resûlallâh

Şeyh Gâlib,D,156^b

¹ Nâbî,D,9.

² Şeyhî,HS,19;Ahmed Paşa,D,10,12; Sultan II.Bâyezid,D,19; Necâtî,D,19; Kemal Paşazâde,YZ,37; Kıvâmî,FSM,7; Şeyhülislâm Yahyâ,D,67; Cevrî,D,62-64; Nâdirî,NM 1,92^a; Şeyh Gâlib,D,156^b; Şeref Hanım,D,9,18; Leylâ Hanım,D,3; Hilmi,D,58.

³ Mehmed, IN,67,69.

diyerek Hz.Peygamber sevgisini ve medhini şiirle ifâde etmişlerdir. Bazı şâirler na't yazma arzusuyla şiire başladıklarını belirtirken;¹ Nâbî:

Kim virmez idi kimseye Hak hüsn-i tabîat
Halk itmez idi kimseyi kısm-ı bülegâdan

Gûş itmek eger olmasa maksûd-ı îlâhî
Evsâf-ı dil-ârânı zebân-ı şu'arâdan

Nâbî,D,12

beyitleriyle, Cenâb-ı Hakk'ın şâirlik kâbiliyetini Hz.Peygamber'in övgüsü için bahsettiğini ileri sürer. Fuzûlî ve Nef'î,ise Hz.Peygamber'in na'tının feyziyle sözlerinin değer kazanmasını bir övünç vesilesi addederler.²

Yüce Peygamber'in huzurunda ağacın ve taşın bile dile gelmesinden cür'et bularak na't yazdığını belirten Nâbî ve her yıl bir na't yazmayı âdet edinen Rızâyî na't geleneğinin temelindeki bir hâdisenin de Ka'b bin Züheyr'in Peygamber'in huzurunda okuduğu kasîdeyi ve bizzat Hz. Peygamber tarafından şâirin affedilip mükâfâtlandırılmasını hatırlatırlar:

Çünkü Ka'b İbni Züheyr'ün günehin afv itdün
Müjde-i afv ile eyle bu güneh-kârı da şâd

Nâbî,D,11

Cenâb-ı pâküni medh eyledükde bir kasîdeyle
Çü senden oldı Ka'b İbni Züheyr'e bürde ihsânı

Rızâyî midhatünde peyrev-i Ka'b-ı mübârekdür
Visâl-i menzil-i maksûda n'ola olsa erzânî

Bahâne olmadur ihsâna maksûdum hemân
Ne haddümdür benüm meddâhî-i memdûh-ı Rabbânî

Rızâyî,NM 1,29^a

¹ Şeref Hanım,D,12.

² Fuzûlî,D,25; Nef'î,D,4^b.

Şâirlerimizin tâlibi olduğu af ve ihsan Hz.Peygamber'in mahşerde tecellî edecek olan şefaattir. Şefaate nâil olma arzusu bütün na'tlarda en önemli muhtevâ husûsiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla na'tlar yalnızca Hz.Peygamber medhini konu edinen şiirler olmak dışında; şefaate istenen "istişfa", yardım dilenen "istimdâd" türünün özelliklerini gösterirler. Ya da istişfa ve istimdâd müstakil olarak ele alındığı gibi, na'tların bilhassa sonlarında yer alan en önemli mevzû olmuştur. Bu bakımdan na't Hz.İsâ'nın can bağışlayıcı nefesi gibi her derde devâ bilinmiş, özellikle günahkârlığın yegâne dermânı olarak telakkî edilmiştir:

Olur mı na't-ı mükerrem gibi devâ hergiz
Ne na't hem-eser-i nutk-ı pâk-i İsâ'dur

Cezmî, NM 1,6^a

On yedinci asır şâiri İsmetî na'tı; cehennem korkusuna karşı müslümanların tek sığınağı, âdetâ ateşe karşı bir muska olarak kabul eder:

Ser-levh-i na't-ı nakş-ı cemâl-i Peygamberî
Kim hırz-ı cân-ı ümmet imiş havf-ı nârdan

İsmetî, D, 28

Bütün bu sebeplerin na't şâiri olarak tanıdığımız Şeref Hanım'ın bir beytiyle özetlendiğini görüyoruz:

Na'tdan gerçi ümîd-i şu'arâ
İntisâb etmedir ey şâh sana

Şeref Hanım, D, 17

Şâirlerimizi, asıl gâye şefaate talebi olmak üzere na't yazmaya sevkeden hususların bir diğeri de dîvan edebiyatının büyük nisbette sevgiye ve sevgiliye hasredilmesi; na'tların da sevgiyi terennüme son derece müsâit bir tür olmasıdır. Her mü'min bir âşık, Hz.Peygamber ise tek ma'sûk-ı hakîkî olarak telakkî edilmiş, hem Allah'ın hem de insanların sevgilisi, Habîbullah ve Habîb-i İbâd olan

Yüce Peygamber'e na'tlar vasıtasıyla arz-ı muhabbet ve medhiye hisleri ifâdeye çalışılmıştır. Bu arada şâirler Hz.Peygamber'i tavsîf ve tasvîr amacıyla dîvan edebiyatının bütün malzemesini, söz sanatlarını kullanmaya, dolayısıyla şâirlik hünerlerini göstermeye imkân bulmuşlardır. Edebî, dînî ve tasavvufî teşbihlerden önemli ölçüde faydalanan şâirleri, "Ferd-i Bî-Çûn u Çerâ" (niteliksiz ve niceleksiz) olan Cenâb-ı Hakk'a tevhidler yazmaktan ziyâde na't vadisine sevkeden önemli bir sebep de arz edilen özellik olmuştur.

Neticede buraya kadar belirttiğimiz sebepler yanında; Türk milletinin Hz.Peygamber'e duyduğu derin sevgi ve hürmet, bu sevginin asırlarca Türkler'in yaşadığı her sahada ve edebiyatın her kolunda dile getirilmesi yanında; İslâm edebiyatlarında bir tertip husûsiyeti olarak edebî, dînî, tasavvufî, tarihî ve coğrafî hemen her eserde na'ta yer verilmesi geleneği lâ-dînî eserleri de etkileyen bir faktör olmuş; bu tertip özelliği manzum ve mensur hemen bütün eserlerde yer almıştır. Bu sebeple dîvan edebiyatında na't konusunu işlerken en büyük kaynağımız olan dîvan ve mesnevîler yanında mensur eserleri de ihmal etmemek gerekir.

1. MENSUR ESERLERDE NA'T :

Hacimli veya küçük; tıbdan tarihe, coğrafyadan ilm-i hey'ete varıncaya kadar bütün dînî, lâ-dînî, edebî ve ilmî eserlere Cenâb-ı Hakk'a hamd mâhiyetinde "hamdele" ve Hz. Peygamber'e salât ve selâmda bulunmak üzere "salvele" ile başlanması İslâmî bir gelenektir. Bu meyanda mensur eserlerin mukaddimelerinde birkaç cümle veya birkaç beyitle, ya da müstakil bir bölüm olarak Hz.Peygamber'in na'tına yer verilmesi de mutâddır. Böyle müstakil bir bölüm teşkil eden na'tlarda nesr-i müsecca ile Hz.Peygamber'in isim ve sıfatları, O'na atfedilen edebî ve tasavvufî motifler, hakkındaki âyet ve hadîs-i kudsîler ile manzum na'tlarda sık

rastladığımız hadisler yer almaktadır. Konumuza örnek olması bakımından Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü's-Şuarâ'daki na'tından bir bölümü veriyoruz:

"Pes şalât-ı şalavât u nücebât-ı tahıyyât ol sul-
tân-ı rûsûl Hâdiyyü's-Sübûl İmâmü'l-Hüdâ Şefi'ü'l-Verâ
« أَفْصَحَ مِنْ نَطْقِ بِالضَّادِ » وَ « أَمْلَحَ مِنْ رَوْتِ عَيْنٍ مَكَارِمِهِ كُلِّ صَادِ »
nevr-i hadîka-i âferîniş nûr-ı dîde-i akl u bîniş reh-nü-
mâ-yı kâfile-sâlâr-ı enbiyâ râh-güşâ-yı selâsil-i evliyâ
vâsıta-i kılâde-i risâlet pîşvâ-yı şadr-nişînan-ı şuffe-i
nübüvvet ü celâlet-i hayl-i enbiyâ vü cünd-i aşfiyâya kâ'id
ceyş-i bülbül-i gülistân-ı « أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ بَيِّنَاتِي مِنْ قُرَيْشٍ »
tütî-i şekeristân-ı « أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمِ » andelîb-i gülzâr-ı
« مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً » halvet-güzîn-i « أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ »
« كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ » mesned-nişîn-i
Resûl-i Müctebâ Hazret-i Muhammed Mustafâ şalla'llâhu ta'â-
lâ ‹aleyhi ve sellem cenâbına ki maṭla'ı-ı dîvân-ı nübüvvet
vaşf-ı kemâli ve maṭṭa'ı-ı dâstân-ı risâlet-i na't-ı celâli
olup tâc-ı pür-ibtihâc-ı belâgat ve beyânı iklîl-i celîl-i
« إِنَّ مِنَ النَّبِيَّانِ لَسِحْرًا » ile mükellel ve tevsen-i şa'-
bü'l-kıyâd-ı belâgat ve fesâhati hikmet-i « إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِكْمَةٍ »
ile münkâd u müzellel eyledi. Li-Münşîhi :

Ol Resûl-i güzîn ki gelmegile
'Äleme virdi zîb ü pîrâye
Åsumândan nüzûl iden âyet
Oldı şakḳ-ı kamer gibi âye
Kılâli şi'ri şâmil-i hikmet
Pâye-i şi'r irdi şi'râye

Ol nergis-i bāğ-ı « مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى » ve
 tūṭī-i şekeristān-ı « وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى » dergeh-i ten-
 zīl-i Celīl-i Rabbānī ve Qur'ān-ı vāzıhu'l-bürhān-ı Şame-
 dānī 'asr-ı fesāhat ve 'unşur-ı belāğatda āsumān-ı kudret
 ve bārgāh-ı 'azametde nāzil olup şeb-i zulmānī-i cehāleti
 nūrānī itdükde füsehā-i 'Arab, لَمَنْ غَابَ الْحَكْمُ لَمَنْ غَابَ diyüp kaşā'id-i
 seb'a-i mu'allakayı der-i Ka'be-i Mu'azzama'dan indirmiş-
 ler ve bi'l-āhire mu'āraza bi'l-kelemler ve'l-hurūfı mukāra'a
 bi'l-remmāh ve's-suyūfa döndürmüşlerdi....."¹

Burada görüldüğü gibi arada beyitlere yer verilir-
 ken, bazen de tamamı mensur olan bir eserde na't bölümünün
 müstakil bir şiirden meydana geldiği de vâkidir.²

Manzum na'tlarda olduğu gibi, mensur na'tların da
 müstakil örnekleri mevcuttur. Zîver Paşa'nın Münşeât'ında
 yer alan "Ravza-i Mutahhara'ya Arz-ı Hâl" başlıklı metin
 müstakil ve mensur na'tlar için küçük ve tipik bir misâl
 teşkil eder.³

Dîvan edebiyatında nesir denilince hiç şüphesiz ak-
 la gelen ilk isim, kendi adıyla anılan bir üslûbun öncüsü
 olan Sinan Paşa'dır. San'atlı nesrin büyük ustası Sinan
 Paşa'nın Maarîf-Nâme'de yer alan oldukça hacimli, yer yer
 beyitlerle, manzum-mensur karışık na'ti⁴ yanında; en meşhur

¹ Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuarâ, C.I, Haz.: İb-
 rahim Kutluk, Ank.1978, s.10-11. Ayrıca benzer örnekler için
 bkz. Sehî Bey, Tezkire-i Sehî, İst.1325, s.3; Kastamonulu
 Latîfî, Tezkire-i Latîfî, İst.1314, s.4-5; Latîfî, Evsâf-ı
 İstanbul, Haz.: Nermin Suner (Pekin), İst.1977, s.6.

² Bkz. Hoca Sadeddin, Tâcü't-Tevârîh, İst.1279, s.2-5.

³ Zîver Paşa, Âsâr-ı Zîver Paşa (Dîvan ve Münşeât), Bursa,
 1313, s.344.

⁴ Sinan Paşa, Maarîf-Nâme, Yay.: İsmail Hikmet Ertaylan,
 İst. 1961, s.3-20.

eseri Tazarru-Nâme'deki na'tı, konumuz bakımından önemli bir örnektir. Özellikle; Tazarrû-Nâme'deki büyük ve meşhur yedi peygambere: Âdem, İdris, Nuh, İbrâhîm, Mûsâ, İsâ ve Hz.Muhammed'e; ardından sırasıyla aşere-i mübeşşere, dört halife, Hz.Hasan ve Hüseyin, Hz.Hamza ve Abbas, Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî, İmam Mâlik, İmam Ahmed, İmam Buhârî, İmam Müslim ve Şeyh İbni'l-Vefâ'ya na't başlığıyla yazdığı hacimli medhiyeler ve bunların tertibi dikkati çeker.¹ Na'tlara ayrılan geniş bölüm ve eserin tamamı içinde Hz. Peygamber na'tının büyük yer alması bakımından Sinan Paşa'nın buradaki na'tını veya konu itibariyle bütünüyle eseri hacimli na't örnekleri içine almak mümkündür. Nitekim Sinan Paşa'nın Hz.Peygamber'in na'tı sonundaki cümleleri kanaatimizi doğrular mâhiyettedir: "...Hak hazretinün nu'ût-ı kerîmesinün fehm-i nâkıs yitişdügince olan işârâtında ve ol Cenâb-ı Zü'l-Celâl'ün hulûs-ı derûn ile dinilen Tazarru'ât'ında ve ol zevât-ı âliye-i mustafeyn-i ahyâr ve ol nûfûs-ı mukaddese-i kıdve-i ebrârın evsâf-ı kerîmelerinde dinilmişdür..... hamd-i Cenâb-ı Hakk'ı ve senâ-yı Hazret-i Mâlik-i Mutlak'ı ve salavât-ı enbiyâ vü mürselîni ve da'vât-ı evliyâ vü sâlihîni bir dilde terkîb ve bir lîsânda tertîb eyledüm ki, ol hazretün inâyeti-y-ile ve ol cenâbun hidâyeti-y-ile; nûfûs-ı mukaddesenün himmet-i nûrâniyyeleri kuvveti-y-ile ve şefâ'at-ı rûhâniyyeleri ma'uneti-y-ile âmmü'n-nef olup, her kim okuya yâ dinleye, bir nev hazz u zevk ve bir yoldan safâ vü şevk hâsıl olmakdan hâlî olmaya..."²

Sinan Paşa'nın Tazarru-Nâme'deki fevkalâde güzel, âhenkli ve san'atkârâne üslûbu, devrik cümlelerle kaleme aldığı secili nesri yanında; edebî, dînî ve tasavvufî motiflerle zengin, âyet ve hadis iktibaslarıyla bezenmiş, Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarından ta'dâd-ı enbiyâya kadar manzum na'tlarla ortak özellikler gösteren muhtevâsı

¹ Sinan Paşa, Tazarru-Nâme, Haz.: Mertol Tulum, İst.1971, s.233-291.

² Sinan Paşa, Tazarru-Nâme, s.262.

itibâriyle, na'tı bizim için son derece büyük önem arz eder. Bu güzel nesir üslûbu içine serpiştirilen değişik vezinlerde ve mesnevî şeklinde kâfiyelenmiş iki yüze yakın beyitle zenginleşen na'tından burada çok kısa birkaç pasajı örnek olarak veriyoruz:

"... Sen ol rûh-ı mukaddessin ve ol zât-ı muallâ kim, bir adun akl-ı evvel, bir adun kalem-i a'lâ. Sen ol Nebî'sin ki, henûz şeb-i halvet-gâh-ı ademden, subh-ı sâdık-ı vücûd-ı âlem ü âdem belürmeyüp tururdu ve henûz vilâyet-i iklîm-i imkândan, berîd-i hestî-i insân gelmeyüp tururdu, henûz meş-ale-i sitâregân-ı basît-i eflâk cihâna ziyâ virmemişdi...

Sen ol güneşsin ki, henûz nakkâş-ı kader, bu nakş-ı lâ_jiverdi nukûş-ı suver-i kevâkib-ile tasvîr ü hüveydâ itmedin ve henûz mi'mârân-ı kazâ, bu çâr-tâk-ı anâsırı bu tertîb ü esbâb üzerine binâ vü peydâ itmedin ve henûz ferrâşân-ı nesîm-i sabâ, sahn-ı zemîn üzre ferş-i zümürüddîn döşemedin ve hâdimân-ı reyâhîn, cihân bâğına zîb ü fer virmedin, gayb âleminde rûh maşrûkından tâli idün ve kudûs gülzârında cân matla'ından lâmi idün.

Sen ol deryâ-yı keremsin ki, kenârun yok; sen ol bâ-rân-ı birsin ki, pâyânun yok.

Sen ol dürsin ki, denizün hakîkatdür; sen ol cevher-sin ki, ma'denün şerîatdür.

Sen ol zâtsın ki, vücûdun rahmetdür; sen ol vücûdsın ki, işün merhametdür.

Sen ol âşıksın ki, mahbûb gine sensin; sen ol tâlib-sin ki, matlûb gine sensin.

Sen ol şem'sin ki, söyünmezsın; sen ol aysın ki, to-lunmazsın.

Sen ol âfitâbsın ki, kûsûfı yok; sen ol mâhtâbsın ki, husûfı yok.

Sen ol gülsin ki, gülzâr-ı melekût senünle münevver; sen ol misksin ki, memâlik-i âlem nesîmün ile mu'attar.

Sen ol meliksin ki, rikâb-ı mülûk-ı cihân, ribka-i ta'âtüne beste vü üftâde ve sen ol pâdişâhsın ki, erkân ü a'yân-ı zamân, evâmir ü nevâhîne münkâd u gerden-nihade.

Devrân-ı felek, muvâfık-ı fermânun; bisât-ı âsumân, meydân-ı cevlânun.

Eşbeh-i subh u edhem-i şeb, iki cenîbet-keş-i cenâbun; tevsen-i çarh merkeb ü cirm-i kamer, na'l-i rikâbun..

Zulüm livâsı, adlün mehâbeti-y-ile müntekis ve tuğ-yân leşkeri, şer'ün râyeti-y-ile münderis.

Âsumân, himmetün katında bir zemîn-i hîre; âfitâb, rây-ı münîrün öninde tîre.

Sen ol memdûhsın ki, kalem, evsâfun tahrîrinde hayrân ve sen ol Mahmûd'sun ki, akıl, menâkıbun takrîrinde ser-gerdân.

Sen ol Nûr'sın ki, cismânî degül; sen ol Rûh'sın ki, heyûlânî degül.

Sen ol edibsin ki, mu'allimün Cibrîl-i Emîn; sen ol Ümmî'sın ki, okuduğun Kitâb-ı Mübîn.

Sen ol Resûl'sın ki, cinne ve inse risâletün âm, ve sen ol Nebî'sın ki, dâyire-i vücûd nübüvvetün-ile tamâm.

Beyt

Şemse-i nüh-mesned-i heft-ahterân
Hatm-i Rusûl Hâtem-i Peygamberân

Meş'ale-efrûz-ı şeb-i hâkîyân
Şem'-i serâ-perde-i eflâkîyân

Kehf-i beşer mehbit-ı Rûhu'l-Emîn
Rûh-ı melek hırmenine hûşe-çîn

Dürr-i yetîm-i sadef-ı istifâ
Vâsıta-ı ıkd-ı rusûl Mustafâ

.....

Sen ol tâvûs-ı şerîatsin ki, cevlân-gâhun bustân-ı dîn, ve sen ol şîr-i hakîkatsin ki, seyrân-gâhun sahrâ-yı yakîn.

Sen ol tûtî-yi gülzâr-ı tevhîdsin ki, dâyimâ gıdân şekeristân-ı riyâz-ı kudüsden gelür, ve sen ol bülbül-i bâğ-ı tefrîdsin ki, turağun hemîşe gülistân-ı sebze-zâr-ı ünsde olur.

Sen ol bahr-i hakîkatsin ki, her meşrebde görinen muhtelif ırmaklar senden sızar, ve sen ol kûh-ı ilimsin ki, her mezhebde zâhir olan zülâl-i ma'rifet senden çıkar.

Sen ol âsumân-ı sehâsın ki, her kevkeb ol âsumândan bir âfitâb, ve sen ol deryâ-yı cûdsın ki, âfitâb ol deryâ-da bir habâb.

Sen bir zât-ı mükerremsin ki, cümle-i melâyik, Âdem'e senün izzetüne sücûda gelmişdür; ve sen bir rûh-ı mücessemsin ki, cemî'-i ervâh, âleme senün mahabbetüne vücûda gelmişdür.

Bir cân-ı mutahharsın ki, safâ-yı vücûdundan zümre-i kudsîler safâ sürer; bir revân-ı münevversin ki, nûrun pertevinden şark u garba ziyâ irer.

Bir Sübbûhu'l-hulksın ki, cemî'-i ervâh-ı enbiyâ, envârun deryâsından her biri katre; bir Kuddûs-vasıfsın ki, cemî'-i envâr-ı evliyâ, cemâlün âfitâbında her biri bir zerre.

Dem-i Âdem revhundan; fûtûh-ı Nûh rûhundan. Ders-i İdrîs kitâbundan; kelâm-ı Kelîm hitâbundan. İzzet-i İsmâîl celâlün için; hullet-i Halîl cemâlün için. Nefha-i İsâ nefesün-ile; rehber-i Hızr ceresün-ile. Necât-ı Yûnus dâdun-ile; feryâd-res-i İlyâs adun-ile. Nağme-i Dâvud elhânun-ile; milket-i Süleymân sultânun-ile. Hüsn-i Yûsuf yüzünden; hadîs-i Şît sözünden.

Beyt

Kible-i rûy-ı sûfiyân bârgah-i safâsıdur
Sürme-i çeşm-i kudsiyân hâk-i der-i serâsıdur

Ol şem'-i envâr-ı tahkîk, ol matla'-ı envâr-ı tev-
fîk....."¹

Sinan Paşa üslûbu ile, devrik cümleler ve nesr-i müseccâle kaleme alınmış; dil yönünden incelenmeye değer bir diğer eser de Emîrî'nin "Kitâbu Şeyh Vefâ"sıdır.² On altıncı asır başlarında yazılmış eserde Tazarru-Nâme'deki na'tların tertibini görüyoruz. Yedi meşhur peygamber, ehl-i beyt, aşere-i mübeşşere, dört halife sırasıyla ele alınan na'tlar arasında Hz. Peygamber na'tı oldukça hacimli bir yere sahiptir. Sinan Paşa'nın üslûp ve muhtevâ yönünden Emîrî'deki tesirini aşağıda verdiğimiz kısa bölümler açıkça göstermektedir:

"... Ol şâh-ı serîr-i âferînîş, ol mâh-ı münîr-i nîs, ol gevher-i deryâ-yı hestî, bedreka-i tarîk-i Hudâ-perestî, hümâ-yı arş-âşiyân, ankâ-yı Kâf-ı lâ-mekân, mif-tâh-ı hazîne-hâne-yi cûd, mıs bâh-ı âsumân-ı vücûd, cân-ı cihân-ı safâ, cihân-ı Cân-ı vefâ....

Ebyât

Akl ankâ-yı Kâf-ı kudretidür
Çeşm-i cân sürme-dân-ı türbetidür

Ârızı lâle-berg-i bâğ-ı bihişt
Hücresi nüh-sarây-ı sîmîn-hışt

Ger yetîm ise ol cenâb-ı kerîm
Artug olur bahâ-yı dürr-i yetîm

Ol tercemân-ı bârgâh-ı kadem, ol efsah-ı Arab u A-
cem, ol ma'din-i ilm ü kerem, ol şehensâh-ı bî-tabl u a-
lem....

Sen ol dürc-i mukaddessin ve ol zât-ı muallâ kim
bir adun akl-ı evvel, bir adun kalem-i a'lâ. Sen ol Nebî'
sin ki: "Küntü nebiyyen ve Âdeme beyne'l-mâ u ve't-tîn."

¹ Sinan Paşa, Tazarru-Nâme, s.251-258.

² Emîrî, Hâzâ Kitâbu Şeyh Vefâ, Mev. Müz. Ktp. Dişsöken Ki-
tapları, Nu: 1723.

Sen ol Resûl'sın ki: "Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn"....."¹

Buraya kadar özellikle san'atlı üslupla kaleme alınmış na'tlardan verdiğimiz örneklerde görülebileceği gibi mensûr na'tlar muhtevâ yönüyle manzum na'tlarla belirgin bir paralellik arz etmektedir. Ayrıca, manzum eserlerin tertibinde na'ta ayrılan müstakil bölüm mensur eserlerde de ihmâl edilmemiş; san'atkârâne üslupta hacimli; sâde dille yazılanlarda daha kısa bir bölümle Hz.Peygamber medhine yer verilmiştir.

2. MESNEVÎLERDE NA'T :

Klasik edebiyatımızda dîvanlarda görülen tertip özelliğinin bir benzeri de mesnevîlerdedir. Dînî veya lâ-dînî çok çeşitli konularda kaleme alınan mesnevîlerde; tevhid, münâcât, na't, mi'râciye, dört halifenin ve eserin sunulduğu kişinin medhinin yer alması en yaygın tertip husûsiyetidir.² Bunlar arasında özel bir yeri olan na't, hemen bütün mesnevîlerde ihmâl edilmeden ele alınmış, vazgeçilmez bir bölüm olmuştur. Bazen Hz.Peygamber medhinde müstakil bir bölüm ayrılmadan, mesnevî beyitlerinden birkaçı na't muhtevâsında kaleme alınmış veyâ yalnızca Hz.Peygamber'e salat ve selâmdan bulunulmuşsa da; elimizdeki örnekler itibâriyle on yirmi beyit ile yetmiş beş seksen beyit arasında müstakil bir na't bölümünün mevcûdiyeti bir tertip geleneğidir.

Şâirler umûmiyetle na't bölümünü mesnevîleriyle aynı vezinde yazarken; bazen de monotonluktan kurtulmak için asıl konu içine serpiştirdikleri gazeller gibi, giriş bölü-

¹ Emîrî, Kitâbu Şeyh Vefâ, yk. 99^a-103^a.

² İsmail Ünver, "Mesnevî", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri), Y.36, C.LII, S.415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s.433-434.

münde farklı vezinde ve kasîde şeklinde ikinci bir na'ta yer vermişlerdir.¹

Özellikle on beş ve on altıncı asır mesnevîlerinde rastladığımız bir diğer husus da şâirlerin şefaât talebini bildiren bir başlıkla, istişfa' mâhiyetinde ikinci bir na't yazmalarındır.²

Mesnevîlerde na't yanında mi'râciyye ve daha az olarak da mucizât bölümleri yer alır. Bu durumlarda na'tlarda Hz.Peygamber'in mi'râcına ve mucizelerine ağırlık verilmez. Ancak na'tın son beyitleri âdetâ mi'râciyye bölümüne bir girizgâh mâhiyeti taşır.³

Na'tların hemen her konuda yazılan mesnevîlerde müstakil bir bölüm hâlinde ele alınması yanında; siyer, mevlid, hicret-nâme, mi'râc-nâme, vefât-ı Nebî, hilye, ev-sâfu'n-Nebî, esmâ-i Nebî, şefaât-nâme gibi Hz.Peygamber'le ilgili mesnevîler de bütün olarak bir na't karakteri taşımaktadır. Ancak bu mesnevîleri yazılış amaçları ve ağırlıklı konuları itibâriyle müstakil na't kategorisine dâhil edemeyiz. Fakat Yazıcioğlu Mehmed (ölm.855/1451)'in Megâribü'z-Zamân adlı Arapça mensur eserinden yine kendisinin nazmen tercüme ettiği 9008 beyitlik Muhammediye (te'lifi:853/1449)'si Hz.Peygamber'in hayatını anlatan bir sîre olmasına rağmen;⁴ eserin adından ve "Kitâb-ı Muhammediye Fî-Na'ti

¹ Mehmet Akalın, Ahmedî, Cemşîd ü Hursîd (İnceleme-Metin), Ank.1975, s.64-65; Faruk Kadri Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i (İnceleme-Metin), İst.1980, s.18-21; Hüseyin Ayan Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, İst.1981, s.50-53.

² İsmail Ünver, Ahmedî, İskender-Nâme, İnceleme-Tıpkıbasım, Ank.1983, yk.3^b-4^a; Sedit Yüksel, Mehmed, Işk-Nâme (İnceleme-Metin), Ank.1965, s.68-69; Joseph von Hammer, Fazli, Gül ü Bülbül, Leipzig, 1834, yk.7^b-8^a.

³ Turgut Karacan, Nev'îzâde Atâyî, Heft-Hân Mesnevîsi, Ank.1974, s.125-126.

⁴ Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler" s.159.

Seyyidi'l-Âlemîn Habîbu'llâhi'l-Azîm..." başlığından da anlaşıldığı gibi bütün tahkiyeli yönleri yanında baştan sona müstakil bir na't görünümündedir.¹

Neticede, mesnevîlerde na't bölümünün ihmal edilme-
yen bir tertip husûsiyeti olarak yer aldığını ve Yazıcıoğ-
lu'nun Muhammedîye'sinin hacimli mesnevî-na't türünün yegâ-
ne örneği olduğunu söyleyebiliriz.

Mesnevîlerde na't konusunu incelerken belirtmek is-
tediğimiz bir diğer husus da; vezin ve kafiye bakımından
mesnevî nazım şekline bağlanabilen, bir çok manzum ve men-
sur eserde yer alan mesnevî biçiminde yazılmış sayısız man-
zum parçayı konumuz dışında telakkî ettiğimizdir.

3. DÎVANLARDA NA'T :

Dîvanlarda na't hakkındaki yaygın kanaat; klasik
tertibe göre mukaddime, tevhid ve münâcâttan sonra na't
bölümünün yer aldığına dairdir. Ancak dîvanlar tarandığı
zaman bu görüşün kısmî olduğu; na'tların, mukaddimeden
başlayarak müfredlere kadar dîvanların hemen bütün bölüm-
lerinde yer aldığını görmekteyiz. Dîvan sahibi şâirlerin
ustalık ve kâbiliyetlerini en yoğun biçimde aksettiren
na'tlar şüphesiz ki girişteki na't bölümündedir. Ama na't-
lar konusunu etraflıca inceleyebilmek için, dîvânın tama-
mına serpiştirilen müstakil veya bir başka bölüme dâhil
na'tları da ihmal etmemek gerekir.

Bilindiği üzere şâirlerin büyük kısmı hayatta iken
dîvanlarını tertib etmişler; bazı şâirlerin dîvanları da
ölümlerinden sonra başkaları tarafından düzene konmuştur.
Dîvânını bizzat kendisi tertipleyen şâirlerin, dîvan mu-
kaddimelerini incelediğimiz zaman büyük çoğunluğunun Ce-
nâb-ı Hakk'a hamd, Hz.Peygamber'e salât ve selâmla eseri-
ne başladığını; bir kısmının da mukaddime bölümü içinde

¹ Âmil Çelebioğlu, Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye, C.I,
s.22,37.

tevhid ve na't muhtevâsına yer verdiğini tesbit ediyoruz. Bu gruba giren mukaddimelerde na't için umumiyetle ayrı bir başlık verilmeden; mensur olarak, arada beyit ve kıt'alarla na't mevzûu işlenmiştir.¹ Yalnızca Ulvî (ölm. 1586) Dîvânı'nın mukaddimesinde benzer hususlar yanında "Gazel-i Medh-i Resûl S.A.V." başlığıyla rastladığımız gazel-na't dikkati çeker.²

Mukaddimelerde yer alan na'tlarda Hz.Peygamber'in çeşitli yönleriyle medhi yanında, özellikle mi'râcî konu edilir veya "Ben Araplar'ın en fasîh konuşanıyım.", "Şiirin öylesi vardır ki hikmetin ta kendisidir." gibi fesâhat ve şiirle ilgili hadislerinin ve "O'na şiir öğretmedik, zâten O şiir söylememelidir." (Yâ-Sîn,36/69) ve "Kendi (rey ve)hevâsından söylemez. O kendisine (Allah tarafından)vahyedilegelen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm,53/3-4) gibi Hz.Peygamber'in şâir olmadığını belirten âyetlerin iktibâsına yer verilir:

"... Hakkâ budur ki girifdârân-ı kemend-i isyân ve dil-efgârân-ı âhirü'z-zamâna şefâ'at için efdal-i âdem ve ekmel-i âlem, imâmü'l-kibleteyn, hümâm-ı "kâbe kavseyn", sâyir-i âlem-i melekût, zâyir-i iklîm-i ceberût, ser-defter-i cerîde-i risâlet, sadr-nâme-i unvân-ı celâlet, zâyîçe-i takvîm-i enbiyâ, netîce-i ta'zîm-i asfiyâ, sâhibü'l-âlemü ve't-tâc, râkibü'l-Burâk fi'l-mi'râc,

¹ Ali Nihad Tarlan, Necâtî Beg Dîvânı, İst.1963, s.2-4; Ali Nihad Tarlan, Ahmed Paşa Dîvânı, İst.1966, s.3; Hüseyin Hatipoğlu, Sehî Bey Dîvânı, (1^b-56^a), İ.Ü.Edb.Fak.T.D.E.B. B.T., İst.1975, Türkiyat Ktp.Nu:1681, s.1-2; Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey, Dîvan, İst.1977, s.4; Kenan Akyüz ve diğerleri, Fuzûlî, Türkçe Dîvân, Ank.1958, s.3.

² Nezahat Büyükdemirtaş, Ulvî Dîvânı (Tevhid, Na't, Dîbâce, Kasâid), İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.B. B.T., İst.1962-1963, Türkiyat Ktp.Nu:598, Dîbâce Böl.(Sayfa numarası verilmemiş); Tahir Üzgör, Türkçe Dîvân Dîbâceleri, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, İst. 1988, s.202-203.

Mesnevî

Ol gice oldı çün şeb-i mi'râc
Geydi hulle urundı başına tâc

Cebre'îl irdi vü getürdi Burâk
Basdı özengiye o demde ayak

Çıkdı arş u kürsîyi seyr itdi
Vardı çak bahr-i vahdete yetdi

.....

Sultânu'r-rusûl, bürhânü's-sübül, taht-nişân-i min-ber-i "Lâ ilâhe illa'llâh Muhammeden Resûlu'llâh" aleyhi efdalü's-salavât ve ekmeli't-tahiyyât "Rahmeten li'l-âle-mîn" virildi.

Şi'r

Muhammed dürr-i tâc-ı enbiyâdur
Kamuya râh-ı Hakk'a pîşvâdur

Makâm-ı "kâbe kavseyn"ün mukîmi
Sa'âdet bahrinün dürr-i yetîmi

Nebîler olmag için ana ümmet
Olupdur enbiyâ silkine temmet"¹

"Ve dürûd-ı nâ-ma'dûd ol muhâtab-ı kelâm-ı mu'ciz-nizâma ki fûnûn-ı şî'ri mazmûn-ı وما علمناه الشعر وما ينبغي له | ان من merdûd-ı tabâyî' kılmış iken lisân-ı hikmet-beyânı الشعر لحكمة | takrîr-i dil-pezîri ile makbûl-i kulûb-ı ehl-i hâl itmiş ve senâ-yı bî-pâyân u bî-riyâ ol kâfiye-i nazm-ı enbiyâya ki adem-i iltifâtları ile rûtbe-i şî'r pâye-i ihâ-netde kalmış iken silsile-i sa'âdet-intisâb-ı şerîfleri ile fi'l-cümle derece-i i'tibâre yetmiş.

Ol dür-i dürc-i انا افصح | ki hikmet dâyesi
Şi'r şehdiyle leb-i cân-perverin ter kılmamış

¹ Hüseyin Hatipoğlu, Sehî Bey Dîvânı, s.1-2.

Şi'r bir zîverdür ammâ biz kimi nâkıslara
Ol ki kâmindür anı muhtâc-ı zîver kılmamış"¹

Mukaddimenin ardından yer alan tevhidlerin Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve irâde bahislerine taalluk eden bölümlerinde peygamberlerin gerek mucize, gerek hayatlarının husûsiyetine dair konular ele alınır.² Özellikle yaratılış mevzûunda, Allah'ın tanınmayı istediği için kâinâtı yarattığı; kâinâtın insan için, insanın da Hz.Peygamber'in unsurî varlığı için yaratılmış olduğu anlatılırken,³ müstakil bir bölüm teşkil etmemekle birlikte na't muhtevâsında beyitlere yer verilir. Ahmedî, Sadrî, Nâbî'nin tevhidleri na't mâhiyetinde birer beyit ihtivâ ederken;⁴ Şeyhî'nin tevhidinde Hz.Peygamber medhinin daha açık bir şekilde ele alındığını görmekteyiz:

"İnâyet-i ezelîdür ki feyz-i fazlından
Hidâyetüne nebiyy ü rusûl kılur irsâl

Ale'l-husûs emîn-i cihân ümîd-i zamân
Şefî'-i müznib ü mücrim delîl-i zâyi' u dâl

Çü doğdı şems-i Muhammed vücûd şarkından
Adem gurûbuna irdi zalâm-ı küfr ü dalâl

Beyâz-ı gurresidür nûr-ı ayn-ı Cennet-i Adn
Sevâd-ı turrasıdur hûr-ı in cemâline hâl

Vücûdı olmasa maksûd cûd olmaz idi
Vücûd u âlem-i mevcûd cünbüşine mecâl

Merâm-ı gâyet-i aksâ zihî uluvv-i makâm
Vusûl-i kurb-ı "ev ednâ" zihî kemâl-i visâl

¹ Kenan Akyüz ve diğ. Fuzûlî, Türkçe Dîvan, s.3.

² Ali Nihad Tarlan, Dîvan Edebiyatında Tevhidler, İst.1936, s.65.

³ a.g.e., Endeks, s.4.

⁴ a.g.e., s.6,22,25.

Aceb mi fazl-ı ilâh efdalü'r-rusûl kılsa
Çü dîni ekmele-i edyândur âli hayrû'l-âl"¹

Tevhidlerden sonra yer alan münâcâtlarda Cenâb-ı Hak'dan Hz.Peygamber'in şefaatine nâil olma arzusu dile getirilirken, doğrudan na't mâhiyetinde olmayan, ancak istisfâ türünde birkaç beyitte Hz.Peygamber'den söz edilir.

Na'tların dîvanlarda en sık rastlanan ve müstakil na'tlara ayrılmış asıl bölümü münâcâtlardan sonra yer almaktadır. Ancak bazı müretteb divanların mukaddime, tevhid, münâcât sırasına yer vermeden doğrudan na'tla başladığını da görüyoruz. Karamanlı Nizâmî, Tâcîzâde Ca'fer Çelebi, Yahyâ Bey, Nef'î, Şeyhülislâm Yahyâ, Cevrî, Fehîm-i Kadîm, Şeyh Gâlib, Esrâr Dede, Surûrî, Hersekli Arif Hikmet Bey ve Zîver Paşa'nın dîvanları bu tertipte na'tla başlayan eserlerdir. Buna mukâbil, Nef'î'nin meşhur "sözüm" redifli na'tının ilk beytinde "Seb'al-Mesânî" (Fâtiha Sûresi)'nden bahsetmesi, Şeyh Gâlib'in "rûz u şeb" redifli ilk na'tının başlangıcının âdeta tevhid mâhiyetiyle paralellik göstermesi;² şâirlerimizin doğrudan na'tla dîvâna başlamaları yanında kısaca tevhid muhtevâsına değindiklerini gösterir.

Ednâyî'nin dîvânında karşılaştığımız çok istisnâî bir durum da Hz.Peygamber na'tına yer verilmeden, Hz.Ali'ye hitâben bir medhiye ile dîvânın başlamasıdır.³

Şâirlerimiz dîvanların na't bölümünde umûmiyetle kasîde şeklini tercih etmişlerdir. Ancak Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı'nda gördüğümüz tercî-i bend şeklindeki na't⁴ gibi diğer nazım şekillerinin de ele alınması vâkidir.

¹ Ali Nihad Tarlan, Dîvan Edebiyatında Tevhidler, s.19.

² Dîvân-ı Nef'î, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2411, yk.3^b; Dîvân-ı Gâlib Es'ad, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2419, yk.1^b.

³ Dîvân-ı Ednâyî, Marmara Ü.Fen-Edb, Fak.Ktp. Yazmalar Böl. Nu:2, yk.1^b.

⁴ İsmail Erünsal, The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi With a Critical Edition of His Divan, İst.1983, s.7-17.

Kasîde şeklinde klasik bir na'tta bahar mevsimi, gökyüzü tasviri gibi çeşitli konularda bir nesibden sonra uygun bir girizgâhla Hz.Peygamber medhine geçilir veya nesibe yer verilmeden ilk beyitten itibaren na't muhtevâsı şiire hâkim olur. Şâirler Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarını, kâinâtın efendisi, yaratılışın gâyesi olduğunu, üstün vasıflarını, fizikî özelliklerini, mucizelerini ve mi'râcını anlatırken; âyet ve hadis iktibaslarıyla ifâdelerini te'yid ederler. Hz.Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün oluşu, özellikle mucizeleri ile bağlantılı olarak ele alınır ve âdetâ "ta'dâd-ı enbiyâ" diyebileceğimiz bir bölüm ortaya çıkar.¹ Na'tların son bölümü şâirlerin günahkârlığını itirâf ve şefaet taleplerini dile getirdikleri kısımdır. İstişfa' veya istimdâd mâhiyetindeki bu bölüm hemen bütün na'tlarda gördüğümüz ortak bir özelliktir. Burada şâirler kıyâmet gününün tasvirini, o çetin günde şefaet yetkisinin yalnızca Hz.Peygamber'e verildiğini ve O'nun "âlemlere rahmet olarak gönderilen" Şefû'l-Müznibîn oluşunu dile getirirler.

Dîvanlarda, mesnevîlerde olduğu gibi; Hz.Peygamber'in na'tını tâkiben dört halife için medhiyelerin bulunması yanında, na'tların sonunda birkaç beyit de dört halife ve ehl-i beyt övgüsüne ayrılabilir. Nâdiren na'tın sonunda hükümdar medhiyesine de yer verilmiştir. Necâtî ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın na'tları bu tarzdadır.²

Mürettep dîvanlarda bilhassa on altıncı asırdan itibaren na'tların ardından mi'râciyyelerin yer alması yaygın bir gelenek olmuştur. Bunun en meşhur örneklerini Lâmiî, Ganî-zâde Nâdirî, Nev'î-zâde Atâyî, Nâilî-i Kadîm, Neşâtî, Fasîh Ahmed Dede, Sâbit, Yahyâ Nazîm ve Sünbül-zâde Vehbî'nin dîvanlarında görüyoruz.³ Mi'râciyye dışında daha az

¹ Örnek için bkz.Fazlî,Gül ü Bülbul,yk.5^b; Fevrî,NM 1,yk. 68^a-68^b.

² Necâtî,D,21; Şeyhülislâm Yahyâ,D,67.

³ Metin Akar, Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler, Ank.1987, s.130-132.

rastladığımız bir tür de Hz.Peygamber'in mevlidini konu edinen, "mevlidiyye" diyebileceğimiz şiirlerdir. Bunun tipik örnekleri arasında Cevrî'nin kasîdesini ve Hersekli Ârif Hikmet Bey'in tuyuğ şeklindeki manzumesini sayabiliriz.¹

Dîvanlarda kasâid bölümünden sonra yer alan gazeliyyât kısmında, gazeller kâfiyeye göre sıralanırken; her harfte yazılan gazeller gelişigüzel alınmaz, tevhid, münâcât, na't veya mev'iza yollu ahlâkî ve tasavvufî şiirler başa alınır. Bu sebeple bir çok şâir kâfiye harfi değiştiği zaman ilk gazele na'tla başlamıştır. Yahyâ Nazîm² ve Müştâk Baba³ gibi şâirlerin bu tertip husûsiyetini tamamiyle; Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî,⁴ Zâtî,⁵ Fuzûlî,⁶ Rûhî-i Bağdâdî,⁷ Hayâlî,⁸ İffet Bursevî⁹ ve Seyyid Nigârî'nin¹⁰ de bazı gazellerin başında, kısmen uyguladıklarını görüyoruz.

Gazellerde Hz.Peygamber na'tı daha sâde bir dil ve samîmî bir üslûpla ele alanırken; dikkatimizi çeken bir husus da bazı gazellerin âşıkâne birer şiir gibi görüldüğü,

¹ Cevrî,D,63-64, Hersekli Ârif Hikmet Bey,D,88.

² Yahyâ Nazîm,II.Dîvan,s.181-189 (28 gazel);V.Dîvan,s.336-351 (27 gazel).Nazîm aynı tertibi kaside, kıt'a ve müfredlerde de uygulamıştır.

³ Bkz. Tasavvufî Halk Edebiyatı Böl. s. 57-58.

⁴ Dîvân-ı Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî,Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi Böl.Nu:2626;elif,te,dal ve mim kâfiyeli gazellerde (yk.numarası verilmemiş).

⁵ Zâtî,D,s.109 (dal harfi).

⁶ Fuzûlî,D,s.129,130,163,164,172,261,273,294,382,403 (elif, te,cim,sad,fe,kâf, he ve ye kâfiyeli gazellerin başında).

⁷ Rûhî-i Bağdâdî,K,s.101,106,129 (be,te ve râ harfli gazellerde).

⁸ Hayâlî,D,s.219.

⁹ İffet Bursevî,D,s.32,33,38,41-42,61,84-87,94 (elif,te, râ,tı,he ve yâ harfli gazellerde).

¹⁰ Seyyid Nigârî,D,s.2-3,25-26,34-35,44-45 (elif,te,cim, dal kâfiyeli gazellerde).

ancak son beyitte gazelin na't olduğunun farkedilmesidir. Tıpkı; mânî, rübâî ve kıt'alarda olduğu gibi asıl gâyenin şiirin sonunda açıklanmasına bir örnek teşkil eden bu gazellerdeki âşıkâne muhtevâ tabiîdir. Zîrâ, âşıkın sevgiliye bağlı olduğu gibi ümmeti de Hz.Peygamber'e bağlıdır. Diğ er yandan, dîvandaki sevgilinin öncelikle fizikî unsurlarıyla ve zâlim, cefâkâr karakteriyle ele alınması yanında; Hz.Peygamber'in bedenî vasıflarının anlatılması, ama ahlâk yönüyle müsbet, merhametli bir sevgili olarak tarifi âşıkâne gazel görünümündeki na'tları tanımamıza yardımcı olmaktadır. Bunu genel bir hüküm hâline getirerek sevgiliyi müsbet vasıflarla anan gazellerin na't olabileceğini düşünmek de mümkündür. Nitekim âşık, tekke ve dîvan edebiyatında tereddütsüz örneklerini gördüğümüz bu tarz, bazı âşıkâne gazellerin de na't olarak telakkisine yol açmaktadır.

Bu türde gazel-na'tlara Fuzûlî,¹ Muhibbî,² Hayretî³ ve Cûdî-zâde Mehmed Tefvik'in⁴ şiirleri tipik birer örnek teşkil etmektedir.

Dîvanlarda na't, kasîde ve gazel şekli dışında; kıt'a, mesnevî, müstezâd, tercî-i bend, terkîb-i bend, musammatların bütün türleri ile rübâî, tuyuğ, müfred ve mısra şeklinde ele alınmış; dîvânın başında veya ait oldukları bölümlerde bu nazım şekilleriyle yazılan na'tlara yer verilmiştir.⁵ Bu şekillerin tamamını Nazîm (ölm.1727)'in beş dîvandan oluşan hacimli eserinde görüyoruz.⁶

On sekizinci asırda Nazîm'in na'tlarla dolu dîvânına benzer başka eserler de yazılmıştır. Süleyman Nahîfî (ölm.1738-39)'nin Hilvetü'l-Envâr adını verdiği kasîde,

¹ Fuzûlî, D, s.273,294.

² Muhibbî, D, s.61,64.

³ Hayretî, D, s.134.

⁴ Cûdî-zâde Mehmed Tefvik, Nevber, İst.1314, s.21.

⁵ Bkz.Na'tlarda Şekil Özellikleri Böl., Nazım Şekilleri.

⁶ Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Yahyâ Nazîm, İst.1257.

murabba, tahmîs, kıt'a, müstezâd ve matlalar şeklindeki na'tlarını muhtevî "Nuût-ı Nebeviyye'ye Dâir Dîvân";¹ Neccârzâde Rızâ'nın hemen tamamı na'tlardan müteşekkîl, kâfiye harfi değiştikçe bir rûbâî ile yeni gazellere başlama gibi orijinalitesi olan ve beş bölümden oluşan dîvânı;² Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî, ölm.1782)'nin yalnızca na'tlardan meydana gelen Arapça, Farsça ve Türkçe üç dîvan olarak da telakkî edebileceğimiz dîvânı³ ve Bursalı İsmail Belîğ (ölm.1729)'in elimizde olmayan ancak kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla yedi na'tını bir araya getirip, "Seb'a-i Seyyâre" adını verdiği eseri⁴ na'tlardan oluşan dîvanlara birer misâldir.

Aynı geleneğin benzer örneklerini on dokuzuncu asırda Mehmed Tevfik ve Mehmed Fevzî'nin eserlerinde görüyoruz.⁵

Türkçe dîvanlar dışında şâirlerimizin bir tertip husûsiyeti olarak Farsça dîvanlarında da na'ta yer verdiklerini tesbit ediyoruz. Farsça'ya iyi derecede vâkıf ve bu dilde başarılı olan şâirlerimizden Fuzûlî, Yavuz Sultan Selim ve Nef'î'nin Farsça na'tları ilk göstereceğimiz örneklerdir.⁶

Diğer yandan Bâkî ve Kemal Paşa-zâde gibi dînî yönü olan, ancak dîvanlarında na'tı olmayan şâirler de incelenmesi gereken bir konudur. Bu şâirlerden bir kısmının eli-

¹ Süleyman Nahîfî, Hilyetü'l-Envâr (Nuût-ı Nebeviyye'ye Dâir Dîvan) Millet Ktp.Mnz.Nu: 429, 101 yk.

² Dîvân-ı Neccâr-zâde Rıza, İst. 1262.

³ Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî, Dîvân-ı Salâhî, Fî-Na'ti'n-Nebî SA, Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi Böl.Nu: 2650/1; yk. 1^b-57^a.

⁴ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Bursalı İsmâil Belîğ, Ank. 1985, s.165.

⁵ Es-Seyyid Mehmed Tevfik, Kasâid-i Tevfik, İst.1304; Mehmed Fevzî, Et-Tevessülâtü'l-Fevziyye Fî-Nu'ûtı'n-Nebeviyye, İst.

⁶ Hasibe (Çatbaş) Mazioğlu, "Fuzûlî'nin Farsça İki Kasîdesi" A.Ü. DTCF Dergisi, C.IV, S.2, Ocak-Şubat 1946, s.205-214; Yavuz Sultan Selim Dîvânı, Ter.:Ali Nihad Tarlan, İst.1946, s.9, 11-14; Nef'î, Farsça Dîvan, Mev.Müz.Ktp.Nu:2412.

mizde henüz tenkidli dîvan metinleri mevcut değildir. Nitekim, Kemal Paşa-zâde'nin dîvânında na'tını göremiyoruz, ama Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsindeki iki na'tı şâirin na't yazdığını göstermektedir.¹ Aynı şekilde Nedîm Dîvânı'nın muhtelif yazma ve neşriyatında na't olmadığı halde, Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu'nun elindeki on sekizinci asırda istinsah edilmiş bir dîvan nüshasında Nedîm'in na'tı mevcuttur.² Henüz hiç bir yerde na'tına tesâdüf edemediğimiz Bâkî'nin ise, Dîvân'ı dışındaki eserlerinin sîret, cihad, Mekke ve hadis tercümesi gibi dînî konularda olması âdetâ şairde eksik bıraktığını diğer eserleriyle telâfî ettiğini düşündürmektedir.

Şâirlerimizin dîvanlarındaki na'tlarıyla ilgili olarak üzerinde durmak istediğimiz bir husus da nazîre yazma geleneğidir. Genelde mevcut olan kanaate göre bir yarışmaya sebep olan nazîreciliğe na'tlarda da rastlıyoruz. Gazel şeklinde yazılan na'tlarda umûmiyetle aynı redîf ve vezinler seçildiği için nazîre olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Fakat kasîdelerde bu geleneği çok net olarak tâkip edebiliyoruz. Bunlar içinde en çok nazîre yazılan na't Fehîm-i Kadîm (ölm.1648)'in "rûz u şeb" redifli kasîdesidir.³ Fehîm'in bu na'tı; Neşâtî (ölm.1674),⁴ Nazîm (ölm. 1727)⁵, Vahîd Mahtumî (ölm.1732)⁶ ve Şeyh Gâlib (ölm.1799)⁷ tarafından tanzîr edilmiştir.⁸

¹ Mustafa Demirel, Kemal Paşa-zâde, Yûsuf u Züleyha (Seçmeler), Ank. 1983, s.34-35, 35-37.

² Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, "Kasîde-i Nedîm Çelebi Der-Na't-i Resûl-i Ekrem", Diriliş, Ocak 1975, S.5, s.50-52.

³ Fehîm-i Kadîm, NM 1, yk. 57^b-58^b; Tahir Üzgör, Fehîm-i Kadîm Dîvânı, Marmara Ü. S.B.E. Yayınlanmamış D.T.İst.1975, s.114-118.

⁴ Neşâtî, NM 1, yk. 82^a-82^b.

⁵ Nazîm, Dîvan, s.198-199.

⁶ Dîvân-ı Vahîd Mahtumî, Millet Ktp.Mnz.Nu:491, yk.6^b-7^a.

⁷ Şeyh Gâlib, Dîvan, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:2419, yk.1^b-3^a.

⁸ Aynı kasîdenin bir diğer nazîresi de İzzet Molla'ya aittir; ancak İzzet Molla'nın nazîresi na't değil, Kerbelâ vak'asını anlatan, mersiye muhtevâsında bir manzumedir. Tahir Üzgör, Fehîm-i Kadîm Dîvânı, s.86.

Şeyhî (ölm.1431?)'nin Dîvân'ında ve Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsinde yer alan, ilk beyti Arapça kasîde şeklindeki na'tına¹ aynı asırda Karamanlı Nizâmî (ölm.1473?)² ve Ahmed Paşa (ölm.1497)³'nin nazîre yazdıklarını görüyoruz.

Nef'î (ölm.1635)'nin "sözüm" redifli meşhur na'tını⁴ da Fahrî (ölm.1301)⁵ ve Mehmed Tefvik (1826-1901)⁶ tanzîr etmişlerdir.

Neticede bu nazîre edebiyatının da gösterdiği gibi, şâirlerimiz en çok dîvan başındaki na'tlarının başarılı kabul edilip, meşhur olduğunu; bunun yanında na't türündeki şiirlerin yalnızca bu bölüme has olmayıp, dîvanın tamamına yayıldığını, her çeşit nazım şekliyle na'tların kaleme alındığını, yalnızca na't muhtevâsındaki şiirlerden oluşan dîvanların teşkil edildiğini söylemek mümkündür.

4. NUÛT MECMUALARI :

Edebiyat tarihimiz bakımından büyük önemi olan mecmuaların bir kısmı aynı konudaki eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan birer antoloji mâhiyetindedir. Bunlar arasında yalnızca na't türüne yer veren "Nuût-ı Nebeviyye Mecmuaları" konumuzla yakından ilgilidir. Bu tür nuût mecmualarında özellikle on altıncı ve on yedinci asırlar ile kısmen on sekizinci asır şâirlerinin na'tları toplanmıştır. Kasîde, mesnevî, terkîb-i bend ve terci-î bend

¹ Faruk K.Timurtaş, Hüsrev ü Şîrîn'i, İnceleme-Metin, İst. 1980, s.18-21.

² Halûk İpekten, Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı, Ank. 1974, s.73-79.

³ Ali Nihad Tarlan, Ahmed Paşa Dîvânı, İst.1966, s.10-12.

⁴ Nef'î, Dîvan, Mev. Müz. Ktp. Nu:2411, yk. 3^b-4^b.

⁵ İsmâil Hakkı, Konevî Meşâhir, I. Kısım, Konya, 1342, s.28-34.

⁶ Mehmed Tefvik, Kasâid-i Tefvik, İst.1304, s.7-12.

nazım şekillerindeki na'tlar tercih edilirken; bu asırların na'tları itibâriyle başarılı görülen veya na't-gû olarak şöhret yapmış şâirlerin na'tlarına yer verilmiş, na'tlar şâirlerin alfabetik sırasıyla ele alınmıştır. Dikkatimizi çeken bir husus, na't başlıklarının mecmuayı tertipleyenler tarafından yazılması olmaktadır.

Bu tür nuût mecmualarından çalışmamız sırasında faydalandıklarımızı aşağıda tanıtıyoruz:

a. Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Süleymaniye Ktp. Hamidiyye Böl. Nu:1210, yk. 175.

Abdülbâkî adında birinin tertiplediği bu mecmua iki bölüm halindedir. Baştaki 111 yaprak na'tlara, kalan kısmı da mi'râciyelere ayrılmıştır. Burada toplam elli iki şâirin, yüz üç na'tına yer verilmiştir. Çalışmalarımız süresince en fazla istifâde ettiğimiz bu mecmuada na'tları bulunan şâirler şunlardır: Âzerî, Cezmî, Cevrî, Cem'î, Celîlî, Cinânî, Hâletî, Hayretî, Haylî, Hâkânî, Dânişî, Zâtî, Zihnî, Riyâzî, Revânî, Rızâyî, Şîrî, Şehrî, Subhî, Tıflî, Tâhir, Âlî, İsmetî, Azîz, Atâyî, İydî, Abdî, Fehîm, Fuzûlî, Fevrî, Fâizî, Fâiz Sulhî, Feyzî, Mezâkî, Şeyh Nazmî, Neşâtî, Nâillî, Nef'î, Nev'î, Nâbî, Nâdirî, Vücûdî, Vecîhî, Vechî, Hâsimî, Hüdâyî, Yahyâ, Zahmî, Ârifî, Vehbî, Firdevsî. Bu şâirlerin umûmiyetle birer na'tı alınmış; Cezmî, Zâtî, Rızâyî, Şehrî, Atâyî, Fuzûlî, Fevrî, Neşâtî, Nâillî, Nâdirî ve Yahyâ'nın ise bir kaç na'tına yer verilmiştir. Bütün bu na'tların, şâirlerin dîvan ve mesnevîlerinden alındığını tesbit edebiliyoruz.

b. Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Cebeci İl Halk Kitaplığı (Ankara Genel Kütüphânesi), Nu: 312.

Bu mecmua bir önceki mecmuadan istinsah edilmiştir. Ancak kısmen eksik olan bu nüshada kırk altı şâirin na'tına yer verilirken, diğer mecmuadan farklı olarak bunun sonunda Sâbit'in na'tları (60^b-70^a) ve Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "evsâfu'n-Nebî" mâhiyetinde bir na'tı mevcuttur (70^b-71^a).

c. Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Süleymaniye Ktp. Hamidiyye Böl. Nu:1211.

48 varaktan oluşan bu mecmuada on yedinci asra mensup on sekiz şâirin na'tı yer almaktadır. Diğerlerinden farklı olarak bu mecmua bir hükümdar şâir, Sultan II. Mustafa (Meftûnî)'nin na'tıyla başlar. Mecmuanın sonunda Süleyman Nahîfî'ye ait bir mesnevî, üç kasîde ve on üç gazel mevcuttur (40^a-48^a). Bu na'tlardan birisi Sultan Mustafa'ya senâ ve duâyı ihtivâ eden muvaşşah (akrostiş) tarzında bir kasîdedir. Öyle zannediliyor ki bu mecmuayı, Hilvetü'l-Envâr adında "nuût-ı nebeviyye"ye dâir bir de dîvânı olan Süleyman Nahîfî (ölm.1738-39) tertiplemiştir.

ç. Mi'râciye ve Na't-ı Şerîfler Mecmuası, Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Paşa Böl. Nu: 733.

Mi'râciyeler dışında otuz sekiz şâirin seksen dokuz na'tına yer verilen bu mecmua da; ilk tanıttığımız mecmuanın (a) kısmen eksik bir nüshası görünümündedir.

d. Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Millet Ktp. Manzum Nu: 779.

182 varaktan oluşan bu mecmuanın arada pek çok yaprağı boştur. "Mecmua-i Müntehâb-ı Na't-ı Şerîf bâ-Hatt-ı Vâsîf Bir Şâir-i Enderûnî" başlığından da anlaşılacağı gibi Enderunlu Vâsîf tarafından istinsah edilen bu mecmua da ilk mecmuanın bir benzeridir.

e. Mecmua-i Kasâid ve Nuût, Millet Ktp. Manzum Nu: 773.

Bu mecmuada muhtelif şâirlere ait kasîdelerin yanında, önceki mecmualardaki na't-ı şeriflerin bir kısmı mevcuttur.

f. Mecmua-i Eş'âr, Millet Ktp. Manzum Nu:757.

Özellikle dînî eş'ârın ele alındığı bu mecmuada, halk şâirlerinin türküleri, tekke şâirlerinin ilâhîleri yanında na'tlara da yer verilmiştir.

5. DİVAN ŞÂİRLERİMİZİN NA'TLARINA GENEL BİR BAKIŞ :

Anadolu'da ilk yazılan eserlerden elimizde bulunanları XIII. asra âittir. Bu asırda Ahmed Fakîh, Sultan Velled ve Hoca Dehhânî gibi Türkçe yazan şâirler yanında eserlerini Farsça yazmış olmakla birlikte, Anadolu'da gelişen İslâmî Türk Edebiyatı üzerinde sürekli tesiri bulunan MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ (1207-1273), yüzyılın en velûd ve en güçlü şâiridir.

Mevlânâ'nın şöhreti ve tesiri en yaygın olan eseri Mesnevî'de Hz.Peygamber'e olan sevgisi büyük yer tutar. "Ben o temiz, pâk Muhammed'in yolunun toprağıyım." diyen, gerçek bir Peygamber âşığı olan Mevlânâ, Mesnevî'de Hz. Peygamber'in hadislerine, O'nunla ilgili âyetlere, dolayısıyla medhine geniş yer ayırmıştır.¹ Bu engin sevgisi Dîvân-ı Kebîr'e de aksetmiştir. Bunun tipik bir delîli; Mevlevî-hânelerde mukâbele sırasında okunması mutâd olan na't için Mevlânâ'nın herhangi bir gazelinin seçilmesi, O'nun her sözü ve her şiiriyle âyet ve hadisleri tefsir ve şerh edip, Hz.Peygamber'i övdüğü düşüncesidir.²

Mevlânâ'nın müstakil, bestelenmiş na'tları arasında ikisi en meşhurdur. Bunlardan biri "Na't-ı Mevlânâ" adıyla tanınan, İtrî'nin bestelediği, halen semâ törenlerinde icrâ edilen, Şems mahlaslı altı beyitlik bir gazeldir. Ancak;

Yâ Habîballâh Resûl-i Hâlik-i Yektâ tûyî
Ber-güzîn-i Zü'l-Celâl-i pâk ü bî-hemtâ tûyî

matlalı ve Dîvân-ı Kebîr'de göremediğimiz bu na'tın Mevlâ-

¹ Ali Osman Koçkuzu, "Mesnevî'nin Birinci Defterinde Hz. Peygamber'e ve Hadislerine Yapılan Atıflar Üzerine", II. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğleri, 3-5 Mayıs 1986, Konya, s.235-248.

² Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İst. 1963, s.29.

nâ'ya âidiyeti şüphelidir.¹ Dîvân-ı Kebîr'de mevcut, yine bestelenmiş ve çok tanınan ikinci na'tı ise:

Ey çerâğ-ı âsumân u Rahmet-i Hak ber-zemîn
Nâle-i men gûş-dâr u derd-i hâl-i men bibîn

matlalı, Senâyî mahlaslı ve yedi beyitlik na'tıdır.²

Anadolu'da yazılmış ilk na't olarak Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr'deki bu na'tını gösterirken; bu türün ilk Türkçe örneklerini de YÛNUS EMRE (ölm.1320) Dîvânı'nda görüyoruz. Asıl olarak tekke şiirini başlatmakla birlikte, bir dereceye kadar Türk şiirinin uç dalını; dîvan, halk ve tekke edebiyatlarını da temsil eden, Hz.Peygamber sevgisini bütün dîvânına yayan Yûnus Emre'nin müstakil na'tları günümüze kadar canlılığını korumuştur.³

Yûnus Emre ile aynı dönemde yaşayan GÛLŞEHRÎ'nin Felek-Nâme adlı Farsça mesnevisindeki (te'lîfi:1301) na'tına rağmen;⁴ Ferîdüddîn Attâr'dan tercüme ettiği Mantıku't-Tayr (te'lîfi 1307)'da "Dâstân-ı Muhammed Mustafâ S.A.V." başlıklı, tamamen tahkiyevî üslûpla kaleme alınmış bölümü⁵ bir na't addetmek mümkün değildir.

XIV.Asırda ilk hacimli te'lîf, Türkçe mesnevî olan Garîb-Nâme'nin müellifi ÂŞIK PAŞA (1272-1332-33), eserinde klasik bir muhtevâ ile başarılı bir na'ta yer vermiştir.⁶ Na'tında Hz.Peygamber'in Habîbullah oluşu, kâinâtın O'nun için yaratıldığı, diğer peygamberlerden üstünlüğü, mi'râcî, mucizeleri, fizikî ve ahlâkî güzelliği ile şefaati âyet ve hadis iktibaslarıyla birlikte ele alınır.

¹ Abdülbâkî Gölpinarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s. 28-29.

Ayrıca bkz. Mûsikîde Na't Böl. s.120.

² a.g.e., s.28; Abdülbâkî Gölpinarlı, Dîvân-ı Kebîr Tercümesi, İst. 1962, C.IV, s.52.

³ Bkz. Tasavvufî Halk Edebiyatı Böl. s.49.

⁴ Sadettin Kocatürk, Gülşehrî ve Felek-Nâme, Ank.1982, s. 114-117.

⁵ Gülşehrî, Mantıku't-Tayr, Yay.: Âgâh Sırrı Levend, Ank.1957, s.6-17.

⁶ Âşık Paşa, Garîb-Nâme, Süleymaniye Ktp. Lâleli Böl. Nu:1752, yk. 11^b-16^b.

Edebiyat tarihimizle ilgili son araştırmalar sonucunda XIV.asrın ilk yarısında yaşadığı kesinlik kazanan ŞEYYÂD HAMZA'¹nın da gazel şeklinde, yer yer vezin aksamlarına rastladığımız beş na'tında;² samimi ve sâde bir ifade ile güçlü bir dînî kültür ve edebî, dînî, tasavvufî motifler yönünden zengin bir muhtevâ görüyoruz.

Aynı asırda Farsça'dan çevirdiği Süheyl ü Nevbahâr (ter.1350) adlı mesnevîsiyle tanınan HOCA MES'ÛD b.AHMED'in bu eserde yer alan yetmiş beyitlik na'tı³ ile; ŞEYHOĞLU MUSTAFA (1340-1410)'nın Hursîd-Nâme (te'lîfi 1387)'deki na't, mi'râciye, dört halife medhi tertibiyle kaleme aldığı otuz iki beyitlik na'tı⁴ mesnevîlerde yer alan başarılı ve muhtevâ yönünden geniş manzumelerdir.

ERZURUMLU MUSTAFA DARÎR'in Anadolu sahasındaki ilk siyer olması itibâriyle önemi olan Sîretü'n-Nebî (te'lîfi 1388)'sindeki pek çok manzum parçanın na't mâhiyetinde olması yanında, bunlardan bir kısmının baştan sona na't tertibinde kaleme alınması dikkati çeker.⁵

XIV.yüzyıl sonu ile XV.yüzyıl başında yaşayan AHMEDÎ (ölm.1412) dîvânı ve mesnevîleriyle çok eser sahibi ve âlim bir şâirdir. Dîvânındaki na'tında⁶ Kur'ân-ı Kerîm ve Hz.Peygamber'in isimlerini sıraladığı iki beyti dikkati

¹ Metin Akar, "Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler I-II", Marmara Ü.Fen-Edb.Fak.Türklük Araştırmaları Dergisi, Y. 1986, S.2, İst. 1987, s.1-14.

² Sadettin Buluç, "Şeyyâd Hamza'nın Beş Manzûmesi", İ.Ü. Edb.Fak. TDED, Yıl.1956, C.7,S.1-2, s.1-16.

³ J.H.Mordtmann, Mesud Bin Ahmed, Suheil und Nevbehâr, Hannover, 1925, s.9-14.

⁴ Hüseyin Ayan, Şeyhoğlu Mustafa, Hursîd-Nâme, (Hursîd ü Ferahşâd), Erzurum, 1979, s.134-135.

⁵ Mustafa Erkan, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr), İnceleme-Metin I, A.Ü. S.B.E.Yayımlanmamış D.T.Ank.1986, s.10-12.

⁶ Yaşar Akdoğan, Ahmedî Dîvânı, Tenkidli Metin, C.II., İ.Ü. Edb.Fak. Yayımlanmamış D.T., İst.1979, s.4-5.

çekerken; İskender-Nâme¹ (1390) ve Cemşîd ü Hurşîd² (1403) mesnevîlerindeki na'tlarının da aynı zengin ve geniş muhtevâda olduğu görülür.

Ahmedî ile aynı dönemde Âzerî sahasında yaşayan, I. Murad devrinde Anadolu'ya gelen SEYYİD NESİMÎ (ölm. 1404 veya 1418)'nin Türkçe Dîvânı'ndaki coşkulu na'tlarda,³ klasik na't motifleri yanında, âyet iktibaslarına çok yer verdiği ve bu iktibaslarda mensubu olduğu vahdet-i vücûd düşüncesini aksettirdiği göze çarpar. Hurûfiliğe dâir izler ise na'tlarında yalnızca bir iki beyitte mevcuttur.

MEHMED adlı şâirin Mısır'da yazmaya başladığı Işk-Nâme (1398) mesnevîsi tamamı itibariyle başarılı kabul edilir. Burada yer alan; birisi istişfa' mâhiyetindeki iki na'tı da üslup ve muhtevâ yönüyle eserin bütünüyle paralellik arz etmektedir.⁴

Yine XIV. yüzyıl sonu ve XV. yüzyıl başında yaşayan AHMED-İ DÂÎ'nin Türkçe Dîvânı'nda na'tının olmadığını, buna mukâbil Çeng-Nâme⁵ (1405) ve Tefsir Mukaddimesi'nde⁶ na'ta yer verdiğini görüyoruz.

SÜLEYMAN ÇELEBÎ'nin (1351-1422) halk tarafından son derece beğenilen, asırlardır canlılığını kaybetmemiş Mevlid

¹ İsmail Ünver, Ahmedî, İskender-Nâme, İnceleme-Tıpkıbasım, Ank. 1983, s. 3^b-4^a.

² Mehmet Akalın, Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd (İnceleme-Metin), Ank. 1975, s. 61-64.

³ Hüseyin Ayan, Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Türkçe Dîvânının Metni, C. II, A. Ü. DTCF, Yayınlanmamış D. T., Ank. 1970, C. II, s. 61-62; Nesîmî Dîvânı, İst. 1260, s. 42-44, 102.

⁴ Sedit Yüksel, Mehmed, Işk-Nâme (İnceleme-Metin), Ank. 1965, s. 67-69.

⁵ Gönül Alpay, Ahmed-i Dâî, Çeng-Nâme, Hacettepe Ü. D. T. Ank. 1974, s. 10-13.

⁶ İsmail Hikmet Ertaylan "Tefsir Mukaddimesi", Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri, İst. 1952, s. 4-7.

(1409)'inde biri mesnevî, diğeri kasîde şeklinde iki bölüm na'ta ayrılmıştır.¹ Mesnevî şeklindeki na'tında sekiz beyit esmâ-i Nebî tarzındadır.

HATİBOĞLU'nun, Hacı Bektâş Velî'nin Arapça Makâlât'ının tercümesi olan Bahrü'l-Hakâyık (1409) adlı mesnevîsi de Mevlid'le aynı yılda kaleme alınmıştır. Bu eserdeki on beş beyitlik na'tın ilk on beytinin, eski Türk şiirinin mısra başındaki kâfiyelerini hatırlatır biçimde "Muhammed..." ismiyle başlaması enteresandır.²

XV. asrın ilk yarısında yaşayan şâirlerin en ünlüsü ŞEYHÎ (ölm.1431)'dir. Şeyhî'nin hem Dîvân'ında, hem de Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsinde yer alan kasîde şeklindeki na'tı³ aynı asırda şöhret bulmuş, Ahmed Paşa ve Karamanlı Nizâmî tarafından tanzîr edilmiştir. Şâirin Hüsrev ü Şîrîn'deki mesnevî şeklindeki yetmiş altı beyitlik na'tı da başarılıdır.⁴

Bu asırda YAZICIOĞLU MEHMED (ölm.1451)'in Megâri - bü'z-Zamân adlı Arapça mensur eserinden yine kendisinin nazmen tercüme ettiği 9008 beyitlik Muhammediye (1449)'si Hz.Peygamber'in hayatını anlatan bir sîre olmasına rağmen eserin adından da anlaşılacağı gibi, hacimli ve müstakil bir na't görünümündedir.⁵ Samimi bir Peygamber âşığı olan Yazıcıoğlu'nun eseri kaleme alırken,

Senin vasfın kitâbını yazarken Yazıcıoğlu
Yanar cânı eder âhı elinde tutuşur evrâk

¹ Faruk K.Timurtaş, Süleyman Çelebi, Mevlid, İst.1970, s.23-25, 35-36.

² İsmail Hikmet Ertaylan, Hatiboğlu, Bahrü'l-Hakâyık, İst. 1960, s.1-3.

³ Şeyhî Dîvânı, Tarama Sözlüğü ve Nüsha Farkları, İst.1942, S.4-7, Faruk K.Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i, İnceleme-Metin, İst. 1980, s.18-21.

⁴ Faruk K.Timurtaş, a.g.e., s.16-18.

⁵ Bkz. Mesnevîlerde Na't Böl. s.77-78.

beytinde belirttiği gibi, Resûlullah aşkıyla eylediği âhının bu beytin de bulunduğu iki yaprağı yaktığı rivâyet olunur.¹

Mesnevî şeklindeki bu eserin bütününde Hz.Peygamber'in medhi yer aldığı gibi, Kasîde-i Hazretü'n-Nebî, Medhü'n-Nebî başlıklarıyla kasîde, mesnevî ve müstezâd şeklinde müstakil na'tlara da yer verilmiştir.²

XV. asrın diğer na't şâirleri arasında dîvânındaki altmış beş beyitlik, Şeyhî'ye nazîre olan na'tıyla KARAMANLI NİZÂMÎ (ölm.1469 veya 1473),³ Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed adlı eserindeki tercî-i bendiyle KIVAMÎ,⁴ Farsça dîvânında iki, Türkçe dîvânında da birisi yüz yirmi dokuz beyitlik iki kasîdeyle SULTAN CEM (1459-1495),⁵ Şeyhî'ye nazîresiyle AHMED PAŞA (ölm.1496-97),⁶ gazellerde kâfiye harfi değiştiği zaman ilk gazelin na't olmasına kısmen uyan HAMDULLAH HAMDÎ AKŞEMSEDDİN-ZÂDE (1449-1503),⁷ yedi beyitlik gazeliyle II.BÂYEZİD (ADLÎ,1447-1512),⁸ başarılı kasîdesiyle NECÂTÎ (ölm.1509),⁹ tercî-i bend ve kasîdesiyle TÂCÎ-ZÂDE CA'FER ÇELEBİ (1452-1515)'yi¹⁰ görmekteyiz.

¹ Âmil Çelebioğlu, Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye, C.I, s.20.

² a.g.e., C.I, s.51-52, C.II, s.267-269, C.III, s.711-716.

³ Haluk İpekten, Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı, Ank. 1974, s.73-79.

⁴ Franz Babinger, Kivâmî, Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed, İst. 1955, s.7-12.

⁵ İsmail Hikmet Ertaylan, Sultan Cem, İst.1951, s.1-6, 6-7 (Farsça Dîvan), s.74-83 (Türkçe Dîvan); Halil Ersoylu, Cem Sultan'ın Türkçe Dîvânı, İst.1981, C.I, s.33-46.

⁶ Ali Nihad Tarlan, Ahmed Paşa Dîvânı, İst.1966, s.10-12.

⁷ Dîvân-ı Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî, Süleymâniye Ktp. Es'ad Efendi Böl. Nu: 2626.

⁸ Dîvân-ı Sultan Bâyezid-i Sâni, İst. 1308, s.19-20.

⁹ Ali Nihad Tarlan, Necâtî Beg Dîvânı, İst.1963, s.17-21.

¹⁰ İsmail Erünsal, The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi With a Critical Edition of His Divan, İst.1983, s. 7-19.

Aynı asırda ABDÜRRAHİM KARAHİSÂRÎ, Ka'b b. Züheyr'in Kasîde-i Bürde'sini nazmen tercüme etmiştir.¹

XVI. asırda dîvan ve mesnevî sahibi şâirlerimizin sayısıyla paralel olarak na'tlarda da bir artış vardır. Dîvan, mesnevî veya nuut mecmualarında na'tını tesbit ettiğimiz şâirler: REVÂNÎ (ölm.1524),² Pend-Nâme adlı mesnevî-sindeki na'tıyla GÜVÂHÎ (ölm.1526?),³ dîvânı ve mesnevîlerindeki na'tlarıyla LÂMÎÎ (ölm.1532),⁴ Yûsuf u Züleyhâ'daki iki na'tıyla KEMÂL PAŞA-ZÂDE (ölm.1534),⁵ HAYRETÎ (ölm. 1534-35),⁶ velûd bir şâir olan ZÂTÎ (1471-1546),⁷ SEHÎ BEY (ölm.1548)⁸ ve asrın na't şâiri diyebileceğimiz FUZÛLÎ (ölm. 1556)'dir. Lirik ve samimi na'tlarının hemen hepsi birer sehl-i mümteni örneği olan Fuzûlî, na'tlarındaki derin mâ-nâ ve kuvvetli İslâm kültürüyle son derece başarılıdır. Türk edebiyatının en meşhur na'tı olarak kabul edebileceğimiz Su Kasîdesi bir şâheserdir. Şâirin âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz.Peygamber için yazdığı bu na'ta "su" redifini seçmesi de bir tesâdüf değildir.

Fuzûlî'nin Farsça Dîvânı'ndaki, biri nazım şekli olarak nâdir gördüğümüz müsebbâ tarzındaki na'tları⁹yanın-

¹ Şeyh Abdürrahim Karahisârî, Tercüme-i Kasîde-i Bürde, Yay.: İsmail Hikmet Ertaylan, İst. 1960.

² Revânî, Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Süleymâniye Ktp.Hamidiyye Böl. Nu:1210 (NM 1), yk. 24^a-24^b.

³ Mehmet Hengirmen, Gûvâhî, Pend-Nâme, Ank. 1983, s.91-92.

⁴ Dîvân-ı Lâmiî, Millet Ktp.Manzum, Nu:380, yk. 43^b-46^a (kasîde), 96^b-97^b (terkîb-i bend), Gönül Ayan, Lâmiî'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsi (İnceleme-Metin), Atatürk Ü.Yayımlanmamış D.T., Erzurum, 1983, s.15-21.

⁵ Mustafa Demirel, Kemal Paşazâde, Yûsuf u Züleyhâ (Seçmeler), Ank. 1983, s.34-37.

⁶ Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri, Hayretî, Dîvan, Tenkidli Basım, İst. 1981, s.5-6.

⁷ Ali Nihad Tarlan, Zâtî Dîvânı, Gazeller Kısmı, C.II, İst.1970, s.109,160,242, C.III, s.399-400,514, NM 1,19^a-22^a.

⁸ Hüseyin Hatipoğlu, Sehî Bey Dîvânı (1^b-56^a), İ.Ü. T.D.E.B. B.T. İst.1975, Türkiyat Ktp.Nu: 1681, s.7-8,18.

⁹ Hasibe (Çatbaş) Mazıoğlu, "Fuzûlî'nin Farsça İki Kasîdesi", A.Ü.DTCF Dergisi, C.IV, S.2, Ocak-Şubat 1946, s.205-214.

da, Türkçe Dîvânı'ndaki na'tları mukaddimeden itibâren yer alır.¹ Kasâid bölümünde su, hançer ve saba redifleriyle meşhur na'tları ile Kanûnî Sultan Süleyman için yazdığı, nesîb bölümü na't olan gül redifli kasidesi de dâhil beş na'tı² bulunan Fuzûlî, gazeliyyat bölümünde kâfiye sırası-na göre dizilen gazellerinde, kâfiye harfi değıştikçe ilk gazelin na't muhtevâsında olmasına dikkat etmiştir.³ Bu gazellerin bir kısmı ilk bakışta âşıkâne gibi görünen, ancak incelenince na't olduğu anlaşılan türdendir. Dîvânının son bölümünü teşkil eden rübâiyyat kısmında da bazı rübâî-lerinin na't olduğunu görmekteyiz.⁴

Şâirin meşhur Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde biri mesnevî, diğeri Arapça-Farsça-Türkçe mülemma bir kasîdesi mevcuttur.⁵ Beng ü Bâde mesnevîsinde de küçük bir bölüm na'ta ayrılmıştır.⁶

XVI. asrın diğeri na't şâirleri Fuzûlî ile aynı yıl vefat eden HAYÂLÎ (ölm.1556),⁷ Gül ü Bülbül adlı orijinal mesnevîsi ile KARA FAZLÎ (ölm.1563),⁸ CELÎLÎ (ölm.1563-64),⁹ bir sultan değil samimi bir peygamber âşığı olarak kaleme aldığı na'tlarıyla KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMÂN (MUHİBBÎ, ölm. 1566)¹⁰, Kânûnî'nin dîvânını tertiplleyen

¹ Kenan Akyüz-Süheyl Beken ve diğ., Fuzûlî, Türkçe Dîvan, Ank. 1958, s.3.

² a.g.e., s.20-29, 37-40.

³ a.g.e., s.129,130,163,164,172,261,273,294,382,403,413.

⁴ a.g.e., s.500,502,503,514,515.

⁵ Hüseyin Ayan, Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, İst.1981, s.40-53.

⁶ Kemal Edib Kürkçüoğlu, Fuzûlî, Beng ü Bâde, İst.1955, s.2.

⁷ Ali Nihad Tarlan, Hayâlî Bey Dîvânı, İst.1945, s.219.

⁸ Joseph von Hammer, Fazlı, Gül ü Bülbül, Leipzig, 1834, yk. 5^a-8^a.

⁹ NM 1, yk.10^b-11^a, Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Ankara İl Genel Kitaplığı, Nu:312 (NM 3), yk. 59-60^a.

¹⁰ Coşkun Ak, Muhîbbî Divânı, Ank.1987, s.3,4,9,10,11,18,19, 23,26,61,62,80,153,182,276,277,359.

FEVRÎ (ölm.1570-71),¹ RIFÂÎ,² Idris-i Bitlisî'nin oğlu FAZLÎ (ölm.1474-75),³ LATÎFÎ (ölm.1582),⁴ dîvânı, şehrengîzi ve hamsesindeki na'tlarıyla TAŞLICALI YAHYÂ BEY (ölm. 1582)'dir.⁵ Yahyâ Bey'in dîvânının başındaki kasîde şeklindeki na't mi'râc konusunu ele alırken, diğer na'tlarında Hz.Peygamber'in mucizelerine geniş yer verdiğini görüyoruz.

Yahyâ Bey'den sonra ÂZERÎ (ölm.1585)'nin Nakş-ı Hayâl adlı mesnevîsindeki na'tı,⁶ ULVÎ (ölm.1586)'nin dîvânındaki kasîde, gazel ve mesnevî şeklindeki na'tları,⁷ ŞÎRÎ (ölm.1593?),⁸ CİNÂNÎ (ölm.1595),⁹ III. MURÂD (MURÂDÎ, ölm.1595),¹⁰ NEV'Î (ölm.1599),¹¹ RÛHÎ-İ BAĞDÂDÎ (ölm.1605),¹² hilyesi ile tanınan HÂKÂNÎ (ölm.1606)'nin¹³ na'tları bu türün on altıncı asırdaki meşhur örnekleridir.

Asrın başında yaşayan YAVUZ SULTAN SELİM (ölm.1520)'in de Türkçe şiirleri arasında tesbit edebildiğimiz bir

¹ NM 1, yk. 64^a-70^b.

² Hüseyin Ayan, Rifâî, Bülbul-Nâme, y.y. 1981, s.9.

³ NM 1, yk. 70^b-72^b.

⁴ Ahmet Sevgi, Latîfî (Hayatı ve Eserleri), İnceleme-Metin, Gazi Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.), Ank.1987, s.295.

⁵ Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey, Dîvan, Tenkidli Basım, İst.1977, s.17-23, 183-184, 245-246, 415-416, Mehmed Çavuşoğlu, Yûsuf u Zeliha, Tenkidli Basım, İst.1979, s.5-7, Yahyâ Bey, Şâh u Gedâ, İst.1284, s. 8-9, NM 1, yk. 101^a-106^b.

⁶ NM 1, yk. 2^b-3^a.

⁷ Nezahat Büyükdemirtaş, Ulvî Dîvânı (Tevhid, Na't, Dîbâce, Kasâid), İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.B. B.T.İst.1962-63, Türkiyat Ktp.Nu:598 (Sayfa numarası verilmemiştir.)

⁸ NM 1, yk. 34^b-35^a, NM 3, yk. 11^b.

⁹ NM 1, yk. 11^a-12^b, NM 3, yk. 36^b-37^a, 57^b-58^a.

¹⁰ Ahmet Kırkkılıç, Sultan Üçüncü Murâd (Murâdî), Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, Atatürk Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.), Erzurum, 1985, s.2, 87, 428, 470, 493.

¹¹ NM 1, yk. 89^a-89^b.

¹² Rûhî, Külliyyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî, İst.1287, s.4, 82-83, 101 (be harfi ilk gazel), 106 (te harfi ilk gazel), 129 (râ harfi ilk gazel), 356 (rübâî).

¹³ NM 1, yk. 15^b-16^b, NM 3, yk. 38^a-38^b.

murabba na'tı ile,¹ Farsça dîvânında birisi gazel, diğeri terkîb-i bend şeklinde iki na'tını görüyoruz.² Sultan Selim, Hz.Peygamber'e duyulan sevgiden başka her çeşit sevginin bir ölçüde putperestlik olduğunu söyleyecek kadar samîmî bir peygamber âşığdır:³

بت پرستی بجز از مهر تو هر مهر که هست
هر ضیالی که بغیر تو همه سودای

XVII.yüzyıl başında yaşayan SULTAN I.AHMED (BAHTÎ, 1588?-1617)'in de Hz.Peygamber'e çok derin ve samimi bir sevgiyle bağlı olduğunu görüyoruz. O kadar ki başında taşıyabilmek için Yüce Peygamber'in ayağının izi biçiminde murassa bir sorguç yaptırmış, ortasına mavi mine üzerine altın yazıyla kendisine ait şu mısraları yazdırmıştı:

N'ola tâcım gibi başumda götürsem dâimâ
Kademi resmini ol Hazret-i Şâh-ı Rusûl'un
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir
AHMEDÂ durma yüzün sür kademine o gülün⁴

Sultan I.Ahmed'in dîvânında bir de gazel şeklinde na'tı vardır.⁵

XVII.asır, elimizde sayısı yüz elliye ulaşan dîvanların da gösterdiği gibi klasik edebiyatımızın şâir kadrosu yönünden en zengin dönemidir. Buna paralel olarak bu asırda yazılan na'tların da sayısı artar. Asrın na't yazar şâirleri arasında, tezkiresiyle meşhur KAFZÂDE FÂİZÎ (ölm.

¹ Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na'tlar), İst. 1966, s.28.

² Yavuz Sultan Selim Dîvânı, Ter.:Ali Nihad Tarlan, İst.1946, s. 9,11-14.

³ Yavuz Dîvânı, İst. Arkeoloji Müz.Ktp. Nu:1028, yk. 2^a.

⁴ Nihad Sâmî Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst. 1971, C.II, s.652.

⁵ Hüseyin Ayan ve diğ., "Bahtî" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, İst. 1987, C.V, s. 68.

1622),¹ kasîde ve terkîb-i bend şeklindeki başarılı na't-larıyla GANÎ-ZÂDE NÂDIRÎ (1572-1626),² nuût mecmualarında on na'tını tesbit ettiğimiz, her yıl bir na't yazmayı âdet haline getiren RIZÂÎ (1593-1629),³ na'tında pek çok âyet ve sûre adlarını iktibas eden HÂSİMÎ (ölm.1630),⁴ rübâî şâirimiz AZMÎ-ZÂDE MUSTAFA HÂLETÎ (1570-1631),⁵ HAYLÎ (ölm.1631-32),⁶ HÜDÂÎ (ölm.1633?),⁷ "sözüm" redifli na'tıyla⁸ dîvânına başlayan Nef'î'yi görmekteyiz. Şâirin bu meşhur na'tı Fahrî (ölm.1883)⁹ ve Mehmed Tefvik (1826-1901)¹⁰ tarafından tenzîr edilmiştir. Nef'î'nin Farsça Dîvânı'nda Tuhfetü'l-Uşşâk dâhil sekiz na'tı vardır.¹¹ "Cenâb-ı Hak diğer nedimleri arasında çok güzel dînî şiirler yazan bir şâire na't yazmak vazifesini verdi. Peygamber'in eski ve husûsî bir na't şâiridir ki Hassân kendisini kıskaçır endişeyle ondan bin sene sonra gelmiştir. Ben ilâhî bir ilhâm ile na't yazarım. Sözlerim O'nun getirdiği Kur'ân'ın mânâ ve hülâsası olursa bu şaşılacak bir şey değildir."¹² tarzındaki ifâdeleriyle, "sözüm" redifli na'tında olduğu gibi şâirin fahriyye tutkusu Farsça na'tlarında da görülmektedir.

¹ NM 1, yk. 72^b-73^a, NM 3, yk. 21^a.

² NM 1, yk. 90^b-92^b, Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Süleymaniye Ktp.Hamidiyye Böl. Nu:1211 (NM 2), yk. 2^b-5^b, 11^a-11^b, NM 3, yk. 28^a-29^a.

³ NM 1, yk. 24^b-34^b, NM 2, yk. 20^b-21^a, NM 3, yk. 9^a-11^b.

⁴ NM 1, yk. 99^a-100^a.

⁵ NM 1, yk. 12^b-13^b, NM 3, yk. 37^a-38^a.

⁶ NM 1, yk. 14^a-15^a, NM 3, yk. 4^a-4^b.

⁷ NM 1, yk. 100^a-101^a.

⁸ Dîvân-ı Nef'î, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:2411, yk. 3^b-4^b.

⁹ İsmâil Hakkı, Konevî Meşâhir, I. Kısım, Konya, 1342, s. 28-34.

¹⁰ Mehmed Tefvik, Kasâid-i Tefvik, İst. 1304, s. 7-12.

¹¹ Ali Nihad Tarlan, Nef'î'nin Farsça Dîvânı Tercümesi, İst. 1944, s. 11-55.

¹² a.g.e., s. 27.

XVII.yüzyılın ilk yarısındaki en güçlü şâir olarak kabul edilen Nef'î'den sonra, hamsesini teşkil eden mesnevîlerindeki na'tlarıyla NEV'Î-ZÂDE ATÂYÎ (1583-1635?),¹ dîvânının ilk şiiri olan, aynı zamanda II. Osman'ın medhi- ne de yer verdiği na'tıyla ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ (1561-1644),² na'tı yanında bir de Nâdirî'ye nazîre mi'râciyyesi olan RİYÂZÎ (ölm.1644),³ ÂLÎ (1648),⁴ mesnevî şeklinde bir na't ile, edebiyatımızda büyük şöhret kazanmış, Nazîm, Vahîd Mahtumî, Neşâtî, Şeyh Gâlib ve İzzet Molla tarafından tan- zir edilmiş "rûz u şeb" redifli na'tıyla FEHÎM-i KADÎM (1627?-1648),⁵ Hilye'si yanında, birisi velâdet konusunda iki kasîde ve Nâdirî'nin gazelinin tahmisi olan na'tlarıyla CEVRÎ (1595?-1654),⁶ nesir alanında tanınmakla birlik- te başarılı na'tları olan KARA ÇELEBÎ-ZÂDE ŞEYHÜLİSLÂM A- ZÎZ (1591-1658),⁷ TIFLÎ (ölm.1659-60),⁸ CEM'Î (ölm.1659- 60),⁹ nuut mecmualarında beşi kasîde, biri tercî-i bend şeklinde altı na'tını gördüğümüz ŞEHRÎ (ölm.1660-61),¹⁰ biri Rızâyî'ye nazîre iki na'tıyla İSMETÎ (1611-12-1665),¹¹ kasîde şeklinde beş, ilâhî tarzında iki na'tıyla NÂ'İLÎ-İ KADÎM (ölm.1666),¹² VECÎHÎ (ölm.1670),¹³ biri Fehîm-i Ka-

¹ Turgut Karacan, Nev'î-zâde Atâyî, Heft-Han Mesnevîsi, Ank. 1974, s.122-126, Âgâh Sırrı Levend, Atâyî'nin Hilyetü'l-Ef- kâr'ı, Ank.1948, s.38; NM 1, yk.50^b-54^b, NM 3, yk. 40^b-43^b.

² Dîvân-ı Yahyâ, İst. 1334, s. 67-68.

³ NM 1, yk. 23^b-24^a, NM 2, yk. 5^b-7^a.

⁴ NM 1, yk. 46^b-48^a, NM 3, yk.15^b-16^a.

⁵ Tahir Üzgör, Fehîm-i Kadîm Dîvânı, M.Ü. S.B.E. (Yayımlan- mamış D.T.) İst.1985, s.114-122, NM 1, yk. 57^b-59^b.

⁶ Hüseyin Ayan, Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dî- vânının Tenkidli Metni, Ank.1981, s.61-64, 356-357, NM 1, yk. 8^a-9^b, 107^a.

⁷ NM 1, yk. 49^b-50^b, NM 2, yk. 11^b-14^b.

⁸ NM 1, yk. 43^a-45^b, NM 3, yk. 39^a-40^a.

⁹ NM 1, yk. 9^b-10^b.

¹⁰ NM 1, yk. 35^a-42^b, NM 3, yk. 11^b-15^b.

¹¹ Haluk İpekten, İsmetî Dîvânı (Edisyon Kritik), Ank.1974, s.22-29, NM 1, yk. 48^a-49^b, NM 2, yk. 17^b-18^b.

¹² Haluk İpekten, Nâilî-i Kadîm Dîvânı (Edisyon Kritik), İst. 1970, s.25-48, 211-212, NM 1, yk. 83^b-87^b.

¹³ NM 1, yk. 96^a-97^a, NM 3, yk. 29^a-30^a.

dîm'e nazîre üç na'tıyla NEŞÂTÎ (ölm.1647),¹ TÂHİR (ölm. 1677),² MEZÂKÎ (ölm.1677),³ kasîde, gazel ve müseddes na't-larıyla DÂNİŞÎ (ölm.1683),⁴ ZİHNÎ (ölm.1688),⁵ SUBHÎ (ölm. 1689-90),⁶ ABDURRAHMAN PAŞA (ABDÎ,ölm.1691-92),⁷ ABDÛLKE-RÎM CEZMÎ (ölm.1694-95),⁸ CÛDÎ (ölm.1700),⁹ İYDÎ (ölm. 1700),¹⁰ MEFTÛNÎ mahlasıyla yazan SULTAN II.MUSTAFA (1664-1703),¹¹ dîvan edebiyatında bir "tefekür" edebiyatı çığı-rı açarak, hikemî tarzın öncüsü olan NÂBÎ (1642?-1712)'nin dîvânında 163 beyitlik uzunca bir kasîde başta olmak üzere beş na'tını görüyoruz.¹² İkiisi Farsça olan bu na'tların hepsi şâirin Hz.Peygamber'e olan bağlılığını, fikrî yönü-nü ve orijinal hayal ve düşüncelerini ortaya seren, na't türünün de başarılı örnekleridir.

Nâbî'nin hac yolculuğunda Medîne'ye yaklaşırken muh-temelen o anda irticâlen söylediği:

Sakın terk-i edebden kûy-ı Mahbûb-ı Hudâ'dır bu
Nazar-gâh-ı İlâhî'dir Makâm-ı Mustafâ'dır bu

matlalı gazeliyle ilgili enteresan bir de rivâyet mevcut-tur. Söylendiğine göre Nâbî, şehre girerken Mescid-i Nebî'nin bütün minârelerinde müezzinlerin ezandan önce bu şiiri

¹ NM 1,yk.81^a-83^b,NM 2,yk.19^b-20^b,NM 3,yk. 23^b-24^b.

² NM 1, yk. 35^b-36^b.

³ Ahmet Mermer, Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni, S.Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.),Konya, 1988, s.160-163, NM 1, yk. 76^a-77^a.

⁴ NM 1,yk.16^b-19^a,NM 2,yk.21^a-22^a, NM 3, yk. 5^a-6^b.

⁵ NM 1, yk. 22^a-23^b, NM 3, yk. 8^a-9^a.

⁶ NM 1, yk. 42^b-43^a.

⁷ NM 1, yk. 56^b-57^b.

⁸ NM 1, yk. 3^a-8^a, NM 3, yk. 2^a-3^a.

⁹ NM 1, yk. 92^b-96^a.

¹⁰ NM 1, yk. 55^a-56^b, NM 3, yk. 18^a-18^b.

¹¹ NM 2, yk. 1^b.

¹² Dîvân-ı Nâbî, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:2441, yk.5^a-13^a, Dîvân-ı Nâbî, İst. 1292, s. 6-15.

terennüm ettiklerini duymuş; Hz.Peygamber'in, müezzinlerin rüyâsına girerek bu na't-i şerîfi okumalarını tavsiye ettiğini öğrenmiştir.¹ Bu rivâyet dolayısıyla Nâbî'nin "ermiş" olduğuna inanılmış, doğum yeri Urfa'da cuma geceleri veya sabah ezanlarından önce bu na'tın okunması uzun süre yaşatılan bir gelenek olmuştur.²

Nâbî'nin, nasihat-nâme türünde, didaktik bir eser olan Hayriyye mesnevîsinde de klasik na't tertibi ve muhtevâsı ile kaleme alınmış bir na'tı mevcuttur.³

XVIII.asır dîvan şiirine dâhil edebileceğimiz,na't-larıyla da meşhur son şâirler büyük bestekar İTRÎ (ölm. 1711)⁴ ve SÂBİT (ölm.1712)'dir. Sâbit'in şiirleri dil ve ifâde yönünden tenkid edilmekle birlikte; mi'râciyyesi, biri münâcât-na't, diğeri ramazâniyye-na't tarzında ve kasîde şeklindeki na'tları⁵ dili itibariyle Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü olmasına rağmen, muhteva yönüyle başarılıdır. Bu takdiri Ziya Paşa'nın Harabât Mukaddimesi'nde dile getirdiğini görüyoruz:

Bir na't-ı şerîfi var ki dil-keş
Mi'râciyye dahi ana eş⁶

Edebiyat tarihlerinde isimleri geçmeyen, muhtemelen on yedinci asır şâirleri olan FÂİZ-İ SULHÎ⁷ ve FEYZÎ'nin⁸ na'tlarına nuût mecmualarında rastlıyoruz.

XVIII.asır Osmanlı İmparatorluğu'nun, siyâsî gücünü kaybedip, mâlî sıkıntılara ve huzursuzluklara gömüldü-

¹ Abdülkadir Karahan, Nâbî, Ank. 1987, s.10-11.

² Bu geleneği Abdülkadir Karahan'dan öğrendik.

³ NM 1, yk. 90^a-90^b.

⁴ Ruşen Ferid Kam, "Necati Lugal ve Hri", Necati Lugal Armağanı, Ank. 1968, s.61.

⁵ NM 2,yk. 9^a-11^a, 36^a-37^b,38^a-40^a; NM 3,yk. 60^b-70^a.

⁶ Önder Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ank.1987, s.84.

⁷ NM 1, yk. 73^a-74^a; NM 3, yk. 21^a-22^a.

⁸ NM 1, yk. 74^a-75^b; NM 3, yk. 22^a-22^b.

ği bir dönemdir. Ancak edebiyatımız bundan fazlaca etkilenmemiş, XVII. asrın devamı olarak gelişmesini sürdürmüştür. Yüzyılın ilk yarısında Nedim, ikinci yarısında da Şeyh Galib; şiir dehâlarıyla bu dönemin ve genel olarak dîvan şiirinin zirveye ulaşan şâirleridir.

Bu asırda da dîvan sahibi şâirlerin, buna paralel olarak da na'tların sayıca çokluğu yanında; bütünü veya büyük kısmı na'ttan oluşan dîvanlarla, edebiyatımızda en çok na't yazılan dönemin XVIII. yüzyıl olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Nazîm, Süleyman Nahîfî, Neccârzâde Rızâ ve Salâhî-i Uşşâkî asrın bu gruba giren ve çok sayıda na'tı olan şâirlerdir.

Bunlardan ilki olan YAHYÂ NAZÎM (1650?-1727); Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Hâkânî'nin Hilye'si ile tek oldukları gibi; na't vâdisinin mümtaz bir şâiridir.¹ Na'tlarıyla ilgili olarak hakkında, biri Nâbî'ye isnâd edilen rivâyete benzer, iki olay anlatılan² Nazîm'in; beş ayrı dîvandan müteşekkil tek eseri olan dîvânı baştan sona na'tlarla doludur.³ Şâir burada kasîde, gazel, mesnevî, kıt'a, murabba, muhammes, müseddes, müsemmen, müstezâd, terkîb-i bend ve müfred gibi nazım şekilleriyle na'tlar kaleme aldığı gibi; her harften kâfiyeli kasîdeler, gazeller, kıt'alar, müfredler ve yine kâfiye sırasına göre tertiplenmiş yirmi sekiz bendden oluşan terkîb-i bendiyle değişik bir usûlü denemiştir. Şâirin beşinci dîvânında sayısız beş yüzü geçen gazellerinin, kâfiye harfi değıştikçe ilk gazelin na't olmasına dikkat edilerek düzenlendiği de dikkati çeker.⁵

Ayrıca; Nazîm Dîvânı'ndaki na'tların tamamının bugüne kadar zannedildiği gibi 734 değil, 297 tane olduğunu

¹ Ruşen Ferid Kam, Nazîm, Hayatı ve Eserleri Hakkında Tedkîkât, İ.Ü. Edb. Fak. Mezuniyet Tezi, İst. 1935, Türkiyat Ktp. Nu: 66, s. 31.

² Ruşen Ferid (Kam), Bestekâr-Şâir Nazîm, İst. 1933, s. 10-11.

³ Nazîm, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Nazîm, İst. 1257, 500 s.

⁴ a.g.e., s. 238-243.

⁵ a.g.e., s. 337-468.

tesbit edebiliyoruz.¹ Şâirin na'tları; samîmî ifâdesi, güçlü dînî kültürünü aksettiren muhtevâsı ve Hz.Peygamber'e duyduğu derin sevgiyi gazellerinde âşıkâne, kasîdelerinde de coşkun bir dille terennüm etmesi bakımından bu türün en güzel örnekleridir.

Nazîm'den sonra aynı asırda tezkireci olarak şöret bulmuş İSMÂİL BELİĞ (1668-1729)'in muhtelif eserlerindeki birkaç na'tı² yanında; Seb'a-i Seyyâre adını verdiği, yedi na'ttan oluşan müstakil bir eseri olduğunu öğreniyoruz; ancak bu eser bugün elimizde mevcut değildir.³

Yine XVIII. asrın velûd bir şâiri, mesnevî tercümesiyle tanınan SÜLEYMAN NAHÎFÎ (ölm.1838-39); Mevlidü'n-Nebî, Mi'râciyye, Hicretü'n-Nebî ve Kasîde-i Bürde Tahmisi gibi doğrudan Hz.Peygamber'le ilgili konularda eserler kaleme alan; henüz çocukken yazdığı:

Bu gülşende hezâr-ı bî-nevâyım yâ Resûlallâh
Velî âzurde-i hâr-ı cefâyım yâ Resûlallâh

matlalı na'tı defalarca bestelenmiş, meşhur bir na't şâirimizdir. Nahîfî'nin de muhtelif eserlerinde ve muhtemelen yine kendisinin tertiplemediği Nûût-ı Nebeviyye Mecmua-

¹ Halûk İpekten, İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Nazîm" maddesinde şâirin dîvânındaki şiirlerinin dökümünü vermiştir. Bu bilgilere göre Nazîm'in 734 na'tı olduğu görülmeğe de, son bölümdeki 545 gazelin yalnızca kâfiye harfi değıştikçe ilk gazelinin na't olduğu gözden kaçmıştır. Bizim tesbitimize göre; I.Dîvan'da 48, II.Dîvan'da 98, III.Dîvan'da 30, IV.Dîvan'da 26, V.Dîvan'da 95 olmak üzere toplam 297 na'tı mevcuttur.

² Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Sergüzeşt-Nâme-i Fakîr Be-Azîmet-i Tokat", Türk Kültürü Araştırmaları-Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan, Yıl XXIII/1-2, Ank.1985, s.78-79 ; Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Bursalı İsmail Belîğ, Ank. 1985, s.165-166.

³ a.g.e., s.165.

sı'nda yer alan na'tları yanında;¹ Hilyetü'l-Envâr adlı eseri yalnızca na't konusuna ayrılmış müstakil bir dîvandır.² Bu dîvanda Nahîfî'nin kasîde, murabba, Molla Câmî ve Rûşenî'nin gazellerinin tahmisleri, kıt'a, müstezâd ve matla şeklindeki na'tları mevcuttur. Bu başarılı na't şâirinin mısra başlarındaki harflerin bir beyit teşkil ettiği, muvaşşah (akrostiş) tarzındaki na'tını görüyoruz.³

XVIII.asır tekke şiirine de dâhil edilebilen bir diğer na't şâirimiz NECCÂRZÂDE ŞEYH RIZÂ (ölm.1746)'dir. Neccârzâde'nin beş bölümünden oluşan dîvânının büyük çoğunluğunu, özellikle gazel şeklindeki na'tları teşkil eder.⁴ Bu arada dîvanda gazeliyyat bölümünde, her harften kâfiyeli gazellerin başına aynı kâfiyede bir rübâî konulması, bu rübâîlerin de bir çoğunun na't oluşu dikkati çeker.

XVIII.asır na't şâirlerinin son temsilcisi SALÂHÎ-İ UŞŞAKÎ (1705-1782)'dir. Dînî edebiyatımızın önemli ve velûd bir sîmâsı olduğu halde, yeterince tanınmayan Salâhî'nin gazellerini ihtivâ eden dîvânında 33 na't⁵ ve Arapça, Farsça, Türkçe üç dîvandan müteşekkil bir nuut dîvânında⁶ 30 Arapça,⁷ 30 Farsça,⁸ 141 Türkçe⁹ na'tı mevcuttur. Bu

¹ Âmil Çelebioğlu, Mesnevî-i Şerîf-Aslı ve Sadeleştirilmişle Manzum Nahîfî Tercümesi, İst.1967, C.I, s. C-D; Âmil Çelebioğlu, "Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevîsi", Türklük Araştırmaları Dergisi, S.2, Y.1986, İst. 1987, s.2; NM 2, yk. 40^a-48^a.

² Nahîfî, Hilyetü'l-Envâr, Millet Ktp. Manzum, Nu: 429.

³ NM 2, yk. 43^a-43^b.

⁴ Rızâ, Dîvan, İst. 1262.

⁵ Mehmet Akkuş, "18.Asır Na't Şâiri Salâhî ve Bestelenmiş Bir Na'tı", İlim ve San'at, S.3, Eylül-Ekim 1985, s.55; ayrıca iki gazel na'tı için bkz. Sadettin Nüzhet Ergun, Aşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri, s.441-442.

⁶ Dîvân-ı Salâhî Fî-Na'ti'n-Nebî SA, Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi Böl. Nu: 2650.

⁷ a.g.e., yk. 1^b-10^a.

⁸ a.g.e., yk. 11^b-19^b.

na'tlar içinde kâfiyesi alfabetik sıraya göre tertiplenmiş otuz bedden oluşan biri Arapça, diğeri Farsça iki na'tı şekil yönüyle orijinaldir.

Asrın na't-gû olarak şöret yapmış bu şâirleri dışında, na'tını tesbit edebildiğimiz diğeri şâirler: KÂMÎ (ölm.1724);¹ yakın zamanlara kadar na'tının olmadığı söylenen, ancak Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu'nun elindeki dîvan nüshasında mevcut olan na'tını yayımladığı NEDİM (ölm.1730);² NA'TÎ (ölm.1731);³ Fehîm-i Kadîm'in "rûz u şeb" redifli na'tına nazîre bir kasîde ve beş gazel-na'tıyla VAHÎD MAHTUMÎ (ölm.1732);⁴ kasîde, gazel ve tercî-i bend şeklindeki na'tlarıyla ARPAEMİNÎ-ZÂDE SÂMÎ(ölm.1733);⁵ Mevlevî şâir ENÎS DEDE (ölm.1734);⁶ SULTAN III.AHMED (NECÎB,1673-1736);⁷ ŞEYHÜLİSLÂM ES'AD EFENDÎ (ölm.1753);⁸ MEHMED EMİN BELÎĞ (ölm.1758-59);⁹ ÇELEBÎ-ZÂDE ÂSİM (ölm.1760);¹⁰ ERZURUMLU MEHMED HÂZİK (ölm.1763);¹¹ dîvânının başında alfabetik sırayla kâfiyelediği rübâî şeklindeki na'tlarıyla FITNAT HANIM (ölm.1780);¹² KÂNÎ (ölm.1792);¹³

¹ Abdullah Ö.Hacıtahiroğlu,Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi,s.66-67.

² Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu,"Kasîde-i Nedîm Çelebi Der-Na't-i Resûl-i Ekrem",Diriliş,S.5,Ocak 1975,s.50-52.

³ Na'tî Mustafa Bey,Edhem-Nâme,Süleymâniye Ktp. Rşd.Böl. Nu: 862/1, yk. 4^a-4^b.

⁴ Dîvân-ı Belâgat Unvân-ı Vahîd Mahtumî,Millet Ktp. Manzum, Nu: 491, yk. 6^b-7^b.

⁵ Dîvân-ı Sâmî, Bulak, 1253, s.6-16.

⁶ A.Ö.Hacıtahiroğlu,Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi, s.82-83.

⁷ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.84.

⁸ a.g.e., s.90-92.

⁹ Dîvân-ı Belîğ, İst. 1258, s.2.

¹⁰ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s. 93-95.

¹¹ a.g.e., s.95.

¹² Dîvân-ı Fıtnat, İst. 1286, s.2.

¹³ Halûk İpekten ve diğ.,"XVIII.Asır Dîvan Nazmı-Kânî", Büyük Türk Klasikleri, C.VII, İst.1988, s.22-23.

ESRÂR DEDE (1748-1796-97);¹ gazel, kasîde ve muhammes şek-
lindeki altı na'tıyla NEŞ'ET SÜLEYMAN (1735-1807);² PERTEV
MUHAMMED (1746-1807);³ aynı zamanda büyük bir bestekâr o-
lan SULTAN III.SELİM (İLHÂMÎ, ölm.1808);⁴ SÜNBÛL-ZÂDE VEH-
BÎ (ölm.1809);⁵ BEYLİKÇİ İZZET BEY (ölm.1809);⁶ ENDERUNLU
FÂZİL BEY (ölm.1810);⁷ REİSÜ'L-KÜTTÂB ÂRİF (1741-1813);⁸
SÂMÎ EBUBEKİR PAŞA (ölm.1814);⁹ SURÛRÎ (1751-52-1814);¹⁰
MÜSELLEM (XVIII.asır)¹¹ ve LEBÎB (1785-1867)'dir.¹²

XVIII.asrın ikinci yarısında zirveye ulaşan, kla-
sik edebiyatımızın son büyük temsilcisi ŞEYH GÂLİB (ölm.
1799)'in na'tlarının ise müstesnâ bir yeri vardır. Şâirin
dîvânının ilk kasîdesi olan Fehîm-i Kadîm'e nazîre, "rûz
u şeb" redifli na'tı¹³ yanında:

Sultân-ı Rusûl şâh-ı mümeccedsin efendim
Bîçârelere devlet-i sermedsin efendim
Dîvân-ı İlâhî'de ser-âmedsin efendim
Mensûr-ı "le-amrûk"le mü'eyyedsin efendim
Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim
Hak'dan bize sultân-ı mü'eyyedsin efendim

¹ Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Esrâr Dede Efendi, İst.1257, s.2-5, 147-148.

² Dîvân-ı Neş'et Süleyman, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2400, yk.96^b-100^b, 135^b-137^a.

³ Pertev Muhammed, Dîvân, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2439, yk.4^b.

⁴ Halûk İpekten ve diğ., "XVIII.Asır Dîvan Nazmı-İlhâmî", Büyük Türk Klasikleri, C. VII, s.105-106.

⁵ Dîvân-ı Vehbî, Bulak, 1253, s.4-6, 22-26, 40-41.

⁶ A.Ö.Hacıtahiröğlü, a.g.e., s. 105-106.

⁷ Enderunlu Fazıl Bey, Dîvan, Bulak, 1258, s.8-20.

⁸ A.Ö.Hacıtahiröğlü, a.g.e., s.109.

⁹ a.g.e., s. 109-112.

¹⁰ Dîvân-ı Surûrî, Bulak, 1255, s.1-2.

¹¹ Dîvân-ı Müsellem, İst.1326, s.46-47.

¹² Lebîb, Na't-ı Şerîf-i Hazret-i Nebevî, İst.1283, s.2-4.

¹³ Dîvân-ı Gâlib Es'ad, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:2419, yk.1^b-3^a.

bendiyle başlayan mübeddes-i mütekerriri,¹ Fuzûlî'nin Su Kasîdesi'nden sonra edebiyatımızdaki en meşhur na't'dır. Bu son derece lirik, coşkulu ve âhenkli müseddesin ilk üç bendi Hz.Peygamber'e medhiyye, kalan dört bend de istiṣfa' mâhiyetindedir. Bu şâheser na'ttan sonra Gâlib Dîvânı'nda, yine bir müseddes na't ile gazel ve rübâî şekillerinde birbirinden güzel üç na'tı daha mevcuttur.² Şâirin Hüsn ü Aşk mesnevisinde yer alan yirmi dört beyitlik na'tı ise; mesnevî nazım şekliyle yazılan na'tların en âhenklisi, tasavvufî muhtevâsı yönüyle eserin tamamıyla bir bütünlük arz eden hârikulâde bir na'ttır.³

Klasik şiirimiz Şeyh Gâlib'le devrini tamamlamış; XIX.asırda; 1839'da Tanzimat'ın ilânıyla batı kültürüne yönelen şâir ve yazarlarımızın edebiyat anlayışı değişerek, yeni bir edebiyat kurulmaya başlanmıştır. Ancak yine de dîvan edebiyatı geleneğini sürdüren dîvan sâhibi şâirlerin mevcûdiyeti yanında, bu asırda; na'tların da klasik dîvan tertibi içindeki yerini ve canlılığını koruduğunu görüyoruz.

XIX.asrın na't yazar dîvan şâirleri: VÂSIF-I ENDERÛNÎ (ölm.1824);⁴ KEÇECİ-ZÂDE İZZET MOLLA (1785-1829);⁵ ALÎ SAFÂYÎ DEDE (ölm.1834'den sonra);⁶ AYNTABLI AYNÎ(1756-1838);⁷ gazeliyyat bölümünde kâfiye harfi değıştikçe ilk gazelin na't muhtevâsında olması geleneğine kısmen uyan

¹ Dîvân-ı Gâlib Es'ad, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2419, yk.68^a-69^a.

² a.g.e., yk.69^a-70^b; 156^b-157^a; 179^b.

³ Şeyh Gâlib Es'ad, Hüsn ü Aşk, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2309, yk. 2^a-2^b.

⁴ Vâsıf-ı Enderûnî, Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr, İst.1285, s.5-10.

⁵ Keçeci-zâde İzzet Molla, Dîvân-ı İzzet Molla, Bulak, 1255, s.2-4; İzzet Munla, Nuût-ı Risâlet ve Âlü'n-Nebî, Süleymâniye Ktp.Es'ad Efendi Böl.Nu:2934, yk. 1^b-6^b.

⁶ Alî Safâyî Dede, Dîvân-ı Alî Safâyî, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2431, yk. 3^a-4^b.

⁷ Ayntablı Aynî, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Aynî, İst. 1258, s.2-3.

İFFET BURSEVÎ (ölm.1842);¹ NU'MÂN MÂHİR BEY (ölm.1845);² LEYLÂ HANIM (ölm.1847);³ SERMED (ölm.1848);⁴ KETHUDÂ-ZÂDE ÂRİF (1771-1848);⁵ HERSEKLİ ÂRİF HİKMET BEY (ölm.1859);⁶ ZİVER PAŞA (ölm.1860);⁷ asrın na't şâiri unvânına lâyık bir hanım şâirimiz, ŞEREF HANIM (ölm.1861);⁸ FATİN EFENDİ (ölm.1866);⁹ TIRNOVALI ŞEYH AHMED RÂŞİD (1798-1866);¹⁰ EDREMITLİ MÜRİD-ZÂDE ACZÎ (1805-1866);¹¹ HANYALI ŞEFİK EFENDİ (ölm.1871);¹² OSMAN NEVRES (1810?-1876);¹³ KÂMÎ-İ ÂMİDÎ (1804-1884);¹⁴ tasavvufî halk edebiyatına da dâhil edebileceğimiz HÂFİZ MEHMED HİLMÎ (1840-1881)¹⁵ ve SENÎH-İ MEVLEVÎ (1822-1900);¹⁶ YENİŞEHİRLİ AVNÎ BEY (1826-1883);¹⁷ İRFAN PAŞA (1815-1888);¹⁸ İSMÂİL SÂDİK KEMÂL PAŞA (1828-1892);¹⁹ asrın siyâsî ve içtimâî hayatına ait bozulmaları anlatan na'tıyla DAĞISTANLI DEHRÎ (XIX.asır)²⁰'dir.

- ¹ İffet Bursevî, Dîvân-ı İffet, İst. 1257, s.32-33 (Harf-i E-lif), 38 (Harf-i Tâ), 41-42 (Harf-i Râ), 61 (Harf-i 't-Tı); 84 (Harf-i Hâ), 85-87, 94-95 (Harf-i Yâ).
- ² A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.122.
- ³ Dîvân-ı Leylâ Hanım, Bulak, 1260, s.3-6.
- ⁴ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.123.
- ⁵ a.g.e., s.124.
- ⁶ a.g.e., s.124-125; Hersekli Ârif Hikmet Bey Dîvânı, İst. 1334, s.87-88.
- ⁷ Zîver Paşa, Âsâr-ı Zîver, Bursa, 1313, s.10-18, 20-22.
- ⁸ Dîvân-ı Şeref Hanım, İst. 1292, s.8-20.
- ⁹ Dîvân-ı Fatîn, İst. 1288, s.2.
- ¹⁰ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.133-134.
- ¹¹ a.g.e., s.134.
- ¹² a.g.e., s.135.
- ¹³ Dîvân-ı Osman Nevres, İst. 1290, s.3-6.
- ¹⁴ Kâmî-i Âmidî, Dîvân-ı Şeyh Muhammed Şa'ban Kâmiyyü'l-Âmidî, y.y.1280, s.11-14. (Nâbî'nin gazelini tahmîs, s.13-14).
- ¹⁵ Dîvân-ı Hilmi, İst. 1274, s.3-5, 50.
- ¹⁶ Dîvân-ı Senîh-i Mevlevî, İst. 1275, s.2-4.
- ¹⁷ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.138-139.
- ¹⁸ a.g.e., s.139-140.
- ¹⁹ İsmâil Sâdik Kemal Paşa, Âsâr-ı Kemâl, İst. 1284, s.108.
- ²⁰ Dîvançe-i Dehrî, Yay.: Kürdî-zâde Ahmed Râmiz, 2. bsk. İst. t.y. s. 10-11.

Dîvan şiirinin sona erdiği XIX.asırdaki na'tların ve na't yazan şâirlerin sayıca çokluğu dahi göz önüne alındığı zaman Anadolu'da XIII.asırda Mevlânâ ve Yûnus Emre ile başlayan na't yazma geleneğinin ne derece güçlü ve yaygın olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca bütün bu şâirlerin na'tları dîvan edebiyatındaki dînî konular arasında Hz.Peygamber'le doğrudan ilgili olan na'tların en çok ele alınan tür olduğuna işâret etmektedir.

5. TANZİMAT EDEBİYATINDAN GÜNÜMÜZE KADAR NA'T :

Türk edebiyatının üçüncü devresinin; XIX. asırda Tanzimat'ın ilânıyla başlayıp günümüze kadar devam eden ve batı kültürünün tesiriyle gelişen dönem teşkil etmektedir. Dîvan şiirimiz ile, nazım şekilleri ve muhtevâ bakımından önemli farklara sahip bu dönem edebiyatında konumuz olan na'tlar; hiç bir kesintiye uğramadan hayâtiyetini sürdürmüş; klasik nazım şekilleri veya serbest nazımla kaleme alınmış, muhtevâ yönünden kısmen değişikliğe uğramıştır. Özellikle Cumhuriyet dönemi edebiyatımıza âit olan bu farklılık, klasik na't unsurlarının terkedilerek, Hz.Peygamber'in övgüsüne daha serbest bir yorum getirilmesinden kaynaklanır.

Türk şiirinde na'tlar zincirinin Tanzimat'tan günümüze kadar uzanan halkalarını teşkil eden şâirlerin başında ZİYÂ PAŞA gelmektedir (1829-1880). Ziyâ Paşa'nın kasîde ve gazel şeklindeki na'tları¹ yanında, Harabât Mukaddimesi'nde yer alan na'tının² muhtevâ ve tertibi bakımından dîvan şiirindeki na'tlarla gösterdiği büyük benzerlik dikkati çeker.

Ziyâ Paşa'dan sonra bu dönemde: Nef'î'ye nazîresiyle

¹ Önder Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ank. 1987, s.109-116.

² a.g.e., s.56-59.

FAHRÎ (ölm.1883);¹ ABDÜLAZİZ ÂSİM (1803-1887);² İRFAN PAŞA (1815-1888);³ muhtevâsı ve üslûbu itibariyle başarılı na't-ları olan MUALLİM NÂCÎ (1850-1893);⁴ MAKBÛLE LEMAN (1865-1898);⁵ dîvan şeklinde tertiplenmiş yalnızca na'tlardan oluşan eseriyle MEHMED FEVZÎ (ölm.1900);⁶ SÂLİH FÂİK(1825-?);⁷ vücûd ve imkân redifli na'tları yanında Nef'î'nin sö-züm redifli na'tına nazîresiyle MEHMED TEVFIK (1826-1901);⁸ ALAYBEYZÂDE NÂCÎ (1851-1920);⁹ İSMÂİL SAFÂ (1867-1901);¹⁰ MAHMÛD CELÂLEDDİN PAŞA (1854-1903);¹¹ RECÂİZÂDE MAHMÛD EK-REM (1847-1914);¹² AHMED HAMDÎ (1850-1916);¹³ ÖMER FERİD (1863-?);¹⁴ HÛSEYİN SİRET ÖZSEVER (1872-?);¹⁵ NÂCÎ ELDENİZ (1875-?);¹⁶ MEHMED ABDÛLBÂKÎ (1882-?);¹⁷ ABDÎ İSMET ULUKUT (1883-?);¹⁸ NİGAR BİNTİ OSMAN (1856-1918);¹⁹ CÛDİZÂDE MEH-

¹ İsmail Hakkı, Konevî Meşâhir, Konya, 1342, s.28-34.

² İbni'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri, İst. 1969-1970, s.64.

³ Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi, s.139-140.

⁴ Muallim Nâcî, Furûzân, İst.1303, s.5-6; Muallim Nâcî, Yâ-digâr-ı Nâcî, İst. 1314, s.3-5, 82.

⁵ Makbûle Leman, Ma'kes-i Hayâl, İst.1331, s. 59-60.

⁶ İ.M.Kemal İnal, a.g.e., s.419; A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.150.

⁷ İ.M.Kemal İnal, a.g.e., s.358.

⁸ Kasâid-i Tevfik, İst. 1304, s.7-12.

⁹ Alaybeyzâde Nâcî, Neşîde, İst. 1312, s.93.

¹⁰ İsmâil Safâ, Huz.Mâ Safâ, İst.1308, s.221; İsmâil Safâ, Mensîyyât, İst. 1314, s. 7.

¹¹ Fevziye Abdullah Tansel, Tanzimat Devri Edebiyatında Dî-nî Şiirler, Ank. 1962, s.52-53.

¹² Recâizâde Mahmud Ekrem, Nağme-i Seher, İst.1288, s.7; Recâizâde Mahmud Ekrem, Üçüncü Zemzeme, İst.1301, s.18-19.

¹³ İ.M.Kemal İnal, a.g.e., s.553.

¹⁴ a.g.e., s.406.

¹⁵ a.g.e., s. 1691-1692.

¹⁶ a.g.e., s.2106-2107; A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.156.

¹⁷ İ.M.Kemal İnal, a.g.e., s.152-153.

¹⁸ a.g.e., s.2097-2098.

¹⁹ Nigar Binti Osman, Efsus I, İst.1308, s.9,46.

MED TEVFİK (?);¹ TRABZONLU MUALLİM CÜDÎ (ölm.1926);² TOKA-DİZÂDE ŞEKİB (1871-1932);³ ABDÜLHALİM KENAN AKSOY (?);⁴ SÂMİH RİF'AT (1874-1932);⁵ velâdet, istimdâd, na't muhtevâsını birlikte gördüğümüz iki şiiriyle MEHMED ÂKİF (1873-1936);⁶ ALİ EKREM BOLAYIR (1867-1937);⁷ EMİN ÂLİ SİPÂHÎ;⁸ İBRAHİM FÂİK (1852-1941);⁹ MEHMET ŞEREFEDDİN YALTKAYA (1879-1947);¹⁰ ABDULLAH AZMÎ YAMAN;¹¹ İBNÜ'L-EMİN MAHMUD KEMAL İNAL (1870-1956);¹² kısmen na't sayabildiğimiz "Ezân-ı Muhammedî" başlıklı şiiriyle YAHYA KEMAL BEYATLI (1884-1958);¹³ ALİ RIZA SAĞMAN (1889-1965);¹⁴ ÂRİF NİHAT ASYA (1904-1975);¹⁵ KEMAL EDİP KÜRKÇÜOĞLU (1902-1977);¹⁶ FARUK KADRİ TİMURTAŞ (-1982);¹⁷ ENVER TUNCALP (1911-?);¹⁸ mükerrer mısraları

- ¹ Cûdîzâde Mehmed Tevfik, Nevber, İst.1314, s.21.
- ² İ.M.Kemal, a.g.e., s.253; "Na't-ı Şerîf", Tercüman Gazetesi, Ramazan İlavesi, S.18, 20 Temmuz 1981.
- ³ İ.M.Kemal İnal, a.g.e.s.1752; A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.152; Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, Haz.: Türk Millî Kültür Vakfı Kültür Komitesi, İst. 1982, s.63.
- ⁴ Abdülhalim Kenan Aksoy, İlâhiyât-ı Ken'an, İst.1341, s.7.
- ⁵ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.155.
- ⁶ a.g.e., s.153-154.
- ⁷ Fevziye Abdullah Tansel, Çocuklar İçin Dîni Şiirler, Ank. 1961, s.12-14.
- ⁸ Emin Âlî Sipâhî, Yavrularımız İçin, İst.1939, s.6.
- ⁹ İ.M.Kemal İnal, a.g.e., s.2083.
- ¹⁰ Veli Recâî Velibeyoğlu, Şiir Kitapları Antolojisi, İst. 1975, C.II, s.749.
- ¹¹ Abdullah Azmi Yaman, Mi'râciyye, İst.1948, s.3-5, 11-13.
- ¹² A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.152.
- ¹³ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.156.
- ¹⁴ a.g.e., s.158; "Na't", Tercüman Gazetesi, Ramazan İlavesi, S.5, 7 Temmuz 1981.
- ¹⁵ Ârif Nihat Asya, Dualar ve Âminler, İst.1967, s.99-106.
- ¹⁶ Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, s.99-100; "Na't", Tercüman Gazetesi, Ramazan İlavesi, S.11, 13 Temmuz 1981.
- ¹⁷ Faruk Kadri Timurtaş, "Kasîde Der-Na't-i Hazret-i Nebevî" Tercüman Gazetesi, Ramazan İlavesi, 17 Ağustos 1978, s.2-3.
- ¹⁸ Enver Tuncalp, Çiçek Açan Seccade, Ank.1972, s.29.

itibariyle kısmen na't türüne giren "O'nun Ümmetinden Ol" adlı şiiriyle NECİP FAZİL KISAKÜREK (1905-1983);¹ Y. MUHAMMED AKTÜRK;² A. RAHİM BALCIOĞLU (doğ.1930);³ NURİ BAŞ;⁴ M. SAİD ÇEKMEGİL (doğ.1921);⁵ AHMET EFE;⁶ ARİF HİKMET GÖKOĞLU;⁷ ABDULLAH ÖZTEMİZ HACİTAHİROĞLU (doğ.1929);⁸ FEVZİ HALICI (doğ.1924);⁹ CUMALİ ÜNALDI HASANNEBİOĞLU;¹⁰ MEHMET ÂKİF İNAN (doğ.1940);¹¹ SEZÂÎ KARAKOÇ (doğ.1933);¹² ALİ ULVİ KURUCU (doğ.1919);¹³ NEJAT SEFERCİOĞLU (doğ.1943);¹⁴ MUHSİN İLYAS SUBAŞI;¹⁵ MUSTAFA RÜHÎ ŞİRİN;¹⁶ MEHMET ŞÜKRÜ;¹⁷ ŞAHİN UÇAR¹⁸ günümüze kadar na't geleneğini sürdüren şâirlerdir.

Netice olarak batıya yöneldiğimiz son dönem edebiyatımızda na'tların ihmal edilmediğini ve Anadolu sahasında XIII.asırdan bu yana Hz.Peygamber övgülerinin canlılığını koruduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca na'tların halk edebiyatı, dîvan şiiri veya Tanzimat sonrası edebiyatımızda muhtevâ yönüyle belli husûsiyetleri koruduğunu ve bu üç sahanın ortak bir türü olduğunu görüyoruz.

- ¹ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.164-165.
- ² Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, s.122.
- ³ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.168.
- ⁴ Nuri Baş, Kervan, Konya, 1986, s.38-40, 50-52, 71-73.
- ⁵ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.166-167.
- ⁶ Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, s.128-129.
- ⁷ Gülzâr-ı Ârifân, Der.:Muzaffer Ozak, İst.t.y., s.71-72.
- ⁸ A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.168.
- ⁹ a.g.e., s.167-168.
- ¹⁰ Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, s.107.
- ¹¹ a.g.e., s.122-123.
- ¹² A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.169.
- ¹³ Ali Ulvi Kurucu, Gümüş Tül ve Alevler, İst. 1962, s.95.
- ¹⁴ Yayımlanmamış.
- ¹⁵ Muhsin İlyas Subaşı, "Na't-i Şerîf", İslâmî Edebiyat, S. 4, Şubat-Mart-Nisan 1989, s.29.
- ¹⁶ Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, s.126-127.
- ¹⁷ Mehmet Şükrü, "Na't-i Şerîf", Erciyes, Ramazan Özel Sayısı, Y.4, S.41, Kayseri, 1981, s.7.
- ¹⁸ Şahin Uçar, Şeydâ Dîvânı, Sivas, 1980, s.13-14.

D. H A T V E M Ü S İ K İ D E N A ' T

Na't okumak ve dinlemek Türk milleti için derin bir zevk ve bir an'ane olmuştur. Dolayısıyla bu gelenek yalnızca edebiyatta şiir diliyle ifâde edilmekle kalmamış, edebiyata en yakın dallar olan mûsikî ve hat sanatlarında ölümsüz eserler vücûda getirilmesinde bir kaynak olmuş; Hz.Peygamber sevgisi mûsikî ile terennüm edilmiş, levhalara nakış nakış işlenmiş, na'tlarımız asırlarca tekke ve câmi kubbelerinde hoş bir sadâ bırakırken, Türk evlerinin duvarlarını hattatların göz nûruyla yazılan na't levhaları süslemiştir.

1. MÜSİKİDE NA'T :

Türk mûsikisinde sözlü eserler grubuna giren dînî mûsikî; câmi mûsikîsi ve câmi ve tekke mûsikisinde ortak şekiller olmak üzere üç bölümde incelenmektedir. İbâdetler arasında ve dînî merâsimlerde terennüm edilen bu eserler; özellikle câmiye çalgı âletlerinin girmemesi sebebiyle ses unsuruna dayanan ve güfte itibâriyle de önem arz eden şekillerdir. Bunlardan cami mûsikîsine giren; salâ, salât-ı ümmiye, tevşih, mevlid, mi'râciyye ve temcidin bir bölümü doğrudan Hz.Peygamber'le ilgilidir.

İlk sırada yer alan salâ, sabahleyin ezandan önce veyâ ölümlerde cenâze namazını duyurmak için okunan, Hz. Peygamber'in medhine yönelik isim ve sıfatlarıyla salât ve selâm getiren ve sabah salâlarının ardından bir na't-ı Peygamberî okunması âdet olan; aşağıda sözlerini verdiğimiz türdür:¹

¹ M.Ekrem Karadeniz, Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ank. (t.y.), s.164; Nuri Özcan, On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, İst. 1982, C.I, s.16-17.

Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Habîballâh
 Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallâh
 Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Nebiyallâh
 Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Seyyide'l-
 Evvelîne ve'l-Âhirîn
 Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Hâteme'n-
 Nebiyyi ve'l-Mürselîn

Salât-ı ümmiye ise; dînî törenlerde, belirli dînî günlerde, Hz.Peygamber'e ait sakal-ı şerîf, hırka-ı şerîf gibi eşyânın merâsimle ziyaretinde Hz.Peygamber'e okunulan salât ve selâmdır.¹

Edebiyatımızda, Hz.Peygamber'in doğumunu anlatan manzumelere mevlid, mi'râcını tasvir edenlere de mi'râciye adı verilirken; mûsikîde bunların câmilerde ve mevlid törenlerinde okunulan bestelenmiş şekillerine de aynı isimler verilmiştir. Câmilerde, mevlid ve mi'râciyeler arasında okunan, güftesi Türkçe veyâ Arapça olan, özellikle Hz. Peygamber'in doğumuna ait medhiyelerden ibâret ilâhîlere de tevşîh denilir. Tevşîhler de konu bakımından birer na't'tır.²

Yine câmi mûsikîsinde yer alan bir şekil de temcid-dir. Üç aylara mahsus bir tür olan temcid, özellikle Ramazan ayında; ilk kısmında münâcât, ikinci olarak na't ve son olarak da toplu halde ilâhî okunulan bir şekildir.³

Tekke mûsikîsine dâhil şekiller arasında ise; Mevlî âyinlerinin ilk bölümünde, duraklarda ve şugul adı

¹ Ekrem Karadeniz, a.g.e., s.165; Nuri Özcan, a.g.e., C.I, s.18.

² Nuri Özcan, a.g.e., C.I, s.21; Meydan Larousse, İst.1973, C.XII, s.113; Yılmaz Öztuna, Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, İst.1969-1976, C.II, s.132; Ali Rifat-Rauf Yektâ-Zekâizâde Ahmed, Türk Mûsikîsi Klasiklerinden ilâhîler, C.I, Mevlut Tevşihleri, İst.1933, s.VII-VIII.

³ Ekrem Karadeniz, a.g.e., s.161; Nuri Özcan, a.g.e., C.I, s.19-20.

verilen Arapça güfteli ilâhîlerde na'tların yer aldığını tesbit ediyoruz.¹

Tekke ve câmi mûsikîsinde ortak şekiller olarak na't ve ilâhîyi görmekteyiz. İlâhî, tasavvufî edebiyatımızda ilâhî adındaki manzûmelerin bestelenmiş şekli² veyâ dînî mûsikî sahasına giren bütün şekillerin genel adıdır.³

Asıl konumuz olan na't ise; edebiyatımızda na't adı verilen Hz.Peygamber medhiyelerinin, mûsikîdeki bestelenmiş şekilleridir.⁴ Mûsikîde na't, ilâhî usulleriyle bestelenen; ancak ilâhîden daha uzun, daha tantanalı, daha tumpuraklı, daha ağır ve daha yüksek olmasına dikkat edilen bir şekildir.⁵

Na'tlar, durak evferî ve türkî darb usulleri ile bestelenmişlerdir. Okunurken usûle tam riâyet edilmeden, serbest bir yoruma tâbî olan bu na'tların güfteleri; umûmiyetle edebiyatımızdaki meşhur mutasavvıf şâirlerin şiirlerinden seçilir.⁶ Dînî eserlerin bir çoğu için kullanılan, nutk-ı şerîf deyimi na't güfteleri için de kullanılan umûmî bir tâbirdir.⁷

Hem câmi, hem de tekke mûsikîsine dâhil, son derece yaygın bir tür olan na't'ı okuyan hânende veyâ zâkire de na't-hân denilir.⁸ Geçmişimizde mescid, câmi, tekke ve mev-

¹ Ekrem Karadeniz, a.g.e., s.166-167,170; Nuri Özcan, a.g.e. C.I, s.32-38.

² Nuri Özcan, a.g.e., C.I, s.41.

³ Subhi Ezgi, Nazari-Âmelî Türk Mûsikîsi, İst.1933-1953, C.III, s.54.

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, s.664; Türk Ansiklopedisi, C.XXV, s. 146; Meydan Larousse, C.IX, s.191.

⁵ Yılmaz Öztuna, Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, C.II, s.64.

⁶ Nuri Özcan, a.g.e., C.II, s.40.

⁷ Ekrem Karadeniz, a.g.e., s.163.

⁸ Yılmaz Öztuna, Türk Mûsikîsi Ans., C.II, s.64; Türk Ans., C.XXV, s.146.

levîhânelerde na't-hân adıyla ve na't okumakla görevlendirilmiş kişilerin mevcûdiyyetini, vakıf kayıtlarından öğreniyoruz. Örnek vermek gerekirse; on sekizinci asırda yedi meşhid ve altmış câmide görevlendirilmiş personelin sayılarını ve günlük ücretlerini gösteren tabloya göre adı geçen yerlerde yirmi bir na't-hân bulunduğunu görüyoruz.¹ Ya da Kayseri Mevlevîhânesi Vakfı'na ait belgelerde imam, müezzin yanında na't-hâna verilen ücret kaydı,² geçmişte na't-hânlığın âdetâ bir meslek durumunda olduğunu belirtmektedir.

Bu arada Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde meddahların da, dînî toplantılarda veyâ câmilerde münâcât ve hükümdar medhiyeleri yanında na't okuduklarını Fuad Köprülü bildirmektedir.³

Câmilerde na't; salâ, tevşîh, mevlid, mi'râciyye ve temcidler hâricinde; müstakil olarak cuma ve bayram namazlarından önce okunan Kur'ân-ı Kerîm'i tâkiben, tekkelerde ise mukâbelelerde Kelime-i Tevhid ile İsm-i Celâl arasında icrâ edilen bir mûsikî şekli olmuştur.⁴ Özellikle Mevlevî mukâbelelerinde ve âyin-i şerîf icrâsında na'tın özel bir yeri vardır. Buna göre; semâhânedede cemaatle kılınan farz namazından sonra, Kelime-i Tevhid ve tesbih çekilir, dua edilir, Fâtîha'dan sonra şeyh Mesnevî'den birkaç beyit şerheder, kısa bir aşır okunur, post duası edilir, müteâkiben bir na't-hân tarafından na't icrâ edilir, na'ttan sonra da âyin makâmı taksîme başlanır.⁵ Mevlevîhânelerde bu nizam içinde yer alan na'tlar içinde ikisi son derece meşhurdur. Bunlardan biri Mevlânâ'nın:

¹ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", Vakıflar Dergisi, S.14, Ank.1982, s.15.

² Hatice Karapaça, "Kayseri Mevlevîhânesi Vakfı", Erciyes Der., Yıl:6, S.68, Kayseri, 1983, s.32-34.

³ Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1986, s.367, 14.

⁴ Nuri Özcan, a.g.e., C.I, s.40.

⁵ Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İst.1963, s.77-90.

İy çerâğ-ı âsumân u rahmet-i Hak ber-zemîn
Nâle-i men gûş-dâr u derd-i hâl-i men bibîn

matlâıyla başlayan, Senâyî mahlaslı yedi beyitlik gazeli-
dir.¹ Bu na'tın günümüze kadar ulaşan canlılık ve şöhreti-
ne, yaşayan bestekârlarımızdan Cinuçen Tanrıkörür'un bes-
tesi güzel bir misâldir. Yine mevlevîhânelerde okunması
mutâd olan, hâlen düzenlenen Mevlânâ İhtifalleri ve semâ
gösterilerinde icrâ edilen bir diğerk na't da Şems mahlası-
nı taşıyan, altı beyitlik;

Yâ Habîballâh Resûl-i Hâlik-i yektâ tûyî
Ber-güzîn-i Zü'l-Celâl-i pâk ü bî-hemtâ tûyî

matlâlı na'ttır. "Na't-ı Mevlânâ" adıyla meşhur ve güfte-
sinin Mevlânâ'ya ait olduğu söylenen bu na't,² büyük de-
hâ İtrî'nin râst makâmındaki bestesi ile âbideleşmiştir.
Bestelenmiş na'tlar içinde en meşhuru ve konumuz için en
güzel örnek olması itibâriyle bu na'tın notasını bölüm so-
nunda veriyoruz.³

¹ Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İst.1963,
s.28; ayrıca bkz. Abdülbâkî Gölpınarlı, Dîvân-ı Kebîr Ter-
cümesi, İst.1962, C.IV, s.52.

² Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s.28-29. An-
cak burada A. Gölpınarlı bu na'tın Mevlânâ'ya değil, Ulu
Ârif Çelebi'ye ait olduğunu belirtmektedir. Dîvân-ı Ke-
bîr'in Firuzanfer neşrinde bu gazeli bulamadık. Konunun
açıklığa kavuşması için Dîvân-ı Kebîr nüshaları^{ve} Ulu Ârif
Çelebi'nin divan nüshaları üzerinde bir araştırma yapıl-
ması gerekmektedir. Bir tez süresiyle sınırlanan zamanı-
mızda konuya gerektiği gibi araştırma imkânı bulamadık,
ancak Mevlânâ ve eserleriyle ilgili bundan sonraki çalış-
malarda konuya dikkat çekmek için burada yalnızca bu hu-
sûsa işâret etmekle yetiniyoruz. Belirtmek istediğimiz
bir diğerk husûs da, Na't-ı Mevlânâ adı ile; halk arasın-
daki Mevlânâ'ya yazılmış na't kanaatinin yanlış oluşu;
bu başlığın Mevlânâ'nın yazdığı na't şeklinde değerklen-
dirilmesi gerektiğidir.

³ Bkz. s.125-128.

Bunlar dışında mevlevihânelerde Mevlânâ'nın gazellerinden herhangi biri de na't olarak okunmuştur. Zîrâ Mevlevîler'e göre Mevlânâ'nın her sözü, her şiiri âyet ve hadisleri tefsîr ve şerh ederken, Hz.Muhammed'i de över mâhiyettir.¹

Mevlevî tekkelerinde âyin ve na't adı altında icrâ edilen dînî mûsikîmiz, diğer tarikat tekkeleri ve câmilerde genel bir isim olarak ilâhî adıyla tanınmıştır. Buna paralel olarak da mûsikî mecmualarında temcid ilâhisi, tevşih, durak ve na't gibi terimler yerine ilâhî tabiri yer almaktadır.² Bu türden mûsikî mecmuaları"ve cönkleri taramışımız zaman ilâhî ve na't güftelerinin daha çok tasavvuf şâirlerinin eserlerinden alındığını görüyoruz. Bunlar arasında ilk sırada: Âşık Yûnus, Dede Ömer Rûşenî, Eşrefoğlu Rûmî, Seyyid Seyfullah Nizâmoğlu, Şemseddin Sivâsî, Abdullah Nûrî, Niyâzî-i Mısrî, Azîz Mahmûd Hüdâyî, İsmâil Hakkı Bursevî, Hasan Kenzî, İsâ Mahvî, Nakşî, Nasûhî, Nazmî, Hâfız, Besîm, Vahyî, Süleyman Nahîfî, Salâhî, Derviş Osman ve Sahvî; şâir padişahlardan da Sultan II.Mustafa ve Sultan III. Ahmed'in na'tlarının bestelendiğini tesbit ediyoruz. Na't bestekârları arasında bu alanda en çok beste sahibi olmakla Dede Efendi başta gelir. Onu tâkiben; Buhûrîzâde İtrî, Hatib Zâkirî Hasan Efendi, Nîznâm Yusuf Çelebi, Himmetzâde Abdullah Efendi, Tosunzâde Abdullah, Mustafa Çâlâkzâde, Mehmed Zaîfî (Akbaba İmamı), Derviş Ali ve İsmail Hakkı Bursevî na't ve tevşih besteleriyle ünlüdür.

¹ Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s.29.

² Müstâkîmzâde Süleyman, Mecmua-i İlâhiyât, Süleymâniye Ktp. Esad Efendi Böl.Nu:3397; Mecmua, Topkapı Sarayı Müz.Ktp.Bağdat Böl.Nu:402; Cönk,Koyunoğlu Müz.Nu:11477; Sadettin Nûzhet Ergun, Türk Mûsikîsi Antolojisi, Dînî Eserler, İst.1943, C.I-II; Ali Rifat, Rauf Yektâ, Zekâîzâde Ahmed, Türk Mûsikîsi Klasiklerinden Mevlevî Âyinleri, Mevlud Tevşihleri, Nefesler, İlâhîler, İst.1931-1938; Nuri Özcan, a.g.e., C.I-II, Güfteler Böl. s.122-879.

Bestelenmiş na'tlardan en meşhur birkaçına örnek olarak; aşağıda beste, güfte, makam ve makla beyitlerini verdiğimiz eserleri gösterebiliriz:

Beste: Buhûrîzâde Itrî

Güfte: Buhûrîzâde Itrî

Makam: Nevâ

Sâyesi düşmez yire bir böyle nahl-i Tûr'sun
Mihir-i âlem-gîrsin başdan ayağa nûrsun¹

Beste: Yusuf Nîznâm Çelebi

Güfte: Nazîm

Makam: Râst

Âfitâb-ı subh-ı "mâ evhâ" Habîb-i Kibriyâ
Mâhtâb-ı şâm-ı "ev ednâ" Habîb-i Kibriyâ²

Beste: Dede

Güfte: Sultan II.Mustafa Han

Makam: Şehnâz

El-meded ey Fahr-i Âlem hem Şefîa'l-Müznibîn
Nâzil oldu hakkına hem "Rahmeten Li'l-Âlemîn"³

Beste: Hasan Efendi-zâde Ahî

Güfte: Nasûhî

Makam: Mâhûr

Eyleyen uşşâkı şeydâ dâimâ
Tal'atındır yâ Resûlallâh senin⁴

¹ Nuri Özcan, a.g.e.,C.II, s.769.

² a.g.e., C.II,s.873-875; Subhi Ezgi,Türk Mûsikîsi Klasik-
lerinden Temcid,Na't, Salat,Durak,İst.1945, s.25-26.

³ Nuri Özcan, a.g.e., C.II, s.626-627.

⁴ Nuri Özcan, a.g.e., C.I,s.150-151; Ekrem Karadeniz, Kla-
sik Türk Mûsikînin Nazariye ve Esasları, s.702-703.

Beste: Hâfızpost
 Güfte: Azîz Mahmud Hüdâyî
 Makam: Acembeste

Kudûmün rahmet-i zevk u safâdır yâ Resûlallâh
 Zuhûrun derd-i uşşâka devâdır yâ Resûlallâh¹

Beste: Enfî Hasan Ağa
 Güfte: Âşık Yunus
 Makam: Baba-Tâhir

Cânım kurbân olsun senün yoluna
 Adı güzel kendi güzel Muhammed²

Beste: ?
 Güfte: Niyâzî-i Mısrî
 Makam: Acem

Yine dil na'tını söyler Muhammed
 Dil ü cân mülkini toylar Muhammed³

Beste: Dede
 Güfte: Süleyman Nahifî
 Makam: Râst

Bu gülşende hezâr-ı bî-nevâyım yâ Resûlallâh
 Velî âzurde-i hâr-ı cefâyım yâ Resûlallâh⁴

Aynı güftenin Dede tarafından Rehâvî makâmında da bestelendiğini görüyoruz.⁵ Bu durum pek çok na't için söz

¹ Veli Recâî Velibeyoğlu, (Örneklerle Basılı Bütün) Şiir Kitapları Antolojisi, İst.1975, C.II, s.752.

² Nuri Özcan, a.g.e., C.II, s.682.

³ Subhi Ezgi, Türk Mûsikîsi Klasiklerinden Temcid, Na't, Salat, Durak, s.21-22; Subhi Ezgi, Nazari-Ameli Türk Mûsikîsi, C.III, s.57; Cönk, Koyunoğlu Ktp. Nu:11477.

⁴ Nuri Özcan a.g.e., C.II, s.551.

⁵ a.g.e., C.II, s.563-564.

konusudur. Tek bir güfte aynı bestekâr veyâ farklı bestekârlar tarafından değişik makamlarda bestelenmiştir. Bunun tipik bir örneğine Dede Ömer Rûşenî'nin na'tında rastlıyoruz. Rûşenî'nin:

Çün doğup tutdı cihân yüzünü hüsnün güneşi

Kim ola sevmeye bu vech ile sen mâh-veşi

matlalı na'tı ilâhî ve tevşîh şekillerinde Dede Efendi tarafından Râst, Bayâtî, Evc, Hisâr, Hüseyinî, Mâhûr, Sabâ, Segâh ve Uşşâk makamlarında bestelenmiştir.¹ Edebiyattaki nazîreciliğe paralel bir özellik arz eden bu durumu, birden fazla bestesi olan güftelerin halk tarafından tutulduğuna ve sevildiğine dâir bir işaret olarak düşünebiliriz.

Bestelenmiş na'tlarla ilgili olarak, bugüne kadar ihmâl edilmiş bir diğer husus da halk edebiyatımızın ve halk mûsikîmizin bir ürünü olan ninniler konusudur.Hz.Peygamber medhi etrafında söylenilen ve ilâhî şeklinde okunan ninniler mevcut olmakla birlikte;² bunlar notaya geçirilmemiştir.Bunların nota tesbitlerinin yapılması, ninnilerin san'at ve folklor değerini de ortaya koyması bakımından zârûrîdir.

Daha ziyade güftelere ağırlık verdiğimiz mûsikîde na'tlar bölümünün sonunda edindiğimiz kanaat; na'tların edebî yönden önem ve yaygınlığının, dînî mûsikî sahasında da paralellik gösterdiğiidir.

¹ Nuri Özcan, a.g.e., C.II, s.553.

² Âmil Çelebioğlu Türk Ninniler Hazinesi, İst.1982, s.44-47'de yer alan beş ninni konumuza örnek teşkil etmektedir.Ayrıca Âmil Çelebioğlu hocamızın elinde, Ankara'dan derlenen ve hâlen besteli olarak okunan Hz.Peygamber ninnisine dâir bir bant; konunun hem halk, hem de dînî mûsikîye dâhil bir şekli olarak dikkat çekmektedir.

NA'T-İ MEVLÂNÂ ¹

Makâmı : Râst

Güfte : MEVLÂNÂ
CELÂLEDDİN
Beste : İTRÎ

YÂ HAZ RE Tİ MEV LÂ NA HAK DOST YÂ

HA BÎ BAL LAH RE SÛ Lİ HÂ Lİ Kİ YEK TÂ TÜ Yİ

BER GÛ ZÎ Nİ ZÛL CE LÂ Lİ PÂ

KÛ BÎ HEM TÂ TÜ Yİ DOST

SUL TÂ Nİ NİM NÂ ZE NÎ Nİ HAZ

RE Tİ HAK SAD Rİ BED Rİ KÂ İ NÂT

NÛ Rİ ÇEŞ Mİ EN Bİ YÂ ÇEŞ

Mİ ÇE RÂ Gİ MÂ TÜ Yİ Yİ

Yİ YÂ MEV LÂ

NÂ HAK DOST SUL TÂ

¹ M. Ekrem Karadeniz, Türk Müsikîsinin Nazariye ve Esasları, Ankara, t.y., s. 705-708.

NIM DER ŞEBİ Mİ RÂ Cİ BÜ DE CİB.
 RA İL EN DER Rİ KÂ KÂB
 DOST DOST PÂ Nİ HÂ
 DE BER SE Rİ NÜ NÜH KÜN BE Dİ
 HAD RÂ TŪ Yİ Yİ Yİ
 YÂ MEV LÂ
 NÂ HAK DOST SUL TÂ
 TÂ NİM MAH BŪ BŪ
 Bİ MEN DOST
 DOST DOST

YÂ RE SÛ LAL, LAH TÛ DÂ NÎ ÜM ME TÂ NED Â Cİ

ZEND REH NÛ MÂ Yİ Â Cİ ZÂ Nİ

BÎ SERÛ BÎ PÂ TÛ Yİ

HAK DOST

DOST DOST DOST SUL YÂ

TÂ NİM NİM

SER Vİ BOS TA Nİ Rİ SÂ LET NEY BA HÂ Rİ MA Rİ FET

GÛL BÛ NÎ BÂ GÎ ŞE Rİ ÂT BÛL BÛ LÎ BÂ LÂ

TÛ Yİ Yİ

YÂ VE LÎ YUL LÂH DOST

DOST HEY ŞEM Sİ TEB Rİ ZÎ Kİ DÂ RED NA Tİ

PEY GAM BER Zİ BER BER

MUS TA FÂ VÜ MÜC TE BA ÂN SEY Yİ Dİ Â LÂ
 TÛ Yİ Yİ
 YÂ TA BÎ BE BEL 'Kİ' LÛ
 LÛB YÂ VE
 LİY YAL LAH AL LAH DOST
 DOST

(Yâ hazret-i Mevlâna, hak dost)
 Yâ habîballah, resûl-i hâlik-i yektâ tüyi
 Ber-güzîn-i zülcelâl-i pâk-ü-bihemtâ tüyi
 (Dost Sultânım)
 Nâzenîn-i Hazret-i-Hak, sadr-i-bedr-i kâinât
 Nûr-i çeşm-i enbiyâ, çeşm-i çerâğ-i mâ tüyi
 (Yâ Mevlânâ, hak dost Sultânım)
 Der-şeb-i mi'râc bûde Cibraîl ender-rikâb
 (Dost)
 Pâ-nihâde ber-serî nüh künbed-i hadrâ tüyi
 (Yâ Mevlânâ, hak dost Sultânım)
 (Mahbûbi men dost dost dost dost)
 Yâ Resûlallah tü dâni ümmetâned âcizend
 Rehnümâ-yî âcizân-i bi-ser-û bi-pâ tüyi
 (Hak dost dost Sultânım)
 Serv-i bostan-i risâlet, nev-bahâr-i ma'rifet,
 Gülbün-i bâğ-i şerîat, bülbül-i bâlâ tüyi
 (Yâ veliyyullah dost hey)
 Şems-i Tebrizî ki dâred na't-i Peygamber ziber
 Mustafâ vü müctebâ ân seyyid-i âlâ tüyi
 (Yâ tabibel kulûb, yâ veliyyallah dost)

2. LEVHALARDA NA'T :

"Kur'ân-ı Kerîm Hicâz'da nâzil olmuş, Mısır'da okunmuş, İstanbul'da yazılmıştır." sözü; Türkler'in İslâmiyete siyâsî, askerî ve kültürel hizmetleri yanında, hat san'atının tekâmülündeki yerini ve Kur'ân-ı Kerîm yazılmasında yarattıkları mucizeyi kısaca ifâde etmektedir. Özellikle: "Nûn ve'l-kalem ve ehl-i kalemin satıra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için"¹ âyetindeki kalem ve yazının tefsîri ile, yazanları teşviki yanında asıl olarak Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel şekilde yazma gayreti Türkler'i İslâm âleminde hat san'atının önderi hâline getirmiştir.

Ecdâdımız yazıyı bir san'at ve felsefe haline getirirken resmetmeye yönelik kâbiliyetlerini yazı üzerinde yoğunlaştırmış; yazılarını da türlü türlü renk ve nakışlarla süsleyerek, eserlerini tezhib ve cilt san'atının hârikulâde güzelliğiyle donatmışlardır. Bu üstün zevk gittikçe gelişerek, bugün bir kısmı elimizde olan murakkalar, levhalar ve kitaplarla eşsiz örneklerini vücûda getirmiştir.

Bütün bu eserler İslâmiyet'i kabulden sonra benimsediğimiz Arap harfleriyle yazılmış, Kur'ân-ı Kerîm'in yazısı olan bu alfabe zamanla İslâm harfleri şeklinde telakkî edilmiştir. Bunun yanında hat; önce kitâbî bir san'at olarak ele alınmış, hattatlarımız bütün mahâretlerini özellikle Kur'ân-ı Kerîm yazmakta gösterirken daha sonraları tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, akâid, tasavvuf, edebiyat, hatta mantık, tıp, hendese ve astronomi gibi ilim dallarına ait eserler de bir meslek hâline gelen hat san'atının güzelliğinden nasib almışlardır.² Celî hattının gelişmesiyle birlikte on sekizinci asır sonlarından itibaren hat lev-

¹ Kalem, 68/1.

² Muammer Ülker, Başlangıçtan Günümüze Türk Hat San'atı, Ank. 1987, s.3.

halarının şâheser örnekleri yazılmış;¹ göz zevkine hitâ-beden bu levhalar en fakir evden, konak ve saray duvarlarına, dükkânlara kadar uzanmıştır. Muhtevâ yönüyle âyet ve hadis kültürünü yaymak ve besmele-i şerifle yaşadığımız bütün mekânları süslemek gâyesine mâtuf olan bu levhalara; zamanla halk tefekkürünü yansıtan sözler ve şiirler de dâhil olmuş, edebiyat mahsullerimiz dîvan yapraklarından, duvar levhalarına yükselmiştir.

Başlangıçta âyet ve hadisler gibi tamâmen dînî konuların hâkim olduğu levhalarda, dînî edebiyat da önemli bir yere sahiptir. Edebiyatımızda Hz.Peygamber'le ilgili konuların yaygınlığına paralel olarak; levhalarda başta hadisler olmak üzere, Hilye-i Şerîf, Esmâ-i Nebî, Mucizât-ı Nebî ve konumuz olan Na't-ı Şerîf'ler hat san'atına önemli ölçüde malzeme olmuştur. Hattatlarımız, beğenilen ve meşhur na'tlardan aldıkları veyâ şâiri unutulmuş populer beyitleri hüsn-i hat ile levha hâline getirirken, Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'ın dilinden övüldüğü âyetleri de ihmâl etmemişlerdir. Bunlar arasında; "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'i överler. Ey inananlar, siz de O'nu övün ve selâmet dileyin."² "Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna Allah'ın şehâdeti yeter."³ ve "Hiç şüphesiz büyük bir ahlâk üzeresin sen."⁴ âyetlerini görüyoruz.

Hız.Peygamber'i konu edinen, edebî mâhiyetteki levhaların en yaygınları:

¹ Uğur Derman, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Türkiye Matbaacılık Sanayî, 1982, Önsöz.

² El-Ahzâb, 33/56. Sülûs istifli levha, Hattat Emin Yazıcı, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:51.

³ Fetih, 48/28-29. Celî talik levha, Hattat Hocazâde Hulûsî Yazgan, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:55.

⁴ Kalem, 68/4. Celî sülûs levha, Hattat Nezyen Emin Efendi, Mahmud Bedreddin Yazır, Kalem Güzeli, 2.bsk. Ank. 1981, s.118.

"Garîk-i bahr-i isyânım
Dahîlek yâ Resûla'llâh"

ve

"Muhabbetden Muhammed oldı hâsıl
Muhammed'siz muhabbetden ne hâsıl"

beyitleridir. Bu levhalar câmilerde ve evlerde yer alır-
ken, dükkânlarda:

"Bu dükkân bir dükkândır ki her usûlü ba-safâ
İçinde sâkin olanlar çekmesin aslâ cefâ

Bir gelen bir dahi gelsin demesinler bî-vefâ
Sâhibine kıl şefâat yâ Muhammed Mustafâ"¹

beyitleriyle karşılaşıyoruz. Aynı levha ilk mısraı "Bu hâ-
ne bir hânedir ki her usûlü bâ-safâ" şeklinde değiştirile-
rek evlerde de bulunmaktadır.

Levhaların, daha san'atkârâne beyitlerle yazılmış
olan örnekleri de mevcuttur:

"Ey mahrem-i bî-müşterek-i kurb-ı Hudâ
Dilden eşerüñ itmesün Allah cüdâ
Her zerre-i hâk-i kadem-i Hazret'üne
Cânım da fidâ ten de fidâ ben de fidâ"²

"Çıkdiñ şeb-i mi'râcda eflâke ey reşk-i melek
Yünus'la fark-ı rif'atiñ beyne's-semâ ve's-semek

Envâr-ı şubh-ı vuslatiñ vecd-âver-i ehl-i yakîn
Deycür-ı şâm-ı firkatîñ zulmet-res-i erbâb-ı şek

Zâ'il olur mı dîdeden eşkimle nakş-ı 'ârızîñ
Kâbil değildir eylemek âyineden timsâli hak

¹ Naci Elmali, Erzurumlu Ketencizâde Mehmet Rüştü Efendi,
Ank. 1984, s.266.

² Bkz.Resim 1, Celî talik levha, Hattat Yesârîzâde Musta-
fa İzzet Efendi, Türk Hat San'atının Şâheserleri,Nu:31.

Makbûl olursa eyleyem İ̇sâr cism ü cânımı
Bir çâker-i memlûk için çok mı fidâ-yı mâ-melek

Rûhî hayâl-i Muştafâ olmuş saña ni-me'r-refîk
Her kânde 'azm eyler iseñ 'azm eyle Allah ma'ek"¹

"Ol Resûl-ı Müctebâ hem Rahmeten Li'l-Âlemîn
Bende medfûndur diyü eflâke fahr eyler zemîn

Ravzasın idüp ziyâret didi Cibrîl-i Emîn
هذه جنات عدنٍ فارغوها خالوين"²

"Başmasa mübârek kademîñ rûy-ı zemîne
Pâk itmez idi kimseyi hâk ile teyemmüm"³

Şeyh Sadî'nin Gülistan mukaddimesindeki beyitleri edebî kültürümüzde dilden eksik edilmediği gibi, levhalara da nakşolmuştur. "Cemâliyle karanlıkları açtı, O'na ve âline salavat getiriniz." meâlindeki iki mısraının yer aldığı talik levha bunun bir örneğidir.⁴

"Muhammed insandır ama, her insan gibi değildir. Taşlar arasında yakut ne ise öyledir." meâlindeki Arapça bir beyit de na't konulu levhalarımız arasında yer almaktadır.⁵

¹ Bkz. Resim 2, Celî talik levha, Hattat Sâmi Efendi, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:32.

² Bkz. Resim 3, Celî sülûs levha, Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:28.

³ Bkz. Resim 5, Celî sülûs levha, Hattat Mustafa Râkım, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:22. Aynı beyit Kazasker Mustafa İzzet tarafından da yazılmıştır, Mahmud Bedreddin Yazır, Kalem Güzeli, s.243.

⁴ Bkz. Resim 4, Hattat Necmeddin Üsküdârî, Muammer Ülker, Türk Hat San'atı, s. 303-304.

⁵ Bkz. Resim 6, Hattat Mahmud Celâleddin, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:21.

"Ey levh-i zamîriñ rakam-ı luḡf ile merkûm
Mazmûn-ı kerem hâṭır-ı feyyâzına ma-clûm

Dest-i emelim dâmen-i ihsânını tutdı
Hâşâ ki kemâl-i keremden ola mahrûm"¹

"Benim iki cihân içre murâdım ol Hudâ'dandır
Ümîdim rûz-ı maḡşerde Muhammed Muşṭafâ'dandır"²

Şâir Nâbi'nin Medîne-i Münevvere'ye yaklaştığı zaman irticâlen söylediği ve kudsiyeti hakkında halk arasında yaşayan rivâyetler mevcut olan:

"Şakın terk-i edebden kûy-ı Maḡbûb-ı Hudâ'dur bu
Nazar-gâh-ı İlâhî'dür Makâm-ı Muşṭafâ'dur bu"

matlâlî na'tının ilk beyti ve tamamı da levha haline getirilmiştir.³

Gazel, rübâî, kıt'a ve beyit tarzındaki bu örneklerde görüldüğü gibi; levhalarda, Hz.Peygamber'in medhi ve O'ndan şefâat talebi dile getirilen manzumeler ele alınmış-

¹ İmâd üslûbunda yazılmış ta'lik kıt'a, Hattat Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi, Kalem Güzeli, Resim, 109.

² Hocamız Âmil Çelebioğlu'ya ait 1319 hicri tarihli, talik hat ile kırmızı yün bez üzerine pulla işlenmiş büyük boy levha.

³ Bu na'tın matla beytinin yazılı olduğu bir levhayı hocamız Âmil Çelebioğlu, yirmi yıl önce Fatâh Hırka-i Şerîf Câmîi'nde gördüğünü söylemiştir. Halen levhanın câmide mevcut olup olmadığını araştıramadık. Ancaz, na'tın tamamının Hâmid Aytaç hattı ile levhası için bkz. Abdülkadir Karahan, Nâbî, Ank.1987, s.207; ayrıca bkz. Resim 7.

tır. Bunlar dışında Hz.Peygamber'in isimleri¹ ve samîî Peygamber âşıklarının; "Âh yâ Muhammed"², "Yâ Mahbûbe'l-Âşıkîn"³ ve "Aman yâ Fahr-i Âlem"⁴ gibi nidâları da levhalarda yer alır. Son örneğimizdeki "aman" kelimesinin Hz. Peygamber'in ism-i a'zamı olan Muhammed adı ile ebced hesabında eşdeğerde olması, yâni her ikisinin de harflerinin doksan iki rakamını vermesi dolayısıyla, bu husus şâirâne bir dille ifâdesini bulan Yaman Dede'nin beytiyle levhalara nakşolunmuştur.

"Amân lafzı seniñ ism-i şerîfiñle müsâvidir
Anıñçün 'âşıkıñ zârı amândır yâ Resûla'llâh,,

beytinin enteresan bir levhası, yaprakları "Yâ El-Evvelî-ne Ve'l-Âhirîn" olan armut biçiminde "Aman Mürüvvet" ibâresi altında yer almaktadır.⁵

Na'tlarımızın levhalarla âbideleşen bu örnekleri dışında, câmi ve dergâh gibi yapıların duvar süslemelerindeki örnekleri de mevcuttur. San'at tarihi sahasına giren bu konunun günümüzdeki bir örneğini, Konya'da Merkez Postane yanında bulunan Hacı Hasan Câmi'i'nin şadırvan duvarında görüyoruz. Burada yeni yazı ile Fuzûlî'nin Su Kasîde - si'nden iki beyit bulunmaktadır.

¹ Celî sülüs levha, Hattat Mustafa Râkım Efendi, Kalem Güzeli, s.235.

² Celî sülüs levha, Hattat Abdülfettah Efendi, Kalem Güzeli, s.243.

³ Celî sülüs levha, Hattat Şefik Bey, Kalem Güzeli, s.115.

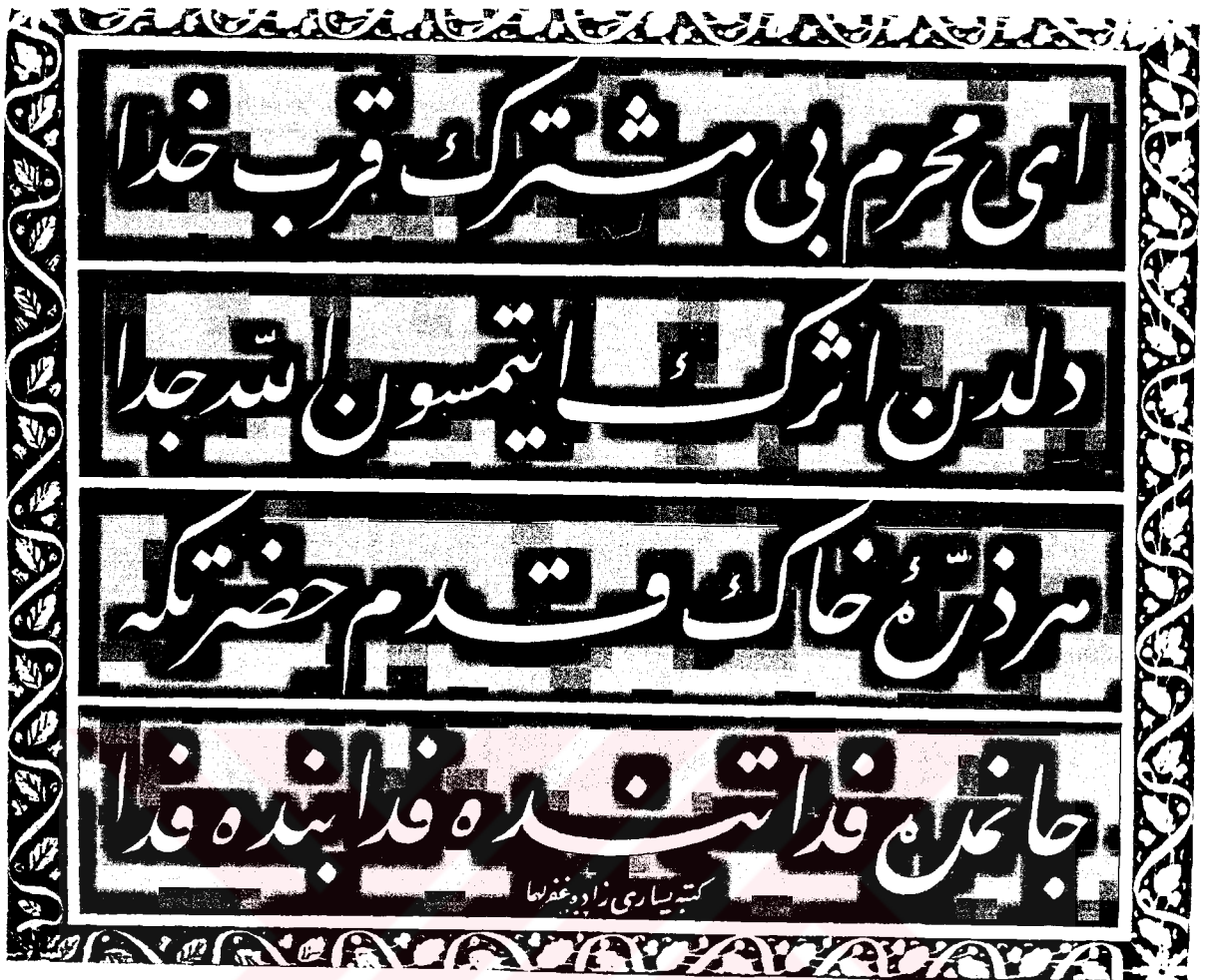
⁴ Talik levha, Hattat Necmeddin Okyay, Türk Hat San'atı, s.333.

⁵ Bkz. Resim 8, Celî sülüs levha, Hattat Mehmed Şefik Bey, Kalem Güzeli, s.246. Aynı levha Mevlânâ Müzesi'nde de mevcuttur. Ayrıca yalnızca Yaman Dede'nin beytinin yazılı olduğu bir levhayı hocamız Âmil Çelebioğlu, 1963 yılında Çorum Ulu Câmi'i'nde gördüklerini bildirmişlerdir.

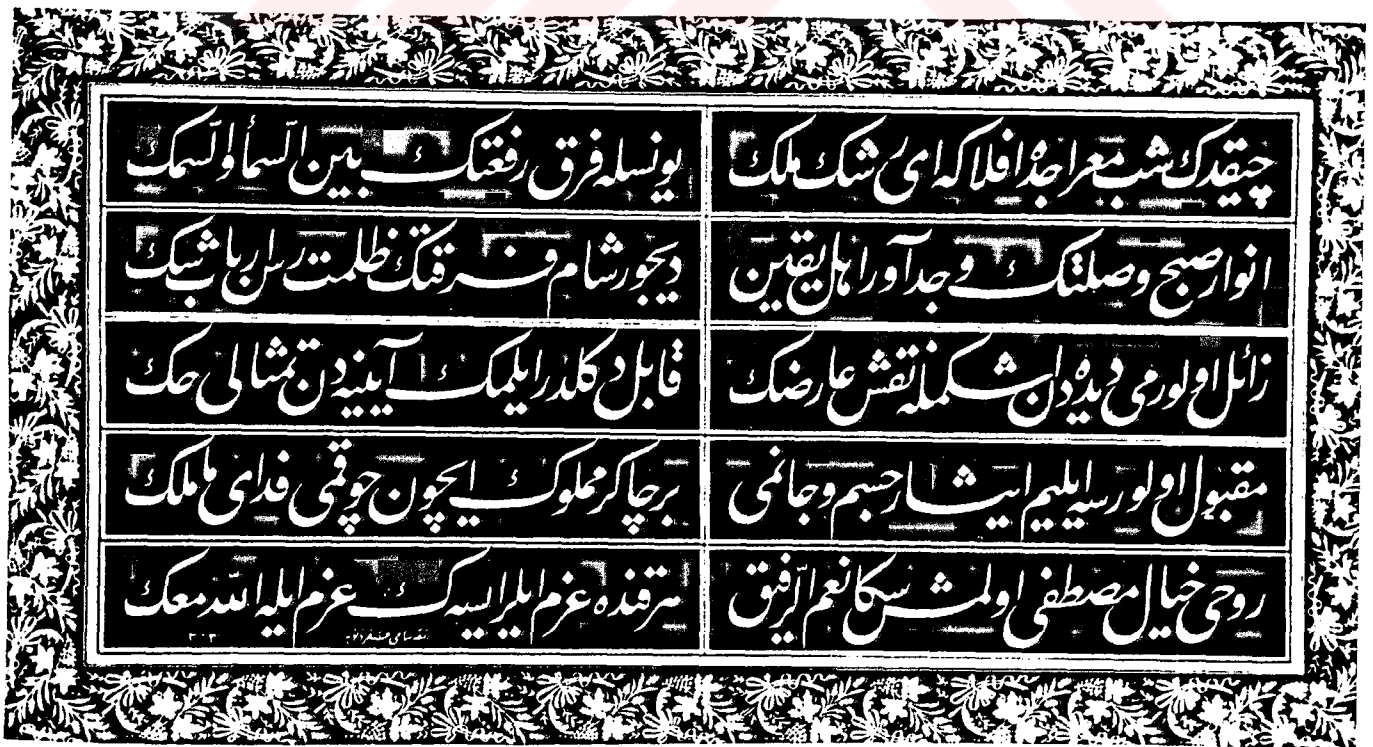
Yine konumuzla doğrudan ilgili olmadığı halde; geçmişte İslâmî harflerle ve bugün de yeni yazıyla tertiplenen, Türk zevkinin millî bir geleneği olan mahyalarda istişfa' mâhiyetindeki "Şefâat yâ Resûlallâh" yazılarını da¹ Hz.Peygamber'le olan ilgisi dolayısıyla burada belirtmek istiyoruz.

Neticede görülmektedir ki; Türkler'in Hz.Peygamber'e duyduğu derin ve samîmî sevgi, edebiyatımızda ve müzikimizde sayısız ve fevkalâde güzel örnekleriyle ölümsüzleşirken, aynı sevgi hisleri câmilerde mihrap yanında yer alan yıldız şeklindeki "Muhammed" nakşından başlayarak, levhalar hâlinde hat san'atının değerli eserleriyle günümüze kadar uzanmaktadır.

¹ Mehmet Halit Bayrı, İstanbul Folklorü, İst.1947, s.129.

RESİM 1

RESİM 2

اَوَّلُ سُبُوْحٍ مَحْبُوْبٍ هُوَ رَحْمَةُ الْمَلِيْحِيْنَ
 بِنَاوَدٍ فَوَدَّ رُوْفًا فَاَلَا الْخَيْرُ اِيْمَانِيْنَ
 رُوْصِيْرًا اِيْدُوْرِيَارِيْدِيْرِيْ جِيْرِيْرًا اِيْمَانِيْنَ
 هَذَا جَنَابُكَ اِيْدُوْرِيَارِيْدِيْرِيْ خَالِيْدِيْ

RESIM 3

كَشْفُ الْاَلْحَمْدِ صَلَّى عَلَيْهِ وَآلِهِ
 حَيْثُ كَمَالُهُ
 كِتَابُ خَيْرِ الْاَيْمَانِ مِنْ سَفَرِ نَوْبِهِ
 ١٣٧٥

RESIM 4

RESİM 5

RESİM 6

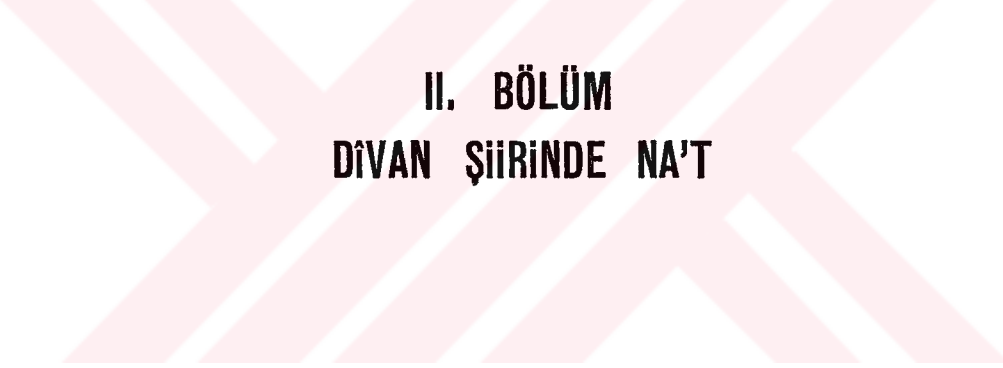
صاقین ترک اوبدن کوی محبوب خدا اور بو
 نظر گاه انبیا در مقام مصطفیٰ اور بو
 فکر و ماه نو باب السلامک سینچا کید
 یونک قندیلی جوزا مطلع نور ضیا اور بو
 حبیب کبریا نیک خواب گاه هی در فضیلتده
 تفوق کرده عرش جناب کبریا اور بو
 بو خاک کس پر توندن اولدی ویکوز عده هم زائل
 عمادن اچدی موجودات چشمین توتیا اور بو
 مراعات ادب شرطیه کیر نابی بودر گاه
 مطاف قدسیا ندر بو سگاه انبیا اور بو

نابی

نقده حامد غفر ذنوبه

RESİM 8

II. BÖLÜM
DİVAN ŞİİRİNDE NA'T

A. NA'T LARDA ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Divan edebiyatında on üçüncü asırdan itibaren ilk örneklerini gördüğümüz na'tlar; yaygınlığı ve muhtevâ genişliği nisbetinde, şekil yönünden de çeşitlilik arz etmesiyle dikkati çekerler. Özellikle kasîde, gazel ve mesnevî-den başlayarak müfrede kadar uzanan nazım şekilleri, başlıkları ve redifleri yönünden; medhiye türündeki diğer şiirler ile na'tlar arasında belirgin bir fark vardır.

1. BAŞLIKLAR :

Na't başlığı olarak en yaygın şekliyle "Na't-ı Şerîf" terkibi yanında; Medh-i Resûl, Medhü'n-Nebî, Na'tü'n-Nebî, Na'tü'r-Resûl, Na't-ı Peygamberî gibi başlıklar en çok rastladığımız terkiplerdir. Ancak Hz.Peygamber'in medhini konu edinen şâirler, na'tlarında başlıktan itibaren O'nun övgüsüne yer vermeyi âdet edinmişlerdir. Bu yüzden san'atkârâne ve övgüyle dolu başlıklar tercih edilmiş, bilhassa Hz.Peygamber'e edebî ve dînî kültürümüzde atfedilen isim ve sıfatlar dile getirilmiştir. "Der-Na't-ı Seyyidi'l-Mürselîn ve Hâtemi'n-Nebiyyîn Muhammed Mustafâ¹, Der-Na't-ı Seyyid-i Kâinât Aleyhi Efdalü's-Salavât,² Ol fasîhü'l-makâl ve melîhü'l-cemâl ve kerîmü'l-hısâl ve adîmü'l-misâl şâh-ı risâlet-penâh olan Habîbullah'ın na't-ı münir ve midhat-i bî-nazîrleridür.³" gibi başlıklarda Hz.Peygamber için "Efdal-i Mahlûkât, Es'ad-ı Mevcûdât, Fahrü'l-Mürselîn, Mefhar-ı Mevcûdât, Hazret-i Cenâb-ı Risâlet-Penâh, Seyyid-i Kâinât, Seyyidü'l-Mürselîn, Sultân-ı Enbiyâ, Senedü'l-Asfiyâ, Habîb-i Hudâ, Nebiyy-i Ekrem, Mahbûb-ı Rabb-i Âlem, Cenâb-ı Şâh-ı Mülk-i Bekâ, Bihterîn-i Arz u Semâ, Şefî-i

¹ Şeyhî, Hüsrev ü Şîrîn, s.16.

² Nef'î, Dîvan, yk. 3^b.

³ Yahyâ Bey, Şâh u Gedâ, s.8.

Ümem, Şâfi-i Rûz-ı Kıyâmet" gibi ifâdeler yer alır. Ayrıca Hz.Peygamber'in adının geçtiği yerde salavat getirme âdetine uyularak başlıklarda "Aleyhi's-Selâm, Sallallâhu Taâlâ Aleyhi ve Sellem" tarzında salat ve selâm ibârelerini kullanmak da vazgeçilmez bir gelenek olmuştur.

Na't ve medh tabirleri yanında başlıklarda istimdâd,¹ istişfa², teşeffu ve tereccî,³ tazarru⁴ gibi ifâdelere rastlıyoruz. Tıpkı Cenâb-ı Hakk'a yazılan münâcâtların bir benzeri olan bu manzûmelerde, Hz.Peygamber'in medhi yanında O'na ilticâ, O'ndan yardım ve meded dileme, şefaât taleb etme dile getirilirken, bu muhtevâ husûsiyeti aynı zamanda başlık olarak yer almıştır.

Yalnızca Nâilî-i Kadîm'in na'tlarında rastladığımız bir başlık tabiri de "menkıbe"dir.⁵ Ayrıca Enderunlu Fâzıl Bey'in, Hz.Peygamber medhiyeleri için kullanıldığı na't başlığı yanında, dört halife ve din büyükleri için yazdığı kasîdelerde "na'tiyye" başlığını kullandığını görüyoruz.⁶

¹ Abdullah Azmi Yaman, Mi'râciyye, İst.1948, s.5; Hasibe Mazıoğlu, Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri, Ank.1987, s.36,102.

² Sâib, Mecmua, DTCE Ktp. Nu:3119, s.11; Dîvân-ı Rahmî-i Harputî, İst.1303, s.9; Mecmua, Nuruosmaniye Ktp. Nu:4909, yk.58^a; Şemseddin Sivâsî, Mevlid-i Nebî, y.y. t.y. (Veli Recâî Velibeyoğlu, Şiir Kitapları Antolojisi, İst.1975, C.II, s.816).

³ Joseph von Hammer, Fazlı, Gül ü Bülbul, Leipzig, 1834, yk.7^b.

⁴ Ahmet Sevgi, Latîfî (Hayatı ve Eserleri) İnceleme-Metin, G.Ü. S.B.E. T.D.E.B. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ank.1987, s.328 (Sûbhatü'l-Uşşâk).

⁵ Haluk İpekten, Nâilî-i Kadîm Dîvânı, İst.1970, s.25,30,35,45.

⁶ Enderunlu Fâzıl Bey, Dîvân, Bulak, 1258, s.24,26,29,30,31.

2. NAZIM ŞEKİLLERİ :

Na'tların kasîde şeklinde yazıldığına dair yaygın kanaate rağmen Metinler Bölümü'nde de görüleceği üzere başta kasîde, gazel ve mesnevî olmak üzere; terkîb-i bend, tercî-i bend, murabba, muhammes, müseddes, kıt'a, rübâî, tuyuğ, müstezâd, müfred ve makla şekillerinde pek çok na't kaleme alınmıştır. Hatta edebiyatımızda örneklerini çok az gördüğümüz; müsebba,¹ müsemmen² ve muşşer³ şeklinde de na'tlar mevcuttur. Ayrıca; her bendi aynı vasıtaya bağlama güçlüğünden dolayı fazlaca tercih edilmeyen tercî-i bend nazım şekli, na'tlardaki konu bütünlüğünden faydalanılarak kullanılmıştır.⁴

Bu arada Nazîm Dîvânı'nda rastladığımız yirmi sekiz bendden oluşan ve her bendi alfabetik sırada kâfiyeli, uzun ve orijinal bir na't ile;⁵ Salâhî-i Uşşakî Dîvânı'nda gördüğümüz aynı şekilde, bendleri alfabetik sırada kâfiyeli birisi otuz bendlik Arapça, diğeri 29 bendlik Farsça iki murabba⁶ bu nazım şekillerinin enteresan örneklerini teşkil etmektedir.

¹ Hasibe (Çatbaş) Mazloğlu, "Fuzûlî'nin Farsça İki Kasîdesi", A.Ü. DTCF Dergisi, C.IV, S.2, Ocak-Şubat 1946, s.205-214; Şahin Uçar, Şeydâ Dîvânı, Sivas, 1980, s.13-14.

² Şîrî, NM 1, yk. 34^b-35^a; Yahyâ Nazîm, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Yahyâ Nazîm, İst.1257, s.179-180, 317-319.

³ Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî, İst. 1293, s.10.

⁴ Franz Babinger, Kivâmî, Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed, İst. 1955, s.7-12; İsmail Erünsal, The Life and Works of Tâcîzâde Ca'fer Çelebi With a Critical Edition of His Divan, İst.1983, s.7-17; Şehrî, NM 1, yk. 41^b-42^b.

⁵ Nazîm, Dîvan, s.238-243.

⁶ Salâhî-i Uşşakî, Dîvân-ı Salâhî Fî-Na'ti'n-Nebî S.A., Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi Böl.Nu:2650/1, yk. 1^b-10^a, 11^b-12^b.

3. VEZİNLER :

Na'tlarda şâirlerimizin, umûmiyetle aruz veznini başarıyla uyguladığını görmekteyiz. Bu arada kasîde ve gazellerde uzun kalıpların, mesnevîlerde ise daha kısa olan kalıpların kullanıldığını müşâhede ediyoruz. Bu nazım şekillerinde en çok kullanıldığını tesbit ettiğimiz vezinler aşağıda belirtilmiştir.

Kasîdelerde:

1. Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûlün (hezec)
2. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (remel)
3. Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (müctes)
4. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (remel)

Gazellerde:

1. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (hezec)
2. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (remel)
3. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (remel)
4. Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fâ'ûlün (hezec)
5. Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (müctes)

Mesnevîlerde:

1. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ûlün (hezec)
2. Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (hafif)
3. Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün (hezec)
4. Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (serî)

Bayburtlu Zihnî'nin edebiyatımızda nâdir örneklerine rastladığımız türden; bahr-i tavîlde, doksan dokuzar tef'ileden oluşan, "Müfte'ilün" ile devam edip, "Fâ'" ile biten üç mısralık na'tı, bahr-i tavîl ile yazıldığını tesbit edebildiğimiz tek na'ttır.¹

¹ Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî, s. 8-9.

4. KÂFIYE VE REDİFLER:

Na'tlarda umûmiyetle mukayyed kâfiyelerin tercih edildiği ve şâirlerimizin kâfiye husûsunda belli bir itinâ göstererek Türkçe ile Türkçe, Arapça ile Arapça ve Farsça ile Farsça kelimelerin birlikte kâfiyelenmesine dikkat ettiklerini müşâhede ediyoruz. Aynı zamanda bir zevk ve bilgi göstergesi olarak Arapça kelimelerde aynı vezindeki kelimeler birlikte kâfiyelenmiştir. Bu arada pek çok şâirin kâfiye kelimelerinin; isimle isim, sıfatla sıfat, fiille fiil gibi aynı yapıda olmasını gözettikleri de dikkati çeker.

Redifli şiirlerin genelde diğerlerine göre daha fazla bütünlük göstermesi itibariyle na'tlarda rediflere kelime veya cümle olarak sık sık rastlıyoruz. Bunlar arasında "Habîb-i Kibriyâ; yâ Resûlallâh, Muhammed-i Arabî, Muhammed, Muhammed'in, efendim, şefâat yâ Resûlallâh şefâat" gibi redifler en fazla kullanılanlardır.

5. DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ:

Tamamiyle dînî bir tür olan na'tlarda, konu gereği İslâmî kültürümüzde yer alan bir çok Arapça ve Farsça kelimenin, tâbirin yer alması tabiidir. Ancak samimi bir sevginin ve şefaat talebinin dile getirildiği bu şiirlerde lirin esas olması ve şâirin san'atkârlık gösterme arzusuna fazlaca yer vermemesi bakımından na'tların genelde sâde bir dille kaleme alındıklarını görürüz.

Aynı konu, üslûpta da kendisini göstermiş, özentili, süslü ifâdelerden kaçınılmıştır. Bu arada na'tların en büyük özelliği tahkiyevî üslûpla kaleme alınmaması, medhetmeye yönelik bu şiirlerin umûmiyet itibariyle hitâbî üslûpta yazılmalarıdır. Bu da Hz. Peygamber'e duyulan sevgi yanında O'nun ebedî oluşuna ve hayâtiyetine dâir inancın en belirgin izidir.

B. N A ' T L A R D A M U H T E V Â Ö Z E L L İ K L E R İ

Bu bölümde Hz. Peygamber'le ilgili umûmî kültür, teffekkür, tahassüs, tasavvur ve tahayyüle dâir na'tlarda tesbit edebildiğimiz hususlar tasnif edilerek; na'tlara malzeme olan unsur ve mefhumların mâhiyeti ele alınmaktadır. Böylece edebiyatımızda na't türünün muhtevâsına dâhil olan bu malzemenin hem bir dökümünü, hem de kullanılış sıklığını ve nihâyetinde edebiyatımızda na'tların muhtevâ yönünden özel durumunu ortaya koymaya çalıştık. Bunun için tesbit ettiğimiz örnekleri yerinde belirttik. Konuyu en açık şekilde ifade eden örnekleri tercih ederken; birden fazla örneğimiz olduğu zaman, bunları dipnotta belirtmeyi uygun gördük. Ancak bu şekilde tesbit ettiğimiz örneklerin dipnot veya indeks şeklinde verilmesi her ne kadar yerinde olursa da, icâbında yarım sayfayı aşan dipnotları ile çok hacimli bir indeks meydana geleceğinden; zamanımızın ve imkânlarımızın sınırlı olması sebebiyle mecbûri olarak bu hususlardan kısmen vazgeçmiş bulunuyoruz.

1. Â Y E T L E R

H.z.Peygamber'e mahsus bir tür olan na'tlarda, İslâm dîninin yüce kitabı, Hz.Peygamber'in en büyük ve ebedî mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'den iktibaslar önemli yer tutar. Esâsen bir bedî ıstılâhı olan iktibas; âyet veya hadisler ile sözü tezyîn, mânâyı te'yîd etmektir.¹ Na'tlarda âyetlerin; İslâmî esaslarla ters düşmeyen ve şâirin ifadesi ile uygunluk arz ederek "müstahsen iktibâs"lar² tarzında ele alındığı gibi, âyetin bütünüyle ele alındığı "tâm", kısmen verildiği "nâkıs"³ veyâ orijinal diliyle verildiği "lafzen", tercüme yoluyla ifade edildiği "mânen" iktibaslarını görüyoruz. Na'tlardaki unsurlar içinde çoğunluğu teşkil eden

¹ Tâhirî'l-Mevlevî, Edebiyat Lugatı, İst. 1973, s.61.

² Kaya Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I Belâgat, Ank. 1980, s.268.

³ a.g.e. s. 269.

âyet iktibaslarını değerlendirirken, yalnızca na'tın konusu olan Hz.Peygamber'le doğrudan bir ilgi kurulan âyetlere yer verdik. Zîrâ bunun dışındakiler, na't hâricindeki dînî ve edebî metinlerde karşılaşabileceğimiz türden ve na'tların muhtevâsı içinde tahlîlî yönden çalışmamıza fazlaca katkısı olmayan iktibaslardır.

Bu arada Yâ-Sîn, Tâ-Hâ, Beşîr, Müddessir gibi sûre adı veyâ âyetleri; aynı zamanda Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarından olmaları hasabıyla, "Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları" bölümünde ele aldık.Bu bölüme dâhil ettiğimiz âyetleri ise öncelikle sûre, ikinci olarak da sûre içindeki sırasına göre verdik. Buna göre her âyetin Kur'ân-ı Kerîm'deki yerini "sûre adı, sûre numarası/âyet numarası"şeklinde belirttik. Tam iktibas durumundaki âyetleri cümle hâlinde, nâkıs iktibasları ise ibârenin; âyetin başında, ortasında veya sonunda olduğuna dikkat çekerek biçimde sıra noktalarla gösterdik. Her âyetin meâlîni, gerekiyorsa sebeb-i nüzûlünü, dînî ve tesbit edebildiğimiz tasavvufî tefsirini verdikten sonra; Hz.Peygamber'le olan ilgisini veyâ na'tlarda ele alınış tarzını örneklerle izâh ettik. Bu örnek beyitlerde, cümle hâlindeki âyetleri Arapça imlâsı ile; kelime veyâ ibâreleri yeni yazıyla verirken, çok bilinen ve edebiyatımızda sık sık ele alınan âyetleri de cümle olmalarına rağmen yeni yazıyla belirttik.

1.1. فَاتِحَةٌ :

Fâtih ism-i fâilinden, ilk açılan yer mânâsında kullanılan "Fâtihâ"; Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresinin ismidir. Bu sûreye El-Hamd, Ümmü'l-Kur'ân, Ümmü'l-Kitâb, Seb'a'l-Mesânî¹, Sûre-i Salât, Sûre-i Şifâ, Kenz gibi adlar da verilir.² Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını en güzel ve özlü biçimde anlatan bu ilk sûrenin dînimizde önemi malumdur. Zîrâ peygamberlere inen yüz dört kitabın sırları, Kur'ân-ı Kerîm'de; Kur'ân-ı Kerîm'in özü de Fâtihâ Sûresi'nde toplanmıştır.³ Bu itibarla dînî ve içtimâî hayatımıza ait her işin başında ve sonunda "Fâtihâ" okunması vazgeçilmez bir husus olmuştur.

Nesîmî'nin na'tında; Fâtihâ Sûresi, Hem Allâh'ın hem de müslümanların tek sevgilisi olan Hz. Peygamber'in cemâlini tarif için ele alınır. Şair, Yüce Peygamber'in sıfatlarının, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının anlatıldığı İhlâs Sûresi; cemâlinin de Fâtihâ Sûresi olduğunu söylerken, ikinci mısırda bu sûrenin yukarıda belirttiğimiz önemini gösterir biçimde dört kitabın adını verir:

Ey sıfâtun "kul hüva'llâh" v'ey cemâlün "Fâtihâ"

İşte Kur'ân işte Tevrât işte İncîl ü Zebûr

Nesîmî, D, 43

Kanaatimizce buradaki cemâl ile Hz. Peygamber'in güzelliği, özellikle yüz güzelliğinin kast edilerek; O'nun hem sûret, hem de sûret bakımından eşsiz benzersiz bir güzelliğin tek sahibi olması ile Cenâb-ı Hakk'ın mazharı olduğuna işaret edilmektedir.

¹ Bkz. Hicr, 15/87.

² Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dîni, Kur'ân Dili (Türkçe Tefsir), 3. baskı, Eser Kitabevi, 1971, C. I, s. 5-6.

³ İsmâil Hakkı Bursevî, Ferahu'r-Rûh (Muhammediye Şerhi), İst. 1294, C. I, s. 465.

1.2. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ 1 :

"Din gününün tek sahibi ve mutasarrıfı (Allâh'tır)."² Müfessirler âyetteki din günü ile kıyamet veya rûz-ı cezâ denilen; insanların dünyada iken yaptıkları iyi ya da kötü her işin karşılığını göreceği âhîret gününün kastedildiği üzerinde dururlar.³ Böylesine çetin bir günde herkesin şefa-at ümidiyle başvuracağı tek merci Hz. Muhammed'dir. Zîrâ Makâm-ı Muhammedî adı verilen şefa-at yetkisi yalnızca Hz. Peygamber'e verilmiştir.⁴ Bu itibarla Gül ü Bülbül mesnevi-sinin müellifi Kara Fazlî,na'tında bu âyete işaret edilenin Hz. Peygamber olduğunu ifade eder. Her müslümanın o muazzam günde şefa-at talep edebileceği yegâne kişinin Allâh'ın Habib' i Hz. Peygamber olması ve Allâh'dan affını yalnızca Peygamber' i sayesinde dileyebilmesi dolayısıyla bu mânânın âyetin tefsiriyle farklı olmasına rağmen; aykırı olmadığını düşünebiliriz:

"Mâlik-i yevm-i dîn" Muhammed'dür

Şem'-i bezm-i yakîn Muhammed'dür

Kara Fazlî, GB, 5^b

İkinci mısırada Hz. Peygamber'in ilâhî bilgi meclisinde bir muma teşbihi; Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'ın zât âlemine "hakka'l-yakîn" derecesindeki vukûfu ve Allâh'a olan yakınlığı itibariyle düşüncemizi doğrular mahiyettedir.

¹ Fâtîha, 1/4.

² Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, 3.baskı, İst. 1959, C.I, s.11.

³ Hak Dîni, C.I, s. 81-83.

⁴ Bkz. İsrâ, 17/79; Ve'd-Duhâ, 93/5.

1.3. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ¹ :

"Bizi doğru yola hidâyet eyle." Fâtiha Sûresi'nin bu âyeti kulun "sırât-ı müstakîm" denilen doğru yola ulaşabilmesi için Allah'a duasıdır. Elest meclisinde verilen söze sadık olmak ve dalâlete sapanlardan olmamak için kul Rabb'inden "ilmen irşâd ve amelen tevfi̋k" talep eder. Bu yolda inananların en büyük rehberi Cenâb-ı Hakk'ın elçisi Hz. Peygamber'dir. O'nun tebliğ ettiği din ve Kur'ân-ı Kerîm mucizesi kıyamete kadar bâkî kalacak ve yol göstericilik vazifesini yerine getirecektir.

Nitekim küfürle kararan dünyada, ümmetinin Yüce Peygamber'den dileği, hidâyet nuruyla doğru yola irşâdı ve "dallîn"² ibaresiyle belirtilen dalâlete sapanlardan olmamasıdır:

Ğoma bizi cihân zulemâtında "dallîn"
Nür ile "müstakîm sırât"uña "ihdinâ"
Şeyhî, HŞ, 21

1.4. اَلَمْ³ :

Kur'ân-ı Kerîm'de altı surenin başında yer alan ve hurûf-ı mukattaaya dahil olan bu âyeti "elif, lam, mim" harfleri oluşturur. Fakat müfessirlerce bu üçü birer harf değil; mânâ taşıyan birer isimdir.⁴ Karamanlı Nizâmî'nin

¹ Fâtiha, 1/6.

² Fâtiha, 1/7.

³ Bakara, 2/1; Âl-i İmrân, 3/1; Ankebût, 29/1, Rûm, 30/1; Lokmân, 31/1; Secde, 32/1.

⁴ Bilgi için bkz. Hak Dini, C.I, s.152-162; O. Mevlevî, Hurûf-ı Mukattaa, Konya, 1980, s. 29-38.

na'tında bu âyet; dînî ve tasavvufî tefsirlerine de kısmen uyararak edebî bir mahiyette ele alınır. Şair Hz.Pey'gamber'in boyunu elif, saçını lam, ağzını da mim harfine benzetip, Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetin geçtiği her yerde Peygamber'in boyuna, saçına ve ağzına işaret ettiğini ifade eder:

Qaddüñle zülf ü ağzuña eyler işâreti

Kur'ân'da her ne yerde "elif lām ve mîm" ola

Karamanlı Nizâmî,D,75

Âyetin değişik tefsirleri yanında elif ile "il-lallâh", lam ile "lâ ilâhe" ve mim ile de "Muhammedün Resûlullâh" ibarelerinin kastedildiği söylenir.¹ Nitekim elif harfinin vahdeti sembolize etmesi ve boyun da edebiyatımızda bu muhteva ile yer alması yanında; kesretin işareti olan saçın mâsivâyı temsil etmesi âyetin tasavvufî tefsirleriyle uygunluk arz eder.

1.5. ... لَا رَيْبَ فِيهِ ...² :

"... bunda şüphe yok ..." meâlindeki bu ibâre ile her türlü şüphe, kuşku ve töhmetten uzak olan Kîtâbu'llâh yani Kur'ân-ı Kerîm kastedilir. Nitekim âyetin devamında Kur'ân-ı Kerîm'in inananlar için bir hidâyet rehberi olduğu bildirilir.³

Hız.Peygamber'e ilâhî vahiyle indirilen, bir hidâyet kaynağı olduğu açıkça belirtilen ve her türlü şüphe-den uzak olan bu kitabın sırlarını insanlara bildiren de Hız.Muhammed'dir. Bu sebeple Taşlıcalı Yahyâ, ledün ilminin

¹ Hurûf-ı Mukattaa, s. 33.

² Bakara, 2/2 ...

³ Hak Dîni, C.I, s.164-167.

sahibi Yüce Peygamber'in gayb ilimlerine vâkıf olduğunu ifade ederken, O'nun Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ etmesi ile; bu her türlü şüpheden uzak kitabın sırlarını açan, bir kâşif olduğunu söyler:

Vâkıf-ı rāz-ı 'ilm-i 'ālem-i ğayb

Kāşif-i sırr-ı Muşaf-ı "lā-reyb"

Yahyâ Bey, NM 1, 105^a

1.6. ... اِنِّي اعْلَمُ ...¹ :

"... herhalde bilirim..." Cenâb-ı Hak; kendi irade, kudret ve sıfatından bazı salâhiyetler vererek yeryüzünde emirlerini tebliğ ve icrâ ile görevli bir halife yaratacağını bildirdiği zaman; melekler, kendilerinin daima Allah'a hamd ile tesbih ettiklerini söyleyerek: "Yeryüzünde bozgunculuk edecek, kanlar dökcek birini mi yaratacaksınız?" diye sormuşlar; Yüce Allah da "Sizin bilmeyeceğinizi herhalde ben bilirim!" buyurmuştur. Daha Sonra Cenâb-ı Hak, Hz.Âdem'i yaratmış ve ona bütün isimleri öğreterek, meleklerin vakıf olmadığı ilimlerle techiz etmiş ve meleklerin Âdem'e secde etmelerini emretmiştir.²

Görünürde meleklerin "innî a'lem" âyetine muhatab olmalarının ve bu âyetin telmih ettiği olayların sebebi Hz.Âdem zannedilirse de; gerçekte asıl gâye bütün âlemlerin yaratılmasındaki yegâne maksat olan Hz. Peygamber'dir. Hz.Âdem aşağıda Vechî'nin beytinden de anlaşılacağı gibi sûrette ilk insan, yani bedenen ve cismen ilk olmakla Ebû'l-Beşer'dir. Hz. Peygamber ise sûrette ilktir. "Evvelü mâ halaka'llâhu rûhî" kudsî hadisinde beyan edildiği üzere

¹ Bakara, 2/30.

² Hak Dîni, C.I, s. 297-308; Bakara, 2/31,34.

ilk yaratılan O'nun ruhudur. Bütün âlemler ve varlıklar Rûh, Nûr-ı Muhammedî veya Akl-ı küll şeklinde ele alınan bu cevherden yaratılmıştır. Dolayısıyla Yüce Peygamber, ruhların babası veya ilki mânâsında Ebû'l-Ervâh'dır. Bütün bunlar bir arada düşünülünce; meleklerin itirazının, "Ben bilirim" ilâhî hitabıyla reddolunmasındaki asıl sebebin Hz. Peygamber olduğu âşikârdır:

Şüretâ Âdem idi lîk o şâh idi sebeb

Olmağa hayl-i melek geşte-i "innî a'lem"

Vechî, NM 1, 98^a

1.7. ... عِلْمَ آدَمَ الْأَسْمَاءِ كُلِّهَا ...¹ :

"... Âdem'e bütün isimleri öğretti ..." Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem'i yarattığı zaman; O'na âlemlerde mevcut olan her varlığın ismini ve mahiyetini öğretmiş ve O'nu meleklerin vâkîf olmadığı ilimlerle techiz etmiştir. Daha sonra melekler ilimle kendilerinden üstün olan Hz.Âdem'in şahsında Allah'a secde etmişlerdir.² Gerçekte bütün kâinâtın ve Hz. Âdem'in yaratılışındaki yegane maksat en mükemmel insan ve en son peygamber olan Hz. Muhammed'in varlığıdır. Dolayısıyla Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesiyle giydirilen bu şeref tacı da Hz. Peygamber'in yüceliğinden gelir:

Verdi şerefiñ Âdem'e bu şevket ü şânı

Sa'âdet-i tâc-ı serini "'alleme'l-esmâ"

Muhammed Lutfî, HH, 50

On altıncı asrın önde gelen şairlerinden Nev'î, görünürde ilk tezahürü Hz. Âdem olmakla birlikte ; bu

¹ Bakara, 2/31.

² Bkz. Bakara, 2/30, 34.

şerefin asıl kaynağı olan Hz. Peygamber'in kendisine bahşedilen ledün ilmi ile Ümmî adına rağmen, âlim ve muallim şahsiyetiyle ve özellikle mirac gecesi kendisine vahyolunanlarla bu âyeti bir bayrak gibi yücelttiğini belirtir:

Şeb-i mi'râcî rûz-ı ehl-i şafâ

'Alem-efrâz-ı "'alleme'l-esmâ"

Nev'î, NM 1, 89^a

1.8. ... السَّجُّدُ وَالْأَدَمُ ...¹ :

"... Âdem için secde edin ..." Cenâb-ı Hak Hz.Âdem'i yarattıktan sonra ona varlıkların isimlerini öğretmiş ve meleklerin Âdem'e secde etmelerini emretmiştir.² Meleklerin hepsi bu emre itaat etmiş; yalnızca İblis ateşten yaratıldığını söyleyerek, kibirlenmiş ve balçıktan yaratılan Âdem'e secde etmeyi reddetmiştir. Gerçekte buradaki secde Âdem'e değil, Allah'adır. Hz. Âdem sadece bir kible veya mihrâbdır. İbâdet ise yegâne mabud olan Cenâb-ı Hak içindir.

Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. Ancak onun yaratılışı varlıkların en şerefli, insanların en mükemmel, Cenâb-ı Hakk'ın sevgilisi ve son peygamber olan Hz. Muhammed'in dünyaya gelmesi için bir merhaledir. Zira kâinât insan için; insan da aralarından Hz. Peygamber'in zühuru için yaratılmıştır. O halde meleklerin Hz. Âdem'e yaptıkları secde; insanın yaratılmasındaki gâye olan Hz. Peygamber'e aittir:

Ey zâtuñ için beşer vücûdı

Âdem'de saña melek sücûdı

Fuzûlî, NM 1, 60^a

¹ Bakara, 2/34. Bu konunun ele alındığı diğer sûre ve âyetler: Arâf, 7/11-12; Hicr, 15/29-33; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116; Sâd, 37/72-75.

² Ayrıca Bkz. Bakara, 2/30-31.

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher Hz. Peygamber'in nûrudur. Nûr-ı Muhammedî, Cevher-i Evvel, Levh-i Mahfûz, Akl-ı Kül gibi isimler verilen bu nûrdan; önce ruhlar alemi, daha sonra da cisimler alemi olarak gruplandırılan on sekiz bin âlem yaratılmıştır.¹ Bu nûru; ilk peygamber olan Hz. Âdem'den başlayarak son peygamber olan Hz. Muhammed'e gelinceye kadar bütün peygamberler taşımıştır. Meleklerin Hz. Âdem'e secde etmelerinin bir izahı da onun Hz. Peygamber'in nûrunu taşıması sebebiyledir ki haddi zatında Hz. Peygamber'in nûrunun kaynağı da Cenâb-ı Hak'dır:

Mescûd-ı melek oldu o dem Hzret-i Âdem
Nâsir-i nûruñ olduğün Âdem ü Havvâ

Muhammed Lutfî, HH, 51

1.9. ... كُنْ فَيَكُونُ 2 :

"... ol (der ve o hemen) olur." Bu âyet Cenâb-ı Hakk'ın emrinin bir şeyi dilediği zaman sadece "Ol" demesiyle husûle geldiğini belirtmektedir. Kudret sıfatının sahibi olan Yüce Allah: "Ol" deyince ruhlar ve cisimler âlemi; bitkiler, hayvanlar ve insanlar yaratılmıştır. "Kün, kün fekân veya kâf u nûn" remizleriyle de ele alınan bu âyet, Sâlih Baba'nın na'tında, kâinâtın yegâne yaratılış sebebi olan Hz. Peygamber'in şanını bildirmek için gelen İlâhî bir hitap olarak ifade edilir:

Senin şânında geldi "kün" hitâbı

Muallimsin begim yüz dört kitâbı

Sâlih Baba, D, 163

¹ A.Nihad Tarlan, Şeyhî Divânını Tedkik, İst. 1964, s.224.

² Bakara, 2/117; Âl-i İmrân, 3/47, 59; En'âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yâsin, 36/82; Mü'min, 40/68.

Aynı mânâ Revânî'nin na'tında daha şâirâne ve edebî bir tarzda ortaya konulur. Şöyle ki "kün" emri, olmak mânâsındaki kevn masdarından türemiştir. Kevneyn ise iki âlem, yani cisimler ve ruhlar âlemi olan dünyâ ve âhirettir. Bu iki dünyâ; Cenâb-ı Hakk'ın "kün" emriyle vücûda gelirken; yegâne maksat Hz. Peygamber'in varlığıdır:

Bu dünyâ oldu iki harf ile zeyn

"Ol" olmasaydı olmaz idi kevneyn

Revânî, NM 1, 24^a

Beyitteki "ol" ibaresiyle hem "kün" emri, hem de Hz. Peygamber kastedilirken; Yüce Peygamber'in dünyâ ve âhiretin süsü ve şerefi olduğuna da işaret edilir. Ayrıca iki harfle, iki cihan arasında bir bağlantı düşünmek de mümkündür.

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher, Nûr-ı Muhammedî'dir. Dolayısıyla henüz âlemlerin yaratılmadığı mekansızlıktaki yegâne cevher Hz. Peygamber'dir. Kara Fazlî, Gül ü Bülbül mesnevisindeki na'tında bu mânâyı işlerken, "ol" emriyle vücûda gelen bütün âlemlerin varlığını Nûr-ı Muhammedî'den almaları hasebiyle Hz. Muhammed'in "ol" ilâhî emrinin özü olduğunu söyler:

Zübde-i "kün fekân" Muhammed'dür

Gevher-i lâ-mekân Muhammed'dür

Kara Fazlî, GB, 5^b

Bu üç beyitte görülüyor ki, na'tlarda "kün feykün" âyeti Hz. Peygamber'in şânını bildirmek için indirilirken; özü ve gâyesinin de yine Hz. Muhammed olduğuna işaretlerle ele alınmıştır.

1.10. ... عَلَّمَهُ¹ ... :

"... öğretti..." meâlindeki bu fiil, Bakara Suresi'nin iki yüz seksen ikinci âyetinde "Allah'ın ona öğrettiği gibi ..." ibâresiyle yer alır. On yedinci asır şairlerinden Cevrî, Hz. Peygamber'in medresesini bu âyetin işaret ettiği bir yapıya benzetirken; böyle düşünmenin tabii olduğuna işaret eder. Zîrâ, Yüce Peygamber hikmetler haremının mahremi olan âlim bir gönle sahiptir. Bir başka deyişle Hak'tan aldığı vahiyleri halka tebliğ etmekle; O'nun medresesi, Allâh'ın kendisine bahsettiği ilmi halka öğrettiği bir yerdir:

Buk'a-i "allemhu" olsa n'ola kim medresesi

Dil-i dānâsı harîm-i hikemûn mahremi dūr

Cevrî, D, 61

1.11. ... لَا يَتَّقُونَ² ... :

"... akılsız, akıllarını kullanmaz..." İslâmiyet'in ilk yıllarında ezan okunduğu zaman kâfirler müslümanların ezan ve namazını kendilerine bir eğlence mevzûu yaparak, alay ederlerdi. İnsanları tevhide, namaza ve felâha yani kurtuluşa çağırarak ezandan hoşlanmayarak alay eden bu güruh Kur'ân-ı Kerîm'de akılsız olarak nitelenmektedir.³ Zîrâ İslâmiyet'te insanı ibadete davet, yine insan sesiyle yapılmaktadır. Hıristiyanlarda veya yahudilerde olduğu gibi çan ve boru kullanılmaz. Ezanın yüce mânâsında Allâh'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in Hakk'ın Resul'ü olduğuna şehâdet edilerek; müslümanlar namaza ve ibadetten doğan kurtuluşa davet edilir. Çanın ve borunun basit sesini bu

¹ Bakara, 2/251, 282.

² Mâide, 5/58.

³ Hak Dîni, C.III, s. 1722.

muhtevâyâ tercih edenler elbette akılsızdır. Aynı şekilde hayat ve ölüm hükümlerinin yegâne sahibi olan¹, yoktan yaratan Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e lutf ettiği maddî ve manevî güzellikleri görmeyerek, Allâh'ın sevgilisi olan Hz. Muhammed'i sevmeyen ve onun yolundan gitmeyenlere de "Akı yoktur" demek gerekir. Zaten "Akı olmayanın, dîni de yoktur" buyurulmuştur:

Hüsn ü 'aṭā virmiş saña ol Hâlik-i "Reybe'l-Menün"
Her kim seni sevmez ise kul- innehüm "lâ ya'kilün"

Şeyyâd Hamza, ŞHBM, 15

1.12. ... قُلْ إِنَّمَا ... 2 :

" ... de ki ben ancak ..." Mekkeliler'in Hz. Muhammed'in Peygamberliğine dair bir şâhid istemeleri üzerine nazil olan bu âyetin tamamında: "De ki:" Şâhid olmak bakımından hangi şey daha büyük? "De ki:" Benimle sizin aranızda (Hak Peygamber olduğuma) Allah, hakkıyla şâhiddir. Şu Kur'ân bana; sizi de, sizden sonra erişenleri de inzâr etmeliğim için vahyolundu. Allah'la beraber başka tanrılar da olduğuna gerçekten siz mi şâhitlik ediyorsunuz? "De ki:" Ben buna şâhitlik etmem." De ki: "O, ancak bir tek Tanrı'dır ve sizin eş tutmakta olduğunuz nesnelere muhakkak ki benim bir ilişim yoktur."³ denilmektedir. Şîrî'nin na'tında kısmen iktibas edilen bu âyet ile; Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ ederek ilâhî hükümlerin yerine getirilmesini sağlayan ve adeta bir hâkim durumunda olan Hz. Muhammed; risalet bağında çiçeklerin şahı olan güle benzetilirken, aynı zamanda yal-

¹ "Reybe'l-menun " Tûr, 52/30; bkz. ilgili âyet.

² El-En'âm, 6/19.

³ Kur'ân-ı Hakîm, c.I, s. 185.

nızca Allah'ın birliğine şahadet ederek şakıyan bir bülbül-
le benzetilir:

Gülbün-i bâğ-ı risâlet bülbül-i "kul:innemâ"

Hâkim-i hükm-i ilâhî müfti-î müşkil-güşâ

Şîrî, NM 1, 35^a

1.13. **لَنْ تَرَانِي** ...¹ :

" ... beni kat'iyen göremezsın ..." Bu hitap Hz. Mûsâ'ya gelmiştir. Âyetin tamamı: "Vaktâ ki Mûsâ (ibâdeti için) tayin ettiğimiz vakitte geldi, Rabbi ona (ilâhî sözüni) söyledi. (Mûsâ) dedi ki: "Rabbim, (cemâlini) göster bana, (ne olur) seni göreyim." Buyurdu: "Beni kat'iyen göremezsın. Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse sen de beni görürsün." Derken Rabbi o dağa tecelli edince, onu paramparça etti.² şeklindedir. Hz. Mûsâ, Cenâb-ı Hakk'ın dünyada beşer gözüyle görülmeyeceğini bildiği halde; o anda içinde bulunduğu vecd ve şevkle böyle bir istekte bulunmuş, ama Yüce Yaratıcı'nın azamet ve kudretinden yalnızca bir dağa tecelli eden parçasını görünce tövbe ederek, "len terânî" tecellisine ilk imân eden olmuştur.³ Zîrâ dünyada iken hiç bir canlının Cenâb-ı Hakk'ın tecellisini tam olarak görmeye gücü yetmez. Tecellî aynasına yönelen kimsenin bakışlarına yalnızca "len terânî" hitabı ayna tutar.⁴

Onsekizinci asrın na'tlarıyla meşhur şairi Nec-cârzâde Rızâ, Hz. Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'ın bir mazharı olmasından hareketle; "len terânî" âyetiyle, Hz. Peygamber'in yüzünün; Cenâb-ı Hakk'ın Tur dağındaki tecelli-

¹ A'râf, 7/143.

² Kur'ân-ı Hakîm, C. I, s.237-238.

³ Mesud bin Ahmed, SN, 11.

⁴ Şehrî, NM 1, 38^a.

siyle de âdetâ Hz. Peygamber'in bir misâlinin kastedildiğini söyler:

"Len terânî" peykerinden rûy-ı aliñdir garâz

Tûr-ı didâr-ı tecelliden mişâliñdir garâz

Neccârzâde Rızâ, D, 22

1.14. **...الستُ بربِّكم قال ابلَى** :

Kısmî iktibasla ele alınan âyetin tamamının meâli: "Hani Rabb'in Âdem oğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahit tutmuş: "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" (demişti). Onlar da: "Evet, (Rabb'imizsin), şahit olduk." demişlerdi. (İşte bu şahitlendirme) Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeniz içindi."² şeklindedir. İnsanlar "belâ"(evet) diyerek dağların, taşların yüklenemediği yüce emaneti kabullenmiştir. Yüce Mevlânâ, Mesnevî'de "Yokluktan var olmanın sırrı belâdadır."³ derken insanların sadece bedenden ibâret olan fânî varlıklarının Allâh'a îmân ederek değer kazandığını; bâkî olmanın sırrına erdiğini belirtir. Edebiyatımızda elest meclisi, bezm-i elest, mîsâk tarzında telmih edilen bu sözleşmenin ne zaman olduğu hakkında müfessirlerin değişik görüşleri vardır. Ancak genelde hepsinin birleştiği nokta; Allâh'ın bütün insanları Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ait delil ve hakikatleri akl-ı selimle riyle bulabilecek kâbiliyette yüksek bir şuur ve idrakle mücehhez olarak yarattığı görüşüdür. Bu itibarla buradaki sözleşme, insanların fitraten tevhid inancına yönelecek şekilde yaratılmasını tasvir eden bir temsilî istiâredir.⁴

¹ A'râf, 7/172.

² Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s. 245.

³ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif, Aslı ve sadeleştirilmesiyle Manzum Nahifî Tercümesi. Haz. Âmil Çelebioğlu, İst. 1967, C.I, s.84.

⁴ Kur'ân-ı Hakîm, a.s.; Hak Dini, C.IV, s. 2324-2333.

Tasavvufî edebiyatımızda; ruhların beden kalıbına girmeden önce toplandığı bu ezel meclisinin sâkîsinin mürşid, şarabının da ilâhî aşk olarak ele alındığını görürüz. Esasen bütün insanların Hak yolundaki yegâne rehberi, mürşidi olan Hz. Peygamber; nuruyla bu meclisi de aydınlatmıştır. Surette ilk insan, yani Ebû'l-Beşer Hz. Âdem'dir. Ancak "Ervêlü mâ halaka'llâhu rûhî."¹ kudsî hadisinin de işaret ettiği gibi Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı Hz. Peygamber'in nûru ve rûhudur. Bu itibarla Hz. Muhammed, Ebû'l-Ervâh olarak bu ezel meclisinin ilk safında yer almış; âdeta bütün diğer ruhlar da kâinâtın yegâne yaratılış sebebi olan Yüce Peygamber şerefine bu mecliste toplanarak, bu ilâhî hitaba mazhar olmuşlardır. Zîrâ bu hitabın cevabındaki nükte, yukarıda belirttiğimiz gibi: "yokluktan var olmanın sırrı", insân-ı kâmil olmanın mânâsı ve insanı fânî bir varlık olmaktan çıkarıp, Allah'ın birliğine îmân ile ebedileştiren Hz. Peygamber'dir:

Ne deñlü var ise ervâh teşrîf-i kudûmüñdür

"Elestü Rabbüküm"de nükte-i "kâlû belâ"sın sen

Dânişî, NM 1, 18^a

1.15. ... بَلْ هُمْ أَضَلُّ ...² :

"... daha şaşkın, daha sapık ..." Kur'ân-ı Kerîm'deki bu ifade ile kendilerine kalp, göz, kulak verildiği halde; bunlarla gerektiği gibi anlamayan, görmeyen, duymayan; kendilerini yaratıcıyı bilmeyen, şuursuz ve gaflet içinde bulunanlar anlatılır. Hayvanlar bile kendilerine iyilik ve kötülük edenleri tanır, kendilerine zarar veren şeyden kaçarak menfaatini ararken; bu gafiller Rab'lerini tanımaz, onun nimetlerine karşı nankörlük eder, günahattan

¹ Bkz. Hadisler Bölümü.

² A'râf, 7/179; Furkân, 15/44.

sakınmaz ve kendilerine vadedilen edebî saadet yoluna gitmeyi reddederler, İşte böyleleri hayvandan bile daha şaşkın, sadece görünüşte insana benzeyen şuursuz mahluklardır.¹

Allâh'ın; Hz. Muhammed'i yeryüzüne Hak Peygamber olarak gönderdiğini kurt, deve, ceylan ve kuzu gibi hayvanlar dahi ikrar ederken;² bu gerçeği inkar edenler sözü edilen âyet için en uygun örneği teşkil ederler:

Zi'b ü cemel gazāl u hamel hep mukırr iken
İtdüğine cihāna seni Hakk Resül-i Hakk

İnkār iden kimesneler olmaz mı şüphesüz

"Bel hüm adall" sözine hakikatde mâ-şadak

Tâcizâde Cafer Çelebi, D, 12

1.16. ... وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ ... 3 :

" ... attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı ..." Enfâl Suresi, Bedr Savaşından sonra nazil olmuştur. Hicretten sonraki ilk savaş olan Bedr'e katılan müslümanların sayısı üç yüz on üç, Kureyş ordusu ise bin kişiden müteşekkildi. Kureyşliler'in silah ve teçizatı gayet mükemmel; Ensar'ın silahları ise hem sayıca mahdut, hem de basit idi. Müşrik ordusu Bedr kuyusunun etrafına mevzilenmiş, müslümanlar ise daha yüksekte, hareketi engelleyecek kadar toz ve kumla kaplı, susuz bir yerde bulunuyordu. Düşmanın çokluğu, arazinin elverişsiz olması ve susuzluk Medineliler'in mukavemetini sarstığı anda, Cenâb-ı Hakk'ın bir lutfu olarak muazzam bir yağmur yağmış;

¹ Hak Dîni, C. IV, s.2338; C.V,s.3590-3591.

² Bkz. Hz. Peygamber'in Mucizeleri.

³ Enfâl, 8/17.

müslümanlar su ihtiyaçlarını gidermiş, buldukları arazi suyla sertleşerek ordunun hareket kabiliyetini artırmış, daha aşağıda kalan müşrik ordusu ise sel altında kalarak bozulmuştu. Böylece müslümanların tamamen aleyhinde olan şartlar, ilâhî lutufla lehlerine dönmüş ve savaş başlamıştır. Harbin en şiddetli anında Cebrail AS., Hz. Peygamber' e gelerek yerden bir avuç toprak alıp, düşmana atmasını söylemiş; Resulullâh bir avuç kum ve çakılı düşman ordusu tarafına atınca hepsi gözlerine kaçan tozu toprağı temizlemeye başlamış, onlar gözleriyle uğraşırken müslümanlar hepsini târumâr etmişlerdir.¹ Zaferle biten bu savaşın ardından gaziler kahramanlıkları ile övünmeye başlayınca, yukarıda meâliyle birlikte verdiğimiz âyet nazil olmuştur. Bu âyet ile düşmana isabet eden, hepsinin gözüne batan bu atışı Allah'ın yaptığı bildirilmektedir. "At" emrini veren O'dur, taşları toprağı hedefine ulaştıran O'dur, inanmayanları bozguna uğratan da O'dur. Bu zaferdeki şeref vesilesi ne gazilerin, ne ok ve kılıçların, ne de taşlarıdır. Bunların hepsi Allah'ın emriyle hareket etmişlerdir. "Fâili bilmeyen câhil olur." sözünden hareketle bütün bu hadiseleri ve sebepleri; her şeyin vücudu ve fiili üzerinde müessir olan Cenâb-ı Hakk'ın hükmüne bağlamak gerekir.² Dolayısıyla bu cenkteki gaziler, silahları, taş ve toprak sadece bir renk ve nakıştan ibarettir ki neticede hepsi nakkaşa bağlıdır.

Bedr; müslümanların müşriklerle yaptığı ilk savaş, kazandıkları ilk zaferdir. Bu gâlibiyetle müslümanların gücü artmış, şöhretleri yayılmıştır. Savaştan önce Hz. Peygamber, Allah'tan inananlara vadettiği yardım ve lutfu dilemiş; duası cevapsız kalmamış ve Cenâb-ı Hakk'ın; sevgili Peygamber'ini yüceltmek, şanını artırmak için yeterli bir cevabı olmak üzere anlatılan hâdiseler vuku bulmuş, bu zaferin yegâne fâilini bildiren âyet nazil olmuştur. Müştak Baba, bütün bunları bir beyitte özetleye-

¹ Ayrıca bkz. Hz. Peygamber'in Mucizeleri.

² Hak Dîni, C. IV, s. 2380-2381.

rek; bu İlâhî hitâbın Hz.Peygamber'in duâsına karşılık Hak'tan aldığı yeterli bir cevap olduğuna işaret eder:

Oldı tazîm-i hitâb-ı müstetâb-ı Kibriyâ
"Mâ remeyte iz remeyte" şanıña şâfî cevâb

Müştâk, D, 8

Allah'ın Habîb'ine bir lutfunu dile getiren bu âyet bir oka benzetilir. Ancak öyle bir ok ki; yayı Hz. Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'a yakınlığının timsali olan "kâbe kavseyn" ayeti, bu oku atan da Allah ... Böyle bir gücün, o çetin savaşta müslümanların üç misli olan düşman ordusunu bir anda canevinden vurarak bozguna uğratması ise şaşılacak bir hadise değildir:

Kemânı "kâbe kavseyn" oldı tîri "mâ remeyt" anuñ

'Aceb mi cân-ı hasma zahm-kârı ursa bî-pervâ

Riyâzî, D, 6

Bu şanlı Bedr Savaşı¹ nda Hz. Peygamber'in ordusuna melekler eşlik etmişlerdir. Âl-i İmrân Suresi'nde¹ bu konudan bahsedilirken Cenâb-ı Hakk'ın mü'minlere yardım için vadettiği alâmetli, nişanlı, sîmâları belli meleklerden, "melâiket-i müsevvin" ibaresiyle söz edilir. Şeyhî, Hüsrev ü Şirin mesnevisinde yer alan na'tında bu ibâreden iktibasla meleklerin yardımı hâdisesine telmih yaparken; Allah'ın lutfunu, gücünü ve kudretini beyan eden bu âyeti de Hz. Peygamber'in oklarına koymaya mahsus bir sadağa, ok muhafazasına benzetir. Dolayısıyla düşmanı bozguna uğratan bütün atışlar Allah'a ait olur:

Kiş-i "ve mâ remeyte"den atsañ kazâ okın

Hayl-i "müsevvin" ide dîn düşmenin hebâ

Şeyhî, HŞ, 19

¹ Âl-i İmrân, 3/124-129; Hak Dîni, C. II, s.1171.

Aynı mânâ Ahmedî'de daha sade bir dille ifade edilir:

Cengde hayl-i melâ'ik aña iş
"Mâ remeyte iz remeyt" ohına kış
 Ahmedî, IN, 3^b

Bu âyet münasebetiyle ele alınan örneklerde görülüyor ki Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber'i hiç bir zaman lutfundan mahrum etmemiş; yardım eli gizli veya âşikâr Habîb'ine uzanmış; O'nu ve inananları yüceltmıştır.

1.17. ... ثانی اثین ...¹ :

"... ikinin ikincisi ..."² Hz. Peygamber'le Hz. Ebû Bekir Mekke'den Medine'ye hicret ederken bir ara müşriklerden sığınmak için bir mağaraya gizlenmişlerdir. Takipçiler mağara yakınlarına geldiği zaman, Hz. Ebû Bekir gayr-i ihtiyarî endişelenmiş, tedirgin olmuş; Hz. Peygamber ise bir an bile sarsılmadan, yâr-ı gâr yani mağara dostu diye anılan sâdık arkadaşına: "Allah bizimledir." diyerek teselli vermiş, Hz. Peygamber'in sükûnet, huzur ve gönül rahatlığı Hz. Ebû Bekir'e de geçmiştir.³ İşte o yüce dostu Sıddîk denilmesi; böylesine derin sadâkat ve itimâda, sarsılmaz bir imâna sahip olmasındandır. Hicret gibi son derece çetin, güç bir yolculukta Hz. Peygamber'e eşlik etme şerefine nâil olan Hz. Ebû Bekir'deki bu faziletler onun Cenâb-ı Hak'a olan yakınlığının birer nişânesidir. Öyle bir yakınlık ki onu peygamberlikten önceki en büyük makam olan velâyet derecesine ulaştırmış; "ikinikinci" âyetiyle o mağaradaki İlâhî safâya mahrem olan

¹ Tevbe, 9/40.

² Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s. 281.

³ Hak Dîni, C.IV, s.2546-2547.

Hız. Peygamber'le birlikte anılması bu yakınlığı adeta tes-
cil etmiştir:

Ġār-ı ğurbetde ma'ıyyet şerefin hâsıl idüp

"Sâni-i işneyn" idi o şafâya mahrem

Vechî, NM 1, 98^b

1.18: جَنَّاتِ عَدْنٍ : 1

" ... Adn Cennetleri ..." Allâh'ın mü'minler için ebedî bir istirahat yeri olarak yarattığı, insanların ta-hayyül edemeyeceği güzellikteki Adn Cennetleri; Cenâb-ı İ-lâhî'nin tecellî ettiği, Hakk'a yakınlık ve bâkî olma sı-fatlarını taşıyan, özellikle peygamberlerin, velîlerin ve şehitlerin ebediyyen kalacakları meskendir.² Na'tlarda Adn Cennetleri'nin; Zümer Suresi'nde: "... artık ebediyyen kal-mak üzere girin buraya." meâlindeki âyetle³ birlikte ele alındığını ve yalnızca Hız. Peygamber'in ümmetine mahsus bir lutfu olduğunu görüyoruz.

1.19: التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ : 4

" ... Tövbe edenler ve ibâdet edenler...". Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine îmân ve itâat eden, yasaklarından da kendilerini koruyan veya tövbe edenler bu âyetin sonunda belirtildiği gibi cennetle müjdelenmişlerdir.⁵ İnsanları

¹ Bu ibâre Kurân-ı Kerîm'de on bir âyette geçmektedir. İlk geçtiği sûre ve âyet: Tevbe, 9/72.

² İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi (Ferahur-Rûh), İst., 1294, C.I, s.29, 34, 139.

³ Örnekler için bkz. Zümer, 39/73.

⁴ Tevbe, 9/112.

⁵ Hak Dini, C.IV, s. 2625-2626.

İslâm dînine davet eden Hz. Peygamber, zâhirde ve bâtında öyle fazilet ve güzelliklerle donanmıştır ki îmân nurundan yoksun olan günahkarlar onu görünce; hidâyet ederek tövbe ve ibâdet edenler sınıfına dâhil olur, yani cennetle, müjdelenen mü'minler arasına girerler.¹

El-kavmi lâ yestagfirün "tübü ilâ'llâh" dimedi

Anı göricek olalar "et-tâ'ibüne'l-'âbidün"

Şeyyad Hamza, ŞHBM, 16

1.20. ... **فَاصْبِرْ** ...¹ :

"... sabret ..." meâlindeki bu ibâre Kur'ân-ı Kerîm'de on iki âyette yer alır. Bu emirle peygamberlere risâlet ve nübüvvet görevini yerine getirirken hoşgörülü, affedici ve sabırlı olmaları telkin edilmiştir. Özellikle Meâric Suresi'nde "Fasbır sabren cemîlen" âyetiyle³ Hz. Peygamber'e güzel bir sabır yani kendisini üzmeyen ve Cenâb-ı Hak'ın hüsn-i rızasına uygun bir sabır telkin edilir. Zîrâ Allah her şeyi görür ve bilir. Son hüküm O'nundur. Bu inanca samimiyetle bağlanan bir müslüman en zor ve en sıkıntılı anında bile tahammül etmeye, sabır göstererek şükretmeye kendinde güç bulur. Ahlâkî bir olgunluk ve fazilet olan sabrın en güzel örneğini de: "Sabrı olmayanın î-mânı tamam değildir." veya "Sabır dinin yarısıdır." diyen Yüce Peygamber'de görürüz. İnsanların en güzel huylusu olan Hz. Muhammed; Kur'ân-ı Kerîm'i kendisine ahlak edinmiş, insanları Hak yoluna çağırırken verdiği zahmetli ve meşak-katli mücadelenin her anında bu İlâhî emre tâbi olmuştur.

¹ Ayrıca bkz. "Tübü ilâ'llâh", Nûr, 24/31.

² Hûd, 11/49 ...

³ Meâric, 70/5.

Etrafındakileri irşâd ederken; bir taraftan "kum fenzir" âyetinin gereğine uyarak, onlara âkıbetlerinin vehâmetini anlatmış; diğer yandan "fasbir" emrine uyarak sabır, hoş-görü ve affın enginliğine bir misal olmuştur. Sünbülzâde Vehbî, Hz. Peygamber'in bu eşsiz ahlâkını bir gül bahçesine benzetirken; sabır telkin eden İlâhî hitâbı da burada esen tatlı, latif rûzgara benzetir.

Senâ-yı serv-i kaddi "kum fenzir"

Sabâ-yı gülşen-i ahlâkı "fasbir"

Sünbülzâde Vehbî, D, 5

1.21. ... لَاتَخَفْ ...¹ :

"Korkma" anlamına gelen bu fiil; Kur'ân-ı Kerim'de dokuz âyette Cenâb-ı Hak'ın peygamberlere en zor, en sıkıntılı anlarında yönelttiği hitap olarak yer alır. İnsanların en müşkül zamanı da kıyâmet gününde herkesin amellerinin tartılacağı, iyi ve kötü her türlü hareketinin hesaba çekileceği andır. Bu gün geldiği zaman müslümanların yegâne ümidi Şefîü'l-Müznibîn olan Hz. Peygamber olacaktır. Kendisinden şefaat dileyen bütün ümmetinin dileği ondan bu hitâbı duyabilmektir:

Cismimiz hevl-i kıyâmetden tutacak ditreme

Umaruz şefkat zebânıyla diyesin "lâ tehaf"

Zâtî, NM 1, 21^a

¹ Hüd, 11/70; ...

1.22. ... فَاَسْتَقِمْ ... 1 :

"Doğru ol, doğrulukla hareket et" meâlindeki bu ibâre Hûd Suresi'nden alınmıştır.¹ İbni Abbas'dan rivayet edildiğine göre; Kur'ân-ı Kerim'de Resûlullah için bu âyetten daha şiddetli ve daha meşakkatli bir âyet nâzil olmamıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber: "Hûd Suresi beni kocattı." demiştir.² Âyetin tamamında: "Habibim; beraberindeki tövbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi doğrulukla hareket et; aşırı gitmeyin (yani Allah'ın tayin ettiği hududun dışına çıkmayın); zîrâ Rabb'in ne yaparsanız hepsini görücüdür." buyrulmuştur. Bu âyetin Hz. Peygamber'e "Beni kocattı." dedirtecek kadar zor gelen kısmı ümmetinin de doğru yoldan ayrılmaması emridir.

Böylesine kesinlikle belirtilen doğruluk şâirâne bir benzetmeyle bir bahçeye teşbih edilir ki mirâc gecesinde gözleri görmesi gerekenden başka yöne sapmayan,³ Rabb'inin en büyük âyetini müşahede eden Hz. Peygamber'in boyu da bu istikâmet bağında yükselen son derece düzgün bir serviye benzetilir:

İki çeşmi nergis-i gül-zâr-ı "mâ zâga'l-başar"

V'ey ki kaddûn "festakîm" büstânına serv-i revân

Hüdâyî, NM 1, 100^b

¹ Hûd, 11/112.

² Hak Dîni, C.IV, s. 2830; Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s.342.

³ Bkz. " " " " , Necm, 53/17.

1.23. قُلْ كَفَى 1 :

"Yâ Muhammed de ki: Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah yeter." Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'le ortaya koyduğu delil ve âyetler O'nun risâletini tasdik etmektedir ve Allah'ın şehâdeti Peygamberliğinin isbatı için yeterlidir² mânâsını taşıyan "Ra'd Suresi"nin bu son âyeti; müşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyerek, Allah resûlünün fevkalbeşer, melek cinsinden biri olmasını ve kendileri gibi yiyip içen, gezen bir insanın peygamber olamayacağını iddia etmeleri üzerine nâzil olmuştur.³

Son asır şairlerinden Osman Kemâlî, nakıs iktibasla bu âyeti ele alırken; Hz. Peygamber'in bir insan olmakla birlikte, insanların "kul kefâ" remzinin mânâsına mazhar olan Yüce Resûl'ü anlamakta âciz kaldığını ifade eder:

Bir beşersin kim beşer âciz seni idrâkde

Çünkü sensin mazhar-ı nazmûn-ı remz-i "kul kefâ"

Osman Kemâlî, DKAS, 19

1.24. ... غَيْرِ ذِي زَرْعٍ ... 4 :

"... ekin bitmez, ekimsiz ..." Mekke-i Mükerrerme eskiden kayalık ve ziraata elverişli olmayan susuz, çorak bir yerd. Rivâyete göre Hz. İbrâhîm'in eşi Sâre'den çocuğu olmayınca; Sâre, cariyesi Hâcer'i Hz. İbrâhîm'e bağışlar. Fakat Hâcer'den İsmâil A.S. dünyaya gelince bu duruma tahammül edemez ve Hz. İbrâhîm'den Hâcer ile İsmâil'i uzak bir yere götürmesini ister. Hz. İbrâhîm onları Mekke civa-

¹ Ra'd, 13/43.

² Hak Dini, C.: 4, s.3006-3007.

³ a g e., C.:4, s.2999-3000

⁴ İbrâhîm, 14/37.

rına götürür. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın lutfuyla o ekin bitmeyen, çorak vadide zemzem suyu ortaya çıkar. Daha sonra Hz. İbrâhîm ve İsmâil Kâbe'yi inşa ederler. Aradan uzun yıllar geçer; neticede Hz. Muhammed'in peygamberliği ile o bölge İslâmîyet'in doğuş yeri; Mekke ise asırlar boyunca müslümanlığın odak noktası olur. İşte bu ekin yetişmeyen vadi-deki tarlanın ürünü Hz. Peygamber'dir; yine zemzem suyunun bir pınar halinde kaynamasının sebebi de Hz. Peygamber'dir:

Hâşıl-ı mezra'a-i vâdî-i "ğayri zî-zer"

Bâ'is-i cüşiş-i ser-çeşme-i âb-ı zemzem

Vechî, NM 1, 97^b

Vechî'nin bu beyitte; Hz. İbrâhîm ve Hz. İsmail'in oraya yerleşerek Mekke şehrini kurmaları ve Kâbe'yi inşa etmelerini; asırlar sonra Hz. Peygamber'in burada doğup, İslâmîyet'i tebliğ etmesi için bir zemin hazırlamak şeklinde ele aldığını görüyoruz.

1.25. وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي ... 1 :

" ... ona ruhumdan üflediğim zaman ..." Allah, kuru bir çamurdan veya suretlenmiş balçıktan insanı yarattığı zaman; ona ruhundan üfleyerek bu İlâhî feyz ile madde-den insana tekamül ettirmiştir. Sonra da balçıktan yaratıp, ruhuyla yükselttiği Hz.Âdem'e meleklerin secde etmelerini buyurmuştur. Zirâ insanoglu bu İlâhî nefes ile âdetâ bir sûret-i Rahmân olmuştur. Yaratılıştta insana bahşedilen bu lutuf, neslinden Hz. Muhammed'in dünyaya gelmesi ve O'na ümmet olmaları dolayısıyla, Hz. Peygamber'in hatırı içindir:

Hâtır-ı pâkiñ için Âdem'e oldı ikrâm

وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي

buyurdu Mevlâ

Müştak Baba, D, 3

¹ Hicr, 15/29.

1.26. ... اَدْخُلُوْهَا بِسَلَامٍ ...¹ :

"Selâmetle girin ona ..." Dünyâda iken şeytana uyup küfür ve isyan yoluna sapmaktan kendini koruyan, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna güzel ameller ve rahmetine sığınan bir kalp ile gelen müminlere ebediyyen kalacakları; dârü's-selâm yani bir selâmet ve emniyet yurdu olan cennete girmeleri için bu hitap yapılacaktır.² Bu davete ilk muhatap olan; ebedî saadete nail olan zümrenin başında yer alan ve ümmetine cennet kapılarını açan Yüce Peygamber'dir:

Odur mukaddem-i ashâb-ı huld u fâtiḥ-i cennet
 Odur muḥâṭab-ı pişin-i اَدْخُلُوْهَا بِسَلَامٍ
 Rızâyî, NM 1, 34^a

1.27. ... اَلْعَمْرٰنُ ...³ :

" (Habîbim) senin ebedî yâd-ı cemîline yemin ederim ki ..."⁴ müfessirlerin "varlığın ve bekân hakkı için, hayatın hakkı için veya ümmetinin üzerindeki hakkına yemin ederim" şeklinde mânâlandırıldıkları bu âyet Hz. Peygamber için büyük bir tazîmi ifâde eder. Zira dünyâ kurulduğundan beri Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed'den daha şerefli birini yaratmamış ve ondan başka hiç kimsenin hayâtına yemin etmemiştir.⁵

¹ Hicr, 15/46; Kâf, 50/34.

² Hak Dîni, C.V, s. 3066; C.VI, s. 4520.

³ Hicr, 15/72.

⁴ Kur'ân-ı Hakîm, C. II, s. 481.

⁵ a.g.e., a.s.; Kadı İyâz, Şifâ-i Şerîf, Ter:Naim Erdoğan-Hüseyin Erdoğan, İst.1977, s. 39-40.

On altıncı asır tekke şairlerinden Şemseddin Sivâsî; Hz. Peygamber'in Allah yanındaki değerini öğrenmek isteyenlere, bu âyeti okumalarını tavsiye eder:

Nezd-i Hak'da kadrini bilmek dilersen ümmetâ
Gel "le-‘amrük" âyetin okı ne hoş takrîr ider

Şemseddin Sivâsî, D, 32

Şeyh Gâlib de, meşhur müseddes na'tında, bu âyeti; adetâ Cenâb-ı Hakk'ın sevgili Peygamber'ini doğrulamak için gönderdiği bir fermana benzetirken, Allah'ın bu şekildeki ta'zîmine mazhar olan Hz. Muhammed'in, bu şerefle Hakk'ın huzurunda en önde yer aldığına işaret eder:

Dîvân-ı İlâhî'de ser-âmedsin efendim
Menşûr-ı "le-‘amrük"le mü'eyyedsin efendim

Şeyh Gâlib, D,55^b

Hz. Peygamber'in şanında inen ve O'nu şerefleendirme mâhiyeti taşıyan bu âyet; na'tlarda genellikle Hz. Muhammed'in kâinâtın yaratılışındaki tek sebep olduğunu bildiren "Levlâk" kudsî hadisi ile birlikte ele alınır. "Levlâk" hadisi Hz. Peygamber'in güzel endamı için biçilmiş bir kaftan¹ "le-amrük" âyeti de peygamberler sultanının başına konmuş bir taçtır:

Ki "Levlâk" anuñ şânına indidi
"Le-‘amrük" başı üzre t̄ac indidi

Mesûd bin Ahmed, SN, 12

"Le-amrük" âyeti, "Levlâk" kudsî hadisi ve "Ve'd-Duhâ Sûresi" Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'i olan Hz. Peygamber'e sevgisini, ta'zîmini belirttiği âyet, hadis ve sûrelerdir.

¹ Bkz. ilgili hadis.

Şeyhî, bunların hepsini bir araya getirirken bizzat yaratıcının dilinden övülen Hz. Peygamber'i medhetmeye hiç kim-
senin cesaret edemeyeceğini söyler:

İy fahr-i halk kimde ola zehre medhûne

Çün Hak didi "Le-‘amrûke Levlâke Ve'd-Duhâ"

Şeyhî, HŞ, 18

1.28. ... الصَّفْحُ الْجَمِيلُ ¹ :

Bu âyetle Hz. Muhammed'in; peygamberliğini kabul etmeyerek, kendisini inkâr edenlere karşı safh-ı cemîl ile muamele etmesi bildirilmiştir. Zirâ bütün mevcûdâtı yaratan, her şeyin aslını, hakikatini bilen Allah; insanlar hakkındaki hükmünü belli bir zamanda açığa çıkaracaktır. O yüzden Hz. Peygamber'in o güne kadar sabırla bekleyerek, kendisini tekzib edenlere karşı affedici olması, iyilikle ve güzellikle muamele etmesi; kılıcın keskinliğinden daha tesirli ve daha hayırlı bulunmuştur.² Bu yüzden insanların en güzel huylusu ve cömerdi olan Hz. Peygamber'e; hoşgörü, affetme ve iyilikle, tatlılıkla, yumuşaklıkla muamele etme meziyeti en güzel sıfatlardan biri olmuştur:

"Şafh-ı cemîl" zâtınadur ahsenü'l- sıfât

Fazl-ı cezîl o hâzretedür ecmelü's-şiyem

Azîz, NM 3, 18^a

¹ Hicr, 15/85.

² Hak Dîni, C.V, s. 3074.

1.29. ... سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي ...¹ :

Seb'a yedi; mesânî de ikişer, ikilenmiş, iki katlı mânâlarına gelir. Bu âyetin bir kaç değişik tefsiri varsa da en yaygın görüş; âyetle "Fâtiha Sûresi"nin kast edildiğidir. Yedi âyetten müteşekkil olan "Fâtiha" namazın her rekatinde, duâların başında ve sonunda okunan, her âyetin sonunda mim veya nun harfleriyle iki fâsılası olan, yine her âyeti çifte mazmun ihtiva eden bir sûredir. Bir adı da "Ümmü'l-Kur'ân" olan bu sure Kur'ân-ı Kerîm'in özü veya kalbi olarak kabul edilir. Böyle bir öneme hâiz olan "Fâtiha Suresi"nin ve Kur'ân-ı Kerîm'in bu âyetle bildirildiği gibi; Hz. Peygamber'e "verilmesi", O'nun Allah yanındaki mümtaz yerini ilan eder.²

Azîz Mahmûd Hüdâyî, mazhar-ı zât olan Yüce Peygamber'i Cenâb-ı Hakk'ın bir aynası, Nûr-ı Muhammedî'nin sahibi olmakla da Allah'ın nûru olarak isimlendirirken; O'nun "seb'a'l-mesânî"nin sırrı olduğunu ifade eder:

Āyine-i Rahmānī
Nūr-ı pāk-i Sübhānī
Sırr-ı "Seb'a'l-Mesānī"
Sensin yā Resūla'llāh

Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 44

Bu âyet, Hz. Peygamber'in hem sûret, hem de sîret olarak mükemmelliğini, mazhar-ı tām olduğunu göstermek üzere yüzüyle ilgili bir unsur olarak da ele alınır.³

¹ Hicr, 15/87.

² Hak Dîni, C.V, s. 3075-3076.

³ Bkz. Hz. Peygamber'in Bedeni Özellikleri, Yüz.

1.30 ... إِنَّا كَفَيْنَاكَ ... 1 :

"Muhakkak ki biz yeteriz ..." ² Müşrikler, Hz. Peygamber ve ilk müslümanlarla alay ettikleri, onlara çeşitli eziyetlerde buldukları zaman bu âyet nüzül ederek Cenâb-ı Hakk'ın o müstehzîlerin hakkından geleceği bildirilmiş, Hz. Muhammed'e kendini üzmemesi, ibâdete devam etmesi buyrulmuştur. ³

Sünbülzâde Vehbî, Hz. Peygamber'in dînini yüceltme yolunda verdiği mücadeleden sancağının yazılarının: "Biz sana apaçık bir fetih ve zafer yolu açdık." meâlindeki âyet; ⁴ zafer nişânesi olarak taşıdığı bayrağın yazısının da Cenâb-ı Hakk'ın O'nunla birlikte olduğunu ifade ederek, gücüne güç katan İlâhî lutfu işaret eden "innâ kefeynâ" âyeti olduğunu söyler:

Huṭṭ-ı rāyeti "innâ fetehnâ"

Livā-yı nusreti "innâ kefeynâ"

Sünbülzâde Vehbî, D, 5

1.31. سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ ... 5 :

"Kulunu (Muhammed S.A.V.'i) bir gece Mescid-i Harâm'dan (alıp) Mescid-i Aksâ'ya kadar götüren (Zât-ı ecelle ve a'lâ her türlü nakîsâlardan) münezzehtir. (O Mescid-i Aksâ ki) biz onun etrafına (feyz ve) bereket

¹ Hicr, 15/95.

² Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s. 484.

³ Hak Dîni, C.V, s.3079.

⁴ Bkz. ilgili âyet, Fetih, 48/1.

⁵ İsrâ, 17/1.

verdik (ve o gece yolculuğunu) ona (o peygambere) âyetlerimizden bâzısını gösterelim diye (yaptırdık). Şüphesiz ki O, (asıl) O (herşeyi) hakkıyla işiten, (herşeyi) kemâliyle görendir.¹ İsrâ Sûresi'nin mirâc hâdisesinden bahsedilen ilk âyetinin tamamı bu meâldedir. Na'tlarda bu âyet, nâkıs iktibasla ele alınmasına rağmen; âyetin tamamı ve mirâc gecesi ile o gece vukû bulan hârikulâde olaylara telmih yapılır. Özellikle isrâ veya esrâ diye adlandırılan bu gece yolculuğunun ardından Hz. Peygamber'in "kâbe kavseyn ev ednâ"² makâmına ulaşması ve vasıtasız olarak vahiy alması bu âyetle birlikte işaret edilen hâdiselerdendir:

Kurb-ı "ev ednâ" vü "sübhân ellezî esrâ"yı sen

Bulup anda rüşen itdüñ her ne var râz-ı nihân

Ahmedî, CH, 65

Hz. Peygamber'in "ev ednâ" âyetiyle işaret edilen yakınlık makâmına ulaştığı bu kutlu gecenin bir adı da bu âyetten mülhem "şeb-i isrâ"dır.³ Bu mucizevî gecede urûc (yükselme) mânâsına gelen mirâc hâdisesi, Cenâb-ı Hakk ile hiç bir varlığın ulaşamadığı yakınlığa Yüce Peygamber'in nâil olmasıyla tamamlanmıştır. Hâşimî, bu noktadan hareketle söz konusu âyeti ele alırken, Peygamber'in kalbine dolan vâridât ile de vasıtasız vahiy almaya⁴ telmih yapar:⁵

"Kâbe kavseyn"e irişdüñ oldı mi'râcuñ tamâm

Sırr-ı "sübhân ellezî"den tıldı kalbün vâridât

Hâşimî, NM 1, 99^a

¹ Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s. 508.

² Bkz. Necm, 53/9.

³ Necâtî, D, 18.

⁴ Bkz. Necm, 53/10.

⁵ Âyetin iktibas edildiği diğer örnekler için bkz.: Ahmedî, CH, 64; İN, 3^b.

1.32. : 1 ... عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّجْمُوعًا .

" ... ümit edebilirsin, Rabb'in seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir."² Allah'ın sevgili Peygamber'ine bahsettiği Makâm-ı Mahmûd, herkesin şükranla tazim edeceği muazzam bir makamdır ki hadislerle bildirildiğine göre Livâ-i Hamd altındaki büyük şefaât yeridir.³ "Her Peygamberin yapacak olduğu bir duâsı vardır. Ben duâmı ümmetim için şefaât olarak kıyâmet gününe sakladım."⁴ diyen Hz. Peygamber, mahşer gününde insanların dünyâdaki amellerinden dolayı hesap verecekleri çetin zamanda yalnızca kendisine verilen şefaât yetkisiyle ümmetini ebedî rahata kavuşturacaktır. Bu yüzden Makâm-ı Mahmûd; kısaca mahşer halkının o günün yegâne şefaâtçisine hamd ederek, minnetdarlıklarını arz edeceği şefaât makamıdır⁵ denilmiştir.

Hüseyin Şemsi Ergüneş, na'tında hadislerde bildirilen bu yüce makâmın; Kur'ân-ı Kerîm'de de bu âyetle açıkça belirtildiğine dikkat çekerken, Cenâb-ı Hak'ın bu âyetle Hz. Peygamber'i ta'zîm ettiğine işaret eder:

Hâzret-i Hak seni tebcîl ile Kur'ân'da dedi

عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّجْمُوعًا .

Şemsi, D, 2

Tekke edebiyatı şairlerinden Azîz Mahmûd Hüdâyî, âyetle bildirilen bu makamdan bahsederken Allah'ın bütün peygamberlerden hoşnud olduğunu; ancak Makâm-ı Mahmûd'u

¹ İsrâ, 17/79.

² Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s. 523.

³ Hak Dîni, C.V, s.3194.

⁴ Kadı İyâz, Şifâ-i Şerif, Ter.:N.Erdoğan, H.S.Erdoğan, İst. 1977, s.223.

⁵ Sahîh-i Buhârî, C.XI, s.127-129.

yalnızca Hz. Peygamber'e lutfettiğini söyler:

Kimudan gerçi Hâk hoşnûd olupdur

Makâm ammâ aña Mahmûd olupdur

Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 12

Bir diğ̈er na'tinde Hüdâyî, adeta bu ayrıcalığı a-
çıklayarak; kâinâtın yaratılmasındaki yegâne maksat olan
Hz. Peygamber'in lutuf ve cömertlik kaynağı olduğunu da
belirterek bu makamın sadece Hz. Peygamber'e has olmasına
sebeup gösterir:

Ey menba'-ı lutf u cûd

Yirûn Makâm-ı Mahmûd

Yaradılmışdan maksûd

Sensin yâ Resûla'llâh

Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 45

Görülüyor ki bu âyet, na'tlardan tesbit edebildi-
ğimiz örneklerde, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e olan ta-
zîmini ve onun diğ̈er peygamberlere göre üstünlüğünü ifade
etmek üzere ele alınmış; ancak Makâm-ı Mahmûd'un bir şe-
faat_yeri olduğu üzerinde fazlaca durulmamıştır.

1.33. ... اصحاب الكهف ...¹ :

" ... mağara sahipleri ..." mânâsına gelen bu i-
bare Kehf Suresi'nde anlatılan kıssanın kahramanları için
kullanılan bir isimdir. Hıristiyanların Hz. İsâ'nın inan-
cını terk ederek, İncil'i tahrip ettikleri bir dönemde

¹ Kehf, 18/9.

dinine bağlı yedi genç; zamanın putperest meliki Dakyanus'un zulmünden korunmak için yanlarında bir de köpekle, şehrin yakınındaki bir mağaraya sığınırılar. Allâh'ın emriyle burada üç yüz dokuz yıl uyuyan geçler, bu sürenin sonunda bir günlük uykudan uyanırmış gibi kalkarlar ve içlerinden birini şehre gönderirler. Şehrin kapılarında haç işareti gören genç şaşırır. Aynı zamanda alışveriş ettiği kimselere verdiği, Dakyanus zamanından kalma sikkeler de etrafını hayrete düşürür. Derken mesele anlaşılır, zamanın dindar imparatoru bu şaşırtıcı hadiseyi yerinde görmek amacıyla mağaraya gider. Ancak Ashâb-ı Kehf, bu sefer kıyâmete kadar sürecek olan uykuya dalarlar.¹

Kur'ân'daki bu kıssa, Allâh'ın rahmetine sığınanların İlâhî lutufdan mahrum kalmayacağına işaret ederken; ölümden sonra dirilmeye, yani kıyâmete de bir örnek teşkil eder. Hüdâyî'nin na'tında ise bu konuya telmih yapılırken; şair, Hz. Peygamber'in lutuf ve şefaatine nâil olma arzusunu dile getirerek, Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin bile cennetlik olduğundan bahisle kendisine de Yüce Peygamber'in kapısında kulluk edebileceği bir yer gösterilmesini ister. Gerçekte Resûlullâh âşığı için O'nun kapısında kul olmak, cennetlik olmaya tercih edilecek bir şereftir:

Umaram kapuñ Hüdâyî bendeñe ola maķâm

Kim seg-i "Aşhâb-ı Kehf"e cennet olmışdur mekân

Hüdâyî, NM 1, 101^a

1.34. ... مَكَانًا عَلِيًّا ...² :

"...biz, onu yüce bir yere yükselttik..."³ Terzilik, ilm-i hat, astronomi ve aritmetikle ilk uğraşan; kendisine otuz sahife indirilen İdris Peygamber'in üç yüz altmış yaşında

¹ Konu hakkında bilgi için bkz.: Hak Dîni, C.V, s. 3231-3244.

² Meryem, 19/57.

³ Kur'ân-ı Hakîm, C. II, s. 558.

iken göğün dördüncü katına kaldırıldığı söylenir.¹

Efe namıyla meşhur, Erzurumlu mutasavvıf şair Muhammed Lutfî; Kur'ân-ı Kerîm'de yüce bir makama yükseltildiği bildirilen İdris AS.a bahşedilen bu lutuf ve şerefi Hz. Peygamber'in yüzü suyuna bağlar:

İdrîs'e verip Hâzret-i Hâk şân u şerâfet
Yüzüfî suyu hürmetine "mekânen 'aliyyen"

Muhammed Lutfî, HH, 50

1.35. ... صَادِقُ الْوَعْدِ ...² :

"...va'dinde duran, sözünü yerine getiren..." Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsmâil için kullanılan bu sıfat dînî ve edebî kültürümüzde Hz. Peygamber için bir ad olmuş ve Emîn ismiyle kullanılmıştır.³ Hz. Peygamber'in dürüstlüğü, doğru sözlülüğünü ve güvenilir şahsiyetini anlatan bu ismin na'atlardan tesbit edebildiğimiz örneklerinde O'nun Nûr, Sirâc gibi isimleriyle birlikte kullanıldığını gördük. Hem Nûr-ı Muhammedî'nin ezelde kâinâtın yaratılışındaki feyizli kaynağı olması, hem de Hz. Peygamber'in kıyamete kadar hidâyetiyle âlemleri küfür karanlığından kurtarması yönüyle ele alınan bu isimlerin; Yüce Peygamber'in dürüst, doğru, saf ve tertemiz şahsiyetiyle bir ilgi içinde bulunduğunu düşünebiliriz:

Şıfatı "Şâdıku'l-Va'dü'l-Emîn"dür

Sirâcü'l-Evvelîn ü Âhirîn'dür

Mehmed, IN, 67

"Şâdıku'l-Va'd" Nûr-ı halk Peygamber-i 'âlî-cenâb

Şem'-i bezm-i kümmelîn ey kâ'inâta muktedâ

Ahmet Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 35

¹ İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi, C.I, s.222; C.II, s.160.

² Meryem, 19/84.

³ Kara Dâvud, Delâil-i Hayrât Şerhi, Mev. Müz. Ktp., Nu: 4914, yk. 149^a.

Hız.Peygamber'in en doğru sözlü ve en güvenilir insan olması yanında,âlemlere rahmet olarak gönderildiğini bildiren "Rahmeten li'l-âlemîn" âyeti¹ hem mânâ,hem de kâfiye yönünden bir benzerlik içindedir.Bu sebeple Şeyhoğlu Mustafa, Hürşid-Nâme'de bu iki âyeti bir arada ele almıştır.²

1.36. ... وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى 3 :

"Hem arzı,hem de yüksek yerleri yaratan Rahmân,arş üzerine istivâ buyurdu."⁴ Bu âyetlerde Cenâb-ı Hakk'ın önce yaratıcı kudreti,daha sonra da yarattıkları üzerindeki hâkimiyeti anlatılmaktadır.Bir şeyi kaplamak,örtmek;istilâ etmek; denk olma mânâlarına gelen istivâ, burada Yüce Yaratıcı'nın emir ve hükmünün arşı kaplaması anlamına gelir.Buradan hareketle saçların insan vücudunun en üst noktası olan başını örtmesi,kaplaması arasında bir ilgi kurularak;Hz.Peygamber'in insanları hidâyete götüren doğru yola⁵ benzetilen saçları ile bu âyetleri Nesîmî bir beyitte ele alır:

إِنَّ هَذِينَ السَّبِيلِ
وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى
Nesîmî,D,43

1.37 وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ 6 :

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." Bu âyet ile Hz.Peygamber'in başka bir sebep ile değil,yalnızca bütün âlemlere bir rahmet olması için gönderildiği belirtilir.0'nun peygamberliğinin,bütün kâinatı içine aldığı ve bütün

¹ Enbiyâ,21/107.

² Bkz.ilgili âyet;Şeyhoğlu Mustafa,HN,134.

³ Tâhâ,20/4-5.

⁴ Hak Dîni,C.V,s.3318.

⁵ Bkz.El-İnsân,76/3.

⁶ Enbiyâ,21/107.

varlıklara ebedî saadet ve kurtuluş yolunu gösteren İslâm dinini tebliğ ederek, bu hidâyet vesilesi ile akıl sahibi bütün canlıları rahmet, merhamet ve şefkat nuruna çağırarak görevli olduğu bildirilir¹:

"Şirâta'l-müstakîm" andan bulındı
Behişt ü ger cahim andan bilindi

Anuñçün "Rahmeten li'l-âlemîn"dür
Anuñçün "Şādıku'l-va'dü'l-emîn"dür

Şeyhoğlu Mustafa, HM, 134

Bu âyetten kısmî iktibasla, Hz. Peygamber'in "Rahmeten li'l-âlemîn" ismine işaret edilirken; O'nun inanan ve itaat edenler için bir müjdecisi, Allâh'ın emirlerine uymayanlar için bir korkutucu ve kıyamette dinine olan davetine icab edenlere şehâdetini bildiren Mübeşşir, Nezîr ve Şâhid isim ve görevleriyle dünyaya gönderildiği ifade edilir:

Cümle 'âlem milkine Şâhid Mübeşşir hem Nezîr
Eyledi Hâk çünkim "erselnâk" ey fahr-i cihân

Kivâmî, FSM, 9

Cenâb-ı Hakk'ın dîni ve vahyi kendisine emanet ettiği, her işinde ve sözünde doğru, yeryüzündekilerin güvenesi olan Hz. Muhammed'in bir ismi de Emîn'dir.¹ Doğruluğuyla tanındığı için bu ad kendisine peygamberliğinden önce verilmiştir. Âlemlere rahmet olarak gönderildiği âyeti ele alınırken; O'nun peygamberlik hazinesinin emanet edildiği güvenilir, doğru ve âdil şahsiyetine bu sıfatıyla temas edilir:

Nebî kim ol kamu işde Emîn'dür
Vücûdı "Rahmeten li'l-âlemîn"dür

Mehmed, IN, 67

¹ Hak Dîni, C.V, s. 3375.

² Bkz. "Şādıku'l-va'd", Meryem, 19/84; ayrıca Emîn ismi.

Nübüvvet gencine şāh-ı emīnsin
Hudā'dan "Rahmeten li'l-'ālemīn"sin

Kemāl Paşazāde,YZ,34

Rahmeti bütün kâinâtı kuşatan Yüce Peygamber'den,
ümmetinin en büyük dileği şefa'at ve mağfiretidir. Böyle bir
istekle O'na yönelirken bu âyet bir delil veya şahid olur:

Evvel āhir bu Muhibbī senden umar mağfiret
iki 'ālemde çü sensin "Rahmeten li'l-'ālemīn"

Muhibbī,D,2

Hâsılı kâffe-i âlemlere Rahmet sensin
Şâhidim işte sarîh "ve mâ erselnâke illâ"

Şemsî,D,2¹

1.38.

... تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ ...

2 :

"...Allâh'a tövbe ediniz..."meâlindeki bu âyetle inananların günahlarından pişman olarak bir daha yapmamak üzere tövbe etmeleri emredilir. Bu tövbe öncelikle ferdin içinde yaşadığı cemiyetin ahlâkî düzenini bozulmaktan korur. Ayrıca tamamen Allah'ın rızasını isteyerek tövbe eden, günahdan ibadete yönelen kişi Cenâb-ı Hakk'ın lutfuyla bağışlanarak bu günahı hiç işlememiş gibi olur.

Şeyyad Hamza'nın na'tında bu âyet;tebliğ ettiği dinin nuruyla bir hidayet güneşi olan Hz.Peygamber'i görenlerin, imân ederek tövbe edenler sınıfına dahil olduğunu ifade etmek üzere ele alınır.³

¹ Âyetle ilgili diğer örnekler için bkz.:Ahmedî,İN,3^b;Şeyhî, HŞ,16;Nâdirî,NM 1,92^a;Şeref Hanım,D,10;Leylâ Hanım,D,5; Osman Kemâlî,DKAS,19;Ahmet Remzi Akyürek,A.R.A.ve Şiirleri, 80.

² Nûr,24/31;Tahrîm,66/8.

³ Ayrıca bkz.:Tevbe,9/112.

1.39. ... مَا كَانَ مُحَمَّدٌ 1 :

"Muhammed, erkeklerinizden hiç birinin babası değildir. Fakat Allâh'ın Resûl'ü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allâh, her şeyi hakkıyla bilendir."² Hz. Peygamber'in oğulları yetişkin yaşa gelmeden vefat etmişler, dolayısıyla Yüce Peygamber mecâzî olarak ümmetin babası olmasına rağmen; gerçekte ümmetinden hiç bir yetişkin adamın hakîkî mânâda babası olmamıştır. Ama O, bütün babalardan daha şefkatlidir. Zira Cenâb-ı Allâh'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği Resûl'üdür ve bütün peygamberlerin de sonuncusudur. Nübüvvet O'nunla sona ermiştir. Aynı zamanda O'nun İlâhî mührüyle kendisinden önce gelen peygamberlerin unutulması önlenmiş, Kur'ân-ı Kerîm ile her birinin mevcudiyeti tesbit edilmiştir.³ Böylece izah edilen âyetle, Hz. Muhammed'in Hak'ın Resûl'ü ve son nabî olduğu belirtilerek peygamberliğinin yüce şanı bildirilirken; peygamberlik silsilesinin ve bütün varlık âleminin yaratılmasındaki yegâne gâyenin de O olduğu açıklanır. Zâtî, âyeti nâkıs iktibasla ele alırken bu muhtevâyâ işaret eder:

Şânuñda durur âyet-i "mâ kâne Muhammed"

Ey mebde'-i bünyâd-ı cihân şehr-i nübüvvet

Zâtî, NM 1,21^a

1.40. ... إِنَّا لَنُحْسِنُ الصَّافُونَ 4 :

"Muhakkak biz saf halindeyiz, o saf dizenleriz." meâlindeki bu âyet ile saflar halinde namaz kılanlar kastedilmektedir.⁵

" Kadrini seng-i muşallâda bilüp ey Bâkî

Durup el bağlayalar karşıña yârân saf saf "

meşhur beytindeki hüsn-i ta'lîlin bir benzerini Bâkî'den yaklaşık iki asır önce yaşayan Şeyyad Hamza'da görüyoruz. Yüce

¹ El-Ahzâb, 33/40.

² Hak Dini, C. VI, s. 3905-3906.

³ a.g.e., a.s.

⁴ Sâffât, 37/165.

⁵ Kur'ân-ı Hakîm, C. II, s. 806.

Peygamber öylesine bir İlâhî güzelliğe sahiptir ki,bütün dünyâ güzelleri saflar halinde dizilip,gece gündüz O'nu tesbih ederler:

Cümle cihân gökçekleri dün gün müsebbihdür saña
Hâzretüne karşı turup "innâ lenehni's-şâffün"

Şeyyad Hamza,ŞHBM,15

1.41.

... لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ

1 :

"Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz..."Rahmân ve Rahîm olan Cenâb-ı Allâh'ın bütün günahlara mağfîret edeceğini bildiren bu âyet,Kur'ân-ı Kerîm'in en ümit verici âyetlerinden biridir.Ancak bunu takip eden âyetlerde görürüz ki,bu ümit günaha teşvik için değil;günahkârları en kısa zamanda samimiyetle tövbe etmeye davet içindir.²Hz.Peygamber'in:"Ne dünyâya,ne de dünyâda bulunan hiç bir şeye değişmem."³şeklinde ifâde ettikleri bu âyet,na'tlarda Cenâb-ı Hakk'ın lutfuna işâret edilerek;kulun günahları ne kadar çok olursa olsun,ümidini kesmeyeceğini belirtmek için ele alınır.Şâha yakışanın kulların hatasını affetmek olduğu inancıyla Sultan-ı Enbiyâ olan Hz.Peygamber'den bu vesile ile şefaati talep edilir:

Ol bunca cürm ile saña tutar ümidini
Sen bunca lutf ile kosañ anı degül revâ

Çün sen kemâl-i lutf ile "lâ taknatû" didün
Cürmüm ne deñlü çoğ ise kaç itmezem recâ

Karamanlı Nizâmî,D,79

Herkesin sorguya çekileceği o çetin mahşer gününde şefaatt dileyen çaresizler için bu âyet aynı zamanda bir delildir:

Bırakma ben garîbi bî-kes ü mahrûm o dîvânda
Delîl "lâ taknatû min rahmeti'llâh" yok mu Kur'ân'da

Gedâî,Beşiktaşlı Gedâî,67

¹ Zümer,39/53.

² Hak Dini,C.VI,s.4133.

³ Kur'ân-ı Hakîm,C.II,s.832.

1.42. ... فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ 1 :

" ... artık ebediyyen kalmak üzere girin buraya." Dünyada iken Allah'ın emirlerini yerine getiren ve yasaklarından kaçınan müminlere va'dolundukları cennete girmeleri için yapılan nidâdır. Mü'minler bu hitapla kendileri için hazırlanmış Adn Cennetleri'ne çağırılacaklardır. Bu yüzden âyetin na'tlarda: "Burası Adn Cennetleri'dir."² ibâresiyle birlikte, bir mısra halinde ele alındığını görüyoruz. Mahşer gününde cennetten Hz. Peygamber'in ümmetine böylece seslenilecek,³ melekler bu çağrıyı iletmek için bu âyeti okuyacaklardır.⁴ Ganîzâde Nâdirî ise; bu âyetleri bir nidâ olarak ele almaktan ziyâde; dünyâda iken Hz. Muhammad'in dine olan davetine uyanlar için, Yüce Peygamber'in cömertçe nimetlerini bahşedeceği cennetin kapısına tâ ezelde yazılmış bir davet şeklinde ifade eder:

Bâb-1 ni'met-hâne-i cüduñ da yazılmış ezel

هذه جنات عدن فادخلوها خالدين

Nâdirî, NM 1, 91^b

1.43. ... أَنَا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا 5 :

". Biz hakikaten apaçık bir fetih açtık." Bu âyet ile hem gelecekte vukû bulacak fetihler için açılan bir zafer yolu bildirilmiş; hem de müslümanların bir devlet olarak mevcûdiyetinin müşriklerce kabul edildiği Hudeybiye

1 Zümer, 39/73.

2 Tevbe, 9/72.

3 Muhibbî, D, 46.

4 Zâtî, NM 1, 22^a.

5 Fetih, 48/1.

barışına işaret edilmiştir. Nitekim İslâmiyet'in bu gâlibiyetler zincirini Hayber ve Mekke fetihleri takip etmiş ve yüce dinimizin bütün dinlere galebesi vadolunmuştur.¹ Fetih Sûresi'nin ilk iki âyeti bu mânâyı açıkça belirterek Hz. Peygamber'e ve ümmetine bu dünyâda fetih, âhirette mağfîret müjdesi verir. Hz. Muhammed'in gücüne işaret eden böyle bir muzafferiyet ve rahmet âyeti başka hiç bir peygambere nasib olmamıştır:

Resûl-i mürsel-i **إِنَّا فَتَنَّا**
 لك فتنا مينا didi Mevlâ
 Hâletî-i Gülşenî²

Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber' için bu âyetle açtığı yardım ve gâlibiyet bayrağı kıyâmete kadar zaferlerle dalgalanacaktır:

Livâ-yı nusretiñ "innâ fetehnâ" ile feth oldu
 Zamân-ı haşre dek dâ'im muzaffer yâ Resûla'llâh
 Zekâyî, D, 2

Zekâyî'nin bu beytinde Hz. Peygamber'in bayrak ve fetih sahibi bir sultana benzetilmesi yanında; Osmanlı padişahlarının tuğralarında kalıplaşmış bir ifade halinde yer alan "Hak muzaffer daimâ" ibâresine de telmih yapıldığını görürüz.

Allâh'ın son elçisi olan Hz. Muhammed'in Hak yolunda ve İslâmiyet'i yüceltme uğrunda verdiği mücâdelede bu âyet bir fetih ve zafer nişânesi olarak sancığına yazılmış; yine Hicr Suresi'nin: "Muhakkak ki biz yeteriz" meâlini taşıyan âyeti, bizzat Cenâb-ı Hakk'ın O'nunla birlikte olduğu ifadesiyle gücüne güç katan İlâhî lutfâ işaret ederek

¹ Hak Dîni, C.VI, s. 4405-4406.

² İbrahim Altunel, Hâletî-i Gülşenî Divanı. S.Ü.S.B.E. Basılmamış Y.L. Tezi Konya, 1988, s. 51.

elinde taşıdığı bayrak olmuştur.¹

Na't şairi olarak ün yapmış Nazîm, "Allah'dan bir nusret, düşmanlara karşı bir muzafferiyet" meâlindeki â-yet² ile Hz. Peygamber'in cihanı zapteden kılıcına, yani gücüne işaret ederken; "feth-i mübîn" âyetini de bu kılıca keskinlik veren bir cevher olarak ifâde eder:

Olsa cân te'sîr-i şemsîr-i cihân-gîrûn n'ola

Cevher-i "feth-i mübîn" "naşr-ı mina'llâh"a ki zâğ

Nazîm, D, 401

Edebiyatımızda hurûfî inancın en meşhur temsilcisi olan Nesîmî, "innâ fetehnâ" âyetindeki iki nun harfi ile Hz. Peygamber'in kaşları arasında bir ilgi kurarken; adeta Yüce Peygamber'in alnında bu âyeti hatırlatan kaşlarıyla, dînin ve ümmetinin kıyamete kadar muzaffer olacağı müjdesinin yazılı olduğu fikrini verir.³

1.44.

فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ 4 :

Rak; kağıt haline getirilmiş, yazı yazılan ince deridir. Menşûr ise; açılmış, yayılmış, yazılı harfleri nizâma konmuş demektir. Tûr Suresi'nin ikinci ve üçüncü âyetlerindeki "bir rakk-ı menşûrda yazılmış kitap" meâliyle Levh-i Mahfûz veya Kur'ân-ı Kerîm'in kastedildiği düşünülür.⁵

Nevîzâde Atâyî, Hz. Peygamber'in "pür-nûr" saçlarını, emsalsiz "Rakk-ı Menşûr"a, yani Kur'ân-ı Kerîm'e benzetir:

¹ Örnek için bkz. ilgili âyet, Hicr, 15/95.

² Saf, 61/3.

³ Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Kaş; Nesîmî, D, 43.

⁴ Tûr, 52/3.

⁵ Hak Dîni, C.VII, s. 4551.

Ḳafāda ḥam-be-ḥam gīsū-yı pür-nūr
Resīde bī-misāl-i "Raḳḳ-ı Menşūr"

Nevîzâde Atâyi, HE, 38

Nesîmî de, Hz. Peygamber'in Mushaf'a benzetilen cemâlini "Raḳḳ-ı Menşūr" ile ifâde ederken; O'nun yüzünde isimlerin, Cenâb-ı Hak'ın yazısıyla sûret bulduğunu söyler:

"Raḳḳ-ı Menşūr"uñ kitâbı çün cemâlüñdür senüñ
Sûret-i esmâ okudum sū-i ḥaṭṭ-ı Hudâ

Nesîmî, D, 44

1.45.

1 : وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ

"O necme kasem ederim, indiği dem ki şaşırmadı sahibiniz, azıtmadı da ve hevâdan söylemiyor."² Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetlerle başlayan Necm Suresi, Hz. Peygamber'in kırâatini ilân ettiği ilk sûredir. Müşriklerin, Muhammed Kur'ân-ı kendisi uyduruyor demelerine karşı; Cenâb-ı Hak bu sûre ile onları reddederek, yeminle hakikati bildirmiş ve Hz. Peygamber'in ne kâhin, ne sâhir, ne de mecnûn olduğunu; Kur'ân'ın da ancak bir vahiy olduğunu belirtmiştir.³ Hem sûreye adını veren, hem de ilk âyet olan "Necm" için müfessirler yıldız; ot, çimen; taksit taksit verilen şeyin her bir kısmı-nitekim Kur'ân-ı Kerîm de yirmi üç senede parça parça nâzil olmuş ve her defasında indirilen bölüme bir necm denilmiştir--; Süreyyâ, diğer adıyla Ülker yıldızı gibi açıklamalar getirmişlerdir. Ancak bu ihtimallerden en çok Kur'ân'ın nâzil olan bölümleri mânâsı tercih edilmiştir.

¹ Necm, 53/1.

² Necm, 53/1-2.

³ Hak Dîni, C.VII, s.4567,4571; Necm, 53/4.

Bu mânâ üzerinde durulunca; Kur'ân'ın bir seferde nazil olduğu zamana; yani vahiy vâkıasının vukû bulduğu anda tecelli eden âyât-ı İlâhiyye'ye yemin edildiği anlaşılır.¹ Takip eden âyetlerde de Kur'ân-ı Kerîm'in sadece bir vahiy olduğunu ve Hz. Peygamber'e ancak vahiy yoluyla bildirildiği söylenerek konuya açıklık getirilmiştir.²

Na'tlarda bu sûreden iniş sebebi dolayısıyla ilk âyeti iktibas edilerek bahsedilirken; eskiden yıldızların geceleyin yolculuk yapanlara yön bulmada yardımcı olduğu gibi; Necm Sûresi'nin de gaflet ve dalâlet yoluna gidenlerin yönünü hidâyete çevirmek için ortaya çıkan bir nûr olduğu belirtilir:

Râh-ı dalâle varmamâğa degme bü'l-heves
Görindi nûr-ı "Sûre-i Ve'n-Necmi izâ hevâ"

Şeyhî, HŞ, 20

Necm Sûresi, Hz. Peygamber'in bir büyücü veya şâir olduğunu iddia edenlere karşı, O'nun Hak Resul'ü, Kur'ân'ın da ancak vahiy olduğunu belirtirken; Cenâb-ı Allâh'ın sıfatlarıyla şereflendirilmiş, yüce bir ahlâk üzerine yaratılmış olan Peygamber'i vasfederek şanını bildirir:

Dir hulkuña 'azîm u okur nefsuñe kerîm
Teşrîf idüp sıfâtı ile zâtuñı Hudâ

Zâtuñ tenezzühiyle sıfâtuñ bilinmeye
Şanuñ da itdi "Sûre-i Ve'n-Necmi izâ hevâ"

Karamanlı Nizâmî, D, 74

Vasfuñ ne güzel vâsıfıdır "Sûre-i Ve'n-Necm"
"Yâsîn" senâ eyler saña hem "Sûre-i A'lâ"

Muhammed Lutfî, HH, 50

¹ a.g.e., C.VII,s. 4569-4570.

² Necm, 53/4.

1.46. 1 : إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

" O (yani Kur'ân-ı Kerîm veya onun nutku) ancak bir vahiydir; başka türlü söylenemez, yalnız vahyolunur."² Bu âyet ile Kur'ân-ı Kerîm'in ve onu şerh ve tefsir eden hadislerin Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla bildirildiği açıklanmaktadır. Bunu takip eden âyette Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e öğrettiği Kur'ân-ı Kerîm'in en büyük ilim olduğu beyan edilir. Aynı şekilde Hz. Muhammed'in her fiil, söz veya sü-kûtundan kaynaklanan ve Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi pek çok hüküm ihtiva eden hadisleri de İslâm âlimlerince ilimlerin direği olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Hüseyin Şemsi Ergüneş'in na'tında bu İlâhî ilimlerin sahibi, bir başka deyişle ledün ilminin kaynağı ve Cenâb-ı Hakk'ın sırlarına vâkıf tek insan olan Hz. Peygamber'in ağzından çıkan her söz; Kur'ân-ı Kerîm veya hadisin, kendisine vahiy yoluyla bildirildiği ifâdesi yer alır:

Menba-ı ilm-i ledün kâşif-i esrâr-ı Hudâ

Sensin ey şâh-ı rûsûl her sözü "vahyün yûhâ"

Şemsi, D, 2

İnsanlara doğru yolu göstermekle görevli, veya şâ-irâne bir söyleyişle Hüdâ'nın ve hidâyetin mazmunu; Cenâb-ı Hakk'ın sırlarına mahrem ettiği sevgili Peygamber'i kendisine vahiy yoluyla bildirilenleri hem koruyan, hem de teb-liğ edendir:

Mahbûb-ı Hudâ mü'temen-i "in hüve illâ"

Mazmûn-ı Hüdâ vâkıf-ı esrâr u serâyir

Rızâyî, NM 1, 32^a

¹ Necm, 53/4.

² Hak Dîni, C.VII, s. 4571.

1.47. تَدَلَّى فَتَدَلَّى 1 :

" Sonra yaklaştı, tedellî etti de."² Necm Sûresi'nden alınan ve mirâc hadisesini anlatan bu âyetteki tedellî kelimesinde üç istikak vardır. Birincisi delâlden tedellül şeklinde dilberin naz ile cilve göstermesi; ikincisi delâdan yaklaşmak; üçüncüsü de kova manasındaki delvden bir şeyin aşağıya sarkıtılması veya yukarı çekilmesidir, Müfessirlerin bir kısmı bu fiili Cebrâil'e atfederek bütün ufk-ı a'lâyı kaplayan Cebrâil'in Hz. Peygamber'e doğru sarktığı şeklinde ele alırlar. Beyzavî ve Hamdi Yazır ise bu tedellîyi Allâh'ın fiili olarak mülâhaza ederler ve bir terakkî olarak Hz. Peygamber'in yukarıya çekilmesi mânâsını verirler ki bu da mirâcın anlamına daha uygundur.³ Bu noktadan sonra Hz. Muhammed Cenâb-ı Allâh'a yakınlığın son derecesi olan "kâbe kavseyn ev ednâ" makâmına nâil olmuştur. Mutasavvıfların ehadiyyet makamı dedikleri bu yakınlık sadece Allah ve Peygamber'i arasında vukû bulmuştur ki bunu "Lî-ma'allâh..." hadisi açıkça belirtir. Na'tlarda Hz. Peygamber'in mirâc gecesi nâil olduğu bu yakınlık bir saraya benzetilerek, yalnızca Cenâb-ı Hak'la Habîbi'nin mahremi oldukları bu hâlin orada tecelli ettiği anlatılır:

Başdı kadem "denâ fetedellâ" sarâyına

Hâlât-ı "lî-ma'a'llâhî vaqt" oldu cilve-ger

Tâcizâde Cafer Çelebi, D, 15

"Sümme denâ" âyeti Hz. Peygamber'in Allah'a olan yakınlığının bir tasdikidir. Bir başka deyişle bu yakınlığa Cenâb-ı Hak'ın dilinden bir ispattır:

¹ Necm, 53/8.

² Hak Dîni, C.VII, s.4575.

³ a.g.e., C.VII, s.4575-4576.

Ey kelâm-ı Hudâ'da mâ-şaddak
 Kavî-i "sümme denâ" selâmün 'aleyk
 Fevrî, NM 1, 69^a

Kâinâtın yaratılış sebebi olduğu "levlâk" kudsi hadisi ile ilân edilen Hz. Peygamber, yaratıcısına olan yakınlığı bu âyetle doğrulanan bir padişahdır; ama öyle bir şah ki başında Cenâb-ı Hakk'ın şerefli varlığına dair yemini olan "le-amrük" âyeti bir taç, ülkesinde "levlâk" hadisinin işaret ettiği bütün varlık âlemleridir:

Ey mâ-şaddak-ı "sümme denâ" mazhar-ı "levlâk"
 İklîl-i "le-âmrük"le şeh-i kişver-i "levlâk"
 Nazîm, D, 407

Aynı zamanda Hz. Âdem'in neslinin en itibarlı halefi kendinden sonra gelenlere feyzini ulaştırarak, hidâyet yolunu gösteren yegâne önder; Tâhâ isminin sahibi, "sümme denâ" âyetiyle Allâh'a yakınlığın mazharı ve mahşer gününde şefaathetle ümmetine büyük lutfunu gösterecek olan bir sultandır:

Halef-i mu'teber-i Âdem ü Havvâ sensin
 Selsefe feyz-resâ Kâdî-i yektâ sensin
 Mazhar-ı "sümme denâ" Hazret-i Tâhâ sensin
 Şâfi-i rûz-ı cezâ şâh-ı atâyâ sensin
 Ce'âla'llâhu fidâen leke ümmî ve ebî

Ahmet Remzi Akyürek, A.R.A.ve Şiirleri,84

İnsanların hesaba çekileceği bu muazzam günde bir şefaathet menbaı; dünyada iken de bir hidâyet rehberi olan Hz. Peygamber, şâirâne bir benzetmeyle Cenâb-ı Hakk'la bu mânevî yakınlığın has bahçesinin veya bu mukaddes meclisinin bülbülü olur:

Ey rehber-i kül rûz-ı cezâ kân-ı şefâ'at
Gülzâr-ı "denâ" bülbül-i bezm-i "fetedellâ"

Muhammed Lutfî, HH, 50

Eskiden papağanlara konuşmayı öğretmek için karşısına bir ayna konulur ve konuşan kişi de aynanın arkasına gizlenirmiş. Hz. Peygamber hem "sümme denâ" âyetiyle işâret edilen yakınlığın gül bahçesinde bir bülbül; hem de öğreticisi Allah olan, vahiylerini doğrudan Cenâb-ı Hak'dan alan, karşısındaki ayna da Yüce Rabb'inin sonsuz feyizleri olan bir papağana benzetilir:

Tütî-i mir'ât-ı füyûzât-ı Hak

Bülbül-i gülşen-geh-i "sümme denâ"

Nazîm, D, 312

Örneklerimiz itibâriyle görüyoruz ki bu âyet na'tlarda dinî, tasavvufî ve edebî mahiyette ele alınırken; özünde Hz. Peygamber'in Allah'a olan yakınlığını, bunun yanında feyzini ve ilhâmını doğrudan Cenâb-ı Hak'ın vahiylerinden aldığını ispat mânâsında kullanılmıştır.

1.48. فَاَنَّ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَرْضًا :

"İki yay kadar veya daha yakın oldu." Kâbe kavseyn", Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in Allâh'a olan yakınlığının kemâlini ifâde ve temsil eden bir âyettir. Kavs, yay; kâb da, yayın kabzasıyla giriş yeri olan iki köşe aralığıdır. Buradaki iki yay miktarı yaklaşmayı maddî ölçülere nisbet etmek mümkün değildir. Zîrâ, Cenâb-ı Hak her türlü cisim ve mekândan münezzehtir. Bu yüzden müfessirler ve mutasavvıflar bu yakınlık için çeşitli mânâlar ileri

¹ Necm, 53/9.

sürmüşlerdir. Müfessirlere göre; buradaki iki yay kadar yaklaşma, Araplar'ın câhiliyye döneminden kalma bir âdete dayandırılır. Şöyle ki Araplar bir ittifakta bulunacakları zaman, iki yayın kâbını birleştirerek tek ok atarlar ve bununla anlaştıkları meselede hemfikir olduklarını beyan ederlerdi. Bu şekilde Hz. Peygamber'in Hakk'a olan mânevî yakınlığı izah edilirken, "ev ednâ" "hatta daha yakın" mâ-nâsıyla da bir terakkî olduğu öne sürülür.¹

Tasavvufta ise, bu yakınlık anlatılırken; bir önceki âyet de ele alınır ve bunlar çeşitli makamlara işaret ederler. Buna göre "sümme denâ" seyr-i ilallâh, "fetedellâ" seyr-i ani'llâh, "fekâne kâbe kavseyn" cem"ül-cem, "ev ednâ" ehadiyyet veyâ Makâm-ı Muhammedî'dir. Bunlardan ilki olan "sümme denâ" tevhidde fenâ (yok olma) mertebelerindedir; urûc yani yükselme makâmına işaret eder ve bu makâma da "cem" denilir. İkincisi olan "fe_tedellâ" ise bekâ (tek-rar kavuşma) mertebesinde. Nüzûl veya rücû yani iniş, geri dönme makâmıdır ki; buna da "hazretü'l-cem" denilir. Fenâ ve bekâ; urûc ve nüzûl birer kavistir. Bu iki kavis birleşince ortaya bir daire çıkar ki; o da iki yay manâ-sında "kâbe kavseyn"dir. Önceki iki makâmı da içine aldığı için "cem'ül-cem" makâmı" adını taşır. "Ev ednâ" ise bütün bu makamların sonuncusu olan "ehadiyyet" veya "Makâm-ı Muhammedî"dir.²

Bir başka ifâdeyle; "kâbe kavseyn" Cenâb-ı Hakk'ın sıfat âlemi, samediyeti; "ev ednâ" ise zât âlemi yani ehadiyyetidir.³

Na'tlarda bu âyet nâkıs veya tam iktibasla ele alınırken müfessirlerin ve mutasvıfların yorumlarından farklı olarak, edebî görüş hâkim olur. Ancak bu âyet ile; Hz.

¹ Hak Dini, C.VII, s. 4576-4577.

² Seyyid Muhammed Nûr, Niyâzî-i Mısri Divanı Şerhi, Haz:M. Sadettin Bilginer, İst. 1976, s. 151, 211.

³ İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi, İst. 1294, C.I, s.8,257.

Peygamber'in Allâh'a yakınlığı, Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'ine olan sevgisi ve bu derecede yakınlıkla lutfedilen şeref üzerinde durulur. Aziz Mahmûd Hüdâyî, bu yakınlık ve şerefin yalnızca Hz. Peygamber'in şanında vukû bulduğuna işaret ederken, bizzat bu âyeti bir delil olarak gösterir:

Buyurmuşdur anuñ şânında Mevlâ

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَرْبَعِينَ

Hüdâyî, K, 13

Bu yakınlık mirâc gecesi vâki olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de mirâc hâdisesini anlatan iki sûre vardır. Birisi bu âyetin geçtiği Necm, diğeri de İsrâ Sûresi'dir. Hz. Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'a "ev ednâ" derecesinde yakınlığı ile doruğa ulaşan bu gece yolculuğunun başlangıcı da İsrâ Sûresi'nin ilk âyetiyle¹ bildirilir. Ahmedî, İskender-Nâme'de bu kutlu gecenin ilk ve son merhalelerini bu âyetlerle ifade eder:

Tutdı anda kurb-ı "ev ednâ"yı ol

Buldı "Sübhân ellezî esrâ"yı ol

Ahmedî, İN, 3^b

Necâtî esrâ gecesinin tek misafirinin "ev ednâ" makâmının şerefli sahibi olduğunu belirtirken; son asır şairlerinden Osman Kemâlî, cemâlini güzelliklerin en güzeli olarak tarif ettiği Hz. Peygamber'in kemâlinin de "ev ednâ" makâmının sırrı olduğunu söyler:²

Tasavvufda "Makâm-ı Muhammedî" denilen "ev ednâ" derecesindeki yakınlık, Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hak ile müstesnâ yakınlığına işaret eden "lî-ma'allâh"³ hadisiyle de bildirilir. Nevizâde Atâyî bir tahta benzettiği bu hadisin sultanı olan Hz. Peygamber'in mirâc gecesi "kâbe kavâ-ı seyn" burcundan doğan bir ay olduğunu belirtir:

¹ İsrâ, 17/1.

² Necâtî, D,18; Osman Kemâlî, D KAS, 34.

³ Bkz. Hadisler bölümü.

"Lî-ma'allâh" tahtınınuñ şâhı

"Kâbe kavseyn" burcınınuñ mâhı

Nevîzâde Atâyî, HH, 122

Taşlıcalı Yahyâ da, bu faziletler burcundan doğan ayın yörüngesinin "ev ednâ" makâmındaki yakınlık olduğunu söyler:

Qılupdur ol meh-i burc-ı fezâyil

Makâm-ı kurb-ı "ev ednâ"yı menzil

Yahyâ Bey, D, 246

Mirâc gecesi Hz. Peygamber'e sunulan lutuflardan birisi Cenâb-ı Allâh'a arada hiç bir perde olmaksızın yaklaşması, diğeri de vasıtasız olarak vahiy olmasıdır.¹ Bunlar ancak peygamberler sultanına mahsus birer şereftir. Ayrıca Aynî'nin na'tında belirtildiği gibi yalnızca Allâh ve elçisinin buldukları bu meclisin sırlarına mahrem olan tek insan da Cenâb-ı Hak'ın Habîbi'dir:

Mahrem-i esrâr-ı halvet-hâne-yi kurb-ı İlâh

Râz-dân-ı bezm-i "ev ednâ" Habîb-i Kibriyâ

Aynî, D, 2

Hz. Peygamber'in âlemlerin yaratılışındaki yegâne sebep olduğunu bildiren "levlâk" kudsî hadisi, bu sultana bir taç; "ev ednâ" makâmı da bir taht olarak sunulmuştur.² Sarayın büyük kapısı üzerindeki iki kavsin birleşmesinden oluşan tâkı da "kâbe kavseyn"dir. Zîrâ, insan idrâkinin sınırlarını aşan bütün ilimlerin ayakları altına serildiği Yüce Peygamber; bu derece yakınlığa mazhar olurken, dünyâ ve âhiret âlemlerinin ötesine geçmiştir:

¹ Bkz. Necm, 53/10.

² Şeyhülislâm Yahyâ, D,67.

Dervāze-i tākı "kābe kavseyn"

Ferş-i kademi 'ulūm-ı kevneyn

Şeyh Gâlib, HA, 2^a

"Kavseyn" kelimesinin iki yay mânâsından hareketle yapılan tāk teşbihi yanında; na'tlarda bu âyet Hz. Peygamber'in bir Mushaf'a benzetilen yüzündeki iki kaşı için bir benzetme unsuru olur.¹

Kavsin yay mânâsı üzerinde durulunca, bu yaya Hz. Peygamber'in gamzesi ok olur. Neticede "kâbe kavseyn" yayıyla atılan gamze okları göz açıp kapayıncaya kadar geçen kısa zamanda "ev ednâ" makâmına ulaşır.²

Bazan da bu yaydan atılan ok "mâ remeyte iz remeyte" âyeti olur ve böyle bir yay ve ok ile Bedir Savaşı'nda müslümanların kendilerinden üç misli sayıdaki müşrik ordusunu mucizevî şekilde bozguna uğratmalarına telmih yapılır.³

Hız Muhammed'in erişilebilecek en yüce mertebe olan "ev ednâ"ya ulaşması, "kâbe kavseyn" makâmına bir ok gibi geçmesine bağlanır:

Maṭlab-ı a'lâ-yı "ev ednâ"da cāy itseñ n'ola

Tîr-veş itdün makâm-ı "kâbe kavseyn"i güzār

Nâdirî, NM 1, 90^b

O'nun kudretinin pençesinde "kâbe kavseyn" yayı olunca, istek okuna da Cenâb-ı Hakk'ın lutuf ve yardımı bir kanat olur. Realitede okun hedefe doğru gitmesini temin için, dip tarafına takılan kuş tüyleridir ki adı da ok yeleşidir:

Çü buldı kabza-i kudrette "kâbe kavseyn"i

Murâdı tîrine itdi 'inâyeti per ü bāl

Necâtî, D, 18

¹ Örnekler için bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Kaş.

² Bkz. Gamze.

³ Bkz. Enfâl, 8/17.

Gökyüzünün dokuzuncu katı olan arş, Hz. Peygamber' in himmetiyle havalanan ve "kâbe kavseyn" in ötesine geçen bu okun makâmına ulaşabilseydi; onun etrafını kendisine yö-rünge edinirdi:

"Kâbe kavseyn" i güzâr itdi hadeng-i himmetûn

Bulsa 'arş anuñ makâmını sâkıñı eylerdi mîl

Nâdirî, NM 1, 91^a

Yukarıda verdiğimiz örnekler ve dipnotlardaki atıfların dışında pek çok na'tta yer alan bu âyet; hem dînî hem de tasavvufî tefsîri bakımından edebî mâhiyette işlenmeye müsâit olmakla, na'tlarda en çok üzerinde durulan âyetlerden biridir. Genelde nâkıs ve lafzen iktibaslarla ele alınan bu âyet; öncelikle yalnızca Hz. Peygamber'e mahsus olan "ev ednâ" yani ehadiyyet makâmı veya Makâm-ı Muhammedî' ye ve Allâh'ın sevgili Peygamber'i ile müstesnâ yakınlığına işâret etmek için bir delil olarak gösterilmiştir. Bu arada mirâc gecesi vukû bulan bu hâdise için İsrâ Sûresi'nden ve Necm Sûresi'nin diğer âyetlerinden iktibaslar yapılmış, Hz. Peygamber'in istisnâî durumunu belirten "lev-lâk" ve "li-ma allâh" kudsî hadisleri de bu âyetle birlikte ele alınmıştır.

1.49. : 1 ... مَا أَوْحَى .

"Allah kuluna verdiği vahyi verdi." Hz. Peygamber mirâc gecesi Cenâb-ı Hakk'a bir önceki âyette belirtilen "kâbe kavseyn ev ednâ" derecesinde yakınlığa mazhar olduğu zaman; Allah arada hiç bir vasıta, Cebrâil'in bile tavassutu olmaksızın Peygamberimize vahiyde bulunmuştur. Burada vahyedilenlerin tafsilâtını sadece Allah ve Resûl'ü bilmektedir. Ancak hadislerin ışığı altında Peygamber'imize bilâvasıta vahyolunan üç şeyin; beş vakit namaz, Bakara Sûresi'

¹ Necm, 53/10.

nin sonundaki on âyet (Âmene'r-Rasûlâ) ve peygamberlerden hiç birinin Hz. Peygamber'den önce cennete girmeyeceği, ümmetlerden hiç birinin de O'nun ümmetinden önce cennete girmeyeceği va'didir. Sahîh-i Müslim'de bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in ümmetinden Allah'a şirk koşmayanların büyük günahlarınının mağfîret olunacağı yolunda bir rivâyat vardır.¹

Mirâcda ; Hz. Peygamber'in, Sidre-i Müntehâ'ya kadar Cebrâîl'in eşliğinde gelerek; Cebrâîl'in; "Bir parmak ucu daha yaklaşısam muhakkak yanardım." dediği bu makamda kalıp,² Peygamber'in daha ileriye geçerek, "kâbe kavseyin ev ednâ" makamına ulaştığını biliyoruz. İşte burada Cenâb-ı

Hak, Resûl'üne hiç bir vasıta olmaksızın vahâyde bulunmuş, ancak Allah'ın ve Peygamber'inin bildiği bir takım sırları, hakikatleri ve maarifi sadece Habib'ine açıklamıştır:

Oradan kim "levdenevtü" diyü kaldı Cebre'îl

Ilerü geçdüñ ü oldı sırr-ı "mâ evhâ" 'ayân

Ahmedî, CH, 65

Bu makamda vahyedilen sırların hakikatlerini bilen yegâne insan; Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığın en son derecesi olan "ev ednâ" veya ehadiyyet makâmının sahibi ve sultanı olan Hz. Peygamber'dir:

Nükte-dân-ı rumûz-ı "mâ evhâ"

Şâh-ı 'âli-makâm-ı "ev ednâ"

Yahyâ Bey, ŞG, 8

Edebiyatımızda mirâc gecesi Allâh'ın Habib'ine doksan bin sır verdiği, Hz. Peygamber'in de bunların otuz binini muhâfaza edip, kalanını havâs ve avâma söylediği inancı yer alır. Hatta mûsikî âteti neyin sesindeki içli ifâde ve mânânın Hz.Ali'ye verilen sırların feyzine bağlı olduğu rivayeti de söz konusudur. Şeyhî konumuz olan âyete telmih yaparken bu inancı dile getirir:

¹ Hak Dini, C.VII, s.4577-4578.

² a.g.e. C.VII, s. 4579.

Toksan biñ oldı bir dem içinde saña naşib
 Şol bahırden ki yokdur aña hadd ü intihâ

Şeyhî, HŞ, 20

Arada hiç bir perde veya vasıta olmaksızın vahye-
 dilen bu sırların muhafızı olan Hz. Peygamber'in şerefi ve
 şanı ta arşa erişmiştir ki, bunun bir şahidi de Cenâb-ı
 Hak'ın Resûl'ü için kasemde bulunduğu gecedir.¹

Edebiyatımızda na't^{şâiri} olarak ün yapmış Nazîm'in bes-
 telenmiş, meşhur bir na'tında bu âyet dolayısıyla; Hz. Pey-
 gamber'in hem güneş, hem de ay olarak ele alındığını görü-
 yoruz. Allâh'a yakınlığın sembolü olan "ev ednâ" âyeti ile
 mirâc gecesinde Hz. Peygamber, nurunu Allâh'tan alan bir
 dolunay ve yine o gecenin sabahında Hak'dan aldığı vahyi
 halka ulaştıran bir hidâyet güneşi olur.²

Âfitâb-ı şubh-ı "mâ evhâ" Habîb-i Kibriyâ

Mâhtâb-ı şâm-ı "ev ednâ" Habîb-i Kibriyâ

Nazîm, D, 336

Aynı mânânın Hz. Peygamber-tûtî veya bülbül münâ-
 sebeti ile daha açık bir şekilde ifade edildiğini görüyo-
 ruz. Hz. Peygamber, Cenâb-ı Hak'dan aldığı vahiyleri dî-
 nin esaslarını bildirmek amacıyla âyetler ve hadisler yo-
 luyla tebliğ ederken; öğreticisi Allah olan bir papağana
 benzetilir. Veya yaratıcısına vasıtasız vahiy olacak kadar
 yakın olduğu has bahçenin bülbülü olur.³

Netice itibâriyle görülüyor ki, daha çok "ev ed-
 nâ" âyeti ile birlikte ve Hz. Peygamber-güneş veya bülbül
 gibi edebî teşbihler halinde yer alan "mâ evhâ" âyeti; na't-
 larda Hz. Muhammed'in Cenâb-ı Hak'a, doğrudan vahiy ala-
 cak kadar yaklaştığını, bu makâmın yegâne sahibi olarak

¹ Muhammed Lutfî, HH,50; ayrıca bkz. "Ve"1-Leyl", 92/1.

² Bkz.Motifler Blm; Ay, Güneş.

³ Bkz.Motifler Blm; Bülbül, Tûtî.

buradaki sırların da tek mahremi olduğunu göstermek bakımından ele alınmıştır.

1.50. ... 1 : سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى

"Müfessirler Sidre-i Müntehâ'nın arşın sağında yedinci semâda-bir diğer hadise göre altınca semâda-bulunan Arabistan kirazı nev'inden bir ağaç olduğunu ve cennetteki nehirlerin bu ağacın altından kaynakıldığını söylerler. Hadislerde bu muazzam ağacın bir yaprağının bütün ümmeti örttüğü, bir binicinin yüz yıl gölgesinde gitse bile nihâyetine erişemediği anlatılır. İbni Abbâs ve Ka'b gibi müfessirler Sidre-i Müntehâ'yı melek, peygamber ve diğer bütün canlıların ilminin son bulduğu yer olarak kabul eder ve bu noktadan sonrasının yalnızca Allah'a mahsus gayb âlemi olduğunu belirtirler. Bu ifâdelerin müntehâ kelimesini açıklar mâhiyette olduğu görülmektedir.²

Bu âyet na'tlarda Hz. Peygamber'in mirâc gecesi Sidre-i Müntehâ'nın ötesine geçmesi; o noktaya kadar gelen Cebrâil'in ise buradan ileriye geçmesinin mümkün olmadığını bildiren "Levdenevtü ..." hadisi³ dolayısıyla ele alınır:

'Arş-ı a'zam cilve-gâh iken saña
Seyrine "Sidre" ola mı "Müntehâ"

"Levdenevtü" diyicek Rûh-ı Emîn
Sen revân olduñ pes ey hayre'l-verâ

Azîz Mahmûd Hüdâî, K, 96

¹ Necm, 53/14.

² Hak Dîni, C.VII, s.4580-4581.

³ Bkz. Hadisler Bölümü, ilgili hadis.

Mutasavvıflar buradan hareketle Cebrâil'i beşer ilminin, idrâkinin ve aklının sembolü; Hz. Peygamber'i de ilmin ve aklın dar hududunu aşan gönül ve aşkın timsâli olarak görürler.¹

Nesîmî'nin na'tında ise bu âyetin daha farklı bir mâhiyette ele alınarak, Hz. Peygamber'in boyunu tarif için bir teşbih unsuru tarzında kullanıldığını tesbit ettik.²

1.51. ... جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ 3 :

" ... Cennetü'l-Me'vâ." Cennet, Allâh'ın rahmetinden yarattığı, cemâl derecesine mazhar olan yerdir. Cennetü'l-Me'vâ ise, sekiz tabakadan oluşan cennetin üçüncü tabakasıdır. Takvâ sahiplerinin ve şehitlerin ulaşacakları bu cennetin⁴ Sidre-i Müntehâ'nın yanında olduğu âyette belirtilmiştir.⁵

Ayıntablı Aynî, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'i; adını cennette bir nehir olan Kevser'den alan sûre ile taltif ettiğini söylerken, bu şerefle Yüce Peygamber'in makâmının Cennetü'l-Me'vâ olduğunu ifade eder:

"Sûre-i Kevser'le taltîf eyledi Mevlâ seni
Oldı küyuñ "Cennetü'l-Me'vâ" Habîb-i Kibriyâ
Aynî, D,2

¹ Örnek için bkz.Mevlânâ C.Rûmî, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi, Haz.: Âmil Çelebioğlu, İst. 1967,C.I,s.44,1112-1113. beyitler.

² Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Boy; Nesîmî, D, 43,

³ Necm, 53/15.

⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi,C.I,s.30,55; C. II, s. 40.

⁵ Hak Dîni, C.VII, s.4581.

1.52.

1 : مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى .

" Göz şaşmadı (onu gören Resulullâh'ın gözü kaymadı, şaşıp da sağa sola bakmadı) ve aşmadı (görmek haddini tecavüz edip de yanlış bir görüş de görmedi)."² Mirâc gecesi Hz. Peygamber meleklerin, peygamberlerin ve insanların ilminin son noktası olan; emr-i İlâhî'den başka hiç bir şeyin daha ötesine geçemediği Sidre-i Müntehâ'nın bizim için mâlûm olmayan ilerisine geçmiş; Cenâb-ı Hakk'ın en büyük âyetini müşâhade etmiştir. Akılların şaşacağı, gözlerin kamaşacağı hayret-engiz şeyler görmesine rağmen şaşırarak kendinden geçmemiş; görmesi gereken şeyleri büyük bir dikkatle müşâhade etmiştir. Bu sebeple âyetin ilk bölümü onun edebini, ikinci bölümü de kuvvetini beyan eder. Zîrâ Hz. Mûsâ Cenâb-ı Hakk'ın tecellîsine şâhit olduğu zaman³ muazzam hadiseye tahammül edememiş, bayılmış, yere düşmüştür.³ Hz. Peygamber ise sükûnetini muhafaza ile sadece görmesi gerekeni görerek Rabbi'nin huzurunda edep dâiresinin dışına çıkacak en küçük bir bakışta bile bulunmamıştır.⁴

Bu âyetin bir evvelinde Sidre'nin yanında bulunan Cennetü'l-Me'vâ'dan bahsedilmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın cemâline mazhar olan, şehitler ve müttekîler için yaratılmış bu cennet bağına bütün insanlar büyük bir iştihak duyarken; Hz. Peygamber, sadece Cenâb-ı Hakk'ın âyetlerini müşâhade etmiş; cennete bir bakış bile yöneltmemiştir:

İtmedi firdevs bâğına nazar

Lâ-büd oldu vaşfı "mâ zâğa'l-başar"

Ahmedî, İN, 3^b

¹ Necm, 53/17.

² Hak Dîni, C.VII, s. 4582.

³ Bkz. A'râf, 7/143.

⁴ a.g.e., a.s.

Hız. Peygamber'in mirâc gecesinin sırlarına ve nur-
larına vakıf olan gözleri için bu âyetin ilk kısmı, kalbi
için de ikinci kısmı; onun görüşü ve yaratılışındaki İlâhî
lutuflara bir nişan olarak ele alınır:

Çün ol seferde maksada tîz eyledün "başar."

"Mâ zâga" oldu 'aynuñ ü kalbün "mâ tağâ"

Şeyhî, HŞ, 20

Bazen de bu âyet Hız. Peygamber'in basîreti yani
kalp gözü için bir sürme olur. Nasıl ki sürme; terkin-
deki çinko ile göz hastalıklarını tedavi ve görüşü kuvvet-
lendirme maksadıyla kullanılırsa; bu âyet de Peygamber'in
gönül gözünü uyanık tutmak için Cenâb-ı Hakk'ın sadece Ha-
bîb'ine lutfettiği bir sürme olarak telakkî edilir:

Dîde-i cânını Cemâl-i Cemîl

Kuhl-i "mâ zâg" birle kıldı kañil

Kara Fazlî, GB, 6^a

1.53.

وَأَشَقَّ الْقَمَرَ ... 1 :

" ... ve ay yarıldı ." Mekke halkı Hız. Muhammed'den
bir mucize göstermesini istemiş;⁰ da parmağıyla işaret ede-
rek ayı iki parçaya bölmüştür.² Bu İlâhî mucize Hız. Muham-
med'in risaletini doğrulayan bir âyet; aynı zamanda en so-
nuncu ve en kat'î hidâyet mucizesidir.³ Bu mucizeler ger-
çekleşirken bütün varlıkların ve tabiat olaylarının Hız. Pey-
gamber'in emriyle hareket ettiği sâbittir. Şeyhî, Hüsrev ü
Şirin'deki na'tında bu hususu şâirâne bir ifadeyle dile ge-
tirir.

¹ Kamer, 54/1.

² Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet. Ter:Ömer Rıza Doğrul, İst.
1978, C.II, s. 365.

³ Bkz.Hız.Peygamber'in Mucizeleri; ayrıca Hız.Peygamber'in
Bedeni Özellikleri, Parmak.

O Yüce Peygamber'in her hükmü gökyüzünün başında taşıdığı bir taçtır; öyle ki yalnızca parmağının bir işaretiyle ay ikiye bölünmüştür:

Felek farkında hükmi t̄ac-ı serdür

Ki bir barmağı işi "şakka'l-kamer"dür

Şeyhî, HŞ, 17

Şeyyad Hamza ise bu mucizeyi Hz. Peygamber'in bakışının tesirine bağlar. O'nun "mâ zâga'l-basar" âyetine delâlet eden bakışları aya nazar kılınca; ay Hz. Muhammed'in peygamberliğine apaçık bir delil olarak ikiye bölünmüştür:

Ol gözi "mâ zâga'l-basar" çün aya kıldı bir nazar

Ay oldu "ve'n-şakka'l-kamer" gökde 'ayân-ı Muştafâ

Şeyyad Hamza, ŞHBM, 8

Bu âyetin lafzen iktibasına na'tlarda sadece bir kaç beyitte rastlıyoruz. Ancak âyetin işaret ettiği mucize pek çok edebî benzetmelerle ele alınmış; bu olay konu edilirken, özellikle Hz. Peygamber'in gücünü göstermesi bakımından parmağının bir işareti veya bakışının tesiri üzerinde durulmuş; O'nun peygamberliğine ayın bile şehâdet ettiği telakkisine yer verilmiştir.

1.54. ... أَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ ¹ ve ... وَلُتَّ الْجِبَالُ ² :

"... gök yarılıp", "dağlar parçalandığı" zaman ile kıyamet günü anlatılmaktadır. Karamanlı Nizâmî o dehşetli günü tasvir eden bu iki âyeti bir mısra halinde alırken; Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dinin ebediyen

¹ Rahmân, 55/37; Hakkâ, 69/16.

² Vâkıa, 56/5.

bâkî olduğunu dile getirir. Bütün kâinât neticede hebâ olacak; ancak Yüce Peygamber'in nübüvvetiyle izhâr ettiği İslâmiyet, âdetâ O'nun ebedî bir mucizesi gibi ayakta kalacaktır:

Şer'üh esâsı olmaya şâhâ halel-pezîr

لَوَبَسَّتِ الْجِبَالُ أَوْ انشَقَّتِ السَّمَاءُ

Karamanlı Nizâmî, D, 74

r.55.

1 ... بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ ...

" ... Benden sonra gelecek bir resûl'ün müjdecisi olarak geldim ki, O'nun ismi Ahmed'dir."² Hz. İsâ, Benî İsrâil'e kendisinin bir hak peygamber olduğunu söylerken; hem kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik etmiş, hem de Hz. Peygamber'in teşrifini bildirmiştir.³ Hz. Muhammed'i Faraklit (veya Paraklit) adıyla müjdeleyen İncil'in bu gün aslının korunmamış olmasına rağmen; bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilir. Son asır şairlerimizden Hüseyin Şemsi Ergüneş, na'tında bu âyeti lafzen iktibas eder:

Dedi İsâ Nebî kavmine bir gün

"Resûlün min ba'd ismühü Ahmed"

Şemsi, D,16

On beşinci asrın kasîde şairi Ahmed Paşa ise âyete telmihle; Hz. Peygamber'in geliş müjdesini veren Hz. İsâ'nın nefesindeki mucizeyi, bu habere bağlar:

Vasluñ beşâreti haberin söyledi Mesîh

Yümninden ol sözüñ nefesi oldı cân-fezâ

Ahmed Paşa, D, 10

¹ Saf, 61/6.

² Bkz. Hz. Peygamber'in İsimleri, Ahmed.

³ Hak Dîni, C.VII, s.4929-4935.

1.56. ... تَبَارَكَ الَّذِي 1 :

" Bütün mülk (ve tasarruf İlâhî kudretinin) elinde bulunan (Allah)ın şanı ne yücedir..."² İlk âyetini meâlen verdiğimiz Mülk Sûresi'nin bir adı da ilk kelimesi olan "Tebârek"dir. Sûrenin özünde Hz. Peygamber'in risâleti tasdik ve takrîr edilir. Bu sebeple Nesîmî'nin na'tında bu sûreden bahsedilirken Yüce Peygamber'in vasfında indirilen Ve'n-Necm, Ve's-Şems ile şânını açıkça bildiren Tâ-Hâ ve Yâ-Sîn Sûreleri'nin de zikredildiğini görüyoruz:

Vaşfuñı "Ve'n-Necm ü "Ve's-Şems" ü "Tebârek" söyledi
Şānuña "Tâ-Hâ" vü "Yâ-Sîn" geldi Hağ'dan beyyināt

Nesîmî, D, 42

1.57. ... ن وَالْقَلَمِ 3 :

"Nûn ve kalem ve ehl-i kalemin satra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için ..." ⁴ Nûn ve kaleme kasem edilen âyetteki "nûn" için müfessirler; balık, yazı hokkası, nurdan bir levha, "er-Rahmân" isminin son harfi ve cennette bir nehir mânâlarını vermişlerdir. Kaleme ise Levh-i Mahfûz'u yazan kalem, akl-ı evvel, cevher-i kül veya Levh-i Mahfûz'da yazılı olanlar denilmiştir. ⁵

Na'tlarda tesbit ettiğimiz örneklerde ise âyetin; tefsîrinden ziyade, özellikle "nûn" harfinin şeklinden hareketle Hz. Peygamber'in kaş ve gözlerine teşbihler halinde yer aldığını görüyoruz.

¹ Mülk, 67/1.

² Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1065.

³ Kalem, 68/1.

⁴ Hak Dîni, C.VIII, s.5252.

⁵ a.g.e., C.VIII, s.5253-5266.

Bu âyetteki "nûn" harfinin hokka, çanak gibi dairevî biçiminin kaşa benzetilmesi dolayısıyla; Hz. Peygamber'in kaşları "Nûn ve'l-kalem" âyeti, dudakları "Kevser Sûresi", saçları "Ve'l-Leyl Sûresi" yanakları da "Nâziât Sûresi"nin noktası yani bu sûre ile anlatılan kıyamet gününü dolayısıyla kıyamet güneşine benzetilir.¹

İki kaş yanyana yazılmış iki mısraa, yani bir beyte benzetilir. "Nûn ve'l-kalem" âyeti ise müfessirlerce verilen yazı hokkası ve kalem mânâları dolayısıyla hatla, yazıyla ilgilidir. Bunların hepsinin bir beyitte toplanarak; Yüce Yaratıcı'nın Hz. Peygamber'in iki mısra gibi kaşlarını yaratmaktan maksadının bu âyete üstü örtülü olarak işaret etmekte olduğunu görürüz:

Mısra'-ı ebruvânını yazdukda itdi kaşd

Üstâd-ı şun' ta' miye-i "nûn ve'l-kalem"

Azîz, NM 3, 17^a

Yarım daire içinde bir nokta şekliyle nûn harfi göze de benzetilmektedir. Hz. Peygamber'in iki kaş "kâbe kavseyn" âyetine nişan, Cenâb-ı Hakk'ı gören gözleri de açık ve kâsin bir âyet olan "Nûn ve'l-kalem" dir:

Nişân-ı "kâbe kavseyn" ebruvânın çeşm-i Hakk-bîniñ

Delîl-i nass ile "Nûn ve'l-kalem"dir yâ Resûla'llah

Zekâyî, D, 7

¹ Bkz. Nâziât, 79/1.

1.58. ... عَلَى خَلْقِ عَظِيمٍ 1 :

" Hiç şüphesiz büyük bir ahlâk üzerindesin sen."² Güzel huylar olarak tanımlayabileceğimiz ahlâk mefhumu; Hz. Peygamber'de, Kur'ân-ı Kerîm'de de azîm vasfıyla beyan edildiği bu âyetle belirtildiği gibi saygı gösterilmeye layık en yüksek seviyede idi. Başkalarına telkin ettiklerini kendi hayatında en mükemmel şekilde yaşayan Peygamberimiz için Hz. Âişe: "O'nun ahlâkı Kur'ân idi." demiştir.³ Edeb anlayışı Kur'ân-ı Kerîm olunca, o Yüce Peygamber'in mümtaz ahlâkî seciyesini tarif için başka söze hacet kalmaz ve böylesine yüksek ahlâkî vasıflara sahip olan Hz. Peygamber'in makâmı da elbette arş-ı alâdan daha yücedir:

Habbezâ şâyeste-i vaşf-ı "alâ hulq-ı azîm"

Arş-ı alâdan mu'allâdur makâm-ı ber-teri

Abdî, NM 1, 57^a

Böyle bir İlâhî ahlâkla techiz edilmiş o seçkin şahsiyete ne mânâda, ne de görünüşte hiç kimsenin benzemesi mümkün değildir:

Eyâ halkuñ yigi "hulkuñ azîm"iy dilber-i ra'nâ

Saña hiç beñzemez kimse be-şüret dahı fi'l-ma'nâ

Kemâl Ümmî, D, 6^b

Kur'ân-ı Kerîm'de: "Andolsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok düşkündür. Mü'minleri cidden esirgeyicidir, bağışlayıcıdır."⁴ âyetiyle Hz. Peygamber'in ahlâkî vasıflarından merhamet ve şefkati Raûf

¹ Kalem, 68/4.

² Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1072.

³ Hak Dîni, C.VIII, s. 5269.

⁴ Tevbe, 9/128; Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s.303.

ve Rahîm isimleriyle bildirilmiştir. Bu iki isim Esmâ-i Hüs-nâ'dandır. Cenâb-ı Hak hiç bir peygambere kendi isimlerinden ikisini bir arada vermemiştir.¹ Böyle bir İlâhî ikram sadece "hulk-ı azîm" üzere yaratılan Hz. Peygamber'e mahsus-tur:

Gâh anuñ hulkına didi Hak "azîm"
Geh Ra'ûf itdi anı vü geh Rahîm
Ahmedî, İN, 3^b

1.59. . قُمْ فَانْزِرْ 2 :

" Kalk (yatağından kalk, yahut azm ile kıyam et, işe başla), artık inzâr vazifesini yap (etrafındakilere âkîbetin vehâmetini anlat)."² Hz. Peygamber'e inen ilk âyetlerden biri olan bu âyetle artık zahmetli, meşakkatli bir hayata atılarak çevresindekileri Hak yoluna davet etmesi emredilmiştir. İnsanlara Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğünü ve kudretini, her şeyin O'na göre küçük ve âciz olduğunu bildirir; risâlet görevini yerine getirirken sonuçta inanmayanların hüsrana uğrayacaklarını da anlatması istenmiştir. Bu sebeple âyet bir korkutma ve tehdit mânâsı taşıırken, Hz. Peygamber'in Nezîr ismine de işaret eder.

Âyetteki "ayağa kalk" mânâsında "kum" fiilinin, boy anlamındaki kâmet ile müştak olmalarından hareketle; Sünbülzâde Vehbî'nin na'tında bu âyetin Yüce Peygamber'in servi boyunu medh eder bir hüviyete büründüğünü görüyoruz. O'nun heybetini, azametini tasvir için bu tehdit yollu âyet ele alınırken; diğer yandan sonsuz hoşgörüsü ve merhameti "fasbir" (sabret) âyeti ile anlatılır.⁴

¹ Hak Dîni, C.IV, s.2652-2654.

² Müdessir, 74/2.

³ Hak Dîni, C.VIII, s.5449.

⁴ Bkz. Hûd, 11/49; Sünbülzâde Vehbî, D,5.

Klasik edebiyatımızda kirpik ve kaşın ok ve yay ile münasebeti bir hayli yaygındır. Ancak söz konusu Hz. Muhammed olunca kaş yayıyla atılan kirpik oklarının nüfuzu ve tesir alanı fevkalade artar. Bunları ifade edebilmek için âyetlerden faydalanan Şîrî; Hz. Peygamber'in Allâh'a olan yakınlığını temsil eden "kâbe kavseyn" (iki yay miktarı) âyeti ile kaşları arasında ilgi kurarken; kirpik oklarıyla da "kum fenzir" âyetine işaret eder.¹

Neticede bu korkutma emrini taşıyan âyetin Hz. Muhammed'in gücünü ifade etmek üzere fizikî görünüşü ile birlikte ele alındığını ve bunun için de insanda en fazla tesir bırakan boy ve bakışlar dolayısıyla da kirpikler üzerinde durulduğunu görüyoruz.

1.60. ... لِنَاهِدِنَا السَّبِيلَ 2 :

" Herhalde biz ona doğru yolu gösterdik..." Fâtiha Sûresi'nde de belirtildiği gibi "Sırât-ı müstâkîm" denilen doğru yol, insanı Allâh'a götüren İslâm dinidir.³ Bu yolu takip eden şüphesiz ki Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerine ve ebedî saadete ulaşacaktır. Nesîmî, na'tında bu sonucu verirken âyet ile Hz. Peygamber'in saçları arasında bir ilgi kurar. İslâmiyet'in yerleşmesinden sonra Hz. Peygamber'in saçlarını ortadan ayırdığına dair rivayetler vardır.⁴ Yüce âlînimizi bize tebliğ ederek irşâd ve hidâyet görevini yerine getiren, insanları doğru yola sevk eden Hz. Peygamber'in ortadan ayrılmış saçları sembolik mânâda âdetâ bu âyetin bir benzeridir:

¹ Şîrî, NM 1, 35^a; bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Kirpik.

² El-İnsân, 76/3.

³ Hak Dîni, C.VIII, s.5499.

⁴ Asr-ı Saadet, C.II, s.6.

⁵ Ayrıca bkz. Tâhâ, 20/4,5.

Istivâsıdur şaçûn

لِيَهْدِيَنَا السَّبِيلَ

Cennet anuñdur ki kıldı şol "şırât" üzre 'ubür

Nesimî, D, 43

Beytin ikinci mısraında insanları Cenâb-ı Hak'ın rızâsına ulaştırın "şırât-ı müstakîm"e açıkça işaret edilmiştir.

1.61. ... وَالْمُرْسَلَاتِ 1 :

"Ve'l-Mürselât ..." hem sûrenin adı hem de ilk âyetidir. Müfessirler bu kasem âyetini tefsir ederken; melekler, rüzgârlar, Kur'ân âyetleri veya peygamberler gibi Allâh tarafından gönderilmiş kuvvetler tarzında izahlar getirirler. Ancak takib eden âyetler göz önünde bulundurulunca; en çok melekler görüşü kuvvet kazanır.²

Hâşimî'nin na'tında, bu sûrenin; Hz. Muhammed'in risâlet halkasının son zinciri, yani en son peygamber olması sebebiyle nâzil olduğu söylenir. Daha açık bir ifâdeyle âdeta Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'in risâleti noktaladığını, Ve'l-Mürselât Sûresi ile açıkça belirtmiştir:

Didi sensin yâ Muhammed çünki hatmü'l-mürselîn

Saňa Hak'dan nâzil oldu "Sûre-i Ve'l-Mürselât"

Hâşimî, NM 1, 99^a

¹ Ve'l-Mürselât, 77/1.

² Hak Dîni, C.VIII, s.5519-5521.

1.62... وَالنَّازِعَاتِ 1 :

Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş dokuzuncu sûresinin hem adı, hem de ilk âyetidir. "Ve'n-Nâziât Sûresi"nde kıyâmet gününün tasvirleri geniş yer alır. Bu sebeple sûrenin bir diğer adı da, aynı zamanda otuz dördüncü âyeti ve cehennem bir ismi olan "Tâmme-i kübrâ"dan mülhem "Tâmme Sûresi"dir. Sadece Hâşimî'nin na'tında rastladığımız bu âyetle; kıyâmet güneşine işaret edilerek, Hz. Peygamber'in yanağı ile bir ilgi kurulur.²

1.63. وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا 3 :

Nâşitât kelimesinin iki masdarı vardır: Neşât ve neşt. Neşât; gönül hoşluğu, sevinç manasındadır. Buradan hareketle âyet ölüm anında bedenden neşe ile çıkan mümin ruhlar şeklinde tefsir edilmiştir. Diğer masdar olan neşt ise, kuyudan kovayı kolaylıkla çekmek; bir yerden bir yere çıkmak; düğümü yavaşça ve kolaylıkla çözmek mânâlarını taşır. Müfessirler âyetin tefsirinde en çok bu sonuncu mânânın üzerinde dururlar. Buna göre nâşitât; mü'minlerin ruhlarını yavaş ve yumuşak bir şekilde kabzedilen rahmet melekleri veya tatlılıkla gönülleri cezbeden ruhlardır.⁴

Nâziât Sûresi'nin, bu âyetin de dahil olduğu ilk beş âyeti Cenâb-ı Hakk'ın kâsem âyetlerindedir. Bunları takiben kıyâmet günü ve o günün ürkütücü manzarası tasvir edilir. Kıyâmetin kopmasından sonra, bütün insanların hayatta iken yaptıklarından sorumlu tutularak hesaba çekilecekleri mahşer kurulacaktır. O hesap gününde; şefaet yetki-

¹ Ve'n-Nâziât, 79/1.

² Âyetle ilgili örnek ve daha geniş bilgi için bkz.Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Yanak.

³ Ve'n-Nâziât, 79/2.

⁴ Hak Dîni, C.VIII, s.5554.

si yalnızca Allâh'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği sevgili Peygamber'inde olacaktır. Bu yüzden O'nun İlâhî sırları içinde bulunduran Mushaf'a benzetilen yüzü bütün insanların şefaât ve merhamet dileğiyle yönelecekleri yegâne rahmet kapısı olacaktır. İşte Hz. Peygamber'in yüzünün "Ve'n-nâşitât" âyeti dolayısıyla rahmet meleklerine benzetilmesinin sırrı da böylece ortaya çıkacaktır:

Sensin ol makbûl-i Hâzret sensin ol sultân-ı dîn

Muşhaf-ı hüsnuñle zâhir âyet-i "ve'n-nâşitât"

Hâşimî, NM 1, 99^a

Sadece Hâşimî'nin na'tında iktibas edildiğini gördüğümüz bu âyetin neşât masdarından gelerek; sevinç, neşe mânâsını da taşıması hasebiyle, Hz. Peygamber'in bir Mushaf güzelliğindeki yüzünden bakanlara gönül ferahlığı veren gülümsemenin hiç eksik olmadığı da beyitten çıkarılabilecek ikinci bir anlamdır.

1.64. *أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى* 1 :

"Çünkü O'na amâ geldi."² Hz. Muhammed, Kureys büyüklerini îmâna davet etmek için onlarla konuşurken; yanına Abdullah İbni Ümmi Mektûm adında, gözleri görmeyen bir zât gelmiş ve Hz. Peygamber'in kendisine Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet okuyup öğretmesini istemiştir. Fakat Hz. Peygamber sözünün kesilmesinden hoşlanmayarak, Ümmi Mektûm'a aldırılmamış ve diğerleriyle konuşmaya devam etmiştir. Resûlullah, sözünü bitirdiği zaman Abese Sûresi nâzil olmuş; zengin ama İslâm'a girmeye arzusu olmayanlar yerine, kendisinden irşad ve hidâyet dileyenlere yönelmesi tavsiye edilmiştir. Bu sûrenin nâzil olmasından sonra; Hz. Peygamber

¹ Abese, 80/2.

² Hak Dîni, C.VIII, s. 5573.

Ümmi Mektûm'u her görüşünde onunla ilgilenmiş ve bu zât daha sonraları Peygamber'in müezzinliğini yapmıştır.¹

Asrımızın ilk yarısında yaşamış ve gözleri görmeyen bir şair olan Osman Kemâlî; Ümmi Mektûm gibi, Resûlul-lâh'ın irşadına ve şefaathane ihvanına talib olduğunu söyleyen Abese Sûresi'nin ilgili âyetlerine telmih yapar:

Bu a'mâ Erzurûmî de der-i ihsanına düştü
Bağışla Ümmi Mektûm'a utansın yâ Resûla'llâh
Osman Kemâlî, DKAS, 34

1.65. إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ . 2 :

"O güneş dürüldüğü vakit." Bu âyetle başlayan Tekvîr Sûresi, hadislerle de belirtildiği gibi kıyametin en dehşetli tasvirlerinin yer aldığı sûrelerden biridir.³ Nûn Ve'l-

Kalem Sûresi de bir yandan âhiret azâbını, diğer yandan Hz. Muhammed'in şânını dile getirir.⁴

Ahmed Paşa, güneşin dürüldüğü, yıldızların döküldüğü, dağların yürütüldüğü ve denizlerin ateşlendiği o muazzam günde, Hz. Peygamber'in nûrunun güneşte ışık bırakmayacağını söylerken Nûn Ve'l-Kalem Sûresi ile Tekvîr Sûresi'nin ilk âyetlerini iktibâs eder:

بِإِذْنِ اللَّهِ beyân olunmuş . إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ .

Ol gün güneşde Nûr-ı Muhammed komaz ziyâ

Ahmed Paşa, D, 12

¹ a.g.e., s.5570-5571,5575-5576.

² Tekvîr, 81/1.

³ Hak Dîni, C.VIII, s.5592-5593.

⁴ a.g.e., C.VIII, s.5250.

Beyitte güneşin sönmesi Nûr-ı Muhammedî'nin azametine bağlanır. Bir diğer husus da; müfessirlerin de belirttiği gibi, dünyanın ve güneşin sonuyla birlikte yeryüzüne ve güneşe nisbetle çok daha büyük bir arz ile edebiyatımızda kıyamet güneşi olarak adlandırılan bir güneşin yaratılmasıdır.¹ Dolayısıyla beyitten çıkarılabilecek ikinci bir mânâ da Nûr-ı Muhammedî'nin sahibi olan Hz. Peygamber'in şefaatiyle mü'minleri bu son derece yakıcı güneşten, veya bir başka deyişle âhîret azâbından korumasıdır. Nitekim bu mânâ, âhîret azâbının büyüklüğü yanında takvâ sahiplerinin kurtuluşunu anlatan Nûn Ve'l-Kalem Sûresi ile de bir uygunluk arz eder.

1.66. : ² يَوْمَ تَبْيَأُ السَّرَائِرُ .

Bu âyet ile kalplerde gizlenen niyet, muhabbet, kin gibi bâtinî hislerin imtihan meydanına çıkarılacağı gün; yani kıyâmet gününe işaret edilir.³ Âzife, mahşer, rûz-ı cezâ, rûz-ı haşr, rûz-ı hisâb, tâmme-i kübrâ, yevmü'l-kifâh, yevmü't-telâkî, yevm-i tenâdî veya gam günü, şiddet günü, bir ayak bin ayak üstünde gibi isimlerle anılan kıyâmetin bir adı da bu âyetten mülhem; "yevme tüblâ"dır.

Osman Kemâlî'nin na'tında; Makâm-ı Muhammedî denilen şefaat yetkisinin ve Livâ-i Hamd'in sahibi, Şefîü'l-Müznibin Hz. Peygamber'in "yevme tüblâ"da bütün günahkârlar için yegâne merci olduğundan bahisle, âyetin kıyâmet gününün bir ismi olarak ele alındığını görürüz:

"Yevme tüblâ"da halâik cem'ine sensin Şefî
Melce-i âsî vü mücrim sensin ey Sâhib-Livâ

Osman Kemâlî, DKAS, 6

¹ a.g.e., C.VIII, s.5595.

² Târık, 86/9.

³ Hak Dîni, C.VIII, s.5726-5727.

1.67. وَالشَّمْسُ ... 1 :

"Kasem olsun o güneşe ..." Güneş yeryüzünün en büyük ışık ve sıcaklık kaynağı, en parlak ve aydınlık gök cismi, dünyâda hava ve su gibi hayatın devamı için en çok ihtiyaç duyduğumuz unsurlardan biri ve nihayet Allâh'ın bülûklüğünü ve kudretini idrak edebilmemiz için açık bir âyettir. Divan edebiyatında insan güzelliğini tasvir ederken sevgilinin bizzat kendisi veya yüzü ve yanağı için güneş bir teşbih unsuru olurken; na'tlarda Hz. Peygamber küfür karanlığını ortadan kaldırmak için risâlet ufkundan doğan bir hidâyet güneşi olarak ele alınır. Hz. Peygamber'in yüzünün eşsiz güzelliği ise doğrudan "Ve's-Şems Sûresi" veya âyeti ile anlatılır.

Son asır mevlevî şairlerinden Ahmet Remzi Akyürek, Yüce Peygamber'in yüz güzelliğini tarif etmek için bir tecâhül-i ârif sanatıyla bu âyete işaret eder:

Bir ân idi gördüm yüzünü vech-i sebeb ne

"Ve's-Şems" okurum âyet-i Kur'ân arasında

Ahmet Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 36

Yüce Peygamber'in alnı aya, pırlıl pırlıl yüzü de güneşe benzetilirken; bu güneşin inananlara müjdeler veren "Ve's-Şems Sûresi", yüzündeki ayva tüylerinin de dünyayı âhirete tercih edenleri tehdet eden, ceza gününün çetinliğini anlatan Âdiyât Sûresi'nin âyetleri olduğu belirtilir.²

Muhammed Lutfî'nin (Erzurumlu Efe) na'tında; mirâc gecesinde Allâh'a yakınlığın son derecesi olan "ev ed-

¹ Ve's-Şems, 91/1. Belirtilen âyet Ve's-Şems Sûresi'nin hem adı, hem de ilk âyetidir. Bu itibarla âyeti adı geçen sûre içinde değerlendirdik. Kur'ân-ı Kerîm'de bu ibâre ayrıca sekiz âyette yer alır.

² Bkz. Ve'l-Âdiyât, 100/1; Hâşimî, NM 1, 99^a.

nâ" mertebesine ulaşan Hz. Peygamber'in mübarek yüzü için "Ve's-Şems Sûresi" bir ayna olarak ele alınmıştır. Mutasavvıf şairimiz bu benzetmeyi yaparken, Peygamber'in yüz güzelliğini gösterebilecek en parlak aynanın güneş olduğunu veya güneşin aydınlığını Hz. Peygamber'den alarak bize aksettirdiği mânâlarını tedâî ettirir:

"Ve's-Şems" şehâ mir'ât-ı didâr-ı şerîfiñ

Menzilgehiñiz şeb-i şerâfetde "ev ednâ"

Muhammed Lutfî, HH, 50

Ve's-Şems Sûresi'nin sonunda Hakk'ın Resûlü'ne inanmayanların muazzam bir azâba mahkum olacakları bildirilir ve neticede, Allâh'ın bir hidâyet rehberi olarak gönderdiği Hz. Peygamber'e imân etmenin farz olduğu belirtilir. Bu yüzden Nesîmî; Ve's-Şems Sûresi'nin, Necm ve Tebârek Sûreleri gibi Yüce Peygamber'in vâsfinda indirildiğini söyleyerek, bu üç sûreyi bir arada zikreder.¹

1.68. وَاللَّيْلِ 2 :

"Kasem olsun o geceye ..." Allâh'ın Hz. Peygamber için geceye yemin ettiği bir âyettir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetin kuşluk vakti güneşine kasem edilen "Ve'd-duhâ" âyetiyle beraber ele alındığını görüyoruz. Bu itibarla müfessirler "Ve'l-leyl" ve "Ve'd-duhâ"ya birlikte mânâ vermişlerdir. Birine zulmet, diğerine nûr; gam ve neşe, fena ve beka³, vahyin gecikmesi ve Peygamber'imizin risâleti, ölüm hali ve aklın kemâli, İslâm dininin garipliği ve ikbâli gibi.⁴ Bu tezat ve değişiklikleri bir arada göstermek için na'tlar-

¹ Sûre-i Mülk, 67/1; Nesîmî, D, 42.

² Ve'l-Leyl, 92/1. Bu ibâre hem sûrenin adı hem de ilk âyetidir.

³ Hak Dîni, C.VIII, s.5887-5888.

⁴ Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1190.

da da bu âyetler birlikte alınmıştır. Ancak yukarıda belirtilen tefsirleriyle değil, bunları tedâî ettirecek edebî benzetmeleriyle iktibas edilerek; bu âyetlerden "Ve'l-leyl" Hz. Peygamber'in saçı; "Ve'd-duhâ" da yüzü şeklinde telakki edilmiştir:

Kur'ân içinde "leyl ü duhâ" anduğu Hudâ

Yâni ki rûy u müyuna ider senün kase

Kemâl Paşazade, YZ, 36

Ma'nî-i gîsûları "Ve'l-leyl" vechi "Ve'd-duhâ"

Eş-şalâtü ve's-selâm ey hâzret-i sultân-ı dîn

Şîrî, NM 1, 35^a

Bazen bu benzetmelerde öyle ileriye varılır ki bir sair bu âyetleri Hz. Peygamber'in saçının ve yüzünün tefsiri olarak, bir diğeri de Hz. Peygamber'in saçını ve yüzünü bu âyetlerin tefsiri olarak ele alır:

"Ve'd-duhâ" "Ve'l-leyl" rûy u zülfüni tefsîr ider

Rûz u şeb ey mihr ü meh-simâ Habîb-i Kibriyâ

Aynî, D, 2

Şaçun "Ve'l-leyl" ü hüsnün "Ve'd-duhâ"nun sırr-ı tefsîri

Dilinde virdi cümle 'âlemün şubh u mesâsın sen

Dânişî, NM 1, 18^a

"Ve'l-leyl" âyetinin tek başına konu edildiği zaman da âyetteki iki lam harfi ile Hz. Peygamber'in yüzünün iki yanındaki lam harfine benzetilen saçları arasında bir münasebet kurulur:¹

Şâh-ı Kureşî-i Hâşimî-hayl

Gîsûları oldu lâm-ı "Ve'l-leyl"

Celîlî, NM 1, 10^b

¹ Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri; Saç.

Veya yine bu teşbihle saç ile "Ve'l-leyl" ilişkisi kurulurken; Hz. Peygamber'in yüzü bu iki karanlığın ortasındaki İslâm nûruna benzetilir.¹

Kur'ân'daki kalem âyetleri Hz. Peygamber'in Allâh yanındaki değerini bildiren, şanını yücelten âyetlerdir. "Ve'l-leyl" de bu itibarla şâirâne bir tedâî ile mirâc gecesine atfedilir. O kutlu gecede Hz. Muhammed, arada hiç bir vasıta olmaksızın doğrudan Cenâb-ı Hak'dan vahiy almıştır. Peygamberimiz bu vahyin sırlarına muhafız olurken; "Ve'l-leyl" âyeti de O'nun şanının tâ arşa kadar ulaşmasına bir şahit olmuştur.²

1.69. . وَالضُّحَى 3 :

"Kasem olsun o duhâya." Duhâ, güneşin parlayıp, yükselmeye başladığı kuşluk zamanıdır. Burada kasem edilen duhâ ise; hakikat güneşinin, Hz. Muhammed'in ufkundan doğarak, O'nun âlemlere rahmet olan peygamberliği ile küfür karanlığını yok edip, hidâyet nûrlarını yaydığı zamandır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in bir güneş gibi parlayan yüzü bu âyete benzetilir, saçları da "Ve'l-leyl" olur.⁴

Ve'd-Duhâ Sûresi; Hz. Muhammed'e vahyin bir kaç gün gecikmesi üzerine, müşriklerin ileri geri konuşmaları sebebiyle indirilmiştir. Pek çok yönden Hz. Peygamber'in üstünlüğünü ve Allah yanındaki yüceliğini, değerini bildiren bir sûredir. Mevlânâ; "Vuslat ve muhabbet şerhe muhtaç ise iyice düşünerek Ve'd-Duhâ Sûresi'ni oku."⁵ derken Allâh'

¹ Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Yüz.

² Bkz. Necm, 53/10.

³ Ve'd-Duhâ, 93/1.

⁴ Bkz. Ve'l-leyl, 92/1; ayrıca Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Saç ve Yüz.

⁵ Mevlânâ, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi, C.II, s.92.

ın sevgili elçisine olan sevgisinin bu sûrede açıkça belirtildiğine işaret eder. Bu yüzden hem bulunduğu sûrenin adı, hem de ilk âyeti olan "Ve'd-Duhâ" na'tlarda Tâ-Hâ ve Yâ-Sîn Sûreleri, İnşirâh Sûresi'nin ilk âyeti, "le- amrük" âyeti ve "Levlâk" kudsî hadisi gibi Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'ini medhettiği, O'na verdiği üstün değeri bildiren hitaplarla birlikte ele alınır:

Gâh "Tâ-Hâ" buldı geh "Yâ-Sîn" nidâ

Gâh "Elem neşrah leke" geh "Ve'd-duhâ"

Ahmedî, İN, 3⁵

İy fahr-i halk kimde ola zehre medhüne

Çün Hak didi "le- 'amrûke levlâke Ve'd-duhâ"

Şeyhî, HŞ, 18

Gönderdi saña hil'at-ı "levlâke le- 'amrük"

"İnşirâh" ile "Ve'd-duhâ" hem "Sûre-i Tâ-Hâ"

Muhammed Lutfî HH, 50

1.70. رَبِّكَ فَتَرَضَىٰ . 1 .

"Cenâb-ı Hak; sana öyle verecek öyle verecek ki tamâmen râzı ve hoşnut olacaksın vebütün dileklerin yerine gelecek." şeklinde tefsir edilen bu âyetle Hz. Peygamber'in marziyye makâmında olduğu bildirilir. Bu makâm, O'nun Allâh'ın kendisinden razı olduğunu ve cemâl tecellisine hakka'l-yakîn derecesinde mazhar bulunduğunu ifade eden Makâm-ı Mahmûd'dur.² Bu âyet ile Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e verdiği rûh mükemmelliği yanında; dininin yücele-

¹ Ve'd-Duhâ, 93/5.

² Hak Dîni, C.VIII, s.5893.

ceği ve başkalarının vakıf olamadığı bir çok nimete dair va'dler belirtilmektedir.¹

Sûrenin başında kuşluk vaktine ve geceye dair bir yemin vardır.² Bu öyle bir lutf gecesidir ki kerem sahibi Yüce Allâh en büyük va'di olan bu âyetle Hz. Peygamber'e muazzam bir müjde vermektedir:

Leyle-i keremde Kerîm'iñ va'd-i kerîmi

Tebşîr-i 'azîmdir saña "Rabbüke feterdâ"

Muhammed Lutfî, HH, 50

Bir hadîs-i şerîfte meâlen: "Her peygamberin kabul mazhar bir duâsı vardı. Bundan dolayı her peygamber duâsını yaptı. Ben ise duâmı kıyâmet günü ümmetime şefaate için sakladım." buyurulmuştur.³ O büyük şefaate gününde Allâh: "Razı oldun mu ya Muhammed?" diye sesleninceye kadar bütün mü'minler bu büyük lutfun himayesine sığınacaklardır. Bu sebeple, şefaate işaret eden bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'deki en ümit verici âyetlerden biri sayılır.⁴ Zîrâ Cenâb-ı Hak, bu âyetle Habîb'ine: "... tamâmen razı olacaksın," demektedir. Bu lutf mazhar olan Hz. Peygamber'in engin merhame-ti mü'minlerin ateşle azap görmelerine asla razı olmayacaktır:

Çün "feterdâ" didi Hâk saña nice râzî olur

Re'fetün kim çekem âteşler elinden bî-dâd

Nâbî, D, 11

¹ Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1191.

² Bkz. Ve'l-Leyl, 92/1; Ve'd-Duhâ, 93/1.

³ a.g.e. C.III, s. 1190-1191.

⁴ Hak Dîni, C.VIII, s.5894-5895.

1.71. ... **الْمَنْشُرْحُ لَكَ صَدْرَكَ** 1 :

" Göğsünü senin (fâiden) için (açıp da) genişletmedik mi?"² Hz. Peygamber'in nâil olduğu İlâhî feyzlerden birisi de göğsünün açılarak kalbinin çıkarılması, zemzemle yıkanıp yerine konulduktan sonra imân, ilim, hikmet ve marifet nûruyla doldurulmasıdır.³ Rivâyetlere göre şerh-i sadr hadisesi üç kere vukû bulmuştur: İlki, Peygamber'imiz süt annesi Halime'nin yanında henüz çocuk yaştayken; diğer çocukların meyl ettikleri faydasız oyun ve eğlencelere karşı kalplerinde bir istek olmaması için Cebrâil A.S. tarafından yapılmış, kalbinden "hazz-ı şeytan" denilen kan pıhtısı çıkarılmıştır. İkincisi, risâlet tebliğ edileceği zaman peygamberliğin yüküne tahammül edebilmesi için; üçüncüsü de, isrâ gecesi mirâcın sırlarını hazmedebilmesi için tekrarlanmıştır.⁴ Bu hâdisenin kaç kere vukû bulduğu, zâhirî veya yâ temsîlî olduğu hakkında görüşler mevcutsa da; gerçek olan bu olayın hem âyetle, hem de hadislerle⁵ bildirilmiş olmasıdır. Diğer yandan günümüz tıbbının kalp cerrahisinde son otuz kırk yıl içinde ulaşabildiği böyle bir işlemin, bir benzerinin asırlar önce mucizevî bir şekilde tezâhürü enteresandır.

Yalnızca Hz. Peygamber'e mahsus olan bu olayla ilgili âyetin na'tlarda, doğrudan O'na hitâbeden âyetlerle birlikte ele alındığını görüyoruz:

Gâh "Ṭā-Hā" buldı geh "Yā-Sîn" nidā

Gâh "elem neşrah leke" geh "Ve'd-Ḍuhâ"

Ahmedî, IV, 3^b

1 İnşirâh, 94/1.

2 Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1194.

3 Hak Dîni, C.VIII, s. 5914.

4 Muhammediye Şerhî, C.I, s.148-149.

5 Sahîh-i Buhârî, C.II, s.273.

Na'tlarda Hz. Peygamber'in bedenî özelliklerine işaret edilirken; bu âyetin özellikle O'nun pâk, sâf ve nûrlu gibi sıfatlarla anlatılan göğsü için nâzil olduğu düşüncesine yer verilir.¹ Veya gözleri "mâ zâga'l-basar" nûruyla sürmelenmiş olan Hz. Peygamber'in pâk göğsüne imân, ilim ve marifet nûrlarının lutfedilmesi hadisesi "elem neşrah" âyetiyle kısaca şerh edilmiştir:

Nergis-i makhûl-i çeşmi nûr-ı "mâ zâga'l-basar"

Sadr-ı pâkine "elem neşrah" şürûh-ı muhtasar

Şîrî, NM 1, 35^a

1.72. ² لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ :

"Hakîkaten biz insanı en güzel biçimde halk ettik." meâlindeki âyet ile insanın madden ve mânen en güzeli bulma kâbiliyetiyle yaratıldığına işaret edilir. İnsana fıtratındaki bu kıvam; tekâmül etmesi ve güzellerin en güzeli olan Yaraticı'sını tanıyıp, O'nun sıfatlarıyla techiz edilmesi içindir.³

Çok sayıdaki na'tlarıyla meşhur Neccârzâde Rızâ, bu âyetin Hz. Peygamber'in eşsiz güzelliğini gösteren bir ayna olduğunu söylerken;⁴ bir diğer na'tında âyetle kastedilenin bizzat Resûlullâh'ın cemâli olduğunu ifade eder:

Hak budur mülk-i melâhatda nazîr oılmaz saña

"Ahşeni takvîm"den cânâ cemâliñdir garaž

Neccârzâde Rızâ, D, 22

¹ Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Göğüs.

² Ve't-Tîn, 95/4.

³ Hak Dîni, C.VIII, s.5935-5938.

⁴ Neccârzâde Rızâ, D, 12.

1.73. وَالْعَادِيَّاتِ 1 :

Âdiyât Sûresi, dünyâyı âhirete tercih edenleri tehdit eden, cezâ gününün çetinliğini tasvirle anlatan bir sûredir. Sûrenin hem adı, hem de ilk âyeti olan "Ve'l-Âdiyât" için müfessirler değişik mânâlar üzerinde dururlar. Bunlardan birisi de adâleti ihlâl etmek veya zulüm mânâsıdır.² Yalnızca Hâşimî'nin âdetâ âyetlerle örülü na'tında tesbit edebildiğimiz bu âyet ile; Hz. Peygamber'in hattı yani ayva tüyleri arasında bir benzerlik kurulur. Yüce Peygamber'in güneş parlaklığındaki yüzünün "Ve's-Şems Sûresi"ne teşbihi yanında, ayva tüyleri de "Ve'l-âdiyât" âyeti olarak ele alınır:

Meh cebînũñ gurra-i ser-levha-i 'arş-ı berĩn

Gün yüzũñ "Ve's-Şems" ü haţţũñ âyet-i "Ve'l-'âdiyât"

Hâşimî, NM 1, 99^a

Yüzün edebiyatımızda adâleti temsil etmesi yanında, ayva tüylerinin bu adâleti örtmesi, âdetâ adâleti ihlâl etmesi; âyetin müfessirlerce ele alınan mânâsına uygundur. Ayrıca "Ve's-Şems Sûresi"nin inananlara müjdeler vermesi; diğer yandan "Ve'l-Âdiyât Sûresi" ile de inanmayanları tehdit muhtevası yüz ve ayva tüyleri ile bu sûreler arasında bir diğer münasebet unsurudur.

¹ Ve'l-Âdiyât, 100/1.

² Hak Dîni, C.IX, s.6015-6016.

1.74. اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ 1 :

"(Habîbim) biz sana hakikaten Kevser'i verdik."² Sûreye adını veren Kevser'in lugat mânâsı çokluktur. Ancak Kevser'in Kur'ânî mânâsı için müfessirlerin sayısı yirmiyi aşan değişik görüşleri vardır. Bunlardan en meşhuru ve hadislerle bildirileni; Kevser'in cennette bir nehir veya havuz olduğudur. Bu nehir veya havuz Yüce Peygamber'in ümmetine tahsis edilmiştir. Bunun dışında Kevser için; nübüvvet, İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in evlâdının ve ümmetinin çokluğu, dünyâ ve âhiret hayrî, Kur'ân-ı Kerîm gibi izahlar mevcuttur.³

Kevser Sûresi; müşriklerin, Hz. Peygamber'e nesli kesik, arkası gelmeyen mânâsında "ebter" demeleri sebebiyle nâzil olmuştur. Yüce Peygamber'in oğullarının ölmesiyle neslinin devam etmeyeceğini ve nübüvvet dâvâsının sona ereceğini düşünenler için; bu sûre ile Hz. Peygamber'in ümmetinin çokluğu, temiz neslinin, şan, şeref ve dîninin kıyamete kadar bâkî kalacağı bildirilir. Bu yüzden na'tlarda Kevser Sûresi Yüce Peygamber'e Cenâb-ı Hakk'ın bir taltîfi⁴ veya âlemlere rahmet olarak gönderdiği Habîbi'nin değerini yüceltmek için yeterli bir delili olarak ele alınır:

Buyurdu Hazret-i "Rabbü'l-Felak" şânında "erselnâk"

Değil mi kadrini i'lâyâ kâfi nazm-ı "a'taynâk"

Ahmet Remzi Akyürek, A.R.A.ve Şiirleri,80

Ahmet Remzi Akyürek'in, na'tında Kur'ân'daki en kısa, veciz ve sonu "ra" harfleriyle biten bu şiir akıcılığındaki sûreden "nazm" olarak bahsedilmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in mucizevî belâgatine işaret eder.

¹ Kevser, 108/1.

² Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s. 1226.

³ Bilgi için bkz. Hak Dîni, C.IX,s.6172-6193.

⁴ Ahmedî, CH, 65; Aynî, D, 2.

Hadislerde süttten daha beyaz, baldan daha tatlı olduğu belirtilen Kevser Sûresi Hz. Peygamber'in dudağı için de bir teşbih unsuru olmuştur.¹

1.75. قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ ۝ وَكَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝²

"De ki: O, Allah'tır, bir tektir. (O) Allah'dır, sameddir (zevâl bulmayan bir bâkîdir, dâimdir, herkesin ve her şeyin doğrudan doğruya muhtâc olduğu ve kastetdiği yeğâne varlıktır, ulular ulusudur). Doğurmamıştır, doğurulmamıştır O. Hiç bir şey O'nun dengi (ve benzeri) değildir.³

İslâmiyet'in esâsı olan tevhîdi en güzel biçimde ifâde eden bu sûreye İhlâs, Kul Hüvallâhu Ehad, Esâs, Tevhîd, Tefrîd, Tecrîd, Necât, Velâyet, Marifet, Cemâl, Nûr, Samed, Mazhar, Berâe gibi isimler verilir. Bu sûre ile Âyete'l-Kürsî⁴, Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını en güzel ve özlü biçimde anlatan sûre ve âyettir.

Nesîmî ise, Hz. Peygamber'in cemâlini Fâtiha Sûresi ile ifâde ederken, sıfatlarının İhlâs Sûresi olduğunu söyler.⁵ Bu mânâ sûrenin meâli ve müfessirlerin görüşleriyle ters düşer gibi görünüyorsa da, Cenâb-ı Hakk'ın tam mazharı ve Habîb'i olan Hz. Peygamber'in Allâh'ın sıfatlarıyla techiz edilmesi itibâriyle, aykırı olmadığı kanâatindeyiz. Nitekim son asrın mutasavvıf şairlerinden Sâlih Baba bu görüşümüzü teyid eder:

¹ Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Dudak.

² İhlâs Sûresi Kur'ân-ı Kerîm'in yüz on ikinci sûresidir.

³ Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1231-1233.

⁴ Bakara, 2/255.

⁵ Bkz. Fâtiha Sûresi; Nesîmî, D, 43.

Zuhûr-ı mebde'in nûr-ı Ehad'dan
Sıfâtın menba'ı ism-i "Samed"den
Sâlih Baba, D, 163

Bu beyitte Sâlih Baba, varlığı doğrudan Cenâb-ı Hakk'ın zâtına bağlı olan Yüce Peygamber'in sıfatlarını da; Allâh'ın bâkî, ebedî mânâlarına gelen Samed isminden aldığını belirtir. Yine Osman Kemâlî, aynı muhtevâdaki beytinde "Ferd-i Bî-Çûn u Çirâ" adının sahibi olan yani nedensiz ve niçinsiz, mutlak, emsâlsiz, eşsiz Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının Hz.Peygamber'in alnında yazılı olduğunu söyler:

Cebîninde yazılmış "lem yelid" zâtın "velem yüled"
Sıfâtındır bilinmez bî-nişânsın yâ Resûlallâh

Osman Kemâlî, DKAS, 34

On beşinci asır tekke şâirlerinden Dede Ömer Rûşenî ise Hz. Peygamber'in gözünü sad, ağzını mim ve saçını da dal harfine benzeterek; neticede Cenâb-ı Hakk'ın Samed sıfatının Yüce Peygamber'deki tecellisine işâret eder.¹

Bu dört âyetten oluşan veciz^{ve}belîğ sûrenin bazan tamâmının iktibas edildiğini de görüyoruz. Zekâyî, yukarıda verdiğimiz örneklere paralel bir mâhiyette sûreyi âyet âyet ele alırken, Hz. Peygamber'in bütünüyle cemâline, yüzüne, zâtına, sıfatlarına ve nihayet şânına işâret eder:

Yâ Resûla'llâh cemâliñ "Kul hüva'llâhu ehad"
Ketb olunmuş levh-i ruhsârînda "Allâhu's-Şamed"
"Lem yelid" zâtıñ "Velem yüled" sıfâtın vaşfidır
N'ola şânında dinilse "Lem yekün küfven ehad"

Zekâyî, D, 4²

¹ Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Saç; Rûşenî, D, 100.^a

² Sârenin tam iktibâsı için diğer örnekler: Yakînî (Belgin Gökçe, Câmîü'n-Nezâir (96^a-106^a), S.Ü. F.E.F. T.D.E.B. B.T., Konya, 1984, s.17); Neccârzâde Rızâ, D, 244.

Neticede İslâmiyet'in esaslı olan tevhid inancını ve Allâh'ın birliğini anlatan bu sûre, na'tlarda Habîbullâh olan Peygamber'in de eşsiz, benzersiz, tek ve Cenâb-ı Hakk'ın tam mazharı olması bakımından ele alınmıştır.

Âyetler Bölümü'nün son maddesi olan bu kısa sûrede görüldüğü gibi, özellikle Hz.Peygamber'le doğrudan ilgili ve dînî bir konu olan na'tlarda âyet iktibasları önemli yer tutarken, hem dînî ve tasavvufî tefsirleri bakımından edebî türlerde işlenmeye müsâit olan âyetler ele alınmış, hem de Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'ın diliyle övgüsünü içeren âyetlere yer verilmiştir. Bunlar arasında "Kul kefâ, le-amrük, Makamen Mahmûd, Rahmeten Lil-Âlemin, innâ feteh-nâ, Ve'n-Necm, kâbe kavseyn ev ednâ, mâ zâga'l-basar, alâ hulkin azîm, rabbüke feterdâ, elem neşrah, innâ a'taynake'l-kevsere"¹ âyetleri bizzat Hz.Peygamber'in şanında olmakla ilk dikkati çekenlerdir.

Bunun yanında Hz.Peygamber'le doğrudan ilgisi olmadığı halde; "alleme'l-esmâ, ve nefahtü fîhî min rûhî, len terânî, elestü birabbiküm"² gibi âyetlerin maksadının ve-yâ neticesinin Yüce Peygamber olduğu şeklindeki izahlarla O'na mâl edildiğini görüyoruz. Böyle âyetler söz konusu olduğu zaman, genelde âyetin müfessirlerin anlayışlarına uygun olarak Kur'ânî tefsirleriyle paralel ifâde edilmesine rağmen, Hz.Peygamber'le olan münâsebetini açıklayan edebî ve tasavvufî te'villere yer verilmiştir.

Bazen de "Mâliki yevmi'd-dîn"³ âyetinde görüldüğü gibi şâirlerin âyete yaklaşımı, tefsiriyle daha farklı bir mâhiyettedir. Dolayısıyla na'tlarda orijinal olabilecek tefsirî değerlendirmelerin yanında; yer yer tamamen edebî muhtevâ içinde ele alınan bu ifâdelerde, târihî ve sosyal bir vâkıa olarak, kültür ve edebiyatımızın dînî konulardaki tefsirini görmek mümkündür.

¹ 1.23,27,32,37,43,45,48,52,58,70,71,74.

² 1.7,13,14,25.

³ 1.2.

Bunların hâricinde: "Elif lâm mîm, Ve'n-Nâziât, Ve'n-Nâsitât, Ve's-Şems, Ve'l-Leyl, Ve'd-Duhâ, Ve'l-Âdiyât Sa - med"¹ gibi âyet ve sûre adlarınının Hz.Peygamber'in fizikî unsurlarıyla ilgili olarak tamamen edebî mâhiyette ele alındığını ve O'nun bedenen ve rûhen Cenâb-ı Hakk'ın tam bir mazharı olduğunu ifâde ederken; bu âyetlerden istifâde edildiğini tesbit edebiliyoruz.

Muhtevâ yönüyle bu çerçeve içinde ele alınan âyetlerin bazen tamamı, bazen de tek bir kelime veyâ ibâre hâlinde iktibâs edildiğini, benzeyen veyâ uygunluk arz eden âyetlerin de birlikte verildiğini görüyoruz.² Bâzı âyetler de beyit içinde parça parça kelimeler hâlinde ele alınmıştır.³

Neticede deneme mâhiyetindeki bu çalışmamızın; "lâ reyhb"⁴ ve benzeri örnekler dikkate alındığı zaman, Kur'ân-ı Kerîm kültürü daha fazla olanlar tarafından ele alınınca genişlemesi muhtemeldir. Ancak edebiyatımızda dînî bir tür olan na'tların Kur'ân-ı Kerîm'le olan ilgisini burada özetlemiş bulunuyoruz. Böylelikle ilk nazarda Hz.Peygamber'le ilgili görülmeyen "kün feyekûn"⁵ gibi âyetlerin O'na maledilmesi veyâ edebiyatımızda sevgilinin yüzünün Mushaf'a, semtinin Ka'be'ye benzetilmesi gibi hususlara bu çalışmamızın açıklayıcı yönde katkısı olacağı kanaatindeyiz.

¹ 1. 4,62,63,67,68,69,73,75.

² 1.18-42; 1. 36-60; 1.55.

³ 1.3.

⁴ 1.5.

⁵ 1.9.

2. H A D İ S L E R

Hız.Peygamber, kendisine ilâhî vahiyle bildirilen Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ etmiş; aynı zamanda bütün fiil ve sözleriyle müslümanlara her alanda ışık tutmuş, örnek olmuştur. Dolayısıyla doğrudan Yüce Peygamber'e nisbet edilen söz ve fiillere bir terim olarak "hadis" denilmiş, bizzat Hız.Peygamber hadis kelimesini kullanarak, bu sözün bir istilâh olarak kabul edilmesi prensibini ortaya koymuştur.¹ Hadis teriminin yanında; haber ve eser, bazı nüanslarla da sünnet terimleri aynı mânâda kullanılmaktadır.

Hız.Peygamber'in zaman zaman Cenâb-ı Hak'dan nakiller yaparak ifâde ettiği ilâhî veyâ Rabbânî sözlerine de "hadîs-i kudî" denmiştir. Kudî hadisleri diğerlerinden ayıran fark; mânâlarının Cenâb-ı Allâh'a âit olup vahiy, ilham veyâ rüyâ ile Hız.Peygamber'e bildirilmesidir.² Ayrıca hadisler sıhhat derecesine göre sahîh, zayıf veyâ mevzû olmak üzere üçe ayrılır.

Bu bilgiler ışığında na'tlardaki hadis iktibaslarına baktığımız zaman, pek çok hadisin âyetlerde olduğu gibi; lafzen veyâ mânânen, tam ya da nâkıs iktibaslarla ele alındığını görürüz. Bu hadisler için müracaat ettiğimiz kaynaklarda, bir kısmının zayıf veyâ mevzû olduğu tesbitlerine rastladık; ancak bu konunun sahamız dışında olması sebebiyle yalnızca mâlûmât edindiğimiz eserleri ve oradaki görüşleri dipnotta belirtmek sûretiyle, hadisleri alfabetik sırayla ele almayı uygun bulduk.

¹ Subhi Es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları, Ter: Yaşar Kandemir, Ank. 1986, s. 1-3.

² a.g.e. s.9. Müellif; burada bütün hadis âlimlerinin, hadîs-i kudîlerin mânâsının Cenâb-ı Hak'a ait olduğu görüşünde birleştiğini, ancak sözlerinin Allâh'a veyâ Resûlullâh'a âit oluşu hakkında farklı görüşlerin bulunduğu dikkati çekmektedir.

2.1. : --- آيَةُ يُطْعِنِي رَبِّي ...

Hız. Peygamber'in; ashâbına, ibâdetlerini güçlerinin yettiği derecede, külfetsiz ve zahmetsiz olarak yerine getirmelerini buyurduğu bir hadisten alınmıştır. Savm-i visâlden bahseden bu hadisle, Peygamberimiz bir günün orucunu iftar etmeden ertesi güne eklemeyi ümmetine yasaklamıştır. Ashâbın, kendisine niçin vasl-ı sıyâm ettiğini sormaları üzerine: "Ben sizden hiç biriniz gibi değilim. Rabbimin beni yedirip, içirdiği halde gecelerim." demişlerdir.¹

Bilindiği üzere oruç rûhun kemâl bulması ve nefsin terbiyesi için bir yoldur. Ancak Hız. Peygamber, her sahada olduğu gibi; oruç konusunda da ümmetini ifrat ve tefritten uzak, en mutedil tarza teşvik etmiştir. Onların aşıraya gitmelerini önlemek için kendisinin sürekli oruçlarınının Allâh'ın lutfu ile kolaylaştırıldığını bu hadisle beyan etmişlerdir. Ahmedî, İskender-Nâme'de bu hadisi lafzen ve mânen ictibasla ele alır:

Dir atanı Cebre'îl andan kelâm

Yir "ebîtü <inde Rabbî"den ta'âm

Ahmedî, İN, 3^b

2.2. : أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَابِهِمْ اقْتَرَيْنِيْمُ اهْتَرَيْنِيْمُ

"Ashâbım yıldızlar gibidir, onların hangisine rastlarsanız uyun; onlar size hidâyet eder." Geçmişte kervanların karanlıkta yollarını bulabilmek için yıldızlardan fay-

¹ Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latîfi'z-Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi, Ter: Ahmed Naim, 7. baskı, Ankara, 1982, C.VI, s.290-291.

² Bu hadis için râvîlerinin iyi kimseler olmaması sebebiyle asılsızdır denilir. İbn Abdi'l-Ber, Câmîü'l-Beyâni'l-İlm Li-Fazli, Medine, 1968, C.II, s.82.

dalandıkları gibi; Hz. Peygamber'in vefatından sonra müslümanlar dînî meselelerin hallinde ashâba; yani Yüce Peygamber'i, peygamberliği zamanında görmüş ve müslüman olmuş kişilere başvurmuşlardır. Sahâbî de denilen bu kişiler Hz. Peygamber'in bir hadisinde açıkça belirttiği gibi ümmetinin en hayırlı neslidir.¹ Zîrâ onlar İslâmiyet'in muzafferiyeti için savaşmışlar, dînimizi bizzat Hz. Peygamber'den öğrenip, O'nun sohbetleriyle olgunlaşmış ve başta hadis olmak üzere İslâmî ilimlere hizmet etmişlerdir.

Bu hadisin en güzel izah şeklini Mesnevî'de görürüz. Mevlânâ: "Beni görenle, benim yüzümü görmüş olanları görenlere ne mutlu. Ashâbıma bakan bana bakmış gibidir. Bir kandil başka bir ışıktan yakılrsa, kandil aynen o ışık gibi olur. Bir mumu diğer bir mumdan yaksalar, herkes birinin parıltısında ötekinin parıltısını görür."² veya "Hz. Peygamber:" Sahâbem yıldızlar gibi yolunda gidenlere ışık, şeytana taştır" dedi.³ tercümesiyle verdiğimiz beyitlerde söz konusu olan hadisi, benzerleriyle destekler.

On beşinci asır şairlerinden Karamanlı Nizâmî, na'-tında bu hadisi tercüme yoluyla iktibas eder:

Anları kim kevâkibe teşbîh idüp didüñ

Kim bulur ihtidâ iden anlara iktidâ

Karamanlı Nizâmî, D, 77

Sünbülzâde Vehbî ve Niyâzî-i Mısrî ise bu hadise telmih yaparken; Hz. Peygamber'in ashâbını hidâyet yolunu ışıklarıyla nurlandıran yıldızlara benzetirler. Ama ışığını risâlet güneşi olan Hz. Peygamber'den alan bu yıldızların her birinin değeri göklerden daha yücedir:

¹ Sahîh-i Buhârî, C.I, s. 24.

² Mevlânâ, Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi, C.I, s.77.

³ a.g.e., C.I, s.142.

Ol risâlet bâğınuñ anlar gül-i gülzârıdur
 Cümle aşhâbı hidâyet râhınıñ envârıdur

Niyâzî-i Mısri, D, 53

Nücüm-ı ihtidâ aşhâb u âli

Ne necm ammâ felekden kadri 'âlî

Sünbülzâde Vehbî, D, 6

2.3. : الْفَقْرُ فَخْرِي وَبِهِ اِفْتَخِرُوا .

"Fakirlik övüncümdür, onunla iftihâr ederim." meâlindeki bu hadis¹ klasik edebiyatımızda sık sık ele alınır.² Mutasavvıflara göre burada sözü edilen fakirlik, maddî yokluk ve yoksulluk şeklinde telakkî edilmemelidir. Zîrâ fakirlik iki çeşittir: Fakr-ı sûrî ve fakr-ı mânevî veya hakîkî. Fakr-ı sûrî yani görünürdeki fakirlik madde ile ilgili olan yoksulluktur ki dînimizce makbul değildir. Nitekim; "İnsanın nafakasını temin için çalışması ibâdettir." ya da "Yarın ölecekmiş gibi âhîret için, hiç ölmeyecekmiş gibi de dünyâ için çalışınız." hadisleri ve "İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."³ veya "Herkes kazancı mukâbilinde bir rehindir."⁴ âyetleri her insanın yalnızca çalıştığı kadar mükâfatlandırılacağını belirtir. Bu sebeple İslâmiyet insanları her zaman çalışmaya teşvik ederken; bir lokma, bir hırka düşüncesine ve tembelliğe yer vermemiştir.

¹ Ibn Hacer bu hadisinin mevzû olduğunu söyler, İsmâil İbn Muhammedi'l-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs, Mısır, 1351, C.II, s.87.

² Bu hadisle ilgili olarak müstakil eserlerde mevcuttur. Bkz. Kemal Eraslan, "Yesevî'nin Fakr-Nâmesi", İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.D. C.XXII, İst.1977, s.44-120; Âgâh Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevîsi: Fakr-Nâme ve Vasf-ı Hâl" TDAY, Belleten, Ankara, 1953, s.205-255+28 s.fotokopi.

³ Necm, 53/39,

⁴ Tûr, 52/20.

Fakr-ı mânevî veya fakr-ı hakîkî ise varlığı yok ederek; insanın fiillerini, sıfatlarını ve zâtını Hakk'a vermesidir. Bunlar zaten Hakk'ındır ve buna vâkıf olan kişi de hakîkî fakr ehlidir.¹ Resûlullâh'ın iftihâr ettiği bu mânevî yokluktur ki bir başka deyişle halka muhtaç olmadan yalnızca Cenâb-ı Hakk'a muhtaç olma mânâsını taşır. Tasavvufun temeli de bu fakr u fenâ prensibidir.

Na'tlarda bu hadisin hem fakr-ı sūrî, hem de fakr-ı mânevî şeklinde ele alındığını görüyoruz. Ancak fakr-ı sūrî Hz. Peygamber için söz konusu olunca; bütün varlık âlemlerinin yaratılmasındaki yegâne sebep olan peygamberler sultanının yaşama tarzındaki sâdelik ve mütevâzî hayatı akla gelmelidir.

Ahmedî'nin na'tında Yüce Peygamber'in bu mânâda fakirliği bir iftihar kaynağı olarak kabul ettiği belirtilirken, risâlet saltanatının ebedî sahibi o şâhin da bütün insanların övücü olduğuna işaret edilir:

Saltanatla oldu halkuñ fahrı ol

Kendözine fahr idindi fakrı ol

Ahmedî, İN, 3b

Fakirliğin zıddı olan, zenginlik mânâsındaki gınâ kelimesinin başındaki gayın harfi tashîf edilince, yani noktasız okununca; kelime meşakkat, güçlük, zahmet mânâlarına gelen anâ şekline girer. Cem Sultan, kelimenin yazılışından hareketle, Hz. Peygamber'in ömrü boyunca zenginliği meşakkatle bir görerek, asıl varlığı ve övücü "fenâfillâh" da bulunduğunu ifâde eder:

Şekl-i gınâyı 'ayn-ı 'anâ añlayup müdâm

Fakr olmuş idi fahr u fenâsı Muhammed'ün

Cem Sultan, SC, 74

¹ Seyyid Muhammed Nûr, Niyâzî-i Mısri Dîvânı Şerhî, s.269.

Diğer yandan "ayn"ın kaynak ve bir şeyin aynısı, tıpkısı mânâları dolayısıyla; Hz. Peygamber'in mala mülke bağlılığı bir meşakkat olarak telakkî ettiği de düşünölmelidir.

Bu iki örnek dışında na'tlarda bu hadis, ömrü boyunca sâdelik ve tevâzu prensiplerinden ayrılmayan Hz. Peygamber'in; asıl zenginliğin mal ve mülkte değil, gönöl dünyâsının derinliklerinde olduğunu, kanaat ve şükürün tükenmez hazineler olup, açgözlölölüğü zemm ettiğini bildiren ifâdeleriyle ele alınır.¹

2.4. : الْقِنَاعُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى²

"Kanaat tükenmeyen bir hazinedir." İnsanların en güzel ahlâklısı, cömertliğin hiç bir insana nasib olmayan derecesine sahip olan Hz. Peygamber; yaşadığı müddetçe sadelik ve tevâzuu kendisine prensip edinmiş; gösteriş ve debdebe kabîlinden her ne varsa uzak durmuştur. Mütevâzî hayat tarzıyla ümmetine örnek olurken; herkese gücünün yettiğince çalışmayı, ancak tamahkarlıktan kaçınarak kanaat, sabır ve şükür yolunu seçmelerini öğütlemiş; asil bir davranış olan kanaatin, sahibini sonsuz hazinelere garkeden bir meziyet olduğunu vurgulamıştır.

Na'tlarda bu hadisin "Fakirlik ıftihârımdır" meâlindeki hadisle birleştirilerek; tasavvufun esâsını teşkil eden fakr u fenâ prensibinin şâhının, kanaat ve sabrı kendisine yegâne ölçü olarak aldığı işlenir:

Çü kıldun fakr-ıla fahrı kanâ-at birle hem sabrı

Saňa virmiş iken Tañrı ezelden "kenz-i lâ yefnâ"

Kemâl Ümmî, D, 7^b

¹ Diğer örnekler için bkz. Şeyhî, HŞ, 18; Karamanlı Nizâmî, D,74; Cevrî,D,62; ayrıca "El-kanâatü kenzi lâ-yefnâ" hadisi.

² Et-Taberânî ve El-Askerî rivayet etmişlerdir. El-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, C.I, s. 102.

Ḳānî'-i ḥān-ı "kenz-i lā yefnā"

Pādişāh-ı serîr-i fakr u fenā

Yahyâ Bey, ŞG, 8

2.5.

أَنَا أَفْضَحُ الْعَرَبِ .¹

"Ben Araplar'ın en fasih konuşanıyım." Halkı irşad görevi olan peygamberlik için hitâbet ve belâgat en önemli şarttır. Hz. Peygamber ise bu meziyetlere en mükemmel şekilde sahipti. Son derece sâde, özlü ve etkili konuşan Yüce Peygamber,² Araplar'ın fesâhat ve belâgatta mümtaz sayılan kabilelerinden Kureyş'e mensuptur, Hevâzin'de yetişmiştir.³ Bu yüzden bir çok hutbesi bir hitâbet ve belâgat şâheseri olan Hz. Peygamber, bu hadisle de fesâhatini ilân etmektedir.

On yedinci asır şâirlerinden Cevrî; bir sözüyle yüzlerce akıl ve anlayış sahibini susturan Peygamber'in bu hadisle söz ve nefesindeki mucizeyi beyan ettiğini söylerken, haber kelimesini tevriyeli olarak hadis mânâsında kullanır:⁴

Ol ki şad-fehm ü ḥired bir sözinüñ mülzemidür

"Ene efsah" haber-i mu'ciz-i nuḫk u demidür

Cevrî, D, 61

¹ Suyûtî, bu hadis için garîb demiştir; Alî bin Sultân El-Kârî, El-Mevzûât, Beyrut, 1389, s.29.

² Bilgi için bkz. Ahmet Lütü Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, İst. 1980.

³ Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet (İslâm Tarihi), Ter: Ömer Rızâ Doğrul, İst. 1978, C.II, s.30.

⁴ Hadisle ilgili bir başka örnek için bkz. Nazîm, D, 234.

2.6. **أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ :**

Huneyn Harbi'nde Hz. Muhammed'in komutası altındaki müslümanların bir ara paniğe kapılarak ric'at etmeleri üzerine Hz. Peygamber: "Ey Allâh'ın kulları, buraya geliniz, ben Allâh'ın resûlüyüm; ben peygamberim, yalan yok; ben Abdü'l-Muttalib oğluyum." diye haykırarak büyük bir metânet ve irâdeyle askeri savaşıma davet etmiş, neticede savaş inananların gâlibiyetiyle sona ermiştir.¹

Rızâyî, bu hadisi iktibas ederken, Hakk'ın Resûl'ü olduğunda hiç bir şüphe ve yalan isnadı bulunmayan Yüce Peygamber'in varlığının, bütün yaratılmışlar için rahmet² olduğuna dâir de şüphe olmadığını belirtir:

Nebiyî-i lâ-keziḅ ü İbn-i 'Abd-i Muṭṭalib ol kim

Vücûdî rahmet-i bî-şüḅhedür cemî' -i enâma

Rızâyî, NM 1, 32^b

2.7. **... أَنَا أَمْلَحُ³ :**

"Ben Araplar'ın en güzeliyim." meâlindeki hadis Cenâb-ı Hakk'ın maddî ve mânevî bütün güzelliklerini lutfettiği Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlâkî yönden mükemmelliğini gösterir.⁴ Zîrâ Yüce Peygamber, fizikî güzelliğin timsâli olan Hz. Yusuf'u gölgede bırakacak bir yapıdadır; diğer yandan bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de yüce bir ahlâk üzerine yaratıldığı açıkça belirtilmiştir.⁵

¹ Sahîh-i Buhârî, C.VIII, s.315-317; C.X, s.322-325.

² Bkz. El-Enbiyâ, 21/107.

³ Sahîh veya mevzû hadislerle ilgili taradığımız eserlerde bu hadisi bulamadık. Ancak, Müslim; Fezâil, 98'de "Kâne melîhan" şeklinde benzer bir rivâyet mevcuttur.

⁴ Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Güzelliği.

⁵ Bkz. Âyetler Bölümü, Kalem, 68/4.

Şairlerimiz Necâtî ve Rızâyî Hz. Peygamber'in eşsiz güzelliğini tarif için bu hadisi iktibas ederken,¹ Nev'î emlah kelimesinin tuzlu mânâsını da kastederek bereketiyle meşhur Halil İbrâhim sofrasının Hz. Peygamber'le lezzet bulduğunu söyler:

Zâtını emlah itdi Rabbi Celil

Buldı lezzet anuñla hân-ı Halîl

Nev'î, NM 1, 89^b

Diğer yandan; Hz. İbrâhim'in tebliğ ettiği tevhid inancının, Hz. Peygamber ve İslâm dîniyle en son ve mükemmel şeklini alması, beytin zâhirî mânâsıyla birlikte düşünülmesi gereken bir başka husustur.

2.8.

2 : *أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلَىٰ بَابِهَا .*

"Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır." meâlinde bir hadistir. Kendisine Allâh'ın arslanı denilen Hz. Ali, cesareti ve kahramanlığı kadar dînî ilimlerdeki derin bilgisiyle de meşhurdur. Hz. Peygamber, bir hadisinde: "İlâhî sırlar peygamberlere inen yüz dört kitapta,³ indirilen bütün kitapların esasları Kur'ân-ı Kerîm'de Kur'ân'ın hakikatleri Fâtîha Sûresi'nde, onun mânâsı da besmeledir." buyurmuşlardır. Bunun devamındaki: "Besmelede olan, başındaki be harfindedir ve be'de olan da altındaki noktasındadır." sözünü Hz. Ali'ye insad ederler. Gerçekte bu sözler

¹ Necâtî, D, 19; Rızâyî, NM 1, 32^a

² Bu haberin on bir ayrı geliş yolu bildirilir, ama her biri ya zayıftır, ya tanınmamaktadır, ya da münkerdir. İbnü'l-Cevzî, Kitâbü'l-Mevzûât, Medine, 1966, C.I, s.349-355.

³ Âdem AS'a gönderilen on, Şit AS'a elli, İdris AS'a otuz, İbrâhim AS'a gönderilen on sayfa ile Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm.

Ebû Bekr-i Şiblî'ye aittir. "Ben be'nin altındaki noktayım" ilâvesi ise Hz. Ali'ye aittir.¹ Yine Hz. Ali'nin: "İlim bir noktadır, cahiller onu çoğalttılar." ifâdesi meşhurdur.

Hız. Peygamber, bu hadisten hareketle ilimle imâr edilmiş bir şehre benzetilir ki bu şehir Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ilân eden tevhid hisarlarıyla çevrilmiş ve Hz. Ali de bu şehrin kapısı olmuştur:

Bir mu'azzam şehrsin kim bâbı anun Murtaza

‘İlm ile ma‘mürsun tevhd ile maşûrsun

Dânişî, NM 1, 17^a

2.9. : أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ .

"Sen bana bağılısın, ben de sana." meâlinde Hz. Ali'ye hitâben edebî bir vecize halinde söylenmiştir.² Bu hadisin benzer bir rivâyeti de: "Senin bana bağılılığın, Hârûn'un Mûsâ'ya bağılılığı gibidir." şeklindedir.³ Neseb, sevgi ve ilim yönüyle kurulan bu çözülmez yakınlık Hz. Ali'ye yöneltilen bir şeref pâyesidir. Na'tların son bölümünde dört halifeden bahsedilirken; Peygamber'imizin aynı zamanda amcasının oğlu olan Hz. Ali bu hadis dolayısıyla medh edilir:

أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ le bülend itmiş idi

İçlerinde şeref-i menzilet-i ibnü'l-‘amm

Vechî, NM 1, 99^a

¹ İsmâil Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi, C.I, s. 465; Seyyid Muhammed Nûr, Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi, s.156.

² Sahîh-i Buharî, C.VIII, s.116-120.

³ a.g.e., C.IX, s.363.

2.10. ¹ : **إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمَةً**

"Şiirin bir kısmı şüphesiz ki hikmettir." meâlindeki bu hadisle; insanları hayra ve fazilete yönelten şiirler söylemenin bizzat Hz. Peygamber tarafından teşvik edildiğini görüyoruz. Ancak Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nın mukadimesinde söylediği gibi;² şiir sadece kusurlu insanlar için bir süstür, kâmil insan olan, mükemmelliğin zirvesindeki Yüce Peygamber böyle bir süse muhtaç olmadığı için şiirle uğraşmamıştır. Buradan hareketle Vechî bu hadisi bir inciye benzeterek, incinin de sadece kınanmaya layık olan gâfiller için bir süs olduğunu belirtir:

Güher-i **ان من الشعر حكمة** ne revâ
Ola zîbende-i her gâfil-i şâyeste-i zem
Vechî, NM 1, 97^b

2.11. ³ : **أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي**

"Allâh'ın ilk yarattığı benim nûrumdur." meâlindeki hadis, diğer rivâyetlerde: "Allah'ın ilk yarattığı benim rûhumdur"; "... akıldır." veya "... Kalem'dir." şeklindedir. Erzurumlu Darîr'in Siyer'inde bu mevzû ele alınırken; rûh, nûr, akıl ve kalem sırası verilir. Buna göre ilk yaratılan rûhun, Hz. Peygamber'in rûhu; ilk nûrun, Hz. Peygamber'in nûru; ilk aklın O'nun akılı olduğu ve bütün eşyâdan önce de Kalem'in yaratıldığı rivâyet edilmektedir.⁴

¹ Sahîh-i Buhârî, C.XII, s.154.

² Ol dür-i dürc-i **انا افصح** ki hikmet dâyesi
Şi'r şehdiyle leb-i cân-perverin ter kılmamış
Şi'r bir zîverdür ammâ biz kimi nâkıslara
Ol ki kâmindür anı muhtâc-ı zîver kılmamış
Fuzûlî, D, 3

³ Taberânî ve Tirmîzî bu hadisın zayıf olduğunu belirtmişlerdir. El-Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdise'd-Daîfe Ve'l-Mevdûa, Dımışk, 1965, C.III, s.56. Ayrıca bkz.Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saâdet, C.III, s.166.

⁴ Mustafa Erkan, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr), İnceleme-Metin I, A.Ü.S.B.E., Yayınlanmamış D.T., Ankara, 1986, s.25.

On dokuzuncu asır mutasavvıf şairlerinden Salih Baba, na'tında rûh, akıl ve kalem sırasına yer verir:

"Evvelü mâ halakallâhu rûhî" dedi Resûl

Hem sahîh ahbarla buyurdu hadîs-i kudsî ya

Akl-ı evveldir Muhammed akl-ı küllün mazharı

"Evvelü mâ halakallâhu lî-akl" u sâhib-i hayâ¹

Hem buyurdu "Evvelü mâ halakallâhu'l-Kalem"

"Sûre-i Nûn Ve'l-Kalem"den anlayıp kıl fehmi ya

Salih Baba, D, 50

Divan şiirinde ise Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevherin Nûr-ı Muhammedî olduğu ve bu nûra Akl-ı Mücerred, Akl-ı Kül, Cevher-i Evvel, Levh-i Mahfûz, Rûh-ı İzâfî gibi isimlerin verilmesi konu edilir. Allâh'ın Nûr-ı Muhammedî'den sırasıyla meleklerin, peygamberlerin, velilerin, âriflerin, âbidlerin, müminlerin, kâfirlerin, cinlerin, şeytanların, hayvanların, bitkilerin ve tabiatların rûhlarını yarattığı; aradan iki bin sene geçtikten sonra da cisimler âlemi olarak yine aynı cevherden arş-ı a'zam, kürsî, cennet, cehennem, yedi kat gökler ve anâsır-ı erbaanın yaratıldığı telakkîsi yer alır.² Böylece Nûr-ı Muhammedî ilk yaratılan cevher olmakla kalmamış; rûhlar ve cisimler âlemlerine de kaynak olmuştur. Hikemî tarzın temsilcisi Nâbî, bu derece feyzli, cömert bir nûr kaynağının beşer idrâkini acze düşürdüğünü ifâde ederken bu telakkîyi dile getirir:

"Evvelü mâ halaka'llâh" ki senüñ nûruñdur

Seni idrâk idecek kimdür eyâ Nûr-ı Cevâd

Nâbî, D, 9

¹ Bu mısra vezne uymamaktadır.

² Ali Nihad Tarlan, Şeyhî Dîvânını Tedkîk, s. 224.

Mâdemki ilk yaratılan Hz. Peygamber'in nûrudur-cisvî değil-;öyle ise Hâlık olan Allah'dan sonra ilk yaratılan da Hz. Peygamber'in nûrudur. Şeyh Gâlib, buradan hareketle, hem Nûr-ı Muhammedî'nin, hem de Nûr isminin sahibi Yüce Peygamber'e Allâh'ın ikincisi dersem beni mazûr görünüz demektedir:

Çün "Evvelü mâ halak"dur ol Nûr

Sânî-i Hudâ disem de ma'zûr

Şeyh Gâlib, HA, 2^a

Burada şairin kastettiği Cenâb-ı Hakk'a ortak koşmak değil, vücut itibariyle Nûr-ı Muhammedî'nin ikinci olduğu mânâsıdır.

Fuzûlî ise hadise telmih yaparken; ilk yaratılan nûrun sâhibi olan Yüce Peygamber'in aslındaki bu şerefle bütün peygamberlerin önüne geçerek, risâlet dîvanhânesinin başköşesinin O'na mahsus olduğuna işaret eder:

Sebkât-i zât ile eyvân-ı risâlet şadrı

Şeref-i aşl ile fihrist-i rüsûl muntehâbı

Fuzûlî, D, 403

2.12. حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ ¹:

"Vatan sevgisi îmandan gelir." Ancak burada kastedilen insanın yurdu mânâsındaki vatan değildir. Bu dünya insanlar için bir imtihan yeri, geçici bir duraktır. Asıl vatan rûhlar âlemidir. Dünyâ ise gurbettir. Dolayısıyla kişinin gerçek vatanı olan rûhlar âlemine sevgi beslemesi onun îmanına işaret eder. Fânî dünyadaki insanın; asıl vatanına

¹ Es-Saganî, bu haberin asılsız olduğunu söylemektedir. İsmâil İbn Muhammed El-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, Mısır, 1351, C.I, s.345.

olan hasretle yanıp tutuşması, sabr u kararının elden gitmesi bu yüzdendir. Müştak Baba, bu hasreti dile getirirken, Hz. Peygamber'in vatan sevgisini İmâna bağlayan bu hadisini âdetâ bir emir telakkî eder:

Şehâ "hubbu'l-vaţan" emriyle sânsin eyleyen ferman

Vaţandan ayru düşdüm bî-ķarârım yâ Resûla'llâh

Müştak Baba, D, 70

2.13. ... فِطْرَةَ اللَّهِ ... :

"Her doğan çocuk muhakkak İslâm fıtrâtı üzerine doğar. Sonra anasıyla babası onu yehûdî, yahud nasrânî, yahud mecûsî yaparlar. Nasıl ki her hayvanın yavrusu tâmmü'l-azâ olarak doğar. Hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik bir şey gördün mü?"¹ "Fıtratullâh"² âyetini izah eden bu hadis; insanlarda din duygusunun fıtrî olduğuna; bir Al-lâh'a İmân etme dînî olan İslâmın fıtrî bir dîn olduğuna ve her çocuğun Hak dînî kabul edecek kâbiliyette doğduğuna işâret eder:

Ganîzâde Nâdirî, bu hadise telmih yaparken; bu fıtrî hâdiseyi Hz. Peygamber'in hidâyetinin muazzam ve ebedî tesirine bağlar:

Bu ne te'sîr-i hidâyetdür ki aşl-ı dînüne
Mühtedîdür c'âlem-i kevne gelürken her cenîn
Nâdirî, MN I, 91^b

2.14. ... قَلْبٌ لَا يَنَامُ . :

"... Kalbim uyumaz." mânâsındaki bu ibâre Sahîh-i Buhârî'nin gece namazlarına ayrılan bölümünde Hz. Âişe'den

¹ Sahîh-i Buhârî, C.IV, s. 529.

² Rûm, 30/30.

rivâyet edilen bir hadiste yer alır.¹ "Uyku ölümdür." ifâdesinin de belirttiği gibi; insanlar uyudukları zaman çevreyle münasebetlerini sağlayan duyuları görevlerini en düşük seviyede yapmaya başlar. Ancak uykunun bizim bedenimizde ve rûhumuzda sebep olduğu bu gaflet halinden peygamberler uzaktır. Onların sadece gözleri uyur; kalpleri dâimâ uyanık ve İlâhî sırlara açıktır. Yani uyku halinde olsalar bile, bir an dahi Allâh'dan ayrılmazlar. Şeyhî Hüsrev ü Şirin'deki na'tında nâkıs iktibasla bu mânâyâ işaret eder:

Uyurken gözler idi sırrı kamu

Anuñçün dirdi "kalbi lâ yenâmu"

Şeyhî, HŞ, 17

2.15. ... كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا² :

"Ben bir gizli hazine idim. Bilinmek istedim ve halkı (varlık âlemlerini ve insanı) yarattım." meâlindeki bu hadîs-i kudsi; mutasavvıflar tarafından: "Ben ilm-i zâtiyede mâlûmâtla tecelli etmiştim, bilinmek istedim; halkı halkettim. Bütün mevcûdât yalnızca Hakk'ı bilmek ve vech-i ehadiyyeti seyretmek için bu âleme geldi."³ şeklinde şerh edilir. Bu hadis gizli hazine mânâsında "kenz-i mahfî" ibâresi ile kısaltılır. Gizlilerin en gizlisi olan bu hazine gayb-ı mutlaktaki hüviyyet-i ehadiyyedir ki, bütün bâtınların bâtınıdır. Bir diğer ismi de Hakikat-i Muhammediyye'dir.⁴ Hakikat-ı Muhammediyye de taayyün-i İlâhî'nin evveli olan hüviyyet-i zâtiyyedir. Bütün hâkikatlerden önce

¹ Sahîh-i Buhârî, C.IV, s.117-119; C.IX, s.279-281.

² Bu hadis için aslı zayıftır veya sahih bir senedi yoktur denilmektedir. El-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, C.II, s.132.Hadisle ilgili geniş bilgi için bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, Kenz-i Mahfî (Gizli Hazine), Sad: Abdulkadir Akçiçek, İst. 1986.

³ Seyyid Muhammed Nûr, Nîyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi s. 133; ayrıca konuyla ilgili bir örnek için bkz. Salih Baba, D, 50.

⁴ İsmâil Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi, C.I, s.22.

vücut bulduğu için ona hakikatü'l-hakâyık denilir.¹ Bütün bunlar kâinâtın yaratılışını izahta birer mertebe olarak isimlendirilmiştir.

Bunlardan anlaşılan şudur ki, Allâh kendi birliğini âdetâ bir aynadan seyretmek için Hz. Muhammed'i, O'nun nûrundan da bütün varlık âlemlerini ve insanı yaratmıştır. Şâyet Hz. Peygamber, ya da aslı olan Hakikat-i Muhammediye denilen o gizli hazine olmasaydı; Cenâb-ı Hak cevherlerini âşikâr etmezdi diyen dîvân şâirimiz Şehrî'nin aşağıdaki beyti "Levlâk" kudsî hadisini de tedâî ettirir:

Sen olmasañ ol "kenz-i mahfî"

İtmezdi cevâhirin nümâyân

Şehrî, NM 1, 41^b

Niyâzî-i Mısrî, nûru bütün kâinâtın yaratılışındaki öz olan Hz. Peygamber'i; bu gizli hazinenin remizlerine vakıf olan tek kişi veya benzetmeyle bu gizli hazinenin saklandığı mahzen olarak ele alır:

Zuhûr-ı kâ'inātuñ ma'dimisin yâ Resûla'llâh

Rumûz-ı "küntü kenz"üñ mahzenisin yâ Resûla'llâh

Niyâzî-i Mısrî, D, 36^a

Son asır şâirlerinden Osman Kemâlî ise; daha açık bir ifâdeyle; Hz. Muhammed'in varlığının bu gizli hazinenin sırlarının cevheri olduğunu söyleyerek, cevheri hem Nûr-ı Muhammedî'nin bir diğer adı, hem de mücevher mânâlarıyla tevriyeli kullanır:

Rumûz-ı "küntü kenz"in gevheri zât-ı şerîfindir

Melâz u melce-i üftâdegânsın yâ Resûla'llâh

Osman Kemâlî, DKAS, 34

Cenâb-ı Hak, âlemleri yaratmadan önce sadece ilm-i zâtiyyede biliş ile tecellî etmiş; daha sonra bilinmeyi

¹ a.g.e., C.II, s.100.

isteyerek Nûr-ı Muhammedî'den bütün mahlûkâtı ve varlıkların en şerefliisi olan insanı yaratmıştır. Dolayısıyla, Allâh'ın bu gizli hazinesinin sırları ve mânâsı Hz. Peygamber'le beyân edilmiştir. İlm-i zâtiyyeden doğan bu tezâhüre Hz. Muhammed bir delildir. Nesîmî, beyânı Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olan Yüce Peygamber'in insanları Allah'ın birliğine imân etmeye, yani hidâyete çağırırken bir yol gösterici ve delil olduğunu ifade eder. Bu arada delil kelimesinin hem şâhit, belge; hem de kılavuz mânâlarını düşünmek beytin tamamı bakımından uygundur kanâatindeyiz:

"Küntü kenz"ün ma'nîsi senden açıldı 'âleme

Ey beyânunî ilm içinde hem delil ü reh-nümâ

Nesîmî, D, 43

Şeyhoğlu Mustafa ise bu hadisi mânen iktibas ederken, bir başka noktaya temas ederek; bu gizli hazinenin ortaya çıkmasındaki maksat olan Hz. Muhammed'in en son peygamber olarak tekâmüldeki son merhale olmasına rağmen, yaratılışta ilk oluşuna dikkat çeker:

Ki ya'nî gizlü genci çü zâhir

Muhammed bunda evveldür hem âhir

Şeyhoğlu Mustafa, HN, 134

2.16.

كُنْتُ نَبِيًّا وَأَدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ .¹

"Henüz Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim." meâlindeki hadis, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği en mükemmel ve hak din olan İslâmiyet'le son peygamber olmasına rağmen; hem yaratılış, hem de nübüvvet bakımından ilk insan ve ilk peygamber olduğunu belirtir." Sen olmasaydın bu gökleri yaratmazdım." ve "Allâh'ın ilk yarattığı benim nûrumdur." hadislerinden de anlaşılacağı gibi, kâinâtın yaratı-

¹ İbn Teymiye ve Es-Suyûtî bu hadisi asılsız olarak nitelemişlerdir. El-Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdis, C.I, s.203.

lış sebebi ve kaynağı olan Hz. Muhammed, peygamberlik görevinde de ilk sırayı alarak nübüvvetteki başlangıç olmanın asâletine sahiptir. Hüseyin Şemsî Ergüneş, bu mânâyı; hadisi iki cümle halinde iktibasla ifâde eder:

Dedin "küntü nebiyyen" hem de "beyne'l-mâi ve't-tîn"sen
Nübüvvette sana hastır asâlet yâ Resûlallâh

Şemsî, D, 81

Aziz Mahmûd Hüdâyî, mirâc gecesi Mescid-i Aksâ'da peygamberlerle kılınan namazda, Hz. Muhammed'in bütün nebîlere imam olması şerefini bu hadise bağlar:

Nebî idüñ dahi Âdem dururken mâ u tîn içre
İmâm-ı enbiyâ olsañ revâdur yâ Resûla'llâh

Azîz Mahmûd Hüdâyî,

Na'tlarda bu hadis; Hz. Muhammed'in, Âdem A.S.'ın yaratılışı henüz tamamlanmadan önce, peygamberlik ile yüceltildiği zamanı bilen yegâne kişi olduğu¹ veyâ Hz. Âdem su ile toprak halindeyken Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'ine peygamberliği kısmet ettiği,² ya da Âdem A.S.'ın eli henüz çamurdan temizlenmeden Hz. Peygamber'in nübüvvet hânesine kedhü-dâ olduğu³ anlatılarak ele alınır.

Mevlevî şâir Ahmet Remzi Akyürek; Hz. Âdem'in, bir ummâna benzetilen uçsuz bucaksız sonsuzlukta henüz balçık halinde iken Rahman Sûresi içinde Hz. Peygamber'in adını okuduğunu söylerken; hem bu hadise, hem de bu sûredeki "O (Rahmân), insanı (onun aslı olan Âdem'i) yanmış kerpiç gibi kuru bir çamurdan yarattı."⁴ âyetine telmih yapar:

¹ Nâbî, D, 9.

² Yaşar Akdoğan, Ahmedî Divânı ve Dil Husûsiyetleri, İ.Ü. Edb.Fak. Yayınlanmamış D.İ. İst. 1979,C.II, s.5.

³ Ahmed Paşa, D, 12.

⁴ Rahmân, 55/14.

Âdem ki henüz tîn idi ummân arasında

İsmin okudu Sûre-i Rahmân arasında

Ahmet Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 36

Büyük dehâ Fuzûlî de; varlığı âlemlerin yaratılış sebebi olan Hz. Muhammed'in, henüz insanların yaratılmadığı ve onlara doğru yolu göstermek için peygamberlere ihtiyaç olmadığı bir zamanda nübüvvetle şereflendirildiğini söylerken, sözü edilen hadisi hatırlatmaktadır:

Ey vücūdun eseri hilkat-i eşyâ sebebi

Nebî ol vakt ki bi'l-fi'l gerekmezdi nebî

Fuzûlî, D, 403

2.17. ... لا أخشى ... :

"Allâh'ım senin gazabından rızâna; azâbından da afvına sığınırım. Hasılı senden sana sığınırım. Sana karşı layık olduğun gibi tam senâ ve medihleri sayamam. Sen kendini nasıl senâ ettinse öylesin."¹ meâlindeki hadîs-i şerîften alınmıştır. Sayamam, bitiremem mânâlarını taşıyan bu ibârenin Hz. Peygamber'in dişleri için sayısız inciler şeklinde bir benzetmede yer aldığını görüyoruz. Yüce Peygamber'in birer zanbak goncasına benzeyen parmakları aynı zamanda bir âyet olan ayın ikiye bölünmesi mucizesine işaret ederken;² bu ibâre ile bir sadefe benzetilen ağızdaki inci dizisi gibi dişleri ile O'nun Cenâb-ı Hakk'a olan sonsuz sayıdaki tesbihleri arasında bir ilgi kurulur:

Gonca-i zanbaklarının mu'cizi "şakka'l-kamer"

Dürr-i "lâ uhşî" sadef ağızında mânend-i güher

Şirî, NM 1, 35^a

¹ Mehmet Sofuoğlu, Sahih-i Müslim ve Tercemesi İst. 1968, C.II, s. 117.

² Kamer, 54/1.

2.18. لَتَفْتَحَنَّ الْقُسْطَاطِينِيَّةَ ... :

"Kostantiniyye elbette feth olunacaktır. Onun emîri ne güzel emîr ve o asker ne güzel askerdir."¹ Hz. Peygamber' in böyle bir iltifatı pek az kimseye nasip olmuştur. Araplar bu şerefe nail olabilmek için İstanbul'u yedi kere kuşatmışlar; ancak bu büyük zafer Fatih Sultan Mehmed'e ve Türk ordusuna nasip olmuştur. Hz. Peygamber'in hadisle fet-hini müjdelediği bu güzel şehir İstanbul ise bu lutufla cennete naz etse yeridir:

O şehûñ feth ile tebşîrine kim oldu sezâ

Gülşen-i cennete nâz itse revâ İstanbul

Rızâyî, NM 1, 31^b

2.19. لَوَدَّ نَوْتُ أُمَّةٍ لِأَحْتَرَقْتُ² :

"Bir parmak ucu daha yaklaşısam, muhakkak yanardım." Mirâc gecesi, Hz. Peygamber ile Cebrâil göğün katlarında yükselirken; Sidre-i Müntehâ'ya³ geldikleri zaman Cebrâil' in bu sözleri söyleyerek orada kaldığı; Hz. Muhammed'in ise bu makâmı geçerek, Cenâb-ı Hakk'a yakınlığın son derecesi olan "ev ednâ" mertebesine ulaştığı Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilmektedir. Nitekim Sâffât Sûresi'nde her meleğin Allâh'a kulluk için durduğu belli bir makâm, muayyen bir sınır bulunduğu ve hiç bir meleğin onun ötesine geçemediği bildirilir.⁴ Sidre-i Müntehâ da; gerek melek, gerek-

¹ Ahmed bin Hanbel (Müsned C.IV, s.335) ve Tirmizî (Fiten, 58.bâb) rivayet ederler, sahihtir. Ayrıca diğer kaynaklar için bkz. Ali Himmet Berki, Fatih Sultan Mehmet Han. Ankara, s.14-15.

² Bu hadisi Râzî ve Nisâburî mirâca ait haberler arasında kaydederler. Hak Dîni, C.VIII, s.4579.

³ Bkz. Âyetler Bölümü, Necm, 53/10.

⁴ Sâffât, 37/164; Hak Dîni, C.VI, s.4078.

se peygamber; bütün varlıkların ulaşabildiği son noktadır. Bir başka deyişle emr-i İlâhî'den başka her şeyin son bulunduğu yerdir. Mutasavvıflar buradan hareketle, Cebrâil'i beşer idrâki...nin, ilmin ve aklın sembolü; Hz. Peygamber'i de ilmin ve aklın dar hududunu aşan gönül ve aşkın timsâli olarak görürler.¹

Na'tlarda bu hadisin, mirâca ait âyet ve hadislerin ışık tuttuğu hâdiseler zinciri içinde ele alındığını tesbit edebiliyoruz. Mesûd bin Ahmed, Süheyl,ü Nevbahâr'da hadisi mânen iktibasla verir:

Tevakkuf ben usda kalurvanın
Yakın varur-ısam yakılurvanın

İleri geçemez venin bir karış
Beni ko vü Hak nûrına var karış
Mesûd bin Ahmed, SN, 11

Azîz Mahmûd Hüdâyî ise bu hâdiseyi anlatırken, hadisi nâkis iktibasla ele almaktadır:

‘Arş-ı a‘zam cilve-gâh iken saña
Seyrine "Sidre" ola mı "müntehâ"

"Levdenevtü" diyicek Rûh-ı Emîn
Sen revân olduñ pes ey Hayre'l-Verâ
Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 96

Tâcîzâde Cafer Çelebi, aynı hadisi konu edinirken; başlangıçta Cebrâil'in Hz. Peygamber'e rehberlik yaptığını, ama Sidre'ye geldikleri zaman Allah'tan başka hiç kimsenin mâhiyetini bilmediği bu gayb âlemine geçmesi için izin verilmediğine temâs eder.²

¹ Örnek için bkz.Mevlânâ C.Rûmî, Mesnevî-i Şerîf,Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi,Haz:Âmil Çelebioğlu, C.I, s.44, 1112-1113.beyitler.

² Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 15.

Ahmedî, İskender-Nâme'de Cebrâil'in "levdenevtü" dediği bu makâmda kalıp, Yüce Peygamber'in yolunun Cenâb-ı Hak'a yakınlığının işâreti olan "sümme denâ"ya kadar uzandığını belirtirken;¹ Cemsîd ü Hurşîd mesnevisinde bu makamı aşıp; "mâ evhâ" âyetiyle bildirildiği gibi arada hiç bir vasıta olmaksızın, doğrudan Cenâb-ı Hak'dan vahiy aldığını ifade eder:

Oradan kim "levdenevtü" diyü kaldı Cebre'il
İlerü geçdüh ü oldı sırr-ı "mâ evhâ" 'ayân
Ahmedî, CH, 65

2.20. لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاقَ .²

"Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım." meâlinde bir hadîs-i kudsîdir. Buradaki hitap Hz. Peygamber'edir. O'nun mukaddes zatı bu hadis ile tazim edilirken, kâinâtın yaratılışındaki yegâne maksadın O'nun yüce varlığı olduğu açıkça ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'in şânında böyle ulvî bir mânâyı ihtivâ eden bu cümle na'tlarda en çok iktibas edilen hadis durumundadır.

Necâtî ve Şehrî, hadisi lafzen ve tam iktibasla ele alırken, Cenâb-ı Hak'ın bu hitâbı sevgili Peygamber'inin şânını yüceltmek için yaptığına işaret ederler:³

Şānuñda buyurđı İzid-i Pāk

لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاقَ .

Şehrî, NM 1, 41^b

¹ Ahmedî, IN, 3^b.

² Es-Sagâni, hadisin asılsız olduğunu söylemiştir. El-Elbâni, Silsiletü'l-Ehâdise'd-Daife, C.I,s.7. Aliyyü'l-Kârî ise haberin asılsız olmakla birlikte taşıdığı mânânın doğru olduğunu belirtir. Aliyyü'l-Kârî, El-Mevzûât,s.67-68.

³ Necâtî, D, 4.

Bu hadis dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'ın bütün varlık âlemlerini Hz. Peygamber sebebiyle, kısaca Habîb'ine olan sevgisi yüzünden yarattığını öğreniyoruz. Niyâzî-i Mısri, buradan hareketle hadisi mânen iktibâs eder:¹

Gelmeseydün 'âleme sen halk olınmazdı cihân

Döstliğünâ yaradıldı ey Nebiyy-i Muhterem

Niyâzî-i Mısri, D, 25^a

Şâirlerin büyük kısmı, bütün kâinâtın; dokuz kat gök-ler, sekiz cennet, yeryüzü, cinler ve insanların yaratılışını Hz. Peygamber'in varlığına borçlu olduğunu ifâde etmek için "Levlâk" hadisini bir delil olarak gösterirler:²

Bu 'arş u fers ü ins ü cinn ü eflâk

Buyurur Hak ki olmaz idi "Levlâk"

Şeyhî, HŞ, 16

Bütün mevcûdât; bu arada gökler, güneş, ay, yıldızlar varlığını Allâh'ın ilk yarattığı cevher olan Nûr-ı Muhammedî'den almışlardır. Hüseyin Şemsi Ergüneş bu noktadan hareketle, "Levlâk" kudsi hadisinin o cömert nûr kaynağının şânında dile getirildiğini söyler:

Senin nûrundan aldı varlığın encüm, kamer, eflâk

Onunçün şânına "Levlâk" denildi ey kerem kâni

Şemsi, D, 41

Nâbî, Hz. Peygamber'in varlık âlemlerinin yaratılmasındaki yegâne maksat ve bir nakış gibi işlenmiş kâinâtın vücûda getirilmesindeki tek sebep olduğunu belirtirken; O'nun maddî ve mânevî insan hayatının en değerli ve en mukaddes varlığı yani gözbebeği ve Kur'ân-ı Kerîm'in sırrı, mânâsı, özü, kısaca mâhiyetindeki gâye olan insân-ı kâmil olduğunu anlatan derin bir muhtevâyı sehl-i mümteni sanatıyla iki mısradâ özetler:

¹ Benzer bir örnek için bkz. Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 9.

² Fazlî, GB, 5^a; Hâşimî, NM 1, 99^a.

Merdüm-i dîde-i cān ma'nî-i sırr-ı Kur'ân
Mağsad-ı kevn ü mekân bâ'is-i nağş-ı icād

Nâbî, D, 7

Yine Nâbî;

Zâtı çün kevn ü mekânun sebeb-i hilkatidür
Halkun üstinde olan hakkı olunmaz ta'dād

Nâbî, D, 9

derken, "Levlâk" hadisinde belirtildiği gibi; bütün âlemlerin sebeb-i hilkati olan Yüce Peygamber'in, varlıklar üzerindeki hakkının sayıya, hesaba gelmediğini belirtir.

Öyle ise, yalnızca o Habîbullâh'ın yüzü suyu hürmetine yaratılmış olan cihânın, özellikle de insanların; o cömertlik suyuna, bir başka deyişle rahmetine ve şefaatine susuz olmaları; hayatın suya bağlı olması gibi tabiidir:

Vechi var teşne-i âb-ı keremün olsa cihân.

Ki yüzün şuyına halk oldu senün kevn ü mekân

Haylî, NM 1, 14^a

Kâinâtın yaratılışındaki gâyeyi, Hz. Peygamber'in yalnızca maddî varlığında aramak hatadır. Asıl önemli unsur O'nun maddî varlığının altında gizlenen Mânâ-yı Muhammedî'dir ki, bu da yaratılış kanunu demektir. Zîrâ hiç bir şey belli bir kanuna tâbi olmadan vücûda gelmez. Zâtı ve mânâsı böylesine yüce olan Peygamber'in maddî varlığı da Kur'ân-ı Kerîm'le vasıflandırılmıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, kelimeler hâlinde madde âlemine indirilirken Hz. Peygamber'den sudür etmiştir. Bu cihetle Hz. Peygamber âdetâ Kur'ân'ın zarfı; Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınan yaratılış nizâmı, yâni Mânâ-yı Muhammedî de O'nun madde âlemindeki görünüşüdür.¹ Klasik edebiyatımızın son büyük şairi Şeyh Gâlib bu muhtevâyı şâheser bir beyte sığdırır:

¹ Ali Nihad Tarlan, "Na'tlar Arasında", Hilâl, Y.1964, C.IV, s.44, s.3.

"Levlāk" ile zāt-ı pāki mevşūf
 Kur'ān'a şifātı zarf u mazrūf
 Şeyh Gâlib, HA, 2^a

Sultan II. Bayezid, Kur'ân-ı Kerîm ile yüce sıfatları anlatılan, "Levlāk" hadisiyle övülen o şerefli zâtı medhetmeye hiç kimsenin gücünün yetmeyeceğini, iki cihanın ancak O'nun övgülerinin yazıldığı iki defter olduğunu belirtir:

Kim anı medh ide çün medhidür anuñ "Levlāk"
 Defātir-i dü-cihān midhatinde mücmeldür

Adlî, D, 19

Bu kudsî hadisle âdetâ kâinâtın ayakları altına serildiği peygamberler sultanı Hz. Muhammed, na'tlarda bir sultan olarak ele alınırken "Levlāk" hadisi O'nun tahtı,¹ bâzen tâcı,² bâzen de padişahlara yakışır bir kaftan, bir hil'at³ olur. Ancak bunların da yalnızca o sultana mahsûs birer ilâhî lutuf olduğu "ev ednâ" ve "le-amrük" âyetleriyle teyid edilir.

Neticede çok sayıdaki na'tlarıyla meşhur Şeref Hanım'ın;

On sekiz biñ 'âlemi icâddan maksûd-ı Hak
 Nâsa ancak 'arz-ı şân u i'tibârıñdır seniñ

Şeref Hanım, D, 12

beytinde de dile getirildiği gibi; Cenâb-ı Hak'ın Habîb'ine olan sevgisini anlatabilmek, bütün âlemlerin mevcûdiyetini Hz. Muhammed'e borçlu olduğunu beyân etmek ve nihâyet O olmasa, kâinât da olmazdı düşüncesiyle Yüce Peygamber'in şânını ve ulviyetini ilân etmek için hemen her na'tta bu

¹ Fuzûlî, NM 1, 59^b.

² Ahmedî, CH, 61; Şeyhülislâm Yahyâ, D, 67.

³ Yahyâ Bey, D, 21.

hadîs-i kudsiye lafzen, mânen, tam veya nâkıs iktibaslarla yer verilmiştir.¹

2.21. لِي مَعَاللَّهِ وَقْتِي ...²:

Hz. Resûl ile Hz. Ebû Bekir sohbet ederken, yanlarında bulunan Hz. Ömer bazan konuşulanları anlamazdı. Yine böyle bir sohbetten sonra Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekr'e Resûlul-lâh'ın bütün sırlarını anlayıp anlamadığını sorunca, Ebû bekr-i Sıddîk şu hadisi rivâyet etmiştir: "Allâh ile benim öyle bir vaktim vardır ki; oraya ne nebîyy-i mürsel sığar, ne de melek-i mukarreb." İşte bu vakit Makâm-ı Muhammedî de denilen, ehadiyyet makâmıdır.³ Kur'ân-ı Kerîm'de bu makâm, mirâc gecesi Hz. Peygamber'in Allâh'a olan yakınlığının bildirildiği "ev ednâ" âyetiyle belirtilir. Bu yüzden "lî ma'allâh" hadisi na'tlarda "Sümme denâ fe-tedellâ, Kâbe kavseyn ev ednâ" âyetleriyle⁴ birlikte ele alınmıştır. Tâcîzâde Cafer Çelebi, Hz. Peygamber'in "fe-tedellâ" yakınlık sarayına ulaştığı an, bu hadisle bildiren zamanın vukû bulunduğunu söyler:

Başdı kadem "denâ fe-tedellâ" sarâyına

Hâlât-ı "lî ma'allâhî vakt" oldu cilve-ger

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 15

¹ "Levlâk" hadisiyle ilgili diğer örnekler için bkz.Şeyhoğlu Mustafa, HN,134; Ahmedî, İN,3^b; Mehmed, İN,67; Şeyhî, HŞ, 16; Necâtî, D,19; Ahmed Paşa, D,11; Karamanlı Nizâmî, D,74; Fazlî, GB,5^a; Âzerî, NM 1,2^b; Güvâhî, PN,92; Fuzûlî, D,21; NM 1, 60^a; Nâdirî, NM 1, 91^a; Şeyh Gâlib, HA,2^b; Aynî, D,2; Şeref Hanım, D,8,16; Ziyâ Paşa, K,111; Osman Kemâlî, DKAS, 34; Şemsî, D,41.

² Aliyyü'l-Kârî, Keşfü'l-Hafâ, C.II, Hadis Nu:2159.

³ Seyyid Muhammed Nür, Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi, s.99.

⁴ Necm, 53/8-9,

Tasavvuf edebiyatı şairlerimizden Zekâyî de; "Levlâk" kaftanı ile "ev ednâ" meclisine giden Habîbu'llâh'ın "lî ma'allâh" tâcını giydiğini anlatır:

Bezm-i "ev ednâ"ya vardı hil'at-ı "Levlâk"ile

Giydi tâc-ı "lî ma'allâh"ı Habîb-i Kibriyâ

Zekâyî, D, 9

Bâzen de bu hadis, mülk-i kurbiyyetin yani Allâh'a yakınlığın şâhı olan Hz. Peygamber için bir taht olarak ele alınır.¹ Nev'îzâde Atâyî, bu teşbihi ifade ederken, Yüce Peygamber'in o gece "kâbe kavseyn" burcundan doğan bir ay olduğunu söyler:

"Lî ma'allâh" tahtınuñ şâhı

"Kâbe kavseyn" burcınıñ mâhı

Nev'îzâde Atâyî, HH, 122

Şeyh Gâlib, üç kere vukû bulan ve biri de mirâc gecesine âit olan şerh-i sadr hadisesini hatırlatarak; kalbi mâsivâyâ dâir her şeyden temizlenen Yüce Peygamber'in gece gündüz, her an gönlünün Cenâb-ı Hak'tan hâlî olmadığına bu hadislerle işâret eder:

Mâh-ı şadriñda "elem neşrah" 'ayân çün mihr-i 'aşk

Kalb-i pâkiñ "lî ma'allâh" ile hōş-ter rüz u şeb

Şeyh Gâlib, D, 2^b

Na't şâirimiz Nazîm, Hz. Peygamber'in mevcûdiyyetini, Cenâb-ı Hak'ın ebedîlik denizinde bir gemiye benzetirken; "Levlâk" hadisinin çapa, "Lî ma'allâh" hadisinin de yelken olduğunu ifâde eder:

Vücûduñ fülk-i bahr-i "lâ-yezâlî"dir ki şalmış fer

Livâ-yı "Lî ma'allâh" ile anda lenger-i "Levlâk"

Nazîm, D, 171

¹ Abdî, NM 1, 57^a; Garîbî, D, 3.

Sonuç olarak bu hadis; na'tlarda Hakk'ın Habîb'i olan Hz. Peygamber'e has olan ehadiyyet makamı ile O'na mahsûs yücelik ve şerefi dile getirmek için, özellikle mirâca âit âyetlerle birlikte dile getirilmiştir.¹

2.22. ... مَن رَأَى ... :

"Her kim rüyasında beni görürse; muhakkak o, uyanık bir halde de beni görecektir. Çünkü şeytan bana benzer bir sûrete giremez."² ve "Her kim rüyasında beni görürse; muhakkak o, hak ve gerçek olarak beni görmüştür. Çünkü şeytan benim şekil ve hilkatime giremez."³ meâlindeki hadislerde geçen bir ibâredir. Bu hadislerden de anlaşılacağı gibi şeytan her hâl ü kârda Hz. Peygamber'in sûretine girmekten, O'nun hüviyyetine bürünmekten men edilmiştir. Hadis âlimleri ilk hadisi şerh ederken asr-ı saadette iken rüyasında Peygamber'imizi gören kişinin; hayatta iken Hz. Peygamber ile bizzat karşılaşacağı şeklinde bir yorum getirmişler ancak; Yüce Peygamber'in irtihalinden sonra bu rüyayı görenin de âhirette bu şerefe nail olacağını söylemişlerdir ki, bu da cennetin apaçık bir müjdesidir. Nitekim hadisin özündeki bu gizli mânâyı bizzat idrâk eden mutasavvıf şairimiz Müştak Baba, bu müjdenin coşkusuyla gaflet içinde bulunan nâdânlara bile vâkıf olduğu sırları açmak ister:

"Men reânî" remzini fehm itmîşem hakka'l-yakîn
Eyleyem tâ ehl-i nâdâna efendim keşf-i râz

Müştak, D, 31

¹ Hadisle ilgili diğer örnekler için bkz: Givâhî, PN, 92; Duhânîzâde, Meliha Anbarcıoğlu, "İtikad-Nâme ve Türkçe Çevirisi", Necâti Lugat Armağanı, Ank. 1968, s. 676.

² Sahîh-i Buhârî, C.XII, s. 277.

³ a.g.e., C.I, s.104-105; C.XII, s.278.

Aynı hadisin: "Her kim rüyada beni görürse; hakkı görmüş olur." şeklinde sahih bir rivayeti daha vardır.¹ Yani rüyası şeytanî değil, Rahmânî'dir. Bu noktadan hareketle; bu hadisle Hz. Peygamber'in kemâlinin yani olgunluğunun hakka'l-yakîn derecesinde olduğu gibi, cemâlinin de Hakk'a işaret ettiği anlaşılır.²

Kemâliñ haq cemâlin 'ayn-ı Haq'dır kim bu ma'nâyı

Bize gösterdi sırr-ı "men reânî" yâ Resûla'llâh

Hersekli Ârif Hikmet, D, 87

2.23. مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ :

"Nefsini tanıyan Rabbi'ni tanır."³ Daha çok tasavvufî edebiyatımızda ele alınan bu hadisi mânâca destekleyen âyetler mevcuttur. Mutasavvıfların bu hadisin doğruluğuna delil olarak gösterdikleri: "Kendini bilmeyenden başka kim İbrâhîm'in dîninden yüz çevirir?"⁴ âyetiyle yalnızca nefsini tanımayanların tevhidten kaçtığına işaret edilirken; "Ve onlar gibi olmayın ki Allâh'ı unutmuşlardır da, Allâh da onlara kendilerini unutturmıştır."⁵ buyurularak Allâh'dan korkmayanların insan olmanın en önemli özelliği olan şuur hissinden mahrum oldukları ifade edilir.

"Nefsini ârif olmak"; yani insanın kendini, mâhiyetini bilmesi, Allah'dan gelip yine O'na döneceğini idrâk etmesidir. Bu idrâk ve şuru Yüce Peygamber'imiz tebliğ ettiği din ile bizlere tanıtmıştır. Zîrâ kendini bilmek, kendisini yaratan Allâh'ı bilmekle, kısaca îmân etmekle olur. Bu da insanı hak din olan İslâmiyet dâiresine dâhil eder.

¹ a.g.e., C.XII, s.104.

² Hadisle ilgili diğer örnekler için bkz. Esrar Dede, D,4; Hüdâyi, NM 1,100^b.

³ Keşfü'l-Hafâ'da bu hadis için mevzûdur denilmiştir. C.I, s.266.

⁴ Bakara, 2/130, Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s.39.

⁵ Haşr, 59/19, Hak Dîni, C.VII, s.4864.

Na't şâirimiz Nazîm; ledün ilmîne vâkıf olan Hz. Peygamber'in, kendini ve Rabbi'ni tanıma sırrını İlâhî bir feyzle her an gönlünde taşıdığını ifade ederken, bu hadisi dile getirir:

O şehîñ mekteb-i 'irfân-ı İlâhî'de yine
"Men 'aref" sırrını hem-vâre dili dânadır

Nazîm, D, 253

2.24. ¹ : وَاللَّهُ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ

"Allâh güzeldir, güzelliği sever." Ashâbdan bir zâ-tın Hz. Peygamber'e gelerek: "Yâ Resulallâh, ben güzel elbiseler ve güzel pabuçlar giymeyi çok seviyorum." demesi üzerine Peygamber'in ona cevap mahiyetinde söylediği rivâyet olunan bir hadistir. "İslâm güzel ahlâk dînidir." ve "Hayrı güzel yüzlülerin yanında arayınız." gibi hadislerden de anlaşılacağı gibi dînimiz insanların gönül dünyasının zengin, ahlâk yönünden kusursuz olmasını isterken; dış görünüşte de temizlik ve intizama teşvik eder. Güzellik kavramının içine giren bütün bu hususlar, belirtilen hadislerle Yüce Allâh'ın güzelliğe olan sevgisine bağlanır.

Bütün güzelliklerin yaratıcısı olan Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzündeki en güzel kulu; veya bir başka deyişle Allâh'ın güzelliğiyle tecellî ettiği eşsiz güzel de Hz. Muhammed'dir:

Dendi "Vallâhu cemîlün" bir hadiste bizlere

Sen cemâlisin cemîlin vümle yârân imrenir

Şemsî, D, 149

¹ Ahmed bin Hanbel, Müslim ve Tirmîzî'nin rivayet ettikleri bu hadis sahihtir. Ancak bazı rivâyetleri " إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ " şeklinde başlar.

Hadisler Bölümünde ele aldığımız yirmi dört hadisi topluca değerlendirdiğimiz zaman; na'tlarda Hz.Peygamber'in îman, ahlâk, ibâdetler, evlenme, miras gibi pek çok konuda hüküm belirten hadislerinin ele alınmadığını; ancak tasavvufî edebiyatımızda çok geçen hadislerin iktibas edildiğini görüyoruz. Bu hadis veyâ hadîs-i kudsîlerin: "Küntü kenzen, Levlâk, Evvelü Mâ Halakallâh, Küntü nebiyyen, Lî ma'allâh" gibi kısaltılmış ibâreleriyle; Cenâb-ı Hakk'ın gizli bir hazine iken bilinmeyi isteyerek mevcûdâtı yarattığı, bütün kâinâtın yalnızca Hz.Peygamber için yaratıldığı, ilk yaratılan cevherin Nûr-ı Muhammedî olduğu, henüz ilk insan Hz.Âdem sûret bulmadan Habîbullâh'ın peygamberlikle şereflendirildiği ve Yüce Peygamber'in Allâh ile müstesnâ yakınlığına işâret edilir. Nitekim na'tların muhtevâsı ile bu hadisler paralellik arz etmektedir.

Ayrıca tasavvufî inancın esası olan "El-fakru fahrî ve Men arefe nefsehu ..." hadislerine de sık sık yer verilmiş, bu prensipleri Hz.Peygamber'in koyduğuna dikkat çekilmiştir.

3. H Z. P E Y G A M B E R' İ N İ S İ M V E S İ F A T L A R I

Bütünüyle dn kültürle içiçe olan edebiyatımızdaki manzum dn türlerden biri de Esmâ-i Hüsnâ'dır.¹ Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin topluca verildiği bu manzmeler yanında; hem Allâh'ın, hem de bütün müslümanların Habb-i olan Hz.Peygamber'in dn ve edeb kültürümüzde yer alan isimlerinin manzum ve mensur müstakil eserler halinde toplanılması da bir gelenek olmuştur. "Umaram her bir adın başka şefâ'at eyleye"² dileğiyle kaleme alınan ve Esmâ-i Neb adı verilen bu türün hacimli veya küçük örnekleri edebiyatımızda mevcuttur.³

Şeref degül mi ki nâ-m-ı şerîfn ananı
Hezâr cehd ile İbls idemeye idlâl

Necat, D, 19

inancının yanında bizzat Hz.Peygamber'in bir hadisi şâirleri bu konuda yazmaya teşvik etmiştir:

Hadşinde buyurdu Fahr-i 'Âlem
O Şâh-ı Enbiyâ zât-ı mükerrem

Buyurmuşdur o Şâh-ı Taht-ı "Levlâk"
O Sultân-ı zemn ü 'arş u eflâk

¹ Bkz. Halil İbrahim Şener, Türk Edebiyatında Manzum Esmâ-i Hsnâlar, D.E.. S.B.E. Yayınlanmamış D.T.İzmir, 1985.

² Muhibb, D, 41.

³ Bu türe âit Süleyman Çelebi, Hüseyin bin Ahmed Siroz, Nazm, Haşmet, Hasb ve müellifi meçhul manzmeler için bkz. Emine Yeniterzi, Divan Şiirinde Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları S.. E.F. T.D.E.B. Doktora ncesi Hazırlık Çalışması, Konya, 1982.

Maḥabbetle benüm ḥilyem görenler
Cemālüm şevkine cânlar virenler

Taḥiyyât u selâmum eydür ekşer
Görüp ḥilyem ider ta'zîm her bār

Salâtumla ider esmâı ta'dād
İder rûḥ-ı revānum zıkr ile şād

Husûsâ ḥilyemi itdürse tahrîr
Yüzün görmekle levḥa kılsa tavkîr

Beni görmiş olur güyâ o ümmet
Olur 'ukbâda şâyân-ı şefâ'at

O kim ta'dād ide ism-i şerifüm
Bile cânı gibi levḥ-i laṭîfüm

Anı görmiş beni görmiş gibidür
Bu tebsîri iden ḥakkâ Nebî'dür

Ola bir ḥânede ol levḥa-i pāk
Belâyâdan ider Ḥakk anı bî-bāk

İderse zıkr-i esmâ ile ta'zîm
Kılırsa ḥilyeme beytinde tekrîm

Birine on şalât olur Hudâ'dan
İrür feyzî Ḥabîb-i Kibriyâ'dan

Kişi maḥbûbı zıkrin itse iksâr
Maḥabbetle ider taḥşîl-i dîdâr

Mücerrebdür ki esmâ-i Resûl'i
Yazup olmazsa ma'nâdan zühûli

Olur her müşkili ol şahşâ âsân
İ'ânet eyler aña Şâh-ı 'Adnân

Teşebbûş itmesün dāmân-ı gayrı
Hudâ fetḥ eyler aña bâb-ı ḥayrı

İder terfih aña emr-i ma'âşın
Gidersin dilden efkâr u telâşın

Olur şâyeste-i tevfiğ-i Bârî
Resûlu'llâh olur her demde yâri

Hasîb, Dürretü'l-Esmâ¹

Hasîb'in mesnevisinde özetle verilen bu hadisi Hz. Ali rivâyet etmiştir. Buna göre Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarını yazan, okuyan ve asan kimsenin, evine belâ, hastalık, dert, illet, göz değmesi, haset, büyü, yangın ve yıkıntı gibi şeylerin yaklaşmayacağı gibi; ism-i şeriflerinin orada bulunduğu sürece ev halkına fakirlik, zehirlenmek, gam gibi sıkıntıların da gelmeyeceği belirtilir.² Neticede bu hadisin teşvikiyle Hilve-i Şerifler yanında Esmâ-i Nebî levhaları asırlardır müslüman evlerinin birer süsü olmuştur.

Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde belirtilen isimleri ile İslâmî kültürde yer alan isim, sıfat, künye ve lakapları yukarıda belirttiğimiz hususlara bağlı olarak bir araya getirilmiş ve bir çok esere konu olmuştur.³

¹ Nuruosmâniye Ktp. Nu: 4953, yk. 87^a.

² A.Ü. İ.İ.F. Öğrencisi Muhiddin Baltacı'ya ait yazma mecmuanın başından alınmıştır.

³ Bu konuda yazılmış müstakil eser ve risâlelerden tesbit ve istifâde etme imkânı bulduğumuz birkaç tanesi:
İbrâhîm Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ Fî Esmâ'in-Nebeviyyeti'l-Esnâ, Top.Sar.Müz.Ktp. H.Böl.Nu:1304, yk. 1^b-32;^b
Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin, Mir'âtü's-Safâ Fî Nuhbeti Esmâil-Mustafa, Top.Sar.Müz.Ktp. Y.Y.Böl. Nu:347, yk. 136^a-140;^b

Eş-Şeyhü'l-İmâm Ebi'l-Hasani'l-Harrâlî (El-Mağribî), Şerhü's-Sünneti'l-Aliyye Fi'l-Esmâ'in -Nebeviyyeti'l-Mustafâviyye, Top.Sar.Müz.Ktp. M.Böl. Nu: 441;

En'am ve Mecmua, Top.Sar.Müz.Ktp. E,H.Böl. Nu:418, yk. 13^a-13;^b

Esmâü Seyyidinâ ve Mevlânâ Muhammed S.A.V., Top.Sar.Müz. Ktp. E.H.Böl. Nu: 1070, yk. 22^a-28;^b

Esmâü'n-Nebî, Top.Sar.Müz. Ktp. E.H.Böl. Nu:1108, yk.11-12;

Bunlar içinde en meşhuru Süleyman Cezûlî'nin eseridir. Hz. Peygamber'in iki yüz bir adını ele alarak açıklayan bu eserin Türkçe şerhi Kara Dâvud İzmitî'ye aittir. On altıncı asırda yaşamış bu müellifin "Tevfîku Muvaffıku'l-Hayrât Li-Neyli'l-Berekât Fî Hidmeti Menbai's-Saâdet"¹ adlı şerhi halk arasında kısaca Delâil-i Hayrât Şerhi veya Kara Dâvud adıyla bilinir. Burada Hz.Peygamber'in en meşhur iki yüz bir ismi ele alınırken, O'nun bin² veya iki bin yirmi³ ismi olduğu görüşleri de mevcuttur. Zîrâ; isimlerin çokluğu, ismi alan kişinin şerefine işâret eder düşüncesiyle; Hz. Peygamber'de mevcut olan bütün sıfatlardan, O'nu medhede mâhiyette isimler türetilmiştir. Dolayısıyla O'nun her ismi bir sıfat ve na'ttır.⁴

Hız.Peygamber'in, sayısı bine ulaşan ve hepsi birer övgü mâhiyetinde olan bu isimlerinin bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'de, hadislerde, kendisinden önce gelen mukaddes kitap ve sayfalarda belirtilmiş, bir kısmı Esmâ-i Hüsnâ ve diğer peygamberlerin isimleriyle ortak olmuş, diğerleri de dînî ve edebî kültürümüzde yalnızca O'na has özel adlar olarak kullanılmıştır. Buna göre Hz.Peygamber'in isimlerini aşağıdaki tasnif içinde değerlendirmek mümkündür:

Esmâü Nebînâ Muhammed, Süleymâniye Ktp.Mihr-i Şâh, Nu:220, yk.8^a-8^b.

Sehavî Şemseddin Muhammed bin Abdur-Rahmân bin Muhammed, El-Kavlü'l-Bedî Fi's-Salât Ale'l-Habîbi's-Şâfî, Süleymâniye Ktp. Fâtih,Nu: 1118, 205+1 yk. (Hz.Peygamber'in dört yüzden fazla ismini vermektedir.).

¹ Mev.Müz.Ktp. Nu:4914. Neşri için bkz. Kara Dâvud, Delâil-i Hayrât Şerhi, Sad:Abdülkadir Akçiçek, İst. 1975.

² Şemseddin Ebî Abdullah Muhammed bin Kayyumi'l-Cevziyye, Zâdü'l-Me'âd Fî Hüdâ Hayri'l-İbâd, (y.y.),H.1369, C.I, s.21; Muhammediyye Şerhi, C.I, s.144.

³ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 45^a.

⁴ Zâdü'l-Meâd, s.20.

1. Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen İsimleri: Ahmed, Emîn, Beşîr, Bürhân, Hâtem, Dâî, Resûlü'r-Rahme, Sîrâc, Münîr, Sîrât-ı Müstakîm, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn, Hâ-Mîm, Abd, Urvetü'l-Vüskâ, Kademü's-Sıdk, Muhammed, Müddessir, Müzzemmil, Mustafâ, Müctebâ, Nebiyyü'l-Ümmâi, Nezîr, Ni'metu'llâh, Hâdî.¹

2. Diğer Kitap ve Sayfalardaki İsimleri: İncil'de; Ahmed, Baraklit (veya Faraklit), Hanbatâ, Rûhu'l-Hak, Rûhu'l-Kuds, Sâhibü'l-Kadîb, Sâhibü'n-Na'leyn, Tevrat'ta; Ah-yed, Bidbid, Dahûk, Mütevekkil, Muhtâr. Zebûr'da; İklîl, Cebbâr, Hamyâtâ, Hâthât, Kayyim, Mukîmü's-Sünne. Diğer peygamberlere indirilen suhufta; Ehûnâh, Tâbtâb, Müşeffih, Ecîr, Hâtem, Mâzmâz, Munhaminnâ.² Bunlara ilâveten Darîr'in Siyer'inde, suhufta Bûzâ, Tevrat'ta Midmid, Zebûr'da Nûrâ ve İncil'de Hûrâ isimlerinin bulunduğu belirtilir.³

3. Hadislerde Belirtilen İsimleri: Ahmed, Ah-yed, Emîn, İmâmü'l-Muttakîn, Hâşir, Habîbu'llâh, Râkibü'l-Burâk, Resûlü'r-Rahme, Resûlü'r-Râhe, Resûlü'l-Melâhim, Seyyidü'l-Mürselîn, Seyyid-i Veled-i Âdem, Sâbık, Şefî', Şâfi', Müşeffa', Sâhibü'l-Hâtem, Tâ-Hâ, Zâhir, Âkîb, Abdullâh, Kâidü'l-Gurri'l-Muhaccelîn, Kusem, Mâhî, Muhammed, Müddessir, Müzzemmil, Muktefî, Mukaffâ, Nebiyyü't-Tevbe, Nebiyyü'r-Rahme, Nebiyyü'l-Melhame, Yâ-Sîn.⁴

4. Esmâ-i Hüsnâ ile Ortak Olan İsimleri: Cenâb-ı Hak'ın Habîb'i olan Hz.Peygamber'in bazı isimleri na't-

¹ İbrâhim Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ, 2^a-31^a.

² a.g.e., 2^a-29^a.

³ Mustafa Erkan, Tercümetü'z-Zarîr, s.34. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak bkz. Kadî Mahmûd bin Hasan Atinalı, Hz. Muhammed'e Dâir Tevrat, Zebûr ve İncil'deki Nasların Tercümesi Risâlesi, Süleymaniye Ktp. Tarlan, Nu:144/IV, yk. 57^b-59^b.

⁴ Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 2^a-31^a. Ayrıca bu hadislerden bir kısmı için bkz. Ebû İsmâ Muhammed Et-Tirmîzî, Şemâil-i Şerîfe, Ter. ve Şerh: Hüsâmüddin En-Nakşebendî, Sad.:Mehmet Sadık Aydın, İst. 1976, s.366-368.

larda da konu edildiği gibi, aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'ya dâhildir:

Beyne'r-rüsûl Cenâb-ı Hudâ ism-i pâkini
Yâd itse kendi nâmı ile hem-karâr ider

Esrâr Dede, D,4

Mahbûb-ı Hak Muhammed-i Mürsel ki eylemiş
Allâh nâm-ı hazretini nâmına karîn

Senîh-i Mevlevî, D,3

İsmi ism-i şerîfinle berâber yazdı
Zâtını zâtına hem eyledi mir'ât-ı edâ

Şemsî, D, 2

Divân şairlerimizin işaret ettiği bu isimler: Evvel, Âhir, Cebbâr, Hâmid, Hamîd, Hak, Habîr, Ra'ûf, Rahîm, Şâhid, Şehîd, Şekûr, Sâdık, Azîz, Azîm, Afüvv, Alîm, Fettâh, Kuddûs, Kavî, Zû-Kuvve, Kerîm, Ekrem, Mübeşşir, Mübîn, Mahmûd, Mü'min, Müheymin, Nûr, Velî, Mevlâ, Hâdî, Yâ-Sîn'dir.¹

5. Hz.Peygamber'in Diğer Peygamber ve Din Büyükle-riyle Ortak Olan İsimleri: Yüce Peygamber'in Ahmed, Muhammed, Âkîb, Hâşir, Mukaffâ, Nebiyyü'l-Melhame gibi isimleri yalnızca kendisine hastır. Ancak Resûlu'llâh, Nebiyyu'llâh, Abdullâh, Şâhid, Mübeşşir, Nezîr, Nebiyyü'r-Rahme, Nebiyyü't-Tevbe gibi isimleri diğer peygamberlere de verilmiştir.² Bu arada Hz.Âdem'in Safiyyullâh, Hz.Ibrâhîm'in Halîlullâh, Hz.Musâ'nın Kelîmu'llâh, Hz.İsâ'nın Rûhu'l-Kuds, Hz.Ali'nin Murtazâ ve Müctebâ, İmam Gazzâlî'nin Hüccetü'l-İslâm isimleri aynı zamanda Hz.Peygamber'in de ismidir.

6. Yalnızca Hz.Peygamber İçin Kullanılan Tâbirler: Dînî ve edebî metinlerde geçen Fahr-i Kâinât, Fahr-i Âdem, Mefhar-ı Âlem, Ebû'l-Mü'minîn, Hayrû'l-Mürselîn, Kân-ı Şefâat, Mahbûb-ı Hak, Muîn-i Beşer, Resûlü's-Sakaleyn, Seyyi-

¹ Dürretü'l-Esmâ, yk. 4^b-31^a.

² Zâdü'l-Meâd, s.20-21.

dü's-Sâdât, Seyyidü'l-Mürselîn, Sultân-ı Enbiyâ gibi isimler doğrudan Hz.Peygamber'e işâret eden tâbirlerdir. Bu sebeple kültürümüzde ve edebiyatımızda umûmiyet itibâriyle Hz.Peygamber için kullanılan bu terkiplerin, sıfat mânâsı dikkate alınmadan birer özel isim olarak telakkî edilmele-ri ve imlâda da büyük harflerle yazılması kanaatindeyiz.

7. Hz.Peygamber'in Edebî Mâhiyetteki İsimleri: Edebî metinlerde geçen; Meh-i Burc-ı Fezâil, Bedr-i Dücâ, Mâh-ı Münîr, Sadr-ı Bedr-i Kâinât, Âyîne-i Ezel, Mir'ât-ı Hudâ, Cevher-i Zât, Dürre-i Beyzâ, Dürr-i Yetîm, Deryâ-yı Dürr-i Istifâ, Şems-i Kevneyn, Şems-i Sübhân, Âfitâb-ı Evc-i Dîn, Neyyir-i A'zam, Sehâb-ı Rahmet, Kible-Nümâ-yı Ehl-i Tâat, Kilid-i Mahzen-i Gencîne-i Dîn, Lokmân, Tabîb-i Marîz-i İs-yân, Maksad-ı Cihân, Menba-ı Envâr, Menba-ı Âb-ı Hayât, Ni-zâmü'l-Âlemîn, Rûh-ı A'zam, Ser-Çeşme-i Kerem, Serv-i Bos-tân-ı Dîn, Server-i Mülk-i Hidâyet, Sultân-ı Müeyyed, Şâh-ı Zemîn, Şâhenşâh-ı Âsfiyâ, Ukde-Güşâ gibi. Bunlar edebiyatımızda doğrudan doğruya lugat mânâlarının dışında ıstılah ve mazmûn olarak kısmen sevgili, padişah, mürşid, övülen kişi gibi kullanışlarının yanında, asıl olarak Hz.Peygamber'i ifâde etmek üzere ele alınmıştır. Yüce Peygamber'in bu türdeki isimlerini sultân, ay, güneş, deniz, inci, gül, bülbül, servi, çerâğ, tabib gibi motifler içinde değerlendirmeyi daha uygun görerek, Na'tlarda Hz.Peygamber için kullanılan Motifler Bölümüne dâhil ettik.

8. Hz.Peygamber'in isimlerinin bu gibi tasniflerinin dışında, değişik zaman, mekân ve topluluklara göre kullanılışı da ayrı bir kategori teşkil eder. Buna göre Hz. Peygamber'e; Ahmed adının dünyâyâ gelmeden önce, Muhammed'in hayatta iken, Mahmûd isminin de kendisinden sonra verildiği konu edilir.¹

Ayrıca Ka'bu'l-Ahbâr'dan nakledilen bilgilere göre Hz.Peygamber: "ehl-i cennet meyânında ABDÜ'L-KERİM, ehl-i düzah indinde ABDÜ'L-CEBBÂR, melâike-i arş lisânında ABDÜ'L-

¹ Zâdü'l-Meâd, s.21.

HAMÎD, sâir firîştegân beyninde ABDÛ'L-MECÎD, peygamberân arasında ABDÛ'L-VEHHÂB, cinniyân içinde ABDÛ'R-RAHÎM, şeyâtinde ABDÛ'L-KAHHÂR, cîbâlde ABDÛ'L-HALLÂK, bahrde ABDÛ'L-KÂDİR, balıklarda ABDÛ'L-KUDDÛS, haşerâttâ ABDÛ'L-MUGÎS, vahşîlerde ABDÛ'R-REZZÂK, sibâ yani yırtıcı hayvanlarda ABDÛ'S-SELÂM, dört ayaklı hayvanlar indinde ABDÛ'L-MÛ'MİN, kuşlar indinde ABDÛ'L-GAFFÂR" isimleriyle bilinmektedir.¹ Nitekim şâirlerimiz yer yer bu hususlara işâret etteğini görüyoruz:

Gûlbâng-ı kudümün çekilir 'arş-ı Hudâ'da
Esmâ-i şerîfiñ añılır arz u semâda

Şeyh Gâlib, D, 56^a

Semâda ism-i pâkiñ oldı Ahmed
Zemînde Muştafâ'sın yâ Muhammed

Müştâk, D, 19

Neticede gerek edebî, gerek dînî olarak ele aldığımız zaman görüleceği üzere Hz.Peygamber'in bütün isim ve sıfatları O'nun her yönden maddî ve mânevî üstünlüğünü, örnek oluşunu, Hakk'ın ve müslümanların sevgisini ifâde eder mâhiyettedir. Bu sebeple Esmâ-i Hüsnâ'nın muhtevâsı bilinmeden tevhidler üzerinde sağlıklı bir araştırma yapılamayacağı gibi; Hz.Peygamber'in isim ve sıfatları da yeterince incelenmeden na'tlar konusu tam mânâsıyla ortaya konulamaz. Bu düşünceden hareketle Hz.Peygamber'in na'tlarda geçen isim ve sıfatlarının alfabetik sıra ile alarak değerlendirdik.

3.1. 'ABD ('ABDU'LLÂH):

Abd, kul; Abdullâh da Allâh'ın kulu demektir. Bu iki isim Hz.Peygamber'in en şerefli isimlerindedir. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de altı âyette Cenâb-ı Hak, Habîb'ini

¹ Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin, Mir'âtü's-Safâ, yk, 135; ^b İbrâhîm Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 22^a.

bu isimlerle anmıştır. Bu âyetlerin üçü Hz.Peygamber'e Kur'ân-ı Kerîm'in ihsân edilmesiyle,¹ birisi kulluk görevi olan namaz ve duâsıyla;² diğer ikisi de mi'râc gecesi ve o gece vasıtasız olarak verilen vahiylerle ilgilidir.³ Ziyâ Paşa, Hz.Peygamber'in Habîb, Mazhar-ı Kül ve Şefî isimlerini anarken bu adı verir:

Habîb-i Zât-ı Hudâ Mazhar-ı heme esmâ
Şefî' -i Rûz-ı Cezâ Abd-i Hâlik-i Kirdgâr
Ziyâ Paşa⁴

Hasîb, Dürretü'l-Esmâ'da Abdullah ismini ele alırken; Yüce Peygamber'in Allâh'a kullukla sultanlığa ulaştığını, o yüzden en hayırlı isminin Abdullâh olduğunu ve bu ismin aynı zamanda babasının da ismi olduğuna işaret eder.⁵

3.2. 'AFÜVV (CÜRM-BAHŞA):

Hz.Peygamber'in bu sıfatı çok affedici mânâsını taşır. O'nun affı çok, müsâmahası geniş, bağışlaması sınırsızdı. Kendisine karşı suç işleyenleri affetmek güzel âdetlerinden biri idi. Ümmetini de bağışlayıcı olmaya sevkeden hadisleri çoktur.⁶ Hasîb, Yüce Peygamber'in, günahları affedici anlamındaki bu isimle ümmetinin sığınağı olduğunu dile getirir:

'Afüvv oldı bir ismi de nebîñ
Melâz u melce'i aşhâb-ı dînüñ
Hasîb, DE, 95^a

¹ Bakara, 2/23; Kehf, 18/1; Furkân, 25/1.

² Cin, 72/19.

³ İsrâ, 17/1; Necm, 53/10.

⁴ Önder Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ankara, 1987, s.111.

⁵ Dürretü'l-Esmâ, 91^a.

⁶ Delâil-i Hayrât Şerhi, 132^a.

Fehîm-i Kadîm, defalarca tanzir edilen "rûz u şeb" redifli meşhur na'tında Hz.Peygamber'e bu isminden mülhem "cürm-bahşâ" sıfatıyla hitâb eder:

Cürm-bahşâ cirm-i mihr ü mâhdan idüp siper
 'Özr idüp cürmin diler çarh-ı sitem-ger rûz u şeb
 Fehîm-i Kadîm, NM 1, 58^a

3.3. ÂHİR (NETİCE, SON):

Hz.Peygamber'in Âhir ismi, Hâtemü'l-Enbiyâ adıyla aynı mânâdadır. O'nun son peygamber olduğuna işâret eden bu isimler, nübüvvet ve risâletin Hz.Muhammed ile noktalandığı belirtir. Nûr-ı Muhammedî'nin kâinâtın yaratılışında ki asıl, öz veyâ cevher olmasıyla Hz.Peygamber; aynı zamanda Evvel isminin de sahibidir. Na'tlarda O'nun sîrette ilk, sîrette son oluşu konu edilerek Evvel ü Âhir, veyâ Ön ü Son olduğu belirtilirken irsâl-i mesel tarzında teşbihler ele alınır. Tesbihin başı olan imâmenin hem ilk, hem de son oluşu gibi, Yüce Peygamber'in de Evvel ü Âhir olduğu dile getirilir. Veyâ O'nun yaratılışıyla âlem sade fi vücûda gelirken, asıl gâyenin Dürr-i Yetim olan varlığı olması dolayısıyla "âhirîn güher evvelîn sade fi" oluşuna işâret edilir.²

Ağaçlarda çiçek ve yapraklar önce görünür, ama "meyve-i maksûd" en sonunda ortaya çıkar.³ Ya da:

Berg-i sebz evvel itmeyince zühür
 Şâh-ı gül gülşene ider mi mürûr

'Âlemi mâhdur iden rüşen
 Ne kadar sonra gelse encümden

¹ Nev'îzâde Atâyî, HH, 125.

² Nazîm, D, 220.

³ Rızâyî, NM 1, 32^a.

Yirine cümle gelmeden erkân
Şâhlar çıkmaz itmege divân

Gerçi evvel bulur şükufe vücûd
Bâğ-ı câlemede meyvedür maksûd

Hâletî, NM 1, 13^a

gibi örneklerle Hz.Peygamber'in en son peygamber oluşunda-
ki hikmet ve şeref açıklanırken; Nâbî, risâlet binasının
O'nun vücûduyla tamamlandığını, zîrâ mücevherin en kıymet-
lisinin, en büyüğünün en üste konulduğunu belirtir.¹ Fev-
rî:

Enbiyânun netîcesi sensin
Soñradan geldüğüne oldur hâl

Fevrî, NM 1, 67^b

diyerek Hz.Peygamber'in Âhir ismine işâret ederken; Rızâyî,
risâlet zincirinin Yüce Peygamber'le sona erişindeki
nükteyi atasözü hâline gelmiş bir mısra ile açıklar:²

Ey Hatm-i Rûsül câlemede gelseñ n'ola âhir
câdet budur âhirde gelür bezme ekâbir

Rızâyî, NM 1, 32^a

3.4. AHMED:

Gramerde üstünlük sıfatı olan bu isim, en çok hamd eden anlamındadır. Hz.Peygamber'e Cenâb-ı Hakk'ı çok övüp, O'na çok şükrettiği için Ahmed adı Muhammed'den sonra ikinci bir özel isim olmuştur. Bu sıfatın ilk defa Hz.Peygamber'e verildiği, Yüce Peygamber'in Hz.İsâ tarafından bu isimle müjdelendiği Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilir.³ Ay-

¹ Nâbî, D, 9.

² İlgili örnekler için bkz. EVVEL ismi; ayrıca Şeyhoğlu Mustafa, HN,134; Şeyhî, HŞ,18; Fuzûlî, NM 1,60^a; Nev'îzâde Atâyî, HH, 122; Esrâr Dede; D,3; Şeref Hanım,D,18.

³ Delâil-i Hayrât Şerhî, 48^a-48^b; Saf, 61/6.

rıca bizzat Hz.Peygamber, muhtelif hadislerinde bu isimden söz eder.¹ Na'tlarda çok geçen bu isim aynı zamanda Ahmed-i Muhtâr, Ahmed-i Mürsel gibi terkiplerle ele alınmıştır.

On dokuzuncu asır şâirlerinden Müştak Baba; Hz.Peygamber'in yeryüzünde Mustafâ, gökyüzünde Ahmed ismiyle anıldığına dikkat çeker.² Ancak bu ismin na'tlarda en çok üzerinde durulan yönü, kelimedeki mim harfi çıkarılınca geriye kalan Ehad ile Cenâb-ı Hak'ın birliğine işâret edilmesidir. Dolayısıyla Ahmed'den Ehad'ı bilmek espirisi ile Hz.Peygamber'in ehadiyyete mazhar olması, nûrunu Cenâb-ı Hak'tan aldığı konu edilir. Mekân veyâ mevcûdiyyeti sembolize eden mim harfiyle de hem Hz.Peygamber'in, hem de âlemlerin cismânî varlığı anlaşılır.

Hz.Peygamber'in Ahmed ismiyle ilgili olarak bu konunun ele alındığı örnekler na'tlarda oldukça çok sayıdadır. Bunlardan birinde Ahmedî, Hz.Peygamber'den bedenî varlığının sembolü olan mim'in alınmasıyla, geride yalnızca Ehad'ın kalışına dikkat çeker:

Gitse andan nokta-i mîm-i cesed
Ne kalur fikr eylegil bākî Ehad
Ahmedî, İN, 3^b

Bayburtlu Zihnî, ehadiyyetin mazharı olan Yüce Peygamber'in Ahmed ismindeki mim harfi ile âlemlerin vücut bulduğunu ifâde eder:

Ehad'dan Ahmediyet zâhir oldu zâta mazharla
'Avâlim mîm-i Ahmed'den nümâdır yâ Resûla'llâh

Bayburtlu Zihnî, D, 8

Sezâyî-i gülşenî, aynı muhtevâyı iki beyitle dile getirir:

¹ Sahîh-i Buhârî, C.IX, s.250.

² Müştak, D,19.

Bülbül-i bāg-ı gülistān-ı Ehad
Nām-ı pākiñe didiler Ahmed

Buldı mīmiñ ile vücūd imkān
Zāhir oldı anıñla kevn ü mekān

Sezâyi-i Gülşenî, D, 5

Taşlıcalı Yahyâ, Hz.Peygamber'in Hakk'a yakınlığının kemâline işâret ederken, arada yalnızca bir mim harfi kadar mesâfe olduğunu söyler:

Ahmed'le Ehad beynini bir mīm kılar fark
Şol deñlü irüpdür aña kurbıyyet-i Mevlâ

Yahyâ Bey, D, 20

Kemâl Edip Kürkçüoğlu, mim harfinin ebceddeki karşılığının kırk olması, çilenin de kırk günlük ibâdet mânâsını tedâî ettirerek, "mecd" miminin çilesine Ahmedıyyet'le girenin ehadiyyetin sırrına vâkıf olacağını belirtir:

Ahmedıyyet'le giren çille-i mīm-i mecde
Ehadiyyetle erer izzete pinhân olarak

K.E. Kürkçüoğlu, TİNA, 100

Na'tlarında bu ismin altında gizlenen mânâyâ sık sık işâret eden Müştak Baba: "Sırr-ı Ahmed oldı mir'ât-ı Ehad..."¹ derken, hem Ahmed'in gizli mânâsını, hem de ayna-sır münâsebetini dile getirir. Yine Müştak Baba; Ahmed isminde tek olan mim harfinin, Muhammed'deki iki mimin sırlarını taşıdığını;² Hakk'ın cemâlini seyretmek isteyen Ahmed'deki mim penceresinden bakmasını söyler.³

Klasik şiirimizin son üstadı olan Şeyh Gâlib; vahdet denizine dalan insanın; Ahmed'in ledünnî mânâsının Ehad olan Hakk'ın bir dalgalanması olduğunu bildiren inciği

¹ Müştak, D, 40.

² Müştak, D, 83.

³ Müştak, D, 35.

bulduğunu ifade eder:¹

Bir dür didi âşinâ-yı vahdet
Mevc-i Ehadiyyet Ahmediyyet

Şeyh Gâlib, HA,2^a

Sultan şâirlerimizden III.Murad:

Ehaddan oldu zâhir çünki Ahmed
Çü geldi âleme dindi Muhammed

Murâdî²

beytinde hem Ehad-Ahmed münâsebetine işâret eder, hem de Ahmed isminin Hz.Peygamber'e doğumundan önce, Muhammed a-dının da hayattayken verildiğine dikkati çeker.

Divan şiirinde ve tekke edebiyatında Ahmed, Ehad, mim münâsebetine yer veren örneklerin sayısı belirttiklerimizden daha çoktur.³ Mekân, maddî âlem veyâ mâsivâ olarak izah edilen mimin bir diğer sembolik mânâsı da son bulmayı, bitişi anlatmasıdır. Taşlıcalı Yahyâ, Hz.Peygamber'in hamd kökünden türeyen isimlerindeki bu mim harfi ile en son peygamber olduğuna açıkça işâret edildiğini belirtir.⁴ Yine hamd kökünden gelen Ahmed, Muhammed, Mahmûd, Hâmid gibi isimlerin imlâda noktasız harflerle yazılışı, Hz.Peygamber' de nokta kadar kusur olmadığı şekilde tevil edilir.⁵

Muhyî, Şehd-i Ebrâr mesnevisindeki na'tında Ahmed isminin harflerini tek tek ele alarak muhtelif izahlar getirir:

¹ Ali Nihad Tarlan, "Na'tlar Arasında" Hilâl, C.IV, S.45, 1964, s.1.

² Ahmet Kırkkılıç, Sultan Üçüncü Murad (Murâdî), Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni, A.Ü. S.B.E. D.T. Erzurum, 1985, s.

³ Benzer örnekler için bkz: Rûşenî, D, 100^a; Tâcizâde Cafer Çelebi, HN, 8^b; Hâkânî, NM 1, 14^a; Nâilî-i Kadîm, D, 48; Erzurumlu Ketencizâde M. Rûşdü E., 248; Osman Kemâlî, DKAS, 92...

⁴ Yahyâ Bey, ŞG, 8; ayrıca bkz. HÂTEMÜ'L-ENBİYA ismi.

⁵ İbrâhîm Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâi'n-Nebeviyyeti'l-Esnâ, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. H.Nu: 1304, yk.3^a.

Elif ol ism-i pākūñ evvelinde
Livā-i hamddür Ahmed elinde

Veyā c-ālemdē bir cālī c-alemdür
Yāhūd tahrīr-i hamd ider kalemdür

O bir nām-ı şerīf-i Müctebā'dur
Kim aña lā'ik olan Muştafā'dur

Şerefle dört hurūf-ı nām-darı
O nāmuñ oldu gūyā çār-yarı

Elif çün oldu ol nāmuñ qarīni
N'ola cān içre iderse yirini

Riyāzāt ile kaddin bükdi tenhā
Qarīn olunca tā ol nām ile hā

Çıkardı mīm ortalıkda bir ad
Ol adıyla olısar tā ebed yād

O nāmıyla şeref bulduğı çün dāl
Sa-ādetden ırağ olmaz beher hāl

Muhyî, Şehd-i Ebrâr¹

Ahmed adındaki harflerle ilgili bir inanış da Cenâb-ı Hakk'ın ruhları yarattığı zaman, onları Ahmed'deki harflere göre namaza çağırmasıyla ilgilidir. Buna göre; namazdaki kıyâm yani ayakta durma elif, rükû hâ, secde mim, tahiyat oturması da dal'a benzer.² Edebiyatımızda bu inanç Âdem kelimesiyle ilgili olarak yer alır; ancak Ahmed ismiyle ilgili örneğini tesbit edemedik.

Ayrıca çalışma sahamızın dışında kalmakla birlikte; Ahmed ismindeki harflerle ilgili divan edebiyatında tesbit edemediğimiz bir diğer tevil de Alî Şîr Nevâî'ye âittir. Nevâî, Ahmed'deki elif, dal ve mim harflerinin Hz.Âdem'den

¹ Mev.Müz.Ktp. Nu:2311, yk.5^a-5^b.

² Ahmed Bîcân, Âşıkların Nurları (Envâru'l-Âşıkîn), Tercüman Yayınları, (y.y. t.y.), C.II, s.404-405.

bir nişan olduğunu; ha ile de Habîb ismine işâret edildiğini belirtir.¹

3.5. 'ÂLİM ('ALİM, A'LEM, 'ALLÂME, MU'ALLİM) :

Hız. Peygamber'in hiç öğrenim görmediğini belirten Ümmî adına karşılık, O'nun bütün ilimlere vâkıf olduğunu gösteren Âlim ismi, aynı zamanda peygamberliğinin de açık bir mucizesidir, Rûhî-i Bağdâdî, Yüce Peygamber'i bu yüzden "Âlim-i Ümmî-Lakab" olarak tarif eder.² Fuzûlî, Hız. Peygamber'in peygamberlik davâsında bulunduğu zaman, bütün halkın câhil olmasına rağmen, O'nda ilmin kemâlinin son derecede bulunmasını, ilm-i İlâhî'ye tercüman oluşunu kendisine karşı çıkanları mağlup eden kâfî bir ispat olarak görür:

Hîn-i da'vâ-yı nübüvvet müdde'-i ilzâmına
Câhil iken il senüñ 'ilmün yeter bürhân saña

Fuzûlî, D, 130

İlm-i İlâhî ile techiz edilmiş Yüce Peygamber'in ilminin kitabında Levh-i Mahfûz ile Kalem'in birer nokta olduğu;³ O'nun hem insan idrâkiyle sınırlanan ilimlere, hem de İlâhî ilimlere vukûfu⁴ belirtilirken; Hız. Peygamber na'tlarda "Âlim-i İlme'l-Yakîn, vâkıf-ı ilm-i râz-ı âlem-i gayb, vâkıf-ı esrâr-ı gayb, sırr-ı ezel Âlim'i, mekteb-i dânişe Muallim, sakaleynün Muallim'i"⁵ gibi isim ve sıfatlarla anılır. Zira O; hem insanlara, hem de cinlere ilim

¹ Âgâh Sırrı Levend, Alî Şîr Nevâî, C.III Hamse, Ank.1967, s.24.

² Rûhî-i Bağdâdî, K, 4.

³ Ahmed Paşa, D, 11.

⁴ Şeyh Gâlib, HA, 2^a.

⁵ Ahmedî, İN, 3^b; Yahyâ Bey, ŞG, 8; Âzerî, NM 1, 3^a; Rûhî-i Bağdâdî, K, 4; Fuzûlî, NM 1, 60^a; Ahmed Paşa, D, 10.

öğretmiştir.¹ Henüz hiç bir varlık yaratılmadan önce, O bütün ilimlere vâkıftı.² İlim ve din mâmûresini O binâ etmiştir.³ Bütün ilim ve hikmetler insanlara, bir adı da E-bu'l-Kâsım olan Yüce Peygamber'den dağıtılmıştır.⁴ Her peygamberin ilminin belli bir sınırı olmasına rağmen Cenâb-ı Hakk'ın O'na verdiği ilim hudutsuzdur.⁵ Câmî adıyla bütün küllî isim ve sıfatları kendinde topladığı gibi, mevcûdâtın ilmi de O'nda bir araya gelmiştir.⁶ Henüz alfabenin harfleri heceler haline gelmeden önce, Yüce Peygamber melekût kitabının sırlarına vâkıftı.⁷ Güneş, ay ve yıldızların, ışığını O'nun yüzünün nûrundan aldığı gibi; Levh-i Mahfûz ve Kalem'in hikmeti de Hz.Peygamber'in engin denizlere benzetilen ilmiyle bilinmiştir.⁸ Neticede mevcut bütün ilimlerin Hz.Peygamber'in marifet okyanusundan ancak bir damla olduğu dile getirilir.⁹ Resûlullâh'ın her yönden üstün ve benzersiz oluşunun ilmi ile de ortaya konulduğunu belirten şâirlerimiz, O'nun Âlîm ismine A'lem, Allâme-i Dâ-nâ¹⁰ ve Alîm sıfatlarını ilâve ederler. Zîrâ O, öyle bir Alîm'dir ki ilminin huzûrunda binlerce akl-ı kül yalnızca bilmezlik sükûtunu gösterebilir:

Zihî 'Alîm ki eyler huzûr-ı 'ilminde
Hezâr 'akl-ı kül olsa sükût-ı nâdânî

Şehrî, NM 1, 36^b

-
- 1 Şeyhî, HŞ, 17.
2 Şeyhoğlu Mustafa, HN,134.
3 Fuzûlî, NM 1, 59^b.
4 Yahyâ Bey, YZ, 6.
5 Rûşenî, D, 100^a.
6 Niyâzî-i Mısrî, D,36^a.
7 Nâbî, D, 7.
8 Niyâzî-i Mısrî, D,25^a.
9 İsmâil Hakkı Bursevî, D, 6.
10° Kemâl Ümmî, D, 7^b.

3.6. 'ARABÎ :

Bu isim Hz.Peygamber'in nesebine, Arap ırkından geldiğine işâret eder. Tesbit edebildiğimiz örneklerinde Muhammed ismiyle birlikte kullanılmıştır:¹

Şefî'-i rûz-ı kıyâmet Muhammed-i 'Arabî
Habîb-i Hazret-i Hak nâzenîn-i Mevlâ'dur

Cezmî, NM 1, 6^a

3.7. BÂ'İS :

Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'dan olan bu isim, Cenâb-ı Hakk'ın insanları öldükten sonra yeniden dirilteceğini bildirir. Zaten buna (ve'l-ba'sü ba'de'l-mevt) inanmak îmânın bir şartıdır. Hz.Peygamber de mânen ölü olan kalpleri hidâyetiyle hayâta kavuşturduğu için Bâis ismine mazhardır:

İsm-i Bâis sana has sen ona mazharsın da
İns ü cinne ba's eyledi ondan Mevlâ

Şemsî, D,2

Ayrıca Bâis'in gönderen veyâ sebep olan mânâları da vardır. Hz.Peygamber "Levlâk" kudsî hadisinde belirtildiği gibi yerlerin, göklerin, bütün varlık âlemlerinin yaratılmasındaki yegâne sebep olduğu için bu isimle anılır.²

Bâ'is-i halk-ı zemîn ü eflâk
Mazhar-ı hâşş-ı hitâb-ı "Levlâk"

Na'tî, HM, 6^b

¹ Adlî, D,19; Enderunlu Fâzıl, D,9.

² Bkz. Enderunlu Fâzıl, D,11.

3.8. BEŞİR :

Müjdecî, müjdeleyici mânâsındaki bu isim; Hz.Peygamber'in kendisine itsat edenleri, İlâhî emirleri yerine getirenleri ve Hakk'ın yasakladıklarından kaçanları rahmetle müjdelediği için verilmiştir.¹ "Kolaylaştırın, güçleştirmeyin; müjdeleyin, nefret ettirmeyin " hadisiyle Yüce Peygamber müminlere de zorluk çıkarmamayı, sevdirmeyi, müjdelemeyi telkin eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz.Peygamber, hem Cenâb-ı Hakk'ın bir müjdecisi olarak Beşîr ismiyle anılırken; hem de isyan-kârları azap ve İlâhî cezâ ile korkuttuğu için Nezîr ismiyle zikredilir.² Na'tlarda bu iki isim, Kur'ân-ı Kerîm'deki gibi birlikte ele alınır. Beşîr ismiyle Rahmân olan Allâh'ın rahmetini müjdelediği, Nezîr adıyla da bir ismi de Kahhâr olan Cenâb-ı Hakk'ın hiddetiyle günahkârları korkuttuğu belirtilir:³

Beşîr-i rahmet-i Rahmân Muhammed

Nezîr-i hiddet-i nîrân Muhammed

Şeyhoğlu Mustafa, HN,134

3.9. BÜRHÂN :

Hız.Peygamber'in rehber, ispat ve tanık mânâlarını taşıyan bir isimdir. O'nun bu anlamdaki diğer isimleri de Delîl ve Hücçet'tir. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in de bir adı olan Bürhân; tebliğ ettiği dîn ile insanlara Hak ve hidâyet yolunda bir rehber olmasından dolayı Hz.Peygamber için bir isim olmuştur:

¹ Delâil-i Hayrât Şerhî, yk.151^b.

² Bakara, 2/119; Fâtır, 35/24.

³ Diğer örnekler için bkz. Ahmedî, D,5; İN,3^b; Mesûd bin Ahmed, SN, 9; Rûhî-i Bağdâdî, K,82; Akâyî, NM 1, 52^a; Mezâkî, NM 1, 76^b.

Çalab'dan kullara fermân Muhammed
Delîl ü Hücjet ü Bürhân Muhammed

Şeyhoğlu Mustafa, HN,134

Emîr-i şer' ü sultân-ı tarîkat
Delîl-i Hakk u Bürhân-ı hakikat

Şeyhî, HŞ, 16¹

3.10. CÂMÎ' :

Her peygamber bir küllî ismin mazharıdır. Bütün küllî isimler ise Hz.Muhammed'in mazharı olduğu Câmî adında toplanmış; yaratılmışların en mükemmeli olan Hz.Peygamber Cenâb-ı Hakk'ın zâtına, sıfatlarına ve fiillerine mazhar olduğu için, bu isme lâayık görülmüştür.² Na'atlarda "Câmî-i cümle esmâ, Câmî-i cümle sıfat"³ gibi terkiplerle ele alınan bu isim Hz.Peygamber'in Ferd-i Câmî olduğuna işâretle ele alınır:

Ferd-i Câmî' 'dür Muhammed mazhar-ı zât u sıfât
Gaybıdur gaybu'l-hakâ'ık 'aynıdur 'aynu'l-hayât

Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ, I/56

Sendedir külliyet-i Esmâ-i Hüsnâ-i Hudâ
Zâtuñ ef'âl ü sıfât-ı Hakk'ı Câmî' 'dür seniñ

İsmâil Hakkı Bursevî⁴

¹ Benzer iki örnek için bkz. Hersekli Ârif Hikmet,D, 87.

² Muhammediye Şerhi, C.I, s.60.

³ Zâtî, NM 1, 20^a; Azîz Mahmûd Hüdâyî, K,44-45.

⁴ İsmâil Hakkı Bursevî'nin El Yazısı İle Bazı Nuûtu, Top. Sar.Müz.Ktp. E.H. Nu:1790, yk. 2^b.

3.11. DELİL :

Hız.Muhammed, Bürhân ve Huccet isimlerinde de belirtildiği gibi; Cenâb-ı Hakk'ın şahidi, Hak yolunda yürütenlerin rehberi, insanları hayırlı ve olumlu işlere sevkeden bir kılavuzdur. Na'tlarda Delîl-i Hak, Delîl-i Sâlikân gibi terkiplerle ele alınan bu isim; O'nun bir mürşid olarak hidâyet yolunu gösterdiğini anlatmak için ele alınmıştır.¹

Şeh-i halvet-sarây-ı "lî ma'a'llâh

Delîl-i Sâlikân u mürşid-i râh

Yahyâ Bey, YZ, 5

Bu isim; aynı zamanda O'nun **alınının** nûruyla zulmette kalanları aydınlatarak Hak yolunu gösterdiğini belirtirken konu edilir.²

3.12. EBÛ'L-ERVÂH :

İlk insan olan Hz.Âdem, bütün insanların atası olduğu için Ebû'l-Beşer, Ebû'l-Beşer-i Evvel veyâ Ebû'l-Eşbâh gibi isimlerle anılır. Âdem AS'ın sûrette ilk olmasına karşılık, Hz.Peygamber nûru ve rûhu ile ilk yaratılan cevher olması hasebiyle rûhların babası mânâsında Ebû'l-Ervâh isminin sâhibidir. Na'tlarda Hz.Peygamber'in bu ismine yer verilirken; Hz.Âdem'in insan nev'inin babası olmasına rağmen, Hz.Muhammed'in varlığının bütün canlılardan önce vücût bulduğu vurgulanır.³

Egerçi Bû'l-Beşer Âdem gelüpdür

Veli Ahmed Ebû'l-Ervâh olupdur

Şeyhoğlu Mustafa, HN, 134

¹ Diğer örnekler için bkz.BÜRÂN; ayrıca Kıvâmî, FSM, 8.

² Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Alın.

³ Ayrıca bkz. Kuddûsî, D, 201, 527; Osman Kemâlî, DKAS, 34.

Zuhûrâtın mukaddemdir melâik ins ü cinden hem
Dü-âlemde Ebû'l-Ervâh ki sensin yâ Resûla'llâh

Sâlih Baba, D, 237

Sâlih Baba, bir diğ er na'tında aynı mânâyı kastederek Hz.Peygamber'in Ümmü'l-Ervâh (rûhların anası) olduğunu belirtir.¹

3.13. EBÛ'L-KÂSİM :

Kâsım, Resûlullâh'ın Hz.Hatice'den doğ an ilk çocuğ unun adıdır. Araplar'ın evlâdın adı ile künye vermek âdetinden dolayı, Hz.Peygamber'e Kâsım'ın babası mânâsında Ebû'l-Kâsım denilmiştir. Buna benzeyen diğ er künyeleri Ebû İbrâhim ve Abdullah adlı oğ lunun kastedildiğ i Ebû't-Tâhir, Ebû't-Tayyib'dir.² Ayrıca Yüce Peygamber bütün müminlerin babası sayıldığı için Ebû'l-Mü'minîn adını taşır.

Na'tlarda bu künye genellikle Muhammed adıyla birlikte "Ebû'l-Kâsım Muhammed" şeklinde ele alınmıştır.³ Taş lıcalı Yahyâ; Kâsım'ın taksîm eden, ayıran mânâsını da hatırlatarak insanlara ilim ve hikmetin Hz.Peygamber'den dağıtıldığına iş âret ederken, kısmet ve Kâsım ile iş tikak sanatına yer verir:

Ne hikmetdür ki cümle 'ilm ü hikmet
Ebû'l-Kâsım'dan oldu halka kısmet

Yahyâ Bey, YZ, 6

¹ Sâlih Baba, D, 50.

² Naim Erdoğan, Peygamberimizin Yüce Şahsiyeti ve İsimlerinin İzahı, İst.(t.y.) s. 199-200.

³ Ahmedî, CH, 61; Riyâzî, D,5; Kâzım Baba, D,7.

3.14. EMİN :

Emîn; çok doğru, dürüst, emniyet ve emânet sâhibi, her sözünde ve işinde güvenilir mânâsında bir sıfattır. Al-lâh'ın dîni ve vahyi emânet ettiği Yüce Peygamber bu sıfatta dünyâda en çok lââyık olan kişidir. Bu isim O'na peygamberliğinden önce verilmiştir. Nitekim peygamberliğini ilân ettiği zaman O'nu sihirbaz, şâir, mecnûn olmakla ithâm etmişler; ama asla yalancı olduğunu söylememişlerdir.¹ Na'tlarda Hz. Peygamber bu isimle anılırken, "Emîn-i bârgâh-ı lî ma'allâh, Emîn-i genc-i Hak, Emîn-i şer' ü hikmet, Emîn-i sırr-ı tenzil, Emîn-i vahy-i mübîn" gibi terkiplerin ele alındığını görüyoruz.² On dokuzuncu yüzyıl şâirlerinden Aynî de O'nun "Emîn-i Hazret-i Mevlâ" olduğunu belirtir:

Kıl şefâ'at ümmetiñden 'Aynî-i bî-çâreye
Ey Emîn-i Hazret-i Mevlâ Habîb-i Kibriyâ

Aynî, D, 3

Emîn ismi aynı zamanda Cebrâil'in de sıfatıdır. Hz. Peygamber'e vahiy getirmekle görevli olan bu meleğin emânet vasfının, vahiylerin getirildiği Yüce Peygamber için de bir sıfat olduğunu Fuzûlî aşağıdaki beytiyle ifâde etmektedir:

Vaşf-ı Cibrîl-i Emîn itmiş kabûl-i hıdmetüñ
Sırr-ı Hak keşfine anuñla yetüp fermân saña

Fuzûlî, D, 130

¹ Asr-ı Saadet, C.II, s. 102-103.

² Bkz. Mehmed, IN, 67; Şeyhoğlu Mustafa, HN, 134; Güvâhî, PN, 92; Rızâyî, NM 1, 27^b; Riyâzî, D, 5; Hâşimî, NM 1, 99^a; Kafzâde Fâizî, NM 1, 72^b.

3.15. EVVEL:

Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'dan olan bu isim Hz.Peygamber'in hilkatte, nübüvvette ve haşrde ilk oluşuna işâret eder.¹ Hadisler Bölümü'nde ele aldığımız gibi, Cenâb-ı Hak'ın ilk yarattığı cevher Hz.Peygamber'in nürüdür. Bedenen ilk insan olan Hz.Âdem henüz yaratılmamışken, Hz.Muhammed'e peygamberlik nasip olmuştur.² Yine kıyamette ilk önce Hz.Peygamber dirilip mahşere çıkacaktır. Bütün bu üstünlüklerle Evvel isminin sahibi olan Yüce Peygamber aynı zamanda risâleti ve nübüvveti mühürlediği için Âhir'dir. Na'tlarda O'nun Evvel ve Âhir, ya da Türkçe'siyle Ön ve Son gibi isimlerinin; ilk oluşundaki üstünlük ve son oluşundaki mükemmelliği anlatmak üzere genellikle bir arada ele alındığını görüyoruz.³ Yalnızca Evvel adına işâret edildiği zaman da ilk önce Hz.Peygamber'in Nür-ı Muhammedî denilen nürünün yaratıldığı, henüz hiç bir şey yokken O'nun rûhuyla var olduğu, Cenâb-ı Hak'ın önce O'nu; O'ndan da bütün varlıkları yarattığı, Hz.Âdem insan sûretine girmemiş bir balçık halindeyken O'nun nübüvvetle şereflelendirildiği konu edilir.⁴

Yüz biñ yıl öñdin olmadın ervâh-ı kâ'inât
Halk olmuş idi rûh-ı mişâli Muhammed'ün

Cem Sultan, SC, 76

Şeyhülislâm Karaçelebizâde Azîz; Hz.Peygamber'in Evvel ve Âhir isimlerine işâretle, Yüce Peygamber'i İslâmî gelenekte her işin başı olan besmele ve sonunda okunan Fâtıha Süresi'ne benzetir:

¹ Mir'âtü's-Safâ, yk. 136^b.

² Bkz. Hadisler Bölümü; 2.11. ve 2,16.

³ Bkz. ÂHİR.

⁴ Şeyhî, HŞ, 16; Mehmed, İN67; Ahmed Paşa, D,10; Tâcizâde Cafer Çelebi, D,18; Cem Sultan, SC,79; Yahyâ Bey, ŞG,8; Şeref Hanım, D,17; Leylâ Hanım,D,3.

Eflāk ü hāke besmele-i āferīniş ol
 Hatmü'r-risāle "Fātiha,, -i nūsha-i kadem
 Azîz, NM 3, 17^b

3.16. FAHR-İ 'ÂLEM :

Cenâb-ı Hakk'ın kendisine Habîb olarak seçtiği ve bütün âlemlerin yalnızca O'nun şanında yaratıldığı Yüce Peygamber; kâinâtın, iki cihanın, peygamberlerin ve insanların övücüdür, şerefidir, iftihar kaynağıdır. Bu yüzden na'tlarda: "Fahr-i Âlem, Fahr-ı Kevneyn, İki Âlem Fahrı, Fahrü'l-Verâ, Fahr-i Mevcûdât, Fahr-i Mahlûkât, Fahrü'l-Enbiyâ, Fahrü'l-Mürselîn, Fahr-i Rûsûl, Fahr-i Halk, Fahr-i Âdem, Fahr-i Kıyâmet, Mefhar-ı Âlem, Mefhar-ı Arz u Semâ" gibi isimlerle anılır.¹

Esrâr Dede; Hz.Peygamber'in bütün bu isimlerine işâretle, O'nun on sekiz bin âlemin övücü olmasının tabii olduğunu, zîrâ öncelikle Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'iyle iftihâr ettiğini dile getirir:

Hej-deh hezâr 'âleme fahrîñ 'aceb midir
 Evvel seniñle Hâzret-i Hâk iftihâr ider

Esrâr Dede, D, 5

3.17. HABİB, HABİBU'LLÂH :

Sevgili, dost, yâr anlamındaki Habîb ismi yalnızca Hz.Peygamber'e mahsustur. O; hem Cenâb-ı Hakk'ın yâridir, Habîbu'llâh'dır, hem de bütün insanların sevgilisidir, Ha-

¹ Ahmedî, İN, 3^b; Mehmed, İN, 68; Şeyhî, HŞ, 18; Necâti, D, 18; Yazıcioğlu Mehmed, MŞ, II/395; Yahyâ Bey, D, 18, 20, 184; Güvâhî, PN, 92; Kıvâmî, FSM, 7; Nef'î, D, 4^b; Cevrî, D, 63; Neşâ-tî, NM 1, 81^b; Atâyî, HH, 123; Riyâzî, D, 6; III. Sultan Ahmed (Necîb), TİHN, 43; Şeyh Gâlib, D, 179^b; Aynî, D, 2; Şeref Hanım, D, 15.

bîb-i İbâd'dır. Ancak na'tlarda Hz.Peygamber'in Allâh yanındaki üstün değerini belirtmek için daha ziyâde Hakk'ın sevgilisi olduğu üzerinde durulur ve Habîb-i Kibriyâ, Habîb-i Hazret-i Bârî, Habîb-i Hazret-i Mevlâ, Habîb-i Hâlik-i Yektâ, Habîb-i İlâh, Habîb-i Vedûd, Allâh'ın Yâr'i, Tanrı'nın Habîb'i gibi isimlerle anılır.¹

Hoca Mesûd, Cenâb-ı Hakk'ın; Esmâ-i Hüsnâ'ya dahil isimlerle şereflendirdiği Sevgili Peygamber'ine bu ismi bizzat kendisinin verdiğini belirtir:

Çalap Tañrı aña Habîb'üm didi

Adın kendü adıyla koşu kodı

Mes'ûd bin Ahmed,SN, 10

Rızâyî, Habîbullâh unvânının sâdece Hz.Peygamber'e mahsus olduğunu belirtirken; Şefî-i Rûz-ı Mahşer adını da vererek, özellikle kıyamette yalnızca Yüce Peygamber'e verilmiş olan şefaathet yetkisi ile Habîb isminin önemini o gün anlaşılacağını tedâî ettirir:

Şefî-i Rûz-ı Mahşer şâri-i şer-i muḥahhardur

Aña maḥsûsdur ḥakkâ Habîbu'llâh unvânı

Rızâyî, NM 1, 28^b

"Her kim beni malından,canından, evlâdından daha çok sevmezse; İmânı tamam değildir." hadisinden de anlaşıldığı gibi Yüce Peygamber; aynı zamanda bütün insanların da sevgilisidir. Şeyyad Hamza, O'nun on sekiz bin âlemin dînî, İmânı olduğunu belirtirken Habîb-i İbâd ismine işâret eder:

Bu on sekiz biñ 'âlemüñ dîvüñ perînüñ âdemüñ

Cümle 'Arab'üñ 'Acem'üñ dîni İmânı Muḥafâ

Şeyyad Hamza, ŞHEM, 11

¹ Şeyyad Hamza, ŞHEM,12,13; Necâtî,D,18; Yahyâ Bey, ŞG,8; Güvâhî,PN,92; Cezmî, NM 1,4^a,6^a; Riyâzî,D,5; Osman Kemâlî, DKAS,19; Şemsî,D,44,90.

3.18. HÂCE :

Hz.Peygamber'in Seyyid isminin bir benzeri de Hâce' dir. Resûlullâh; Ümmetinin en muteber kişisi, önderi olmakla ve bütün insanların tek medet umduğu merci olduğu için Hâce-i Âlem, Hâce-i Kâinât, Hâce-i Kevneyn'dir; iki cihânın da efendisidir.¹ Ayrıca hâcenin üstâd, muallim mânâlarını da göz önünde bulunduran şâirler O'nu Hâce-i Dânâ, Hâce-i İrfân, Hâce-i İfâde-i Va'd-i Hak gibi isim ve sıfatlarla anmışlardır.²

Şeyhî; Yüce Peygamber'in, mahşerde şefaatiyle Ümmetinin efendisi olacağına işâretle bu ismi dile getirir:

İy Hâce kime yalvarayın ben gedây çün
Sen şâhdan şefâ'at umar hâce vü gedâ
Şeyhî, HŞ,21

3.19. HÂDÎ :

Hz.Muhammed; insanları dîne ve Hak yoluna davet etmiş, onları irşâd etmiş ve hidâyete ulaştırmıştır. Bu yüzden bir adı da Hâdî'dir.³ O'nun bu ismi na'atlarda: Hâdî-i Hudâ, Hâdî-i Sübül, Hâdî-i Esrâr-ı Sübül, Hâdî-i Hayr-ı Sübül, Hâdî-i Sebîlü'l-Erşed, Hâdî-i Sâlikân-ı Tarîk-i Hudâ, Hâdî-i İns ü Perî, Hâdî-i Ümem, Hâdî-i Ümmet gibi terkiplerle ele alınır ve bütün dünyâ küfür karanlığındaiken O'nun nûruyla insanları hidâyete erıştirdiği, en hayırlı yol olan Hak yoluna sevkettiği, bu yolun yolcularına nûruyla ışık, en büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'le rehber olduğu, hakikat ve marifete ulaşmak isteyen tarikat

¹ Kıvâmî, FSM,7.

² Hayretî,D,5; Cezmî, NM 1,5^a; Şemsî,D,150.

³ Delâil-i Hayrât Şerhi,yk. 157^b.

3.18. HÂCE :

Hız.Peygamber'in Seyyid isminin bir benzeri de Hâce' dir. Resûlullâh; ümmetinin en muteber kişisi, önderi olmak- la ve bütün insanların tek medet umduğu merci olduğu için Hâce-i Âlem, Hâce-i Kâinât, Hâce-i Kevneyn'dir; iki cihâ- nın da efendisidir.¹ Ayrıca hâcenin üstâd, muallim mânâla- rını da göz önünde bulunduran şâirler O'nu Hâce-i Dânâ, Hâce-i İrfân, Hâce-i İfâde-i Va'd-i Hak gibi isim ve sı- fatlarla anmışlardır.²

Şeyhî; Yüce Peygamber'in, mahşerde şefaatiyle ümme- tinin efendisi olacağına işâretle bu ismi dile getirir:

İy Hâce kime yalvarayın ben gedây çün
Sen şâhdan şefâ'at umar hâce vü gedâ
Şeyhî, HŞ,21

3.19. HÂDÎ :

Hız.Muhammed; insanları dîne ve Hak yoluna davet et- miş, onları irşâd etmiş ve hidâyete ulaştırmıştır. Bu yüz- den bir adı da Hâdî'dir.³ O'nun bu ismi na'tlarda: Hâdî-i Hudâ, Hâdî-i Sübül, Hâdî-i Esrâr-ı Sübül, Hâdî-i Hayr-ı Sübül, Hâdî-i Sebîlü'l-Erşed, Hâdî-i Sâlikân-ı Tarîk-i Hü- dâ, Hâdî-i İns ü Perî, Hâdî-i Ümem, Hâdî-i Ümmet gibi ter- kiplerle ele alınır ve bütün dünyâ küfür karanlığındaiken O'nun nûruyla insanları hidâyete erıştirdiği, en hayırlı yol olan Hak yoluna sevkettiği, bu yolun yolcularına nû- ruyla ışık, en büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'le reh- ber olduğu, hakikat ve marifete ulaşmak isteyen tarikat

¹ Kivâmî, FSM,7.

² Hayretî,D,5; Cezmî, NM 1,5^a; Şemsî,D,150.

³ Delâil-i Hayrât Şerhi,yk. 157^b.

erbâbına yol gösterdiği konu edilir.¹

Şeyhülislâm Karaçelebizâde Azîz, Hz.Peygamber'in tebliğ ettiği din ve Kur'ân-ı Kerîm ile hidâyet yolunda yeterli bir rehber olduğunu ifade ederken bu ismin taşıdığı mânâyı da özetlemiş olur:

Hable'l-Metîn ü şer'-i mübine tevessül it
Yitmez mi reh-nümâ saña ol Hâdî-i Ümem
Azîz, NM 3, 17^b

3.20. HÂFİZ :

Hıfz eden, saklayan, koruyan mânâsındaki bu isim; Hz.Peygamber'in İlâhî birer emânet olan dînî ve Kur'ân'ı hem koruduğunu, hem de en iyi bilen olduğunu anlatır. Bağdatlı Rûhî, Yüce Peygamber'in Levh-i Mahfûz'da yazılı olanları yani ilm-i İlâhî'yi ezberinde bulundurduğuna işâretle bu ismi anar:

Mihr-i sipihr-i kerem sırr-ı 'Arab hem 'Acem
Hâfız-ı Levh ü Kalem sallî ve sellim 'aleyh
Rûhî-i Bağdâdî, K, 82

Nazîm, bu isimden bahsederken Allâh'ın da Habîb'ini koruduğuna işâret etmektedir:

N'ola bir ismüñ olsa ey Resûl-i Kibriyâ Hâfız
Vücûd-ı nâzenîn-i nâz-perverdeñ Hudâ hâfız
Nazîm, D, 399

¹ Tâcizâde Cafer Çelebi, D,8; Cem Sultan, SC,74; Hayretî, D,5; Cezmî, NM 1,3^b; Cevrî,D,63; Rızâyî, NM 1, 27^b; Nâbî,D,7; Subhî, NM 1,42^b; Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,12; Şeyh Gâlib,D,179^b; Senîh-i Mevlevî,D,4; Şemsî,D,16.

3.21. HALİL, HALİLÜ'LLÂH, HALİLÜ'R-RAHMÂN :

Hız. Peygamber'in; Allâh'ın dostu, arkadaşı anlamındaki bu isimleri aynı zamanda Hız. İbrâhim'in lakabıdır.¹ Habîb adında olduğu gibi Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığını anlatmak üzere ele alınır:

Yâ Habîba'llâh çü sensin Hâzretu'llâh'a Halîl
Hâk-i pâyüñ aşfiyâ hâdim yoluñda Cebra'îl

Kıvâmî, FSM, 8

3.22. HÂ-MÎM :

Hâ-Mîm, Kur'ân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaadandır. Birbirini tâkip eden yedi sûrenin başında yer alır.² Bu sûrelerde Hâ ve Mîm harflerinin anılmasından hemen sonra Kur'ân-ı Kerîm'den bahsedilmesi ortak bir özellik ve enâferesan bir benzerliktir. Müfessirler Hâ-Mîm için değişik mânâlar ileri sürmüşlerdir. Bunlardan bazıları: Hâ harfinin Hâkim-i Mutlak ve Hâkîm-i Mutlak olan Allâh'ın zâtını, Mîm'in de Hız. Peygamber'in rûhâniyetini temsil ettiği;³ Hâ-Mîm harflerinin Hamd'in başı ve Muhammed'in ortası olduğu, dolayısıyla muhtemelen Yâ Muhammed mânâsını taşıdığı⁴ veyâ Hâ'nın Hız. Peygamber'in İlâhî vahyi hâmil olup, himâye ettiğine, Mîm'in de mâsivâyı kalbinden çıkardığına işâret ettiği⁵.

Hurûf-ı mukattadan Tâ-Hâ ve Yâ-Sîn gibi, Hâ-Mîm de Hız. Peygamber'in bir ismidir. Nitekim tesbit edebildiğimiz bazı örneklerde bu isim Tâ-Hâ adıyla birlikte anılmıştır.⁶

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi, 151^a.

² Mü'min, 40/1; Fussilet, 41/1; Şûrâ, 42/1, Zuhruf, 43/1, Duhân, 44/1; Câsiye, 45/1; Ahkâf, 46/1.

³ O, Mevlevî, Hurûf-ı Mukattaa, Konya, 1980, s. 62.

⁴ Hak Dîni, C. VI, s. 4145.

⁵ Mehmed Vehbi, Hülâsatü'l-Beyân Fî-Tefsîri'l-Kur'ân, İst. 1969, C. XII, s. 4929.

Kânûnî Sultan Süleyman, bu harflerden Hâ ile Hz.Peygamber'in Ahmed, Mîm ile de Mustafâ isimlerinin kastedildiğini belirtir:

Hâ-Mîm harfi dü-nâmuñdan işâretdür senüñ
Hâ'ya Ahmed didiler Mîm'e dahi hem Mustafâ

Muhibbî,D, 49

Ahmedî, İskender-Nâme'de bu ismi ele alırken, ebced hesabına göre Hâ'nın sekiz, Mîm'in de kırk sayılarına tekâbül ettiğine işâret eder. Böylece Hâ ile sekiz cennet arasındaki ilgiyi ve Mîm ile de kırk sabah münâsebetini dile getirir:

Çil şabâh u heşt huld-ı bî-mişâl

Cümle anuñçün bu söze Hâ-Mîm dâl

Ahmedî,İN, 3^b

Nitekim kırk sayısı tasavvufta ve kültürümüzde olgunluğu kemâle ermeyi sembolize eder. Hz.Âdem'in henüz rûh üfürülmeden önce balçık halinde bir cesetken kırk gün güneşte bekletilmesi, Mûsâ AS'ın Tûr-ı Sînâ'daki kırk günlük halveti, sülûk ehlinin kırk gün süren halveti, çilesi bu rakamın hikmetini göstermektedir.¹

3.23. HÂŞİMÎ :

Hız.Muhammed Kureys kabîlesinin Hâşimoğulları soyundandır. Dedesi Abdü'l-Muttalîb, onun da babası Hâşim'dir. Yüce Peygamber, asâletini ve nesebini göstermesi bakımından atalarının ismiyle de anılmıştır:

Hayl-i rûsül hâtemi sırr-ı ezel 'âlimi

Muttalib-i Hâşimî şallî ve sellim 'aleyh

Rûhî-i Bağdâdî, K, 4

¹ Muhammediye Şerhi, C.I, s.64.

3.24. HÂTEM :

Hız. Muhammed; en son Peygamberdir, O'ndan başka peygamber gelmeyecektir. Risâlet ve nübüvvet O'nunla mühürlenmiştir. Bu yüzden bir adı da hem mühür, hem de son mânâlarını taşıyan Hâtem'dir.¹ Âhir ile aynı anlamdaki bu isim O'nun en son oluşundaki mükemmelliği ve getirdiği hükümlerin kıyâmete kadar bâkî kalacağını belirtir ve Yüce Peygamber'in üstünlüğünü gösterir. Nitekim Hız. Peygamber'in hâtemiyetine uygun olan ebedî mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'dir, Al-lân kelâmıdır, kelâm da Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının sonucusudur.²

Na'tlarda bu isim Hâtemü'l-Enbiyâ, Hâtemü'n-Nebiyîn, Hatmü'n-Nebiyîn, Hâtemü'r-Rüsûl ve hayl-i rüsûl Hâtem'i gibi şekillerde de kullanılmıştır.³ Ayrıca ilim, ah-lâk gibi faziletlerin en mükemmel tarzının O'nda kemâle erip son bulduğu gibi, peygamberliğin de O'nunla sonuçlandığı; nübüvveti mühürlediği için bağına bir mühür gibi taş bastığı; risâletin O'nunla bitmesinden dolayı dîn hazinesinin kilidi olduğu dile getirilir.⁴

Hız. Peygamber'in hem Evvel, hem de Âhir veyâ Hâtem oluşu ele alınırken; Nev'î O'ndan önceki peygamberlerin mukaddime, asıl neticenin ise Yüce Peygamber olduğunu ifâde eder:

Cümleye gerçi zâtı Hâtîme'dür
Garaz ol gayrılar mukaddimedür

Nev'î, NM 1, 89^b

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 68^b-69^b.

² Muhammediye Şerhi, C.I, s.349.

³ Şeyyâd Hamza, ŞHEM,14; Ahmedî,İN,3^b; Necâtî,D,3; Zâtî, NM 1, 20^b; Rûhî-i Bağdâdî, K,4; Nev'îzâde Atâyî, HH,125; Cevrî, D,62; Şemsî,D,16.

⁴ Şeyhî, HŞ,17; Zâtî, NM 1,21^b; Yahyâ Bey,D,245.

Taşlıcalı Yahyâ, O'nun peygamberlerin sonuncusu ve Hâtem oluşunun, isimlerindeki bitişi sembolize eden "mim" harfiyle açıkça gösterildiğine dikkat çeker:

Mustafâ vü Muhammed ü Mahmûd
Ahmed ü Mürsel ü Habîb-i Vedûd

Çâr-isminde mîm-i temmet var
Kıldı hatm-i nübüvvetin izhâr

Yahyâ Bey, ŞG, 8

3.25. HAYRÜ'L-BEŞER, HAYRÜ'L-'İBÂD, HAYRÜ'L-MÜRSE-
LİN, HAYR-I NEV'-İ İNSÂN :

Hz.Muhammed, bütün insanların ve peygamberlerin en hayırlısı olduğu için bu isimlerle anılır:¹

Bu bâğ içinde şol kim bâ-ğaberdür
Bilür tohm-ı semer Hayrû'l-Beşer'dür
Şeyhî, HŞ, 18

Dahi añılmamışdı Âdem adı
Ol idi cümlenün Hayrû'l-'İbâd'ı
Yahyâ Bey, YZ, 5

3.26. İBNÜ'Z-ZEBÎHEYN :

İki kurbanın oğlu demektir. Hz.Peygamber'in lakabıdır. Bahsedilen iki kurban ise İsmâil Peygamber ve Resû - lullâh'ın babası Abdullâh'dır. Her ikisi de Cenâb-ı Hakk'a kurban olarak adanmışlar, ancak yine İlâhî lütufla canları bağışlanmıştır. Rızâyî'nin na'tında Hz.Hüseyin'den bahsederken dedesi, Hz.Peygamber bu lakapla anılmaktadır:

¹ Ayrıca bkz. Fuzûlî,D,25, Yahyâ Bey,D,184.

Hazret-i İbn-i Zebîheyn-i Güzîn cedd-i Hüseyin
 Menba' u'l- 'ayn-ı musaffâ-ter-i evlâd-ı Betül
 Rızâyî, NM 1, 31^a

3.27. İMÂM :

Muktedâ ile aynı mânâdaki bu isim Hz.Muhammed'in bütün peygamberlerin ve ümmetinin önderi olduğunu belirtir. Delâil-i Hayrât Şerhi'nde İmâmü'l-Muttakîn¹ olarak geçen bu isim; na'tlarda İmâm-ı Enbiyâ, İmâmü'l-Mürselîn, İmâm-ı Câmi-i Dîn, İmâmü'd-Dîn, İmâm-ı Ârif, İmâm-ı Maşrik u Mağrib gibi terkiplerle ele alınır.²

Bazı na't şâirlerimiz din yolunun öncüsü anlamındaki bu ismin verilmesine farklı izahlar getirmiştir. Azîz Mahmûd Hüdâyî; Hz.Âdem henüz insan şekline girmemiş balçık-tan bir ceset iken Yüce Peygamber'in nebî olduğunu belirten hadisine telmihle, O'nun İmâm-ı Enbiyâ'lığa lâyık olduğunu ifâde eder:

Nebî idiñ dahî Âdem dururken mâ u tîn içre
İmâm-ı Enbiyâ olsañ revâdır yâ Resûla'llâh

Azîz Mahmûd Hüdâyî,K, 59

Şeyhî, sayısı yüz yirmi dört bin olan peygamberlerden üç yüz on üçünün resûl olduğu inancına dayanarak; Hz. Peygamber'in o üç yüz on üç hayırlı kişinin İmam'ı, İmâmü'r-Rusûl olduğunu dile getirir:

Ol üç yüz on üç ahyâruñ İmâm'ı
 Bu biñ biñ 'âlemüñ şâh-ı hümâmı

Şeyhî,HŞ, 16

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi,yk. 150^a.

² Ahmedî, CH,66; Şeyhî,HŞ,16; Kivâmî,FSM,7; Dânişî, NM 1, 18^a; Hâşimî, NM 1,99^a; Cezmî, NM 1,6^a; Riyâzî,D,5; Nazîm,D,175; Alî Safâyî Dede,D,3^a; Şemsî,D,81.

Nâdirî ise, Hz.Muhammed'e Peygamberlerin İmamı denmesinin en yaygın sebebi olan hâdiseyi dile getirmiştir. Mirâc gecesi Mescid-i Aksâ'da bütün peygamberle kılınan namazda Habîbullâh imam olmuştur:

Reh-nümâ-yı maqşad-ı Hâk'sın takaddüm eyledün
Çünkü olduñ Beyt-i Makdis'de İmâm-ı Mürselîn

Nâdirî, NM 1, 91^b

3.28. İSM-İ A'ZAM :

İsm-i A'zam, Cenâb-ı Hakk'ın en büyük ismidir. Hz. Muhammed'in en büyük ismi de Muhammed'dir.¹Erzurumlu Ketencizâde Rüşdü Efendi'nin na'tlarında bu ismin yer aldığını tesbit ettik:

İsm-i A'zam'ın senin nâm-ı şerîfin oldu
Buldu hüsrân-ı ebed bilmeyen eyvâh seni
Ketencizâde Rüşdü,D, 206

Bu beyitte Muhammed adına açıkça işâret edilmemiştir. Ancak bir diğer na'tında Ketencizâde; Muhammed isminin ebced hesabıyla doksan ikiye tekâbül ettiğini hatırlatarak ipucu verir:

İsm-i A'zam-ı nâm-ı pâkidir anın
Doksan iki kerre oku kıl duâ
Ketencizâde Rüşdü,D, 223

3.29. KELĪMU'LLĀH :

Hız.Peygamber, mirâc gecesi Cenâb-ı Hakla vasıtasız olarak konuşmuştur. O yüzden bir adı da Kelîmu'llâh'dır:²

¹ Bkz. Muhammed ismi; Esrar Dede, D, 147.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 68^b.

Bir ismi de Kelîmu'llâh oldu
Maḥabbetle Habîbu'llâh oldu

Sezâ-vâr oldu aña cāh-ı teklîm
Şeb-i isrâda oldu şâh-ı tekrîm

Hasîb, DE, 92^a

Kelîmu'llâh, aynı zamanda Tûr-ı Sînâ'da ilâhî hitâba mazhar olan Hz.Mûsâ'nın ismidir.

3.30. KERÎM :

Kur'ân-ı Kerîm'de bu sıfatla anılan² Hz.Peygamber'in iyi ahlâk, haseb ve neseb, ilim ve hilmdeki üstünlüğü; cömertliği Kerîm ismiyle anlatılır.³ Karamanlı Nizâmî'nin na'tında bu sıfat ele alınırken, aynı zamanda Yüce Peygamber'in üstün bir ahlâk üzere yaratıldığını belirten âyet de⁴ konu edilir:

Dir "hulkuña 'azîm" ü okur nefsüne "Kerîm"
Teşrîf idüp sıfâtı ile zâtuñı Hudâ

Karamanlı Nizâmî,D,74

3.31. KUREŞÎ, KUREYŞÎ :

Hz.Peygamber'in yaşadığı şehirler ile mensup olduğu kavim ve soyu gösteren Mekkî, Medenî, Ebtahî, Arabî, Hâşimî gibi isimleri yanında; bu ismi de O'nun Kureyş kabilesinden olduğuna işâret etmektedir:

Meh-i sipîhr-i nübüvvet Muḥammed-i Kureşî
Çerâğ-ı şâm-ı ebed âfitâb-ı şubḥ-ı müşûr

Fuzûlî,D, 21

¹ Delâil-i Hayrât Şerhî, yk. 68^b.

² Hâkka, 69/40.

³ Delâil-i Hayrât Şerhî, yk. 134^a.

⁴ Kalem, 68/4.

3.32. MAHBÛB :

Yüce Peygamber; Habîbu'llâh isminde de belirtildiği gibi Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'i, dostu, sevgilisi, Mahbûb'udur:

Hazret-i Hakk'a ol şifâ-yı kulûb
Hem Habîb oldu hem dahi Mahbûb

Yahyâ Bey, ŞG,9

Ol şâhen-şâh-ı a'zamsın ki ancak yâ Resûla'llâh
Seni zâtına Mahbûb eyledi Hak yâ Resûla'llâh

Şeref Hanım,D, 12

Na'tlarda bu isim Mahbûb-ı Hak, Mahbûb-ı Hazret-i Ma'bûd, Mahbûb-ı Hudâ, Mahbûb-ı İlâhî, Mahbûb-ı İzzet, Mahbûb-ı Râb gibi terkiplerle ele alınmıştır.¹

3.33. MÂHÎ :

Hz.Muhammed nübüvveti ve risâleti ile küfrü mahv ettiği için Mâhî adını taşır. Bu isim hadislerle de bildirilmiştir.² Vecîhî Paşa'nın aşağıdaki beytinde bu muhtevâ ile Mâhî ismine işâret edilir:

Cümleye ba'g olunup virdi dü-âlemede şeref
Şer'-i c'âlîsi ider küfr ü zünübı imhâ

Vecîhî Paşa,Âsar-ı Kemâl³

¹ Yahyâ Bey,D,21;YZ,6; Fazlî,GB,5^a; Rûhî-i Bağdâdî,K,4; Cevrî,D,61; Enderunlu Fâzıl,D,13;Şeref Hanım,D,8,13,15,16,18; Ziyâ Paşa,K,56.

² Delâil-i Hayrât Şerhi,50^b-51^a.

³ İsmâil Sâdık Kemâl b.Muhammed,Âsar-ı Kemâl,İst.1284,s.9.

3.34. MAHMŪD :

Hız.Peygamber'in bu ismi Dâvud AS'a gönderilen Zebur'da geçmiştir. Dünyâ ve âhirette övüldüğü, kıyâmette Livâ-i Hamd'in ve büyük şefaât yetkisi olan Makâm-ı Mahmûd'un sahibi olduğu için bir adı da Mahmûd'dur.¹ Na'tlarda Mahmûd, genellikle O'nun hamd kökünden türeyen diğer isimleri olan Ahmed ve Muhammed'le birlikte anılır:²

Muhammed Ahmed ü Mahmûd u Muştafâ sensin
Ne çâr-nâmuña vardur ne çâr-yâre nazîr
Âlî, NM 1, 47^a

3.35. MAZHAR-I KŪL :

Cenâb-ı Hakk'ın zâtına, sıfatlarına ve fiillerine mazhar olan Hız.Peygamber'in Câmî adının yanında bir diğer ismi de Mazhar-ı KŪl'dür.³ Na'tlarda "Mazhar-ı Tâmm-ı Hudâ, Mazhar-ı Hûrgîd-i Zât, Mazhar-ı Zât-ı Hudâ, gibi terkiplerle O'nun Cenâb-ı Hakk'ın âdetâ ayna gibi tam bir tezâhürü olduğu belirtilirken;⁴ bütün isim ve sıfatlarına da mazhar olduğu anlatılır:⁵

Mazhar-ı ism-i zât-ı Hakk'dur ol
Hatt-ı levh-i sıfât-ı Hakk'dur ol
Subhî, NM 1,42^b

¹ Delâil-i Hayrât Şerhî, yk.49^b.

² Süleyman Çelebi, M,24; Nâbî, D,7; Şeyh Gâlib, D,55^b; Garîbî, D,3.

³ Bkz. CÂMÎ' ismi.

⁴ Fazlî, GB,5^a; Kıvâmî, FSM,7; Âlî, NM 1,47^b; Azîz Mahmûd Hüdâyî, K,59,96; Aynî, D,2.

⁵ Ziyâ Paşa, K,111; Şemsî, D,149.

Ey Hazret-i Hādī-i Sūbūl Fahr-i Rūsūl
 Āyine-i ihsān-ı ezel Mazhar-ı Kūl
 Şeyh Gâlib, D,179^b

3.36. MİSBĀH :

Küfür, dalâlet ve isyan karanlığını ortadan kaldırıp, İslâm ve îmân nûruyla dünyâyı aydınlatan bir hidâyet güneşi olan Hz.Peygamber'in bir adı da Mısbâh'dır. Kandil, çerâğ mânâsındaki bu isim Sirâc ile aynı mânâdadır.¹

İlâhî mahzenün fethine Miftâh
 Melâhî zulmeti def'ine Mısbâh
 Şeyhî, HŞ, 16

3.37. MİFTĀH :

Şeyhî'nin yukarıdaki beytinde görüldüğü gibi Yüce Peygamber'in bir ismi de Miftâh'dır. O; hayra ulaşmaya, müşkillerin hallolunmasına, zorlukların kolaylaştırılmasına sebeptir. Bütün bu güçlükleri fethettiği için Miftâh'dır. Ayrıca O'na inanmak cennete girmeye sebep olacağı için Miftâhü'l-Cennet'dir. O'na tâbî olmak İlâhî rahmete ulaşmaya vesile olduğundan Miftâhü'r-Rahmet'dir.²

Na'atlarda Yüce Peygamber hem gayb âleminin, hem de hüviyyet kapılarının anahtarı olarak ele alınır. Zîrâ, vahdete ve hakikate ulaşmanın yollarını O göstermiştir:

İstidâret eyledi girü zamân
 Tâ ki Miftâh-ı Guyüb ola 'iyân
 Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ, I/125

¹ Delâil-i Hayrât Şerhî, yk.129^b.

² a.g.e., yk. 159^b.

Cemî-i enbiyâ cümle sana hep ümmet oldular
Hüviyyet bâbının Miftah'ı sensin yâ Resûlallâh

Sâlih Baba, D,237

3.38. MUHAMMED :

Pek çok senâ edilen, övülen, medhe lââyık kimse demektir. Hz.Peygamber, bu âlemi gereflendirmeden önce melekler ve peygamberler tarafından ve bunlara inen kitaplarda tekrar tekrar övülmüştür.¹ Kelime-i Tevhid'de Muhammed ismini kendi adıyla birlikte anan Cenâb-ı Hak, kâinatta hiç bir şey yaratılmadan önce Habîb'ine bu ismi vermiştir.²

İsm-i Muhammed idi ki resm oldı evvelâ

Levh-i ezelde kudret eli çekdi çün rakam

Kemâl Paşazâde, YZ,36

Muhammed adı, Kur'ân-ı Kerîm'de dört âyette geçmektedir.³ Esrâr Dede; Muhammed'den murâdın "El-hamdüli'llâh" olduğunu söyleyerek, bu sûre ile Kur'ân'ın hemen başında Habîbu'llâh'ın adının anıldığına işâret eder:

Seni yâd etdi Kur'ân evvel ey şâh

Muhammed'den murâd "El-hamdüli'llâh"

Esrâr Dede, D,147

Yine Esrâr Dede, Muhammed'in Hz.Peygamber'in en büyük ismi olduğunu,⁴ bütün isimlerinden önce geldiğini ve Cenâb-ı İlâhî'nin zâtına mazhar olduğunu dile getirir:

¹ Hz.Peygamber Tevrat'ta açıkça Muhammed adıyla anılmıştır. Zâdü'l-Meâd, C.I, s.20.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 45^a-47^b.

³ Âl-i İmrân, 3/144; Ahzâb, 33/40; Muhammed, 47/2; Feth, 48/29.

⁴ Bkz. İSM-İ A'ZAM.

Muhammed ismi oldu İsm-i A'zam
Müsemması heme esmāya akdem

Muhammed mazhar-ı zāt-ı İlāhî
Muhammed cümle esmāniñ penāhî

Muhammed menba'-ı deryā-yı esmā
Muhammed gevher-i 'umman-ı illā

Muhammed mahlaş-ı cān-ı muvaḥḥid
Muhammed hāliş İmān-ı muvaḥḥid

Muhammed olmasa tevḥid olmaz
Muhammed olmasa temcīd olmaz

Esrâr Dede, D, 147

Muhammed isminin bu gibi özellikleri yanında dînî kültürümüzde ve kısmen na'tlarda, bu kelimenin harfleri ile ilgili enteresan inanç ve te'viller yer alır. Bunlardan birinde Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerin vücûdunu Muhammed kelimesine benzer şekilde yarattığı; başın mîm'e, iki ellerin hâ'ya, karnın ikinci mim'e ve ayakların da dal'a benzediği konu edilir.¹ Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi'nde yer alan üç te'vilden birincisinde: Mîm ile Emîn ve Me'mûn, hâ ile Habîb ve Mahbûb, ikinci mîm ile Mûbârek ve Meymûn, dâl ile Dîn'in kastedildiği belirtilir. İkinci izahda: Mîm minnete, hâ muhabbete, ikinci mîm marifete, dâl devâma beşârettir denilerek; Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e ve Ümmetine olan ihsânı, muhabbeti ve kıyâmete kadar İslâmiyet'in bâkî kalacağı müjdesinin sembolize edildiği düşünülür. Üçüncü te'vilde ise bu dört harf ile mülk, hilm, mecd ve Dîn-i İslâm'a işâret olduğu kabul edilir. Bu izahların devamında Muhammed isminin dört harfli olduğu gibi, Allâh lafzının da dört harf oluşu; âlem-i kebîr olan dünyâda dört mevsimin bulunması, âlem-i sagîr olan insanın dört tabiatı yaratılması gibi hususların da dört harf benzerliğine

¹ Envâru'l-Âşıkîn, C.II, s.405.

uygun olduğu belirtilir.¹

Müştak Baba'nın Farsça bir kıt'asında da Muhammed isminin başının naîm'in sonundaki mim, ikinci harfinin muhibb'in ikinci harfi hâ, ikinci mîmin müştâk'ın başındaki ve selîm'in sonundaki mim ve nihayet dördüncü harfin de hamîd kelimesinin dördüncü harfi olan dâlden ibâret olduğu bildirilir.²

Bazen de şâirler Muhammed ismini söylemeden yalnızca harflerini zikrederler:

Zikr ider ismini dâ'im dem çeker üftâdeler
"İki mîm hâ dâl" elinden nûş ideydüm bâdeler
 Sabûrî³

On altıncı asır şâirlerinden Revânî, Muhammed adındaki iki mîmin dünyânın iki gözü olduğunu söylerken, Hz. Peygamber'e duyulan sevgiyi dile getirir:

Muhammed isminüñ çokdur yetîmi
İki gözi cihānuñ iki mîmi

Revânî, NM 1, 24^a

Muhammed ismi Türkçe'de Mehmed olmuştur. Halk şâirimiz Seyrânî'nin Yüce Peygamber'e de Mehmed ismiyle hitap ettiğini görüyoruz.⁴

¹ Altıparmak, Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi, İst.Üniv.Ktp. T.Y. Nu:99, yk. 14^a.

² Müştâk, D, 87.

³ Ahmet Naci Büyükeken, Koyunoğlu Müzesi'nde 11449 Numarada Kayıtlı Cönkün Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi, S.Ü. F.E.F. T.D.E.B. B.T. Konya, 1987, s. 41.

⁴ Hasan Ali Kasır, Develili Seyrânî, Hayatı-San'atı-Şiirleri, (y.y.), 1984, s.76.

3.39. MUHTĀR :

Cenâb-ı Hak, Hz.Peygamber'i bütün varlıklar arasından seçip, ilâhî tecellilerine mazhar kılmış, kendisine Habîb edinmiştir. Bu seçkinliğinden dolayı bir adı da Muhtâr'dır:¹

Tînet-i pākini rûşen kılmış ehl-i 'âleme
İktidâ kılmış tarîk-i Ahmed-i Muhtâr'a şu
Fuzûlî,D, 24²

3.40. MUKTEDĀ :

Kendisine uyulan, örnek tutulan demektir. Hz.Muhammed'in en son peygamber olmasına rağmen; yaratılıştta ve nübüvvette ilk olması hasebiyle diğer peygamberlerin O'nu tâkip ettikleri, Muktedâ ismiyle belirtilir:³

'Âleme pişvâ Muhammed'dür
Cümleye Muktedâ Muhammed'dür
Kara Fazlî,GB,5^b

Enbiyâdan egerçi soñ geldün
Cümleye lîk Muktedâ sensin
Fevrî, NM, 68^a

Muktedâ ismi aynı zamanda; Hz.Peygamber'in mirâc gecesi Mescid-i Aksâ'da kılınan namazda bütün peygamberlere imam olduğunu belirten İmâm adıyla aynı mânâda kullanılır:⁴

¹ Delâil-i Hayrât Şerhî, yk. 145^a.

² Ayrıca bkz. Kemâl Ümmî,D,7^b; Muhammed Lutfî, HH, 50.

³ Şeyhî, HŞ,16; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,18; Cezmî, NM 1, 6^a; Riyâzî, D,5; Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,12; Şeref Hanım, D, 20.

Cümlesine Muktedâ olduñ o dem kim enbiyâ
Kuds'de isrâ şebinde tâ namâza tutdı şaf
Zâtî, NM 1, 21^a

3.41. MURTAZÂ :

Aynı zamanda Hz.Ali'nin lakabı olan Murtazâ, Mustafa ve Müctebâ isimleriyle aynı mânâdadır; beğenilmiş, seçilmiş, seçkin demektir:

Ol melihü'l-vech ü ol kalbi safâ
Murtazâ vü Müctebâ vü Mustafâ

Süleyman Çelebi, M, 24

Enbiyâ içre Murtazâ sensin
Aşfiyâ içre Muştafâ sensin

Fevrî, NM 1, 68^a

3.42. MUŞTAFÂ :

Hz.Peygamber'in Muhtâr, Murtazâ ve Müctebâ adlarıyla aynı mânâdaki en meşhur ismi Mustafâ'dır. O'nun insana has kötü huylardan uzak, saf ve tertemiz olduğunu; seçkinliğini belirtir.¹ Na'tlarda bu isim Yüce Peygamber'in hem insanlar, hem de peygamberler arasındaki en seçkin kişi olduğu vurgulanarak ele alınır.²

Aduñ olmışdur senüñ ey Seyyid-i Sâdât-ı Halk
Zübde-i insân-ı kâmil olduğığın Muştafâ

Zâtî, NM 1, 20^b

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 143^a.

² Şeyhî, HŞ, 16, 19; Karamanlı Nizâmî, D, 73; Şemsî, D, 44.

Pes güzîde olduğün cümleden
Namuñı kıldı senüñ Hak Mustafâ

İsmetî, D, 29

3.43. MUTĀ^ˆ, MUTĪ^ˆ :

Mutâ, itaat edilen kimsedir. Hz.Peygamber'e hem ha-
gattayken, hem de ebedî âleme göç ettikten sonra emrettiği
ve yasakladığı bütün işlerde ümmeti itaat etmiştir.¹ Bu
yüzden bir adı Mutâ olan Yüce Peygamber'e aynı zamanda Mu-
tî denilir. Zîrâ kendisi de Cenâb-ı Hak'ın emirlerine uy-
muş, yasaklarından kaçmış, İslâmiyet'i tebliğ vazifesini
tam anlamıyla yerine getirmiştir.² Âzerî'nin na'tında bu
iki ismin birlikte alındığını görüyoruz:

Dergeh-i kadri gibi şanı refî^ˆ
Halka Mutâ^ˆ oldu vü Hak'a Mutî^ˆ
Âzerî, NM 1,2^b

3.44. MUTAHHAR :

H.z.Peygamber'in Tâhir ismi zâhirî, Mutahhar ismi de
mânevî temizliğine işâret eder. Kudsî feyzlere, tecellîle-
re İlâhî bir bağlılıkla mazhar olup, gönül âlemi parladığı
ve tam bir saflık içinde olduğu için O'na Mutahhar denil-
miştir.³

Vâlâ-güher ü pāk-nazar Zât-ı Mutahhar
Deryâ-yı sehâ kân-ı cātâ-âver-i dünyâ

Yahyâ Bey, D, 20

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 136^b.

² a.g.e., yk. 137^a.

³ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 54^b.

Nesîmî, Hz.Muhammed'in doğduğu zaman kiliselerin yıkılması ve putların devrilmesi mucizelerini dile getirirken; O'na Mutahhar ismiyle hitap ederek dünyâya geldiği andan kıyâmete kadar küfrü temizlediğine işâret eder:

Ey Mutahhar geldiğün dem kim vücûda anadan
Kâfirün deyri yıkıldı ditredi Lât u Menât

Nesîmî, D,42

3.45. MÜBEŞŞİR :

Hızret Peygamber'in Beşîr ve Büşrâ adlarıyla aynı kökten gelen bu ismi de müjdeleyici, müjdeler veren mânâsındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu isim: "Biz seni hakîkaten bir Şâhid, Mübeşşir ve bir Nezîr olarak gönderdik."¹ âyetiyle belirtilir:

Cümle 'âlem milkine "Şâhid Mübeşşir hem Nezîr"
Eyledi Hak çünkim "erselnâk" ey Fahr-i Cihân

Kıvâmî, FSM, 9

3.46. MÜCTEBÂ :

Muhtâr, Murtazâ ve Mustafâ isimleriyle aynı anlamdaki Müctebâ adı; Yüce Peygamber'in her yönden seçkin olduğunu bildirir.² Kıvâmî, Hz.Muhammed'in maddî ve mânevî bütün güzelliklerin en hâlisine sahip olan güzîde şahsiyetini bu isimle ifâde ederken;³ Güvâhî, mahşerde yalnızca O'na mahsus olan şefaât yetkisiyle peygamberler arasındaki seçkin yerine işâret eder:

¹ El-Ahzâb, 33/45.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 143^a.

³ Kıvâmî, FSM, 8.

Şefâ'atde bilürüz Müctebâ'dur

Ümîdümüz kamu yarın anadır

Güvâhî, PN,92

3.47. MÜDDESSİR :

Örtünen, bürünen demektir. Hz.Peygamber; Hira Dağı'nda kendisine ilk vahiy gelip, Cebrâil AS'ı gördükten sonra evine dönmüş ve Hz.Hatice'ye elbisesi veyâ başka bir şeyle üzerini örtmesini söylemiştir. O sırada Cebrâil AS yeniden görünerek Müddessir Sûresi'ni getirmiştir. Bu sûre ile Hz.Peygamber'e; bürünüp uyuma zamanının geçtiği, görünmek, tek olan hakikati göstermek, bu yolda zahmetler çekmek, halkı irşâd için ağır yükler yüklenme vaktinin geldiği bildirilmiştir.¹ Sûrenin başındaki Müddessir hitâbından dolayı Yüce Peygamber'in bir ismi de Müddessir olmuştur:²

Dahi bir ismi Müddessir'dür anuñ

Kabîl-i bi'şetinde Muştafâ'nuñ

Hasîb, DE, 89^a

Bu isim Müzemmil adıyla aynı mânâdadır ve birlikte ele alınır:

Şabūr u Şekūr u Şākır oldur

Dahi Müzemmil ü Müddessir oldur

Nazîm, D, 38

3.48. MÜRSEL :

Peygamber olarak risâletle gönderilmiş mânâsındaki bu isim; diğer resullerden farklı olarak Hz.Muhammed'in

¹ Müddessir, 74/1-2; Hak Dîni, C.VIII, s.5449.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 65^b-66^a.

yalnızca belli bir kavme değil, bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderildiğini belirtir:

Kalan resüllerün kavmine idi davveti çün
Nübüvveti ile bu ins ü cāna Mürsel'dür

Adlî, D, 19

3.49. MÜZZEMMİL :

Müzzemmil, Müddessir ile aynı mânâdadır. Yine bir sûre adı ve Hz.Peygamber'e hitaptır. Risâlet ve nübüvvet görevini bildiren bu isim, Yüce Peygamber'e inen ilk sûrelerden biri olan Müzzemmil Sûresi'nden alınmıştır.¹ Hasîb, Dürretü'l-Esmâ'da bu noktaya işaretle, Kur'ân'ın nâzil olmasıyla O'nun bir isminin de Müzzemmil olduğunu ifâde eder:

Resül'e çünki Kur'ân nâzil oldu
Anuñ bir ismi de Müzzemmil oldu

Hasîb, DE, 89^a

3.50. NĀSİH, NĀSİH-I EDYĀN :

Nâsıh; nesheden, reddeden, iptal eden demektir. Hz. Peygamber; getirdiği bütün dünyâyı şâmil, en son ve en mükemmel din olan İslâmiyet'le kendisinden önceki bütün dinlerin hükmünü ortadan kaldırmış, iptal etmiştir.²

Ey Nâsıh-ı hükm-i köhne edyân
V'ey dîn-i cedîdine viren şân

Şehrî, NM 1,41^b

¹ Müzzemmil, 73/1; Hak Dîni, C.VIII, s.5420-5425.

² Cem Sultan, SC, 78; Sünbülzâde Vehbî,D,5; Garîbî,D,3.

Dîn anuñdur bâkî-i edyân nedür
Hükm anuñdur hikmet-i Yünân nedür

Çün nübüvvet zâhir itdi Muştafâ
Nesh oldu anuñla şer'-i enbiyâ

Ahmedî, İN, 3^b

Fuzûlî, Hz.Peygamber'in Nâsîh ismine edebî bir üslup içinde işâret eder. Yüce Peygamber öyle bir güneştir ki, O ortaya çıkınca bütün peygamberler Sühâ yıldızı gibi görünmez olmuştur:

Çıhdı bir gün ki ziyâsında tamâmî-i rüsûl
Oldı mahv eyle ki hürşîd şu'ârında Sühâ

Fuzûlî, D, 129

Nâsîhın bir diğêr mânâsı da yazı yazandır. Şâirler Hz.Peygamber'in bu ismini konu edinirken, O'nun Ümmî ve e-line kalem almamış olmasına rağmen diğêr dinlere iptal çizgisi çektiğini ifâde ederler:¹

Egerçi hâmeye el urmaduñ elünde idi
Hat-ı betâlet-i İncîl ü nesh-i harf-i Zebûr

Fuzûlî, D, 22

3.51. NEBÎ :

Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyyet ve vahdâniyyetini, emir ve yasaklarını insanlara bildiren, kendisine Allah'dan vahiy gelen ve nübüvvet mertebesine ulaşan peygambere nebî denilir. Nebîler yalnızca İlâhî vahiyleri halka tebliğle görevlidir. Resûller ise kendilerine kitap indirilmiş ve kendisinden önceki dinleri iptal eden peygamberlerdir. Bu yüzden her resûl nebîdir, fakat her nebî resûl değildir. Bu mânâdaki resûl ve nebî diğêr peygamberler için bir un-

¹ Fuzûlî, D,130; Şehrî, NM 1, 41^b.

van olmamış, ancak Hz.Peygamber'e Resûl ve Nebî özel bir hitap olmuştur:¹

Gelmeseydün c-âleme sen halk olınmazdı cihân
Döstiğine yaradıldı ey Nebiyy-i Muhterem
Niyâzî-i Mısrî,D, 25^a

Ayrıca Nebî ismi Nebiyyü'l-Melhame terkihiyle ele alınarak, Hz.Peygamber'in din düşmanlarıyla cihadı kastedilmiş;² Nebiyyü't-Tevbe adıyla da ümmetinin tövbesinin çabuk kabul edilmesine işâret edilmiştir.³

3.52. NEBİYYÜ'R-RAHME :

Hz.Peygamber'in varlığı bütün âlemler için rahmettir. Kur'ân-ı Kerîm'de "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"⁴ âyetiyle O'nun "Rahmeten Li'l-Âlemîn" olduğu bizzat belirtilmiştir. Bu yüzden bir adı da "rahmet peygamberi" mânâsında Nebiyyü'r-Rahme'dir:⁵

Ahmed-i Mürsel Nebiyyü'r-Rahme Fahrü'l-Enbiyâ
Mâye-bahş-ı ser-firâzî âb-ı rüy-ı serverî
Cevrî, D, 63

3.53. NEBİYYÜ'S-SEYF :

Hz.Peygamber ve ümmeti Hak yolunda, din uğrunda pek çok savaşlar yapmışlardır. Din için savaş emri yalnızca Hz.

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 60^a.

² Zâdü'l-Meâd, C.I, s. 23.

³ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 75^b-76^b.

⁴ Enbiyâ, 21/107.

⁵ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 74^b-75^b.

Muhammed'e gelmiştir; cihat yalnızca O'na mahsustur.¹ Bu yüzden Peygamber'e Nebiyyü'l-Melhame, Sâhibü'l-Kadîb, Sâhibü's-Seyf ve Nebiyyü's-Seyf gibi isimler verilir. Na'tlarda bu isimlerden Nebiyyü's-Seyf'in ele alındığını görüyoruz.²

Nâme-i Hak'sın ki her satruñ dil-i a-dāya tiğ
Dört Kitâb içre Nebiyyü's-Seyf ile mestürsın

Dânişî, NM 1, 17^a

3.54. NECİYYU'LLÂH :

Yüce Peygamber'e Cenâb-ı Hak'ın sırdaşı; daha açık bir ifâdeyle ilâhî sırların mazharı olduğu için Neciyyu'l-lâh denilir.³ Bu isim aynı zamanda Hz.Nûh'un da lakabıdır:

Neciyyu'llâh idi hem dañi nâmi
Velîkin Nûh'a ber-terdür makâmı

Hasîb, DE, 92^a

3.55. NEZİR :

Korkutucu mânâsını taşıyan bu isim Hz.Peygamber'e; Ümmetinden Cenâb-ı Hak'ın emirlerini terk edenleri, yasakladığı fiilleri işleyenleri ve kendisine isyân edenleri ilâhî cezâ ile korkuttuğu için verilmiştir.⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de bu isim O'nun müjdeleyici anlamındaki Mübeşşir adıyla birlikte ele alınır.⁵ Na'tlarda ise Nezîr ve Beşîr isimleri bir arada verilmiştir:⁶

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 172^a.

² Ahmedî, CH,62; Yahyâ Bey, YZ, 6.

³ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 68^a.

⁴ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 79^b.

⁵ El-Ahzâb, 33/45; ayrıca bkz. MÜBEŞŞİR.

⁶ Diğer örnekler için bkz. BEŞİR.

Geh didi aña Şefî- ü geh Nezîr
 Gâh Şâhid geh Sirâc ü geh Beşîr
 Ahmedî, İN, 3^b

3.56. NİZÂMÜ'L-ÂLEMİN :

"Levlâk" kudsî hadisiyle belirtildiği gibi, Hz.Muhammed bütün kâinâtın yegâne yaratılış sebebidir. Âdetâ on sekiz bin âlemin varlığı O'nun zât ipliğine dizilmiş, kâinât O'nunla ilâhî nizâma kavuşmuştur. Bu yüzden bir adı da Nizâmü'l- Âlemîn'dir:¹

İmâmü'l-Muttakîn oldur Hitâmü'l-Mürselîn ol şâh
Nizâmü'l-Âlemîn oldur Hümâmü'l-Ekmelîn ol şâh
 Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ,I/103

3.57. NÜR :

Allâh, herşeyden önce Hz.Peygamber'in Nûr-ı Muhammedî denilen nûrunu, daha sonra da o nûrdan Levh-i Mahfûz, Kalem, cennet, cehennem, gökler, yeryüzü ve insanları yaratmıştır. Dolayısıyla hem Hz.Peygamber'in mübârek vücûdunun nûrdan, hem de bütün kâinâtın O'nun nûrundan yaratılması sebebiyle isimlerinden biri de Nûr olmuştur.² Na'tlarda O'nun bu adı: Nûr-ı Âlem, Nûr-ı Asfiyâ, Nûr-ı Ayn-ı Asfiyâ, Nûr-ı A'zam, Nûr-ı Çeşm-i Âlemiyân, Nûr-ı Çeşm-i Enbiyâ, Nûr-ı Dırahşân, Nûr-ı Ekrem, Nûr-ı Eşi" a-Bahş-ı Usât, Nûr-ı Ezel, Nûr-ı Güzîn, Nûr-ı Hak, Nûr-ı Hudâ, Nûr-ı Hüviyyet, Nûr-ı Kadîm-i Zât-ı Mevlâ, Nûr-ı Mahz, Nûr-ı Mihr-i Subh-ı "Mâ evhâ", Nûr-ı Muhammedî, Nûr-ı Mübîn, Nûr-ı Nazargâh-ı Hudâ, Nûr-ı Nebeviyye, Nûr-ı Pâk, Nûr-ı Rahmet, Nûr-ı Şeref-Perver, Nûr-ı Tevhîd ve Nûr-ı Uyûn-ı Kerem gibi terkipler hâlinde ele alınmıştır. Bu örneklerde ilk önce O'nun

¹ Muhammediye Şerhi, C.I, s.109.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 80^a.

nûrunun yaratıldığı, bizzat Hakk'ın nûru olduğu, cihânın O'nun nûruyla aydınlandığı, güneş ve ayın o nûrdan istifâde ettiği, o tertemiz ve saf nûrun bir feyz güneşi gibi dünyâyâ ışık, günahkârlara rahmet saçtığı ve Hz.Peygamber'in bütün canlıların gözünün nûru olduğu anlatılır:¹

Nûr'dur zât-ı pāk-i muhteremi

Nûr ammā ki Nûr-ı Rahmet'dür

Cezmî, NM 1,7^a

Sen beşersin egerçi şûretde

Nûr-ı Hak'sın velîkin sîretde

Sezâyî-i Gülşenî, D,5

3.58. PEYGAMBER :

Türkler'in İslâmiyet'i ilk kabul ettiği dönemlerde savcı, elçi, ilçî, yalavaç ya da yalavuç terimleriyle² karşıladıkları peygamber; Cenâb-ı Hak'dan haber getiren, emir ve yasakları ümmetine bildirendir. Na'tlarda peyâamber veyâ peyember şekillerinde de ele alınan bu terim yalnızca Hz. Muhammed'e verilen bir isim, bir unvan değildir; umûmî bir tâbirdir. Ancak Resûlullâh, âhir zaman peygamberidir:

Olalı Peygamber-i Âhir-Zamân'a na't-gû

Âb-ı rûy-ı ümmet-i âhir-zamânîdür sözüm

Nef î, NM 1, 88^b

¹ Şeyyad Hamza, ŞHEM,13; Mehmed, İN,68; Şeyhî, HŞ,16,17; Kıvâmî, FSM,7; Güvâhî, PN,92; Rûhî-i Bağdâdî, K,4; Şehrî, NM 1,41^b; Cezmî, NM I,3^b,4^a,5^a,6^b,7^a; Cevrî, D,63; Haylî, NM 1,14^a; Azîz, NM 3,17^b; Nâbî, D,7,10; Niyâzî-i Mısrî, D,25^a; Şeyh Gâlib, D,2^a; Ali Safâyî, D,3^a; Enderunlu Fâzıl, D,8; Sezâyî-i Gülşenî, D,5; Şeref Hanım, D,10; Osman Kemâlî, DKAS,34; Şemsî, D,90,150.

² Saadet Çağatay, "Türkçe Dînî Tâbirler" Necâtî Lugal Armağanı, Ank. 1968, s.195.

3.59. RAHİM :

Hız.Peygamber; bütün mü'minlere, fakirlere, çâresizlere, muhtaçlara, dul ve yetimlere hâsılı bütün ümmetine karşı şefkatli ve merhametlidir. Bu yüzden kendisine verilen Rahîm ismi Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmektedir.¹ Aynı âyette O'nun Raûf ismi de belirtilir ki; Rahîm ve Raûf adları aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'dandır. Bu sıfatlara Hz.Muhammed'den başka hiç bir peygamber mazhar olmamıştır.² Na'tlarda Rahîm ve Raûf adları birlikte ele alındığı gibi,³ O'nun merhametinin kıyâmette şefaat şeklinde tecellî edeceğine de işâret edilir:

Rahîm ü Rahmet ü Nûr-ı Mûbîn'dür

Kıyâmetde Şefî'ü'l-Müznibîn'dür

Mehmed, IV, 68

3.60. RAHMET, RAHMETEN Lİ'L-ÂLEMİN :

Hız.Peygamber Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği gibi âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir, Rahmeten Li'l-Âlemîn'dir.⁴ O'nun varlığı âlemler, insanlar ve diğer bütün canlılar için bir Rahmet'tir:⁵

Allâh'dan cinâyete senden şefâ'ate

Kalmış durur işûm benim ey Rahmet-i Rahîm

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 14

¹ Tevbe, 9/128; Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 251^b.

² Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s. 303.

³ Bkz. RA'ÛF.

⁴ Bkz. Âyetler Böl. Enbiyâ, 21/107.

⁵ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 137^b; diğer örnekler için bkz. Süleyman Çelebi, M, 24; Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ, II/216; Şemsî, D, 150.

Muhammed 'Ālim-i 'İlme'l-Yakīn'dür
 Muhammed "Rahmeten Li'l-'Ālemin"dür

Ahmedî, CH, 62

3.61. RA'ŪF :

Yüce Peygamber'in Nebiyyü'r-Rahme, Rahîm ve Rahmet isimlerinin bir benzeri olan Ra'ûf da şefkatli ve merhametli demektir. Esmâ-i Hüsnâ'dan olan ve Kur'ân-ı Kerîm'de Rahîm adıyla birlikte anılan bu isim, na'tlarda da Rahîm'le birlikte ele alınır;¹

Gâh anuñ hulķına didi Hak "Azîm"

Geh "Ra'ûf" itdi anı vü geh "Rahîm"

Ahmedî, İN, 3^b

3.62. RESŪL, RESŪLU'LLĀH :

Cenâb-ı Hak tarafından insanları dîne davet için gönderilen peygambere Resûl denilir. Her resûl aynı zamanda nebîdir. Fakat her nebî resûl değildir. Risâletin nübüvve göre daha özel bir yeri vardır. Resûl; kendisine kitap indirilen şânı yüceltilmiş veyâ kendisinden önceki dînin hükümlerini kaldırmakla görevlendirilmiş peygamberdir. Bununla birlikte cihat gibi görevlerle gönderilen resûle de ulu'l-azm peygamber denilir. Nebî ise yalnızca Hak'tan aldığı vahiyleri insanlara tebliğ eden ve ibâdetle görevli olan peygamberdir.²

Na'tlarda Hz.Peygamber Resûl adıyla ele alınırken, O'nun risâletinin bütün kâinâtı şâmil olduğu ve diğer pey-

¹ Bkz. RAHÎM.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk.60^a; Muhammediyye Şerhi, I/108; ayrıca bkz. NEBÎ.

gamberlerden üstünlüğü dile getirilir:¹

Muhammed-i 'Arabî kim Resûl-i Ekmel'dür
Takarrübiyle kamu enbiyâdan efdaldür

Adlî, D, 19

Hudâ'niñ en büyük ihsânı sensin yâ Resûla'llâh
Benim her derdimiñ dermânı sensin yâ Resûla'llâh

Hersekli Ârif Hikmet, D, 87

3.63. RESÛLÛ'S-SAKALEYN :

Resûlullâh hem insanların, hem de cinlerin peygamberi olduğu için bir adı da Resûlû's-Sakaleyn'dir:

Şeh-i Kevneyn Resûlû's-Sakaleyn
Mefhar-ı 'Âlem İmâmü'l-Haremeyn

Na'tî, HM, 6^b

3.64. RÛH-I 'ÂLEM, RÛH-I A'ZAM, RÛHU'L-ERVÂH :

Bütün rûhlar Hz.Peygamber'in rûhundan yaratılmıştır. Bu yüzden O'na Ebû'l-Ervâh isminin yanında; Rûh-ı Âlem, Rûh-ı A'zam, Rûhu'l-Ervâh da denilir:²

Mustafâ'dur Rûh-ı A'zam nûrı nûr-ı kâ'inât

Mustafâ'dur vech-i Ekrem sırrı sırr-ı beyyinât

Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ, I/26

¹ Yahyâ Bey, D,245; Kivâmî, FSM,7; Şehrî, NM 1, 38^a; Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,96; Osman Kemâlî, DKAS, 150.

² Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ, II/547; Na'tî, HM, 6^b.

3.65. ŞĀDİK, ŞĀDİKÜ'L-VA'ĀDÜ'L-EMİN :

Hz.Peygamber her sözünde ve işinde doğruluktan ayrılmadığı, va'dlerini yerine getirdiği ve sözüne de sâdik olduğu için bu ismin sahibidir:¹

Şifâtı Şādīku'l-Va'ādū'l-Emīn'dür
Sirācü'l-Evvelīn ü Āhirīn'dür

Mehmed, IN, 67

3.66. SAFİYYU'LLĀH :

Hz.Peygamber; Cenâb-ı Hakk'ın bütün varlıklar arasından seçtiği en mükemmel insandır. Safiyyullâh'dır.² Bu isim aynı zamanda Hz.Âdem'in lakabıdır:

Bir ismi de Safiyyu'llâh oldu
Semiyy-i cedd-i 'ālī-câh oldu

Hasîb, DE, 91^b

3.67. ŞĀHİB-İ KUR'ĀN :

Yüce dînimizin kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm, Hz.Peygamber'e vahiy yoluyla verilmiştir. On dört asırdır bir tek harfi değişmeden aynen korunan ve kıyâmete kadar da korunacak olan bu mukaddes kitap Hz.Muhammed'in ebedî ve en büyük mucizesidir. Dolayısıyla na'tlarda Hz.Peygamber için Sâhib-i Kur'ân terkibi bir isim olmuştur:³

¹ Ayrıca bkz. ÂYETLER BÖL. Meryem, 19/54.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 68^a.

³ Şemsî, D, 150.

Fahr-i 'Älem Hâce-i Kevneyn İmâmü'l-Mürselîn
Sâhib-i Kur'ân-ı Mu'ciz mürşid-i rāh-ı Hudâ

Kıvâmî, FSM, 7

3.68. ŞAHİBÜ'L-LİVÂ :

Hız.Peygamber, kıyâmet günü günahkârların tek şefaât kaynağı olacaktır. O'nun şefaât yetkisini belirten Makâm-ı Mahmûd ve Livâ-i Hamd'in tek sahibidir. Şefaât ümidiyle O'na başvuran ümmeti Livâ-i Hamd adlı bayrağının altında toplanacaktır. Dolayısıyla bir adı da Sâhibü'l-Livâ'dır:¹

"Yevme tüblâ" da halâik cem'ine sensin Şefî
 Melce-i âsî vü mücrim sensin ey Sâhib-Livâ

Osman Kemâlî, DKAS, 19

3.69. ŞAHİBÜ'L-Mİ'RÂC :

Bu isim Hız.Muhammed'den başka bir peygambere nasip olmayan mirâc hâdisesinin tek sâhibi olduğunu belirtir:²

Merhabâ yâ Mustafâ ey Nür-ı 'Ayn-ı Aşfiyâ
 Merhabâ ey Sâhibe'l-Mi'râc fî dâci'z-zulem

Niyâzî-i Mısrî,D, 25^a

3.70. ŞAHİBÜ'Ş-ŞEFÂ'AT :

Hız.Peygamber, mahşerde şefaât-ı kübrânın sâhibidir:³

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 174^b.

² a.g.e., a.s.; Örnekler için bkz. Azîz Mahmûd Hüdâyî,K, 44; Süleyman Nahîfî, NM 2, 30^a.

³ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 166^b.

Ey menba'-ı mürüvvet ü mâ'ü'l-hayât-ı feyz
 Ey Sâhib-i Şefâ'at ü hem Kevser âfitâb
 Cezmî, NM 1,4¹

3.71. SÂHİBÜ'T-TÂC :

Taç, saltanatın nişanıdır; ancak sultânların tâcı olur. Bu yüzden Sultân-ı Enbiyâ'ya Sâhibü't-Tâc denilmiştir. Bu ismin bir diğer izahı da Hz.Peygamber'in Araplar'ın taç imâme dedikleri sarığı kullanmasıdır. O'ndan başka hiç bir peygamber başına sarık sarmadığı için de kendisine Sâhibü't-Tâc denilir.² Na'tlarda bu isim Sâhib-i Kulâh veyâ Sâhib-i Tâc şeklinde ele alınırken, özellikle sultânlık tâcı kastedilmiştir.³

Nübüvvet tahtının Sâhib-Kulâhi
Vilâyet çarhının mihr ile mâhi

Şeyhî, HŞ, 16

Nûruñ sirâc-ı vehhâc
 Âlemler saña muhtâc
 Sâhib-i Tâc u Mi'râc
 Sensin yâ Resûla'llâh

Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 44

3.72. SEYYİD :

Seyyid; lugat mânâsı olarak efendi, başkan, önde gelen demektir. Habîbullâh olan Hz.Peygamber, Yüce Yaratıcı'nın yanındaki üstün değeriyle insanların en ulusudur. Bu yüzden bir adı da Seyyid'dir. Nitekim bir hadiste: "Ben

¹ Ayrıca bkz. Cezmî, NM 1, 7^a.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 174^a.

³ Şeyyad Hamza, ŞHEM, 13; Rûhî-i Bağdâdî, K, 82.

Âdem oğullarının Seyyid'iyim. Buna rağmen övünme yok"¹ diyen Hz.Peygamber "Seyyid-i Veled-i Âdem" ismine bizzat işaret etmektedir. O; bütün insanların, kâinâtın, dünyâda ve âhiretteki bütün yaratılmışların ve nihâyet bütün peygamberlerin efendisidir. Bu sebeple O'nun bu ismi na'tlarda Seyyid-i Veled-i Âdem, Seyyid-i İbni Âdem, Seyyid-i Nev'-i Beşer, Seyyid-i Kâinât, Seyyid-i Kevneyn, Seyyid-i Eb-râr ve Seyyid-i Mürselîn gibi terkiplerle ele alınır:²

Seyyid-i Nev'-i Beşer deryâ-yı dürr-i ıstıfâ

Kim sepüpdür mu'cizâtı âteş-i eşrâre su

Fuzûlî, D, 24

Geldi nice peygamber-i zî-şân bu cihâna

Sen cümlesine Seyyid ü servetsin efendim

Şeref Hanım, D, 18

3.73. SIRÂC :

Sirâc; ışık, kandil, mum veyâ nûrdur. Güneş ve aya da sirâc denilir. Hz.Peygamber'in nûru ise güneş ve ayın ışığından daha parlaktır. O'nun nûru ezelde varlık âlemlerinin doğuş yeri olmuştur. Diğer yandan hidâyet nûru ile bütün kâinâtı kıyâmete kadar aydınlatacaktır. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'de O'na Sirâc denmiştir.³

Ahmedî, İskender-Nâme'deki na'tında Yüce Peygamber'in âyetle belirtilen Şâhid, Beşîr, Nezîr adları yanında Sirâc ismini de dile getirirken;⁴ Mehmed yukarıdaki izâha uygun olarak O'nun ezeli ve ebedî bir nûr kaynağı oluşunu ifade eder:

¹ Kadı İyâz, Şifâ-i Şerîf, s.166; Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 56^a.

² Şeyyâd Hamza, ŞHBM,13; Nesîmî,D,43; Fuzûlî,D,403.

³ El-Ahzâb,33/49; Delâil-i Hayrât Şerhi,yk. 129^a.

⁴ Ahmedî, İN, 3^b.

Sıfâtı Sâdıku'l-Va'di'l-Emin'dür
Sirâcü'l-Evvelîn ü Âhirîn'dür

Mehmed, IN, 67

3.74. ŞAHİD :

Hız. Muhammed, kendilerine peygamber olarak gönderildiği insanların, dîne olan davetine icâb edip etmediğine kıyâmet günü şehâdet edeceği için Cenâb-ı Hakk'ın bir Şâhid'idir. Müştâk Baba, mahşerde yalnızca O'nun şâhidliğine ve şefaatine ihtiyaç duyulacağından bahisle Peygamber'e bu isimle hitâb eder:¹

Ey Şâh-ı Enbiyâ meded ey Şâhid-i Hudâ
 Leb-teşnehâ-yı Kevşer ü havz-ı şefâ'atiz

Müştâk, D, 32

3.75. ŞEFÎ', ŞEFÎ'Ü'L-MÜZİNİBİN :

Hız. Peygamber, mahşerde günahkâr müslümanların azaptan kurtulmaları için Cenâb-ı Hakk'ın izni ile onlara şefa'at edecektir. Bu itibarla Şefî ve Şefîü'l-Müznibîn isimlerinin sahibidir.² Na'tlarda; Şefî-i Rûz-ı Cezâ, Şefî-i Rûz-ı Nedem, Şefî-i Rûz-ı Kıyâmet, Şefî-i Küll-i Ümem, Şefîü'l-Halk, Şefîü'l-Mücrimîn, Şefî-i Güneh, Şefî-i Cürm-i Ümmet ve Şefî-i Her Maâsî terkipleriyle O'nun kıyâmet gününde bütün günahkârların tek şefa'atçisi olduğu anlatılır:³

¹ Diğer örnekler için bkz. Ahmedî, IN, 3^b; Kıvâmî, FSM, 9; Müştâk, D, 47.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 147^b.

³ Şeyyad Hamza, ŞHEM, 13; Ahmedî, IN, 3^b; CH, 61, 65; Mehmed, IN, 68; Fuzûlî, NM 1, 60^b; Güvâhî, PN, 92; Kıvâmî, FSM, 7, 9; Cezmî, NM 1, 5^b, 6^a; İsmetî, D, 29; Nâdirî, NM 1, 92^a; Neşâtî, NM 1, 81^b; Nâilî, D, 32; Şeref Hanım, D, 8, 10; Müştâk, D, 11.

Rûz-ı maḥşer saña kalmışdur şefâ'at yâ Resûl
Sen Şefî'ü'l-Müznibîn'sin Ümmetün gerçi 'usât

Hâşimî, NM 1, 99^a

Şefî'-i Rûz-ı Kıyâmet Muhammed-i 'Arabî
Ki ḥaşr luṭfı ile bî-günâhkâr kalur

Nâilî-i Kadîm, D, 32

3.76. TÂ-HÂ :

Kur'ân-ı Kerîm'in yirminci sûresinin adı ve bu sûre-
nin ilk âyetidir. Hurûf-ı mukattaadandır. Değişik tefsirle-
ri vardır:

1. Esmâ-i Hüsnâ'dandır.
2. Hz.Peygamber'in isimlerinden biridir.
3. "Yâ Recûl", yâni ey adam demektir.
4. Yemindir.
5. "Ey İnsan" mânâsındadır.
6. Tâ-Hâ kelimesinin tı harfi Hz.Peygamber'in Tâhîr ismine,
Hâ ise Hâdî ismine işâret eder. Dolayısıyla Tâ-Hâ, Tâhîr ve
Hâdî; yani insanları küfür ve şirkten temizleyen, onları i-
mân nûruna ve hidâyete eriştiren anlamındadır.
7. "Tâ" çığnemek, basmak masdarından emir, "Hâ" da arzdan
kinâyedir. Buna göre mânâsı her iki ayağınla yere bas demek-
tir. Resûlullâh; gece namazlarında bazan bir ayağı, bazan
da diğer ayağı üzerinde dururdu. Bu yüzden ayakları şişip
rahatsız olunca, her iki ayağıyla da yere basması için bu
vahiy gelmiştir.¹
8. Tâ-Hâ kelimesinin tı harfi Tûbâ'ya, hâ harfi de Hüdâ'ya
delâlet eder. Cennete ve Tûbâ ağacına erişmek Hz.Peygamber'
in hidâyetiyle olduğu için O'na Tâ-Hâ denmiştir.
9. Tâ-Hâ ismindeki tı harfi ebcedde dokuz, hâ harfi ise beş
rakamına tekâbül eder. Her ikisinin toplamı on dördttür. Hz.

¹ İlk yedi madde için bkz. Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s.564; Hak
Dîni, C.V, s.3318; Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 51^a-52^a.

Muhammed de her türlü noksandan uzak oluşu, mükemmelliği ve nûruyla kâinatı aydınlatmasından dolayı ayın on dördüne, dolunaya benzetilir. Bu sebeple kendisine Tâ-Hâ adı verilir.¹ Na't şairlerimizin Tâ-Hâ isminin bu son izahına yer verdiklerini görüyoruz:

"Tâ-Hâ" birle öğdi anuñ özini
Ya^c-nî ayuñ bedri diyüp yüzini
Âşık Paşa, GN, 6^a

Ey mäh-ı çâr-deh-şebe diyü hitâb ider
Hak saña anda kim didi Kur'an'da "Tâ vü Hâ"
Karamanlı Nizâmî, D, 75

Hızret Peygamber'in huruf-ı mukattadan olan diğer isimleri de Hâ-Mîm ve Yâ-Sîn'dir. Na'tlarda Tâ-Hâ adı bu isimleriyle birlikte ele alınarak, O'nun yüceliğine ve Cenâb-ı Hak'ın bu hitaplarla Habîb'ine olan tazîmine, tekrîmine, medhine işâret edilir.²

Hitâb-ı izzet-i "Tâ-Hâ" vü "Hâ-Mîm"
Zihî devlet zihî ta^czîm ü tekrîm
Yahyâ Bey, YZ, 5

Fuzûlî; Yüce Peygamber'in Yâ-Sîn adıyla sıfatlarının, Tâ-Hâ ile de zâtının kastedildiğini ifâde eder:

"Yâ-Sîn" şâdef-i dür-i şifâtuñ
"Tâ-Hâ" gül-i büstân-ı zâtuñ
Fuzûlî, NM 1, 60^a

Hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî ise; Tâ-Hâ isimindeki tî ile tulû ve tâli, hâ ile de hûbût ve hâbit mefhumlarına işâret eder:

¹ Sekizinci ve dokuzuncu maddeler için bkz. Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 51^b-52^a.
² Ahmedî, İN, 3^b; Mehmed, İN; 67; Yahyâ Bey, D, 22; Fuzûlî, D, 129.

Ṭālī' ü hābīṭa hestī-i bülend-i pestī
Dergeh-i Ḥazret-i "Ṭā-Hā" den eyler istimdād

İsm-i pākūñde olan ma'nl-i "Ṭā-Hā" eyler
 Cümle eşyāda ṭulū' ile hūbūṭa imdād

Nâbî, D, 7

Şâir; tulû ve hūbût ile ifâde ettiği, nüzûl ve urûc da denilen, iniş ve çıkış kavislerinde yâni her canlının maddî bir varlık hâlinde dünyâyâ gelip, tekrar ebedî âleme dönmesini sembolize eden bir daire içindeyken tek yardımcı-sının, yol gösterici ve şefaathçisinin Yüce Peygamber olduğunu Ṭā-Hâ isminin delâletiyle anlatmaktadır.

3.77. 'URVE-İ VÜSKÂ :

Urve-i Vüskâ; tutulacak sağlam yer, ip, bağ demektir. Müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'deki: "... gerçekten sağlam bir bağa yapıştı."¹ meâlindeki âyette geçen bu ibâre ile Hz.Peygamber'in kastedildiğini söylerler. Zîrâ, Hz.Muhammed'e î-mân edip, O'na bağlananlar sağlam bir mesned bulmuşlardır. İki cihan saadetine nâil olmanın tek yolu O'na ve tebliğ ettiği dîne bağlanmakla gerçekleşir. Bu yüzden Hz.Peygamber'e de bu âyetten mülhem Urve-i Vüskâ denilir.² Yalnızca Ahmedî'nin, Cemşîd ü Hurşîd mesnevisindeki na'tında bu isme işâret edildiğini tesbit ettik. Şâir, aşağıda verilen beyit-teki "Urve ve Vüskâ" ibâresini doğrudan Hz.Peygamber'in ismi olarak vermemiş, O'nun atının terkisindeki kayışın tutulacak en sağlam ip olduğunu belirterek; en doğru yolun Yüce Peygamber'i tâkip etmekle bulunacağını ifâde etmiştir:

Safâ buldı anuñla Ka'be Merve
 Anuñ fitrâkidür "Vüskâ vü 'Urve"

Ahmedî, CH, 64

¹ Bakara, 2/256.

² Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 139^b-140^a.

3.78. ÜMMÎ :

Ümmî; anasından doğduğu gibi kalmış, okuma yazma öğrenmemiş demektir. Hz.Muhammed de okuma yazma öğrenmediği ve herhangi bir ilim tahsil etmediği için Ümmî'dir. Diğer yandan bu ismin Mekkeli mânâsına geldiği ileri sürülür. Cenâb-ı Hak dünyâyı yaratacağı zaman önce Ka'be-i Mükerreminin yerini, daha sonra da yeryüzünü yaratmıştır. Bu yüzden o bölgeye yâni Mekke'ye, bütün beldelerin annesi mânâsında Ümmü'l-Kurâ denmiş; Hz.Peygamber'e de Ümmü'l-Kurâ'da doğduğu için Mekkeli anlamında Ümmî denilmiştir.¹ Ancak edebî kültürümüzde Ümmî adı ilk izahta belirtildiği gibi öğrenim görmemiş mânâsında ele alınır ve Yüce Peygamber'in tahsil yapmadığı halde, bütün ilimlere vukûfu; dolayısıyla Ümmî adına rağmen Âlim oluşunun peygamberliğine delâlet eden açık bir mucize olduğuna işâret edilir:

Adı Ümmî o 'Âlim ü dānā

Mu'cizāt oldu ümmîlik aña

Yahyâ Bey, ŞG, 8

Na'tlarda O'nun okuyup yazmadığı halde, Levh-i Mahfûz'da yazılı İlâhî ilimlere vâkıf olduğu; yazı tahtasıyla kaleminin, Levh-i Mahfûz ve Kalem olduğu; gayb kitabını tahsil edilmeden ezberlediği; Ümmî olmasına rağmen sözlerinin Kitabullâh olan Kur'ân-ı Kerîm oluşu; Ümmü'l-Kitâb da denilen Kur'ân-ı Kerîm mucizesiyle asırlardır nice âlimi, şâiri, belâgat ehlini âciz bıraktığı; kendisine Ümmî denilmesine rağmen, ârif ve Ümmü'l-Maârif olan Peygamber'in tek öğreticisinin Cenâb-ı Hak oluşu dile getirilir:²

Rahmān iken mu'allimūñ Ümmî koduñ aduñ

Sultān iken dü-kevne kabāçendürür'abā

Şeyhî, HŞ, 18

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 143^b-144^a.

² Cem Sultan, SC,80; Âzerî,NM 1, 2^b; Hâletî, NM 1,12^b; Vec-hî,NM 1, 98^a; Nâbî,D,7; Sünbülzâde Vehbî,D,5; Müştâk,D,8,

‘Ulūm-ı ‘āleme ‘allām u vākıf
Adı Ümmî velî Ümmü'l-Ma‘ārif

Yahyâ Bey, YZ, 6

‘Ālim-i Ümmî-lakab gencîne-i Ümmü'l-Kitâb
 Oldı her nuṭkında mahfî bir kitâb-ı müsteḫâb

Neccârzâde Rızâ, D, 78

Ümmî'dir egerçi ol melek-hû
İlmiyle cihânı kıldı memlû

Ümmî ki şerîatinde tâbân
 Ahkâm-ı hukûk-ı nev'-i insân

Ümmî idi gerçi kıldı kendi
 Âciz bülegâ-yı Necd ü Kind'i

Ziyâ Paşa, 28, 58

3.79. VELÎ :

Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'dan olan bu ismin değişik mânâları mevcuttur. Bunlara göre: Velî, yardım eden demektir. Hz.Peygamber de din ehlinin, fakirlerin, zayıfların ve âcizlerin yardımcısıdır. Ayrıca Resûlullâh irfan sâhibi, ârif olduğu için Velî'dir, Bu sıfat yakın mânâsında ele alınca, Cenâb-ı Hakk'a herkesten, her şeyden yakın olduğu için Yüce Peygamber Velî adını taşır.¹ Risâlet, nübüvvet ve velâyetin şahsında birleştiği Hz.Muhammed'in Velî ismiyle ilgili olarak buna benzer açıklamalar getirilirken; na'tlarda O'nun dertlilere derman veren, âsîlere şefaathçi olan lutufkâr bir Veliyy-i Nimet olduğu konu edilir:

Şu ‘arz-ı hâlîme bak eyle merḫamet kuluña
 Ki sen Veliyy-i Ni‘am yâ Muhammed-i ‘Arabî

Enderunlu Fâzıl, D,9

¹ Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 132^b-133^a.

3.80. YÂ-SÎN :

Yâ-Sîn, Kur'ân-ı Kerîm'in kalbi olarak nitelenen otuz altıncı sûresinin adı ve ilk âyetidir. Hurûf-ı mukattaadan olan bu âyet için müfessirlerin değişik görüşleri mevcuttur. Tay Kabîlesi'nin dilinde Yâ-Sîn hitâbının "ey insan" mânâsına geldiği; Yâ ile Yedullâh, Sîn ile de Hz.Peygamber'in seyyidliğine veyâ "Yâ Semî" ismine işâret edildiği gibi izahlar öne sürülmüştür.¹ Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'ya dâhil olan bu isim, na'tlarda Hz.Peygamber'in hurûf-ı mukattaadan diğer isimleriyle birlikte ele alınır ve bunların, Hz.Peygamber'i Cenâb-ı Hakk'ın dilinden öven hitap ve sıfatlar olduğu ifâde edilir:²

Nidâ oldu aña "Levlāk" ta'yîn

Senâ yazıldı hem "Tâ-Hâ" vü "Yâ-Sîn"

Mehmed, İN, 67

Nice takrîr ideyüm vaşfını ol şâhuñ kim

Ana vaşşâf ola "Yâ-Sîn" ü mu'arrif "Tâ-Hâ"

Fuzûlî, D, 129

Neticede Yâ-Sîn isminde de görüldüğü gibi Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'de ya da dînî kültürümüzde yer alan bütün isimleri O'nu medheder mâhiyette, âdeta na't muhtevâsındadır. Bu isim ve sıfatlarla O'nun ezeli ve ebedi üstünlükleri; hidâyeti, rahmeti, şefaati, Cenâb-ı Hakk'ın yanındaki yeri, seçkinliği ve her yönden mükemmelliği vurgulanmıştır.

¹ Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s.779; Hak Dînî, C.VI, s.4006; Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 52^b; Muhammediye Şerhi, C.II, s.12; Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 31^a.

² Ahmedî, İN,3^b; Fuzûlû, NM 1,60^a; Muhammed Lutfî,HH, 50.

4. H Z. P E Y G A M B E R' İ N H A Y A T I

571-632 yılları arasında dünyâyı şereflendiren Hz. Muhammed'in hayatı diğer peygamberlerin hayatına benzemeyen müstesnâ bir özellik taşır. O; insanlığın en son, en mükemmel ve ebedî dîni olan İslâmiyet'i tebliğ etmiş, bütün insanları bir olan Allâh'a îmâna davet etmiştir. Dolayısıyla hayatının her safhası dînî edebiyatımızda müstakil eserler halinde ele alınmış ve mevlid, mi'râciyye, mucizât hicret-nâme, gazavât-ı nebî gibi belli konular yanında; hayatını bütünüyle ele alan sîreler vücûda getirilmiştir. Siyerde Hz.Peygamber'in ilk yaratılan cevher olan ve Nûr-ı Muhammedî adı verilen nûrundan başlayarak, bu nûrun Yüce Peygamber'e kadar intikâli, doğumu, çocukluğu, evlenmesi, peygamberlik vazifesi, mucizeleri, hicreti, savaşları ve nihâyet ebedî âleme göç etmesi bütün ayrıntılarıyla konu edilir.

HZ.Peygamber'in medhine mahsus bir tür olan na'tlarda da hayatına ait bu hususlara kısmen işâret edildiğini görüyoruz. O'nun isim ve sıfatları, bedenî ve ahlâkî özellikleri, doğumuyla birlikte başlayan mucizeleri na'tlarda önemli bir yer tutar. Bu yüzden hilye ve mucizât türleriyle na'tların büyük nisbette paralellik arz ettiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında Hz.Peygamber'in hayatının yalnızca bazı önemli noktalarla ele alınması sebebiyle na'tlara sîre özelliğinin oldukça az aksettiğini de düşünmek mümkündür.

4.1. DOĞUMU :

HZ.Peygamber'in doğduğu gece vukû bulan hârikulade olaylar na'tlarda O'nun mucizeleriyle birlikte ele alınmıştır. O'nun cihânı nûruyla aydınlattığı gece Kısra'nın sarayının yıkılması, mecûsîlerin tapınağındaki âteşlerin sönmesi, kiliselerdeki putların devrilmesi, Sâve Gölü'nün

yerle bir olması na'tlarda sık sık konu edilir ve neticede Yüce Peygamber'in doğumuyla birlikte yeryüzünde putperestliğin yok olmaya yüz tuttuğu vurgulanır.¹

Bunun dışında Vechî² ve Hâletî'nin na'tlarında Hz. Peygamber'in Mekke'de doğduğuna işâret edilir. Asırlardır İslâmiyet'in merkezi durumundaki Mekke'nin yeryüzünde yaratılan ilk yer olması inancı ile bir adı da beldelerin anası mânâsında Ümmü'l-Kurâ'dır. Yüce Peygamber'in nûrlu zâtı, bir hidâyet güneşi gibi bu şehirde doğmuştur:

Mekke'den oldı nür-ı pâki bedîd
 Toğdı Ümmü'l-Kurâ'dan ol hürşid
 Hâletî, NM 1, 12^b

4.2. ÇOCUKLUĞU :

Na'tlarda Hz. Peygamber'in çocukluğu ve yetişmesine dâir hemen hiç bilgi verilmez. Ancak O'nun hayatından bahseden eserlerden öğrendiğimize göre amcası Ebû Tâlib'in yanında iken bir ara çobanlık yapmıştır. Vechî, na'tında Hz. Peygamber'in çocukluğuna ait bu hususu dile getirirken, O'nun iki cihan şâhı olmasına rağmen koyun gütmekle iftihar ettiğini ifâde eder. Nitekim çobanlığın peygamber mesleği olduğunu ve hemen bütün peygamberlerin çobanlık yaptığı hadisle de bildirilmiştir:

Şâh-ı kevneyn ü Resül-i Şakaleyn olmuş iken
 İftihâr itdi idi itmek ile ra'y-ı ganem
 Vechî, NM 1, 98^a

¹ Bkz. Hz. Peygamber'in Mucizeleri Böl.

² Vechî, NM 1, 97^b.

4.3. PEYGAMBERLİK VAZİFESİ :

Hız.Muhammed'in nübüvvet ve risâletle şereflendirilmesi, insanları hidâyet yoluna çağırması, İslâmîyet'i tebliği, kendisini inkâr edenlere karşı gösterdiği mucizeler na'hlarda sık sık konu edilmiştir. O'nun emir ve yasaklarıyla dîni öğrettiği¹; Allâh'ın O'nu, birliğini bildirmesi için gönderdiği dile getirilir:

Ki söyle vü c-âlemde bildür beni
Viribidüm anuñ üçün uş seni

Çamu halkı toğru yola ündegil
Benem toğru Tañrı birdür digil

Mes'ûd bin Ahmed, SN,10

4.4. HİCRETİ :

Hız.Peygamber'in İslâmîyet'i yayma mücâdelesi Mekke'li müşriklerce on üç yıl boyunca engellenmeye çalışılmış, O'na inanan ve İslâm dînine girenlerin mal ve canlarına kas-tedilmiş, vicdan hürriyeti ve yaşama hakları tanınmamış, ta-rifsiz ızdıraplarla nihayet müslümanları doğdukları yer, a-na baba ocağı olan Mekke'den Medîne'ye hicret etmeye mecbur etmişlerdir. Bütün peygamberlerin kavimlerinden gördükleri zulüm ve nihayetindeki hicret, takdîr-i İlâhî ile Hız.Muham-med için de vukû bulmuş; mîlâdî 622 yılında Hız.Peygamber, yanında sâdık dostu, yâr-ı gâr Ebû Bekr-i Sıddîk ile Medî-ne'ye hicret etmiş, tevhîd nûrunu ensâr arasında yaymaya de-vam etmiştir.

Bu çetin yolculukta Sevr Dağı'ndaki mağarada Hız.Pey-gamber'in İlâhî mukadderâta olan sonsuz güveni, sükûneti ve huzuru; yüce dostu Ebû Bekr'e "Allâh bizimledir." diyerek verdiği tesellî ve gönül rahatlığı; Sıddîk lakabının sahi-

¹ Fuzûlî, NM 1, 60^a.

bi olan Hz.Ebû Bekr'in derin sadâkati, itimâdı ve sarsıl -
maz îmânı, bu yüzden de Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk'a
olan yakınlığının âyetle tesbit edilmesi¹ na'tlarda sık
sık belirtilir. Bunun yanında mağaranın girişine örümcek-
lerin ağ germesi, orada biten bir ağacın dallarına bir çift
güvercinin yuva yaparak yumurtalarını bırakması ve bu üç
mucizeyle Hz.Peygamber'i ve dostunu bulmak için iğne deli-
ğini bile arayan müşriklerin Onlar'a adım adım yaklaştığı
andaki gafleti Hz.Peygamber'in diğer mucizeleriyle birlik-
te konu edilir.²

Bunların dışında Yüce Peygamber'in Medîne'ye hicre-
tiyle îmânı yayma mücâdelesi³ ve âdetâ bu dünyâdan da göç
edeceğimizi göstermek için hicret ettiği ifâde edilir:

Terkü'l-vaṭan-ı 'âlemi göstermek için hep
Oldı ṭaraf-ı Yesrib'e devletle muhâcir
Rızâyî, NM 1, 32^b

Nâbî ise, İslâmiyet'in merkezi olan Mekke'nin baş-
langıçta Hz.Peygamber'in değerini anlayamadığı, ancak ne-
ticede bu hasretle hicretten bu yana zezemin gözyaşı dö-
küp, Ka'be'nin de siyah mâtem elbiselerine büründüğünü
dile getirir:

Hicretinden berü gözden döküp eşki zemzem
Ka'be'ye oldı siyeh câme-i mâtem mu-tâd
Nâbî, D,9

4.5. SAVAŞLARI VE FETİHLERİ :

İnsan haklarına ve vicdan hürriyetine sonsuz değer
veren ve tam bir hoşgörü dîni olan İslâmiyet; müslümanla-
rı zor kullanmaktan ve gereksiz yere kan dökmekten dâimâ

¹ Bkz. Âyetler Böl.1.17.

² Bkz. Mucizeler Böl.

³ Sâlih Baba,D,237.

men etmiştir. Ancak hicretten sonra da müşriklerin Hz.Peygamber'e, ensâr ve muhâcirlere; neticede İslâm dînine olan tecâvüzkâr saldırıları devam etmiş, nihâyet müslümanlara mâruz kaldıkları zulmü gidermek, kendilerini ve dîni müdâfaa etmek husûsunda İslâm harplerinin mâhiyetini ve gâyesini bildiren âyetlerle Hak yolunda cihada müsaade edilmiştir.¹ Böylece hicretin ikinci yılında vukû bulan Bedr Savaşı'nı; Uhud ve Hendek Harpleri, Hudeybiye Antlaşması takip etmiş ve hicretin sekizinci yılında Mekke Fethi ile Kureyş halkı müslüman olmuş, Ka'be putlardan temizlenmiştir. Hz.Peygamber kendisini baba ocağı olan bu şehirden göç etmeye zorlayanları ve müslümanlara yıllarca akıl almaz işkencelerle zulmedenleri; "âlemlere rahmet olarak gönderildiğini" ve emsâlsiz büyüklüğünü gösterir biçimde affetmiş; bütün savaşlarda kan dökücü bir kumandan değil, bir Rahmet Peygamberi olarak mağluplarına af ve şefkatle muamele etmiştir.

O'nun peygamberliğiyle câhiliyet ve dalâlet karanlığında kalan dünyânın hidâyet ve rahmet nûruna kavuştuğunu belirten Osman Kemâlî, Mekke'nin fethiyle de İslâmiyet'e karşı Arabistan yarımadasındaki en büyük mukâvemetin kırıldığına işâret eder:

Sûret-i teşrîf-i zâtın zulmeti nûr eyledi
Feth-i Mekke eyledin fetholdu her bir müşkilât

Osman Kemâlî, DKAS, 150

Ahmedî, İskender-Nâme'de Hz.Peygamber'in bütün savaşlarının "i'lâ-yı kelîmetu'llâh" için, yeryüzünü şirk ve küfürden temizlemek gâyesine mâtuf olduğuna dikkati çeker:

Şirk çirkinde boyanmışken bu hâk
 Kılıcı şuyından anuñ oldu pāk

Ahmedî, İN, 3^b

¹ Bakara, 2/190; Hac, 22/39.

Na'tlarda ayrıca Bedr Savaşı'nda Hz.Peygamber'in düşmana bir avuç toprak atmasıyla ordunun bir anda bozguna uğraması mucizesine¹ ve Fetih Sûresi'nde müjdelendiği gibi İslâmiyet'in bu savaşlarla elde ettiği gâlibiyetler zincirine işâret edilir.²

4.6. ÖLÜMÜ :

"Her nefis ölümü tadacaktır." mûcibince 8 Haziran 632 günü Hz.Peygamber arkasında tertemiz ve faziletlerle dolu bir ömür, geniş bir müslüman kitlesi, ebedî bir din, insanlığa nûrlu bir yol bırakarak fânî dünyâdan bâkî âleme göç etmiştir. Bütün hayatını insanlığa hizmetle geçirmiş, peygamberlik vazifesini hakkıyla yerine getirmiş ve nihâyet geride dünyâ malı değil, muazzam bir din ve ebedî bir mucize olan Kur'ân-ı Kerîm'i miras bırakmıştır. Mûbârek na'sı evine; asırlardır milyonlarca müslümanın ziyâ - retgâhı olan Ravza-i Mutahhara'ya defnedilmiştir. O hidâyet güneşi Mekke'de doğmuş, Medîne'de gurûb etmiştir:

Şoñında mağribi oldu Medîne
Değişdi maşrıkını mağribine

Yahyâ Bey, YZ, 6

Ancak milyonlarca mü'minin gönül âlemini hâlen nûruyla aydınlatan o güneş, yalnızca sûreten gözden kaybolmuştur:

Gerçi sûret mağribinde gârib oldu ol güneş
Dem-be-dem cân maşrıkında âlemi tebşîr ider

Şemseddin Sivâsî, D,32

O'nun ölümü gerçekte fenâdan bekâya doğru bir yükseliştir; ebedî diriliğe kavuşmaktır:

¹ Bkz. Âyetler Böl. 1.16. ve Mucizeler Böl.

² Bkz. Âyetler Böl. 1.43.

Ma'nâda rihlet itdi fenâdan bekâya ol
Bâkî durur hemîşe hayâtı Muhammed'ün

Cem Sultan, SC, 75

Nitekim asırlardır O'na olan samîmî sevgiyi mûsikî, hat ve edebiyat vasıtasıyla nakış nakış işleyen, terennüm eden kültürümüzün bu eserleri ve özellikle Yüce Peygamber'e duyulan derin sevgiyi, O'nun övgüsünü dile getiren ve O'ndan şefaât talep edilen na'tlar da âdetâ O'nun hayâtiyyetine bir delil olmuştur.

5. H Z. P E Y G A M B E R' İ N B E D E N İ Ö Z E L L İ K L E R İ

Edebiyatımızda Hz.Peygamber'in bedenî vasıflarını, kısmen ahlâkî özelliklerini konu edinen eserlere hilye denilmektedir. Hilye karşılığında şemâilü'n-nebî ve evsâfu'n-nebî tâbirleri de yer yer kullanılmışsa da bir tür adı olarak hilye sözü daha yaygındır. Bu türün ilk hatırlanan örneği Hâkânî Mehmed Bey'in 1598'de tamamladığı hilyesidir.¹ Bu geleneğin günümüze kadar uzanan manzum bir örneği de Mustafa Fehmi Gerçeker'e aittir.²

Hilyelerde Hz.Peygamber'in fizikî unsurları tek tek ele alınarak, O'nun bedenî vasıfları ve güzelliği anlatılır. Aynı hususlara na'tlarda da temas edildiğini görüyoruz. Yüce Peygamber'in bütünüyle güzelliği yanında O'nun saç, göz, kaş, kirpik, yüz, yanak, dudak, boy, el, parmak, sırt gibi bedenî unsurları sık sık ele alınmış; şâirâne tasavvur ve tahayyüllerle pek çok teşbihe konu olmuştur. Bu bakımdan na'tların kısmen hilye özelliği taşıdığını söylemek mümkündür.

5.1.HZ.PEYGAMBER'İN GÜZELLİĞİ (Cemâl,Hüsn,Melâhat):

Cenâb-ı Hakk'ın ve mü'minlerin Habib'i olan Hz.Peygamber'in üstün bir ahlâkla yaratıldığı Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir.³ Ayrıca ashâbdan bize ulaşan rivayetlerde insanların en seçkini olan Yüce Peygamber'in mümtaz şahsiyeti ve yüksek ahlâkî seviyesi açıkça bildirilmektedir. Ancak o peygamberler sultanı yalnızca ahlâken değil; aynı zamanda dış görünüşü ile de bütün güzellikleri kendisinde

¹ Hilye-i Hâkânî, İst.1264,1272,1292.

² Mustafa Fehmi Gerçeker, Hilye-i Fahr-i Âlem, İst.1944.

³ Kalem, 68/4.

toplayan; ne mânâda, ne de sûrette hiç kimsenin benzemesi mümkün olmayan eşsiz güzelliğın tek sahibidir:

Eyâ halkuñ yigi hulkuñ 'azîm iy dilber-i ra'câ
Saña hiç beñzemez kimse be-sûret dahı fi'l-ma'câ

Kemâl Ümmî, D,6^b

Kemâl Ümmî'nin açıkça belirttiği gibi Hz.Peygamber; eşsiz, benzersiz, bî-kıyâs, bilâ-nazîr bir güzeldir. Âşık için sevgilinin tek oluşu gibi, Yüce Peygamber de: "Sen olmasaydın bu gökleri yaratmazdım." kudsî hadisine; mazhar olan; Cenâb-ı Hakk'ın bütün maddî ve mânevî güzellikleri bir arada topladığı biricik sevgilisi, Habîb'i olmuştur. O; "Ben bir gizli hazine idim, bilinmek istedim ve halkı yarattım." diyen Cenâb-ı Allâh'ın cemâline bir ayna olarak yarattığı en güzel insandır.¹ Yine Neccârzâde Rızâ'nın:

Hak budur mülk-i melâhatda nazîr olmaz saña
"Ahsen-i takvîm"den cânâ cemâliñdir garaž

Neccârzâde Rızâ, D,22

beytinde belirttiği gibi; "Hakikaten biz insanı en güzel biçimde yarattık."² âyetine mazhar olan en güzel insandır. O'nun ahlâkı ve fizikî görünüşünde "ahsen-i takvîm" âyeti en güzel örneğini bulmuştur.

Cenâb-ı Hakk'a "ev ednâ" makâmında yaklaşarak, kemâl derecelerinin en yücesine erişen Hz.Peygamber'in cemâli de ancak "ahseni'l-hüsnâ" yâni en güzelden daha güzel sıfatıyla tarif edilirken; O'nun bütün kâinâtın yegâne güzelliği olduğu dile getirilir:

Cemâlin ahseni'l-hüsnâ kemâlin sırr-ı "ev ednâ"
Kitâb-ı mümkünâta hüsn ü ânsın yâ Resûla'llâh

Osman Kemâlî, DKAS,34

¹ Cezmî, NM 1,5^a; Nazîm,D,177.

² Ve't-Tîn, 95/4.

Yüce Peygamber'in; henüz hiç bir şey yaratılmadan önce Cenâb-ı Allâh'ın kudretiyle en mükemmel biçimde resmedilen güzelliği öylesine ilâhî bir nakıştır ki beşer onu hayâl etmekten dahi âcizdir:

Çün ezel ressam-ı kudret yazdı hüsnüñ ber-kemâl
Sun'-ı nakşıdur irişmez aña hiç vehm ü hayâl

Muhibbî, D,44

Böylesine benzersiz, sanatkârâne nakış, insanoğlu yaratıldığından beri başka hiç kimseye nasîb olmamıştır:

Çekmemişdür böyle bir nakş-ı bedî'-i bî-misâl
Olalı İsm-i muşavvir âdemüñ şüret-geri

Cevrî, D, 44

H.z.Peygamber, Rûhî-i Bağdâdî'nin na'tında güzelliklerin en mükemmel ve en son şeklini toplayarak güzellik alâmetlerini yücelten, güzellik âyetleriyle yazılmış bir Kur'ân-ı Kerîm'e benzetilir.¹ Diğer yandan Zâtî, Resûlul-lâh'ın son peygamber oluşu gibi, O'nun Mushaf'a benzetilen güzel yüzünde güzelliğin hatm olduğunu, bittiğini dile getirir:

Ey hâtem-i mecmû'-ı nebî mehbit-i Kur'ân
Hatm olmuş idi Mushaf-ı hüsnünde melâhat

Zâtî, NM 1,21^a

Böyle ezelden ebede uzanan bir güzelliği barındıran Mekke ve Medine, cennetin kışkandığı bir yer olmuştur.² İnsan güzelliğinin timsâli olan Hz.Yusuf da Yüce Peygamber'in eşsiz, benzersiz güzelliği yanında gölgede kalmıştır. Divan edebiyatında sevgilinin güzellikte ikinci Yusuf olduğu söylenirken; Hz.Muhammed'in yanında Yusuf AS ikinciliğe düşer.³ Zîrâ Cenâb-ı Hakk'ın Hz.Peygamber'e bağışladığı maddî ve

¹ Rûhî-i Bağdâdî, K,82.

² Şeyhülislâm Yahyâ, D,67.

³ Karamanlı Nizâmî,D, 75.

mânevî güzellikler öylesine boldur ki, O'nun her bir bakışına bin Yusuf kul olur.¹ Ya da Yüce Peygamber'in paha biçilmez güzelliğinin yanında Yusuf, bedeli ödenerek alınmış bir köledir.² Yusuf, neticede ancak Mısır'a sultan olmuştur; ama Hz.Peygamber sonsuz güzellik ülkesinin şâhidir.³ Bütün bu mukâyeselere dâir enteresan bir örneği Zâtî'nin na'tında buluyoruz. Şâir, Hz.Peygamber'in güzelliğinin övgüsünü hüsn-i hatta yakışır biçimde yazmak için Yusuf'un çene çukurunun hokka olmasını uygun görür:

Yazmağışün hüsn-i haţţâne cemâlũn vaşfını
Yūsuf'ũñ çāh-ı zenaħdānı revā olsa devāt

Zâtî, NM 1,20^a

Hz.Muhammed'in güzelliği dile getirilirken adından söz edilen bir diğer peygamber de Hz.İbrâhîm'dir. Nev'î, cömertlik ve bereket sembolü Halil İbrâhîm sofrasının Hz. Peygamber'in güzelliğiyle lezzet bulduğunu ifâde ederken; güzellik karşılığında kullandığı melâhat ve melîh kelimelerinin aynı zamanda tuzluluk, tuzlu mânâlarını da kastederek tevriye san'atına yer verir.⁴

Kemâl Ümmî, Hz.Peygamber'in eşsiz güzelliğinin güneşten daha parlak, aydan daha aydınlık olduğunu belirtir ve O'nun sürme, kına gibi sun'î güzellik vâsıtalarına hiç ihtiyâcı olmadığını söyler.⁵

Bunlar dışında Yüce Peygamber'in güzelliği; hudutsuz bir ülke, güneş veyâ gül bahçesine benzetilmişse de,⁶ bu teşbihler buraya kadar verdiğimiz örneklerin yanında çok sönük kalmaktadır.Bu itibarla, neticede;şâirlerin Hz.Peygamber'in eşsiz güzelliğine denk teşbih unsurları bulamayıp,düşünce ve hislerini mukâyese yoluyla ifâde ettikleri kanaatindeyiz.

¹ Şeyyad Hamza, ŞHBM, 14.

² Şeyh Gâlib, HA,2^b.

³ Rûhî-i Bağdâdî, K, 82.

⁴ Nev'î, NM 1, 89^b.

⁵ Kemâl Ümmî, D, 7^b.

⁶ Şeyhoğlu Mustafa,HN,134;Garîbî,D,4;Osman Kemâlî,DKAS,33.

5.2. S A Ç (Ferhâl, Gîsû, Kâkül, Mûy, Perçem, Tur-
ra, Zülf) :

Saç; divan edebiyatında sevgiliye âit güzellik un-
suru olarak şekil, renk ve koku itibariyle, çok zengin ta-
hayyül, tasavvur ve teşbihlerle ele alınır. Na'tlarda da
Hz.Muhammed'in diğer fizikî unsurları yanında, saçının ö-
nemli yer tuttuğunu görüyoruz.

Hz.Peygamber'in saçının dalgalı ve siyah olduğuna
dâir bilgiler Şemâil-i Şerîfe'de belirtilmiştir.¹ Dîvan
edebiyatında da on sekizinci asır şâiri Nedîm'e gelinceye
kadar sevgilinin saçı umumiyetle siyah ve dalgalı olarak
telakkî edilir. Bu bakımdan na'tlardaki Hz.Peygamber'in
saçıyla ilgili tasavvur ve teşbihler; klasik şiirimizdeki
saç unsurunun işlenilmesinde ele alınan benzetmelerle uy-
gunluk gösterir.

Yüce Peygamber'in saçları; anber-şemîm, anber-bûy,
anber-feşân, ham-be-ham, mergûl ve çîn gibi sıfatlar ve
renk, şekil, koku yönünden aşağıda belirttiğimiz benzetme-
lerle anlatılırken, O'nun "mübarek saçları" için kullanı-
lan bu edebî benzetmelerin, dînî ve özellikle Kur'ânî un-
surlarla bütünleştiğini görürüz. Ancak yine de Hz.Yûsuf'u
gölgede bırakacak güzelliğe sahip olan Hz.Muhammed'in sa-
çını anlatmaya bütün bunların kâfî gelmediği düşünülür.On
beşinci asrın gazel şâiri Necâtî, O'nun saçını tarif ede-
bilmek arzusuyla vücudunun hayâl olmasına rağmen; saçını
kıl kadar anlatamadığını söyler:

İdemedüm ser-i gîsûnı kıl kadar ta'rif

Bu ârzüda vücūdum hakikat oldu hayâl

Necâtî,D,19

¹ Et-Tirmizî İmâm Ebû İsâ Muhammed, Şemâil-i Şerîfe, Ter:
Hüsâmeddin En-Nakşibendî, Sad.: Mehmet Sadık Aydın, İst.,
1976, C.I, s. 10, 51, 74, 75.

Bu da tabiîdir. Zira, maddî ve manevî bütün güzel-likleri kendisinde toplayan Peygamberler Sultanı'nın saçı öyle bir değere sahiptir ki; dünyâda yüz bin tane Çin ülkesinin vergisi O'nun saçının bir tek telinin bedelini karşılayamaz:

Şak budur ey hâce-i hüsn ü bahâ olmaz bahâ
Turranuñ bir müyına yüz biñ harâc-ı mülk-i Çin

Zâtî, NM 1,22^a

Veyâ cennette eğer Hz.Peygamber'in saçının küçük bir parçası, tek bir tüyü mezâda çıkarılacak olsa cennet hazineleri yetmez, hazinedârı iflas eder:

Hâzin-i cennet olur hüccet-i iflâs be-kef
Kem-terin müyın iderlerse bihişt içre mezâd

Nâbî, D, 8

Nâbî'nin bu beytindeki kıl (müy) ile Hz.Peygamber'in sakalının kasedilmesi de muhtemeldir. Zira sakal-ı şerîfin muhafazası bir gelenektir. Ancak sakalı ile ilgili başka örneğe rastlayamadığımız için burada ele almayı uygun buluyoruz.

Şâirler, özellikle Necâtî'nin beytinde görüldüğü gibi, Hz.Peygamber'in paha biçilmez değerdeki saçlarını tariften âciz kaldıklarını ifade etmekle birlikte Habîbullah'ın saçını anlatmaktan kendilerini alamamışlar ve aşağıda koku, şekil ve renk yönüyle sıraladığımız benzetmelerden faydalanmışlardır.

a. Saç-Gül, Reyhân, Sünbül, Sünbül-i Fîrdevs, Anber, Misk :

Bütün çiçek ve koku maddeleri ile Hz.Peygamber'in saçı arasındaki münasebet birinci derecede kokuya dayanır. Ayrıca bazıları şekil, bazıları da renk yönüyle saçla ilgilidir. Cenâb-ı Hak, sünbülü Peygamber'in saçlarına bir misâl olsun diye yaratmıştır.¹ Ancak Hz.Peygamber'in cennet

¹ Cinânî, NM 1,11^b.

güllü olan yanakları gibi; sünbül saçları da ebediyyen tazeliğini korur, solmaz.¹ En parlak inciler O'nun dişlerinin üftâdesi, sabah rüzgarı ise sünbül saçlarının âşüftesidir.² Ilık ve latif bir rüzgar olan sabâ, Hz.Peygamber'in saçının kokusunu anbere, güle, reyhana taşır; dolayısıyla bunların güzel kokularının kaynağı Yüce Peygamber'in saçlarıdır.³ Hz.Peygamber'in gönüllere ferahlık veren anber kokulu kâkülü, üzerine misk saçılmış cennet sünbülüne benzer:

Kâkül-i anber-şemimün hoş-şafâ-yı dil-güşâ
Sümbül-i firdevse beñzer kim saçılmışdur zübât

Hâşimî, NM 1,99^a.

b. Saç-Zencîr, Halka, Akd :

Şekille ilgili bu teşbihler Hz.Peygamber'in saçının dalgalı olması itibariyle ele alınır ve bu benzetmelerin üçünde de saç bir bağ vazifesi görür.

Sabır ülkesi yağmalanan Resûlullâh âşıklarının aklını, Hz.Peygamber'in kıvrım kıvrım saçları zincire çeker.⁴

O'nun saçının halkasına aşk âhûları bağlıdır.⁵ Burada âhû ile saçın kokusu olan misk de hatıra gelir.

Saçın akd, yani düğüme teşbihini ise Cem Sultan'ın na'tında görüyoruz. Burada Hz.Peygamber'in saçının kıvrımından oluşan düğüm, bütün kâinâtı belli bir nizâma koyacak kadar geniş bir muhtevâda ele alınır. Zira Hz.Muhammed'in tebliğ ettiği İslâm dini; yalnızca insanın maddî ve manevî hayatını, ibadetlerini düzenlemekle kalmamış; aynı zamanda toplum hayatını, daha başka bir deyişle bütün dünya hayatını belli bir nizâma koymuştur. Bu muazzam intizam da Hz.

¹ Yenişehirli Belîğ, D,2.

² Yahyâ Bey, D,21.

³ Osman Kemâlî, DKAS,19.

⁴ Azîz, NM 3, 17^a.

⁵ Esrâr Dede, D,3.

Peygamber'le düğümlenmiştir, çünkü O son peygamberdir. O olmasaydı, kâinât da nizâmını bulamazdı düşüncesinden hareketle işlenen bu muhtevanın Yüce Peygamber'in saçının büklümünde bir düğümle sonuca ulaştığı ifâde edilir:

‘Älem nizâm bulmaz idi intizâm-ı nazm
‘Akd itmeseydi turrası çini Muhammed'üñ

Cem Sultan, SC,77

c. Saç-Cim, Dal, Lâm :

Sevgilinin boy, saç, kaş, göz, ağız gibi güzellik unsurları için eski alfabemizdeki harfler birer teşbih unsuru olmuş; bazen de bu harflerin oluşturduğu kelimeler vasıtasıyla sevgili ile ilgili mefhumlara işâret edilmiştir.¹ Dîvan şâirleri saç için de cim, dal, lâm gibi harfleri saçın kıvrım kıvrım oluşundan hareketle ele alırlar.

H.z.Peygamber'in saçının büklümü de cim harfine benzetilirken, bu cimin Cenâb-ı Hakk'ın cemâl ve celâl sıfatlarının ilk harfi olduğu belirtilir:

Mergül-i çin-i perçemi cîm-i cemâldür
Sadr-ı celâle turrası cîmi Muhammed'üñ

Cem Sultan,SC,80

Yine O'nun gözü sad, ağız mim ve saç da dal harfine delâlet eder. Bu üç harf birleşince Allah'ın bir sıfatı ve bir âyet² olan SAMED kelimesi ortaya çıkar. Böylece O'nun Hakk'ın Resûl'ü olduğuna işâret edilirken; Rûşenî, dilinden bir an bile Samed zikrini eksik etmediğini söyleyerek Samed'in dâim ve bâkî mânâlarını da hatırlatır:

Sad ‘aynuñ mîm ağzuñ dâl zülfüñ görelî
Yâ Nebî gitmez dilümden bir nefes zikr-i "Şamed"
Rûşenî, D,100^a

¹ Daha geniş bilgi için bkz.Âmil Çelebioğlu,"Harflere Dâir",
Millî Kültür D.,C.II,S.1,Haziran, 1980,s.62-65.

² İhlâs, 112/2.

Na'tlarda harflerden saçla ilgili olarak en çok lâ-
mın kullanıldığını görüyoruz. Hz.Peygamber'in boyu elif,
saçı lâm, ağzı da mim harfine benzetilir. Üçü bir araya
gelince Kur'ân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaadan olan "elif
lâm mîm"¹ âyeti karşımıza çıkar. Bu remiz Kur'ân'da altı
sûrenin başında yer alır. Karamanlı Nizâmî, buna işâretle,
Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetin her geçtiği yerde Hz.Peygamber'in
boyuna, saçına ve ağzına işâret ettiğini söyler:

Ḳaddüfîle zülf ü ağzuña eyler işâreti
Kur'ân'da her ne yirde "elif lâm u mîm" ola

Karamanlı Nizâmî, D,75

Saçlar yüzün iki yanından sarkar. Dolayısıyla yüzün
iki tarafında iki lâm harfi yer almış olur. Saçın renk yönünden
teşbih edildiği gece mânâsına gelen leyl kelimesinde de iki lâm harfi vardır. Böylece hem renk, hem harfleri
itibariyle leyl ile saç arasında bir münâsebet kurulur. Ancak bu her
hangi bir gece değil, Kur'ân-ı Kerîm'de hem bir sûre adı, hem de âyet olan; Allah'ın Resûlü için kasem ettiği
geceye, yani "Ve'l-leyl"² delâlet eder:³

"Ve'l-leyl" içinde yazılı lâmını kıldı dâl
Şol iki zülfüne senün ey Hâdî-i Hüdâ

Hayretî,D,5

Hız.Peygamber'in saçları Taşlıcalı Yahyâ'nın bir beytinde yine "Ve'l-leyl"e benzetilirken, yüzünün de bu iki karanlığın ortasındaki İslâm nûru olduğu belirtilir.⁴

ç. Saç-Kâşâne:

Fuzûlî'nin

"Âşiyân-ı murg-ı dil zülf-i perîşânundadır
Handa olsam ey perî gönlüm senün yanundadır"

D,209

¹ Bkz.Âyetler Bölümü.

² Ve'l-leyl,92/1; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

³ Aynı muhtevâda bir başka örnek için bkz.Celîlî,NM 1,10^b.

⁴ Yahyâ Bey, YZ,7.

meşhur beytindeki saç-yuva münâsebeti açıktır. Neccârzâde Rızâ'nın na'tında ise Hz.Peygamber'in saçı Leylâ'nın köşkünün bulunduğu yerdir. Leylâ'nın âşıkı olan Mecnûn'un evi de gönül hânesidir. Gerçekte âşığın gönlü sevgiliden ayrı olmayacağına göre Hz.Peygamber'in saçı Rızâ'nın bu beytinde hem Leylâ'nın köşkünü, hem de âşıkların gönüllerini barındırır:

Göñül Kays-ı mahabbet hânesidir yâ Resûla'llâh
Saçın Leylâ'sının kâşânesidir yâ Resûla'llâh

Neccârzâde Rızâ,D,192

Bu beyitle birlikte; "Mü'minin kalbi, Allah'ın evidir." hadisi ve edebiyatımızda sevgilinin semtinin, evinin, hatta eşiğinin bile Ka'be gibi kutsal sayılması da akla gelmelidir.

d. Saç-Kisve-i Ka'be, Kisve-i Beyt-i Hudâ :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in yüzü Ka'be, ağzı zemzem, beni hacere'l-esved olarak ele alınırken; saç da Ka'be'nin siyah örtüsüne benzetilir:

Kisve vü seng-i siyâh-ı Ka'be'den ey Nûr-ı Hak
Ârızında ol iki gisû vü hâliñdir seniñ

Nazîm, D,216

Na't şâirimiz Nazîm bir başka na'tinde, yine aynı teşbihi işlerken Ka'be ile ilgili diğer unsurlara yer vermez; yanaklarını "Ve's-şems ü ve'd-duhâ" âyetine,¹ alnını da Mirâc gecesini ayına benzettiği Hz.Peygamber'in saçının Allah'ın evinin örtüsü olduğunu ifade eder. Yüzün iki yanındaki saç, yukarıdaki beyitte olduğu gibi, Ka'be örtüsünün açılarak iki yana toplanmasını hatırlatır:

¹ Ve's-Şems, 91/1; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

‘Arızı "Şems ü Duḥā" cebhesi māh-ı isrā
Kisve-i beyt-i Hudā iki mübārek gīsū

Nazîm, D,231

Böyle mukaddes bir teşbihle ele alınan Hz.Peygamber'in saçının mübarek sıfatıyla belirtilmesi de; fem-i saâdet tabirinde olduğu gibi, Peygamber'in fizikî unsurlarının yüceltilmesine yönelik bir özelliktir.

e. Saç-Zıll-ı İlâhî :

Saçın gölgeye teşbihi renk yönüyledir. Yüz güneş olunca, ışıkla birlikte gölgenin bulunması nasıl tabii bir hadise ise; yüzü çevreleyen saçlar da gölge olur. Hz. Peygamber'in saçı Nesîmî'nin bir na'tında zıll-ı İlâhî, yani Allah'ın gölgesi olarak ele alınır. Her türlü cisim ve mekândan münezzeḥ olan Allah'ın gölgesi elbette yoktur. Ancak bu terkip mecâzî anlamda kullanılır. Şâir bunu söyledikten hemen sonra Hz.Peygamber'in yanağı için "Allahu nûru's-semâvâti ve'l-arz" âyetini¹ zikreder. Neticede nûrun gölgesinin, yine nûr olacağını düşünerek Hz.Peygamber'in saçına da nûrdur demek hatalı olmaz kanaatindeyiz:

Ey saçun zıll-ı İlâhî v'ey ruḥun "Allāhu nûr"
Ravzanun servi boyundur 'indehâ cennât u hûr

Nesîmî, D,43

f. Saç-Nûr-ı Siyâh :

Hız.Peygamber bütünüyle bir nûr olunca,² saç da nûr-ı siyâhtır ve O'nun yine bir nûr olan yüzü için peçedir. Nazîm'in bu muhtevâdaki beytinde saç; nûr-ı siyâh ve bürka (peçe) ikili teşbihiyle ele alınır:

¹ Nûr, 24/35. Ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

² Bkz. Hz.Peygamber'in İsimleri, NÛR.

Olsa gīsū ile 'izārı müberka¹
Nūr-ı siyāhidur cemāline bürka¹
 Nazîm, D,186²

g. Saç-Mesâ :

Edebiyatımızda saç siyahtır, dolayısıyla akşamdır veyâ gecedir. Hz.Peygamber'in saçı için de akşam teşbihî kullanılırken; alını dolunaya, kaşları hilâle, yüzü de sabaha benzetilir, ya da O'nun alını, kaşları, yüzü ve saçı bunların âdetâ bir örneği olur:

Alnuñ kaşuñ nümüzedür bedr ile hilâl
Zülf ü ruhuñ nümünesidür şubh ile mesâ
 Karamanlı Nizâmî,D,75

ğ. Saç-Leyletü'l-Kadr ü Berât, Şeb-i Kadr, Şeb-i
 Mi'râc :

Hız.Peygamber'in saçının akşama veyâ geceye benzetildiğini önceki maddede anlatmıştık. Ancak O'nun saçı Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olmaya başladığı mübarek Kadir gecesidir,³ peygamberliğinin bildirildiği Berât gecesidir.O'nun bir nûrdan oluşan bedeninin her bir zerresi bir güneş ve ay, anber kokulu saçları da bu kutlu gecelerdir:

Şüret-i envâruñuñ her zerresi şems ü kamer
Turra-i 'anber-feşânuñ Leyletü'l-Kadr ü Berât
 Nesîmî,D,42

¹ Nazîm'in matbû divanında ikinci mısra "Nûr-ı siyâh ider. .." şeklindedir. Vezin ve mânâ yönünden mısraı yukarıdaki şekilde aldık.

² Bir başka örnek için bkz. Nazîm, D,209.

³ Şeyhî, HŞ,19, ayrıca bkz. BOY.

Zâtî, aynı münâsebeti ele alırken, Kadir gecesinin Hz.Peygamber'in saçına bir siyah-bende olduğunu söyleyerek, tevriye ile hem siyah bir bağ, hem de siyâhî köle mânâlarını düşündürür.¹ Şeyhülislam Yahyâ da Yüce Peygamber'in saçının Kadir gecesini, yüzündeki benin ise Mirâc gecesini olduğunu ifâde eder.²

Hz.Peygamber'in yanağı peygamberlik bağında bir gül, Mirâc gecesine benzetilen saçları da bu bahçedeki sünbüldür. Saçın sünbül ve Şeb-i Mi'râc ikili teşbihinin örneğini on altıncı asır şâirlerinden Revânî'de görüyoruz:

Nübüvvet bâğının haddi gülidür

Şeb-i Mi'râc anuñ sünbülidür

Revânî, NM 1,24^b

h. Saç-Sûre-i Ve'l-Leyl :

"Ve'l-Leyl Sûresi" Allah'ın Hz.Peygamber için geceye yemin ettiği "Ve'l-Leyl" âyeti³ ile başlar. Saç ile gece münâsebeti yönünden bu sûreden bahsedilirken; yine bir sûre adı ve ilk âyeti olan "Ve'd-Duhâ",⁴ yani Cenâb-ı Hak'ın Habîb'i için kuşluk vakti güneşine olan yemini de ele alınır. Kemal Paşazâde, Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetlerin geçtiği her yerde, Allâh'ın, Yüce Elçisi'nin saç ve yüzü için yemin ettiğini ifâde eder:

Kur'ân içinde "leyl u duhâ" anduğu Hudâ

Ya'ni ki rûy u mûyuna ider senün kasem

Kemâl Paşazâde, YZ,36

¹ Zâtî, NM 1, 20^a.

² Şeyhülislam Yahyâ, D,67; ayrıca bkz. BEN.

³ Bkz. Âyetler Bölümü, Ve'l-Leyl, 92/1.

⁴ Bkz. Âyetler Bölümü, Ve'd-Duhâ, 93/1.

Şîrî, Dânişî ve Ayıntaplı Aynî gibi şâirler bu âyetleri Hz.Peygamber'in saçının ve yüzünün mânâsı veyâ tefsîri olarak ele alırlar.¹ Garîbî ise "Ve'l-Leyl Sûresi"nin sebeb-i nüzûlünü O'nun kokulu saçlarına bağlar:

"Sûre-i Ve'l-leyl" gelmiş müy-ı 'anber-būyuña
Sîne-i sāfın "elem neşrah" cemâliñ "Ve'd-đuhâ"

Garîbî,D,4

"Ve'l-Leyl" âyeti ile Hz.Peygamber'in saçı arasındaki bir diğer münasebet de; saç ve lam harfinin benzerliğinde konu edildiği gibi, Peygamber'in yüzünün iki yanındaki saçların iki lâm olması, âyette de iki lâm harfinin mevcudiyetidir.

1. Saç- ² ³ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى الرَّحْمَنِ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى . إِنَّ هَدْيَنَا السَّبِيلَ .

Bu âyetlerle Hz.Peygamber'in saçı arasındaki ilgiye Nesîmî'nin iki na'tında rastlıyoruz. İlk âyet ile "sı-rât-ı müstakîm" denilen doğru yola işâret edilirken, bu âyetin Hz.Peygamber'in saçının bir benzeri veyâ sıfatı olduğu ifâde edilir. İkinci âyetle de Cenâb-ı Hakk'ın emir ve hükmünün bütün arşı kapladığı gibi, saçların da insanın en üst noktası olan başını örtmesinden hareketle Hz.Peygamber'in saçı ile bu âyet bir araya getirilir:

Saçınıñ vasfı durur . إِنَّ هَدْيَنَا السَّبِيلَ .

وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى الرَّحْمَنِ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

Nesîmî,D,43

Neticede görülüyor ki na'tlarda Hz.Peygamber'in saçıyla ilgili oldukça zengin hayal ve teşbih unsurlarına yer verilmiştir. Divan şiirinde sevgilinin saçının; yılan, timsah, akrep, haç, zünnar, günah, küfür, kâfiristân,

¹ Bkz.Âyetler Bölümü,Ve'l-leyl, 92/1; ayrıca YÜZ.

² El-İnsan, 76/3; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

³ Tâhâ, 20/4-5; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

kâfir, cadı, hırsız gibi menfî sayılan tasavvurlarının Hz. Peygamber'in saçları için söz konusu olması zaten düşünülemez. Aksine O'nun saçları; cennet sümbülü, kâinatı nizâma koyan düğüm, Cenâb-ı Hakk'ın cemâl sıfatındaki cim, Samed sıfatındaki dal veyâ Ve'l-Leyl âyetindeki iki lam harfi, Allah'ın gölgesi, Kadir ve Berât geceleri ile Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı âyetlere teşbih edilmiştir.

5.3. A L I N (Cebîn, Pişânî) :

Hz.Peygamber'in alını; na'tlarda nûr sıfatıyla birlikte ve güneş, ay, meşale gibi etrafını aydınlatan, ışık, saçan, yol gösteren nesnelere teşbihle ele alınır."Allah'ın ilk yarattığı benim nûrumdur." hadisinde¹ belirtilen Nûr-ı Muhammedî'nin, Hz.Peygamber'in alnında görüldüğü ve bu nûrun ilk insan ve ilk peygamber olan Hz.Adem'den başlayarak bütün peygamberlerin alnında taşınıp; nihayet Hz. Peygamber'in babası Abdullah'tan annesi Âmine'ye geçerek tekrar Yüce Peygamber'e intikal ettiği telakkisine yer verilir.² İffet Bursevî, bu inanışa dayanarak, Cenâb-ı Hakk'ın gizli bir hazine olan zâtının,³ Hz.Peygamber'in alnında beliren Nûr-ı Muhammedî ile tecellî ettiğini ifâde ederken; Yüce Peygamber'in yüzünün de vahdetin görüldüğü bir ayna⁴ olduğunu beyan eder:

Kıldı envâr-ı cebîninden tecellî zât-ı Hak
'Âleme mir'ât-ı vahdetdir cemâl-i Mustafâ

İffet Bursevî, D,32

¹ Bkz. Hadisler Bölümü.

² Bilgi için bkz.:Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet, Ter.: Ömer Rızâ Doğrul, İst., 1978, C.III, s.166; Mustafa Erkan, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr), İnceleme-Metin C.I, A.Ü. S.B.E. Ank., 1986, Yayınlanmamış D.T., s.24-287.

³ Bkz. Hadisler Bölümü.

⁴ Bkz. YÜZ.

H.z.Peygamber, alnının meşaleye teşbih edildiği örneklerde olduğu gibi, bir hidâyet rehberi, Hak yolunun yolcularına bir delil, yani yol göstericidir. O'nun Hâdî ismi bu sıfatlarına işâret eder. Yolcuya ışık fazıdır. Bu hidâyet ışığı da Habîbullâh'ın alnında açıkça görülen nûr; yani bizzat Hak'ın nûrudur:

Hâdî-i sâlikân-ı tarîk-ı hüdâ O'dur
Nûr-ı mübîn-i cebhesi nûr-ı Hüdâ imiş

Rızâyî, NM 1,27^b

Nûrun maddî tezahürleri başta güneş ve ay olmak üzere diğer ışık vasıtalarıdır. Bu sebeple H.z.Peygamber'in alnının güneş, ay ve meşaleye teşbihlerle anlatıldığını görüyoruz:

a. Alın-Güneş, Şems-i Duhâ, Sûre-i Ve'd-Duhâ :

Yüce Peygamber'in alnı parlaklık, nûr ve ışık saçması yönünden ele alınırken, kâinâtın en büyük ışık kaynağı olan güneşe benzetilir. Ancak bazen de güneşin O'nun nûrlu alnı yanında sönük kaldığını; âb-ı hayâtın H.z.Peygamber'in ağzına, hilâlin kaşına kul olduğu gibi, güneşin de alnına kul olduğu belirtilir:

Güneş alnına vü kaşına hilâl
Kul oldu ağzı yarına zülâl

Mesûd bin Ahmed, SN,10

Şems-i duhâ, güneşin parlayıp yükselmeye başladığı kuşluk zamanındaki halidir. Bu vakitte artık güneş haşmetli, parlak ve ışık saçan asıl şekliyle görülür. H.z.Peygamber'in alnı bu sebeple şems-i duhâya benzetilirken, kaşı güneşin ufukta çizdiği bir günlük yaya, boyu da dünyânın merkezinden geçerek semâ eksenini dik açıyla kestiği varsayılan çizgiye benzetilir.¹

¹ Bkz. Karamanlı Nizâmî, D,75; ayrıca KAŞ.

Diğer taraftan "Ve'd-Duhâ"¹ hem bir sûre adı, hem de bu sûrenin ilk âyetidir. Ancak bu âyette doğrudan kuşluk zamanı güneşine işâret edilmez. Burada Cenâb-ı Hak'ın kâsem ettiği duhâ; hakikat güneşinin Hz.Muhammed'in ufkundan doğarak küfür karanlığını yok edip, hidâyet nûrlarını yaymasıdır. Bu sebeple kendisi aslen bir nûr olan Hz.Peygamber'in alnı ile "Ve'd-Duhâ", yüzü ile de "Ve's-Şems" sûreleri arasında ilgi kurulur:

Yüzün çerâğı ile cebînüñdür delîl

Ey nûr-ı pâk "Sûre-i Ve's-Şems ü Ve'd-Duhâ"

Hayretî, D,5

b. Alın-Bedr, Mâh-ı İsrâ, Meh,Hilâl :

Hız.Peygamber'in alnı bir nûr olunca, yalnızca güneş teşbihiyle kalınmaz; geceyi aydınlatan ay da bir benzetme unsuru olur. Alnı ve kaşı birlikte ele alınınca alnı dolunay, kaşı da hilal olarak telakkî edilir. Bu benzetmeler yüzünün sabaha, saçının da akşama bir örnek olduğu düşüncesiyle tamamlanır.²

Na't gâiri Nazîm, Yüce Peygamber'in saçını Ka'be'nin siyah örtüsüne, yanağını "Ve's-Şems ü Ve'd-Duhâ" âyetine benzetirken, alnının da Mirâc gecesi ayı, yani mâh-ı isrâ olduğunu ifâde eder.³ Hâşimî'nin na'tında ise alın, yüz ve yüzdeki ayva tüyleri olan hat bir arada alınır ve Hz.Peygamber'in alnı aya teşbih edilir. Ancak beyit iyice tahlil edilince buradaki ayın hilâl şeklinde olduğu görülür:

Meh cebînüñ gurra-i ser-levha-i 'arş-ı berîn

Gün yüzün "Ve's-Şems" ü hattun âyet-i "Ve'l-Âdiyât"

Hâşimî, NM 1, 99^a

¹ Bkz.Âyetler Bölümü.

² Karamanlı Nizâmî, D,75; ayrıca bkz. SAÇ.

³ Bkz. SAÇ.

Şâir, Hz.Peygamber'in alnını yüce arşın parlak başlığı olan aya benzetirken; gurranın ayın ilk günü mânâsına da gelmesi, öte yandan arş kelimesinin başlığının, yani ilk harfi olan ayının da hilâl şeklinde yazılması dolayısıyla ayın hilâl durumuna işâret edildiğini düşünmek daha doğru olur.

Rızâyî'nin na'tında Hz.Peygamber'in alını ile hilâl münâsebeti önceki teşbihlerden oldukça farklı olarak alın kırışığına dayanır. Yüce Peygamber'in alnındaki kırışık kurban bayramının hilâline benzetilirken, can da kurban olur:

Görinse mîş-i cān kurbān olur bismil-geh-i ğamda
Hilāl-i 'ıyd-ı adhādur meger kim çin-i pişānī

Rızâyî, NM 1,28^b

c. Alın-Meş'ale :

Hz.Peygamber'in alnının nûru, Hak yolunun yolcuları için bir meş'ale yani hidâyet rehberidir. Ganîzâde Nâdirî'nin na'tında tesbit ettiğimiz bu münâsebet oldukça geniş bir muhtevâ içinde ele alınır:

Meş'al-i nûr-ı cebînüñ sâlike yol gösterür
Kârbân-ı mümkünâta zât-ı pāküñdür delîl

Nâdirî, NM 1,91^a

Elektrikle aydınlanmanın mevcut olmadığı zamanlarda şehir içinde gezenlerin ellerinde fener taşımaları bir zarûret idi. Şehirler, hatta ülkeler arasında yolculuk yapan kervanlar da geceleri yol alırken meşale ile etraflarını aydınlatırlardı. İkinci mısradaki kârbân ile meşale bu bakımdan ilgilidir. Delîl de; hem bir tasavvuf tabiri olarak yol gösterici, rehber mânâsını taşır, hem de kandilleri yakmak için kullanılan muma denir. Ayrıca hacıla-

ra hac âdâbını öğreten, ziyaret yerlerini gösterenlere de delîl¹ denilir. Meş'al, sâlik, kârbân ve delîl münâsebetleri böylece açıklanınca, Hz.Peygamber'in alnındaki hidâyet nûrunun, küfür karanlığında kalmış olan insanların yolunu aydınlattığı ve ışiksiz yola çıkanın yolunu şaşırabileceği gibi, Hz.Peygamber'in tebliğ ettiği İslâmiyet nûrundan uzaklaşanların karanlıkta kalmaya mahkum olacağı fikri verilir.

5.4. K A Ş (Ebrû,Ebruvân) :

Edebiyatımızda kaş, tek başına veyâ göz, kirpik ve gamzeyle birlikte oldukça zengin teşbihlere konu olur. Na'tlarda Hz.Peygamber'in kaşları için bu benzetmelere ilâveten âyetlerin de ele alındığını görürüz. Bütün bu teşbihlerdeki münâsebet kaşın kavis şeklinde olmasına dayanır. Nitekim Hz.Peygamber'in gemâilinden bahseden eserlerde kaşlarının oldukça uzun, ince, kavisli ve birbirine bitişik zannedilecek kadar yakın olduğu belirtilir.² O'nun doğumu sırasında İran'daki Kısra sarayının yıkılması ve Ka'be'deki putların devrilmesi gibi mucizeler hüsn-i ta'lîlle kaşının şekline bağlanır:

Mekser-i kaşlarından tāk-ı Kısra

Yıkıldı cünbişinden Lât u 'Uzzâ

Sünbülzâde Vehbî, D,5

a. Kaş-Meh-i Nübüvvet, Mâh-ı Nev, Hilâl :

Hız.Peygamber'in kaşları, yay gibi kavisli şekline dolaylı hilâle benzetilirken, on yedinci asır şâirlerinden Cezmî'nin na'tında, alın bir imân güneşi, kaş da

¹ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3.bsk. İst.1983, C.I, s.422.

² Et-Tırmızı, Şemâil-i Şerîfe, s.22.

peygamberlik ayı olarak ele alınır. Buradaki meh-i nübüvvet terkinin Cinânî'nin na'tında¹ olduğu gibi mâh-ı nev seklinden hareketle yine hilâle işâret ettiğini düşünmek daha doğru olur kanaatindeyiz:

Tâbiğ-i vech-i pāk ü ebrûsu
Mîhr-i îmân meh-i nübüvvedür
Cezmî, NM 1,7^a

Kaş-hilâl münâsebetine dayanan diğer örneklerde alnın bir güneş² veyâ dolunay³ olması yanında, kaş açıkça hilâl teşbihiyle verilir. Bağdatlı Rûhî ise, güzellik ülkesinin (Mısır'ının) Yûsuf'u olarak nitelediği Hz.Peygamber'in yüzüne ay, kaşına da hilâl der:

Yûsuf-ı Mısır-ı cemâl meh yüzi kaşı hilâl
Menba'-ı âb-ı zülâl sallî ve sellim 'aleyh
Rûhî-i Bağdâdî, K,82

b. Kaş-Per-i Zıll-i Hümâ :

Hümâ gölgesinin düştüğü insana mutluluk ve ikbal getiren devlet kuşudur. On sekizinci asır na't şâirlerinden Neccârzâde Rıza, Hz.Peygamber'in kaşının şeklini hilâlâle benzetmeyi yeterli bulmaz, zira bu efsânevî devlet kuşunun gölgesindeki kanadı tasvir etmek gibi, O'nun kaşını da tarif etmek mümkün değildir:

Nice beñzer kaşın resm-i hilâle yâ Resûla'llâh
Per-i zıll-i Hümâ gelmez miğâle yâ Resûla'llâh
Neccârzâde Rızâ,D,159

¹ Cinânî, NM 1, 11b.

² Mes'ûd bin Ahmed, SN,10; ayrıca bkz. ALIN.

³ Karamanlı Nizâmî, D,75; ayrıca bkz. SAÇ.

c. Kaş-Kavs-i Nehâr :

Kavs-i nehâr, güneşin usturlap ile ölçülen bir günlük yayı, yani ufukta doğduğu yerden battığı yere kadar takip edebildiğimiz yarım daire şeklidir. Karamanlı Nizâmî, Hz.Peygamber'in kaşını güneşin çizdiği bu gündüz kav-sine benzetirken, bu astronomi tabirine alın-şems-i duhâ ve boy-hatt-ı istivâ¹ münâsebetlerini ilâve eder:

Kaşunla alnuñ ile boyuñdan kinâyedür
Kavs-i nehâr şems-i duhâ hatt-ı istivâ

Karamanlı Nizâmî, D,75

ç. Kaş-Kalem, Yay :

"Kalem kaşlı" dilimize yerleşmiş bir deyimdir. Hz. Peygamber'in kaşları da kaleme benzetilir. Ama bunun herhangi bir kalem değil de, "Nûn Ve'l-Kalem Sûresi"ndeki kaleme işâret ettiği belirtilir. Nazîm'in bu muhtevâdaki beytinde aynı zamanda kaşların "kâbe kavseyn" âyeti ile ilgisi verilirken, hem âyetin meâliyle hem de yâ edatıyla kaş için bir benzetme unsuru olan yaya işâret olunur:

"Ve'd-Duhâ" cârızı gîsü-yı latîfi "Ve'l-Leyl"
"Kâbe kavseyn" kalem kaşları yâ "Sûre-i Nûn"

Nazîm, D,229

d. Kaş-"Kâbe kavseyn" :

"Kâbe kavseyn"² âyeti, Mirâc gecesi Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'a iki yay miktarı yaklaştığını bildirir.

¹ Bkz. ALIN ve BOY.

² Necm, 53/9; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

H.z.Peygamber'in kaşlarının hem iki kavsi andıran yay gibi şekli, hem de birbirine bitişik zannedilecek kadar yakın olması sebebiyle bu âyet peygamber'in kaşları için bir benzetme unsuru olmuştur. Taşlıcalı Yahyâ Bey, "Kâbe kavseyn" âyetinin H.z.Peygamber'in iki bayram hilâline benzeyen kaşları için nâzil olduğunu söyler.¹ Zekâyî ise O'nun gözlerinin "Nûn Ve'l-Kalem" âyetine delîl, iki kaşının da "Kâbe Kavseyn" âyetine nişan olduğunu bildirir.² On altıncı asır şâirlerinden Revânî, Kaş-Haber münâsebetinde ele alındığı üzere, kaşın haber verme, işâretleşme lisanına dâhil olması özellikleriyle, H.z.Peygamber'in kaşlarında bizce malum olmayan hâletlere ve bunların "Kâbe Kavseyn" âyetine işâret ettiğine dikkat çeker. Nitekim Mirâc gecesinde sırlarına da yalnızca H.z.Peygamber vakıftır:

İki kaşında vardır nice hâlet
Kim eyler "Kâbe kavseyn"e işâret
Revânî, NM 1,24^b

e. Kaş-Sûre-i Nûn, "Nûn Ve'l-Kalem" :

Kur'ân-ı Kerîm'in altmış sekizinci sûresi "Nûn, Kalem, Nûn Ve'l-Kalem" isimlerini taşır. Sûrenin başındaki "Nûn" değişik mânâlarda tefsîr edilirken,³ harfin hokka veyâ çanak gibi yarım daire biçimi H.z.Peygamber'in gözü veyâ kaşı için bir teşbih unsuru olur. O'nun dudağı "Kevser", saçları "Ve'l-Leyl", yanağı da "Nâziât Sûresi" olarak ele alınırken kaşları da "Nûn Ve'l-Kalem" sûresi olur.⁴ Veyâ H.z.Peygamber "kün feyekûn" âyetiyle işâret edilen Cenâb-ı Hakk'ın kudret göğünün parlak güneşi, bir hilâle benzeyen kaşları da "Nûn Sûresi"dir:

¹ Yahyâ Bey, D,246.

² Zekâyî, D,7.

³ Bkz. Âyetler Bölümü, Kalem, 68/1.

⁴ Hâsimî, NM 1,99^a; ayrıca bkz. ilgili âyet.

Ey mihr-i münîr-i felek-i "kûn feyekûn"
Mâh-ı nev-i ebrûna didüm "Sûre-i Nûn"

Nazîm, D,191

f. Kaş-Mısra :

İki kaş yan yana yazılmış iki mısraa, yani bir beyte benzer. "Nûn Ve'l-Kalem" âyeti de müfessirlerce verilen yazı hokkası ve kalem mânâları dolayısıyla yazıyla ilgilidir. Bunlar bir araya gelince, Cenâb-ı Hakk'ın Hz.Peygamber'in iki mısraa benzeyen kaşlarını yaratmaktaki gâyesinin bu âyete üstü örtülü olarak işâret etmek olduğu düşünülür:

Mısra'-ı ebrûvânını yazdukda itdi kaşd
Üstâd-ı şun' ta'miye-i "nûn ve'l-kalem"

Azîz, NM 3,17^a

g. Kaş-"İnnâ fetehnâ" :

Fetih Sûresinin ilk âyeti¹ ile Hz.Peygamber'in ve tebliğ ettiği İslâm dininin muzafferiyeti müjdelendir.Âyetin başındaki "innâ fetehnâ" ibâresindeki iki nûn harfi dolayısıyla Nesîmî, Hz.Peygamber'in kaşlarıyla bir şekil münâsebeti kurmaktadır:

Kaşların "innâ fetehnâ" ey sıfâtuñ "kâf u sîn"
Ey boyuñ hemçü tebârek geldi "Sidre'l-Müntehâ"

Nesîmî, D,43

Nesîmî'nin bu beytinde Hz.Peygamber'in boyu Sidre-i Müntehâ'ya benzetilirken, sıfatlarınının da bir tarafta kaf harfiyle remzedilen Kur'ân-ı Kerîm'e ve diğer tarafta sîn harfiyle sembolleştirilen beşeriyetine uzandığı ifâde

¹ Bkz. Âyetler Bölümü, Fetih, 48/1.

edilmektedir. Kaşları da "innâ fetehnâ" âyetindeki iki nûn harfine benzetilmiş; dolayısıyla hem fizikî görünüş, hem de Allah'ın lutf ettiği sıfatlarla hiç bir insanın erişemeyeceği kudrete sahip olan Hz.Peygamber'in bu âyeti hatırlatan kaşlarıyla, âdetâ dininin ve ümmetinin kıyâmete kadar muzaffer olacağı müjdesi alınına yazılmıştır. Bu arada sancaklara Fetih Sûresi'nin yazılması, kaşların hilâle benzeyen şekliyle ilgili olarak, âyette de "açık bir fetih" denilmesi hatıra gelir.

ğ. Kaş-Med :

Kaşlar şekil yönüyle Arapça imlâdaki uzatma işâreti olan medde benzetilirken, bu meddin Kur'ân'daki besmeleye ait olduğu da belirtilir:

Halka-i gîsûsına ma'tûfu'l-âhuvân-ı 'aşk
Ebruvânı medd-i bismi'llâh-ı Furkân-ı hikem

Esrâr Dede, D,3

h. Kaş-Mihrâb :

Hız.Peygamber'in kaşları mihrâba benzetilirken yalnızca şekil benzerliği değil, aynı zamanda O'nun yüzünün Cenâb-ı Hakk'ın nûru ile aydınlandığından bahisle Allah'a ibâdet için mihrâba yöneldiğimiz gibi, Yüce Peygamber'in yüzüyle tevhîde işâret ettiği konu edilir. Kısaca ifâde etmek gerekirse, Hız.Peygamber'in yüzü Cenâb-ı Allâh'ın nûru itibariyle Hakk'ın bir tecellîsi olurken, kaşları da bu mânâyı kuvvetlendirir mâhiyette şeklen mihrâba benzetilir:

Cemâliñ nûr-ı Zât ile münevver yâ Resûla'llâh
Kaşın mihrâbına Allâhu Ekber yâ Resûla'llâh

Zekâyî, D,2

Son asrın Mevlevî şâirlerinden Ahmet Remzi Akyürek'in na'tında Hz.Peygamber'in kaşlarının tevhide işâret eden bir mihrâb olduğu daha açık bir şekilde verilir.Şöyle ki, Zekeriyâ s.s. kavmini tevhide davet etmiş, ancak O'na imân etmeyen halk, Hz.Zekeriyâ'yı testereyle şehit etmiştir. Ahmet Remzi Dede, Hz.Zekeriyâ'nın şehitlik mertebesine ulaşma şerefini Hz.Peygamber'in bir mihrâba benzeyen kaşlarına, yani tevhide yönelmesine bağlar:

Mihrâb-ı dü-ebraña teveccüh Zekeriyâ
Etmışdi ki nâm aldı şehîdân arasında

A.Ş.Akyürek,A.R.A. ve Şiirleri,37

Nitekim Zekeriyâ AS'ın kendisine ibâdetgâh olarak yüksek kapılı bir mihrâb yaptırdığı Kur'ân-ı Kerîm'de de belirtilir.¹ Beyitte bu mihrâba telmih vardır.

1. Kaş-Delîl-i Kavî :

Kaş-mihrab münâsebetinde olduğu gibi, Hz.Peygamber'in kaşları tevhid dini olan İslâmiyet'e işâret eden bir delildir. Nitekim Hâkânî'nin na'tında Peygamber'in kaşları "mâh-ı nev", yani hilâle benzetilirken, Arapça imlâda hilâl ve Allâh kelimelerinin aynı harfleri taşıması itibarıyla, O'nun kaşlarının insanlığı Cenâb-ı Hakk'ın yoluna davet eden yeterli bir delil olduğu ifâde edilir. Delîl, bir terim olarak, hacılara hac âdâbını öğreten, ziyaret yerlerini gösteren kişi, bir bakıma rehberdir. Hz.Peygamber'in kaşı da, mihrab yönümüz olan kibleyi , yani Kâbe'yi gösteren bir delildir:

Kaşlarınun olmasa mâh-ı nevi
Ka'be-i İslâm'a delîl-i kavî

Bâdiye-i şirke düşerdi beşer
Kible-i dîn bulmaz idi zîb ü fer

Hâkânî, NM 1,14^a

¹ Âl-ı İmrân,3/37,39.Ayrıca bkz.Ahmed Bîcân,Envâru'l-Âşîkîn,Haz.:Ahmet Kahraman,İst. (1973),C.II, s.342.

1. Kaş-Haber :

Düşünce veyâ hislerimizi ifâde etmek için bazan söze değil de, kaş-göz lisanına başvurduğumuz malumdur. Özellikle gizlice veyâ yalnızca îmâ ile belirteceğimiz hususlarda kaş; bir işâret verme, ya da haberleşme vasıtası olur. Hz.Peygamber'in kaşı da "kâbe kavseyn" okunu attığını haber vermektedir:

"Kâbe kavseyn" okın atduğun virür kaşı haber
Gösterür müjgânı tîr-i "kum fenzır" ez-kemîn
Şîrî, NM 1,35^a

Ancak beyit incelenince, Hz.Peygamber'in kaşının yalnızca işâret diliyle haber verdiğini düşünmek hatalı ve eksik olur. O'nun iki yaya benzetilen kaşları "kâbe kavseyn" okunu atmıştır. Bu âyet ise Yüce Peygamber'in, Mi'râc gecesi Allah'a "iki yay miktarı" yaklaştığını bildirir. Şemâ-il-i Şerîfe'de mevcut bilgilerden Peygamber'in kaşlarının âdetâ birbirine bitişik denecek kadar yakın olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla iki kaşının yakınlığı Cenâb-ı Hak'k'a iki yay miktarı yaklaştığını haber verir. Kaş-göz işâretlerinin gizlilik mânâsı taşıdığını düşündüğümüz zamanda, Mi'râc gecesinin sırlarına yalnızca Allah'la Resûlünün mahrem olduğu akla gelir. Beytin tamamı itibariyle hatırlanabilecek haberleşme ile ilgili kısmen uzak bir husus ise, eskiden üzerinde delikleri olan ve atıldığı zaman rüzgarla ses çıkaran, bundan faydalanılarak orduda haberleşmede kullanılan, "çavuş oku" tabir edilen bir ok çeşidinin bulunmasıdır.¹

¹ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I, s.339.

5.5. G Ö Z (Ayn, Basar, Çeşm, Dîde) :

Tesiri itibariyle önemli bir unsur olan göz hem edebiyatımızda, hem de folklorumuzda geniş bir muhtevâ ile ele alınır. Özellikle divan edebiyatında oldukça zengin tahayyül ve teşbihlere konu olan göz, na'atlarda Hz.Peygamber'in gözü olarak ele alınınca tesiri daha da artar ve edebî benzetmelerin yanında O'nun gözü âyetlerle ve mucizeleriyle anlatılır.

Şemâil-i Şerîfe'de Hz.Peygamber'in gözlerinin oldukça siyah ve kudret sürmesiyle sürmelenmiş olduğu belirtilir. Bu arada Hz.Peygamber'in; sürmenin gördüğü kuvvetlendirip, kirpikleri gürleştirdiği ifâdesiyle sürme çekmeyi tavsiye eden hadisi konu edilmiştir.¹ Na'atlarda Peygamber'in gözünün renginden bahsedilme den, yalnızca şekle dayalı teşbihlerle ele alındığını görüyoruz. Gözlerinin sürmeli oluşu ise, "mâ zâga'l-basar" âyetinin bir sürme olarak kabul edilmesiyle; ekhal, makhûl, mukahhal gibi sıfatlarla konu edilir. Yine bu âyet dolayısıyla Mi'râc gecesinde Cenâb-ı Hakk'ın en büyük âyetlerini gören Hz.Peygamber'in gözleri "çeşm-i Hak-bîn" terkiibiyle anlatılır.

a. Göz-Nergis :

Edebiyatımızda göz için en yaygın benzetme unsuru nergistir. Fakat Hz.Peygamber'in gözleri söz konusu olunca bu teşbihin yönü değiştirilerek, nergisin Peygamber'in gözlerine benzediği; zira Cenâb-ı Hakk'ın bu çiçeği Habîbi'nin gözlerini hatırlatmak için yarattığı konu edilir:

Nergis-i şehläyı gözün yâdına
Mihr-i cihân-tâbı yüzün yâdına

Cinânî, NM 1,11^b

¹ Et-Tırmızî, Şemâil-i Şerîfe, s.19,81-82.

b. Göz-Sad :

Dîvan edebiyatında sevgilinin fizikî unsurlarını harflerle ifâde ve bir kaç unsurun işâret ettiği harfler dolayısıyla bazı kelimelerin ortaya çıkarılması geleneği mevcuttur. Buna paralel olarak Hz.Peygamber'in gözü sad, ağzı mim, saçı da dal harflerine benzetilirken, neticede bunların terkibinden Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatı ve bir âyet olan "Samed" kelimesi çıkarılır ve böylece O'nun Hakk'ın Resûlü olduğuna dair açık bir delil ortaya konur.¹

c. Göz-"Mâ zâga'l-basar" :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in gözleri maddî olmaktan çok, Cenâb-ı Hakk'ı gören, Mi'râc gecesinin sırlarına vâkîf olan can gözleri olarak ele alınır. Bu görüşü doğrulamak için de "mâ zâga'l-basar"² âyeti bir delil olur. Bu âyetle Mi'râc hadisesinde Hz.Peygamber'in emr-i ilâhî'den başka hiç bir şeyin ötesine geçemediği Sidre-i Müntehâyı geçerek, Allah'a "kâbe kavseyn ev ednâ" makamında yaklaştığı ve Rabbi'nin en büyük âyetlerini müşâhede ettiği bildirilirken, gözlerinin yalnızca görmesi gerekenlere baktığı bildirilir. Bu sebeple âyet ya doğrudan Hz.Peygamber'in gözleri olarak ele alınır,³ ya da gözlerinin sürmesi olur:

Kuhl-ı "mâ zâga'l-basar" mahsûs-ı çeşm-i ekhali
Hâk-i pâyi sürme-i havrâ Habîb-i Kibriyâ

Nazîm,D,337

Mukahhal nergisinde kuhl-i "mâ zâg"
Dehânı goncasında büy-ı iblâg

Sünbülzâde Vehbî,D,5

¹ Dede Ömer Rûşenî,D,100^a; bkz.SAÇ.

² Necm, 53/17, ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

³ Bkz. ilgili âyet, Şeyhî, HŞ,20.

Yüce Peygamber'in gözleri bazen de bu âyetin sırrı¹ veyâ nûru olarak kabul edilir:

Nergis-i makhûl-i çeşmi nûr-ı "mâ zâga'l-başar"

Sadr-ı pâkine "elem neşrah" şürûh-ı muhtasar

Şîrî, NM 1,35^a

O'nun bu âyetle sürmelenen gözlerinin kuvvetini, görüşünün tesirini anlatan bir mucizesi de ayın ikiye bölünmesidir:

Ol gözi "mâ zâga'l-başar" çün aya kıldı bir nazar
Ay oldu "ve'n-şakka'l-kamer" gökde 'ayân-ı Muştafa

Şeyyâd Hamza, ŞHBM,8

ç. Göz-"Nûn Ve'l-Kalem" :

Nûn harfi, yarım daire gibi şekli ve ortasındaki noktasıyla göz için bir teşbih unsurudur. Hz.Peygamber'in gözü nûn harfine benzetilirken, bunun Kalem Sûresi'nin ilk âyeti "nûn ve'l-kalem"e ait olduğu belirtilir. Yüce Peygamber'in Mi'râc gecesi Cenâb-ı Hakk'a "kâbe kavseyn" makamında yaklaşıp, Allah'ın en büyük âyetlerini gören gözleri için âyetin ilk kısmı âdetâ bir delil olarak gösterilir:

Nişân-ı "kâbe kavseyn" ebruvâniñ çeşm-i Hak-biniñ
Delîl-i naşş ile "nûn ve'l-kalem"dir yâ Resûla'llâh

Zekâyî, D,7

d. Göz-Âfitâb :

Gözleri "mâ zâga'l-basar" âyetiyle sürmelenen Hz. Peygamber'in bir mucizesi de hem önündekileri, hem de ar-

¹ İffet Bursevî, D,61.

kasındakileri olduğu gibi görmesidir.¹ Bu sebeple Kara Fazlî, O'nun her yönü aynı anda gören gözlerini bir güneş olarak ele alır:

N'ola ger hâyil olmayup her sū
 Nazarında bir olsa püşt ile rû
Āfitāb idi çeşmi ser-tā-pā
 Püşt ü rû anda bir olursa revā
 Kara Fazlî,GB,6^a

5.6. G A M Z E :

Gamze edebiyatımızda sevgiliye has bir davranış, âşık için de yüzlerce mânâ ifâde eden bir bakıştır. Ancak na'tlarda Hz. Peygamber'in kaş, göz, kirpik gibi unsurları geniş yer alırken bir iki örnek haricinde gamze üzerinde durulmamıştır. Zirâ îmalı, süzgün veyâ yan bakış olarak değerlendirilen gamze; kendisinden hiç bir eğri şey sâdır olmayan Yüce Peygamber için söz konusu olamaz. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir şeye baktığı zaman, yalnızca başını çevirerek değil; bütün vücuduyla o yöne döndüğü bilinmektedir.² Bu davranışını ümmeti bir sünnet olarak kabul ederken, Hz. Peygamber'in yan veyâ îmalı bakışlarından bahsetmek hatalıdır. Gamzeye ait tesbit edebildiğimiz iki örnekte de eğrilikle ilgili bir motif ele alınmamış, yalnızca Peygamber'in bakışlarının tesir edici mâhiyeti üzerinde durulmuştur.

a. Gamze-Ok :

Genellikle gamze okları kaş kemaniyla atılır. Ama söz konusu Hz. Peygamber olunca, O'nun müessir bakışlarının nüfûzu ve kuvveti daha farklı bir mâhiyete bürünür.

¹ Bkz. Mucizeler Bölümü.

² Yıldız Koçak, Hilye-i Hâkânî, S.Ü.F.E.F. T.D.E.B. B.T., Konya, 1986, s.22-23.

Çünkü Mi'râc gecesi bakışlarının oku, göz açıp kapayıncaya kadar bir anlık zaman içinde Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna, "kâbe kavseyn" makâmına ulaşmıştır. Ahmedî, bunu belirtirken gamze oku ile belirtilen âyetin "iki yay miktarı" tarzındaki meâli ile sanatkârâne bir ilgi kurar:

Nite kim gamze okı bir "tarfatü'l-âyn"

İrişdi tâ-be-evc-i "kâbe kavseyn"

Ahmedî, CH, 64

b. Gamze-Yağmacı :

Kara Çelebizâde Şeyhülislam Azîz'in na'tında, Hz. Peygamber'in bakışlarının, kendisini cân u gönülden seven âşıklarının sabır ülkesini yağma ettiği ifade edilir. Öte yandan, saçları da O'nun aşkıyla divâne olanlara zincir vazifesi görür:

Târâc kıldı kişver-i sabrı o gamzeler

Zencîre çekdi 'aklı o gîsû-yı ham-be-ham

Azîz, NM 3,17^a

Bu beyitte şâirin hem Habîbullâh, hem de Habîb-i İbâd olan Hz. Peygamber'e karşı beslediği samimi sevgiyi klasik edebiyatın alışılmış unsurlarıyla dile getirdiğini görüyoruz. Bu itibarla, Hz. Peygamber için söz konusu olmayan bir bakış olmasına rağmen gamzenin divan edebiyatında sevgilinin bakışlarının tesirini belirtmek için ele alındığı gibi; na'tlarda da aynı amaçla konu edildiğini söyleyebiliriz.

5.7. K İ R P İ K (MÜjgân) :

Klasik edebiyatımızda kirpiklerin tek başına olmaksızın ziyade, kaşla birlikte veyâ daha az olarak kaş, göz

bebeği ve göz kapaklarıyla bir arada ele alındığı bilinmektedir. Hz.Peygamber'in kirpiğinden bahsedilirken de aynı tablo karşımıza çıkar.

a. Kirpik-Tîr :

Kaşın yay, kirpiğin de ok ile şekil benzerliğinden faydalanılarak ele alınan bu teşbihteki kirpik oklarının tesiri doğrudan bir âyetle bildirilir. Allah Elçisi'nin, insanları hidâyet yoluna çağırırken; gerekirse Nezâr isminde de gördüğümüz gibi peygamberliğini tasdik etmeyenleri korkutması, âkıbetlerini anlatarak ihtar etmesini bildiren "kum fenzır"¹ âyeti, Hz.Peygamber'in kirpik oklarını hatırlatır. Bu okların atıldığı yay da, Yüce Peygamber'in Mi'râc gecesi Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığının ifâdesi "iki yay miktarı" meâlindeki "kâbe kavseyn" âyetidir:

"Kâbe kavseyn" okın atduğun virür kaşı haber
Gösterür müjgâni tîr-i "kum fenzır" ez-kemîn
Şîrî, NM 1,35^a

b. Kirpik-Cemaat, Tîg :

Kaşların şekil dolayısıyla mihrâba, göz bebeğinin imama, kirpiklerin de aynı anda rükua varan, secdeye kapanan cemaate benzetildiği örnekler edebiyatımızda mevcuttur. Bu teşbihlerin, göz kapaklarının da Mescid-i Aksâ'ya benzetilmesiyle bir araya getirildiği bir na'tda kirpik için cemaat ve kılıç ikili teşbihi yer alır:

¹ Müddessir, 74/2.

Tiğ-i müjgānîñ cemā'at nergis-i şehlā imām
 Hācibeynin mescid-i Akṣa'ya teşbīh eyledim
 Sabûrî¹

5.8. Y Ü Z (Cemâl, Çihre, Dîdâr, Hüsn, Rûy, Sûret, Tal'at, Vech) :

Yüz; insanda ilk bakışta dikkati çeken, tanınmayı sağlayan ayırt edici fizikî özelliklerin en önemlilerini kendinde toplayan, aynı zamanda insan güzelliğinin odak noktası olan bir unsurdur. Bu sebeple hem halk, hem de divan edebiyatında çok sık konu edilir. Na'tlarda ise Hz. Peygamber'in yüzü söz konusu olunca; O'nun yer yüzündeki en güzel insan olduğu düşüncesi ağır basar ve bu eşsiz, benzersiz güzelliğin toplandığı yüzü, doğrudan cemâl ve hüsn kelimeleriyle verilir. Bazen de güzellik bahsinde anlatıldığı gibi, genelde O'nun güzelliği konu edilirken özelliklerle yüzü kastedilir.

Şemâil-i Şerîfe'deki bilgilere göre Hz. Peygamber'in yüzü pembeyle karışık, nûrânî bir beyazlıkta idi.² Allah'ın son elçisi olan Hz. Peygamber, tebliğ ettiği dinle yeryüzünü kûfür karanlığından kurtarmış, hidâyet güneşi O'nun risâletiyle doğmuştur. Bu muazzam mânânın fâtihî olmakla, bizzat kendisi bir iman güneşi olarak kabul edilirken; bu muhtevâ O'nun fizikî unsurlarından yüzü üzerinde en yoğun şekilde işlenir. Bu sebeple na'tlarda yüzü; güneş, ay, mum, nûr ve Kur'ân-ı Kerîm'deki güneşe kasem edilen âyetlere benzetilir ve melîh, münîr, pâk ve şerîf gibi sıfatlarla ele alınır. Bu arada O'nun yalnızca "melîhü'l-vech", yani yüzü güzel olan değil, aynı zamanda ahlâken de "kalbi sa-

¹ A. Naci Büyükeken, Koyunoğlu Müzesi'nde 11449 Numarada Kayıtlı Cönkün Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi, S.Ü. Fen. Edb. Fak. TDEB. B.T., Konya, 1987, s.41.

² Et-Tırmızıî, Şemâil-i Şerîfe, s.8-10.

fâ" üzre olan en temiz ve en yüce insan olduğu; bu yüzden de seçkinliğini bildiren Murtazâ, Müctebâ, Mustafâ isimleriyle anıldığı belirtilir.¹ O'nun eşsiz güzelliğini görenlerin bakışları öyle bir feyz alır ki; toprağı altın eder.² Ay ve güneş, O'nun yüzünden feyz-yâb oldukları için gece gündüz ravzasına mücevher saçmaları tabiidir.³ Hz.Peygamber'in böylesine güzel, aydınlık ve nurlu yüzü için ele alınan benzetmeler birer ışık kaynağı olan güneş, ay, mum, nûr gibi unsurlarla ilgilidir:

a. Yüz-Gün, Hürşîd, Mihr, Rûz, Şems :

Allah'ın yarattığı Hz.Peygamber'in nûru olan Nûr-ı Muhammedî'dir. Cenâb-ı Hak, bu nûrdan bütün âlemleri yaratmıştır. Asrımızın ilk yarısında yaşamış Osman Kemâlî, buna bağlı olarak kâinattaki bütün varlıkların Hz.Peygamber'in yüzünün nûruyla görüldüğünü söylerken; O'nun yüzünün güneşinin, hayâtiyeti ortaya çıkardığını belirtir.⁴

Hz.Peygamber'in güzelliği, güneşin tek oluşu gibi benzersizdir. Yûsuf u Züleyha kıssasında insan güzelliğinin timsâli olarak bilinen Yûsuf'u gören kadınların hayranlıkla turunç yerine ellerini kestikleri anlatılır. Hz. Peygamber'in güneş parlaklığındaki yüzünü görünce de ay iki parça olmuştur:

Yûsuf'u gerçi görenler ellerini kesdiler

Gün yüzün gördi senün şakk oldu bedrün ayesi

Zâtî, NM 1,20^b

O'nun kaşları devr-i kamerde ortaya çıkan peygamberliğine işâret eden birer hilâl, tertemiz ve aydınlık yüzü de bir iman güneşidir:

¹ Süleyman Çelebi, M,24.

² Ahmed Paşa, D,11.

³ Fehîm-i Kadîm, NM 1,58^a.

⁴ Osman Kemâlî, DKAS, 149.

Tâbiş-i vech-i pâk ü ebrûsı
Mihr-i îmân meh-i nübüvvedür
 Cezmî, NM 1,7^a

Veyâ, "Ve'l-Leyl" âyetindeki iki lâm harfine işâret eden saçları ortasında yüzü, iki gece ortasındaki İslâm güneşine benzer:

İki gîsûsı "Ve'l-Leyl"e iki lâm
Yüzi leyleyn içinde rûz-ı İslâm
 Yahyâ Bey, YZ, 7

b. Yüz-Bedr-i Dücâ, Mâh, Meh :

Edebiyatımızda sevgilinin yüzü yuvarlak ve parlak olması sebebiyle dolunaya, kaşı da hilâle benzetilir. Aynı teşbihler na'tlarda Hz.Peygamber için de geçerlidir.¹ Bunun yanında; küfürle kararmış gönüllere hidâyet nûru saçan Hz.Peygamber'in yüzü, karanlık geceleri aydınlatan bir dolunaydır:

Derûn-ı tîrede nûr-ı cemâliñ eylesin işrâk
Ki mâh-ı tal'âtiñ bedr-i dücâdır yâ Resûla'llâh
 Nazîm, D, 172

Ve bu ay öylesine parlaktır ki; kıyamete kadar dünyâyı, gece gündüz tek başına aydınlatsa ve bu yüzden de güneşi küçük görse tabiidir:

Mihre ta'n itse meh-i rûyı 'aceb mi tâ ebed
İtdi tenhâ 'âlemi pür-nûr yek-ser rûz u şeb
 Fehîm-i Kadîm, NM 1,58^a

¹ Rûhî-i Bağdâdî, K, 82.

Fehîm-i Kadîm'in çok beğenilen ve defalarca tanzir edilen "rûz u şeb" redifli na'tinden alınan bu beyitte göze çarpan sihr-i helâl sanatının yanında; güneş-Hz.İsâ ve ay-Hz.Peygamber münâsebetleri de akla gelebilir.

Güneş ışığına ziyâ, ay ışığına nûr denildiği malumdur. Karaçelebizâde Şeyhülislam Abdülazîz, Hz.Peygamber'in nûrlu yüzünün, yani istiâre ile ay gibi parlak yüzünün dünyayı nûra garkettiğini, güneşin sabah pazarının gösterişinin de kesat bulduğunu söyler:

Pür-nûr kıldı 'âlemi ol tal'at-ı münîr

Buldı kesâd revnak-ı bâzâr-ı subh-dem

Azîz, NM 3,17^a

Son iki örnekte görülüyor ki; Hz.Peygamber'in yüzü bir ay olarak ele alınınca, parlaklık ve ışık bakımından güneş ikinci planda kalmaktadır.

c. Yüz-Âlem-i Nûr, Lem'a-i Nûr-ı İlâhî :

Hiz.Peygamber'in yüzü Cenâb-ı Hakk'ın nûruyla aydınlanmış. Kaşının mihrâba benzetilmesi de bu sebeptedir.¹ Kâinattaki her şeyin Nûr-ı Muhammedî'den yaratıldığı gibi; güneş, ay ve yıldızlar da ışıklarını Hz.Peygamber'in yüzünün nûrundan almışlardır.² Zira O'nun vücûdu nûrların doğuş yeri, yüzü de bir nûr âlemidir.³ Yüzü ilâhî nûrların parıltısını taşıırken, ayva tüyleri de dînen yasaklanmış olan şeylerin terkine dâir yazılı bir vesikadır.⁴

¹ Zekâyî,D,2.

² Niyâzî Mısri,D,25^a; Salih Baba,D,51.

³ Nazîm,D,223.

⁴ Bkz. HAT; Yahyâ Bey,D,246.

ç. Yüz-Şem', Mısbâh :

Hız.Peygamber'in yüzü bir mum olarak ele alınınca; bu mumun ışığının Cenâb-ı Hakk'ın nûru olduğu ve güneşin bile ziyâsını O'nun yüzünün mumundan aldığı konu edilir.¹ Veyâ; Hak nûrunun güneş gibi yanaklarında açıkça görüldüğü Yüce Peygamber'in yüzünün mumu bütün cihanı aydınlatan bir güneş parlaklığındadır:

Şem'-i rüyun âfitâb-ı 'âlem-ârâdur senûñ

Nûr-ı Hak hürşid-i ruhsârunda peydâdur senûñ

Fuzûlî, D,294

Fuzûlî'nin ilk bakışta âşıkâne bir gazeli andıran na'tının ilk beytinde, Hız.Peygamber'in yüzünün madde âleminde bir muma benzemekle birlikte; gerçekte O'nun kâinâtı süsleyen bir güneş olduğu şâirâne bir ifâdeyle belirtilmektedir. Bizzat Hakk'ın nûrunun görüldüğü bu yüzün şevkiyle gökler dönmekte ve kaynağı bu nûr olan âlemler; su, toprak, ateş ve hava, yani anâsır-ı erbaadan müteşekkil binlerce sıfat göstermektedir.²

Mi'râc gecesi Hız.Peygamber'in yüzünün nûru Cenâb-ı Hakk'a yakınlık meclisini aydınlatmıştır. Bu sebeple Ceb-râil pervâne gibi bu mumun çevresinde dolaşır:

Ey cemâlûñ şem'-i bezm-ârâ-yı kurb-ı Kirdgâr

Cebre'îl âvâre-i nûr-ı ruhuñ pervâne-vâr

Nâdirî, NM 1,90^b

Hız.Peygamber'in yüzü bir mısbâh olarak ele alınınca, bu kandilin kıyâmet karanlığını aydınlatacağı; zira o müthiş günde şefaât yetkisinin yalnızca Yüce Peygamber'in şefaât kapılarının anahtarı olan dilinde mevcut olduğu ifâde edilir:

¹ Garîbî,D,3.

² Osman Kemâlî,DKAS,149.

Dili miftâh-ı ebvâb-ı şefâ'at
 Yüzi mışbâh-ı târîk-ı kıyâmet
 Yahyâ Bey, YZ, 5

d. Yüz-Mushaf, Âyât, Rahmet Âyeti, Âyet-i Mişkât-i Rahmet :

Yüz ile Kur'ân-ı Kerîm arasında bir kaç yönden benzerlik kurulur. Ancak Hz. Muhammed'in yüzünün Mushaf'a benzetilmesi en çok rahmet âyetlerini bulundurması sebebiyledir. Çünkü Hz. Peygamber'in, Cenâb-ı Hakk'ın nûrunu taşıyan yüzü; rahmet âyetlerinin bulunduğu yerdir.¹ Âlemlere rahmet olarak gönderilen Yüce Peygamber, en son ve en mükemmel din olan İslâmiyet'le inananlara dünyâ saadetini, şefaatiyle de âhîret saadetini bağışlamaktadır. Dolayısıyla, iki cihan saadetini toplayan yüzü; tamamen rahmet âyetlerinden müteşekkil bir Mushaf'tır:

Ey Mushaf-ı cemâli kamu rahmet âyeti

Hatm oldu sende iki cihânun sa'âdeti

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 8

Kur'ân-ı Kerîm'in son derece güzel yazılması, tezyinât ve tezhibine itina edilmesi bir gelenektir. Hz. Peygamber'in yüzü de böyle güzel yazılmış bir Mushaf'a benzetilirken, bu Mushaf ile "Ve'n-nâşitât" âyetinin;² yani meâlen rahmet meleklerinin görüldüğü dile getirilir.³

¹ İffet Bursevî, D, 32.

² Nâşitât, 79/2; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

³ Hâşimî, NM 1, 99^a.

Esrar Dede, "Sözün Kur'ân yüzün âyât el-Hak" derken¹ Nev'îzâde Atâyî, Hz.Peygamber'in yüzünü benzarsız güzellikte bir Mushaf'a, ayva tüylerini âyetlere, benini de âyetler arasındaki noktalara benzetir.²

Ve nihayet Zâtî; Hz.Muhammed'in bütün peygamberlerin sonuncusu olduğu gibi; O'nun yüzünün Mushaf'ında, güzelliğın de mühürlendiğini, sona erdiğini söyler:

Ey hâtem-i mecmû'-ı nebî mehbiṭ-i Kur'ân
Hatm olmuş idi Muṣḥaf-ı hüsnünde melâhat
 Zâtî, NM 1,21^a

e. Yüz-Fâtiha, Seb'a'l-Mesânî :

Fâtiha, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresidir. Elhamd, Ümmü'l-Kur'ân, Ümmü'l-Kitâb gibi isimleri yanında bu sûreye Seba'l-Mesânî de denilir.³ "Fâtihasız namaz yoktur" hadisinden de anlaşıldığı gibi bu sûrenin önemi açıktır. Zira peygamberlere inen yüz dört kitabın sırları Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân'da; Kur'ân-ı Kerîm'in hakikatleri de Fâtiha Sûresi'nde toplanmıştır.⁴

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz on ikinci sûresi olan İhlâs da Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını bildirir. Allah'ın sıfatları en güzel şekliyle bu sûrede ve Âyete'l-Kürsî'de belirtilmiştir.⁵

Nesîmî, bizzat Cenâb-ı Hakk'ın nûrunun tecellisi olan Hz.Peygamber'in sıfatlarını İhlâs Sûresi; cemalini veyâ yüzünü de Fâtiha Sûresi ile tanımlarken; bütün bu muhtevâyı

¹ Esrar Dede, D, 147.

² Atâyî, NM 1,51^a.

³ Bkz. Âyetler Bölümü, Hicr, 15/87; Hak Dîni, C.I, s.5-6; C.V, s.3074-3076.

⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediyye Şerhi, C.I, s.465.

⁵ Hak Dîni, C.IX, s.6269.

Özetlemiş olur:

Ey şifātuñ "kul hüva'llāh" V'ey cemālūñ "Fātiha"

İşte Furkân işte Tevrât işte İncîl ü Zebûr

Nesîmî, D, 43

On altıncı asır şâirlerinden Dânişî de, Nesîmî'nin beytine paralel bir mânâ arz eden beytinde Hz.Peygamber'i arş-ı alâ ve hidâyet denizinin okyanusu olarak tarif ederken; yüzünü her türlü mekândan münezzehten olan Cenâb-ı Hakk'ın varlığına bir delil göstererek, Seb'al-Mesânî olarak ifade eder:

Yüzüñ "Seb'a'l-Mesânî"dür vücûd-ı Lâ-Mekânî'dür

Muhîṭ ü lücce-i bahr-i hüda 'arş-ı 'alâsın sen

Dânişî, NM 1, 18^a

f. Yüz-Sûre-i Nûr, Sûre-i Ve's-Şems:

Hız.Peygamber'in yüzünün eşsiz güzelliği Ve's-Şems ve Nûr Sûreleri ile anlatılırken; Kıvâmî, Fetihnâmesi'nde bu sûrelerin O'nun yüzünün şânında nâzil olduğunu söyler:

Ey yüzüñ şânında nâzil "Sûre-i Ve's-Şems ü Nûr"

İki c'âlem şu'le-i nûruñdan almışdur sürûr

Kıvâmî, FSM, 8

"Ve's-Şems Sûresi" pek çok na't şâiri tarafından Yüce Peygamber'in yüzünün güzelliğini tarif için konu edilmiş; O'nun yüz güneşinin inananlara müjdelere veren sûre olduğu veyâ bu sûrenin Hz.Peygamber'in eşsiz güzelliğini ve Cenâb-ı Hakk'a yakınlığını gösteren bir ayna olduğu konuları işlenmiştir.¹

¹ Bkz. Âyetler Bölümü, Ve's-Şems, 91/1.

g. Yüz-Sûre-i Ve'd-Duhâ:

Kur'ân-ı Kerîm'in doksan üçüncü sûresi olan "Ve'd-Duhâ" kuşluk zamanı güneşine yemin mânâsını taşır. Güneşin en parlak zamanı duhâ denilen kuşluk vaktidir. Hz.Peygamber'in yüzü parlaklık ve güzellik yönüyle bu sûreye benzetilirken, hemen daima saçı da "Ve'l-Leyl Sûresi"ne işaret eder ve yüzüyle saçı bu sûre adlarıyla birlikte ele alınır.¹ "Ve'd-Duhâ Sûresi"nin O'nun gül yüzünün vafı; "Ve'l-Leyl Sûresi"nin de sünbül saçlarınının şerhi olduğunu söyleyen na't şâirimiz Nazîm, yüzü "Ve'd-Duhâ" ve gül ikili teşbihiyle ele alır:

"Ve'd-Duhâ" vaf-ı güli "Ve'l-Leyl" şerh-i sünbülü

Bâğ-ı "Yâ-Sîn" ravza-i "Tâ-Hâ" Habîb-i Kibriyâ

Nazîm, D, 336

On yedinci asır şâirlerinden Hâşimî, Hz.Peygamber'in güneş gibi yüzünü "Ve's-Şems Sûresi" olarak ele alırken, ayva tüylerinin de "Ve'l-Âdiyât Sûresi"nin âyetleri olduğunu söyler. "Ve'l-Âdiyât"ın adâleti ihlâl etme mânâsı göz önünde bulundurulunca, bu beyit itibariyle yüz-adâlet münasebeti ortaya çıkar.²

ğ. Yüz-Ka'be :

Saç bahsinde anlatıldığı gibi, Hz.Peygamber'in saçı Ka'be'nin siyah örtüsüne benzetilirken, beni de hacerü'l-esved olarak ele alınır.³ O'nun asil yüzünün Ka'be gibi mukaddes olması yanında saç ve benin de ilâvesiyle Ka'be ile ilgili unsurlar bir araya gelir. Nazîm, Hz.Peygamber'in yüzündeki beni; Cebrâil'in gözbebeğine teşbihle, hacerü'l-es-

¹ Daha fazla bilgi ve ilgili örnekler için bkz. Âyetler Bölümü; ayrıca SAÇ.

² Bkz. Ve'l-Âdiyât, 100/1.

³ Yenişehirli Belîğ, D,2; ayrıca bkz. BEN.

ved olarak kabul etmesini; Yüce Peygamber'in güzel yüzünün Ka'be, dudağının da zemzem oluşuna bağlar:

Hüsni Ka'be femi zemzem hacerü'l-esved aña

Merdüm-i dîde-i Cibrîl o hâl-i Hindû

Nazîm, D, 231

h. Yüz-Kible, Kible-gâh :

Yüz Ka'be olunca, tabiî olarak kiblegâh olur. Kible namaz kılarken yöneldiğimiz Ka'be veyâ Mekke cihetidir. Müminin mirâcı olan namaza başlarken kul, yüzünü kibleye döner ve Allâh'ın huzurunda olduğunu idrâk eder. Hz. Peygamber'in yüzünün bu muhtevâda ele alınması O'na verilen değeri, saygıyı; Hak nûrunun parladığı o yüzdeki kutsallığı ifâde etmektedir. Sözüyle Kur'ân-ı Kerîm'i, dolayısıyla İslâmiyet'i tebliğ ettiği için de yüzü "kible-i îmân"dır.¹ Çok sayıdaki na'tlarıyla meşhur Neccârzâde Rızâ da Hz. Peygamber'in sözünü maârîf kapılarının anahtarı, yüzünü de ârifin kalbinin kiblegâhı olarak ele alır:

Yüzüñdür kible-gâh-ı kalb-i 'ârif yâ Resûla'llâh

Sözüñdür kufl-ı ebvâb-ı ma'ârif yâ Resûla'llâh

Neccârzâde Rızâ, D, 40

Bu beyit dolayısıyla gönlün, özellikle Allâh sevgisinden başka hiç bir şey barındırmayan ârifin gönlünün edebiyatımızda Ka'be gibi mukaddes sayılması; ayrıca gönüldeki süveydâ adı verilen bâtinî idrâkin merkezi olan nokta ile hacerü'l-esved münâsebeti de akla gelebilir. Diğer taraftan ârifin gönlü her an Allâh ve Habîb'i Hz. Muhammed'in aşkıyla dopdoludur. "Sümme vechu'llâh"² ibâresiyle kısaltılan âyette insanın her nereye yönelirse, Allâh'ın orada ol-

¹ Kıvâmî, FSM , 8.

² Bakara, 2/115.

duğu bildirilirken; kible, müslümanları ibâdette birleştireci olmaya sevkeden bir unsur, bir semboldür. Bu sebeple hem Habîbullâh, hem de Habîb-i İbâd olan Hz.Peygamber'in Hakk'ın nûrunu taşıdığı yüzü, O'na müştâk olanlar, aklından ve gönlünden bir an bile O'nu çıkarmayanlar için bir kiblegâh olmuştur.

1. Yüz-Bâb-ı Rahmet :

Cenâb-ı Hak, Hz.Muhammed'i âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Ümmetine karşı son derece merhametli ve şefkatli olan Hz.Peygamber, bu yüzden Nebiyyü'r-Rahme, Rahîm, Rahmet ve Raûf isimlerinin sahibidir. Özellikle mahşerde şefaatiyle ümmetinin imdâdına yetişeceği için Yüce Peygamber, bir rahmet menbaı olarak düşünülürken; bu husus O'nun yüzü için bir rahmet kapısı benzetmesiyle dile getirilir:

Ey yâdı rûh-perver ü ey vaşfl dil-firîb

Ey yüzi bâb-ı rahmet ü ey sözi dil-rübâ

Ahmed Paşa, D, 10

i. Yüz-Mir'ât-ı Hudâ, Mir'ât-ı Vahdet; "Kün fekân" Şerhi:

Klasik edebiyatımızda yüzün aynaya benzetilmesi; beyaz, yuvarlak ve parlak olması ile aksettirme gibi özellikleri dolayısıyledir. Hz.Peygamber'in yüzü aynaya teşbih edilirken bu zâhirî hususlardan ziyâde, O'nun yüzünün Cenâb-ı Hakk'ı ve Hakk'ın birliğini yansıtması üzerinde durulmuştur. Nitekim "kenz-i mahfî" veyâ "küntü kenzen" ibâresiyle kısaltılan kudsiî-hadisde;¹ Allâh'ın ilm-i zâtiyyede gizli bir hazine iken, bilinmeyi istediği ve bu yüzden halkı yarattığı, bütün varlıkların bu âleme Cenâb-ı Hakk'ın birliğini görebilmek için geldiği bildirilir. Bundan anlaşılan şudur

¹ Bkz. Hadisler Bölümü, ilgili hadis.

ki; Allâh kendi birliğini seyretmek için Hz.Muhammed'i, O'nun nûrundan da bütün varlıkları yaratmıştır. İlk yaratılan cevher, yani Allâh'ın ilk tecellisi Hz.Peygamber'in nûrudur. Bu nûr; sûrette ilk insan olan Hz.Âdem'den başlayarak, diğer peygamberlerce taşınmış, nihayet Hz.Muhammed'in alınında tezâhür etmiştir. Neticede "levlâk" (Sen olmasaydın, bu gökleri yaratmazdım.) kudsî hadisinin de ilâvesiyle Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hak'a âdetâ bir ayna olmuştur. On dokuzuncu asır şâirlerinden İffet Bursevî, bütün bu muhtevâyı bir beyitle özetler:

Kıldı envâr-ı cebînünden tecellî zât-ı Hak

Âleme mir'ât-ı vahdetdür cemâl-i Muştafâ

İffet Bursevî, D, 32

Cenâb-ı Hak, kâinâtı bu sebeple yaratırken, bütün mevcûdât, O'nun "kün" (ol) emriyle vücûda gelmiştir. Bu itibarla yine on dokuzuncu asrın tekke şâirlerinden Salih Baba, Hz.Peygamber'in Cenâb-ı Allâh'a bir ayna olan yüzünü; aynı zamanda "kün feyekûn" âyetinin bir şerhi olarak görür:

Gözlerinin nûru "basar"dır "kâbe kavseyn" kaşları

Vechi mir'ât-ı Hudâ'dır "kün fekân"ın şerhi ya

Salih Baba, D, 51

j. Yüz-Gül, Gülşen :

Hız.Muhammed'in yüzü üzerindeki dînî ve tasavvûfî muhtevâdaki benzetmelerin dışında; edebî bir teşbih de gül veya gül bahçesi olmasıdır. Edebiyatımızda yüz için en çok kullanılan benzetme unsuru gül, benzerlik yönü de rengidir. Gül-bülbül münâsebeti dolayısıyla Bayburtlu Zihnî, Hz. Peygamber'in yüzünü gül bahçesine benzetirken, kendisini de bu gülşendeki bülbüle benzetir.¹

¹ Bayburtlu Zihnî, D, 5.

Hız.Peygamber'in yüzü ile gül benzerliğinin konu edildiği şâheser bir örnek Fuzûlî'nin Su Kaside'sindedir:

Suya virsün bāġ-bān gūlzārı zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün tek virse biñ gūlzāre şu

Fuzûlî, D, 23

Fuzûlî'nin; dehâsına ve sehl-i mümteni sanatına bir misâl olan bu beyitte; bahçıvan gül bahçesini suya versin yani hebâ etsin, boşuna zahmet çekmesin, zîrâ bin gül bahçesine su verse dahi, senin yüzün gibi bir gül açılmaz denilirken, Hız.Peygamber'in hem fizikî, hem de mânevî güzellik yönüyle eşsiz, benzersiz, tek oluşu dile getirilir. Nitekim gülün, yapraklarının çokluğu sebebiyle kesreti sembolize etmesi yanında; hem gibi, hem de bir mânâsındaki tek ile Hız.Peygamber'in yüzünün de vahdeti temsil ettiği dile getirilir.

5.9. Y A N A K (Ârız, Hadd, İzâr, Ruh, Ruhsâr):

Yüz denilince yanak, yanak denilince de yüz akla gelir. Ancak yüzün bir çok unsuru ihtivâ etmesine rağmen; yanağın, yüzün büyük bir kısmını kaplayan müstakil bir yeri vardır. Bu sebeple yüz ve yanağı ayrı ayrı ele almak gerekir. Bununla beraber görülür ki; hem edebiyatımızda sevgili için, hem de na'tlarda Hız.Peygamber için yüz ve yanak üzerine kurulmuş teşbihler aşağı yukarı aynıdır. Yüce Peygamber'in yanağı için de, yüzünde olduğu gibi; gül, nûr, güneş, ay, mum, âyet gibi benzetmeler ele alınırken; yanağı al, rengin, tâze gibi sıfatlarla anlatılır. Neticede aşağıda verilen örneklerde görüleceği gibi; Hız.Peygamber'in yüzünde olduğu gibi yanağı da dînî, edebî ve tasavvûfî yönlerden geniş bir muhtevâ içinde ele alınır.

Hız.Peygamber'in yanağının; parlaklık itibariyle güneş ve aya; dünyâyı bir gelin gibi süsleyen, Kays'ı Mecnûn,

Leylâ'yı da sevgili yapan renginin¹ de güle benzetilerek ele alındığı örnekler sayıca en fazla olanlarıdır:

a. Yanak-Gül, Gül-Berg-i Ra'nâ, Gül-i Surh, Cennet Güli, Verd, Lâle, Şakâyık:

Hız.Peygamber'in saçı sünbül, yanağı ise peygamberlik bağının gülüdür.² Ancak saçı ebediyyen solmayacak olan bir sünbül, al yanakları da her zaman tazeliğini koruyan, dikensiz birer cennet gülüdür:

Solmaz ebedi sünbül-i ferhâl-i Muhammed

Cennet gülüdür tâze ruh-ı al-i Muhammed

Yenişehirli Belig, D, 2

O'nun yanağının gülüyle dünyâ öyle bir güzellik ve değer kazanmıştır ki, âdetâ cennet yeryüzünü kıskanır.³ Sabâ, O'nun endâmının benzersizliğini etrafa yayarken; çemen bülbülleri de gül yanağının güzelliğini şakırlar.⁴

Hız.Peygamber'in yanağının bir gül olarak ele alındığı en güzel örnekler Fuzûlî'ye aittir. Bunlardan birinde büyük şâirimiz Hız.Peygamber'e hayran olanın ne serviye, ne de güle baktığını; zîrâ O'nun boyunun bir servi, yanağının da güzel gül yaprağı olduğunu ifâde ederken, yeryüzündeki servi ve gülün Yüce Peygamber'in boyu ve yanağı yanında çok sönük kaldığını belirtir. Diğer yandan vahdetin işâreti olan servi ve kesreti sembolize eden gül ile Hız.Peygamber'de kesret ve vahdetin bir arada bulunduğu, neticede O'nun bunları kendinde toplayan kemâli ifâde edilir.⁵

¹ Osman Kemâlî, DKAS, 19.

² Revânî, NM 1, 24^b.

³ Şeyhülislâm Abdülaziz, NM 3, 17^a.

⁴ Bayburtlu Zihnî, D, 5.

⁵ Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Dîvânı Şerhi C.II, s.143.

Serv ü gül nezzâresin n'eyler saña hayrân olan
 Kim kadûñ serv ü ruhuñ gül-berg-i ra'nâdur senûñ
 Fuzûlî, D, 294

Yine Fuzûlî, eşsiz Su Kasîdesi'nde Hz.Peygamber'in yanağını hatırlayınca kirpiklerinin ıslandığını; ama gül isteğiyle dikene verilen suyun zâyi olmayacağını söyler:

'Ârızuñ yâdıyla nem-nâk olsa müjgânım n'ola
 Zâyi' olmaz gül temennâsıyla virmek hâre şu
 Fuzûlî, D, 23

Bu beyitte şâir yanak gülüne erişebilmek için diken gibi kirpikleri sulamak ifâdesiyle ehl-i kesret olmanın, vahdete ulaşamamanın ıztırâbını dile getirir. Zîrâ insan kavuşamadığı şey için gözyaşı döker. Diken acı ve çilenin sembolü olurken, gül de safâyı temsil eder. Neticede safâya erişmek için cefâyâ katlanmak gerektiği gibi; Hz.Peygamber'in gül yanağına yani vahdete ulaşmak için de ağlayarak kirpik dikenlerini sulamak, gözyaşıyla sembolize edilen kesretten kurtulmak gerekir.

Yine Fuzûlî "sabâ" redifli na'tında; bu latif rüzgarın Hz.Peygamber'in yanağının vasfını bulmak için gül yapraklarının defterini devamlı karıştırarak ezberlediğini ifâde eder:

Ahtarup bulmak diler vaşf-ı ruhuñ kim muttasıl
Nüşa-i gül-berg evrâkın kılur ezber şabâ
 Fuzûlî, D, 28

Çiçeklerin şahı olan gül yanında lâle ve şakâyık da Hz.Peygamber'in yanağı için birer benzetme unsuru olmuştur. Cinânî, Cenâb-ı Hakk'ın lâleyi O'nun yanağı için yarattığını söylerken, yanağı üzerindeki ter damlalarını da çiğ tanelerine benzetir:

‘Arız-ı renginüñ için lālesi

Gevher-i sîrābuñ için jālesi

Cinânî, NM 1, 11^b

On beşinci asır tekke şâirlerinden Dede Ömer Rüşenî, Hz.Peygamber'in boyunu bir servi, yâsemin kokulu saçlarını sünbül, ayva tüylerini de reyhân olarak nitelerken yanağının tıpkı şakâyık gibi olduğunu ifâde eder:

Boyuñ serv-i hırāmāndur semen-sā kākülün sünbül

Haṭuñ mānend-i reyhāndur ruhuñ mişl-i şakâyıkdur

Rüşenî, D, 100^b

b. Yanak-Bâğ :

Rüşenî'nin yukarıdaki beytinde görülen servi, sünbül, reyhân, şakâyık benzetmelerinin; yine bir tekke şâiri olan Senîh-i Mevlevî'de bir bütün halinde yer aldığını ve bunların hepsinin mevcut olduğu bâğ veyâ bahçenin Hz.Peygamber'in yanağı için bir teşbih unsuru olduğunu görürüz. Ama O'nun yanağı öyle bir bâğdır ki cennetin gül bahçeleri O'nun yanak bâğından bir gül, O'nun na'tının gül bahçesinde de Cebrâil bir bülbüldür:

Ey gülistān-ı cinān bâğ-ı ruhuñdan bir gül

Gülşen-i na'tına Cibrîl-i ilāhî bülbül

Senîh-i Mevlevî, D, 4

c. Yanak-Mihr, Bedr, Subh :

Fehîm-i Kadîm'in "rûz u şeb" redifli, çok meşhur ve defalarca tanzir edilmiş na'tında Hz.Peygamber'in yanağı bir güneş olarak ele alınırken, ay ve güneşin birbiri ardından görünmeleri, âdeta ayın güneşi görme arzusuyla devam eden takîbi ile; İskender'in âb-ı hayatı arayışı ara-

sında bir ilgi kurulur. İskender'in Hz.Peygamber'in yanağının güneşine erişebilme hasretiyle karanlıklar ülkesini gece gündüz hiç durmadan aradığı ifâde edilirken; zulümât ile rûz arasında bir tezat olduğu gibi, beyitteki âb-ı hayât mazmunu ile Hz.Peygamber'in yanağı arasında ilgi kurmak mümkündür:

Hasret-i nezzâre-i mihr-i ruhuñda meh gibi
 Cüst ü cû eylerdi zulumâtı Sikender rûz u şeb
 Fehîm-i Kadîm, NM 1, 58^b

Güneş dolayısıyla, gündüz ve özellikle güneşin ilk görüldüğü zaman olan sabah akla gelir. Hz.Peygamber'in saçları renk dolayısıyla akşama veya geceye benzetilirken; yanağı da sabah vaktinin aydınlığı olarak ele alınır. Hatta akşam ve sabahın O'nun saçı ve yanağından birer nümüne olduğu ifâde edilir.¹

Ayın en güzel ve tam hali dolunaydır. Gecelerin en kıymetlisi de Kur'ân-ı Kerîm'de bin aydan daha hayırlı olduğu bildirilen Kadir gecesidir. İnsanların en güzeli, en mükemmeli ve en hayırlısı olan Hz.Peygamber'in saçları Kadir gecesine, yanağı dolunaya benzetilirken, boyu da bunları tek bir çizgi halinde birleştiren hatt-ı istivâ olarak ele alınmıştır.²

ç- Yanak-Çerâğ, Şem' :

Yüce Peygamber'in İlâhî nûrla parlayan yanağı karanlık geceleri aydınlatan bir muma benzetilir. Mum, O'nun boyu ve genel olarak yüzü için de ortak bir benzetme unsurudur. Fuzûlî bunlardan boy ve yanağı aynı teşbihle ele alırken, bunların herhangi bir mum değil, cennetteki gılman ve hûrîlerin meclisini aydınlatan birer ışık kaynağı olduğunu belirtir:

¹ Bkz. SAÇ; Karamanlı Nizâmî, D, 75.

² Bkz. BOY; Şeyhî, HŞ, 19.

Ruh u kadidür olan halvet-i cinân içre
Çerâğ-ı meclis-i gilmân u şem'-i mahfil-i hür

Fuzûlî, D, 21

Hz.Peygamber'in yanak mumu, yüz bahsinde de ele alındığı gibi güneşe bile feyz veren bir parlaklığa ve nûra sahiptir. Cem Sultan bu muhtevâyı Kur'ân-ı Kerîm'deki "Ve's-Şems Sûresi" münâsebetiyle anlatır. Bu sûrenin Hz.Peygamber'in yanağı nûrunun mumundan bir alâmet olduğunu, dolayısıyla yüzünü peçeleleyen saçlarının da "Ve'l-Leyl Sûresi"ne işâret etmesinin şaşılacak bir şey olmadığını ifâde eder:

"Ve's-Şems" şem'-i nûr-ı ruhuñdan nişânedür

"Ve'l-Leyl" olursa tañ mı nikâbı Muhammedüñ

Cem Sultan, SC, 78

d. Yanak-Nûr, "Allâhu Nûr" :

Hz.Peygamber; hem Nûr-ı Muhammedî'nin kâinatın yaratılışına bir kaynak olması, hem de risâletiyle bir hidâyet güneşi olması sebebiyle başlı başına bir nûr veya peygamberlik burcunun güneşi ve ayı olarak kabul edilirken, bu muhtevâ O'nun yüzü ve yanağı üzerinde ele alınır. On dokuzuncu asır hanım şâirlerimizden ve çok sayıdaki na'tlarıyla meşhur Şeref Hanım, bu muhtevâyı dile getirirken, Yüce Peygamber'in yanağının nûruyla iki âlemin yani dünyâ ve âhiretin aydınlandığını söyler.¹ Nesîmî de saçlarını "zill-i ilâhî" şeklinde vasıfladığı Hz.Peygamber'in yanağı için "Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-arz"² âyetini zikreder.³

¹Şeref Hanım, D, 19.

²Nûr, 24/35

³Nesîmî, D, 43; bkz. SAÇ.

e. Yanak-Âyet :

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı Hz.Peygamber'in nûrudur. Dolayısıyla O'nun yanağı bu nûra işaret ederken;Allâh'ın ezeldaki bu ilk kudretinin de bir nişânı olmaktadır. Edebiyatımızda hikemî tarzın en büyük temsilcisi Nâbî, Hz. Muhammed'in yanağını "Kelâm-ı Ezelî"nin ilk âyeti olarak ele alırken, bu mânâya işaret eder. Diğer yandan Kur'ân-ı Kerîm'e Kelâm-ı Kadîm, Kelâmullâh gibi isimlerin verilmesi ve özellikle tezhibli Kur'ân-ı Kerîm nüshalarındaki ilk sayfaların yüze benzetilmesi, karşılıklı iki sayfada yer alan besmelelerin kaş, âyetlerin yanak, noktaların ben olarak telakkîsi dolayısıyla yüz-Mushaf ve yanak-âyet münâsebeti düşünülmektedir. Nitekim ikinci mısradaki Hz.Peygamber'in ya bir vahiy, ya da hadis olan sözlerinin irşâd kitabının mânâsının, özünün bir neticesi olduğu ifâdesi bu fikrimizi doğrular mâhiyettedir:

Ârızî âyet-i ülâ-yı kelâm-ı Ezelî

Suhânı gâyet-i ma'nâ-yı kitâb-ı irşâd

Nâbî, D, 7

f. Yanak-Nokta-i "Ve'n-Nâziât" :

Hâşimî'nin âyetlerle örülü na'tında Hz.Peygamber'in kaşlarının "Nûn ve'l-kalem", dudağının "Kevser", saçlarının da Ve'l-Leyl Sûresi"ne işaret ettiği anlatılırken; yanağı da "Ve'n-Nâziât Sûresi"nin noktası olarak ifâde edilir:

Kaşların "Nûn ve'l-kalem"dür "Sûre-i Kevser" lebûn

Saçların "Ve'l-Leyl" ü haddün nokta-i "Ve'n-Nâziât"

Haşimî, NM 1, 99^a

"Ve'n-Nâziât", Kur'ân-ı Kerîm'de hem bir sûre adı, hem de bu sûrenin ilk âyetidir.¹ Bu sûrede kıyâmet günü ve her insanın geçici olan dünyâ hayatından sonra o muazzam hesap gününde Râbbi'nin huzuruna çıkacağı anlatılır. Nitekim sûrenin bir diğeri adı da "Tâmme"dir ki kıyâmetin bir ismi olan "tâmme-i kübrâ" âyetinden² mülhemdir.

Nokta ise lugat mânâlarının dışında, bir şeyin özü, hülâsası anlamına gelir, Hz. Ali veya Ebûbekr-i Şiblî'ye izâfe edilen: "Kur'ân-ı Kerîm'in özü Yâ-Sîn Sûresi'ndedir, onun da özü Fâtîha Sûresi'nde, onun özü başındaki besmelede, besmelenin özü be harfinde, be harfinin de özü altındaki noktadadır. İşte ben be altında noktayım." ifâdesi bunun bir delili olarak gösterilebilir. O halde "Ve'n-Nâziât Sûresi'nin özü ile kıyâmetin düşünülmesi mümkündür. Beyitte saç "Ve'l-Leyl" münâsebeti ve bu sûre adının saç ve yüz unsurlarıyla birlikte ele alındığı zaman yüz-"Ve'd-Duhâ", "Ve's-Şems" münâsebetlerinin de konu edilmesi; bu beyitte yanak ile nokta-i "Ve'n-Nâziât" ilgisinin muhtemelen kıyâmet güneşine işaret ettiğini düşündürmektedir.

5.10. B E N (hâl) :

Beyaz bir sayfanın üzerinde siyah bir nokta nasıl dikkat çekerse; yüzdeki ben de o derecede ilgi çeker. Bu sebeple bir güzellik unsuru olarak mütâlaa edilen ben;saç, yanak ve dudaklarla birlikte şekil ve renk yönünden değişik teşbihlerle karşımıza çıkar. Şemâil ve hilye nev'inden eserlerde Hz. Peygamber'in yüzünde ben olduğuna dair mâlûmâta rastlamıyoruz. Ancak na'tlarda Hz. Peygamber'in yüzünde bulunan siyah bir benden söz edilir. Hâl-i siyah-ı la'l-i leb, hâl-i ruhsâr, hâl-i cemâl, hâl-i Hindû gibi terkiplerle ifâde edilen bu ben nokta, süveydâ, hacerü'l-esved, dâğ ve gece münâsebetleri ile ele alınır.

¹ Ve'n-Nâziât, 79/1.

² Ve'n-Nâziât, 79/34.

a. Ben-Nokta, Fasıl :

Ben ile nokta ve fasıl ilgisi hem şekil, hem de renk benzerliğine dayanır. Hz.Peygamber'in beli inceliği ile yokluğun gizli nüktelerine işaret ederken; yine yokluk bildiren la'l renkli dudağının yanındaki ben bunlara tam bir tezat halinde varlık noktasına delâlet eder.¹

Fasıl, Kur'ân-ı Kerîm'de âyetler arasındaki noktalar-
dır. Nev'izâde Atâyî, Yüce Peygamber'in yüzünü benzersiz bir
Mushaf'a benzetirken; ayva tüylerini âyete, benini de bu â-
yetler arasındaki fasıl tabir edilen noktalara teşbih eder:

Cemâli olup Muşhaf-ı bî-misâl

Aña fasıl u âyât idi hatt u hâl

Atâyî, NM 1, 51^a

b. Ben-Süveydâ :

Süveydâ, kalbin ortasında bulunduğu farzedilen noktadır. Tasavvufta bu siyah nokta; bâtın güneşinin doğduğu yer, cihânın rûhu, insan âleminin arşı, kâinâtın ulvî ve süflî bütün teferruatının toplandığı yer olarak kabul edilir.² Süveydâ ile ben münasebetine Yenişehirli Bellig'in bir na'tında rastlıyoruz. Burada süveydâ açıkça verilmemiştir, ama beytin mazmûnudur. Yıldızların ışığını güneşten aldığı gibi; gönül ehli olanlara, yani âşıklara Hz.Muhammed'in beni bir başka hâlet, nûr ve feyz verir. Nitekim süveydâ bir yüzü gayb âlemine, diğer yüzü şehâdet âlemine bakan bir aynadır.³ Hz.Peygamber'in beni bu aynaya aksedince gönülde gaybın nûrları zuhur eder ve İlâhî aşkın talipleri yüreklerinde doğan bu bâtın güneşiyle bambaşka bir hâlet, keyfiyet kazanırlar:

¹ Azîz, NM 3, 17^a; ayrıca bkz. BEL.

² Ali Nihad Tarlan, Şeyhî Divanını Tedkik, İst.,1964, s.18.

³ a.g.e., a.s.

Hürşîd-i münevverden alır pertevi encüm
Hâlet virir erbâb-ı dile hâl-i Muhammed
 Yenişehirli Belîğ, D, 2

c. Ben-Hacerü'l-Esved, Seng-i Siyâh-ı Ka'be :

Benin hacerü'l-esvede teşbihi yine süveydâ mazmunu dolayısıyledir. Ka'be'nin odak noktası hacer-i esved olduğu gibi, yüreğin merkezi süveydâ; beyaz bir levhaya benzetilen yüzde de ilk göze çarpan unsur siyah renkli bendir:

Beñzer hacerü'l-esvedine Ka'be-i cânîñ
Ser-levha-i rüyında siyeh hâl-i Muhammed
 Yenişehirli Belîğ, D, 2

Veyâ, Hz.Peygamber'in saçları, Ka'be'nin siyah renkli örtüsü, yüzündeki beni de hacerü'l-esveddir.¹

ç. Ben-Merdüm-i Dîde-i Cibrîl, Hindû :

Edebiyatımızda benin; genellikle yüz ve dudak unsurlarının da zikredildiği durumlarda Hindû'ya teşbihi yaygındır. Bu benzetme renk itibariyledir. Yine sevgilinin yüzünde görülen benin; âşıkın gözbebeği olduğu veyâ âşıkın gözbebeğinin gerçekte sevgilinin beninin aksi ya da hayâlî olduğu gibi örneklere sık rastlanır. Hz.Peygamber'in yüzündeki ben ise Emin-i Vahy olan Cebrâil'in gözbebeği olarak ele alınır. Ben; hacerü'l-esved, Hindû ve merdüm-i dîde-i Cibrâil üçlü benzetmesi; Peygamber'in güzel yüzünün Ka'be'ye ağzınında zemzem'e benzetildiği bir örnekle na't şâiri Nazîm'de mevcuttur.²

¹ Bkz. SAÇ.

² Bkz. Yüz; Nazîm, D, 231.

d. Ben-Dâğ :

Yanık yarası veyâ kızgın demirle insan vücuduna vurulan işaret olan dâğ ile ben arasındaki münâsebet de şekil ve renk benzerliğine dayanır. Hz.Peygamber'in yanağındaki benin hayâli; Yüce Peygamber'e âşık olan gönül hastalarının ya da günahlarıyla gönlü kararıp, şefaât dermanına muhtaç olanların sinesinde dâğlar yakmıştır. Dâğlamanın eskiden bir tedâvî metodu olması hasebiyle beyitte Hz.Peygamber'in beninin yalnızca hayâlinin bile bir şifâ unsuru olduğu fikri verilir:

Hayâl-i hâl-i ruhsârınla sînem dâğlar yakmış

Der-i luţfuında dil-haste nizârım yâ Resûla'llâh

Bayburtlu Zihnî, D, 5

e. Ben-Leyle-i İsrâ :

Ben ve saç ile gece arasındaki ilgi renk yönündendir. Ancak konu edilen Hz.Muhammed'in saç ve beni olunca; bunlar herhangi bir geceye işâret etmez. Birisi Kur'ân-ı Kerîm'in inmeye başladığı Kadir Gecesi, diğeri de Hz.Peygamber'in İlâhî yakınlığın son derecesine nâil olduğu Mirâc gecesidir:

Zülf ü hâl-i cemâl-i bahtuundur

Şeb-i kâdr ile leyle-i isrâ

Şeyhülislâm Yahyâ,D,67

Hız.Peygamber'in beniyle ilgili olarak na'tlarda tesbit edebildiğimiz teşbihler, yukarıda belirttiğimiz örnekler çerçevesindedir. Sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak kabul edilen benin, divan şiirindeki teşbih ve mecazları ise çok daha geniş yer tutar. Ancak şunu söyleyebiliriz ki na't şâirleri bu unsuru işlerken; fasıl, hacerü'l-esved, Cebrâil'in göz bebeği, mirâc gecesi, süveydâ ve dâğ ilişkisi-

leriyle dînî, tasavvûfî ve edebî mâhiyetteki en çarpıcı örneklerine; aynı zamanda görünürdeki benzerliklerden ziyade mânâ yönünden derinliğe önem verecek zengin bir muhtevâ ortaya koymuşlar ve bütün teşbihlerin özünde benin îlâhî tecelliye işâret eden bir nokta olduğuna işaret etmişlerdir.

5.11. H A T :

Edebiyatımızda yüzdeki ayva tüyleri; Yanak, dudak, saç ve ben gibi güzellik unsurlarıyla birlikte mütâlaa edilir. Hattın, yazı mânâsına gelmesi ve yüzün de bir sayfaya benzetilmesi sebebiyle na'tlarda ayva tüylerinin yazıya, yazılı delillere veyâ âyetlere teşbihler tarzında ele alındığını görüyoruz:

a. Hat-Yazı :

Yüz bir sayfa olunca, şâirler bu beyaz sayfanın üzerindeki tüyleri, hattın yazı mânâsından da hareketle tevriye sanatıyla ele alırlar. Söz konusu Hz.Peygamber'in hattı olunca; katibin, kağıda bakmaktan kalem gibi, gözlerine kara su inse, gözleri kör oluncaya kadar yazsa, uğraşsa bile; incecik gubârî yazısını Peygamber'in bir tek tüyüne benzetemez:

Ohşada bilmez gubârını muharrir haţţuñâ

Hâme tek bahmağdan inse gözlerine kare su

Fuzûlî, D,23

Yine Fuzûlî, sevgili Peygamber'in hattını öyle bir yazıya benzetir ki; bu yazıların aşkından divâne olanlara Kur'ân-ı Kerîm'in satırlarının zincirleri, yani âyetleri bile bağ olamaz der; ama bu arada Kur'ânî hükümlerin sadece akli başında olanlar için bir mükellefiyet olduğu,

delilerin zaten bundan muaf oldukları fikhî kâidesini de ustalıkla ortaya koyar:

Hâşe-li'llâh ki bu divâne-i şevk-i haţuña
Sebeb-i kayd ola zencir-i sûtür-ı Muşhaf
Fuzûlî, D, 273

b. Hat-Sûre, Âyet, Âyet-i "Ve'l-Âdiyât" :

Hilye-i Hâkânî'de Hz.Peygamber'in hârikulâde yüzü bir güzellik Mushaf'ına benzetilirken, ayva tüyleri de açık ve kesin âyetlere yani nassa teşbih edilir:

Muşhaf-ı hüsn idi ol vech-i cemîl
Haţ-ı ruhsârâsi nass-ı tenzîl¹

Na'tlarda da aynı benzetmeler yer alırken, benleri de bu âyetleri birbirinden ayıran noktalar olur.²

Bu âyetlerin mâhiyeti açıklanırken; Hz.Peygamber'in yüzü inananlara müjdeler veren "Ve's-Şems Sûresi", tüyleri de dünyâyı âhirete tercih edenleri tehdit eden, cezâ gününün çetinliğini anlatan "Ve'l-Âdiyât Sûresi"nin âyetleri olarak ele alınır. Diğer yandan yüzün adâleti temsil etmesi yanında, bu adâleti örten, âdetâ adâleti ihlâl eden, zulme yol açan ayva tüyleri; "Ve'l-Âdiyât" âyetinin müfessirlerce öne sürülen mânâları ile uygunluk gösterir.³

Dudakları çevreleyen tüyler âyet olunca, mübhem bir sırra işaret eden dudaklar da bu âyet içinde gizli, noktasız bir num harfine, yani tenvin işâretine benzetilir (bkz. DUDAK).

¹ Yıldız Koçak, Hilye-i Hâkânî, S.Ü.F.E.F. T.D.E.B. B.T., Konya, 1986, s.19.

² Bkz. BEN.

³ Bkz. Ve'l-Âdiyât, 100/1; Hâşimî, NM 1, 99 a.

c. Hat-Hüccet :

Hukuk terimlerinden "hüccet-i hattiye" yalan ve uydurma şüphesinden uzak olan yazılı deliller için kullanılır. Allâh'ın Elçisi'nin hattı da haram olan şeylerin terkiine dâir kesin bir vesikadır:

Yüzidür lem'a-i nür-ı ilâhî

Haııdur hüccet-i terk-i menâhî

Yahyâ Bey, D, 246

ç. Hat-Sır :

Dudaklar âb-ı hayâtın menbaıdır. Can bağıslama özelliğine sahip olmakla bizzat candır.¹ Dudağın etrafındaki tüyler de bu can kaynağının sırrını taşır:

Haıı-ı la'l-i lebi sırr-ı cāndur

Zāt-ı pâki şeref-i insāndur

Atâyî, NM 1, 54^a

Dudağın âb-ı hayât olması, âb-ı hayâtın da karanlıklar ülkesi olan zulümâтта gizlenmesi, sır ile de gizliliğe işaret edilmesi dolayısıyla; Atâyî'nin bu beytinde hat-zulümât ilgisine yer verildiğini düşünebiliriz.

5.12. A Ğ I Z (Dehân, Dem, Fem) :

Edebiyatımızda sevgilinin ağız şekil, renk ve tatlılığa dayanan teşbihlerle ele alınırken; ağızın söz ve konuşmayla olan yakın ilgisi sebebiyle âb-ı hayât oluşu, can verici niteliği üzerinde durulur. Na'ıtlarda Hz.Peygamber'in

¹ Bkz. DUDAK.

ağzı için de bunlara paralel benzetmeler görüyoruz. Ancak hem Allâh'ın, hem de inananların tek sevgilisi olan Yüce Peygamber söz konusu olunca, O'nun ağzının Kur'ân-ı Kerîm'in sözler hâlindeki çıkış yeri ve ledün ilmine ait sırların kaynağı olduğu ortaya konulur. Bu muhtevâ, kısmen ağzıyla birlikte ele alınırken; asıl olarak dil ve söz unsurlarıyla ağırlık kazanır.

a. Ağız-Gonca :

Ağız-gonca münâsebeti hem renk, hem de ağzın kapağı şekliyle olan benzerliği itibariyledir. Zâtî'nin na'tında istiâre ile Hz.Peygamber'in ağzına gonca denilirken, O'nun en büyük ve ebedî mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'i tebliği ile belâgat bâğının bülbülü olduğuna işaret edilir:

İşiden dir goncañ açılsa belâgat bâğına
 Âferîn ey bülbül-i bâğ-ı belâgat âferîn
 Zâtî, NM.1, 22^a

b. Ağız-Mim :

Hız.Peygamber'in Mushaf'a benzetilen yüzünde kaş, yanak, hat, ben gibi unsurların yanında ağzı da âyetlerdeki mim harfine benzetilir. Karamanlı Nizâmî Peygamber'in boyunu elif, saçını lam, ağzını mim harflerine benzetirken, Kur'ân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaanın ilki olan "elif lâm mim" ibâresine işâret eder.¹ Rûşenî de Yüce Peygamber'in gözünü sad, ağzını mim, saçını dal harfleriyle resmederken yine bir âyet ve Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatı olan "Samed" kelimesini ortaya koyar.²

¹ Bkz. SAÇ; ayrıca Âyetler Böl. Bakara, 2/1.

² Bkz. SAÇ; ayrıca Âyetler Böl. İhlâs, 112/2.

c. Ağız-Dürc, Hokka, SadeF :

Dürc, özellikle kıymetli taşların ve mücevherlerin muhafaza edildiği kutudur. Hz.Peygamber'in ağzı böyle bir mücevher kutusuna benzetilirken, dişleri de Aden incilerinden daha güzel ve kıymetli incilere teşbih edilir.¹ Na't şâirimiz Nazîm aynı muhtevâyı ağız-hokka münâsebetiyle ifade eder.²

Şeyhülislâm Karaçelebizâde Azîz, Hz.Peygamber'in dudaklarını hokka ve la'l teşbihleriyle ele alırken, ağzının da cömertlik, lutuf ve ihsan saçan söz incilerinin sadeF olduğunu söyler. Böylece incinin sadeF içinde olduğu gibi; Şefîü'l-Müznibîn olan Yüce Peygamber'in ağzının da, günahkârların yegâne ümidi olan şefaât incilerinin kaynağı olduğuna işâret eder:

Hâşâ ki hokka-i leb-i la'linde ola lâ
El-hak dehânıdur sadeF-i lü'lü'-i ni'âm

Azîz, NM 3, 17^b

ç. Ağız-Matla-ı Envâr-ı Kur'ân, Menba-ı Esrâr-ı İlm-i Men Ledünnî, Kîmyâ-yı İlm :

H.z.Peygamber'in "fem-i saadet"i ilâhî vahiyle gelen Kur'ân-ı Kerîm'i sözler halinde insanlara duyurması dolayısıyla büyük önemi hâizdir. Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Peygamber'in en büyük ve devamlı mucizesidir. Asırlardır ilk şeklini muhafaza ederek, insanları îman ve hidâyete çağırın Kur'ân âyetleri Hz.Peygamber vasıtasıyla insanlara tebliğ edilmiştir. Taşlıcalı Yahyâ, bu sebeple Peygamber'in dilini îman güneşinin, ağzını da Kur'ân nûrlarının doğduğu yer olarak ele alırken; Kur'ân-ı Kerîm'in diğer isimleri arasında Nûr adını da tedâî ettirir:

¹ Bkz. DİŞ.

² Nazîm, D, 225.

Dehānı matla'-ı envār-ı Kur'ân

Zebānı maşrık-ı hürşid-i îmân

Yahyâ Bey, YZ, 5

Mutasavvıf şâirlerimizden Niyâzî-i Mısrî ise, hakikat ilmi, gayb ilmi, bâtın ilmi adı verilen; çalışma ile kazanılamayan, ancak Cenâb-ı Hakk'ın lûtfettiği ilim olan "ilm-i ledünn"¹ sahip olan Hz.Peygamber'in ağzını bu ilmin sırlarının kaynağı olarak tarif eder:

Dehānuñ menba'-ı esrār-ı 'ilm-i "men ledünni"dür

Haķâyık 'ilminüñ sen mahremisin yâ Resûla'llâh

Niyâzî-i Mısrî, D, 36^a

Ahmed Paşa'nın na'tında ise bu muhtevâyâ yakın bir tarzda; ağzının en değerli ve makbul ilim olan İlâhî ilmin kimyâsı olduğu ifâdesi yer alır:

Destüñ muhîṭ-i cüd u demüñ kîmyâ-yı 'ilm

Lafzuñ makâm-ı şıdk u dilüñ ma'din-i şafâ

Ahmed Paşa, D, 11

d. Ağız-Âb-ı Hayât Menbaı, Zülâl :

Hız.Peygamber'in sözlerinin, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin asırlardır canlılığını koruyarak, gönüllerdeki îmâna hayâtiyet vermâsi dolayısıyla; ağzı âb-ı hayâtın kaynağına benzetilir, Şeyhülislâm Azîz, Hz.İsâ'nın ölüleri diriltmesine karşılık; Yüce Peygamber'in bu feyzli sözleriyle bin İsâ'ya can verdiğini söylerken bu devamlı mucizeye işâret eder:

¹ Bilgi için bkz. Hak Dîni, C.V, s.3262.

Bir nuḫkî biñ Mesîh-i revân-bahşa cân virür
Âb-ı hayât menba'idur var ise o fem

Azîz, NM 3, 17^a

Bu arada beyitte, klasik edebiyatımızda sevgilinin ağzının görülemeyecek kadar küçük olduğu telakkisine paralel ifâde dikkati çekmektedir.

Peygamber'in ağzının zülâle benzetilmesi ise bir çok şifâ mucizesiyle ilgili olarak tükürüğü itibariyledir. Bu muhtevâ işlenirken, O'nun ağzındaki zülâle; Kevser'in, âb-ı hayâtın ve zemzem'in bile imrendiği ifâde edilir.¹

5.13. D U D A K (Leb) :

Hız.Peygamber'in dudakları; ağzı için olduğu gibi renk, şekil ve tatlılığa dayanan teşbihlerle ve feyz kaynağı olan sözlerinin çıkış yeri olması hasebiyle ele alınır.

a. Dudak- La'l, Yâkût :

La'l; en makbulü Bedahşan'da çıkarılan, kırmızı renkte değerli bir taştır. Edebiyatımızda dudak için bu teşbihin kullanılması "mecâz-ı örfî" denilen cinsten, âdetâ klişeleşmiş bir benzerliğe dayanır ve la'l kelimesi hemen her geçtiği yerde istiâre ile dudağa işâret eder.

Aynı şekilde genelde inci dişlerle birlikte, renk ve kıymet itibariyle dudak için sık kullanılan bir diğer benzetme unsuru da yakuttur.²

¹ Şeyyad Hamza, ŞHBM, 15.

² Aynî, D, 2.

b. Dudak- Nokta, Bî-nukat Nûn, Nükte-i Mübhem :

Dudak için nokta teşbihi, ağzın kapalı olduğu zaman görülemeyecek kadar küçük oluşuna dayanır. Divan tertibinde, gazeller bölümünde kâfiye harfi değiştiği zaman, ilk gazelin tevhih veyâ na't muhtevâsında olması geleneğine uyan şâirlerimizden İffet Bursevî; Hz.Peygamber'in noktaya benzeyen dudaklarının açıldığı zaman, her biri bir mücevher kıymetindeki sözleriyle ilâhî aşkın sırlarını anlattığını söyler.¹

Yine İffet Bursevî, Yüce Peygamber'in dudağını çevreleyen tüyleri âyete benzetirken, mübhem bir nükteyi anlatan dudaklarının da âyet içinde yer alan noktasız ve gizli bir "nûn" harfine benzetir:

Nükte-i mübhem lebüñ hattuñda ya

Âyet içre gizli nûn mı bî-nukat

İffet Bursevî, D, 61

Beyitteki; gizli yani görülmeyen, yazılmayan noktasız "nûn" harfi ile tenvin işâreti îmâ edilmektedir. Tenvin; iki üstün, iki esre veyâ iki ötre ile gösterilen ve kelimenin sonunu "nûn" ile bitiren işârettir. Nitekim iki dudak, şeklen iki üstün veyâ iki esreye benzer. Öte yandan ayva tüyleri mânâsındaki hattın, yazı anlamı düşünülürse; dudakların yazısı ile altalta yazılmış iki mısraa, yani bir beyte işâret edildiğini düşünmek de mümkündür.

c. Dudak-Hokka :

Hokka,içine mürekkep, macun gibi şeyler konulan küçük kaptır. Maden, toprak ve camdan yapıldığı gibi, akik ve benzeri taşlardan da yapılır. Dudak ile hokkanın birin-

¹ İffet Bursevî, D, 38.

ci derecede şekle dayanan benzerliği yanında, hokkanın içine macun konulduğu gibi, dudakların da içinde şifâ bulundurduğuna işâret edilir.¹

ç. Dudak-Rutab :

Edebiyatımızda dudakla ilgili teşbihlerin bir kısmı da şeker, bal gibi tatlı ve lezzetli yiyeceklere aittir. Bu yüzden Bayburtlu Zihnî, Hz. Peygamber'in dudağını anlatırken, kendini Kandehâr'ın şâhı ilan eder.² Dede Ömer Rûşenî, klasik edebiyatımızda fazlaca kullanılmayan bir teşbihle, Hz. Peygamber'in dudağını Arabistan'a has bir meyva olan hurmaya ve boyunu da hurma ağacına benzetir. Yüce Peygamber'in sofrasında hurmanın temel bir besin maddesi olması, bazan öğününü veyâ gününü tek hurmayla geçirmesi, hurma ile ilgili hadisleri ve bu bitkinin Arabistan'da kullanım sahasının genişliği dolayısıyla teşbihin realite ile uygunluk arz ettiği göze çarpar:

Senüñ şîrîn dudaguña ruṭab dinse 'aceb midür

Bu naḥlistân-ı 'âlemede boyuñ bir naḥl-i bäsikdur

Rûşenî, D, 100^b

d. Dudak-Rûhu'l-Emîn :

Hız. Peygamber'e vahyi getiren melek Cebrâil AS'dır. Bu yüzden Yüce Peygamber'in Hak'dan aldığı vahyi, halka tebliğ eden dudakları Cebrâil'e benzetilir:

Suḥanı olmış idi vahy-i Hudâ

Lebi Rûhu'l-Emîn idi güyâ

Nev'î, NM 1, 89^a

¹ Bkz. AĞIZ; Azîz, NM 3, 17^b.

² Bayburtlu Zihnî, D, 5.

Beyitteki gûyâ kelimesinin hem sanki, hem de konuşan mânâsında dudağın bir vasfı olarak kullanılması da dikkati çekmektedir.

e. Dudak-Âb-ı Hayât :

Tasavvufî edebiyatımızda dudak, maddî hayatı Cenâb-ı Hakk'ın varlığında ifnâ etmenin, fenâfillâhın sembolüdür. Fenâfillâh da insanı ebedî hayata, yani bekâbillâha götürür. Âb-ı hayât ise insanı kıyâmete kadar yaşatan, aynı zamanda feyzin timsâli olan sudur. Maddî hayâtın suya bağlı olduğu gibi, lugat mânâsı suyun taşması olan feyzin bulunduğu her yerde su mefhumu mevcuttur. İnsana mânevî feyzî, hakiki hayâtı, Hakk'ın varlığı ile bâkî olma vasfını ise dudak verir. Bu itibarla dudak; âb-ı hayât, can bağışlayıcı mucizesiyle Hz.İsâ ve âb-ı hayâtı bulan Hızır bir ilgi içindedir.¹ Bu münâsebetlerin en güzel örneğini Fuzûlî'nin gazel tarzında bir na'tında görüyoruz. Hz.Peygamber'in dudağı aşağıdaki beyitte âb-ı hayâta teşbih edilirken; bin tane âb-ı hayâtın Yüce Peygamber'in la'li dudağının isteğiyle can verdiği, yüz Hızır ve Hazret-i İsâ'nın O'nun feyzine susadığı anlatılır:

Cân virür la' lüh temennâsında miñ âb-ı hayât

Feyzüñe leb-teşne yüz Hızır u Mesîhâ'dur senüh

Fuzûlî, D, 294

Hızır Peygamber'in insanlara vereceği hayat suyu, yani feyz ise hidâyet, îman, kısaca İslâmiyettir. Hz.İsâ ve Hızır'ın Peygamber'den önce yaşamaları hasebiyle; O'nun feyzine, dînine susamaları, hasret olmaları tabîîdir.

¹ Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, C.I, s. 174; C.II, s. 143.

On yedinci asır şâirlerimizden Cevrî, benzer bir muh-
tevâ ile Hz.Peygamber'in dudağını âb-ı hayata benzetirken,
Hızr'ın gönlünün O'na iştîyâkını dile getirir.¹

Ve nihâyet dudak-âb-ı hayât münâsebetinin yukarıda
belirttiğimiz en güzel örneğini veren Fuzûlî; şâyet kale-
mine zulûmât ülkesindeki âb-ı hayât mürekkep olsa bile;
Hızr'ın, bu ebedî ömür boyunca Yüce Peygamber'in dudakla-
rının vasfını yazamayacağını ifâde eder:

Yaza bilmez leblerün vasfın tamâm-ı 'Ömrde
Âb-ı hayvân virse kıl-k-i Hızr'a zulmetden devât
Fuzûlî, D, 164

f. Dudak-Nehr-i "Müddessir" :

"Müddessir"² Hz.Peygamber'e risâletini ilân etmesinin
bildirildiği sûredir. Bu sûre ile insanları Allâh'ın bir-
liğine îmân etmek üzere hak din olan İslâmiyet'e davet et-
mesi; bu arada inananların âkîbetlerini anlatarak Nezîr
isminde görüldüğü gibi onları ihtâr etmesi belirtilir.

Muhammed Lutfî, Hazret-i Peygamber'in dudaklarını
"nehr-i Müddessir" teşbihiyle ifâde ederken, bu davet ve
ihtâra dâir sözlerini hatırlatır:

Ey şân-ı kerem la'1-i lebiñ nehr-i "Müddessir"
Sultân-ı rusûl bârgihin bâb-ı temennâ

Muhammed Lutfî, HH, 50

g. Dudak-Âb-ı Kevser, Sûre-i Kevser :

Kevser, cennette bulunan, suyu çok lezzetli ve tat-
lı bir nehrin adıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de aynı ismi taşıyan

¹ Cevrî, D, 61; benzer örnekler için bkz. Cinânî, NM 1, 12^a;
Salih Baba, D, 51.

² 74. Sûre; bkz. Hak Dîni, C.VIII, s. 5446-5449.

sûre ile bu ırmağın Hz.Peygamber'e ve Ümmetine mahsus olduğu belirtilir.¹ Yüce Peygamber'in boyu, saçları, kaşları ve yanakları belirli sûre ve âyetlerle ilgili olarak ele alınırken; dudaklarının da Kevser Sûresi'ne benzetildiğini görürüz.² Bu benzetme hem Kevser'in tadı, hem de çokluk, bereket mânâları dolayısıyla, Hz.Peygamber'in dudaklarının bağısladığı feyz itibâriyledir. İffet Bursevî, bu muhtevâyâ işâretle Hz.Peygamber'in dudaklarının Kevser Sûresi'nin sırrını taşıdığını belirtir:

Tarz-ı Tübâ nahl-i kaddînden gâlat

Sırr-ı "Kevser"den gârağ la'liñ fakat

İffet Bursevî, D, 61

Ahmedî ise; Hz.Peygamber'in âb-ı hayâtın bile hasretini çektiği dudaklarına Kevser'in imrendiğini söyleyerek, o feyzli dudakların her iki sudan da daha feyzli olduğunu îmâ eder.³

5.14. D İ L (Lisân , Zebân) :

Yüce Peygamber'in dili na'tlarda; İslâmiyet'i tebliğ ve Kur'ân-ı Kerîm'i beyan ettiğini, âhirette de şefâatini lutfedeceğini bildirmek üzere ele alınmıştır.

a. Dil-Kilk-i Takdîr :

Levh-i Mahfûz, ilm-i ilâhî de denilen; kıyâmete kadar olacak gizli, açık herşeyin, bütün canlıların kaderinin yazılı olduğu levhadır. Burada yazılı olanlara da Ka-

¹ Bkz. Âyetler Bölümü; Kevser, 108/1.

² Hâşimî, NM 1, 99^a

³ Ahmedî, Yaşar Akdoğan, Ahmedî Dîvânı ve Dil Husûsiyetleri, C.II, s. 5.

lem denilir. Osman Kemâlî'nin na'tında Hz.Peygamber'in göğsü Levh-i Mahfûz'a benzetilirken; dili de buradaki takdîrât olan Kalem'e teşbih edilir.¹

b. Dil-Tûtî-i İ'câz, Tûtî-i Vahy :

Konuşmasıyla insana yakın bir özellik arz eden tûtî, edebiyatımızda şeker yemesi ve aynanın karşısında konuşulması husûsiyetleriyle yer alır. Sünbülzâde Vehbî, Hz. Peygamber'in dilini tatlı sözler söyleyen bir tûtîye benzetirken; bu sözlerin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu, karşısındaki aynanın da Cenâb-ı Hak'dan aldığı vahiyler olduğunu belirtir. Özetle söylemek gerekirse; O'nun dili; öğreticisi Allâh olan bir papağan, sözleri de Allâh kelâmı olan Kur'ân'dır:

Lisânı tûtî-i vahy-i şeker-hâ

Velî âyînesi ilhâm-ı Mevlâ

Sünbülzâde Vehbî, D,5

Nazîm de, Hz.Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'i beyan eden dilini mucizeler söyleyen bir tûtîye benzetir:

Zebânı tûtî-i i'câz nuḡkî mu'cize-gü

Dehânı hoḡka vü dendânı silk-i dürr-i le'âl

Nazîm, D, 225

c. Dil-Maşrık-ı Hürşîd-i İmân :

Kur'ân-ı Kerîm, Hz.Peygamber'in dilinden beyan edilmiş, insanlık O'nun birer ilâhî vahiy olan sözleriyle hidâ-

¹ Bkz. GÖĞÜS; Osman Kemâlî, DKAS, 35.

yet ve îmân nûruna erişmiştir. Bu itibarla ağzı Kur'ân'ın nûrlarının; dili de îmân güneşinin doğduğu yer olarak ele alınır.¹

ç. Dil-Kilîd-i Genc-i îmân, Miftâh-ı Ebvâb-ı Şefâat, Miftâh-ı Gayb :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in dili bir anahtara teşbih edilirken, bu anahtarın o güne kadar kilitli olan hazineleri veyâ kapıları açmaya mahsus olduğu bildirilir. Buna göre insanlara iki cihan saadeti veren hazinenin, gayb âlemine mahsus anahtarı O'nun dilidir.² Veyâ Yüce Peygamber'in dili îmân hazinesinin anahtarıdır:

Kelâmı ehl-i dîne hüccet-i cân

Zebânıdur kilîd-i genc-i îmân

Revânî, NM 1, 24^b

Kilidin lugut mânâsı anahtardır. îmânın anahtarı, kilid-i îmân ise kelime-i şehâdetdir ve bu ibâre İslâm'ın ilk farzı, îmân etmenin de ilk delilidir. Kelime-i şehâdetin dil ile söylenmesi, Hz.Peygamber'in bu îmân hazinesini açan anahtarı insanlara telkin etmesi gibi hususlar beyitle birlikte düşünölmelidir.

Taşlıcalı Yahyâ ise Makâm-ı Mahmûd ve Livâ-i Hamd' in yani, kıyâmetteki şefâat yetkisinin yegâne sahibi olan Habîbullâh'ın yüzünü kıyamet karanlığını aydınlatacak bir lambaya benzetirken, dilinin de şefâat kapılarını açan anahtar olduğunu söyler:

Dili miftâh-ı ebvâb-ı şefâ'at

Yüzi mışbâh-ı târîk-i kıyâmet

Yahyâ Bey, YZ, 5

¹ Bkz. AĞIZ; Yahyâ Bey, YZ, 5.

² Bkz. Tâcizâde Cafer Çelebi, D, 10.

d. Dil-Seyf-i Meslûl :

Hız.Peygamber'in; tevhid inancını yayarken, Hak'tan aldığı vahiyleri sözler halinde halka duyuran dili, Hak'ın elinde, hikmet pırıltılarıyla parlayan ve kınından çekilmiş bir kılıca benzetilir:

Sâha-i tevhdde el-hak zebân-ı entakı

Dest-i Hak'da seyf-i meslûl-ı dirahşân-ı hikem

Esrâr Dede, D, 3

Böyle bir kudret elindeki kılıcın gücü ve tesiri de İslâmiyet'in yayılma sahası ve genişliği ile apaçık ortadadır.

5.15. D İ Ş (Dendân, Sin) :

Edebiyatımızda dişler; beyazlık, parlaklık ve dizi halinde olması bakımından inciye benzetilir. İki dudak da bu incileri içinde barındıran sadef veyâ mücevher kutusudur.Şemâil-i Şerife'de Hız.Peygamber'in dişlerinin inci gibi olduğu belirtilir.¹ Na'tlardan tesbit ettiğimiz örneklerde bunlara paralel olarak Hız.Peygamber'in dişleri için inci teşbihinin kullanıldığını ve dür dişler, dür-i dendân, gevher-i pâk gibi terkiplerle yer aldığını görüyoruz.

a. Diş-Dür, Gevher, Mücevher :

Hız.Peygamber'in dudakları kırmızı yakut, dişleri de bembeyaz incilerdir.² Ama öyle incilerdir ki en parlak in-

¹ Et-Tirmizî, Şemâil-i Şerife, s. 23.

² Aynî, D, 2.

ciyi, lü'lü-i lâlâyı kendisine âşık edecek kadar parlaktır.¹ O'nun mücevher kutusu gibi ağızındaki inci dişlerin, incinin en değerlisinin bulunduğu Aden'de bile benzeri görülmemiştir:

Dür-i dendānîni vaşf eyleyen dürc-i dehānînda
Nazîrin görmemiştir 'Aden'de yâ Resûla'llâh
Neccârzâde Rızâ, D, 186

H.z.Peygamber'in diş temizliğine ve misvak kullanma âdetine verdiği önem hadislerle bildirilmiştir.² Taşlıcalı Yahyâ, O'nun ağızını sadefe; bembeyaz, tertemiz dişlerini de inciye benzetirken misvak alışkanlığına da işâret eder:

Dehānına kaçan kim olsa misvāk
Şadefden gösterürdi gevher-i pāk
Yahyâ Bey, D, 246

Yüce Peygamber, bir başka hadisinde Cenâb-ı Hakk'ı gerektiği gibi övemediğini, O'na layık senâ ve medhi yerine getiremediğini ifâde eder. Bu hadisteki saymam, bitiremem mânâlarına gelen "lâ uhsî" ibâresi H.z.Peygamber'in inci dişleri için bir sıfat olarak ele alınır.³

Neticede görüyoruz ki klasik edebiyatımızda sevgilide olduğu gibi, na'tlarda da H.z.Peygamber'in dişleri bir güzellik unsuru olarak kabul edilmiş; güzelliği ve parlaklığı inciye teşbihle ifâde edilmiştir. Ancak H.z.Peygamber'in dişleri konu edilirken, bunlara ilâveten O'nun misvak kullanma alışkanlığını ve Cenâb-ı Hakk'a olan sayısız teşbihlerini bildiren hadisleri de ele alınmıştır.

¹ Yahyâ Bey, D, 21.

² Sahîh-i Buhârî, C.I, s. 197.

³ Şîrî, NM 1, 35 a; ayrıca bkz.: Hadisler Bölümü.

5.16. G Ö Ğ Ü S (Sadr, Sîne) :

Gerek halk, gerek dîvan edebiyatımızda sevgiliye has bir güzellik unsuru olan göğüs; beyazlık ve parlaklık yönüyle ele alınır. Söz konusu Hz.Peygamber olunca; göğsü fizikî güzelliklere ilâveten sâf, pâk, nûrlu gibi sıfatlarla birlikte ifâde edilir. Zîrâ O'nun göğsü îmânla ve ilm-i ledünle dopdoludur. Bu özelliği na'tlarda hem âyetle; hem de ay, gümüş, ayna, levhâ gibi şâirâne teşbihlerle işlenir.

a. Göğüs-"elem neşrah" :

Hız.Peygamber'in göğsü "şerh-i sadr" şeklinde isimlendirilen hâdiseyle Cebrâil tarafından açılmış, kalbi zemzemle yıkanarak, îmân, ilim, hikmet ve marifet nûrlarıyla doldurulmuştur. Na'tlarda, O'nun göğsünden bahsedilirken; bizzat "elem neşrah" âyetiyle¹ bildirilen bu konu önemle ele alınır. "Ve'l-Leyl Sûresi"nin Hz.Peygamber'in saçları, "Ve'd-Duhâ Sûresi"nin güzel yüzü için nâzil olduğu görüşüne; "elem neşrah" âyetinin de O'nun tertemiz göğsü için indirildiği ilâve edilir:

"Sûre-i "Ve'l-Leyl" gelmiş müy-ı 'anber-büyuña
Sîne-i sâfın "elem neşrah" cemâliñ "Ve'd-Duhâ"

Garîbî, D, 4

b. Göğüs-Mâh :

Göğüs ve ay benzerliği parlaklık, saflık, beyazlık ve şekil yönündendir. Hz.Peygamber'in göğsünün aya teşbihinde bu özellikler yanında, yine "elem neşrah" âyeti ile ilgi kurulur. Şemâil-i Şerife'deki rivâyetlere göre Peygamber'in

¹ İnşirâh, 94/1; ayrıca konuyla ilgili bilgi için bkz. Âyetler Bölümü.

göğsünde şerh-i sadr hadisesinin izi olarak kabul edilen, tüyden elif şeklinde bir hat vardı.¹ Nev'îzâde Atâyî, "elem neşrah" âyetinin bir nişanı kabul ettiği bu tüylerle; tıpkı ayın ikiye bölünme mucizesinde olduğu gibi, Hz.Peygamber'in bir ay gibi bembeyaz olan göğsünün açılması hadisesine telmih yapar.²

Hız.Peygamber'in göğsünün açıldığı zaman, îmân, ilim, nûr ve îlâhî sırlarla doldurulduğunu belirtmiştik. Bütün bu lutuflara mazhar ve bu sırlara vâkıf olan yegâne beşer Yüce Peygamber'dir. O'nun kalben Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığını bildiren, yalnızca Alîh ve Habîb'i arasında'ki müstesnâ zamanlara işâret eden "lî ma'allâh"³ hadisi ile, "elem neşrah" âyeti Şeyh Gâlib'in şâirâne dehâsıyla bir araya getirilir. Hız.Peygamber gece ve gündüz her an Cenâb-ı Hakk'a kalben bağlanırken; ayın ışığını güneşten aldığı gibi, O'nun ay gibi parlak göğsünde "elem neşrah" âyetinin nişanı bir güneş gibi parlar:

Mâh-ı şadriñda "elem neşrah" 'ayân çün mihr-i 'aşk

Kalb-i pâkiñ "lî ma'allâh" ile hoş-ter rûz u şeb

Şeyh Gâlib, D, 2^b

c. Göğüs-Levh-i Mahfûz, Mahzenü'l-Esrâr :

Göğüs beyazlığı ve düz görünümüyle sayfaya veyâ levhaya benzetilir. Hız.Peygamber'in göğsü ise herhangi bir levhaya değil; ilm-i îlâhî de denilen, kıyamete kadar olacak gizli, açık, herşeyin, bütün canlıların kaderinin yazılı olduğu Levh-i Mahfûz'a benzetilir. Dili de takdir kalemine, yani bu levhadaki yazılara verilen isim olan Kalem'e teşbih edilir. Dolayısıyla, herkesin kısmetini, nasibini dağıtan da Hız.Peygamber olur:

¹ Et-Tirmizî, Şemâil-i Şerife, C.I, s. 14.

² Nev'îzâde Atâyî, NM 1, 54^a.

³ Bkz. Hadisler Bölümü.

Lisânın kılîk-i takdîr Levh-i Mahfûz sîne-i pakin
Nasîbin herkese ihsân kılansın yâ Resula'llah

Osman Kemâlî, DKAS, 35

Yüce Peygamber'in göğsü bu ledün ilmîni barındırması sebebiyle; ilâhî sırların muhâfaza edildiği bir hazineye de benzetilir:

Sîne-i pâki mahzenü'l-esrâr

Vech-i pâr-nûrî matla'ü'l-envâr

Fazlî, GB, 5^a

ç. GÖĞÜS-SAFHA-I SİMİN, ÂYİNE :

Aynalar eskiden bugünkü gibi camın sırlanmasıyla yapılırdı; veyâ özellikle kıymetli olanları altın ve gümüş levhalardan imâl edilirdi. Hz.Peygamber'in göğsü beyazlık ve parlaklık yönünden gümüş bir aynaya benzetilirken; bu aynanın yanında İskender'in meşhur aynası ile Cem'in yedi iklimi gösteren kadehinin aynası bir hiç olup, kırılmaya mahkumdur:

Oldı şikest şafha-i sîmîn-sînedin

Âyîne-i Sikender ü mir'ât-ı cām-ı Cem

Azîz, NM 3, 17^b

İskender'in aynası ile Cem'in kadehinin özellikleri malumdur. Ancak Hz.Peygamber'in göğsü ilâhî tecellinin aktettiği bir ayna olmakla; bunlardan üstündür. Nitekim Cevrî'nin na'tinde bu muhtevâ açıkça verilir. O'nun göğsü mânâlar gösteren Yüce Zât'ın bir aynasıdır. Bir başka ifâdeyle, GÖĞÜS-LEVH-I MAHFUZ maddesinde de gördüğümüz gibi, O'nun sînesi hem ilm-i ilâhî'ye bir mesken, hem de bu ilmin mânâlarının sûret bulduğu bir aynadır:

Nūr-ı şadrı Zât-ı ma'ni-sûretüñ âyinesi

Sırr-ı nuḫkî ʿilm-i taḫkîk ü yakînüñ maşdarı

Cevrî, D, 64

d. Göğüs-Yâsemen :

Edebiyatımızda gonca sevgilinin dudağı, yâsemen de göğsü için bir benzetme unsurudur. Ancak, söz konusu Hz. Peygamber olunca; goncanın, O'nun inciler saçan la'l renkli dudağını, yâsemenin de bembeyaz göğsünü hatırlatmak için yaratıldığına işâret edilir:

Goncaları la'l-i güher-zâñ için

Yâsemeni sîne-i zîbân için

Cinânî, NM 1, 11^b

5. 17. S I R T (Zahr) :

Na'tlarda Hz. Muhammed'in sırtı, O'nun son Peygamber oluşuyla risâleti mühürlediğini bildiren mühr-i nübüvvet dolayısıyla konu edilir. Mektup ve fermanların mühürlenmesi âdettir. Hz. Peygamber de Allâh tarafından insanlara gönderilen bir nâme veyâ menşur olduğu için Hak eliyle mühürlenmiştir:¹

Ümmetüñ için bir güzel maḥbub-ı şefkat-nâmesin

Mühr urupdur zahrufâ Hâḫ ey emîr-i mu'teber

Zâtî, NM 1, 20^b

a. Sırt-Der :

Hz. Peygamber'in sırtından genellikle zahr veyâ zahr-ı

¹ Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. PEYGAMBERLİK MÜHRÜ.

şerîf olarak bahsedilirken; Hâletî'nin na'tında; Yüce Peygamber'in Hak sırlarını taşıyan bir saray, sırtının da bu ulu sarayın kapısı olarak ele alındığını görürüz. Sırttaki iki kürek kemiği, iki kanatlı bir kapıyı andırır. Böyle muazzam bir sarayın da mühürsüz olması düşünülemez:

Der-i devlet-sarây-ı sırr-ı Hudâ

Mühr ile hıfz olunmamak ne revâ

Hâletî, NM 1, 13^a

5. 18. PEYGAMBERLİK MÜHRÜ

(Mühr-i Nübüvvet, Mühr-i Hâtem) :

Şemâil-i Şerîfe ve hilye türünden eserlerde Hz. Peygamber'in sırtında, iki omzu arasında güvercin yumurtası büyüklüğünde bir ben bulunduğu bildirilir. Bu ben âhir zaman peygamberinin nübüvvet alâmetlerinden biri olarak kabul edilen mühr-i nübüvettir. Bu peygamberlik mührünün; doğru ve sağlam rivâyetlerin tedkikinden anlaşıldığına göre siyah benlerden müteşekkil, üzeri tüylü, büyükçe bir ben olduğu görüşü hâkimdir.¹ Bazı rivâyetlerde peygamberlik mührü üzerinde şehâdet kelimesinin yazılı olduğu bildirilir. Ancak hadisçiler bu tür rivâyetleri kabul etmezler. Öyle zannediliyor ki Hz. Peygamber'in mektuplarını mühürlemek için üzerine şehâdet kelimesi yazdığı yüzük şeklindeki mührü ile peygamberlik mührü birbirine karıştırılmıştır.² Hatta mühr-i nübüvvet üzerinde Arapça bazı cümleler olduğu rivâyet edilmiş, bu ibâreler de nazmen Türkçe'ye çevrilmiştir.³

Mühr-i nübüvvet; na'tlarda özellikle Hz. Peygamber'in son peygamber oluşuyla risâleti mühürlediği veyâ Cenâb-ı

¹ Et-Tirmîzî, Şemâil-i Şerîfe, s.36,39,42,43; Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saâdet, C.II, s.6.

² Mevlânâ Şiblî, a.g.e., a.s.

³ Osman Kemâlî, DKAS, 20.

Hakk'ın risâletini tasdik için mühürlü bir ferman tarzında gönderildiğini belirtmek üzere ele alınır ve mühür, ay, göz gibi teşbihlerle karşımıza çıkar.

a. Mühr-i Nübüvvet-Mühür :

Na'tlarda peygamberlik mührü; Hz.Peygamber'in nübüvvet ve risâletini tasdik eden ilâhî bir imza veyâ damga olarak telakkî edilir. Dolayısıyla Hz.Muhammed; sırtındaki bu mühür ile Cenâb-ı Hak'tan ümmetine gönderilen bir şefkat mektubu, daha açık bir ifâdeyle şefaât mektubu olur:¹

Hak kudret eliyle urıcağ zahruña mühri

Gönderdi seni ümmetüñe nâme-i şefkat

Zâtî, NM 1, 20^b

Mektupları kapamak için arkasının mühürlenmesi âdettir. Hz.Peygamber de Hakk'ın halka gönderdiği bir ferman olmakla sırtında nübüvvet mührünü taşır:

Halka mensür-ı Hak'dur ol server

Mühr olur zahr-ı nâmede ekşer

Hâletî, NM 1, 13^a

Hikemî tarzın üstat şâiri Nâbî; peygamberlik mührünün Cenâb-ı Hak eliyle basıldığına işâret ederken mührün mektup, kıymetli metâ ve hazine gibi muhafaza isteyen eşyaların değerini bildiren bir damga olmasından hareketle Hz. Peygamber ile adı geçenler arasında ilgi kurar:

Nâme-i zâtın idicek inşâ

Aña mühr-i nübüvvet urdı Hudâ

¹ Yine Zâtî'den benzer bir örnek için bkz. NM 1, 21^a.

İtdi ol mühr ile anı Ğaffār
Sūk-ı hüsne metâ'-ı tamğa-dār

Eylemişdür yahūd Cenāb-ı Ğafūr
Zātını bir hazîne-i memhūr
 Nâbî, NM 1, 90^a

Hız.Peygamber'in göğsü İlâhî sırların mahzenidir. Dolayısıyla sırtı da bu Hak sırlarının yapısına bir kapı; peygamberlik mührü de bu kıymetli sarayın kapısına vurulmuş bir mühürdür.¹

b. Mühr-i Nübüvvet-Hâtem :

Mühr, mühürlü yüzük ve en son mânâlarına gelen hâtem; nübüvvet mührüyle ilgili olarak ele alınınca; bu üç mânânın da bir araya geldiğini görüyoruz. Hız.Peygamber, hâtemü'l-enbiyâ ve hatmü'r-rüsüldür, yani son peygamber olmakla nübüvvet ve risâlet onun şahsında sona ermiş, mührlenmiştir. O'nun son resûl olduğuna mübarek sırtındaki mühr, Hakk'ın şehâdeti olarak yeterli bir delildir:

Hüccet-i Hatm-i Rusül'dür aña şahid Hak'dan
Yetme mi zâhr-ı şerîfindeki şekl-i hâtem
 Vechî, NM 1, 98^a

Eskiden mührler yüzük şeklinde yapılırlar ve mührün sahibi de bunu parmağında taşırdı. Hâtem denilen bu yüzüğün üstüne mühr kazdırmak bizde de Osmanlılar döneminde son bulan bir âdettir. O halde hâtem-i risâlet, yani son peygamber olan Hız.Peygamber'in sırtında nübüvvet mührünün bulunması; yüzük üzerinde mührün âdet oluşu gibi tabîidir:

¹ Bkz. SIRT.

Kendüsi Hâtem-i Risâlet'dür
Hâtem üstinde mühr'âdetdür
 Hâletî, NM 1, 13^a

c. Mühr-i Nübüvvet-Meh :

Ay bir ışık ve nûr kaynağıdır. Nûr da feyizdir. Dolayısıyla Hz.Peygamber'in bedeni kâinâtın aslı veyâ özü olan Nûr-ı Muhammedî'nin doğduğu yer; peygamberlik mührü de bunun küçük bir örneği olmak üzere feyizle pürnûr bir aydır:

Cism-i latîfi matla'-ı Nûr-ı Muhammedî
Mühr-i nübüvveti meh-i pür-fer ü tâb-ı feyz
 Cezmî, NM 1, 5^a

ç. Mühr-i Nübüvvet-Göz :

Dânişî'nin na'tında Hz.Peygamber'in günahkâr ümmetine şefâat için Cenâb-ı Hak tarafından gönderilmiş mühürlü bir ferman olduğu bildirilirken; sırtındakinin bir mühür değil de, âdetâ şefâat ümidi ile ardından bakanların gözünün kaldığı ifâde edilir:¹

Kaldı ardınca gözi halkuñ degül zahruñda mühr
Bende-i 'aşîye Hak'dan 'afu için menşürsun
 Dânişî, NM 1, 16^b

5. 19. B E L (Miyân) :

Dîvan edebiyatında bir güzellik unsuru olarak üzerinde durulan bel; inceliği ve darlığı sebebiyle kolayca

¹ Ayrıca bkz. Nâdirî, NM 1, 91^a.

görülemmez; hatta yokluğa işâret eder. Bu yokluk tasavvuru ile dudak ve ağız ile birlikte ele alınırken; özellikle inceliği dolayısıyla kıla benzetilir.

a. Bel-Mûy, Nükte :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in diğer fizikî unsurları geniş yer tutarken, beli üzerinde hiç denilecek kadar durulmamıştır. Yalnızca 17. asır şâirlerinden Kara Çelebizâde Şeyhülislâm Azîz'in na'tında bel unsurunu görebiliyoruz. Şâir, Hz.Peygamber'in lâl renkli dudağının yanındaki siyah beni varlığa işâret eden bir nokta; kıl gibi incecik belini de yokluğun herkes tarafından anlaşılamayan gizli nüktesi olarak ifâde eder. Beyitte vücûd ve adem tezadları, ben ile dudak ve bel unsurlarıyla açıkça verilir:

Hâl-i siyâh-ı la'l-i lebi nokta-i vücûd
Mûy-ı miyânı nükte-i ser-beste-i 'adem

Azîz, NM 3, 17^a

5. 20. E L ve A V U Ç (Yed, Dest, Kef, Kef-i Dest) :

Hız.Peygamber'in eli ve avcu na'tlarda bir güzellik unsuru olarak ele alınmaktan ziyâde; Peygamber'in eliyle ve parmaklarıyla ilgili mucizeleri anlatılırken bahis mevzû olur. O'nun parmaklarından su akıtma mucizesine telmih yapılırken, elinde âb-ı hayâtın çeşmesi olduğu söylenir.¹ "Dest-i ikbâli" din düşmanlarının yüzüne bir avuç toprak attınca, müşrikler ordusu bütünüyle helâk olmuş; O'nu inkâr edenlere karşı, avcundaki çakıl taneleri tesbih çekmişlerdir. Mescidinde minber yapılıncaya, Hz.Peygamber'in daha önceden yaslandığı direk inlemeye başlamış, Peygamber eliyle direği okşayınca iniltisi kesilmiştir.

¹ Su ve diğer mucizeleri için bkz. MUCİZELER BÖLÜMÜ.

O'nun mucizevî elleri kendisine uzananları mahrum bırakmaz. Lutfunun parmağı ile amel defterlerinden hatâları silen Hz.Peygamber'in elinden, bitmez tükenmez bir merhamet suyu akar:

Siler engüşt-i lutfuñ defter-i 'isyânım eyler pāk
Yediñde merhamet âbı revândır yâ Resûla'llâh

Şeref Hanım, D, 18

a. El-Safha, Berât-ı Berâet :

Hz.Peygamber'in şefâatiyle ilgili olarak ele alınan bu teşbihde; Yüce Peygamber'in ümmetine ait günahların affı için Cenâb-ı Hakk'a duayla açılan tertemiz elleri, duasının kabulünü ve af lutfunun gerçekleştiğini gösteren bir berâta benzetilir:

Açdukça el du'âya yed-i pâki şafhası
'Âsîlerüñ olurdu berât-ı berâ'eti
Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 9

b. El-Mihr :

Hz.Peygamber'in parmakları su mucizeleriyle ele alınırken ışık saçan bir güneşe benzetilir. Aynı teşbihi eli için de asâsıyla birlikte görüyoruz:

Kef ü dest ü 'aşâ-yı Fahr-i Cihân
Mihr ile şekl-i şa'sa'aydı hemân
Nev'î, NM 1, 89^a

5. 21. P A R M A K (Barmag, Benân, Engüşt) :

Klasik edebiyatımızda el ve avuçta olduğu gibi parmaklar üzerinde de hemen hemen hiç durulmamıştır. Ancak na'tlarda Hz.Peygamber'in parmakları büyük önem taşır. Özellikle O'nun parmağıyla ayı ikiye bölmesi ve parmaklarından su akıtması¹ mucizelerine telmih yapılır. Na'tlardan tesbit edebildiğimiz örneklerde en çok on altıncı asır şâirlerinden Taşlıcalı Yahyâ Bey'in el ve parmaklar unsuruna yer verdiğini görüyoruz. Yine de şâir Hz.Peygamber'in bahsedilen iki mucizesini bir arada ele alırken; kaleminin O'nun mucizevî parmaklarını tarif etmekten âciz kaldığını söyler:²

Yazmakta kalem barmagınun vaşfını 'âciz
Geh mâhı iki şakk ider ol gâh akıdur mâ

Yahyâ Bey, D, 20

H.z.Peygamber'in parmağıyla gösterdiği mucizeleri yalnızca bu ikisi değildir. Kalplerden küfrü kaldırıp, îmânı yerleştirirken O'nun lutufkâr parmaklarının bir mânevî mucizesi de, hidâyet yoluyla gönüldeki elem düğümünü açmasıdır:

Olmazsa ger benân-ı 'inâyet girih-güşâ

Bulmaz güşâd dilde olan 'ukde-i elem

Azîz, NM 3, 17^b

Bütün bu mucizeler dolayısıyla Peygamber'in parmaklarından bahsedilirken; benân-ı mucizât, benân-ı muciz-â-sâr, benân-ı inâyet, engüşt-i mucize, engüşt-i bîhemtâ, engüşt-i lutf gibi terkiplerin ve elif harfine, hilâle, kaleme, kılıca, neye, çevgâna, goncaya ve çeşmeye teşbihlerin yer aldığını görüyoruz.

¹ Bilgi için bkz.Mucizeler Bölümü.

² Benzer örnekler için bkz.: Şeyhî, HŞ, 17; Fuzulî, D,21; Riyâzî, D,6; Hâşimî, NM 1,99^a, Şeyh gâlib, HA, 2^b.

a. Parmak-Elif :

Taşlıcalı Yahyâ'nın bir beytinde Hz.Peygamber'in parmağı ile elif harfi münâsebeti yalnızca şekil benzerliğine dayanır.¹ Ancak aynı şâirin Şâh u Gedâ mesnevisindeki na'tinde parmağın elif ile benzerliği Hz.Peygamber'in ayı ikiye bölme mucizesi dolayısıyla ele alınır. Hz.Muhammed dolunay hâlindeki aya parmağıyla işâret edince ay ikiye ayrılmıştır. Şâir Yüce Peygamber'in ayın dairevî biçimine işâret eden parmağını; ekmek mânâsına gelen nân kelimesinin ortasındaki elife benzettir. Nân kelimesinin harfleri buna göre ayrılınca; iki taraftaki iki nûn harfi de ayın iki parçası, yani iki hilâl olur. Veyâ muhtemeldir ki ekmek eskiden yuvarlak yapılarak, kabarması için de ortası çiziliyor idi. Bu durumda nân kelimesinin yalnızca harflerinin değil; şeklinin de itibâre alındığını düşünebiliriz:

Kurs-ı mehde benân-ı fahr-i cihân
Elife döndi nân için de hemân
 Yahyâ Bey, ŞG, 8

b. Parmak-Hilâl :

Yeni ay manasına gelen hilâl ayın ilk üç gün içindeki şeklidir ve parmak ile benzerliği âşıkârdır. Yine şakkî-kamer mucizesi dolayısıyla parmak-hilâl münasebeti ele alınırken; Sünbülzâde Vehbî, bizzat Hz.Peygamber'i bir dolunaya benzettir. O'nun hilâl gibi parmağının işaretini gören gökteki ayın da iki parça olmasını tabîî bulur:

O meh gösterdi engüşt-i hilâli
 İki şakkî olmasun mı bedr-i 'âlî
 Sünbülzâde Vehbî, D, 5

¹ Yahyâ Bey, NM 1, 101^a.

Cem Sultan ise, ayın ortadan kaybolduğu zaman güneşin çıktığını hatırlatarak; Hz.Peygamber'in mucizesinin, güneş gibi açıkça görülmesi için hilâl gibi parmağı ile donunayı ikiye böldüğünü söyler:

Gün gibi rüşen olmağa i-câz-ı Muştafâ

Şakḳ itdi bedri şekl-i hilâli Muhammed'ün

Cem Sultan, SC, 76

Ramazan veyâ bayram günlerinin tesbiti için hilâlin görülmesi gerekir. "Rü'yet-i hilâl" denilen bu hâdise iki şâhitle bildirilince oruca başlanır veyâ Ramazan ayı sona erer, bayram ilân edilir. Taşlıcalı Yahyâ, bu İslâmî âdete telmihle; Hz.Peygamber'in gökyüzündeki ayı, hilâl gibi parmağıyla ikiye böldüğünü ifâde ederken, rü'yet-i hilâlde olduğu gibi, ayın iki parçasının, iki şâhit gibi bu mucizeyi tasdik ve tesbit ettiğine işâret eder:

Göklerde yiridür mehi şakḳ itse hilâlün

Zîrâ ki iki şâhid ile oldı bu da'vâ

Yahyâ Bey, D, 20

Rızâyî'nin na'tında bizzat Hz.Peygamber'in parmağı Ramazan Bayramı'nın hilâline benzetilir. Bu kez Yüce Peygamber'in parmaklarından su akıtması mucizesi konu edilir. Arabistan'ın yakıcı çöllerinde O'nun bir pınarın lülesine benzetilen parmaklarından akan su ile binlerce kişi susuzluğunu giderirken; âdeta hilâlin görülmesi ile bayramın başlaması ve orucun açılması sevinci dile getirilir:

Misâl-i lüle-i ser-çeşme itdi teşneler irvâ

Benânı beñzedi güyâ hilâl-i cıyd-ı şıyâma

Rızâyî, NM 1, 34^a

c. Parmak-Kalem :

Klasik edebiyatımızda gökyüzü geniş, düz, yer yer beyaz ve renkli görüntüsüyle kağıda benzetilir. Bu itibarla hilâl de bu sayfa üzerinde yazılı "râ" harfine teşbih edilir. Taşlıcalı Yahyâ, Ümmî olan yani, okuması yazması olmayan Hz.Peygamber'in parmağı ile gök sayfasına iki râ harfi yazdığını söylerken; hem şakka'l-kamer mucizesine edebî bir üslûp içinde işâret eder, hem de eline hiç kalem almamış olan Hz.Peygamber'in parmağını âdetâ kaleme benzetir:

Destüñe kalem almamış idüñ ne acebdür

Engüşt ile levh-i felege yazduñ iki rā

Yahyâ Bey, D, 20

ç. Parmak-Tîg :

Hz.Peygamber'in ayı bir işâretle iki parça eden parmağı kılıca benzetilmektedir.¹ Hüdâyî'nin na'tında bu münâsebet konu edilirken; Hz.Peygamber'in göğsünün açılarak temizlenmesi, kalbinin marifet ve hikmet nûrlarıyla doldurulması, yani kısaca şerh-i sadr² hadisesine telmih yapılır. Ancak bu beyitte Hz.Muhammed'in kılıca benzetilen parmağıyla göğsü açılan, safâ bulan ve bir ayna gibi pırıl pırıl olan aydır:

Tîg-i engüştüñ çekelden sine-i mâha elif

Şerh olup sadrı safâ kesb eyledi âyine san

Hüdâyî, NM 1, 100^b

¹ Örnekler için bkz.:Karamanlı Nizâmî, D,76; Yahyâ Bey, NM 1, 103^a; Hâletî, NM 1, 13^a.

² Bilgi için bkz.Âyetler Bölümü; İnşirâh, 94/1 ve GÖĞÜS.

d. Parmak-Ney :

Parmağın ney ile benzerliği ince, uzun ve boğum boğum olan şekli sebebiyledir. Bu münâsebet yine şakka'l-kamer mucizesiyle ele alınır. Hz.Peygamber'in neye benzetilen parmağı dolunayda bir yara açınca, ay âdetâ davul veyâ kös gibi iki parça olmuştur:

Ney-i engüştü bedre urdı yara

İki şakḳ itdi mәнend-i nakāra

Yahyâ Bey, YZ, 6

Beyitteki ney ve nakāra musikî aletlerindendir. Neyin içli sesine mukâbil, davulun gümbürdeyen sadâsında bir hâdiseyi ifşâ ve ilân mevcuttur. Bu itibarla ayın ikiye bölünmesi mucizesiyle, Allâh Elçisi'nin peygamberliğinin tasdik ve ilânı yönünden davul arasında bir münâsebet düşünülebilir. Ayrıca beyitteki yara kelimesi şerha ve dilim tedâîleriyle hilâle işâret etmektedir.

e. Parmak-Çevgân :

"Gûy ve çevgân", top ve ucu eğri bir değnekle oynanan oyundur. Bizdeki cirite veyâ İngilizler'in atlı polo oyununa benzer. On yedinci asır şâirlerinden Haylî, Hz.Muhammed'i muhabbet meydanının eşsiz binicisi olarak kabul eder ve Resûlallâh'ın, peygamberliğinin isbâtı için müşriklerin delil istemeleri üzerine ayı ikiye bölerek; mucize alanında "gûy u çevgân" sanatı gösterdiğini söyler. Dolayısıyla ay, top mânâsında gûya; Hz.Peygamber'in aya işâret eden parmağı da çevgâna teşbih edilir:

Sensin ol fâris-i meydân-ı maḥabbet ki kaçan

Hak Resûl olduğuna istedi a-dâ bürhân

Māha parmakla işâret kılup itdüñ zâhir
 'Arşa-i mu'cizede şan'at-ı güy u çevgân
 Haylî, NM 1, 14^b

f. Parmak-Gonca-i Zanbak :

Zanbağın yaprakları şekil bakımından parmaklara benzer. Ancak Hz.Peygamber'in şakka'l-kamer mucizesiyle, bu münâsebet ele alınınca; zanbağın açılmamış, yani gonca halindeki şekli düşünülmüştür. O'nun işâret parmağı ayı gösterirken, diğer parmakların kapalı görünüşü de zanbağın goncasını andırır:

Gonca-i zanbaklarınınun mu'cizi "şakka'l-kamer"
 Dürr-i "lâ uhşî" şadef ağzında mânend-i güher
 Şîrî, NM 1, 35^a

g. Parmak-Çeşme, Lûle-i Ser-Çeşme, Ser-Lûle-i Benân:

Hız.Peygamber'in parmaklarınının çeşme ve lûleye benzetilmesi; parmaklarından su akıtması mucizesiyle ilgilidir. Bu münâsebetin yer aldığı bir beyit Parmak-Hilâl ilişkisi içinde verilmiştir. Tesbit edebildiğimiz benzer örneklerde bu teşbihler yer alırken; avcu pınar, parmakları da suyun aktığı lûleler olmuş, susuzlar bu feyz ırmağından kana kana su içmişlerdir. Kazasker İsmetî'nin bu muhtevâdaki beytinde sadece su mucizesine telmih yapılmaz, Hız.Peygamber'in aynı zamanda bir ilim ve irfan pınarı olduğuna ve bu coşkun pınarın bütün susuzları doyurduğuna da işâret edilir:¹

Leb-teşnegânı eyledi sırâb-ı cüy-ı feyz
Ser-lûle-i benân-ı kef-i çeşme-bârdan
 İsmetî, D, 26

¹ Benzer bir örnek için bkz.:Zâtî, NM 1, 21^a.

ğ. Parmak-Şems-i Rüşen :

Parmak-güneş münâsebeti de Hz.Peygamber'in su mucizesiyle ilgilidir. Parmaklarından suyun akması; güneşin ışıklarını yaymasına teşbih edilirken, Taşlıcalı Yahyâ, bir de leff ü neşr-i müretteb sanatına yer verir:

Akıtdı çeşmeler barmaklarından
Nitekim şa'şacayla şems-i rüşen
Yahyâ Bey, YZ, 6

5. 22. B O Y (Kad, Kâmet)

Şemâil-i Şerîfe'de Hz.Peygamber'in uzunluğa yakın orta boyda olduğu belirtilir.¹ Ayrıca O'nun boyuyla ilgili mucizevî bir husûs olarak; beraberinde yürüyen hiç kimsenin O'ndan daha uzun boylu görünmemesi, daimâ Yüce Peygamber'in yanındakilerin en uzun boylusu olduğu rivâyet edilir.² Nat-larda Yüce Peygamber'in diğer fizikî unsurları arasında boyuna da büyük önem verilmiş, O'nun gölgesi yere düşmeyen boyunun yüceliği çeşitli teşbihlerle ele alınırken; mevzûn, sehî, ser-efrâz gibi sıfatlarla tavsîf edilmiştir.

a. Boy-Serv :

Edebiyatımızda boy için servi teşbihinin kullanılması son derece yaygındır. Çoğu kez bu klişeleşmiş benzetme, boy unsuru zikredilmeden istiâre ile boyu ifâde etmektedir. Hz.Peygamber'in boyu için de bu teşbih ele alınırken; gül bahçesindeki servinin O'nun biçimli boyunu hatırlatmak için yaratıldığı,³ Yüce Peygamber'e hayran olanın bu serviyeye hiç

¹ Et-Tirmizî, Şemâil-i Şerîfe, s.8,10.

² Kadi İyâz, Şifâ-i Şerîf, s. 65.

³ Cinânî, NM 1, 11^b.

rağbet etmeyeceği¹ konu edilir. Mirâc gecesi Hz.Peygamber'in göğün en üst katlarına güzellik veren boyunun² din bahçesinin salınan servisi olduğu³ anlatılır. Veyâ bunun benzeri bir ifâde ile yeryüzündekilerin gölgesini göremedikleri boyunun, cennet bahçesinin servisi olduğuna işâret edilir.⁴ Zâtî'nin na'tında aynı muhtevâ ele alınırken, Hz.Peygamber'in mekânsızlık âlemini süsleyen ve gölgesi yere düşmeyen boyu nürdan bir servi olarak tarif edilir:

Kâmetûn ey böstân-ı lâ-mekân pîrâyesi

Nürdan bir servdür düşmez zemîne sâyesi

Zâtî, NM 1, 20^b

Hüdâyî ise, Peygamber'in boyunun "festakim" âyetiyle⁵ belirtilen istikâmet veyâ doğruluğun bahçesinde bir servi olduğunu söylerken, O'nun hem boyunda, hem de ahlâkındaki doğruluğa işâret eder.⁶ Sünbülzâde Vehbî; Hz.Peygamber'e risâletini ilân ve etrafındakileri âkîbetlerinin vehâmeti ile ihtar etmesini bildirmek üzere indirilen "kum fenzir"⁷ âyetinin servi boyu için bir övgü olduğunu ifâde eder.⁸ Âyetle boy arasındaki bir ilgi de hem kum emrinin, hem de kâmet kelimesinin kıyâm masdarından türemiş olmalarıdır.

b. Boy-Nihâl, Nihâl-i Gülbün-i Bî-Hâr :

Ahmed Paşa, Hz.Peygamber'in boyunu cihan bağında çiçekleri rahmet, meyvaları muhabbet olan bir fidana benzettir.⁹

¹ Fuzûlî, D, 294.

² Şeyhülislâm Yahyâ, D, 67.

³ Âzerî, NM 1, 3^a.

⁴ Hâletî, NM 1, 13^a.

⁵ Bkz.Âyetler Bölümü, Hüd, 11/12.

⁶ Hüdâyî, NM 1, 100^b.

⁷ Bkz.Âyetler Bölümü, Müddessir, 74/2.

⁸ Sünbülzâde Vehbî, D, 5.

⁹ Ahmed Paşa, D, 15.

Nazîm de, Yüce Peygamber'in boyunun Hakk'a yakınlığın has bahçesinde dikensiz bir gül fidanı olduğunu belirtirken, O'nun mükemmelliğine, her türlü kusur ve hatâdan uzak oluşuna işâret eder:

Kıyâm-ı kâmeti gülşen-sarây-ı kurbında
Nihâl-i gülbün-i bî-hâr es-selâmü 'aleyk

Nazîm, D, 223

c. Boy-Nahl-i Bâsık, Nahl-i Kad-i Dil-Sitân :

Dede Ömer Rûşenî, dudağını hurmaya benzettiği Hz.Peygamber'in, boyunun cihan fidanlığındaki cömert bir hurma ağacı olduğunu ifâde ederken;¹ Şeyhülislâm Azîz o hurma fidanı gibi güzel boya ne nazla salınan servinin, ne de şerefle süzülen bayrağın benzeyemediğini belirtmek için aynı teşbihi ele alır.²

ç. Boy-Tûbâ :

Kökleri yukarıya doğru uzanan, dalları aşağıya sarkan, yüz bin dalı, her dalında çeşit çeşit meyvası olan Tûbâ; cennetteki en büyük ağaçtır. Edebiyatımızda bu gibi özellikleriyle ele alınan Tûbâ, na'atlarda Hz.Peygamber'in boyu için bir teşbih unsuru olur. Ancak Taşlıcalı Yahyâ, Hz.Peygamber'in yanında Tûbâ'nın çöp gibi görüldüğünü söyleyerek bu benzetmeye itirâz eder.³ O'nun dışındaki şâirler bu teşbihi doğrulayan sebepler ileri sürerler. Bunlardan Hüdâyî; Peygamber'in gölgesinin yere düşmemesinin, boyunun Tûbâ kadar yüce oluşuna bağlar.⁴ İffet Bursevî, Tûbâ'nın ters duru-

¹ Rûşenî, D, 100^b.

² Azîz, NM 3, 17^b.

³ Yahyâ Bey, D, 21.

⁴ Hüdâyî, NM 1, 100^b.

şunun Hz.Peygamber'in boyuna benzeme arzusundan kaynaklanan bir hatâ olduğunu söyler.¹ Tâcizâde Cafer Çelebi, bu hususu daha şâirâne bir sebebe bağlayarak, Tübâ'nın duruşundaki bu tersliği, onun Peygamber'in boyunun bir aksi olduğunu ifâde eder:

Tübâ hilâf-ı vaz- görünmezdi olmasa

Bahr-i vücüd içinde anuñ 'aks-i kâmeti

Tâcizâde Cafer Çelebi, D, 9

d. Boy-Sidre-i Müntehâ :

Arşta bir ağaç olan Sidre-i Müntehâ;² melek, peygamber ve bütün varlıkların ilminin son bulduğu makamdır. Nesîmî, Hz.Peygamber'in boyunu bu ağaca benzetirken;³ Şemseddin Sivâsî buna itirazla, Sidre-i Müntehâ'nın Yüce Peygamber'in boyu için bir ölçü olmadığını, zîrâ O'nun Mirâc gecesi bu makâmın daha ötesine geçtiği üzerinde durur.⁴

e. Boy-Kıyâmet :

Kıyâmet, bütün ölümlerin mahşerde dirilerek, ayağa kalkacakları zamandır. Kelimenin ayağa kalkma, ayakta durma anlamı ile boy unsuru bu bakımdan bir yakınlık arz eder. Ayrıca, boy mânâsındaki kâmet ile kıyâmet aynı kökten türedikleri için, bir iştikak sanatı meydana getirirler. Dîvan edebiyatında sevgilinin boyunun kıyâmete benzetilmesi, sevgilinin görülmesiyle çevrede oluşan karışıklık ile kıyâmetteki karışıklık hâli itibâriyledir. Hz.Peygamber'in boyu ile kıyâmet münâsebeti ise daha farklı bir inanışa dayanır. Atâyî'nin

¹ İffet Bursevî, D, 61.

² Bkz.Âyetler Bölümü, Necm, 53/14.

³ Örnek için bkz. KAŞ; Nesîmî, D, 43.

⁴ Şemseddin Sivâsî, D, 32.

na'tında rastladığımız bu teşbih; kıyâmet gününde gece olmayacağı gibi, Hz. Peygamber'in de boyunun gölgesinin olmaması mucizesiyle ele alınır:

Kâmeti bî-zıll ise olmaz 'aceb
Olmaz imiş çünkü kıyâmetde şeb
Atâyî, NM 1, 52^b

f. Boy-Elif, Lâm :

Edebiyatımızda boy, dümdüz oluşu ve istikâmeti sembolize etmesi bakımından harflerden elife benzetilir. Ayrıca sevgilinin tek olması gibi, elifin de yazılışında bir rakamıyla aynı oluşu bir diğer benzerlik yönüdür. Hz. Peygamber'in boyu elife benzetilirken, bu elifin Kur'ân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaaya dahil olan "elif lâm mîm" âyetindeki harf olduğu belirtilir.¹

Nâbî'nin na'tında ise Yüce Peygamber'in boyu Fâtiha Sûresi'nin başındaki elif harfine benzetilir:

Ey vücûduñ güher-i kumme-i tâc-ı îcâd
Resm-i kaddûñ elif-i Fâtiha-i isti'dâd
Nâbî, D, 9

Şâir; ilk mısrada "Levlâk" kudsî hadisinde belirtildiği gibi, Hz. Peygamber'in varlığının bütün kâinatın yaratılışındaki tek sebep oluşuna ve bütün mevcûdâtın Nûr-ı Muhammedî denilen cevherden meydana geldiğine işâret eder. İkinci mısrada ise nûruyla ilk, peygamberliğiyle son olma şerefine sahip Peygamber'in boyunu her işin hem başında, hem de sonunda okunması âdet olan Fâtiha'nın başındaki "El-Hamd. ..." âyetinin ilk harfine benzetmektedir.

Elif dışında boy için birer benzetme unsuru olan dal ve lam harfleri eğilmiş, iki kat olmuş boyu resmederler. Dol-

¹ Bkz. Âyetler Bölümü. Bakara, 2/1.

gun başakların, meyva yüklü dalların eğilmesi gibi, Hz.Peygamber'in boyunun da eğilerek lâm harfine benzemesi zühd ve takvâsı ile mükemmelliğinin bir işâretidir:

Günden güne irdüñ meh-i nev gibi kemāle

Ḳaddüñ elifin lâm ideli zühd ile takvā

Yahyâ Bey, D, 20

Ayrıca beyitteki meh-i nev terkibi ile boy için bir diğ̈er benzetme unsuru olan hilâl verilmektedir.

g. Boy-Şem :

Boyun muma teşbihi edebiyatımızda alışılmış bir benzetme değildir. Nev'izâde Atâyî bu teşbihi dile getirirken; Hz.Peygamber'in başının üstünden hiç ayrılmayan, O'nu gölgeleyen bulutu da "şem ü pervâne" ayrılmaz ikilisindeki kelebeğe benzetir.¹ Fuzûlî bir na'tında Peygamber'in boyunu cennette hûrîlerin meclisini aydınlatan bir muma benzetirken;² "sabâ" redifli na'tında, sabâ rüzgârının Yüce Peygamber'in boyuna benzeme iddiasında bulunan mumu nerede görürse, başını koparmaya yeltendiğini söyleyerek, tabiî bir hadiseye şâirâne sebep gösterir:

İşidüpdür gâlibâ ḳaddüñle şem'üñ bahşini

Her kaçan gördiyse eyler şem'e ḳaşd-ı ser sabâ

Fuzûlî, D, 28

ğ. Boy-Alem :

Şeyhülislâm Kara Çelebizâde Azîz, Hz.Peygamber'in boyunu cömertlik ve güzel ahlâkın timsâli olan bayrağa benzetirken;³ Celîlî O'nun boyunu Cenâb-ı Hak tarafından pey-

¹ Atâyî, NM 1, 54^a.

² Fuzûlî, D, 21.

³ Azîz, NM 3, 18^a.

gamber olarak gönderildiğine şehâdet eden bir sancak, saç-
larını da yeşil bir bayrağa benzetir:

Ḳaddūñ ʿalem-i risālet-i Ḥak

Gīsū-yı münîr sebz-bayrak

Celîlî, NM 1, 10^b

h. Boy-Hatt-ı İstivâ :

Hatt-ı istivâ, bir coğrafya terimi olarak ekvator çizgisi; astronomi tabiri olarak da dünyanın merkezinden çıkararak eksenini dik açıyla kestiği varsayılan çizgidir. Hz.Peygamber'in boyu için bu astronomi terimi on beşinci asır şâirlerinden Şeyhî ve Karamanlı Nizâmî'nin na'tlarında kullanılmıştır. Karamanlı Nizâmî; Peygamber'in kaşını güneşin ufukta çizdiği bir günlük yaya, alnını kuşluk vakti güneşine, boyunu da hatt-ı istivâyâya benzetir.¹ Şeyhî ise; Yüce Peygamber'in yüzünü dolunay, saçını da kadir gecesi olarak ele alırken, hatt-ı istivâyâya benzettiği boyunun bir çizgi halinde bu iki unsuru âdetâ bir araya getirdiğini belirtir. Nitekim, dolunay (bedr) ayın on dördüncü günkü hâli, kadir gecesi ise İslâm âlimlerinin Ramazan'ın yirmi yedinci gecesi olarak tahmin ettikleri mübârek gecedir:

Zülfüñle ḥadd ü ḳaddüñe her kim bakā şanur

Kim buldı bedr ḳadr dünin ḥatt-ı istivâ

Şeyhî, HŞ, 19

Böylece şâir, Hz.Muhammed'in güzelliğin zirvesine ulaşmış varlığının, Hakk'a yakınlığın kutsallığı ile kemâle eriştiğini de ifâde etmektedir.

Neticede, Hz.Peygamber'in fizikî unsurları veyâ bedenî özellikleri diyebileceğimiz ve bu bölümde ele aldığı-

¹ Bkz. KAŞ; Karamanlı Nizâmî, D, 75.

mız muhtevâ, na'tlarda oldukça önemli bir yere sâhiptir. Âdetâ na'tların hilye vâsfini ortaya koyan bu husûsiyetler çerçevesinde Peygamber'in fizikî güzelliği âyetlerle ve klasik şiirimizin teşbih unsurlarıyla birlikte ele alınmıştır. Edebiyatımızda sevgili için kullanılan bu benzetmeler, inananların tek sevgilisi olan Yüce Peygamber'in eşsiz güzelliğini tasvir için kullanılırken; kısmen paralellik arz etmekle birlikte, bazen yetersiz kalmış, bazen de O'nun benzersizliğini ve üstünlüğünü ifâde edebilmek için farklı bir mahiyete bürünmüştür. Teşbihlerin bir kısmında benzetme yönü (boy-kıyâmet örneğinde olduğu gibi) değişmiş; bazı fizikî unsurlar için de bugüne kadar başka örneklerini göremediğimiz benzetme unsurları ele alınmıştır. Çalışmamız sırasında yer yer bu farklı ve benzer hususlara da işâret etmiş bulunuyoruz.

6. H Z. P E Y G A M B E R ' İ N A H L Â K İ Ö Z E L L İ K L E R İ

En son ve en mükemmel din olan İslâmiyet'i tebliğ eden Hz.Muhammed, Peygamberlerin sonuncusu ve en üstünüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Hiç şüphesiz büyük bir ahlâk üzerindesin sen" âyetiyle¹ O'nun hulk-ı azîm üzre yaratıldığı, güzel huylar olarak tarif edilen ahlâkın O'nda en yüksek derecesinin bulunduğu açıkça belirtilir. Nitekim: "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."² diyen Hz.Peygamber bu kutsal vazîfe için Cenâb-ı Hak'ın seçtiği en mükemmel, faziletli ve en seçkin insandır.O'ndan önceki peygamberlerin ahlâka ilişkin va'z ve telkinleri olmakla birlikte, bu nasihatların kendi hayatlarında nasıl tecellî ettiğine dair herhangi bir örnek mevcut değildir. Ama Yüce Peygamber'in hadisleri, yani her sözü ve fiili; O'nun bizzat yaşadığı ve tavsiye ettiği ahlâkî prensipleri gösterir mâhiyettedir. "Sizin için Allâh'ın Resûl'ünde uyulması gereken güzel örnekler vardır." âyetiyle³; adâlet, tevâzu, doğru sözlülük, ahde vefâ, sâde-lik, azim, cesâret, çalışkanlık, misâfirperverlik, cömertlik, yumuşak huyluluk, yardım severlik, merhamet, şefkat gibi güzel ahlâk dâiresine giren bütün meziyetlerin Hz. Peygamber'de mevcut olduğuna işâret edilir. Özel hayatında O'nu en yakından tanıyan iki insandan biri olan Hz.Hatice, Hz.Peygamber'e ilk vahiy geldiği zaman: "Cenâb-ı Hak, hiç bir vakit seni mahcup etmeyecektir. Çünkü sen yakınlık bağlarına saygı gösteriyor, borçluların borcunu veriyor, fukaraya yardım ediyor, misafirleri ağırlıyor, doğruları destekliyor ve muhtaçların ıstırabını dindirmeye çalışıyorsun" sözleriyle Peygamber'in yüksek ahlâkî seciyesini

¹ Kalem, 68/4.

² İbrahim Atay, İbrahim Eken, Yakup İskender, Ahmet Serdaroğlu, Seçme Hadisler, 3.bsk. Ankara, t.y. s.10.

³ El-Ahzâb, 33/21.

dile getirmiştir. Hz.Âişe de: "O'nun ahlâkı Kur'ân idi." ifâdesiyle Yüce Peygamber'in ahlâken en üstün vasıflara sahip olduğunu belirtmiştir.¹

Na'tlarda da Hz.Peygamber'in fizikî özellikleri yanında ahlâkî vasıflarına geniş yer verilir. O'nun insanların en güzel huylusu, en faziletlisi, en mükemmeli ve mîzâcen en temiz olduğu: "Bihîn-i Beşer, Efdalü'l-Beşer, Hazretü'l-İnsan; Zât-ı Müzekkâ, Zât-ı Mutahhar,"² gibi terkiplerle anlatılırken; ateşte soğuktan, suda da kurulukta eser olmadığı gibi, O'nun yaratılışında da zerrece kötü huy bulunmadığı dile getirilir:

Zatında senüñ yoğ idi bir zerrece bed-hü
Ateşde burüdet nitekim şuda yübüset

Zâtî, NM 1, 21^a

O'nun "tıynet-i pâk, tab'-ı sâf, meşreb-i pâkîze" gibi sıfatlarla anlatılan temiz yaratılışı ile şekil ve mâ-nâ âlemlerinin güzellik bulduğunu; cennetteki temizlik ve saflığın sembolü olan Tesnîm ve Kevser ırmaklarının kaynağının Hz.Peygamber'in güzel ahlâkı olduğunu dile getiren şâirler; âb-ı hayât ve kîmyâ gibi teşbihlerden de faydalanırlar.³

Sultan II. Bayezid, Hz.Yusuf'un fizikî güzelliğın timsâli olmasına rağmen, Yüce Peygamber'in güzel ahlâkı ile bütün peygamberlerden üstün oluşuna işâret eder:

Egerçi hatm idi Yūsuf'da hüsn-i i-câzı
Bu hüsn-i hulk ile cümlesinden ecmeldür

Adlî, D, 19

¹ Asr-ı Saâdet, C.II, s.61-62.

² Necâtî, D, 17, 18; Yahyâ Bey, D, 19, 20; YZ, 5; Şemsî, D, 150.

³ Şeyhî, HŞ, 18; Karamanlı Nizâmî, D, 74; Cevrî, D, 64; Riyâzî, D, 6; Nâbî, D, 7.

Sünbülzâde Vehbî, Habîbullâh'ın bu üstünlüğünü ve seçkinliğini "hulk-ı azîm" üzere yaratılmasına bağlar:

Odur "hulk-ı azîm" ile mu'azzam
Pesendide Habîbu'llâh-ı a'zam

Sünbülzâde Vehbî, D,5

H.z.Peygamber'in üstün ahlâkının na'tlarda en çok ele alınan yönü cömertliğidir. O'nun bir lutuf, kerem ve inâyet kaynağı olduğunu belirten şâirlerimiz, nice okyanus ve nehirlerin O'nun cömertlik denizine nisbetle ancak bir damla olduğunu dile getirirler.¹ İnsanlara bu dünyâda bağışladığı îmân, âhirette de şefâati öyle nimetlerdir ki; bunlar için minnetdarlık ve teşekkür hislerini ifâde etmekte şâirler âciz kaldıklarını beyanla yetinmişlerdir.² Zîrâ Yüce Peygamber'in cömertlik avcunu bulutlar anacak olsa bu feyizle yüzlerce yıl yeryüzüne mücevher yağdırır ve O'nun lutuf âlemine kıyasla dünyâ ancak bir toz tanesi zannedilir:

Kef-i kerîmini yâd itse ebr eger şad sâl
Mişâl-i katre zemîne güher-nisâr kalur

Bunuñla sâhâ-i pehnây-ı cüdın eyle kıyâs
Ki çarh o sâhâda mevhûme bir ğubâr kalur

Nâilî-i Kadîm, D, 32

Klasik şâirlerimizin cömertlik timsâli olarak ele aldıkları Hâtem'in H.z.Peygamber'e nazire olamayacağı belirtilirken;³ Habîbullâh'ın iki cihan saadetini bağışlayan lutfunu Hâtem'in rüyâda bile göremeyeceği anlatılır:

Naẓîr olmaz saña Hâtem 'atâda yâ Resûla'llâh
Vücûda gelmedi mişliñ sehâda yâ Resûla'llâh

Neccârzâde Rızâ, D, 40

¹ Şeyyad Hamza, ŞHBM,13; Kemâl Paşazâde, YZ, 35; Tâcizâde Cafer Çelebi, D,13; Kivâmî, FSM, 8.

² Şeref Hanım, D,19.

³ Fevrî, NM 1, 66^b.

Yüce Peygamber'in bu cömertliği yanında maddiyâta hiç bir zaman önem vermediği, tevâzu ve sâdeliği kendisine prensip edindiği, dünyânın geçici nimetlerine meyl etmediği konu edilir:

‘Âlemde bekâ âyînesin manzar idindüñ
Dünyâ yüzine eylemedüñ meyl ü muhâbâ

Yahyâ Bey, D, 21

H.z.Peygamber'in bu prensipleri; "Kanaat tükenmez hazinedir." hadisiyle birlikte ele alınırken, O'nun iki cihan sultanı olmasına rağmen, ancak bir iki giyeceği olduğu, bütün maddî varlığını muhtaçlara dağıtıp kendisinin genellikle aç gezdiği, açlığını bastırmak için karnına taş bağladığı belirtilmiştir:¹

Mahkûm iken emrine memâlik
Üç pîrehene değildi mâlik

Râyâtı olur iken muzaffer
Açlıkla gezerdi kendi ekser

Ziyâ Paşa, K, 58

Yüce Peygamber'in gözünde; dünyevî nimetlerin herhangi bir önemi olmadığı gibi, zenginlik ve makâm sahibi olanların da diğer insanlardan bir üstünlüğü yoktur. İslâmiyet'in temel prensibi olan eşitlik ve adâlet O'nun şahsında en mükemmel örneği bulmuştur. Ziyâ Paşa,H.z.Peygamber'in bu yönünü ortaya koyarken,O'nun herkesi kendi nefsiyle bir tuttuğunu ifâde eder:

Her nefsi tutardı ol peyâamber
Nefsiyle hukûkda bârâber

Ziyâ Paşa,K,59

İnsân-ı kâmil olan H.z.Peygamber'in ahlâkî yapısı na'tlar- da bu çerçeve içinde ele alınırken; O'nun fizikî güzellik yönüyle eşsiz olduğu gibi, ahlâkî mükemmelliğiyle de hem benzersizliği, hem de örnek oluşu vurgulanmıştır. Bu muhteva dile getirilirken özellikle hayatından alınan canlı misallerle bir "güzel ahlâk dînî" olan İslâmiyet'i bizzat yaşayarak telkin ettiği de ayrıca belirtilmiştir.

¹ Şeyhî, HS, 18; Yahyâ Bey, D, 21.

7. H Z. P E Y G A M B E R' L E İ L G İ L İ D İ Ğ E R M A D D İ V E M Â N E V İ U N S U R L A R

Hz.Peygamber'in bedenî ve ahlâkî özellikleri dışın-
da; O'nun bütünüyle vücûdu, gönlü, sözü, kokusu, teri, bu-
lunduğu yer, eşiği ve ayağının tozu na'tlarda zengin tahay-
yül, tasavvur ve teşbihlere konu olmuştur.

7.1. VÜCÛD (Cism):

Na'tlarda Hz.Peygamber'in vücûdu maddî anlamdaki be-
deni olmaktan çok, bütün kâinâtın kaynağı olan Nûr-ı Muham-
medî'nin doğuş yeri olarak telakkî edilir:

Cism-i latîfî matlaç-ı Nûr-ı Muhammedî
Mühr-i nübüvveti meh-i pür ferr ü tâb-ı feyz
Cezmî, NM 1, 5^a

O'nun "latîf, şerîf" gibi sıfatlarla anılan bedeni,
Nûr-ı Muhammedî dolayısıyla "masdaru'l-mevcûd" yâni bütün
varlıkların kaynağı olduğu gibi;¹ "Levlâk" kudsî hadisinde
belirtildiği üzere kâinâtın yaratılış maksadıdır. Necâtî, bu
hadise telmihle yeryüzü ve göklerin yaratılmasındaki asıl
mânânın, neticenin veyâ özün Yüce Peygamber'in varlığı ol-
duğuna işâret eder:

Yiri gögi yaradurken eyâ bihîn-i beşer
Hudâ bilür ki vücûd-ı latîfün idi me'âl
Necâtî, D, 17

Tâcîzâde Cafer Çelebi, âlemlere rahmet olarak gönde-
rilen Yüce Peygamber'in vücûdunu bir ulu ağaca, kâinâtı da
bu ağacın dallarına benzetererek; bu ağacın köklerinin iki ci-
hana yayıldığını dile getirir:

¹ Osman Kemâlî, DKAS, 34.

Bir devhadur vücûdı fûrû'ı mükevvenât
İki cihâna şâbit olupdur aşâleti

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,9

Hız.Peygamber'in varlığıyla âlemler hayat bulmuştur. Dolayısıyla taş ve topraktan oluşan bütün mevcûdâta O'nun bedeni bir kîmyâ olmuş; kâinât hayatiyyete kavuşmuştur:¹

Kamu ten toprağ u taş u kiyâdur
Anuñ cism-i şerîfi kîmyâdur

Mehmed, IN,67

O'nun "rahmet âyeti"ne² benzetilen vücûdu başlangıçta âlemlere hayâtiyyet verirken; âhir zamana şeref olmuş,³ bu son tuğla ile peygamberlik kökü tamamlanmıştır:

Yoğruldı hâk-i kâleb-i Âdem ki tâ bula
Hışt-ı vücûduñ ile şeref kaşr-ı enbiyâ

Karamanlı Nizâmî, D,74

Nâilî-i Kadîm, Hız.Peygamber'in hayâtın başlangıcı ve peygamberliğin sonucu olan vücûdunu bir kitaba benzetir. Ama öyle mükemmel bir kitap ki müellifi Cenâb-ı Hak'tır ve bu kitapta bir tek harf eksikliği, hatâ, velhâsılı hiç bir kusur ve noksan yoktur:

Haş-ı muşannıf idi nüsha-i vücûdı tamâm
Ne ihtimal idi harf-i haşâ kitâbında

Nâilî-i Kadîm, D,38

7.2. RÛH :

Na'tlarda Hız.Peygamber'in rûhunun ilk yaratılan cevher olduğu hadislerle ele alınır.⁴ Değişik rivâyetleri olan bu

¹ Osman Kemâlî, DKAS, 19.

² Cezmî, NM 1, 6^b.

³ Necâtî, D,17.

⁴ Bkz. Hadisler Böl. 2.11. "Evvelü mâ halakallâhu nûrî."

hadisin en yaygını, ilk yaratılanın Nûr-ı Muhammedî denilen cevher olduğudur. Yüce Peygamber'in rûhu da bu husûsa paralel olarak Cenâb-ı Hakk'ın nurlarına mazhar olarak tarif edilir:

Göñli anuñ mahzen-i esrâr-ı Hakk
Rûhı anuñ mazhar-ı envâr-ı Hakk
 Ahmedî, İN, 3^b

Bütün kâinât O'nun nûrundan veyâ rûhundan yaratılmış, âdetâ bizzat Hakk'ın nûru olan rûhu bir mum, âlemler de bu mumun âşığı pervâne olmuştur:

<Ale't-taşıîl anuñla oldı bu cem'
Cihân pervânedür rûhı anuñ şem'
 Şeyhî, HŞ, 17

Ayrıca ilk yaratılan rûhun Hz.Peygamber'in rûhu olması dolayısıyla, O'nun rûhların babası mânâsında Ebû'l-Ervâh isminin de sâhibi olduğu; na'tlarda peygamberlikte son, ama yaratılıştaki ilk olduğu hususlarıyla birlikte işlenir.¹

7.3. KALB, GÖNÜL (Dil, Zamîr) :

Edebiyatımızda ve folklorumuzda sevgili, âşık ya da bütünüyle insanla ilgili olarak en çok işlenen mefhum gönüldür. Bedenimizden mânâ âlemine açılan bu pencere pek çok teşbihe konu olmuştur. Na'tlarda Hz.Peygamber'in engin gönlü ve gönlünün mekânı olan kalbi de benzer tasavvurlarla ele alınır.

a. Gönül-Ka'be :

Yüce Peygamber'in ahlâkî özelliklerini anlatırken, geçici dünyâ nimetlerine hiç bir zaman kapılmadığına değinmiştik. O'nun gönlü hiç bir zaman dünyâ sevgisini barındırmamış, yalnızca Allâh aşkıyla dolup taşmıştır. Kültürümüzde

¹ Bkz. Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl. 3.12. EBÛ'L-ERVÂH.

ve edebiyatımızda Ka'be gibi kutsal olan gönül Cenâb-ı Hak-
k'ın nazargâhı, âdetâ bir secdegâh olarak kabul edilirken;
na'tlarda Hz.Peygamber'in gönlünde dünyevî isteklerin bu -
lunmaması, gönül Ka'be'sine putları sokmadığı şeklinde di-
le getirilir:

Diline gelmez idi mihr-i dünyâ
Komadı Ka'be'de aşnâ mı aslâ

Yahyâ Bey, YZ, 6

b. Gönül-Mahzen-i Esrâr-ı Hak, Mahzen-i Esrâr-ı Hik-
met, Ma'din-i Safâ :

Habîbullâh'ın rûhu Hakk'ın nurlarına bir mesken o-
lurken, gönlü de İlâhî sırlara mahzen olmuştur:¹

Zamîrûñ mahzen-i esrâr-ı hikmet
Kilîd-i kufl-ı genc-i Mustafâ'sın

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 18

Ahmed Paşa, Hz.Peygamber'in gönlünü "ma'din-i safâ"
şeklinde tarif ederken;² Cevrî, O'nun İlâhî sırları, hik-
metleri barındıran, kısaca ledün ilmiyle dolu gönlünden
Hızır AS'in ders aldığı anlatır:

Hızır okur 'ilm-i ledünnî dil-i dânesından
Ol muhakkağ rusülün ekmelidür a'lemidür

Cevrî, D, 62

c. Gönül-Mir'ât-ı Nûr-ı Hudâ :

Gönül bir aynadır. O'nun tozu mâsivâ, yâni İlâhî
aşkın dışında kalan dünyevî isteklerdir. Nasıl ki ayna toz-
lanıp paslanınca sûretleri göstermezse, ibâdetle cilâlan-
mayan, Hak nûruyla aydınlanmayan gönülde de Hak ve hakikat
görünmez. Hz.Peygamber'in gönlü bir aynaya benzetilince
bu aynanın Cenâb-ı Hak'ın nûrunu yansıtan pırıl pırıl bir

¹ Ahmedî, İN, 3^b.

² Ahmed Paşa, D, 11.

ayna olduğu ve hiç bir maddî istek veyâ kaygının o aynaya toz konduramadığı hatırlatılır:

Vücūdun maẓhar-ı sırr-ı ezeldür yâ Resûla'llâh
Dilün mir'ât-ı nûr-ı "lem yezel"dür yâ Resûla'llâh

Zekâyî, D, 3

c. Kalb-Kîmyâ :

Kimyâ, değersiz madenleri saf altına çevirme bilgisidir. Diğer yandan tasavvufta Hak tâliblerinin gönül aynasına da kimyâ denilir. Mehmed, İşk-Nâme'de bu hususları dile getirerek, değersiz kalbinin ancak Hz.Peygamber'in rehberliğiyle kıymet kazanacağını, âdetâ Yüce Peygamber'in kalbinin bir kimyâ olduğu inancını belirtir:

Ḳabûl it ḳalbümi kim bî-bahâdur
 Ki ḳalbün ḳamu ḳalbe kîmyâdur

Mehmed, IN, 68

d. Gönül-Kişver :

Edebiyatımızda gönül ülkesidir, şehirdir, Mısır veyâ Bağdat'tır. Hz.Peygamber'in engin gönlü ise gayb ve hüviyyet âlemlerini içine alan geniş bir kudret ülkesidir:

Dili ol kişver-i pür-vus'at-ı ḳudretdür kim
 'Âlem-i ğayb u hüviyyet hep anuñ munzamıdur

Cevrî, D,62

e. Gönül-Gül, Gülşen :

Zâtî, Hz.Peygamber'in gönlünü bir gül bahçesine benzetir. Ama öyle bir gülşen ki hevâ ve heves rüzgarlarının esmediği, ilâhî aşktan başka bir havanın teneffüs edilmediği bir bahçe ...:

Ḳıldı bir hōş büy ile ḥulḳun nesim-i 'âlemi
Gülşen-i ḳalbünde hergiz esmedi bād-ı hevâ

Zâtî, NM 1, 20^b

Gönül veyâ kalp vahdetin, birliğin sembolüdür. İnsanın pek çok uzvunun çift olmasına rağmen, âyetle de belirtildiği gibi: "Allâh bir insanın içinde iki kalp yaratmamıştır."² Bu yüzden mukaddes olan kalpte, süveydâ adı verilen siyah nokta da ilâhî tecellîlerin doğduğu yer, bâtinî idrâkin ve vahdetin merkezidir. On yedinci asır şâirlerinden Cevrî bu hususları gül bahçesi, gül ve şebnem teşbihleriyle birlikte dile getirir:

Nokta-i vahdete merkez dil-i feyyâzıdur
Bu gül-i gülşen-i tahkikdür ol şebnemidür

Cevrî, D, 61

f. Gönül-Câm-ı Rahîk-i Tevhîd :

Gönül ve kalp şeklen kadehe benzetilirken, içindekinin de aşk şarabı ve îman nûru olduğu düşünülür. Hz.Peygamber'in gönlü de tevhîd şarabıyla dolu bir kadehtir. O kadehin meyinden bir damla içen, o irfan hazinesinden bir yudum alan feyz âlemine hükümdâr olur:

Dil-i pâki ki odur cām-ı rahîk-i tevḥîd
Nuş iden cur'asını "âlem-i feyzün Cem'idür

Cevrî, D,61

7.4. SÖZ (Güftâr, Kâl, Kelâm, Lafz, Lisân, Nutk, Suhan) :

Hız.Peygamber'in her biri birer feyz kaynağı olan sözleri na'tlarda zengin bir muhtevâ ile ele alınır.Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm O'nun dilinden tebliğ edilmiş, hadisleri asırlarca her konuda müslümanlara rehberlik etmiştir. Bu yüzden hâlâ hayâtiyetini koruyan, hidâyet ve feyz saçan sözleri na'tlarda: "feyz-eser, hikmet-âmîz, dil-rübâ, makâm-ı sıdk" gibi sıfatlarla konu edilir.² O'nun Ümmî ol-

¹ El-Ahzâb, 33/4.

² Mehmed, IN,67; Ahmed Paşa,D,10,11; Riyâzî,D,5; Neşâtî, NM 1, 82^a; Osman Kemâlî, DKAS, 34.

masına rağmen fesâhat ve belâgat sahibi oluşu "fasîh" sıfatıyla ve "Ene efsah" hadisiyle dile getirilir.¹ O'nun sözleri hem Cenâb-ı Hak'ın yanında makbul, hem de inananlarca muteberdir:

Özüñ Maḥbûb u maḥlûb-ı Hudâ'dur yâ Resûla'llâh
Sözüñ maḥbûl-i ind-i Kibriyâ'dır yâ Resûla'llâh

Şeref Hanım, D, 15

Hak emri senüñle halka câri
Kavlüñle ol emrüñ i'tibârı

Fuzûlî, NM 1, 60^a

a. Söz-Kur'ân, Kitâb, Mânâ-yı Kitâb-ı İrşâd, Mânâ-yı Râz-ı İlâhî :

Yüce Peygamber'in feyz, hidâyet ve irşâd kaynağı olan her bir sözü gönül erbâbı için bir kitap değerindedir. veyâ irşâd kitabının nihâi mânâsıdır.² Ama sözlerinin asıl kıymeti, bir Hak kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'in O'nun dilinden beyân edilmesi dolayısıyledir:

Şifâtıñ zât u zâtıñ zât el-hak
Sözüñ Kur'ân yüzüñ âyât el-hak

Esrâr Dede, D,147

İlâhî sırların mânâsı da O'nun sözleriyle açıklanmıştır.³

b. Söz-Rahmet-i Rahmân :

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz.Peygamber'in insanları îmâna davet eden sözleri aynı zamanda Rahmân olan Allâh'ın rahmetini aksettirir:

¹ Şeyhoğlu Mustafa, HN, 134; Necâtî, D,19; ayrıca bkz. Hadisler Böl.

² Âzerî, NM 1, 2^b; Nâbî, D, 7.

³ Cevrî, D, 61.

Qıble-i İmān yüzüñdür rahmet-i Rahmān sözüñ
Ma' din-i ihsān özüñdür bunda yokdur kāl u kıl

Kıvāmî, FSM, 8

c. Söz-Âb-ı Hayât, Zülâl, Zemzem, Mesîh-Âsâr:

Edebiyatımızda sevgilinin sözlerinin can bağışladığı gibi, Hz.Peygamber'in sözleri de ebedî hayatın kaynağı olan âb-ı hayattır veyâ can bağışlayıcı özelliğiyle Hz.İsâ'ya benzetilir:¹

Sen ne ma' din gevherîsin bilsem ey dürr-i yetîm
Mürdeye cânlar bağışlar sözlerüñ ab-ı hayât

Hâşimî, NM 1, 99^a

O'nun bir hikmet ve feyz kaynağı olan sözleri âdetâ marifet Ka'be'sinin yüzünün suyu olan zemzemdir:

Habbezâ menba' -ı hikmet ki zülâl-i suhanı
Ka'be-i ma'rifetün âb-ı rûh-ı zemzemidür

Cevrî, D,61

ç. Söz- Şifâ, Şehd ü Şekker :

Yüce Peygamber'in ayağının tozu hastalara devâ, sözleri de bedene ve cana şifâdır.² O'nun ferahlatıcı sözleri özellikle ruh hastalıklarının şifâsıdır:

Nuḫkuñ mu'allimi şübeh-i 'akladur necât
Lafzuñ müferrihi maraz-ı rûhadur şifâ

Şeyhî, HŞ,18

Şeyyad Hamza, Mirâc gecesini Hz.Peygamber'in terinden güllerin oluştuğu gibi, sözüyle de bal ve şeker saçtığını söylerken; balın hadislerle de belirtildiği gibi bir şifâ unsuru olduğunu, Peygamber'in bal gibi tatlı sözleriyle gönül

¹ Necâtî, D,3; Azîz, NM 3, 17^a.

² Leylâ Hanım, D, 4.

hastalarının derman bulduğunu dile getirir:

Deründen açılır güller sözünden şehd ü şekerler
Senünle hasta gönüller şifâdur yâ Resûla'llâh

Şeyyad Hamza, ŞHBM,12

Bu beyit dolayısıyla gönül hastalığının küfür ve günahlar, Hz.Peygamber'in şifâ bağışlayıcı sözlerinin de hidâyet ve şefâati olduğu hatıra gelmelidir.

d. Söz-Dürr-i Girân-Mâye, Dürr-i Yektâ:

Şeyhî, Hz.Peygamber'in vahdet denizindeki Hak sözlerinin incisine dilinin âşinâ olduğunu söylerken, hem âşnâ kelimesinin yüzücü mânâsını, hem de O'nun sözlerinin vahdet denizinden çıkarılan inciler olduğunu hatırlatır.¹ O'nun her biri son derece kıymetli söz incileri, hadisleri; cihan pazarında som altın veyâ saf gümüş değerindedir.² Her nüktesinde ilimlerin özü mevcut, her hadisi hikmet denizinden çıkarılan değerli bir incidir:

Nutkunuñ her nüktesi mecmû'a-i cümle 'ulûm
Dürr-i yektâ-yı hadîsi hâşıl-ı kân-ı hikem

Esrâr Dede, D,3

7.5. KOKU (Büy) :

Hız.Peygamber'in temizliğe riâyet etmesi ve ümmetini dâimâ temiz olmaya teşviki yanında güzel kokuları sevdiği ve kullandığı hadislerle sâbittir. Na'tlarda O'nun gül veyâ misk gibi koktuğu konu edilirken, Cenâb-ı Hakk'ın gül bahçesinin güzelliğini ve tâzeliğini Hz.Peygamber'in renk ve kokusundan aldığı dile getirilir.³ Veyâ hüsn-i ta'lîl

¹ Şeyhî, HŞ, 19.

² Âzerî, NM 1, 2^b; Yenişehirli Beliğ, D,2.

³ Şeref Hanım, D, 11.

ile, misk ceylanlarının Hz.Peygamber'in misk gibi güzel kokusunun tesiriyle çöllerde dolaştığı konu edilir:

Düşüren āhūları şahrālara bī-ihtiyār
Mutlakā te'sīr-i būy-ı müşg-bārīndır seniñ

Şeref Hanım, D,12

Yine bir hüsn-i ta'lîl ve telmihle, Yûsuf AS'ın gömleğini kokladığı zaman Hz.Yâkûb'un gözlerinin açılması, Yüce Peygamber'in o gömleğe serpilten feyizli kokusuna bağlanır:

Būy-ı feyzindi karîrû'l-ayn eden Yâ'kûb'ı da
Serpilip pîrâhen-i Yûsuf-nümânın üstüne

Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 33

7.6. TER (Arak, Der, Yüzü Suyu) :

Divan edebiyatında ter; sevgiliye ait bir unsur olarak ele alındığı halde, fazlaca önem taşımaz. Ancak na'tlarda Hz.Peygamber'in teri şâirâne teşbihlerle yer alır. Sahâbenin rivâyetine göre O'nun teri gül gibi kokardı.¹ Özellikle vahyin ağırlığı sebebiyle, mevsim kış bile olsa, alnından inci taneleri gibi ter damladığı bizzat Hz.Âişe'den nakledilir.²

Na'tlarda bu bilgilerin yanında, Nûr-ı Muhammedî'ye ve Mirâc gecesine dair rivâyetlerin de ilâvesiyle terle ilgili çeşitli tasavvurlar yer alır. Bu arada "yüzü suyu" hem ter mânâsında, hem de deyim olarak mecâzî mânâda kullanılır. Meselâ, Enderunlu Vâsıf; Rahman olan Allâh'ın bir rahmet bulutu olarak âlemlere lutfettiği Habîb'inin yüzü suyu hürmetine kâinatın yaratıldığını dile getirirken; "Levlâk" kudsî hadisine telmih yapar ve "yüzü suyu" deyimini mecâzî mânâda bir hürmet ifâdesi olarak ele alır:

¹ Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saâdet, C.II, s.5.

² a.g.e., C.II, s.388.

O ebr-i rahmet-i Rahmân u maḥbûb-ı Hudâ'sın ki
Yüzüñ suyına halk oldu cihân hep yâ Resûla'llâh

Enderunlu Vâsıf, D,7

Bunun dışında ter; gül, yıldız ve inci münâsebetle-
riyle birlikte konu edilmiştir.

a. Ter-Enbiyâ:

Hızret Muhammed'in teriyle, Peygamberler arasındaki mü-
nâsebet doğrudan Yüce Peygamber'in cismânî varlığı ile il-
gili değil; Allâh'ın ilk yarattığı cevher olan Nûr-ı Muham-
medî'ye dâirdir. Siyer nev'inden eserlerde Cenâb-ı Hakk'ın
ilk olarak Nûr-ı Muhammedî'yi yarattığı ve O'na sevgiyle na-
zar edince nûrun utancından terlediği; bu nûrun alınının te-
rinden, bazı rivayetlerde göğsünün terinden peygamberlerin
yaratıldığı anlatılır.¹ On dokuzuncu asır tekke şâirlerin-
den Sâlih Baba'nın na'tında bu muhtevâ bir beyitle özetle-
nir:

Mazhar-ı nûr oldu ol nûr hayâdan terledi
Cebhesi vech-i terinden geldi cümle enbiyâ

Sâlih Baba, D,50

b. Ter-Gül, Çiçek :

Yüce Peygamber'in, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna vardığı
Mirâc gecesi vukû bulan hâdiselerin ağırlığı karşısında; Hz.
Peygamber, Cebrâil ve Burak'ın terler döktüğü ve Burak'ın
terinden yeryüzünde sarı gül, Cebrâil'in terinden beyaz gül,
Hz.Muhammed'in terinden de kırmızı gülün hâsıl olduğu rivâ-
yet edilir.² Bu inancın izleri halk arasında halen yaşamak-
tadır. Özellikle dînî günlerde ve mevlid gibi törenlerde
gül suyu ikramının temelinde bu düşünce yatar. Ayrıca Ce-
nâb-ı Hakk'ın, güle sevgili Peygamber'inin kokusuyla tecel-

¹ Ahmed Bîcân, Envâru'l-Âşıkîn, Haz.:Ahmet Kahraman, İst.
(1973), C.II, s.403.

² İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi, İst., 1294,
C.I, s.98,212.

lî ettiği, gülün kokusunun bu yüzden güzel olduğu ve gül koklamanın da sünnet-i seniyye olduğu kabul edilir.

Bu sebeple na'tlarda gülün, Hz.Peygamber'in terinden meydana geldiği düşüncesi sık sık konu edilir.¹ Bu arada ter'in taze mânâsına da gelmesi; tevriye, îhâm-ı tenâsüb gibi sanatlarla ele alınır.² Gülün çiçeklerin şâhı ve bahar mevsiminin vazgeçilmez güzelliği olması aslına bağlanır:

Zîb-i cemâl-i faşl-ı bahâr olsa gül ne tañ
Çün aşl-ı pākîdür 'arâk-ı fahr-i enbiyâ

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,8

Gül bahçesinde gülün bülbüle naz etmesi veyâ bülbülün de güle medhiyyeler düzmesi, hatta na'tlar söylemesi tabiî görülür.³ Yaratılışındaki bu lutuf ve feyzle gül kıyâmete kadar handândır. Nergisin gözünde görülenler de çiğ taneleri değil, hasetle döktüğü göz yaşlarıdır.⁴

Engin gönüllü Yunus Emre'de ise bu özellik yalnızca güle hasredilmez. Tabiattaki bütün çiçekler Hz.Peygamber'in terinin kokusunu taşır:

Hak anı öğdi yaratdı sevdi Habîbüm didi
Yir yüzinde cümle çiçek Mustafâ'nuñ teridür

Yunus Emre, D,77

c. Ter-Encüm, Gül-i Hürşîd, Sâbit ü Seyyâr :

H.z.Peygamber'in teriyle ilgili bir başka inanışa göre de; sadece yeryüzünde çiçekler değil, gökyüzünde yıldızlar da Mirâc gecesindeki bu lutuftan nasib almışlardır:

¹ Şeyyad Hamza, ŞHBM,12; Niyâzî-i Mısri, D,18.

² Dânişî, NM 1, 17^b.

³ Necâtî,D, 18; Rızâyî, NM 1, 25^b.

⁴ Haylî, NM 1, 14^b.

'Araḳdur rūy-ı pākinden dökülmüş gökdeki encüm
Gül-i hūrşîdi andan itdi peydâ Şāni'-i Yektâ

Riyâzî, D,7

Bu mânâ Fuzûlî'nin büyük dehâsında şâirâne ifadesi-
ni bulur:

Sen sen ol baḫr-i kerâmet kim şeb-i mi'râcda
Şebnem-i feyzüñ yetürmiş sâbit ü seyyâre su

Fuzûlî, D,24

ç. Ter-Şebnem, İnci :

Fuzûlî'nin yukarıdaki beytinde Hz.Peygamber'in teri şebnem-i feyz olarak da ele alınmaktadır. Şâir ve hattat Vechî'nin bir na'tinde ise Hz.Peygamber'in yüzünde hayâ duygusu sebebiyle oluşan terler incilere benzetilirken; kızaran yüzü güle, ter damlaları da çiğ tanelerine teşbih edilir:

Eksik olmazdı ḫayâdan ruḫı üzre dürler
Gül-i surḫ oldu şanasın katarâtı şebnem

Vechî, NM 1, 98^a

7.7. HZ.PEYGAMBER'İN AYAKKABISI (Na'leyn, Na'lîn,
Na'lin, Na'l) :

HZ.Peygamber'in ayakkabısının tabaklanmış deriden yapıldığını ve tasmaında parmakların geçtiği iki kayış olduğunu şemâil türündeki eserlerden öğreniyoruz.¹ Na'tlarda O'nun ayakkabısı na'leyn veyâ na'lin tabirleriyle ifâde edilirken çeşitli edebî teşbihlerle, özellikle Mi'rac gecesine dâir telmihlerle ele alınır.

¹ Et-Tırmızı, Şemâil-i Şerîfe, C.I, s. 108-109.

a. Na'leyn-Güneş, Ay :

Hız.Peygamber'in dokuz kat gökleri aşarak ilâhî huzura verdiği Mirâc gecesi gökyüzü onun ayakkabılarının izini almış; bu izlerden biri güneş, diğeri de ay olmuştur:

Şeb-i mi'râcda na'l-i şerîfin nakşın almış çarh
Biri meh birisi mihr-i semâdır yâ Resûla'llâh

Kânî, Türk Klâ. VII/22

b. Na'leyn-Taç :

Bu kutlu mirâc gecesinde Hız.Peygamber'in ayakkabısı göklerin başına bir şeref tacı olmuş; melekler de O'nun ayağının tozunu gözlerine sürme gibi çekmişlerdir:

Kıldı na'leynini tâc-ı ser felek
İtdi sürme ayağı tozın melek

Ahmedî, İN, 3b

Şeyhî, Hız.Peygamber'in ayakkabısını aynı teşbihle ancak; Yüce Peygamber'in üstünlüğünü gösteren bir mukâyese ile ele alır. Hız.Musa'nın, ilâhî tecelliye mazhar olduğu Eymen Vadisi'nde ayakkabılarını çıkardığı; Hız.Muhammed'in ise Cenâb-ı Hakk'a "kâbe kavseyn ev ednâ" derecesinde yakınlığa ulaştığı Mirâc gecesinde ayakkabılarının arş-ı muazzamın başına bir taç olduğunu dile getirir:

Anuñ na'lîni vâdîde_oldı berder
Ser-i 'arşa bunuñ na'lîni efsar

Şeyhî, Hüsrev ü Şirin, 18

c. Na'leyn-Hil'at :

Yine Şeyhî, Hız.Peygamber'in ayakkabısını aynı muhtevâ ile ele alırken; O'nun na'leynini bir can kaftanı kabul eder:

¹ Yahyâ Bey, D, 19.

² Ahmedî, CH, 62; Mesûd bin Ahmed, SN, 12.

Anuñ na'lıni hal'ine irdi fermān
Bunuñ na'lıni oldı hil'at-i cān

Şeyhî, Hüsrev ü Şîrin

7.8. AYAĞI TOPRAĞI (Ayağı Tozu, Ayağı Gubârı, Gubâr-ı Râhı, Gubâr-ı Rehi, Gubâr-ı Reh-Güzeri, Gubâr-ı Pâyi, Gubâr-ı Kademi, Gubâr-ı Âsitâni, Gubâr-ı Dergehi, Gubâr-ı Makdemi, Hâk-i Râhı, Hâk-i Râh-ı Makdemi, Hâk-i Rehi, Hâk-i Pâyi, Hâk-i Deri, Hâk-i Dergâhı, Hâk-i Kûyi, Gerd-i Rehi, Gerd-i Ni'âli, Toz, Bâbı Tûrâbı) :

Edebiyatımızda sevgilinin yolunun toprağı, tozu ayak izi âyât-ı İlâhiyye'dir. Yanî Allâh'ın alâmetleridir. Bu sebeple son derece kıymetlidir, makbuldür. Sürme gibi göze çekilirse, insanın görüşü, basîreti artar. Göz hastalığını tedâvî eden bir ilaçtır.¹ Allâh'ın ve bütün inananların sevgilisi olan Hz.Peygamber'in yolunun toprağı ise, bunlara ilâveten insanı doğrudan islâmiyet yoluna götüren bir cevherdir. Bunun en güzel ifâdesini Yüce Mevlânâ'da görürüz. Hz.Mevlânâ: "Ben yaşadıkça Kur'ân'ın kulu, kölesiyim. Ben Muhammed Muhtâr'ın yolunun toprağıyım." diyerek; kemâl mertebelerinin en yükseğinin, visâl derecesinin de en yücesinin âlemlere rahmet olarak gönderilmiş o seçkin Peygamber'in, insanı Hakk'a götüren yolunda ancak toz olmakla vücut bulacağını bildirir.

Bu yüzden na'tlarda Hz.Peygamber'in ayağının toprağı son derece geniş bir yer tutar ve zengin hayallere konu olur. Hz.Süleyman'ın bütün mülkü verilse bile, O'nun ayağının tozunun bir zerresine bedel olamayacağı,² Mirâc gecesi ilâhî vuslata nâil olan Yüce Peygamber'e göklerin ayak toprağı olduğu³ ifâde edilir. Ay ve güneş gökyüzünün sepetin-

¹ Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, Ank.1985, C.I,s.18.

² Yaşar Akdoğan, Ahmedî Divânı ve Dil Hususiyetleri, İ.Ü. E.F.Yayınlanmamış Doktora Tezi, İst.1979, C.II, s.4.

³ Fuzûlî, NM 1. 59^b.

de birer gül olur ve gece gündüz gökler bu gülleri O'nun hâk-i pâyine saçarlar.¹ O'nun dergâhının tozuyla aydınlanan gönül, güneş ışığına bakmaz bile.² Yine Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk mesnevisindeki na'tının ilk beytinde bütün bu tefekkür ve tahayyülleri şâheser bir beyitle özetleyerek; Allâh'ın bir lutfu, hayatın cevheri olan rûhların peygamberler Sultânı'nın yolunun toprağı olduğunu ifade eder:

Ervâh ki tuhfe-i Hudâ'dır
Hâk-i reh-i Şâh-ı Enbiyâ'dır

Şeyh Gâlib, HA, 2a

Bu tasavvurlarla Hz. Peygamber'in ayağının tozunun yeryüzünde ve gökyüzünde mevcut olan her şeyden kıymetli olduğunu belirten na't şâirlerimiz; çeşitli teşbihlerle bu yüce değeri ifâde etmeye çalışırlar.

a. Ayağı Toprağı-Sürme, Kuhl, Kuhl-i Ayn, Kuhl-i Cilâ, Kuhl-i İslâm, Kuhl-i Mücevher, Tütüyâ-yı Dîde :

Sürme, yalnızca güzellik için değil, aynı zamanda görüş imkanını ve gözün parlaklığını artırmak için göze çekilir. Zirâ terkipteki bazı maddeler dolayısıyla bir tedâvî unsurudur. Bu yüzden sürme çekilmesi bizzat hadisle de teşvik edilmiştir.³ Hz. Peygamber'in ayağının veyâ yolunun tozu sürmeye benzetilirken, bastığı yerde ve ayağının altında olan tozun, gözün nûrunu artırmak üzere kullanılması onun değerini gösterir:⁴

Gubâr-ı reh-güzeri tütüyâ gibi mergüb
Kelâm-ı feyz-eseri tende cân gibi şîrîn

Neşatî, NM 1, 82a

¹ Şeyh Gâlib, D, 2b.

² Şeyh Gâlib, D, 175a.

³ Et-Tirmizî, Şemâil-i Şerîfe, s.19.

⁴ Şeyhî, HŞ, 16.

O'nun kutlu kapısının toprağı; çekildiği gözü, ay gibi aydınlık yapan "kuhl-i cilâ"dır.¹ Görmeyenler bu tozu gözlerine edinirlerse âlem-i esrârı gözleriyle veyâ aynen müşahede ederler:

Ger kuhl idine gerd-i rehûn çeşmine a'mâ
'Ayniyle ola 'âlem-i esrârı müşâhid

Zâtî, NM 1, 19b

O'nun ayakkabısının tozu (gerd-i ni'âli) can gözünü açan sürmedir.² Bu sürme, basîreti öylesine açar ki; göz, üzüm yaratılmadan içindeki şarabı görür:

Engür yaradılmadan içinde mey gören
Şol dâdedür ki hâk-i derûn itdi tütüyâ

Ahmed Paşa, D,11

O'nun yolunun tozu, Arap ve Acemler'in gözünü açan İslâmiyet nûrudur.³ Hâk-i pâyinini değerini bilerek ihlâs ile yüzünü süren, gözüne sürme edinen niyâz ehli sultanlık rütbesine erişir.⁴ Sabâ rüzgarı, Peygamber'in kapısının toprağını zerrelere halinde gül bahçesine taşır ki; bu sürme ile nergisin gözü açılsın.⁵ Güneş her gün O'nun toprağına yüz sürmeye gelir, zîrâ O'nun ayağının tozu güneşin gözlerine sürmedir.⁶ Rûhların gözüne sürme olan bu toz;⁷ mirâc gecesi arşın⁸ ve meleklerin de gözüne sürme olmuştur.⁹ Bu

¹ Rızâyî, NM 1, 27a.

² Cem Sultan, SC,76.

³ Yahyâ Bey, YZ,6.

⁴ Müştâk, D,31.

⁵ Fuzûlî, D,28.

⁶ Cezmî, NM 1, 3b.

⁷ Karamanlı Nizâmî, D, 75.

⁸ Mesud bin Ahmed, SN, 12.

⁹ Ahmedî, İN, 3b.

da normaldir, çünkü Hz.Muhammed âlemlerin Rabb'inin müstes-
nâ sevgilisidir.¹ Bu yüzden de melekler ellerinde olsa O'
nun kapısının toprağını "kuhl-i mücevher" gibi gözlerine
çekerler.²

b. Ayağı Toprağı-Sûde-i Elmâs :

Kıymetli taşlar içinde ilk sırayı alan elmâs, dövü-
lerek toz haline getirildiği zaman, bir işkence vasıtası ol-
lur ve üzerine serpiildiği yara iyileşmez. Hz.Peygamber'in
kapısının, dolayısıyla ayağının toprağı; gönül gözüyle gö-
renlere bir sürme olurken; O'nun kapısına yüz sürmeye, O'
nun yolundan gitmeye yanaşmayan kibir ehlinin gözüne elmâs
tozu olur:

Hâk-i deri kuhl-u'l-başar-ı ehl-i başiret
Hem sūde-i elmâs be-çeşm-i mütekebbir

Rızâyî, NM 1, 32b

c. Ayağı Toprağı-Dermân, Devâ, Merhem, Şifâ :

Hız.Peygamber'in ayağının toprağı; sürme şeklinde göz
için şifâ olduğu gibi, O'nun dergâhına yüz sürenlere, O'n-
dan meded umanlara bir devâ unsurudur. Dimâğa, yani akıl ve
şuura şifâ verir.³ Günahkârların yarasına merhemdir.⁴ O'nun
dergâhı bir şifâ yurdudur, herkes ayağı toprağından dermân
diler:

Ezelden çün Habîb'ün küyına dârü's-şifâ dirler
‘Aceb mi hâk-i pâyinden umarsak biz de dermânı

Rızâyî, NM 1, 29a

¹ Müstâk, D, 36.

² Cem Sultan, SC, 78.

³ Ahmedî, CH, 65.

⁴ Leylâ Hanım, D,3.

ç. Ayağı Toprağı-Efser, Tâc, Tâc-ı İftihâr, Tâc-ı Ser :

Mirâc gecesi arşı geçerek "kâbe kavseyn ev ednâ" makâmına ulaşan Hz.Peygamber'in ayağının tozu; arş-ı muazzamın başında bir şeref tâcî olmuştur:¹

Ey ğubâr-ı kademün 'arş-ı berîn başına tâc
Şeref-i zātuña ednâ-yı merâtib mi' râc

Fuzûlî, D, 172

O'nun yolunun toprağı meleklerin başında bir iftihar tâcıdır.² Sabâ rüzgarı başına böyle kıymetli bir tâc alabilmek için Peygamber'in ayağının toprağını ta'zîmle yerden kaldırır.³

d. Ayağı Toprağı-Kîmyâ, Cevher, İksîr-i A'zam, İksîr-i Saâdet, Feyz :

Kimyâ, madenî cevherlerin özelliklerini değiştirmenin yolunu gösteren ilimdir. Kimyâ ile iksîr elde edilir. İksîr maddeye girdiği zaman, onu değiştirir; güneş veyâ ay tabiatına döndürür.⁴ Hz.Peygamber'in ayağının veyâ dergâhının tozu, yüz süreni Ka'be'nin altın oluğu gibi saf altına çeviren bir kimyâdır.⁵

Zer-i hâliş olur altun oluk-veş yüz süren elbet
Ğubâr-ı âsitânîñ kîmyâdır ya Resûla'llâh

Şeref Hanım, D,15

Tasavvufda, bütün maddelerin tek bir madenden vücûda geldiği düşüncesinden hareketle; maddelerin eşitliğine

¹ Benzer örnekler için bkz:Ahmedî İN,3b;Ahmed-i Dâî,Çeng-Nâme (Türk Dili,Türk Şiiri Özel Sayısı II, s.415-416-417, Ank.1986, s.482); Fuzûlî, NM 1, 60a.

² Nâ'ilî-i Kadim, D, 34.

³ Fuzûlî, D,28.

⁴ A.Nihad Tarlan, Şeyhî Divânını Tedkik, s.208.

⁵ Benzer bir örnek için bkz. Ahmedî, CH,62.

inanılır. Bu yüzden âriflerin kimyâ dedikleri tek şey sâlikin, müridin, yani Hak tâliblerinin gönül aynasıdır.¹ Hz. Peygamber'in ayağının toprağı bu gönül aynalarını âyîne-i Hak yapan bir iksîrdir. İksîr-i a'zamdır,² İksîr-i saâdettir, cevherdir:

Olmasa a'dā n'ola hāk-i derūñ
Kadrini nādān ne bilür cevherūñ

Ehl-i dile kuhl-i başiretdür ol
Tālibe iksîr-i sa'âdetdür ol

Cinânî, NM 1, 12a

Bazen de Yüce Peygamber'in ayağının ve dergâhının toprağının kimyâ veyâ iksîr olduğu söylenilmeden, madenleri altına çevirme kabiliyetini veren feyzinden söz edilir. Bu feyizden en çok nasibini alan, her gün ve gece yüzünü O'nun toprağına süren güneş ile aydır. Bunlar aldıkları bu feyizle, toprağı altın ederler, gökyüzünün cebini altınla doldururlar:³

Çihre-sāy-ı hāk-i dergāhuñ olaldan mihr ü mäh
Her biri feyizle eyler hāki gevher rüz u şeb

Fehîm-i Kadîm, NM 1, 58b

e. Ayağı Toprağı-Müşg, Anberîn :

Hz. Peygamber'in ayağının toprağı misk ü anber kokuludur;⁴ hattâ bizzât cennet miskidir:

Ğubār-ı makdemiñ müşg-i cināndır yâ Resūla'llāh
Gulām-ı kemteriniñ kudsiyāndır yâ Resūla'llāh

Şeref Hanım, D,17

¹ A.N.Tarlan, a.g.e., s.209.

² Müştâk, D, 70.

³ Fehîm-i Kadîm, NM 1, 58a.

⁴ Nazîm, D,175.

7.9. KÜY (Ravza, Harem, Dergâh, Tapu, Kapı, Eşik) :

Edebiyatımızda sevgilinin semti, mahallesi, evi, kapısı ve eşiği kutsaldır. Âşığın en büyük arzûsu oraya yaklaşılabilmektir. Na'tlarda Hz.Peygamber'in Medîne'deki ravzası için de aynı telakkiler mevcuttur. Güneş her sabah yüzünü o dergâha sürdüğü için böylesine parlaktır.¹ Ya da Cezmî'nin "âfitâb" redifli na'tında olduğu gibi, güneş âdetâ o muhterem haremi süpürmekle görevli bir köledir; o ravzanın feyizli nûrundan istifâde eden güneş oranın toprağını anbere çevirir; her gün Cebrâil AS gibi o mübarek ravzaya yüz sürer; kubbesi gökyüzü, kandili yıldızlar olan o ravzaya güneş bir mihrab olur.² Veyâ Fehîm-i Kadîm'in "rûz u şeb" redifli na'tında; güneş ve ay, meleklerin o mukaddes ravzada dolaştırdığı iki buhurdandır.³ Fuzûlî, eşsiz "Su Kasîdesi"nde suyun Hz.Peygamber'e olan aşkıyla durmadan hep o mukaddes ravzaya aktığını dile getirir.⁴ Âzerî; yolunun toprağı "mâye-i ikbâl" olan Yüce Peygamber'in hareminin de "maksad-ı aksâ" olduğunu belirtir.⁵ Fevrî, Ravza-i Mutahhara'daki "kubbe-i hadrâ"nın gökyüzü köşkünün tavanına değdiğini söyleyerek, o mübârek türbenin yüceliğini ifâde etmeye çalışır.⁶

Karamanlı Nizâmî ise;

Medhûfde tapuñı neye kim beñzede ider
Beñzetdüğine medh ü sitâyış saña hicâ

Karamanlı Nizâmî, D,77

beytiyle, Hz.Peygamber'in kutsal mahallini başka bir şeye benzeten kimsenin, o benzettiğine medihle bulunurken,âdetâ

¹ Fuzûlî, D, 273.

² Cezmî, NM 1, 3^b, 6^a.

³ Fehîm-i Kadîm, NM 1, 58^a.

⁴ Fuzûlî, D, 24.

⁵ Âzerî, NM 1, 2^b.

⁶ Fevrî, NM 1, 68^b.

Yüce Peygamber'i hicvettiğini söyleyerek, o ravzayla aynı değerde hiç bir şeyin mevcut olmadığını dile getirir. Bununla birlikte na'tlarda şâirlerimiz o mukaddes ravza için çeşitli teşbihleri konu edinmişler; asırlardır müslümanların ziyaretgâhı ve Yüce Peygamber'in kabrini barındıran türbeye olan hürmet hislerini bu benzetmelerle ifâde etmeye çalışmışlardır. Na'tlarda bu husus işlenirken ele alınan kûy, ravza, tapu, kapı, eşik kelimeleri gerçekte farklı mânâlarda görülmüyorsa da; o kutsal yeri işâretle ele alındığı için bunları tek bir madde hâlinde toplamayı daha uygun bulduk.

a. Kûy-Cennetü'l-Mevâ :

Dîvan edebiyatında sevgilinin semti, pek çok hususa bağlı olarak cennettir. Aynı teşbih Hz.Peygamber'le ilgili olunca, Kevser Sûresi'nde belirtildiği gibi, bir cennet ırmağı olan Kevser'in Yüce Peygamber'e bağışlanması da konu edilir:

Sûre-i Kevser'le taltîf eyledi Mevlâ seni
Oldı kûyuñ cennetü'l-Me'vâ Habîb-i Kibriyâ

Aynî, D, 2

b. Kûy-Ka'be, Mescid-i Aksâ, Ma'bed, Kible-gâh :

Hız.Peygamber'in ravzası kutsallığı dolayısıyla kiblegâhtır, şefaât taleb edenlerin ma'bedidir,¹ can ve gönülle safâ bağışlayan Ka'be'dir:

Merve hakkı sa'y ile ger Ka'be kûyuñı tavâf
Eylesem cân ile dil andan olurdu pür-safâ

Muhibbi, D, 59

Kânûnî Sultan Süleyman'ın bu beytinde Ka'be'nin tavâfıyla birlikte, yine haccın bir farzı olan Safâ ve Merve arasındaki sa'y dile getirilirken; Yahyâ Bey, Ka'be ve Mescid-i Aksâ teşbihlerini bir beyitte ele alır:

Ey cümle-i aşhâba kapuñ Ka'be-i 'ulyâ
V'ey zümre-i ahbâba tapuñ Mescid-i Aksâ

Yahyâ Bey, D, 20

c. Kûy-Bûse-gâh, Mâliş-geh :

Habîbullâh'ın Ka'be gibi mukaddes olan ravzası; tıpkı Ka'be'ye yüz sürmenin, öpmenin âdet olduğu gibi meleklerin, evliyânın, "arş-ı azîm"ın yüzünü sürüp öptüğü bir yerdir:¹

Bûse-gâh-ı kademi küngüre-i 'arş-ı 'azîm
Rîze-hâr-ı ni'âmî dâ'ire-i seb'-şidâd

Nâbî, D, 7

ç. Kûy-Dârü's-Şifâ, Melce, Ümîd-gâh :

Hz.Peygamber'in ravzasının toprağı bir şifâ, özellikle günâhla hastalanan gönüllere devâdır.² "Cürm ü hatâ ehline ümîd-gâh,"³ olan bu dergâh bir dârü's-şifâdır, yâni şifâ yurdudur. Günahla karararı gönüller ancak o dergâha bağlanmakla derman bulurlar:

Çâre bu derde bendegî-i kûyudur hemân
Kûy-ı Habîb hâşılî dârü's-şifâ imiş

Rızâyî, NM 1, 27^b

Neticede şâirler Hz.Peygamber'in yüceliğini, üstünlüğünü, feyzini ve şefaatinı dile getirirken O'na ait maddî veyâ mânevî unsurlara geniş yer vermişlerdir. O'nun rûhu, gönlü, sözleri, bedeni, kokusu, teri, ayağının ve yolunun tozu, ayakkabısı, ravzası na'tlarda pek çok teşbihe konu olmuş; divan edebiyatında sevgili için ele alınan benzer özelliklerden daha zengin bir muhtevâ ortaya konulmuştur. Bu arada klasik edebiyatta sevgiliye âit olarak hiç ele alınmayan ter ve ayakkabı gibi husûsların Hz.Peygamber'le ilgili olunca zengin ve geniş bir mâhiyet kazanması da dikkati çekmektedir.

¹ Nâilî-i Kadîm, D,27; Şeyh Gâlib,D,55^b; Garîbî,D,4.

² Âzerî, NM 1,3^a; Leylâ Hanım,D,4.

³ Cinânî, NM 1,12^a.

8. H Z. P E Y G A M B E R'İN M U C İ Z E L E R İ

Allâh, insanlara belli bir hayat nizamı vermek ve kendi birliğini öğretmek üzere peygamberler göndermiştir. Ancak insanların bir kısmı bu peygamberlere îmân ederken, bir kısmı da yalanlamıştır. Öte yandan tarihte hak peygamberlerin yanında peygamberlik iddiasında bulunan bir takım yalancılar çıkmıştır. Dolayısıyla Allâh hem insanların hak peygamberden yalancıları ayırt edebilmesi, hem de peygamberliklerinin isbatı için onlara olağanüstü hâller lutfetmiştir. Bu yüzden peygamberlerin gösterdiği harikulâde ve tabiat üstü hâdiselere mucize denmiştir. Buna göre mucizenin çeşitli tarifleri yapılmıştır:

"Mucize; peygamber olarak görevlendirilen kişinin bu iddiasını doğrulamak için, Allâh tarafından kendisine verilen izin ve yardım ile meydana getirdiği, tabiat kanunlarıyla açıklanamayan olağanüstü hâdiselerdir."¹

"Mucize; peygamberlik sıfatını, peygamberlik seciyesini hâiz bir insan vâsıtasıyla vukû bulan, meydana geliş zamanında sebep ve illetleri bilinmeyen bir hâdisedir."²

"Mucize, halkın benzerini getirmekten âciz olduğu şeydir. Buna göre iki kısım vardır:

1. Beşerin kudretinde olan çeşitidir. Ama insanlar bunu da göstermekte âciz kalırlar. Meselâ Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm mucizesi gibi.

2. Beşerin kudreti dışında kalan mucizeler. Ölüyü diriltmek, asâyı yılan yapmak, ağacı konuşturmak, ayı ikiye bölmek, parmaklarından su fışkırtmak gibi. Hz.Peygamber'

¹ Komisyon, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İst.1986, C.I, s.225.

² Mevlâna Şiblî, Asr-ı Saadet (İslâm Tarihi), Ter:Ömer Rıza Doğrul, İst. 1978, C.II, s.317.

in mucizeleri bu iki grubu da içine almakla, diğer peygamberlerinkine nazaran daha zengindir.”¹

Mucize tabirinin yaygın biçimde kullanılmasına mukâbil, aynı mânâ Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde âyet, bürhân, hüccet, delîl ve alâmet kelimeleriyle ifâde edilmiştir.² Bunların da Kur'ân-ı Kerîm'de bürhân veyâ hüccet ile, îlâhî yardım ve îlâhî destek şeklinde iki grup olduğu müşâhede edilir. Birinci gruba dahil olan bürhân ve hüccet, peygamberliğin ilk dönemindeki muârizların mucize talebiyle gerçekleşen şakka'l-kamer gibi hadiselerdir. Bu dönemden sonra peygamberin etrafında fakir, mazlûm ama îmanlı bir topluluk vardır. Ve bu inançlı insanlar ondan mucize göstermesini istemezler. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın himâyesi mucize şeklinde tecelli eder. Meselâ; Bedir ve Huneyn gazâlarında müslümanların meleklerle desteklenmesi, büyük toplulukları doyurmak için az miktarda yiyeceğin yetmesi, Hz.Peygamber'in parmaklarından su akıtması gibi zor şartlarda ümit veren, yardımcı olan mucizeler îlâhî destek nev'indedir.³

İnsanlar kendi istidatları ölçüsünde mucizelerden istifâde eder, hidâyete ererler, îmanları güçlenir, kuvvet ve cesaret kazanırlar. Ancak peygamberlere ilk inanan seçkin insanlar dışında, kalpleri düşmanlık ve kinle katılaştırmış, cehaletle kararlı olanlar mucize talebinde bulununca; önce onlara hidâyet mucizeleri gösterilir ve hak ve hakîkati kabul etmeye davet edilirler. Buna rağmen peygamberi tasdik etmeyenlere ise helâk mucizeleri gösterilir. Firavun'un ordusunun denize gömülmesi, Nûh tufanı, Hz.Sâlih'in deve mucizesi, Lut'un Sodom'u yerle bir eden mucizesi, Hz.Peygamber'in Bedir'de müşrikleri ağır biçimde hezimete uğratması

¹ Kadı İyâz, Şifâ-i Şerîf (Eş-Şifâ Bi-Ta'rifi Hukûki'l-Mustafa), Ter:Naim Erdoğan-Hüseyin S.Erdoğan, İst.1977, s. 253.

² Asr-ı Saadet, C.II, s.191.

³ a.g.e., C.II, s.361.

gibi.¹ Zîrâ mucize gösterildiği halde peygambere inanmayanlar için kaçınılmaz son helâk olmaktır. Bu yüzden peygamberler rahmet ve şefkat göstererek mucize göstermekten kaçınmışlardır.² Nitekim ayın ikiye bölünmesi Kureyşliler'e gösterilen son hidâyet mucizesidir. Müşrikler bunu da kabul etmeyince Hz.Peygamber'e ve mü'minlere hicret emri çıkmış, bunun ardından helâk mucizeleri görülmüştür.³

Haddi zatında peygamberlerin gelişi bir mucizedir. Mâkul insanlar onların peygamberlik vazifelerindeki her mucizeyi görürken, idrâk ve basîretleri mahdut olan ve hakîkati kavramaya muktedir olmayanlar bunu kâfî görmeyerek, elle tutulur maddî alâmetler görmek isterler.⁴ Bu bakımdan da mucizeler ikiye ayrılır: Zâhirî veyâ maddî; bâtinî ya da rûhânî mucizeler. Ölüyü diriltmek, ağacı yürütmek, taşları konuşturmak, parmaklarından su akıtmak gibi zâhirî mucizelerin yanında; peygamberin ahlâkı, doğruluğu, fazileti, tebliğleri, rehberliği peygamberliğinin doğruluğuna işâret eden bâtinî mucizelerdir ki zâhirî olanlardan daha üstündür ve Kur'ân-ı Kerîm'de diğerlerine tercih edilmiştir.⁵

Peygamberlerin; İlâhî âyetleri okuyarak câhil dimağları harekete geçirmesi, fazilet ve hikmeti öğretmesi, insanları iyiliğe teşvik edip kötülükten uzaklaştırması, faziletli insanlara müjdeleri, kötülere ihtarları, neticede insanların ahlâk ve tavırlarında vücûda getirdikleri büyük inkişâp peygamberliğin rûhânî veyâ bâtinî mucizeleridir.⁶ Nitekim hayatı mücessem bir mucize olan, bir hükümrân iken sâde ve mütevâzî yaşayışıyla en asil insan olup en kanaatkâr hayâtı süren, dili durmadan zikrullâh ile meşgul olan, gecesini namazla geçirmekten ayakları şişen Hz.Muhammed

¹ Asr-ı Saadet, C.II, s.362-363.

² a.g.e., C.II, s.346-347.

³ a.g.e., C.II, s.366.

⁴ a.g.e., C.II, s.191.

⁵ a.g.e., C.II, s.324.

⁶ a.g.e., C.II, s.331.

hakkında, Allâh'a ve gaybe inanan için bu alâmetler O'nun peygamberliğinin doğruluğu için yeterli birer isbattır. Mes-cidinde harp ganimetleri yığılırken, bunları halka dağıtan; gecesini kupkuru bir yatak veyâ bir post üzerinde geçiren, elindeki mânevî meşâle bütün dünyâyı aydınlatırken odasında yakacak bir kandili bulunmayan; herkesi doyurduğu halde kendisi günlerce aç kalmaya tahammül eden Yüce Peygamber'in üstün ahlâkı büyük bir mucizedir.¹ Böyle mucizelerle insanlara güzel ahlâk ve îmânı telkin etmesinin yanında müslümanlığın yayılmasını da temin etmiştir.²

O cihan-şümûl bir din ile gönderilmiştir. O yüzden mucizeleri bütün insanlığa hitap eden, herkesin kalbine îmân üfleyen türdendir. Bu sebeple ahlâkı bir mucizedir, getirdiği İlâhî kânun bir mucizedir, Kur'ân-ı Kerîm en büyük mucizesidir.

Peygamberler tarihi tedkik edilirse her milletin kültürel, medenî ve fikrî seviyesine göre mucizeler gönderildiğini görmekteyiz. Hz. Mûsâ'nın devrinde sihirbazlığın, Hz. İsâ zamanında tıbbın ilerlemesine uygun olarak mucizeleri bu yoldadır.³ Nitekim Araplar'ın iftihar kaynağı olan fe-sâhat ve belâgat alanında; onları acze düşüren, gururlarını kıran, hayret içinde bırakan Kur'ân-ı Kerîm de asrına uygun bir mucizedir. Ayrıca diğer mucizelerin geçici olması, yalnızca vukû bulduğu anda orada hazır olanların görmesi, bize ancak rivâyetlerin ulaşması yanında; Kur'ân-ı Kerîm kesin ve ebedî bir mucize olmuştur.⁴

Na'tlarda Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm mucizesiyle birlikte diğer mucizeleri sık sık ele alınmış, başka peygamberlerin mucizeleriyle kıyaslar yapılarak O'nun üstünlüğü dile getirilmiştir. Bu arada hukukda pek çok meselede iki şahidin yeterli olmasına karşılık, dört kitabın O'nun Peygamberliğine şehâdet etmesi konu edilmiştir:

¹ Asr-ı Saadet, C.II, s. 316-317.

² a.g.e., C.II, s.194.

³ a.g.e., C.II, s.344.

⁴ Şifâ-i Şerîf, s. 254-255.

Nübüvvetüne şehâdetler itdi dört kitâb
Egerçi şâhid-i şer' ikidür bilâ-işkâl

Necâtî, D,18

Öte yandan mucizenin yalnızca münkirler için bir delil olmasına rağmen, hakikati gören gözler O'nun yüceliğini ve peygamberlik vasıflarını açıkça görmüşler, başka zâhirî mucizelere ihtiyaç duymamışlardır:

Mu'cize münkir için hüccet-i Rabbânî'dür
Seni a'lâ bilür aşhâb-ı şühûd u eşhâd

Nâbî, D,10

Yüce Peygamber kamer devri olarak adlandırılan dönemde gösterdiği mucizelerle hak dîni bir güneş gibi âlemlere tanıtmıştır:

Gösterüp devr-i kamerde nice yüzden i'câz
Eyledün gün gibi âlemlere hak dîni 'ayân

Haylî, NM 1,14^b

O'nun mucizelerinden bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle tesbit edilirken, diğerlerini de bize ulaşan rivâyetlerinden öğreniyoruz. Bu rivâyetlerin bir kısmının asılsız olduğu, sağlam mesnedlere dayanmadığı mevzu bahistir. Ancak bu konu bizim sahamızın dışında kaldığı için yalnızca O'nun na'tlarda ele alınan mucizelerini burada örnekleriyle belirtiyoruz. O'nun doğumunda meydana gelen mucizevî haller, hayvanlar, ağaçlar, su ve yağmurla ilgili mucizeleri, yiyeceklerin çoğalması nev'inden mucizeleri, cinler, tedâvî, ölüyü diriltme, duâ gibi hususlardaki mucizeleri, gâipten haber vermesi, kıyâmet alâmetlerini bildirmesi gibi pek çok sayıdaki mucizelerinden büyük kısmı na'tlara malzeme olmuştur. Bunları doğumunda meydana gelenler, büyük mucizeleri, varlıkların üzerindeki tasarrufu, şifâ mucizeleri, doğrudan kendisiyle ilgili (gölgesinin olmaması gibi) mucizeler şeklinde gruplara ayırmak da mümkündür. Burada O'nun çok sayıda ve çok çeşitli sahalardaki mucizele-

rini kesin bir tasnife tâbî tutmadan, sıra ile vermeyi uygun bulduk. Buna göre doğumunda meydana gelen mucizevî hâdiseler ilk sırada yer almaktadır.

8.1. HZ.PEYGAMBER'İN DOĞUMUNDA VUKÛ BULAN MUCİZEVÎ HADİSELER :

Gerçekte mucize peygamberliğin ilanından sonra gösterilen olağanüstü haldir. Buna göre bir peygamber'in peygamberlikle görevlendirilmeden önce vukû bulan hârikulâde hâdiselere "irhâs" denilir.¹ Hz.Peygamber'in doğumu sırasında meydana gelen olaylar da irhâs nev'inden ve zayıf rivâyetlere dayanan hâdiselerdir. Gerçekte bunlar O'nun peygamberliğini isbatlamada önemi olmayan ve doğruluk derecesi meçhul olaylardır. Ancak na't şâirleri Hz.Peygamber'in doğumuyla birlikte mucizelerinin başladığını, dünyâya gelmesiyle küfrün yok olmaya yüz tuttuğunu, O'nun yüceliğini ve kutsallığını vurgulamak amacıyla bunlara geniş yer vermişlerdir.

a. Kistrâ'nın Sarayının Yıkılması :

Hz.Peygamber'in doğduğu gece İran'da Kistrâ'nın sarayı sarsılmış, sarayın on dört yüksek sütunu yıkılmıştır. O'nun dünyâya gelmesiyle inançsızlığın yok olmaya yüz tutup, cihanın rahmete kavuştuğunu² belirtmek üzere ele alınan bu hâdise ile âdetâ inançsızlığın yıkılıp İslâm dininin yüceleceği müjdesi verilmektedir.³

Cihâna geldi bülend itdi dînüf eyvânın
Revāk u tākını kistrâlaruñ idüp pā-māl
Necâtî, D,17

¹ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, C.I, s.226.

² Ahmedî, CH,61.

³ Diğer örnekler için bkz. Şeyhî, HŞ,17; Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11; Haylî, NM 1,14^b; Cevrî, D,64.

b. Kiliselerin Yıkılması, Putların Yere Düşmesi :

Hak Peygamber'in doğduğu o kutlu gece, O'nun gelişinin heybetiyle kiliseler yıkılmış, putlar yere düşmüş, hepsi yerle bir olmuştur:¹

Bir 'aceb zelzele şaldı kademüñ 'āleme kim
Ser-nigün oldu şanemler yıkılup deyr-i muğān

Haylî, NM 1,14^b

Putların yüz üstü yere düşmeleri âdetâ Hz.Peygamber'e secde ettikleri şekilde ifâde edilir:²

Anı çün kim getürdi Hâk vücûda
Ser-â-ser bütler indiler sücûda

Ahmedî, CH,61

c. Sâve Gölü'nün Kuruması :

Hız.Muhammed'in mevlidinde meydana gelen mucizevî bir diğer olay da Sâve Gölü'nün kuruyup, yerle bir olmasıdır:³

O hürşîd-i risâlet toğdı çünkim burc-ı 'izzetden
Çekildi Sâve'nüñ mañv oldu hep âb-ı firāvānı

Rızâyî, NM 1,28^b

ç. Mecûsîlerin Ateşinin Sönmesi :

Aynı gece İran'da mecûsîlerin binlerce seneden beri yanan kutsal ateşleri sönmüştür. Hz.Peygamber'in gelişiyile küfrün ateşinin sönüp, dünyâyâ hidâyet nûrunun doğduğunu

¹ Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11; Şah İsmâil Hatâyî, D,98.

² Ahmedî, CH,64,66; Şeyhî, HŞ,17; Nesîmî, D,42.

³ Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11; Riyâzî, D,6.

belirten şâirler; O'nun yüceliğinin yüzü suyundan ateşin utanıp, yüzüne külleri örttüğünü dile getirirler.¹ Bu hâdise Fuzûlî'nin Su Kasîdesi'nde en güzel ifâdesini bulmuştur. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Yüce Peygamber'in mucizeleri öyle bir denizdir ki, binlerce âteş-gedeyi söndürmeye muktedir olur:

Mu'cizi bir bahr-i bî-pâyân imiş 'âlemde kim
Yetmiş andan miñ miñ âteş-hâne-i küffâra şü

Fuzûlî, D,24

d. Ka'be'nin Hz.Peygamber'in Evini Tavâf Etmesi :

Yalnızca Hâşimî'nin na'tında ele alınan bu olayla ilgili olarak, o mübârek mevlid gecesi, Ka'be'nin Hz.Peygamber'in doğduğu evi yedi kere tavâf ettiği² belirtilirken; yine Hâşimî buna ilâveten Ceyhun ve Fırat nehirleri ile Zemzem'in coşup taşığını söyler:

Ka'be kapuına yüzün sürdi Şafâ vü Merve hem
Cüşa geldi mâ-i Zemzem âb-ı Ceyhün u Furât

Hâşimî, NM 1, 99^a

8.2. KUR'ÂN-I KERÎM MUCİZESİ :

Peygamberlerin zâhirî mucizeleri dâimî değil, geçicidir. Diğer dünyevî hâdiseler gibi fânidir. Bir peygamber kendisinden istenilen her mucizeyi göstermekle meşgul olsa, mucize istemenin ardı arkası kesilmez. Peygamber de, peygamberliğin asıl gâyesini terkederek bütün dikkatini bunlara hasretmeye mecbur kalır. Bu yüzden mucize isteyenlerin dikkatleri dâimî mucizelere çekilmekte ve dâimî muciz-

¹ Şeyhî,HS,17; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,11; Yahyâ Bey,D,20, YZ,6; Cevrî, D,64; Riyâzî,D,6.

² Hâşimî, NM 1, 99^a.

zelere önem verilmesi tavsiye edilmektedir: "Rabbi tarafından O'na bir mucize inseydi dediler. De ki:" Bütün mucizeler ancak Allâh'ın elindedir. Ben ise apaçık ihtarlarda bulunan bir peygamberim." Bizim kendilerine okunan şu Kur'ân'ı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu?"¹

Öte yandan İslâmiyet, ilâhî dini kemâle erdirmek, eski dinlere giren yanlışları tashih etmek için gönderilmiştir. Halbuki zâhirî mucizeler daha önceki milletlerin dimağına yanlış kanaatler sokmuş, peygamberlerin ilahlaştırılmasına sebep olmuştur. Bu yüzden dinin asıl hedefi olan tevhid akîdesi bozulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm; bütün bu hataları ortadan kaldırarak, tevhid akîdesini en kat'î ve açık şekilde ifâde etmiş, peygamberliğin mânâsını en mükemmel biçimde izah etmiş dâimî bir mucizedir.² Ayrıca zâhirî mucizeler yalnızca mucizeye şahit olanların üzerinde tesirli olurken; dâimî mucizelerin tesiri hem daha yaygın, hem de geçici değil, ebedîdir.

"Kur'ân'ı Biz indirdik ve onu muhafaza edecek olan muhakkak sûrette Biziz."³ âyeti ve "Her peygamberin ümmeti tarafından tanınan bir mucizesi vardır. Benim mucizem, bana vahyolunan Kur'ân'dır. Bu yüzden ümmetim, diğer peygamberlerin ümmetinden çok olacaktır." hadisi⁴ bu ebedî mucizenin önemini açıkça gösterir.

İşte böyle bir mucize olan Kur'ân-ı Kerîm, Ümmî adının sahibi, okuma yazma bilmeyen, eline hiç kalem almamış olan Hz.Peygamber'e vahiy yoluyla bildirilmiştir. Bilindiği gibi Araplar hitâbet ve fesâhat erbabı olarak ün yapmış bir kavimdir. Belâgatta hiç bir millete nasib olmayan kâbiliyete hâizdirler. Her sahada bedîî olarak hitap edebilirler, harbin en şiddetli anında kılıç sahlarken bile kolayca şiir söyleyebilirlerdi. Kur'ân-ı Kerîm, Onlar dil ve e-

¹ Ankebût, 29/51-52; Asr-ı Saadet,C.II, s.334.

² a.g.e., C.II, s.348.

³ Hicr, 15/9.

⁴ Asr-ı Saadet,C.III, s.241; Sahîh-i Buhârî,C.XI,s.226.

debiyatın âdetâ zirvesinde iken gelmiş ve terkip güzelliği, kelimelerinin tenâsübü, fesâhatı, i'câzı ve Arap geleneğini aşan belâgatiyle, söz erbâbını acze düşüren bir mucize olmuştur.¹

Na't şâirleri Hz.Peygamber'in en büyük mucizesinin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu; O'nun peygamberliğini isbât için gökten yere indiğini; sözün bir kerâmet menbaı olmakla birlikte, beşer sözünün Kur'ân'a nazîre olmayacağını belirtirler.² Tâcîzâde Cafer Çelebi, diğer peygamberlerin de mucize göstermesine rağmen onların geçici olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'in ise mahşere kadar en büyük âyet olarak kalacağı üzerinde durur:

Olmadı hîç birinde hulûd u devâm anuñ
Gösterdi gerçi gayrı nebîler de mu'cizât

Mu'ciz senüñ durur ki degül kâbil-i zevâl
Tâ haşre dek delâlet-i âyât-ı beyyinât

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11

Fuzûlî; diğer mucizelerin geçici, Kur'ân-ı Kerîm'in ise bâkî olduğunu, onun dışında başka mucizeye ihtiyaç olmadığını belirtirken, hem bâkî kelimesini ebedî ve geri kalan mânâlarıyla kullanır, hem de bâkî-i muciz ve muciz-i bâkî terkipleriyle "kalb" sanatına yer verir:

Bâkî-i mu'ciz ne hâcet dîn-i haq isbâtına
'Âlem içre mu'ciz-i bâkî yeter Kur'ân saña

Fuzûlî, D,130

8.3. Mİ'RÂC :

Kur'ân-ı Kerîm'de "esrâ" kelimesiyle belirtilen mi'râc; bir gece Hz.Peygamber'in Mescid-i Harem'den alınıp,

¹ Şifâ-i Şerîf, s.257-258.

² Ahmedî, CH,63; Mehmed, IN,67; Fevrî,NM 1,67^b; Şehrî, NM 1, 41^b; Atâyî,NM 1,51^a; Haylî,NM 1,14^b; Şeyh Gâlib, HA, 2^b.

Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi, oradan göğe yükselerek Cebrâ-
il AS'la birlikte gök katlarını gezmesi ve nihâyet Cenâb-ı
Hakk'a "kâbe kavseyn ev ednâ" derecesinde yaklaşması hâdi-
selerini bildirir. Bu kutlu gecede Hz.Peygamber, Rabbi'nin
en büyük âyetini müşâhede etmiş, vasıtasız vahiy almış,üm-
metine kıyâmette mağfiret olunacağı bildirilmiş ve beş va-
kit namaz bu gece farz olunmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde ayrıntılarıyla anla-
tılan bu büyük mucize, edebiyatımızda "mi'râc-nâme" veyâ
"mi'râciyye" adı verilen hacimli veyâ küçük pek çok müsta-
kil eserin yazılmasına vesîle olurken;¹ na'tlarda da bu ko-
nu üzerinde önemle durulmuş, hemen her na'tta mi'râcdan söz
edilmiştir. Konunun na'tlarda özellikle mi'râca ilişkin â-
yetlerle birlikte ele alındığını görüyoruz.²

Na'tlarda bu hâdise; Hz.Peygamber'in Kudüs'de Mes-
cid-i Aksâ'da bütün peygamberlere imamlık ederek kıldığı
namaz, sonra duâ gibi bir nefeste göğe yükselmesi, göğün
her katında bir peygamberle görüşmesi, Sidre-i Müntehâ'ya
gelince Cebrâil'in orada kalıp, Yüce Peygamber'in İlâhî hu-
zura vâsıl olması, Cenâb-ı Hakk'ın selâmına nâil olup, va-
hiy ve doksan bin sırr-ı İlâhî alması gibi olaylar zinci-
riyle ele alınır.³

Bu arada Hz.Peygamber'in vuslat mülkünü fetheden
bir şeh-süvâr olduğu; arş-ı a'zamın O'nun yoluna halı gi-
bi serildiği; ayakkabısının arşa bir taç, ayağının tozunun
meleklerin gözüne sürme, gökyüzündeki hilâlin de O'nun bi-
nitinin nalından parçalanmış ay olduğu gibi edebî bir çok
teşbihe yer verilir.⁴

Ancak mi'râcın bir mucize olduğuna dâir en güzel ör-
nekler Fuzûlî'nindir. Şâir, "sana" redifli gazel na'tında

¹ Bilgi için bkz.Metin Akar,Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-
Nâmeler, Ank. 1987 (D.T.)

² Bkz.Âyetler Bölümü,1.31; 1.45; 1.46; 1.47; 1.48;1.49;1.50.

³ Ahmedî, CH,65; Şeyhî,HS,20; Necâtî,D,18; Zâtî,NM 1, 20^a,
21^a; Âlî, NM 1, 47^a.

⁴ Zâtî,NM 1,20^a; Nâdirî, NM 1,91^a; Sünbülzâde Vehbî, D,5.

mi'râcın Hz.Peygamber'in şânında en yüce bürhân, mucize olduğunu dile getirirken, O'nu karşılamak için Kur'ân'ın da gökten yere indiğini söyler. Beyitte mirâc ve tenzîl kelimeleri bir tezat oluştururken, Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olması da şâheser bir hüsn-i ta'lîle bağlanmıştır:

Ey olup mi'râc bürhân-ı 'ulüvv-i şân saña
Yire inmîş gökden istikbâl için Furkân saña

Fuzûlî, D,130

Yine aynı gazelin devamında, gökyüzündeki ayın, hilâl şeklinde oluşunu; Hz.Peygamber'in mi'râc mucizesine şâhit olan ayın parmak kaldırıp Yüce Peygamber'e î mân ettiği şeklinde açıklayan şâir, namazda Kelîme-i Şehâdet getirilirken sağ elin şehâdet parmağını kaldırma âdetini de hatırlatır:

Mâh-ı nevdür yohsa sen kıldukda seyr-i âsumân
Kaldurup barmah getürmiş âsumân î mân saña

Fuzûlî, D,130

Yüce Peygamber'in mucizeleri, diğer peygamberlerle kıyas edilirken; mi'râc da bu mukâyeselere konu olmuştur. Hz.Mûsâ'nın ilâhî tecellîye Tûr Dağı'nda nâil olması, ancak Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini görme arzusunun "len terânî" hitâbıyla reddine mukâbil; Hz.Muhammed'in arş-ı a'zamı geçerek "ev ednâ" makâmına kadar ulaşması, Allâh'ın en büyük âyetini müşâhedesi anlatılır. Veyâ Tûr Dağı'nda Hz.Mûsâ'nın ayakkabılarını çıkarması; mi'râcda ise Yüce Peygamber'in ayakkabısının arşın başına taç olduğu dile getirilir. Hz.İsâ, O'nun mi'râcına erişmeye niyetlenmiş, ama ancak gökyüzünün dördüncü tabakasına ulaşabilmiştir.¹

¹ Bkz. Cebrâil, Diğer Peygamberler ve Dört Halife Böl. 12.10. Mûsâ AS; 12.19. İsâ AS.

8.4. AYIN İKİYE BÖLÜNMESİ :

Kamer Sûresi'nin ilk âyetiyle¹ de belirtilen bu mucize, Mekkeliler'in Hz.Peygamber'den bir mucize istemeleri üzerine vukû bulmuş; Yüce Peygamber parmağıyla işaret ederek ayı iki parçaya bölmüştür. Bu İlâhî mucize Hz.Muhammed' in risâletini doğrulayan bir âyet, aynı zamanda Kureysli müşriklere gösterilen en son ve en kat'î hidâyet mucizesidir. Bu mucizeye rağmen O'nun peygamberliğini tasdik etmeyenlere, bundan sonra helâk mucizeleri gösterilmiştir.

Edebiyatımızda Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği gibi "şakka'l-kamer" şeklinde ele alınan ayın ikiye bölünme mucizesi; İlâhî yardımla, bütün varlıkların ve tabiat olaylarının Hz.Peygamber'in emriyle hareket etmesine en güzel ve en çarpıcı bir örnektir. Dolayısıyla "şakka'l-kamer" hâdisesi na'tlarda en fazla sözü edilen mucize olmuştur. Öte yandan Hz. Peygamber'in diğer mucizelerine nazaran bu olay şâirâne ifadelerle, zengin teşbih ve hüsn-i ta'lîllerle işlenmeye müsâittir. Şâirler, Hz.Peygamber'in parmağını hilâl, kılıç, kalem, ney, elif ve gûy u çevgân oyunundaki değneğe benzetir²; ayı da ayna, elma, ekmek, kadeh, davul, top ve iki râ harfine teşbih etmişlerdir.

Bazı şâirler bu olayı edebî benzetmelere yer vermeden, müşriklerin Hz.Peygamber'den mucize istemeleri üzerine; O'nun ayı ikiye bölerek peygamberliğini isbat ettiği şeklinde nakletmişlerdir.³ Bir kısmı da bu olaya şâirâne sebepler gösterirler. Buna göre geceleyin Yüce Peygamber' in güneş parlaklığındaki elinin ışıltısını görünce, ay o

¹ Kamer, 54/1; bkz. Âyetler Böl. 1.53.

² Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Parmak.

³ Ahmedî, CH,63; Mehmed,IN,67; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,9; Yahyâ Bey, D,20; Nâdirî, NM 1, 90^b,91^a.

şevkle göğsünü pârelemiş,¹ yakasını çâk etmiştir;² ya da Sultân-ı Enbiyâ'nın ayağını öpmek için yıldız gibi parça parça olmuştur.³ Kafzâde Fâizî, şeklinin şarap kadehine benzediği için ayın kırıldığını dile getirirken;⁴ bu tarz-
daki sebeplerin en güzel iki örneğini Zâtî'de görürüz. Şâ-
ir, Hz.Yûsuf'un güzelliğiyle şaşkina dönen kadınların tu-
runç yerine ellerini kestiği gibi, Hz.Peygamber'in güneş
parlaklığındaki yüzünü gören ayın avcunun da ikiye ayrıl-
dığını ifâde eder.⁵ Veyâ Server-i Kâinât olan Yüce Peygam-
ber'in hükmünün yerden göğe kadar revân olduğuna ay en bü-
yük ve âdil bir örnek olmuştur:

Serverâ yirden göge hükmüñ revân olduğına
Şâhid-i 'âdil degül mi mu'ciz-i şakka'l-kamer

Zâtî, NM 1, 20^b

Haylî; bu mucize ile, gûy u çevgân denilen; bir top
ve ucu eğri bir sopayla at üzerinde oynanan oyun arasında
münâsebet kurar. Muhabbet meydanının eşsiz şeh-süvârı Hz.
Peygamber, mucize alanında gûy u çevgân san'atı göstermiş-
tir.⁶ Diğer yandan Ahmed Paşa, Yüce Peygamber'in bir başka
mucizesi olan ağacın yürümesi hâdisesini hatırlatarak; bir
parmağıyla ayı elma gibi ikiye bölmesi yanında, diğer mucî-
zelerinin fazlaca önemli olmadığını dile getirir.⁷

İslâm hukukunda bir çok meselenin isbâtı için iki
şâhit gerekir. Şâirler ayın iki parça olması ile Hz.Peygam-
ber'in nübüvvetine iki şâhit gösterdiğini ifâde ederek bu
husûsa işâret ederler:⁸

¹ Haylî, NM 1, 14^b.

² Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,12; Zâtî, NM 1, 22^a.

³ Şeyh Gâlib, HA, 2^a.

⁴ Kafzâde Fâizî, NM 1, 73^a.

⁵ Zâtî, NM 1, 20^b.

⁶ Haylî, NM 1, 14^b.

⁷ Ahmed Paşa,D,11.

⁸ Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,9; Yahyâ Bey,D,20; ŞG,8.

Şakk itdi bedri şer' ile işbât eyledi
Halk içre iki şahid ile müdde'asını

Fevrî, NM 1, 66^a

Yüce Peygamber'in mucizelerinin güneş gibi açıkça görülmesi için, parmağının hilâliyle dolunayı ikiye böldüğünü dile getirenler yanında;¹ bir çok şâir O'nun mucizeler sofrasında ayın ikiye bölünmüş ekme olduğunu ifâde ederler:²

Hân-ı i'câz çekdi ol server
Pârelense 'aceb mi kuruş-ı kamer

Hâletî, NM 1,13^a

Yahyâ Bey aynı teşbihi daha şâirâne bir tarzda ele alarak, Hz.Peygamber'in aya işâret eden parmağını nân (ekmek) kelimesi içindeki elife benzettir.³ Bu ekme O'nun hidâyetine aç olanların sofrasına konulmuş bir nimettir.⁴

Bunlara ilâveten, Hz.Peygamber'in boğumlu şekli ve sarımtırak rengi düşünülerek neye benzetilen parmağının aya parçalayarak, iki köse benzettiği ifâde edilirken, davul ve kösün aynı zamanda ilân etme vasıtası oluşu ve Yüce Peygamber'in bu mucizesinin şöhreti hatıra gelir.⁵

Parlaklığı, rengi ve şekliyle aynaya benzetilen ayın, Hz.Peygamber'in ilâhî fermânı taşıyan elini görünce dayanamayıp kırılması da yukarıda belirtilen teşbih ve hüsn-i ta'lîllerin bir benzeridir.⁶ Yine Yüce Peygamber'in

¹ Cem Sultan, SC,76; Sünbülzâde Vehbî,D,5.

² Şeyhî, HŞ, 19.

³ Yahyâ Bey,D,20.

⁴ Nâdirî, NM 1, 91^b.

⁵ Yahyâ Bey, YZ, 6.

⁶ Âzerî, NM 1, 3^a.

kılıca benzetilen parmağı ile ayın kalkanını ikiye böldüğü,¹ dolunayı iki hilâle çevirdiği konu edilirken;² Hüdâyî, Hz.Peygamber'in parmak kılıcıyla ayın göğsünün açılıp, safâ bulan bir ayna hâline geldiğini söyleyerek aynı zamanda "şerh-i sadr"³ hâdisesine telmih yapar:

Tîg-i engüştün çekelden sîne-i mâha elif
Şerh olup sadrı safâ kesb eyledi âyîne şan
Hüdâyî, NM 1,100^b

Şakka'l-kamer mucizesiyle ilgili son örneğimiz, Hz. Peygamber'in mucizelerine na'tlarında geniş yer veren Taşlıcalı Yahyâ Bey'e âit.Şâir, klâsik edebiyatımızda geniş, düz, yer yer beyaz ve renkli görüntüsüyle kağıda benzetilen gökyüzünde ikiye ayrılan ayı, iki "râ" harfine teşbih eder ve Ümmî olan, yâni okuyup yazması olmayan Yüce Peygamber'in eline hiç kalem almadığı halde gök sayfasına iki râ harfi yazdığını söyleyerek ayın ikiye bölünme mucizesine edebî bir üslûp içinde işâret eder:

Destüne kalem almamış idün ne 'acebdür
Engüşt ile levh-i felege yazduñ iki râ
Yahyâ Bey, D,20

8.5. GÜNEŞİN GERİ DÖNDÜRÜLMESİ :

Rivâyetlere göre bir gün; Hz.Peygamber, mübârek başı Hz.Ali'nin kucağında, uyurken vahiy gelmiş; Hz.Ali de O'nu rahatsız etmemek için beklerken güneş batmış, ikindi namazını kılamamıştı. Yüce Peygamber, vahiy hâli geçtikten sonra Hz.Ali'nin namazını kılamadığını öğrenince duâ etmiş,

¹ Karamanlı Nizâmî,D,76; Hâletî, NM 1,13^a.

² Yahyâ Bey, NM 1, 103^a.

³ Bkz. Âyetler Böl. 1.71. İnşirâh, 94/1.

batan güneş tekrar doğmuş, Ali de namazını îfâ etmiştir.¹ Yalnızca Fehîm-i Kadîm'in "rûz u şeb" redifli na'tında bu mucizeye işâret edildiğini tesbit edebiliyoruz. Şâir,0'nun güneşle ilgili, bahsedilen mucizesiyle birlikte ayın ikiye bölünmesini konu edinirken, Hz.Peygamber'in mucizelerinin gece gündüz, yer yüzünde ve gökyüzünde anıldığını da dile getirir:

Mihri döndürdüñ yolından mâhı itdüñ sîne-çäk
Mu'cizātuñ söylenür kişver-be-kişver rûz u şeb

Fehîm-i Kadîm, NM 1,58^a

8.6.BİR AVUÇ TOPRAKLA BİR ORDUNUN YENİLMESİ :

Hicretten sonraki ilk savaş olan Bedir'de, müslümanlar kendilerinin üç misli olan müşriklerle harbederken, savaşın en çetin anında Hz.Peygamber yerden bir avuç toprak alıp düşmana doğru atmış, müşriklerin hepsi gözlerine kaçan kum ve tozu temizlemeye çalışırken, savaş inananların gâlibiyetiyle sonuçlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de ".....attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı...." âyetiyle bu mucizeye ve Cenâb-ı Hakk'ın yardımına işâret edilir.² Na't şâirleri bu hâdiseyi âyetin iktibasıyla birlikte ele aldıkları gibi, Hz.Peygamber'in bir mucizesi olarak da konu etmişlerdir:³

Bir avuç toprağ atınca hemânâ
Kör oldu ceng içinde c-ayn-ı a'dâ

Yahyâ Bey, YZ,6

Geh bir avuç su ile sipâhını kandırur
Geh bir avuç toz ile ider düşmenin hebâ

Karamanlı Nizâmî, D,76

¹ Şifâ-i Şerîf, s.281.

² Bkz. Âyetler Böl. 1.16. Enfâl, 8/17.

³ Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,13; Riyâzî, D,6; Nev'îzâde Atâyî, HH,124; Nâdirî, NM 1,91^b; Rızâyî, NM 1, 32^b.

8.7. PARMAKLARINDAN SULARIN AKMASI :

Arabistan yarımadasında en kıymetli şey sudur. Çöllerle kaplı bu beldede susuz kalmak bir felâkettir. Bu bakımdan Hz.Peygamber'in suyla ilgili mucizeleri büyük önem taşır. Peygamberler içinde kayalardan su fışkırtma mucizesi yalnızca Hz.Mûsâ'ya, bir de Peygamber'imize verilmiştir. Üstelik Yüce Peygamber yalnızca kurumuş pınarları canlandırmakla kalmamış, parmaklarından sular akıtmış, himmetiyle susuz mataralar suyla dolup taşmış, kurumuş kuyulardan sular kaynamıştır. O'nun su ile ilgili mucizelerine dâir pek çok rivâyet vardır. Bunların en önemlisi; Hudeybiye sulhunda, ashâbın susuzluk sebebiyle büyük bir sıkıntıya mârûz kaldıkları zaman gösterilen mucizedir. Hz.Peygamber, bir tulumun içindeki az miktardaki suya elini daldırmış, daha sonra parmaklarından akan su ile sayısı bin beş yüzü bulan ashâb abdest almış ve kana kana su içmişlerdir.¹

Bu mucize, na'tlarda, Hz.Peygamber'in parmaklarının Ramazan bayramının hilâline, güneş ve menbaa benzetilmesiyle sık sık ele alınır.² Ayrıca Hz.Mûsâ'nın taştan su çıkarmasına mukâbil, Yüce Peygamber'in parmağından âb-ı hayâtın aktığı konu edilir.³

Kültürümüzde yağmura, suya rahmet denilmesi, suyun hayat, canlılık ve temizliğin sembolü olması da bu mucizenin ehemmiyetini gösterir. Büyük şâir Fuzûlî'nin ölümsüz na'tına su redifini seçmesindeki başlıca sebep de suyun Hz.Peygamber'in rahmet ve hidâyetinin bir timsâli olmasıdır. Şâir na'tında su mucizesini de dile getirir:

¹ Asr-ı Saadet, C.III, s.102.

² Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Parmak; ayrıca Fuzûlî, D, 21; Yahyâ Bey, D, 20; YZ, 6; İsmetî, D, 26; Rızâyî, NM 1, 34^a; Şeyh Gâlib, HA, 2^b.

³ Şeyhî, HŞ, 17.

Hayret ilen barmağın dişler kim itse istimâc
Barmağından virdüğü şiddet günü enşâre şu

Fuzûlî, D,24

Zâtî, bu mucizeyi bir başka açıdan ele alır. Yeryü-
zünde herkes yalnızca O'nun parmaklarından akan suya kan-
makla kalmamıştır. Gönülleri de mucizesinin suyuna, yani
rahmet ve hidâyetine muhtaçtır. Dünyâya suyun hayat verdi-
ği gibi, gönüllere de asırlardır Yüce Peygamber'in hidâye-
ti gerçek hayatı bahşetmektedir:

Çeşme eyledün engüştüñi gördi kamu âlem
Dil-teşne durur mu'cizeñ âbına be-gâyet

Zâtî, NM 1, 21^a

Hz.Peygamber'in suyla ve bereketiyle ilgili bir di-
ğer mucizesi de; susuz, kör bir kuyuya ağzını çalkaladığı
suyu dökmesi ve kuyunun ağzına kadar suyla dolmasıdır.¹

8.8. AVCUNDA TAŞLARIN TESBİRİ :

Hz.Peygamber'in Ebû Cehil gibi müşriklere karşı hak
resûl olduğunu isbatlayan bir mucizesi; avcuna aldığı taş-
ların tesbih etmesidir.² Na't şâirleri, O'nun dine daveti-
ne taşların bile şehâdet ederek, Yüce Peygamber'e inanma-
yanların iddialarını çürüttüğünü ifâde ederler.³ Ahmedî;
taşların O'nun elinde Kelîme-i Tevhîd'i söylemesinin, mu-
cizelerine en güzel örnek olduğunu dile getirir:

Elinde seng-i rîze itdüğü tehlîl
Anuñ i'câzına yitmez mi tafzîl

Ahmedî, CH,63

¹ Fevrî, NM 1, 67^b.

² Şifâ-i Şerîf, s.303.

³ Ahmedî, CH,62; Şeyhî, HŞ,17; Karamanlı Nizâmî,D,76; Meh-
med, IN,67; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,13; Yahyâ Bey,YZ,6;
Rızâyî, NM 1,27^b.

Taşlıcalı Yahyâ da, Hz.Mûsâ'nın Kelîmullâh olması-
na mukâbil; Yüce Peygamber'in, elinde taşı konuştuğunu
söyler:

Nice mænend ola Mûsâ'ya Resûl
Haceri elde kelîm eyledi ol
Yahyâ Bey, NM 1, 101^a

8.9. CENNETDEN GELEN ÜZÜMLERİN TESBİHİ :

Hz.Peygamber'in hastalandığı bir zaman, Cebrâil AS,
O'nun yemesi için cennetten içinde nar ve üzüm taneleri
olan bir tabak getirmiş, tabaktakiler Habîb_ullâh'a tesbih
etmişlerdir:¹

Tesbih okurdu karşına her dânesi faşih
Cennetden ol 'ineb ki saña geldi bir tabak
Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 12

8.10. KÜTÜKTEN AĞLAMA SESİ DUYULMASI :

Hz.Peygamber'in mescidinde minber yapılmadan önce
hutbe verirken dayandığı bir direk vardı. Minber yapıldık-
tan sonra Resûl-i Ekrem, hutbesini oradan vermeye başlamış,
tam bu sırada direktan çocuk ağlamasına veyâ yavrularını
arayan bir devenin sesine benzeyen inilti duyulmuştur.
Yüce Peygamber, minberden inip eliyle direği okşayınca bu
ağlama sesleri kesilmiştir. Edebiyatımızda "hannâne dire-
ği" olarak bahsi geçen bu direk, hem Hz.Peygamber'in bir
mucizesi, hem de O'nun ayrılığına bir odunun dahi tahammül
edemeyerek ağlaması sebebiyle Yüce Peygamber'e duyulan sev-
giyi dile getirmek üzere ele alınır:²

¹ Şifâ-i Şerîf, s.305.

² Rızâyî, NM 1, 34^a.

Şol çüb k'aña söykenüp okurdı huṭbeyi
Tertīb-i minber olıcak itdi taḥannünāt

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11

8.11. KAPI VE DUVARIN HZ.PEYGAMBER'İN DUÂSINA ÂMİN DEMESİ :

Sahih veyâ zayıf rivâyetlerde rastlayamadığımız bu mucizeden yalnızca Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin na'tında söz edilir. Buna göre Hz.Peygamber İbni Abbâs'ın cehennemlik olmaması için dua ederken,¹ buldukları odanın çatısı, kapısı ve duvarı "âmin" demişlerdir:

Âmin iderdi hep der ü dîvâr u saḳf-ı dâr
'Abbâs'a Ḥaḳ'dan ister iken nârdan necât

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11

8.12. AĞAÇLARLA İLGİLİ MUCİZELER :

a.Ağaçların Yürümesi ve Selâm Vermesi :

Hz.Muhammed'in davetine icâbet eden ağacın yürümesi veyâ selâm vermesi; O'nun varlıklar üzerindeki tasarrufuyla ilgili mucizelerindendir. Taşlar, duvarlar yanında ağaçlar da O'nun peygamberliğini doğrulayan birer şâhit olmuştur.² Rızâyî; Hz.Peygamber'in ayaklandırıp dil verdiği ağacın, O'na secde edip, nübüvvet dâvâsına şâhit olduğunu dile getirir:

¹ İbni Abbâs'a dua ile ilgili bir başka mucize için bkz. C.III, s.88.

² Ahmed Paşa,D,11; Necâtî,D,18; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D, 12; Karamanlı Nizâmî,D,76; Şehrî, NM 1,41^b.

Gelüp pâyına rû-mâl itdi oldı şâhid-i da'vâ
Zebân virdi ayaklandurdı bir nahl-i hırâmânı

Rızâyî, NM 1, 28^a

b. Dikdiği Fidanın Hemen Meyva Vermesi :

Hurma ağacının bir özelliği dikildikten çok uzun bir süre sonra meyva vermesidir. Ancak bir mucize olarak Hz.Peygamber'in Selmân-ı Fârisî için diktiği hurma fidanları bir yıl sonra meyva vermiştir.¹ Rızâyî, bu mucizeyi O'nun yüce himmetine bağlarken;² Fevrî, aynı mucizenin bir başka rivâyetini konu edinir ve Hz.Peygamber'in diktiği kuru dalın yapraklanıp meyva vermesi ile gönüllere hidâyet fidanları dikmesi arasında ilgi kurar:

Ğarrâs-ı nahl-i bāğ-ı hidâyet-şümâr kim
Dikdügi gibi virdi kuru şâh berg ü bâr

Fevrî, NM 1, 66^a

8.13. HAYVANLARLA İLGİLİ MUCİZELER :

a. Hicrette Mağarayı Gizleyen Örümcek Ağı ve Güvercin Yumurtaları :

Hicret sırasında Hz.Peygamber ve Ebû Bekir mağarada gizlenirken, Kureyşli takipçiler mağaranın ağzına kadar gelmişler, ancak girişi kaplayan örümcek ağını ve hemen orada biten bir ağacın dallarında iki güvercinin yuva yapıp, yumurtalarını bıraktığını görünce; orada insan bulunmadığı kanaatiyle geri dönmüşlerdir.³ İsmetî, müşriklerin Hz.Peygamber'in kapıcısından red cevabı aldıkları tarzındaki ifâdesiyle bu mucizeye işâret eder:

¹ Şifâ-i Şerîf, s.333-334.

² Rızâyî, NM 1,32^b.

³ Şifâ-i Şerîf, s.312-313; Gülşehrî, Mantıku't-Tayr,10; Riyâzî,D,6.

Halvet-nişân-i gâri ki bulmaz reh-i duhûl
Haşmı cevâb-ı ye's alup perde-dârdan

İsmetî, D,26

Tâcîzâde Cafer Çelebi; takipçilerin bakışlarının okuna örümcek ağının zırh, güvercin yumurtalarının da perde olduğunu dile getirir:

Dır' u zirih nazar okına târ-ı 'ankebût
Beyz-i hamâmeler sebel-i dîde-i le'îm

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,13

b. Devenin Konuşması :

Hız. Peygamber'in huzûrunda bir deve dile gelerek, sahibinin kendisine az yem verdiği halde çok çalıştırdığını şikâyet etmiştir:¹

Şikâyet [itdi] görüp anı nâka
Ki anuñ sâhibiydi ehl-i fâka

Çoğ işledürdi iderdi 'alef kem
Resûl'a hâlini 'arz itdi ol dem

Ahmedî, CH,62

c. Geyiğin Dile Gelmesi :

Yüce Peygamber sahradayken, bir Arab'ın yakaladığı geyik dile gelmiş, uzaktaki yavrularını emzirip gelmek üzere izin istemiştir:²

¹ Şifâ-i Şerîf, s. 312.

² a.g.e., s.313.

Oldı çün nāfe-güşā-yı ikbāl
‘Arz-ı hāl itdi o sultāna gazāl

Hāk-i pâyinden olup vāye-sitān
Kise-i miskini pür kıldı hemān

Atâyî, NM 1,54^b

ç. Kertenkelenin Konuşması :

Bir Bedevî Hz.Muhammed'in meclisine gelmiş, avladığı kertenkele Peygamber'i doğrularsa O'na îmân edeceğini belirtmiş; kertenkele konuşup Allâh'a ve Hz.Peygamber'e îmân etmiştir:¹

Aña karşı söyledi hoş sūsmār
‘Ankebüt oldı evinde perde-dār

Gülşehrî, Mantıku't-Tayr,10

Na't şâirleri deve, kertenkele, geyik, kurt gibi hayvanların bile Hz.Peygamber'in dîne olan davetine uyup², nübüvvetine şehâdet ettiklerini belirtirken; hayvanların ikrârına rağmen inkâr eden kimselerin de hayvandan daha şaşkın olduğunu âyetle ifâde ederler.³

8.14. HZ.PEYGAMBER'İN BEREKETİYLE YEMEĞİN ARTMASI :

İlk müslümanlar müdhiş bir darlık ve yoksulluk içinde yaşamışlar, bir çok günü ağızlarına bir lokma yiyecek almadan geçirmişlerdir. Böyle zamanlarda ilâhî bir mucize olarak Hz.Peygamber'in önüne getirilen az miktardaki yiyecek çoğalmış; yüzlerce kişi o yemekle doyduğu halde, yine de yemek artmış, bitmemiştir. Böyle bir mucize Hendek Sava-

¹ Şifâ-i Şerîf, s. 308.

² Şeyhî, HŞ, 17,20.

³ Bkz. Âyetler Böl.1.15. A'râf,7/179; Furkân, 15/44.

şı'nda vukû bulmuştur. Hz.Câbir elindeki tek keçiyi kesip, Hz.Peygamber'i yemeğe davet etmiş; Yüce Peygamber hendek kazmakla uğraşan bütün ashâbı yanında getirmiş, duasıyla yemek bereketlenmiş, yüzlerce kişi tek bir keçinin etiyle doymuştur.¹ Hâşimî'nin na'tında bu mucizenin anlatıldığını görüyoruz:

Bir koyunla üç biñ aşhâbı toyurduñ serverâ
Câbir evinde o gün gösterdün evlâ mu'cizat

Hâşimî, NM 1,99^b

8.15. PİŞMİŞ KUZUNUN ZEHİRLENDİĞİNİ HABER VERMESİ :

Hayber Savaşı'ndan sonra bir yahudi kadın Hz.Peygamber'i yemeğe davet ederek, O'na ve yanındakilere kuzu eti ikrâm etmiştir. Ancak Hz.Peygamber, ağzına bir lokma aldıktan sonra, etin zehirli olduğunu söylemiş, ashâba yemekten el çektirmiştir. Bunun üzerine çağrılan yahudi kadın da suçunu itiraf etmiştir.²

Na'tlarda bu mucize pişmiş kuzunun O'nunla konuştuğunu belirterek ele alınır:³

Hadd-i ic'câzın itmege ma'lûm
Söyledi aña berre-i mesmûm

Fazlî, GB,6^a

8.16. KÖR BİR ADAMIN GÖZÜNÜN AÇILMASI :

Kör bir adam Hz.Peygamber'e gelerek, gözlerini kaybetmekten dolayı çektiği müşkilâtı anlatmış, O'ndan yardım

¹ Asr-ı Saadet, C.III, s.97.

² Sahîh-i Buhârî, C.VIII, s.44,446; Asr-ı Saadet, C.III, s.110.

³ Âşık Paşa, Garib-Nâme, 12^b; Hâletî, NM 1, 13^a.

dilemiş, Yüce Peygamber'in duasıyla şifâ bulan adamın gözleri açılmıştır.¹ Fevrî'nin na'tında bu mucizeden bahsedildiğini görüyoruz:

Ey du'âsıyla bir nazarda iden
Def'-i derd-i 'amâ selâmu 'aleyk
Fevrî, NM 1,69^a

8.17. ÖLÜYÜ DIRİLTME MUCİZESİ :

Hz.Peygamber'in ölüyü dirilttiğine veyâ ölünün konuşarak O'nun peygamberliğini tasdik ettiğine dair² sıhhat derecesi belli olmayan rivâyetler vardır. Ancak ölü koyunun konuşması, veyâ taşların tesbihi gibi hadiseler âdetâ Hz.Peygamber'in ölüye can verdiğini doğrular mâhiyettedir. Hâletî, Yüce Peygamber'in ağzı dili olmayan taşı konuşturduğunu söyleyerek, nefesiyle ölüye can bağışladığını ifâde eder:

Nefes-i pâki virürdi mürdeye cân
Segi söyletdi bî-dehân u zebân
Hâletî, NM 1,13^b

8.18. GAYBDAN HABER VERME :

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette gaybı yalnızca Cenâb-ı Hak'ın bildiği açıkça belirtilir. Peygamberlerin gaybe muttali olması ise yalnızca İlâhî bir lutuftur ve Cenâb-ı Hak gayb sırrını ancak dilediğine vahiy yoluyla verir.

Hz.Peygamber de Allâh'ın kendisine bildirdikleri ile gelecekteki olaylara ve kendisinden önceki peygamber-

¹ Asr-ı Saadet, C.III, s.80.

² Şifâ-i Şerîf, s. 317-320.

lere dâir bilgiler vermiştir.¹ Büyük fetihler, İslâmiyet'in genel durumu ve kıyâmet alâmetleri gibi geleceğe ait haberler yanında, kendisinden önceki peygamberlere gönderilen kitaplardan bilgi nakletmesi de gaybdan haber verme mucizesine bağlanır:

Nice Tevrît'den ol itdi aḥbâr
Ki ḥayrân kaldılar sözine ahyâr

Ne mu'cizeler kim itmişdür 'ayân ol
Ne işler gaybdan kıldı beyân ol

Ahmedî, CH, 63

8.18.HZ.PEYGAMBER UYKUDAYKEN GÖNLÜNÜN UYANIK KALMASI :

"Uyku ölümdür" hadisiyle de belirtildiği gibi insanlar uyurken çevrelerinden tamamen habersizdir. Ancak peygamberler bu gaflet hâlinden uzaktır. Onların sadece gözleri uyur, kalpleri ise uyanıktır. İlâhî sırlara açık olan gönülleri, uyurken de Cenâb-ı Hak'a yönelir. Hz.Peygamber'in de bu tarzda bir mucizesi; uyuduğu zaman, "Kalbim uyumaz"² hadisiyle belirtildiği gibi yanında konuşulanları duyması, gönlünün uyanık olmasıdır.³

Gözlerüñ ḥâbda dilüñ bîdâr
Çok kemâl añlanur bu ḥâbuñdan

Fevrî, NM 1, 67^b

8.19.HZ.PEYGAMBER'İN ÖNÜNDEKİLERİ VE ARKASINDAKİLERİ AYNI ANDA GÖRMESİ :

Yüce Peygamber'in bir başka mucizevî özelliği de, özellikle namazda iken önünü gördüğü gibi arkasındakileri

¹ Asr-ı Saadet, C.III, s.105-107.

² Bkz. Hadisler Böl.2.14. "Kalbî lâ yenâmu."

³ Ahmedî,CH,62;Ahmed-i Dâî,Tefsir Mukaddimesi,5;Şeyhî,HŞ,17.

de görmesidir:¹

N'ola ger hâyil olmayup her sũ
Nazarında bir olsa püşt ile rũ

Āfitāb idi cismi ser-tā-pā
Püşt u rũ aña bir olursa revā

Fazlî, GB,6^a

8.20. BULUTUN GÖLGELEMESİ :

Hz.Peygamber, sũt annesi Halime'nin yanındayken oyun oynamak için dışarıya çıktığı zaman gökyüzünde bir bulut başının üzerinde O'nu gölgeler, gittiği her yerde takip edirdi. Yine amcası Ebû Tâlib'le Şam'a giderken, ker- vanın üzerinde seyreden bir bulut yolculuk boyunca O'nu gölgelemişti.² Şâirler bu mucizeyi sık sık dile getirerek; şâirâne teşbih ve hüsn-i ta'lîllere yer verirler ya da açık- ça Allâh'ın Habîb'ini güneşten bile sakındığını, Arabistan' ın kavurucu sıcaklığında güneşin O'nu yakmaması için bulut- la gölgelediğini dile getirirler:³

'Aceb mi ebr olursa sâye-bânı
Güneşden şakınur Mevlâ'sı anı

Sünbülzâde Vehbî, D,5

Bu yüzden Hz.Peygamber'in başı üstünde gezen bulut, O'nun nûruna zarar vermemesi için güneşin yüzüne çekilen bir perdeye benzetilir ve nereye giderse gitsin bulutun O'na gölgelik etmesi de Hz.Peygamber'in yüceliğine bir işâ- ret olarak kabul edilir.⁴ Diğer yandan O'nun gölgesinin

¹ Yahyâ Bey, YZ,6.

² Asr-ı Saadet, C.III, s.179.

³ Fazlî,GB,6^a; Rızâyî, NM 1,28^a; Kafzâde Fâizî, NM 1,73^a.

⁴ Ahmedî,CH,64; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,11; Yahyâ Bey, ŞG,9; Nev'î, NM 1,89^a; Vechî, NM 1,97^b.

olmaması hatırlatılarak, gölgesinin yerden kaldırılıp bulut olduğu, âdetâ gölgesinin yeryüzüne değil de, gökyüzüne uzandığı dile getirilir:¹

Sāyebān oldı ebr ol pāke
Gūyiyā sāye şaldı eflakē
Nev'îzāde Atâyî,H,123

Yine Atâyî, Hz.Peygamber'in boyunu ışık saçan bir muma benzetirken; üstünde dolayan bulutun da, bu muma âşık pervâne olduğunu söyler.² Bulutun gölgelemesi ile ilgili enteresan bir teşbihi Taşlıcalı Yahyâ'nın na'tında görüyoruz. Şâir, Hz.Peygamber'in başının üstünde gezen bulutu; hem bir sûrenin, hem de Yüce Peygamber'in ismi olan Tâ-Hâ remzinin Arapça imlâsında yer alan med işâretine benzetir:

Her nereye gitse o şems-i cihān
Gökde sehāb olur idi sāye-bān

Aña baş üzre yir iderdi Nebî
Sûre-i Tâ-Hâ'da olan med gibi
Yahyâ Bey,NM 1,102^b-103^a

Beyitte ayrıca Tâ-Hâ'nın ebced hesabında on dört rakamına tekabül etmesi ve Yüce Peygamber'in de ayın on dördü gibi parlak bir nûr oluşu hatırlatılarak; güneş,gök ve bulut unsurları yanında dolunaya da işâret edilmektedir.

8.21.HZ.PEYGAMBER'İN GÖLGESİNİN OLMAMASI :

Siyer ve hilye nev'inden kaynaklarda Hz.Peygamber'in gölgesinin olmadığına dâir sahih bir rivâyet gösterilmemiştir.³ Ancak na'tlarda bu husus; O'nun bedenî bir

¹ Nâdirî, NM 1,91^a; Hâletî, NM 1,13^a.

² Nev'îzāde Atâyî, NM 1, 54^a.

³ Asr-ı Saadet, C.III, s.187.

özelliği ya da bir mucizesi olarak telakkî edilmiş ve çok zengin tasavvur ve tahayyüllerle ele alınmıştır. Edebiyatımızda çok sayıda teşbih ve hüsn-i ta'lîllerle işlenen bu konunun, tasavvufî izahı da yapılmış; "ehadiyyet" yâni birlik, teklik makâmının sahibi olan Yüce Peygamber'de kesretten hiç bir iz bulunmaması için gölgesinin de mevcut olmadığı söylenmiştir:¹

Eyledi kâddin misâl-i sâyeden vâreste Hâk
Vahdete işbât-ı hüccetdir cemâl-i Mustafâ

İffet Bursevî, D,32

Veyahut, gölgesinin yokluğu; Hz.Peygamber'in benzersizliği, eşsiz ve tek olup, bir başka örneği ya da nazîresi olmadığı şeklinde yorumlanmıştır:²

İşâre-i 'adem-i sâye-i mübârekidür
Şebîh-i zâtı 'adîm olduğına bürhânı

Şehrî, NM 1,36^b

Bu konuda pek çok şâirin ortak düşüncesi de baştan ayağa nûr olan Yüce Peygamber'in gölgesinin de nûr oluşu veyâ nûrdan gölge beklemenin abes olduğudur:³

Çün oldı zâhiri vü bâtını nûr
'Aceb mi cismi olsa sâyeden dür

Şeyhî, HŞ,17

Başdan ayağa nûr idi bâhir
N'ola olmazsa sâyesi zâhir

Sâye zulmetden oldı çünki bedîd
Nûrdan sâye eyleme ümmîd

Fazlî, GB, 6^a

¹ Niyâzî-i Mısri, Dîvânı Şerhî, s.204.

² Cem Sultan, SC,80; Cezmî, NM 1,6^b; Vecîhî, NM 1,97^b.

³ Karamanlı Nizâmî, D,75; Cem Sultan, SC,76; Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,14; Yahyâ Bey, YZ,7; ŞG,8; Nev'îzâde Atâyî, H, 123; Dânişî, NM 1,16^b; İffet Bursevî, D,41.

Bu arada, Cenâb-ı Hak nûrdan yarattığı Habîb'inin gölgesini güneşe ve aya taksîm etmiş, onlar da bu nûrdan feyz almışlar;¹ veyâ eğer Yüce Peygamber'in gölgesi olsaydı, güneş ışık yerine gölgeyi tercih ederdi;² ya da güneş O'nun yüceliğini idrâk etmiş, gölgesini yere düşürmemiştir³ gibi te'villerle güneş-gölge münâsebetine yer verilmiştir. Öte yandan; Hz.Peygamber'in gölgesi yere düşseydi, toprağın her bir zerresi güneş gibi ışık saçar;⁴ güneş de bu toprağı gözüne sürme eylerdi⁵ tarzındaki ifâdelerle Peygamber'in gölgesinin güneşten daha parlak bir nûr olduğu için görülemediği dile getirilmiştir.

Esrâr Dede, Hz.Peygamber'in nûrlu gölgesini hikmet gözünün aynası veyâ gaybı gören gözlerin sürmesi şeklinde tarif ederken; bu gölgenin görülmesi halinde, meleklerin saçlarına ıtır gibi sürebilmek için yağmalayacağını belirtir.⁶

Osman Nevres, Yüce Peygamber'in gölgesi görülmeyen boyunu cennet bağından bir serviye benzetirken; Yahyâ Bey de Allah yanında mevkiî göklerden yüce olan Habîbullâh'ın gölgesinin yere düşemeyeceğini dile getirir.⁷ Kafzâde Fâizî ve Rızâyî, Hz.Peygamber'in gölgesi yere düşmeyen bir hümâ olduğunu belirtirler;⁸ Tâcîzâde Cafer Çelebi de O'nun fânî dünyâya hiç bir zaman itibâr etmediği için yeryüzüne gölgesini bile bırakmadığını söyler.⁹

Hz.Peygamber'i gölgeleyen bir bulutun sürekli başının üzerinde gezmesi şâirlere; gölgesinin yerden alınıp,

¹ Fehîm-i Kadîm, NM 1,58^a.

² Nâilî-i Kadîm,D,38.

³ Ahmedî, İN,3^b; Hâletî, NM 1, 13^a.

⁴ Ahmed Paşa,D,11; Sünbülzâde Vehbî,D,5.

⁵ Şeyhî, HŞ, 18.

⁶ Esrâr Dede,D,3.

⁷ Osman Nevres,D,3; Yahyâ Bey, YZ,7.

⁸ Kafzâde Fâizî, NM 1,73^a; Rızâyî, NM 1, 27^b.

⁹ Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,10.

gökyüzünde bulut olduğu ilhâmını vermiştir.¹ O'nun gökyüzüne uzanan gölgesini arş başına tâc etmiş, Kürsî onunla değer kazanmıştır.²

Yüce Peygamber'in şefaatiyle günahkârları mahşerde himâyesine alması da, gölgesinin kıyâmet gününe saklandığını düşündürür:³

‘Âcizân-ı mahşer üzre zıllıñı teğsîr için
Sakladı dâr-ı fenâda sâyeñi Perverdgâr
Nâdirî, NM 1,90^b

Hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî, Hz.Peygamber'in bütün kâinâtın aslı olan nûruyla varlık âlemlerini, gölgesiyle de yokluk âlemlerini mâmur edip, iki âlemin de O'nun nûrundan feyz aldığıı ifâde eder:

Zât-ı pâki vücûda virdi nûr
‘Ademi itdi sâyesi ma‘mûr

Ya‘nî zât-ı Muhammedî'den hem
Behre-dâr oldılar vücûd u ‘adem

Nâbî, NM 1,90^a

Hız.Peygamber'in gölgesinin olmamasının bir diğér sebebi de; O'nun zâten Cenâb-ı Hakk'ın gölgesi olduğu ve gölgenin gölgesinin olamayacağıdır.⁴ Ya da Allâh'ın elçisi Yüce Peygamber'in gelişiyile yeryüzünü karanlığa boğan cehâlet ve îmân yok olmaya yüz tutmuşken, gölgenin karanlığı O'nun nûrlu varlığına yaklaşamaz:⁵

Zulmet-i kevni eyledi zâ'il
Nice yaklaşsun aña zulmet-ı zıll

Nev'îzâde Atâyî, H, 123

¹ Hâletî, NM 1,13^a; Nâdirî, NM 1,91^a.

² Fazlî, GB, 5^a; Fitnat Hanım, TINA, 48.

³ Fuzûlî, NM 1,60^b; Hâletî, NM 1,13^a; Rızâyî, NM , 33^b.

⁴ Şeyhoğlu Mustafa, HN, 134; Yahyâ Bey, NM 1,101^a.

⁵ Yahyâ Bey, ŞG, 8.

Yüce Peygamber'in gölgesinin olmadığına dâir bunca îzâhâta rağmen, neticede yeryüzünün ve insanların O'nun sâyesinde yaşadıkları, himâye gölgesinde gönül hoşluğu buldukları ifâde edilmiştir.¹

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi, Hz.Peygamber'in mucizelerine na'tlarda geniş yer verilmektedir. Bu mucizelerin O'nun peygamberliğinin açık birer delîli olduğu üzerinde durulurken, diğer peygamberle mukayeseye gidilmiş ve neticede Hz.Muhammed'in mucizelerinin hem önemi, hem de Kur'ân-ı Kerîm mucizesinde olduğu gibi ebedî oluşuyla; kendisinden önceki peygamberlerden bu alanda da üstün oluşu vurgulanmıştır. Yine na't şâirleri Hz. Peygamber'in mucizelerini birer hidâyet vesilesi olarak ele alırken, şâirâne dehâları ölçüsünde hüsn-i ta'lil ve teşbihlerle bunların edebî izahlarına yer vermişler, sonuçta Yüce Peygamber'e yalnızca insanların değil, aynı zamanda taşların, ağaçların, hayvanların, güneşin ve ayın bile îmân ettiğini dile getirmişlerdir.

¹ Yahyâ Bey, D,21; ŞG,8.

9. H Z. P E Y G A M B E R' İ N K I Y Â M E T T E K İ
Ü S T Ü N L Ü Ğ Ü V E Ş E F A A T İ

Türkler'in Hz.Peygamber'e duydukları sonsuz sevgi ve bu sevgiyi bütün edebî eserlere vazgeçilmez bir tertip husûsiyeti hâlinde yerleştirme yanında, şâirlerimizi na't vâdisine sevkeden en önemli husus şüphesiz ki Hz.Peygamber'in şefaatine nâil olma ümîdi olmuştur:

Na'tdan gerçi ümîd-i şu'arâ
İntisâb etmedir ey şâh saña

Şeref Hanım, D,17

Şeref Hanım'ın açıkça belirttiği üzere şâirler; Hz. Peygamber'in yakınlığına, dolayısıyla şefaatine vesîle olması için O'na olan sevgilerini şiirle söze dökmüşler, nakış nakış işlemişlerdir. Diğer yandan na't şâirleri, Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'de medhedip, Habîbullâh unvânını verdiği Yüce Peygamber'i övmeye beşer gücünün yetmediğini, na't yazmaktaki gâyenin yalnızca Hz.Peygamber'in şefaati ihşânına lââyık olma arzusunun kaynaklandığını belirtirken;¹ na'tı, cehennem korkusuna karşı âdetâ bir muska olarak telakkî etmişlerdir.²

Neticede na'tlar, yalnızca Hz.Peygamber'i medheden manzumeler olmakla kalmamış; her şâirin samimî bir dille günahkârlığını arz edip, Yüce Peygamber'in şefaati taleb ettiği istişfa' veyâ istimdâd mâhiyetinde şiirler olmuştur. Bu bakımdan na'tlarda Hz.Peygamber'in Şefîu'l-Müznibîn oluşu, ümmetinin günahkârlarına şefaati edeceği, diğer peygamberlerin "nefsim" diyerek yalnızca kendilerini düşüneceği o çetin hesap gününde; O'nun "ümmeitim" diyerek kendine iman edenleri koruyacağı, Livâ-i Hamd ve Makâm-ı Mahmûd

¹ Rızâyî, NM 1, 29^a.

² İsmetî, D,28.

denilen şefaât yetkisinin sadece O'na âit olduğu ve bütün insanların şefaât için başvuracağı yegâne mercî oluşu dile getirilir.

9.1. HZ.PEYGAMBER'İN ŞEFAATI :

"Her peygamberin kendine has ve kabûle mazhar olan bir duası vardır. Onunla Allâh'a dua etmiştir. Ancak ben duamı âhirette ümmetime şefaât etmek için saklıyorum." hadisinde¹ açıkça belirttiği gibi Peygamberimiz "Kalbinde birazcık, yalnızca bir hardal tanesi kadar bile îmânı olanlar..."² için şefaât edecek; Cenâb-ı Hak'a, ümmetinin günahlarını affedip, cennete dâhil etmesi için duada bulunacaktır.

Mahşer gününde Allâh'ın azameti hâkim olduğu zaman, insanoğulları o müthiş hengâmede bir şefaâtçi arayacak, bunun için başvurdukları her peygamberi kendi derdine düşmüş bulacak ve nihayet Hz.Muhammed'e geleceklerdir. Yüce Peygamber'in bütün peygamber ve insanların en önde geleni, seyyidi olduğu o zaman açıkça anlaşılacak; Hz.Peygamber, Allâh'dan şefaât için izin isteyecek ve "Cenâb-ı Hak; sana öyle verecek, öyle verecek ki tamâmen râzı ve hoşnut olacaksın, bütün dilediklerin yerine gelecek." şeklindeki âyet³ gerçekleşecek, kalbinde îmânın en küçük belirtisi olanlar O'nun şefaati ile İlâhî azaptan kurtulacaktır.

Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin:

Ey ser-firâz-ı halk etek senüfî el benim
Şol gün ki ola bir ayak üstinde bifi ayak

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,13

¹ Sahîh-i Buhârî, C.XII, s.332.

² Şifâ-i Şerîf, s.221.

³ Ve'd-Duhâ, 93/5.

beytinde, bin ayak bir ayak üstünde şeklinde tarif edilen zaman, bütün insanların kıyâmet gününün efendisi Yüce Peygamber'in rahmet eteğine yapıştığı şefaât zamanıdır:

Şefâ'atün demidür geldi yâ Resûla'llâh
 'Înâyet eyle ki gelmez 'inâyetüne zevâl

Necâtî, D,20

Bütün insanlar o zor anda "Terahhum Yâ Nebiyyallâh terahhum,"¹ nidâlarıyla Hz.Peygamber'den şefaât talep edecek, günahla kararan gönüller ve yüzler Yüce Peygamber'in yüzü suyu hürmetine bağışlanan şefaât, rahmet ve lutuf suyuyla ağaracaktır.² O gün gaflet ve dalâlet yoluna sapan ümmetin tek yardımcısı Hz.Peygamber'dir.³ O'nun engin şefaât denizi isyankârları azap dalgalarıyla boğulmaktan kurtaracaktır.⁴ "Aybın üstüne bir nokta koyarsan gayb olur" sözündeki gibi, Cenâb-ı Hakk'ın "nokta-i gufrân"ı olan Yüce Peygamber ile, ümmetinin ayıpları silinecek, yok olacaktır.⁵

Dünyâda iken; "Fakirlik iftiharımdır." diyen Resûlullâh'a inananlar için O'nun şefaati en büyük zenginliktir.⁶ Fuzûlî, aynı mânâyı ifâde ederken, Hz.Peygamber'in şefaât cevherinin hazinesi olduğunu veyâ şefaât incisini çıkarmak için rahmet deryâsına daldığını söyler.⁷

Yine Fuzûlî:

Dârü's-şifâ-yı haşrde bîmâr-ı ma'siyet
 Şehd-i şefâ'atünden umar şerbet-i şifâ

Fuzûlî, NM 1,61^a

¹ Kemal Paşazâde, YZ, 34.

² Ahmed Paşa,D,11; Hayreti,D,6.

³ Necâtî,D,18; Şeref Hanım,D,9.

⁴ Zâtî, NM 1,21^a.

⁵ Yahyâ Bey,D,184.

⁶ Necâtî,D,19.

⁷ Fuzûlî, NM 1, 60^a; D,261.

beytiyle; hadisle de bildirildiği gibi bal ve bal şerbetinin bir çok hastalığın tedavisinde kullanılan bir şifa unsuru olduğunu da hatırlatarak; günahkârlık hastalarının, mahşerde Hz.Peygamber'in şifâ yurdundan şefaate balının şerbetini ümid ettiğini dile getirir.

Diğer yandan Fuzûlî; Hz.Peygamber'in ümmetini kurtarabilmek için şefaate duyduğu iştiyâkın, O'nun en büyük zevki olduğunu ifâdeyle günahkârlığına şâirâne bir mazeret gösterir:

Ger bende ola tamâm-ı tâ'at

İzhâr neden bulur şefâ'at

Fuzûlî, NM 1,60^b

Ya da Yüce Peygamber'in yaratılışının cevherinde öylesine bir şefaate isteği, ümmetine karşı öyle bir merhameti vardır ki, kulun günahını arz etmesi, O'nun şefaatinin gösterebilmesi için bir vesîle; âdetâ yapılan bir iyilik gibidir:

Ol kadar zevk-i şefâ'at cevher-i zâtuında var

Kim gelür 'arz-ı hatâ ma'nîde bir ihsân saña

Fuzûlî, D,130

9.2.DİĞER PEYGAMBERLERİN "NEFSİM",HZ.PEYGAMBER'İN İSE "ÜMMETİM" DEMESİ :

Kıyamet günü bütün insanlar düz ve geniş bir meydana toplanıp, güneşin bütün hararetiyle yaklaştığı an, korku ve dehşetleri tahammül olunmaz dereceye gelecektir.İşte o müdhiş zamanda halk çaresizlik içinde kendisine şefaateçi aramaya başlayacaktır. İlk olarak Hz.Âdem'e gidecek ve O'nun bütün insanların babası; Cenâb-ı Hakk'ın, kudret eliyle yaratıp kendi nefesinden hayat verdiği, melekleri O'na secde ile emrettiği yüce bir peygamber olduğunu anlatıp, O'ndan şefaate etmesini isteyeceklerdir. Ama Âdem AS, yasaklanan cennet meyvasından yiyerek isyankâr olduğunu,

Allâh'ın gazabından korkarak yalnızca kendisini kurtarabil-
meyi düşündüğünü, "nefsî nefsi" yâni nefsim, kendim diye-
rek insanlara başka bir şefaathçi aramalarını söyleyecek-
tir. Daha sonra insanlar sırasıyla Hz.Nûh'a, Hz.İbrâhîm'e,
Hz.Mûsâ'ya ve Hz.İsâ'ya gidecek, Onlar'ın Allâh yanındaki
değerini anlatıp, şefaath talebinde bulunacaklardır. Ama bu
peygamberler de kendi ıstıraplarını dile getirip "nefsî"
feryadıyla kendilerini düşündüklerini, şefaath yetkisine
sahip olmadıklarını anlatacaktır. Bunun üzerine herkes Hz.
Muhammed'e gelip, Allâh'ın en son ve en sevgili peygambe-
rinden affolunmaları için Cenâb-ı Hakk'a şefaath etmesini
dileyeceklerdir. Yüce Allâh'ın âlemlere rahmet olarak gön-
derdiği Hz.Muhammed, secdeye kapanarak Cenâb-ı Hakk'a dua,
hamd ve senâda bulunacaktır. O secdede iken Allâh: "Yâ Mu-
hammed, başını kaldır, iste. Dileğin verilecektir, şefaath
eyle. Şefaathin kabul edilecektir." hitabıyla Habîb'ine ses-
lenecektir. Yüce Peygamber de: "Yâ Rab ümmetî, yâ Rab ümme-
tî" diyerek ümmetinin kurtuluşunu, ümmeti için şefaathi di-
leyecektir.¹

Edebiyatımızda ahvâl-i kıyâmet veyâ şefaath-nâme tü-
ründeki eserlerde kıyâmet gününün manzarası, insanların
çâresizliği tasvir edilirken, Hz.Peygamber'in bu uzun ha-
disine geniş yer verilir. Na'tlarda da bu konu özetle an-
latılır:²

Maşşerde tûran enbiyâ her birisi "nefsî" diye
Ol ümmetini dileye zî ümmetân-ı Muştafâ

Şeyyad Hamza, ŞHBM, 10

Sen ümmetüñi isteyessin Hâzret-i Hâk'dan
"Nefsî" diyicek cümle nebî rûz-ı kıyâmet

Zâtî, NM 1,21^a

¹ Sahîh-i Buhârî, C.XI, s.123-126.

² Ahmedî, CH,62; Şeyhî,HŞ,17; Karamanlı Nizâmî,D,78; Kemal Paşazâde, YZ,37; Yahyâ Bey,D,19; Âşık Dertli, D,36-37.

O dehşetli günün ve şefaât hadisesinin en güzel tavsirini Şeyh Gâlib'in müseddes na'tında görüyoruz:

Ol dem ki velîlerle nebîler kala hayrân
 Nefsî deyü dehşetle kopa cümleden efgân
 Ye's ile uşâtın ola ahvâli perişân
 Destür-ı şefâ'atle seniñdir yine meydân
 Sen Ahmed ü Mähmüd u Muhammed'sin efendim
 Hak'dan bize sultân-ı mü'eyyedsin efendim
 Şeyh Gâlib, D,56^a

9.3.HZ.PEYGAMBER'İN KİYÂMETDE DİĞER PEYGAMBERLERDEN ÜSTÜNLÜĞÜ :

Hz.Muhammed, son peygamberdir. En son, en mükemmel ve ebedî din olan İslâmiyet'i tebliğ etmiş, kendisinden önceki dinleri iptâl etmiştir. Peygamberliği bütün insanlığı şâmilidir. Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'idir. Bütün bunlara bağlı olarak peygamberlerin en büyüğü, en yücesidir.O'nun diğer peygamberleri aşan bir diğer üstünlüğü de; kıyâmette, şefaât yetkisinin yalnızca kendisine has olmasıyla ortaya çıkacaktır. Na't şâirleri bu husûsu da ihmâl etmemişler; Yüce Peygamber'den şefaât dilerken, şefaatin tek sahibinin Habîb-i Kibriyâ olan Hz.Muhammed olduğunu belirtmişlerdir.¹ Şefaât hazinesinin yegâne muhafızı O'dur; dolayısıyla hem kendisinden önceki peygamberler, hem de O'ndan sonra gelen bütün insanlık Hz.Peygamber'in şefaatine muhtaçtır.² Ebedî dînin sahibi, ebediyyet mülkünün minberinde hutbesi okunan bir sultandır. Öyle bir sultan ki, mahşerde kurulacak ilâhî mahkemede tek sözü geçen, yalnızca O'nun hükmü yerine getirilen, sözü Allâh yanında makbul olan bir şâhlar şâhıdır:

¹ Leylâ Hanım,D,3.

² Fuzûlî,D,172.

Huṭbeñ okunur minber-i iklīm-i bekāda
Hükümñ tutulur mahkeme-i rüz-ı cezāda

Şeyh Gâlib,D, 56^a

9.4.LIVÂ-İ HAMD :

H.z.Peygamber, Cenâb-ı Hak'tan şefaât için izin aldığı zaman ümmeti O'nun şefaatinin gölgesine sığınacak, Livâ-i Hamd adı verilen sancağı altında toplanacaktır. O'nun mahşerdeki şefaatinin sembolize eden bu bayrağın uzunluğunun bin yıllık, genişliğinin de beş yüz yıllık yol kadar olduğu ve üzerinde: "Bismillâhirrahmânirrahîm, El-hamdülillâhi Rabbi'l-Âlemîn ve Lâ ilâhe illallâh Muhammeden Resûlullâh" yazılarının bulunduğu rivâyet edilir.¹

Na'tlarda Livâ-i Hamd yanında "Livâ-i inâyet, livâ-i mahabbet, rahmet alemi" olarak ele alınan bu bayrak, H.z. Peygamber'in; mahşerde ümmetinin serdârı olduğunu ve gölgesine sığınanları şefaatiyle kurtaracağını anlatmak üzere konu edilir.² O'nun himâye bayrağının gölgesi insanları mahşer gününün yakıcılığından koruyacaktır.³ Bu yüzden îmân sahiplerinin tek arzusu, kıyâmette Livâ-i Hamd'in gölgesine sığınabilmektir.⁴

Taşlıcalı Yahya, H.z.Peygamber'in mahşerdeki şefaatinin ve ümmetinin kurtuluşunun sembolü olan bu bayrağı insanları azap karanlığından çıkararak bir hidâyet mumu ve şefaât nûru olarak tarif eder:

Livâü'l-Hamd'idür şem'-i hidâyet

Olupdur bayrağı nür-ı şefâ'at

Yahyâ Bey, YZ,5

¹ Muhammediye Şerhi, C.II, s.359.

² Tâcizâde Cafer Çelebi,D,17; Kemal Paşazâde,YZ,35; Osman Nevres,D,3; İzzet Molla,D,3.

³ İsmetî,D,28.

⁴ Muhammed Lutfî, HH,51.

Ayrıca na't şâirleri Hz.Peygamber'in gölgesinin olmadığı şeklindeki mucizeden söz ederken, gölgesinin, mahşerde ümmetini kıyâmet güneşinin yakıcılığından koruması için bu dünyâda görülmeyip, âhîret gününe sakladığı konu edilir ve kısmen Livâ-i Hamd'in gölgesine telmih yapılır¹

9.5.MAKÂM-I MAHMÛD :

Kur'ân-ı Kerîm'de: "... ümîd edebilirsin, Rabb'in seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir." âyetiyle² kıyâmette Hz.Peygamber'e verilecek olan şefaât makâmı açıkça belirtilmiştir. Hadislerde bildirildiğine göre bu makâm; bütün insanların mahşer gününün yegâne şefaâtçisini şükranla ta'zim edeceği, Livâ-i Hamd'in altındaki büyük şefaât yeridir.³ Yine: "Cenâb-ı Hak sana öyle verecek, öyle verecek ki tamâmen râzı ve hoşnud olacaksın ve bütün dileklerin yerine gelecek." şeklinde tefsir edilen "Rabbüke feterdâ" âyeti⁴ ile Hz.Peygamber'in marziyye makâmında olduğu yâni, Allâh'ın O'ndan razı olup, cemâl tecellisine hakka'l-yakîn derecesinde mazher bulunduğunu ifâde ederken; kastedilen yüce mevki de Makâm-ı Muhmûd'dur.⁵

Sultan II.Bayezid'in:

Eyâ mu'în-i beşer rahm kıl fütâdelere
Şefâ'at âyeti şânuñda çünki münzeldür

Adlî, D,20

beytinde yalnızca "şefaât âyeti" olarak dile getirilen bu iki âyet na'tlarda aynen iktibâs edilip, yalnızca Hz.Peygamber'e has olan bu makâmdan söz edilmiştir. Ancak Ma-

¹ Fuzûlî, NM 1,60^b; Nâdirî, NM 1,90^b; Hâletî, NM 1,13^a; Rızâyî, NM 1,33^b.

² Bkz. Âyetler Böl. 1.32. İsrâ, 17/79.

³ Sahîh-i Buhârî, C.II, s.574, C.XI, s.127-129; Şifâ-i Şerîf, s.223.

⁴ Bkz. Âyetler Böl. 1.70. Ve'd-Duhâ, 93/5.

⁵ Hak Dîni, C.VIII, s.5893.

kâm-ı Mahmûd'un şefaât yetkisi olmasından çok, Hz.Peygamber'in kıyâmet gününde de diğer peygamberlerden üstünlüğüne işâretle ele alındığını görüyoruz:

Kamudan gerçi Hak hōşnüd olupdur
Makâm ammâ aña Mahmûd olupdur

Aziz Mahmûd Hüdâyî,K,12¹

9.6.HZ.PEYGAMBER'İN KİYÂMETTE TEK SİĞİNİLACAK MELCE OLUŞU :

Mahşerde insanların yardım ve himâye isteyebileceği tek kişi; o günün yegâne şefaâtçisi, Makâm-ı Mahmûd ve Livâ-i Hamd'in sâhibi, Şefîü'l-Müznibîn Hz.Muhammed'dir. O'nun bütün ümmetinin hâmisî, günahkârların sığınacağı tek melce oluşu na'tlarda: "menba-ı deryâ-yı rahmet, melce-i erbâb-ı isyân, melce-i heme âlem, melce-i âsiyân-ı rû-siyehân, melâz u melce-i üftâdegân, me'vâ-yı rahm u melce-i rahmet, melâz-ı ibâd, penâh-ı âlem ü âdem" gibi terkiplerle anlatılır:²

"Yevme tüblâ"da halâik cem'ine sensin Şefî
Melce-i âsî vü mücrim sensin ey Sâhib-Livâ

Osman Kemâlî, DKAS,19

beytiyle Osman Kemâlî, Şefî adının ve hamd bayrağının sâhibi olmakla tek sığınılacak kişinin Hz.Peygamber olduğunu ifâde eder. Son asır şâirlerinden Hüseyin Şemsî Ergüneş, Yüce Peygamber'in lutuf ve himâye kapısına baş açık, ayağı çıplak, çâresiz bir halde geldiklerini söyleyerek; o büyük hâmiye ilticâ etme isteğini yalvararak dile getirir:

¹ Benzer bir örnek için bkz.Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,45.

² Cem Sultan, SC,79; Rûhî-i Bağdâdî,K,4; Şehrî, NM 1,19^b; Neşâtî, NM 1,81^b; Sezâyî-i Gülşenî,D,5; Osman Kemâlî, DKAS,34; Şemsî,D,2.

Bürehne-pây u ser durduk kapına ey büyük melce
N'olur redd eyleme ey ümmetün hâmi-i zî-şânı

Şemsî, D,41

Neticede bütün bu örneklerde görüldüğü gibi; kültürümüzde, edebiyatımızda mahşer-nâme veyâ ahvâl-i kıyâmet tarzında manzum, mensur, küçük, büyük müstakil eserler yanında; na'tlarda da çok sayıda telmihlerle bu konu etrafında ele alınmıştır. Böylelikle na'tların, asıl mevzuu Hz. Peygamber'i medhetmek olurken; önemli oranda da şâirin şefaât talebini dile getirdiği âdetâ manzum arzuhaller durumunda olduğunu söyleyebiliriz.

10. H Z. P E Y G A M B E R ' E A T F E D İ L E N E D E B İ V E T A S A V V U F İ M O T İ F L E R

Na'tlarda Hz.Peygamber'in isim ve sıfatları, hayatı bedenî özellikleri, mucizeleri, şefaati gibi konular yanında, bunlara bağlı olarak Hz.Peygamber için bazı edebî ve tasavvufî teşbihler kullanıldığını görüyoruz. Şâirlerin tasavvur, tahayyül ve tefekkür kâbiliyetleri ile orijinal teşbihler bulmadaki hünerlerini gösteren bu hususlar; dîvan edebiyatında sevgili için kullanılan benzetmelerle genel olarak aynıdır. Ancak birer motif olarak telakkî ettiğimiz bu benzetme unsurlarının ardında doğrudan Hz.Peygamber'e dâir husûsiyetlerin bulunması konumuz itibâriyle önemlidir. Bu yüzden bu motifleri, Türkçe karşılıkları veya en çok kullanılan şekilleriyle alfabetik sırada vererek, Hz.Peygamber'e atfedilmesindeki sebepleri ve örneklerini belirtiyoruz.

10.1. ÂB-I HAYÂT (Âb-ı Bekâ, Âb-ı Zülâl) :

Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği elçisi, dolayısıyla; sürekli canlılığın, hayâtiyetin sembolü olan peygamberdir. Nitekim rahmet-yağmur-su ilişkisi ve dört unsurdan her birinin bir peygambere işâret ettiği (toprak-Hz.Âdem, ateş-Hz.İbrâhim, hava-Hz.İsâ, su-Hz.Muhammed) görüşü de bu düşünceye bağlıdır.

Na'tlarda Hz.Peygamber, şefaati sahibi olmakla ebedî saadetin, feyzin âb-ı hayatı, "ser-çeşme-i âb-ı bekâ, menba-ı âb-ı zülâl olarak ele alınır:¹

Ey menba'-ı mürüvvet ü mâ'ü'l-hayât-ı feyz
Ey şâhib-i şefâ-at ü hem Kevser âfitâb

Cezmî, NM 1,4^a

¹ Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 18; Rûhî-i Bağdâdî, K, 82.

10.2. ANKÂ :

Zümrüdüankâ da denilen, Kaf Dağı'nda yaşadığına inanılan ve ismen mevcut, cismen meçhul bu kuş edebiyatımızda kanaatin, vahdetin ve mürsid-i kâmilin sembolüdür. Yalnızca Fevrî'nin na'tında gördüğümüz bu benzetme, Hz.Peygamber'in Mi'râc gecesi Cenâb-ı Hakk'a "ehadiyyet" makâmında yaklaşmasına telmihle ele alınmıştır:

'Ankâ-yı Kâf-ı kurb u mukîm-i makam-ı üns
Dâna-yı râz u 'ârif-i esrâr-ı bî-şumâr

Fevrî, NM 1,66^a

10.3. AY (Bedr, Mâh, Meh, Tolu Meh) :

Hız.Peygamber için en çok kullanılan motiflerden birisi aydır. Peygamberliğinin devr-i kamere has olması; ayın geceyi aydınlattığı gibi, Yüce Peygamber'in gelişiyle cehâlet ve küfür karanlığının yok olması; O'nun her türlü noksandan uzak oluşuyla dolunaya benzetilmesi itibâriyle kullanılan bu benzetme: "bedr-i dücâ, mâh-ı münîr, tâbân, mâh-ı Ümmü'l-Kurâ, mâh-ı isrâ, mâh-ı evc-i istifâ, meh-i burc-ı risâlet, meh-i sipîhr-i nübüvvet, meh-i burc-ı şer', mâh-ı sipîhr-i cemâl" gibi terkiplerle yer alır.¹

Ayrıca Yüce Peygamber'in Tâ-Hâ isminin ebced karşılığının da on dört olması dolayısıyla; bizzat Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'de Habîb'ine ayın on dördü olarak hitâb ettiği belirtilir.²

¹ Ahmedî, CH,65; Şeyhî,HS,16; Mehmed, IN,67; Karamanlı Nizâmî,D,76; Fuzûlî,D,21; Fevrî,NM 1,66^a; Yahyâ Bey D,183; YZ,5; Rûhî-i Bağdâdî,K,82; Âzerî, NM 3^a; Nev'îzâde Atâyî, H,123; Fehîm-i Kadîm, NM 1,58^a; Şeyh Gâlib,D,2^a; HA,2^a; Garîbî,D,4; Müştâk,D,3; Aynî,D,2; Muhammed Lutfî,HH,93; Ahmet Remzi Akyürek,A.R.A. ve Şiirleri, 35.

² Bkz. Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl.

Bu yüzden Hz.Peygamber, dünyayı cehâlet, dalâlet ve küfür karanlığından îmân nûruna ulaştıran bir aydır:

İhâta eylemiş iken cihâni zulmet-i fetret
Münevver eyledin bedrû'd-dücâsın yâ Habîba'llâh

Kuddûsî, D, 527

Ancak öyle bir aydır ki getirdiği ebedi dinle ebediyen ışık saçacak, zevâli olmayan, Hakk'ın nûrunu aksettiren bir ay...:

Risâlet burcınınun mâh-ı mukîmi
Sa'âdet dürcinün dürr-i yetîmi

Güvâhî, FN, 92

10.4. ÂYET-İ RAHMET :

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."¹ âyetinin de ifâde ettiği gibi Hz.Peygamber bütün kâinâta Cenâb-ı Hak'ın rahmetini ulaştıran bir elçi; Hak'dan kullara gönderilen bir rahmet âyetidir.²

Olmış cihânda âyet-i rahmet o nûr-ı mahz
İtmış o nûr-ı pâki Hudâ intihâb-ı feyz

Cezmî, NM 1, 5^a

10.5. AYNA (Âyîne, Mir'ât) :

Cenâb-ı Hak zât âleminde gizli bir hazine iken tanınmayı istemiş, bunun için Hz.Peygamber'i ve aralarından Hz.Peygamber'in zuhûru için insanları yaratmıştır. O yüzden insanlar ve bilhassa bütün insanlığın özü olan Yüce Peygamber, ilâhî sıfatları aksettiren bir aynaya benzetilir:

¹ Enbiyâ, 21/107.

² Tâcizâde Cafer Çelebi, D,9; Haylî, NM 1, 14^b.

Mazhar-ı hürşîd-i zât âyîne-i sırr-ı sıfât
Bâhirü'l-âyât-ı Mevlânâ Habîb-i Kibriyâ

Aynî, D, 2

Öyle bir ayna ki Allah'ın cemâlini gösteren, âdetâ
 Cenâb-ı Hakk'ın görüldüğü bir ayna:

Mir'ât-ı cemâl-i Lâ-Yezâlî
Manzûr-ı Cenâb-ı Rabb-i 'İzzet

Nazîm, D, 177

Seni mir'ât edindi zâtına Allah Azîmü's-Şân
Gören senden görünen Hazretü'z-Zât yâ Resûlallah

Şemsî, D, 81

Bu yüzden na't şâirleri Hz. Peygamber'i; hem âyîne
 hem âyîne-dân, âyîne-i cemâl, âyîne-i manzûr, âyîne-i hubb
 u vedâd, âyîne-i Rahmânî, âyîne-i kudret, manzûr-ı Hak, â-
 yîne-i vahdet-i İlâhî, âyîne-i dîdâr-ı tecellî, âyîne-i ih-
 sân-ı ezel, Mir'ât-ı Hudâ şeklinde terkiplerle anlatmışlar-
 dır.¹

Ahmed Paşa aynı muhtevâyı ifâde ederken; gümüş ayna-
 ların okside olmaması için mahfazaya konulduğu gibi, Cenâb-ı
 Hakk'ın cemâline bir ayna olan Hz. Peygamber için bütün in-
 sanlığın bir kılıf olduğunu dile getirir:

Dünyâda kadrüni kaçan idrâk ide bu halk
 Ki anlar niyâm oldu sen âyîne-i Hudâ

Ahmed Paşa, D, 11

10.6. BULUT (Ebr, Sehâb) :

Hz. Peygamber gökle ilgili olarak güneş veya aya ben-
 zetilirken, birkaç şâir de O'nu buluta benzettir. Bunlardan

¹ Nesîmî, D, 43; Hâkânî, NM 1, 13^b; Şehrî, NM 1, 41^b; Cezmî, NM 1,
 5^a; Dânişî, NM 1, 16^b; Nâbî, D, 7; Azîz Mahmud Hüdâyî, K, 44;
 Nazîm, D, 160; Şeyh Gâlib, D, 55^b, 179^b; HA, 2^b; Muhammed Lut-
 fî, HH, 51; Şemsî, D, 2.

Şeyhî; Yüce Peygamber'i, vefâ bağının bahar bulutu şeklinde tamamen edebî bir teşbihle ele alır.¹ Cezmî ise dinin sevgi ve şefkat yağmurlarını saçan feyzli, bereketli bir bulut ifâdesiyle Hz.Peygamber'in tükenmeyen hoşgörüsüne, sonsuz merhametine işâret eder:

Ālī-cenāb-ı feyz şeh-i mülk-i merhamet
Bārān-nisār-ı ʿatıfet-i dīn sehāb-ı feyz

Cezmî, NM 1,5^a

Mirâciyyesi ile meşhur on yedinci asır şâiri Ganî-zâde Nâdirî de, bir na'tında Hz.Peygamber'in mi'râc gecesi göklere yükseldiği zaman; arşın kubbesinin O'na bir zemin olduğu düşüncesiyle Peygamber'i buluta benzetir.²

Yine Nâdirî'nin aynı na'tta Hz.Peygamber'i bolluk, bereket ve cömertliğin sembolü olan nisan bulutuna teşbih ettiğini görüyoruz. Burada Hz.İbrâhim'le ilgili bir mucizeye de telmih yapılır. Putlara tapmayı reddeden Hz.İbrâhîm'i Nemrûd ateşe atmış; ama İlâhî bir mucizeyle ateş, gül bahçesine dönmüştür. Nâdirî; o kavurucu sıcaklığın, ilkbahar güzelliğine dönmesini bir nisan bulutu olan Hz. Peygamber'in rahmetinin feyzine bağlar:

Maḥv idüp ol faşl-ı tâbistānı itdi nev-bahār
Feyz-i āb-ı rahmetüñ ey ebr-i nisān-ı yakīn

Nâdirî, NM 1,91a

10.7. BÜLBÜL (Andelîb) :

Yüce Peygamber, mi'râc gecesi Cenâb-ı Hak'la görüşmesi, vasıtasız olarak vahiy alması ve Kur'ân-ı Kerîm'i insanlara tebliğ etmesi sebebiyle bülbüle benzetilir:

Meclisüñdür gülîstān-ı bāg-ı firdevs-i berīn
Hazretüñdür bülbül-i gülzār-ı Kur'ân-ı Mubīn

Zâtî, NM 1,21^b

¹ Şeyhî, HŞ, 16.

² Nâdirî, NM 1, 91^b.

Aynı mâhiyette "bûlbûl-i hakâyık, ısk bûlbûlû, bûl-bûl-i bâğ-ı belâgat, bûlbûl-i bostân-ı kuds, bûlbûl-i arş-âşiyân, bûlbûl-i gülzâr-ı "mâ evhâ", gibi terkipler de kullanılmıştır.¹

10.8. CEVHER (Gevher) :

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher, Hz.Peygamber'in nûru; Akl-ı Kül, Akl-ı Evvel de denilen Nûr-ı Muhammedî'dir:

Yok nazîri anuñ efrâd-ı beşerde ancak
'Akl-ı kül cevher-i pâkîzesinüfî tev'emidür

Cevrî,D, 62

Bu cevherden bütün kâinât yaratılmıştır. Dolayısıyla araz olarak telakkî edilen, görünen her şeyin varlığı bu bâkî cevhere bağlıdır. Bu itibarla Hz.Peygamber'in nûru nizâm-ı kâinât yani yaratılış kanunu, yaratılışın yegâne sebebi; O'nun dışındaki her şey de varlığını O'na borçlu olan arazlardır:

Cevher-i zâtuñla 'âlem bir 'araz
Âferînişden vücûduñdur garaz

Nazîm,D, 193²

10.9. DENİZ (Bahr, Deryâ, Kulzûm, Ummân) :

Na'tlarda Yüce Peygamber; "ilm bahri, bahr-i kerâmet, bahr-i kerem, bahr-i sehâ, deryâ-yı sehâ, kulzûm-ı şefkat, hakikat ilminin ummânı, cûd ummânı" gibi ifâdeler-

¹ Şeyyad Hamza, ŞHBM,6,10; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,18; Zâ-tî, NM 1,22^a; Rûhû-i Bağdâdî,K,4; Şîrî,NM 1,35^a, Celîlî, NM 1, 10^b; Aynî,D,2.

² Ayrıca bkz.Şeyhoğlu Mustafa,HN,134,135;Nesîmî,D,42;Fuzû-lî,D,164;Rûhî-i Bağdâdî,K,4,82;Âzerî,NM 1,2^b;Cevrî,D,64; Nâbî, D,10; Nazîm,D,336; Şeyh Gâlib,D,2^b.

le, ilmi ve şefaatiyle kendini gösterecek olan cömertliği ile engin bir denize benzetilir.¹ Fuzûlî ise; denizin bâkîliği, dalganın geçici olmayı sembolize etmesi dolayısıyla Hz.Peygamber'i ebedî risâletin denizi, diğer peygamberleri de bu denizde sona eren dalgalar olarak ele alır:

Müntehî şer'üne edyân-ı tamâmî-i rusûl
Bahrsen sâ'ir-i erbâb-ı risâlet emvâc

Fuzûlî,D,172

10.10. DEVÂ (Dâru's-şifâ, Dermân, Merhem, Şifâ) :

H.z.Peygamber, günahla kararan, hastalanan gönülleri şefaatiyle iyileştirmesi ve günah derdine, şfaat panzehirini sunmasıyla "şifâ-yı kulûb" (kalplerin şifâsı)dır. İsyân ve günahkârlık hastalarını yalnızca O'nun şefaati kurtarabilir:²

Muhammed dîn Muhammed cân Muhammed
Göñüller derdine dermân Muhammed

Şeyhoğlu Mustafa, HN,134

'Alîl-i derd-i 'isyâna devâsın yâ Resûla'llâh
Bize süy-ı cinâna reh-nümâsın yâ Resûla'llâh

Leylâ Hanım,D,3

10.11. DÜRR-İ YETİM (Gevher-i Yek-dâne) :

H.z.Peygamber; henüz doğmadan önce babasını, küçük yaşta kaybetmiş, hem öksüz hem de yetim büyümüştür. Ancak dürr-i yetim motifi O'na bu özelliğinden

¹ Ahmedî,IN,3^b; Şeyhoğlu Mustafa,HN,134; Fuzûlî,D,24,25; Yahyâ Bey,D,20; Âzerî, NM 1,3^a; Şeref Hanım,D,19; Senîh-i Mevlevî,D,3; Salih Baba,D,163.

² Şeyyad Hamza,ŞHBM,11; Mehmed,IN,67; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,19; Kivâmî,FSM,9; Yahyâ Bey,ŞG,9; Cinânî,NM 1,11^b; Niyâzî-i Mîsrî,D,36^a; Şeref Hanım,D,17; Senîh-i Mevlevî,D,3.

dolayı değil; sadefin içinde tek başına oluşan incinin değerli olması gibi, iki cihan sadefinin yegâne incisi, en değerli varlığı olması sebebiyle atfedilir, Bu husûsu Şeyhî ve Fevrî açıkça dile getirmişlerdir:

Yek dânesin cihân şadefinde güher bigi
İy bî-bedel yetim anuñ için dinür saña

Şeyhî, HŞ,18

Gerçi yetim dirler evet şol dür-i yetim
Kim hâcegân bulmadı hergiz bahâsını

Fevrî, NM 1, 66^a

Na'tlarda "dür-r-i girân-mâye, dür-retü't-tâc, dür-i kudret, gevher-i bahr-i hıred, güher-i kân-ı kerem"¹ şekillerinde ele alınan dür-r-i yetimin sadefinin dokuz felek (dür-i nüh-hokka-i târem, dür-i nüh-sadef)² veyâ iki cihan, dünyâ ve âhiret olduğu belirtilir:³

Yüzüni görmeye olmaz iki câlem bahâ
Gevher-i yek-dânesin sen iki câlem bir şadef

Zâtî, NM 1, 21^a

Yahyâ Bey ise yalnızca Hz.Peygamber'in zuhuru için yaratılan bütün insanlığın o dür-r-i yetime sadef olduğunu söyler:

Oldı dür-r-i yetim o hayr-ı halef
Kâlib-ı âdem idi aña şadef

Yahyâ Bey, ŞG,9

Sünbülzâde Vehbî, Yüce Peygamber'in sonsuz merhame-ti ve yetimlere gösterdiği şefkat sebebiyle dür-r-i yetim

¹ Şeyhî, HŞ,16; Hayretî, D,6; Gûvâhî, PN,92; Âzerî, NM 1,2^b; Cezmî, NM 1,5^a; Nâdirî, NM 1,91^b; Nâbî, D,7; Osman Nevres, D, 4; Şeref Hanım, D,18; Muştâk, D,3.

² Riyâzî, D,5; İffet Bursevî, D,41.

³ Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,13; Hâletî NM 1, 12^b.

adıyla anıldığını dile getirir:

Nevâziş itdigi-çün her yetîme
Aña dürr-i yetîm olmuş temîme

Sünbülzâde Vehbî,D,5

Fuzûlî, Hz.Peygamber'in yaratılışın mücevher kutusunda bir inci için olması mümkün her kusurdan müberrâ¹ bir dürr-i yetîm olduğunu söylerken, iki cihân mahsûlünün o tek inciye bahâ olamayacağını şâheser bir beyitle ifâde eder:²

Oldı bazar-ı cihân revnakı bir dürr-i yetîm
Ki degül iki cihân hâsılı ol durre bahâ

Fuzûlî,D,129

10.12. GÜL (Gülbün,Gonca,Verd) :

Çiçeklerin şâhı olan gül, edebiyatımızda ve kültürümüzde peygamberlik bağının güllü,sultân-ı enbiyâ Hz.Muhammed'in remzidir. Na'tlarda çok sık ele alınan bu motif;"müminler güllü, gül-i ra'nâ, gül-i ter, gül-i zîbâ, gül-i bî-hâr, gül-i hoş-büy-ı gülşen-i risâlet, gül-i gülzâr-ı tarâvet, gül-i gülzâr-ı risâlet, gülbün-i ma'rifet, gülbün-i bâğ-ı risâlet, gül-i nev-reste-i harem, gül-i maksûd,gül-i destâr-ı murâd, verd-i gülistân-ı kuds" gibi terkiplerle ifâde edilir.³ Bu arada Yüce Peygamber'in peygamberlik bağının ezelde açılan ilk güllü olduğu, O'nun Evvel ismine işâretle konu edilir:

Ezel bâğ-ı risâletde gül-i handân olan dilber
O meydân-ı hidâyetde nür-ı Yezdân olan dilber

Muhammed Lutfî,HH,93

¹ Fuzûlî,D,294.

² Ayrıca Bkz. Cem Sultan, SC, 74.

³ Şeyyad Hamza,ŞHEM,10;Rûhî-i Bağdâdî,K,4;Zâtî,NM 1,21^a; Nev'î,NM 1,89^b;Âzerî,NM 1,2^b;Şîrî,NM 1,35^a;Dânişî,NM 1,16^b;Riyâzî,D,7;Azîz,NM 3,17^a; Nâbî,D,12;NM 1,90^a;Nazîm, D,234; Şeref Hanım, D,9,15-16,19.

10.13. GÜNEŞ (Âfitâb,Hurşîd,Mihr,Neyyir,Şems) :

Nûr-ı Muhammedî'nin sahîbi olan Hz.Peygamber, nûruyla iki cihânı aydınlatan bir güneştir. Cismânî varlığı ve peygamberliğiyle de yeryüzünün cehâlet ve günahlarla kaplanan ufuklarını karanlıktan kurtaran bir hidâyet güneşi olmuştur. Bu bakımdan na'tlarda; "âfitâb-ı feyz, âfitâb-ı bezm-i "ev ednâ", hurşîd-i her dü-kevn, hurşîd-i rahşân-ı hidâyet, hurşîd-i subh-ı dîn, mihr-i eflâk-i nübüvvet, mihr-i evc-i nübüvvet, mihr-i hüdâ, mihr-i pür-nûr-ı âlem-i eşbâh, neyyir-i azam, neyyir-i maşrik-ı ezel,şems-i tâbân-ı risâlet, şems-i kadîm" şeklinde ifâdelerle ele alınır.¹ Bu örneklerde görüleceği üzere O; ezel âlemin¹iki cihânın, hidâyet göğünün, dîn sabahının, kıyâmet gününün ve peygamberlik ufkunun tek ışığı, muazzam güneşidir:

Güneş,ay,bunca yıldızlar delîl-i nur-ı vechindir
Ezelden âfitâb-ı dü-cihânsın yâ Resûlallâh

Şemsî,D,34

Dünyada hidâyet, âhirette şefaet şeklinde tecellî eden ışığı her an dünyaya rahmet saçmaktadır:

Ey âfitâb-ı sipihr-i nübüvvet ihsânun
Hemîşe pertev-i rahmet-nisâr-ı dünyâdur

.....

O mihr-i evc-i nübüvvet şabâh-ı haşre degin
Ziyâ-yı rahmeti c-âlemlere hüveydâdur

Cezmî, NM 1, 6^b

¹ Fuzûlî,D,21; Kemal Paşazâde,YZ,36; Rûhî-i Bağdâdî,K,82; Yahyâ Bey,D,6; Abdî,NM 1,56^b; Fehîm-i Kadîm,NM 1,58^a; Riyâzî,D,5; Atâyî,H,122; NM 1,54^a; İsmetî,D,1; Fevrî, NM 1,66^a; Neşâtî,NM 1,81^b; Rızâyî,NM 1,28^b; Cezmî,NM 1, 5^a; Nazîm,D,470; Şeref Hanım,D,10; İzzet Molla,D,3; Muhammed Lutfî, HH,51; Şemsî,D,41.

Fuzûlî ise, Hz.Peygamber-güneş münâsebetini daha farklı bir açıdan ele alır. Her biri birer hidâyet güneşi olan diğer peygamberler, Yüce Peygamber'in güneşinin ışığında tıpkı Sühâ yıldızı gibi görünmez olmuş; O'ndan önceki dinlerin en mükemmelini getirmesiyle, hepsi yokluğa karışmıştır:

Çıhdı bir gün ki ziyâsında tamâmî-i rusûl
Oldı mahv eyle ki hürşîd şu'âında Sühâ

Fuzûlî,D,129

10.14 HAMÂME, HÛMÂ:

Hız.Peygamber, Cenâb-ı Hak'dan aldığı vahiyleri halka tebliğ etmesiyle haberci güvercine benzetilir:

Ey bāg-ı risâlete hamâme
V'ey tütî-i sebz-gün- imâme

Celîlî,NM 1,10^b

Veya gölgesi yere düşmeyen, Cenâb-ı Hakk'a yakınlık göğünde uçan¹ bir hümâdır:

Zıllı yire düşmese revâdur
Ol yirlere konmayan hümâdur

Kafzâde Fâizî,NM 1,73^a

10.15. İMÂME, VÂSİTA :

İmâme, tesbihin başlığına verilen isimdir. Tesbih çekilirken bu kısımdan başlanır, yine burada bitirilir.Hız.Peygamber'in imâmeye benzetilmesi de; "Âdem su ile toprak arasında iken peygamberdim." hadisinde belittiği gibi hem ilk, hem de son peygamber olmasından kaynaklanır:

¹ Rızâyî, NM 1, 27^b.

Sübhada çün imâme-i fâhir
 Oldı bu 'ukde Evvel ü Âhir
 Nev'izâde Atâyî,H, 125

Diğer peygamberler tesbih dizisinin tanelerine benzetilirken, Hz.Muhammed, bu taneleri birleştiren imâme; diğer yandan, kâinât nizamının şahsında intizama kavuştuğu düğüm, vâsıtaadır:

Ey emr-i şer'î râbıta-ı 'akd-ı intizâm
 Ve'y zât-ı pâki vâşıta-ı 'ıkd-ı mümkinât
 Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,12

10.16. KIBLE-NÜMÂ :

Kible-nümâ, kibleyi gösteren, pusula demektir.Yüce Peygamber de insanlara tevhid yolunu, bir Allâh'a îman ve yalnızca O'na ibâdet etmeyi bildirmiş, dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'a yönelmeyi öğretmiştir. Bu itibarla ümmetinin kible-nümâsı, rehberi, yol göstericisidir:¹

Ey kible-nümâ-yı ehl-i tã'at
Gencîne-i gevher-i şefâ'at

Fuzûlî,NM 1,60^a

10.17. KİMYÂ :

Kîmyâ, maddenin tabiatını değiştirerek değersiz maddenleri kıymetli madenlere, altına dönüştürme ilmidir. Hz. Peygamber'e kîmyâ denilmesi ise varlığının dünyanın yaratılışındaki iksir, kîmyâ veya asıl gâye oluşu sebebiyledir:

Dünyâ zeheb cibâl ile aldaymaz seni
 Ey zātuñ âferîniş-i dünyâya kîmyâ

Ahmed Paşa,D,11

¹ Nazîm,D,160; Leylâ Hanım,D,3.

Kamu ten toprağ u taş u kiyâdur
Anuñ cism-i şerîfi kîmyâdur

Mehmed, IN,67

Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin na'tında Hz.Peygamber'in tek nazarıyla bir çok bakır gibi kalbi saf altına çeviren kîmyâ olduğu ifâde edilir. Beyitteki bakır mânâsındaki mis ile kalp ve ham; zer-i hâlis ile de kâmil kalpler kastedilir:

Nice mis gibi kalbi bir nazarda
Zer-i hâliş idici kîmyâsın

Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,19

10.18. MA'DEN (Kân, Menba, Ser-Çeşme) :

Hız.Peygamber na'tlarda fazîlet, ilim, cömertlik, ebedî saadet, sıdk u vefâ, güzel ahlâk ve şefaât kaynağı olarak ele alınır.¹ Niyâzî-i Mısri ise Yüce Peygamber'in bütün kâinâtın vücuda gelmesindeki yegâne kaynak olduğunu dile getirir:

Zuhûr-ı kâ'inātuñ ma'dinisin yâ Resûla'llâh
Rumûz-ı "küntü kenz"üñ mahzenisin yâ Resûla'llâh

Niyâzî-i Mısri,D, 36^a

10.19. MENŞÛR (Nâme) :

Hız.Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasaklarını bildirmek ve günahkârlara şefaât etmek üzere gönderilmiş bir ferman veya mektup olarak ele alınır. Bu benzetmeyi doğrulayan bir husus da Hız.Peygamber'in sırtındaki mühr-i

¹ Şeyyad Hamza,ŞHBM,10,11,13; Ahmedî,İN,3^b; Şeyhoğlu Mustafa,HN,134; Mehmed,İN,69; Şeyhî,HŞ,21; Zâtî,NM 1,20^a; Rûhî-i Bağdâdî,K,4,82; Hayretî,D,5; Yahyâ Bey,D,20; Âzerî,NM 1,3^a; Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,96; Aynî,D,2; Osman Kemâlî, DKAS,19; Şemsî,D,2,41.

nübüvvettir. Ferman ve mektupların mühürlenmesinin âdet olduğu gibi; Hz.Peygamber de Hak eliyle mühürlenmiş bir nâme, nâme-i şefkat, şefkat-nâme veya mensûr-ı Hak'tır:¹

Halka mensûr-ı Hak'dur ol server

Mühr olur zahr-ı nâmede ekser

Hâletî, NM 1,13a

10.20. MERDÜM-İ DİDE (Kurratu'l-Ayn) :

Hız.Peygamber, kâinâttaki en değerli varlık, âdetâ iki cihânın gözbebeğidir:²

Zihî Mahbûb-ı Hak matlûb-ı kevneyn

Ki oldu âlemeyne kurratu'l-âyn

Yahyâ Bey,YZ,6

Nâbî ise Yüce Peygamber'i mücerred hayat mefhumu ve insan nazarında en aziz şey olan cânın göz bebeği olarak niteler:

Merdüm-i dîde-i cân ma-nî-i sırr-ı Kur'ân

Makşad-ı kevn ü mekân bâ'is-ı naşş-ı icâd

Nâbî,D,7

10.21. MEYVE (Çekirdek, Tohum) :

Tasavvufda; dünyâ bir bağ, insan ağaç, diğer canlılar bu ağacın yaprakları, peygamberler meyveleri, Hz.Peygamber de o meyvelerin özü, çekirdeğidir. Çekirdeği eker-seniz, fidan verir, ağaç olur; yine meyve verir, nihâyetinde tekrar çekirdeğe döner. Hz.Peygamber-meyve-çekirdek münâsebeti de O'nun ilk ve son peygamber, Evvel ve Âhir oluşuna dayanır:³

¹ Diğer örnekler için bkz.Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Peygamberlik Mührü.

² Şeyhî, HŞ,17.

³ Şeyhî,HŞ,18; Rûhî-i Bağdâdî,K,82.

Cihân bāğında insân bir şecerdür gayrılar yaprak
Nebîler meyvedür sen zübdesisin yâ Resûla'llâh

Niyâzî-i Mısri, D, 36^a

N'ola hōş-bū olursa ger ezhâr
Meyvedür çün murâd-ı âhir-kâr

N'ola ger evvel olsa berg-i şecer
Nâkış olur mı hiç kemâl-i semer

Çün dıraht oldı meyveden zâhir
Meyve hem evvel oldı hem âhir

Nev'î, NM 1,89^b

10.22. MİFTÂH (Kilîd) :

Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın gizli bir hazine olan zâtına (Küntü kenz...) mazhar olmuş; O'nun nûrundan da kâinât yaratılmıştır. Dolayısıyla İlâhî hazinenin, âlemlerin ve dînin, bütünüyle yaratılışın anahtarı Hz.Peygamber'dir.¹

İlâhî mahzenün fethine miftâh
Melâhî zulmeti def'ine mısbah

Şeyhî, HŞ, 16

Cihânı açmak için tapşuruldu hazretine
Kelîd-i mahzen-i mahrûsa-i vukûf u şu'ûr

Fuzûlî, D, 21

10.23. MÜRŞİD (Rehber, Reh-bîn, Reh-Nümâ, Fîr, Pîşvâ) :

Hz.Peygamber, tebliğ ettiği din ve hidâyetiyle insanlara doğru yolu, Hakk'a ulaşan yolu gösteren bir rehber,

¹ Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 18; Cem Sultan, SC, 82; Yahyâ Bey, D, 245.

bir mürşiddir:¹

Mürşid-i rāh-ı Hüdā'sın pertev-i nūr-ı likā
Hak yolında dīde-i ervāha şer'ündür delīl

Kıvāmî,FSM,8

Reh-nümā olduñ gelüp güm-rehlere
Rāh-ı Hak'a eyleyüp çün ihtidā

İsmetî,D,29

10.24. ÖZ (Asl, Hulâsa, Lübb, Zübde) :

Yüce Peygamber, "Levlâk" kudsî hadisinde belirtildiği gibi kâinâtın yaratılışındaki yegâne sebep, dolayısıyla bütün âlemlerin, insan neslinin,yaratılışın özü ve aslıdır. Bu bakımdan na'tlarda; "asl-ı âlem, asl-ı ihsân-ı niam, hulâsa-i kevneyn, lübb-i ma'nâ, zübde-i evlâd-ı Âdem, zübde-i "kün fekân", zübde-i mecmû-ı kâinât"² gibi terkiplerle ele alınır:³

Zübde-i "kün fekân" Muhammed'dür
Gevher-i lâ-mekân Muhammed'dür

Fazlî,GB,5^b

Cenâbıdur bu dü-âlemde maqşad-ı aslî
O zübde zât heme kâ'inât-ı yektâdur

Cezmî,NM 1,6^b

¹ Ahmedî,İN,3^b; CH,61; Mehmed,İN,68; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,18; Hayretî,D,5; Yahyâ Bey,YZ,4; Fazlî,GB,5^b; Leylâ Hanım,D,3; Müştâk,D,2.

² Necâtî,D,18; Zâtî,NM 1,20^a; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,13; Cevrî,D,62,63; Nâbî,D,7; Esrar Dede,D,147.

10.25. RŪH (Cân) :

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı rûh, Hz.Peygamber'in rûhudur. Diğer rûhlar, O'nun rûhundan yaratılmıştır. Bu itibarla Yüce Peygamber'e rûhların babası mânâsında Ebu'l-Ervâh denilir.¹ Na'tlarda bu konuya temas edilmesi yanında, Hz.Peygamber için rûh motifi de ele alınır. "Rûh-ı ervâh-ı alâ, rûh-ı âdem, rûh-ı âlem, cân-ı âlem, rûh-ı revân, rûh-ı mücessem" gibi terkipler kullanan şâirler;² Hz.Peygamber'in bütün rûhların kaynağı olduğunu, kâinâta O'nun hayâtiyet verdiğini ve bu özelliklerinden dolayı âdetâ bir mücessem rûh oluşunu konu edinirler:

Bir mücessem rûhsın ey rûh-ı cism-i kâ'inât
Meskenûn olsa 'aceb mi mehbiṭ-i Rûhu'l-Emîn
 Zâtî,NM 1,20^a

Mülk-i dile hânumuz 'âleme sultânumuz
Mürde dile cânumuz şallî ve sellim 'aleyh
 Rûhî-i Bağdâdî,K,4

10.26. SÂKÎ (Sakkâ) :

Na'tlarda Yüce Peygamber; ezeldeki rûhlar meclisinin (bezm-i elest) hakikat şarabını, ya da cennetteki Kevser suyunu sunan sâkî olarak ele alınır.³ Ayrıca mahşerde ümmetine rahmet ve şefaât suyunu yalnızca O dağıtacaktır:

Anda ümemûn ḥazretüne teşne irisir
Rahmet şuyına zât-ı şerîfûn ola sakkâ
 Yahyâ Bey,D,22

¹ Bkz. Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl.

² Güvâhî,PN,92; Cevrî,D,63; Nâbî,D,9; Müştâk,D,36; Osman Kemâlî, DKAS,34.

³ Şeyyad Hamza, ŞHBM,13; Şeref Hanım,D,18.

10.27. SULTÂN (Beg, Dâver, Emîr, Hâkân, Mîr, Pâdişâh, Sadr, Sâlâr, Serdâr, Server, Şâh, Şeh, Şehen-şâh, Şerîf)

Na'tlarda Hz.Peygamber için en çok kullanılan, istisnâsız hemen her na'tta yer alan motif; O'nun bir sultân olduğudur. Mevlânâ'nın Mesnevî'de: "Pâdişâh ancak gönül ülkesine şâh olandır. Yoksa, hazine ve asker sahibi değil." ¹; "Paralardan şâhin adı silinir. Lâkin Ahmed S.A.V.'in adı ebediyete kadar bâkîdir." ² ifâdeleriyle belirttiği gibi Yüce Peygamber gönülleri sultânı ve ebedî bir saltanatın şâhididir. Na'tlarda; sultân-ı enbiyâ, şâh-ı rusûl, şehen-şâh-ı risâlet, şeh-i mısır-ı nübüvvet" gibi terkiplerle, O'nun iki cihan, peygamberler, risâlet, nübüvvet, şeriat, tarîkat, şefaât, saadet ve cömertlik sultânı olduğu belirtilir. ³ Ancak Hz.Peygamber; tahtı lâ-mekân âlemi, askerleri diğer peygamberler ve melekler, tebâsı bütün canlılar, ülkesi de mülk ü melekût âlemleri olan, en müşfik ve âdil hükümdar, saltanatı Cenâb-ı Hak tarafından te'yid edilen bir sultandır. ⁴

¹ Âmil Çelebioğlu, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi, C.II, s.117.

² a.g.e., C.I, s.45.

³ Şeyyad Hamza, ŞHBM, 13; Ahmedî, CH, 61; Şeyhî, HŞ, 16; Şeyhoğlu Mustafa, HN, 134; Ahmed Paşa, D, 10; Mehmed, IN, 67; Zâtî, NM 1, 20^a, 22^a; Fuzûlî, NM 1, 60^a; Rûhî-i Bağdâdî, K, 4; Âzerî, NM 1, 3^a; Yahyâ Bey, D, 20; YZ, 5; ŞG, 8; Hayretî, D, 5; Kemal Paşazâde, YZ, 34; Güvâhî, PN, 92; Nev'îzâde Atâyî, H, 123; Hâşimî, NM 1, 99^a; Nâilî-i Kadîm, D, 38; Nâdirî, NM 1, 91^b; Neşâtî, NM 1, 81^b; Azîz, NM 3, 17^b; Cezmî, NM 1, 5^a; Fâizî, NM 1, 72^b; Nâbî, D, 7; Şeyh Gâlib, HA, 2^a; Sünbülzâde Vehbî, D, 5; Senîh-i Mevlevî, D, 3; Leylâ Hanım, D, 3; Şeref Hanım, D, 8, 19; Zekâyî, D, 9; Neccârzâde Rızâ, 49; Aynî, D, 2; Müştak, D, 2; Şemsî, D, 150.

⁴ Mehmed, IN, 68; Yahyâ Bey, D, 183; Fuzûlî, NM 1, 59^b; Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 11, 19; Cevrî, D, 62; Fâizî, NM 1, 72^b; Neşâtî, NM 1, 81^b; Esrar Dede, D, 3; Şeyh Gâlib, D, 2^b; HA, 2^a.

Şāhen-şeh-i mesned-i risālet
Ressām-ı kavā'id-i 'adālet

Fuzûlî, NM 1,60^a

Server-i rüy-ı zemînsin şāh-ı eflāk-i berîn
Mîr-i cünd-i enbiyā sultān-ı mülk-i mu'cizāt

Zâtî, NM 1,20^a

Mülk-i dünyā pādişāhı āhiret sultānısın
On sekiz biñ 'ālemün bir şāh-ı 'ālî-şānısın

Yahyâ Bey, D, 183

Sultān-ı rusül şāh-ı mümeccedsin efendim
Bî-çārelere devlet-i sermedsin efendim

.....

Sen Ahmed ü Mahmud u Muhammed'sin efendim
 Hak'dan bize sultān-ı mü'eyyedsin efendim

Şeyh Gâlib, D, 55^b

10.28. ŞEM' (Çerâğ, Kandîl, Meş'ale):

Hız.Peygamber, hidâyetiyle insanlara doğru yolu göstermesi ve karanlık gönülleri aydınlatması sebebiyle mum, kandil meşale gibi ışık vasıtalarına benzetilir:¹

Tiz azdırurdu hîle ile 'aklı gül-ı nefis
Şem'-i şerîfün aña olımasa reh-nümā

Karamanlı Nizâmî, D, 77

Bütün kâinât yalnızca Hz.Peygamber için yaratılmış, yokluk âlemine O'nun varlığı ışık vermiştir. Dolayısıyla bütün âlemler pervâne gibi O'nun etrafında dönmektedir:²

Şem'-i zātuñ olmasa dönmezdi fânüs-ı felek
Bunca eşkāl u şuver kandan olurdu âşikâr

Nâdirî, NM 1,90^b

¹ Mehmed, IN, 67; Cezmî, NM 1,5^a; Nev'îzâde Atâyî, NM 1,54^a.

² Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 10; Riyâzî, D, 5.

Pek çok şâir, Yüce Peygamber'i; Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olmaya başladığı Kadir gecesinin veya İlâhî yakınlığa mazhar olduğu Mi'râc gecesinin mumu olarak ele alır; Cebrâil de O'nun etrafında dönen pervâne olur:¹

Sensin ol şem'-i şebistân-ı Hudâ kim Cibrîl
Oldı pervâne-sıfat şevkûn ile rakş-künân

Haylî, NM 1,14^a

Tâcîzâde Cafer Çelebi, Hz. Peygamber'in sabaha kadar namaz kılarak ayakta kalmasından hareketle dünyanın hidâyet mumu olduğunu söylerken; Fuzûlî, Yüce Peygamber'i ebediyet akşamının mumu olarak tarif eder.² Neşâtî ise tebliğ ettiği dinle dünyayı aydınlatan Hz. Peygamber'i bir kandile benzetir ve yanında yüzlerce güneş ve ayın ışık saçmayan birer sönmüş mum gibi kaldığını ifâde eder:

Sensin ol çesm ü çerâğ-ı dehr kim şad mihr ü mâh
Lem'a-i feyzûn yanında şem'-i bî-fer rûz u şeb

Neşâtî, NM 1,82^b

Nitekim edebiyatımızdaki Hz. İisâ-güneş, Hz. Peygamber-mum münâsebeti de bu fikre dayanır. Zîrâ güneş gündüz dünyayı aydınlatır ama geceleyin ışığa en çok ihtiyacımız olduğu anda görünmez. Mum ise gece yakılır ve insanları karanlıktan kurtarır, doğru yolu gösterir, rehberlik eder.³

10.29. TABİB:

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı şifâ âyetleriyle belirtildiği gibi; dünya hastalık ve dertlerle dolu bir hastane, Hz. Peygamber bir tabib, Kur'ân-ı Kerîm de şifâ ve devâdur.⁴ Aynı şekilde Mevlânâ'nın: "Sağlık için tabibe, hissin sağlığı için Hz. Peygamber'e."⁵ ifâdesiyle de gördüğümüz vechile bedenî

¹ Ahmed Paşa, D, 11; Fuzûlî, NM 1,60^a; Müştak, D, 3.

² Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 9; Fuzûlî, D, 24.

³ Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, C. I, s. 60.

⁴ İsrâ, 17/82; Hak Dîni, C. V, s. 3195.

⁵ Âmil Çelebioğlu, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiy-le Manzum Nahîfî Tercümesi, C. I, s. 13.

hastalıklara hekim tedâvisi, gönül ve ruh dertlerine de Hz. Peygamber'in şifâsı gereklidir. Na'tlarda Yüce Peygamber, bu yönüyle ve "cân tabibi, dertliler tabibi, tabib-i dil-i âlem" şeklinde ele alınırken; O'nun şefaât ve rahmetiyle bîl-hassa günahkârlık hastalarını kurtardığı konu edilir:¹

‘Alîl-i mücrime Lokmân şifâ-yı şadr olmaz
Sen itmeyince devâ yâ Muhammed-i ‘Arabî

Şeref Hanım, D, 8

Cehil, emrâz-ı kalb sarmıştı dünyâyı, tabîb-i Hak
Yetişdi kalblere kat'î devâ geldi şifâ geldi

Şemsî, D, 44

10.30. TÂC:

Hz. Peygamber'in sultan oluşuna benzer bir motif de O'nun; din, peygamberler veya insan oğullarının tâcı olduğudur:²

Sûltân-ı şer‘ ü tâc-ı rusûl Hâdî-yi sübül
Hikmet-nümây mes'ele-âmûz-ı ‘akl-ı kül

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 8

10.31. TÛTÎ:

Yüce Peygamber; bülbül, hümâ gibi kuşlar yanında, öğreticisi Allah, kafesi İlâhî yakınlık makâmı, aynası Hakk'ın cemâli, sözleri de Kur'ân-ı Kerîm ve İlâhî sırlar olan bir tûtîye benzetilir:³

Tûtî-i güyâsı toksan ÷iñ kelâm-ı hazretüñ
Saña âyîne cemâl ü hâne-i vuşlat kafes

Zâtî, NM 1, 20^a

¹ Âşık Paşa, GN, 11^b; Şeyyad Hamza, ŞHBM, 12, 13; Rûhî-i Bağdâdî, K, 82; Yahyâ Bey, D, 184; Cevrî, D, 63; Nazîm, D, 172; Sezâyî-i Gülşenî, D, 5; Şeref Hanım, D, 9.

² Ahmedî, İN, 3^b; Rûhî-i Bağdâdî, K, 4; Dânişî, NM 1, 17^b; Garîbî, D, 3.

³ Âzerî, NM 1, 3^a; Neccârzâde Rızâ, D, 78; Aynî, D, 2.

10.32. YILDIZ (Ahter,Necm):

Eskiden geceleyin yolculuk yapanlar yıldızlara bakarak yönlerini tayin ederlerdi. Bu yüzden yıldızların bir rehberlik fonksiyonu olduğu gibi,Hz.Peygamber de inançsızlığın karanlığında yolunu kaybedenlere,ışıyla rehberlik eden bir hidâyet yıldızıdır:¹

Güm-reh-i zulmet-i dalâlet için

Ahter-i matla' -ı Hudâ sensin

Fevrî,NM 1,68^a

10.33. YÜZÜK TAŞI (Fass-ı Nigîn,Nigîn):

Yüzüğün en değerli kısmı,üzerine oturtulan kıymetli taşlarıdır. Allah'ın Habîb'i ve kâinâtın göz bebeği olan Hz. Peygamber de yaratılış dâiresinin yüzük taşı gibi en değerli varlığıdır:

Faşş-ı rengîn-i hâtem-i tekvîn

Şem'-i fânüs-ı âsumân u zemîn

Nâbî,NM 1,90^a

Zâtî ve Hâletî de tesbih-peygamberler,imâme-Hz.Peygamber benzetmesinde olduğu gibi diğer peygamberleri yüzüğe Yüce Peygamber'i de o yüzüğün değerli tek taşına benzetirler:²

Halka olup bir yire cem' olsa cümle enbiyâ

Cümlesi bir hâtem ü sensin nigîni serverâ

Zâtî,NM 1,20^b

Sonuç olarak diyebiliriz ki na'tlarda Hz.Peygamber'in yaratılışın gâyesi ve Cenâb-ı Hakk'ın mazharı olması,diğer peygamberlerden üstünlüğü,eşsiz ve benzersiz oluşu,cömertliği,şefaati gibi konular;bir kısmı lâ-dînî edebiyatımızda sevgili için kullanılan benzetmelerle paralellik gösteren edebî ve tasavvufî,son derece zengin motiflerle işlenmiştir.

¹ Rûhî-i Bağdâdî,K,82.

² Hâletî,NM 1,12^b.

11. H A R F L E R L E H Z. P E Y G A M B E R

Dînî, tasavvufî ve lâdînî edebiyatımızda harflerle ilgili bir çok hususa işâret edilmiş; pek çok yerde bu malzemen, bir mazmun veyâ sembol olarak beyitte ismi verilmeyen unsurları ifâde etmek için faydalanılmıştır.¹

Hz.Peygamber'le harflerin ilgisinin ilk kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm'de huruf-ı mukattaa denilen ve tek tek okunulan harflerden bir kısmı Yüce Peygamber'e isim olmuştur. Hâ-Mîm, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn gibi huruf-ı mukattaa ya dahil bu isimlerin tefsîrî izahları yanında, edebî yorumları da yapılmıştır. Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Bölümü'nde geniş olarak yer verdiğimiz bu açıklamalardan enteresan bir örnek Tâ-Hâ ismine âittir, Ebced hesabında tı ve he harflerinin toplamının on dört ettiği, dolayısıyla ayın on dördü gibi nûrlu, her türlü noksan ve kusurdan uzak, kemâlin son derecesindeki Yüce Peygamber'e de bu yüzden Tâ-Hâ denilmesi, na't şâirlerinin de temâs ettiği bir konu olmuştur.²

Bunun dışında lâdînî edebiyatımızda sevgilinin fizikî unsurlarının harflerle sembolize edilmesi gibi, Hz.Peygamber'in uzuvlarının da harflerle resmedildiğini tesbit ediyoruz. Yüce Peygamber'in boyu elif ve lam harflerine; saçları lam, cim, dala; ağzı mime; kaşları nûn veyâ medde; gözü nûn, ayın, sad harflerine; parmağı da elife benzetilmiştir. Bazan da sembol olarak alınan bu harflerle bir kelimeye veyâ huruf-ı mukattaadan bir ibâreye işâret edilmiştir: Samed ve "Elif Lâm Mîm" örneklerinde olduğu gibi.³

¹ Bilgi için bkz.Âmil Çelebioğlu, "Harflere Dâir" Millî Kültür, Haziran,1980,C.II,S.1, s.62-65.

² Bakınız Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl.3.76.TÂ-HÂ.

³ Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, 5.2. SAÇ.

Bu örneklerin dışında dîvan ve halk edebiyatımızda muamma ve mânilerde Hz.Peygamber'in isimlerindeki harflerin ele alındığını görüyoruz.

Âşık oldum bir mim'e
İnciler dizilmiştir cim'e
Cim öyle bir cim'dir ki
Elif'ten kaf getirir mim'e

(Anonim)

Burada mim Hz.Muhammed'e, cim Cebrâil'e, elif Allah'a, kaf da Kur'ân-ı Kerîm'e işâret etmektedir.

Yâ Sin'den
Mim eliften yâ sinden
Yakut Yemen'den gelir
Dür Necef deryâsından
Bugün bir şerbet içtim
Erenlerin tasından
.....
Dünyâ benim diyenin
Şimdi geldim yasından¹

Bilesin
Mim eliftir bilesin
Sinemi siper ettim
Yar hançerin bilesin²
.....

Örnek olarak verdiğimiz bu mânilerin okuyucu veya dinleyicinin dikkat ve ilgisini çekmek üzere söylenen döşeme mâhiyetindeki girişlerinde elif ile Allâh, mim ile de Hz.Muhammed kastedilmektedir.

Hız.Peygamber'in mim ile sembolize edilmesinin tâ mânilere kadar uzanan özelliği; O'nun en son peygamber olma-

¹ Sâmi Akalın, Türk Mânileri, İst.1972, C.II, s.460

² a.g.e., C.II, s.449.

sı, mim harfinin de kültürümüzde "temmet"i yâni bitişi, sona ermeyi göstermesi sebebiyledir. Dîvân şâirleri bu husûsa açıkça işâret ederek Hz.Peygamber'in Ahmed, Muhammed, Mahmûd, Mustafa gibi en meşhur isimlerinde; O'nun son peygamber olduğunu belirten bitiş miminin bulunduğunu gösterirler:

Muştafâ vü Muhammed ü Mahmûd
Ahmed ü Mürsel ü Habîb-i Vedûd

Çâr isminde mîm-i temmet var
Kıldı hatm-i nübüvvetin izhâr

Yahyâ Bey, ŞG,8.

Mim harfinin Hz.Peygamber'le bir diğer ilgisi de; Ahmed isminden mim çıkarıldığı zaman geride kalan Ehad ile Cenâb-ı Hakk'ın birliğine işâret edilmesidir. Şâirler Ahmed'den Ehad'ı bilmek esp_risiyle Yüce Peygamber'in Hakk'a yakınlığını ifâde ederken, arada yalnızca bir mim harfi kadar mesafe olduğunu ya da bizzat Hakk'ın nûru olan Hz.Peygamber'in Ahmed ismindeki mim ile bedenî varlığına, mevcûdiyetine işâret edildiğini belirtmek üzere Ahmed Ehad-mim münâsebetine yer verirler.¹

Hz.Peygamber'i mim harfinin temsil etmesine dâir, ilginç örnekleri halk edebiyatında görüyoruz. Halk şâirleri elif-Allâh, cim-Cebrâil, mim veyâ iki mim-Hz.Muhammed, ayın-Hz.Ali örneklerini sık sık dile getirmişlerdir:²

Deryâm bu aşk ile çok fazla azdı
Dolandı gurbeti durmadan gezdi
Yaradanım "kün" emrini vermezdi
İndinde sevgili "Mim" olmasaydı

Âşık Deryâmî,209

¹ Bkz.Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları,3.4. AHMED.

² Âşık Deryâmî,Hayatı ve Şiirleri,Haz.:Halil Açıkgöz,İst. 1987,s.135,152,154,173; İbrahim Arslanoğlu, Kul Himmet Üstâdım, Sivas,1976,s.34; Muhyî,Büyük Türk Klasikleri, C.VI, s.17.

Ayrıca divan ve halk edebiyatımızın ortak mahsullelerinden olan "elif-nâme"lerde, yâni mısra başlarındaki kelimelerin ilk harflerinin alfabetik sırada dizilmesine dikkat edilen şiirlerde; hâ ile Hz.Peygamber'in Habîb,¹ mim ile de Mustafa isminin birlikte ele alındığını görürüz:

Hâ Habîb'i hürmetine göstere dîdârını

Kuddûsî, D,534

Mim ki Mustafa'ndır umum baş tâcı

Âşık Deryâmî,179

Kültürümüzde ve edebiyatımızda Hz.Peygamber'in isimlerinin harflerle ifâde edildiği bir diğer tür de muamma - lardır:

İsm ü resmi dilberin gitmez dilimden bir nefes
Mim ü sad u tâ vü yâyı gözler gözlerim

Âşık Ömer,s.238² (Mustafâ)

Yâre ıyân oldu derûnum derdi
İsmine dal nakış sînemi gördü
İki mim şeklinde düğümler urdu
Şerha-i goncayı hâ'ya benzetti

Gevherî³ (Muhammed)

Ehl-i dünyâdan sorarsan mâle düşdü gönlümüz
İki mim bir hâ ile yek dâl'e düşdü gönlümüz

Nâbî⁴ (Muhammed)

¹ Kuddusî,D, 589.

² Benzer bir örnek için bkz.Sadettin Nüzhet Ergun,Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri,Semih Lutfi Matbaası,t.y.s.229.

³ Şükrü Elçin,Gevherî Dîvânı, İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya, Ank. 1984, s.127.

⁴ Âmil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz, Türk Bilmeceler Hazinesi, İst. 1979, s.43. Ayrıca benzer örnekler için bkz. s. 38,39,44.

Yine aynı konuyla ilgili olarak ele alınan bir diğ-
ger husus da Hz.Peygamber'in isimlerinin, özellikle Muham-
med isminin ebced hesabıyla verilmesidir. Yüce Peygamber'
in en meşhur ismi olan Muhammed'in ebced hesabıyla değeri
doksan ikidir:

Doksan iki dedim ismin belki hûy u hây olur
Korkarım ki keşfedince halk içinde şây olur

Âşık Ömer, 231

Âşık Ömer'in muammasında yalnızca doksan iki raka-
mıyla işâret edilen Muhammed ismi Yaman Dede'nin meşhur
beytinde daha şâirâne bir ifâdeyle ele alınır:

Aman lafzı senin ism-i şerîfinle müsâvîdir
Anın çün âşıkın zikri amandır yâ Resûlallâh¹

Beyitteki "aman" kelimesi ebcedle doksan iki etmek-
tedir. İsm-i şerîf terkîbiyle de Hz.Peygamber'in Muhammed
adına işâret edilmekte, dolayısıyla aman eşittir Muhammed
denilmektedir.

Sonuç olarak açıkça görülmektedir ki Hz.Peygamber
ve harfler münâsebeti; dînî, edebî, tasavvufî ve halk kül-
türümüzde yer alırken, na'tlarda da bu konuya kısmen temas
edilmiştir. Yüce Peygamber'in isimlerinin; Kur'ân-ı Kerîm'
deki hurûf-ı mukattaadan başlayarak, ebced hesabına kadar
uzanan hususlarla ele alınması ve fizikî unsurlarını mes-
meden harflerle Kur'ân-ı Kerîm'deki bâzı âyetlere işâret
edilmesi bu konunun na'tlardaki önemini göstermektedir.
Na'tlardan muammaya, mânilere, elif-nâmelere kadar ele a-
lınan bu husûsiyetleri belirttiğimiz örneklerin; çalışma-
mızı sınırlandırmak için ihmal ettiğimiz diğer türlerle
artması da mümkündür.

¹ Âmil Çelebioğlu, "Harflere Dâir", s.64.

12. CEBRÂÎL, DİĞER PEYGAMBERLER VE DÖRT HALİFE

Na'tlarda Hz.Peygamber'in üstünlüğünü göstermek, O'nun melekler ve diğer peygamberler arasındaki yerini belirtmek maksadıyla, Cebrâil AS ve diğer peygamberler sık sık konu edilmektedir. Ayrıca Hz.Peygamber'in ashâbına ve ehl-i beyte salât u selâmın mevcut olması yanında, na'tların son kısmında özellikle dört halife ismen medhedilmiş, Yüce Peygamber'e olan bağlılıkları anlatılmıştır.

12.1. CEBRÂÎL AS (Cebreîl, Cibrîl, Cibrîl-i Emîn, Nâmûs-ı Ekber, Rûhu'l-Emîn, Tâvûs-ı Sidre) :

Na'tlarda diğer melekler ve dört büyük melek, melâike ve kerrûbiyân şeklinde topluca ele alınarak; Hz.Peygamber'in yolunun tozunu sürme edindikleri, O'nun ravzasına yüz sürüp, ay ve güneşi iki buhurda gibi o kutsal dergâhta dolandırdıkları anlatılarak ele alınır. Ancak vahiy meleği olan ve Mi'râc gecesi Hz.Peygamber'e rehberlik eden Cebrâil'in müstakil bir yeri vardır. Cebrâil bu görevlerinden dolayı diğer meleklerin başında gelir:¹

Etdiği için hizmetini oldı ser-efrâz
Cebrâ'îl'e sermâye-i 'izzetsin efendim

Şeref Hanım, D,19

Cebrâil AS'ın görevi Cenâb-ı Hak'tan aldığı vahiyleri Hz.Peygamber'e iletmektir. Bu yüzden Şeyyad Hamza, O'nun Hz.Peygamber'in tercümânı olduğunu söylerken; Tâcîzâde Cafer Çelebi, Cebrâil'in görünürde Peygamber'e vahiy getirmekle birlikte gerçekte O'nun Habîbullâh'dan ders aldığını ifâdeyle Yüce Peygamber'in ilminin meleklerden üstün olu-

¹ Şeyh Gâlib, HA, 2^a; Şeref Hanım; D,12.

şuna işâret eder.¹ Nâdiri ise din ülkesinin şâhı olan Hz. Peygamber'e Cebrâil AS'ın haber taşıyan bir güvercin; bu güvercinin Peyk-i İlâhî, mektubunun da İlâhî vahiyler olduğunu belirtir:

Ey şeh-i izzet-penâh-ı taht-gâh-ı mısr-ı dîn
Hıdmetüñde bir hamâm-ı nâme-ber Rûhu'l-Emîn

Bâreka'llâh zî-hamâm u mu'ciz-peyâm
Kendüsi Peyk-i İlâhî nâmesi vahy-i mübîn

Nâdirî, NM 1,91^a

Na'tlarda Cebrâil AS'la ilgili olarak üzerinde durulan diğer hususlar; Mi'râc gecesi Hz.Peygamber'in binitinin üzengisini tutarak "rikâb-dâr veyâ gâşiye-dâr" olarak hizmetinde bulunması² ve Sidre-i Müntehâ'ya kadar Yüce Peygamber'e eşlik etmesidir. İşte bu noktada Cebrâil: "Bir parmak ucu daha yaklaşısam, muhakkak yanarım." diyerek orada kalmış, Hz.Muhammed ise bu makâmı aşarak Cenâb-ı Hakk'a yakınlığın son derecesi olan "ev ednâ"ya ulaşmıştır. Bu bakımdan tasavvufî edebiyatımızda Cebrâil AS beşer idrâkinin, ilmin ve aklın sembolü; Hz.Peygamber de ilmin ve aklın dar hududunu aşan gönül ve aşkın timsâli olarak ele alınır. Na'tlarda ise bu hâdise Habîbullâh'ın Allâh'a bütün melek ve insanlardan daha yakın olduğunu belirtmek üzere dile getirilir.³

Derbân-ı "levdenevtü" bu dergâha virmedî
Rûhu'l-Emîn'e yol ol idi gerçi râhber

İrdi hezâr izzet ile bir makâma kim
Dehşetden ol fezâda döker Cebre'îl ter

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,15

¹ Şeyyad Hamza, ŞHEM,14; Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,12.

² Yahyâ Bey,D,21; Şeref Hanım, D,8.

³ Bkz. Hadisler Böl.2.19. "Levdenevtü ..."; Mes'ûd bin Ahmed, SN,11; Ahmedî, İN,3^b,CH,65; Nâdirî,NM 1,91^b; Azîz Mahmûd Hüdâyî, K,96.

Bunların haricinde Cebrâil AS, bazı edebî teşbihlerle birlikte ele alınmış; kanâatlarının Hz.Peygamber'in rivasını süpürdüğü,¹ Yüce Peygamber'in gül yanağına âşık "bül-bül-i şeydâ,"² veyâ O'nun aşkının ateşinde semender olduğu ifâde edilmiştir.³ Ya da Hz.Peygamber'in Hakk'a yakınlık meclisini aydınlatan güzelliğinin mumuna, Cebrâil bir pervâne olmuştur:⁴

Ey cemâlûñ şem'-i bezm-ârâ-yı kurb-ı Kirdgâr
 Cebre'îl âvâre-i nûr-ı ruhuñ pervâne-vâr
 Nâdirî, NM 1, 90^b

12.2. ÂDEM AS (EBU'L-BEŞER, SAFİYYULLÂH) :

İlk peygamber olan Hz.Âdem'in bir diğer adı da aynı zamanda ilk insan olduğu için Ebu'l-Beşer'dir. Na'tlarda bu husus; O'nun sûreten ilk olmasına rağmen, Hz.Peygamber'in ilk yaratılan rûh, Ebu'l-Ervâh oluşuyla birlikte ele alınır.⁵ Dolayısıyla Hz.Âdem'in Yüce Peygamber sayesinde hayat bulduğu dile getirilir;⁶ henüz Âdem suyla toprak arasında bir balçıkken, Hz.Muhammed'in peygamber olduğu anlatılır.⁷ Hz.Âdem'in adı anılmazken, Hz.Peygamber nübüvvetle şerefendirilmiş, bütün insanların en hayırlısı olmuştur.⁸ Kemâl Paşazâde Hz.Âdem'in rûh üfürülmeden önce cansız ve balçıktan bir ceset halinde devr-i kâmil olan kırk sene güneşte bekletildiğine⁹ telmihle, O'nun kırk bin yıllık çile sonunda

¹ Fuzûlî, NM 1,61^a.

² Nâdirî, NM 1, 90^a.

³ Nâdirî, NM 1, 90^b.

⁴ Yahyâ Bey, ŞG,9.

⁵ Bkz.Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl.3.12.EBÜ'L-ERVÂH.

⁶ Osman Nevres, D,4.

⁷ Bkz.Hadisler Böl. 2.16. "Küntü Nebiyyen ve Âdeme beyne'l-mâi ve't-tîn."

⁸ Yahyâ Bey, YZ, 5.

⁹ Muhammediye Şerhi, C.I, s.64.

bile erişemediği yücelik ve kemâle Hz.Muhammed'in O'ndan önce nâil olduğunu ifâde eder:

Âdem irişmemiş idi bin erbaîn ile
Sen bir gicede irdüğine bil ki dahı kem

Kemâl Paşazâde, YZ, 36

Na'tlarda ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın Hz.Âdem'i yeryüzünde kendisine bir halife olarak yaratması, O'na isimleri öğretmesi ve meleklerin Âdem'e secde etmeleri konu edilir. Ancak neticede bütün kâinât, Âdem ve nesli "Levlâk" kudsî hadisinde belirtildiği gibi Hz.Muhammed'in zuhûru için yaratılmış ve bütün bu hâdiselerin asıl sebebi Hz.Peygamber olmakla, Âdem'e isimlerin öğretilmesi ve meleklerin secde etmesindeki yegâne şeref de Yüce Peygamber'e âit olduğu belirtilmiştir.¹

Hız.Âdem'in kendisine yasaklanan buğday tanesini yiyerek cennetten çıkarılıp, yeryüzüne gelmesi de na'tlarda bahis mevzû olmuş; O'nun Hz.Muhammed'in dünyâyı teşrif edeceğini öğrenince, cenneti bir buğday tanesine sattığı,² dünyâyı cennete tercih ettiği ifâde edilmiştir:

Duydu teqrîfin senin dünyâyâ tercîh eyledi
Bü'l-Beşer cennetdeki zevk u safânın üstüne

Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 33

Veyâ Âdem Hz.Peygamber'in şefaât harmanından bir dâne alabilmek hırsı ile bu hatayı işlemiştir:

Hem hırmen-i şefâ'atüññ hüşe-çinidür
Âdem ki dâne hırsı ile eyledi haşâ

Şeyhî, HŞ, 19

¹ Bkz. Âyetler Böl. 1.6. (Bakara, 2/30); 1.7. (Bakara, 2/31); 1.8. (Bakara, 2/34).

² İffet Bursevî, D, 41; Ziyâ Paşa, K, 114.

Hz.Âdem yeryüzüne gelip hatasını anlayınca; Hz.Peygamber'in ayak bastığı topraklara yüzünü sürüp secde etmiş, O'nun mübârek ismini andığı için tövbesi makbûl olmuş, yeniden cennete kabul edilmiştir.¹ Şehrî, ilk yaratılan cevher olan, bütün peygamberlerce taşınıp sonunda asıl sahibi Hz.Muhammed'e gelen nûru, Nûr-ı Muhammedî'yi Hz.Âdem'in de alnında taşıması sebebiyle tövbesinin kabul edildiğini dile getirir:

Olmasa cebîn-i Bû'l-Beşer'de
Envâr-ı şefâ'atüñ hüveydâ

Olmazdı sücûd-ı tevbe-nâki
Makbûl-i Cenâb-ı Zât-ı Yektâ

Şehrî, NM 1,42^a

12.3. İDRİS AS :

Terzilik, ilm-i hat, astronomi ve aritmetikle ilk uğraşan; kendisine otuz sahife indirilen İdris Peygamber'in üç yüz altmış yaşında iken göğün dördüncü katına kaldırıldığı söylenir.² Bu husus O'nun Hz.Peygamber'in mi'râcını gökyüzündekilere öğretmesiyle açıklanırken; tadrîs ile iştikak sanatına yer verilir.³ Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de İdris AS için: "Biz O'nu yüce bir yere yükselttik." âyeti iktibas edilir ve bu şeref Hz.Peygamber'in yüzü suyu hürmetine bağlanır.⁴ Şeyyad Hamza da: "Seni sevdiğün İdris aladur,"⁵ diyerek bu âyete telmihte bulunur.

12.4. NÛH AS (NECİYYULLÂH) :

Hz.Nûh, tûfan hâdisesiyle birlikte ele alınmıştır. Hz.Peygamber'in cemâline âşık olan Nûh'un hasret gözyaşla-

¹ Yenişehirli Belîğ,D,2; Osman Kemâlî, DKAS,19.

² Muhammediye Şerhi,C.I, s.222; C.II, s.160.

³ Şeyh Gâlib, HA,2^b.

⁴ Bkz.Âyetler Böl. 1.34. (Meryem,19/57).

⁵ Şeyyad

ıyla tûfan oluşmuş,¹ âdetâ Yüce Peygamber'in güzellik denizine bir denizci, "mellâh" olmuştur.² Yine Habîbullâh'a duyduğu hürmet ve Resûl'ün adını anmakla kurtulmuş, Yüce Peygamber'in lutfunun rûzgârıyla tûfandan çıkmıştır.³

Yâd edip ism-i şerîfin âkıbet buldu necât
Sürdü geçdi Nûh o tûfân-ı belânın üstüne

Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 33

Bunun dışında Nûh Peygamber'in kendisine inanmayanların helâk olmalarını istemesi; Hz. Peygamber'in ise kendisine zulümde bulunanlar için dua ederek hidâyete erişmelerini dilediği anlatılır ve neticede Yüce Peygamber'in âlemlere rahmet oluşu vurgulanır.⁴

12.5. İBRÂHİM AS (HALİL, HALİLULLÂH) :

Na'atlarda Hz. İbrâhim'le ilgili hususlar ele alınırken, Hz. Peygamber'in cediti olduğuna da temâs edilir.⁵ Hz. İbrâhim'in Nemrut tarafından ateşe atılması, ateşin bir gül bahçesine dönmesi de neslinden Hz. Peygamber'in geleceği içindir:

Zâtuñ olmağla vedî'at zâhr-ı İbrâhîm'de
Nârı gülzâr eyledi aña İlâhe'l-Âlemîn

Nâdirî, NM 1, 91^a

Ateşin sönüp, cennet misali bir gül bahçesi olması; Hz. Peygamber'in nûruna veya rahmetine dayandırılır ve Hz. İbrâhim'in gerçekte Yüce Peygamber'in aşkıyla yandığı konu edilir.⁶ Zâten İbrâhim AS'ın ateşe atılmasının sebebi olan

¹ Ziyâ Paşa, K, 114.

² Şeyh Gâlib, HA, 2^b.

³ Nev'î, NM 1, 89^b; Muhammed Lutfî, HH, 51.

⁴ Şeyhî, HŞ, 18.

⁵ Neccârzâde Rızâ, D, 239.

⁶ Nâdirî, NM 1, 91^a; İffet Bursevî, D, 41; Ziyâ Paşa, K, 114.

putları kırma hâdisesi de Hz.Muhammed'in dinine tâbi olmasındandır.¹

Hız.İbrâhim'in Ka'be'yi inşâsı edebiyatımızda sık sık konu edilirken, Dânişî'nin na'tında bu hususla birlikte Hz. Peygamber'in de harap gönülleri mamur ettiği dile getirilir:

Ka'be'ye bünyâd uran gerçi Halîlu'llâh'dur
Sen de vîrâne gönüller yapmağa muzdûrsun

Dânişî, NM 1, 16^b

Diğer yandan, tevhid dinine inanan Hz.İbrâhim'in Ka'be'yi inşâ etmesine karşılık; Hz.Peygamber bu kutsal yapıyı putlardan ebediyyen arındırarak, Beytullâh adına yakışan temizliği getirmiştir.²

Bunlar dışında Hz.İbrâhim'in sofrası ve cömertliği na'tlarda ele alınmış, bu sofradaki nimetlerin Hz.Peygamber'in lutfundan kaynaklandığı dile getirilmiştir.³ Ayrıca Halîl İbrâhim'e Hak tarafından hulle verildiği, ancak muhabbet tacının Yüce Peygamber'e nasip olduğu konu edilir.⁴

12.6. İSMÂ'İL AS :

Hız.İsmâil, na'tlarda babası İbrâhim AS tarafından kurban edilecekken İlâhî lutufla canının bağışlanmasına telmihle ele alınır. Daha Hz.Peygamber dünyâya gelmeden, Hz. İsmâil'in O'na kul kurban olduğu;⁵ veyâ Hz.İbrâhim ve İsmâil'in neslinden gelen Hz.Muhammed gibi bir nûra can feda etmenin garip olmadığı anlatılır.⁶ Hem Hz.İbrâhim'in ateşten, hem de Hz.İsmâil'in kurban edilmekten kurtulması Yüce Peygamber'in nûrunu taşıdıkları içindir:

¹ Şeyh Gâlib, HA, 2^b.

² Şeyhî, HŞ, 18.

³ Şeyyad Hamza, ŞHBM, 12; Nâdirî, NM 1, 91^a.

⁴ Fazlî, GB, 5^b.

⁵ Yahyâ Bey, ŞG, 9.

⁶ Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 96.

İbrâhîm'e nûr oldu hâmil-i nûrûn
Olduğu için İsmâ'îl'i eyledi ihyâ

Muhammed Lutfî, HH, 51

12.7. YA'KÛB AS :

Yâkub Peygamber; edebiyatımızda Yûsuf'u araması, oğ-
lunun hasretiyle ağlamaktan kör olması ve nihayet Yûsuf'un
gömleğinin kokusuyla gözlerinin açılması anlatılarak ele a-
linır. Na'tlarda Yâkub AS'ın Yûsuf'un hasretini bahane edip
Hz.Peygamber'in aşkı ile ağladığı¹ veyâ görünürde Yûsuf'a
duyduğu sevginin gerçekte Yüce Peygamber'e âit olduğu belir-
tilir:

Egerçi şekli Yûsuf hüsni ammâ nûr-ı aşkûndur
Görinen dîde-i Ya'kûb'a ol nûr u ziyâsın sen

Dânişî, NM 1, 18^b

Yine gözlerini açan gömlekteki koku da Yûsuf'un de-
ğil, Hz.Peygamber'in feyzinin kokusudur² denilerek, bu mu-
cize de Yüce Peygamber'e atfedilir.

12.8. YÛSUF AS :

Na'tlarda adı en çok geçen peygamberlerden biri Yû-
suf'tur. Güzelliğin timsâli olan Yûsuf, edebiyatımızda sev-
giliyi övmek için çeşitli benzetmeler ve mukâyeselerle ko-
nu edilirken; na'tlarda Hz.Peygamber'in eşsiz, benzersiz
güzelliği yanında ikinci planda kalır. Sevgiliyi övmek i-
çin onun "Yûsuf'ı sâni" yâni ikinci bir Yûsuf olduğu söyle-
nirken; Yüce Peygamber'in cemâline nisbetle Yûsuf ikinci o-
lur:

¹ Ziyâ Paşa, K, 114.

² Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 33.

Kim diye saña Yûsuf-ı şânî cemâl ile
Yûsuf görürse hüsnüñi şânî olur saña

Karamanlı Nizâmî, D,75

Hz.Muhammed'in hem madde, hem de mânâ âleminde "en güzel" olduğunu belirten na't şâirleri; O'nun her bir bakışının bin Yûsuf'u kul aldığı, paha biçilmez güzelliği yanında Yûsuf'un bedeli ödenerek alınmış bir köle olduğu ve Yûsuf belli bir miktara satılmışken, Habîbullâh'ı yalnızca görmeye bin can feda etmek gerektiğini dile getirirler.¹

Yûsuf Peygamber, yalnızca fizikî güzelliği ile meşhuren, Hz.Muhammed ahlâkî güzelliğiyle de en mükemmel Peygamber'dir.² Yûsuf'u gören kadınlar şaşkınlık ve hayranlıkla turuncu yerine parmaklarını kesmişlerdir. Yüce Peygamber'in güneş gibi aydınlık yüzünü görünce gökyüzündeki ay iki parça olmuştur:

Yûsuf'ı gerçi görenler ellerini keddiler
Gün yüzüñ gördi senüñ şakk oldu bedrüñ ayesi

Zâtî, NM 1, 20^b

Hz.Peygamber'in güzelliği karşısında güneş, ay ve yıldızlar secde ederken, Yûsuf bu ta'zimi ancak rüyasında görmüştür.³

Secde ider cemâlüne mihr ü meh ü nücüm
Yûsuf meger düşünde göreydi bu hâleti

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,8

Yûsuf'un bu rüyasının tabirini duyan kardeşleri, kıskançlıkla O'nu kuyuya atmışlardır. O'nun kuyudan kurtulması da Hz.Peygamber'e duyduğu sevgiye bağlanır.⁴ Ya da "Mâh-ı

¹ Şeyyad Hamza, ŞHEM,12,14; Mes'ûd bin Ahmed, SN,10; Yahyâ Bey, ŞG,9; Şeyh Gâlib, HA,2^b.

² Adlî, D,19.

³ Riyâzî, D,7.

⁴ Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 33.

Ken'ân" olarak bilinen Yûsuf'un Hz.Muhammed'in bahtının yıldızını gözetlemek için kuyuya girdiği konu edilir.¹

12.9. EYYÛB AS :

Sabırın timsâli olan Eyyûb Peygamber, onca belâyâ rağmen şükrettiği² anlatılarak ele alınırken; bütün sıkıntılara tahammül etmesi Hz.Peygamber'in sabrına mazhar oluşuyla izah edilir:

Mazhar-ı şabruñ eger olmasa Eyyüb Nebî
Hiç tahammül mi iderdi o kadar rence şehâ

Müştâk, D,3

12.10. MÛSÂ AS (KELÎMULLÂH) :

Edebiyatımızda Cenâb-ı Hak'la konuşması, yâni Kelîmullâh vasfının sâhibi olması ve mucizeleriyle konu edilen Hz.Mûsâ, na'tlarda Hz.Muhammed'in çobanı, çavuşu ya da lutuf kapısının bekçisi olarak anılır.³ Hz.Peygamber'in Yûsuf'tan daha güzel olduğu gibi Mûsâ'dan da güzel ve açık konuştuğu, fasîh oluşu vurgulanır.⁴ Habîbullâh'ın yücelik eteğine yapışan Mûsâ AS'ın⁵ bu yüzden elinde asânın yılan olduğu, O'nun bu mucizesine karşılık Hz.Peygamber'in yılanı karıncaya çevirebileceği ve Mûsâ'nın elindeki bu mucizevî asânın Hz.Muhammed'in fazilet kapısında bekçi olduğuna işâret ettiği konu edilir.⁶ Bu arada nurlu el (yed-i beyzâ)inin, Yüce Peygamber'in mucizeler kitabına bir sayfa bile

¹ Nâdirî, NM 1, 91^a.

² Nesîmî, D, 43.

³ Şeyyad Hamze, ŞHEM, 14,15; Yahyâ Bey, D,20.

⁴ Yahyâ Bey, ŞG,9.

⁵ Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,14.

⁶ Şeyyad Hamza, ŞHEM,12; Şeyhî, HŞ,17; Ahmed Paşa, D,10; Yahyâ Bey, YZ, 5.

olamadığı,¹ Hz.Muhammed'in yed-i beyzâsını görünce ellerini arkasına sakladığı dile getirilir:

Gördi Ahmed'de bir yed-i beyzâ
Kodı el arkasın yire Mûsâ

Yahyâ Bey, ŞG,9

Yine Hz.Mûsâ'nın bir taştan on iki çeşme su akıtmasına karşılık, Hz.Peygamber'in parmağından su akıtması mucizesi zikredilir.² Nil Nehri'nin ikiye ayrılıp Mûsâ'ya geçit vermesi Habîbullâh'ın feyzine bağlanır.³ Hz.Mûsâ'nın bütün mucizeleri Hz.Peygamber'in mucizeleriyle kıyaslanırken, Tûr Dağı'nda ilâhî tecellîye mazhar oluşu da mi'râcla mukâyese edilir ve neticede mi'râcın üstünlüğü vurgulanır:

Anuñ mi'râcınuñ kim pâyesi olmaya çarh üzre
Egerçi Tûr'a çıkdı nice kerre Hazret-i Mûsâ

Riyâzî, D,7

Zîrâ, Hz.Peygamber o kutlu gecede Hakk'a vuslat makamını arş-ı alâda bulmuş, Mûsâ AS ise ancak Tûr Dağı'nda kalmıştır.⁴ Tûr Dağı'na çıkan Hz.Mûsâ'ya ayakkabılarını çıkartması söylenmiş, ama mi'râcda Yüce Peygamber'in ayakkabıları arş-ı^{alâda}taç olmuştur.⁵ Orada Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini görmek isteyen Mûsâ'ya "Len terânî" (Beni göremezsın) hitâbı gelmiş, Hz.Peygamber ise bizzat Hakk'ın tecellîsine canlı bir misâl olmuştur.⁶

¹ Riyâzî, D,6.

² Ahmedî, CH, 62.

³ Şeyh Gâlib, HA,2^b.

⁴ Fazlî, GB,5^b; Aynî, D,2.

⁵ Şeyhî, HŞ, 18.

⁶ Bkz. Âyetler Böl. 1.13. (A'râf,7/143).

12.11. HIZIR AS :

Peygamber olduğu rivâyet edilen ve Hz.Mûsâ ile görüştüğüne dâir Kur'ân-ı Kerîm'de kıssası anlatılan¹ Hızır AS âb-ı hayâtı bulması ve ölümsüzlüğe kavuşması ile edebiyatımızda sık sık konu edilir.² Tasavvufî edebiyatımızda Mûsâ Peygamber şerîati, Hızır AS da velâyet ve mürşidliği sembolize eder. Hızır'ın ledün ilmine, yâni İlâhî rahmet ve sırların bilgisine sahip oluşu özellikle ele alınırken; na'tlarda O'nun, bu ilmi Hz.Peygamber'in engin gönlünden öğrendiği dile getirilir.³

Diğer yandan ölümsüzlük suyunu bulduğu halde, Yüce Peygamber'in lutfuna susadığı ifâde edilen Hızır;⁴ Hz.Peygamber'in cömertliğinden feyz aldığı için bu dirilik ve ebediyete nâil olmuştur.⁵ Bunlar dışında Hızır AS na'tlarında Hz.Muhammed'in tebliğ ettiği dini ve iki cihan saadeti ni; dolayısıyla ebedî hayatı, inananlara sunan bir sakâ olarak ele alınır, bu vesileyle irşâd yönüne işâret edilir:

Makâmuñ Ka'be-i Zemzem hemîşe kâyim ü muhkem
Hızır Ümmetüñe her dem sakâdur yâ Resûla'llâh

Şeyyad Hamza, ŞHBM, 12

12.12. İLYÂS AS :

Edebiyatımızda Hızır AS denizde, İlyâs AS da karada zor durumda kalanların yardımına koşmaları itibâriyle, birlikte ele alınır. Ayrıca İlyâs'ın da ölümsüzlüğe kavuştuğu

¹ Kehf, 18/60-82.

² Bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyâs Kültü, Ank. 1985.

³ Cevrî, D,62.

⁴ Yahyâ Bey, ŞG,9; Cevrî,D,61; Nazîm, D,61.

⁵ Nev'îzâde Atâyî, HH, 124.

inancıyla, ölüleri diriltme mucizesine sahip Hz.İsâ İlyâs Peygamber'le beraber anılmaktadır. Nazîm'in na'tında Hızır ve İlyâs'ın Hz.Peygamber'in feyzine susadıkları ifâde edilirken;¹ Esrâr Dede, İlyâs'ın Yüce Peygamber'in âb-ı hayât kaynağı dudaklarıyla hayata kavuşan bir hasta olduğunu dile getirir:

La'liniñ İlyâs bir bîmâr-ı ihyâ-kerdesi
Çeşmine mahkûmdur 'İsî-i devrân-ı hikem

Esrâr Dede, D,3

Bu beyit dolayısıyla Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerini beyan eden sözlerinin ebedî feyzine işâret edilmektedir.

12.13. DÂVÜD AS :

Kendisine Zebûr indirilen, fevkalade güzel bir sesi olan Dâvud Peygamber, edebiyatımızda hem bu özellikleriyle hem de demiri yumuşatıp işlediği ve ilk zırhı giydiği konu edilerek ele alınır. Na'tlarda da ismi bu husûsiyetleriyle birlikte anılırken, O'nun sesiyle dağların yankılanmasına mukâbil, Hz.Peygamber'in nefesine ruhların eşlik ettiği ve elinde demiri yumuşatmasına karşılık Yüce Peygamber'in taş gibi katılaşmış gönüllere gül bahçesinin güzelliğini getirdiği anlatılır:

V'eger Dâvüd'a tağ idi hem-âvâz
Dem-i Ahmed'le ervâh oldu hem-sâz

Anuñ elinde ger nerm ise âhen
Bu taş gönülleri eyledi gülşen

Şeyhî, HŞ,18

¹ Nazîm, D, 177.

Yine Dâvud Peygamber'in Allâh'ın yeryüzündeki bir halifesi olduğu, ancak Hz.Muhammed'in halifelikten öte, Cenâb-ı Hakk'ın tam bir mazharı; cihan bağının gülü olan Yüce Peygamber'e Dâvud AS'ın "bülbul-i zâr" olduğu veyâ O'nun güzel sesiyle mûsikînin makamlarını geçmesine rağmen Hz. Peygamber'in mi'râc gecesi seyr ettiği makamlara ulaşamadığı konu edilir.¹

12.14. SÜLEYMÂN AS :

Süleyman AS, na'atlarda hem peygamber, hem de sultan oluşu, insanlara ve cinlere hâkimiyeti, bu hâkimiyet ve kudretin parmağındaki yüzükten kaynaklanması, tahtının rüzgâr-la taşınması ve karıncayla ilgili kıssası itibâriyle ele alınır² ve neticede Hz.Peygamber'in bütün bu olağanüstü durumların daha üstünde olduğu vurgulanır. O'nun mühür şeklindeki yüzüğüne Hz.Muhammed'in ismi nakşedildiği için insan ve cinlere hükümdar olmuştur:

İsminle münakkaşdı meğer mühür-i Süleymân
Hükümü yürüdü ins ile dîvân arasında

Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 37

Veyâ yüzük ve mühür karşılığındaki hâtemin aynı zamanda son mânâsına gelmesi dolayısıyla; Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Süleymân'a hâtem verdiği, ama Yüce Peygamber'i Hâtemü'l-Enbiyâ kılıp, nübüvveti O'nunla mühürlediği ifâde edilir.³ Bu üstünlükle Hz.Peygamber, on sekiz bin âleme sultan olmuş, kapısındaki sayısız Süleymânlar O'na nisbetle bir karınca telakkî edilmiştir.⁴

¹ Fazlî, GB, 5^b; Nev'î, NM 1, 89^b; Yahyâ Bey, D, 21.

² Şeyhî, HŞ, 18; Fuzûlî, D, 21.

³ Fazlî, GB, 5^b.

⁴ Dânişî, NM 1, 16^b.

Yüziğünde Hz.Muhammed'in adı nakş olmasaydı, tahtının havada seyredemeyeceği anlatılırken;¹ Mi'râc gecesi Hz. Peygamber'e Kürsî'nin taht olduğu dile getirilir.² Ya da Cebrâil AS, Yüce Peygamber'in Fetih Âyetleri yazılı sancağını taşıırken, Hz.Süleymân'ın rüzgârla taşınan ordusunun ve tahtının sözünün bile edilemeyeceği³ gibi ifâdelerle Resûlullâh'ın hem âlemlerin, hem de peygamberlerin sultanı olduğu ve üstünlüğü vurgulanır.

12.15. LOKMÂN AS :

Peygamberliğinde ihtilâf olan Lokman, na'tlarda tabibliği dolayısıyla konu edilir. Ancak günahkârlara şefaatiyle derman olan gönüller tabibi Yüce Peygamber'in devâsına O da muhtaçtır.⁴ Hz.Peygamber'in şefaet ve hidâyet şifâsı olmayınca, Lokman gönül hastalıklarının çaresini bulmaktan âciz kalır:

‘Alîl-i mücrime Lokmân şifâ-yı şadr olmaz
Sen itmeyince devâ yâ Muhammed-i ‘Arabî

Şeref Hanım, D,8

12.16. YÛNUS AS (ZÛ'N-NÛN) :

Yûnus Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği gibi,⁵ Ninuva halkını îmana davetle görevliyken, Cenâb-ı İ-lâhî'den izinsiz şehri terketmiş, bindiği gemi fırtınaya yakalanınca Allâh'ın gazabından kurtulmak için denizciler O'nu denize atmışlar, büyük bir balık Yûnus'u yutmuş, ba-

¹ Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 33.

² Şeyhî, HŞ,18; Nâdirî, NM 1, 91^b.

³ Muhammed Lutfî, HH, 51.

⁴ Şeref Hanım,D,9.

⁵ Sâffât, 37/139-147.

lığın karnında üç gün üç gece Cenâb-ı Hakk'a duâ ettikten sonra yine İlâhî lutufla kurtulmuştur. Muhammed Lutfî'nin na'tında Yûnus'a balığın karnının bir mescid oluşu Hz.Peygamber'in şanıyla izah edilirken;¹ Dânişî, yine Yüce Peygamber'in feyziyle balığın karnından çıktığına işâret eder:

Çıkardı Yûnus'ı ğavvâs-ı feyzüñ batn-ı mâhîden
Yine anuñ yüzünden mevc uran baħr-i şafâsın sen

Dânişî, NM 1, 18^b

12.17. ZEKERİYYÂ AS :

Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh'a ibâdet için yüksek bir mihrâb yaptırdığı belirtilen² Zekerıyyâ AS, yahudilerin zulmünden korunmak için bir ağacın oyuğuna gizlenmiş, ancak bulunca ağaç testereyle kesilerek şehit edilmiştir. Şehit edilirken bir kere âh ettiği, ikinci kere feryâd ederse Cenâb-ı Hakk'ın O'nu peygamberlikten azledeceğini bildirilince; hiç sesini çıkarmadan can verip, Yahyâ Peygamber gibi şehitler arasına katıldığı rivâyet edilir. Na'tlarda Zekerıyyâ AS'la ilgili bu hususlar belirtilirken; O'nun mihrâb olarak Hz.Peygamber'in kaşlarına yöneldiği, Yüce Peygamber'in aşkıyla can verip, şehitler arasında nâm aldığı konu edilir.³ Ayrıca Habîbullâh'ın aşkıyla şehit olurken, testereyle vücûdunu ikiye bölmelerine rağmen âh etmediği anlatılır:

Cemâline Zekerıyyâ o ğüne âşık idi
Ki âh etmedi şakk etdi cismini minşâr

Ziyâ Paşa, K,114

¹ Muhammed Lutfî, HH 51.

² Âl-i İmrân, 3/37,39.

³ Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri,37.

12.18. YAHYÂ AS :

Yahyâ AS da Zekeriyâ Peygamber gibi şehit edilmiştir. Muhammed Lutfî, her ikisinin de Hz.Muhammed'in cemâlini görebilmek için can verdiğini söylerken;¹ Ziyâ Paşa, Yahyâ AS'ın şehâdetini Hz.Peygamber'in ayrılığına dayanamadığı şeklinde izah eder:

Firâk-ı hüsnüne tâkat getürmeyüp Yahyâ
Yolunda baş verip oldu güzîde-i ebrâr

Ziyâ Paşa, K,114

12.19. İSÂ AS (MESİH) :

Na'tlarda adı çok geçen Hz.İsâ özellikle hayat verme mucizesi, nefesi ve göğsü yükselmesi konu edilerek ele alınır. "Benden sonra gelecek bir resûlün müjdecisi olarak geldim ki, O'nun ismi Ahmed'dir" âyetinde² belirtildiği gibi Hz.Peygamber'in teşrîfini haber veren Hz.İsâ'nın mucizeleri na'tlarda bu müjdesiyle izah edilir. Ahmed Paşa'nın:

Vaşluñ beşâreti haberin söyledi Mesîh
Yümninden ol sözüñ nefesi oldu cân-fezâ

Ahmed Paşa, D,10

beytinde olduğu gibi O'nun ölüyü diriltme, can verme mucizesi bu haberinin uğur ve bereketine dayanır. Cenâb-ı Hak, Habib'inin müjdesini verdiği için O'na ihyâ etme mucizesini bağışlamıştır.³ Dem kelimesinin soluk, nefes mânâları göz önünde bulundurularak, Hz.Peygamber'den dem vurduğu için nefesi mucizeler göstermiş⁴ veyâ "İsm-i A'zam" duâsı-

¹ Muhammed Lutfî, HH,51.

² Bkz. Âyetler Böl. 1.55. (Saf,61/6).

³ Karamanlı Nizâmî, D,74; Sünbülzâde Vehbî,D,6.

⁴ Tâcizâde Cafer Çelebi,D,14.

nın, okuyana büyük güç verdiği gibi, Yüce Peygamber'in İsm-i A'zam olan adını öğrenmesiyle nefesi hayat bağışlayıcı olmuştur.¹ O'nun bu mucizesine karşılık Hz.Muhammed, kâinâtın yegâne yaratılış maksadı olmuş, en küçük zerreye bile hayat O'nun nurundan ulaşmıştır. Bu itibarla Yüce Peygamber'in mucizeleri kitabına nazaran Hz.İsâ'nın bu mucizesi daha ehemmiyetsiz kalır.²

İsâ AS'ın göğe yükselmesi de Hz.Peygamber'in feyzine bağlanmış, yeryüzüne O'nun geleceğini bildiren Hz.İsâ, aynı müjdeyi meleklerle vermek için³ gökyüzüne çıkmıştır:

Tebşîr için kudümün Ğisâ
Tâ minber-i çarha çıktı güyâ
Şeyh Gâlib,HA,2^b

Na't şâirleri İsâ Peygamber'in göğe yükselerek eriştiği bu yüceliğe Hz.Muhammed'in sebep olduğunu, O'nun nûrunun semâya uzanan bir ip olduğunu ifâde ederler.⁴ Veyâ "firîşte-sîmâ" olarak nitelenen Hz.İsâ'nın Yüce Peygamber'in ümmetinden olabilmek için rûh olup göklere çıktığı; âsumânı Hz.Peygamber'in âsitânı zannederek ümmetinden olma arzusuyla beklediği konu edilir.⁵ Hz.Muhammed mi'râcında göğün en üst noktası olan arş-ı a'zamı geçip, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna ulaşmış, Hz.İsâ ise dördüncü gök katında kalmış, daha ileriye gidememiştir. Eğer Hz.Peygamber'in adını "hulûs-ı kalb" ile ansaydı yedinci gök katına kadar ulaşabileceği, rif'at yönüyle Hz.Muhammed'e ulaşamadığı, O'nun binitini Burak yıldırım hızıyla yol alırken, bunun eşeğinin yaya kaldığı⁶ anlatılır ve Mesîh'in mi'râc gâyesiyle yükselmesine rağmen, istek yolunun maksûd konağına erişemediği dile getirilir:

¹ Ziyâ Paşa, K,114.

² Ahmedî, CH,62; Fazlî,GB,5^b; Riyâzî,D,6; Şeref Hanım,D,13.

³ Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri,37.

⁴ Yahyâ Bey, YZ,5; Nev'î, NM 1,89^b.

⁵ Nâdirî, NM 1, 90^b; Müştâk, D,3.

⁶ Şeyhî, HŞ,17; Yahyâ Bey,D,21; Leylâ Hanım, D,5.

‘Azm-i çarh itdi Mesîhâ ki bula mi‘râcuñ
 Yetmedi menzil-i maqşûda tarîk-i talebi
 Fuzûlî, D,403

Göğün dördüncü katında kalan İsâ, Yüce Peygamber'in âdetâ bekçisi olmuş,¹ Hz.Peygamber'in ümmetinden olmayı beklemektedir.² Bunlar dışında, Hz.İsâ'nın Rûhullâh oluşuna mukâbil, Hz.Muhammed'in Habîbullâh olduğu³ ve O'nun tecellîsiyle İsâ'nın zuhûr ettiği⁴ na'atlarda konu edilir.

Neticede son olarak ele aldığımız Hz.İsâ ile ilgili örneklerde de görüleceği gibi, na'atlarda "ta'dâd-ı enbiyâ" diyebileceğimiz küçük bölümler halinde diğer peygamberlere yer verilirken; hep mukayese yoluna gidilmiş, telmihlerle diğer peygamberlere âit özellikler ve mucizeler ele alınırken, hüsn-i ta'lîlle hepsinin sebebi Hz.Muhammed'in feyzinde ve üstünlüğünde düğümlenmiştir.

Sayısı yüz yirmi dört bin olarak bilinen bütün peygamberler "Levlâk" hadisinde belirtildiği gibi yalnızca O'nun sevgisi, dostluğu sebebiyle dünyâya gelmiştir:

Yigirmi dört biñ yüz biñ yegâne
 Anuñ döstlüğüna geldi cihâna

Mehmed, IN,67

Hız.Muhammed en son peygamberdir, ama gerçekte ilk nûrun ve rûhun, ilk nübüvvet şerefının sahibi olmakla hem ilk, hem de son peygamberdir.⁵ Ya da O peygamberlik risâlesinin hâtimesi, diğerleri mukaddimesidir.⁶ Padişahların ge-

¹ Şeyyad Hamza, ŞHBM,14.

² Yahyâ Bey,ŞG,9; Esrâr Dede,D,4.

³ Yenişehirli Belîğ,D,2.

⁴ Esrâr Dede,D,147.

⁵ Cevrî,D,62.

⁶ Nev'î, NM 1, 89^b.

çeceği yolun aydınlatıldığı gibi, diğer peygamberler de Resûlullâh'ın yolunu aydınlatmak için önce gelmişlerdir,¹ fakat nihâyetinde hepsi yine O'nun Ümmetine dâhil olacaklardır.² Risâlet tahtının süsü, Sultân-ı Enbiyâ³ olan Hz.Muhammed'in fazîlet ve irfânıyla bütün peygamberler arasında müstesnâ ve benzersiz yeri yanında;⁴ hepsinin ilminin mahdut olmasına rağmen Cenâb-ı Hakk'ın O'na verdiği ilim ve hikmet hesaba gelmez.⁵ Diğer peygamberlerin dîne olan davetleri yalnızca gönderildikleri kavimle sınırlanmış, ancak Ahmed-i Mürsel hem bütün insanlara hem de cinlere peygamber olarak görevlendirilmiştir.⁶ O'ndan önceki resûl ve nebîlerin gösterdikleri mucizeler, Hz.Peygamber'in mucizat sofrasından derlenmiş azıklardır.⁷ Bütün bu üstünlükleriyle Hz.Muhammed, peygamberlerin oluşturduğu yüzük halkasının taşı olmuş, nübüvvet O'nunla şeref bulmuştur.⁸ Veyâ peygamberler tesbihinin incilerini nizâma koyan, tesbihin hem başlangıcı, hem de sonucu olan imâmeye benzetilmiş; tesbihin ve imâmenin değerli taşlardan yapıldığı gibi, peygamberlik tesbihinin imâmesi de Hz.Muhammed'in zât cevheri olmuştur:

Gürûh-ı enbiyâ tesbih-i dür gibi ser-âmeddür
O tesbîhe imâme gevher-i zât-ı Muhammed'dür

Nazîm, D,271

12.20. DÖRT HALİFE :

Na'tların son bölümünde Hz.Peygamber'e salat ve selam yanında âli ve ashabı anılmış, özellikle dört halife

¹ Fuzûlî, NM 1, 60^b.

² Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,8.

³ Kıvâmî, FSM,7.

⁴ Riyâzî, D,5.

⁵ Rûşenî, D, 100^a,

⁶ Adlî, D,19.

⁷ Ahmed Paşa ,D,11.

⁸ Zâtî, NM 1, 20^b.

ismen zikredilerek, Peygamber'e olan bağılılıkları, meziyetleri ve dîne olan hizmetleri dile getirilmiştir. Onların insanların en hayırlısı olduğu;¹ Hz.Peygamber'in imâr ettiği din sarayının dört sağlam direğinin bu dört seçkin halife oluşu;² her biri ayrı özelliklere sahip bu dostlarla, asr-ı saadetin dört mevsimi birden yaşayan mutedil bir zaman olması konu edilir:

Ey çâr-yâr-i kâmilüñ a^cyân-ı mülk-i dîn
Erbâb-ı şıdk u ma^cdelet ü re'fet ü hayâ

Devrûñ bu dört faşl ile bir mu^ctedil zamân
Şer^cüñ bu dört rûkn ile bir mu^cteber binâ

Fuzûlî, NM 1, 61^a

Bu dört seçkin insan Hz.Peygamber'in meziyetlerine birer nümüne olmuşlardır:

Şıdkuñ Bû Bekr şâhid şâhid-i ^cadlûñ ^cÖmer
Hilmüñe ^cOsmân şâhid şâhid-i ^cilmüñ ^cAlî

Nazîm, D,175

Dört halife bu örneklerde görüldüğü gibi topluca konu edilirken, tek tek de ele alınmıştır.

a. EBÜ BEKR RA (SİDDİK, YÂR-İ GÂR) :

Hız.Peygamber'e ilk imân edenlerden olan Hz.Ebû Bekr, hicrette Yüce Peygamber'e eşlik etmiş, o çetin yolculukta dahi itimat ve sadâkati sarsılmamış, bu faziletleri O'nu peygamberlikten sonra en yüce makam olan velâyet derecesine ulaştırmıştır. Bu yüzden Siddîk ve Yâr-i Gâr, yâni mağara dostu gibi lakaplarla anılırken, hicret sırasında mağarada Habîbullâh'a olan yakınlığı Kur'ân-ı Kerîm'de âyetle tesbit edilmiştir:³

¹ Şeref Hanım, D,12.

² Karamanlı Nizâmî, D,77.

³ Bkz. Âyetler Böl. 1.17. (Tevbe,9/40).

Yâr-i gâruñ olmağın Şiddik-i hâliş-i tikâd
Eyledi Hakk anı cümle evliyânun mihteri

Abdî, NM 1,57^a

Hız.Ebû Bekr, bir îman güneşi olan Hız.Peygamber'e
"Subh-ı sâdik" olmuş,¹ O'nu herkesten önce tasdik etmiş-
tir:

Cümleden evvel idüp dînüni tasdik ü kabül
Şıdk-ı pâki aña oldu sebeb-i istihsân

Haylî, NM 1,14^b

İslâmiyeti yayma mücâdelesinde Yüce Peygamber'e mad-
den ve mânen her an destek olmakla neticede ebedî saadete
erişmiştir:

Yâr-ı evvel Hazret-i Şiddik Ebû Bekr-i Velî
Varını bezl eyledi âhir bulup bâkî necât

Hâşimî, NM 1, 99^b

b. ÖMER RA (FÂRÛK) :

Adâletin timsâli Hız.Ömer, hayrı ve şerri birbirin-
den ayırdığı için Fârûk adıyla anılır.² Ayrıca O'nun Emî-
rû'l-Mü'minîn ismi ele alınırken "şâh-ı âdil, sultân-ı gu-
zât" gibi ifâdelerle adâleti yanında kahramanlığı, yiğit-
liği vurgulanır.³ O'nun devrine hâkim olan adâlet ve can
güvenliği ta Bizans kayserine kadar ulaşmıştır:

Ma'din-i 'adl ü kerâmet 'Ömer-i Fârûk'un
Devr-i 'adlinde cihân bulmuş idi emn ü amân

Yed-i tülâsını gör kim nice günlük yoldan
Dîde-i kayseri bir demde irişdüri benân

Haylî, NM 1,15^a

¹ Nev'î, NM 1, 89^b.

² Abdî, NM 1, 57^b.

³ Hâşimî, NM 1, 99^b.

H.z.Ömer'in adâlet ve kahramanlığıyla dinin muhafızlığına dile getirilirken, "ayn-ı Ömer" in gözünün din binasına nâzır oluşuyla birlikte, isminin ilk harfine de işâret edilir:

Nice irsün 'imâretine zarar
Nâzır olmuşdı aña 'ayn-ı 'Ömer
Nev'î, NM 1,89^b

c. OSMÂN RA (ZÎ'N-NÜREYN) :

H.z.Peygamber'e iki kere damat olma şerefine erişen H.z.Osmân, bu sebeple Zi'n-Nüreyyn adıyla anılmış, na'tlarda güzel ahlâkı övülürken özellikle hilm, hayâ ve edeb sâhibi olduğu vurgulanmış, Kur'ân-ı Kerîm'i tertibine ve nüshalarını çoğaltmasına temâs edilmiştir.¹

Menba'-ı 'ilm ü hayâ Hazret-i Zî'n-Nüreyyn'ün
Şöyle nakş olmuş idi levh-i dilinde Furkân

Mülk-i şer'-ünde virüp kâ'-ide-i şer'â nizâm
İtdi âdâb ile tertîb-i kelâm-ı Sübhân

Haylî, NM 1, 15^a

Nev'î, H.z.Peygamber'in imâr ettiği din binasına H.z. Osman'ın ismindeki mim harfinin bir pencere olduğunu ifâde ederken, o pencereden fazilet nûrunun girdiğini dile getirir.²

d. ALÎ RA (HAYDAR, MURTAZÂ) :

Na'tlarda: "Ben ilmin şehriyim, Alî de onun kapısıdır."³, "Sen bana bağılısın, ben de sana."⁴ veyâ yalnızca "Lâ

¹ Şeyhî, HŞ,20; Nâbî, NM 1,90^b; Hâşimî, NM 1,99^b.

² Nev'î, NM 1, 89^b.

³ Bkz. Hadisler Böl. 2,8.

⁴ Bkz. Hadisler Böl. 2,9.

fetâ" ibâresiyle kısaltılan "Ali gibi yiğit, ZÜ'l-Fekâr gibi kılıç yoktur." hadisleriyle ele alınan, Hz.Peygamber'in amcasının oğlu, aynı zamanda damadı, İslâmiyet'i ilk kabul eden çocuk olma şerefının sahibi ve dört güzîde halifenin sonuncusu Hz.Ali na'tlarda ilmi, velîliği ve kahramanlığıyla anılır:

Hayder ki 'ilm ü hikmetüne vâriş itdi Hak
Mahbûb-ı evliyâ idi mahşûş-ı "lâ fetâ"

Şeyhî, HŞ,20

Ayrıca din binasının irfan kapısı olduğu belirtilen¹ Hz.Ali'nin kılıcı ZÜ'l-Fekâr, atı Döldül de na'tlarda O'nunla birlikte anılırken, O'nun Şîr-i Yezdân (Allâh'ın Arslanı) ve Şâh-ı Merdân oluşu, Hayber Kal'ası'ndaki eşsiz kahramanlığı² ve henüz çocukken gösterdiği cesâret konu edilir:

Fâtiḥ-i Hayber olan Haydar-ı Kerrâr'un iṣe
Zehresin ḥaşmın iderdî kılıcı âb-ı revân

Ne kerâmet ne velâyet ne ṣecâ'atdür kim
Tıfl iken ejderi çâk itdi o şîr-i garrân

Haylî, NM 1, 15^a

Bazı na'tlarda dört halifeden sonra Hz.Ali ve Fâtımâ'nın oğulları, Yüce Peygamber'in sevgili torunları Hasan ve Hüseyin de ele alınmış ; Hz.Peygamber'in gözünün nûru, göz bebeği, iki inci, iki gonca gibi teşbihler yanında şehâdetleri konu edilmiştir.³

¹ Nev'î, NM 1, 89^b.

² Abdî, NM 1, 57^b; Hâşimî, NM 1, 99^b.

³ Şeyhî, HŞ,20; Hâşimî, NM 1, 99^b; Nâbî, NM 1, 90^b.

7377

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DİVAN ŞİİRİNDE NA'İT

2

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ÂMİL ÇELEBİOĞLU

HAZIRLAYAN
EMİNE YENİTERZİ

KONYA - 1989

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Yayın ve Arşivleme Merkezi

III. BÖLÜM
NA'T METİNLERİ

A. A N A D O L U S A H A S I D I Ő I N D A N N A ' T

M E T İ N L E R İ

I

YALAVAÇ 'ALEYHI'S-SELÂM ÖGDİSİN AYUR

- 1 Sevüg savçı idtı bağırsak idi
Budunda talusu kişide kedi
- 2 Yula erdi halkka karanĝku tüni
Yaruklukı yadı yaruttı sini
- 3 Okıçı ol erdi Bayattın sanĝa
Sen ötrü yolka kirdiĝ tonĝa
- 4 Atasın anasın yuluĝ kıldı ol
Tiler ümmet erdi ayu birdi yol
- 5 Künün yimedi kör tünün yatmadı
Sini koldı Rabda adın kolmadı
- 6 Sini koldı tün kün bu emgek bile
Anı ög sen emdi sevinçin tiler
- 7 Kamuĝ kadĝusu erdi ümmet için
Kutulmak tiler erdi rāhat için
- 8 Atada anada bağırsak bolup
Tiler erdi tutçı bayattın kolup
- 9 Bayat rahmeti erdi halkı öze
Kılınçı silig erdi kılkı tüze
- 10 Tüzün erdi alçak kılınçı silig
Uvutluĝ bağırsak akı kiĝ elig
- 11 Yaĝız yir yaşıl kökte erdi küsüş
Anĝar birdi Tenĝri aĝırlık öküş

I Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig, I Metin,
Haz:Reşit Rahmeti Arat,2.bsk. Ankara,1979,
T. C.
s.20-22.

Yükseköğretim Kurulu

- 12 Başı erdi öngdün kamuğ başçıkā
Kidin boldı tamğa kamuğ savçıkā
- 13 Köngül badım emdi anıñ yoliñga
Sevip sözi tuttum bütüp kavliñga
- 14 İlähî küdezgil meniñ könglümi
Sevüg savçı birle kopur kopgumi
- 15 Kıyāmette körkit tolun teg yüzin
Eliġ tuttaçı kıl ilāhî özin

(Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ül)

II

PEYGAMBER'İN MEDHİ HAKKINDA

- 1 Eşit emdi kaç söz Habîb fazlıdın
Ukuş hûş yititip sözimni aᅇga
- 2 Ol ol halk talusu kişi kutlığı
Törütmişte yok bil aᅇga tuş teᅇge
- 3 Resüller örüᅇg yüz bu ol yüzke köz
Ya olar kızıl eᅇg bu eᅇgke meᅇge
- 4 Aniᅇg ögdisindin tatır bu tilim
Aniᅇg medhı bolsa şeker şehd aᅇga
- 5 Bu gün tegsü mindin dürüd ol yarın
Eliᅇg tuttaçımka egirse muᅇga

(Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ül)

III

HIKMET

- 1 On sekiz miñg 'alemgâ server bolgan Muhammed
Otuz üç miñg ashâbga rehber bolgan Muhammed
- 2 Yalangaç u açlıkka kanâ atlıg Muhammed
'Âsî câni ümmetga şefâ atlıg Muhammed
- 3 Tünler yatıp uyumas tilâvetliĝ Muhammed
Garîb birle yetîmga mürüvvetliĝ Muhammed
- 4 Yoldın azgan gümrâhga hidâyetliĝ Muhammed
Mühim tüsse her kimgе kifâyetliĝ Muhammed
- 5 Ebû Cehl Bû Leheb'ga siyâsetliĝ Muhammed
Melâmetni sâbûnı selâmetliĝ Muhammed
- 6 Namâz rûze kılguçı ibâdetliĝ Muhammed
Tınmay tesbîh aytguçı riyâzetliĝ Muhammed
- 7 Mel'ûn la'în şeytanga siyâsetliĝ Muhammed
Şerî'atnı yolıga inâyetliĝ Muhammed
- 8 Tarîkatga reh-nümâ irâdetliĝ Muhammed
Hakîkatga muktedâ icâzetliĝ Muhammed
- 9 Du'âları müstecâb icâbetliĝ Muhammed
Yamanlıkka yahşılık kerâmetliĝ Muhammed
- 10 Tevfîk birgen zâlimga celâletliĝ Muhammed
Secde kılğan egilip itâ'atliĝ Muhammed
- 11 Biş vakt namâz bolganda imâmetliĝ Muhammed
Mi'râc aşıp barganda şehâdetliĝ Muhammed
- 12 'Arş u kürsî bâzârı inâyetliĝ Muhammed
Sikiz behişt igesi velâyetliĝ Muhammed
- 13 Miskîn AHMED kulıga kitâbetliĝ Muhammed
Yetîm fakîr garibga sahâvetliĝ Muhammed
(7+7= 14'lü hece vezni)

IV

H İ K M E T-İ H Â L İ Ş

1

Kıyâmet deştide ol kün şabâ bile barımız
 Kaçarsa kil beri dip âh ü vâ bile barımız
 Çünân elem-zede biz yüz nevâ bile barımız
 Bu sîne dâğını açıp yara bile barımız

Ne ğam ki yol haşarıdın reh-nümâ bile barımız
 Dıraht-ı tûbîni körmekke Muştafâ bile barımız
 Muhammed atlıĝ uşol pâdışâ bile barımız

2

Ezelde bize özi va'deler kıllıp irdi
 Haş-ı berât kolımızĝa ol küni berip irdi
 Ki bizge "lâ taknatü" dip haber berip irdi
 Şefâ'atım heme dil-hastelerge dip irdi

Ne ğam ki yol haşarıdın reh-nümâ bile barımız
 Dıraht-ı tûbîni körmekke Muştafâ bile barımız
 Muhammed atlıĝ uşol pâdışâ bile barımız

3

Kıyâmet bolsa Resûl'dın burun kötermes ser
 Ki ümmetimĝa berâber bola'lmas hiç diger
 Kelür şefâ'at için tamâm peygamber
 Şefâ'atımĝa budur barçâĝa barçâĝa berâber zer

Ne ğam ki yol haşarıdın reh-nümâ bile barımız
 Dıraht-ı tûbîni körmekke Muştafâ bile barımız
 Muhammed atlıĝ uşol pâdışâ bile barımız

Barur miz mahşerge ol kün Resül'ni körmek için
 Ayagığa yıkılıp közüni sürtmek için
 Figān nāle kılıp aldılarığa barmaq için
 Şikeste ümmeti biz 'arzımızni aytmaq için

Ne ğam ki yol haşarıdın reh-nümā bile barımız
 Dıraht-ı tūbīni körmekke Muştafā bile barımız
 Muhammed atlıĝ uşol pādışā bile barımız

Ferishteler kelip ol kün ilgimiz tuta almas
 Kaçar Resül'ni körüp hem yakın kile almas
 Resül bile turur miz bizge ura almas
 Resülning hürmetindin düzahka süre almas

Ne ğam ki yol haşarıdın reh-nümā bile barımız
 Dıraht-ı tūbīni körmekke Muştafā bile barımız
 Muhammed atlıĝ uşol pādışā bile barımız

İlāhī bizni Resül ümmetim dip ayĝaylar
 Ki kıçkırıp kaşıĝa kil beri dip ayĝaylar
 Bu 'āsī ümmeti-i gümrāhı yolĝa salgaylar
 Sırāt başıda turup ilgimizni alĝaylar

Ne ğam ki yol haşarıdın reh-nümā bile barımız
 Dıraht-ı tūbīni körmekke Muştafā bile barımız
 Muhammed atlıĝ uşol pādışā bile barımız

Ki ħamd birle senā aytıp ol cenāb başlar
 Hudā-ṭaleb kişini āhır Hudā başlar

 Ğarīb ümmeti biz ki bizni Muştafā başlar

Ne ğam ki yol haşarıdın reh-nümā bile barımız
 Dıraht-ı tūbīni körmekke Muştafā bile barımız
 Muhammed atlıĝ uşol pādışā bile barımız

Günehkār ehlîga koşma ehl-i rahmet kıl
 Ki düzeḡ ehlidin kılma ehl-i cennet kıl
 Du'â kılây ki Resûl hürmeti icâbet kıl
 Bu 'asî HÂLİŞ'ni sin özünġ şefâ'at kıl

Ne ġam ki yol ḡaṡarıdın reh-nümâ bile barımız
 Dıraḡt-ı tûbîni kormekke Muştafâ bile barımız
 Muhammed atlıġ uşol pâdişâ bile barımız¹

¹ Hâlis'in bu hikmetinde belli bir vezin kalıbı yoktur. Umûmiyetle aruzun (Mefâ'ılün Fe'ılâtün Mefâ'ılün Fe'ılün) kalıbına uygun olmakla birlikte, pek çok mısrada vezin farklılıklar göstermektedir. Ayrıca mısraların hece sayıları özellikle vasıta bölümlerinde artmaktadır.

V

RESÛL 'ALEYHI'S-SELÂM NA'TI

- 1 Muhammed kim yalavaç irdi Hâk'dın
Anğa fermānladı aç tiyü Hâk din
- 2 Ya atıǵı anuñg toprakdın irdi
Velī ni sözlese çın Hâk'dan irdi
- 3 Anıñg yüzi köngülleriniñ çıraǵı
Sözi din revnakı ummat yaradı
- 4 Vefā meydānınıñ çāvük-süvāri
Nübüvvet kārvanınıñ salāri
- 5 İmāret kıldı bu İslām bāǵın
Küfür küfresiniñ ol bozdı bāǵın
- 6 Şefā'at büstānınıñ nesīmi
Hâkikat bahrininñ dürr-i yetīmi
- 7 Ol ādem toprakınıñ kīmyāsı
Kamuǵ 'ālem köziniñ tütüyāsı
- 8 Şerī'at birle bu ajunı tüzdi
Haşālarınñ kökin hâk sözlep üzdi
- 9 Anıñg şer'ı öñgin dīnlerni üzdi
Şerī'atlarnı mensüh kıldı bozdı
- 10 Cuvān-merd ü rahm kılǵuçı irdi
Tili dil kuflınıñ açǵuçı irdi
- 11 İdi nuşrat kılıçın birmiş irdi
Boyun sunmaglı tēdin baş kiterdi
- 12 Hacı kıldı kāfirni mu'cizāti
Köngüllerni yaruttı edǵı atı

V M.Necmettin Hacıeminoǵlu, Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Husûsiyetleri, İst. 1968, s.188-190.

- 13 İyāz hāş idi hāş dīn ödürgen
Bu Mahmūd'luk tonın kidgen kidürgen
- 14 Çiçek tig dōstlar yüzinge ol şād
Serv yanğlıg bu 'ālem içre āzād
- 15 Felekke servi bu kök ton kidürmiş
'imāme yilge 'anber yıdğı birmiş
- 16 Kılıp kullukını öz ihtiyārı
Bu biş nevbetni urdı tōrt yāri
- 17 Anuŋ na'leyni boldı 'arş öze tāc
Emīn-i vahyi bilgen sırr-ı mi'rāc
- 18 Kudugdın tarttı ol köpni felekke
Bu toprak tenni tīŋ kıldı melekke
- 19 Halīl anıŋ çerigi haylıdın çın
Mesih bārgāhınıŋ çāvūşlarındın
- 20 Bolup emekde rāhatta ivi gār
Yılanlar yār örümçük perde tutar
- 21 Birip öz tişini taş ilginge ol
Kodup irnin taş özre açtı bu yol
- 22 İrin tiş taşқа andın ötrü birdi
Kim ol la'l ü güher orni taş irdi
- 23 Kaçan taş birle sindı irse gevher
İrin tiş birle tartıp kıldı köp ser
- 24 Uyur irken közi Hāk birle cānı
Taşı birle içi toluğ ma'ānī
- 25 Öküş 'āşini otdın yulğuçı ol
Kıyāmet kün şefā'at kılğuçı ol
- 26 Özüm köp kıldı Hāk tapğında takşır
Ni tedbīr yā Resūla'llāh ni tedbīr

- 27 Arıǵ ravzańǵdın özüm kolǵanı bu
Kim uşbu kulnı kol sormazdın aşnu
- 28 İlig kötrüp bu kulnıń haqqıńa bir
Du'ā kılsańǵ kamuǵ kadǵusı tarır
- 29 İlähı KUTB işin aç barça yandın
Tiyü kol kitsü ğaflet cān u tendin
- 30 Bu könglin genç asāyışka kılı bir
Kamuǵ hāl özre baḡsāyış kılı bir
- 31 Eger kul yazukı hod bolsa taǵça
Anıń rahmet teńgizi yüz miń ança
- 32 Tileyür ol bahāne kim bahā yok
Ańga miń yılkı tā'at zerreçe yok
- (Mefā'ılün Mefā'ılün Fa'ülün)

VI

- 1 Cümle rusül serveridür Mustafâ
Kân-ı kerem ma'den-i sıdk u safâ
- 2 Kurb makâmında Habîb-i İlâh
Âdem ü âleme anı kıldı şâh
- 3 Vasl bisâtını kılıp tek ye-gâh
Boldı biz ümmetler uçün öZR-hâh
- 4 Bizge eger bolmasa andak Şefî'
Bozgay irdi bizni hısâl-ı şenî'
- 5 Bar idi köp tâyife bizdin burun
Ömrleri dünyâda bolgan uzun
- 6 Barçasına kulluk için emr-i şer'
Keşf bolup vahy bile asl u fer'
- 7 Biri eger kılssa idi bir günâh
Barçasına kahr iter irdi İlâh
- 8 Biz kim ayakdın baş irür biz harâb
Bizdin ayamas keremin hiç bâb
- 9 Bolma hamıyyetga himâyetni kör
Kalma anâ içre inâyetni kör
- 10 Ol kim irür Nûh bile hem-kadem
Cümle-i tûfândın anğa hõd ni gam
- 11 Niçeki yok bizde ibâdet atı
Şükr ki bardur biz anıñ ümmeti

(Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün)

VI Kemal Eraslan, "Çağatay Şiiri-Haydar Tilbe"
Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan
Şiiri), S.415-416/ Temmuz-Ağustos-Eylül 1986,
s.582-583.

VII

- 1 Kün çıkıp yıldız kamuk mensüh bolğan tik revān
Çıktı irse milletiñg mensüh boldı özge dīn
- 2 Sin melek-sin yā beşer hayrān bu yirde 'akl-ı kül
Zerreğa bolmas belī hürşid-i künhindin yakīn
- 3 Ādem oğli-sin velī Haq gerçi Ādem tıynetin
Kıldı rahmet şu katıp kudret yedi birle 'acīn
- 4 Nūr bahrındın arık zātıñg irür dürr-i yetīm
Min nitip aytay anıñg tik gevher aşlın mā u tīn
- 5 Bolsa hem 'arız irür zātıñgga bu cism-i beşer
Boldı ni boldı niçe kün dür şadef içre kemīn
- 6 Ol Ādem'ğa vedī'at kıldı nūrūñgı Uğan
Uşbu sırnı bilmegenler boldı merdūd u la'īn
- 7 Çün bu sırğa āşınā boldı kamuk kerrübiler
"İscüdū" emrin işitip yirge koydılar cebīn
- 8 "Küntü kenzen" mahzeniniñg hāzini zātıñg irür
Ārī ārī ol emānetka kirek sin tik emīn
- 9 "Lī ma'a'llāh" hücresiğa sindin özge sigmadı
Mahrem irmes sır sarāyında sañga Rūhu'l-Emīn
- 10 Enbiyā vü mürselīn halka tüzüp oltursalar
Barça bir engüsterī vü sin alar üzre nigīn
- 11 Ni beşer taptı bu cāh u menziletni ni melek
Öz kulığa hācedin 'izzet hemīn bolğay hemīn
- 12 İy Muhammed atıñg u Mahmūd zātıñgga makām
Kullarıñge kemterīn nüzli irür huld-ı berīn

- 13 Yili baġlık bendedür şîrîn sözüngge ney-şeker
Halka der-güşı durur elfāzıngā dürr-i semîn
- 14 İy Cevād ilging kefindin kân u deryāğa yesār
Baskan iziing topraġındın ‘arş u kürsîğa yemîn
- 15 Barmaġıng kılse işāret kökte bolur ikki ay
Bir avuç topraknı şalsanġ yumar ol a‘dā közin
- 16 Dostlariing allıda yir tik best Hayber Kal‘ası
Düşmeniing def‘ine örmekçi ivi hısn-ı haşîn
- 17 Yeki dînini siniing haġkında peydā kıldı Haġ
Höd ni bolġay hıdmetiingde Türk ü Hindü Rûm u Çîn
- 18 Barça ‘âlem ‘âşîsin kolsanġ baġışlar Haġ saġga
Çün tufeyliingdür bu halk-ı evvelîn ü âhirîn
- 19 Rahm kıl mihnet küninde LUTFÎ ‘âşî cāniġa
Yâ Şefî‘a'l-Müznibîn ü Rahmeten Li'l-‘Alemin
(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

VIII

- 1 İy Muṭahhar zāt-ı pākīng maḫṣad-ı kevn ü mekân
Hāk-ı na'leyning tufeyli yir ü kök vü ins ü cān
 - 2 İkki 'ālem farkına yaydı kanat-ı himmetin
Ahsena'llāhu'l-'alā iy tāyir-ı 'arş-āşiyān
 - 3 Kömedi hiç kim binā-yı tokuz eyvān bolğalı
Şer' tahtında sining tik bir şeh-ı şāhib-kırān
 - 4 Ger sebeb sin bolmas irding bolmas irdi şeksizin
'Arş u ferş ü 'ālem ü ādemdin āşār u nişān
 - 5 Fehm kılmaklıqğa sırr-ı nükte-ı tevhd kanı
Kilmedi ketm-ı 'ademdin bir sining tik nükte-dān
 - 6 Ya Resūla'llāh sin ol maḫbūb-sin kim boldungız
"Lī ma'a'llāh" hücreinde mahrem-ı rāz-ı nihān
 - 7 Min ni haddim birle aytay şerḫ-ı evşāfiṅni kim
Öz kelāmi içre Hāk zıkr itti bī-kām u zebān
 - 8 Hem meger luṭf-ı 'amīmüñg koldap iltkey rahm itip
'Asī ümmetlerni düzahdın süy-ı şadr-ı cinān
 - 9 Asru envā'-ı dalālet içre kalıptur GEDĀ
El-amān zulmettin iy şem'-ı hidāyet el-amān
- (Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

IX

- 1 İy kılıp rüşen ulus tapmakka envâr-ı hüdâ
Müşhaf-ı ruhsâr üze "Ve's-Şems" birle "Ve'd-Đuhâ"
- 2 Leyletü'l-mi'râc şerhi sünbülüng tâbıda dürc
Ol şebistân şem'i kaddiñg anda 'arızdın ziyâ
- 3 Közleriñge tâ ki çıktı sürme "mâ zâga'l-başar"
Bu mu'ayyendür ki mundın zâhir oldı "mâ tağâ"
- 4 Her taraf gisüleriñgdur şer' için Hable'l-Metîn
Cehl ü zulmet çahıdın çikseñg irür ilni revâ
- 5 Ger sañga yok sâye tañg irmes nidin kim çün kuyaş
Zâhir oldı sâye kitmân gencde ister hafâ
- 6 Bolmadiñg mektebga mâyil lîk âzâd eylediñg
'Akl u his tıflın cehâlet mektebidin dâyimâ
- 7 Kılısañg âheng-i şefâ'at ol makâm içre ni tañg
Ger HÜSEYNÎ dağı 'uşşâkiñg ara tapğay nevâ
(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

IX İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Edebiyatı Örnekleri V, Dîvân-ı Sultan Hüseyin Mirzâ Baykara "Hüseyinî", İst. 1946, "Fâtih Nüshasından Alınanlar" BÖL.3. gazel.

NA'AT-I RESŪL'DA SALLA'LLĀHU 'ALEYHI VE
ĀLĪHI VE SELLEM

- 1 Ey nübüvvet haylığa hâtem benî Âdem ara
Ger alar hâtem sin ol at kim irür hâtem ara
- 2 Yüz işikiñg tofragıga sürte algaymın mu dip
Çerh kaşrıdın kuyaş her tün tüşer 'âlem ara
- 3 Encüm içre 'arızıñg mi'râc şâmı eyle kim
Tüşse dürr-i şeb-çerâğı her taraf şebnem ara
- 4 Ni üçün kiymiş kara her yan şalıp ceybiğa çâk
Fırkatiñgdin Ka'be ger kalmay durur mâtem ara
- 5 Şâf köñglide yüzüñg mihrini güyâ asramış
Töş çağı her kün kuyaş 'aksi imes zemzem ara
- 6 Meş'ali bolmış melek ilkide ravzañg başıga
Ay çerâğı kiceler bu nıl-gün târem ara
- 7 Küm imes Baḥâ'da kim mihr-i cemâliñg hecridin
Zerre zerre cismi bir birdin töküldi gam ara
- 8 Yol imes Yesrib'de yırtıptur yüzün tırnağ ile
Maḳdemiñg tâ yitmedi ol vâdî-i hurrem ara
- 9 İtleriñg maḥşüş u maḥzündür NEVĀYĪ kâşkî
Kirse bu maḥrûm hem ol zümre-i maḥrem ara

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XI

- 1 Muhammed "kâf u nûn"ğa kurratu'l-‘ayn
Tufeylî kevn olup yok yok ki kevineyn
- 2 Nübüvvet kişveriniñ taht-gîri
Risâlet tahtınıñ sâhib-serîri
- 3 Serîriğa tokuz eflāk olup ferş
Tokuz eflākını koygıl digil ‘Arş
- 4 Salıp hem ‘Arş u hem Kürsî'ge sâye
Bolup Kürsî anıñ tahtıga pâyeye
- 5 Dime sâye digil kim zıll-ı re'fet
Ni zıll u kaysı re'fet nûr-ı rahmet
- 6 Çü ol Hâk zıllı bolmak pâyeye taptı
Kaçan sâye özige sâye taptı
- 7 Yüzi giysünü çün pîrâyeye eylep
Ol akşam kün yüzige sâye eylep
- 8 Ayagın öpkeli ger tüşti giysü
Bolur dâyim çerâğ altı karangu
- 9 Mu‘anber zülfi dik kim sâye bolgay
Ki ol hürşîdğa hem-sâye bolgay
- 10 Gül üzre sünbülî aşmak ‘acebdur
Kuyaşka sâye çıрмаşmak ‘acebdur
- 11 Çü eylep halkalar ol zülf peydâ
Bolup mihr üzre kevkebler hüveydâ
- 12 Veyâ ol Muşhaf üzre kıl-ı takdîr
Kılıp ‘arş ornığa encümnî tahrîr

- 13 İmes mihr üzre kevkeb kıl te'emmül
Yüzi gül-zārı açmış her taraf gül
- 14 Bolup ruhsārığa her sarı güller
Culīlig barça gerden-beste kullar
- 15 Dimen gül bendesidur boynı bağığ
Gedāyīdur tonı her yan yamağığ
- 16 Kuçak birle tiken besdur kemāhī
Gedālık tavrıda anıng güvāhī
- 17 Kadi ham boldı güyā bu mihendin
Tonı yırtuğları hem bu tikendin
- 18 Tiken bolmakta a'dāsığa hün-riz
Kılıp Baḥhā'da nevkin hāme dik tiz
- 19 Ger ilgi hāme sarı kılmayın meyl
Koyup haḥḥığa başın yüz tümen hayl
- 20 Niçe çāk-ı girībān kıldı hāme
Töküp eşkini efgān kıldı hāme
- 21 Açıp ağızın kılay dip dest-būsı
Müyesser bolmayın bu arzūsı
- 22 Çü bu devletka bolmay kām-rān ol
Kara ağırıkka boldı nā-tüvān ol
- 23 Dime nālī ki sıhhat tapmayın hīç
Tüşüptur rişte-ı cānığa yüz piç
- 24 İmes tırnağı üzre hāme ger şakk
Bolup barmağı nevkidin kamer şakk
- 25 İlig tiyğın ki tartıp fī'l-işāre
Kamer kalkanın eylep ikki pāre
- 26 Bölüp kuş-ı meh-ı tābānnı ikki
Kişi andak ki bölgey nānnı ikki

- 27 Kılıp çün rûze könglin nānga māyil
İki bölgeç tapıp kām ikki sāyil
- 28 Yimek kāmını könglidin yok eylep
Melek dik zıkr ile könglin tok eylep
- 29 Kevākib ayığa dīvāne anıng
Melāyik şem'ığa pervāne anıng
- 30 Muᅇga dīvānelik salıp tek u t̄az
Aᅇga pervānelik her sarı pervāz
- 31 Çü şer'ı şāri'ı haᅇtın kılıp fāş
Ayak andın çıkargan tapmayın baş
- 32 Bu haᅇdın taş aᅇga kim pūye itmek
Yügürmek birle yok menzilğa yitmek
- 33 Koyar 'aşşar öyi çün igri ğamın
Yol itmes kaᅇ' tiz eylep hırāmın
- 34 Yolıda igriler 'aşşar öyi dik
Yarap öltürgeli pervār uyı dik
- 35 Bu şāri' birle tapkan yol yarakı
Yitip menzilğa andak kim burākı

(Mefā'ılün Mefā'ılün Fa'ülün)

XII

NA‘T-I NEBİ ‘ALEYHI‘S-SELĀM

- 1 Hāḡ Ta‘ālā‘nınḡ Ḥabīb‘i kim turur
Aḡmed ü Maḡmūd u Maḡbūb ol turur
 - 2 Barçadın burun kilip şonḡra kalıp
Evvel ü Āḡir Muḡammed ol turur
 - 3 Bir ü bariḡ ibtidāsın kim sınar
Āḡirinde intihāsın kim bilür
 - 4 Vaşfin anıḡ Hāḡ kılur Ḳur‘ān bile
Türlü türlü mu‘cizātın ol kılur
 - 5 Enbiyālar evvelinde ‘şāḡ idi
Āḡirinde daḡı sultān ol turur
 - 6 Sini sıvdüm saḡa kiltürdüm ĩmān
Küfr ü zulmet tüḡların ol köydürür
 - 7 Ay Muḡammed bizni kör miḡ yıl yırak
Yügrüben yolunḡda uş başım barur
 - 8 Min siniḡ-min saḡa ok kıldım ümīd
Sindin özge mini kim otdın alur
 - 9 Bu ŞEYBĀNĪ‘ninḡ siveri şer‘idür
Anıḡ uçün közidin yaş akturur
- (Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün)

XIII

- 1 Yâ Nebiyya'llâh nâzil bolğalı Kur'an saňa
Cânı birle ins ü cin kiltürdiler İmân saňa
 - 2 Tâ nübüvvet maşrıqıdın eyledi mihring tulu'
Vâlih olup şevk ile boldılar il hayrân saňa
 - 3 Luḫflar eylep nihânî sırrın ay sır mahremi
"Lî ma'allâh" halvetide didi Haḫ pinhân saňa
 - 4 Ümmetiñğa lâ-mekân esrârıdın birdiñ haber
Luḫf idüp körsetgeli sır 'âlemin Subhân saňa
 - 5 Mü'min ü müslim imesdür kim sining diniñ için
Başıdın kiçip özini kılmasa kurbân saňa
 - 6 Nâ-ümîd anda imestür yâ Şefî'a'l-Müznibîn
Digeli Kur'an ara "lâ taknatü" Mennân saňa
 - 7 Kul UBEYDİ'ğa şefâ'at kıl teraḫḫum nürıdın
İzn birgende şefâ'at eyle dip Rahmân saňa
- (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XIII Neşe Alparslan, Ubeydullah Han (Ubeydî) ve Dîvâ-
nının Edisyan Kritiği, İ.Ü. Edb.Fak. T.D.E.B.
B.T. İst. 1967-1968, Türkiyât Enstitüsü Ktp.
Nu: 812, Gazel Nu: 12.

XIV

HAZRET-İ RESÛL'NING NA'TI
 SALLA'LLĀHU 'ALEYHI VE SELLEM

- 1 Yā Ḥabīb-i 'Arabiyy-i Kureşī
 Gam u derding maŋga şādī vü hōşī
- 2 Çarhning gerdişi meyling birle
 Barı halk oldı tufeyling birle
- 3 Enbiyā haylığa serversin sin
 Cümle-i halkka rehbersin sin
- 4 Min besi kāhil ü yol asru yıraç
 'Ömr köp kıska vü yol uzun uzak
- 5 Min-i güm-rāhka körset bir yol
 Mini maksudka yitkürgey ol
- 6 Koyma BĀBUR'ni bu hırmān birle
 Çāre kıl derdiğa dermān birle

(Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün)

XV

- 1 Ey yitişmey kemālingā idrāk
Pest olup kadrīng alıda eflāk
 - 2 "Kābe kavsey" din nümüne kaşīng
Kaddīngā ceybet hil'at-i "Levlāk"
 - 3 Sindin ādem 'azīz irür yok ise
Zāhir irür makām-ı zerre-i hāk
 - 4 Yağmasa ger şefā'atīng yağını
Berk-i 'ısyāndın örtenür hāşāk
 - 5 Şükr li'llāh ki 'ākıbet 'ışkıng
Gayr nakşın köngüldin itti helāk
 - 6 Saḡadur nefis-i dīvdin penehim
KĀMRĀN 'aciz ü olar bī-bāk
- (Fe'ılātün Mefā'ilün Fe'ilün)

B. T Ü R K Ş İ İ R İ N D E N N A ' T M E T İ N L E R İ

I

- 1 Ol 'âlem fahrı Muhammed nebîler serveridür
Vir şalavât 'ışk-ıla ol günâhlar eridür
- 2 Haqq anı öğdi yaratdı sevdi Habîbüm didi
Yir yüzinde cümle çiçek Muştafâ'nuñ teridür
- 3 Cebrâ'îl da'vet kılınca mi'râca Muhammed'i
Mi'râcında diledügi ümmetinüñ varıdur
- 4 Sen aña ümmet olı-gör ol seni mahrûm komaz
Her kim anuñ ümmetidür sekiz cennet yiridür
- 5 Her kim anuñ sünnetiyle farzını kâ'im dutar
Ne diyem ki 'akıbet sorı hisâbdan beridür
- 6 Şuçlu suçsuz u günâhkâr şefâ'at andan umar
Ol cehennemde yananlar münkirün inkârıdur
- 7 YÛNUS EMREM işbu sözi cân içinden söyledi
Söyleyen bî-çâre Yûnus Tapduk Emrem sırrıdur
(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)¹

I Yûnus Emre Dîvânı, Haz.: Faruk K. Timurtaş, İst., 1972, s.77-78.

Metnin aslı transkripsiyonlu değildir, ancak devrin fonetik özelliklerini göstermek için transkribe etmeyi uygun bulduk.

1 Şiir bazı zorlamalarla bu kalıba uymakla birlikte, 1^b ve 4^b mısralarında vezin bozuktur.

II

FĪ-NA'ṬI'N-NEBĪ 'ALEYHİ'S-SELĀM

- 1 Ol Resūl kim Ḥaḳ Ḥabīb'ümdür didi
Ol Ḥabīb iken bu 'ālem yoğ-ıdı
- 2 Düzdü anuñ dōstlığı çün 'ālemi
Hem aña kıldı ra'ıyyet ādemi.
- 3 Eyledi 'arşı aña seyrān içün
Döşedi ferşi aña meydān içün
- 4 Enbiyā ḳamusı anuñ leşkeri
Evliyā cümle aña oldu çeri
- 5 Yir yüzini dutdı anuñ heybeti
Günde biş kez urılludur nevbeti
- 6 Ol gice kim ol Resūl bindi Burāḳ
'Arş anuñ na'leynine oldu ṭurak
- 7 "Ḳābe ḳavseyn" oldu menzil-gāh aña
Gör ne devlet virdi ol Allāh aña
- ثم رنى فتركى فكان قاب قوسين او ارنا
- 8 Kendü rāzın Ḥaḳḳ aña rüzī_eyledi
Levḥ naḳşı oldu anuñ ebcedi
- فاوحى الى عبده ما اوحى
- 9 Ḳalmadı hīç nesne kim ol bilmedi
Aña beñzer kimse mülke gelmedi
- 10 Enbiyānuñ aşlı vü ḥatmidür ol
Evliyā hem cümle andan aldı yol

ولكن رسول الله وخاتم النبیین

- 11 Pīşvā-yı cümle cāndur ol Ḥabīb
Ḳamu derde Ḥakḵ anı kıldı ṭabīb
- 12 Kim ‘ilāc ol eyledi cān rencine
Ol irürdi cānı rahmet gencine
- 13 Dīn anuñ kavli-y-ile ḵāyim durur
Şer‘i anuñ bākī vü dāyim durur
- 14 Mu‘cizātın şerḥ idersem bī-şumār
Taş nuṭka geldi ağaç virdi bār
- 15 Ay oldı bir işāretden dü-nīm
Şarka ğarba seyr kıldı her dü-nīm

اقتربت الساعة وانشق القمر

- 16 Yine geldi biriküp oldı bir ay
Gördiler bu mu‘cizi yohsul u bay
- 17 Söglünüp bişmiş ḵuzı söz virdi hem
Eytdi benden yime zehr-ālüdem

لاتاكل مني فاني مسومة

- 18 Ger vuhūş u ger ṭuyūr ger ins ü cān
Didiler kim sen Resül'sın bī-gümān
- 19 Ol doğıcaḵ bütler oldı ser-nigün
Cümle bütler serveri oldı zebün
- 20 ‘Ālem içre Ḥakḵ anı ağırıladı
Hem Ḥak'ı tevḥid ile ol birledi
- 21 Seḷdi dīnden küfr ü şirk ü şekleri
Virdi destür kırmaga müşrikleri

فاقتلوا المشركين كافة

- 22 Ḥakḵ aña "İnnā fetehnā" āyetin
Viribidi virdi fethin ğāyetin

قوله تعالى انا فتحناك فتحا مبينا

23 Virdi nuşret birle feth Allāh aña
Yazludur "naşrun mina'llāh" gör saña

24 Gör ne hil'at viribidi ol Kerīm
Geldi Hazret'den aña "hulkın 'azīm"

انك لعلی خلق عظیم

25 "ṭā-Hā" birle ögdi anuñ özini
Ya'nī ayun bedri diyüp yüzini

26 "Ve'd-Duhā" "Ve'l-Leyl" danuğ ol yüze
Şacı dün ü yüzü beñzer gündüze

27 Çün dün ü gündüz tamāmet oldurur
Bes bu'ālemde kerāmet oldurur

28 Bu benī Ādem mikerrem olduğı
Anı bilmekdür kerāmet bulduğı

ولقر کر منابنی ادم

29 Yarın anda bu günāhlu kullara
Ol şefā'at eyleyiser bunlara

شفاعتی لاهل الکبایر من امتی

30 Ol yārānlar kim anuñla var-ıdı
Yol içinde yoldaş u hem yār-ıdı

31 Hāk'dan artuğ nesneye taşmadılar
Dutdılar toğru yolu şapmadılar

.....1

44 Uşbu işler kim bular işlediler
Ol Resül hoşnudlığın istediler

¹ 32-43. beyitler arasında küçük başlıklarla dört halifenin medhiyyesi verilmiş, 44.beyitten itibaren na'ta devam edilmiştir.

- 45 Her işi kim ol Resûl kıldı kabûl
Tañrı andan rāzîdur hiç şek degül
- 46 Siz dañı isteñ Resûl hõşnudlığın
Kim bulasız Tañrı'nuñ hõş dutdığın
- 47 Rañmetiyle hõş duta Allāh sizi
Dõstına bağıslaya kamumızı.
- 48 Her kim anuñ dõstını dõst bilmedi
Hışm içinde kaldı rañmet bulmadı
- 49 Dõstını sevmek anı sevmek olur
Anı bulan dõst rızasıyla bulur
- 50 Muştafā dõstlığı-çün oldı cihān
Ne ki varsa āşikāre vü nihān
- 51 Nitekim Peyğamber'e kıldı hiṭāb
‘Ākıla ma‘nī yiter uşbu cevāb
ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله
- 52 ‘Āşıka bes farz u vācib ol durur
Muştafā şer‘i ki toğru yol durur
- 53 Duta ol toğru yolu toğru gide
Ne ki yad endişe varsa terk ide
- 54 İy Hudāyā toğru yoldan ırmağıl
Ol şefā‘atden bizi ayırmağıl
- (Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün)

III

MEDH-İ RESÛL 'ALEYHİ'S-SELÂM

- 1 Senüñ 'ıŝkuñ kamu derde devâdur yâ Resûla'llâh
Senüñ katuñda hâcetler revâdur yâ Resûla'llâh
- 2 Senüñ nûruñ gören gözler ne ay gözler ne yılduzlar
Nûruñdan gice gündüzler ziyâdur yâ Resûla'llâh
- 3 Derüñden açılır güller sözüñden şehd ü ŝekkerler
Senüñle hasta gönüller şifâdur yâ Resûla'llâh
- 4 Habîb'sin pâdiŝâhlara tabîbsin dertlü âhlara
şefâ'atüñ günâhkâra 'afâdur yâ Resûla'llâh
- 5 Ay u güneş yidi yılduz seni öger kamu düpdüz
Senüñ sözüñden ayruk söz haţâdur yâ Resûla'llâh
- 6 Hased kılar saña İblîs zihî aĥmak olur telbîs
Seni sevdügi-çün İdrîs 'alâdur yâ Resûla'llâh
- 7 Ururlar nevbetüñ dâyim bu beş vakt sünnetüñ kâyim
Gelürse hönüña her kim ŝalâdur yâ Resûla'llâh
- 8 Muğaylanlar harîr geydi beriyyeler 'abîr taldı
Senüñ cefâlaruñ derdi vefâdur yâ Resûla'llâh
- 9 ŝatıldı Yûsuf-ı Ken'an iñen az nesneye pinhân
Seni görmeklige biñ cân bahâdur yâ Resûla'llâh
- 10 Dâvud egninde hil'atüñ Halîl hönında ni'metüñ
Müsâ elinde 'ibretüñ 'aşâdur yâ Resûla'llâh

III Sadettin Buluç,"Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesi",İ.Ü.,
Edb.Fak.,T.D.E.D.,İst.,1956,C.7,S.1-2,s.11-12.

4^b 'afâdur:Metinde 'anâdur biçimindedir.Mânâ itibariyle
bu şekilde okuduk.

- 11 Mübārek türbesi yirde ʔolu nūr ile perverde
Velī rūhuñ feleklerde ʕayāndur yā Resūla'llāh
- 12 Makāmuñ Ka'be-i Zemzem hemīşe kāyim ü muḥkem
Hızır ümmetüñe her dem sakādur yā Resūla'llāh
- 13 ŞEYĀD U HAMZA ol şāhdan diler kim kurtıla āhdan
Seni medh itmek Allāh'dan ʕatādur yā Resūla'llāh

(Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün)

IV

Fİ NA' TI' R-RESŪL 'ALEYHI'S-SELĀM

- 1 Muhammed kim ol sırr-ı "levlāk"dür
Kadem basduğı fark-ı eflākdür
- 2 Beşîrün Nezîrün Mekînün Emin
Şefî'ü'l-verā "Rahmete'l-'ālemîn"
- 3 Yüzi gökçek ü tatlu dili faşih
Yüsuf'dan dahı görk içinde melih
- 4 Güneş alnına vü kaşına hilāl
Kul oldu ağız yarına zülāl
- 5 Anuñ mu'cizâtlarınınuñ haddi yoh
Ne hâcet kim eyleyeven sözi çoh
- 6 İşâret idicek tolu aya ol
Ki ben her ne kim dir-isem anda ol
- 7 İşitdi bilür kamu yohsul u bay
İki pâre bir demde olduğın ay
- 8 Çalap Tañrı aña Habîbüm didi
Adın kendü adıyla koşa kodı
- 9 Güneş toğduğı yirden aña degin
Ki girür batar uşta tutdı yolın
- 10 Anuñ hükmi vü şer'î vü buyruğı
Ne var-ısa oldur nedür ayrığı
- 11 Müşerrefdür adı-y-ıla şark u garb
Müsellemdür emri-y-ile sulh u harb
- 12 Kamu pâdişâhlar işiginde kul
Hitâb aña Hak'dan olub-ıdı "kul"

- 13 Ki söyle vü 'ālemde bildür beni
Viribidüm anuñ-uçun uş seni
- 14 Kamu halkı togru yola üdegil
Benem togru vü Tañrı birdür digil
- 15 Kim inanuban uyar-ısa saña
Benüm rahmetüm ola andan yaña
- 16 İnanmayuban kimse çevürse yüz
Kılıç tartup anuñ derisini yüz
- 17 Ne kim oldı buyruh bitürdi tamām
Kamusın yirine getürdi tamām
- 18 Bir ol kaldı-y-ıdı ki Haq Hazreti'n
Göze gün göre isteye devletin
- 19 Ki Müsâ Kelîmu'llâh öküş zamân
Dürışdi vü işitdi kim "len terân"
- 20 Zihî gör ne hoş düşdügin ittifâk
Ki bir gice Haq'dan irişdi Burâk
- 21 Anuñçun ki bine vü göge ağa
Anuñ vaşfı hod 'akla nite sıga
- 22 Şoluh dem revân bindi sürdi hemîn
Rikâbindadı Cebre'îl-i Emîn
- 23 Yanından hiç ayrılmadı Cebre'îl
Ki müştâk idi görmege bunca yıl
- 24 Giderdi yüzün tutuban Allâh'a
Çü irişdi kim "sidretü'l-müntehâ"
- 25 Görindi irişicek aña degin
Gör imdi kim ol nice dirdi ögin
- 26 Didi kim eyâ Hâtemü'l-Enbiyâ
Kamu şeh-süvârlar tapuñda yaya
- 27 Tevakkuf ben uş bunda kalurvanın
Yakın varur-ısam yakılurvanın

- 28 İleri geçemezvenin bir karış
Beni ko vü Hāk nūrına var karış
- 29 Ne kim dileyessin olasıdur kabūl
Girü dönicek beni kullıhda bul
- 30 Gönüldi ol arada kodı anı
Neler gördüğün dimege dil kanı
- 31 Delim dürlü perdeleri geçdi ol
Niçe bağlu kapuları açdı ol
- 32 Bölük bölük ü saf saf u cavk u cavk
Ferišteher andan bulurlardı zevk
- 33 Kılurlardı dürlü du^cālar aña
Kalurlardı yüzünü görüben taña
- 34 Anı okurlardı çepçevre dīn
Ne bahtulı ol kim okıya adın
- 35 Son uci başdı ^carş üstine
Ne ^cizzet ki kıldı Çalap dostına
- 36 Ayağı tozunı sürme idindi ^carş
Yüzün na^clini altına itdi fers
- 37 Yakıncak nice bulduğını Hāk'ı
Gerek bilesin "kābe kavseyñ" okı
- 38 Niçe sır geleçisi söylendi yol
Arada anı Hāk bilürdi dahı ol
- 39 Kişi fikri aña nite irişür
Ne var ^cakl eger kavranur dürişür
- 40 Zihī Tañrı'nun sevgülü dösti
Dahı kişi aña nite ostı
- 41 Ki "levlāk" anun şānına indidi
"Le-^camrük" başı üzre tāt indidi

- 42 Ger olmaya-y-ıdı bu gök yir
Yaradılmayadı Çalap böyle dir
- 43 Halife kodı kendüden sonra dört
Ki her birisi sürdi 'âlemde yurt
- 44 Ebü Bekr-i Şiddîk andan 'Ömer
Buları sevüp kişi rahmet umar
- 45 Üçüncisi 'Osmân ki 'ilm ü hayâ
Âna 'âdet olmuş-ıdı bî-riyâ
- 46 Dahı birisi seyyidü'l-mü'minin
Ki tag yarılurdu işitse ünin
- 47 'Aliyy İbn Ebü Tâlib ol şîr-i ner
Ki gösterdi 'âlemde dürlü hüner
- 48 Kopardıydı kapusını Hayber'ün
Bilür-ıdı ahvâlini Kanber'ün
- 49 Atı Düldül ü kılıcı Zü'l-fikâr
Ki kanlar döker çün kınından çıkar
- 50 Özi alp u eli açuk 'ilmi çok
Ne kim yavuzluk biri anda yok
- 51 Âna kim dimişdür Çalap arslanum
Degül anı ögmek benüm oranum
- 52 Bu ulular olurlar-ıdı müdâm
Resül'ün katında 'aleyhi's-selâm
- 53 Mülâzım sahâbî dahı niçe yüz
Nitekim ayuñ çevresin ilduz
- 54 Tutarlar-ıdı vü bezerler-ıdı
Tapusunda bile gezerler-ıdı
- 55 Belâ nâgâh ay ger bulıda gire
Baka ilduza kişi yolın göre

- 56 'Ināyet ger anuñ ki bu ümmetin
Kamaz azmağa zıra bilür yatın
- 57 Ki 'iṣyān denizinde ger gark ola
Gāvurdan müsülmāna ne fark ola
- 58 Velī ben ki MES'ÜD İBN AHMED'em
Şunuñ bigi gark olmışam veh nıdem
- 59 Ki çevre çalup nesne bulmaz elüm
Yapışmağa ger niçe ola hālüm
- 60 Ne sünnī müsülmān ne bellü Tatār
Taşum ādem ü içüm itden biter
- 61 Ne 'ilm ü ne hikmet ne zühd ü şalāh
Ne merd-i gazā vü ne ehl-i silāh
- 62 Namāz içre kâhil fesād içre cüst
'Adāvetde katı 'ibādetde süst
- 63 Meger kim şefā'at kıla Muştafā
Ki bula kıyāmetde gönlüm şafā
- 64 Niçeme ki gözsüzvenin dünyede
Elümi tuta āhiretde yide
- 65 Nazar hiç birağmaz ma'āsiye ol
Şefā'atçıdur kamu 'āsiye ol
- 66 Bir anuñ bigi çün şāhum ola
Ne kaygu eger biñ günāhum ola
- 67 Benüm i'timādum hemīn işbudur
Elümde dahı nesne yok hoş budur
- 68 Aña vü anuñ āl ü etbā'ına
Dahı ehl-i beytine eşyā'ına
- 69 Okurken tahıyyāt virürven selām
Diri olduğumca vü temme'l-kelām
- (Fa'ülün Fa'ülün Fa'ülün Fa'ul)

V

DER - NA[^]T-İ HAZRET-İ RİSÂLET
'ALEYHI'S-SELÂM

- 1 Muhammed dîn Muhammed cān Muhammed
Göñüller derdine dermān Muhammed
- 2 Şafā vü rügen ü handān Muhammed
Selām ü sāye-i Sübhān Muhammed
- 3 Emīn ü İmen ü āmān Muhammed
İmām u mü'min ü İmān Muhammed
- 4 Özi nūr u yūzi tābān Muhammed
Gözi mu'ciz sözi Kur'ān Muhammed
- 5 Çalab'dan kullara fermān Muhammed
Delīl ü hüccet ü bürhān Muhammed
- 6 Cemāli mülk-i bī-pāyān Muhammed
Kemāli hadd-i bī-noksān Muhammed
- 7 Beşir-i rahmet-i Rahmān Muhammed
Nezir-i hiddet-i nīrān Muhammed
- 8 Nübüvvet tahtına sultān Muhammed
Vilāyet bahtına peymān Muhammed
- 9 Fakir ü mefhar-i merdān Muhammed
Ganī vü mazhar-ı ihsān Muhammed
- 10 Ma'anī gevherine kān Muhammed
Hakā'ik dürrine 'ummān Muhammed

V Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-Nâme (Hurşîd ü Ferahşâd)
İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini, Haz.: Hüseyin Ayan,
Erzurum, 1979, s. 134-135.

- 11 Ğarīb ü ğābir ü mihmān Muḥammed
Mukīm ü sākin ü sehmān Muḥammed
- 12 Muḥammed'dür ki Ḥak buyurdu "levlāk"
Degül miseñ yaratmazdum dir eflāk
- 13 Yaradılmamış idi yaradılmış
Ki anuñ cānı külli 'ilmi bilmiş
- 14 Bu cāndan 'ālemün kaçışmasıdır
Dükeli cānlaruñ ser-çeşmesidir
- 15 Egerçi Bü'l-Beşer Ādem gelüpdür
Velī Ahmed Ebü'l-Ervāḥ olupdur
- 16 Ki ya'nī gizlü genci çü zāhir
Muḥammed bunda evveldür hem āhir
- 17 Bu gence ḥod ne āhir var ne evvel
Bilesin ger bu müşkiller ola ḥal
- 18 Ve ger āhir zamān peygamberidir
Dükeli enbiyānuñ serveridir
- 19 Zihī Ümmī ki ḥoş söyler faşih ol
Elifden Ādem ü minden Mesih ol
- 20 Elif bigi çü toğrudur vefāya
Hem evveldür hem āhir enbiyāya
- 21 Şerī'at taşu vü içi ḥakikat
Taşından içine varmak tarikat
- 22 Buları bellü bilmek ma'rifetdür
'Aceb cevher 'aceb zāt u sıfātür
- 23 Murād er cevher ola ger 'araz ol
Cevāhirden 'avārlıdan ğaraz ol

16^a Vezne göre mısra eksiktir.

20^b āhir:Metinde āhirdür şeklindedir Vezin icabı böyle okuduk.

- 24 Hākikat cānı cānuñ Muştafā'dur
Nişānı bī-nişānuñ Muştafā'dur
- 25 Cihānı küfr ile zulmetden açdı
Hak'uñ rahmetlerinden nūr saçdı
- 26 "Şırāta'l-müstakīm" andan bulındı
Behişt ü ger cahīm andan bilindi
- 27 Anuñçün "Rahmeten li'l-ālemīn"dür
Anuñçün "Şādıku'l-va'dü'l-emīn"dür
- 28 Yola izleyicidür sağda solda
'Aceb bu kim degüldür kendü yolda
- 29 Dirīgā Ahmed er yolda kalaydı
Pes ol dergāha kim menzil bulaydı
- 30 Gelişde hāşılı Hāk nusretidür
Varışda menzili Hāk Hazreti'dür
- 31 Nebīler cümle anuñ mahfilinde
Velīkin gayr-ı Hāk yok menzilinde
- 32 Münevver gevheridür enbiyānuñ
Musavver mazharıdur Kibriyā'nuñ

(Mefā'īlün Mefā'īlün Fa'ülün)

VI

- 1 Zihî Habîb zihî mahbûb zihî güzîde vücûd
Ki cümle varlığıñ aslı durur anuñ nûrı
- 2 Vücûdı cümle vücûduñ hulâşa-i mevcûd
Ve rûhı cümle-i ervâhuñ oldu mecbûrı
- 3 Anuñ cemâli celâlınden oldu cümle cihân
Anuñ mahabbeti şevkine sevnîşür hûrı
- 4 Çün aslı ol olıcak cümle mahlûkâtuñ pes
Anuñ elini tutan ola halk mağfûrı
- 5 Kaçan ki kâf nûna irdi ol oldu "kün feyekün"
Yine kıyâm anuñdur kaçan ki nefh ide şûrı
- 6 Anuñ zarîhını her kim ziyâret eyler-ise
Nider bu gökleri 'arşı ya Beyt-i Ma'mûr'ı
- 7 Kaçan ki Nuh buñaldı Muhammed'i añdı
Necât buldı çü fevvâre oldu tennûrı
- 8 Anuñ mahabbeti adı Halîl'de olduğı-çün
Halîl'e Nemruz odı oldu hoş gül-i sūrî
- 9 Cemâl-i Yûsuf'ı anuñ cemâli pertevîdür
Ki gönleği kôhusı gözlü eyledi kôri
- 10 Anuñ mahabbeti şevki Kelîm'i mest itdi
Ki gendüyi delü kıldı vü turduğı Tûr'ı
- 11 Muhammed adını 'İsî dilinde ohur-ıdı
Ölü dirilür-ıdı sağ iderdi rencûrı

VI Mustafa Erkan, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr),
İnceleme-Metin I, A.Ü., S.B.E., Yayımlanmamış Doktora
Tezi, Ankara, 1986, s. 30-32.

- 12 Muhammed-ile muhibb olduğu-çün Şiddik
Halife oldu 'Ömer andan aldı menşürü
- 13 Anuñ mahabbeti yolına gör ki Zi'n-Nüreyñ
Şehid oldu ohırken Kitāb-ı Mestür'ı
- 14 'Alī ki āli durur ol Resül-i Muhtār'uñ
Mahabbeti yolına fāş oldu mestürü
- 15 'Alī'yi öldüriben oğlunu boğazladılar
Ne sırrıdı ki bular oldu 'ışk-ı makhūrī
- 16 Anuñ mahabbetinüñ şerbetin içen gişiler
Cihānı şürise getürdi anlaruñ şürü
- 17 Ki nice döymedi 'ışkı odına fāş oldu
İşitdün ola nice dāra çıkdı Mansür'ı
- 18 Cüneyd ü Şiblī vü Ma'rūf u Dāvud u Tay
İşitdün ola neler kıldı Şeyh Tayfūr'ı
- 19 Hisāb u haddi mi vardur anuñ muhiblerinin
Saña delil-içün añdum bir iki meşhūrü
- 20 Meger bu gözsüze andan şefā'at irişe kim
Rahim rahmet ide kurtara bu ma'zürü

(Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün)

18^a Misrain vezni bozuktur.

VII

Fİ-MEDHİ'N-NEBİ (S.A.V.)

- 1 Olsun nisār şıdķ-ıla bu cān Muhammed'e
Devletlü cāndur ol k'ola kurbān Muhammed'e
- 2 Bir zerresine degmez ayağı ğubārinuñ
Virilse cümle mülk-i Süleymān Muhammed'e
- 3 Göreli la'lini ki eridür āb-ı kevseri
Teşne-dil oldu çeşme-i hayvān Muhammed'e
- 4 Hüsni bahārinuñ işideli tarāvetin
Müştāk oldu bāğ u gülistān Muhammed'e
- 5 Yañağı nūrı vü saçınuñ sāyesin görüp
Hayrān u zārdur gül ü reyhān Muhammed'e
- 6 Ādem şu-y-ıla toprağ-ıdı kim nübüvveti
Rüzī itmiş idi Hālik-i insān Muhammed'e
- 7 Ya'kūb 'ışķ odında nice oldısa Yūsuf'a
Dahi artuğ oldu Yūsuf-ı Ken'ān Muhammed'e
- 8 Kıldı imām 'İsī-i Meryem Muhammed'i
Oldı mürīd Mūsī-yi 'İmrān Muhammed'e
- 9 Hāk'dan Beyān u Rahmet ü Nūr u Şifā-durur
Dahi Hüdā vü Zıkr bu Kur'ān Muhammed'e
- 10 Didi Sirāc ü Şāhid ü hem Rahmet ü Rahīm
Dahi Beşir ad-ıla Rahmān Muhammed'e
- 11 Kurbetle eyle irdi "ev ednā" makāmına
Ki oldu kamu melā'ike hayrān Muhammed'e
- 12 Sevdi-y-ise şahābe görüben Muhammed'i
Ben görmedüm getürmişem İmān Muhammed'e
- 13 Kim ola AHMEDİ ki mürīd oldılar tamām
Mihir-ile māh u encüm ü erkān Muhammed'e
(Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün)

VIII

DER-MEDH-İ HÂTEME'N-NEBIYYİN
 MUHAMMED-İ MUŞTAFÂ 'ALEYHI'S-SELÂM

- 1 Rehber-i ehl-i tarikat tâc-ı şer^c
 Ki andan oldu dîne zâhir asl u fer^c
- 2 'İlm bahri vü fezâyil mecma^c
 Luṭf kânı vü fevâzıl menba^c
- 3 Göñli anuñ maḥzen-i esrâr-ı Hâk
 Rûhı anuñ mazhar-ı envâr-ı Hâk
- 4 Hem ezel mülkinde fahr-i 'âlem ol
 Hem ebedde enbiyâya hâtem ol
- 5 'İşkına oldu anuñ rüşen bu şem^c
 Belki anuñ-çün intizâm oldu bu cem^c
- 6 Çünki devletden başına urdı tâc
 Aldı hândan bâc u kayserden harâc
- 7 Şirk çirkinde boyanmışken bu hâk
 Kılıcı şuyından anuñ oldu pâk
- 8 Tarfatü'l-'ayn içre çün tiz-nazar
 Kıldı bundan "kâbe kavseyn"e güzer
- 9 Tutdı anda kurb-ı "ev ednâ"yı ol
 Buldı "sübhâne'l-lezî esrâ"yı ol
- 10 Bulıban "sümme denâ"ya ol sebîl
 "Levdenevtü" diyü kaldı Cebre'îl

VII Ahmedî, İskender-Nâme, İnceleme-Tıpkıbasım, Haz.:
 İsmail Ünver, Ankara, 1983, yk. 3^b-4^a.

- 11 Kıldı na'leynini t̄ac-ı ser felek
İtdi sürme ayağı tozın melek
- 12 Gāh "Tā-Hā" buldı geh "Yā-Sīn" nidā
Geh "Elem neşrah leke" geh "Ve'd-Duhā"
- 13 Gah anuñ hulkına didi Hak "‘azīm"
Gah "Ra'ūf" itdi anı vü geh "Rahīm"
- 14 Geh didi aña Şefī' ü geh Nezīr
Gah Şāhid geh Sirāc ü geh Beşīr
- 15 Saltanatla oldı halkun fahrı ol
Kendözine fahr idindi fakrı ol
- 16 Çünki oldı himmeti anuñ ser-bülend
Hiç hişmet olmadı aña pāy-bend
- 17 Gökde güneş hişmetine kalmadı
Anuñüçün yire sāye salmadı
- 18 İtmedi firdevs bāgına nazār
Lā-büd oldı vaşfı "mā zāga'l-başar"
- 19 Hem sa'ādet hem kerāmet ehli ol
Hem hilāfet hem imāret ehli ol
- 20 Cengde hayl-i melā'ik aña iş
"Mā remeyte iz remeyt" ohına kiş
- 21 Dir atanı Cebre'īl andan kelām
Yir *آيت عند ربي* den ta'am
- 22 Ol durur ol 'ālim-i 'ilme'l-yakīn
Ol durur ol "Rahmeten li'l-'ālemīn"
- 23 Çil-sabāh u heşt-huld-ı bī-miṣāl
Cümle anuñçün bu söze "Hā-Mīm" dāl
- 24 Gitse andan nokṭa-i mīm-i cesed
Ne kalur fikr eylegil bākī Ehad

- 25 Çün nübüvvet zāhir itdi Muştafā
Nesh oldu anuñla şer‘-i enbiyā
- 26 Dīn anuñdur bākī-i edyān nedür
Hüküm anuñdur hikmet-i Yünān nedür
- 27 Rāy-ı Yünān mezheb-i zerdüştdür
Felsefeyle şer‘ püşt-ā-püştdür
- 28 Felsefedür sıflı bī-şek şer‘-i ‘arş
Şer‘ ile ‘arşa irişür ehl-i ferş
- 29 Rahmetin Hakk’uñ dilersem AHMEDİ
Hamd ile zıkr eyle dāyim Ahmed’i

DER-TAHRİZ BE-İTTİBĀ‘ VE MAHABBET-İ RESŪL

- 30 Dem anuñ adından ur peyveste pes
Ki olasın ol ad-ıla ‘İsī-nefes
- 31 Gōnlüni medhine it dürc-i le’āl
Kim ola kamu sözüñ sihr-i helāl
- 32 Sünnetin tut ki ehl-i devlet olasın
Şer‘ine gir ki şefā‘at bulasın
- 33 Ki ol nebī şer‘ine her kim girmeye
Dünyī vü ‘ukbīde rahmet görmeye
- 34 Yā Resūla’llāh nazar itgil baña
Kim şefā‘at isteyü geldüm saña

DER-ŞEFĀ‘AT CŪSTEN EZ-RESŪL ‘ALEYHİ‘S-S-SELĀM

- 35 Olse ‘āsīye şefā‘at mültahık
Cümle ‘āsīlerden uş ben müstahık
- 36 Bini iste kim günāhum çok durur
Arada bir hayr işüm yok durur

- 37 Olmaz işde geh yügüre geh yile
Virmişem 'ömrümi ney bigi yile
- 38 Şimdi uş zār u peşimān olmışam
Neyleyeyüm diyü hayrān kalmışam
- 39 Ne siyeh-kāram ki işüm yazmışam
Defterümi kara dīvān yazmışam
- 40 Sen var iken ben kime yalvarayum
Kapunu koyup nereye varayum
- 41 Çünkü sensin pes Şefi'ü'l-Müznibin
Ben şefā'at senden isderem hemin
- 42 Dut elümi kim ayakdan düşmişem
Hem nedāmet odına dutışmışam
- 43 Tā getürdüm kapuña mihr ü vidād
Şıdk u ihlās ile hüsn-i i'tikād
(Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

IX

DER-NA‘T-İ SEYYİDE‘L-MÜRSELİN VE HÂTEME‘L-....

MUSTAFA‘ ALEYHİ‘S-SELÂM

- 1 Nebî kim ol kamu işde emîndür
Vücûdî "Rahmeten li‘l-‘âlemin"dür
- 2 Şerî‘at mesnedinüñ mihteridür
Hakikat şehlerinüñ serveridür
- 3 Nübüvvet şehrinüñ şahensehi ol
Kerâmet göginüñ tolu mehi ol
- 4 Risâlet tahtınüñ sultânı oldur
Tarikat bahtınüñ keyvânı oldur
- 5 Sıfâtı "Şâdıkü‘l-va‘dü‘l-emîn"dür
Sirâcü‘l-evvelîn ü âhirîndür
- 6 Karañu hâtıruñ nûrı çerâğı
Sınuklu dillerüñ gülzârı bâğı
- 7 Nidâ oldı aña "levlâk" ta‘yîn
Senâ yazıldı hem "Tâ-Hâ" vü "Yâ-Sîn"
- 8 İşâret bile şakk itdi kamer ol
‘Adâya buldı anuñla zafer ol
- 9 Avuçdan söyledi taşlar kelâmı
Ol uçdan oldı buncalar gulâmı
- 10 Yakîn oldı kamularuñ gümânı
Gelüp imâna buldılar emânı

IX Mehmed, Işk-Nâme (İnceleme-Metin), Haz.:Sedit Yüksel,
Ankara, 1965, s.67.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

- 11 Hayāli reh-nümādur yol azana
Mu'allimdür sözi toğru yazana
- 12 Dahı 'ālem yog-iken var idi ol
Zebān-ı kudret-i esrār idi ol
- 13 Vücūdından cihān oldu münevver
Kelāmından zamān oldu muzaffer
- 14 Yigirmi dört bin ü yüz bin yegāne
Anuñ dōstlugına geldi cihāne
- 15 Çalap'dandur āna 'izz ü sa'ādet
Kerāmet hil'ati tāk-ı nübüvvet
- 16 Anuñçün düzdi kamu kā'inātı
Anuñ 'ışkınadur māzī vü ātī
- 17 Kamu derdlülere 'ışkı şifādur
Mükedder hātıra şıdkı şafādur
- 18 'Ināyet irdi Allāh Hazreti'nden
Ki fevt olmadı nesne nusretinden
- 19 Ger i'cāz istesen uş nakl-i Furkān
Ve ger huccet gerekse sözi bürhān
- 20 Kamu ten toprağ u taş u kiyādur
Anuñ cism-i şerīfi kīmyādur
- 21 Müfekirler sözinde fikr iderler
Müzekirler şıfātın zıkr iderler
- 22 Dilüm eydür-ise na'tin sezādur
Girü 'özrin diler-ise revādur
- 23 Ne haddi var dilüñ 'aklun ki ya'nī
Yaraşdurdı bile medhinde ma'nī
- 24 Eger şahrā ola kāğıd mürekkeb
Kalem ola bu mişeler mühezzeb
- 25 Deñizler muttaşıl ola midādı
Kopunca haşr ola vakt imtidādı

- 26 Melā' ik ins ü cin kätib olalar
Dün ü gün yazmağa rāgıb olalar
- 27 Biñinde birinüñ na'tini hergiz
Kimesne yazmaya vü kıala 'aciz
- 28 Velī var ādemide uşbu 'ādet
Kim olsa bir yire sevgü ziyādet
- 29 Dilinde adını tekrār ider ol
Bayıkdur sevgüsin izhār ider ol
- 30 Bu ma'ni ki bu bir kaç beyti haqqā
Elümden geldügince kıldum inşā
- 31 Meger kim Yūsuf'ı satdukları dem
Bahā düzerdi aña cümle 'ālem
- 32 Metā'un her birinden ağırınca
Virürdi her kişi yirlü yirünce
- 33 Didi bir karı halka açunuz yol
Ki Yūsuf şatusına bağlayam kol
- 34 Bir iki päre vardur ipligüm uş
Mezād olduqda kılmanız fērāmuş
- 35 Didiler aña 'aklun var mı kanı
Virür her kişi bunca hānumānı
- 36 Henüz olur bahāsına bahāne
Sen ipligüñi yürü at yabane
- 37 Didi karı bilürem niçedür hāl
Veli kılmazvan işümde hiç ihmāl
- 38 Metā'un ger kamunuñ kem-teridür
Disünler Yūsuf'a bu müşteridür
- 39 Aña döndi benüm dahi misālüm
Ki güher içine düşdi sifālüm

- 40 Hudāvendā Resūl'ūñ hurmetiyçün
Kabūl eyle dilegin ümmetiyçün
- 41 'Ināyet eylegil tā kim muhalled
Ola rāzī Muhammed'den Muhammed

(Mefā'īlün Mefā'īlün Fa'ūlün)

X

- 1 Yâ Resûl-i fahr-i 'âlem seyyid-i zât u şifât
Bahır-i zâtuñ gevherisen hem şifâtuñ 'ayn-ı zât
- 2 Kuvvet-i zât-ı ezel dâ'im senüñle müstakîm
Hikmet-i dârü'l-ebed kâ'im sañadur muhkemât
- 3 Mazhar-ı sırr-ı dakâ'ik matla'-ı nür-ı ezel
Mazhar-ı kân-ı hakâ'ik menba'-ı her mu'cizât
- 4 Ahmed ü Mahmûd u Kâsım şâh-ı sultân-ı rûsûl
"Küntü kenz"üñ ma'dini hem keşf-i hall-i müşkilât
- 5 Vaşfuña "Ve'n-Necm" ü "Ve'ş-Şems" ü "Tebârek"söyledi
Şânuña "Tâ-Hâ" vü "Yâ-Sîn" geldi Hak'dan beyyinât
- 6 Süret-i envârüñün her zerresi şems ü kamer
Turre-i 'anber-feşânüñ leyletü'l-kadr ü berât
- 7 'İzz ü ikbâlünden ötri oldı terkib-i cihân
Yir ü gök ins ü melâ'ik aşl u fer'-ı kâ'inât
- 8 Gevheri deryâ-yı 'ışkuñ katresindendür yakîn
İsm ü resm ü fevk u taht u dört tabâyı' şeş-cihât
- 9 İy Muṭahhar geldüğüñ demde vücûda anadan
Kâfirün deyri yıkıldı titredi Lât u Menât
- 10 Her ki imânın yakîn itdi saña iy pāk-dîn
Lâ-yezâl oldı hemîşe cāvidān ender-hayāt
- 11 'İlm ile hilm ü hayâ vü tevbe vü zühd ü verâ'
Halka faẓluñdan irişdi rûze vü hacc u zekât
- 12 Mü'min-i sâdik muvahhid cân-feşân oldı saña
Gerçi müşrik şübheden pāk olmadı ol bî-şebât
- 13 Ya Şefî'a'l-Müznibîn rahm it NESİMÎ'ye bu gün
Hâşilum iki cihānda sensen iy pākize-zât

XI

DER-NA‘T-İ RESŪLU‘LLĀH ŞALLA‘LLĀHU
‘ALEYHİ VE SELLEM

- 1 Ol Ahmed kim kamudan Muştafā'dur
Muhammed'dür ki fahr-i enbiyādur
- 2 Kerāmet birle ol şıdk u şafādan
Geçürdi rütbesini enbiyādan
- 3 Risālet tahtınũ sultānı oldur
Dü-‘ālem cümle tendür cānı oldur
- 4 Anuñ kaşırında bir eyvāndur eflāk
Anuñ tevki‘idür menşür-ı "levlāk"
- 5 Çerāğı meclisinde ay u gündür
Felekler maţbahında bir dütündür
- 6 Aña pervāne hürşid-i cihān-süz
Anuñ na‘leynidür ‘arşa küleh-düz
- 7 Anuñ şemşiridür küfre kefen-bāf
Anuñ fahrıyla Cebra‘ıl urur lāf
- 8 Giceler halvetidür kadr u mi‘rāc
Ayāğı toprağı ‘arş üzredür tēc
- 9 Anuñ Rūhu‘l-Kudūs'dür ğam-ğüsārı
Anuñ Rūhu‘l-Emīn'dür perde-dārı
- 10 Huzūr-ı enbiyā andan müşerref
Mukarrebler anuñ bezminde şaf şaf

XI Gönül Alpay(Ed.), Ahmed-i Dâ‘î and His Çengnâme. An Old
Ottoman Mesnevi, Cambridge(USA), 1975, s.10-13.

- 11 Bulutlar haymesinüñ säyebanı
Felek mi'râcınıñ bir nerdübanı
- 12 Anuñ cüdi bile mevcüd kevneyn
Anuñ ednâ makâmı "kâbe kavseyn"
- 13 Livâ-yı hamd anuñ adıyla mu'lem
Anuñ çävüşidur 'İse'bni Meryem
- 14 Anuñ takrîridür Tenzîl ü Kur'ân
Anuñla fahr ider Müse'bni 'İmrân
- 15 Anuñ Tevrât içinde na'ti vaşfi
Yüzi "şemsü'd-duhâ" "ve'l-leyl" zülfi
- 16 Anuñ şer'i cihānuñ muqtedāsi
Dikildi 'arş üstinde livāsi
- 17 Nedīmi enbiyādur hazretinde
Mülāzım evliyādur hizmetinde
- 18 Zihī Seyyid ki ol fahr-i rüsüldür
Tufeyli mektebinde 'akl-ı küldür
- 19 Adı Allāh adı birle mukārin
Mukarreb Hazret-i 'İzzet'de yarın
- 20 Şefā'at birle 'ālemde 'alemdür
Anuñçün ümmeti hayrū'l-ümemdür
- 21 Du'āsı çün icābetde karīndür
Hakikat "Rahmeten li'l-'ālemīn"dür
- 22 Bize rahmetdür ol Hak hazretinden
Ümiz oldur hem ol Hak rahmetinden
- 23 Şu gün kim halk ola mağfūr u merhūm
Şefā'atden bizi koymaya mahrūm
- 24 Şalāt u hem selām u hem taḥiyyāt
Kim andan tazedür ravzāt-ı cennāt

- 25 Şahābī ravzasına vāşıl olsun
Mübārek ravzalar nūr ile olsun
- 26 Ebū Bekr ü ‘Ömer ‘Oşmān u Hayder
Kim anlardur dükeli yolda rehber
- 27 Olarun zikr-i hayrı yād olsun
Revānı rūhı bizden şād olsun

(Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fa‘ülün)

XII

PEYGAMBER'İN - ona selâm olsun - ÖVÜLMESİ

- 1 Girü gönül mısırına kıldum sefer
Bağladum anda nice teng-i şeker
- 2 Açalum ol şekkerün tengini uş
Yimedim cânun safalar bula hoş
- 3 Öyle lezzetlü şekerdür bu şeker
Kim bunun katında şekker bir hacer
- 4 Bu ma'ânî şekkerin ger yiyesiz
Dünyâda şekker bu imiş diyesiz
- 5 Tûtîye şekker yimek öğredeyin
Bülbüle bu sözi ta'lîm ideyin
- 6 Ol unutsun şekkerini bu sözün
İkisi de bu sözi kılsun güzîn
- 7 Mustafâ'nun Mevlidi'ni okısun
Dâimâ sermest oluban şakısun
- 8 Âşık isen key kulak tut dinlegil
Ne dir isem ma'nâsını anlagıl
- 9 Zîrâ kim dîn diregi Muhammed'ün
Mevlidi'dür bilünüz ol Ahmed'ün
- 10 Âr ola her kim bunu dinlemeye
Ma'nâsını düşünüp anlamaya
- 11 İşit imdi nice toğdı ol Resûl
Ol özi cümle usûllerden usûl

- 12 Ol sözi şîrîn ü ol cismi arı
Enbiyâ vü evliyânun serveri
- 13 Ol Sirâc u ol Beşîr ü ol Nezîr
Ol imâm u ol hümâm ü ol münîr
- 14 Ol kerîm ü ol kelîm ü ol halîm
Ol Şefî ü ol Mutî ü ol selîm
- 15 Ol melîhü'l-vech ü ol kalbi safâ
Murtazâ vü Müctebâ vü Mustafâ
- 16 Âmir ü nâhî karîb ü hem mücîb
Hâfız u vâiz şekûr u hem rakîb
- 17 Hâdî vü Mehdî vü Muhtâr u Halîl
Oldur ol kim sevdi yaratdı Celîl
- 18 Ol Habîb ü ol hasîb ü ol nesîb
Ol münîb ü ol tabîb ü ol hatîb
- 19 Oldur ol Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn ü Emîn
Oldur ol hem "Rahmeten li'l-âlemîn"
- 20 Hem Muhammed dahı Mahmûd oldur ol
Cümle mahlûk içre maksûd oldur ol
- 21 Oldur ol halk içre Hakk'un sevdüğü
Dâimâ Kur'ân'da anup öğdüğü
- 22 Bu SÜLEYMÂN nice medh itsün anı
Çünkü meddâhıdur anun ol Ganî
- 23 Ol ki meddâhı anun Allâh ola
Var kıyâs eyle ki ol ne şâh ola
- 24 Haşre dek ger dinilürse bu kelâm
Nice haşr ola bu olmaya tamâm
- 25 Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile eydün salât

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XIII

DER-BEYÂN-I MEDH-İ MUHAMMED MUSTAFÂ

- 1 Muḥammed kim cihân fahrıdur ol şâh
Habîbüm'dür didi ol şâha Allâh
- 2 Muḥammed mefhar-ı merdân gelüpdür
Muḥammed kân-ı ihsân Mustafâ'dur
- 3 Muḥammed rüşen ü şâfî Emîn'dür
Muḥammed 'Abdurahmân Mustafâ'dur
- 4 Muḥammed huccet-ı Hâk'dur Huzâ'dan
Muḥammed sözi Kur'ân Mustafâ'dur
- 5 Muḥammed bellü hatm-ı enbiyâdur
Muḥammed gevher-ı kân Mustafâ'dur
- 6 Muḥammed mazhar-ı Hâk'dur Çalap'dan
Muḥammed dürr-ı 'ummân Mustafâ'dur
- 7 Muḥammed kullara Hâk'dan 'atâdur
Muḥammed 'ahde peymân Mustafâ'dur
- 8 Muḥammed fahr-ı 'âlemdür Huzâ'dan
Muḥammed ferd ü fermân Mustafâ'dur
- 9 Muḥammed menba'-ı cüd u keremdür
Muḥammed 'izz-ı Yezdân Mustafâ'dur
- 10 Muḥammed mu'cizi mihmân-ı Hâk'dur
Muḥammed şahb-ı mihmân Mustafâ'dur
- 11 Tamâmet evliyânın rehberidür
Haṭâ vü küfr ü 'illetden beridür

- 12 Mukarrebler ki vardur her şıfâtdan
Anı fahr idinürler her cihetden
- 13 İlâhî Ber Huzâ-yı Kâdir Allâh
Bilürsin derd ile şâm u seher-gâh
- 14 İşidürsin za'îf kullarun âhın
Aña bağışla 'âşiler günâhın
- 15 Huzâyâ ol Nebî'nün hürmetiyçün
Ayırma rahmetünden Ferd-i Bî-Çün

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'ûlün)

XIV

KASİDE DER-NA' T-İ SEYYİDÜ'L-MÜRSELİN
MUHAMMED MUSTAFÂ

- 1 Yâ hâteme'r-risâleti yâ eşrefe'l-verâ
Ente'llezî teferrede bi'l-fazli ve'l-'ulâ
- 2 İy fahr-i halk kimde ola zehre medhûne
Çün Hak didi "le-'amrûke levlâke ve'd-duhâ"
- 3 'Akl-ı 'inân-keşide ire mi rikâbuña
Dir "tarrikû" önünce çün ervâh-ı asfiyâ
- 4 Seyr-i semend-i sırruna meydân-ı 'arş tenk
Pervâz-ı murg-ı fikretüne lâ-mekân fezâ
- 5 Nutkuñ mu'allimi şübeh-i 'akladur necât
Lafzun müferrihi maraz-ı rûhadur şifâ
- 6 Luţfuñ demi ider nefes-i nefsi dil-pezir
Hulkuñ yili kıllur harem-i rûhı hoş havâ
- 7 Rahmân iken mu'allimüñ Ümmî koduñ adun
Sultân iken dü-kevne kabâçendurur 'abâ
- 8 Sâyen hakîr toprağa şalsa idi şeref
Her zerre gün gözine olur idi tütüyâ
- 9 Tahtü'l-livâna âdem ü "men dühü" muţi'
Fahr anlara ki eylediler saña iktidâ
- 10 Şol kimseyi ki çekdi kabûlüñ kılıç bigi
Gerçi bürehnedür güheri toludur şafâ
- 11 Ol nâ-kesi ki reddüñ eli atdı oklayın
'Uryân u ağzı kan yiri toprak yolu havâ

- 12 Gerçi ki toprak eyledi müdbârleri debür
Sen bir çirâğsın kim ider nuşratı sabâ
- 13 Gavvâs-ı rûh-ı kudsî ile bahr-i vahdete
Dürr-i kelâm-ı Hakk'a lisânuñdur âşinâ
- 14 Kîş-i "ve mâ remeyte"den atsañ kazâ okın
Hayl-i "müsevvin"ide dîn düşmenin hebâ
- 15 Kâkdı nübüvvetüñ eli dîn tablin eyle kim
Uş şark u garb toldı ol âvâzdan şadâ
- 16 Cem' eyleyüp cemî'-i kemâlâtı luţf-ı Rab
Bir zât-ı ekmeñ içre adın kodı Muştafâ
- 17 Hem hürmen-i şefâ'atüñüñ hüşe-çinidür
Âdem ki dâne hırşı ile eyledi haţâ
- 18 Yek dânesin cihân şadefinde güher bigi
İy bî-bedel yetim anuñ için dinür saña
- 19 Zülfüñle hadd ü kaddüñe her kim baķa şanur
Kim buldı bedr kâdr dünin haţt-ı istivâ
- 20 Aduñuñ iki harfine eyler işâreti
Anda ki yidi yirde Hudâ andı "mîm ü hâ"
- 21 Hulkuña çünki Hâlik-i A'zam didi "azîm"
Lâyık halâyık eyleye mi hulkuña senâ
- 22 İrdi nebât ü ma'den ü hayvâna da'vetüñ
Kim oldu şâhidün şecer ü üstür ü hasâ
- 23 Kesdün külîçe-i mehi tennür-ı çarhda
Çün hân-ı mu'cizâtuña germ oldu iştihâ
- 24 Bağlansa emrüne nola şems ü kamer kemer
Nuruñla buldı neşv ü nemâ bu iki hod-nümâ
- 25 Ger nerdübân idinse toķuz çarhı 'akl-ı kül
Bir pâyesine irmeye mi'râcuñuñ şehâ

- 26 İsrâ gicesi servüñe seyr itse Sidre'nüñ
A'lâ-yı müntehâsıdur ednâ-yı müttekâ
- 27 Çün ol seferde maqşada tîz eyledüñ basar
"Mâ zâga" oldı 'aynüñ ü kalbün "ve mâ tağâ"
- 28 Gitdüñ hezâr kerre hezârân hezâr mîl
Anda ki "lâ-halâ" didiler "bel ve lâ-melâ"
- 29 Seyrün nihâyetinde çü bulduñ dünüvv-i hâş
Sen didüñ "eyne ünzile" Hâk didi "hâhünâ"
- 30 Gördüñ anı ki göriniser lâyıķı göze
Halvet-saray-ı hâşda bî-çün u bî-çerâ
- 31 Toksan biñ oldı bir dem içinde saña naşîb
Şol bahrden ki yokdur aña hadd ü intihâ
- 32 'Âşîlere nevâle-i 'afv alduñ armagan
Buldı nevâleñ ile kamu bî-nevâ nevâ
- 33 Râh-ı dalâle varmamaga degme bü'l-heves
Görindi nür-ı sure-i "ve'n-neemi izâ hevâ"
- 34 Döndüñ çü heft ü penc ile şeş-güşe menzile
Didüñ yakîni çâr-emînüñe mâcerâ
- 35 Ne çâr çâr rûkni şerî'ât sarâyınuñ
Dest urmayan bu çâr etegine ola çârpâ
- 36 Sıddîķ kim tadurduñ anuñ kalb-i hulķına
Her hân-ı ni'meti ki saña kıldı Hâk 'atâ
- 37 Fârûķ kim olur idi lâyıķ nübüvvete
Ger hazretüñ degülmisedi hatm-i enbiyâ
- 38 'Osman ki eyledüñ anı nüreyn şâhibi
Bulmuş idi hayât anuñ ile dem-i hayâ
- 39 Hayder ki 'ilm ü hikmetüñe vâris itdi Hâk
Mahbûb-ı evliyâ idi mahsûs-ı "lâ-fetâ"

- 40 'Ālī menākıbını 'Alī'nün kim ide şerh
Hayy u 'alīm idi didi çü vaşfında "hel etā"
- 41 Dürreyn-i ezhereyn idi necmeyn-i envereyn
Cān u dil-i Betül ü dem-i kalb-i Murtażā
- 42 Nüreyn-i 'aynūñ biri hulkuñ bigi Hasen
Biri Hüseyñ-i şāh-ı şehīdāñ-ı Kerbelā
- 43 Her dem saña vü ālūñe Hāk'dan hezār bār
Cān u cihān tolusı salāt ü selām ola
- 44 ŞEYHĪ 'amelden ire çü 'uryān işigūñe
Kaddine hāk-i Āl-i 'Abā'dan buyur kabā
- 45 Luţfuñdan it meded bu güneh-kāre anda kim
Füccāre dön dinile vü ebrāre merhabā
- 46 İy hāce kime yalvarayın ben gedāy çün
Sen şāhdan şefā'at umar hāce vü gedā
- 47 Men' itme teşneden kaţarāt-ı teraşşumı
Çün menba'-ı keremsin ü ser-çeşme-i şehā
- 48 Şart-ı şefā'at ümmete cürm ü günāh ise
Çokdur bu derd bizde demidür k'ire devā
- 49 Yā Rab bi-hakk-ı Muhammed ki pertevi
Toldurdu yir ü gögi kamu nūr ile ziyā
- 50 Koma bizi cihān zulūmātında "dāllīñ"
Nūr ile müstakīm sırātuña "ihdīnā"

(Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün)

MEDHÜ'N-NEBİ ŞALAVĀTU'LLĀHİ VE SELĀMŪ 'ALEYH

- 1 Cihānuñ cānı vü cānuñ Muhammed'dür çü cānānı
Ki kâtı'dur makālâtı
Ol ola çünki cānānı nice sevmeye cān anı
Ki sâtı'dur delālâtı
- 2 Odur cānān yaradan cān idindi çün anı cānān
Ki maħcüb itdi zātına
Sever anı kamu cānān odur bu cānlaruñ cānı
Ki cāmi'dür kemālâtı
- 3 Odur bu cānlaruñ cānı odur serverleruñ hānı
Çün ol sultān-ı kevneyndür
Odur gevherleruñ kānı o bildi buldı sultānı
Ki sādıkdur risālâtı
- 4 Odur sultān ki zātından tecellî itdi zātına
Hüviyyetden hicāb açup
Getürdi 'ilm-i gaybından zuhūra nūr-ı Sübhānı
Ki nātıkdur celālâtı
- 5 Odur Sübhān kim ol nūrı muşavver itdi 'ālemede
Mużaffer-fer mü'eyyed-yed
Ki tā sırr-ı maħabbetden irişe feyz-i Rahmānı
Ki vaşl ide hayālâtı
- 6 Odur Rahmān ki rahmetden getürdi bir kalem evvel
Ola tā 'ilmine mażhar
Ki yaza adını anuñ biline 'ilm-i Mennān'ı
Bulina anda hālâtı

XV Yazıcıoğlu Mehmed; Âmil Çelebioğlu, Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediyyesi, A.Ü. İsl. İlm. Fak. D.T. Erzurum, 1971, s.730-736. Neşri için bkz. Yazıcıoğlu Mehmed, Muhamme - diyye, Haz. Âmil Çelebioğlu, İst. (t.y.), s.711-716.

- 7 Odur Mennān-ı a'ālā kim ol ism-i a'zamūñ resmin
Ki 'unvān itmege adın
Getürdi levh-i mahfūzı ki yaza dīn ü Deyyānı
Ki def' ide mübālātı
- 8 Odur Deyyān-ı 'ālem kim getürdi 'arşı bir kùbbe
Niṭākında kura hayme
Urūcınūñ burūcında toĝa ol şems-i Yezdānı
İde māha mübāhātı
- 9 Odur Yezdān-ı 'ālem kim kodı şahnında bir kürsı
Aña vahdet sarāyında
Ki dārü'l-mülkine anuñ kura eyvān-ı Hannān'ı
Ki ref' ide mekānātı
- 10 Odur Hannān u 'Allām ol kim eflākūñ muhīṭatın
Şala tā merkeze sāye
Hıyāmın sāye-bān itdi ire tā devre devrānı
Tedāvire muhīṭātı
- 11 Muhīṭ oldur ki Bāsıṭ'dur bısāt-ı ferşı bast itdi
Ayagı altına anuñ
Ki saṭhınūñ firāşında kura ta'ālī eyvānı
Dike 'izzetle rāyātı
- 12 Çü düzdi işbu nāsūtı irişdi emr-i lāhūtı
Gelüp vahdānı sırrından
Ki bu pergār-ı vahdetde koya bir nokṭa insānı
Aña keşf ide sübhātı
- 13 Bu insān şüreti ma'nā ola tā kıble-i 'ālem
Çün oldur mazhar-ı Hādı
Kıla ol kıbleye ikbāl bilen mihrāb-ı rühānı
Kabül ola münācātı
- 14 Çün insān hil'atın geydi sa'ādet tācın urundı
Bu cismānı vilāyetde
Binüp pes devlet atına yürüdi tutdı meydānı
Basup arzı semāvātı

- 15 Pes andan minber-i 'arşda okıtdı adına hutbe
 Çü sultān eyledi anı
 Kazıtdı adına sikke kurup kürsīde livānı
 K'ola a'lā makāmātı
- 16 Buyurdi sancagın eflāk zürāsınuñ verāsında
 Yasadı anda Mikā'il
 Buyurdi indi Cebrā'il bile mensūr-ı Rabbānī
 Aña vahy itdi āyātı
- 17 "Le 'amrük" tēcını urdı ridā geydürdi "Levlāk"ı
 Çün ikrām eyledi aña
 Berātın virdi huccetden nişānın urdı bürhānı
 Ki zabt ide re'āyātı
- 18 Kodı başında bir rif'at ki farkı geçdi tā fevka
 Geçüp tāk-ı mu'allādan
 Kodı mecmū'-ı mevcūdāt pes ayagına pīşānī
 Çü gördiler kerāmātı
- 19 Kodı alnında bir devlet kim anuñ devletinde halk
 Gelüp bu 'ālem-i mülke
 Sebeb ol oldı buldılar kamu in'āmı ihsānı
 Sa'ādātı siyādātı
- 20 Kodı kaşında bir hey'et ki şayd-ı kāyināt ide
 Ki şayyād-ı Şamed'dür ol
 Ki kirpükden hazengini atıcağ ola qurbānı
 Ala cümle beriyyātı
- 21 Kodı gözinde bir şan'at ki bir kerre baķışında
 Tamām etrāf-ı āfāka
 Görürdi şark ile garbı 'ayān olurdı a'yānı
 İmārātı harābātı
- 22 Kodı sem'inde bir kudret ki Cebrā'il'e emr olsa
 Cenāb-ı "Lā-yezālī"den
 İşidürdi anı derhāl bilürdi vech-i Furkān'ı
 İşārāt u'ibārātı

- 23 Kõdi yüzinde bir tal'at ki her kim görsedi bir kez
 Erirdi gövdede cânı
 Şanurdu kim yañagında güneş iderdi seyrânı
 Uçardı göge zerrâtı
- 24 Kõdi burında bir haşlet kim irerdi meşâmına
 Cemî'-i 'âlemün tîbi
 Husûsâ cennet-i 'Adn'ün gelürdi rihi elvânı
 Ki mevc ururdu ravzâtı
- 25 Kõdi dilinde bir hikmet kemâlince belâgatden
 Kim ibtâl eyleyüp sihri
 Me'ânî'nün bedî'-inden beyân iderdi tıbyânı
 Edâ idüp beyânâtı
- 26 Kõdi kolında bir kuvvet ki bir kabza gubâr ile
 Helâk iderdi ahzâbı
 Ne yire şunsa irerdi irişdürürdi dermânı
 Şavardı andan âfâtı
- 27 Kõdi şadrında bir kalbi kim ola 'ilmine mahzen
 Gelüp gayb ibtidâsından
 Akup deryâ-yı hikmetden dökerdi dilde Kur'ân'ı
 Biline tâ nihâyâtı
- 28 Kõdi kalbinde bir nûrı kim anuñ şem'-i pür-tâbı
 Ziyâsı in'ikâs idüp
 İrerdi düpdüz ekvâna kılurdu anı nûrânı
 Ki 'arşı ferşi cennâtı
- 29 Kõdi ayagına kuvvet ki tayy-ı mümkünât ide
 Ki hem tayy-ı zamân ide
 Berâber ola 'arş ü ferş geze bu cümle ekvânı
 Kim irgüre hidâyâtı
- 30 Şu vaktindi bu ma'nîler ki yir yüzindedi ol mâh
 Kim ol bedr-i kemâl idi
 Kaçan kim göklere çıkdı yüceldi tal'atı şanı
 Dahı artdı dirâyâtı

- 31 Ne yire kalbi kim irse irerdi k alebi anda
Kim ol  adr-ı cel al idi
Anu c n iki s atde gez pdi c mle keyv nı
Bur k u berk idi atı
- 32 Anu c n bir nefesde ol ge  pdi Beyt-i Mak dis'den
Ki mak  d  mukaddesdi
Anu c n bir nazarda ol  ı updi h dd-i imk nı
Odi ak  -yı g y t 
- 33 Anu c n  er'i a' l dur anu  c mle  er y den
Kim oldur Seyyid-i ' lem
Anu c n dini nesh  itdi anu  mecm '-ı edy nı
Ki  amild r diy n t 
- 34 Anu c n  mmet- sl m' n  ir rdi k dr-i a' l ya
Hem andan n r-ı Mevl 'ya
Anu c n himmet a' l mın y celd p k rdı seyv nı
 ri d rdi him y t 
- 35 Anu c n Kibriy -yı z t ni  b a mı  idi a na
Cem lin 'arz id p her b r
Anu c n v  l itmi di cih ndan kend ye anı
Koyup mecm '-ı lezz t 
- 36 Anu c n kend ye anı muhib ma b b idinmi di
Ki 'ayn-ı sırr-ı va detdi
Anu c n v cid   mevc d olupdı buldı vicd nı
Tev c dde v c d t 
- 37 Anu c n a na bild rdi ki va lı yig fir kından
Ki ' lemede naz ri yok
Anu c n a na  oydurdu k'ol ev b k  bu ev f n l
Ki d kenmez beliy t 
- 38 Anu c n i bu ' lemden sefer kıldı g zer kıldı
Kim ol ev yig idi bundan
Anu c n kodi bu m lki bak da t td  evt nı
Niderler bu diy r t 

- 39 Anuñçün bahtiyār itdi ki bu da ihtiyār itdi
 Kim oldur Vācib ü Muhtār
 Anuñçün ol da emn itdi ki tütü bu da imānı
 Ki beklerdi emānātı
- 40 Anuñçün pişvā olur girü bu cümle insāna
 Ki zīrā Seyyidü'l-Halkdür
 Anuñçün irgürür Hakk'a bulurlar vaşl-ı Hakkānı
 Bile envā'-ı hācātı
- 41 Anuñçün YAZICIOĞLI kōmişdur yolına cānı
 Ki kōpusında bir kıldur
 Anuñçün fānı olmışdur bilelden işbu 'irfānı
 Kılur aña taḥiyyātı

(Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün)
 (Mefā'ılün Mefā'ılün)

XVI

- 1 Cemî'-i enbiyâlardan Muhammed cümlenüñ şâhı
Yüzi nûrından almışlar felekler şems ile mâhı
 - 2 Yidi kat gökleri geçdi kadem 'arş üstine başdı
İrişdi "kâbe kavseyn"e tavâf eyledi dergâhı
 - 3 Anuñ seyr-i sülûkinden melekler 'âciz oldılar
Ki biñ yılda varılmazdı o bir demde varan râhı
 - 4 İderüm cânımı kurbân senüñ yolunda ey Ahmed
N'ola bir kez yüzüñ görsem seher vakti seher-gâhı
 - 5 Bu EŞREFOĞLU RÛMÎ'nüñ günâhı çokdurur gâyet
Şefâ'at kıl yâ Muhammed yüzüñ şems ü kamer mâhı
- (Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

XVII

- 1 يا اشرف البرية يا سيد الورا
اعلى الاله ذاتك قورا ومنزلا
- 2 والارض اشرفت بك من نور بيا
مذلاح شمس وجهك من مطلع الهدا
- 3 لى ملحه رحمن تو حور شير اسمان
مى پايه زمزل تو عرش ذوالعلا
- 4 انجا كه بجز بخشش تو موج زن بشر
ابر بها غرق غرق کرده از حيا
- 5 محفوظ قور قله كوه مقام قرب
مخصوص صور صفا ليوان كريا
- 6 سررشته فتوت و سرچشمه كرم
سر دفتر مروت و سرمايه حيا
- 7 Ey şer' ile muhalled ü kavı ile mu'temed
V'ey ism ile Muhammed ü vaşf ile Muştafâ
- 8 'İzz ü celâl içinde Süleymân-ı vakt olur
Her mür üzre kim şalasıñ sâyesin hüma
- 9 Yoğruldu hâk-i kâleb-i Âdem ki tâ bula
Hışt-ı vücuduñ ile şeref kaşr-ı enbiyâ
- 10 'İsî çü makdemüñ haberin virdi 'âleme
İtdi demine mu'ciz-i ihyâyı Hâk 'atâ
- 11 Dir hulkuña "azîm" ü okur nefsuñe "kerîm"
Teşrîf idüp şıfâtı ile zâtuñı Hudâ

- 12 Zātuñ tenezzühiyle sıfātuñ bilinmege
Şānuñda itdi Sūre-i والنجم لآهوا
- 13 Luṭfuñ na'īmī āb-ı hayāt gibi rüh-baḥş
Hulkuñ nesīmi bād-ı sabā gibi dil-güşā
- 14 N'olaydı toprağ olayıdum diyü reşk ider
Sen yire basduğunu görüp ervāh-ı asfiyā
- 15 Çün sadr-ı bārgāh-ı لذاتم dūr yerün
Fakr ile fahr eylesen olur saña sezā
- 16 Şer'ün esāsı olmaya şāhā hālel-pezir
لو بئت الجبال او انشقت السماء
- 17 Yazmış ezelde hil'at-i vaşfuñ tırāzına
Kilk-i każā ki دام لك العز والعللا
- 18 Kevneyne zātı 'illet-i gāyī degülmise
"Levlāk" ile hitāb olaydı 'aceb aña
- 19 Ger olmasa vücuduña 'ālem muḳaddime
Arz u semāya olmaz idi emr-i انا
- 20 Lāyık kerīm demek aña kim hitāb idüp
İşitmedi dilinden anuñ bir kimesne "lā"
- 21 Lafzı rumūzı mahzen-i esrāradur künüz
Ayığı tozı dīde-i ervāha tütüyā
- 22 Kim diye saña Yūsuf-ı şānī cemāl ile
Yūsuf görürse hüsnüñi şānī olur saña
- 23 Alnuñ kaşuñ nümüzedür bedr ile hilāl
Zülf ü ruhuñ nümunesidür subh u mesā
- 24 Ey mäh-ı çār-deh-şebe diyü hitāb ider
Hak saña anda kim didi Kur'an'da "Tā vü Hā"
- 25 Kaddüñle zülf ü ağzuña eyler işāreti
Kur'an'da her ne yirde "elif lām u mīm" ola

- 26 Kaşuñla alnuñ ile boyuñdan kināyedür
Kavs-i nehār şems-i duhā hatt-ı istivā
- 27 Zāt-ı şerīfūñe ne ‘aceb sāye olmasa
Nūruñ olur mı sāyesi ey fahr-i enbiyā
- 28 Çeşm-i çerāğ-ı cümle-i āfākdur tenūñ
Her yañadan görünür anuñ-çün "‘ale’s-sivā"
- 29 Alnuñ yüzüñ sıfātını işitdi didi ‘akl
امنت بالذی خلق النور والضیا
- 30 Hürşīd tal‘atūñdan utanup bakar yire
Çü bedr gördi yüzüñ anuñ-çün kalur taña
- 31 Tābende pertev-i ‘alemūñden cemāl-i feth
كانور فی الظلام وكالبور فی الراجی
- 32 Düşerdi mu‘cizeñle bir aylık yola nehīb
Bassañ rikāba ayagūñı kaşd idüp gazā
- 33 Bir zahm ile kılar siper-i māhı iki şak
Engüşt-i mu‘cizeñ ne ‘aceb tīg olur şehā
- 34 Vakt-i hatarda çüb aña samsēm-ı ābdār
Vakt-i hāzarda hāk aña cām-ı cihān-nümā
- 35 Geh bir avuç şu ile sipāhını kandırur
Geh bir avuç toz ile ider düşmenin hebā
- 36 Teslīm iderdi mihr ile kendüyi geh şecer
Tesbīh iderdi cehr ile avcında haşā
- 37 Maṭlūb ‘arāk olur aña kim saña uymaya
Mahbūb-ı Hāk olur saña kim kıla iktidā
- 38 Nekbet aña ki reddūñ eli anı men‘ ider
Devlet anuñ ki sen diyesin aña merḥabā
- 39 Kalursa yād rahmet-i Hāk’dan ‘aceb degül
Her kim mahabbetūñle senūñ olmaz āşinā

- 40 Tiz azdırurdu hîle ile 'aklı gül-ı nefis
Şem'-i şerîfün aña olımasa reh-nümâ
- 41 Gavvâş-ı 'akl bula mı hâddin şıfâtunuñ
Çün kulzüm-i şıfâtuna yok hadd ü intihâ
- 42 Kimdür ki medhin ide-bile zât-ı pākünüñ
Ger hōd belâgat ile Ferîd-i zamân ola
- 43 Medhünde tapuñı neye kim beñzede ider
Beñzetdügine medh ü sitâyiş saña hicâ
- 44 Kimdür ki vaşf-ı zātuña ikdâm ide senün
Hak kendü 'izzetiyle ider çün saña senâ
- 45 Olsun saña vü âlüne aşhâbuña selâm
مادامت السماومادامت الثرا
- 46 Anları kim kevâkibe teşbîh idüp didün
Kim bulur ihtidâ iden anlara iktidâ
- 47 Şer'ün sarâyı soffasınuñ çâr-rüknidür
Ol çâr-yâr k'anları Hak kıldı müctebâ
- 48 Şiddik k'oldı sâni-i isneyn gârda
K'itmişdi şıdk ile yoluña cân u dil fedâ
- 49 Fârük k'itdi fark haşâyı şavâbdan
Aşfâ-yı aşfiyâ idi evlâ-yı evliyâ
- 50 'Osmân ki buldı gözleri nüreynün ile nür
Hem ma'den-i 'atâ idi hem menba'-ı hayâ
- 51 Kimdür ki vaşf-ı zâtını 'add ide Haydar'un
Hakkında "lâ-fetâ" ile çün geldi "hel etâ"
- 52 Nüreyn iki dürr-i bihâr-ı Muhammedî
Biri Hasan birisi Hüseyin-i hasen-likâ
- 53 Birisi zehr-i kahr ile itdi revân revân
Birisi Kerbelâ'da çeküp kerb ile belâ

54 Olsun rızā-yı Hāk kamunuñ rūhına karīn
Kim dīn yolında çekdi bular zahmet ü ‘anā

55 يا شافي الخلاق يا قاع الضلال
يا جامع الفضائل يا راجع النهى

56 اشفع خطيتي وذنوبي وذلتي
كن لي وسيلة ودليلا الى المني

57 Sen ümmetüñi zıkr idesin nefsüñi koyup
Anda ki nefsi diye cümle enbiyā

58 Gerçi ki emrünüñ birisin biñde tutmadan
Luḫfuñdan umaruz diyesin يا ماض ماضى

59 Ol bezmde ki devr ide ke's-i şefā‘atüñ
Hāşā ki bizi sāki-i luḫfuñ şusuz koyā

60 Yā Rab Muhammed'üñ şeref ü fazlı hürmeti
Bu haste-i günāha sen it rahmetüñ şifā

61 Sensin viren aña dahi mülk-i kerāmeti
والمالك في عينك قوتي لمن نشأ

62 ‘Afv it NIZĀMĪ'nüñ keremüñden haḫāların
Şehden‘aḫā çü ‘āde durur bendeden haḫā

63 Ol bunca cürm ile saña tutar ümidini
Sen bunca luḫf ile kosan anı degül revā

64 Çün sen kemāl-i luḫf ile "lā taknaḫū" didüñ
Cürmüm ne deñlü çoğ ise kaḫ‘ itmezem recā

65 Ey Bākī koma zerrece bākī zünübden
Ol dem ki şehr-i ‘ömr fināsın tuta fenā

(Mef‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün)

XVIII

MEDHÜ'R-RESÛL SALLA'LLÂHU

- 1 Eyâ halkun yigi "hulkun azîm" ey dilber-i ra'nâ
Saña hiç beñzemez kimse be-şûret dahı fi'l-ma'nâ
- 2 Eyâ hürşid-i tâbân-rû bedr-cebhe hilâl-ebrû
Her emrüne "semi'nâ vü aṭa'nâ" ḥakdur âmennâ
- 3 İ "mâ zâğa'l-başar" 'aynün çü Cibrîl oldu saña peyk
Kamu buyruguna lebbeyk "âmennâ vü şaddakna"
- 4 Kamu gâ'ib saña ḥâzır ne kim var evvel ü âhir
İrağ yakın ard u öñ bir eyâ şâhib-nazar binâ
- 5 Kamu 'âkil kamu fâzıl saña şâkirddür ey kâmil
Senün katuñda bir câhil hezârân Bû 'Alî Sînâ
- 6 Yüzün her yüzden ecmeldür özüñ kümmelden ekmeldür
Kamu mürselden efdaldür senün fazlun derin esnâ
- 7 Ḥak işlerün tamâm itdi saña şehler gulâm itdi
Ki tapuñı imâm itdi dükeli enbiyâsına
- 8 Sen aḡlısın kamu fer'ün ki 'âlem toṭtolu zer'un
İrişdi kâmet-i şer'un be-'arş ez-kubbe-i minâ
- 9 Yapuban dîn sarâyını yedün tedbîr dayınını
Kodun erkân u âyini hemân güç itdün iy bennâ
- 10 Çü kıldun fakr-ıla fahri kanâ'at birle hem şabrı
Saña virmiş iken Tañrı ezelden "kenz-i lâ-yefnâ"
- 11 Mu'allâ vü mühezzepsin müzekkâ vü mü'eddebsin
Mukarreblerden akrebsin sen ey Muhtâr-ı Mevlânâ

XVIII Kemâli-Ümmî, Dîvân, Millet Kütüphanesi, Mnz.Nu:42,yk.
6^b-8^a.

11^b Der-kenâr.

- 12 Resūlu'llāh-ı a'zamsın mükerremlerden ekremsin
Kamu a'lemden a'lemsin sen ey 'allāme-i dānā
- 13 Güneşden hūb u rüşensin hem aydan dahı ahsensin
Çü böyle hōş müzeyyensin ne hācet sürme vü hınnā
- 14 Müzeyyensin kamu zeyne ki Seyyid'sin dü-kevneyne
İrişdüñ "kābe kavseyne"e makāmuñ oldu "ev ednā"
- 15 Seni kamu açuķ gözler ay u günden 'ayān gözler
Gicedür kamu gündüzler saña kim oldu nā-bīnā
- 16 Saña ey bahtlı sultān fidāyuz biñ gönül ü cān
Mübārek yoluña kurbān hezārān ata vü ana
- 17 Yazuķlı kullaruz ey şāh şefā'at kıl bize bi'llāh
Ki dāyim yā Resūla'llāh 'atā minküm hatā minnā
- 18 Eger medhūñi derd ile kılam takrīr alam dile
Firāk-ı 'ıřkuñ odı-la kalem sına kāğıd yana
- 19 Senüñ mādihlerüñ çokdur hisābı hadden artuķdur
Arada bir dahı yokdur KEMAL ÜMMİ bigi ednā
- 20 Be-sūret hırķa vü tācem be-ma'nā müflis ü acem
Ġanī dergāha muhtācam dilerem bāki istignā
- 21 Ne tañ ger biz gedā senden umarsavuz 'atā senden
Çü her şāh aġniyā senden umar ey kamudan aġnā

(Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün)

XIX

- 1 Çün doğup tutdı cihān yüzini hüsnüñ güneşi
Kim ola sevmeye bu vech ile sen mäh-veşi
- 2 Türk ü Kürd ü 'Acem ü Hind'i bilür bunu ki sen
Hāşimī'sin 'Arabī'sin Medenī'sin Kureşī
- 3 Sen emīre kul olan her ne kadar müdbir ola
Bende-i mukbil olur misl-i Bilāl-i Habeşī
- 4 Dik-i hikmetde pişürdi çü senüñ sevgüñi Hak
Cebre'îl olsa n'ola maṭbahunuñ heyme-keşi
- 5 Yirdeki da'veti fevt ola gidem diyü göge
Bağladuñ bilüne ey nür-ı bilā-sāye taşı
- 6 Sensin ey püşt ü penāh-ı melek ü ins ü perī
Enbiyānuñ güzeli sevgülüsi hūb u hōşı
- 7 Üzülp 'ırkı Ebū Cehl gibi ebter olur
Sen Ebū'l-Kāsım ile her kim iderse güreşi
- 8 Lāle beñzer ki gül-i rüyuña indirmede baş
Muğ-ı Hindī kimi yandı kararup içi taşı
- 9 Kesilüp başın ayakda göriser her ki senüñ
Yüzün izüne sürüp koymaz ayaguña başı
- 10 Barmağundan akıdup āb-ı revān-bahşı revān
Nice yüz biñ kişiden def' idisersin 'ataşı
- 11 "Ve'd-ḍuhā" verdüne "Ve'l-leyl" okuram sünbülüne
RÜŞENİ virdi budur külli gadātin ve 'aşī

(Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün)

XX

DER-MEDH-İ SEYYİDÜ'L-MÜRSELİN MUHAMMED
RESÛLU'LLÂH-I TA'ÂLÂ 'ALEYHİ VE SELLEM

- 1 يا مطلع الهداية يا غاية المنى
يا صاحب الغاعة والحوض واللوا
- 2 من كبريا وصفك حارت قريحتي
افتح لسان عبدك ياسيد الورا
- 3 Heyhât kanı tavk-ı beşerde mecâl-i nuṭk
Hâlik saña çü birligi ile ider şenâ
- 4 Şi'rûñ ne haddi var ki ire vaşf-ı zâtuña
Ki ol vaḥy-i âsumân ola bu sihr-i müfterâ
- 5 İnsanda dest ü pây-ı belâgât kaşîrdür
Olmaz bihâr-ı vaşf-ı celâlünde âşinâ
- 6 Ey yâdı rûḥ-perver ü ey vaşfı dil-firîb
Ey yüzi bâb-ı rahmet ü ey sözi dil-rübâ
- 7 Kevneynüñ evveli şakaleynüñ mu'allimi
Sultân-ı şer' ü hâcib-i der-gâh-ı Kibriyâ
- 8 Vaşluñ beşâreti haberin söyledi Mesîḥ
Yümninden ol sözüñ nefesi oldu cân-fezâ
- 9 Mûsâ yapışduğı için etegine luṭfuñuñ
Dest-i mübârekinde 'aşâ oldu ejdehâ
- 10 Bir kez murâd elin kim uzadursa zeylüne
Virür dü-'âleme yed-i beyzâsı rüşenâ
- 11 Âdem cerîmesine yüzüñ suydur şefi'
Senden umar şefâ'ati mecmû'-ı aşfiyâ

- 12 Sen şol Ḥabīb'sin ki görenler cemālūñi
Feyz-i nazarla eylediler ḥāki kīmyā
- 13 Sen şol çerāğsın şeb-i mi'rāc içinde kim
Kandīl-i kā'ināta zebānuñ virür ziyā
- 14 Dest-i nevālūñ ile şunulmuş nevāledür
Şol ḥān-ı mu'cizāt ki neşr itdi enbiyā
- 15 Bir barmağūñla sībini şakḳ eyledūñ mehūñ
Meşy itse da'vetūñle şecer tañ mıdur şehā
- 16 Sakf-ı sarāy-ı ḳadrūñe nakḳāş-ı "lem yezel"
Nakş eylemiş ki دام لك العزوالعلا
- 17 Destūñ muḥīṭ-i cūd u demūñ kīmyā-yı 'ilm
Lafzuñ makām-ı şıdk u dilūñ ma'din-i şafā
- 18 Sāyeñ düşeydi toprağa bir nūr inerdi kim
Yer yüzi berḳ uraydı güneş bigi dā'imā
- 19 انت الكريم منك رخاء ملتر
انت الامين منك امان من الردى
- 20 'ilmūñ kitābı nokṭasıdur levḥ ile ḳalem
Feyzūñ biḥārı ḳaṭresidür arz ile semā
- 21 Ādem riyāz-ı cennete cāndan ḥarīş ise
Cennet şerīf ravzaña itmişdür ilticā
- 22 'Aḳl olamaz ḥaşā'is-i zātuñda rāh-bīn
Fikr olamaz dakā'ik-i şer'ūñde reh-nümā
- 23 Dünyā zehab cibāl ile aldayımaz seni
Ey zātuñ āferiniş-i dünyāya kīmyā
- 24 Engūr yaradılmadan içinde mey gören
Şol dīdedür ki ḥāk-i derūñ itdi tūtiyā
- 25 İnsānı āb-ı luṭfuñ idüpdür sefīd-rūy
Şeyṭānı seng-i ḳahrūñ idüpdür siyeh-ḳafā

- 26 Dūnyāda ƙadrūñi ƙaçan idrāk ide bu ƙalk
K'anlar niyām oldı sen āyīne-i Hudā
- 27 Rūy-ı zemīnde sūddeñi gördi didi ƙired
سبحان خالق خلق الارض والسماء
- 28 Pāk olmamışdı gilden eli Ādem'ün henūz
Sen ƙāne-i nübūvete oldukda ked-ƙudā
- 29 Ol māha nisbet it ne ƙadar var ise şeref
Ol şāha nisbet it ne ƙadar var ise 'ulā
- 30 اذا الشمس كورت beyān olunmuş فونله
Ol gün güneşde nūr-ı Muħammed ƙomaz ziyā

(Mef'ūlü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün)

XXI

KASİDE-İ NA'T-İ RESÛL

- 1 Şu söz kim ola misāl-i kelām-ı ehl-i kemāl
Selāsetinde hacil ola selsebil ü zülāl
- 2 Şu söz ki zemzeme-i āhirü'z-zamān ola ol
Göñülde cān gibi şaklaya ehl-i vecd ü hāl
- 3 Sezādürür k'ola bezl-i medāyih-ı Ahmed
Senā vü mekrümet ü mahmidet 'aleyhi vü āl
- 4 Vücūdudur viren āhir zamāna zib ü şeref
Nite ki 'id-i hümāyün ile meh-i şevvāl
- 5 Cihāna geldi bülend itdi dīnün eyvānın
Revāk u tākını kisrālaruñ idüp pā-māl
- 6 Açıldı nefha-i ahkām ile gül-i ümmid
Seçildi pertev-i İslām ile harām u helāl
- 7 'Ale'l-huşuş bu tertīb ola kıyāmete dek
Zihī nihāyet-i kudret kemāl-i istiklāl
- 8 Egerçi yir göbegi Ka'be'dür cihāna şeref
Kı Çin'de nāfe ile bulur i'tibār gazāl
- 9 Senünle buldı şafā Ka'be yā Nebiyya'llāh
Senünçün itdi bu halkı Mühyemin-i Mute'āl
- 10 Yiri gögi yaradurken eyā bihīn-i beşer
Hudā bilür ki vücūd-ı laţifün idi me'āl
- 11 Tapuñı eyledi 'ālemde Şāhibü'l-Mi'rāc
Zihī 'ināyet-i Perverdigār celle celāl
- 12 Müsāfir-i şeb-i isrā mukīm-i "ev ednā"
Saña dinildi saña "merhaban ta'āl ta'āl"

- 13 Tevaḳḳuf itdi güneş gülle-bān huşūsında
Tabī'atında var iken bu deñlü isti'cāl
- 14 Du'a gibi çıkarup bir nefesde gök yüzine
Yine yir ehline rahmet gibi ider inzāl
- 15 Ol gicede güher-i şeb-çerāğ toḳsan biñ
Müzeyyin oldu nübüvvet kulağına fī-hāl
- 16 Ser-ā-ser eyledi ser cümle enbiyā ta'zīm
Tamāmet eyledi ervāh-ı ḳuds istikbāl
- 17 Çü buldı ḳabza-i ḳudretde "ḳābe ḳavseyn"i
Murādı tīrine itdi 'ināyeti per ü bāl
- 18 Kara geyer şeb-i mi'rāc u Ḳāzret-i Ka'be
Mişāl-i mürşid-i kāmīl muḫaşşılı'1-āmāl
- 19 Ğarāzları bu ki maḳbül-i ḳıdmeti olalar
Hemişe bār-geh-i Kibriyā'da mişl-i Bilāl
- 20 Gel ey hulāşa-i kevneyn ü fahr-i maḳlūkāt
Ḳabīb-i Ḳāzret-i Bārī mu'in-i ümmet-i dāl
- 21 Ne şübhe fahr-i rüsül efdalü'l-beşer sensin
Cemī'-i kevn ü mekân zerre zerre şāhid-i ḫāl
- 22 Nübüvvetüne şehādetler itdi dört kitāb
Egerçi şāhid-i şer' ikidür bilā-işkāl
- 23 Başıret ile ḫapūñ şayrafī felek şundük
Kelām-ı münzel-i Bārī içinde 'ıkd-i le'āl
- 24 Saña mütāba'at için ḳıyāma ḫırdı şecer
Rükū'a vardı sipihr ü sücūda indi cibāl
- 25 Elif ḳıyām u rükū' oldu dāl ü secde mīm
Namāz ḳıl ki namāz oldu 'ayn-ı ādeme dāl
- 26 Za'īf ümmeti zulmetde komamağ için
Ziyā vü nūruñ ile 'arş u ferş māl-ā-māl
- 27 'İzāruñuñ 'arakından egerdürür ne 'aceb
Çemende bülbüle güller iderse ḡunc u delāl

- 28 Bu nükte-i "Ene emlah" bu hüsn-i gendüm-gün
Hemîşe bahr ile berre irürdi birr ü nevâl
- 29 Cihânda yiller olur kim eser egerleri yok
Kimisi şarsar u kimi debür u kimi şemâl
- 30 Şu demde kim ese kıble yili diyârundan
Bahâr olur açılır her çiçek sıfîd eger al
- 31 Gel ey sa'âdet-i fakr ile fahr iden hâce
Şefâ'atüdüdürür ümmet içinde re'sü'l-mâl
- 32 İki cihânda şu bed-baht eyledi nokşân
Ki mâl üstine kef geçdüğini şandı kemâl
- 33 Mukâddem olsa ne tañ nokţadan mücerreddür
Hisâba gelmez bir olmaz egerçi dâl ile zâl
- 34 Seni 'ibâret-i "levlâk" nükte-i kudsi
Güneşden eyledi rüşen ne hâcet istidlâl
- 35 Hidâyet-i Ahadî mürşid olmadı yohsa
Bilürdi kadrünü Bû Cehl-i nâ-pesend-fi'âl
- 36 Eyâ Nebî seni medh eylemek ledünnîdür
Hurûf-ı lafz ile mümkün ola mı emr-i muhâl
- 37 Eyâ güzîn-i beşer sen Habîb ü ben 'acemî
Ve yâ Emin-i zamân sen faşih ü benden lâl
- 38 İre mi pāye-i medhüne desti nâţıkanuñ
Taķa mı degme denî 'arş sākına halhâl
- 39 İdemedüm ser-i gīsünü kıl kadar ta'rif
Bu ârzüda vücudum haķıķat oldu hayâl
- 40 Medāyihünde katı ihtiyārsuz olurın
Bilürken olduğın itnāb mücib-i imlâl
- 41 Şeref degül mi ki nām-ı şerīfünü añanı
Hezār cehd ile İblis idemeye idlâl

- 42 Şu resme ümmet arasında dōstlar var kim
Tavāfa gelse ider Ka'be aña istikbāl
- 43 'Ale'l-huṣūṣ cenāb-ı bülend-i Şiddikī
Ki buldı anuñ ile dīn-i Ahmed istikmāl
- 44 Kim ola bir dahı mānend-i Hāzret-i Fārūk
Ki ṭurrası ola dīn 'arızına zülf-i cemāl
- 45 Emīr-i memleket-i 'ilm ü hilm Zī'n-Nüreyn
'İbādetinde bulunmadı zerrece ihmāl
- 46 Yegāne Haydar-ı şaf-der Gāzanfer-i Bārī
'Alī ki nām-ı şerīfi olur mübārek-fāl
- 47 İki güher ki Hāsen'dür biri Hüseyn-i şehīd
Kim anlaruñla iderdi zamāne def'-i melāl
- 48 Bebekleridürür İslām gözinüñ ikisi
Hōṣā sipihr-i sa'ādetde rüṣenān-ı celāl
- 49 İlāhī āline aşhābına ^{باجم}
Hezār bār ṣalāt u selām ola irsāl
- 50 Ümīddür ki her üftādeyi unutmayalar
Budur murādı cihān halkınuñ 'ale'l-icmāl
- 51 Biri bende ki oldum esīr-i nefis-i denī
Ġarīk-i bahr-i günāhem refīk-i rāh-ı dalāl
- 52 Günāh yükleri baṣdı yüzün düşüpdürürin
Şefā'at eyle kayırmaz kemīnenüñ elin al
- 53 Şefā'atüñ demidür geldi yā Resūla'llāh
'İnāyet eyle ki gelmez 'ināyetüñe zevāl
- 54 Şulardan eyleme ben çākerüni kim olalar
Ṭarīk-i Hakk'a mu'ānid dalālete meyyāl
- 55 Fakīr isem n'ola şevküñ içümde toptoludur
'Aceb mi olsa reyāhīn ile kabūl-i sıfāl

- 56 Biñ ise medh idiciler NECĀTĪ de biridür
Kuluñ nihāyeti yokdur biñini gör birin al
- 57 Ümīddür ki şefā'at elini çekmeyesin
Cezā güninde dige-gün olur ise şhvāl
- 58 Baña düşen bu ki yilem yoluña yumuşuña
Gerekse cennete gönder gerek cehenneme şal
- 59 Cenāb-ı hātif-i gaybīden irdi cāna hiṭāb
Ki ey netīce-i penc ü çehār u hefte vü sāl
- 60 Delīl-i vāzih u rüşen degül midür bu kim
Huzūr-ı ümmet için ol Şefī'-i yevm-i su'āl
- 61 Mukarrer eyledi bir pādişāha devleti kim
Umūr-ı şer'den ayruğun eyledi ibtāl
- 62 Sipih-r-mertebe Sultān Bāyezīd ol kim
Siriştedür hüner ile zihī firişte-hışāl
- 63 Şu deñlü dīn ile dünyāya virdi revnak kim
Begendi Kādir-i Settār ü İzid-i Müte'āl
- 64 Ğanīdürür kenef-i devletinde bay u gedā
Denīdürür şeref-i 'izzetinde cāh ile māl
- 65 Der-i gāzādaturur بالعش والابكار
Reh-i veğādaturur بالعرو والامهال
- 66 Aña ra'yyet olup Muştafā'ya ümmet olan
Mukarrer iki cihān devletine buldı visāl
- 67 Cemī'-i 'ālemün oldur du'āsı cān ile kim
Bu intizām ola tā haşre dek ber-īn-minvāl
- 68 Cemī'-i emrde Kur'an ile müğāveresi
Zihī kemāl-i ta'ayyün esās-ı istidlāl
- 69 Müsā'adet ide 'ömrine dīn-i haḳḳ-ı Resūl
Müsāre'at ide emrine ihtimām-ı ricāl

(Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün)

XXII

NA‘T-i ŞERİF

- 1 Muhammed-i ‘Arabî kim Resûl-i ekmeldür
Takarrübiyle kamu enbiyâdan efdaldür
- 2 Kâlan resûllerüñ kavmineydi da‘veti çün
Nübüvveti ile bu ins ü cāna mürseldür
- 3 Kim anı medh ide çün medhidür anuñ "levlāk"
Defâtir-i dü-cihān midhatinde mücmeldür
- 4 ‘Adū-yı bî-başar āna muhālif olsa ne tañ
Şahîhi egri görürler şular ki ahveldür
- 5 Egerçi hatm idi Yūsuf'da hüsn-i i‘cāzı
Bu hüsn-i hulķ ile cümlesinden ecmeldür
- 6 Eyā mu‘īn-i beşer rahm kıl fütādelere
Şefā‘at āyeti şānuñda çünki münzeldür
- 7 Kāpuñ gedāsi durur ‘ADLİ anı redd itme
Ki āna maḥbet-i ālüñ delīl-i a‘deldür

(Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün)

XXIII

I

- 1 'Älem şübüt-ı Şāni'a olmağ-ıçün güvā
İtdi tağayyürini anuñ hikmet iktizā
- 2 Oldı cihān vücūdı libāsına hōş tırāz
Şayf u harīf ü 'ahd-i rebī'ü dem-i şitā
- 3 Çün şayf ola fevākih olur bī-şumār līk
Nārī-mizāc olur kamu hāk ü havā vü mā
- 4 Faşl-ı hazānda gerçi havā mu'tedil durur
Şu pāk ü hōş-güvār u safā-bahş u cān-fezā
- 5 Līkin çemen düşüp yerekān rencine olur
Her ravza reng-i rüy-ile mēnend-i kehrübā
- 6 Kalb-i şitāda āteş ü hargāh şöbeti
Gerçi virür sirāce-i cān u dile ziyā
- 7 Bī-berg ü bī-nevā düşer ol dem velī riyāz
Bārid-mizāc u serd-ṭabi'at olur havā
- 8 Sultānıdur bahār fuşülün ki gelse ol
Dünyā olur münevver ü 'ālem bulur safā
- 9 Şahrā bihişt ü hāk olur 'anberīn-sirīşt
Billūr olur miyāh u zümürrüd olur giyā
- 10 Cānān cemāli gibi ruḥ-ı dil-firīb-i bāğ
Gül-güne-i gül ile bulur behcet ü bahā
- 11 Zīb-i cemāl-i faşl-ı bahār olsa gül ne tañ
Çün aşl-ı pākıdür 'arak-ı Fahr-i Enbiyā
- 12 Sultān-ı şer' ü tēc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Hikmet-nümāy mes'ele-āmüz-ı 'akl-ı küll

II

- 1 Ey Muşhaf-ı cemāli kamu rahmet āyeti
Hatm oldu sende iki cihānuñ sa'ādeti
- 2 Gerçi bisāṭ-ı kurbе kadem başdı her nebī
Oldı saña bidāyet olaruñ nihāyeti
- 3 Secde ider cemālūñe mihr ü meh ü mücüm
Yūsuf meger düşünde göreydi bu hāleti
- 4 Her şeb 'aceb mi tursañ ayag üzre şubha dek
Zātuñ cihānuñ oldı çü şem'-i hidāyeti
- 5 Açdukça el du'āya yed-i pāki şafhası
'Asīleruñ olurdı berāt-ı berā'eti
- 6 Bir devhadur vücudı fūrū'ı mükevvenāt
İki cihāna sābit olubdur asāleti
- 7 Tübā hilāf-ı vaz' görünmezdi olmasa
Baħr-i vücud içinde anuñ 'aks-i kāmēti
- 8 'İd-i cemālūñe katı müştākam isterem
Mihr-i ruhuñ ümīdine şubh-ı kıyāmeti
- 9 Da'vāña istedi çü dalāl ehli beyyine
Evc-i felekde eyledüñ aya işāreti
- 10 Bulınmağa nisāb-ı şehādet herāyine
Māh olup iki şıdkuña itdi şehādeti
- 11 Olsa felek şahīfe vü cirm-i Zuħāl midād
Yazılmaya fezā'ilüñ ey rahmet āyeti
- 12 Sultān-ı şer' ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Hikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı 'akl-ı küll

III

- 1 Hāk 'ışkına yaratdı cihānı Muhammed'üñ
İtdi tufeyli kevn ü mekānı Muhammed'üñ
- 2 Şıgmassa yire göge ne tañ 'arş oldı nakş
Çün heykeline nām u nişānı Muhammed'üñ

- 3 Kāndīl-i tāb-hāne-i sırr-ı İlāhī'dür
Māh-ı zamīr-i nūr-feşānı Muḥammed'üñ
- 4 Hāk yakduğı çerāğdur ol rüşen eylese
Künc-i cihānı tañ mı zebānı Muḥammed'üñ
- 5 Bu hāk-dāna eylemeyüp i'tibār aña
Şalması sāye serv-i revānı Muḥammed'üñ
- 6 Maḥlūba perdedür diyü dünyā vü āhıret
Olmadı anlara nigerānı Muḥammed'üñ
- 7 Zāt-ı şerīfi olduğına hātemü'r-rüsül
Mühr-i nübüvvet oldu nişānı Muḥammed'üñ
- 8 Dest-i kader hilāli ider nūr na'ı kim
Rıdvān ura Burāk'ına anı Muḥammed'üñ
- 9 Gencīne-i sa'ādetüñ açmağa kuflını
Miftāh-ı gayb oldu lisānı Muḥammed'üñ
- 10 İrdükçe 'aklı her kişi eyler hikāyeti
Bilmez kimesne n'idüğü şānı Muḥammed'üñ
- 11 Ben bī-nevā nevāli bu beyt oldu geldi çün
Efvāh-ı nāsa midḥati hānı Muḥammed'üñ
- 12 Sultān-ı şer' ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Hikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı 'akl-ı küll

IV

- 1 Yümn ile geldi 'āleme çün ol hüceste-zāt
Zāt-ı şerīfi ile şeref buldı şeş-cihāt
- 2 Kesr oldu tāk-ı Kisrī yıkıldı esās-ı küfr
Gitdi umūr-ı bātıleden revnağ u gebāt
- 3 Huşk oldu āb-ı Sāve harāb oldu deyrler
Āteşgede söyüñdi yüzün düşdi yire Lāt
- 4 Yā Rab ne kadar olur bu ki her kında varsa ol
Üstinde tütülürdü bulutdan sürādikāt

- 5 Şol çub k'aña söykenüp okurdı huṭbeyi
Tertīb-i minber olıcaḡ itdi taḡannünāt
- 6 Āmīn iderdi hep der ü dīvār u saḡf-ı dār
'Abbās'a Ḥaḡ'dan ister iken nārdan necāt
- 7 Olmadı hiç birinde hulūd u devām anuñ
Gösterdi gerçi ḡayrı nebīler de mu'cizāt
- 8 Mu'ciz senüñ durur ki degül ḡābil-i zevāl
Tā ḡaşre dek delālet-i āyāt-ı beyyināt
- 9 Sencileyīn şefī'i olan ümmete ne ḡam
Ne deñlü olsa ḡarḡa-i deryā-yı seyyi'āt
- 10 Sen padişāh-ı müşfik ü biz bende-i fakīr
Senden bize şalāt u saña bizden eş-şalāt
- 11 Ey emr-i şer'i rābıta-i 'aḡd-i intizām
V'ey zāt-ı pāki vāşıta-i 'ıḡd-i mümkināt
- 12 Sultān-ı şer' ü tāc-ı rūsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmüz-ı 'aḡl-ı küll

V

- 1 Sen cāna ümmet olmaḡ-ıçün ey Resül-i Ḥaḡ
Erḡām içinde şüret-i insān geyer 'alak
- 2 Cibrīl şüretā getürür gerçi saña vahy
Ma'nāda līk ol daḡi senden alur sebak
- 3 Bir iltifāt iderse ṭabīb-i irādetüñ
Gökden gide devār u ruḡ-ı mahdan behaḡ
- 4 Meḡmeclis-i sipihrde nūreyn ḡamışini
Başdan başa çeküp yed-i şevḡüñle itdi şaḡ
- 5 Zi'b ü cemel ḡazāl u ḡamel hep muḡırr iken
İtdüḡine cihāna seni Ḥaḡ Resül-i ḡaḡ
- 6 İnkār iden kimesneler olmaz mı şübhesüz
"Bel ḡüm adall" sözine ḡaḡıḡatde mā-şadak

- 7 İkrar-ı cânverden edelldür bu kim şecer
Geldi şehâdet itdi ki sensin Resûl-i Hâk
- 8 Tesbîh okurdu karşına her dânesi faşih
Cennetden ol 'ineb ki saña geldi bir tabak
- 9 Keffünde seng-rîze şenâ-hânlık itdügi
İsbât-ı müdde'âna bulardan dahi ehakk
- 10 Ey ser-firâz-ı halk etek sinüñ el benüm
Şol gün ki ola bir ayak üstinde biñ ayak
- 11 Bâğ-ı menâkıbuñda reyâhîn-i na'tüñe
Bü geldi şundugumca elüm "keyfe me't-tefak"
- 12 Sultân-ı şer' ü tâc-ı rûsül Hâdî-yi sübül
Hikmet-nümây mes'ele-âmûz-ı 'akl-ı küll

VI

- 1 Luţfuñ nesîmi itse güzêr âteş-i cahîm
Kalb-i hakikat olup ola gülşen-i na'im
- 2 Deryâ-yı bî-nihâyet-i kudretde fi'l-mesel
'Âlem şadef vücûd-ı şerîfuñ dür-i yetim
- 3 Ey fahr-ı halk u zübde-i mecmû'-ı kâ'inât
Zâtuñ eger degülmise maksûd Hâk 'alim
- 4 Görmezdi kevn nuţfesin imkân meşimesi
Mâhiyet ümmehâtı kalurdu kamu 'akim
- 5 Vaktinde oldu kuvvet-i mu'ciz-nümân ile
Leşker-şiken gubâr u mübâriz dem-i nesim
- 6 Dir' ü zirih nazar okına târ-ı 'ankebût
Beyz-i hamâmeler sebel-i dîde-i le'im
- 7 Mûsâ yapışdı dâmen-i kâdr-i celîlüñe
Senden dem urdu 'İsî-yi Rûhu'llâhi'l-Kerim
- 8 Eylerse tañ mı mürdeyi zinde dem-i Mesih
Mu'ciz-nümâ olursa 'aceb mi yed-i Kelim

- 9 Sāyeñ kimesne görmedi mánend-i āfitāb
Yā nürsın muşavver ü yā rühsın cesīm
- 10 Yevmü'l-cezāda kim gele ortaya hayr u şer
Şāhid cevārih itdügüm a'cāl ola garīm
- 11 Allāh'dan 'ināyete senden şefā'ate
Kalmış durur işüm benüm ey Rahmet-i Rahmān
- 12 Sultān-ı şer' ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Hikmet-nümāy mes'ele-āmüz-ı 'akl-ı kül

VII

- 1 Bir şeb ki kadr ile snā irmezdi biñ seher
'Ayn-ı sevād-ı dāde-i ümmīd idi meger
- 2 Yā turre-i siyāh-ı dil-efrüz-ı kadr idi
'İzz ü şeref cemāline virmişdi zīb ü fer
- 3 Yā sünbül-i cinān idi tezyīn için anı
'Ālem cerīdesine kemişdi meger kader
- 4 Açıldı gök kapuları sultān-ı enbiyā
İtdi firāz-ı küngüre-i 'arşdan güzer
- 5 Başdı kadem "denā fe-tedellā" sarāyına
Hālāt-ı "lī ma'a'llāhi vakt" oldu cilve-ger
- 6 Derbān-ı "levdenevtü" bu dergāha virmedi
Rūhu'l-Emin'e yol ol idi gerçi rāhber
- 7 İrdi hezār 'izzet ile bir makāma kim
Dehşetden ol fezāda döker Cebrā'ıl per
- 8 Oldı naşīb çeşm-i cihān-bīn-i pākine
Şol kim cihānda kimseye olmadı bir nażar
- 9 Gördi mu'āyene yoğ idi vaşl u kurb u bu'd
Vaz'ı metā vü keyf ü kem ü menzil ü maķar
- 10 Ne inţibā'-ı şüret-i hissī ne rüy u müy
Ne zülf ü hāl ü haţ ne şıgar vardı ne kiber

- 11 Oldı çü hân-ı ni'mete hâzır 'uşât için
Aldı 'atâ vü 'afv ü keremden nevâleler
- 12 Sultân-ı şer' ü tâc-ı rûsûl Hâdî-yi sübül
Hikmet-nümây mes'ele-âmûz-ı 'akl-ı kül

VIII

- 1 Ey hâk-ı Yesrib'ün nesemât-ı mu'anberi
Tavf itdügünce ravza-ı pâk-ı münevveri
- 2 Şıdk ile ol Cenâb'a vü aşhâb u âline
Bizden ilet şalât ü selâm u du'âları
- 3 Bu Bekr-ı yâr-ı gâra husûş ile k'ol durur
Şıdk u şafâ hulûş-ı vefâ ehli rehberi
- 4 Fârûk-ı hayr u şerr 'Ömer-ı pâk-dîne kim
Mizân-ı 'adl içinde degül kimse hem-seri
- 5 Kân-ı vefâ vü ma'den-ı hilm ü hayâ olan
'Osman'a k'oldı câmi'-ı vahy-ı Peyamberî
- 6 Muhtaşş-ı "hel etâ" 'Aliyy-ı Murtażâ'ya kim
Ol idi fażl bîşelerinün gazanferi
- 7 Andan şeref virenlere bâğ-ı siyâdete
Gönli yemişinün ol iki nûr-ı ezheri
- 8 Biri Hasan'dur ismde hulkı gibi cemîl
Biri Hüseyin'dür şühedâ hayli serveri
- 9 Şaldı semûm-ı fitne bunı hâke zâr u zerd
Anuñ boyandı lâle gibi kana peykeri
- 10 Oldı hadîka-ı şeref-ı Âl-ı Ahmed'ün
Biri 'izâr-ı necdi biri verd-ı ahmeri
- 11 'Işkında şâdıkam zer-ı kalbümde yok degal
Vardur ümîdüm itmeye mahrûm CA'FER'i
- 12 Sultân-ı şer' ü tâc-ı rûsûl Hâdî-yi sübül
Hikmet-nümây mes'ele-âmûz-ı 'akl-ı kül

IX

- 1 Yâ Rab şu dem ki emriñ ile nefh-i sūr ola
Cânlar tenini özleye vakt-i nüşür ola
- 2 Çarhuñ dürile defteri hasf ola mihr ü mäh
Ne rüz u şeb kala ne sinin ü şuhūr ola
- 3 Rıdvân riyâz-ı huldı hoş ârayış eyleye
Cennet çemenleri tolu gilmân u hūr ola
- 4 Düzah kapularını açâ Mâlik ü cahîm
Müştek-ı ehl-i bagy u şer ü şūr u zūr ola
- 5 Taht-ı livâ-yı Ahmed'e fevka'l-had etkıyâ
Cem' ola küfr ü fısk u fücūr ehli dūr ola
- 6 Mızân kurıla vezn ola a'mâl-i hüb u zışt
Neşr-i şahâ'if-i hasenât u şürür ola
- 7 Her bir kişiye kendü başı kaygusu düşe
Peyvend ü akrabâ arasında nüfūr ola
- 8 Kim var ise halâ'ik iki fırka olalar
Rüzî birine nâr u birisine nūr ola
- 9 Giçüp Şırâ't'ı vü gire ebrâr cennete
Erbâb-ı nâz u ni'met ü hūr u kuşūr ola
- 10 Asiler itdügi zeleli yad idüp tamam
Şermende-i günah u hata vü kusur ola
- 11 Yüzüm karasın âb-ı şefâ'atle umaram
Pâk ide ger 'inâyet-i Rabb-i Gafūr ola
- 12 Sultân-ı şer' ü tâc-ı rüsül Hâdî-yi sübül
Hikmet-nümây mes'ele-âmüz-ı 'akl-ı kül
(Mef'ulü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

XXIV

DER-NA'T-İ SEYYİD-İ KÂ'İNÂT 'ALEYHİ

EFDALİ'S-SALAVÂT VE EKMELİ'N-NECÂT

- 1 Ey pâdişâh-ı her dü şerâ şâh-ı enbiyâ
V'ey Hâdî-i Hudâ vü şehensâh-ı aşfiyâ
- 2 Ser-rişte-i mürüvvet ü ser-çeşme-i kerem
Ser-defter-i nübüvvet ü ser-halka-i şafâ
- 3 Sensin dü kevne şâh u şehensâh-ı ser-firâz
Ey enbiyâya server ü ser-hayl-i evliyâ
- 4 Ey pişvâ-yı ehl-i hidâyet tapuñ durur
Şâh-ı zemîn ü mâh-ı felek hâce-i dünâ
- 5 Yakduñ çerâğ-ı şer'üñi kılduñ cihânı nür
Olduñ kamuya rehber ü reh-bîn ü reh-nümâ
- 6 'Âlem cerîdesinde mişâlini hüsnüñüñ
Yazmadı nakş-bend-i ezel bir dahî şehâ
- 7 "Ve'l-leyl" içinde yazılı lâminı kıldı dâl
Şol iki zülfüne senüñ ey Hâdî-i Hudâ
- 8 Yüzüñ çerâğı ile cebîñüñdür delîl
Ey nür-ı pâk Süre-i "Ve's-şems ü Ve'd-duhâ"
- 9 Âhir zamâna nâm-ı şerîfün virür şeref
Namuñ yazıldı kudret eli ile serverâ
- 10 Sende şıgar şehâ niçe biñ bahr-i bî-kenâr
Dürr-i yetîm dirler egerçi kamu saña
- 11 Her kim ki "lâ" didi dimedi şer'üñe "belî"
Başından eksük olmasa bir dem n'ola belâ

- 12 Tîg-i mahabbetüñe düşüp şol ki cān virür
İçer hayāt ābını cānı bulur şafā
- 13 Sen Muştafā'ya şol kadar oldı mahabbetüm
Cānum sever kimüñ ki ola adı Muştafā
- 14 Güm-rāh oldı azdı tarîk-i hakîkati
Her kim ki çār yāruña yā saña didi "Lā"
- 15 Sıddîk'dür biri ki saña yār-ı gār olup
Sonında oldı rāfi'-i dîn dāfi'-i belā
- 16 Fārūk'dur birisi daħi 'adl ü dād idüp
Şer'ünle virdi rüy-ı cihāna fer ü bahā
- 17 'Osmān ki 'ilm ü hilm ile zeyn eyleyüp özin
Bir şāh idi ki anuñ idi milket-i hayā
- 18 Deryā-yı 'ilm biri 'Aliyyün Velî idi
Hürşîd-i "hel etā" vü meh-i burc-ı "lā-fetā"
- 19 Āb-ı şefā'at ile yu yüzüm karaların
Bu dört ulu şahābe yüzi suyına şehā
- 20 Yüzüm karaların yuyamaz gözlerüm yaşı
Tağlar kadar günāha ne kılsun bu deñlü mā
- 21 Geldüm kapuña HAYRETİ'yem hālüm ağlayu
Küyuñ gedāsıyam kamu ma'lüm mācerā

(Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün)

KAŞİDE DER-NA'Ṭ-İ HAZRET-İ NEBEVİ

- 1 Şaçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su
Kim bu deñlü dutuşan odlare kılmaz çäre su
- 2 Āb-gündur günbed-i devvār rengi bilmezem
Ya muhīt olmuş gözümdeñ günbed-i devvāre su
- 3 Zevk-i tīguñdan 'aceb yoñ olsa gönlüm çāk çāk
Kim mürür ilen birağur rahneler dīvāre su
- 4 Vehm ilen söyler dil-i mecrūh peykānuñ sözin
İhtiyāt ilen içer her kimde olsa yāre su
- 5 Suya virsün bāğ-bān gülzārı zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün tek virse miñ gülzāre su
- 6 Ohşadabilmez gubārını muharrir hattuña
Hāme tek bahmakdan inse gözlerine kare su
- 7 'Arızuñ yadıyla nem-nāk olsa müjgānum n'ola
Zāyi' olmaz gül temennāsiyle virmek hāre su
- 8 Gam günü itme dil-i bimārdan tīguñ dirig
Hayrdur virmek karañu gicede bīmāre su
- 9 İste peykānın gönül hecrinde şevkum sākın it
Şusuzam bir kez bu şahrāda menüm-çün are su
- 10 Men lebün müştākıyam zühhād kevser tālibi
Nitekim meste mey içmek hoş gelür huş-yāre su
- 11 Ravza-i küyına her dem durmayup eyler güzār
'Aşık olmuş gālībā ol serv-i hoş-reftāre su

- 12 Su yolın ol küydan toprağ olup dutsam gerek
Çün rakībümdür dahi ol kuya koyman vare su
- 13 Dest-büsü arzūsiyle ger ölsem dōstlar
Kūze eyleñ toprağum sunuñ anuñla yāre su
- 14 Serv ser-keşlük kılur kumrī niyāzından meger
Dāmenin duta ayagına düşe yalvare su
- 15 İçmek ister bülbulüñ kanın meger bir reng ile
Gül budagınuñ mizācına gire kurtare su
- 16 Tīnet-i pākini rūşen kılmiş ehl-i ‘āleme
İktidā kılmiş tarīk-i Ahmed-i Muhtār'e su
- 17 Seyyid-i nev‘-i beşer deryā-yı dürr-i istīfā
Kim sepüpdür mu‘cizātı āteş-i eşrāre su
- 18 Kılmağ için tāze gülzār-a nübüvvet revnākın
Mu‘cizinden eylemiş izhār seng-i hāre su
- 19 Mu‘cizi bir bahr-i bī-pāyān imiş ‘ālemde kim
Yetmiş andan miñ miñ āteş-hāne-i küffāre su
- 20 Hayret ilen barmāğın dişler kim itse istimā‘
Barmāğından virdügi şiddet günü Enşār'e su
- 21 Dōstı ger zehr-i mār içse olur āb-ı hayāt
Haşmı su içse döner elbette zehr-i māre su
- 22 Eylemiş her katreden miñ bahr-i rahmet mevc-hiz
El sunup urgaç vuzū‘ için gül-i ruhsāre su
- 23 Hāk-i pāyine yitem dir ‘ömrlerdür muttasıl
Başını daşdan daşa urup gezer āvāre su
- 24 Zerre zerre hāk-i dergāhına ister sala nūr
Dönmez ol dergāhdan ger olsa pāre pāre su
- 25 Zikr-i na‘tūñ virdini dermān bilür ehl-i haṭā
Eyle kim def‘-i humār için içer mey-hāre su

- 26 Yâ Habîba'llâh yâ Hayre'l-beşer müştâkuñam
Eyle kim leb-teşneler yanup diler hemvâre şü
- 27 Senseñ ol bahr-i kerâmet kim şeb-i mi'râcda
Şebnem-i feyzüñ yetürmiş sâbit ü seyyâre şü
- 28 Çeşme-i hürşîdden her dem zülâl-i feyz iner
Hâcet olsa merkadüñ tecdîd iden mi'mâre şü
- 29 Bîm-i düzah nâr-ı gam şalmış dil-i süzânuma
Var ümîdüm ebr-i ihsânüñ sepe ol nâre şü
- 30 Yümn-i na'tüñden güher olmuş FUZÜLÎ sözleri
Ebr-i nisândan dönen tek lü'lü'-i şeh-vâre şü
- 31 Hâb-ı gafletden olan bîdâr olanda rûz-ı haşr
Eşk-i hasretten tökende dîde-i bîdâre şü
- 32 Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrûm olmayam
Çeşme-i vasluñ vire men teşne-i didâre şü
- (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XXVI

- 1 Ey olup mi'râc bürhân-ı 'ulüvv-i şân saña
Yire inmiş gökden istikbâl için Furkân saña
- 2 Hîn-i da'vâ-yı nübüvvet müdde'î ilzâmına
Câhil iken il senüñ 'ilmüñ yeter bürhân saña
- 3 Kilk-i hükmüñ çekdi harf-i sâ'ir-i edyâna hat
Hükm isbât itdi nefy-i sâ'ir-i edyân saña
- 4 Bâkî-i mu'ciz ne hâcet dîn-i hak isbâtına
'Âlem içre mu'ciz-i bâkî yeter Kur'ân saña
- 5 Vasf-ı Cibrîl-i Emîn itmiş kabûl-i hizmetüñ
Sırr-ı Hak keşfine anuñla yetüp fermân saña
- 6 Sensen ol hâtim ki ref' itmiş cemî'-i hâkimi
Hâtem-i hükm-i risâlet tapşurup devrân saña
- 7 Ol kadar zevk-i şefâ'at cevher-i zâtuñda var
Kim gelür 'arz-ı hatâ ma'nide bir ihsân saña
- 8 Mâh-ı nevdür yohsa sen kıldukda seyr-i âsumân
Kaldurup barmah getürmiş âsumân imân saña
- 9 Yâ Nebî luţfuñ FUZÛLÎ'den kem itme ol zamân
Kim olur teslîm miftâh-ı der-i gufrân saña
- (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XXVII

- 1 Şem'-i rüyuñ âfitâb-i 'âlem-ârâdur senüñ
Nür-i Hâk hür-şîd-i ruhsâruñda peydâdur senüñ
 - 2 Senseñ ol gevher ki dürc-i mümkinât içre bu gün
Mümkîn olan 'aybdan zâtuñ müberrâdur senüñ
 - 3 Cân virür la'lüñ temennâsında miñ âb-ı hayât
Feyzüñe leb-teşne yüz Hızr u Mesîhâ'dur senüñ
 - 4 Serv ü gül nezzâresin n'eyler saña hayrân olan
Kim kadûñ serv ü ruhuñ gül-berg-i ra'nâdur senüñ
 - 5 Râz-ı 'ışkuñ halkdan kılmak nihân mümkin degül
'Âşıkûñ ol vechden 'âlemde rüsvâdur senüñ
 - 6 Kıldı şevkuñ eşk gavvâsı gözüm merdümlerin
Ey dür-i ter menzilüñ güyâ bu deryâdur senüñ
 - 7 Barça âfâk ehlidin çekmiş ta'alluk dâmenin
Tâ Fuzûlî hasteye vaşluñ temennâdur senüñ
- (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XXVIII

MESNEVİ-İ FUZŪLÎ DER-NA‘T-İ
SULTÂN-I ENBİYÂ ‘ALEYHI‘S-SELÂM¹

- 1 Ey pâdişeh-i serîr-i "Levlāk"
Maḫṣūd-ı vüçüd-ı ḫāk ü eflāk
- 2 Olmış eflāk ḫāk-i rāhuñ
Ermış ‘arşa bülend-i cāhuñ
- 3 Ey rākım-ı nüṣḫa-i ma‘ānî
Ma‘müre-i ‘ilm ü dîne bānî
- 4 Şāhen-şeh-i mesned-i risālet
Ressām-ı ḫavā‘id-i ‘adālet
- 5 Ey ‘arş-nüvāz u fers-perver
Defter-dār-ı ḫisāb-ı maḫşer
- 6 Ser-defter-i enbiyā vü mürsel
Anlara hem Āhir ü hem Evvel
- 7 Ey vāzı‘-ı iştılāḫ-ı imān
Ḥāk‘dan sebep-i nüzül-i Furkān
- 8 Sensin sultān u ğayr ḫaylūñ
Senden özge senūñ tufeylūñ
- 9 Ey ḫalvet-i ḫudse şem‘-i maḫfil
Cibrîl tereddüdine menzil
- 10 Ḥāk emri senūñle ḫalka cārî
Ḥavlūñle ol emrūñ i‘tibārî

XXVIII Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, Haz: Hüseyin Ayan, İst. 1981, s. 40-4
NM 1, yk. 59^b-60^b.

- ¹ Bu ser-defter-i enbiyānuñ kitāb-ı evşāfından bir varakd
ve server-i aşfiyānuñ gülzār-ı leṭāfetinden bir ṭabakdu
Leylâ vü Mecnûn.
- ^{2^b} Ermış ‘arşa: Çekmiş eflāke NM 1.
- ^{7^a} vāzı‘-ı: vāzıḫ-ı NM 1.
- ^{8^a} sultān u: o sultān NM11.
- ^{10^a} emri: adı LM.

- 11 Ey kıble-nümā-yı ehl-i t̄ā'at
Gencīne-i gevher-i şefā'at
- 12 Tāc-ı ser-i 'arş hāk-i pāyūn
Şem'-i şeb-i kadr nūr-ı rāyūn
- 13 Ey vāsıta-i nizām-ı 'ālem
A'yān-ıwıcūda şadr-ı a'zam
- 14 'İrfān-ı şifāt u zāta 'ārif
Keyfiyyet-i kā'ināta vākıf
- 15 Ey zātuñ için beşer vücūdı
Ādem'de saña melek sücūdı
- 16 "Yā-Sîn" şadef-i dūr-i şifātuñ
"Tā-Hā" gül-i büstān-ı zātuñ
- 17 Ey mekteb-i dānişe mu'allim
Mahrūsa-i hükm-i şer'a hākım
- 18 Dergāhuña enbiyā rücū'ı
Ta'zīmüñe āsumān rükū'ı
- 19 Tahsîn saña ey hüceste-fercām
Kim vaz' kılup tarīk-i İslām
- 20 Keyfiyyet-i hāli rüşen itdūñ
Hayr u şer işin mu'ayyen itdūñ
- 21 Ahvāl-i evāmır ü nevāhī
Ma'lūm itdūñ bize kemāhī
- 22 Sen bildürdūñ ki kimdür Allāh
Sensiz kim olurdu andan āgāh
- 23 Güm-rāhları tarīka şaldūñ
Üftādelerūñ elini alduñ

12^b rāyūn:rāhuñ NM 1.

13^b Dīvān-ı Hakk'a vezir-i a'zam NM 1.

17^b hükm-i:hükm ü NM 1.

18^b Ta'zīmüñe:Ta'zīm ile NM 1.

- 24 Fāş oldu naşihatün cihāna
Sen koymadun özgede bahāne
- 25 Ammā bize yokdur ol sa'adet
Kim hıfz-ı tarīkūn ola 'adet
- 26 İhmāl iderüz itā'atünde
Taksīr edā-i hizmetünde
- 27 Her nice ki hār u şern-sāruz
Hem şefkatüne ümid-vāruz
- 28 Kim feyz-i 'avaṭıf-ı 'amīmūn
Şād eyleye gönlin ehl-i bīmūn
- 29 'Asīlerūn olasin penāhı
Nevmīdlerūn ümid-gāhı
- 30 Sensin çü Şefī'-i her ma'āşī
Ne gam eger olsa kimse 'asī
- 31 Ger bende ola tamām-ı tāt
İzhār neden bulur şefā'at
- 32 Sensin bu serīr-i pādişāhī
Bu mülkde olamañ penāhı
- 33 Her 'asrda bir nebī zuhūrı
Her devrde bir resūl nūrı
- 34 Fıtrat yolını müzeyyen itdi
Yüz biñ şem' ile rüşen itdi
- 35 Tā gelmege rüşen ola rāhuñ
Budur reh-i resmi pādişāhuñ

24^b özgede:ortada LM.

27^a hār:hāh NM 1.

27^b Bu cürm ile hem ümid-vāruz LM.

28^b bīmūn:dinūn NM 1.

33^a,33^b itdi:itdūn NM 1.

34^a reh-i resmi:reh ü resmi NM 1.

- 36 Hâb-ı 'adem içre şahş-ı 'âlem
Görmişdi vücūdını mukaddem
- 37 Kim lem'a-i nürdan bir efser
Giymiş virmiş özine zîver
- 38 Bîdâr olanda ol yuhudan
Gitmişdi kararı ârzûdan
- 39 Çün istedi ol menâma ta'bîr
Senden ânâ müjde virdi takdîr
- 40 Dünyâya peyâm-ı feyz-i nûruñ
Tenbîh-i sa'âdet-i zuhûruñ
- 41 Halka virüp intizâr-ı makdem
Ol dem geldi ki geldi Âdem
- 42 Dünyâ talebinde oldu kâ'im
Devriyle seni dilerdi dâ'im
- 43 Bir bir yetüp özge enbiyâya
Mi'râca çıkardı pâyeye pâyeye
- 44 Gezmezdi senüñle sâye hem-râh
Güyâ ki nihâl-i kaddüñ ey mâh
- 45 Bu 'âleme virmiş idi vâye
Ol 'âleme şalmış idi sâye

(Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ülün)

36^b vücūdını:vücūddan NM l.

39^a ta'bîr:tefsîr LM.

43^a yetüp:bakup LM.

XXIX

TERCİ'-İ BEND-İ ZÂTÎ DER-NA' T-İ
EŞREFÜ'L-MAHLÜKÂT SALLA'LÂHU 'ALEYHİ VE SELLEM

I

- 1 Ey ayagun toprağı tãc-ı ser-i 'arş-ı berin
Hazretünle tokuz eflâk üzre fahr eyler zemin
- 2 Menba'-ı deryâ-yı rahmet ma'din-i luğf u kerem
Melce'-i erbâb-ı 'isyan u Şefi'ü'l-Müznibin
- 3 Zübde-i evlâd-ı Âdem fahr-ı cümle enbiyâ
Matlab-ı cümle cihân mahbûb-ı Rabbü'l-'Âlemin
- 4 Ka'be-i dînün harîminde melekler çağrışur
هذه جنات عدن فادخلوها خالدين
- 5 Şefkatünden rahmetünden itmezem kaç'-ı recâ
مصطفى ماجاء الارجمة للعالمين
- 6 Bir mücessem rûhsın ey rûh-ı cism-i kâ'inât
Meskenün olsa 'aceb mi mehbit-i Rûhu'l-Emîn
- 7 'Akılân-ı ehl-i dâniş kâmilân-ı ehl-i fehî
Cümle âgâh oldı sensin ey emîr-i mülk-i dîn
- 8 Mebde'-i bünyâd-ı 'âlem server-i âhîr zamân
Sâye-i 'arş-ı 'alâ seyyâh-ı mülk-i lâ-mekân

II

- 1 Ey şeb-i isrâda bulan şubh-ı vaşla dest-res
V'ey tekellüm eyleyen cânâne ile her nefes
- 2 Tütî-i güyâsı tokşan biñ kelâm-ı hazretün
Saña âyine cemâl ü hâne-i vuslat kafes

- 3 Gitdüğünde şeh-süvâr-ı feth mülk-i vuşlata
Saña hayme çarh-ı atlas Refref olmuşdur feres
- 4 Kimseler sen gördüğün deryâya gavvâş olmadı
Bulmadı sen bulduğun dürr-i yetîmi hiç kes
- 5 Rif'atün dâmânı altında felek fânüs olur
Çârsü-yı şeh-r-i şer'ünde olur her şeb 'ases
- 6 Ey vücûdı pāk çün zât-ı şerîfündür senün
N'ola cümle 'âleme mihrün olursa mültemes
- 7 Mebde'-i bünyâd-ı 'âlem server-i âhir zamân
Sâye-i 'arş-ı 'alâ seyyâh-ı mülk-i lâ-mekân

III

- 1 Ey ki hürşid-i cemâlün nür-ı çeşm-i kâ' inât
Zât-ı bî-misl-i şerîfün câmi'-i cümle sıfât
- 2 Server-i rüy-ı zemînsin şâh-ı eflâk-i berîn
Mîr-i cünd-i enbiyâ sultân-ı mülk-i mu'cizât
- 3 Yazmagiçün hüsn-i haţtâne cemâlün vaşfını
Yüsuf'un çâh-ı zenahdânı revâ olsa devât
- 4 Ey kamudan kadri a'lâ ol iki gisûlara
Bir siyeh-bende şeb-i kâdr istemez hergiz berât
- 5 Şubha dek her şeb hadîşünden ma'ânî kılsun ahz
Zulmet içre Hızr-veş bulsamdı ben âb-ı hayât
- 6 Umarum ide nazar ben derd-mendün hâline
Serverâ şol dideler k'aña tecellî kıldı zât
- 7 Sensin ey hayre'l-verâ vü şâh-ı cünd-i enbiyâ
Cümle âgâh oldu bildi müslimîn ü müslimât
- 8 Mebde'-i bünyâd-ı 'âlem server-i âhir zamân
Sâye-i 'arş-ı 'alâ seyyâh-ı mülk-i lâ-mekân

IV

- 1 İtdi rüşen gözlerünün yarı görsen bir nazar
Sürme-i 'ayne'l-yakîn ü kuhl-ı "mâ zâğa'l-başar"
- 2 Bir gice ey hâce-i mülk-i risâlet 'aşk ile
Na'tına yokdur nihâyet eyledün bir hüş sefer
- 3 Hazretün bir âteşe oldu semender ey Halîl
Ol arada açamaz hergiz melekler bâl ü per
- 4 Serverâ yirden göge hükümün revân olduğına
Şâhid-i 'âdil degül mi mu'ciz-i "şakka'l-kamer"
- 5 Ümmetüñün bir güzeli maḥbûb-ı şefkat-nâmesin
Mühr urupdur zahruña Hâk ey emîr-i mu'teber
- 6 Rüy-ı dilden perde-i şekki götürdi bād-ı gam
Serverâ sensin kamu aşhâb u ümmet bildiler
- 7 Mebde'-i bünyâd-ı 'âlem server-i âhîr zamân
Sâye-i 'arş-ı 'alâ seyyâh-ı mülk-i lâ-mekân

V

- 1 Halka olup bir yire cem' olsa cümle enbiyâ
Cümlesi bir hâtem ü sensin nigîni serverâ
- 2 Mâh-ı burc-ı meskenet hürşîd-i evc-i mekremet
Şâh-ı cevîf-i enbiyâ sultân-ı cünd-i asfiyâ
- 3 Aduñ olmuşdur senün ey Seyyid-i sâdât-ı halk
Zübde-i insân-ı kâmil olduğün Mustafâ
- 4 Virür akar şu gibi şâfi hadîsün râstı
Ka'be-i cümle kulûba Merve hakkıyçün Safâ
- 5 Kıldı bir hüş büy ile hulkuñ nesim-i 'âlemi
Gülşen-i kalbünde hergiz esmedi bād-ı hevâ
- 6 Âsumân-ı dilde mihrün seyr iderse tañ degül
Bildiler sensin cihân içre kamu bay u gedâ

- 7 Mebde'-i bünyād-ı 'ālem server-i āhir zamān
Sāye-i 'arş-ı 'alā seyyāh-ı mülk-i lā-mekān

VI

- 1 Kāmetüñ ey bōstān-ı lā-mekān pīrāyesi
Nürdan bir servdür düşmez zemīne sāyesi
- 2 Yūsuf'ı gerçi görenler ellerini kesdiler
Gün yüzüñ gördi senüñ şakk oldu bedrüñ ayesi
- 3 Menzilüñ yiter du'ā-veş māverā-yı nüh-sipih
Kadrüñüñ 'arş-ı mu'allādan mu'allā pāyesi
- 4 Evvel ü āhir nazīrüñ yok senüñ zātuñ durur
Hatm-i cümle enbiyā kevn ü mekānuñ māyesi
- 5 Dir görenler sen meh-i bedrüñ münevver hüsnini
Süt yirine nür emzirmiş meger kim dāyesi
- 6 Āhiret bāzārına vardukda eyler fā'ide
Nakd-i 'aşkuñdur anuñ kim serverā sermāyesi
- 7 Bāğ-ı cennetde ümīdüm bu durur ben bendesin
Cümle mü'minlerle ol serv idine hem-sāyesi
- 8 Mebde'-i bünyād-ı 'ālem server-i āhir zamān
Sāye-i 'arş-ı 'alā seyyāh-ı mülk-i lā-mekān

VII

- 1 Rif'atüñ bezminde hürşīd istedi kim ola def
Dā'ireñ añla diyü yüzine gerdün urdı kef
- 2 Yüzüñi bir görmege olmaz iki 'ālem bahā
Gevher-i yek-dānesin sen iki 'ālem bir şadef
- 3 Ayagun toprağınüñ bir zerresi dünyā deger
Haq budur kim yoluña harc olmayan dünyā telef
- 4 On sekiz biñ 'ālemüñ hürşīd-i 'ālem-tābı sen
Yidi kat yire tokuz kat çarha virdüñ sen şeref

- 5 Cümlesine muḳtedā olduñ o dem kim enbiyā
 Ḳuds'de isrā şebinde tā namāza tutdı şaf
- 6 Cismimiz hevl-i kıyāmetden tutıcaḳ ditreme
 Umaruz şefkat zebānıyla diyesin "lā tehaf"
- 7 Cümle mü'minlerle ZĀTİ derd-mendi haşrde
 Var ümīdüm idesin dünyā ğamından ber-ṭaraf
- 8 Mebde'-i bünyād-ı 'ālem server-i āhir zamān
 Sāye-i 'arş-ı 'alā seyyāh-ı mülk-i lā-mekān

(Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

KASİDE-İ DANIŞİ DER-NA‘T-İ MAHMÜDU‘L-HİSÂL
MUHAMMEDÜ‘L-BEŞİR SALLA‘LLÂHU ‘ALEYHI VE SELLEM

- 1 Habîb-i Hâlik-i Yektâ Muhammed Muştafâ'sın sen
İki ‘âlemde mahlûka imâm u pîşvâsın sen
- 2 Vücūd-ı luţf u cüduñdur cihānuñ varlığı ancak
Fakîrūñ fahrısın sultān-ı iklîm-i gınâsın sen
- 3 Şadâ-yı penç-vaktūñ şarka garba şaldı âvâze
Menâr-ı vahdete "Allāhu Ekber"le şalâsın sen
- 4 Şaçuñ "Ve'l-Leyl" ü hüsnüñ "Ve'd-Đuhâ"nuñ sırr-ı tefs:
Dilinde virdi cümle ‘âlemüñ şubh u mesâsın sen
- 5 Hadîs-i "Fakru fahrî"den sebakdur fenn-i istignâ
Şehen-şâh-ı serîr-i kişver-i cüd u ‘atâsın sen
- 6 Nizâm u intizâm-ı ins ü cin şer‘üñle şâbitdür
Bu da‘vâya yine şâhid de sensin müdde‘â sensin
- 7 Hudâ birdür demek îmân degül yâd olmaya nâmuñ
İki ‘âlemde Hak birdür vişâl-i Kibriyâ'sın sen
- 8 Sentüñ fermānuña ins ü melek yir gök musahhardur
Göñül tahtında hüküm-i pâdişâhiye sezâsın sen
- 9 Vücuduñla müşerrefdür vücūd-ı ‘âlem ü âdem
Hakikat ‘âleminde ibtidâ vü intihâsın sen
- 10 ‘İbâdın delk-i tecrîde degışdüñ atlas-ı çarhı
Hudâ'nuñ hâssı sen şâhen-şeh-i âl-i ‘abâsın sen
- 11 Zuhūr-ı cennet ü düzah yemîn ile yesâruñdur
Şefî‘-i rüz-ı mahşer mefhar-ı arz u semâsın sen
- 12 Kabâ-yı hil‘at-ı "levlâk" ile kaddüñ müzeyyendür
Cihân-ı mülk-i ma‘nâ nâzenin-i enbiyâsın sen

- 13 Yüzün "Seb'â'l-Mesâni"dür vücūd-ı lâ-mekânîdür
Muhîṭ-i lücce-i bahr-i Hüdâ 'arş-ı 'alâsın sen
- 14 Hudâ'ya 'ayn-ı 'irfân dest-i luṭfuñdan açılmışdur
Nazar ehli olan çeşm-i 'alîle tütüyâsın sen
- 15 Yidi kat yir yidi kat gök vücūduñdan 'ibâretdür
Ne kim var yirde vü gökde Hudâ'dan ma'adâsın sen
- 16 Cemâl-i ins ü cân mir'ât-ı 'aşkuñdan görindi hep
Gönülden on sekiz biñ 'âleme nür u ziyâsın sen
- 17 'Alâyıkdan müberrâsın küdüretden muşaffâsın
Kemâl-i pâyede ser-tâc-ı cümle aşfiyâsın sen
- 18 Ne deñlü var ise ervâh teşrîf-i kudümündür
"Elestü Rabbiküm"de nükte-i "kâlû belâ"sın sen
- 19 O kim sâyende hōş geçdi odur sultân-ı heft-iklîm
Per-i tevḥîd ile pervâz-ı 'arş itmiş hümâsın sen
- 20 Hakikat 'âlemin şer'-i şerîfuñ gösterür halka
Şafâ ser-çeşmesisin menba'-ı havf u recâsın sen
- 21 Senünle şeş-cihât u çâr-'unşur kim şeref buldı
Sekiz cennet ki dirler ol makâm-ı dil-güşâsın sen
- 22 Kitâb-ı Meşnevî güş-ı dile vecd ü semâ'ındur
Ṭarîk-i mevlevîde neydeki sıyt u şadâsın sen
- 23 Şalât ile selâmuñdur nikâh-ı Âdem ü Havvâ
Mahabbet 'âleminde 'akd-i peyvend-i vefâsın sen
- 24 Hulâsâ geştî-i Nuhî sebep Hızır-ı vücūduñdur
Dem-i Dâvūd'a luṭfuñdan sadâ-yı cân-fezâsın sen
- 25 Süleymân'a nübüvvet hâtemi destüñden irmişdür
Nebîler hâtemisin halka ammâ ibtidâsın sen
- 26 Bulunmaz cüst u cüy ile ezelden olmasa luṭfuñ
Dil-i İskender'e âb-ı hayât-ı gam-zedâsın sen

- 27 Nice İskender'i 'aşkuñla gösterdüñ hakikatde
Yine Mūsā vü Hızır'uñ arasında mā-cerāsın sen
- 28 Kuluñ kurbānuñ olmışdur Halīku'llāh u 'İsmā'ıl
Göñüller Ka'be'sinde Merve haklıyçün Şafā'sın sen
- 29 Egerçi şekli Yūsuf hüsni ammā nūr-ı 'aşkuñdur
Görinen dīde-i Ya'küb'a ol nūr u ziyāsın sen
- 30 Tokunmaqla nazar bir kerre hüsni-ı iltifātuñdur
Cemāl-i Yūsuf'a şöret viren hüsni ü bahāsın sen
- 31 Nice dermāndeye dārü's-şifā dergāh-ı luḡfuñdur
Dil-i Eyyüb'a şabr-ı zahm u derdine devāsın sen
- 32 Çıkardı Yūnus'ı gāvvas-ı feyzüñ batm-ı mähiden
Yine anuñ yüzinden mevc uran bahr-i şafāsın sen
- 33 Ledünn İlyās'a hikmet Dānyāl'a hazretüñdendir
Şifāda Bū 'Ali'ye tıbda Lokmān'a şifāsın sen
- 34 Tayandı emrüne dīne getürdi bunca sehḡarı
Yed-i beyzāyile destinde Mūsā'nuñ 'aşāsın sen
- 35 Ğam-ı hicrān çeken dil-mürde-i 'aşka Mesihā'sın
Mesihā'nuñ dem-i cān-bahşına neşv ü nemāsın sen
- 36 Hudā birdür şerī'at bir tarīkat bir hakikat bir
Arañuzda ikilik yok 'Aliyyü'l-Murtazā'sın sen
- 37 Hüseyin ile Hasan Veyse'l-Karan zāt-ı cemilüñdür
Cemī'-i enbiyāya evliyāya ilticāsın sen
- 38 Derünuñ nūr-ı Zeyne'l-Ābidin ile müzeyyendir
Anı bildüm ki 'ālemde bugün sırr-ı Hudā'sın sen
- 39 İmām-ı Bākır'ı kim püte-i 'aşkuñda kāl itdüñ
Zer-i hāliş ider hāk-i siyāhı kīmyāsın sen
- 40 Şadākat nāzıruñdur Ca'fer-i Şadık emīnüñdür
Hulāşā murğ-ı cānı nār-ı düzāhdan rehāsın sen

- 41 Olup Kāzım-şıfat Mūsā Rızā'nuñ sırr-ı 'irfānı
Takıyy ü yā Nakī-veş ma'd n-i cūd u sehāsın sen
- 42 Helāk itdūñ urup deccāl-i nefsi tīg-i hilmūñle
Hudā'nuñ 'askeri hem Mehdī-i şāhib-livāsın sen
- 43 Vücūdūñ medhidür medh-i nebīden DĀNİŞĪ kaşduñ
Yine evlād u aşhāba muhibb-i bī-riyāsın sen
- 44 Eger var ise bunlar deñlü sende pāye-i 'ālī
Teng-i rūh eyledūñ cümle vücūda muştedāsın sen
- 45 Ümīdūñ kesme dergāh-ı Hudā-yı "lem yezel"den kim
Şahī oldur ğanī oldur fakīr-i bī-nevāsın sen
- 46 Cemālūñle celālūñ 'arz idersin dem-be-dem halka
Yine sen kendūñe tiryāksın hem ejdehāsın sen
- 47 Emīn olsan n'ola ol şehlerūñ kehf-i amānında
Gönüller cāmi'inde sırr-ı āmīn ü du'āsın sen
- (Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün)

XXXI

SEYYİDÜ'S-SÂDÂT VE MEFHARÜ'L-MEVJÜDÂT 'ALEYHİ
 EFDALİ'S-SALAVÂT VE EKMELİ'T-TAHIYYÂT HÂZRET-
 LERİNÜN NA'T-İ ŞERİFİ VE MEDH-İ LATİFİDÜR

- 1 Fıtrat-ı kâyinâta 'illet-i tām
Zübde-i çār-cism ü heft-eerām
- 2 Gevher-i pāk-i genc-hāne-i cūd
Ahter-i neyyir-i sipihr-i vücūd
- 3 Nokta-i aşl u merkez-i edvār
Âhırın haṭṭ u evvelin pergār
- 4 Ya'ni mahbüb-ı Hâzret-i Ma'būd
Muştafâ vü Muhammed ü Mahmūd
- 5 Hâşimî-nisbet ü Kureyş-tebār
Mazhar-ı zāt u mazhar-ı âsār
- 6 Sîne-i pāki mahzenü'l-esrār
Vech-i pür-nürü maṭla'ü'l-envār
- 7 Ol ki server-i enbiyā oldur
Ser ü sālār-ı asfiyā oldur
- 8 Olmasa nūr-ı vechi tābende
Rüşen olmazdı mihr-i rahşende
- 9 Pāye-i kadri ger olmasa a'lā
'Arş bulmazdı rif'at-i vālā
- 10 Şalmasa serṣ-i rif'ati sāye
Kürsî bulmazdı kâdr ile pāye
- 11 Ger murād olmasa o ṭiyet-i pāk
İmtizāc eylemezdi âb ile hāk

- 12 Olmasa zāt-ı pāki ger maqşūd
Olmaz idi iki cihān mevcūd
- 13 Ğaraż oldur vücūd-ı ‘ālemden
Melek ü cinn ü ibn-i ādemden
- 14 Olmasa olmaz idi nüh-eflāk
Bunu müş‘ir degül midür "levlāk"
- 15 Dehre ol oldu ‘illet-i ğayī
Bezedi zāt-ı pāki dünyāyı
- 16 Şer‘i virdi zamāneye revnak
Oldı zāhir yüzinde pertev-i Hāk
- 17 Ğarķ idüp zulmet içre zulm ü günāh
Halkuñ olmışdı ekşeri güm-rāh
- 18 Rüşen idüp şerī‘ati şem‘in
Yola sevk itdi ümmeti cem‘in
- 19 Kılmasa ger çerāğ-ı şer‘i delīl
Hakķ’a kimse bulmazdı toĝru sebīl
- 20 Oldı rāh-ı Hudā’ya rāh-nümā
Rüşen oldı anuñla rāh-ı hüdā
- 21 Rehber-i sālikān-ı rāh oldur
Pādişāh-ı cihān-penāh oldur
- 22 "Mālik-i yevm-i dīn" Muhammed’dür
Şem‘ei bezm-i yaķın Muhammed’dür
- 23 Bihter-i enbiyā Muhammed’dür
Mihter-i evliyā Muhammed’dür
- 24 Zübde-i "kūn fekān" Muhammed’dür
Gevher-i lā-mekān Muhammed’dür
- 25 ‘Āleme pīşvā Muhammed’dür
Cümleye muķtedā Muhammed’dür

19^b Bu mısırada vezin bozuktur.

- 26 Ol nübüvvetle çekmiş idi 'alem
 Âb u gilde garîk iken Âdem
- 27 Gerçi âb düşdi 'äleme Âdem
 Âdem'e oldu ol âb-ı a'zam
- 28 Nüh buldı necât tûfândan
 Buldı 'âlem necât o sultândan
- 29 Gerçi İdrîs cennete gitdi
 'Âlemi ol bugün cinân itdi
- 30 Gerçi hullet Halîl'e oldu kabâ
 Ânâ tâc-ı mahabbet oldu sezâ
- 31 Gerçi Tûr oldu menzil-i Mûsâ
 Anuñ oldu makâmı 'arş-ı a'lâ
- 32 Gerçi 'İsî'den oldu hayy emvât
 Cümle zerrâta andan irdi hayât
- 33 Hüsn ile gerçi Yûsuf oldu mesîh
 Oldı andan cemâl ile o melîh
- 34 Hak Süleymân'a virdi ger hâtem
 İtdi anı nübüvete hâtem
- 35 Gerçi Dāvūd'dur halîfe-i Hak
 Oldı bu Hak'a mazhar-ı mu'tlak
- 36 Şeref-i rütbetine had yokdur
 'İzzet ü kudretine 'ad yokdur
- 37 Açalı kudreti yed-i i'câz
 Hırka-i mâhı oldu çâk-endâz
- 38 Hadd-i i'câzın itmege ma'lûm
 Söyledi ânâ berre-i mesmûm
- 39 Bulalı servi kâdr ile pâye
 Şalmadı hâke gün gibi sâye

- 40 Başdan ayaga nŭr idi bāhir
N'ola olmazsa gŭlgesi zāhir
- 41 Sāye zulmetden oldu çŭnki bedīd
Nŭrdan sāye eyleme ūmmīd
- 42 Sāye ŝalmazdı gerçi hāke o māh
Hŭŝ gezer sāyesinde bende vŭ ŝāh
- 43 Hŭsnine gŭnden irmesŭn diyŭ tāb
Sāye-bān oldu bařı ūzre ŝehāb
- 44 Dīde-i cānını cemāl-i Cemīl
Kuhl-ı "mā zāg" birle kıldı kaḥīl
- 45 N'ola ger hāyil olmayup her sŭ
Nazarında bir olsa pŭŝt ile rŭ
- 46 Āfitāb idi çeşmi ser-tā-pā
Pŭŝt ū rŭ añā bir olursa revā
- 47 Mu'cizātını haşre dek ey yār
Kudretŭm olsa eylesem tekrār
- 48 Kılmayam biñde birini takrīr
Eylesem biñ zebān ile ta'bir
- 49 İstenŭrse fezāyiline delīl
Añā mi'rācı besdŭrŭr bī-kīl

(Fe'ilatŭn Mefā'ilŭn Fe'ilŭn)

XXXII

- 1 Nūr-ı 'ālemsin bugün hem dahi mahbûb-ı Hudâ
Eyleme 'âşıklarun bir lahza kapuñdan cüdâ
 - 2 Gitmesün nām-ı şerīfün bu dilümden dem-be-dem
Derdli göñlüme devâdur cān bulur andan safâ
 - 3 Umaram her bir adun başka şefâ'at eyleye
Ahmed ü Mahmüd Ebü'l-Kāsım Muhammed Mustafâ
 - 4 Çünkü denildi aña "Ve'ş-Şems" dahi "Ve'd-Duhâ"
Rüyuña alnuña mihr ü mâhı beñzetsem n'ola
 - 5 Bu libās u hāy hūy u tañtana nedür dilâ
Egñüñe hil'at yeterken bir palās u bir 'abâ
 - 6 Cürm ü 'isyānum biründür gerçi hâdden serverâ
Sen şefâ'at kânısın geldüm saña şefkat uma
 - 7 Bu MUHİBBÎ tevbe eyler tevbesin eyle kabûl
Fitne-i şeytāndan sakla anı yâ Rabbenâ
- (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XXXIII

MESNEVÎ-İ FEVRÎ DER-NA‘T-İ
 HAZRET-İ AHMED ‘ALEYHI‘S-SELÂM¹

I

- 1 Ey Resûl-i Hudâ-yı Celle Celâl
V'ey Nebiyy-i Müheymin ü Mute‘âl
- 2 Ey tabîb-i kulûb-ı kavm-i ‘alîl
V'ey Şefî‘-i zünûb-ı fırka-i dâl
- 3 Ey Beşîr-i ahâlî-i îmân
V'ey Nezîr-i gürûh-ı küfr ü dalâl
- 4 Hep yüzün şuyına yaradıldı
Bahır u ber şûr-ı selsebîl ü zülâl
- 5 Saña ta‘yîn olındı "hulk-ı ‘azîm"
Saña tahşîş olındı hûb-ı hışâl
- 6 Nûr idün yire düşmedi sâyeñ
Kanda olur ya saña şibh ü mişâl
- 7 Kef-i cüduñ sehâb-ı rahmetdür
Aka andan ‘aceb mi âb-ı zülâl
- 8 Keremün vahş u tayra şâmildür
Söyleyüp luţfun umar ise gazâl
- 9 Nûrı nûruñdan iktibâs itdi
Hıdmetün itse n'ola bedr ü hilâl
- 10 Olamaz luţfuñı şümül kelâm
İdemez hulkuñı ihâta makâl

XXXIII Fevrî, NM 1.yk.67^a-70^b.

¹ Başlıkta mesnevî denilmesine rağmen, şiir bir terkîb-i benddir.

- 11 Zātuñi nice bilsün ehl-i 'uḳül
Vaşfuñi nice itsün ehl-i hayāl
- 12 Ne özüñ fehm idüpdür ehl-i hıred
Ne sözüñ derk idüpdür ehl-i kemāl
- 13 Hep anuñçün durur bu baḡs ü cidāl
Hep anuñçün olur bu ceng ü cidāl
- 14 'İlm ü faẓl u kitāb cümle senüñ
Bāb u fasl u hiṭāb cümle senüñ

II

- 1 Dehr mestānedür hiṭābuñdan
Ayuk iḡen durur şarābuñdan
- 2 Lā-mekān u mekānı hep gördüñ
Turdıḡuñ gibi cāme-hābuñdan
- 3 Evvelüñ āhiruñ kamu 'ilmüñ
Bildir harf añlayan kitābuñdan
- 4 Bî-başarlar görürdi gice yolın
Bürka⁴ açdukça mäh-tābundan
- 5 Çāh-ı bî-ābı eyledüñ pür-āb
Mazmazañla düşen lu'ābuñdan
- 6 Gözlerüñ hābda dilüñ bîdār
Çok kemāl añlanur bu hābuñdan
- 7 Cümle aşhābuñ içdi itdi vuzū
Şol ki ma'ḳūd ola gül-ābuñdan
- 8 Lem'adur mihr ü mäh nūruñdan
Zerredür encüm āfitābuñdan
- 9 Baḡr-i pür-şūr olurdu 'azb-i Furāt
Kaṭre düşse añna lu'ābuñdan
- 10 Cevher eyler işini ṭālib olup
Behre alan kişi türābuñdan

- 11 Mücrimem 'asıyem güneh-kārem
Sürme luṭf it beni cenābuñdan
- 12 Mücrim isem hele kimesne gelüp
Gitmedi nā-murād kapuñdan
- 13 Gülşen-i cennete girer her kim
Haremüne giderse pāyuñdan
- 14 Vaşf-ı zātuñda 'ācizem ammā
Garāzum budur ey Habīb-i Hudā

III

- 1 Zikrūñ olsun olursa dilde maḳāl
Fikrūñ olsun olursa cānda ḥayāl
- 2 Nām-ı pākūñ Muḥammed ü Ahmed'dür
Pes degül mi livā-yı ḥamd ile dāl
- 3 Seni arar ṭurur zemīn ü felek
Seni ister yürür bu māh ile sāl
- 4 Māh-ı gerdün senūñ çerāguñdur
Şereri encüm ü fetīle hilāl
- 5 Cümle 'ālem saña muḳaddimedür
İtdi maṭlūb zātuñı Müte'āl
- 6 Enbiyānuñ netīcesi sensin
Şonradan geldüğüne oldur ḥāl
- 7 Cümle tafşīlen enbiyā 'ilmin
İtdi Ḥaḳ sende cem' idüp icmāl
- 8 Saña Ḳur'an'ı eyledi tenzīl
İdüp i'cāz içinde sihr-i ḥelāl
- 9 Tā feşāhatda vü belāgatda
Füşehāda ḳomaya nuṭḳa mecāl
- 10 Kütüb-i evvelīni anuñ için
Fesh idüp ḥükmin eyledüñ ibtāl

- 11 Fazluña bes degül mi şāhid kim
Halka sensin şefī'-i yevm-i su'āl
- 12 Ben de bir sâ'ilüm cenābuñdan
İtme nehr eylesem ümīd-i nevāl
- 13 Belümi бүkdi sıkl-i haml-i günāh
Beni yüzün çögerdi bār u bāl
- 14 Kaldum ayakda ey Şefī'-i Zünüb
Kaldur üftādeñi meded elüm al
- 15 Hey meded şefkat it günāhum çok
Senden özge velī penāhum yok

IV

- 1 Enbiyā içre Murtażā sensin
Aşfiyā içre Muştafā sensin
- 2 Enbiyādan egerçi soñ geldün
Cümleye līk muktedā sensin
- 3 Sūretā gerçi kim mu'ahharsın
Haber aldum ki mübtedā sensin
- 4 Fakr ile fahr kāl ü hālün iken
Mülk-i kevneyne pādişāh sensin
- 5 Mihr ü meh gerçi dehri rüşen ider
Hak budur nūr-ı Hak-nümā sensin
- 6 Gerçi eşyā kamu merāyādur
Līk āyīne-i Hudā sensin
- 7 Zıll-i Hakkoluban zemīn üzre
Sāyesi düşmeyen hümā sensin
- 8 N'ola Tübā nihāl-i cennet ise
Şemer-i şāh-ı güher-bā sensin
- 9 N'ola tavus-ı kuds ise Cibrīl
Bülbül-i 'arş-ı hōş-nevā sensin

- 10 Saña nisbet kıbāb-ı dehr habāb
Bī-kerān baħr-i pür-şafā sensin
- 11 Güm-reh-i zülmet-i dalālet için
Aħter-i maṭla‘-ı Hudā sensin
- 12 Derd-i ‘işıyāna ey ṭabīb-i kulüb
Dünyede var ise devā sensin
- 13 Benüm iki cihānda maḳşūdum
Evvel Allāh sāniyā sensin
- 14 Vācibe mümkinine kamu ferde
Maṭlab u maḳsad u münā
- 15 Mihr idüp saña Ḥaḳ didi "levlāk"
Seni tavsīf bu zerre-i ḥāk

V

- 1 Ḥaremüfidür ḥarīm-i bāğ-ı cinān
Ḥademüндür ṭavāyif-ı ‘unvān
- 2 ‘Ālem ü ādem içre sensin sen
Eşref-i ḥaḳ u zübde-i insān
- 3 Senüñ için okundu ḥuṭbe-i kevn
Senüñ için olındı mazħar-ı "kān"
- 4 Tevbe-i Ādem olmayaydı kabül
Añmasa aduñ idicek ‘işıyān
- 5 Hırz-ı cān itdi Nūh nūruñdan
Virmedi aña hiç belā ṭufān
- 6 Hicrūñe doymayup Ḥalīl-i Hudā
Kendüyi nāra eyledi berrān
- 7 ‘Aşḳ ile kebs-i cānın İsmā‘il
Diledi k'eyleye saña kurbān
- 8 Senden almış u ibtidā olmuş
Yed-i beyzā-yı Mūsī-i ‘imrān

- 9 Yirde bulurdu gökde istediğın
Ravzaña itse ʿİsî-i devrân
- 10 Saña hergiz nazîr ü misl olmaz
ليس في الخلق كائنًا من كان
- 11 Toyladıñ çoğın az niʿmet ile
Gerçi toyulmaz eylesen ihsân
- 12 Saña oldu naşîb şükr idüben
N'ola tesbîh iderse hûn ile nân
- 13 Nice haşr ola bulmaya itmâm
Vasf-ı zâtuñ olinsa şerh ü beyân
- 14 Dil degüldür hemân saña müştâk
صارت هواك في الاركان
- 15 ʿÂşıkıñdur kamu zemîn ü felek
ʿÂlem ü âdem ü perî vü melek

VI

- 1 Haremüñ ravza-i cinâna deger
Mahfilüñ kevn ile mekâna deger
- 2 Cevherüñ hâki zâhir ü bâtın
Nice gencîne-i nihâna deger
- 3 Hacerüñ üzre kubbe-i hadrâ
Sakf-ı eyvân-ı âsumâna deger
- 4 Kapuñuñ her maqâmı mülk-i cihân
Lebûñüñ her kelâmı câna deger
- 5 Tütüyâ-yı gubâr-ı hâk-i rehûñ
Nice biñ kuhl-i İsfahân'a deger
- 6 Kapuña kul olan olur sultân
İşigüñ milket-i cihâna deger
- 7 Râh-ı küyüñdaki muğaylânüñ
Hârı bir nice gülistâna deger

- 8 Şehrüñ eṭrāfınuñ beyābānı
Ehli yanında hānumāna deger
- 9 ‘Ayn-ı zerkāsı ile baṭn-ı ‘akīk
Birisı bahr ü biri kāna deger
- 10 Nahl-ı huzmā-yı ravza-i haremüñ
Budagı Tübī-i cināna deger
- 11 Toğrılıkla kapuña baş koyanuñ
Sidre-veş başı āsumāna deger
- 12 Kulluğnuñ eyleyen siyāh kuluñ
Her biri husrev-i zamāna deger
- 13 Baş koyan na‘l-i esb-i zāyireñe
Farkı çak fırk-ı farkadāna deger
- 14 Seni medh eyleyen Hudā olıcak
Gayre söz mi kalur yegāne deger
- 15 Saña benden hemān selām olsun
Rūhuña her nefes peyām olsun

VII

- 1 Ey Habīb-i Hudā selāmu ‘aleyk
V’ey Şefī‘-i Verā selāmu ‘aleyk
- 2 Enbiyā içre aşfiyā içre
Müctebā Mustafā selāmu ‘aleyk
- 3 Ey maḳāmıyla vü zamānıyla
Hātemü'l-Enbiyā selāmu ‘aleyk
- 4 Ey kelām-ı Hudā'da mā-şaddak
Kavl-i "gümme denā" selāmu ‘aleyk
- 5 Ey olan māsivā-yı Yezdān'a
Muktedā muntehā selāmu ‘aleyk
- 6 Ey zalām-ı dalāl-ı güm-rehene
Ahter-i ihtidā selāmu ‘aleyk

- 7 Ey 'izār u ruḥı vü gīsūsı
"Leyl" ü "Şems" ü "Duhā" selāmu 'aleyk
- 8 Ey emīn-i memālik-i dūnyā
Şeh-i rüz-ı cezā selāmu 'aleyk
- 9 Ey ayagı türābı iksīri
Cevher-i bī-bahā selāmu 'aleyk
- 10 Ey dimāga hevā-yı hāk-i rehi
Büy-ı müşg-i Hıṭā selāmu 'aleyk
- 11 Ey du'āsıyla bir nazarda iden
Def'-i derd-i 'amā selāmu 'aleyk
- 12 Ey benānı işāretiyle iden
Şakḳ-ı bedr-i dücā selāmu 'aleyk
- 13 Ey günāh ehline muḡis ü mu'in
Baña maṭlab münā selāmu 'aleyk
- 14 Rüz u şeb her zamānda her ānda
Bī-riyā dā'imā selāmu 'aleyk
- 15 Umarın senden ey enām-ı kirām
Diyessin luṭf idüp 'aleyke selām

VIII

- 1 Her şabāḥ u mesā selām olsun
Her revāḥ u 'aşā selām olsun
- 2 Sācid oldukça rāki' oldukça
Ehl-i arz u semā selām olsun
- 3 Kā'im oldukça kā'id oldukça
Necm ü mihr-i keyā selām olsun
- 4 Gāfil oldukça zākir oldukça
Kavm-i şirk ü hüdā selām olsun
- 5 Şābir oldukça şākir oldukça
Fukarā aḡniyā selām olsun

- 6 Şā'im olduğça ākil olduğça
Hizb-i zühd ü riyā selām olsun
- 7 Mümsik olduğça mu'ṭī olduğça
Raḥṭ-ı buhl u sehā selām olsun
- 8 Vāşıl olduğça nāzil olduğça
Ḥayl-i ḥacc u gazā selām olsun
- 9 Mühlik olduğça şāfī olduğça
Maraz ile devā selām olsun
- 10 Cārī olduğça sārī olduğça
Dehre āb u hevā selām olsun
- 11 'Ulvī olduğça süflī olduğça
Āteş ile şerā selām olsun
- 12 Sābit olduğça sāyir olduğça
Ferş ü 'arş-ı 'alā selām olsun
- 13 Bārık olduğça şārık olduğça
Māh-tāb u zekā selām olsun
- 14 Fānī olduğça bākī olduğça
Mümkināt u Hudā selām olsun
- 15 Ben degül Ḥaḳ dahi selām itsün
İns ü cinn ü melek peyām itsün

IX

- 1 Āl u aşhāb u tābi'ine dahi
Teb'-i tābi' ehl-i dīne dahi
- 2 Çār-yār-ı 'ıẓām u Fāṭıma'ya
Hasaneyn ü mübeşşirine dahi
- 3 Cümle ezvāc-ı tāhirātuña hem
Kamu evlād-ı tāhirine dahi
- 4 Ḥazret-i Ḥamza ile 'Abbās'a
Çār-imām-ı mücāhidine dahi

- 5 Kuṭb-ı akṭābına zamānemüzüñ
Hān Süleymān ŧeh-i zemīne daḥi
- 6 Vūzerā-yı serīr-i saltānata
Ümerā-yı ŧeh-i güzīne daḥi
- 7 ‘Ulemā vü meḡāyih u zühhād
Fukarā ile ŧālihīne daḥi
- 8 Bizi ḡayr-ı du‘āda añ diyene
Zākırın ile ŧākırīne daḥi
- 9 Hāzır u gā’ib ü ŧüyüh u ŧebāb
Sāfirin ü mücāvırīne daḥi
- 10 Ğāziye ḡacıya du‘ācıya
Eyü olanlaruñ kimine daḥi
- 11 Yırde gökde olan melā’ikeye
Hāmīl-i vahy u hūr-ı ‘īne daḥi
- 12 Kamu ehl-i Medīne vü Mekke’ye
Zāyırın ile ṭāyifīne daḥi
- 13 Hāḡḡa ŧeyhü’l-ḡarem olan mīre
‘Ākifin ile ḡādīmīne daḥi
- 14 Cümleten ümmet-i Muhammed ile
Enbiyā bile mürselīne daḥi
- 15 Sen ilāhī kamuya rahmet kıl
Sen de yā Seyyidī ŧefā‘at kıl

X

- 1 Ey kerem kānı pāyüñe geldüm
Luṭfuñ umup cenābuña geldüm
- 2 Okıduñ ‘ālemi ziyāfet içre
Da‘vet-i müstecābuña geldüm
- 3 Beni mest it müdām-ı luṭfuñ şun
Cām-ı bezm-i ŧarābuña geldüm

- 4 Ey ser-çeşme-i şefâ'at-i halk
Teşneyem kandur âbuña geldüm
- 5 Baña kahr eyleme 'inâyet kıl
Bir yetîmem ki kapuña geldüm
- 6 Beni nehy itme sâ'il-i luţfam
Bâb-ı 'izzet-me'âbuña geldüm
- 7 Geldüm kapuña hisâb virem
Kerem-i bî-hisâbuña geldüm
- 8 Kîmyâ-yı nazarla kıl beni zer
Yüz sürüyi türâbuña geldüm
- 9 Feyz-i nûr eyle dil harâbesine
Ey güneş yüzlü tâbuña geldüm
- 10 Beni ref' eyle hâk-i zilletden
Zerreyem âfitâbuña geldüm
- 11 Ey gül-i bâğ-ı luţf cûduñdan
Baña bû vir gülâbuña geldüm
- 12 Meded it ey süvâr-ı 'arşa-i luţf
Merhamet kıl rikâbuña geldüm
- 13 Gerçi nâ-lâyıkam vefâña hele
Taybe-i müsteţâbuña geldüm
- 14 Şerbet-i şâfî kıl baña ihsân
Derd-mendem cevâbuña geldüm
- 15 Haste kıldı beni belâ-yı zünüb
Çâre kıl ey tabîb-i derd-i kulüb

XI

- 1 Ey Habîb-i Hudâ 'inâyet kıl
Mücrimem 'aşîyem şefâ'at kıl
- 2 Kaçdum a'dâ-yı nefis ü şeytândan
Saña geldüm meded himâyet kıl

- 3 Ceys-i nefis ü hevâ kıtâline hiç
Kudretüm kalmadı i'ânet kıl
- 4 Toyladuñ dehri hân-ı luṭfuñla
Bî-nevâñi dahi ziyâfet kıl
- 5 Kerem ü cüd pâdişâhısın
Ben kuluña dahi ri'âyet kıl
- 6 Himmet eyle beni emînüñ idin
Sırruñı sînede vedî'at kıl
- 7 Bir sen ol bir dahi Hudâ olsun
Gayrden şahn-ı kalbi halvet kıl
- 8 Kapuña geldüm ilticâ itdüm
Mâsivâdan beni hırâset kıl
- 9 Dilek eyle beni Allâh'undan
Di ki FEVRÎ kuluña rahmet kıl
- 10 Bâl u hâl u me'âlin ıslâh it
Kavl ü fi'linde hayr-ı ümmet kıl
- 11 'Amel ü 'ilmi aña teysîr it
Ma'rifet vir aña hidâyet kıl
- 12 Zâhirin mazhar-ı şerî'at idüp
Bâtının mahzen-i hakikat kıl
- 13 Dîn ü dünyâsın eyleyüp ma'mûr
Âhiretde yirini cennet kıl
- 14 Ba'd-ezîn câm-ı 'aşk içür işini
Cüşiş-i şevk u zevk-i hâlet kıl
- 15 Yâ Şefî'a'l-Ümem bi-hakk-ı Hudâ
Kıl murâdum benüm kabûl ü revâ

(Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

XXXIV

MESNEVÎ-İ YAHYÂ DER-NA‘T-İ HÂZRET-İ
MUHAMMEDÜ‘L-‘ARABÎ ‘ALEYHÎ‘S-SELÂM

- 1 Fıkarâ leşkerinüñ serdârı
Ğurabâ kişverinüñ sâlârı
- 2 Âdem‘üñ cânı cihānuñ hānı
Milket-i fakr u fenâ sultānı
- 3 Evvel-i mevc-i muhîtü‘l-esrār
Âhir-i nev‘-i nebiyyü‘l-muhtār
- 4 Nokta-i dā‘ire-i kevn ü mekân
Mefhar-ı cân u ser-efrāz-ı cihān
- 5 Ya‘nî sultān-ı ‘Arab gāh-ı ‘Acem
Ma‘din-i luṭf u himem kân-ı kerem
- 6 Aḥmed-i Mürsel ü eṣrāf-ı enām
Mesned-i cümle-i aṣhāb-ı kirām
- 7 Cisminüñ cilve-gehi ‘arş-ı ‘azîm
İsminüñ münteḥâbıdur Hâ-Mîm
- 8 Mâsivānuñ sebeb-i raḥmetidür
Ḥaḳ bu kim ḥalk-ı cihān devletidür
- 9 Eyleyüp ni‘met-i İslām‘ı murād
Mu‘cize istedi çün ehl-i ‘inād
- 10 Barmağınüñ elifiyle ol cân
Ḳurş-ı mâhı iki şaḳḳ itdi hemân
- 11 Adına çünki Ḥudâ kıldı ḳasem
Başına and iḳer oldı ‘âlem
- 12 N‘ola bî-zıll ise ol zıll-i Ḥudâ
Sāyenüñ sāyesi olmaz zîrâ

- 13 Kıl̄sa iks̄ir-i nübüvvetle naz̄ar
Toprağı eyler idi şems ü kamer
- 14 Levh-i Maḥfūz idi göñli pinhān
Kalem-i ḥikmeti ağzında zebān
- 15 Burc-ı ‘ālemde odur şems-i kadīm
Dürc-i ādemde odur dürr-i yetīm
- 16 Zātıdur melce'-i aşḥāb-ı şafā
Kūyıdur ka‘be-i erbāb-ı vefā
- 17 Nice mānend ola Mūsā'ya Resül
Haceri elde kelīm eyledi ol
- 18 Zī sa‘ādet ki şadākatla Mesih
Cān virür ümmeti olmağa şahih
- 19 Bir degül mertebede eyle nigāh
Ol Ḥabibu'llāh ile Rūḥu'llāh
- 20 ‘Aşika sevdügi cāndan yegdür
Cān degül iki cihāndan yegdür
- 21 Farkı Yūnus'la anuñ beyne'n-nās
Māhdan māhiye dek eyle kıyās
- 22 Yüzi şuyına anuñ ol Ğaffār
Eyledi nārı Ḥalīl'e gülzār
- 23 Nice Hādī gibi Nūḥ'a meşelā
Nūrı olmışdur anuñ rāh-ı ‘alā
- 24 Enbiyādan o Resül-i Mürsel
Şoñradan geldi ise daḥi güzel
- 25 Böyledür kā‘ide-i nev‘-i beşer
Şāh olan şoñra gelür şadra geçer
- 26 Kadr-i ‘unvān ile ol şāh-ı kerīm
Oldı dīvān-ı risāletde kadīm

- 27 Enbiyā silkine oldur maṭla‘
Mu‘cize nazmına oldur maḳṭa‘
- 28 Hem-demi oldu Ebū Bekr-i Velī
‘Ömer ü Ḥazret-i ‘Osmān u ‘Alī
- 29 Nitekim var ola bu ḳayd-ı ḥayāt
Ravza-i pākine olsun şalavāt
- 30 Āl u aşḥābına tā rüz-ı ḳıyām
Olsun ikrām-ı tamām ile selām
- 31 Ey Hudāvend-i Refī‘ü‘d-Derecāt
Eyle YAḤYĀ‘yı ğarīkü‘l-ḥasenāt
- 32 Raḥmete anı sezā-vār eyle
Göñlini mahzen-i esrār eyle
- 33 İşini başa ilet tāc gibi
Ḳadin irgür şeb-i mi‘rāc gibi
(Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün)

XXXV

- 1 Ehad'dan oldu zāhir çünki Ahmed
Çü geldi 'āleme dindi Muhammed
- 2 Vücūdı mürtefi' olmuş 'ulāda
Anuñçün ism-i resmidür mü'ebbed
- 3 Miyānı-ı mā u ve't-tīn iken Ādem
Resūl idi özi dīni mü'eyyed
- 4 Delīl-i enbiyā vü evliyādur
Musaffādur küdüret andan eb'ad
- 5 Gele çün kim zuhūra yevm-i mahşer
MURĀD'a peş ricāası oldu mesned
(Mefā'īlün Mefā'īlün Fa'ūlün)

XXXV Ahmet Kırkkılıç, Sultan III.Murad (Murādî), Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni, A.Ü. S.B.E. D.T.Erzurum, 1985, s.87. Neşri için bkz. Ahmet Kırkkılıç, Sultan III.Murad, Ank.1988, s.74.

XXXVI

NA'T-İ ŞERİF

- 1 Ey saçun zencirini "Ve'l-leyl" hoş ta'bîr ider
"Ve'd-duhâ" envâr-ı rûyundan acib tefsîr ider
- 2 Gerçi "sidre müntehâ"dur kaddüne nisbet degül
Nass-ı mi'râc zira andan geçdügün tezkîr ider
- 3 Aynı aynu'n-nûrunun meşhûr-ı Hakk olduğunı
Âyet-i "mâ zâgâ" inkâr ehline tabsîr ider
- 4 Dest-i Hakk'a mazhar olduğun yed-i tûlâsınun
"Mâ remeyte iz remeyte" dinle gör takrîr ider
- 5 Nezd-i Hak'da kadrini bilmek dilersen ümmetâ
Gel "le-amrîk" âyetin okı ne hoş tasvîr ider
- 6 Cânı zulmetde kalan erbâb-ı nâsûta salâ
Dinlesün bu na'tını fi'l-hâl anı tenvîr ider
- 7 Bahr-i ilminden anun bir katreye vâsıl olan
Çâh-ı kalbinde ma'ârif zemzemin tefcîr ider
- 8 Hayl-i cem'ine bakan ol server-i İskender'ün
Çok cündinde siyâhı olduğun tefkîr ider
- 9 Şekve-i dârına mazhar oldu bulmadı felâh
Sünnet-i garrâsını her kim anun tahkîr ider
- 10 Bâb-ı kudretten anun bir lem'a iden iktibâs
Sûretü'n-nûrı o kes her levhaya tasvîr ider
- 11 Kâf-ı nahvetde afârit idi abdâl-ı Kureyş
Mu'cize zencîresiyle gör nice teshîr ider

- 12 Gerçi sûret mağribinde gârib oldı ol güneş
Dem-be-dem cân maşrıkında âlemi tebsîr ider
- 13 Gayret idüp sa'y ile vehm ü hayâl mahcûbına
Vasfını âşıklara her gûşede teşhîr ider
- 14 Rûz-ı ferdâ lutf ile binüp semend-i himmete
Şefkatinden hem şefâat zeylini tesmîr ider
- 15 Na'tı gülzârında bûlbûl olduğum ucb olmasun
Lâ-cerem mahbûbınun zikrin kişi teksîr ider
- 16 ŞEMSÎ bilüp aczini ider nu'ûtından sükût
Lîk dil müftîsi andan men' ile tahzîr ider

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XXXVII

MESNEVÎ-İ NEV'Î DER-NA'ÛT-İ HAZRET-İ
 MUHAMMED ŞALLA'LLÂHU 'ALEYHÎ VE SELLEM

- 1 Sâkin-i sâha-i sarây-ı ebed
 Ya'nî ser-hayl-i enbiyâ Ahmed
- 2 Muktedâ-yı enâm u müftî-i dîn
 Hâdî-i reh-revân-ı mülk-i yakîn
- 3 Şeb-i mi'râcî rûz-ı ehl-i şafâ
 'Alem-efrâz-ı "'alleme'l-esmâ"
- 4 Berk-ı na'l-i Burâk'ı şem'-i sübül
 Aña pervâne cem'-i rûh-ı rûsül
- 5 Şem'-i hâdî idi 'aşâsı anuñ
 Sâtirü'z-zenb idi ridâsı anuñ
- 6 Nazar idüp televvûş-ı hâke
 Şalması sâyesin o nâ-pâke
- 7 Olmadı ya'nî ol felek-pâye
 Kadr ü rif'atde gayre hem-sâye
- 8 'Arş idi çünki aña menzil-gâh
 Sâye-i ebri n'eylesün ol mâh
- 9 Pertevi nûrına getürmedi tâb
 Aşdı mihriñ yüzine perde sehâb
- 10 Kaddi beñzerdi serv-i âzâde
 Sâye-ves pây-mâli seccâde
- 11 Sâye gibi o serve lâzım idi
 Ayagın öpmege mülâzım idi

- 12 Kef ü dest ü ‘aşā-yı fahr-i cihān
Mihri ile şekl-i şa‘şa‘aydı hemān
- 13 Suhānı olmuş idi vahy-i Hudā
Lebi Rūhu'l-Emīn idi gūyā
- 14 Eyleyüp terk-i büstān-ı irem
Bāgbān idi ol güle Ādem
- 15 Oldı bu bāga ol gül-i maksūd
Būlbūl-i zārı Hazret-i Dāvud
- 16 ‘Arşā ferşe hükümeti sārī
Biñ Süleymān anuñ hevā-dārı
- 17 Luṭfı esdürmese nesīm-i fütūh
Bulmaz idi halās keştī-i Nūh
- 18 Zātını emlah itdi Rabb-i Celīl
Buldı lezzet anuñla hān-ı Halīl
- 19 Oldı nahl-i nübüvvet ol bālā
Her nihāl anda bir Kelīm'e ‘aşā
- 20 Aña Mūsā çün ittikā itdi
Hak ‘aşāsına ejdehā itdi
- 21 Resen olmasa nūr-ı mihri eger
İtmez idi Mesīh çarhı makar
- 22 Cümleye gerçi zātı hātimedür
Garaz ol gayriler mukaddimedür
- 23 Ne kadar olsa yār ile sohbet
Meclisün āhirindedür vuslat
- 24 N'ola hoş-bū olursa ger ezhar
Meyvedür çün murād-ı āhir-kār
- 25 N'ola ger evvel olsa berg-i şecer
Nākış olur mı hiç kemāl-i şemer

- 26 Çün dıraht oldu meyveden zâhir
Meyve hem evvel oldu hem âhir
- 27 ‘Âkıbet hayrın isteyen ümmet
Âña ümmet olup bulur devlet
- 28 Mihr dirsem Resûl lâyıķ idi
Âña Şiddik şubķ-ı şâdık idi
- 29 Dîn-i Hâķ rûķ-ı pâķ idi meşelâ
Çâr-yâr oldu çâr-‘unsur aña
- 30 Hâne-i dîne çâr-dîvârı
Yapdılar Ahmed oldu mi‘mârı
- 31 Çâr-dîvârı gerçi muķkem idi
Lîķ Şiddik rûķn-i a‘zam idi
- 32 Nice irsün ‘imâretine zarar
Nâzır olmuşdı aña ‘ayn-ı ‘Ömer
- 33 Kılmağa nûr-ı fazl ile rûşen
Mîm-i ‘Osmân o hâneye revzen
- 34 Şeh-i şaf-der ‘Aliyy-i ‘âlî-şân
Oldı ol dâr içün der-i ‘irfân
- 35 N’ola ma‘mûr olursa hem-vâre
Kutlu kapu açıldı ol dâre
- 36 İtdi her kim ki o kapuda niyâz
Kapuyı tıydı oldu mahrem-i râz
- 37 Ba‘dehu tal‘at-ı şeh-i firûz
Oldı ol dâre şem‘-i hâne-firûz
- (Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün)

XXXVIII

DER-MEDH-İ RESÛL ALEYHI'S-SALÂTU VE'S-SELÂM

- 1 Cemâlin âfitâbından iki âlem münevverdir
Muanber bûy-ı mûyından sekiz cennet muattardır
- 2 Yüzün bu mâh-ı tâbândır ki nûrundan cihân rûşen
Ki etrâfında mürseller sanasın ayn-ı ahterdir
- 3 Senin evlâdına her kim muhabbet eylemez bunda
O mel'unlar kıyâmette şeyâtînden de ebterdir
- 4 Habîbim zikreder her kim mübârek nâmına durmaz
Mukarrerdir ki ol kimse mutahhardır mutahhardır
- 5 Cemâlin nûrunun şevki tecellî edeli kalbe
Anınçün SEYFÎ'nin gönlü ki çak arşa berâberdir
(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

XXXIX

DER-NA‘T-İ SEYYİDÜ‘L-MÜRSELİN

‘ALEYHI EFDALİ‘Ş-SALAVĀT VE‘T-TESLİM

- 1 Tāc-ı ser-i enbiyā pişrev-i evliyā
Seyyidina Muştafā sallī ve sellim ‘aleyh
- 2 Şāh-ı Kureyşī-neseb ‘ālim-i Ümmī-lakab
Hāzret-i Mahbūb-ı Rab sallī ve sellim ‘aleyh
- 3 Gevher-i ‘ālī-nijād merci‘-i halk-ı bilād
‘Avn ü melāğ-ı ‘ibād sallī ve sellim ‘aleyh
- 4 Hayl-i rüsül hātemi sırr-ı ezel ‘ālimi
Muţtalib-i Hāşimī sallī ve sellim ‘aleyh
- 5 Meyve-i naḥl-i vefā ma‘din-i şıdk u şafā
Menba‘-ı cūd u şehā sallī ve sellim ‘aleyh
- 6 Nūr-ı ‘uyūn-ı kerem nūr-ı guşun-ı kerem
‘Ūd-ı fūnūn-ı kerem sallī ve sellim ‘aleyh
- 7 Serv-i hırām-ı harem şadr-ı kirām-ı kerem
Emn ü selām-ı silem sallī ve sellim ‘aleyh
- 8 Būlbūl-ı bōstān-ı kuds verd-i gülistān-ı kuds
Murğ-ı hoş-elhān-ı kuds sallī ve sellim ‘aleyh
- 9 Nāṭık-ı şıdk u şavāb kāşif-i Ümmü‘l-Kitāb
Şāhib-i faşlü‘l-hitāb sallī ve sellim ‘aleyh
- 10 Menba‘-ı cūd u ‘atā aşl-ı vücūd-ı şehā
Şāh-ı cünūd-ı vefā sallī ve sellim ‘aleyh
- 11 Dürr-i Kureyşī-şadef şāhib-i ‘izz ü şeref
ارسل ابهى النجف sallī ve sellim ‘aleyh

- 12 Mülk-i dile hānumuz ‘āleme sultānumuz
Mürde dile cānumuz şallī ve sellim ‘aleyh
- 13 Şubh-ı cemāl-i şabīh vech-i cemīl-i melīh
Kulları Hızır u Mesīh şallī ve sellim ‘aleyh
- 14 Yūsuf-ı mısır-ı cemāl meh yüzi kaşı hilāl
Menba‘-ı āb-ı zülāl şallī ve sellim ‘aleyh
- 15 Meyve-i bōstān-ı luţf lü'lü'-i ‘ummān-ı luţf
Bahır-i kerem kân-ı luţf şallī ve sellim ‘aleyh
- 16 Mālik-i mülk-i ‘azīm şāri‘-i şer‘-i kavīm
Merd-i reh-i müstakīm şallī ve sellim ‘aleyh
- 17 Nāsih-ı edyān-ı gayr hādīm-i aşnām u deyr
Bānī-i bünyān-ı hayr şallī ve sellim ‘aleyh
- 18 Dīn āna maḥşūsdur sābit ü mansūsdur
Muḥkem ü mansūsdur şallī ve sellim ‘aleyh
- 19 Zāt-ı maḥarr-ı şeref bāb-ı melāz ü kenef
Efdāl-i mim mā selef şallī ve sellim ‘aleyh
- 20 Muşhaf-ı āyāt-ı hüsn mecma‘-ı gāyāt-ı hüsn
Rāfi‘-i āyāt-ı hüsn şallī ve sellim ‘aleyh
- 21 Şems-i sa‘ādetdür ol bedr-i celāletdür ol
Necm-i hidāyetdür ol şallī ve sellim ‘aleyh
- 22 Māh-ı sipihr-i cemāl maṭla‘-ı mihr-i kemāl
Şāhib-i ‘izz ü celāl şallī ve sellim ‘aleyh
- 23 Maḥzen-i sırr-ı Hudā kân-ı sehā vü ‘atā
Gevher-i genc-i Hüdā şallī ve sellim ‘aleyh
- 24 Maḥrem-i esrār-ı gayb vākıf-ı aḥbār-ı gayb
Maṭla‘-ı envār-ı gayb şallī ve sellim ‘aleyh
- 25 Cāna ṭabīb-i marāz hilḳate oldur gāraḳ
Cevher ü bākī ‘arāz şallī ve sellim ‘aleyh

- 26 Taht-ı dile hân odur dîn ile imân odur
Hulk-ı beden cân odur şallî ve sellim ‘aleyh
- 27 Maksem-i luṭf-ı ilāh şāhib-i tāk u külāh
Halka melāz ü penāh şallî ve sellim ‘aleyh
- 28 Mihr-i sipihr-i kerem sırr-ı ‘Arab hem ‘Acem
Hāfız-ı levh ü kalem şallî ve sellim ‘aleyh
- 29 Neyyir-i mişbāhdur zikri dile rāhdur
Rāhat-ı ervāhdur şallî ve sellim ‘aleyh
- 30 Sırr-ı ezelden habîr şāhib-i faẓl-ı kebîr
Halka Beşîr ü Nezîr şallî ve sellim ‘aleyh
- 31 Şāh-ı şefî‘-i ‘usāt āyet-i luṭf u necāt
Rūhına yüz biñ salāt şallî ve sellim ‘aleyh
- 32 Zıll-i zalîl-i Hudā mihr-i münîr-i Hudā
Yolına cânlar fidā şallî ve sellim ‘aleyh
- 33 Ma‘din-i tahkîk odur mahzen-i tevfiḳ odur
Şāhib-i Sıddîk odur şallî ve sellim ‘aleyh
- 34 Nāṭıḳ-ı güftār-ı Hāḳ ‘ālem-i halk-ı tebaḳ
Şāhib-i Fārūḳ-ı Hāḳ şallî ve sellim ‘aleyh
- 35 Ma‘din-i ihsāndur ol merdüm-i insāndur ol
Şāhib-i ‘Osman’dur ol şallî ve sellim ‘aleyh
- 36 Aḫmed-i Muhtār’dur ol Seyyid-i ebrārdur ol
Şāhib-i Kerrār’dur ol şallî ve sellim ‘aleyh
- 37 Cedd-i Hüseyin ü Hasan mihr-i sipihr-i kühen
Şāhib-i hulk-ı hasen şallî ve sellim ‘aleyh
- 38 Görse cemalün gözüm pâyüne sürsem yüzüm
Yok saña lâyıḳ sözüm şallî ve sellim ‘aleyh
- 39 RÜHİ-i bi-çāreyem vālîh ü āvāreyem
Bir dili pür-yāreyem şallî ve sellim ‘aleyh

40 Taht-ı dilün hānı kıl hācī-ı kurbānı kıl
Anı beden cānı kıl sallī ve sellim ‘aleyh

41 Efdal-i halk-ı Hudā eyle şalātı añā
خصمه الله بها . sallī ve sellim ‘aleyh

(Müfte‘ilün Fā‘ilün Müfte‘ilün Fā‘ilün)

XL

TERKİB-İ BEND-İ NÂDIRÎ DER-NA' T-İ HÂZRET-İ
NEBİYYÜ'L-EMİN VE SEYYİDÜ'L-MÜRSELİN
'ALEYHI'S-SELÂM¹

I

- 1 Ey cemâlün şem'-i bezm-ârâ-yı kurb-ı Kırdgâr
Cebre'îl âvâre-i nür-ı ruhuñ pervâne-vâr
- 2 Maṭlab-ı a'lä-yı "ev ednâ"da cây itseñ n'ola
Tîr-veş itdün makâm-ı "kâbe kavseyñ"e güzâr
- 3 'Acizân-ı mahşer üzre zıllıñı teksîr için
Şakladı dâr-ı fenâda sâyeni Perverdgâr
- 4 Şem'-i zâtuñ olmasa dönmezdi fânüs-ı felek
Bunca eşkâl ü şuver kandan olurdu âşikâr
- 5 Heybet-i 'azmünle çâk oldu sipihruñ zühresi
Halk-ı 'âlem sandı kim şakç oldu mâh-ı tâb-dâr
- 6 Âsumânı âsitânunñ zann idüp bekler Mesîh
Ümmetüñden olmağa çekmekde dâ'im intizâr
- 7 Yâ Resûla'llâh bir ednâ çâkeründür NÂDIRÎ
Gerçi çokdur cürmi ammâ lutfuña yokdur şumâr

II

- 1 Ey zülâl-i meşrebinden reşha-cüy selsebîl
Âteş-i 'aşk-ı cemâlünde semender Cebre'îl
- 2 Meş'al-i nür-ı cebinün sâlike yol gösterür
Kârbân-ı mümkünâta zât-ı pākündür delîl

XL Nâdirî, NM I, yk. 90^b-91^a; NM III, yk. 28^a.

1 Kaşîde-i Nâdirî Der-Na't-i Meḥar-i Mevcüdât S.A.V. NM II
5^b sandı kim: sandılar NM I.

- 3 "Kābe kavseyn"i güzār itdi hadeng-i himmetūñ
Bulsa 'arş anuñ maķāmin sāķını eylerdi mīl
- 4 Pīş-hān-ı mäh-ı bedrūñ bendini itdi şikest
Telh idüp bezm-i hevāyı zühreyi kıldıñ zelīl
- 5 Ümmetüñçün eylemiş āmāde millet ni'metin
Meclis-i 'ālemde hān-sālār-ı fazluñdan Halīl
- 6 Kabzası miķyās olup şekl-i eşābi' gösterür
Çünki Mısr-ı dīne āb-ı tīg-ı şer'ūñ oldu Nīl
- 7 Yā Resūla'llāh derūn-ı NĀDIRĪ mecrūhdur
Hāk-i rāhuñ merhem it fitrāk-i reh-vārın fetīl

III

- 1 Ey vücūduñ nahl-i bī-mānend-i nüzhet-gāh-ı dīn
Būlbūl-i şeydā gül-i ruhsāruña Rūhu'l-Emin
- 2 Çenber-i gerdūn elūñde halka-i engüşteri
Levh-i a'lā faşş-ı hātem nakş-ı Kur'an-ı Mubīn
- 3 Sāyeñi kaldurdi yirden sāye-bān itdi Hudā
Şandı anı seyr iden üstünde ebr-i 'anberin
- 4 Meh degül şakķ oldu eyvān-ı sipihrūñ şemesi
Raşş-ı 'azmūñ cünbişinden söyle deprendi zemīn
- 5 Var ise mühr-i nübüvvet merdüm-i bīnindedür
Ol ten-i pür-nūra lāyıkdur disem 'ayne'l-yakīn
- 6 Sümm-i esbūñ anı çāk itdi degüldür mäh-ı nev
Çünki fersç oldu yoluñda atlas-ı çarh-ı berin
- 7 Yā Resūla'llāh gubār-ı dergehūñden NĀDIRĪ
Kāpmasın bād-ı hevā kıl reşha-i lutfuñ mu'īn
(Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

II / 5^b hān-sālār:hūn-sālār NM I.
III / 2^a engüşteri:engüşterin NM III.

KAŞİDE-İ NÂDIRÎ DER-NA‘T-İ MEFHAR-İ MEVCUDÂT

SALLA ‘LÂHU TA‘ÂLÂ ‘ALEYHİ VE SELLEM

- 1 Ey şeh-i ‘izzet-penâh-ı taht-gâh-ı mısır-ı dîn
Hıdmetünde bir hamâm-ı nâme-ber Rûhu'l-Emîn
- 2 Bâreka'llâh zî-hamâm-u nâme-i mu‘ciz-peyâm
Kendüsi peyk-i ilâhî nâmesi vahy-i mübîn
- 3 Ol hamâmuñ şeh-peri tîg-i ser-endâz-ı recîm
Ol haţuñ her noktası insân-ı ‘ayn-ı hür-ı ‘în
- 4 Heft batnında yidi iklîm-i ma‘nâ münbasıt
Cümlesi mühr-i nübüvvetle saña zir-i nigîn
- 5 Olmasañ maşşud-ı aslî halk olunmazdı cihân
Hep tufeyl-i halk-ı zâtuñdur vücud-ı mürselîn
- 6 Tâ ezelden hande-i luţfuñ nemek-pâş olmasa
Zevk-bahş-ı Âdem olmazdı hamîr-i mâ u tîn
- 7 Kevkev-i bahtañ tulûcına rasad-sâz olmasa
Mâh-ı Ken‘ân çâhda bir lahza olmazdı mekîn
- 8 Zâtuñ olmağla vedî‘at zahr-ı İbrâhîm‘de
Nârı gülzâr eyledi aña ilâhe‘l-‘âlemîn
- 9 Mahv idüp ol faşl-ı tâbistânı itdi nev-bahâr
Feyz-i âb-ı rahmetüñ ey ebr-ı nîsân-ı yakîn
- 10 Nârüñ altında remâdı sebze-i sırâb idüp
Berg-i sebz oldı duhâni nârı verd-i âteşin
- 11 Âfitâbı dürr idüp ol faşsı taklîb eyledüñ
Çenber-i gerdün elüfde halka-i engüsterin

- 12 Görmege kadrũn makāmın çeşm-i mihr olsa eger
Nāy-ı İsrāfīl billūr-ı kamerle dūr-bīn
- 13 Bu ne te'sīr-i hidāyetdür ki aşl-ı dīnũne
Mühtedīdür 'ālem-i kevne gelürken her cenīn
- 14 Reh-nümā-yı maqşad-ı Hāk'sın takaddüm eyledün
Çünkü olduñ Beyt-i Makdis'de imām-ı mürselīn
- 15 Pādişāhum ol gice olduñ Süleymān-ı felek
Bād idi merkübũn evreng-i Süleymānī özin
- 16 'Askerũnde oldu nev-'ayn-ı perī vü ādemī
Ol gice yārũn olan cünd-i sürüş-ı mürselīn
- 17 Çünkü irdi rāh-ı ikbālũn makām-ı sidreye
Anda kaldı püyeden rahşuñla Cibrīl-ı Emīn
- 18 Cānib-i Hāk'dan irüp Refref o sā'at hıdmete
Cān gibi olduñ meyān-ı sīnesinde cā-nişīn
- 19 Çünkü 'azm itdi hevā-yı lā-mekāna ol şehāb
Aña nisbet oldu 'arşuñ kubbesi ferş-i zemīn
- 20 Māverāsından haber yokdur ki ta'bīr eyleyem
Anda pervāz idemez murgābiyān-ı mā u tīn
- 21 Līk icmālen haber oldur ki zāt-ı Hāk ile
İttişāl-ı ma'nevī kılduñ zihī fażl-ı mübīn
- 22 Nice tahkīk oldu ol şohbetde sırr-ı 'aşkdan
Līk şavt u harfden yok zerrece anda tanīn
- 23 Dürretü't-tāc-ı cihān itdi seni şun'-ı Hudā
Ol cihetle oldu cāyuñ cümleden bālā-terīn
- 24 Genc-i rahmetden 'atā-yı vāfire mazhar olup
'Akıbet itdün o ni'metlerle āheng-i zemīn
- 25 Cümlesin bahşış itdün 'ācizān-ı ümmete
Āferīn ey hāss-ı şāhen-şāh-ı mahlūk āferīn

- 26 Her fakîre zarf-ı isti' dâdı oldukça virüp
Zerre deñlü olmaduñ hengâm-ı bahşışde zanîn
- 27 Bir gece itdün ragîf-i mâh-ı tâbânı şikest
Eyledün ci'ânı ol kaht-ı ni' amda kâm-bîn
- 28 Bâb-ı ni' met-hâne-i cüduñda yazılmış ezel
هذه جنات عدن فادخلوها فالدين
- 29 Gülşen-i kadründe bir küçek nişimen cirm-i hâk
Çarh anâ sakf-ı müşebbek encüm anda yâsemîn
- 30 Hurde zerd-âlû-yı bâğ-ı ni' metüñdür hür velî
Görinür minâ-yı pür-âb-ı sipihr içre mehîn
- 31 Nefs-i pākūñle idüp iş'âr-ı mizân-ı gazâ
Nice kerre eyledün def'-ı zalâm-ı müşrikin
- 32 Nize-dârân-ı sipāhuñ bir neyistân oldu kim
Rübeh itdi kâfiri andan çıkan şîr-i gurîn
- 33 Tuglar kim çekdi düşmen ser-nigün itdi güzât
Oldı kârı anlaruñ cārübî-i meydân-ı kîn
- 34 'Aciz oldu kâfir-i hâsır ne bâl itdi ne mûm
Gerçi gösterdi zırhdan hānehā-yı engübîn
- 35 Bū'l-'aceb hālet ki hep ol hāneler hālî olup
Her birine girdi bir zembür-ı tîr-i sehm-gîn
- 36 Çirk-i şirki dāmen-i āhir zamānda mahv idüp
Oldı ihsāmuñla pür-nür-ı hüdā rüy-ı zemîn
- 37 Hem himāyet hem samāhat iki pā der-ser velî
Bir 'aceb şebāzsın şayduñ hümā-yı mülk-i dîn
- 38 Mülk ile ma'müre-i dünyā ser-ā-pā muntazam
Dîn ile ma'müre-i dünyā tolu genc-i defîn
- 39 Bu ne güşışdür ki turmagla teverrüm eyledi
Tul-ı ihyā-yı leyālîde o pāy-ı nāzenîn

- 40 Merhem olmak mümkün olsaydı anuñ bīmārına
Hāk-i ruhsārum iderdüm āb-ı çeşmümle ‘acīn
- 41 Luṭf idüp ma‘zūr tut şı‘rüm kuşūrın serverā
Kim ‘alīlūñ rā‘yı da lā-büdd olur ‘illet-karīn
- 42 Tīg-i cellād-ı maraz cismüm dü-nīm itdi meded
Az kalmışdur ki kalbünden ide kaṭ‘-ı vetīn
- 43 Yā Resūla’llāh nice maḳtūlı ihyā eyledūñ
Bendeñi de eyle ol bāğ-ı keremden hurde-çin
- 44 Dergeh-i luṭfuñda bir sā’il fakīr-i ‘ācizem
Düşmişem hāk-i belāya haste vü endüh-gin
- 45 Bāb-ı luṭfuñ sā’ili ‘abd-i fakīrūñ NĀDIRİ
Düşdi kaldı dergehünde zār u efgār u hazīn
- 46 Gerçi çokdur deyni ammā luṭfuña yokdur hisāb
Eyle Bārī’den şefā‘at yā Şefī‘a’l-Muḳnibīn
- 47 Cürmini ‘afv itdürüp eyle ‘ukūbetden halās
Anı ber-bād itmesün nīreng-i şeyṭān-ı la‘in
- 48 Merḫametle bir nazār kıl bende-i efgendeñe
Çünkü meb‘ūs-ı Hudā’sın "Raḫmeten li’l-‘ālemīn"
- 49 Gerçi çok cürmüm de var ammā ki luṭfuñ bī-şumar
Sā’ili kāfir de olsa eylemez redd ehl-i dīn
- 50 Hazret-i ‘ulyāña lāyık medḫe kādir olmadum
Līk meddāhāne taḳlīdüm dahi besdür hemīn
- 51 Sihre-i Fir‘avn u Mūsā kıssası meşhūrdur
Luṭfuña olsun bahāne yā Emāne’l-Hā’ifīn
- 52 Sen sa‘ādet nūrısın ey hāk-i miḫnet zerresi
N’ola ref‘itse hevā-yı luṭfı ol mihr-i cebīn
- 53 Bāb-ı ihsānuñ güşāde ilticāda kā’ināt
Behre-mend olmakda anda sādırīn ü vāridīn

- 54 Herkes aldı hisşesin eşnâf-ı luţfuñdan şehâ
Ben de hâşâ kim kalam ol derde mahrûm u hazîn
- 55 ‘illet-i gâ’iyyedür zâtuñ vücûd-ı ‘âleme
Sensin el-hak gâyetü’l-gâyât u kaşd-ı evvelîn
- 56 Evvel ü âhir vücûduñdur sebab her ni‘mete
El-meded ey dest-gîr-i evvelîn ü âhirîn
- 57 Tâ ki dergâh-ı mûmiddü’l-kevnden imdâd ola
Feyz-i cûduñdan ola mecmû‘-ı ‘âlem kâm-bîn
- 58 Rûhını tervîh ide yüz biñ şalât-ı İzidî
Âlüñe aşhâbuña rıdvân-ı Hak olsun karîn
- 59 Haşre taşşıs itme sultânım şefâ‘at kârını
‘Âlem-i dünyâ da ol dest-gîr-i ‘âcizîn
- 60 Goncalar gibi açılsun nice kalb çäk çäk
Bâd-ı enfâsuñla tolsun gûşen-i dünyâ vü dîn
- 61 Kişver-ârâ-yı şefâ‘atsin zülâl-i luţfuña
Ol tahâret-güster-i âlüdegân-ı mâ u tîn
- 62 Hil‘at-i hullet be-ber iklîl-i mahbûbî be-ser
Câh-ı devlet der-yesâr u nâz-ı ni‘met der-yemîn
- (Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

XLII

Şadr-ı cemî' -i mürselîn
 Sensin yâ Resûla'llâh
 Bedr-i eflâk-i yakîn
 Sensin yâ Habîba'llâh

Nûruñ sirâc-ı vehhâc
 Âlemler saña muhtâc
 Şâhib-i tâc u mi'râc
 Sensin yâ Resûla'llâh

Âyîne-i Rahmânî
 Nûr-ı pâk-i Sübhânî
 Sırr-ı "Seb'a'l-Mesâni"
 Sensin yâ Resûla'llâh

Şâhidüñ leyl-i isrâ
 "Sübhân ellezî esrâ"
 Câmî'-i cümle esmâ
 Sensin yâ Şefî'a'llâh

Ey menba'-ı luṭf u cüd
 Yerüñ "Maḳâm-ı Maḳmüd"
 Yaradılmışdan maḳşüd
 Sensin yâ Habîba'llâh

Cânlar içinde cânân
 Ma'din-i 'ilm ü 'irfân
 Ceddîm ve pîrim sultân
 Sensin yâ Resûla'llâh

Açan râh-ı tevḫîdî
 Bulan sırr-ı tefrîdî
 HÜDÂYÎ'nüñ ümmîdî
 Sensin yâ Resûla'llâh

(7'li hece vezni)

XLIII

KAŞİDE-İ RİZÂYİ DER-NA‘T-I HABİB-İ HUDÂ
ŞEFİ‘-İ RŪZ-I CEZÂ ŞALLA‘LLĀHU TA‘ĀLĀ ‘ALEYHİ VE SELLEM

- 1 Demdür ki nağme-senc ola dil şevk-ı yârdan
Bülbül terenmüm eyleye luţf-ı bahârdan
- 2 Demdür ki köhne şâh-ı hazân dîde-i emel
Gül gül ola müsâ‘ade-i rûzgârdan
- 3 Demdür ki vaşl-nâme-i berg-i neşâţ ire
Dest-i hezâra kâşîd-ı bād-ı bahârdan
- 4 Demdür ki berg-i nâzûk-ı gül i‘tizâr ide
Yek-sâle hecr ü renciş-i âzâr-ı hârdan
- 5 Demdür ki kaţre-i nem olup mışkal-ı cilâ
Mir‘ât-ı gül şafâ bula jeng-i ğubârdan
- 6 Demdür ki şükr-ı luţf-ı müdâm-ı bahâr ile
Hem-vâre sübhâ düşmeye dest-i çenârdan
- 7 Demdür ki gül-âb-ı şeb-nem-i gül-berg ile hezâr
Âvâre ola derd-i ser-i intizârdan
- 8 Demdür ki kaţre-i ‘arak şerm ola bedîd
Bağduğça mihr rûy-ı gül-i şerm-sârdan
- 9 Demdür ki ehl-i dil leb-i cûda karar idüp
Emvâc gibi olmaya fâriğ kenârdan
- 10 Demdür ki şevk-ı sâğar-ı gül itmeye hacel
Rindân-ı tevbe-kârı mey-i hoş-güvârdan
- 11 Demdür ki âb-ı şâfî-i jâle ola revân
Selsâl-i berg berg-i gül-i âb-dârdan
- 12 Demdür nesîm gibi mu‘atţar meşâm ola
Bir kez güzâr iden taraf-ı sebze-zârdan

- 13 Demdür şüküfe-rîz-i ma'ânî olup kalem
Ezhâr saçıla çemene şâh-sârdan
- 14 Demdür hezâr fâhte "El-hamd"-hân ola
Nâgâh 'atse-i seher-i nev-bahârdan
- 15 Demdür ki hâmeden yayıla bûy-ı 'ıtr-nâk
Çün dūd-ı hâk-i micmere-i tâb-dârdan
- 16 Demdür ki 'andelib ide taksîm ü ehl-i derd
Hep hisse ala bu gazel-i âb-dârdan
- 17 Yek-şemme mâyedür çemen-i zülf-i yârdan
Yek-lem'a dâr-ı gülşene reng-i 'izârdan
- 18 Bir berg-i sebze kâyil idüñ ey haţţ-ı 'izâr
Bâlâ bülend naħl-i kad-i 'işve-bârdan
- 19 İtdi nühüfte sırrumı dünyâya dâstân
Feryâdına nâle-i nâ-sâz-kârdan
- 20 Şâh-ı hayâl-i yâr 'aceb şeh-levenddür
Hem-vâre şayd-gâhda gelmez şikârdan
- 21 Der-kâr itdi şevk yine tâziyânesin
Şabr u şekîb umma dil-i bî-karârdan
- 22 Hep 'aşkdur bu gûne seni bî-karâr iden
Bîhûde şekve itme dil-i nâle-kârdan
- 23 Hep 'aşkdur harâbe-kün-i şehir-i bend-i dil
Kime şikâyet eyleyelüm şehir-yârdan
- 24 'Aşk ile eyleyeydi olurdu şikeste-tâb
Bâm-ı sipihr na'ra-i İsfendiyâr'dan
- 25 'Aşk âteşiyle tâblanaydı emîn idi
Dâmân-ı şu'le dest-res-i rûzgârdan
- 26 'Aşk ol şarâbdur ki kemîn reşha-i teri
Çeşm-i bütânı kurtara derd-i humârdan

- 27 'Aşk ol gül-âbdur ki ide feyz-i perveri
Rakkâs-ı çarhı kırtara derd-i devârdan
- 28 'Aşk ol hitâbdur ki dil-i sengi nerm idüp
Taşdik ile cevâbın alur küh-sârdan
- 29 'Aşk ol cenâbdur k'idicek 'arz-ı inkisâr
Eylere sıfâli tâc-ı ser-i şehr-yârdan
- 30 'Aşk ol rebâbdur nice 'ankâyı kondurur
Ser-nahl-i sâza bir düm-i zîrîn-i târdan
- 31 'Aşk ol muhîtdür ki peyâm-âver-i kenâr
Nakd-i hayâtı müjde alur yem-i güzârdan
- 32 'Aşk eyledi muhâtab-ı "Levlâke mâ halâkt"
Fâhr-i Cihânî Hâlik-i Perverdigârdan
- 33 Gülde bedîd olup 'arağ-ı cebhe-i teri
Güş eyle na't-ı tâze-zebânı hezârdan
- 34 Huk-ı kerîm-i hazretin izhâr idüp nesîm
Güş eyle şükri her varâğ-ı sebze-dârdan
- 35 Feyz-i müdâm-ı destini izhâr idüp şehâb
Fehm it edâ-yı şükri leb-i cüy-bârdan
- 36 Dest-i bahâr-ı feyzi olup ebr-i yem-feşân
'Âlem pür oldı zemzeme-i intisârdan
- 37 Fâhr-i Cihân ki kâmeti bâlâ-terîn idi
Zer-baft-câme-i felek-i müste'ârdan
- 38 Fâhr-i Cihân ki vâsıl-ı 'arş-ı berîn idi
'Azm-i Burâğ-bâd tek ü berk-ı dârdan
- 39 Fâhr-i Cihân ki nûr-ı dil-i râstîn idi
Subh-ı hüdâya faysal ide şâm-ı târdan
- 40 Fâhr-i Cihân ki merhamet-i 'âlemîn idi
Ya'ni Cenâb-ı Gâfir-i Âmirz-kârdan

- 41 Fahr-i Cihān ki bā'is̄-i emn ü emīn idi
Te'yīd-i çār-rükni ile çār-yārdan
- 42 Fahr-i Cihān ki her sözi feyz-i āferīn idi
Te'sīr-i luṭf-ı vaḥy-i Hudāvendgārdan
- 43 Fahr-i Cihān ki şem'ası nūr-ı mübīn idi
Fark eylemezdi feyzde leyli nehārdan
- 44 Fahr-i Cihān ki mühre-i çin-i cebīn idi
Yek-kaṭre maḥz-ı luṭfı yem-i bī-kenārdan
- 45 Tedbīr-i şer'-i mürşid-i ehl-i yakīn idi
Aldı sevād-ı şekki süveydā-yı tārđan
- 46 Şemşīr-i rāyı āyīne-i āteşīn idi
Kurtardı dīni kec-naḫar-ı kīne-dārdan
- 47 Dest-i şerīfi itse tenezzüh 'aceb midür
Kilk-i siyāh-rüy-ı ganīmet-dişārdan
- 48 Ārāste idi defter ü dīvān-ı hātırı
Mazmūn-ı feyz-i ma'rifet-i Kirdgārdan
- 49 Dāmānı pür-şemāme iken ḫāce-i bahār
Hiç müstefīd ola mı 'ūd-ı kımārdan
- 50 Ma'nā-penāh-ı vaḥy-i Habīb-i İlāh idi
Müstagnī idi cāme-i şüret-nigārdan
- 51 Şad bāreka'llāh ey kerem-i maḥz-ı himmetüñ
Kurtardı zāt-ı cūduñı naḫş-ı şumārdan
- 52 Fark itmedi muḫāsib-i cūd-ı dem-ā-demüñ
Elṭāf-ı bī-hisābda sıfırı hezārdan
- 53 Hengām-ı bezl-i dest-i kerīmüñde bahr ü kān
Güş eyler idi ta'n-ı yemīn ü yesārdan
- 54 Şad bāreka'llāh ey kerem-i maḥz-ı bi'şetüñ
Şāff itdi 'ārız-ı feleki reng-i 'ārdan

- 55 İtdi ḥalās Yūsuf-ı tevḥīd-ı himmetüñ
Tā ka‘r-ı çāh-ı şirk-ı dalālet-şi‘ardan
- 56 Erkān-ı dīn-ı pür-mededüñ itdi ber-ṭaraf
Bīm-ı tezelzüli felek-ı raḥne-dārdan
- 57 Şad bârek ey kerem-ı maḥz-ı ḳudretüñ
Ḳurtardı zātuñı hele naḳş-ı şumārdan
- 58 Ümmīdi ye‘se gālib idince şefā‘atüñ
Güller bitürdi şu‘le-ı pür-tāb-ı nārdan
- 59 İflās-ı dīni ber-ṭaraf itdi sa‘ādetüñ
Şad feyz-ı tāze tāze ile rüzgārdan
- 60 Kānūn-ı şer‘-ı vaḥy-ṭırāz-ı ‘adāletüñ
Fark itmedi gedāyı şeh-ı kām-kārdan
- 61 Cümle cihānda vāḥid idi zıkr ü fikretüñ
Zātuñ gani-terin idi penc ü çehārdan
- 62 Te‘şir-ı vird-ı na‘tuñ ile ey cihān-ı feyz
Ṭab‘um naşibin aldı nisāb-ı fehārdan
- 63 Çün tāze gonca-nāme-ı şi‘rüm bedīd olur
Destār-ı gūşe-ı küleh-ı iftiḥārdan
- 64 Feyz-ı kelām isteyen eş‘ār-ı gayrdan
Bī-bāk neşve-ı mey umar küknārdan
- 65 Feyz-ı müdām isteyen eş‘ār-ı gayrdan
Büy-ı ḥoş-ı gül-ı ter umar köhne ḥārdan
- 66 Eyler güzār kāfile-ı nazm-ı dil-keşüm
Mānend-ı ceşş-ı şāh-ı cihān Üskūdārdan
- 67 Şeh-beyt-ı nazmum eyledi teshīr ‘ālemi
Ṭab‘um ḥarāc-ı feyz alur Kāndehār‘dan

58^a ümmīd-ı:ümmīd ü NM 1.

60^a ‘adāletüñ:i‘tidālinüñ NM 1.

62^a vird-ı:feyz-ı NM 3.

- 68 Tab'umda istifāde-i 'ıtr-ı meşām için
Şad şevk ile nesīm gelür sebze-zārdan
- 69 Tālib gelür telemmüz iderse 'aceb midür
Üstād-ı tab'-ı pür-meded-i sihr-kārdan
- 70 Kālā-yı tāze ragbet-i nazmum ümīdine
Sevdā-gerān-ı karz gelür her diyārdan
- 71 Evrāk-ı şı'rüm oldu çü na'tuñla ser-firāz
Düşmiş iken çü berg-i hazān i'tibārdan
- 72 Yek zerre i'tibāruñ ile behre-yāb idüp
Kurtar dil-i belā-zedeyi hārhardan
- 73 Yek-laḫza iltifātuñ ile Cem-cenāb idüp
Eyle bülend-i kadr-ı dili i'tibārdan
- 74 Yek-lem'a-i 'ināyet ile müsteṭāb idüp
Mir'āt-ı kalbi eyle ḫalāş inkisārdan
- 75 Feyz-i dem-ā-dem ü kerem-i bī-ḫisāb idüp
Luṭfuñ dirīg itme RIZĀYĪ-i zārdan
- 76 Deryūze-kār-ı dergehi eyler mi bī-naşīb
Luṭfuñ ki bī-dirīgdür ümmīd-vārdan
- 77 Eyle devā-yı merhem-i luṭfuñla ber-ṭaraf
Nāsūr-ı zahm-ı 'ukdeyi cān-ı figārdan
- 78 Gitsün nesīm-i ḫōş-dem-i feyzüñle gonca-vār
Dem-bestegī-i ye's-i dil tārtārdan
- 79 Olsun bu kıt'a viridi tamām eyledükçe dil
Na't-ı kerīm-i zāt-ı nübüvvet-medārdan
- 80 Tā şemm idince tāze gül-i nev-resīdeyi
Gülşen pür ola bāng-ı şalāt-ı hezārdan
- 81 Şād-āb-sāz-ı ravza-i peygamberī ola
Saḫb-ı selām-ı Hālik-i Perverdigārdan
- (Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün)

XLIV

KAŞİDE-İ RİZÂYÎ DER-NA‘T-İ HAZRET-İ MUHAMMEDÜ'L-
MUSTAFA SALLA'LLÂHU TA‘ÂLÂ ‘ALEYHI VE SELLEM

- 1 Ey Hatm-i Rüsül ‘âlemde gelseñ n'ola âhir
‘Âdet budur âhirde gelür bezme ekâbir
- 2 Soñra irişür resm budur meyve-i maqşud
Evvel görünür gerçi ki evrâk u ezâhir
- 3 Evvel tokınur güşa ‘ibârât-ı münâsib
Melhûzdur evvelde velî ma‘nî-i fâhir
- 4 Geç zâhir olur hikmet-i pişîne-i eşyâ
Soñra bilinür hâşılı her kârdaki sır
- 5 Zâtuñdur olan rütbe-ger-i şafha-i ‘âlem
Nâzûk-ter olur hayli pesîn nakş-ı muşavvir
- 6 Ey Hatm-i Rüsül sende gerek mühr-i nübüvvet
Şâyeste olur pençede çün hâtıme hınsır
- 7 Ahkâm-ı ilâhiyye'yi itdün bize ta‘lîm
Ey Hâce-i Kevneyn idüp İsar-ı cevâhir
- 8 Sensin sebeb-i halk-ı ümem Mefhar-ı ‘Âlem
Hayru'l-Halef-i Âdem ü Hâdî vü Mübeşşir
- 9 Maḥbûb-ı Hudâ mü'temen-i "in hüve illâ"
Maẓmûn-ı Hüdâ vâkıf-ı esrâr u serâyir
- 10 Tebşîr-i ferah mâlik-i hüsn-i "Ene emlah"
Şâyân-ı "Elem neşrah" u Hâdî vü Mübeşşir
- 11 Şîrâze-i İcâd-ı güzîn şan‘at-ı üstâd
Şâh-ı kerem ü dâd Ebü'l-Kâsım-ı Mâşir
- 12 ‘Unvân-ı şeref besmele-i muşhaf-ı İcâd
Ser-levha-i levh-i ezel ü fahr-i ma‘âşir

- 13 Zībende sehī-serv-i muṭarrā çemen-i feyż
Tābende meh-i bedr-i semāvāt-ı mefāhir
- 14 Her saṭr-ı ezel pīş-i eğer hāme-i takdīr
Tedbīr-i pesīn ‘aql-ı nuḥust Evvel ü Āhir
- 15 Deryā-yı himem ebr-i nem-i dem-be-dem-i cūd
Yemm-i kerem-i feyż-resān menba‘-ı şādır
- 16 Ter feyzi ile şūre-zemīn-i emel-i dil
Ḥandān nem-i luṭfıyla gülistān-ı havātır
- 17 Nāmıyla şeref-yāb-ı hüdā minber-i hestī
Kāmıyla semiyy mertebe-i şahre-i fāhir
- 18 Reşh-i keremi lücce-i keştī-şiken-i gam
Feyż-i himemi māye-i āzādī-i hātır
- 19 Rengīn gibi gül-berg-i ter-i bāğçe-i feyż
Şīrīn deheni ma‘den-i şad-güne nevādir
- 20 Ḥāk-i deri kuḥlu'l-başar-ı ehl-i başiret
Hem süde-i elmās be-çeşm-i mütekebbir
- 21 Tedbirine takdīr-i Hudā yār-i muvāfık
Hem re’y-i şavābıyla kazā hem-ser ü hem-sır
- 22 Gelmez dil-i dānāsına ālāyiş-i dünyā
Yek-müşt-i gubār ola mı deryāyı mükeddir
- 23 Gūyā ki kütüb-hāne-i ‘izz ü kereminden
Eyyām-ı bahār oldu kemīn nüsha-i müzhir
- 24 Terkü'l-vaṭan-ı ‘ālemi göstermek için hep
Oldı taraf-ı Yeşrib'e devletle muhācir
- 25 Fikr eyle bu ta‘bīri kim "En-nāsu yenāmu"
Olmış tūtalum Yūsuf-ı Şiddīk-ı mu‘abbir
- 26 Zī nāzım-ı manzūme-i iḥsān u ‘aṭā kim
Ednā eğer-i fāhiri terkīb-i ‘anāsır

- 27 Zî kuvvet-i kudsiyye-i hayrî'l-beşerî kim
Bi'getle zühür itdi nice mu'ciz-i bâhir
- 28 Bir nahli hemân ğars idicek oldı ber-âver
Oldı şü kadar himmet-i bälâ-teri müşmir
- 29 Hep hâzır olan teşneleri eyledi irvâ
Destinden olup âb-ı firāvân mütekâtır
- 30 Hep sūr-ı sūrūr añlar idi cümle-i aşhâb
Devletle kaçan eylese tahrîr-i 'asâkir
- 31 Gördükde hemân mu'ciz-i elfâz-ı güzînin
Teslîm ü şenâ itdi nice şâ'ir ü sâhir
- 32 Nüh-tüde-i eflâk güzer-gehde nişândur
Şâh-ı rüsûl oldı taraf-ı 'arşa ki 'âbir
- 33 Bu vaz'a sipâs eylediler ehl-i semâvât
Nâkûs yirine idicek vaz'-ı menâbir
- 34 Oldı şeh-i satranc-şıfat kâlib-ı bî-rûh
Kahr ile nice pâdişeh-i kec-rev ü câbir
- 35 Bî-külfet ü nâzûkdür o deñlü bu ğazel kim
Erbâb-ı dile itmedi teklîf-i zevâhir
- 36 Büyüyle olur pençe-i dil-sühte-i 'âtır
Zülfinden olur hâsılı cem'ıyyet-i hâtır
- 37 Çîninden olur 'arız-ı pür-tâbı nümâyân
Ol zülf-i ham-ender-ham imiş leyle-i mukmir
- 38 Nakd-i dili taşşile idüp tîgi havâle
Çeşm-i siyeh-i pür-fiteni eyledi nâzır
- 39 Mümkün ola mı 'aşık-ı âşüfteye sıhhat
Mâdâm ola ol çeşm-i siyeh haste vü fâtir
- 40 Hall eyleye müşkillerüm ey Hâce-i 'Âlem
Hâk-i derüñe eyleyeyin 'arız-ı havâtır

- 41 Hāl-i dilümi ‘arz ideyin münkesirāne
İhsan yeter hâtır-ı meksüruma cābir
- 42 Eyler yine hep cābir-i ihsān-ı mükāfāt
Evzā‘-ı zamāna tūtalum oldu mükessir
- 43 Şimdi benüm ol dil-siyeh-i cürm ü ma‘āşī
Maḥrūm-ter ü der-be-der ü mücrim ü kâşır
- 44 Dil pür-emel ü gūş be-efsāne-i dünyā
Cān pür-heves-i nev-be-nev ü sühte-hâtır
- 45 Teb-lerze-i endūh u ḥaṭādan mütezelzil
Hem meşreb-i pür-nefs ü hevādan mütekedir
- 46 Erbāb-ı zevāhirle idüp baḡ ü cidāli
Hem-vāre ben itmekdeyin ircā‘-ı zamāyir
- 47 Dil-beste olup zāhir-i ahvāl-i cihāna
Pā-bend ola lāyık mı baña böyle zevāhir
- 48 Tāb-ı gam ile rişte-i gam oldu gūsisite
Eşküme dökülür çün dür-ı ‘ıkd-ı mütenāsir
- 49 Luṭf eyle biraz hāl-i RIZĀYĪ'ye nazar kıl
Ey kâşif-i her müşkil-i müstakbel ü gābir
- 50 İtseñ n'ola ilbās-ı libās-ı vera‘ u zūhd
Oldum hele ben ḥayli hevādan müte’essir
- 51 Çok vefk-i murād üzre döner çarḡ-ı cefā-kār
Yek-zerre-i nāçiz-ter-i luṭfuña dā’ir
- 52 Dil ḥabb-ı şafā-perver-i ḥubb eyledi taḥşil
Çün ehl-i sülük itmedi i‘dād-ı zehāyir
- 53 Vaḳf eylemişem medḥüne ser-māye-i ‘ömri
Budur emelüm Ḥazret-i Ḥaḳḳ nāzır u ḥazır
- 54 Hem-vāre senün ṭā’if olup beyt-i şenāñı
Hindū-yı kalem Ka‘be-i na‘tında mücāvır

- 55 Mercüdur olam mazhar-ı ihsân-ı cemîlũ
Mizânımı itdükde girân-bâr kebâyir
- 56 Şamma burada hâmeyi ben eyledüm ikâf
Oldum yâhüd evşâf-ı kemâlinde mukâşşir
- 57 Güş eyleyecek na't-ı kemâlât-ı güzînin
Der-ğayret ü engüşt-gezân oldı muhâbir
- 58 'Arz eyle biraz tuhfe-i tevhid ü şalâtũ
İksârı ço söz çünki ekâbirde olur bir
- 59 Hem-vâre Cenâb-ı Ahad'ũn sahb-ı şalâtı
Ol ravza-i pür-nûra ola fâyiz ü mâtır

(Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ülün)

KAŞİDE-İ HÂŞİMÎ DER-NA' T-İ HÂZRET-İ MUHAMMEDÜ'L-
 'ARABÎ ŞALLA'LLÂHU 'ALEYHİ VE SELLEM

- 1 Yâ Resûla'llâh çü sensin şadr-ı bedr-i kâ'inât
 Mefhar-ı peygamberân u mazhar-ı zât u şifât
- 2 Kaşların "Nûn Ve'l-Kalem"dür "Sûre-i Kevser" lebûn
 Saçların "Ve'l-Leyl" ü haddûn nokta-i "Ve'n-Nâzi'ât"
- 3 Sensin ol maqbûl-i Hâzret sensin ol sultân-ı dîn
 Muşaf-ı hüsnüñle zâhir âyet-i "Ve'n-Nâşitât"
- 4 "Kâbe kavseyn"e irişdün oldı mi'râcuñ tamâm
 Sırr-ı "Sübhân ellezî"den taldı kalbün vâridât
- 5 Meh cebinün gurra-i ser-levha-i 'arş-ı berin
 Gün yüzün "Ve's-Şems" ü hattuñ âyet-i "Ve'l-'Âdiyât"
- 6 Sen ne ma'din gevherisin bilsem ey dürr-i yetim
 Mürdeye cânlar bağışlar sözlerün âb-ı hayât
- 7 Kâkül-i 'anber-şemimün hoş-şafâ-yı dil-güşâ
 Sünbül-i firdevse beñzer kim saçılmışdur zübât
- 8 Olmasañ sen yaradılmazdı eyâ Mañbüb-ı Hâk
 Nüh-felekle heşt-cennet heft-zemîn ü şeş-cihât
- 9 Ol benân-ı mu'ciz-âşâruñ ki şakk itdi kamer
 Şad hezârân âferinler zî-'acâyib mu'cizât
- 10 Yidi kez taldı Ka'be dâmenin bedr-i münîr
 Gördiler hâzır turup hep mü'minîn ü mü'minât
- 11 Didi sensin yâ Muhammed çünki Hatmü'l-Mürselîn
 Saña Hâk'dan nâzil oldı "Sûre-i Ve'l-Mürselât"
- 12 Ka'be kapuña yüzün sürdi Şafâ vü Merve hem
 Cüşa geldi mâ-i Zemzem âb-ı Ceyhün u Furât

- 13 Ka'be'yi feth itdügün dem ey Emin-i genc-i Hak
Cümle bütler bätıl oldu yıkılup Lât u Menât
- 14 Sen ne burcuñ mâhısın kim Cebre'il peykün senün
"Tarfatü'l-'ayn" içre irdi Sidre'den açup kanat
- 15 Sensin ol mîr-i şerî'at yâ imâme'l-mürselîn
Ma'din-i lutf u mürüvvet menba'-ı şıdk u sıfât
- 16 Rüz-ı mahşer saña kalmışdur şefâ'at yâ Resûl
Sen Şefî'ü'l-Müznibîn'sin ümmetün gerçi 'usât
- 17 Bir koyunla üç biñ aşhâbı toyurduñ serverâ
Câbir evinde o gün gösterdüñ evlâ mu'cizât
- 18 Âlüñe evlâduña ahhâbuña etbâ'uña
Çâr-yâr-i bâ-şafâya biñ selâm u biñ şalât
- 19 Yâr-i evvel Hazret-i Şiddîk Ebü Bekr-i Velî
Varını bezl eyledi âhir bulup bâkî necât
- 20 Hem ikinci yâridür ol kim emîrü'l-mü'minîn
Şâh-ı 'âdil Hazret-i Fârûk sultân-ı guzât
- 21 Pes üçinci yâridür 'Osman-ı Zi'n-Nüreyn anuñ
Şâhib-i hilm ü hayâ vü gevher-i bahr-i necât
- 22 Çâr-yâridür anuñ zîrâ 'Aliyyü'l-Murtazâ
Âb-ı rüy-ı evliyâ ser-çeşme-i âb-ı hayât
- 23 "Hel etâ" şânında nâzil olduğın bildük yakîn
"Lâ fetâ illâ 'Alî"den nuḡka geldi mümkinât
- 24 Şîr-i Yezdân şâh-ı merdân sırr-ı Sübhân u velî
Pençe-i Hayber-güşâsından 'adûlar oldu mât
- 25 Yidi kez yüz biñ çerisin kayserün bozdı o gün
Zî-velâyet zî-kerâmet zî-mu'în-i beyyinât
- 26 Zü'l-fikâre tu'ce oldu nice biñ a'dâ-yı dîn
Düldül'in yüzdürdi kana sanki Ceyhün u Furât

- 27 Sevmeven ol şeh-süvârı görmedi cennet yüzün
Kaldı nâr içre muhalled oldu yiri esfelât
- 28 Ol iki pâkîze gevher gûş-vâr-ı 'arş imiş
Böyle yazmışlar e'imme böyle nakl itdi ruvât
- 29 Haydar'ıñ evlâdını zehr ile kıldılar şehîd
Öz karînüñ yakdı cânın âteş-i âb-ı Furât
- 30 Zî-muhammes nâ-müselmân zî-cehennem itdiler
Kerbelâ naç'ında ol şâha sürüp fi'l-cümle at
- 31 Bir içim şu isteseñ men' eylemez hâşâ yehüd
Bunlaruñ itdigüñ itmez 'âbid-i asnâm-ı Lât
- 32 Dür olup rahmetden oldılar ba'îd-ender-ba'îd
'Amr-ı nahs u Şemr ü 'Abdu'llâh Yezîd-i bed-şifât
- 33 Dest-gîr ol HÂŞİMÎ'ye yâ Resûl-i Hâşimî
Cürmi bî-had bî-şumâr başından aşdı seyyi'ât
- 34 Ğark-ı 'işyân olmışumdur yâ Habîb-i Kibriyâ
Sen iriş feryâduma ey sâhil-i bahr-i necât
- 35 Yâ ilâhî cürmini 'afv eyle 'asî kullaruñ
Cümlesin cennetlik eyle ellerine vir berât
- 36 Kıl teraḥḥum yâ ilâhî bir bölük 'âcizlere
İhtiyâcuñdur kamu hep mü'minin ü mü'minât
- 37 Şabr-ı Eyyüb hüzn-i Ya'küb şıdk-ı Yûsuf haḳḳıçün
Âyet-i "Seb'a'l-Meşânî" "Süre-i Ve'z-Zâriyât"
- 38 Hüd u Sâlih İbni Meryem hün-ı Yahyâ hürmeti
Kıl Muhammed ümmetine rüz-ı maḥşer iltifât
- 39 Bir avuç toprağı ğarka virse bahr-i rahmetüñ
Eksilür mi pâdişâhum yâ irer mi nâkışât
- 40 Yâ ilâhî ol ğarîbi eyle kulluğa kabûl
Sensin anuñ pâdişâhı ey Hudâ-yı Kâ'inât

41 Görsün ol bî-çâre yarın cennet ü didâruñı
Sen ‘aṭâ kıl hür u ğilmân u kuşūr-ı ‘âliyât

42 Āl-i Ahmed hürmetiyçün yâ İlâhe'l-‘Ālemîn
Cürmini ‘afv eyle anuñ kılma yirin esfelât

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

KAŞİDE-İ HAYLÎ DER-NA‘T-I SULTÂN-I SERÂ-PERDE-İ
 "KÂBE KAVSEYN" NEBİYY-I MUHTEREM SALLA 'LLÂHU
 ‘ALEYHİ VE SELLEM

- 1 Vechi var teşne-i âb-ı keremün olsa cihân
 Ki yüzün şuyına halk oldu senün kevn ü mekân
- 2 Bildi çün hilkatine bâ‘is olan zātuñdur
 Oldı ser-geşte o şevk ile sipihr-i gerdân
- 3 Sensin ol Nür-ı Hüdâ kim iki ednâ zerreñ
 Biri mâh oldu cihâna biri mihr-i raşşân
- 4 Sensin ol şem‘-i şebistân-ı Hudâ kim Cibrîl
 Oldı pervâne-şıfat şevkûñ ile rakş-künân
- 5 O meh-i burc-ı şerefsin ki şeb-i mevlüduñ
 ‘ıyd-ı nevrüz gibi kıldı cihânı şādân
- 6 Odur ol şeb ki cihân buldı ziyâ nūruñdan
 Dahı gün toğmadan ey mihr-i sipihr-i ‘irfân
- 7 Odur ol şeb ki olup nūr-ı cemâlūñ peydâ
 Dideden eyledi âteş-gede-i küfri nihân
- 8 Odur ol şeb ki virüp dehre vücūduñ revnağ
 Kıldı dünyâ yüzini reşk-i bihişt-i Rıdvân
- 9 Odur ol şeb ki olup kalb-i ehibbâ ma‘mūr
 Tāk-ı Kısra dil-i a‘dâ gibi oldu vîrân
- 10 Nice reşk eylesün cennet o şeb dünyâya
 Ki senūñ küyuña ‘azm eyledi hūr u gilmân
- 11 Bir ‘aceb zelzele şaldı kademūñ ‘âleme kim
 Ser-nigūn oldu şanemler yıkılup deyr-i muğân

- 12 Görüp ol hāleti ammā ki nice müşrikler
Cehl ile eylediler haḳḳuḅna çok zann u gümān
- 13 Āyet-i rahmet-i Haḳ olduğuna münkir olup
Kūfri ezber okudı nice ‘adū-yı nādān
- 14 Gördi kim bilmediler halk-ı zamāne ḳadrūn
Seni bildürmek için indi zemīne Ḳur‘ān
- 15 Sensin ol fāris-i meydān-ı maḥabbet ki ḳaçan
Haḳ Resūl olduğuna istedi a‘dā bürhān
- 16 Māha parmakla işāret ḳılup itdūn zāhir
‘Arṣa-i mu‘cizede ṣan‘at-ı gūy u çevgān
- 17 Göricek ṣa‘ṣa‘a-imihri-kef-i pür-tābuñ
Sīne-ḳāk oldı o ṣeb ṣevḳ ile māh-ı tābān
- 18 Gösterüp devr-i ḳamerde nice yüzden i‘cāz
Eyledūn gün gibi ‘ālemlere haḳ dīni ‘ayān
- 19 Maḳhar-ı mevhibe-i nūr-ı Hudā’dur zātūn
Cümle eşyāya olursañ ne ‘aceb feyż-resān
- 20 Olduğıçün ‘araḳ-ı cebhe-i pür-tābuñdan
Haṣre dek gülleri oldı bu cihānuñ ḥandān
- 21 Çeṣm-i nergisde degüldür ḳaṭarāt-ı ṣeb-nem
Güle bu luṭfı görüp oldı ḥasedden giryān
- 22 Ḥaddi yok ḳaḅı birin medḥ eyleyem mu‘cizenūn
Vire mi ḳaṭre-i nāḳız gīnā-yı ‘ummān
- 23 Bā-ḥuṣūṣ ol ṣeb-i mi‘rāc-ı dem ü vuṣlat kim
İdemez kimse anı ‘aḳl ile tafṣil ü beyān
- 24 Nice takrīr ideyüm anı degüldür ḥaddüm
Varmaz ol rütbeye zirā ki ‘ukul-i insān
- 25 Seni medḥ itmege yok bende kemāl-i ḳudret
Eyledüm haḳḳ-ı edāda bilürem çok noḳṣān

- 26 Kılma eksikliğüme sen benim ey bedr-i münir
Çünkü yokdur kerem u lutfuñā hadd u pāyān
- 27 Çār-yārūñ dahi vaşfında girüp meydāna
Esb-i şab'a dilerim eyleyem irhā-yı 'ınān
- 28 Kādir oldukça n'ola anları da vaşf itsem
Virdiler şer'üñe zīrā ki nice revnağ u şān
- 29 Yār-i gārūñ olan ol Hāzret-i Şiddik-i 'Atik
N'ola olduysa şadākatla güzīn-i akrān
- 30 Cümleden evvel idüp dīnūñi taşdik ü kabül
Şıdk-ı pāki aña oldı sebep-i istihsān
- 31 Ma'din-i 'adl ü kerāmet 'Ömer-i Fārūk'un
Devr-i 'adlinde cihān bulmuş idi emn ü amān
- 32 Yed-i tūlāsını gör kim nice günlük yoldan
Dīde-i Kayser'e bir demde irişdürdi benān
- 33 Menba'-ı 'ilm ü hayā Hāzret-i Zū'n-Nūreyn'un
Şöyle nakş olmuş idi levh-i dilinde Furkān
- 34 Mülk-i şer'üñde virüp kā'ide-i şer'a nizām
İtdi ādāb ile tertīb-i kelām-ı Sübhān
- 35 Fātih-i Hayber olan Haydar-ı Kerrār'un ise
Zehresin haşmın iderdi kılıcı āb-ı revān
- 36 Ne kerāmet ne vilāyet ne şecā'atdür kim
Tıfl iken ejderi çāk itdi o şīr-i garrān
- 37 Kişver-i şer'-i şerīfünde sarāy-ı dīne
Anlar olmuşlar idi pādişehüm çār-erkān
- 38 Bu kadar kuvvet u kudretle yine her birisi
Bendedür hāzretüñe anlara sensin sultān
- 39 Ey Resül-i Şakāleyn ey meh-i bedr-i kevneyn
Sensin ol eşref-i mahlūk u Habīb-i Rahmān

- 40 Dür-i yektâ ise de yirlere geçsün ol yaş
Ki seniñ 'aşkuñ ile olmaya gözden rîzân
- 41 Rûh-ı şanı ise de odlara yansun ol ten
Ki revân eylemeye yoluña yüz şevk ile cân
- 42 Ben ne hâkem ki seni medh idem ey gevher-i pāk
Ġarazum hâlümü 'arz eylemedür saña hemân
- 43 Benem ol bâdiye-peymâ-yı beyâbân-ı heves
Benem ol sâkin-i peygüle-i dâr-ı 'işyân
- 44 Ki ne ser-menzil-i maqşûda irişdi râhum
Ne karar itmeye bir güşede oldu imkân
- 45 Bezm-i câlemede dilüm olmadı hergiz hâlî
Heves-i lâzime-i 'ayş u tarabdan bir ân
- 46 Her kaçan vakt-i namâz olsa komaz kim irişe
Dem-be-dem nağme-i ney güşuma gülbâng-ı ezân
- 47 Âbdest almağa varmaz elüm ammâ gönüm
Şu gibi olmadadır kûy-ı harâbâta revân
- 48 Oldı ma'lûm namâza ne kadar yüz yuduğum
Rûz-ı şavm eyledüğüm kârı da tutmam pinhân
- 49 Hırşum ol deñlü ki eyyâm-ı şıyâm irdükde
Bir dilim nân görünür baña hilâl-i ramazân
- 50 Almayam destüme şimdengirü peymâne diyü
İtsem inşâfa gelüp cân ile 'ahd ü peymân
- 51 Derd-i ser hâşıl idüp isterüm oldukça tabîb
Umaram tâ ki diye derdüñe meydür dermân
- 52 Ayagum meykede yolında elümde sāğar
Dilde yok zerre kadar havf-ı Şırâţ u Mîzân
- 53 Nic'olur keffe-i mîzâna konursa hâlüm
Bezm-i 'işyânda o nüş eyledüğüm ritl-ı girân

- 54 Ben ne hāletle koyam kendümi ümmet yirine
Kuluñam diyem eyā pādişeh-i Sidre-mekān
- 55 Kılmadum sünnetüñüñ biñde birisin icrā
İtmedüm bir kez itā‘at ne ki kıldıñ fermān
- 56 Heves-i müy-ı miyān ile bütān-ı dehrün
Tār-ı zühd ü ‘amelüm gerçi degüldür çesbān
- 57 Bir kılın rişte-i ümmidümün ammā ki yine
Ne kadar kılsa keş-ā-keş kıramaz ‘ālemiyān
- 58 Göricek bunca hevā vü hevesi başumda
İttifāk itseler ıslāhuma zühhād-ı zamān
- 59 Müşkilün var ise hall eyleyelüm gel diseler
Gelmez illā dilüme ‘ukde-i zülf-i hübān
- 60 Niye kat‘ eylerüm ümmidümi luţf-ı Hāk’dan
Ki senün gibi şefi‘üm var eyā Fahr-i Cihān
- 61 Dergehünde umaram tā ki geçe maqbüle
Yazıla nāme-i a‘mālüme āhir ‘unvān
- 62 İtmedüm şimdiye dek gerçi ki zıkr ü tesbīh
Bāri şimdengirü na‘tın ideyüm vird-i zebān
- 63 Benem ol ‘āciz ü bī-kes ki ayagun tozına
Eli boş geldüm ümid eyleyü luţf u ihsān
- 64 Bir yeşil yaprağa mālik degülem dünyāda
Ki saña lāyık ola ey gül-i gülzār-ı cinān
- 65 Degülem nesneye kādır getürem hāzretüne
Aña kādır idüm ancak ki getürdüm imān
- 66 Hāzretünden senün ey Hāfız-ı dīn-i ümmet
Son nefesde dilerüm anı bi-hāk-ı Yazdān
- 67 Beni tenhā komayup hıfz idesün imānum
Melekü'l-mevt gelüp kaşd idicek almağa cān

68 Tuymaya cān-ı za'ifüm sekerāt-ı mevti
Olmayam nüş idicek cām-ı memātı sekerān

69 Ola şol nesne ki cāşilere dā'im dūş-vār
Anı HAYLİ kuluña kıl keremünden āsān

(Fe'ılātün Fe'ılātün Fe'ılātün Fe'ılün)

XLVII

DER-NA‘T-İ SEYYİD-İ KÂ‘İNÂT ‘ALEYHİ EFDALİ‘Ş-SALAVÂT

- 1 ‘Ukde-i ser-rişte-i râz-ı nihânîdür sözüm
Silk-i tesbîh-i dūr-i "Seb‘a'l-Mesānî"dür sözüm
- 2 Bir güherdür kim nazîrin görmemişdür rûzgâr
Rûzgâre ‘âlem-i gayb armağanıdur sözüm
- 3 Rûzgâr ihsânımı bilmiş benüm yâ bilmemiş
‘Âleme feyz-i hayât-ı câvidânîdür sözüm
- 4 Ehl olan kâdrin bilür ben gevherüm medh eylemem
‘Âlemün sermâye-i deryâ vü kânıdur sözüm
- 5 Bî-‘arâz bir cevher-i şâfîdür ammâ muttasıl
Ehl-i tab‘uñ zîver-i tîg u sinânıdur sözüm
- 6 Ya‘nî kim endişe-sencân-ı cihānuñ dāyımā
Hem şarîr-i kilki hem vird-i zebānıdur sözüm
- 7 Bir benüm gibi ciger-dâr ehl-i tab‘ olmaz dañi
Cevher-i tîg-ı kazâ-yı nāgehānîdür sözüm
- 8 Ğamze-i dilber n'ola reşk eylese endişeme
Hırz-ı bāzū-yı dil-i şāhib-kırānîdür sözüm
- 9 Ol kadar pür-şîvedür güyâ ki bîkr-i fikrümün
Ğamze-i merd-eğgen-i nā-mihribānîdür sözüm
- 10 Ol kadar dil-düzdür güyâ ki bir şüh âfetün
Nāvek-i müşğîn kemān-ı ebruvānıdur sözüm
- 11 Ğyet-i "nūn ve'l-ķalem"dür Muşhaf-ı sīnemde yâ
Rüstem-i endişemün tîr ü kemānıdur sözüm

- 12 Bir gülistāndur hayālüm dil şüküfte bülbüli
Ol gülistānuñ laṭīf āb-ı revānıdur sözüüm
- 13 Bir şebistāndur devātum hāme zengī hādimi
Ol şebistānuñ ‘arūs-ı dil-sitānıdur sözüüm
- 14 Āferīniş tūṭi-i endişeme bir dāmdur
Kim o dāmuñ dāne-i pür-ımtinānıdur sözüüm
- 15 Kimse inkār idemez māhiyyet-i endişemi
Ehl-i reşkūñ nüṣṣa-i ‘ıkd-ı lisānıdur sözüüm
- 16 Āfet-i ‘aynū’l-kemāl-i reşk kār itmez baña
Def‘-i zahm-ı çeşm-i Hallāk-ı Ma‘ānī’dür sözüüm
- 17 Hāk-i pāyüm sürme eylese ‘aceb mi rüzgār
‘Unsur-ı rüh-ı Kemāl-i İṣfahānī’dür sözüüm
- 18 İşte Hallāk-ı Ma‘ānī şimdi geldi ‘āleme
Guş idūñ āşārını kim tercemānıdur sözüüm
- 19 Şöñra gelsem dehre Hallāk-ı Ma‘ānī’den n’ola
Kālīb-ı huşk-ı hayāle rüh-ı şānıdır sözüüm
- 20 Nüktede ‘ālem harīf olmaz baña güyā benem
Her ne söylerssem cevāb-ı "len terānī"dür sözüüm
- 21 Her ne söylerssem kazā mazmūnını işbāt ider
Anı bilmez ki hitāb-ı imtihanıdır sözüüm
- 22 Ben ne keşşāfem ne şāhib-keşf ammā ma‘nīde
Mū-şikāf-ı nükteşā-yı āsumānıdır sözüüm
- 23 Biñde bir ma‘nāyı nazm itmem yine bir lafz ise
Yoklasañ mecmū‘a-ı rāz-ı nihānıdır sözüüm
- 24 Hāsıd-i kec-rev hayāle rāst gelmezse n’ola
Ehl-i dil yārāna her dem yār-ı cānıdur sözüüm
- 25 Ben cihān-ārā şehensāh-ı cihān-ı ma‘nīyem
Sözlerüñ de pādişāh-ı kāmranıdur sözüüm

- 26 Dönse şemsîr-i haţîbe n'ola şemsîr-i zebân
Mülk-i nazmuñ huţbe-i emn ü âmanıdur sözüüm
- 27 Tab'umuñ bir tercemân-ı ter-zebânıdur kalem
Hâmemiñ bir hem-zebân-ı nükte-dânıdur sözüüm
- 28 Pâsbân olmuş bir ejderdür kalem genc-i dile
Kim o gencüñ şeb-çerâğ-ı pâsbânıdur sözüüm
- 29 Tâ şabâh-ı haşre dek biñ mübtelâyı mest ider
Bezm-i 'aşkuñ neşve-i raţl-ı girânıdur sözüüm
- 30 Rind-i huşyârem harâbât-ı maħabbetdür dilüm
'Aşık-ı her-câiyem vahdet nişânıdur sözüüm
- 31 Olalı Peyğamber-i Âhir-Zamân'a na't-gü
Âb-ı rüy-ı ümmet-i âhir-zamânıdır sözüüm
- 32 Na't-i şâhenşâh-ı evreng-i nübüvvet kim anuñ
Feyz-i medhiyle dilüñ cân-ı cihânıdur sözüüm
- 33 Cân-ı 'âlem fahr-i âdem Ahmed-i Mürsel ki tâ
Haşr olunca na't-güy u na't-hânıdur sözüüm
- 34 Olalı gavvâş-ı deryâ-yı hayâl-i midħati
Cevherî-i tab'umuñ zîb-i dükânıdur sözüüm
- 35 Ol kadar el virdi ma'nâ feyz-i evşâfiyla kim
Güiyâ miftâh-ı genc-i şâyegânıdır sözüüm
- 36 Maşrık-ı subh-ı hidâyetdür genâsiyla dilüm
Mihir-i kudsî-pertev-i kevkev-nişânıdur sözüüm
- 37 Kevkev-efşân âfitâb olmazsa ger ol maşrıkun
'İkd-i pervîn-i güsiste rîsmânıdur sözüüm
- 38 Başlasam mi'râcını taħkîka âb u tâb ile
Gevher-i şehvâr-ı güş-ı Ümmü Hânî'dür sözüüm
- 39 'Add olunmaz mu'cizâtı ħadden efzün neylesün
Gerçi kim bir râvî-i mu'ciz-beyânıdur sözüüm

- 40 Gerçi ben dürem cenâbından hele şükrüm budur
Çihre-fersâ-yı cenâb-ı âsitânıdır sözüm
- 41 NEF'î'yem endişe-i na'tiyle oldum kâm-yâb
Nâ-murâdân-ı cihâna müjdegânîdür sözüm
- 42 Hâk-i pâ-y-i na't-güyânem ki 'arş-ı a'zamüñ
Zikr ü tesbih-i lisân-ı kudsiyânıdır sözüm
- 43 Şâdkâm oldum neşâ't-ı feyz-i na't-i pâk ile
Şimdiden sonra du'â-yı şâdmânîdür sözüm
- 44 Tâ ki ma'nâ-yı la'tif ü lafz-ı reng-âmiz ile
Rûzgârüñ bir dil-ârâ dâstânıdır sözüm
- 45 Her dem endişemden olsun rûhına yüz biñ selâm
'Arşa dek isâle peyk-i râyegânîdür sözüm

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XLVIII

NA‘T-I SEYYİD-İ KĀ‘İNĀT
‘ALEYHİ EFDALÜ‘Ş-SALAVĀT

- 1 Levha-i nūr-pāş-ı nüh-cedvel
Âhîrîn resm-i nüşa-i evvel
- 2 Nokta-i evvelîn-i hâme-i cüd
Mebde'-i hatt-ı hoş-likâ-yı vücüd
- 3 Mihr-i pür-nür-ı ‘âlem-i esbâb
Feyz-bağş-ı eşî‘a-i ervâh
- 4 "Lî-ma‘allâh" tahtınuñ şâhı
"Kâbe kavseyn" burcınıñ mâhı
- 5 Nüşa-i heft-cilde dîbâce
Fâhr-ı kevneyn Hâzret-i Hâce
- 6 Şâh-ı Yesrib sülâle-i Hâşim
Mâh-ı Ümmü'l-Kurâ Ebü'l-Kâsım
- 7 Nâmı Ahmed Habîb-i Rabb-i Vedüd
Muştafâ vü Muhammed ü Mahmüd
- 8 Lücce-i cem‘a kevni garķ itdi
Maķsem-i çeşme oldı farķ itdi
- 9 Nürdan halk olındı ser-tâ-pâ
Zulmet-i sâye yaraşur mı âna
- 10 Zulmet-i kevni eyledi zâ'il
Nice yaklaşsun âna zulmet-i zıl
- 11 İçmedi gitdi ol kerem kânı
Karañulıkda âb-ı hayvânı

- 12 Zulmete m 'il olmak ile mid d
itmedi  afha  zre resm-i sev d
- 13 Yazmadı  afhaya ha -i f hir
Elim n g lgesi deg l z hir
- 14 Kalem eng stine olur mı be-hem
Nahl-i p r-b ra a lanur mı kalem
- 15 itmedi devlet-i cih nı pen h
Felege arka virmedi ol m h
- 16 Fakr ile  ah-ı k m-y b oldu
H dim-i haymesi seh b oldu
- 17 S yeb n oldu ebr ol p ke
G yiy  s ye  aldı efl ke
- 18 H k-d n-ı zem n-i p r-elv n
Ka r-ı c hında k se-i reyh n
- 19 itdi tertib her ka an ki h mis
Kıldı  aff-ı mel 'ike tahm s
- 20  afları ba ka bir sev d oldu
Satr-ı mi'rac-ı m stez d oldu
- 21 Meh gibi itdi  alemi r sen
R z-ı Bedr  yine siperlerden
- 22 itdi bir mu t-ı h k ile itf a
Ate -i tiz-i  asrı r z-ı veg 
- 23  dem'e oldu n r-ı pi an 
Pi -rev kıldı  aleme anı
- 24 N r-ı f n s-ves olup ra  an
Kıldı N h-ı Neciyy'i ke ti-b n
- 25 Olıca  z r-ı ebruv n-ı Halil
Oldı mihr ba n rdan kandil

- 26 Tālib-i feyz-i hikmet-i Mūsā
Cān-sipār-ı mahabbet-i ‘İsā
- 27 Hızır kim ma‘rifet-şi‘ār oldu
Hān-ı fazlında āb-dār oldu
- 28 ‘Ālemün server-i yegānesidür
‘Arş u kürsî kitāb-hānesidür
- 29 Ğurre-i meh rikāb-dārıdur
Feyz-i kudsî kitāb-dārıdur
- 30 Geldi Kur‘ān ile berid-i Hudā
Hāceye tıfl-ı levh-hān-āsā
- 31 Māhı şakk eyledi Nebiyy-i Celil
Nitekim şadrını anuñ Cibril
- 32 Mu‘cizine delil ararsa debir
Māh ider müdde‘āmızı tenvir
- 33 Burc-ı kadrinde heft-seyyāre
Yidi seyyāh-ı dehr āvāre
- 34 Cümle-i enbiyādan efdaldür
Ekmel-i evliyā-yı kümmeldür
- 35 Oldı mānend-i nokta-i per-gār
Gerdiş-i halka-i dü-kevne medār
- 36 Cümleye hātıme o serverdüz
Şıfr evvel elif mu‘ahhardur
- 37 Noktalar gerçi görünür akdem
Haṭda ammā elifdür asl-ı raḳam
- 38 Sübhada çün imāme-i fāhir
Oldı bu çukde evvel ü āhir
- 39 Virdi haḳkā bu sübhaya ziver
Çar-yār-ı güzün-i pāk-güher

- 40 Oldı üç bendi zerr-i şâfiden
Hâzret-i Fâtıma Hüseyn ü Hasen
- 41 Oldılar cümle şâf-ı ma'niye hum
Radıya'llâhu Rabbenâ 'anhüm
- 42 Cümlesi reh-nümâ-yı hayr-ı sübül
Cümlesi râz-dâr-ı hatm-i rüsül
- 43 Oldı ol cem'a şem'-i pür-envâr
Şeb-i esrâda keşf olan esrâr
- (Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün)

KAŞİDE-İ CEVRÎ DER-NA‘T-İ MAHBÛB-İ HUDÂ NEBİYY-İ
MÛCTEBÂ ŞALLA‘LLÂHU TA‘ÂLÂ ‘ALEYHİ VE SELLEM¹

- 1 Ol ki şad fehm ü hıred bir sözünün mülzemidür
"Ene efsah" haber-i mu‘ciz-i nuṭk u demidür
- 2 Ol ki bir nüktesi biñ cân u dili mest eyler
Ma‘nî-i râz-ı ilâhî suhan-ı mülhemidür
- 3 Habbezâ nâdire-pervâz-ı haḳâyık ki anuñ
Bezm-i taḳkîkinün erbâb-ı beyân ebkemidür
- 4 Habbezâ menba‘-ı hikmet ki zülâl-i suhanı
Ka‘be-i ma‘rifetün âb-ı rûḫ-ı zemzemidür
- 5 Leb-i nuṭkı ki odur çeşme-i râz-ı taḳkîk
Teşne-i âb-ı hayâtı dil-i Hızır’un femidür
- 6 Dil-i pâki ki odur cām-ı rahîk-i tevhîd
Nûş iden cur‘asını ‘âlem-i feyzün Cem’idür
- 7 Sırr-ı ma‘nî ki dil ü ‘akla virür piçiş ü tâb
Şâhid-i nüktesinün ṭurra-i ham-der-hamidur
- 8 Nükte-i cân ki şalar hayrete Rûḫu’l-Kuds’i
Mebḥas-i hikmetinün mes’ele-i mübhemidür
- 9 Buk‘a-i "‘allemhu" olsa n’ola kim medresesi
Dil-i dānâsı harîm-i hikemün mahremidür
- 10 Yaraşur aña Süleymân-ı haḳîkat dir isem
Halka-i çarḫ benân-ı dilinün hâtemidür

XLIX Cevrî, NM 1, yk.9^a-9^b; Hüseyin Ayan, Cevrî, Hayâtı, Edebî Kişiliği, Őserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, Erz. 1981, s.61-63.

¹ Başlık NM 1.

5-NM 1.

- 11 Nokça-i vahdete merkez dil-i feyyâzıdır
Bu gül-i gülşen-i tahkîkdür ol şeb-nemidür
- 12 Kaşr-ı bälâ-yı hakikat ki 'ukûl-i 'aşere
Gurfe-i esfel-i kem-pâyesinüñ süllemidür
- 13 Hıred ol kaşra 'urüc eylemeye kâdir ise
Anda seyr eylesün ol zât kimüñ hem-demidür
- 14 Nâ'il olsa bu kadar rütbe-i 'ulyâya n'ola
Ki o Mahbûb-ı İlâhî rusûlün ekremidür
- 15 Pâdişâh-ı dü-cihân Ahmed-i Mürsel ki anuñ
Midhat-i zâtı dilüñ maslahat-ı elzemidür
- 16 Eyleyen mertebesin 'arş-ı berînün 'âlî
Eser-i hurrem-i 'izz-i şeref-i makdemidür
- 17 Felegüñ leyle-i kadri şeb-i mi'râcıdır
'Âlemüñ 'ıyd-ı hümâyûnı dem-i hurremidür
- 18 Eyledi mühr-i nübüvvetle cihânı teshîr
Enbiyâ zümresinüñ anuñ içün hâtemidür
- 19 Enbiyâ cümle tufeylidür anuñ ma'nide
Soñra geldiyse n'ola cümlenüñ ol akdemidür
- 20 Ma'ni-i nüsha-i zâtı ki odur sırr-ı hafî
Nükte-i hikmet-i rûh u kalemüñ müdgamıdır
- 21 Dilli ol kişver-i pür-vus'at-ı kudretdür kim
'Âlem-i gayb u hüviyyet hep anuñ munzamıdır
- 22 Şer'-i müstahkemi kim dinmiş aña Hâbl-i Metîn
'Akl-ı Mecnûn-revişüñ silsile-i muhkemidür
- 23 Haşre dek dininüñ erkânı n'ola kâ'im ise
Ki anuñ nuşrat-ı Hak pâyeye-i müstahkemidür

11^a merkez: hergiz NM 1.

21^b gayb u : gayb-ı D.

23^b -NM 1.

- 24 Hızır okur 'ilm-i ledünnî dil-i dānāsından
Ol muḥakkaḳ rusûlün ekmelidür a'lemidür
- 25 N'ola cārî ise mülk ü melekûta hükmi
Dü-cihānuñ o şeh-i a'delidür ahkemidür
- 26 'Arş u ferş olsa n'ola bārgēh-i kudretde
Mesned-i 'izzetün ol pādīşeh-i a'zamıdur
- 27 Eşref-i halk-ı cihān olsa vücûdı ne 'aceb
'Ālemün zübde-i mecmû'-ı benî Ādem'idür
- 28 Yok nazîri anuñ efrād-ı beşerde ancak
'Akl-ı kül cevher-i pākizesinüñ tev'emidür
- 29 Vaşf-ı memdüh-ı ilāhî nice mümkün CEVRÎ
Nakl-i feyz-i şeref-i medhin iderseñ demidür
- 30 Müsta'idd oldu anuñla nefehāt-ı rûḥa
Bikr-i fikrüm ki harīm-i dilümün Meryem'idür
- 31 Eger-i mu'ciz-i feyzîyle o bikrün ḥālā
Suḥanum nādire-ferzend-i Mesīḥa-demidür
- 32 Şevk-i medhiyle dilüm āyinedür kim anda
Görinen ma'nî-i 'ışkın şuver-i 'ālemidür
- 33 İtse ta'rîfine hunyā-ger-i ṭab'um āgāz
Çarḫı rakşa getüren nağme-i zîr u bāmıdur
- 34 Odur ol nağme-i dil-keş ki melekler anun
Kimi mesti kimi ḥayrānı kimi sermedidür
- 35 Dilüm ol mey-gededür neşve-i medhiyle k'anuñ
Mest-i peymāne-i reşki felegün Edhem'idür
- 36 Ol şehün fakr ile fahr itdüğünü guş ideli
Reddüm ehl-i keremün ni'met-i pīs ü kemidür

24^a -NM 1.

26^a kudretde: kadrinde NM 1.

36^b ni met: nismet D.

- 37 Ṭa'n ider mālīk-i dīnāra ğinā-yı kalbüm
 Gerçi bu tekve-gehün müflis-i bī-dirhemidür
- 38 Dāğ urur sīne-i Zü'n-Nün'a nīzām-ı kalemün
 Ki derünüm güher-i 'ıṣṣ u maḥabbet yemidür
- 39 Rāzīyam fākḳadan amma beni āzürde iden
 Sehv ile eyledüğüm cürm ü ḥaṭānuñ ğemidur
- 40 Yine memdühümü fikr eyleyicek şād olurun
 Ki dil-i pür-keremi 'ātīfetün maḳsemidür
- 41 Derd-i 'ıṣyānuma dermānı ol eyler zīrā
 Nazar-ı merḥameti zaḥm-ı dilün merhemidür
- 42 Raḥm ider ḥāline mecrūhların ve'l-ḥāşıl
 Ol ṭabīb-i dil-i 'ālem rusülün erḥamıdur
- (Fe'ılātün Fe'ılātün Fe'ılātün Fe'ılün)

38^a kalemüm: alem D.

38^b derunum: derenun D.

KAŞİDE-İ FEHİM DER-NA‘T-İ HAZRET-İ CENĀB-İ
RİSĀLET ŞALLA‘LLĀHU ‘ALEYHİ VE SELLEM¹

- 1 Mihr ü meh kim devr iderler ‘ālemi her rüz u şeb
Devr-i nā-hemvār-ı eflāke gülerler rüz u şeb
- 2 Mihr ü mehle bu pelengī-hū sipihr-i kīne-cū
Bir ğazanferdūr ğidā eyler iki ser rüz u şeb
- 3 Mihre düşmendūr meger meh kim hilāl ü bedrden
Gāh ğürz eyler havāle gāh hançer rüz u şeb
- 4 Mihr ü meh şanma felek bīm-i hadeng-i āndan
Eksük itmez kellesinden iki miĝfer rüz u şeb
- 5 Cirm-i mihr ü meh degül çarḡ üzre bir āyīnedūr
‘Arz iderler dehre hūsnin iki dilber rüz u şeb
- 6 Mihr ü meh mi şu‘le-i dūd-ı dil-i ‘āşık mıdur
Ney ki bu manzūr olan cirm-i münevver rüz u şeb
- 7 Mihr ü meh şanma şerār-ı dūd-ı āh-ı ‘āşıkān
Dāĝ-dār itmekdedūr eflāki yir yir rüz u şeb
- 8 Mihr ü māh-ı nev gibi zerd ü nizār-ı ‘ışık olan
Çarḡı ‘İsī-veş ider bālīn ü bister rüz u şeb
- 9 Mihr ü meh şanma şikār için bu vahşet-gāhda
Bīşe-zārın devr ider iki ğazanfer rüz u şeb

L Fehīm-i Kadīm, NM 1, yk. 57^b-58^b; Tahir Üzgör, Fe-
hīm-i Kadīm Dîvânı, M.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış D.T.
İst. 1975, s.114-118.

¹ Başlık NM 1.

5^a ayinedür: ayineden D.

7 -NM 1.

- 10 Mihr şāh-ı rūşenādur māh serdār-ı nūcūm
Hayl-ı ahterden iderler cem'-ı leşker rūz u şeb
- 11 Mihr ü mehle āsumān bir sīne-sūz abdāldur
Kim turur pehlū-yı pūr-dāğında ahker rūz u şeb
- 12 Başını kes mihr ü mahun Zū'l-Fekar-ı ah ile
Saf-şikaf-ı düşmen ol manend-i Haydar rūz u şeb
- 13 Mihrine aldanma çarhun bakma şekl-i mahına
Perde-i çeşmünde de olsa musavver rūz u şeb
- 14 Mihr ü mehden eyleyüp peymāne rūşen-meşrebān
Rağmına eflākün eyler nūş-ı sāğar rūz u şeb
- 15 Mihr ü meh kim iki güldür zīnet-i gülzār-ı çarh
Çok şeh-i devrāna oldu zīb-i efser rūz u şeb
- 16 Mihr ü mehle çarh-ı mīnā-fām bir bahr oldu kim
İki nīlūfer virür ol bahr-ı ahdar rūz u şeb
- 17 Rūşen olsa mihr ü mehden de n'ola ol sine kim
Cilve-gāh ide anı dīn-i peyamber rūz u şeb
- 18 Ol peyamber kim ziyā-yı nūrıdur mihr ü mehi
Tīre-tīh-i tīregiden nūra rehber rūz u şeb
- 19 Mihr-i eflāk-i nübüvvet māh-ı evc-i iştifā
Ahmed-i Mürsel ki 'ālem na'tın eyler rūz u şeb
- 20 Mihr ü mehden şanma feyz-i hāk-i pāyidür anuñ
Kim olur pīr-i sipihrūñ ceybi pūr-zer rūz u şeb
- 21 Mihre ta'n itse meh-i rüyı 'aceb mi tā ebed
İtdi tenhā 'ālemi pūr-nūr yekser rūz u şeb

10 -NM 1.

12^a ah ile: tig ile NM 1.

15^b zib-i efser: zib ü efser D.

18^a mehi: mehe D.

19^a evc-i: levh-i NM 1.

19^b ki: kim NM 1.

- 22 Mihr ü mäh-ı 'adli olsa pertev-endaz-ı cihan
Tā şabāh-ı mahşer olurdı berāber rüz u şeb
- 23 Görselerdi mihr ü meh ger şāhidān-ı 'işmetin
Hacletinden olalardı ser-be-çāder rüz u şeb
- 24 Didüm eflāke nedür bu mihr ü meh-nām iki gül
Büy-ı feyzi itmede dehri mu'atţar rüz u şeb
- 25 Didi mihr ü meh degüldür ravzasında ol şehün
Kudsiyān gerdān iderler iki micmer rüz u şeb
- 26 Mihr ü meh-rāya Hudāvendā Şefi' a'l-Müznibā
Ey ki kalbündür cemāl-ı Hakk'a mazhar rüz u şeb
- 27 Cürm-bahşā cirm-i mihr ü māhdan idüp siper
'Özr ider cürmin diler çarh-ı sitem-ger rüz u şeb
- 28 Sensin ol kim mazhar-ı cüdüñ olaldan mihr ü meh
Dehre ser-tā-ser olurlar sufre-güster rüz u şeb
- 29 Dehri 'aks-i rüyüñ itdi feyz-yāb-ı mihr ü meh
Pâyüne itse n'ola İsar-ı gevher rüz u şeb
- 30 Mihr ü mäh itmezdi sırr-ı nür-ı evvelden zuhūr
Devr-i 'ahdüñ olmasa eyyāma maşdar rüz u şeb
- 31 Mihri döndürdüñ yolından mähı itdüñ sine-çāk
Mu'cizātuñ söylenür kişver-be-kişver rüz u şeb
- 32 Zılluñı Hāk nür-ı mihr ü mehde kıldı ta'biye
Olmasa sāyen n'ola ey rüh-peyker rüz u şeb
- 33 Mihr ü mäh olsaydı ebr-i kahruña mazhar eger
Dehre göstermezdi yüz tā şubh-ı mahşer rüz u şeb
- 34 Mihr ü mähıyla felek bir sā' il-i pür-hırşdur
İki kâseyle cenābuñdan ider cer rüz u şeb

23^a çader: ca der D.

27^a ider: idüp NM 1.

29^a ruyun itdi: nurun idüp D.

- 35 Haşret-i nezzāre-i mihr-i ruhuñla meh gibi
Cüst ü cū eylerdi zulmātı Sikender rüz u şeb
- 36 Hutbene müştāk mihr ü meh degül tenhā hemān
Teşnedür pā-būsuña bu heft-minber rüz u şeb
- 37 Çihre-sāy-i hāk-i dergāhuñ olaldan mihr ü meh
Her biri feyziyle eyler hāki gevher rüz u şeb
- 38 Nūr-ı mihr ü meh gibi kim zıllı eyler münhezim
'Askerüñ küffāra olmağda muzaffer rüz u şeb
- 39 Mihr ü māha düşmen olmağla ne var huffāş-ves
Olsa bir köpek ne ğam Bū-Cehl-i kāfer rüz u şeb
- 40 Nūr-bağşı mihr ü mäh oldı nukāt-ı kilküñüñ
İtse na'tuñ n'ola idrāk-i suhan-ver rüz u şeb
- 41 Levha-i zer-kār-ı mihr ü mäh-ı feyz-āsārdan
Āyet-i na'tün FEHİM itmekde ezber rüz u şeb
- 42 Mihr ü meh-feyza benem ol berk-i āteş-tāb ki
Feyz-i te'siri kazā tab'umdan ister rüz u şeb
- 43 Şā'ir-i rüşen-hayālem mihr-tāb u meh-zamīr
Ġark-ı nūr olmaz mı ol kim medhün eyler rüz u şeb
- 44 Bu huşuşa mihr ü mäh iki güvāhumdur benim
Kim cemālün mihridür tab'umda muzmer rüz u şeb
- 45 Hātırüm ābisten-i şad-mihr ü mehdür gerçi kim
Eksik olmaz çeşm-i tūfān-zādan ahter rüz u şeb
- 46 Pertev-efrüz olsa yüz bin mihr ü meh huşk eylemez
Ol kadar dāmān-ı çeşmüm olmada ter rüz u şeb

36^a تنها : şaha D.

36^b minber : kişver D.

39,40 -NM l.

43^a tab u: tab am D.

45^b ahter: ahker D.

46^a -efruz: -endaz D.

- 47 Eylemem te'sîr-i mihr ü mâhdan şekvâ fakîr
Gam yinem geçmekdedür ger hayr u ger şer rûz u şeb
- 48 Bu kasîdem çarh-ı ma'nî-nâmdur pür mihr ü meh
'Âlemi devr itmede bî-çarh u mihver rûz u şeb
- 49 Muhtasar eyle sözüñ ey dil çoğ olmaz mihr ü meh
Fâriğ ol tahsîl-i hâsıldur mükerrer rûz u şeb
- 50 Tâ ki mihr ü mâhı örte geh kûsûf u geh husûf
Tâ ki her-bâr ola çün kâfûr u 'anber rûz u şeb
- 51 Mihr ü mehden de olursa hâtır-ı a'dâñ ola
Çün sıfâlin-pâre meksûr u mükedder rûz u şeb
- 52 Mihr ü meh devr eyledükçe 'âlemi her şubh u şâm
Sad-selâm olsun revân-ı pâküne her rûz u şeb
- (Fâ'ilatün Fâ'ilatün Fâ'ilatün Fâ'ilün)

LI

NA‘T-I ŞERİF-I MUHAMMED
ŞALLA‘LLĀHU ‘ALEYHİ VE SELLEM

- 1 Zuhūr-ı kâ'inātuñ ma‘dininin yâ Resûla'llâh
Rumûz-ı "küntü kenz"üñ maḥzenisin yâ Resûla'llâh
- 2 Beşer dinen bu ‘âlemde senüñ şüretle şahşuñdur
Ḥakīkatde hüviyyetde degülsin yâ Resûla'llâh
- 3 Vücūduñ cümle mevcūdâtı nice cāmi‘ oldıysa
Daḥi ‘ilmüñ muḥit̄ oldı kamusin yâ Resûla'llâh
- 4 Dehānuñ menba‘-ı esrār-ı ‘ilm-i men ledünnidür
Ḥakāyık ‘ilminüñ sen maḥremisin yâ Resûla'llâh
- 5 Ne kim geldi cihāna hem daḥi her kim geliserdür
İçinde cümlenüñ ser-‘akerisin yâ Resûla'llâh
- 6 Cihān bāğında insān bir şecerdür gayriler yaprak
Nebīler meyvedür sen zübdesisin yâ Resûla'llâh
- 7 Şefā‘at kılmasan varlık NIYĀZĪ'yi yoğ iderdi
Vücūdı zahminüñ sen merhemisin yâ Resûla'llâh

(Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün)

LI A.Dîvân-ı Niyâzî-i Mısrî, Mev. Müz. Ktp. Nu: 2468, yk. 36^a;
B. Dîvân-ı Niyâzî, Bulak, 1257, s. 69-70.

4^a ‘ilm-i : ‘ulūm-ı B.

LII

KAŞİDE-İ 'AZİZ DER-NA'T-I SULTÂN-I ENBİYÂ VE
RESÛL-İ KİBRİYÂ ŞALLA'LÂHU 'ALEYHI VE SELLEM

- 1 "Rûhî fidāk" ey gül-i nev-reste-i harem
Verd-i ruhuñla oldu cihân gayret-i irem
- 2 Pür-nür kıldı 'âlemi ol tal'at-ı münîr
Buldu kesâd revnağ-ı bâzâr-ı şubh-dem
- 3 Mışra'-ı ebruvânını yazdukda itdi kaşd
Üstâd-ı şun' ta'miye-i "nûn ve'l-kalem"
- 4 "Mâ zâğ"dan kañıl o gazâlâne çeşm-i mest
Her lahza gerçi hastedür ammâ ki bî-sakam
- 5 Târâc kıldı kişver-i şabrı o gânzeler
Zencîre çekdi 'aklı o gîsû-yı ham-be-ham
- 6 Bir nuţkı biñ Mesîh-i revân-bahşa cân virür
Âb-ı hayât menba'ıdur var ise o fem
- 7 Hâl-i siyâh-ı la'l-i lebi nokta-i vücûd
Müy-ı miyânı nükte-i ser-beste-i 'adem
- 8 Oldı şikest safha-i sîmîn sîneden
Âyîne-i Sikender ü mir'ât-ı câm-ı Cem
- 9 Hem-tâ degül o nañl-i kad-i dil-sitâna serv
Beñzer mi aña şive-i reftârda 'alem
- 10 Eflâk ü hâke besmele-i âferîniş ol
Hatmü'r-risâle fâtiha-i nüsha-ı kıdem

LII Kara Çelebizâde Şeyhülislâm Azîz, Nu'ût-ı Nebeviyye
Mecmûası, Süleymâniye Ktp., Hamidiye, Nu:1210 (NM 1);
yk.49^b-50^b; Nu'ût-ı Nebeviyye Mecmûası, Cebeci İl Halk
Ktp., Nu:312 (NM 3), yk.17^a-18^a.

3^b sun : -NM 3.

- 11 Fermān-verā-yı her dü-serā şāh-ı enbiyā
Sultān-ı hıttā-i ‘Arab u kişver-i ‘Acem
- 12 Ey nūr-ı çeşm-i ‘ālemyān cāna yetmişem
Bir kerre bāğ-ı dīdeme hāb içre baş kadem
- 13 Haylī dem oldu gülşen-i cāna tokunmadı
O lehçe-i nesīm-i revān-bahş-ı zī-selem
- 14 Girdāb-ı firkatūñ beni ser-geşte eyledi
Āyā olur mı sāhil-i maksūda ben irem
- 15 Tā hāk-i pāye ferş-i niyāz eyleyüp yüzüm
Bu nazm-ı bī-nizām ile i‘lām-ı hāl idem
- 16 Ey dest-gīr-ı halk u mu‘īn-i fütādegān
Kaldım ayakda irmez ise dāmen-i himem
- 17 Olmazsa ger benān-ı ‘ināyet girih-güşā
Bulmaz güşād dilde olan ‘ukde-i elem
- 18 Ey dīde ağla başuñ için hāl-i zāruma
Cūy-ı sirişk cūş u huruş eylesün çü yem
- 19 Yokdur elümde ‘atfe-i dāmān-ı hüsn-i hāl
Bī-behrelük naşībūme düşmiş dem-i kasem
- 20 Dil hānesine konmadı zayf-ı hayāl-i zūhd
Ta‘āt-fezā-yı sīnede naşb itmedi hiyem
- 21 Girmez kulağa pend-i harīfān-ı hak-şinās
Çün güş-ı hūş penbe-i gāfletledür aşam
- 22 Dönmez gider mi ‘aşk-ı mecāzī hakīkate
Lāyık mıdur perestiş olunmak dañi şanem
- 23 Gelmez mi yāduña ne için halk olunduğūñ
Tā ki hevā-yı nefis-i bed ü hizmet-i şikem
- 24 Bilmem ki ser-nüvişt ne yüzden zuhūr ider
Çıkırsa beyāza levh-ı cebinümdeki rakam

- 25 İrmezse ger hidāyet-i Hāk rüz-ı bāz-hāst
Maḥşerde ḫalka ‘ibret olur var ise benem
- 26 Var mı benüm gibi daḫi küstāḫ u bī-edeb
Tıflāne cünbişi komaz irdi dem-i herem
- 27 Bir pāre uslan ey dil-i dīvāne ‘akla uy
Güş eyle pend-i nāşihı rış-i sefidı kem
- 28 Bend it miyān-ı cāna miyān-ı bend-i tevbeı
Nām-ı şerīf-i Hāzret-i Hākḫ'a idüp kaseḫ
- 29 Mir'āt-ı jeng-beste-i ḫalbi muşayḫal it
Tā rü-nümā ola şuver-i şefkat ü kerem
- 30 Olsun hemişe şafḫa-i ruhsār-ı zerd-fām
Hün-ābe-i sirişk ile hem-güne-i bakam
- 31 Āḫ āteşiyle eyle dil āhenini germ
Eşk-i nedāmet ile şu vir aña dem-be-dem
- 32 Şāyeste-i sitāyiş-i taḫsīn olur aña
Āḫ ile müstezād ola manzūme-i nedem
- 33 Sa‘y it meded tedārik-i māfāta çāre gör
Feyyāz-ı Muḫlak'ıñ nazar-ı rahmeti e‘am
- 34 Red yok sımāt-ı fazl-ı Hudā'da hemān iriş
Hān-ı kerīmdür ḫatı mebzūldür ni‘am
- 35 Ğafletde ḫalma bir zede-dāmen-i himmet ol
Bir menzil-i sa‘ādete irmek ise ehem
- 36 Ḥable'l-Metīn ü şer‘-i mübine tevessül it
Yitmez mi reh-nümā saña ol Hādī-i ümem
- 37 Ey cān ḫabībi itme tegāfül bu ḫasteden
Bī-tāb eyledi beni tāb-ı teb-i sitem
- 38 Dil-teşneyem şarāb-ı cevāb eyleme dirīğ
Feyz eylesün zülālını ol menba‘-ı kerem

- 39 Dem-beste olma gonca-şıfat gül gibi açıl
Bülbül gibi terennüme gel eyle hoş-negam
- 40 Ya'nî peyâm-ı 'afv ile vir müjde-i necât
Girdâba şaldı felek dili tünd-bâd hem
- 41 Bî-çâre fehmi olundu murâd olma güşsa-mend
Olsun güşâd cân-ı hazîn ü dil-i jedem
- 42 Hâşâ ki hoşka-i leb-i la'linde ola lâ
El-hağ dehânıdur şadef-i lü'lü'-yi ni'am
- 43 Bâğ-ı keremde buldı nemâ nahl-i kâmeti
Serv-i kadi mekârim-i ahlâkda 'alem
- 44 "Şağ-ı cemîl" zâtınadır ahsenü'l-şıfât
Fazl-ı cezîl o hazretedür ecmelü's-şiyem
- 45 İbkâ-yı zimmet-i kerem ol şâha hâşdur
Urmaz yanında fenn-i vefâdan Mesîh dem
- 46 Bahr-i 'inâyetüñ saña bir katresi yiter
Ur nâme-i niyâza sükût ile hatm-i tem
- 47 Bu nazm-ı 'âcizâneme olmagıçün midâd
İtdüm sevâd-ı şeşmi süveydâ-yı kalbe zam
- 48 Tâ ide bir nigâh-ı terağhumla ser-firâz
Bu rik'a-ı niyâzı o sultân-ı Cem-haşem
- 49 Rûh-ı şerîfi Hazret-i Hak'dan ola müdâm
Şad tuhfe-i şalât u selâm ile muhterem
- 50 Cân-ı 'AZİZ cânuma minnet saña fidâ
Ey rûh-ı 'âlem eyle kabûl ile muğtenem

(Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

LIII

TERCİ'-İ BEND-İ ŞEHRİ DER-NA'T-I HAZRET-İ
 MUHAMMEDÜ'L-MUSTAFA' 'ALEYHI'S-SELÂM¹

I

- 1 Ey nāsıh-ı hükme-i köhne edyān
V'ey dīn-i cedīdine viren şān
- 2 Ey mücib-i halk u mazhar-ı Hāk
Memnūnuñdur vücüb u imkān
- 3 Çekdüñ kalem-i yegāneñ ile
Ser-defter-i şirke hatt-ı butlān
- 4 Ey 'ālem-i nūr u nūr-ı 'ālem
Hem āyīnesin hem āyīne-dān
- 5 Hallāk-ı münevverāt-ı evvel
Nūr-ı nebevīyyeñ itdi tābān
- 6 Ol nūr kenāre-i 'ilmden
Āgüş-ı 'aynda oldı rahşān
- 7 Āgüş-be-āgüş eyledüñ seyr
Ey kurret-i 'ayn-ı cümle a'yan
- 8 Şaldüñ meleküt u mülke pertev
İtdüñ kıdemi hudüsa hayrān
- 9 Sen olmasañ ol künüz-ı mahfī
İtmezdi cevāhirin nümāyān
- 10 Şānuñda buyurdı İzid-i pāk
 أَوْلَاكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتَ الْاَفْلَاكَ

LIII Şehrî, NM 1,yk.41^b-42^b; NM 3,yk.14^b-15^b.
¹ Başlık-NM 3.

II

- 1 Ey neşve-i evvel-i irâdet
Perverde-i āgūş-ı hidâyet
- 2 Sensin o peyember-i bi-ḥaḳ kim
Eyler şecer ü meder şehâdet
- 3 İşbât-ı nübüvvetüñde el-ḥaḳ
Yok mu'cizeñe ḥadd ü nihâyet
- 4 Erbâb-ı dile delîl-i kâṭı'ı
Ḳur'ân-ı 'Azîm ider kifâyet
- 5 Ey şâh-ı melâ'ike-'asâkir
V'ey şâhib-i seyf-i berk-ı ḥiddet
- 6 Bu 'âlem-i mülke eyledükde
Dârü'l-melekütüdan 'azîmet
- 7 Eflâk degül güzer-gehüñde
Ey Hādî-i güm-rehân-ı ümmet
- 8 Nürdan mevzû' tüdelerdür
Kim oldı mürürüne 'alâmet
- 9 Mülk ü meleküt u mā-verāsın
Ol Şāni'-i Bî-şerîk ü Ālet
- 10 Manzûr-ı şerîfüñ itdi cümle
Tekrâr idüp ḥiṭâb-ı 'izzet
- 11 Şānuñda buyurdı İzid-i pāk
أُولَٰئِكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ الْآفَلَٰكُ

III

- 1 Ey mu'cize-güy u mu'cize-sâz
Allāhu Ekber nedür bu i'câz

- 2 Kim eyledi t̄ayir-i hudūsuñ
Pervāz-gāh-ı kıdemde pervāz
- 3 Ey sırr-ı haķīkatü'l-haķāyık
Sübhāna'llāh nedür bu i'cāz
- 4 Kim t̄ac-ı şehādet ile olduñ
Mā-beyn-i ülü'l-ıazm ser-efrāz
- 5 Ger berķ-ı zuhūruñ olmasaydı
Hırmen-gehine şerāre-endāz
- 6 Bulurdı reh istirāķ-ı sem'ā
Dīvān-ı recīm-i kāhin-enbāz
- 7 Mesmū'-ı çihār-yārüñ oldu
Ahcārdan emrüñ ile āvāz
- 8 İlhām-ı cevāmi'u'l-kelīmle
Kılduñ bülegā-yı dehri i'cāz
- 9 İtseñ n'ola ey muhāṭab-ı Haķ
Kevneyne ve fīhimāsına nāz
- 10 Şānuñda buyurdı İzid-i Pāk
لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتَ الْأَفْلَاكَ

IV

- 1 Ey ğarka bi-nūr-ı hubb-ı Mevlā
Dil-hāh-ı ğıdā-yı zīr ü bālā
- 2 Olmasa cebīn-i Bū'l-Beşer'de
Envār-ı şefā'atüñ hüveydā
- 3 Olmazdı sücūd-ı tevbe-nāki
Maķbūl-i Cenāb-ı Zāt-ı Yektā
- 4 Ger Mücid-i 'Ālem itmeseydi
Aslāb-ı Halīl'i nuṭfeñe cāh

- 5 Olur mıdı hayl-i enbiyāda
Yā dōst nidāsına münādā
- 6 Eylerdi tecelliye taḥammül
Ger ḥilmüñi yād ideydi Mūsā
- 7 Zikr itmese menziline ismüñ
Mu'ciz-dem olur mıdı Mesihā
- 8 Esmā-ı gürüh-ı enbiyāya
Sensin ezel ü ebed müsemā
- 9 Zāhriyye-i ḥātimiyyeñi çün
Mumziyy-i każā ki itdi imzā
- 10 Şānuñda buyurdu İzid-i Pāk
لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ

V

- 1 Na'tüñ nice kābil itmek imlā
Sıgmaz bu 'ibārete o ma'nā
- 2 Olmuş tūtalum güşāde-āgüş
Āgüşī-i mevc olur mı deryā
- 3 Vaşşāfı Hudā olan vücūduñ
Kim vaşf-ı şerīfin eyler icrā
- 4 Bu bī-edebāne fikre bā'is
Hep ŞEHRİ-i bī-edebdür ammā
- 5 Bir mest-i ḥarāb-ı ma'siyetdür
Ol yolda vücūdın itmiş ifnā
- 6 İster k'idesin şabāḥ-ı maḥşer
Ser-şār-ı şefā'atüñle ihyā
- 7 Ser-mestī-i şefkatüñle oldum
Feryād iderüm ki vā-Şefi'ā

- 8 Ben bülbül-i na‘tuñam ne ister
Benden bir alāy ‘azāb-ı peymā
- 9 Bir nağme-serāña söz mi geçmez
Ey gülbün-i bī-hazān-ı Mevlā
- 10 Şānuñda buyurđı İzid-i Pāk
لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتَ الْاَفْلَاكَ
(Mef‘ulü Mefā‘ilün Fa‘ülün)

LIV

DER MENKİBE-İ SER-İ HAYL-İ ENBİYÂ MAHBÛB-I HUDÂ
 HÂZRET-İ MUHAMMEDÛ'L-MUŞTAFÂ SALLA'LLÂHU TA'ALÂ
 'ALEYHİ VE-SELLEM

- 1 Ne şâdmânî-i bezm-i vişâl-i yâr kalur
 Ne zevk-i sohbet-i sâkî-i gül-'izâr kalur
- 2 Hum-ı felek gibi bir gün olur bu küçe tehî
 Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-hâr kalur
- 3 Misâl-i muğ-beçe vü pîr-i mey bu meclisde
 Zamân olur ne cevân u ne ihtiyâr kalur
- 4 Bozar şarâbını seyl-i fenâ bu maştabanuñ
 Ne reng-i neşve ne âlâyiş-i humâr kalur
- 5 Safâ gider keder-âlûd olur bu meclis-i üns
 Ne cur'asında ne sâfında keyf ü kâr kalur
- 6 Fenâ bulur neş'et-i 'adem-pezîr-i vücûd
 Ne mest-i bâde ne mahmûr u hüşyâr kalur
- 7 Bu sûr-gâh-ı fenâya gelür o deñlü kesel
 Ki sâz-ı Zühre'de bir gün gûsiste târ kalur
- 8 Olur muşaykal-ı hâkister-i fenâ bir gün
 Ne reng-i âyîne-i dil ne inkisâr kalur
- 9 Konan göçer bu sarây-ı sipenc-i fânîde
 Bu tâb-hânede bir gün harâbe-zâr kalur
- 10 Metâ'-ı devlete aldanma kim bu kişverde
 Hezâr hâce garîbü'd-diyâr u dâr kalur

LIV Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı-Edisyon Kritik- Haz.: Halûk
 İpekten, İst.1970,s.30-34.

8^a muşaykal-ı: Metinde muşîkal şeklindedir.Bu şekilde
 düzelttik.

- 11 Olursa her biri şāhib-defīne-i Kārūn
Yine metā‘ı bu mahzende müste‘ār kalur
- 12 Ne deñlü ragbete şāyān olur metā‘-ı emel
Bu kār-gāh-ı harāba ne i‘tibār kalur
- 13 Ki nice kâfile-sālār-ı kārban-ı vücūd
Bu teng-nāy-ı fenāda şikeste-bār kalur
- 14 Harīf-i meslek-i Ferhād'a müzd-i tīşe yeter
Bu kühsārda ancak hırāş-ı kār kalur
- 15 Olur vücūd-ı ‘anāşır fenā-pezir-i ‘adem
Ne fer‘-i çār-tabī‘at ne asl-ı çār kalur
- 16 Verir esās-ı pül-ı çarha bād-ı fitne şikest
Bu cilve-gāhda ne menzil ne reh-güzār kalur
- 17 Bu gül-sitānede bir gün eser semūm-ı ‘adem
Gider bu neşv ü nemālar ne gül ne hār kalur
- 18 Ne bād-ı şarşar-ı āh u ne cüz'-ı hāk-i beden
Ne sūz-ı dil ne nem-i çeşm-i eşk-bār kalur
- 19 Ne reng-i lāle-sitān-ı ciger ne bāg-ı vücūd
Ne berg-i dāg-ı dil ü sīne-figār kalur
- 20 Bu hāle ağla gel ey dīde kim kesāfet-i gam
Sen olmasañ ten-i hākīde pāy-dār kalur
- 21 Gel ey enīs-i dil ey gam ki hasretüñ tende
Medār-ı haşyet-i endüh-ı hārhar kalur
- 22 Fenāsına o demüñ ağla kim zebānımda
Senā-yı Ahmed-i Muhtār'a iktidār kalur
- 23 Şefī‘-i rüz-ı kıyāmet Muhammed-i ‘Arabī
Ki haşr lutfı ile bī-günehkār kalur
- 24 O mihrībān-ı ümem ol şefī‘-i rüz-ı nedem
Ki nehyi gūş-ı ma‘āsīde gūşvār kalur

- 25 O çeşme-sār-ı mürüvvet ki şāh-rāhında
Hezār Hızr u Sikender ümīd-vār kalur
- 26 Kitāb-ı nüsha-i ‘ilm-i ledün ki fehmi hıred
Kusūr-ı şerh ü beyânında şerm-sār kalur
- 27 Zihī kitāb ki ma‘nā-yı noktasında bile
Hezār nükte-i pinhān u āşikār kalur
- 28 Kef-i kerīmini yād itse ebr eger şad sāl
Misāl-i katre zemīne güher-nişār kalur
- 29 Bununla sāha-i pehnā-yı cūdın eyle kıyās
Ki çarh o sāhāda mevhūme bir gubār kalur
- 30 Kerem ki dāmen-i ikbāline teşebbüs ider
Sitem ki şadme-i kahr ile hāksār kalur
- 31 Firāz-ı bām-ı sipihre o sāye-güster olur
Hāzīz-i hāk-i mezelletde bu nizār kalur
- 32 Eyā Şefī‘-i güneş-piştān-ı rüz-ı cezā
Ki cürm merhametünle zelīl ü hār kalur
- 33 Şefā‘atünle olanlar ‘amel-tırāz-ı kabül
Bu kār-hāne-i fıtratda sāz-kār kalur
- 34 Karīn olan şeref-i hıdmetünle mihr-āsā
Bu çār-tāk-ı zebercedde tāk-dār kalur
- 35 Ğinā-yı cūduñ ile zimmet-i halāyıkda
Ne ‘izz-i devlet ü ne züll-i iftikār kalur
- 36 Ümīd-vārī-i iksīr-i iltifātuñ ile
Vücūd-ı hākī-i ümmet ki hār u zār kalur
- 37 Türāb iken bir avuc sikke kabülün ile
Revāc-baḡş-ı zer-i kāmīlü'l-‘ayār kalur
- 38 O rāyetī-i keremsin ki tīb-ı germādan
Zılāl-ı kurbuñā anlar ki hāst-kār kalur

- 39 Verā-yı perde-i nūrunda mihr-i rüstā-hīz
Hacālet-i 'alemūnle nikāb-dār kalur
- 40 O dem ki müstenidān-ı 'amel o bādiyede
Fütādelikte 'aceb vü bī-i'tibār kalur
- 41 O dem ki kaṭre-i evvelde bīm-i lağzişden
Reh-i şırātıda o fırka-i ehl-i nār kalur
- 42 O dem ki merkez-i hayretde ol belā-keşler
Misāl-i nokṭa-i mevhūme bī-karār kalur
- 43 O dem ki piş-i İlähī'de ol siyeh-diller
Hezār töhmet ile düzehī-şî'ār kalur
- 44 O dem ki defter-i a'māl-i seyyi'āt-ı ümem
Birün-ı dā'ire-i nokṭa-i şumār kalur
- 45 O dem ki dest-i şefā'atde ol ğarīblerūn
Sevād-nāmesi mevkūf-ı i'tizār kalur
- 46 Nisāb-ı na'tuñ ile NĀ'İLĪ'nūn oldur ümmīd
Ki cürmi mağfıret-i Hālīk'a medār kalur
- 47 Sen ol Hābīb-i Hudā'sın ki rüz-ı maşşere dek
Senāsı mücib-i ğufrān-ı Kirdğār kalur
- 48 Sen ol muḳarreb-i dergāhsın ki pāye-i 'arş
'Uluvv-ı şān u şerīfūnle üstüvār kalur
- 49 Sen ol mükerrem-i "levlāk"sın ki hāk-i rehūn
Ser-i melā'ikedede tāk-ı iftiḫār kalur
- 50 Sen ol şeref-dih-i mi'rācsın ki maḳdemūne
Harīm-i 'arş-ı İlähī ümīd-vār kalur
- 51 Edüp Burāk'uñı ol demde Refref'e teslīm
Emīn-i Vahy o berīd-i şabā-ğüzār kalur
- 52 Firıştegān-ı muḳaddes o şevk ile şaf şaf
Yoluñda secde-ber-rāh-ı intizār kalur

- 53 Muḥassenātuña ḥadd olmayınca ṭab‘-ı fuzūl
Suḥan-güzārī-i na‘tuñla şerm-sār ḳalur
- 54 Geçerse vaşf-ı cemīlūñle rüzgārı yine
Zebān-ı nāṭıka ḥaclet-güzīn-i kār ḳalur
- 55 Ola o ğāyete dek rūḥuña dūrūd u selām
Ki şūr-ı zelzeleden ḥaşr pūr-ġubār ḳalur
- 56 Bu tāc u taṭı ḳoyup ḥusrevān-ı dehr ancak
Zāḥir-i mülk-i Ḥudāvend ġirūdār ḳalur

(Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün)

KAŞİDE-İ ŞEYH NEŞÂTÎ DER-NA‘T-İ HÂZRET-İ
NEBİYY-İ KUREŞÎ ‘ALEYHI’S-SELÂM

- 1 Gel ey bihîn güher-i kâr-hâne-i tekvîn
Akıt firāk ile gözden cevâhir-i rengîn
- 2 Hücûm-ı hasret ile kan taşup derûnuñdan
Kenâr-ı çeşmüni laht-ı cigerle kıl tezyîn
- 3 Reh-i mecâzda tâ key bu lağziş-i bî-câ
Dañı açılmadı mı dîde-i hakikat-bîn
- 4 Düşer mi meşreb-i ‘irfâna sende inşâf it
Bu dil-harâbî-i gaflet bu hiç-kârî-i dîn
- 5 Ne tâ‘atünde şafâ var ne haşyet-i yek-dem
Ne hevl-i şûriş-i mahşer ne fikr-i rûz-ı pesîn
- 6 Mişâl-i lâle siyeh-dilsin olmadın hergiz
Benefşe gibi hacâletle ser be-rûy-ı zemîn
- 7 Ne bûd-ı dehr ile şâd ol ne dil-hazîn-i nebûd
Bunuñla oldu olan rûtbe-i rızâya karîn
- 8 Olursa hûn ile ser-şâr gonca-i kalbûñ
Yine şafâ ile ol gül gibi güşâde-cebîn
- 9 Tamâmı naķş-ı ber-âb olduğın bilen dehrûñ
Olur mı lutf u sitemle güşâde vü gam-gîn
- 10 Yine zevâli mukarrer degül mi fikr eyle
Cihânı mihr gibi eylesen de zîr-i nigîn
- 11 Firâz-ı evce de çıksañ mişâl-i tîr eger
İder seni yine bir gün zamâne hâk-nişîn
- 12 Bürehne-ser mi degülsin şabâh-ı mahşerde
Serûñde şem‘ gibi olsa efser-i zerrîn

- 13 Sütün-ı hayme gibi rasta dur o kim olmuş
Bu hâk-dân-ı fenâdan çü hayme dâmen-çîn
- 14 Şakın şafâ ile işrâk-ı dilden ayrılma
Ne lâzım 'ârif iseñ güft ü güy-ı meşâ'îm
- 15 Dirîg o 'ömre ki zâtuñ tefekkür eylemeyüp
Geçe hayâl-ı heyülâ ile şuhûr u sinîn
- 16 Yeter bu 'âlem-ı hâkîde üstühân-çînî
Hümâ-yı fikrûñi kıl rû-be-râh-ı 'illiyîm
- 17 Ğubârını göze çek bir der-ı felek-ğadrûñ
Ki pestdür aña nisbet firâz-ı 'arş-ı berîn
- 18 Der-ı sa'âdet-ı Şâh-ı Rûsûl ki olmadadır
Hemîşe nâsiye-sâ husrevân-ı rûy-ı zemîn
- 19 Penâh-ı 'âlem ü âdem Peyğamber-ı Zî-şân
Hudâyegân-ı felek bâr-gâhı 'arş-ı berîn
- 20 Şefî'-ı Küll-ı Ümem melce' -ı heme 'âlem
Şeh-ı sûtude-şiyem Fahr-ı Enbiyâ-yı Güzîn
- 21 Cenâb-ı Ahmed-ı Mürsel ki eylemiş Hallâk
Fürûğ-ı neyyir-ı zâtın ziyâ-yı çeşm-ı yakîn
- 22 O nâzenîn-ı dü-'âlem ki töhmet-ı şirket
Hizâne-ı 'ademe kıldı sâyesinde rehîn
- 23 Şeh-ı melâ'ike 'asker ki tahtıdur eflâk
Sezâdur olsa güneş aña bâliş-ı zerrîn
- 24 Yegâne şâri'-ı vâlâ-güher ki zâtından
O deñlü düşdi cihâna herâs-ı şer'-ı mübîn
- 25 Ki zühre dâ'ire-ı mâhı eyleyüp pür-tâb
Tağıldı rûy-ı sipihre celâcil-ı pervîn
- 26 Ğubâr-ı reh-güzeri tütüyâ gibi mergüb
Kelâm-ı feyz-eseri tende cân gibi şîrîn

- 27 \llcorner Uluvv-i kadrini gör kehkeşân degül olmuş
Derinde çarh-ı kemer-beste bende-i dîrîn
- 28 Hilâl ü degül haşm-ı şer'ine gerdün
Çeker gehî teber-i hışm u gâhî hañcer-i kîn
- 29 Hudāyegānā sensin ki şem'-i zātuñla
Harem-sarāy-ı dil ü cānı eyledüñ tezyîn
- 30 Nihāl-i kāmēt-i mevzūnuñ olmasa dehrüñ
Ne bāğı zāhir olurdı ne lāle vü nesrîn
- 31 Cihān-penāh-şehā āb-ı şer'-i pāküñdür
Fesād-ı şu'le-i āşübı eyleyen teskîn
- 32 Medār-ı her dü-serāsın 'aceb mi dergāhuñ
Gezend-i fitneden olsa cihāna hışn-ı haşîn
- 33 Sa'ādet ol sere kim baht-yāb-ı devlet olup
Hemīşe dergeh-i vālāñı eyleye bālîn
- 34 O kaṭre kim dökülür dīdeden firākuñla
Olur mı aña bahā şad hezār genc-i defîn
- 35 O seng-i rīze ki pā-māl-i reh-güzāruñdur
Bulursa kadr ile lāyık bahā-yı dürr-i semîn
- 36 Kerem-şic'ār şehā mevķıf-ı taḥayyürde
O dem ki luṭfuñ ola 'acizān-ı haşre karîn
- 37 Kuluñ NEŞĀTİ-i güstāhı da meded şāhum
Koma hücum-ı hacāletle şerm-sār u gamîn
- 38 Hamüş vakt-i edebdür şakın şakın ey dil
Kef-i du'āyı açup kıl hulüş ile āmîn
- 39 Hemīşe tā ki suhan-perverān-ı 'ālem ide
Nevā-yı na'at ile eflāki pür-şadā vü ṭanîn
- 40 Çerāğ-ı şer'ı olup tā ebed ziyā-güster
'Adū-yı dīnine şad-bār la'net ü nefrîn
(Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün)

KAŞİDE-İ 'ABDÎ PAŞA
 DER-NA'AT-İ HAZRET-İ MUHAMMEDİL-EMİN
 ŞALLA'LLĀHU 'ALEYHİ VE SELLEM

- 1 Es-selām ey kā'inātuñ āfitāb-ı enveri
 Hazret-i Hakk'uñ Habīb-i Ekrem'i peygamberi
- 2 Mazhar-ı ta'zīm-i "levlāk" iftiḥārü'l-enbiyā
 Mesned-ārā-yı risālet dāver-i ins ü perī
- 3 Muḫtedā-yı mümkünāt u pişvā-yı mürselīn
 Evvelīn ü āhirīnūñ ser-firāz u serveri
- 4 Hep rumūzāt-ı 'ulūm-ı evvelīn ü āhirīn
 Ma'din-i ṭab'-ı şerīfinūñ kadīmi cevheri
- 5 'Āleme envār-ı tevḥīd andan işrāk eyledi
 Maşrıḳ-ı hürşīd-i raḫşān-ı hidāyetdür deri
- 6 Nūrīnuñ muḫtācı şem'-i mihr ü kandīl-i kamer
 Cāmi'-ı iclālinūñ 'arş-ı mu'allā minberi
- 7 Rütbe-i vālāsīnuñ üftādesi peygamberān
 Dergeh-i a'lāsīnuñ cümle melekler çakeri
- 8 Ka'be-i dergāhına irmezdi bir maḫlūk anuñ
 Olmasaydı Hızr-ı tevfiḳ-i ilāhī rehberi
- 9 Āsitān-ı sidre-sāyında hezārān şerm ile
 Hāk-rüb olsa n'ola Rūhu'l-Emīn'üñ şeh-peri
- 10 Ol mükerrem Hādi-i Kül kim ilā yevmi'l-kıyām
 'Āleme kıldı müzeyyen mu'cizāt-ı ekberi
- 11 Ol mu'azzam şāhib-i mühr-i nübüvvet kim Hudā
 Eylemiş cümle cemādātı bile fermān-beri

- 12 Ol hudāvend-i ḥaḳīkat kim zemīn ü āsumān
Oldı ḥayrān-ı kelām-ı eblağ-ı mu'ciz-teri
- 13 Āyet-i kübrā-yı āsar-ı kemālu'llāhdur
Muḥṣaf-ı ḥüsn ü cemālinde münevver manzarı
- 14 Melce'-i ümmet Şefi'ü'l-Ḥalk u Ḥatmü'l-Enbiyā
Kim ser-ā-pā nūr-ı rahmetdür mübārek peykeri
- 15 Pādişāh-ı mülk-i ḳurbiyyet ki olmış tā ezel
Taht-gāh-ı "lī-ma'a'llāh" u tecellī efseri
- 16 Ḥazret-i şāhen-şeh-i kevneyn-i "ev ednā"-makām
Būs-ı naḳeyn-i şerīfi oldı 'arşuñ mefḥarı
- 17 Ḥabbezā şāyeste-i vaşf-ı "'alā ḥulḳın 'azīm"
'Arş-ı a'lādan mu'allādur makām-ı ber-teri
- 18 Bir makāma vāşıl oldı kim o Fahrü'l-'Ālemīn
Anda tahrik idemez kerrübiyān bāl ü peri
- 19 Yā Resūla'llāh nice vaşf ideyim mi'rācuñı
Bir yire irdüñ ki yokdur anda mahluḳuñ yeri
- 20 Zātuña ta'zīm idüp bi'z-zāt Ḥallāk-ı Cihān
Kıldı didār-ı cemāl-i "lā-yezāl"uñ mazḥarı
- 21 Zāt-ı pāküñ nūr-ı muṭlakdur münezzeḥ sāyeden
N'ola vaşfuñ olsa efkār u taşavvurdan berī
- 22 Āsumān-ı bār-gāhuñ cilve-gāh-ı ḳudsiyān
Ḥāk-ı pāyüñ tāc-ı ḥavrā-yı bihiştüñ gevheri
- 23 Mihr-i 'aşḳuñ pertev-endāz olmasaydı tā ezel
Görmez idi zerrece çeşm-i 'adn 'ālemleri
- 24 Ādem'üñ zerrāt-ı zürriyyātı bulmazdı vücūd
Olmasa şems-i cemālün 'ālemün rüşen-geri
- 25 Olmasa sāḳi-i 'aşḳuñ sāğar-efrüz-ı kerem
Kimse nüş itmezdi cennetde şarāb-ı kevşeri

- 26 Şevk-i teşrîf-i kudümünden hüveydâ oldu hep
Bu semâvât u zemînün revnak-ı zîb ü ferî
- 27 Devre âgâz ideli mişl ü nazîründen nişân
Görmedi gerdün-ı gerdânun 'uyun-ı ahteri
- 28 Hâk-i pâyün gibi bir cevher getürmez rûzgâr
Nice bîfî yıl çarh dellâl olsa encüm müşteri
- 29 Reşk iderler hep gubâr-ı pây-ı nûr-âşâruña
Şahn-ı cennât-ı na'îmün büy-ı müşg ü 'anberi
- 30 Yüz sürenler ol türâb-ı tâhire ta'zîm ile
Buldılar kurb-ı Hudâ'da rütbe-i vâlâ-teri
- 31 Yâr-i gâruñ olmağın Şiddîk-ı hâlis-i'tikâd
Eyledi Hakk anı cümle evliyânun mihteri
- 32 Oldı çün Fârûk-ı 'âdil heybetünden behre-yâb
Darb-ı şemşîri ile fark eyledi hayr u şeri
- 33 Menba'-ı 'ilm ü hayâ ya'ni ki zî'n-Nûreyn-i pâk
Buldı zâtı ol iki gevherle zîb ü zîveri
- 34 Mu'cizâtuñ kuvvetidür kim 'Aliyyü'l-Murtaza
Bî-muhâbâ el şunup kal' itdi bâb-ı Hayber'i
- 35 Eylemiş 'avn-i Hudâ ensâruñun her birini
Bîşe-i küh-ı veğâ vü şavletün şîr-i neri
- 36 "Raḥmeten li'l-'âlemîn" oldu vücûd-ı ekremün
Ümmetün bu müjdeye itdi fidâ cân ü seri
- 37 Ey penâh-ı ümmetân u yâ Şefî'e'l-Müznibîn
Nârdan kurtar meded bu 'âşiyân-ı ebteri
- 38 Luṭfuña kalmışdur ancak hâlümüz ey Nûr-ı Hakk
Zulmet-i 'işyânımız hep kıldı pür bahr ü beri
- 39 Bir yaña nefis ü hevâ bir yaña iblîs-i la'în
Âh kim kalduk bu a'dâ içre zâr u serserî

- 40 Hālümüz gāyet mükedderdür ma‘āza’llāh şehā
Luṭfuñ olmazsa eger bu bendegānuñ yāveri
- 41 Görme lāyık düzaḥa ey kân-ı rahmet kıl kerem
Hırka-i pākūñe sürdük rüy-ı ālūde-teri
- 42 Feyz-i luṭfuñdan ümīd oldur ki yarın ol Ğafūr
Def‘ ide bizden ‘azāb-ı kabır ü hevl-i maḥşeri
- 43 Ben ne ḥāküm yā Resūla’llāh ne ḥaddümdür benüm
Tā idem na‘t-ı şerīfuñde fazīlet-güsteri
- 44 Bir vücūdı kim anı Ḥallāk-ı ‘Ālem medḥ ide
Ḥaşr olur anda cihānuñ şā‘ir-i dāniş-veri
- 45 Maḳşadum ancak cenābuñdan şefā‘atdür hemān
Eyleyüp biñ ‘özr ile ümmīd-i bende-perveri
- 46 Āl ü aşḥāb-ı güzīnūñ ḥürmetiyçün luṭf idüp
Ümmetümden diyesin bu ‘aşī-i ‘acz-āveri
- 47 Kıl şefā‘at yā Resūla’llāh Ḥudā ‘afv eylesün
Bu ğarīk-i ma‘şiyet ‘ABDĪ-i zār u aḥḳarı

(Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün)

LVII

HÄLEN EVRENG-NİŞİN-İ SALTANAT SER-NÄME-İ DİVÂN-I
 HİLÄFET GEVHER-İ BAHR-İ 'İRFÂN SULTÂN MUŞTAFÄ HÂN
 HÄZRETLERİ RESÛL-İ EKREM ŞALLA'LLÄHU 'ALEYHİ VE
 SELLEM HÄZRETLERİNÜŃ MEDH-İ LATİF Ü NA'T-I ŞERİF-
 LERİNDE BUYURDUKLARI GÜFTÄR-I DÜRER-BÄRİNDANDUR

I

El-meded ey fahr-i 'âlem hem Şefî'a'l-Müznibîn
 Nâzil oldu hakûfîa hem "Rahmeten li'l-'âlemin"
 İşidelden vaşfuñl budur lisânında hemîn
 Eş-şalât u ve's-selâm yâ Sâdıka'l-Va'di'l-Emîn

II

Çağlayup her dem akar bu çeşm-i giryânım benüm
 Fikr idüp nâr-ı cahîmi havf ider cânım benüm
 Umaram rüz-ı cezâda ola hem-râhum benüm
 Eş-şalât u ve's-selâm yâ Sâdıka'l-Va'di'l-Emîn

III

Talmışam bahr-i şekâvet içre kârum seyyi'ât
 Yâ ilâhî sen hidâyet eyle baña vir necât
 Sen şefâ'at kıl garîbe ey Resûl-i Kâ'inât
 Eş-şalât u ve's-selâm yâ Sâdıka'l-Va'di'l-Emîn

IV

Ey Rahîm-i Lâ-Yezâl itme hisâbı bendeñe
 Cân u dilden özlerüm ol cism-i pâki görmege
 Yâ Habîb-i Kibriyâ cem' it livâ-yı hamdüñe
 Eş-şalât u ve's-selâm yâ Sâdıka'l-Va'di'l-Emîn

V

Ümmetüñden eñ hakîr ü bî-kesem ben yâ Resûl
 Hâzretüñe itdügüm vird-i şalâtı kıl kabûl
 'Aciz ü MEFTÛNÎ'yi "cennât-ı 'adn"e it kabûl
 Eş-şalât u ve's-selâm yâ Sâdıka'l-Va'di'l-Emîn

LVIII

NA‘T-İ ŞERİF-İ MEFHAR-İ MEVCÜDÂT
 ‘ALEYHİ VE ‘ALÂ ÂLİHİ EFDALİ’Ş-SALAVÂT

- 1 Nakş göstermek için hâme-i şun‘-ı üstâd
Oldı saykal-zede bu nüh-varak-ı kevn ü fesâd
- 2 Nâ-mükerrer satılır çâr-sü-yı ‘âlemde
Nev-be-nev emti‘a-i kâr-geh-i şun‘-âbâd
- 3 Zârdur kabz ile bastuñ dü-ser-engüştinde
Vaz‘-ı hikmetle bu bâzîçe-geh-i best ü güşâd
- 4 Bestedür birbirine çenber-i dölâb-ı vücüd
Murtabıñ birbirine âb ile hâk âteş ü bād
- 5 İdüp âmîhte huşk u ter ü germ ü serdi
Çâr-rükn üstine yapmış bu bînâyı üstâd
- 6 Şadme-i hikmet ile hâmları puhte ider
Terbiyet-hâne-i kevn oldı dükân-ı haddâd
- 7 Hep ser-â-pây-ı cihân mezra‘a-i ‘ibretdür
Cereyân itmededür kâ‘ide-i zer‘ ü haşâd
- 8 Luţf ile kahrı biri birinüñ âyînesidür
‘Âlemüñ nazm-ı kıyâmına sebebdür ezdâd
- 9 Şâni‘-i dâd u sited çâr-sü-yı imkâne
Eylemiş hikmet ile vaz‘-ı terâzû-yı tezâd
- 10 Telh olur zâ‘ika-i nazm-ı umûr-ı ‘âlem
Olmasa sirke-furûşa mütekâbil kannâd
- 11 Dîne vü devlete şüret-dih-i nazm olmaz idi
Yimese hâven-i zilletde let eczâ-yı midâd

LVIII Dîvân-ı Nâbî, İst., 1292, s.6-12 (DI); ayrıca tereddüt ettiğimiz yerlerde Mev.Müz.Ktp.Nu:2441 de kayıtlı dîvâna müracaat ettik(yk.5^a-10^b,DII).

- 12 Eyle bāzār-ı cihāna bir alur gözle nazar
Kimi hem-dest-i revāc u kimi hem-gird-i kesād
- 13 Hōş nigāh it bu hazān-gāh-ı bahār-ālūda
Kimi bülbül kimi maḥzūn kimisi gül gibi şād
- 14 Ne bu tertīb-i hikem cümle benī Ādem iken
Birisi hāne yapar birisi olmuş ırgād
- 15 Bu ni'am-hāne-i hikmetde 'aceb hāletdür
Biri sultān-ı cihān biri gedā-yı bī-zād
- 16 Kalb bir hāne iken baksañ iki cānibine
Biri vīrāne olur biri olursa ābād
- 17 Bu fenā şayd-gehinde 'acabā var mı ola
Şayd için kendüsi şayd olduğın añlar şayyād
- 18 Ey iden cāme-i atlasla tefāhür gözün aç
Saña atlas görünür berg-i ḥakīr-i fırsād
- 19 'Ārif ol dest-güşāy olma 'atā-yı çarḥa
Ne 'atā eyler ise āḥir ider istirdād
- 20 Gerdiş-i 'āleme mevkūf bekā-yı ādem
Şehr vīrān olur olmazsa ḳurādan imdād
- 21 Gör ḥumūluñ şerefın kim zarar itmez çemene
Şāḥ-ı eşcārı şikest eyler iken şadme-i bād
- 22 Çarḥ-ı minā nefes-i ādem ile devr eyler
Ḳuṭbdur bār-geh-i seb'a-semāvāta 'imād
- 23 Tāli' ü hābiṭa hestī-i bülend ü pesti
Dergeh-i Ḥazret-i Tā-Hā'dan ider istimdād
- 24 İsm-i pākūnde olan ma'nī-i Tā-Hā eyler
Cümle eşyāda ṭulū' ile hūbūṭa imdād
- 25 Fātiḥ-i dahme-i der-beste-i gayb-ı muṭlak
Ḥatem-i şāḥ-ı risālet şeh-i iklīm-i reşād

- 26 Merdüm-i dîde-i cân ma'nî-i sırr-ı Kur'ân
Mağsad-ı kevn ü mekân bâ'is-i nağş-ı icād
- 27 Hazret-i şāh-ı rūsūl Hādî-i esrār-ı sūbūl
Şāriḫ-ı çarḫ-ı küdā hāzin-i genc-i es'ād
- 28 Nūr-ı pīşānî-i Ādem güher-i kân-ı kerem
Aşl-ı ihsān-ı ni'am 'ārife bağş-ı emcād
- 29 Dāver-i taht-ı risālet şeh-i iklīm-i kemāl
Gevher-i bahr-i hıred pādīşeh-i mülk-i sedād
- 30 Hazret-i Aḫmed ü Maḫmūd u Muḫammed Hāmid
Mazḫar-ı nūr-ı cemāl āyīne-i ḫubb u vedād
- 31 Mūnderic nüsha-i zātında kemālāt-ı vüçüd
Mūndemic t̄īnet-i pākinde ḫavāşş-ı icād
- 32 Būse-gāh-ı ḫademi küngüre-i 'arş-ı 'azīm
Rīze-ḫār-ı ni'amı dā'ire-i seb'a-şidād
- 33 'Arızı āyet-i ūlā-yı kelām-ı ezeli
Suhani ḡāyet-i ma'nā-yı kitāb-ı irşād
- 34 Nūrı ārāyiş-i ḫandīl-i serā-perde-i Ḥaḫ
Pertevi nā'ire-i ḫubba medār-ı ikād
- 35 Aña ma'lūm idi esrār-ı kitāb-ı melekūt
Gelmedin levḫ-i hecāya kelimāt-ı eb u cād
- 36 Girmedin kisve-i terkībe vüçüd-ı pāki
Zātı olmışdı mevālīde medār-ı icād
- 37 Zātına ḫāş idi ma'mūre-i būd u nā-būd
İtmedin ḫāme-i kudret daḫi tahrīr-i bilād
- 38 Nāmı ārāyiş-i pīşānî-i 'arş olmış idi
İtmedin kātib-i ḫikmet daḫi terkīb-i midād
- 39 Olmadı mişli daḫi zīver-i gehvāre-i şun'
Nefs-i külliyyeye 'aḫl-ı kül olaldan dāmād

- 40 Hâzret-i Rūhu'l-Emīn gâşiye ber-düşı idi
Kõnmadın dahi huyul-ı feleke nām-ı ciyād
- 41 Oldı zānū-zede-i medrese-i "mā evhā"
Olmadıysa n'ola zānū-zen-i pīş-i üstād
- 42 Añña ma'nāsını keşf eyledi levh-i kudret
Eyleyen Ādem'i esmā ile ancak irşād
- 43 'İlm-i resmīyi tenezzül mi ider taşşile
Kesbe mevkūf degüldür şeref-i māder-zād
- 44 Zātı āsūde-i gehvāre-i nūr olmuş idi
Levh-i hāk olmadın etfāl-i mevālīde mihād
- 45 Evvelīn noktası rūh-ı kalem-i a'lānuñ
Kümelūñ rūhına ol rütbeden eyler imdād
- 46 Nūrı āyīne-i vech-i ezeli olmuş idi
Olmadıñ çihre-nümā şīşe-i levh-i fülād
- 47 Zātı olmuşdı gıdā-bahş-ı tuyūr-ı ceberut
Yoğ iken dahi ne hayvān ne nebāt u ne cemād
- 48 Bahrinūñ katresidür kimde ki var cevher-i 'İlm
Mihrinūñ zerresidür kimde ki var nūr-ı reşād
- 49 Dūde-i fażlınuñ ednā şererin bulmuşdur
Kağı 'ālemde ki peydā ola zıhn-i vakḳād
- 50 Kışrını mağz-ı ehādışinūñ itmiş çide
Kağı fāzılde hüveydā ise ṭab'-ı nakḳād
- 51 Luṭfınuñ ḳadrini bildürmek içündür mutlak
İştılāhāt-ı fūnūn içre bulunmak eb'ād
- 52 Olmasa ravzası sermāye-dih-i feyz-i fütūh
Girih-i goncayı hall eyleyemez nāhen-i būd
- 53 Şemme-i hulḳını vaşf itse çemenlerde nesīm
Girye-i bīd virür būy-ı dil-āvīz-i zebād

- 54 Hāzin-i cemet olur hüccet-i iflās be-kef
Kem-terin müyün iderlerse bihişt içre mezād
- 55 Vāye-dār olsa eger ‘ātıfet-i feyzinden
Olur ārāyiş-i seccāde cebin-i ilhād
- 56 Ma‘din āb içse dahi çeşme-i ahlākından
İder ibrişime ta‘līm-i nu‘ümet pülād
- 57 Nefes-i hāsıd-i bed-hāhı tokunsa bāda
Gülşeni hem şeb ü hem külhan ider sāye-i bād
- 58 Vus‘-ı ma‘nāsını gör kim rakam-ı himmetine
Halka-i mīm olamaz dā‘ire-i seb‘-i şidād
- 59 Maṭbah-ı cūd-ı ni‘am-bahşınunñ āletlerine
Seng-i mihr-āhen-i mäh eylesün irā’-ı zinād
- 60 Cümle mahkūm-ı şerī‘atdür odur şāhib-şer‘
Cümle müsterşid-i ahkām o pīr-i irşād
- 61 Dīni bir cāmi‘-i hikmetdür imāmı Kur‘ān
Şer‘i bir kâşr-ı mu‘allādur aña ‘adl ‘imād
- 62 Nābit ü cāmidün engüşt-i şehādetleridür
Bāgda serv-i ser-efrāz u minārāt-ı bilād
- 63 Hayme-i rif‘atinünñ hıfzına olmuş merbūt
‘Ālemün çār-cihātında mu‘ayyen evtād
- 64 Hazret-i kuṭbuñ olur dā‘iresinden hāric
‘İlmine olmağ ile vāriş-i kāmil efrād
- 65 Merkez-i ‘ālem olan Mekke‘den oldı ṭālī‘
Hayr-ı mahlūkuñ olur mevlidi de hayr-ı bilād
- 66 Mevrid-i vahy-i ilāhī dil-i gayb-ülfetidür
Vahy-i Kur‘ān‘e dahi gayride yok isti‘dād
- 67 Dest-i i‘cāzı olup sine-şikāfende-i meh
Eyledi vākı‘a-i Bedr‘de icrā-yı cihād

- 68 Gül virür seng-i mezârında olan şâh-ı hurûf
Ravzasında kimûñ eylerler ise ismini yâd
- 69 Zâ'ir-i kabre ne söz nâr kaçar nûrından
Şalavât ile kimûñ eyleseler rûhını şâd
- 70 İki elmâs degüldür harem-i hâşşında
Cebre'îl'ün gözi kalmış idemez istirdâd
- 71 Kâdrde nâzil olur Rûhu'l-Emîn itmek için
Âsitânında zemîn-bûsî-i resm-i a'câyâd
- 72 Yazsalar ravzasınıñ nâmını âteş-dâna
Zîr-i âteşde olur bir çemen-i sebz-remâd
- 73 Hâk-i dergâhına âmed-şümâ iden her melegün
Târ u pûd olmadadur perleri tâ yevm-i tenâd
- 74 Gıbtadan nevbet-i cârüb-keşân-ı haremîn
İtmede mengene şeh-perr-i melekden feryâd
- 75 Ey şabâ şahın-ı harem-gâh-ı risâletdür bu
Hâtır-ı nâzûk-i hâkin gözet âzürde-mebâd
- 76 Olur evşâf-ı kemâli rakama güncide
Güneşün zerresi mümkün olur ise ta'câd
- 77 Oldı bünyân-ı risâlât vücûdıyla tamâm
Güherün a'zamın a'lâya kor elbet üstâd
- 78 Düşmen-i dînine âfâk-ı siyeh-çâl-i belâ
Tâbi'-i şer'ine nüh-tâk mu'tî' ü münkâd
- 79 Vâzî'u'l-ism komış redd ü kabûl-i şer'a
Birine mess-i harîr ü birine hart-ı katâd
- 80 Taybe'nüñ zâtı ile kadri bülend olmışdur
Şâh-ı büldân dur o huddâmı anuñ cümle bilâd
- 81 Hicretinden berü gözden döküp eşki zemzem
Ka'be'ye oldı siyeh câme-i mâtem mu'tâd

- 82 Rişte-i dām-ı mekes-gır-i ‘anākib gibidür
Büny -i şer‘ine nisbetle binā-yı Şeddād
- 83 Dīni şevkıyle guzāta ne söz itmek cā’iz
‘Aks-i āyīne-i şemşīrleri meşķ-i cihād
- 84 Nüşha-i hulķı meyānında yazılsa farazā
Bī-ta‘ab ma‘nī-i teslīm virür lafz-ı ‘inād
- 85 Tabakāt-ı dü-cihān ‘abd-i kerem-dīdesidür
Resmdür bir ile ihrāz olunur istib‘ād
- 86 Zātı çün kevn ü mekānuñ sebep-i hilķatidür
Halkuñ üstinde olan haķķı olınmaz ta‘dād
- 87 Pīş-gāhında hitāb itmege lāyık degülem
Līk şevķ-i keremi virdi baña isti‘dād
- 88 Dest-ber-dest turup pīş-geh-i cāhında
Bahrden kaṭre-i evsāfını itdüm İrād
- 89 Haķķ’a pey-revlük idüp kā‘ide-i medhinde
Eyledüm eşķ-i hacāletle bu yüzden inşād
- 90 Ey vücūduñ güher-i kumme-i tāk-ı İcād
Resm-i kaddūñ elif-i fātiha-i isti‘dād
- 91 Sensin ey merkez-i nüh-dā‘ire-i kevn ü mekān
Rūh-ı ervāh-ı ‘alā kutb-ı medār-ı irşād
- 92 Saña halk oldu cihān senden alur feyzi yine
Ahmed-ābāda gelür emti‘a-i hayr-ābād
- 93 Sendedür mecma‘-ı kavseyn-i vücūb u imkān
Sensin ey Nūr-ı Ezel vāsıta-i Rabb ü ‘ibād
- 94 Sen benim halk senūñ eclūñ içündür didi Haķ
Bundan a‘lā daħi bir mertebe olmaz müzdād
- 95 Raḥmet-i ‘ālemyān naķş-ı nigīn-i cāhuñ
Şān-ı fazluñ daħi neyle olunur istişhād

- 96 Kim bilür "küntü nebî" vaktini senden gayrı
Yine sensin senüñ aşlın bilen ey pāk-nijād
- 97 Kimlerüñ güşına lāyık yine senden gayrı
Şeb-i mi'rācdaki gevher-i esrār-ı müfād
- 98 Çün senüñ zātuñ ola aşl-ı hayāt-ı dāreyn
Ehl-i dāreyn ne bilsün seni ey aşl-ı mevād
- 99 "Evvelü mā halaka'llāh" ki senüñ nūruñdur
Seni idrāk idecek kindür eyā Nūr-ı Cevād
- 100 Saña ikrār iledür şihhat-i imān-ı enām
Rütbeñi ašlamaga kimsede yok isti'dād
- 101 Hep senüñ āb-ı ruhuñ hürmetine gelmişdür
Bu cihān halkı velī sensin olan aşl-ı murād
- 102 Bir ucu dürc-i dehānuñ bir ucu bāb-ı bihişt
Arada cādde-i rahmete dirler mirşād
- 103 Hare ider cümle senüñ kīse-i ihsānuñdan
Ser-be-ser şāh u gedā cümle 'ibād u āzād
- 104 Hep senüñ rihte-i sufre-i in'āmuñdur
'Āleme cüd-ı vücüd eylesün Allāh ziyād
- 105 Ne disem rif'atüñ ol mertebeden ber-terdür
'Arşa nisbetle habāba dinilür mi bünyād
- 106 Senüñ evşāfuñı 'add itmek içündür yohsa
Bu kadar olmaz idi nā-mütenāhī a'dād
- 107 Zāhirinden tolaşur dā'ire-i rif'atüñüñ
Medhde mu'cizenüñ vaşfın idenler ta'dād
- 108 Cāhuñ a'lā idügin mu'cizeden bilmekle
Āşināyān-ı hakāyık anı itmez irād
- 109 Mu'cize münkir için hüccet-i Rabbānī'dür
Seni a'lā bilür aşhāb-ı şühüd u işhād

- 110 Ummasun levh-i icābetde makām-ı ragbet
İtmeyen nāmuñı dībāce-i zıkr ü evrād
- 111 Muhtevī cümle kemālātı kitāb-ı zātun
Olamaz ğayre sezā sende olan istibdād
- 112 Hep senün bendelerünüdür dimek az ma'nādur
Çünkü halk oldu vücūdunla 'adenden āzād
- 113 Enbiyā cümlesi pervāne-i envārunüdür
Sensin ey nūr-ı nazar-ğāh-ı Hudā şem'-i murād
- 114 Sen tururken 'amelinden ider ümmid-i necāt
Germ-i şeb-tāba bakar mihr tururken 'ubbād
- 115 İlticā itse senün dergehüne enfe'dür
İtmeden dāmen-i mihrāba teşebbüs zühhād
- 116 Sāha-i haşr senün muğrız-ı 'unvānūndur
O zamānda bilinür kadrün eyā şāhib-dād
- 117 Enbiyā her biri rāyet-keş-i ahkāmūdur
Gıtdiler āhirete itmege 'arz-ı ecnād
- 118 Gıtdi seg-bān u deli pāyesi ile ilerü
Bir ālāy kara kura nāmı Ferīdūn u Kubād
- 119 Pāyüne düşdi 'uluvv-i nesebinden hurma
Kande şāyestedür ol devlete serv ü şimsād
- 120 Derd-mend-i günehe hār-ı rehün nāfi'dür
Ne kadar nāfi' ise hasteye niş-i faşşād
- 121 Maṭbah-ı kadrüne reh-bürde olan 'uşşākun
Gözlerinden dökilür hün-ı kebāb-ı ekbād
- 122 Kim ki var misl ü şebīhi bulunur 'ālemde
Münhasır saāma fakat rütbe-i nefy-i endād
- 123 Kim ki rüşen-ger-i mihrünle degül şāf-derün
Basar āyine-i āsāyişini jeng-i nikād

- 124 Bū'l-Beşer'den saña dek ey güher-i dürc-i vücüd
Nür-ı rühānī idi bār-ı kaṭār-ı ecdād
- 125 Yâ Resûla'llâh o 'âsî-i siyeh-rüyem kim
Reng-i rüyum virür âyîne-i gufrâna sevâd
- 126 Benem ol müflis-i a'mâl ki ṭursun âlâf
Nâmeme girdügi yokdur 'aşerât u âhâd
- 127 Niyet-i ṭâ'at idersen de elümden gelmez
Oldı nefis-i bedüm ol deñlü günâha mu'tâd
- 128 Dâmen-âlüde-i 'işyân o habîḡü'n-nefsüm
Ki hevâdan giçemem nârdan olsam da remâd
- 129 Reh-zene râst gelen reh-reve döndüm âhîr
Eyledi nefis ü hevâ nakd-i hayâtum ber-bâd
- 130 Kimsenüñ medhali yok kendi şanı' amdandur
İtdüḡüm cürm ü haṭâ kendü elümden feryâd
- 131 'Aybdur 'âkile şeyṭân beni aldatdı demek
Kendi nefsümdür iden nefsüme ilkâ-yı fesâd
- 132 İtdigüm cürmi havâle idemem İblîs'e
Nefsüm İblîs'i iken müdde'î-i istibdâd
- 133 O da bir başka günehdür ki günâhı ben idem
Gayrınıñ mekrine idlâline idem isnâd
- 134 İ'tikâdumda günâh eylemeden bed-terdür
Hem idüp cürmi hem itmek nazaruñda feryâd
- 135 Ye's-i küfr olmasa ol deñlü güneh-kârım kim
Kendü âmirziḡımı eyler idüm istib'âd
- 136 Cürmümün keḡrete hırşı o kadar var ki ider
Dañi nâ-bâlig iken dâ'ıye-i istîlâd
- 137 Cürm ile nefsümün ol mertebedür ülfeti kim
Ele girmezse hayâlin iderüm istifkâd

- 138 Seyyi'âtum sıyağ-ı cem'ı idüp isti'âb
Hasenem şıgasınıñ sehmıne kaldı efrâd
- 139 Lık ammâ ki seniñ şanıñı fikr itdükçe
'Ukde-i ye'se gelür dest-i tesellile güşâd
- 140 Vâkı'â dergeh-i sultân-ı şefâ'at var iken
Görinür nâle vü feryâd-ı münâfî-i sedâd
- 141 Şâh-ı "levlâk" gibi hışn-ı haşinüm var iken
Ne bu süziş bu güdâziş ne bu âh u feryâd
- 142 Ne kadar zelzele-i cürm ile vîrâne isem
Var ümîdüm ki olam luğf-ı ebedle âbâd
- 143 Sâyebân-ı keremüñ bast-ı cenâh itmiş iken
İtmem ümîd ki açıkda kalam rûz-ı me'âd
- 144 Ümmetünden çü seniñ eyledi Allâh beni
Hâşeli'llâh ki mahrûm kalam yevm-i tenâd
- 145 Zâyır-ı kabrüne hod va'd-i şefâ'at ma'lûm
Nice kâbil ki beni ide cehennem ikâd
- 146 Rûy-mâl itmek için ravzâna virdüñ ruhsat
Beni kimse idemez piş-gehündem ib'âd
- 147 Ehl-i 'ukbaya seniñ şanıñı bildürmekdür
Hâtıruñaçün bu kadar müznibi itmek âzâd
- 148 Rütbeñi bilmek ile tab'-ı cehennemde bile
Ümmet-i müznib için yok heves-i istikâd
- 149 Bî-güneh rahmet-i Hâk dâverî-i kişverdür
Kâbil-i nakş degül kâ'ide-i istitrâd
- 150 Âfitâbuñ işidür güreyi engür itmek
Seyyi'âtum hasenât olur idersen imdâd
- 151 "Ve le-'amrük" kasemi şâdır iken şanıñda
Biñ cihân müznibi it bend-i belâdan âzâd

- 152 Pâyũne neşr-i le'ālī-i genādur ancak
Bendeñe kuvvet-i kalbüm diyecek zād-ı me'ād
- 153 Çün "feterdā" didi Hāk saña nice rāzī olur
Re'fetüñ kim çekem ateşler elinden bī-dād
- 154 Ben kimüm yā benüm ol rütbe ne haddümdür kim
Olunam medh-serāyān-ı derüñden ta'dād
- 155 Saña ne medh ü genādan mite'ālī sensin
İder ancak bu kaşīdem meleküt ehlini şād
- 156 Hāk-i dergāhuña şāyeste degüldür ammā
Süllem-i nürdur itdüm ceberüta i'dād
- 157 Harem-i na't-ı şerīfünde bu ebkäre gerek
Duhterān-ı 'Arab'a vaz'olunan nām-ı Su'ād
- 158 Çünkü Ka'b İbni Züheyr'ün günegin 'afv itdün
Müjde-i 'afv ile eyle bu güneg-kārı da şād
- 159 Seni kim medh ide bi'z-zāt Hudavend-i Ganī
Medhüne kanda bulur nev'-i beşer istibdād
- 160 Bende de cür'et-i medhüñ o nemerdendür kim
Geldi nuḡk itdi huzūruñda nebātāt u cemād
- 161 Anlaruñ birisiyem ben de baña merhamet it
Ey şeh-i hıḡta-i nāz ey gül-i destār-ı murād
- 162 Seg-i kem-kadr-i derüñden dañi kem-ter kadrüm
Üstühān-pāre-i ihsānuñ ile it beni şād
- 163 Bende NĀBĪ'den ola elf şalāt elf selām
Rūhuña ālüñe aşhābuña tā rüz-ı me'ād

(Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün)

LIX

MESNEVÎ-İ NÂBÎ DER-NA‘T-İ HÂZRET-İ
NEBİYYÜ'L-KUREŞÎ ‘ALEYHI'S-SELÂM

- 1 Gele ey hâme-i şikeste-zebân
Vâdî-i na‘te ol biraz püyân
- 2 Başla naft-i Habîb-i Rahmân'a
Zevk-i vasfıyla rûh vir câna
- 3 Nâmını cevher-i zebân eyle
Na‘tın arâyiş-i beyân eyle
- 4 Ya‘ni sultân-ı mürselîn Ahmed
Bende-i mukbil-i Hudâ-yı Şamed
- 5 Mahrem-i Hâzret-i Hudâ-yı Ta‘âl
Mazhar-ı hubb-ı İzîd-i Mûte‘âl
- 6 Âhirîn ‘aşr u evvelîn fıtrât
Mühr-i hoş-naķş u nâzenin-hilkât
- 7 Şadr-ârâ-yı hâne-i "levlâk"
Mest-i câm-ı hitâb-ı "erselnâk"
- 8 Zînet-efzâ-yı gülşen-i ‘âlem
Bâdî-i hilkât-i benî Âdem
- 9 Gül-i hoş-büy-ı gülşen-i rahmet
Serv-i ser-sebz-i ravza-i hikmet
- 10 Faşş-ı rengîn-i hâtem-i tekvîn
Şem‘-i fânüs-ı âsumân u zemîn
- 11 Ehl-i ‘işyâna müttekâ-yı halâş
Bezm-i kurba nedîm-i hâşşu'l-hâş
- 12 Zîb-i şadr-ı bisât-ı ‘âlemdür
Evvelîn mevc-i bahr-i a‘zamdur

- 13 Nāme-i zātın idicek inşā
Aña mühr-i nübüvvet virdi Hudā
- 14 İtdi ol mühr ile anı Ğaffār
Sūk-ı hüsne meṭā'-ı ṭamga-dār
- 15 Eylemişdür yāhūd Cenāb-ı Ğafūr
Zātını bir hazīne-i membūr
- 16 Olıcaḳ mihmān-ı Rabb-i Celīl
Oldı peşinde Cebre'īl delīl
- 17 Süllem-i 'azmi oldı heft-felek
Hāk-rüb-ı ṭarīki ḥayl-i melek
- 18 Zāt-ı pāki vücūda virdi nūr
'Ademi itdi sāyesi ma'cūr
- 19 Ya'nī zāt-ı Muḥammedī'den hem
Behre-dār oldılar vücūd u 'adem
- 20 Ey şehen-şāh-ı enbiyā-'asker
V'ey zemīn-āşiyān u 'arş-maḳar
- 21 Dāver-i mülk-i şefā'atsin
'Āleme rahmet ü hidāyetsin
- 22 Eylemişdür mü'ellif-i kudret
Hilkat-i kevne zātuñı 'illet
- 23 NĀBĪ-i ḥaste bir faḳīrūndür
Silk-i ümmetde bir ḥaḳīrūndür
- 24 İşi hep cümle cürm ü 'işyāndur
Her zamān kārı sehṽ ü nisyāndur
- 25 Kendü taḳşīr ü cürmī mūy-be-mū
Defteri ḥōd günāh ile memlū
- 26 Şefkatüñ defterinden eyleme ḥaḳ
Al elin sāye-i şefā'ate çek

- 27 İtmesün nār-ı haşr āzürde
Olmasun berg-i cismi pejmürde
- 28 Dahı ey hāme eyle medḥ ü genā
Rūḥ-ı pāk-i çihār-yāre sezā
- 29 Cümleden biri yār-i gār-ı şadīk
Efdalü'n-nās Ḥazret-i Sıddīk
- 30 Yār-i sānısi bāğ-ı ʿadl-şemer
Serv-i büstān-ı şerʿ yaʿnī ʿÖmer
- 31 Hem üçincisi Ḥazret-i ʿOsmān
Şāhibü'l-ḥilm ü cāmiʿü'l-Kurʿān
- 32 Çarumın yār sākī-i Kevşer
Kāmiʿu'l-küfr Ḥazret-i Hayder
- 33 Dahı ol iki merdüm-i dıde
Ol iki zāt-ı pāk-sencıde
- 34 Birinüñ nām-ı pāki oldı Hasan
Gülşen-i kurba gonca-i aḥsen
- 35 Birinüñ şöret-i şerīfi Hüseyin
Ḥazret-i Muştafā'ya kurret-i ʿayn
- 36 Eyle bizden nice selām u genā
Cümlenüñ rūḥ-ı pākine ihdā
- 37 Eyle ey hāme-i şabā-reftār
Radıya'llāhu ʿanhüm ile karar

(Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

SĀBĪT EFENDĪ'NUN MÜNĀCĀT-I HĀZRET-İ RABBĪ'L-‘ĀLEMİN
VE NA‘T-I CENĀB-I SEYYĪDĪ'L-MÜRSELİN'İNİ MÜŞTEMİL
KAŞĪDE-I ĞARĪBESĪDÜR

- 1 Gel ey göñül olalım dil güşüde çeşm şühüd
Yeter bu kürî-i zull ü hevân-ı bûd u nebûd
- 2 Olup mütâbi‘-i nefis-i dağal yeter kılduñ
Reh-i neşib ü firâz-ı hevâyî pâ-fersûd
- 3 Nedür bu güm-rehî-i vâdî-i tama‘-kârî
Nedür bu dağdağa-ı pîç ü tâb-ı nâ-âsûd
- 4 Şikeste-âbile pâ-y-ı talebden özge dahi
Neyi müfîd ola bu herze-tâzî-i bî-hûd
- 5 Dü-rûze ‘ömr ile pâ der-rikâb-ı rihlet iken
Nedür bu tül u dirâz ihtimâm-ı fikr-i kuşûd
- 6 Seni haţâyir-i kudse vuşûlden alıkor
Bu dâm-gehde griftârî-i dü-şâh-ı vücûd
- 7 Vużû-tırâz-ı sirîşk-i nedâmet ol idelüm
Ruh-ı niyâzı zemîn-sây-i hâk-dân-ı sücûd
- 8 Tamâm derd ile laht-ı dili müzâb iderek
Dem oldu kim ola rîzîde eşk-i hün-âlûd
- 9 Harîm-i kalbi bütân-ı hevâ yeter kıldı
Kumâme-i veseniyün u Sümnât-ı Hünûd
- 10 Tabîde murg-ı dili kayd-ı mâsivâ dirler
Bir özge dâma düşürmiş hevâ-yı nefis-i ‘anûd
- 11 Ne ihtimâl-i rehâ ne ümîd-i âzâdî
Ne hûd meţâlib-i vârestegî-i dâm-ı kuyûd

- 12 Dilümde safsaṭa-i bî-me'âl-i ṭül-i emel
Serümde maḡlaṭa-i fikret-i 'akār u nukūd
- 13 Bu ibtilā dahi ṭursun ne kayd ider ammā
Ḥayāl-i zülf-i bütān oldu ḡatırumda 'ukūd
- 14 Fūrüg-ı âteş-i ruhsārı yakdı bir şuhuñ
Kühen ceriḡa-i nāsūra tāze dāḡ-ı kebūd
- 15 Sımāḡ-ı cāna müsāvī gelür tahayyürden
Şadā-yı nevḡa-yı şiven nevā-yı naḡme-i 'ūd
- 16 Bu fitne-gehde takāzā-yı hırş-ı pīriden
Ṭabī'at oldu baña muktezā-yı nefis-i 'anūd
- 17 Nedür bu mertebe ey ḡam-kāre-i ḡaflet
Bu dil-hırāşī-i nā-puḡte fikr-i fitne-füzūd
- 18 Gider bu ḡisset-i ṭab'ı ne ḡaşıl itdi saña
Hevā-perestī-i ikbāl-i fānī-i maṭrūd
- 19 Firīb-i ḡurd-ı serāb-ı ümīd olup itme
ḡubār-ı dergeḡ-i erbāb-ı cāhlı nāşiye-sūd
- 20 Amānī-i dili ol bārgenden eyle ṭaleb
Ki 'arş-ı a'zam ider andan iktisāb-ı su'ūd
- 21 Niyāz-nāme-i ḡahişle 'arz-ı ḡāl eyle
O pādişāḡa ki meddāḡıdur Ḥudā-yı Vedūd
- 22 Sipīhr-erīke-şehen-şeh ḡıdıvv-i 'arş-evreng
Şeh-i sürüş-sipeḡ ḡusrev-i firişte-cünūd
- 23 Kelīm-i şoḡbet-i ḡāşş-ı sürādık-ı ceberūt
Nedīm-i perde-sarāy-ı maḡabbet-i Ma'būd
- 24 Güzīde-maḡrem-i ḡalvet-sarāy-ı "ev ednā"
Sütüde-zayf-ı simāṭ-ı basit-i şehd-i şühūd
- 25 Şeref-pezir-i mukāddes makām-ı ḡurbiyyet
Serir-gir-i mu'allā nişimen-i "maḡmūd"

- 26 Eml̄n-i mülk-i nübüvvet medār-ı hatmiyyet
Amān-ı hevl-i kıyāmet zamān-ı ra'fet u cūd
- 27 Murād u maqşad-ı 'ālem penāh-gāh-ı ümem
Ümid-i rüz-ı nedem mültecā-yı yevm-i hulūd
- 28 Haṭīb-i minber-i "Ṭā-Hā" muhāṭab-ı "Yā-Sīn"
Edīb-i mekteb-i "evhā" mukarreb-i mevdūd
- 29 Me'āl-i cevher ü a'rāz-ı hıṭṭa-i nāsūt
Mühīne 'illet-i tekvīn-i hest ü fıṭrat-ı būd
- 30 Nebiyy-i efdal ü ekmel Muḥammed-i Mürsel
Huṣeste-zāt-ı mübeccel hulāsa-i mevcūd
- 31 Şeref-peziir-i risālet ki zātıdur mutlak
Mukayyedāt-ı şu'ün-ı bedī'adan maqşūd
- 32 Ṭufeyl-i fıṭratıdur rüz-ı āferīnişde
Bu kār-hāne-i kevn ü fesād-ı ṭurfe-nümüd
- 33 O şeh-r-yār-i serīr-i bekā ki yokdur anuñ
Kalem-revinde sügür u memālikinde hudūd
- 34 Bu ordu-gāha gelüp konmasa kurulmazdı
Şu nüh-hazīne otağ-ı mukarnis-i meşhūd
- 35 Anuñ 'ilāve-i tekrīmidür Ebū'l-Beşer'ün
Kirām-ı 'ālem-i bālāya olduğı mescūd
- 36 Olur her-āyine peykerde-i girīve-i ye's
Hilāf-ı emri olan rü-be-rāh-ı nā-fermūd
- 37 Ṭabīb-i himmetinün zahm-kārī-i cürme
Zımād-ı ra'fetidür ṭurfe merhem-i bihbūd
- 38 Karīn-i luṭfı olan mücrime zarar virmez
Cihān cihān feterāt-ı haṭā-yı nā-mahdūd
- 39 Defātir-i hasenātı hezār olursa daḥi
Ne fā'ide eger ol ḥazret olmaya ḥoşnūd

- 40 Zihî kerem k'ola yek-kaṭre feyz-i luṭfından
Şivāz-ı pür-tef-i dūzah fūrū-nişin-i humūd
- 41 Ṭarīd-i dergehi Nāmūs-ı Ekber olsa dahi
Olur deriçe-i dehliz-i kurbdan merdūd
- 42 Teşebbüs itse eger dāmen-i şefā'atüne
Harīm-i rahmete medḥal bulurdu diyü künūd
- 43 Bülend-pāye mu'azzam serīr-i "Levlāk"ā
Eyā güzīde-i mahlūk u zübde-i mevlūd
- 44 Mūdām käre-i sehv ü ḥaṭāyā zātuñdur
Kefīl-i luṭf u zamīn-i kerem dem-i mev'ūd
- 45 Meyān-ı şūriş-i āşüb-ı ḥiz-i maḥşerde
O dem kim ayrıla güm-geştegān-ı 'Ād u Semūd
- 46 O dem ki dest-i zebānī-i dūzaha virile
Ṭugāt-ı reḥt-i naşārā bugāt-ı kavm-i yehūd
- 47 O dem ki dest-ḥōş-ı Mālik-i caḥīm olalı
Mukallidān-ı mecūs u mu'annidān-ı cehūd
- 48 O dem ki ola fūrū-refte pāy-ı āteş-lāḥ
Mütābi'ān-ı siyeh-käre-i recīm-i ḥasūd
- 49 O dem ki cinn ü ünāsuñ hücum-ı vaḥşetden
Gözinden ola tedāvīde eşk-i ḡam-pālūd
- 50 O gün ki muttaşif-ı ḥilye-i zulüm u cehül
Olur bu dehşet ile ḥālet-āşinā-yı vukūd
- 51 O gün ki bār-ı emānet be-düş olan zu'afā
Ṭurup makām-ı taḥayyürde dil-şikest-i 'uhūd
- 52 Gelüp kuvāsına yek-pāre sekte-i ta'tīl
Ola cemād-ı müşahḥaş gibi rehīn-i cümūd
- 53 Yetiş bu ümmet-i pür-cürme yā Resūla'llāh
Urulmadın dahi a'nāka āteşine kuyūd

- 54 O varta-gāh-ı belā berzahından eyle halās
Ulaşmadın dahi ecsāda nār-ı zāt-ı vukūd
- 55 Dü-dest-i luṭf ile kurtar işābet eylemedin
Revāk-ı kālbid-i cisme nār-ı neft-endūd
- 56 Revā mı sencileyin pādişāh-ı zī-şānuñ
Tevābi'ı ola mevsūm-ı dāğ-ı nazc-ı cülūd
- 57 Şefā'at eyle o rüz-ı belāda bendeñe kim
Halāyıkı behem āgūş ide zebāne Vedūd
- 58 Meded o gün ki cehennemde ide ehl-i hevā
Gehī hazīze hūbūt u gehī firāza şu'ūd
- 59 Enāmīl-i keremūñ hall ide ümīdüm odur
Olursa rişte-i kārūnda şad girih ma'kūd
- 60 Biraz da ağlayarak SĀBĪTĀ niyāz idelüm
O bāb-ı luṭfa ki fakr ehline degül mesdūd
- 61 Hākīm-i Muḳtedirā Kirdgār-ı Ğaffārā
Eyā sezā-yı perestiş Müheymin-i Ma'būd
- 62 Be-ğazve-i Uḩud lā ilāhe illā hū
Be-fāzīl-ı zāt-ı Kerīm ü sıfāt-ı ḩayy u Vedūd
- 63 Be-ḩaḩḩ-ı ism-i 'Afüvv ü be-luṭf-ı nām-ı Ğafūr
Ki ins ü cinne odur mültecā dem-i ma'hūd
- 64 Be-remz-i āyet-i "Kāf" u be-ḩikmet-i "ḩā-Mīm"
Be-sırr-ı müstetir-i "nūn u rā" vü "Süre-i ḩād"
- 65 Be-feyz-i çille-ğüzinān-ı ḩalvet-i melekūt
Be-kūt-ı dūd-ı za'if ü be-şāhra-ı celmūd
- 66 Be-'ucb-ı vak'a-i Keḩf ü ğarībe-i Circīs
Be-dāğdārī-i mazlūm-ı kıssa-i Uḩdūd
- 67 Be-inkayād-ı zebīḩ ü be-ḩāk-i bismil-ğāḩ
Be-ibtılā-yı ḩalīl ü be-āteş-i Nemrūd

- 68 Be-ḥasf-ı mevrîd-i Aşhâb-ı Ress-i ḥâk be-ser
Be-vâkı'ât-ı 'ukâb-ı hicâre-i manzûd
- 69 Be-'izz-i mülk-i Süleymân u şâfinât-ı ciyâd
Be-istimâ'-ı tuyûr u be-nagme-i Dâvûd
- 70 Be-bî-vücûdî-i şevk u be-şiklet-i şadî
Be-hemm-i nâ-mütenâhî be-hûân-i nâ-mahdûd
- 71 Be-ye's-i şâm-ı firâk u ümîd-i subḥ-ı vişâl
Be-şive-kârî-i nâz u niyâz-ı derd-efzûd
- 72 Be-kadr-i şân-ı risâlet-penâh-ı şâh-ı rûsûl
Ki zâtıdur bu merâyâ-yı cümleden maksûd
- 73 Be-nûr-ı kâ'id-i gurri'l-muhaccelin-i kirâm
Be-âb-yârî-i havz-ı leb-â-leb-i mevrûd
- 74 Hidâyet it kuluñı semt-i râh-ı rizvâna
Fezâ-yı tih-i dalâletde olmadın nâ-bûd
- 75 O dem ki ola teşettüt-pezir-i izmihlâl
Bu hûd-nümâ neşe'ât-ı fenâ-pesend-i vücûd
- 76 Bu bî-nevâyı firû-dâş-senc-i tevḥîd it
Pesîn nefes k'ola nây-ı gülû girift-i sürûd
- 77 Zebân-ı kâlûme vir miknet-i cevâb-ı şavâb
Su'âle geldügi dem münkirân-ı naşşa 'amûd
- 78 Semûm-ı kahr ile lağzide pây-ı sehv itme
O korkulukda ki Gısr-i Şırâṭ ola memdûd
- 79 Fakîr-i 'âcize sermâye-i necât olsun
Her ol suhan ki ide na't-ı Muştafâ'da vürûd
- 80 Kemine bende-i vassâfıdur n'ola olsa
Mezîd-i fazl ile ibnâ-yı cennete mahsûd
- 81 Nite ki gezdire etrâf-ı ravzada şeb u rûz
Zamâna micmere-i mihr ü mehle 'anber u 'ûd

82 'Ale'd-devām ola ol buḡ'a-i mübārekenün
Ġubāri nāfe-şemim ü hevāsı ġāliye-süd

83 Gele sürādık-ı lāhüt-ı Kibriyāi'den
Zamān-ı ḡaşre dek utrūfe-i selām u dürüd

(Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün)

LXI

- 1 Yâ Resûla'llâh cemâlûñ berķ-i lâmi'dür senûñ
Pertev-i rûyuñ sipihre nür sâtı'dur senûñ
- 2 "Ve'd-Duhâ Ve'l-Leyl"dür ruhsâr ile gîsûlaruñ
Āfitâbuñdan hezârân nür t̄ali'dür senûñ
- 3 Sendedür külliyyet-i Esmâ-i Hüsna-i Hudâ
Zâtuñ ef'al ü sıfât-ı Hakk'ı Câmi'dür senûñ
- 4 Sözlereñ dürr-i hoş-âb-ı kulzüm-i hikmetdürür
Bahr-i 'ilmüñ ey dür-i nâ-yâb vâsı'dur senûñ
- 5 Zümre-i ehl-i dile ser-tâ-be-pâ Bürhân'sın
Hüccet'ün 'ırķ-ı nizâ--ı halkı kâtı'dur senûñ
- 6 HAKKÎ'ı câm-ı şefâ'atden sen eyle feyz-yâb
Şerbetüñ derd-i dile zîrâ ki nâfi'dür senûñ
- (Fâ-ilâtün Fâ-ilâtün Fâ-ilâtün Fâ-ilün)

- 1 Gönül 'aşkuñla zâr-ı mübtelâdur yâ Resûla'llâh
Yoluñda baş ile cânım fedâdur yâ Resûla'llâh
- 2 Eğer redd eylemezsen dergêh-i 'arş-âsitânuñda
Kul olmak rütbe-i 'izz ü 'alâdur yâ Resûla'llâh
- 3 Olup biñ cân ile teslîm-i derd ü mihnet-i 'aşkuñ
Süveydâ-yı dilüm dâğ-ı rızâdur yâ Resûla'llâh
- 4 N'ola âsüde olsam sâye-i şebâl-i 'aşkıñda
Ki düşmez herkese zıll-i hümâdur yâ Resûla'llâh
- 5 İşin altun ider rû-mâl iden dergâh-ı vâlâña
Gubâr-ı râh-ı küyuñ kîmyâdur yâ Resûla'llâh
- 6 Olaldan haste-i 'aşkuñ hayât-ı câvidân buldı
Dil-i bîmâruma derdün devâdur yâ Resûla'llâh
- 7 Açar gül gibi kalbin artırır bîmârınuñ 'ömrin
Gamun hem dil-güşâ hem cân-fezâdur yâ Resûla'llâh
- 8 Dem-â-dem nehr-i cârî-ves n'ola akşa firâkuñda
Gözüm yaşı dükenmez mâcerâdur yâ Resûla'llâh
- 9 Şemîm-i 'aşk-ı pāküñden n'ola bir şemme luţf itseñ
Hümâ-yı cân-ı 'uşşâka gıdâdur yâ Resûla'llâh
- 10 Revâ pervâne gibi bezm-gâh-ı kurba yol bulsağ
Ki nûr-ı şem'-i zâtuñ reh-nümâdur yâ Resûla'llâh
- 11 Sezâ her bir nazarda eylese iksîr-i manzûrın
Gözüm hâk-i derûñle rüşenâdur yâ Resûla'llâh
- 12 'Aceb mi dem-be-dem âgeşte-i hün-ı ciger olsa
Gönül bahr-i gamuñla âşinâdur yâ Resûla'llâh
- 13 Melâ'ik kuhl-i çeşm-i cân ide bulsa gubârından
Ser-i küyuñda ol kim hâk-i pâdur yâ Resûla'llâh

- 14 Derün-1 tîrede nür-1 cemâlün eylesün işrāk
Ki mäh-1 tal'atuñ bedr-i dücädur yâ Resûla'llâh
- 15 Maḥaldür tekve-gâh-1 enbiyâ vü evliyâ olsa
Der-i cüduñ ki cây-1 ilticädur yâ Resûla'llâh
- 16 Ḥabîb-i Kibriyâ Maḥbûb-1 Ḥaḳ şem'-i hidâyetsin
Vücüd-1 kâmilün nür-1 Hudâ'dur yâ Resûla'llâh
- 17 Olurdum kâbil olsa naḳd-i cân ber-kef hırîdârı
Der-i aşkın senün kim bî-bahädur yâ Resûla'llâh
- 18 Şefîḳ-i güm-rehâsın sen hevâ-yı nefse uydu ben
İşüm şâm u seher sehv ü ḥaṭädur yâ Resûla'llâh
- 19 Tabîb-i ḥastegânsın şerbet-i luṭfuñ dirîg itme
Derün aşîlere dâru's-şifädur yâ Resûla'llâh
- 20 Kerem kânı mürüvvet bahrisin luṭf eyle ihsân it
Kuluñ gerçi âṭâna nâ-sezädur yâ Resûla'llâh
- 21 Şeh-i her dü-cihânsın eyle mir'ât-ı dilin manzûr
NAZİM-i derdmendün bir gedädur yâ Resûla'llâh
- 22 Anı luṭfuñla şâd it âb-ı rüy-ı çâr-yârünçün
Ki düşmiş ḥâk-i acze bî-nevädur yâ Resûla'llâh
- 23 Tahıyyât u dürüd olsun revân-ı pāküne tâ kim
Tavâf-ı Ka'be-i küyuñ şalädur yâ Resûla'llâh

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün)

LXIII

- 1 Mihr ü mehdür şanma bezm-i çarhda her rüz u şeb
İki sâkı cām ber-kef devr iderler rüz u şeb
- 2 Mihr ü meh rüy u cebîn-i şâhid-i endîşedür
‘Arızıyla zülf-i müşğîn ü mu‘anber rüz u şeb
- 3 Mihr ü mâhı püte-i nâr-ı şafağda kâl idüp
Sîm ü zer harcar sipihr-i kîmyâ-ger rüz u şeb
- 4 Mihr ü meh olmuş dükân-ı çarha iki kelle kand
Kim anı kannâd-ı dehr eyler mükerrer rüz u şeb
- 5 Şanma mihr ü mâhdur bâzî-geh-i eflâkde
Çarh-ı lu‘bet-bâz iki sîb ile oynar rüz u şeb
- 6 Mihr ü mâh-ı nev degül abdâl olup pîr-i felek
Cüst ü cûda dâğ ber-ser na‘l der-ber rüz u şeb
- 7 Mihr ü meh fânüslardur sîm ü zerden güyiyâ
Kim virürler nev-‘arûs-ı dehre zîver rüz u şeb
- 8 Mihr ü meh bu hânkâh-ı nüh-revâk-ı çarhda
İki ‘aşık mevlevîlerdür dönerler rüz u şeb
- 9 Mihr ü meh nerrâd-ı çarha oldu güyâ lu‘beteyn
İtmede şad mekr ile bâzî-i şeş-der rüz u şeb
- 10 Mihr-i ‘âlem-tâb ile fülk-i sipihre mâh-ı nev
Biri olmuş bâdbân u biri leşker rüz u şeb
- 11 Mihr ü meh şanma idüp evreng-i gerdûna cülûs
Hükûm iderler ‘âleme iki birâder rüz u şeb
- 12 Mihr ü meh zerrîn iki levh oldu kim ıfıl-ı felek
İtmede ders-i cefâ vü cevri ezber rüz u şeb
- 13 Mihr ü meh şanma şafağla gark-ı hün olmuş yatur
Şahn-ı bismil-gâh-ı gerdûnda iki ser rüz u şeb

- 14 Mihr ü meh zann eyleme bezm-i felekde devr ider
Ehl-i derde zehr ile pür iki sâgar rûz u şeb
- 15 Mihr-i 'âlem-tâb şukka mâh-ı nevdür ser-'âlem
Burc u bârû-yı sipihr üzre dikerler rûz u şeb
- 16 Mihr ü meh iki tabakla itmede dehre nişâr
Birisi kâfûr biri müşg-i ezfer rûz u şeb
- 17 Mihr ü meh zann eyleme güyâ ki şâhıbsiz kalup
Olmada âvîze çarha iki efser rûz u şeb
- 18 Sufre-i devr-i felekde kurşlardur mihr ü meh
Kim gîdâ eyler anı çarh-ı sitem-ger rûz u şeb
- 19 Tâslardur mihr ü meh germâbe-i nüh-kubbede
Gusl ider hün-ı şafaqla çarh-ı ahdar rûz u şeb
- 20 Levh-i mihr ü mâhdan kerrübiyân şad şevk ile
Na't-ı şâh-ı enbiyâyı ezber eyler rûz u şeb
- 21 Mihr ü meh gavvâs-ı baħr-i nil-gün-ı çarhdur
İtmege ol hazrete işâr-ı gevher rûz u şeb
- 22 Ahmed-i Mürsel ki mihr ü mâh-ı nev dergâhına
Birisi serheng ü biri halka-i dür rûz u şeb
- 23 Mihr gerdün-ı nübüvvet mâh burc-ı merhamet
Mu'cizâtın söyleşir 'âlem ser-â-ser rûz u şeb
- 24 Mihr ü meh zann itme ol sultân-ı "Levlâk"-efserüñ
Âsitânında iki derbân bekler rûz u şeb
- 25 Mihri bî-fer eylemiş mâh-ı nevi kılmış nizâr
'Arz-ı hüsn itdükde ebrû-yı peyamber rûz u şeb
- 26 Mihr ü mehden çarh iki meş'al fûrüzân eyleyüp
Pîş-gâh-ı dergehinde şu'le-güster rûz u şeb
- 27 Mihri ser-germ itdi mihri mâhı kıldı dil-figâr
Biri pür-âteş biri pür-dâğ u lâgar rûz u şeb

- 28 Mihr ü meh micmer-fürüz-ı bārgāh-ı şer'ādür
Kām-ı 'ālem büy-ı hulkıyla mu'at̄tar rüz u şeb
- 29 Olmasa mihrün kūsūfı mähda gāhī husūf
Dirdüm ol şāha olur mir'āt-ı enver rüz u şeb
- 30 Muntazırdur mähr ü mehden eyleyüp her pāyesin
Müjde-i teşrīfine bu heft-minber rüz u şeb
- 31 Mihr-i burc-ı kudretā mäh-ı sipihr-i rahmetā
Ey ki zātuñdur senün eşyāya masdar rüz u şeb
- 32 Mihr ü meh pervāne-i şem'-i cemālūñdur senün
Dehr ruhsār u cebīnūñle münevver rüz u şeb
- 33 Mihr ü meh-feyzā ki sensin "Raḫmeten Li'l-'Ālemīn"
Ümmetün ihsānuña olmakda mazhar rüz u şeb
- 34 Mihr ü meh-kadrā benem ol zerre-i nāçiz kim
Dā'im ahvāl-i dil-i zārüm mükedder rüz u şeb
- 35 Peyrev-i kilik-i Fehim oldum görüp mihr ü mehni
Vasf-ı zātuñ eylerüm şad şevk ile her rüz u şeb
- 36 Mihr ü meh-rütbe Neşātī-i suhan-ver kim görüp
Bu zeminde tarhını tahsīn iderler rüz u şeb
- 37 Mihr ü meh gibi sezādur olsa pür-nür-ı kemāl
Vaşfını eyler NAZİM-i nükte-perver rüz u şeb
- 38 Āsumān-ı nazma mihr ü mäh ise anlar eger
Ben hilālüm olmada kadrüm füzün-ter rüz u şeb
- 39 Na-tuñı yazdukça levḫ-i mihr ü māha dāğ urur
Eyleyen vaşf-ı sıfātuñ tā-be-maḫşer rüz u şeb
- 40 Mihr ü mäh-ı na-t-ı pākin eyleyüp şad 'aciz ile
Kıl du'ā tahrīrin ey kilik-i senā-ger rüz u şeb
- 41 Mihr ü meh tā 'āleme pertev şalup revnağ virür
Söyleye na'tın ümem kişver-be-kişver rüz u şeb

42 Pençe-i mihr ile gerdün mäh-ı nevdn hışm ile
Düşmen-i dıne çeke şimşır ü hançer rüz u şeb

43 Mihr ü meh devr eyledükçe ʻālemi Haķ Ümmetin
Eyleye aʻdāya mansūr u muzaffer rüz u řeb

(Fāʻilātün Fāʻilātün Fāʻilātün Fāʻilün)

- 1 Ey mahrem-i esrār-ı nihān-hāne-i kudret
 Maḥbūb-ı İlāhī
 V'ey şāhid-i yektā-yı serā-perde-i Ḥazret
 Kevneyn güvāhı
- 2 Ḥalvet-geh-i isrāda olan şem'-i şeb-ārā
 Envār-ı şerefle
 Kāşāne-i mi'rāca şalan nūr-ı risālet
 Gün gibi kemāhı
- 3 Rāz-ı ezel āyīne-i kalbinde hüveydā
 Ḥikmet kelimātı
 Ḳurb-ı ḥarem-i ma'rifete tūṭı-i vaḥdet
 Nuṭk eylese gāhı
- 4 Mevlā o şehūñ zāt-ı kerem-kārını mādih
 Cibrīl şenā-hān
 A'lā ile ednāya deri dār-ı selāmet
 Ma'būd penāhı
- 5 Bī-çün u Çerā zīr-i nigīn itdi cihānı
 Hürşid-i cemāli
 Maḥbūb-ı Hudā kim idüp ebrūsı işāret
 Şakḳ eyledi gāhı
- 6 Zātı ile pīrāyede maḥfil-i 'irfān
 Her tāt-ı amir
 Şanı ile icrā kün-i ahkām-ı şerī'at
 Her münkiri nāhı
- 7 Ārāste iclāli ile hiṭṭa-i İslām
 Ol hüsrev-i dīnūñ
 Pīrāste ikbāli ile milket ü milel
 Maḥlūk sipāhı

- 8 Mülk-i dü-cihân pâdişâhı hil'at u tâci
 "Levlāk u le'amrük"
 Taht-ı dü-serā cilve-gehi 'afv u şefā'at
 Ārāyiş-i cāhı
- 9 Yeşrib o şehün zātına mahşūs u müselleme
 Huddāmı melā'ik
 Baḥḥā o şehün taht-gehi leşkeri ümmet
 Vaşf eyle o şāhı
- 10 Her şām u seher ḥüsni cihân ḥalkını eyler
 Şad ḥāl ile ḥayrān
 Her şubḥ u mesā itse 'aceb mi o melāḥat
 Biñ Yūsuf-ı çāhı
- 11 Fehm eyleyemez mertebe-i zāt-ı şerīfin
 Endīşe vü idrāk
 Derk eyleyemez pāyesini 'aql u kiyāset
 Lā-büdd ola sāhı
- 12 'İşyān ile olsa ne kadar müznib ü 'āsı
 Bı-çāre NAZİM'ün
 Ol şāh-ı kerem-kārdan olursa 'ināyet
 'Afv ola günāhı

(Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fa'ülün
 Mef'ülü Fa'ülün)

NA^cT-I ŞERİF

- 1 Āfitāb-ı şubḥ-ı "mā evḥā" Ḥabīb-i Kibriyā
Māhtāb-ı şām-ı "ev ednā" Ḥabīb-i Kibriyā
- 2 Cevher-i kül tāb u sūz-ı mihrinüñ pervānesi
Şem^c-i bezm-i leyletü'l-isrā Ḥabīb-i Kibriyā
- 3 †Akl-ı evvel kayd-ı bend-i †aşkınüñ dīvānesi
Nazenin-i Hazret-i Mevla Habib-i Kibriya
- 4 "Ve'd-Ḍuḥā" vaşf-ı güli "Ve'l-Leyl" şerḥ-i sünbüli
Bāğ-ı "Yā-Sīn" ravza-i "Ḥā-Hā" Ḥabīb-i Kibriyā
- 5 Būlbūl-i "Levlāk" zātı "Lī ma^ca'llāh" lānesi
Bezm-i kurba tütü-i güyā Ḥabīb-i Kibriyā
- 6 Sıdk u †adl ü ḥilm ü †ilm-i zātına maḥzar idüp
Viridi çār-erkāna fer ḥakkā Ḥabīb-i Kibriyā
- 7 Çār-yār-i bā-şafādur hem-dem-i kāşānesi
Şāhibü'l-mi^crāc Mevlānā Ḥabīb-i Kibriyā
- 8 Ebrū-yı ikbālinüñ māh-ı felek ḥasret-keşi
Bedr-i tābān-ı cihān-ārā Ḥabīb-i Kibriyā
- 9 Gīsū-yı iclālinüñ mihr-i münevver şānesi
Neyyir-i raḥşān-ı bī-hemtā Ḥabīb-i Kibriyā
- 10 Bezm-gāh-ı sāğar-ı †aşkı dil-i şūridegān
Neş'e-baḥş-ı †aşık-ı şeydā Ḥabīb-i Kibriyā
- 11 Kālb-i †ārifdür şarāb-ı şevkinüñ ḥum-ḥānesi
Sīne-çāk-i her dil-i dānā Ḥabīb-i Kibriyā
- 12 Kāse-i in^cāminüñ şāh u gedā dil-teşnesi
Mest-i †aşkı Ḥızr ile †İsā Ḥabīb-i Kibriyā
- 13 Bāde-i iḥsānınuñ ins ü melek mestānesi
Şadr-ı bezm-i şūret u ma^cnā Ḥabīb-i Kibriyā

- 14 Cüybār-ı cūdunuñ mäh-ı münevver küzesi
Teşnesi dünyā vü mā fihā Ḥabīb-i Kibriyā
- 15 Mihr-i enver çeşme-sār-ı luṭfunuñ peymānesi
Feyz-baḡş-ı ʿālem-i bālā Ḥabīb-i Kibriyā
- 16 ʿArş cāh-ı kudretüñ evc-āşinā-yı rifʿati
Ḥusrev-i kürsī-i istignā Ḥabīb-i Kibriyā
- 17 Çarḡ bāğ-ı şānınuñ bir sebze-i bigānesi
Gülşen-i kurba çemen-pīrā Ḥabīb-i Kibriyā
- 18 Kulzüm-i esrār u ḥikmetde dür-i kudret-şādef
Kān-ı kevne gevher-i yektā Ḥabīb-i Kibriyā
- 19 Genc-i ʿirfān u kemālüñ gevher-i yek-dānesi
Bahır-i rāza lü'lü-i lālā Ḥabīb-i Kibriyā
- 20 Hilʿat-ārā-yı "leʿamrük" tāc-dār-ı iştifā
Fahr-i Dünyā Mefḡar-ı ʿUkbā Ḥabīb-i Kibriyā
- 21 Taht-gāh-ı ʿarş-ı aʿlā mesned-i şāhānesi
Zīb-i şādır-ı Yesrib ü Baḡḡā Ḥabīb-i Kibriyā
- 22 Kuḡl-i "mā zāğā'l-başar" maḡsūs-ı çeşm-i ekḡali
Ḥāk-i pāyi sürme-i havrā Ḥabīb-i Kibriyā
- 23 İns ü cānuñ maḡlab-ı aʿlā olan cānānesi
Kā'ināta maḡsad-ı akşā Ḥabīb-i Kibriyā
- 24 Mest-i ser germ-i maʿāşīdür bugün şeydā NAZİM
Eyleye şefkat meger ferdā Ḥabīb-i Kibriyā
- 25 İsterim maʿzūr ola evzāʿ-ı küstāḡānesi
Bakma nokşān-ı NAZİM'e yā Ḥabīb-i Kibriyā

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

20^b meḡar: Metinde meḡaret şeklindedir. Vezin icabı düzelttik.

LXVI

KASÎDE-İ NEDİM ÇELEBİ DER NAT-İ RESÛL-İ EKREM
VE HABİB-İ MUHTEREM SALLA'LLÂHU ALEYHİ VE SELLEM

- 1 Şâhbâz-i evc-i kurb-ârâ Habîb-i Kibriyâ
Bûlbûl-i gülzâr-ı "ev ednâ" Habîb-i Kibriyâ
- 2 Câm-ı mevvâc-ı her âyet neşvenin mestânesi
Feyz-yâb-ı sâgar-ı ma'nâ Habîb-i Kibriyâ
- 3 Âlem-i feyz-i Hüdâ'nın sâkin-i meyhânesi
Pâdişâh-ı hüsnde vâlâ Habîb-i Kibriyâ
- 4 Zerredir aşkında şekl-i müstedîr-i nüh-kıbâb
Âfitâb-ı nûr-ı şer'-efzâ Habîb-i Kibriyâ
- 5 Cebreîl ol şem'-i bezm-i vahdetin pervânesi
Nûr-bahş-ı meclis-i ulyâ Habîb-i Kibriyâ
- 6 Hâkdir râh-ı gam-ı hicrinde mâh ü âfitâb
Neyyir-i eflâk-ı istiğnâ Habîb-i Kibriyâ
- 7 Akl-i kül sevdâ-yı bend-i zülfünün dîvânesi
Âb-ı rûyu cevher-i eşyâ Habîb-i Kibriyâ
- 8 Kahrın etti hânımân-ı Lât u Uzzâ'yı harâb
Sâhibü's-Seyf-i cihân-ârâ Habîb-i Kibriyâ
- 9 Oldu leb-rîz-i ecel a'dâ-yı din hemyânesi
Tîgin etti hükmünü icrâ Habîb-i Kibriyâ
- 10 Enbiyânın ferd-i mümtâzı Resûl-i Kâmyâb
Cem'-i a'yan içre müstesnâ Habîb-i Kibriyâ
- 11 Şâhbâz-ı zâtının arş-ı Hüdâ'dır lânesi
Cilvesâz-ı âlem-i bâlâ Habîb-i Kibriyâ

- 12 Sûsen-i şemsîr-i sıdkun "innehû şey'ün icâb"
Perçem-i tûğu zafer-fevhâ Habîb-i Kibriyâ
- 13 Düşmen-i derd-âşinâ ve sıhhatin bîgânesi
Saff-ı a'dâda gazâ-pîrâ Habîb-i Kibriyâ
- 14 Zülf-i adl-i şer'i rûy-i fitneye müşgîn nikâb
Taht-ı hilm-i şefkate Dârâ Habîb-i Kibriyâ
- 15 Lûtf ile kıl merhamet çün kalb-i pür-vîrânesi
Pes harâb-ender-harâb-âsâ Habîb-i Kibriyâ
- 16 Murg-i akılı kaldı dâm-ı fikrde nâdir sevâb
Çeşm-i hak-bîn oldu nâ-bînâ Habîb-i Kibriyâ
- 17 Oldu hayfâ pîrezen dehrin gönül dîvânesi
Zülf-i mekrinden verip sevdâ Habîb-i Kibriyâ
- 18 Etti da'va-yı ubûdiyyet dil-i kemter-cenâb
Hüccetin lutfunla kıl imzâ Habîb-i Kibriyâ
- 19 Ya nesi var hazretinden gayri anın ya nesi
Eyle şâyân-ı şefâat ya Habîb-i Kibriyâ
- 20 Verd-i haddi ziynet-i gülşen-sarây-ı mürselîn
Serv-i kaddi cümleden a'lâ Habîb-i Kibriyâ
- 21 Kâkülü cennât-ı hüsnün sünbül-i sad-dânesi
Büy-i ahlâkı abîr-âsâ Habîb-i Kibriyâ
- 22 Nâ-sezâdır vâsfına şî'r olsa da sihr-i mübîn
Oldu meddâhın senin Mevlâ Habîb-i Kibriyâ
- 23 Bâ-husûs olsa NEDİM-i mücrimin efsânesi
Eyledi me'bûn anı dünyâ Habîb-i Kibriyâ
- 24 Ey nübüvvet mülkünün sultân-ı "Levlâk"-efseri
V'ey Şefâ'a'l-Halk-ı Mevlânâ Habîb-i Kibriyâ
- 25 Değt-i rahmette şefâat dehrinin dür-dânesi
Tâc-ı arşa lü'lü-yi lâlâ Habîb-i Kibriyâ

- 26 Na't-ı garrâ-yı Hicâzın server-i ferzânesi
Ehl-i dîne şâh-ı bî-hemtâ Habîb-i Kibriyâ
- 27 Bâğ-ı rezme revh-i serv-i cûybâr-ı ahmerî
Şehper-i derd-i ser-i a'dâ Habîb-i Kibriyâ
- 28 Şâhid-i şemsîrinin çeşm-i adû kâşânesi
Yekketâ-ı sahn-ı "mâ evhâ" Habîb-i Kibriyâ
- 29 Serverâ ma'zûr ola bu kârı küstâhânesi
Eyleme redd eyleyip rûsvâ Habîb-i Kibriyâ
- (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

LXVII

DER-NA‘T-İ SERVER-İ KĀ‘İNĀT ‘ALEYHİ VE ‘ALĀ
‘ALİHİ VE AŞHĀBİHİ EFDALİ‘T-TAHIYYĀT

- 1 Kevne mihr ü mähdir şanma viren fer rüz u şeb
Bir kamer tal‘atdan oldı nūra mazhar rüz u şeb
- 2 Mihr ü meh kaşr-ı felekde iki zer gül-mihdir
Kim olurlar künbed-i hadrāya ziver rüz u şeb
- 3 Mihr ü meh güyā iki maḥbūbdur kim ‘āleme
Oldılar cevr itmede gerdūna hem-ser rüz u şeb
- 4 Mihr sākīdir meh aña cāmdır bāde şafaḳ
Nüş ider Cem rühına gerdün sāgar rüz u şeb
- 5 Mihr ü meh tev'em iki tıfl-ı felekdir anlara
Oldı nüh-gehvāre-i eflāk pister rüz u şeb
- 6 Mihr ü mehle çarḫ bir şemsiyye sā‘atdir döner
Burc-ı ‘akrebde ider devrin mükerrer rüz u şeb
- 7 Mihr ü meh iki çerāğ encüm kanādīl oldılar
İtmeg için mescid-i gerdünı enver rüz u şeb
- 8 Aḫker-i mihr ü mehi der-ber idüp çarḫ-ı berin
Süz-ı dil izhār ider güyā sitem-ger rüz u şeb
- 9 Mihr ü mehdır iki kemter şāhid-i bāzār-ı çarḫ
Müşterīdir anlarıñ zātına ekser rüz u şeb
- 10 Şem‘-i mihre şu‘leden pervānedir kim mäh-ı nev
Devr ider şad şevḳ ile bī-bāl u bī-per rüz u şeb
- 11 Mihr ile meh iki kātibdir sipihriñ ketb ider
Defter-i a‘māline ger ḫayr u ger şer rüz u şeb

- 12 Mihr ü meh na'l-i semend-i Seyyidü'l-Kevneyn'dir
Kim döner abdāl-ı çarh 'izzetle der-ber rüz u şeb
- 13 Mihr bir cerrār sā'ildir sıfāl-i mäh ile
Şāh-ı iklīm-i nübüvvetden ider cer rüz u şeb
- 14 Mihr-kadr ü mäh-ıynet ya'ni şāh-ı enbiyā
Ahmed-i Mürsel k'odur Hayru'l-Beşer her rüz u şeb
- 15 Çihre-sāy olmaktadır mihr-i nizār u mäh-ı nev
Dergeh-i 'adlinde hem-çün halka-ı der rüz u şeb
- 16 Mihr gerdün-ı şefā'at mäh burc-ı mu'cizāt
Melce'-ı ümmet ki halk ihsānın ister rüz u şeb
- 17 Mihr ü māha āfitāb-ı hüsni olsa zerre-dih
Tā şabāh-ı mahşer olurdı berāber rüz u şeb
- 18 Āsumān-ı dehrde hep mihr ü mäh olsa nücüm
Nūr-ı hüsnünden olur 'āciz ser-ā-ser rüz u şeb
- 19 Mihr-i rüyüñ māha teşbīh itmey hürşid-i dīn
Āfitāba nūr-ı şem' olmaz berāber rüz u şeb
- 20 Zerre-i hürşid-i hüsnüñdür Habībā mihr ü meh
Kim cihānıñ ru'yetin eyler münevver rüz u şeb
- 21 Mihr ü meh-kadrā şeh-i gerdün-ı rahmet-mesnedā
Ey ki zātındır şefā'atle mübeşşer rüz u şeb
- 22 Meclis-i mihr-i şefā'atden mişāl-i mäh-ı nev
Şun VAHİD-i teşne-leb bīmāre sāgar rüz u şeb
- 23 Çeşme-i hürşid-i mihrinñden ne var ey mäh-rū
Olsa sīrāb-ı kerem bu ma'siyet-ger rüz u şeb
- 24 Mihr-i ihsānıñ yanında meh degil bir zerredir
İtdiği cürm-i pey-ender-pey ser-ā-ser rüz u şeb
- 25 Mihr ü mehden zerd-ter olurdı rüy-ı ümmetān
Olmasaydıñ sen Şefī'-ı Rüz-ı Mahşer rüz u şeb

- 26 Tîre-rûzem mihr ü mâh ile bâña birdir şehâb
Pîş-i çeşimde berâberdir berâber rûz u şeb
- 27 Şem^c-i mihr ü mâha muhtâc olmaz ümmîd eylerem
Meş^c-al-i şer^c-i münîrifîle gidenler rûz u şeb
- 28 Mihr-i rûyuñsuz meh-i ğarrâyı görmem tâ ebed
Pertev-endâz olsa biñ hüşîd-i mahşer rûz u şeb
- 29 Mihr ü mehden kesb-i nûr idip berîd-i fikretim
Oldı küy-ı vaşlına ma^cnîde rehber rûz u şeb
- 30 Mihr ü meh-feyzâba ol Mûsâ-yı nazmum kim benim
Hâme-i şî^crim olur destimde ejder rûz u şeb
- 31 Tâ^c-ir-i mihr ü mehi şeh-bâz-ı tab^cım şayd ider
Pençe-i hatı-ı şu^câ-ı çeşm ile her rûz u şeb
- 32 Şâ^c-ir-i mihr-iltihâbım reşk ider meh tab^cıma
Bilmese kâdrim n'ola her dün-perver rûz u şeb
- 33 Mihr tab^cım hâle endişem zamîrim mâhdır
Eldeki levhim ile kîlk-i mu^canber rûz u şeb
- 34 Feyz-i na^ctıñla ümîd itdim ki mihr ü meh gibi
Ola meşhûr-ı cihân bu nazm-ı hûş-ter rûz u şeb
- 35 Mihr ü mâh ile tamâm itmiş bütün na^ctın Fehîm
Ben de bir kem-ter tufeyl olup aña her rûz u şeb
- 36 Mihr ü meh na^ctına bakdıkça olur kalbimde nûr
Şol elemeler kim derûnumda ider yer rûz u şeb
- 37 Mihr ü mâhı terk idip ben de idem ğayrı du^câ
Kim olur erbâb-ı nazm ekser senâ-ger rûz u şeb
- 38 Ola mihr ü mâh devr itdikçe çarh-ı ahdârı
Ümmetin a^cdâ-yı dîn üzre muzaffer rûz u şeb
- (Fâ^c-ilâtün Fâ^c-ilâtün Fâ^c-ilâtün Fâ^c-ilün)

LXVIII

NA‘T-İ ŞERİF-İ RİSÂLET-PENÂH MAHREM-İ
 HÂSS-İ BEZM-İ İLÂH ‘ALEYHİ EFDALİ’Ş-ŞALAVÂT

I

- 1 Būy-ı zülfūñ çün aldı bād-ı seher
Sünbüle gülşen içre virdi haber
- 2 Goncanıñ bağı hūn ile tıldı
Deheniñden bulunca zerre eser
- 3 Verd-i rüyūña olalı meftūn
Şimdi bülbül yanımda gör ne öter
- 4 Zerre-i vech-i nūr-ı pākiñdir
Devr ider gök yüzünde şems ü kamer
- 5 Şalma ferdāya rüyūñı göster
Seni bir kez gören cinānı n'ider
- 6 Sen beşersin egerçi şüretde
Nūr-ı Hak'sın velikin sîretde

II

- 1 Şem‘-i zātıñ ziyāsıdır ādem
Ol ziyā ‘aksidir kamu ‘ālem
- 2 Melce-i āşiyān-ı rû-siyehān
Mefhar-i enbiyā Şefî‘-i ümem
- 3 Sen penāh-ı kamu ‘uşāt olduñ
Ümmetiñe nice irişür elem
- 4 Dür-i lâhūt zāt-ı pākiñ imiş
Mücib-i mevc-hîz-i baħr-i kadem

- 5 Enbiyā zümresine şāh olduñ
Cümlesi çākeriñ sezā dir isem
- 6 Bülbül-i bāğ-ı gülsitān-ı Ehad
Nām-ı pakiñe didiler Aħmed

III

- 1 Buldı mīmin ile vücūd imkān
Zāhir oldı anıñla kevn ü mekān
- 2 Buldı eşyā vücūdı çün senden
Rūhsuz cümlesi olup ebdān
- 3 Şeb ü rüz oldı zülf ü rüyuñdan
Devr ider şevkiñ ile heft eyvān
- 4 Ey meded-kārī-i ‘uşāt-ı ümem
Kapıña gelmişiz bize dermān
- 5 Senden ister kamu fakīr u ganī
Maṭlabın ey kerīm-i zü'l-ihsān
- 6 Biz marīziz ṭabībimiz sensin
Biz muħibbiz Ḥabīb'imiz sensin

IV

- 1 Meded it bize ey Ḥabīb-i ilāh
Olmayalım reh-i ğam içre tebāh
- 2 Nār-ı hicriñ bizi kebāb itdi
Āhımız āsumānı itdi siyāh
- 3 Koyma firkat şebinde bizi ğarīb
Kıl müyesser vişālin ey yüzi māh
- 4 Biz gedā dergehinde muhtācız
Dileriz hān-ı vaşlını her gāh
- 5 Düşmen-i nefse çün esīr olduk
Sen ḥalāş it bizi meded ey şāh

6 Nūr-ı Yezdān degil misin yohsa
Rūh-ı insān degil misin yohsa

V

1 Nūr-ı Hāk'sın cihāna rahmetsin
Kamu azmıŷlara hidāyetsin

2 Buldı inkān bidāyeti senden
Hem girü cümleye nihāyetsin

3 Beşeriyetde ger eylediñ cilve
Kimse bilmez seni ne āyetsin

4 Bīm-i dūzah çeker mi 'uŷşākıñ
Rahmet-i Hāk'a çün delāletsin

5 Çār-yāriñ muhabbeti var iken
Ey SEZĀYĪ yürü selāmetsin

6 Rūh-ı pāk-i Resül'e vir şalavāt
Mürde cismine ire tã ki hayāt

(Fe'ılātün Mefā'ilün Fe'ilün)

LXIX

NA‘T-İ ŞERİF-İ MUVAŞŞAH BE-DU‘Ā-YI HAYR-İ PĀDĪ-
 ŞĀH-I ZĪ-ŞĀN YEGĀNE-İ ĀL-İ ‘OSMĀN SULTĀN MUSTĀ-
 FĀ HĀN İBNİ'S-SULTĀN MUHAMMED HĀN NASSARA'LLĀ-
 HU'L-MELİKİ'L-MENNĀN

- 1 Kānde kim mezkūr ola ol şāh-ı mülk-i ıstıfā
Nūr-ı rahmetle olur memlū o bezm-i dil-güşā
- 2 Dem-be-dem ihlās ile nām-ı şerifin yād idip
Her nefesde idelim ‘arz-ı selām-ı Müctebā
- 3 ‘Āleme rahmet kılıp zāt-ı şerifin tā-ezel
Ziver-i levh-i kemālāt itdi evsāfın Hudā
- 4 Mefhar-ı ‘ālem sipehdār-ı beşer reşk-i melek
Eşrefü'l-halk-ı Hudā mahbūb-ı hāşş-ı Kibriyā
- 5 Yazmağa vaşf-ı kemālāt-ı vücūd-ı pākini
Levh-i reng-āmiz-i eflāk-ı berin itmez vefā
- 6 Rüz u şeb huddām-ı bāb-ı ‘izzeti ins ü melek
Ser-be-ser müştāk-ı hāk-i dergehi şāh u gedā
- 7 Hādī-i hayrū's-sübül şāhen-şeh-i hayr-i rüsül
Maşhar-ı āyāt-ı kül gencine-i sıdk u şafā
- 8 Nāsih-ı dīn ü milel peygamber-i cinn ü beşer
Şāhib-i şer‘-i muṭahhar vālī-i vālā velā
- 9 Vākıf-ı remz-i hākāyık kāşif-i kenz-i rumūz
Rāfi‘-i rāyāt-ı nuşret nāşir-i cūd u sehā
- 10 Efdal-ı evlād-ı Ādem eşref-i ins ü melek
Vāriş-i mülk-i nübüvvet şāfi‘-i rüz-ı cezā

- 11 Lem'a-bahş-ı leyletü'l-mi'râc u mehtâb-ı kemâl
Hem-ser-i hürşîd-i gerdün şem'-i pür-nür-ı hüdü
- 12 Seyyidü'l-kevneyn ü hayrû'l-halk u hatmü'l-mürselîn
Lâ-mekân-peymâ-yı "ev ednâ" Nebiyy-i muhtedâ
- 13 Tâhirü'z-zeyl-i fütüvvet Seyyid-i vâlâ-neseb
Âfitâb-ı maşrık-ı "levlâk" ü bedr-i ihtidâ
- 14 Nâşîru'l-İslâm u mansûru'l-livâ-yı serverî
Maşhar-ı "innâ fetehnâ" mürsel-i şevket-nümâ
- 15 Şâhibü'l-mi'râc u şevket-güster-i tâc u Burâk
Tumturak-efrüz-ı bî-mânend-i evreng-i 'ulâ
- 16 Fazl u gufrânîla şadân it NAHÎFÎ bendeñi
Yâ ilâhî kıl anı maşşür-ı kurb-ı Muştafâ
- 17 Dâ'imâ kârın muvafık kıl rızâ-yı pâkiñe
Yâver it tevfiğ u lutfuñ her umûrunda aña
- 18 Yok liyâkat gerçi anda hâhiş-i ihsânîña
Her umûrî nâ-sezâdır her işi sehv ü hatâ
- 19 Lîkin ey Mevlâ-yı Rahmân ey Kerîm-i Lâ-yezâl
Maşşadı 'afvîñ recâsı rahmetiñdir dâ'imâ
- 20 Ol Şefî'-i rûz-ı maşşer ol Hâbîb-i Ekrem'in
Medh-i pâkiyle tevessül eyledim geldim saña
- 21 Yâd idüp cürm ü günâhın şerm ider ammâ ki âh
N'eylesün yâ kanda varsun ol garîb-i bî-nevâ
- 22 Ol Resûl-i Müctebâ'nîñ hürmetiyçün sen anı
Vâsıl it maşşüdina eyle sezâ-vâr-ı 'atâ
- 23 Levh-i a'mâlin sevâd-ı ma'siyetden pâk kıl
Her ne deñlü mücrim ise 'afvîña eyle sezâ
- 24 'Afv u gufrânîñ meded-kâr olmasa 'aşîlere
Vâdi-i hüsrândan olmazdı ebed râh-ı recâ

- 25 Nusret it dīn-i mübīne kudret u ‘avnifīle hem
Eyle şāh-ı vakti meslūk-i şufūf-ı aşfiyā
- 26 Leşker-i İslām olup gālib ‘adū-yı ebtere
Hem-reh olsun kudretiñle anlara cünd-i semā
- 27 Yā ilāhī çünki vācibdir du‘ā-yı şāh-ı dīn
Rūz u şeb hüsn-i kabūlüfdür du‘āya müdde‘ā
- 28 Her umūrun şer‘-i Muhtār'a muvaffak eyleyüp
Nāmin it pīrāye-bahş-ı defter-i ehl-i gāzā
- 29 Muştafā Hān bendeñe tevfiķ-i luţfuñ kıl karīn
Eyleyüp meşķūr sa‘yin eyle mansūru'l-livā
- 30 Kānde ‘azm eylerse mansūr ola Sultān Muştafā
Diyelim āmin ola ‘avn-i ilāhī reh-nümā
- (Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün)

30 Muvaşşah (akrostiş) tarzında yazılmış bu na'tın mısra başlarındaki harfleri sıralanınca bu beyit ortaya çıkmaktadır.

LXX

- 1 Ey şaf-ārā-yı gürüh-ı mürselin ü enbiyā
V'ey sipeh-sālār-ı 'ālem pīşvā-yı aşfiyā
- 2 Ey vücūd-ı bī-naẓīriñ oldı tā-rüz-ı ezel
'illet-ı şevket-nümā-yı hilkat-ı arz u semā
- 3 Sensin ol kim ziver-ı mihrāb-ı iclāl eyleyüp
Kıldı Mevlā zāt-ı pākiñ hāşş u 'amma Muktedā
- 4 Sensin ol hürşid-ı tal'at kim ezel bezminde Hāk
Eyledi zāt-ı müniriñ şem'-ı pür-nür-ı hüdā
- 5 Sensin ol kim āyet-ı kadriñle hatm oldı seniñ
Nüşa-ı fazl u şerāfet Muşhaf-ı hüsn ü bahā
- 6 Çeşmiñi kıldı mukahhal kuhl-ı "mā zāga'l-başār"
Vechiñe virdi tarāvet vasf-ı pāk-ı "Ve'd-Duhā"
- 7 Virdi esrār-ı "elem neşrah" şafā-yı inşirāh
Eyledi Hāk sineñi gencine-ı şıdk u şafā
- 8 Oldı zātiñla münevver zulmet-ı rüy-ı zemīn
Yā 'Azīma'l-Hulk yā Bedre'd-Düce Nüra'l-Verā
- 9 Şer'-ı pākiñ eyleyip Hāk meslek-ı şıdk u sedād
Cümleye kıldı vücūd-ı táb-nākin reh-nümā
- 10 Kible-gāh-ı maqşad-ı aqşāya vāşıl oldılar
Saña anlar kim dil ü cān ile itdi iktidā
- 11 Zāt-ı pākiñ mazhar-ı "Levlāk" kıldı Kirdgār
Habbezā 'unvān-ı kadr ü 'izz ü rif'at habbezā
- 12 Bülbülān-ı nağme-sāz-ı midhatifidir kudsiyān
Ey gül-ı gülşen-sarāy-ı "Lī ma'a'llāh" merhabā
- 13 Eyleyip biñ haclet ü şerm ile 'arz-ı i'tizār
Pādişāhā hālimi 'arz itmege geldim saña

- 14 ‘Arz-ı hāle gerçi yüz yok bende ey kân-ı kerem
Luṭfuña mağrūr olup takrīre kıldım ibtidā
- 15 Sen ṭururken kanda varsın ‘āşiyān-ı ümmetīñ
Her ne deñli olsa da müstağrak-ı cürm ü haṭā
- 16 Hālimi ‘arz itmedir kaşdıñ huzūr-ı ‘izzete
Eyleyip hāk-i deriñ çeşm-i dile kuhl-ı cilā
- 17 Ben o mest-i cām-ı gaflet mücrim-i āvāreyem
Kim olup dil-beste-i ārāyiş-i bezm-i fenā
- 18 Hakk’a lāyık itmedim ‘ālemde bir hüsn-i ‘amel
Geçdi ‘ömrüm gaflet ü ‘işyān ile şubḥ u mesā
- 19 Sünnet-i zī-şāniñı icrāda takşir eyledim
Bilmedim gafletle oldum tābi‘-i nefis ü hevā
- 20 Dāğ dāğ itse beni zahm-ı melāmet vechi var
Bunca demlerdir hevā-yı nefse oldum mübtelā
- 21 Bir degil derd-i derünüm ey ṭabīb-i ümmetān
Kankı derde eyleyam ‘ālemde tedbīr-i devā
- 22 Ben nedāmet-pişeye ‘işyān olup giryān iken
Ağlarım çeşm-i te’essüf-kār ile şimdi aña
- 23 Kim beni āsüde-i künc-i ferāgat eylemez
Dem-be-dem ālāyiş-i nakş-ı hayāl-i māsivā
- 24 Bir ‘aceb derde esīr itdi beni baht-ı siyāh
Dehr içinde çekdiğim ālām u gamdan mā-‘adā
- 25 Bu dil-i āşüfte-hāli bir nefes hāli komaz
Mihnet ü gam bir yaña ṭa‘n u melāmet bir yaña
- 26 Bağrımı hün eylemekde ṭa‘n-ı aşhāb-ı garāz
Nā-tüvān itdi beni bu mihnet-i ṭakat-ribā
- 27 Fahr iderken hizmet-i na‘tiñla ben şām u seher
Kesr-i şān-ı ṭab‘ıma kaşd eyler erbāb-ı cefā

- 28 Kaṭre-i mā'ü'l-huyüt-i feyz-i na'atıyla seniñ
Künc-i 'uzletde olurken neşve-cây-ı ihtidâ
- 29 Telh-kâm eyler beni zehr-i sitemle nâ-kesân
Dâd u feryâd ey melâz-ı Ümmetân-ı bî-nevâ
- 30 Bir ciger-hün bülbül-i şurideñi râhat komaz
Rencis-ı hâr-ı cefâ-yı hâsidân-ı nâ-sezâ
- 31 Bunca câşiler içinde yok mudur bilmem yeri
Ümmetiñden bir haṭâ-pişe ğaribiñ serverâ
- 32 Ben cenâb-ı hazretiñden şerm-sâr-ı cürm iken
Ğayrdan levm-i dil-âzarî revâ mıdır baña
- 33 Cürm ü cîşyânım bilirken mest-mendâne yine
Eyleyip isnâd-ı nisbet saña kıldım ilticâ
- 34 Ey gül-i bâğ-ı mukaddes bülbül-i nâlânınam
Cevr-i ağyâr ile hâmuş oldu ğam görme revâ
- 35 Her ne deñli bende-i küstâh isem eyle kabûl
Hak bilir kim hizmetinde bî-riyâyım bî-riyâ
- 36 Kanda tevkîr-i suhan-sencân-ı nazm-ı midhatiñ
Kanda kadr-i hâdimân-ı na't-ı pâk-ı Muştafâ
- 37 Fahr idersem vechi var evşâf-ı pâkiñle seniñ
Sensin ey Nür-ı ilâhî mazhar-ı cizz u cula
- 38 Bülbülân-ı midhatiñ fahr itmesün kim eylesin
Ey gül-i zînet-fezâ-yı gülşen-i mihr ü vefâ
- 39 Hâsidiñ hün olmasın baĝrı hasedle neylesin
Ben terennüm-sâz-ı na't-ı pâkiñ oldukça şehâ
- 40 Şıyt-ı hâlet-bahş-ı na't-ı müstetâbıyla tamâm
Oldı memlû ser-be-ser büldân u emşâr u kurâ
- 41 Ârzü-mendân-ı feyz-i ṭab'ımıñ derd-i hased
Her birin kılmış cihânda hisse-yâb-ı ibtilâ

- 42 Rütbe-i kudret kadar ben nağme-senc-i na'tiñam
İşte meydān-ı suhan erbāb-ı nazma eş-şalā
- 43 Rağmına hussādīñ ey Fahr-i Zemīn ü Āsumān
Eyleyem na'tında garrā nice beyt-i mūntehā
- 44 Ben demek lāzım degil evsāf-ı kadr ü rif'atiñ
Vaşf u ta'rīfe ne hācet nūr-ı mihr-i rūşenā
- 45 Sen ne şāh-ı mülk-i 'izzet olduğūñ 'ālem bilir
Ey şehen-şāh-ı serīr-efrūz-ı mülk-i ıstıfā
- 46 Dīne de kesb-i şeref 'ukbāda luţf-ı Kirdgār
Ġāyet-i kaşım budur ey menba'-ı cūd u sehā
- 47 Mā-ḥaşal bast-ı makāl-i medhiñ itmekden hemān
İntisāb-ı bāb-ı luţfuñdur me'āl-i müdde'-ā
- 48 Yohsa yokdur ıstıgāl-i nazm-ı na'tiñdan ebed
Bende fikr-i 'arz-ı isti'dād u kaşd-ı iddi'-ā
- 49 Ben ne 'abd-i kemterem ey mazhar-ı vaşf-ı İlāh
Na't-ı pākiñ tā idem ḥakk-ı edā ile edā
- 50 Ben ne ḥākem vaşfiña 'arz-ı cesāret eyleyem
İ'tirāf izhār iderken kümmelīn-i evliyā
- 51 Budur ümmīdim ki āḥir bā'is-i rahmet ola
Ben güneḥ-kāre bu evsāf-ı sa'ādet intimā
- 52 Mūcib-i işlāḥ olup endīşe-i na'tiñ müdām
Eyleye ben zārı munzamm-ı gürūh-ı etkıyā
- 53 Feyza-i cān-baḥş-ı na't-ı müstetābīñ 'ākıbet
Bāğ-ı āmāle ola ser-māye-i neşv ü nemā
- 54 Yohsa vaşf-ı zāt-ı zī-şānıñ ne ḥaddimdir benim
Bir kılıñ vaşfında 'āciz nice biñ müşkil-güşā
- 55 'Arşa-i maḥşerde manzūr-ı nigāh-ı rahm idip
Ben ġarībi sāye-dār-ı şefkat it tahtü'l-livā

- 56 Her ne deñlü bî-nihāyet olsa cürm-i ‘āşiyān
Bahr-i fazl u rahmet-i Mevlā'ya yokdur intihā
- 57 Bir kerīm-i bî-dirīgiñ sâ'il-i dergāhiyam
Kim der-i gencīne-i luṭfunda yokdur resm-i lâ
- 58 Bir rahīm-i Zü'l-'atāniñ ṭālib-i ihsāniyam
Kim aniñ muhtācıdır cümle fakīr ü aḡniyā
- 59 Bir Allāh-ı Bî-Şerīk'ifñ bende-i nāçiziyem
Kim aña mahsūsudur ‘unvān-ı eltāf u ‘atā
- 60 Bā-huşuş ey sırr-ı hāşş-ı "Raḡmeten Li'l-'ālemīn"
V'ey şeref-yāb-ı hitāb-ı müstetāb-ı Kibriyā
- 61 Bir şefī'im var iken sultān-ı zī-şānım gibi
Budur ümmīd olmayam mahrūm-ı eltāf-ı Hudā
- 62 Pādişāhā her ne deñlü mücrim-i bed-kār ise
Bu NAḤİFİ-i ḡarībiñ eyle Mevlā'dan recā
- 63 Hāk-i rāh olsun saña biñ şevk ile cism-i nizār
Eyleme ben nā-tüvānı hāk-i pāyiñden cüdā
- 64 Ben fakīri ‘ıyd-gāh-ı vasliña şāyeste kıl
Yā Resūla'llāh fidā olsun saña cānım fidā
- 65 Eyleme ben zārı mülhāk zümre-i bigāneye
İtme sultānım beni mahcüb-ı yād u āşinā
- 66 Ol zamān kim bīm-i nār-ı düzah-ı pür-süz ile
Diye müşrikler te'essūf eyleyip vāveylenā
- 67 Ol zamān kim irişe gūş-ı ‘usāta ser-be-ser
Na'ra-i iynü'l-meferr ile nice şavt u nidā
- 68 Ol zamān kim hevl-i mahşerle olup āşüfte-hāl
Vā-Şefi'‘ā-güy ola şāh u gedā ser-tā-be-pā
- 69 Ol zamān kim pişgāh-ı ‘adl-i Mevlā'da tamām
Bir ola mūr u Süleymān bir ola şāh u gedā

- 70 Ol zamān kim ilticā-yı rahmet-i Mevlā idip
Ehl-i maḥşer diyeler yā Rabbenā yā Rabbenā
- 71 Ol zamān kim Ḥazret-i Ḥak'dan şefā'at-hāh olup
Diyetin biñ luṭf ile vā ümmetā vā ümmetā
- 72 Budur ümmīdim ki mahrum-ı şefā'at olmaya
Āsitān-ı şerkatiñde ben garīb ü mübtelā
- 73 Ben degül ey melce' -i ümmet olursa himmetiñ
Rahm idip hāl-i dil-i nālānıma rüz-ı cezā
- 74 Maḫzar-ı eltāf-ı 'afv u rahmet-i Rahmān ola
Vālideynimle cemi'-i akırabā vü aşdıkā
- 75 Tā ki erbāb-ı suhan güyā-yı nazm u nesr olup
Olalar inşā-nüvis-i nāme-i hālet-fezā
- 76 Tā meded-hāhān-ı ümmet çāre-cüy-ı 'afv olup
Senden ümmīd-i şefā'atle kıla Ḥak'a du'ā
- 77 Vāşıl olsun Ḥazret-i Ḥallāk-ı 'ālemden müdām
Ravza-i zī-şāniña bī-had taḫıyyat u senā
- 78 Rütbe-i mev'ūda ya'ni menzil-i Maḫmūd ile
Manşıb-ı kurbıyyetiñ efzün-ter itsin dā'imā
- 79 Āliñe aşhābıña etbā'ıña aşbābıña
Tuhfe olsun dem-be-dem yüz biñ selām-ı müctebā

(Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

LXXI

- 1 Efendim 'arz-ı risāletde ğavḡ-i a'lemsin
Velāyet-i eḫadiyyetde kuṭb-ı a'zamsın
- 2 Hazīz-i ḫāke kudümüñle reşk ider eflāk
Zihī refī'-i celīlü'ş-şiyem mufahḫamsın
- 3 'Arūs-ı ḫacle-fürüz-ı kademdir envāriñ
Sürādıkāt-ı mekārimde sırr-ı aḫdemsin
- 4 Zülāl-i bāde-i la'liñle bezm-i 'uşşāka
Hemīşe zenzeme-perdāz āb-ı zenzemsin
- 5 Şu'ā-ı şems ü kamer zerredir mişāliñden
Ziyā-ı mihr-i muşavver meh-i mücessemsin
- 6 Serīr-i fakre şeref virdiñ ey şeh-i Baṭḫā
Müşīr-i memleket-ārā-yı ibni Ādem'sin
- 7 Nümünedir eserin baḫr-i zāt-ı muṭlakdan
Dehān-ı ğonce-i bāġ-ı likāda şebnemsin
- 8 Kitābe-i lakabın gerçi nām-ı Ümmī'dir
Emīn-i Levḫ ü Kalem enbiyādan a'lemsin
- 9 Zuhūruñ oldu şu'unāta menşe'-i te'sīr
Ḥakīm-i ḫaşşiyet-ārā-yı İsm-i A'zamsın
- 10 Ḥulāşa mebde'-i icāda gencdir cismiñ
Tıllısm-ı ism ü müsemmäya kenz-i mübhemsin
- 11 Revāc virdi metā'-ı kerāmete şāniñ
Tırāz-ı ḫil'at-i peygamberīde mu'lemsin
- 12 Müşār-ı şadr-ı şafāsın makām-ı kübrāda
Netice cümle veliyy ü nebīden a'zamsın

- 13 Sirāc-ı meş'ale-ver şubḥ-gāhdır nūruñ
Enīs-i gūşe-nişīnān-ı mihnet ü ğamsın
- 14 Serīr-i mülk-i fütüvvetde yokdur akrānıñ
Ki şehr-yār-i kerem ḥāce-i mükerremsin
- 15 Cenāb-ı Ḥazret-i Feyyāz ḥalkın itdi 'azīm
Ḥuceste Seyyid-i A'zam şeh-i mu'azzamsın
- 16 Mesīḥ-i nuṭḥ-ı laṭīfiñle zindedir 'ālem
Ḥayāt-baḥş-ı dil ü cān-ı İbni Meryem'sin
- 17 Der-i şefā'ate geldim 'ināyet eyle baña
'Uşāt-ı ümmete zīrā şefīk ü erḥamsın
- 18 Ṭabīb-i 'illet ü ma'lūl cūd u feyziñdir
Şikeste-ḥāṭıra em derd-i 'aşka merhemsin
- 19 Mizāc-ı şevke vişāliñ 'ilāc-ı şāfīdir
Semūm-ı hā'ile-i rüzgāre emsemsin
- 20 Muṭā' -ı ümmet ü millet Şefī' -ı emr-i Ḥudā
Nebiyi-ı ḥākim-i aḥkem Resūl-i Ekrem'sin
- 21 Vedī'adır saña mīrās-ı Ādem ü Ḥavvā
Necīb-i sırr-ı selef Ādem İbni Ādem'sin
- 22 'Azīz-i mışr-ı melāhatde ey gül-i Ḥāşim
Kemāl-i ḥüsn ile ihvān içinde efhamsın
- 23 Vücūda gelmedi mişlin zamān-ı fiṭratda
Ḥabīb-i Ekrem ü Peyġamber-i Mükerrem'sin
- 24 Medīne-i dil-i 'uşşākı reşk-i bāġ itdiñ
Gül-i nihāl-i Ḥarem nev-nihāl-i ḥurremsin
- 25 'Arūs-ı perde-i esrāre dest-res bulduñ
Ḥarīm-i perde-i ğaybu'l-ġuyūba mahremsin
- 26 Menām-ı ğayb-ı niṣāmın hemīşe şādıkdır
Emīn-i vahy-i ḳadem rāz-dār-ı mülhemsin

27 Nebiyy-i muntazır-ı āhirdü'z-zamān sensin
Mu'ahhar ise zuhūrun şehā mukaddemsin

28 Hasīb-i nesl-i Kureys ü Kināne vü 'Adnān
Nesīb-i silsile-i Hāşimiyy ü Cürhem'sin

29 Vücūdün oldu Süleymān-ı taht-gāh-ı şifāt
Şükūh-ı 'izz ile engüşt-i zāta hātemsin

30 Üveys Ka'be-i küyünde bir gulāmındır
Hulāsa kible-i maşşūd-ı İbni Edhem'sin

31 'Aleyke elf şalāt elf elf elf selām
Cenāb-ı dāver-i eslem şeh-i müselmānsın

32 Mukarrer oldu RIZĀ'ya berāt şevk saña
Ki ehl-i hāl-i bedi'ü'l-kemāle hem-demsin

(Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün)

LXXII

- 1 Kible-i ehl-i şafâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
Ka'be-yi küy-ı vefâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 2 Leyletü'l-esrâ haremde eyleyip geşt ü güzâr
Zulmet-efrûz-ı dücâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 3 'Azm-i dergâh-ı İlâh itdi Burâk-ı himmeti
Hem-reh-i peyk-i Hüdâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 4 Virdi mişkât-ı risâlet Mescid-i Akşâyâ fer
Muhtedâ-yı enbiyâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 5 Rif'atiyle hâkden eflâke mi'râc eyledi
Pertev-endâz-ı semâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 6 Sidre oldu kâmet-i Tübâ'sının âvâresi
Server-i her müntehâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 7 Lâ-mekân 'âlemlerin gül-geşt idip Refref-nişin
Şadr-ı bedr-i iştîfâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 8 Eyledi halvet-sarây-ı "Lî ma'allâh"e nüzül
Şem'-i cem'-i Kibriyâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 9 "Kâbe kavseyn"e nişân oldu kemân ebrûları
Menzil-i kurbâ serâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 10 Eyledi çeşmin mücellâ kuhl-i "mâ zâgâ'l-başar"
"Len terânî"den rehâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 11 Kaşr-ı "mâ evhâ"da gördi zât-ı vahdet güllerin
Bülbül-i bâğ-ı likâ oldu Cenâb-ı Muştafâ
- 12 Vech-i Hâk âyine-i vechinde oldu rû-nüma
Mażhar-ı zât-ı Hudâ oldu Cenâb-ı Muştafâ

- 13 Zātdan semt-i şifāta eyledi 'aṭf-ı 'inān
'Arş u ferşe cān-fezā oldu Cenāb-ı Muştafā
- 14 'Ālemi pür eyledi gül-bāng-ı ṭabl-ı penç-gāh
Mülk-i dine pişva oldu Cenab-ı Mustafa
- 15 Oldı Bū Bekr ü 'Ömer 'Osmān u Ḥaydar çār-yār
Āl u aşhāba 'aṭā oldu Cenāb-ı Muştafā
- 16 Hādī-i rāh-ı RIZĀ oldu Cenāb-ı Muştafā
MUŞTAFĀ'ya reh-nümā oldu Cenāb-ı Muştafā
- 17 'Āşiyān-ı ümmete dārü'l-smāndır dergehi
Ehl-i cürme mültecā oldu Cenāb-ı Muştafā
- 18 Zāt-ı pāki evliyānıñ melce' ü me'vāsıdır
Nūr-ı çeşm-i aşfiyā oldu Cenāb-ı Muştafā

(Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

LXXIII

- 1 Gönül fikr-i hayâlinle şabâhlar yâ Resûla'llâh
Olur şem'-i cemâliñle şabâhlar yâ Resûla'llâh
- 2 'Alîl-i pister-i hicriñ enîn ü zâr idip dilden
Temennî-i visâliñle şabâhlar yâ Resûla'llâh
- 3 Şehirlerde gönül teşrîfin özler dîde-i cāna
Tenezzül ihtimâliñle şabâhlar yâ Resûla'llâh
- 4 Ziyâ-yı şem'-i ruhsârîñ nihân olur ise dilden
Hayâl-i zülf ü hâlinle şabâhlar yâ Resûla'llâh
- 5 Leyâlî-i tahayyül içre dil bezm-i tasavvurda
Cemâl-i bî-misâliñle şabâhlar yâ Resûla'llâh
- 6 Şeb-i gâmda gürisne bî-nevâ dil hân-ı vaşliñla
Ümid-i hōş-nevâliñle şabâhlar yâ Resûla'llâh
- 7 Hadîs-i zülfi-i tahdîs iderse leyle-i hicrân
ŞALÂHÎ kîl ü kâliñle şabâhlar yâ Resûla'llâh
(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

LXXIV

DER NA‘T-I HAZRET-İ SEYYİD-İ KÂ‘İNÂT ‘ALEYHİ‘S-SELÂM

- 1 Mihr ü meh kim ‘âlemi pür-nür ider her rûz u şeb
Encüm ü şeb-nemle hoş tesbîh iderler rûz u şeb
- 2 Küfr ü îmân hem celâliyle cemâliñ bendesi
Mihr ü meh mengüş-ı güşı iki çâker rûz u şeb
- 3 Mihr ü mehdîr şemse-i cildi kitâb-ı hamdiniñ
Kudretinden muhtaşar bir hoşca defter rûz u şeb
- 4 Mâh sakka-yı şafâdır çeşme-i mihre varıp
Gülşen-i dehri ider irvâ-yı kevşer rûz u şeb
- 5 Mihr geştî mâh şandal âsumân baħr-i kerem
Nakl iderler ni‘met-i Yezdânı yek-ser rûz u şeb
- 6 Mihr ü meh gâhl ufûl u geh ğurûb ile geçip
Dâ‘imâ bürhân-ı "İnnî"ye virür fer rûz u şeb
- 7 Mâh sevdâ-yı ‘ubdiyyetde mihr âteş-feşân
Nûr-ı şevkiyle cihân pür-zîb ü zîver rûz u şeb
- 8 Mihr şekker-rîz-i midhat mâh şîrin-kâm-ı şûkr
Birbiriyle oldılar çün şîr ü şekker rûz u şeb
- 9 Mihr ü mehden şanma ey bigâne-i tavr-ı edeb
Küncife-bâzî ider çarħ-ı sitem-ger rûz u şeb
- 10 Belki mihr ü mâhı itmişdir zebân ile dehân
Pîr-i çarħ âyât-ı luţfuñ eyler ezber rûz u şeb
- 11 Mihr ü meh şanma felekde küçe-gerd-i herze-tâz
Hizmet üzre iki tıfl-ı hâne-perver rûz u şeb
- 12 Mihr ü meh pervâne-i şem‘-i tecellâ-i Hudâ
Anıñ için devr ider kişver-be-kişver rûz u şeb

- 13 Māh mizāb oldı dōlāb-ı sipihre mihr delv
Nūr ifāzā eyler āfāka ser-ā-ser rüz u şeb
- 14 Mihr ü mehden feyz alıp bes bu giyāh ile zemīn
Biñ zebān ile Hudā'ya hamd iderler rüz u şeb
- 15 Müstefīd-i mihr olsun māh ber-ıavl-i Hakīm
Mihri kim işrāk ile kıldı münevver rüz u şeb
- 16 Mihr ü māhı eyledi emri çü 'urcūn-ı kadīm
Oldılar fermān-ı Mevlā'ya musahhar rüz u şeb
- 17 Çarha şordum mihr ü māh nāmı iki 'ulvī güher
Naqş-ı kudret şānını itmiş muşavver rüz u şeb
- 18 Mihr ü meh gül-miḥ-i süllemdir didi mi'racına
Ol resūlūñ kim cihāna bahş ider her rüz u şeb
- 19 Hāzret-i sultān-ı mihr ü meh-gulām u 'arş-ferş
Kim per-i Cibrīl'i eyler bālāş-ı per rüz u şeb
- 20 Nūr-ı mihr-i şubḥ-ı "mā evhā" meh-i isrā ki ol
Olmasa 'aşkı kef-i efsūs iderler rüz u şeb
- 21 Pehlevān-ı "kābe kavseyn" māh çevgān mihr güy
Ol ki rahşı Sidre'de cevlān eyler rüz u şeb
- 22 Mihr ü meh na'leyn-i 'arş-ārām-geh ü kürsī-vaḳār
Böyle dir huddāmına kerrūbiyān her rüz u şeb
- 23 Mu'cizātı vaşfıdır çarhıñ medār-ı gerdişi
Mihr Hayber meh Gazā-yı Bedr'i söyler rüz u şeb
- 24 Mihr ü meh dā'im tehālūf üzre eylerken güzer
Hıṭṭa-i 'adlinde seyr eyler ber-ā-ber rüz u şeb
- 25 Hey ne hayret-bahş mihr ü meh mübārek 'unşurı
Kıldı ebr-i dest-i kudret sāye-perver rüz u şeb
- 26 Hāne-i zeyndir sipihr ü mihr ü meh ebrū vü ser
Zeyn-i püş olmış Burāk'ına ser-ā-ser rüz u şeb

- 27 Mihr burc-ı "Ve'd-Ḍuḥā" vü mäh "Ve'l-Leyl"-i münif
E'ş-şalāt eyler cenābına melekler rüz u şeb
- 28 Mihr ü meh olsa şadef deryā-yı nūr olsa cihān
Olamazdı gevher-i 'aşkına maşdar rüz u şeb
- 29 Līk mahz-ı dād-ı Ḥaḳ'dır ḳalb-i mihr ü çeşm-i mäh
Oldılar envār-ı ihsānına mazhar rüz u şeb
- 30 Sālikān-ı rāhına mihr ile meh berg-i sefer
Pā-bürehne Hızr u İlyās oldu rehber rüz u şeb
- 31 Mäh u mihridir gül-i rüy-ı seped yā n'eylesün
Ḥāk-i pāyine ider ihdā felekler rüz u şeb
- 32 Mihr ü meh encüm felek hürşid çarḳ-ı himmeti
Oldı esfid ü siyāh-ı nūrı yekser rüz u şeb
- 33 Pāye-i şıdk u şafāda mihr ü meh Bū Bekr 'Ömer
Dahi Zīn-Nüreyn luṭfiyla mübeşşer rüz u şeb
- 34 Pençe-i şīr-i Hudā'dır mihr ü mehdır Zü'l-Fekār
Çeşm-i hussāda bu ma'nā gündən ezher rüz u şeb
- 35 Mihr ü meh leşker-şehen-şāhā Şefā'at-Perverā
Ey ki zātın ma'nī-i "Levlāk"e mazhar rüz u şeb
- 36 Mäh-ı şadriında "elem neşrah" 'ayān çün mihr-i 'aşk
Ḳalb-i pākiñ "Lī-ma'allāh" ile hoş-ter rüz u şeb
- 37 Mihr-i hüsnün mäh-ı İmān ḳabülüdür garaż
'Ālem-i lāhütđan bu 'arż-ı mazhar rüz u şeb
- 38 Āfitāba mihr ü mäh ile teber ber-düş olup
Nüh felek seyyāh-ı 'aşkıdır gezerler rüz u şeb
- 39 Şaldı pertev mihr-i zātın ḳurş-ı mihr ü mäh çün
Sāyedir kim düşdi rüy-ı hāke yer yer rüz u şeb

37^a Mısra vezne göre eksiktir. İkinci terkinbin
"mäh-ı imāniñ" şeklinde okunması hem mânāya,
hem de vezne göre daha uygundur.

- 40 Mihr olur 'aşkıñla ser-gerdān mehdır sīne-çāk
Ādem ü 'ālem tufeyliñdir ser-ā-ser rüz u şeb
- 41 Töp-ı mihr ü tīg-ı mehdır dest-i āteş dest-der
Leşkeriñ olmaz mı 'adāya muzaffer rüz u şeb
- 42 Mihr-i rā'yiñ mäh-ı 'aql-ı evvele virmezse feyz
Gerd-i hayretde kalır bī-nūr u bī-fer rüz u şeb
- 43 Mihr ü mehdır bu sipihriñ nūr-ı 'aynı neyleyim
Bilirem vallāh olmaz saña mefhar rüz u şeb
- 44 Mihr ü mehdır bāl u per 'ankā-yı beyt-i na'tiña
Līk evc-i 'acızden pervāz iderler rüz u şeb
- 45 Mihr-i ma'nā vü meh-i maźmūn olmazdı be-dīd
Tab'a vaşfiñ çün tülū' eyler ser-ā-ser rüz u şeb
- 46 Mihr ü meh-veş çāker-i şehzādegāniñ 'add olup
ES'AD olsun GĀLİB ey şāh-ı peyamber rüz u şeb
- 47 Mäh-ı tab'im mażhar olsun nūr-ı mihr-i mührüñe
Tā olamgüyende-i mes'ūd u bihter rüz u şeb
- 48 Mihr ü mehden şāf-terdir şıdk u ihlāsım velī
Oldum 'isyān-ı pey-ā-peyle mükedder rüz u şeb
- 49 Mihr ü meh-veş gark-ı nūr olsa n'ola dest-i du'ām
Çün 'uşāta luţf u ihsāniñ muqarrer rüz u şeb
- 50 'Acziñ ikrār eyle ey dil mihr ü mäh oldı tamām
Dağı ağāz-ı medihinde suhan-ver rüz u şeb
- 51 Kūs-ı mihr ü meh çalındıkça bu nevbet-hānede
Geh me'āş u geh libās olup mükerrer rüz u şeb
- 52 Şevk u şādīlerle dā'im çarha mihr ü mähına
Bendegānı baş kılınsın hil'at efser rüz u şeb
- 53 Mäh-ı sā'ī-i selām ü mihr olup peyk-i dürūd
Kām-yāb olsun kabül eyle bu kemter rüz u şeb

LXXV

MÜSEDDES NA'Ṭ-İ ŞERİF-İ NEBEVİ

I

- 1 Sultān-ı Rüsül Şāh-ı Mümeccedsin efendim
Bî-çārelere devlet-i sermedsin efendim
- 2 Dīvān-ı İlāhî'de ser-āmedsin efendim
Menşür-ı "le-‘amrük"le mü'eyyedsin efendim
- 3 Sen Ahmed ü Maḥmūd u Muhammed'sin efendim
Ḥak'dan bize sultān-ı mü'eyyedsin efendim

II

- 1 Tābiş-dih-i ervāḥ-ı mücerred güheriñdir
Māliş-geh-i ruḥsār-ı melek ḥāk-i deriñdir
- 2 Āyine-i didār-ı tecellî nazariñdir
Bü Bekr ‘Ömer ‘Osman u ‘Alî yārlariñdir
- 3 Sen Ahmed ü Maḥmūd u Muhammed'sin efendim
Ḥak'dan bize sultān-ı mü'eyyedsin efendim

III

- 1 Ḥuṭbeñ okunur minber-i iklîm-i beḳāda
Ḥükmüñ tutulur maḥkeme-i rüz-ı cezāda
- 2 Gülbāng-ı kudümüñ çekilir ‘arş-ı Ḥudā'da
Esmā-i şerifiñ añılır arz u semāda
- 3 Sen Ahmed ü Maḥmūd u Muhammed'sin efendim
Ḥak'dan bize sultān-ı mü'eyyedsin efendim

IV

- 1 Ol dem ki velîlerle nebîler ḳala ḥayrān
Nefsî deyü dehşetle ḳopa cümleden efgān
- 2 Ye's ile ‘uşatıñ ola ahvālî perîşān
Destür-ı şefā‘atle seniñdir yine meydān
- 3 Sen Ahmed ü Maḥmūd u Muhammed'sin efendim
Ḥak'dan bize sultān-ı mü'eyyedsin efendim

V

- 1 Bir gün ki alıp bahr-i ama fikrete gitdim
İlden yitirip kendimi bī-hūdlua yitdim
- 2 ‘İşyānım añıp ‘ākıbetimden hāzer itdim
Bu mala‘ı yād eyledi bir seyyid işitdim
- 3 Sen Ahmed ü Mahmūd u Muhammed’sin efendim
Hak’dan bize sultān-ı mü’eyyedsin efendim

VI

- 1 Ümmīdeyiz ye’s ile āh eylemeyiz biz
Ser-māye-i imānı tebāh eylemeyiz biz
- 2 Bābīñ koyup ayāra penāh eylemeyiz biz
Bir kimseye sāyeñde nigāh eylemeyiz biz
- 3 Sen Ahmed ü Mahmūd u Muhammed’sin efendim
Hak’dan bize sultān-ı mü’eyyedsin efendim

VII

- 1 Bī-āredir ümmetleriñ ‘işyānına bakma
Dest-i red urup hasretle dūzaa yakma
- 2 Raħm eyle amān āteş-i hicrānıñna yakma
Ez-cümle kuluñ GĀLİB-i pūr-cürmü bırakma
- 3 Sen Ahmed ü Mahmūd u Muhammed’sin efendim
Hak’dan bize sultān-ı mü’eyyedsin efendim

(Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fa‘ülün)

LXXVI

RÜBÂ'Î

Ey Hâzret-i Hâdî-i Sübûl Fahr-i Rûsûl
Âyine-i ihsân-ı ezel Mazhar-ı Kûl
Şâyân degülem gülşen-i na'te ammâ
Eyle kereminden beni güyâ bülbül

LXXVII

DER NA‘T-İ SEYYİD-İ KÂ‘İNÂT

- 1 Ervâh ki tuhfe-i Hudâ'dır
Hâk-i reh-i Şâh-ı Enbiyâ'dır
- 2 Ol şâh ki tahtı lâ-mekândır
Çârüb-keşi kerübiyândır
- 3 Ol şâh ki mâh çün sitâre
Pâ-büsına oldu pâre pâre
- 4 Cibrîl nevâline haberci
Mikâ'îl anıñ vekîl-harcı
- 5 "Levlâk" ile zât-ı pâki mevsûf
Kur'an-a şifâtı zarf u mazrûf
- 6 Dervâze-i tākı "kâbe kavseyn"
Ferş-i kademi 'ulüm-ı kavneyn
- 7 Şâh-ı melekût-ı 'arş-pâye
Mâh-ı ceberût-ı ferş-sâye
- 8 Bir dür didi âşinâ-yı vahdet
Mevc-i Ehadiyyet Ahmediyyet
- 9 Çün "Evvelü mâ halak"dir ol nûr
Şânî-i Hudâ disem de ma'zûr
- 10 Âdem'de Cenâb-ı Bû'l-Beşer'dir
Bâğ-ı nebevîde bir şecerdir
- 11 Giryân olup oldu Nûh-ı Nevvâh
Deryâ-yı melâhatinde mellâh
- 12 Cûş-âver olunca Nîl-i kabzı
Müsâ'ya Hızır yetişdi feyzi

- 13 Şer'iyile idince tîg-zenlik
İbrâhîm'e düşdi büt-şikenlik
- 14 Mi'râc-ı kemâl-i zatıñ İdrîs
Sükkân-ı semâya kıldı tedrîs
- 15 Bir rütbe ki hüsn-i bî-bahâsı
Yûsuf dahi 'abd-i müştērâsı
- 16 Tebşîr için kudümüñ 'İsâ
Tâ minber-i çarha çıkdı güyâ
- 17 İcâdı vücûd-ı kevne bâ'ig
Ümmetleri sırr-ı 'ilme vâriş
- 18 Âyîne-i vahdet-i ilâhî
Mir'ât-ı vücûdudur kemâhî
- 19 İmân-ı hakîkiye ol âgâh
Besdir saña bir Nebî bir Allâh
- 20 İrvâ-yı 'itâşı râyegândır
İ'câzı müşârû bi'l-benândır
- 21 Müsgîn sevâd-ı şâm-ı esrâ
Menşûr-ı nübüvvetinde tuğrâ
- 22 Söz olsa da menba' -ı kerâmet
Kur'an'a nazîre olmaz elbet
- 23 Kur'an o Resûl'i kıldı tavşîf
Ahlâk-ı 'azîmin itdi ta'rîf
- 24 Ey hâme zebânın eyle kütâh
Levh üzre Kalem'le yazmış Allâh
- (Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün)

LXXVIII

- 1 Cemāliñ maṭlab-ı cān u cihāndır yā Resūla'llāh
Deriñ dāru'l-emān-ı ins ü cāndır ya Resūla'llāh
- 2 Teşehhüddedir engüşt-i şehādet mu'cizātına
Ki mi'rāciñ müşārün bi'l-benāndır yā Resūla'llāh
- 3 Meded dil-teşne kaldım Kerbelā-yı vādi-i gamda
Zülāl-i tığ-ı 'aşkıñ ile kandır yā Resūla'llāh
- 4 Zamān-ı devletiñde intisāb-ı dergehiñ āsān
Ne müşkil şimdi kim āhir zamāndır ya Resūla'llāh
- 5 Tamām ihsān u rahmīñ ey Nebiyye'r-Rahme vaktidir
Amān zīrā zamān āhir zamāndır yā Resūla'llāh
- 6 Kerem kıl müjde-i vaşlınla luṭf it tesliyet baḡş ol
Ġamıñla NEŞ'ET'iñ kārı yamandır yā Resūla'llāh
- (Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün)

LXXIX

NA‘T-İ ŞERİF-İ FAHR-İ ‘ÂLEM

SALLA'L-LİAHU TA‘ÂLÂ ‘ALEYHİ VE SELLEM

- 1 Eyâ firîşte-hadem yâ Muhammed-i ‘Arabî
Şefî‘-i cümle ümem yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 2 Sen ol hulâşa-i ‘âlem netîce-i kevneyn
Medâr-ı kevn ü ‘adem yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 3 Çerâğ-ı halvet-i lâhûtsın ki dîdârın
Şu‘â-ı nûr-ı harem yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 4 Okundu minber-i eflâke hutbe-i "levlâk"
Yazıldı ‘arşa rakam yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 5 Ezelden eyledi ismiñ debîr-i kevn ü mekân
Tırâz-ı levh ü kalem yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 6 Livâ-i Hamd biçildi kumâş-ı kudsîden
Saña huçeste ‘alem yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 7 Burâk-ı himmetiñe hep melâ‘ik-i melekût
Rikâb-dâr-ı kadem yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 8 Rikâb-ı hazretiñe cümle enbiyâ ferdâ
Alây-ı beste-şaşem yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 9 Şu ‘arz-ı hâlime bak merhamet eyle kuluña
Ki sen Veliyy-i ni‘am yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 10 Bi-zât-ı pāk ü şîfât-ı celîle-i Bārî
Bi-hakk-ı nûr-ı kadem yâ Muhammed-i ‘Arabî
- 11 Meded meded baña rahm eyle yâ Resûla'llâh
Sen ehl-i cüd u kerem yâ Muhammed-i ‘Arabî

- 12 Sezā-yı merhametim söyle kim dil-i zārım
Helāk-ı renc ü elem yā Muhammed-i 'Arabī
- 13 Niyāza geldim efendim günāhımı 'afv it
Sen ol 'aliyy-i himem yā Muhammed-i 'Arabī
- 14 Cihān mekārım-i ahlākı senden öğrendi
Sen ol güzīde-şiyem yā Muhammed-i 'Arabī
- 15 Siyāh nokta gibidir günāh 'afvīñ ile
Mişāl-i lücce-i yem yā Muhammed-i 'Arabī
- 16 'Ināyetiñ dilerüz şimdi rüz-ı maşgerde
Şefā'atin dañi hem yā Muhammed-i 'Arabī
- 17 Ne pādışāh ne çarñ u ne baht hep senden
Cihāna kahr u kerem yā Muhammed-i 'Arabī
- 18 Rızā-yı pāk-i şerīfiñle şādkām olsam
Baña cihānda ne ğam yā Muhammed-i 'Arabī
- 19 Hezār müjde ki FĀZİL Resül dir lebbeyk
Dise bir ehl-i elem yā Muhammed-i 'Arabī
- 20 'Aleyke elf şalāt u 'aleyke elf selām
Be-rüz u şeb heme dem yā Muhammed-i 'Arabī

(Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün)

LXXX

- 1 Yâ Muhammed mîz-bânîñ dır Cenâb-ı Kibriyâ
Didi zâtı zâtına "ehlen ve sehlen merhabâ"
- 2 Buldı rif'at 'arş-ı a'lâ hâk-i pâyînden seniñ
Makdemiñle iftihar itse felek bir iş mi yâ
- 3 Nüh-felek devr itmeden toğmazdan evvel âfitâb
Mihir idiñ sen 'âlem-i vahdetde yâ Nûra'l-Hüdâ
- 4 Zât-ı pâkiñ itdi zât-ı pâkine âyîne Hâk
Sırr-ı hestî nür-ı dîdârından oldu rû-nümâ
- 5 "Küntü kenz"iñ cevheriydi âfitâb-ı tal'atıñ
Perteviñ itdi bu zerrât-ı cihânı iktizâ
- 6 Zâtını mihr-i nübüvvetle be-nâm itmişdi Hâk
Dahi nakş olmazdan evvel Levh'a nâm-ı Mustafâ
- 7 "Kâf u nün" terkîb olunmazdan mukaddem var idiñ
'İlm-i Hâk'da yine zâtıñ idi Hatmü'l-Enbiyâ
- 8 Tâk-ı bâlâ-yı sarây-ı âsumân halk olmadan
Âsitân-ı devletiñ oldu melâz-ı aşfiyâ
- 9 Rüy-ı gendüm-günüñüñ fikriyle kendin itdi gayb
'Amd ile şadır ola hâşâ ki Âdem'den haşâ
- 10 Aradı deryâda sen dürr-i yetîmi sū-be-sū
Bunca dem Nüh oldu geştî-i talebde nâ-hudâ
- 11 İbni Âzer Mekke'yi aşnâmdan taḥhîr idip
Makdemin şevkiyle itdi Ka'betu'llah'ı binâ
- 12 Halka-i teklîfiñiz yokdur tekellûf ber-ḫaraf
Cânın 'ismâ'îl zımnen saña itmişdi fedâ

- 13 Vird-i aṣlīsi seniñ 'aşkıñ idi itseñ su'âl
Yūsuf'a olmışdı şüretde Züleyhâ mübtelâ
- 14 Menzilin Yünus ile beyne's-semâ'i ve's-semek
'Arşdan bālâ iken mi'râc-ı kâdr-i enbiyâ
- 15 Terk-i cāh-ı saltanat eylerdi olsa Âşaf'ıñ
Fahr idip zātıñ gibi fakrıyla şāh-ı etkıyâ
- 16 Reh-güzār-ı bi'şetiñden def'-i eqrār eyledi
Dür-bāş-ı kahr ile peygamber-i şāhib-'âşâ
- 17 Virdi cān mevtālara teşrifiñ ihbār itmege
Nuḫk-ı cān-baḫş-ı Mesihâ oldu dārū-yı şifâ
- 18 Böyle yād eyler seni ins ü melek cinn ü perî
Gökde Mahmūd Ahmed ü yirde Muhammed Muştafâ
- 19 Şāh-ı Cebrâ'il-ḫadem şāhen-şeh-i Refref-serîr
"Li ma'allāhî"-'alem ḫākān-ı taht-ı ıstıfâ
- 20 Şeh-süvār-ı 'arşa-gāh-ı ümmetî vâ-ümmetî
Yekke-tāz-ı şāhn-ı mahşer Şāh-ı Mahmūdü'l-Livâ
- 21 Hâce-i Ümmî-lakab mantık-şinās-ı. 'ilm-i Rab
Mücid-i fenn-i edeb bezm-âşinâ-yı Kibriyâ
- 22 Çāre-sāz-ı derd-mendān mültecā-yı kâ'ināt
Dāver-i şāhib-kerem dād-āver-i rüz-ı cezâ
- 23 "Raḫmeten Li'l-'Ālemîn" tuğrasıdır menşürünüñ
İtdi mülk-i luḫfuna Mevlâ seni fermān-revâ
- 24 Mihr-i rüyüñ seyr idip āyine-i "Levlâk"de
Baḫmaz oldu 'İsevîler çarḫ-ı çarumdan yaña
- 25 Bir nigāh-ı merḫamet kıl dide-i giryanıma
'Arz-ı ḫālim var saña ey Pādişāh-i Enbiyâ
- 26 Necm-i Sa'dâ Şāhibâ tenzih-yāb-ı mâ-gavî
Ey ki erbāb-ı dalāle reh-nümâ-yı mâ-yerâ

- 27 Koyma mahşerde beni şāhib-firāş-ı ma' siyet
Ey Mesīh-i geştegān-ı renciş-ı rüz-ı cezā
- 28 Eyle ihsānıñ şifā bi-çāregān-ı ümmete
'İllet-i tekvīn-i 'ālemdir vücūduñ hem devā
- 29 Hüfyeten göster tarīk-i sıdkı bu güm-rehlere
Yār-ı gārın Hazret-i Sıddīk'i eyle reh-nümā
- 30 İş kalırsa seyfine Fārūk-ı Hakk'ıñ el-amān
Hiç bu demler de kalmaz olmadık cāndan cidā
- 31 Bulma mümkün mi anın şemşir-i kahrından necat
'Özr-hah-ı Ümmetiñ olmazsa bir şāhib-hayā
- 32 Gelmez elden feth-i bāb-ı Hayber-i amālimiz
Dest-gīr olmazsa dāmādın 'Aliyy-i Murtażā
- 33 Lāyık olmaz mı na'im-i cennetiñ tesnimine
Yād-ı sıbt-ı a'zamıñla nüş iden cām-ı cefā
- 34 Çeşmimiñ yaşı için mahdūmunuñ başı için
Raḥm kıl hūn-ı dile behr-i şehīd-i Kerbelā
- 35 Ya Resūla'llāh kerem vakti gelince ümmete
Ben gedāyı eyleme dergāh-ı lutfūndan cūdā
- 36 Korkaram olmaz hicābımdan cevāba kudretim
Mahşeri tutdukça bāng-ı Ümmetā vā Ümmetā
- 37 Sa'y idip 'işyāna destimde o kaldı 'ākıbet
Zāhir oldı "Leyse li'l-insāne illā illā mā-se'a"
- 38 طول عمرم با ضیال قامت جانان کزمت
جلوه سر منارم مانده از باغ فنا
- 39 İki kat yansam gerek sā'ir günāh-kārāndan
Bār-ı 'işyān kāmetim kıldı civānlıkda dü-tā
- 40 Suhre-i bezm-i 'uşāt itdi iki kāfir beni
Bir oyun oynadılar kim baña bu nefis ü hevā

- 41 Olmasaydım ümmetîñ Mevlâ benimçün yalnız
Böyle biñ kavme virirdi kavm-i 'Ad-âsâ belâ
- 42 Ben gibi mest-i müdâm-ı ma'siyet gelmiş degül
Konalı bezm-i eleste bâde-i "kâlû belâ"
- 43 Defter itdim şimdilik cürm ü günâhımdan biraz
Dahı var Allâhu a'lem bir nice sehv ü haṭâ
- 44 İ'tirâf-ı cürm iderken eylediñ cürm-i diger
Ey kalem itmez misin Şâhib-Şerî'at'den hayâ
- 45 'İZZETÂ cürmüñ yine yazdı kirâmen kâtibîn
Bir ḥatâ-yı fâhiş itdiñ kim idüp nakl-i ḥatâ
- 46 Câme-düz-ı mevt-i aḥmer biçmeden sevb-i sefid
Olmadan bend-i dehanın süzen-i vâ-ḥasretâ
- 47 Kıl tevessül rûḥ-ı pâk-i Ahmed-i Muhtâr yine
Ḥâk-i dergâh-ı Hudâ'ya ferş idip rüy-ı recâ
- 48 ذره در مانزه ام انظر بعين المرصمه
بهر مهر احمري يا رب نور قلبنا
- 49 ما عليل در عصيانيم در مانی ز تو
اشف مرضانا الهی بالنبي المجتبا

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

LXXXI

DER-HARF-İ BÂ NA‘T-İ ŞERİF-İ MÜSELSSEL

1. Çok şalât ile tahıyyât u selâm-ı bî-hisâb
Rûhuña bahş olsun ey Peygamber-i ‘âlî-cenâb
2. Sensin ol Peygamber-i ‘âlî-cenâb-ı kâ’inât
Zâtıña "levlâke levlâk" oldı ta‘zîm-i hitâb
3. Oldı ta‘zîm-i hitâb-ı müstetâb-ı Kibriyâ
"Mâ remeyte iz remeyte" şanıña şâfî cevâb
4. Şanıña şâfî cevâb Ümmî-lakab Ümmü'l-Kitâb
Sen Kitâbu'llâh-ı nâtıksın sözüñ faşlu'l-hitâb
5. Mâlik-i faşlu'l-hitâbsın Huccet u Bürhân ile
Haşmı ilzâm eylediñ hikmetle ey hâzır-cevâb
6. Ol cevâb-ı bâ-şavâb ile şanâdîd-i ‘Arab
Oldılar mebhût u mahcüb itdiler senden hicâb
7. Yâ Resûla'llâh bi'llâh ben seniñ Müştâk'ınam
‘Âsiyim gerçi amân ey rehber-i râh-ı şavâb
8. Rehber-i râh-ı selâmetsin saña itsün selâm
Çok şalât ile tahıyyât u selâm-ı bî-hisâb

(Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün)

LXXXII

- 1 Eflâki tezyîn eyledi teşrîf için Sübhân saña
Envâ'-ı ta'zîm eyleyüp indi yere Kur'ân saña
- 2 Düzahda kalsın tâ ebed 'arz etmeyen imân saña
Vermez mi "Sübhân ellezî esrâ" 'uluvv-i şân saña
- 3 Ey zîver-i âhîr zamân tâc-ı ser-i peygamberân
Biñ mâh-ı Ken'ân bendedir ey şâh-ı hüsn ü ân saña
- 4 Peyveste eltâf-ı Hudâ hâk-ı riyâz-ı ravzaña
Olsun şalât-ı dâ'imî her sâ'at ü her ân saña
- 5 Dergâhına 'arz eyledim ümmîd-i ihsân eyleyip
Bir 'arz-ı hâl-i çâkerî ey Rahmet-i Rahmân saña
- 6 Eylerdi bî-mahv-ı eger ey âteş-i nîrân eger
Mihmân olaydı bir nefes bu hasret ü hicrân saña
- 7 Olsun nişâr-ı maqdemîñ Hızır u hayât-ı sermedî
Hüsrânda kalsın etmeyen cân u teni kurbân saña
- 8 'İFFET olurdu cümleten dünyâ vü mâ-fihâ seniñ
Ger bir nigâh-ı merhamet eylerse ol sultân saña

(Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün)

LXXXIII

- 1 Elif Allāh'ın Habīb'idir Muhammed Mustafā
Be Beni dūr etmesin aşkından ol şahın Hudā
- 2 Te Teşerrüf eylerem ism-i şerifin yād ile
Se Sevāb olur anı yād edene bî-had şehā
- 3 Cim Cemāli nūrunun bir zerresidir āfitāb
Ha Hayāt-ı cāvidān bulur olan aşık āna
- 4 Hı Halīl'idir Hudā'nın hem Resūl'i bî-gümān
Dal Dedi peygamberimdir ol Habīb-i bā-safā
- 5 Zel Zelīl olmaz āna her kim ki eyler ittibāc
Ra Risālet tahtının sultānı Fahr-ı Enbiyā
- 6 Ze Zevāl yok şerhine anın ilā-yevmi'l-kıyām
Sin Sa'ādet bulısar ol şāha eden iktidā
- 7 Şın Şefā'at tēcını başına giydirdi Hudā
Sad Salāt ile selām olsun āna bî-inkızā
- 8 Dad Dalālet üzre etmez ümmeti hiç ictimāc
Tı Taperlar Hakk'a ancak dileyip vasl u likā
- 9 Zı Zuhūr itdikde nūrı gitdi küfrün zulmeti
cAyn cAlemlere Rahmet geldi ol Hayrū'l-Verā
- 10 Ğayn Ğarāt eyledi aşkı bu gönülüm şehrinin
Fe Firākıyla tutuşup yanarım şubh u mesā
- 11 Kaf Kudümüyle teşerrüf eyledi halk-ı cihān
Kef Kerīm'dir sâ'iline bî-hisāb eyler açā

LXXXIII Dîvân-ı Kuddûsî, İst. 1323, s.6-7 (DI); Kuddûsî Dîvânı, Haz:Fehmi Kuyumcu, Ankara, 1982, s.101-102 (DII).

1^b Hudā: cüdā DI.

2^b olur: olup DI; edene: ede DI.

7^b olsun āna bî-inkızā: üstüne olsun bî-inkızā DII.

9^b cAyn cAleme çün geldi ol Habīb-i Hayri'l-Verā DI.

- 12 Lām Livāü'l-Hamd'i ihsân etdi Yezdân hem aña
Mīm Muhabbet eyleyen bulur o sultāna 'alā
- 13 Nūn Nebīler Hātemi'dir hem kamunuñ efdali
Vav Vücūda geldi anıñcün bu arz ile semā
- 14 He Hidāyet bulmuşuz anıñla biz Haḡ rāhına
Lāmelif Lā Lā-Yezāl'iñ dōstudur ol "Ṭā vü Hā"
- 15 Yā Yaraşur Hālık u mahlūk anı medḡ etmeye
Sen de KUDDŪSĪ anıñ meddāhı olğıl dā'imā

(Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

LXXXIV

BAHR-İ TAVİL DER-NA T-İ RESUL¹

1 Hüsniñe ey mihr-i cihân-tâb seniñ mâh-ı mükerrem mi di-
sem ey saçı "Ve'l-Leyl" yüzi "Şems ü Duhâ" her ne disem
şanıña ahrâdır eya mazhar-ı "Tâ-Hâ" vü "Yâ-Sîn" ü yâ²
pâdişeh-i leyale-i isrâ gözi "mâ zaga'l-basar"³ barmığı
"ve'n-şakka'l-kamer"⁴ nuḡkına mantûk hacet pâyına mes-
cüd şecer n'ola derinden açıla gül haḡ u hâliñle tefâ-
hür ide sünbül ola çâker heme ezhar-ı çemen tâ ola des-
tûr-ı figân bülbül-i şeydâlarıña 'aşkına rüsvâlarıña
Müsî-i hayrânıñ olup Tûr-ı tecellî-i cemâliñde bulam
nükte-i sırr-ı "erini" fehm olına *فرويا او صفا*
feyz-i tecellî-i Hudâ luḡf-ı şehen-şâh-ı 'ata n'ola şa-
bâ luḡf idüp ahvâlimi dil-dâra beyân itmek için kâdime-
cünbân-ı gülîstân-ı beḡâ semtine olsaydı vezân cism-i
niḡarım daḡi mümkün ola peyrev olarak âh-ı seher-gâh
ile dergâhına yüzler sürerek cüy-ı sirişkim dökerek sî-
nemi bend bend sökerek hâl-i diger-günümü derd-i dil-i

LXXXIV Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî, İst. 1293, s. 8-9.

- ¹ Zihnî'nin bahr-i tavildeki bu na'tı "Müfte'ilün" ile devam eden ve "Fâ" ile biten doksan dokuz tef'ilelik üç mısradan oluşmaktadır.
- ² Vezin bozuktur. İki "Müfte'ilün" yerine, iki "Fâ'ilün" tef'ilesi vardır.
- ³ Vezin bozuktur. Ancak "ma zag-ı basar" şeklinde okursak düzelmektedir.
- ⁴ Vezin bozuktur.

maḥzūnumı şad-pāre ciger-ḥūnumı 'arz eylesen efgān iderek çāk-i girībān iderek kendūsine yārlıgım ğayriye ağ-yārlıgım şām u seher zārlıgım şerḥ ideyim belki teraḥ-hum ide aḥvāl-i perişānıma ol dilber-i yektā.

2 Pertev-i envār-ı cemāliñ kapısı kevn ü mekândır ki seniñ enfüs ü āfākı dolaymış felek-i heftümi aşmış per-i Cibril'e ulaşmış ser ü pā devre-i 'arşıyye-i ferşıyye-i cāmi' ki bu taqdırce cemāliñ seniñ āyine-i dīdār-ı Hudā'dır ki kamer devr-i 'izārıñ mı degil Sidre'ye Tübā-yı kadiñ olmadı mı sāye-fiken 'izz ü 'alā şāh-ı tecellī vü ta'ālā vü tekaddes kademiñ başdı felek farkına kaldı meleküt ayagıñ altında "le-'amrük" mi degil tāk-ı serin ey şeh-i "Levlāk" serir-i "Lī-ma'allāh" seniñ 'ālem-i lāhūt yeke-tāz-ı süvārī-i fezā-yı ceberüt sāmī'-i aşvāt-ı kalem mazhar-ı āvāze-i "ednā" ki ke-lemhü'l-başar āfāka sefer ol yüce dergāha güzer Hālik-i yektāya nazar ḥāric-i ez-ṭavḳ-ı beşer n'ola ger ihsān idesin luṭfuñ ile yād idesin cān u dili şād idesin bendeñi āzād idesin mülkiñi ābād idesin kalmayayım silsile-i ğamda per-rākende perişān ciger-pārelere hicr ile āvārelere 'aşk ile bī-çārelere derde giriftārlara baht-ı siyāh-kārlara şām u seher zārlara seb'a-i seyyārlara nāle-i şeb-dār-lara pertev-i luṭfuñdan ola hisse hüveydā.

3 Sensin o sultān-ı ser-āmed ki ğubār-ı kademiñ her-dü-serā çeşmine tütüydür eger uğrasa nīrāna nesīm-i kademiñ nār sunar cennet-i firdevse döner düşse çemen-zāra bu etvār-ı nezāketle yoluñ serve ḥırāmān virür güllere

handān virür gülşene fermān virür tā ki zemistān gülis-
 tāna mübeddel ola gül-zārda nergis ter ü reyhān ter ü
 sünbül ter ü ezhār-ı çemen çār 'anāsır' ola mānende-i
 gül-gešt-i cinān cümle-i kuh-sār ola gevher kademifiden
 tokuz eflāk-ı zümürriü nazariñdan eser-i feyziñ ile
 n'ola Mesihā'ya virilse dem-i kudsi dahi Mūsī-i Kelīm'e
 yed-i beyzā dūr-i yektā şedef-i ebr-i bahār-ı keremiñ
 katresi Hızr-āb-ı lebiñ reşhası kevşer keremiñ fazlası
 hāl-i siyehiñ Hind u Habeş mülkine sultān bütün mülke
 Süleymān yüzün māhda tabān ruhun mihr-i dirahşān eyā
 Yūsuf-ı Ken'an-ı Hıttā kākül-i mügginiñiñ aşüftesidir
 nāfe-i Çin Çin'de alüftesi ahūları ahū-nigehiñ mesti
 olup çeşm-i gazālanıña hayrān degil ādemī vahşide bile
 dešt-i beyābānların ZİHNİ-i şeydā gibi mecnūnuñ olup
 zār u serāsime güzer dāmen-i kuhsārda hayrān u girizān
 saña ey saçı Leylā.

(Müfte' ilün..... Fā')

LXXXV

NA‘T-I RESÜL

- 1 Sen gevher-i gencîne-i hikmetsin efendim
Deryâ-yı keremde dūr-i kudretsın efendim
- 2 Geldi nice peygamber-i zî-şân bu cihāna
Sen cümlesine Seyyid ü servetsın efendim
- 3 Mahbüb-ı Hudā'ısın kim olur zātına teşbih
Sen mahrem-i esrār-ı hakikatsın efendim
- 4 Mevcūd idi zātın̄ yog iken ‘ālem ü ādem
Sen evvel idiñ hem de nihāyetsın efendim
- 5 Bū Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmān u ‘Alī'ye
‘İzz ü şeref ü devlet ü rif‘atsın efendim
- 6 Etdigi için hizmetini oldı ser-efrāz
Cebrā'il'e sermāye-i ‘izzetsın efendim
- 7 İkbāl ü kemālātını Hak kıldı dü-bālā
Kim mazhar-ı Kur‘ān u şerī‘atsın efendim
- 8 Envār-ı ruhuñ etdi iki ‘ālemi rüşen
Şems ü kamer-i burc-ı nübüvvetsın efendim
- 9 Teşrifin için kıldı müzeyyen o kadar Hak
Ālāyiş ü ārāyiş-i cennetsın efendim
- 10 Feyziñle güşāyiş bulur işküfe vü eşcār
Kuh-sār u çemen-zāre tarāvetsın efendim
- 11 Hem-ser olamaz sünbül ü şebbū vü benefşe
Ser-tā-be-kadem bāg-ı letāfetsın efendim

- 12 'Aşkıñla gelir bülbül-i dil cüş u hurüşa
Verd-i ter-i gül-zâr-ı tarāvetsin efendim
- 13 Eltâf-ı İlahî bizi etdi saña ümmet
Tâ rûz-ı ezel mefhar-ı ümmetsin efendim
- 14 Bu ni'met-i 'uzmâya teşekkür nice kâbil
Mağz-ı kerem ü 'ayn-ı 'inâyetsin efendim
- 15 Kûh-ı günehim mahv olur 'afvîñ ile ferdâ
Envâc-ı himem kulzüm-i şefkatsin efendim
- 16 Mücrim ŞEREF'i rûz-ı cezâ etme ferâmüş
Şâhen-şeh-i iklîm-i şefâ'atsin efendim

(Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûlün)

LXXXVI

Hüsnü ezeli-i vâhidü'l-vücûd
 Manzûru mir'ât-ı devrân olan yâr
 Mazhar-ı nigâhın olmaz mı mes'ûd
 Ser-defterde şâh-ı hûbân olan yâr

Esrâr-ı derûnum sana âşikâr
 Dü-cihan zâtınla eyler iftihâr
 Âteş-i kalbe su ver katre mikdâr
 Deryâ-yı rahmete Rahmân olan yâr

Bende bir âteş var yanmadan tüter
 Tütünsüz âteşe yandığım yeter
 Lutfuna muhtacım iş senden biter
 Sensin cümle derde dermân olan yâr

Mücrim SEYRÂNÎ'ye eyle şefâ'at
 Hak vücûdun kılmış âleme "rahmet"
 Verildi zâtına tâc-ı nübüvvet
 Muhabbet şem'ine sûzân olan yâr

(6+5= 11'li hece vezni)

LXXXVII

- 1 Vücûdun nüsha-i küll-i hüviyyet yâ Resûlallâh
Hakikat zât-ı pâkinden ibâret yâ Resûlallâh
- 2 Kemâlâtın kemâlât-ı ilâhî'dir ki evhâma
Gelir| fikr eyledikçe acz ü hayret yâ Resûlallâh
- 3 Zuhûrun bi'setin hâlin yeterken sıdkına bürhân
Seni inkâr eden mecnûndur elbet yâ Resûlallâh
- 4 Sa'âdât-ı dü-kevn a'tâf-ı zâtından ibâretdir
Sa'âdet zâtına olmaktır ümmet yâ Resûlallâh
- 5 Cihânı tutdu nûr-ı ma'rifet şems-i kemâlinden
Vücûdun âlemine oldu rahmet yâ Resûlallâh
- 6 Dü-âlemde ZİYÂ-yı mücrimin ümmîdi sendendir
Şefâ'at yâ Resûlallâh şefâ'at yâ Resûlallâh
(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

LXXXVIII

NA'T

Var mı bir sermest-i aşkın çeşm-i giryânım gibi
 Hangi dil büryânın olmuş kalb-i sûzânım gibi
 Dâğ açtın sîneme çâk-i girîbânım gibi
 Hâk-rûb ettin yüzüm yerlerde dâmânım gibi
 Eyledin hep varımı gârât sâmânım gibi

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
 Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Tâ görelden nûr-ı vechin ey cemâl-i âfitâb
 Eşk-i çeşmim bezm-i gamda oldu gül-câm-ı şarâb
 Şerh ettim râz-ı sînem şerhalardan bâb bâb
 Dâsitân-ı aşk ile oldum müdevven bir kitâb
 Sadr-ı dîvân-ı muhabbetle yine pür-ızdırâb

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
 Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Tutmuşum dâmân-ı aşkı alma destimden meded
 Vurma beste destime dîvânın içre dest-i red
 Dôstum peyvestedir sana müselsel yed-be-yed
 Câm-ı destin nûş edelden bilmezem hiç nîk ü bed
 Âşıkım âşık cemâlinçün ezelden tâ ebed

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
 Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Hüsnüne âyineyim hayretle medhûş olmuşum
 Bulmuşum sırrında hüsnün lâl-i hâmuş olmuşum
 Neşve-i gül-bâde-i la'linle serhoş olmuşum
 Düşmüşüm deryâlara deryâ-yı pür-cûş olmuşum
 Hum gibi nezzârede ammâ ki ru-pûş olmuşum

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
 Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Yandı aşkın âteşine bunca demdir cân ü ten
 Hâlîme rahm etmedin bir kerre ey dildâr sen
 Çeşmime peykân-ı cevrin oldu âhen pîrehen
 Sîneme revzenler açtın pâ-y-tâ-ser dâğdan
 Sen benim esrârımı fâş eyledin ammâ ki ben

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
 Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Dûd-ı âh-ı germ-i dilden öyle oldum nâ-tüvân
 Birbirinden fark olunmaz oldu hâsıl cism ü cân
 Ben bu derd ile olursam cism-i âlemden nihân
 Tûr-ı nûr-âsâ olup bir bir lâle-i âteş-feşân
 Dâğlar hâk-i mezârımdan olur elbet ıyân

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
 Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Bezmine mânend-i şem'-i zer-külâh oldum yine
 Yandım aşkın hârına dûd-ı siyâh oldum yine
 Ney gibi dilbeste-i feryâd-ı âh oldum yine
 Zerre zerre mahv-ı cism | ettim tebâh oldum yine
 Mâh-veş mihrinle şems-i evc-i câh oldum yine

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
 Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

LXXXIX

DER-NA'T-I MENBA'I HÜSN Ü CEMÂL
VE MAHBÛB-I HUDÂ-YI MÛTEÂL

- 1 Es-salâtü ve's-selâm ey Sâdıka'l-Va'di'l-Emîn
Es-salâtü ve's-selâm ey "Rahmeten Li'l-Âlemin"
- 2 Es-Selâm ey bâ'is-i îcâd-ı her kevn ü mekân
Es-selâm ey mâye-i seb'-i semâvât u zemîn
- 3 Es-selâm ey matla'-ı nûr-ı Cenâb-ı Kibriyâ
Es-salâtü ve's-selâm ey Şâhid-i Hakka'l-yakîn
- 4 Es-selâm ey andelîb-i bâğ-ı vahdet es-selâm
Es-selâm ey hâce-i her evvelîn ü âhirîn
- 5 Es-selâm ey şems-i eflâk-i melâhat es-selâm
Es-selâm ey hüsnüne zerrât olan her meh-cebîn
- 6 Es-selâm ey şu'le-bahş-ı âlem-i elest
Es-selâm anda sen oldun Muktedâ li's-sâcidîn
- 7 Es-selâm ey masdar-ı esrâr-ı hikmet es-selâm
Es-selâm ey şer'-i pâki âleme hısn-ı hasîn
- 8 Es-selâm ey matla'-ı nûr-ı hüdâ sâyende hep
Oldular necm-i hidâyet cümle ashâb-ı güzîn
- 9 Es-selâm ey cümle-i halka muahhar mübtedâ
Es-selâm ey muhbir-i sâdık Şefîa'l-Müznibîn
- 10 Es-salâtü ve's-selâm ey ins ü cin peygamberi
Es-selâm ey server-i her enbiyâ vü mürselîn
- 11 Es-selâm ey kişver-i ilm-i İlâhî es-selâm
Es-selâm ey bâbının huddâmı Cibrîl-i Emîn
- 12 Es-selâm ey sâhib-i şer'-i şerîf ü enverî
Es-salâtü ve's-selâm ey müzih-ı esrâr-ı dîn

- 13 Es-selâm ey mecma'-ı sîdk u edeb adl ü sehâ
Es-selâm ey Mürşid-i Âlem İmâmü'l-Müttekîn
- 14 Es-selâm ey ins ü cinne sünneti dâru'l-emân
Es-selâm ey aşk-ı pâki âşîka habile'l-metîn
- 15 Es-selâm ey nahl-i tûbâ kaddinin üftâdesi
Es-selâm ey hirmen-i fazlında Râdvân dâne-çîn
- 16 Es-selâm ey feyzinin muhtâcı hep ehl-i bihişt
Feyzini bulmak için İdris'i tutmuşlar rehîn
- 17 Es-selâm ey bahr-i esrâr-ı Cenâb-ı Kibriyâ
Nâ'il-i esrâr için Yûnus kılıpdır erba'în
- 18 Es-selâm ey Yûsuf'a aks-i ruh-ı hâlet-fezâ
Es-selâm ey bâdi-i dârû-yı Ya'kûb-ı hazîn
- 19 Es-selâm ey vasfının hayrânı Hassân es-selâm
Vasfını mümkün mi kılmak biz gibi abd-i kemîn
- 20 Yâ Resûlallah dahîlek el-amân ü el-amân
Ümmet-i biçâregânındır eden âh u enîn
- 21 Es-selâm ey dest-gîr-i sümre-i üftâdegân
Cümle düşkünden KEFENCİZÂDE düşkündür hemîn
- 22 Yâ Habîballah kusûrum her gören hayf eyledi
Rahm edip eyle şefâ'at ibreten li'n-nâzırîn
- 23 Cürm ü isyânım o denlû hadden efzûn oldu kim
Belki bîzâr oldu terkimde Kirâmen Kâtibîn
- 24 İzz ü kadrince salât ile selâm olsun sana
Es-selâtü ve's-selâm ey Sâdıkâ'l-Va'di'l-Emîn
- (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

NA'T-I ŞERİF-İ HAZRET-İ RESÛL-İ EKREM (S.A.V.)

(Her mısraı 1329 sâl-i hicrîsini
gösterir târîh-i mücevherdir.)

- 1 Hâzin-i kenz-i inâyet cevher-i kân-ı bekâ
Matla-ı hurşîd-i izzetsin Resûl-i Kibriyâ
- 2 Varlığındır maksad-ı Yezdân bu dünyâdan hemân
Matlab-ı ehl-i bekâ yâ Hazret-i "bedrû'd-düçâ"
- 3 Zât-ı pâkin zîver-i kevn ü mekân ey nûr-ı nûr
Bedr-i vechin ma'nî-i tâbân-ı pâk-i "Ve'd-Duhâ"
- 4 Hazretindir cümleye matlûb ey mahbûb-ı Hak
Ka'be-i kûyun münevver zînet-i arz u semâ
- 5 Ol mukaddes ravzana yüz sürdüğünden subh u şâm
Verdi Mevlâ mihr ile mâha ziyâ pertev-fezâ
- 6 Kible-gâh-ı izzetinde kim eder de arz-ı hâl
Hazret-i Hak eylemez ol matlabı ol dem revâ
- 7 Senden özge ümmetin yoktur melâzı bi'l-umûm
Ey Şefîe'l-Müznibîn ümmîdimiz senden atâ
- 8 Ey şehen-şâh-ı hüdâ ey mahzen-i esrâr-ı Rab
Menba'-ı ayn-ı sehâ ey mahrem-i râz-ı Hudâ
- 9 "Sâdiku'l-Va'd" nûr-ı halk Peygamber-i âlî-cenâb
Şem'-i bezm-i kümmelîn ey kâinâta muktedâ
- 10 Müznibiz isyânımız çoktur mürüvvet el-meded
Merhamet eyle dahîlek bizlere şâh u gedâ

- 11 Lutf-ı mahz-ı Rabb-i İzzet ey Kerîm ü ey Rahîm
Kân-ı hikmet mebde-i rahmet Nebiyy-i Müctebâ
- 12 Sâye-i feyzinde olsun sâlimiz bir şanlı ıyd
Bâdi-i gufrânımız fermân senindir dâ'imâ
- 13 Hazretin hem-nâmı bir sultânımız var yâ Resûl
Mazhar-ı ihsân-ı Yezdân'dır bilâ-şekk ü riyâ
- 14 Her zamân pür şevk ü şâdî olmada Osmânlılar
Maksadıdır rûz u şeb şer'-i kavîme iktidâ
- 15 Zîb-i mülk olsun Muhammed Hân-ı Hâmîs adl ile
Zînet-i adliyle bulsun mülk ü millet i'tilâ
- 16 Mazhar-ı imdâdın olsun ol şeh-i pâkize-dîn
Ber-güzîn-i re'y-i millettir adâlet-intimâ
- 17 Çün üçüncü devr-i hürriyyette millet ser-te-ser
Dense bu sâl-i neve ger hayr u hurremdir sezâ
- 18 Şi'r-i REMZÎ ser-be-ser târîh-i sâl-i hâldir
Cevherîn harfi hesâb etsin bulur hep ezkiyâ
(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Ey her dü-serā hürşīdi eflāk-i tecellā
Muhtār-ı Hudā müftehir-i 'arş-ı mu'allā
- 2 Leyle-i keremde Kerīm'in va'd-i kerīmi
Tebşīr-i 'azīmdir saña "rabbūke feterdā"
- 3 Ey rehber-i küll rüz-ı cezā kân-ı şefā'at
Gülzār-ı "denā" bülbül-i bezm-i "fetedellā"
- 4 Vaşfiñ ne güzel vāşıfıdır "Süre-i Ve'n-Necm"
"Yā-Sīn" şenā eyler saña hem "Süre-i A'lā"
- 5 "Ve'l-Leyl"-i kâsem-gü şeref ü şöhret ü şānıñ
'Arşa irişir hāzin-i esrār-ı "mā evhā"
- 6 "Ve's-Şems" şehā mir'āt-ı dīdār-ı şerīfiñ
Menzil-gehiñiz şeb-i şerāfetde "ev ednā"
- 7 Ey şān-ı kerem la'lı lebiñ nehr-i "Müddeşşir"
Sultān-ı Rüsül bārgehiñ bāb-ı temennā
- 8 Cām-ı mey-i "Hā-Mīm" ile kevşer-i "Müzzemmil"
Virdi hayātı dillere eyledi "Müzekkā"
- 9 Gönderdi saña hil'at-ı "Levlāke le'amrük"
"İnşirāh" ile "Ve'd-Duhā" hem "Süre-i Tā-Hā"
- 10 Virdi şerēfiñ Ādem'e bu şevket ü şānı
Sa'ādet-i tāk-ı serini "'alleme'l-esmā"
- 11 İdrīs'e virip Hāzret-i Hāķ şān u şerāfet
Yüzüñ şuyı hürmetine "mekānen 'aliyyen"
- 12 Hürmetiñ ile Nüh-ı Necī buldı necātı
Fermān-ber olup emr-i Nüh'a emvāc-ı deryā
- 13 Şān u şeref ü şevketiñe Bārī Ta'alā
Zü'n-Nün'a idüp batn-ı hütı mescid-i akşā

- 14 İbrāhīm'e nūr oldu nāri hāmīl-i nūruñ
Olduğı için İsmā'īl'i eyledi ihyā
- 15 Yol virdi hemān Hāzret-i Mūsā'ya yem-i Nīl
Urdu 'aşāyı himmetiñ ile yed-i beyzā
- 16 Serīr-i Süleymān'a esāme mi bırağdı
Cebra'īl ola hāmīl-i livā-i "feteħnā"
- 17 Yūsuf'ı bulan Ya'kūb-veş ber-murād oldu
Nā'ib olalı dergehiñe zāt-ı Mesīhā
- 18 Mir'āt-ı Hüdā Nūr-ı Hüdā Neyyir-i A'zam
Cān virdi cemāl görmeye Yahyā Zekerıyyā
- 19 Mescūd-ı melek oldu o dem Hāzret-i Ādem
Nāşir-i nūruñ olduğıün Ādem ü Havvā
- 20 Ey Nūr-ı Hüdā şanıña şāyān bu şerāfet
Tenvīr ide 'arş-ı a'zamı Yesrib ü Baḥā
- 21 Na'l-i Burāk'iñ olsa sezā seb'a-i seyyār
Virdi kademiñ 'arşa şeref leyle-i esrā
- 22 Meddāhiñ iken Hāzret-i Hāḳ 'ilm-i ezelde
Kim vaşfıña kādır ola ey Nūr-ı Ta'ālā
- 23 Gözler seni hep bay u gedā rüz-ı cezāda
Mecmū'a-ı maşşerde vücüduñ mütemennā
- 24 Efrād-ı ümem hāk-i pāyiñ kıymeti olmaz
Başş olsa ne var hāk-i pāyiñe bütün eşyā
- 25 El-yevm bulunan hāmīl-i imān saña kurbān
Ferdā düşe bu başımıza sāye-i livā
- 26 Deryā-yı keremden n'ola bir kaḫre-i ihsān
LUTFİ kulına eyleye ikrāmını Mevlā

(Mef'ülü Mefā'ılı Mefā'ılı Fa'ülün)

XCII

NA'T-I PEYGAMBERÎ

- 1 Ey vücûdu kâinâta bahşeden zevk u safâ
Yâni kim mebnâ-yı âlem sensin ey kân-ı vefâ
- 2 "Rahmeten li'l-âlemîn" sensin sana olsun salât
Ez-ezel âbâd-ı dünyâ tâ ilâ-yevmi'l-cezâ
- 3 Âb-ı la'linden alır ezhâr u esmâr lezzeti
Bûy verir anber güle reyhâna zülfünden sabâ
- 4 Reng-i ruhsârın bezetmiş âlemi misl-i arûs
Kays'ı Mecnûn eylemiş Leylâ'yı etmiş dil-rübâ
- 5 Bir beşersin kim beşer âciz seni idrâkde
Çünkü sensin mazhar-ı mazmûn-ı remz-i "kul kefâ"
- 6 "Yevme tüblâ"da halâik cem'ine sensin Şefî'
Melce-i âsî vü mücrim sensin ey Sâhib-Livâ
- 7 Nâmını zikr ile Âdem oldu makbûl-i ilâh
Lutfunun muhtâcıdır hep enbiyâ vü evliyâ
- 8 Kâm alır dergâhına yüz döndüren bîçâreler
Ben kara yüz de n'ola dergâhına olsam revâ
- 9 Âsîdir çokdur günâhı bu KEMÂLî hastenin
Afw kıl cürmüm elim tut yâ Habîb-i Kibriyâ
(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

DAHİLEK YÂ RESÛLALLÂH

Gönül hûn oldu şevkinden boyandım yâ Resûlallâh
 Nasıl bilmem bu nîrâna dayandım yâ Resûlallâh
 Ezel bezminde bir dinmez figândım yâ Resûlallâh
 Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Yanan kalbe devâsın sen, bulunmaz bir şifâsın sen
 Muazzam bir sehâsın sen dilersen reh-nümâsın sen
 Habîb-i Kibriyâ'sın sen, Muhammed Mustafâ'sın sen
 Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Gül açmaz, çağlayan akmaz, ilâhî nûrun olmazsa
 Söner âlem nefes kalmaz felek manzûrun olmazsa
 Firâk ağlar, visâl ağlar ezel mestûrun olmazsa
 Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Erir canlar o gül-büy-ı revân-bahşın hevâsından
 Güneş titrer, yanar dîdârının, bak, ihtirâsından
 Perîşân bir niyâz inler hayâtın müntehâsından
 Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Susuz kalsam, yanan çöllerde can versem elem duymam
 Yanardağlar yanar bağımda, ummanlarda nem duymam
 Alevler yağsa göklerden ve ben messeyleşem duymam
 Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Ne devletdir yumup aşkınla göz, râhında can vermek!
 Nasîb olmaz mı Sultânım haremgâhında can vermek
 Sönerken gözlerim âsân olur âhında can vermek
 Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Boyun büktüm, perîşânım, bu derdin sende tedbiri
 Lebim kavruldu âteşden döner pâyinde tezkîri
 Ne dem gönlüm murâd eylerse taltîf eyle KİTMÎR'i
 Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

XCIII Abdülkadir Keçeoğlu (Yaman Dede); Ali Oğuzbaşaran, "Kayserili Muhtedî ve Mevlevî Şâir Yaman Dede", Erciyes Der. Yıl:4, S.42, Kayseri, 1981, s.5-9.

XCIV

- 1 Seninle hâit-i kasr-ı risâlet yâ Resûlallâh
Kemâl buldu tamâm oldu nübüvvet yâ Resûlallâh
- 2 Dedin "Küntü nebiyyen" hem de "beyne'l-mâ ü ve't-
tîn" sen
Nübüvvette sana hâsdır asâlet yâ Resûlallâh
- 3 O şeb Beytü'l-Harem'den başlayan mi'râc ile'l-âhir
Sığar mı vasfa hiç ol feyz-i izzet yâ Resûlallâh
- 4 Seni mir'ât edindi zâtına Allâh Azîmü's-Şân
Gören senden görünen Hazretü'z-Zât yâ Resûlallâh
- 5 Sana ümmet kılıp burda bizi ukbâda cem' etmek
Livâü'l-Hamd'ın altında ne devlet yâ Resûlallâh
- 6 Kapında el açan bizler değil sâde cihan bekler
Şefâat merhamet re'fet mürüvvet yâ Resûlallâh
- 7 Bu ŞEMSİ bendeni dür etme senden ey İmâme'd-Dîn
"Ev ednâ" sın sana hâsdır imâmet yâ Resûlallâh
(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

XCV

NA'T

Seccâden kumlardı...

.....
.....

Devirlerden, diyarlardan
Gelip göklerde buluşan
Ezanların vardı !

Mescit mü'min, miñber mü'min..
Taşardı kubbelerden Tekbir,
Dolardı kubbelere "âmin" !

Ve mübarek geceler, dualarımız,
Geri gelmeyen dualardı..
Geceler, ki pırıl pırıl,
Kandillerin yanardı !

Kapına gelenler, yâ Muhammed,
- Uzaktan, yakından -
Mü'min döndüler kapından !

Besmele, ekmeğimizin bereketiydi ;
İki dünyada aziz ümmet,
Muhammed ümmetiydi.

Konsun -yine- pervazlara
Güvercinler ;
"Hû hû" lara karışsın
Âminler..

Mübarek akşamdır ;
Gelin ey Fâtihalar, Yasin'ler !

Şimdi seni ananlar,
 Anıyor ağlar gibi..
 Ey yetimler yetimi,
 Ey garipler garibi;
 Düşkünlerin kanadıydın,
 Yoksulların sahibi...
 Nerde kaldın ey Resûl,
 Nerde kaldın ey Nebi ?

Günler, ne günlerdi, yâ Muhammed;
 Çağlar ne çağlardı.
 Daha dünyaya gelmeden
 Mü'minlerin vardı..
 Ve birgün, ki gaflet
 Çöller kadardı,
 Halime'nin kucağında
 Abdullah'ın yetimi,
 Âmine'nin emaneti ağlardı!

Hadîce'nin koncası,
 Âişe'nin gülüydün.
 Ümmetinin gözbebeği,
 Göklerin resûlüydün ..
 Elçi geldin, elçiler gönderdin...
 Ruhunu Allah'a,
 Elini ümmetine verdin.
 Beşiğin, yurdun, yuvan
 Mekke'de bunalırsan
 Medine'ye göçerdin

Biz bu dünyadan nereye
 Göçelim, yâ Muhammed?
 Yeryüzünde riya, inkâr, hiyanet
 Altın devrini yaşıyor..
 Diller sayfalar, satırlar
 (Ebû Leheb öldü.) diyorlar:
 Ebû Leheb ölmedi, yâ Muhammed;
 Ebû Cehil, kıtalar dolaşıyor !

Neler duydu Şu d nyada
 Mevlid'ine hayran kulaklarımız;
 Ne adlar ezberledi, ey Nebi,
 Adına alıŐkin dudaklarımız !
 Artık,yolunu bilmiyor;
 Artık, yolunu unuttu
 Ayaklarımız !
 K 'be'ne siyahlar
 YakıŐmamıŐtır, y  Muhammed,
 Bug nk  kadar !

Haset, gururla savaşta;
 Gurur, Kafdağı'nda derebeyi..
 Onu da yaralarlar kanadından,
 Gelse bir Şefkat meleği..
 İyiliğin t rbesine
 T rbedar oldu iyi !

Vicdanlar sakat
 Cıkmadan yarına.
 İyilikler getir, g zellikler getir
  dem oğullarına !

Şu g rd ğ n duvarlar ki
 Kimi, T if'tir, kimi Hayber'dir..
 Fethedemedik y  Muhammed,
 Senelerdir !

Ne doğruluk, ne doğru;
 Ne iyilik, ne iyi..
 Bahçende en g zel dal,
 Unuttu yemiŐ vermeyi...
 G nahın kursağında
 Haramların peteği !

Bayram yaptı yabanlar:
 Semâve'yi boşaltıp
 Sâve'yi dolduranlar..
 Atını hendeklerden -Bir atlayışta-
 Aşırdı aşırıanlar...
 Ağlasın Yesrib,
 Ağlasınlar Selman'lar

Gözleri perdeleyen toprak,
 Yüzlere serptiğin topraktı..
 Yere dökülmeyecekti, ey Nebî,
 Yabanların gözünde kalacaktı !

Konsun, yine, pervazlara
 Güvercinler;
 (Hû hû) lara karışsın
 Âminler..
 Mübarek akşamdır;
 Gelin ey Fâtîha'lar, Yâsinler !

Ne oldu, ey bulut,
 Gölgelediğin başlar ?
 Hatırında mı, ey yol,
 Bir aziz yolcuyla
 Aşarak dağlar taşlar,
 Kafîle kafîle, kervan kervan
 Şimale giden yoldaşlar ?

Uçsuz bucaksız çöllerde,
 Yine, izler gelenlerin
 Yollar gideceklerindir.

Şu Tekbir getiren mağara,
 Örümceklerin değil;
 Peygamberlerindir, meleklerindir..
 Örümcek ne havada,
 Ne suda, ne yerdeydi..
 Hakkı göremeyen
 Gözlerdeydi !

Şu kuytu, cinlerin mi;
 Perilerin yurdu mu?
 Şu yuva -ki bilinmez,
 Kuşları hüdhüd müdür, güvercin mi, kumru mu?-
 Kuşlarını, bir sabah
 Medine'ye uçurdu mu?

Ey Abva'da yatan ölü,
 Bahçende açtı dünyanın
 En güzel gülü;
 Hatıran, uyusun çöllerin
 Ilık kumlarıyla örtülü !

Dinleyene, hâlâ,
 Çöller ses verir:
 "Yâleyle !" susar,
 Uğultular gelir.
 Mersiye okur Uhud,
 Kaside söyler Bedir.
 Sen de, bir hac günü,
 Başta Muhammed, yanında Ebûbekir;
 Gidenlerin yüz bin olup dönüşünü
 Destan yap, ey şehir !

Ebûbekir'de nur, Osman'da nurlar..
 Kureyş uluları, karşılarında
 Meydan okuyan bir Ömer bulurlar;
 Ali'nin önünde kapılar açılır,
 Ali'nin önünde eğilir surlar.
 Bedir'de, Uhud'de, Hayber'de
 Hakk'ın yiğitleri, şehîd olurlar...
 Bir mutlu günde, ki ölüm tatlıydı;
 Yerde kalmazdı ruh.. kanatlıydı.

Konsun, yine, pervazlara
 Güvercinler;
 (Hû hû) lara karışsın
 Âminler..
 Mübarek akşamdır;
 Gelin ey Fâtiha'lar, Yâsin'ler!

Vicdanlar, sakat çıkmadan,
 Yâ Muhammed, yarına;
 İyiliklerle gel, güzelliklerle gel
 Âdem Oğullarına!

Yüreklerden taşsın
 Yine, imanlar!
 İtrî, bestelesin Tekbîr'ini;
 Evliyâ, okusun Kur'anlar!
 Ve Kur'anı göznûruyla çoğaltsın
 Kayışzade Osman'lar!

Na'tini Gâlib yazsın, Mevlid'ini Süleyman'lar!
 Sütunları, kemerleri, kubbeleriyle
 Geri gelsin Sinan'lar!
 Çarpılsın, hakikat niyetine
 Cenaze namazı kıldırınlar!

Gel, ey Muhammed, bahardır..
 Dudaklar ardında saklı
 Âminlerimiz vardır!..
 Hacdân döner gibi gel;
 Mi'râc'dan iner gibi gel;
 Bekliyoruz yıllardır!

Bulutlar kanad, rüzgâr kanad;
 Hızır kanad, Cibril kanad;
 Nisan kanad, bahar kanad;
 Âyetlerini ezber bilen
 Yapraklar kanad...
 Açılsın göklerin kapıları,
 Açılsın perdeler, kat kat!
 Çöllere dökülsün yıldızlar;
 Dizilsin yollarına
 Yetimler, günahsızlar!
 Çöl gecelerinden, yanık
 Türküler yapan kızlar
 Sancağını saçlarıyla dokusun;
 Bilâl-i Habeşî sustuysa
 Ezanlarını Dâvud okusun!

Konsun, yine, pervazlara
 Güvercinler;
 (Hû hû) lara karışsın
 Âminler..
 Mübarek akşamdır;
 Gelin ey Fâtiha'lar, Yâsinler!

XCVI

DER NA'T-I SULTÂNÜ'L ENBİYÂ

Ebediyyen sevecek cân O'nu, cânân olarak
Şart-ı peymân olarak, gâye-i îmân olarak.

Tanırım ben yalnız Hazret-i Fahrü'r-Rüsül'ü
Gönül iklimine şâhensâh-i zîşân olarak.

Yeter âyetleri Mevlâ'nın, eğer lâzım ise
Rif'at-î şânının i'lâmına bürhân olarak.

Öyle bir menba'-ı ihsân u keremdir ki ona
Katre hâlinde giden dönmede ummân olarak.

Yüz süren südde-i dergâhına, bir zerre iken
Feyz alıp dönmede hursîd-i dırahşân olarak.

Koklayan bastığı me'mûn ü mübârek hâki,
Na'mesinden yitirir kendini sekrân olarak.

Kalır Allah, O'nu hoşnûd kılardan hoşnûd;
Afvı kâfidir O'nun hüccet-i gufrân olarak.

Yâr-ı gâr eyledi Sıddîk'ı seçip hicretde,
Nesl-i Hâşim var iken mazhar-i rüchân olarak.

Saldı ün her yana Fâruk, O'na îmân getirip,
Fârûk-i hikmet-i mektûme-i Furkân olarak.

"Feseyekfike hümullâh" ile Zü'n-Nûreyn'i
Kıldı ma'rûf-ı cihân, câmi'-i Kur'ân olarak.

Buldu şân, yattı firâşında Aliyyü'l-Kerrâr,
Şeh-i merdân olarak, Hayder-i meydân olarak.

Hâtemiyyetle edip kadrini i'lân ebeden,
O'nu gösterdi Hüdâ âleme sultân olarak.

"Ahmediyyet"le giren çille-i "mim"i mecde
"Ehadiyyet"te erer izzete pinhân olarak.

Zâr ü giryân uyuyup, rûyunu rûyâda gören
Uyanır neşve-i dîdâr ile handân olarak.

Şeb-i mi'râcda sîmâsını seyretti diye,
Kapanır yerlere gök secde-i şükrân olarak.

Can atar her gece Rûhü'l-Kudüs, ihrâma girip,
Harem-i muhterem-î kûyuna mihmân olarak

Bir gören bir daha görsem diye, Allah Allah
Şaşırır aklını ruhsârına hayrân olarak.

Âteş-i aşkına bin kerre yanıp İbrâhîm,
Görse eylerdi fedâ kendini kurbân olarak.

Tatmayan kevser-i in'âmını İblîs gibi,
Yanacak hasret ü hırmân ile atşân olarak.

İltifâtından uzak düşmese eyvâh eyvâh,
İki dünyâda yeter gâfile hüsrân olarak.

O'nun anlattığı tevhid-i hakîkî bir gün
Saracak âlemi bir seyl-i hurûşân olarak.

O'nun öğrettiği irfân inanın kâfidir,
Beşerin derd-i derûnîsine dermân olarak.

Bize dünyâda emânet bırakıp gittiği din
Duracak haşre kadar koskoca bünyân olarak.

Ya Muhammed, bana kıl merhamet âvâzı gelir
Her seher sîne-i pür sûzdan efgân olarak.

Bulurum belki diyip yollara düşsem, gözüme
Görünür hâr-ı mugaylan bile reyhân olarak.

Âdem evlâdının ondan daha mümtâzı KEMÂL
Dehre bî-şüphe ayak basmamış insân olarak.

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

XCVII

KASİDE DER-NA'T-İ HAZRET-İ NEBEVÎ

- 1 Nûrun ki etti âlemi rahşân Efendimiz
Yoktur cihanda zulmete imkân Efendimiz
- 2 Bî-şek yegâne râh-ı hakikat şeriatin
Ettik hulûs-ı kalb ile îmân Efendimiz
- 3 İslâm'dır tefâhürümüz hem gurûrumuz
Âlemde var mı böyle şeref şân Efendimiz
- 4 Kısra'nın oldu tâkı zuhûrunla hâksâr
Sönmüştü ol dem âteş-i İrân Efendimiz
- 5 Kemter kulundu hepsi o gün bağlamıştı kemer
Fagfûr u şâh u kayser ü hâkân Efendimiz
- 6 Çehren tulû edince Arab'dan kemâl ile
Söndü cemâl-i Yûsuf-ı Ken'ân Efendimiz
- 7 Ma'zûr tut bu âcizi kim cür'et eyledi
Zerreyken oldu şemse senâ-hân Efendimiz
- 8 Mümkün mü "Ve'd-Duhâ" var iken medhin eylemek
Çün söylemiş "Le-amrûke" Rahmân Efendimiz
- 9 Bildim dü-âlemin sebebi zât-ı pâkini
"Levlâke" oldu kadrine mîzân Efendimiz
- 10 Dûrr-i yetîmsin ki sana Mustafa denir
Ey on sekiz bin âleme sultân Efendimiz
- 11 Doldurdu bunca âlemi rahmet senin için
Sensin çü pîşvâ-yı resûlân Efendimiz
- 12 Hulkun senâsın etmeğe bulmaz mecâl dil
Çünkü "azîm" dir dedi Yezdân Efendimiz

- 13 Ta'lîm eden Hüdâ idi Ümmî isen ne var
Oldun ukûle menba-ı irfân Efendimiz
- 14 Etmisti ol haberle şehâdet şecer şütür
Taşlardı da'vetinle hurûşân Efendimiz
- 15 Bir tek işâretin bize rahmet için yeter
Ey bahr-i feyzi katresi ummân Efendimiz
- 16 Saklardı cism-i pâkini hep âfitâbdan
Sensin Cenâb-ı Hakk'a çü cânân Efendimiz
- 17 Gamzen o dem ki erdi kamer pâre pâredir
Tutmuş onun da gönlünü hicrân Efendimiz
- 18 Âb-ı zülâl akıttın elinden gazâ günü
İ'câzın etti Hızr'ı da hayrân Efendimiz
- 19 Mi'râcının demek şeb-i "esrâ" da pâyesin
Olmuş değil zebân için âsân Efendimiz
- 20 Nâz uykusundan aldı götürmek için seni
Cibril bu da'vet ile bulup cân Efendimiz
- 21 Kalbin gözüyle gördün o Hallâk-ı A'zam'ı
Sendin o şeb "ev ednâ" ya şâyân Efendimiz
- 22 Çün buldu nûr "Sûre-i Ve'n-Necm" den gönül
Olmaz mı hiç Kâbe'ye kurbân Efendimiz
- 23 Fahr etse şol kadar ne aceb kim bu gökyüzü
Bulmuş mu hiç senin gibi mihmân Efendimiz
- 24 Hayrû'l-Beger'sin aldın o şeb afv bizlere
Senden erişti ümmete gufrân Efendimiz
- 25 Bir bir beyâna var mı sebep mu'cizâtını
Yetmez mi ol makâmda Kur'ân Efendimiz
- 26 Vermez çehâr-yâr-ı güzînin misâlini
Beyhûdedir ki devr ede devrân Efendimiz

- 27 Onlardı dört esâsı şerîat binâsının
Siddîk ile Ali Ömer Osmân Efendimiz
- 28 Çıkamaz gönülden aslâ Hasenler Muhabbeti
Taht urdı dilde şâh-ı şehîdân Efendimiz
- 29 Her kim ki hâk-i âl-i abâdan şeref umar
Olsun cihanda şânı firâvân Efendimiz
- 30 Cûdun o bahrdır ki bulunmaz nihâyeti
Yoktur atân için dahi pâyân Efendimiz
- 31 Senden gelirdi lutf u inâyet sehâ senin
Sensin kerîm ü sâhib-i ihsân Efendimiz
- 32 Azdır ne söylesem seni medh eylemek için
Yazmak gerekti defter ü dîvân Efendimiz
- 33 Senden şefâat isteyi FÂRÛK geldi kim
Gözyaşlarında derdi nümâyân Efendimiz
- 34 Hiç bir zaman beni eşiğinden ayırma kim
Yalnız kapında var bana dermân Efendimiz
- 35 Billâh "elest"ten beri var iştiyâkımız
Diller bu âh u zâr ile giryân Efendimiz
- 36 Yâ Mustafâ bırakma bizi böyle bî-nevâ
Bitsin şefâatin ile hüsrân Efendimiz
- 37 Medh ü senâ sipâs u salât u selâm sana
Olsun hezâr kerre hezârân Efendimiz

(Mef ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün)

XCVIII

N A ' T - I Ş E R İ F

Yâ Resûlallâh inâyet kıl perîşânım bugün
 Hasret ü hicrinle vallâh sîne-sûzânım bugün
 Nâr-ı aşkınla tutuştum mahz-ı nîrânım bugün
 Bu'd-ı sûrîden efendim yanmada cânım bugün
 Merhamet kıl al elim mağrûk-ı isyânım bugün
 Ettiğim ma'siyyete gâyet peşimanım bugün

Âh-ı dil-sûzum işit nolur Hudâ'nın aşkına
 Seyf-i Kabhâr ol Aliyyü'l-Murtazâ'nın aşkına
 "Bid'atün minnî" buyurdun Fâtımâ'nın aşkına
 Vaslına erdir şehîd-i Kerbelâ'nın aşkına
 Akl u fikrim gitti de meclûb-ı iz'ânım bugün
 Bir alîlim bî-kesim muhtâc-ı dermânım bugün

Gerçi ben bir mücrimim lâkin senin şânın azîm
 Çünkü Mevlâ'mız buyurdu hem Ra'ûf'sun hem Rahîm
 Zâtının meddâhıdır billâhî Furkânü'l-Hakîm
 İftirâkıdır bana âteş azâbından elîm
 Yâ Ebe'z-Zehrâ meded gûş eyle efgânım bugün
 Bir gedâ hasret-keşim çâk-ı girîbânım bugün

Yâ Resûlallâh rahmettir vücûdun âleme
 Bi'setinçün giydirildi tâc-ı izzet Âdem'e
 Gözlerimden kan gelir hiç uyku girmez dîdeme
 Dest-i irşâdınla lutfen bir ilâc et sîneme
 Merhamet kıl yâ Muhammed zâr u giryanım bugün
 Kıl kerem Allâh için mahzûn-ı hicrânım bugün

Şâhid ol Mevlâ için şeksizdir îmânım sana
 Câna minnettir ölüm vasl olsa cânânım sana
 Hep fedâ olsun vücûdum her şeyim cânım sana
 Hançer-i aşkınla zebhet ben de kurbânım sana
 Rahmet Allâh aşkına mahbûb-ı zî-şânım bugün
 Gösterip gül-rûyu müzdâd eyle îkânım bugün

Yok yüzüm arz-ı niyâza bir günâhkârım fakat
 Derdimin dermânısın çün sendedir cürme berât
 Bir nighin nâr-ı dūzahdan verir derhâl necât
 Nūr-ı zâtınla dıraht-ı kâinât buldu hayât
 Bir şifâ sun abd-i bî-dermâna Løk mân'ım bugün
 Ufkuma bir lahzacık doğ şems-i tâbânım bugün

Müznibîne mültecâsın ey mürüvvet ma'deni
 Neyleyim za'fa düşürdü nefis-i emmârem beni
 Senden özge kim tutar bîçâre vü sergerdeni
 Tek tesellim sensin ey esrâr-ı Rabb'in mahzeni
 Kıl aman şâyeste-i lutfun bu HİKMET bendeni
 Tut elim cürmümle geldim işte sultânım bugün
 Bâb-ı sıvından ben ümmidvâr-ı isyânım bugün

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XCIX

SULTÂNİM EFENDİM

Rûhum sana, varlık sana hayrandır Efendim!..
 Bir ben değil, âlem sana hayrândır Efendim!..

Ecrâm ü felek, levh ü kalem mest-i nigâhın,
 Dîdârına âşık, Ulu Yezdân'dır Efendim!..

Mahşerde nebîler bile senden meded ister,
 Rahmet, diyen âlemlere Rahmân'dır Efendim!..

Tâ Arş'a çıkar her gece âşıkların âhı,
 Medheyleyen ahlâkını Kur'ân'dır Efendim!..

ULVÎ de senin bağı yanık âşık-ı zârın,
 Feryâdı bütün âteş-i süzândır Efendim!..

Aşkınla buhûrdân gibi tütme bu kalbim,
 Sensiz bana cennet bile hicrândır Efendim!..

Doğ kalbime bir lâhzacık ey Nûr-ı dilârâ,
 Nûrun ki, gönül derdine dermândır Efendim!..

Kıtmîrinim ey Şâh-ı Rûsül, kovma kapından,
 Âsîlere lutfun yüce fermândır Efendim!..

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûlün)

C

NA T

Gülşene gül-i rânâ, bâğbâna candır O
 Misilsiz bir ziyâdır, ufuksuz ummandır O
 Cenâb-ı Kibriyâ'nın katında sultandır O

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
 O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

Gül yüzü bin Yusuf'un hüsnünü hayran eder
 Bir sözü bin yârenin derdine dermân eder
 Yüce Rabbim "Habibim" diyerek ferman eder

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
 O'na benzer can katan cana bulur mu cihan?

Âlemin yoktu şevki o safâ olmasaydı
 Bir vefâ bulunmazdı o vefâ olmasaydı
 Zehirdi panzehirler Mustafâ olmasaydı

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
 O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

Ravzasıyla Medine bir nâdide çiçektir
 Mekke mahzun, haşre dek O'nu bekleyecektir
 O yetimdir, Habibdir, O Keremdir, O Tektir

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
 O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

Toprağı misk ü amber, kabri atlastan otağ
 Aşkı eflâke sığmaz, küçücük kalbinde dağ
 Seneler var hasreti bağrımda yanan çerağ

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
 O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

O sudur, susuz bağda çiçekler biter mi hiç?
Dil ehli sevdasına ağyârı katar mı hiç?
AHMED'in anlatmaya takatı yeter mi hiç?

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

S O N U Ç

Çalışmamızın özetini ve sonuçta elde ettiğimiz bilgileri kısaca şöyle ifade edebiliriz:

1. Edebiyatımızdaki manzum dînî eserler arasında Hz. Peygamber'le ilgili olarak teşekkül eden; Esmâ-i Nebî, mevlid, sîre, hilye, mucizât, mi'râc-nâme, hicretü'n-Nebî, gazavâtü'n-Nebî, şefaât-nâme, kırk hadis, yüz hadis gibi türler yanında O'na olan sonsuz ve samimi sevgiyi dile getirmek üzere en çok yazılan tür na'ttır.

2. Belirttiğimiz türlerin her biri Hz. Peygamber'i medheder mâhiyette olmakla birlikte, na'tlar özellikle Yüce Peygamber'in medhine ayrılan müstakil bir türdür.

3. Her ne kadar na't tâbiri; diğer peygamberler, dört halife, Mevlânâ ve diğer din büyükleri için de kullanılmışsa da, asıl olarak Hz. Peygamber'in vafında yazılan ve O'na olan derin sevginin konu edildiği şiirlere na't denilmektedir.

4. Na'tların kaynağı bizzat Kur'ân-ı Kerîm'deki Hz. Peygamber'i över mâhiyetteki âyetlerdir. Dolayısıyla şâirlerle en büyük ilham kaynağı Kur'ân-ı Kerîm olmuş, Cenâb-ı Hak'ın diliyle övülen bir zâtı medhetmek kutsal bir vazife telakki edilmiştir.

5. Diğer yandan na'tların ilk örneklerini de fesâhat ve belâgat alanında zirveye ulaşmış olan Arap Edebiyatı'nda ve Hz. Peygamber zamanında görüyoruz.

6. Na't yazma geleneği Fars Edebiyatı'nda da bir ter-tip husûsiyeti olarak yerleşmiş; dîvan ve mesnevîlerde ihmâl edilmeyen ve edebî bir üslûpla yer alan bir bölüm olmuştur.

7. Türk Edebiyatı'ndaki ilk na'tlar, İslâmî Türk Edebiyatı'nın ilk ürünlerini teşkil eden Karahanlı dönemine â-ittir. Bunları tâkiben Anadolu sahası dışında Çağatay Edebiyatı'nda na'tların mevcûdiyetini görüyoruz.

8. Anadolu sahasında ise; Mevlânâ'nın Farsça, Yûnus Emre'nin Türkçe na'tlarıyla bu tür on üçüncü asırdan itibaren; halk edebiyatı, dîvan edebiyatı ve Tanzimat'tan günümüze kadar uzanan son dönem edebiyatımızda tahmin edilebileceğinden çok daha fazla sayıda örnekle kaleme alınmıştır.

9. Türkler'in samimi Peygamber sevgisini işledikleri bu tür, klasik bir tertip husûsiyeti olarak manzum eserlerde yer aldığı gibi; edebî olsun olmasın pek çok mensur eserde de yer almaktadır.

10. Dîvan tertibinde na'tların; tevhid, münâcât, na't sırası içinde yer alması geleneği yanında, doğrudan na'tla başlayan pek çok dîvan olduğunu ve na'tların dîvanlar içinde yalnızca bu bölüme has olmayıp, hemen her bölümde mevcut olabileceğini görüyoruz.

11. Yine na'tların kasîde nazım şekliyle kaleme alındığına dâir yaygın görüşe rağmen, dîvan şiirinde kullanılan bütün nazım şekilleriyle na'tlar yazıldığını tesbit ediyoruz. Bunlar arasında kasîde, gazel ve mesnevî şekilleri en çok tercih edilenler olmuştur. Ayrıca her harften kâfiyeli bendlerle murabba veya terkîb-i bend gibi orijinal şekiller de vücûda getirilmiştir.

12. Dîvan tertibinde, gazeliyyât bölümünde her harften kâfiyeli gazellerin gelişi güzel sıralanmayıp; kâfiye harfi değıştikçe ilk gazelin dînî bir şiir, özellikle bir na't olmasına pek çok şâirin dikkat ettiğini tesbit ediyoruz.

13. Na'tların yaygınlığına ve dîvanların her bölümünde yer alabileceğine de dâir en güzel örneklerimiz on sekizinci asra âit ve tamamı ya da büyük çoğunluğu na'tlara ayrılan dîvanlardır. Böyle tek bir konu etrafında tertiplenen bu dîvanlar, başka türlerde benzerlerini göremediğimiz orijinal eserlerdir.

14. Mesnevîlerde de; umûmiyetle bölüm hâlinde, bazen de mesnevî beyitleri içinde na'tlara yer verilmiştir. Bazı mesnevîlerde ayrıca kasîde nazım şekliyle yazılmış bir na't da bulunmaktadır.

15. Na'tları topluca bulabileceğimiz en önemli kaynaklarımız nuât mecmualarıdır. Genel olarak on yedinci asır ile, on sekizinci asrın ilk yarısında tertiplendiğini tesbit ettiğimiz bu mecmualarda on altı, on yedi ve on sekizinci asrın ilk yarısına dâhil ettiğimiz şâirlerin na'tları mevcuttur. Şuarâ tezkirelerinde veya edebiyat tarihlerinde isimlerine rastlayamadığımız şâirlerin na'tlarını da gördüğümüz

bu mecmualar; özellikle beğenilen, tanınmış, başarılı na'tları bir araya getirmesiyle bir takdir ölçüsü olarak da kabul edebileceğimiz eserlerdir.

16. Na't türü edebiyatımızdaki sayısız örnekleri yanında güzel san'atlardan hat ve mûsikîde de önemli bir yere sahiptir. Özellikle dînî mûsikîmizde na'tların hem cami, hem tekke mûsikîsine dahil önemli ve yaygın bir form olması; beğenilen na'tların bazen birden fazla bestesinin mevcûdiyeti Hz. Peygamber sevgisinin içtimâî hayatımızda ne denli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

17. Nitekim rahatlıkla ifâde edebiliriz ki bütün İslâm âlemi tarafından Hz. Peygamber'e duyulan samimi sevginin göstergesi olan; başta na'tlar, O'nunla ilgili türler dolayısıyla, bütün dünya edebiyatlarında istisnâsız başka hiç bir şahıs, hiç bir din veya müessese etrafında böyle asırlardır devam eden zengin bir edebiyat teşekkül etmemiştir. Türk Edebiyatı da bu konuda sayısız örnekle başta gelmektedir.

18. Na'tların edebiyatımızda sayıca çokluğu yanında, muhtevâ itibâriyle zenginliği de dikkati çeker. Muhtevâ özellikleri Bölümü'ndeki tesbitlerimizde görüldüğü gibi, başta Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olmak üzere sîre, hilye, mucizât, mi'râc-nâme gibi türler na'tlara kaynak olmuştur.

19. Na'tlar yalnızca Hz. Peygamber medhinde yazılan şiirler değil, aynı zamanda O'ndan şefaât taleb edilen istişfa' veya istimdâd mâhiyetindeki şiirler olma özelliği de taşırlar. Bu da na'tların lirizmini artıran bir diğer husustur.

Neticede na'tların edebiyatımız için ihmâl edilemeyecek kadar önemli bir konu olması yanında, diğer manzum dînî türlerin de ilmî çalışmalar hâlinde ele alınmasının şart olduğunu belirtmek istiyoruz.

İNGİLİZCE ÖZET

EULOGY IN TURKISH CLASSICAL SCHOOL OF POETRY

Turkish classical literature, known as Divan Literature, continued for six hundred years. It is, today, called as "Old Turkish Literature", which is considered to be the basis for Turkish Literature, of the Republican period which began with the political reforms of the nineteenth century. The works and writers of such a long period have been partly examined in scholarly research carried out so far. Comparative and analytical studies in this field are few in number. For this reason, we have thought it would be more fruitful to study on a group of works written on a certain topic, namely eulogies, instead of taking only one writer and of his works into consideration.

Eulogy in all islamic literatures is a general title given to poetical and prose works written in praise of the Prophet, Mohammed. This form of poetry, which is the most widespread among other forms depicting the birth and life of the Prophet, his ascension to heaven and his holy words, has been traditionally considered to be one of the formal aspects of literature both religious and secular. Although the field of study is so vast, it is hard to find an individual study on the subject except for an anthology of eulogies. We have, therefore, assumed such works of literature our subject of study and tried to reveal the content and characteristics of eulogies and their development in Turkish literature.

In the introduction the word "eulogy" and its terminological development are examined. Then the early examples of such poetry which are found in Arabic literature have been studied. And finally in this part, we have taken eulogies in Classical Persian Literature, which influenced our Islamic literature deeply, into consideration.

In the first section, the development and characteristics of the eulogy in extraanatolian Turkish literature, in folk literature of anonymous, minstrelsy and of dervish lodge origin, in Turkish Classical Literature period and in the period covering the last quarter of the nineteenth century to the present day. We have also considered the application of eulogies in such fields of fine arts as music and calligraphy in this section.

In section two we have appreciated the eulogy in two subsections from the respect of their form and content. We have revealed the titles, versification, rhythm, rhyme, form and linguistic and stylistic features of the eulogies in Turkish Classical Literature. In the subsection devoted to the content of these poetical works, we have taken the verses of the Koran, the maxims of the Prophet, his names and titles, his biography, his physical and moral features and his miracles into consideration in detail. We have also pointed out the literary, religious and mystical motifs attributed to the Prophet, his intercession, other material and spiritual elements concerning him; and we have considered the other prophets, angelic beings and the four Caliphs whose names are mentioned in these verses.

In the third section, we have given the text of fifteen eulogies from extraanatolian and a hundred eulogies from Turkish literature as the interesting, important and famous examples.

The closing section of our study includes the bibliography and index of the proper names.

Thus, the thesis not only examines the various eulogies but reveals several aspects of literature which are dealt with in other literary forms, as well. It is hoped that this thesis would be a useful source of information to those whose prospective field of study is the Old Turkish Literature.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülkadiroğlu, Doç. Dr. Abdülkerim, Bursalı İsmâil Belîğ,
Ankara, 1985.
- Açıkgöz, Halil, Âşık Deryâmî, Hayatı ve Şiirleri, İstanbul,
1987.
- Ahmed Bîcân, Âşıkların Nurları (Envâru'l-Âşıkîn) C.III,
Tercüman 1001 Temel Eser, y.y. t.y.
- Ahmed Es'ad, Mir'ât-ı Muhammedî (Yâhud Safâ-yı Rûh), İst.
1302.
- Ahmed Tal'at-Reşad, Âşık Derdli, Hayatı, Dîvânı, Bolu 1928.
- Akalın, (Prof.) Dr. Mehmet, Ahmedî, Cemsîd ü Hürşîd, İnceleme-
Metin, Ank. 1975.
- Akalın, Sami, Türk Mânileri, C.II, İst. 1972.
- Akar, (Yrd. Doç.) Dr. Metin, Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-
Nâmeler, Ank. 1987.
- Akkuş, Dr. Mehmet, "18. Asır Na't Şairi Salâhî ve Bestelenmiş
Bir Na'tı", İlim ve Sanat, S.3, Eylül-Ekim 1985, s.
55-57.
- Akmal Ayyubi, Dr. A Versified Treatise on Mysticism of
Zahirud-Din Muhammad Bâbur or The Risale-i Wali-
diyye Terjümesi, Bombay, Indiana, 1968.
- Akyüz, Prof. Kenan, ve diğ. Fuzûlî, Türkçe Dîvan, Ank. 1958.
- Ali bin Sultân El-Kârî, El-Mevzûât, Beyrut, 1389.
- Ali Rifat-Rauf Yekta-Zekâizâde Ahmed, Türk Mûsikîsi Klasik-
lerinden İlâhîler, C.I, Mevlut Tevşihleri, İst. 1931.
- Ali Safâyî, Dîvân-ı Ali Safayî, Mevlânâ Müzesi Ktp. Nu: 2431.
- Aliyyü'l-Kârî, Kırk Kudsî Hadis, Ter.: Hasan Hüsnü Erdem,
5. bsk. Ank. 1987.
- Alkan, Naim, Türk Halk Edebiyatı, Ank. 1973.
- Alparslan, Ali-Kemal Eraslan, "Kâmrân Mirzâ'nın Dîvânı I"
Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. XXIII, İst. 1981,
s. 37-137.

- Alparslan, Neşe, Ubeydullah Han (Ubeydî) ve Dîvânının Edisyon Kritiği, İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.B. B.T. İst. 1967-1968, Türkiyat Ens. Ktp. Nu: 812.
- Alpay, Gönül, Alî Şîr Nevâî, Ferhâd u Şîrin, İnceleme-Metin, Ank. 1975.
- Altıparmak, Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. Nu: 99.
- Altunel, İbrahim, Hâletî-i Gülşenî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni, S.Ü. S.B.E. Y.L.T. Konya, 1988.
- Anbarcıoğlu, Prof.Dr.Meliha, "İtikadnâme ve Türkçe Çevirisi", Necati Lugal Armağanı, Ank. 1968, s.649-701.
- Arat, Reşit Rahmeti, Edib Ahmed b.Mahmud Yüknêkî, Atabettü'l-Hakâyık, İst. 1951.
- , , Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig I, Metin, 2.bsk. Ank. 1979.
- , , Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig II, Çeviri, 2.bsk. Ank. 1974.
- , , Kutadgu Bilig III, İndeks, Haz.:Kemal Eraslan, O.Sertkaya, N.Yüce, İst. 1979.
- Arslan, Ahmet Turan, "Asr-ı Saadet Arefesinde İslâmî Edebiyata Basamak Olan Arap Edebiyatı" İslâmî Edebiyat, S.1, Mayıs 1988, s.12-14.
- , , "Asr-ı Saadette Edebiyat" İslâmî Edebiyat, S.3, Kasım-Aralık-Ocak 1988/89, s.11-13.
- Arslanoğlu, İbrahim, Kul Himmet Üstâdım, Sivas 1976.
- Arşî, Dîvan, Mev.Müz.Ktp. Gölpınarlı Kitapları, Nu: 201.
- Aslan, Ensar, Çıldırılı Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük), Ank. 1975.
- , , Doğu Anadolu Saz Şâirleri, Erzurum, 1978.
- Asya, Arif Nihat, Dualar ve Aminler, İst. 1967.

Âşık Ali Rahmânî, Öğütler Destesi (Halk Şairleri Arası Eser Yarışması Üçüncüsü) Ank. 1988.

Âşık Paşa, Garîb-Nâme, Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah Efendi Böl. Nu: 293.

, , Süleymaniye Ktp. Hüseyin Kâzım Böl. Nu: 159.

, , Süleymaniye Ktp. İzmir Böl. Nu:558.

, , Süleymaniye Ktp. Lâleli Böl.Nu:1752.

Atay, İbrahim ve diğerleri, Seçme Hadisler, 3.bsk.Ank. t.y.

Ayan, (Yrd.Doç.) Dr.Gönül, Lâmiî'nin Vâmık u Azrâ Mesnevisi (İnceleme-Metin) C.II, A.Ü.Edb.Fak. Yayımlanmamış D.T. Erzurum, 1983.

Ayan, (Prof.) Dr.Hüseyin, Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Metni,C.II, A.Ü. D.T.C.F. Yayımlanmamış D.T.Ank.1970, D.T.C.F.Ktp. Nu: 111.

, , Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-Nâme (Hurşid ü Ferahşâd), İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini, Erzurum, 1979.

, , Rifâî, Bülbul-Nâme, y.y. 1981.

, , Cevrî, Hayatı,Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni,Erzurum,1981.

, , Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn, İst.1981.

, ve diğ. "XVII.Yüzyıl Dîvan Nazım ve Nesri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri,C.V,İst. 1987.

Aynî, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Aynî, İst. 1258.

Azîz Mahmud Hüdâyî, Külliyyât-ı Dîvân-ı Hazret-i Hüdâyî, İst.1287.

Babinger, Franz, Kıvâmî, Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed, İst. 1955.

Babür Şah, Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi, İstanbul Üniversitesi Ktp. Nu: 3743.

- 50 Banarlı, Nihad Sami, "Türklerde Peygamber Sevgisi", Yeşilay, S.420, Kasım 1968, s.2-3.
- Baş, Nuri, Kervan (Şiirler), Konya, 1986.
- Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî, İst. 1293.
- Bâyezid II, Dîvân-ı Sultan Bâyediz-i Sâni, İst. 1308.
- Bayrı, Mehmet Halit, İstanbul Folkloru, İst. 1947.
- Bedü'z-Zaman Feruzanfer, Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî, Tahran, 1351.
- Belîğ, Dîvân-ı Belîğ, İst. 1258.
- Berki, Ali Himmet, Fatih Sultan Mehmet Han, Ank. t.y.
- , , Osman Keskiöğlü, Hâtemü'l-Enbiyâ Hz.Muhammed ve Hayatı, 11.bsk. Ank. 1986.
- Bilgegil, Prof.Dr.Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I Belâgat, Ank. 1980.
- Bozdağ, Mucurlu Kâmil, Yakarı (Tevhid, Münâcât, İlâhî,Na't, Kasîde ve Dînî Dizeler), Efem Matbaacılık, 1984.
- Buluç, Prof.Dr. Sadettin, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzûmesi", İ.Ü.Edb.Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,C.7, S.1-2, 1956, s.1-16.
- Büyükeken, Ahmet Naci, Koyunoğlu Müzesi'nde 11449 Numarada Kayıtlı Cönkün Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi, S.Ü.Fen-Edb.Fak. B.T. Konya, 1987.
- Câmî, Salâmân'la Absâl, Ter.:Abdülvehhab Tarzi,İst. 1944.
- , Bahâristân, Çev.:M.Nuri Gençosman, İst. 1985.
- Coşan, Prof.Dr.M.Esad, "Türk Edebiyatında Na'tlar", Hakses (Hicret Özel Sayısı), Eylül-Ekim 1979, S.177-178, s. 37-39.
- Cönk, Yusuf Ağa Ktp. Nu: 7611.
- Çağatay, Saadet, "Türkçe Dînî Tabirler", Necati Lugal Armağanı, Ank. 1968, s.195.
- Çantay, Balıkesirli Hasan Basri, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, C.I-III, 3.bsk. İst. 1959.

- Çavuşoğlu, (Prof.)Dr.Mehmed, Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahli-
li, İst. 1971.
- , , Yahyâ Bey Dîvân, Tenkidli Ba-
sım, İst. 1977.
- , , Yahyâ Bey, Yûsuf u Zelîha, Ten-
kidli Basım, İst. 1979.
- , -M.Ali Tanyeri, Hayretî, Dîvan,
Tenkidli Basım, İst. 1981.
- Çelebioğlu, (Prof.Dr.)Âmil, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sade-
leştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi, C.I-II,
İst.1967-1969.
- , , Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediy-
ye'si, A.Ü.İslâmî İlimler Fak. D.T. Erzurum, 1971.
- , , Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediy-
ye, C.I-IV, İst. t.y.
- , - Yusuf Ziya Öksüz, Türk Bilmece-
ler Hazinesi, İst. 1979.
- , , "Harflere Dâir", Millî Kültür,
C.II, S.1, Haziran 1980, s.62-65.
- , , Türk Ninniler Hazinesi, İst.1982.
- , , "Türk Edebiyatında Manzum Dînî
Eserler", Sükrü Elçin Armağanı, Ank.1983, s.153-166.
- , , "Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-
Nebî Adlı Mesnevîsi", Türklük Araştırmaları Dergi-
si, S.2, Y.1986, İst.1987, s.53-87.
- , , "Kültürümüzde Yatak Duaları",
III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirile-
ri, C.IV, Ank. 1987, s.95-102.
- , , "Turkish Literature Of The Period
Of Sultan Süleyman The Magnificent", The Ottoman
Empire In The Reign Of Süleyman The Magnificent,
Vol.II, İst. 1988, s.59-163.

- Çelikoğlu, Şahver, Sezâyî-i Gülşenî, İst. 1986.
- Dağıstanlı Dehrî, Dîvançe-i Dehrî, Yay.:Kürdîzâde Ahmed Râmiz, 2.bsk. İst. 1330.
- Davudoğlu, Ahmed, Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi,C.III, 2.bsk. İst. t.y.
- Demirel, Dr.Mustafa, Kemal Paşazâde, Yûsuf u Züleyha (Seçmeler), Ank. 1983.
- Deniz, Rasim, "Nevşehirli Şâirlerden Hüsnî", Erciyes,Y.3, S.36, Kayseri 1981, s.18-19.
- , , "Büyük Halk Şairi Kayserili Hicâbî'nin Bir Na'tı", Erciyes,Y.6, S.67, Kayseri 1983, s.44.
- , , "Kayserili Şâirlerden Gülşenî", Erciyes,Y.8, S.94, Kayseri 1985, s.27-28.
- Derman, M.Uğur, Türk Hat Sanatının Şâheserleri, (Ank.)1982.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ank.1970.
- Eckmann, Janos, The Divan of Gadai, Indian University Pub. Uralic and Altay Series, Vol.113, Mowton and Co., The Hauge, Netherlands, 1971.
- Ednâyî, Dîvan, Marmara Üniversitesi,Fen-Edb.Fak.Ktp.Nu:2.
- El-Aclûnî, İsmail İbn Muhammed,Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs, C.I, Mısır, 1351.
- El-Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdise'd-Daîfe Ve'l-Mevdûa, C.I, Dımışk, 1384/1965.
- Elçin, Prof.Dr. Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş,Ank.1981.
- , , Gevherî Dîvânı, İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya, Ank.1984.
- Elmalı, Naci, Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüştü Efendi,Ank. 1984.
- Emîrî, Kitâbu Şeyh Vefâ, Mev.Müz.Ktp.Dişsöken Kitapları, Nu: 1723.

En'am ve Mecmua, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. E.H.Böl.Nu:418.

Enderunlu Fazıl Bey, Dîvan, Bulak, 1258.

- 100 Eraslan, (Prof.)Dr. Kemal, "Azîm Hâce'nin Hikmetleri", İ.Ü. Edb.Fak. TDED, C.XIX, İst. 1971, s.193-230.
- , , "Hâlis'in Hikmetleri", İ.Ü.Edb. Fak.TDED, C.XX, İst. 1972, s.105-156.
- , , "Yesevî'nin Fakr-Nâmesi" İ.Ü. Edb.Fak. TDED, C.XXII, İst. 1977, s.44-120.
- , , Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet-ten Seçmeler, Ank. 1983.
- , , "Çağatay Şiiri", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Y.36, C.LII, S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s.564-717.
- Eraydın, Selçuk, XVII.Asır Yazma Dîvanlarındaki Tevhid ve Na'tlar ve Beyitlerde Geçen Tasavvufî Remizler, (Yayımlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi) y.y. t.y.
- , , "17. Asır Tevhid ve Na'tları", Tohum, Kasım 1972, S.73, s.16-17.
- Erdem, Hasan Hüsnü, İlâhî Hadisler, 4.bsk.Ank. 1985,
- Erdoğan, Naim, Peygamberimizin Yüce Şahsiyeti ve İsimlerinin İzahı, İst. t.y.
- Ergin, Prof.Dr.Muharrem, Türk Dil Bilgisi, 16.bsk.İst.1985.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, XIX.Asır Saz Şâirlerinden Beşiktaşlı Gedâyî, İst.1932.
- , , Kuloğlu, İst. 1933.
- , , Hatâyî Dîvânı (Şah İsmâil-i Safevî, Hayatı ve Nefesleri), İst. 1956.
- , , Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri, Semih Lütfi Matbaası ve Kitabevi, y.y. t.y.
- Ergüneş, Hüseyin Şemsi, Şemsi Dîvânı, Der.:Muhiddin Ergüneş, Ank. 1976.

- Erkan, Dr.Mustafa, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zârîr), İnceleme-Metin I, A.Ü. S.B.E. Ank. 1986, (Yayımlanmamış D.T.)
- Ersoylu, Dr.Halil, Cem Sultan'ın Türkçe Dîvânı,C.I, İst. 1981.
- Ertaylan, İsmail Hikmet, Türk Edebiyatı Örnekleri I-Varaka ve Gülşah, İst. 1945.
- , , Türk Edebiyatı Örnekleri V-Dîvân-ı Sultan Hüseyin Mirzâ Baykara, "Hüseyinî", İst. 1946.
- , , Sultan Cem, İst. 1951.
- , , Türk Edebiyatı Örnekleri VII-Ahmed-i Dâî,Hayatı ve Eserleri, İst. 1952.
- , , Hatipoğlu, Bahrî'l-Hakâyık, İst. 1960.
- , , Lutfî Dîvânı, İst. 1960.
- Erünsal, Dr.İsmail, The Life and Works of Tâcîzâde Cafer Çelebi With a Critical Edition of His Divan, İst. 1983.
- Erzurumlu İbrâhîm Hakkı, Dîvân-ı Hakkı, İst. 1977.
- Esmâü'Nebînâ Muhammed, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Böl. Nu: 220.
- Esmâü'n-Nebî, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu: 1108.
- Esmâü Seyyidenâ ve Mevlânâ Muhammed S.A.V., Topkapı Sarayı Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu:1070.
- Esrâr Dede, Dîvan, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 2461.
- , Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Esrâr Dede, İst. 1257.
- Eşrefoğlu Rûmî Abdullah, Dîvan, Mevlâna Müz.Ktp. Nu:2436.
- Ezgi, Dr.Subhi, Türk Mûsikîsi Klasiklerinden Temcit,Na't, Salat, Durak, İst. 1945.
- , , Nazari-Amelî Türk Mûsikîsi,C.III,İst. t.y.
- Fatin, Dîvân-ı Fatin, İst. 1288.

- Perîdüddîn-i Attâr, Pend-Nâme, Çev.: M. Nuri Gençosman, İst. 1985.
- Fıtnat, Dîvân-ı Fıtnat, İst. 1286.
- Gâlib Es'ad, Şeyh, Dîvân-ı Şeyh Gâlib, Mev. Müz. Ktp. Nu: 2418.
- , , , Mev. Müz. Ktp. Nu: 2419.
- , , Hüsn ü Aşk, Mev. Müz. Ktp. Nu: 2309.
- Garîbî, Amâ Yûsuf Erbilli, Dîvân-ı Garîbî, Rıza Efendi Matbaası, t.y.
- Gaybî, Sun'ullâh, Gaybî (Sun'ullâh) Dîvânı, İst. 1963.
- Gerçeker, Mustafa Fehmi, Hilve-i Fahr-i Âlem, İst. 1944.
- Göçgün, Prof. Dr. Önder, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ank. 1987.
- Gökalp, Mehmet, Artvin Saz Şairleri, 40 Şair, 170 Şiir, İst. t.y.
- Gökçe, Belgin, Câmi'ü'n-Nezâir (96^a-106^a), S.Ü. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. B.T. Konya, 1984.
- Göksel, Necati Turgut, Âşık Emrah, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri, Niğde, 1966.
- Gökyay, Orhan Şaik, Dede Korkut Hikâyeleri, İst. 1976.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, Dîvân-ı Kebîr Tercümesi, C. IV, İst. 1962.
- , , Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İst. 1963.
- , , Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, C. I-III, Ank. 1967-1972.
- Gülşehrî, Mantıku't-Tayr, Yay.: Âgâh Sırrı Levend, Ank. 1957.
- Güney, Eflâtun Cem-Çetin Eflâtun Güney, Erzurumlu Emrah, Hayatı ve Şiirleri, İst. 1950.
- 150 Hacıeminoğlu, Prof. Dr. Necmeddin, Kutb'un Hüsvrev ü Şîrîn'i ve Dil Husûsiyetleri, İst. 1968.

- Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz, Hazret-i Peygamber'e Şiir-ler Antolojisi (Na'tlar), İst. 1966.
- , , "Kasîde-i Nedîm Çelebi Der-Na't-i Resûl-i Ekrem", Dirilis, S.5, Ocak 1975, s.50-53.
- , , "Şeyh Osman Şems", Diri-
lis, S.13, Eylül 1975, s.28-29.
- Hâfız-ı Harezmi, Dîvân-ı Hâfız-ı Harezmi, Hindistan-Hay-
darabad Salar Gang Müzesi, Nu: 4472/7.
- Halıcı, Feyzi, Âşık Şem'î, Hayatı ve Şiirleri, Ank.1982.
- Hammer, Joseph von, Fazlı (Muhammed, -1563), GÜL ü BÜLBÜL,
Leipzig, 1834.
- Hasîb, Dürretü'l-Esmâ, Nuruosmaniye Ktp. Nu: 4953.
- Hatipoğlu, Hüseyin, Sehî Bey Dîvânı (1^b-56^a), İ.Ü.Edb.Fak.
TDEB, B.T. İst.1975, Türkiyat Ktp. Nu:1681.
- Hayyam, Rûbâiler, Haz. ve Çev.: Abdülbâkî GÖlpınarlı, İst.
1953.
- Hengirmen, Mehmet, Gûvâhî, Pend-Nâme, Ank. 1983.
- Hersekli Ârif Hikmet Bey, Hersekli Ârif Hikmet Bey Dîvânı,
İst. 1334.
- Hilmi, Hâfız Mehmed, Dîvân-ı Hilmi, İst. 1274.
- Hoca Sâdeddin, Tâcü't-Tevârîh, İst. 1279.
- Huart, Clement, Arap ve İslâm Edebiyatı, Çev.: Cemal Sezgin,
Ank. t.y.
- Hüseyin Kâzım Kadri, Büyük Türk Lûgati, C.IV, İst. 1945.
- İbn Abdi'l-Berr, Câmi'ü'l-Beyâni'l-İlm Li-Fadlî, Medîne,
1968.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil Bin Ömer, Es-Sîretü'n-Nebe-
viyye, 2.bsk. C.III, Beyrut, 1394.
- İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, C.II, Mısır, 1308.
- İbnü'l-Cevzî, Kitâbü'l-Mevzûât, C.I, Medine, 1966.

İbrâhîm Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ Fî-Esmâi'n-Nebeviyyeti'l-Esnâ, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. Hazine Böl. Nu:1304.

İffet Bursevî, Dîvân-ı İffet, İst. 1257.

İmâm Ebi'l-Hasani'l-Harralî (El-Mağribî), Eş-Şeyh, Şerhü's-Sünneti'l-Aliyye Fî'l-Esmâin Nebeviyyeti'l-Mustafaviyye, Topkapı Sarayı Müz.Ktp.Medîne Böl.Nu:441.

İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, Son Asır Türk Şâirleri, C.I-III, İst. 1969-1970.

İpekten, (Doç.)Dr. Halûk, Nâilî-i Kadîm Dîvânı-Edisyon Kritik, İst. 1970.

, Nâilî-i Kadîm, Hayatı ve Edebî Kişiliği, Ank. 1973.

, İsmetî Dîvânı (Edisyon Kritik), Ank. 1974.

, Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı, Ank. 1974.

, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Ank. 1985.

, ve diğ. Tezkirelere Göre Dîvan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ank. 1988.

İslâm Ansiklopedisi, "Bürde" maddesi, C.II, İst. t.y.s.837.

İsmâil Hakkı, Konevî Meşâhir, I.Kısım, Konya, 1342.

İsmâil Hakkı Bursevî, Dîvân-ı İsmâil Hakkı, Bulak, 1257.

, İsmâil Hakkı Bursevî'nin El Yazısı İle Bazı Nuûtu, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu: 1790, yk.2^b-6^a.

, Kenz-i Mahfî (Gizli Hazine), İst.1980.

, Ferahu'r-Rûh-Muhammediye Şerhi, İst. 1294.

Kadı İyaz, Şifâ-i Şerîf, Ter.:Naim Erdoğan-Hüseyin Erdoğan, İst. 1977.

Kadı Mahmûd bin Hasan Atinalı, Hazret-i Muhammed'e Dâir

Tevrat, Zebur ve İncil'deki Nasların Tercümesi Ri-
sâlesi, Süleymaniye Ktp. Tarlan Böl. Nu:144/IV, yk.
57^b-59^b.

Kahraman, Kemal, "Şeyh Es'ad Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler",
İlim ve San'at, Eylül-Ekim 1988, S.21, s.57-59.

(Kam), Ruşen Ferid, Nazîm, Bestekâr, Şâir-Hayatı, Eserleri
Hakkında Tedkîkât, İst. 1933.

, "Necati Lugal ve Itrî" Necati Lugal Ar-
mağanı, Ank. 1968, s.59-64.

Kâmî-i Âmidî, Dîvân-ı Şeyh Muhammed Şaban Kamiyyü'l-Âmidî,
y.y. 1280.

Kandemir, M.Yaşar, Mevzû Hadisler, Menşei ve Tanıma Yolla-
rı Tenkidi, 4.bsk., Ank. t.y.

Kara Dâvûd İzmitî, Tefîku Muvaffıku'l-Hayrât Li-Neyli'l-
Berekât Fî-Hidmeti Menbaı's-Saâdet (Delâil-i Hay-
rât Şerhi) Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:4914.

, Delâil-i Hayrât Şerhi, Sad.:Abdülkadir
Akçiçek, İst. t.y.

Karacan, Dr.Turgut, Nev'î-zâde Atâyî, Heft-Han Mesnevîsi,
Ank. 1974.

Karabulut, Ali Rıza, "Mevlevî Ahmed Remzi Dede (Akyürek)",
Erciyes, Y.6, S.68, Ağustos 1983, s.24-29.

Karadeniz, M.Ekrem, Türk Mûsikîsi'nin Nazariye ve Esasla-
rı, Ank. t.y.

Karskoç, Sezâî, "Bir Kaç Söz", Abdullah Öztemiz Hacıtahir-
oğlu, Hazret-i Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na't-
lar), İst. 1966, s.6-7.

Karapaça, Hatice, "Kayseri Mevlevîhânesi Vakfı", Erciyes,
Yıl.6, S.68, Kayseri 1983, s.32-34.

200 Karasar, Doç.Dr.Niyazî, Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yön-
temi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Ank. 1976.

Kasır, Hasan Ali, Develili Seyrânî, Hayatı-Sanatı-Şiirleri,
y.y. 1984.

- Kavakçı, Prof.Dr.Yusuf Ziya, İslâm Araştırmalarında Usul, Ank. 1976.
- Kaya, İsmail, Ka'b bin Züheyr, Bürde Kasîdesi, İst.1986.
- Kaygulu, Bursalı, Dîvân-ı Kaygulu, İst. 1273.
- Kazancı, Ahmet Lütfi, Peygamber Efendimizin Hitâbeti, İst. 1980.
- Kâzım Baba, Kâzım Baba Dîvânı, İst. 1959.
- Kemâl Ümmî, Dîvân-ı Kemâl Ümmî, Millet Ktp. Mnz. Nu: 42.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuarâ, Haz.:Dr.İbrahim Kutluk, C.I, Ank. 1978.
- Kırkkılıç, Dr.Ahmet, Sultan III.Murâd (Murâdî), Hayatı,Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, A.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış D.T., Erzurum, 1985.
- , , Sultan III. Murad, Ank. 1988.
- Kocatürk, Doç.Dr.Sadettin, Gülşehrî ve Felek-Nâme,Ank.1982.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, Tekke Şiiri Antolojisi, 2.bsk.Ank. 1968.
- Koçak Yıldız, Hilye-i Hâkânî, S.Ü. Fen-Edb.Fak. TDEB. B.T., Konya, 1986.
- Köprülü, Mehmed Fuad, "Zahîrüddin Muhammed Bâbür Şah, Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi", Millî Tetebbular Mecmuası, C.I, S.2, İst. 1331, s.114-124.
- , , "Fuzûlî maddesi" İslâm Ansiklopedisi, C.IV, İst. 1977, s.686.
- , , Edebiyat Araştırmaları, Ank. 1986.
- Kuddûsî, Dîvân-ı Kuddûsî, İst. 1323.
- Kurnaz, Yar.Doç.Dr.Cemal, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlîli,Ank.1987.
- Kurucu, Ali Ulvi, Gümüş Tül ve Alevler, İst. 1962.
- Kuyumcu, Fehmi, Salih Baba Dîvânı, Ank. 1979.
- , , Kuddûsî Dîvânı, Ank. 1982.
- Kürkçüoğlu, Kemâl Edib, Fuzûlî,Beng ü Bâde, İst. 1955.

- Kürkcüoğlu, Kemâl Edib, Seyyid Nesîmî Dîvânı'ndan Seçmeler, Ank. 1985.
- Lâmiî, Dîvan-ı Lâmiî, Millet Ktp. Manzum Nu:380.
- , , Süleymaniye Ktp.Lala İsmâil Böl.Nu: 481.
- Latîfî, Kastamolu, Tezkire-i Latîfî, İst. 1314.
- Lebib Efendi, Na't-ı Şerîf, İst. 1283.
- Levend, Âgâh Sırrı, Atâyî'nin Hilvetü'l-Efkâr'ı, Ank.1948.
- , , "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevî-si:Fakr-Nâme ve Vâsf-ı Hâl" TDAY-Belleten, Y.1953, Ank.1953, s.205-255+28 s. fotokopi.
- , , Alî Şîr Nevâî, C.I-IV, Ank.1965-1968.
- , , "Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı", Türk Dili, C.XIX, S.207, Ank.1968, s.171-185.
- , , "Dînî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", TDAY-Belleten, Y.1972, s.43-44.
- Leylâ Hanım, Dîvân-ı Leylâ Hanım, Bulak, 1260.
- Mazıoğlu (Çatbaş), (Prof.Dr.) Hasibe, "Fuzûlî'nin Farsça İki Kasîdesi", A.Ü. DTCF Dergisi, C.IV,S.2, Ocak-Şubat 1946, s.205-214.
- , , Fuzûlî, Farsça Dîvan, Ank. 1962.
- , , "Eski Türk Edebiyatı Maddesi", Türk Ansiklopedisi, C.XXXII, Ank. 1982, s. 80-134.
- , , Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri, Ank. 1987.
- Mecmua, Topkapı Sarayı Müz.Ktp.Bağdat Böl.Nu: 402.
- Mecmua, "Duâ-i Münâcât-ı İstişfa'un Min-Nebî", Nuruosmaniye Ktp. Nu: 4909, yk. 58^a.
- Mecmua-i Eş'âr, Millet Ktp. Manzum, Nu: 757.

Mecmua-i Kasâid ve Nuût, Millet Ktp. Manzum, Nu: 773.

Mecmua-i Nuût, Millet Ktp. Manzum, Nu: 779.

Mehmed Salâhî, Kâmus-ı Osmânî, İst. 1322.

Mehmed Tefvik, Cûdîzâde, Nevber, İst. 1314.

Mehmed Vehbî, Hülâsatü'l-Beyân Fî-Tefsîri'l-Kur'ân, C.XXII, İst. 1969.

Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saâdet, Ter.:Ömer Rıza Doğrul, C.I-III, İst. 1977-1978.

Mevlevî, O., Hurûf-ı Mukattaa, Konya, 1980.

Mi'râciyye ve Na't-ı Şerîfler Mecmuası, Süleymâniye Ktp. Lala İsmail Böl. Nu: 773/1.

250 Mordtmann, J.H., Suheil und Nevbehâr, Hannover, 1925.

Muallim Nâcî, Furûzân, İst. 1303.

, Yâdigâr-ı Nâcî, İst. 1314.

Muhammed Fuad Abdülbâkî, El-Mu'cemü'l-Müfehres Li-Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm, Kahire, 1364.

, Miftâhu Künûzu's-Sünne, Lahor, 1971.

Muhammed Lutfî, El-Hâc Hâce, Hulâsatu'l-Hakâyık ve Mektû - bât-ı Hâce Muhammed Lutfî, Yay.:El-Hâc Seyfeddin Mazlumoğlu, y.y. t.y.

Muhammed Salih, Şeybânî-Nâme, Ed.Melioranskiy, St.Petersburg, 1908.

Muhibbî, Dîvân-ı Muhibbî, İst. 1308.

Müsellem, Dîvân-ı Müsellem, İst. 1326.

Müstakîm-zâde Süleyman Sâdeddin, Mecmua-i İlâhiyât, Süleymâniye Ktp. Es'ad Efendi Böl. Nu: 3397.

, Mir'âtü's-Safâ Fî-Nuhbeti Esmâi'l-Mustafâ, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. Y.Y.Böl. Nu: 347.

, Şerh-i Na't-ı Murassa, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. Nu: 2020.

- Müştâk, Dîvân-ı Müştâk, İst. 1264.
- Mütercim Âsım, Kâmus Tercümesi, C.II, İst. 1305.
- Nâbî, Yûsuf, Dîvan ve Hayriyye, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2441.
- , , Dîvân-ı Nâbî, İst. 1292.
- Nâsır-ı Husrev, Saâdet-Nâme, Ter.:Melika Ülker (Tarıkahyâ)
Anbarcıoğlu, İst. 1958.
- Na'tî Mustafa Bey, Edhem-Nâme, Süleymâniye Ktp.Rşd.Böl. Nu:
862/1.
- Neccâr-zâde Şeyh Rızâ, Dîvân-ı Rızâ, İst. 1262.
- Nef'î, Dîvân-ı Nef'î, Mevlânâ Müz. Ktp. Nu: 2411.
- Nesîmî, Seyyid, Nesîmî Dîvânı, İst. 1260.
- Neş'et Süleyman, Dîvân-ı Neş'et Süleyman, Mevlânâ Müz.Ktp.
Nu: 2400.
- , Dîvân-ı Neş'et Efendi, Bulak, 1252.
- Nigâr Hanım, Birinci Efsûs, İst. 1306.
- Niyâzî-i Mısrî, Dîvân-ı Niyâzî-i Mısrî, Mevlânâ Müz.Ktp.
Nu: 2468.
- , Dîvân-ı Niyâzî, Bulak, 1257.
- Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn, Ter.:Sabri Sevsevil, İst. 1955.
- , Leylâ ile Mecnûn, Çev.:Ali Nihad Tarlan, İst.1985.
- Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Ankara genel Ktp. Nu: 312.
- , Süleymâniye Ktp. Hamidiyye Böl.
Nu: 1210.
- , Süleymâniye Ktp. Hamidiyye Böl.
Nu: 1211.
- Oğuzbaşaran, Ali, "Kayserili Mühtedî ve Mevlevî Şâir, Ya-
man Dede", Erciyes, Y.4, S.42, Kayseri, 1981, s.5-9.
- Oğuzbaşaran, Bekir, "Seyrânî'de Hz.Peygamber Sevgisi", Er-
ciyes, Y.7, S.83, Kasım 1984, s.3-5.
- Onay, Ahmed Tal'at, Âşık Tokatlı Nûrî, Çankırı, 1933.

- Orhonlu, Cengiz, Osmanlı Tarihine Aid Belgeler, Telhisler (1597-1607), İst. 1970.
- Osman Kemâlî, Dîvân-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları, Toplayan: Baha Doğramacı, (İst.1946).
- Osman Nevres, Dîvân-ı Osman Nevres, İst. 1290.
- Ozak, Muzaffer, Şevâhidü'n-Nübüvve Tercümesi, İst.1958.
- Ömer Rüşenî, Dede, Dîvân-ı Ömer Rüşenî, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 1653.
- , , , Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 2446.
- Özcan, Nuri, On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Müsikî, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, Yayımlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İst. 1982.
- Özkan, Nevzat, "Edebiyatımızda Dînî Konular ve Hz.Muhammed Sevgisi", Erciyes, Y.8, S.91, Temmuz 1985, s.1-7.
- Özkoçer, Sezer, Seyyid Ahmed Mirzâ, Taaşşuk-Nâme, İ.Ü.Edb. Fak. T.D.E.B. B.T. İst.1968, Türkiyat Ktp.Nu:871.
- Öztuna, Yılmaz, Türk Müsikîsi Ansiklopedisi, C.II, İst.1974.
- Özulu, Yûnus Emre, "Yaman Dede (Yanan Dede)" Erciyes, Y.4, S.44, Kayseri, 1981, s.3-5.
- Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, 3.bsk. İst. 1983.
- Pertev Muhammed, Dîvan, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 2439.
- Rahmî, Nâme-i Dil, İst. 1289.
- Rahmî-i Harputî, Dîvan, İst. 1303.
- Recâizâde Mahmud Ekrem, Nağme-i Seher, İst. 1288.
- , Üçüncü Zemzeme, İst. 1301.
- 300 Redhouse, Sir James W., Turkish and English Lexicon, İst. 1978.
- Remzî, İlâveli Kitâbu Müntehebât-ı Lugat-ı Osmâniyye, (İst.), 1286.

- Riyâzî, Dîvân-ı Riyâzî, Koyunoğlu Müz. Nu: 14486.
- Rûhî-i Bağdâdî, Külliyyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî, İst. 1287.
- Rypka, Jan, History of Iranian Literature, Dordrecht, Holland, 1968.
- Sa'dî-i Şîrâzî, Şeyh, Gülistan, Ter.: Kilisli Rifat, İst. 1941.
- , , Bostan, Ter.: Kilisli Rifat, İst. 1942.
- Sakaoğlu, (Prof.) Dr. Saim, "XVI. Yüzyıla Kadar Saz Şiiri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, C. IV, İst. 1986, s. 369-370.
- , , "XVI. Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, C. IV, İst. 1986, s. 373-403.
- , , "XVII. Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri" maddesi, C. VI, İst. 1987, s. 77-117.
- , , "XVIII. Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, C. VII, İst. 1988, s. 321-371.
- , , Bayburtlu Zihni, İst. 1988.
- Salâhaddîn-i Uşşâkî, Dîvân-ı Salâhî, Süleymâniye Ktp. Es'ad Efendi Böl. Nu: 2650/1.
- Sâmî, Dîvân-ı Sâmî, Bulak, 1253.
- Sehavî Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, El-Kavlü'l-Bedî Fi's-Salât Ale'l-Habîbi's-Şâfi, Süleymâniye Ktp. Fatih Böl. Nu: 1118.
- Sehî Bey, Tezkîre-i Sehî, İst. 1325.
- Senâyî, Dîvân-ı Senâyî-i Gaznevî, Haz.: Müderris Razvî, Tahran, 1354.
- Senih-i Mevlevî, Dîvân-ı Senih-i Mevlevî, İst. 1275.
- Sevgi, (Yrd. Doç.) Dr. Ahmet, Latifî (Hayatı ve Eserleri), İnceleme-Metin, Gazi Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.) Ank. 1987.
- Seyyid Muhammed Nur, Mısrî Niyâzî Dîvânı Şerhi, Haz.: Mahmut Sadettin Bilginer, İst. 1976.

- Seyyid Nizamoglu, Hayatı-Eserleri-Dîvânı, Yay.: Adil Ali Atalay, Çev.: Mehmet Yaman, İst. 1976.
- Sezâyî-i Gülşenî, Dîvân-ı Sezâyî-i Gülşenî, Bulak, 1256.
- Sinan Paşa, Maarif-Nâme, Yay.: Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, İst. 1961.
- Sofuoğlu, Mehmet, Sahih-i Müslim ve Tercemesi, c. II, İst. 1968.
- Steingass, F., A Learners Arabic-English Dictionary, Beirut, 1978.
- Subhi Es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları, Ter.: M. Yaşar Kandemir, 4. bsk. Ank. 1986.
- Suner (Pekin), Nermin, Latîfî, Evsâf-ı İstanbul, İst. 1977.
- Surûrî, Dîvân-ı Surûrî, Bulak, 1255.
- Süleyman Şadî, Dîvân-ı Süleyman Şadî, İst. 1325.
- Sünbülzâde Vehbî, Dîvân-ı Vehbî, Bulak, 1253.
- Şemseddin Ebî Abdullah Muhammed b. Kayyumi'l-Cevziyye, Zâdü'l-Meâd Fî-Hüdâ Hayri'l-İbâd, C. I, y. y. 1369.
- Şemseddin Sâmî, Kâmus-ı Türki, İst. 1978.
- Şemseddin Sivâsî, Gülşen-Âbâd, Mevlânâ Müz. Ktp. Nu: 1670.
Mevlid-i Şems, İst. 1936.
- Şener, (Yrd. Doç. Dr.) Halil İbrahim, Mi'râciye ve Na't-ı Şerifler Mecmuasındaki Na'tların İşlenişi İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İzmir, 1980.
- , Türk Edebiyatında Manzum Esmâ-i Hüsnâlar, Dokuz Eylül Ü. S.B.E. Yayınlanmamış D.T., İzmir, 1985.
- , "Türk Dîvan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları", Dokuz Eylül Ü. İlâhiyât Fakültesi Dergisi, S. III, İzmir 1986, s. 147-160.
- Şeref Hanım, Dîvân-ı Şeref Hanım, (İst.)-1292.
- Şeybânî Han, Dîvân-ı Şeybânî, Topkapı Sarayı Müz. Ktp. Ahmed III Böl. Nu: 2436.

Şeyh Vafî, Cezebât, İst. 1302.

Şeyhî Dîvânı, Tarama Sözlüğü ve Nüsha Farkları, Türk Dil Kurumu, İst. 1942.

Şükrü, Mehmet, "Na't-i Şerif", Erciyes, Ramazan Özel Sayısı, Y.4, S.41, Kayseri 1981, s.7.

Tahirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lugati, İst. 1973.

Tansel, Fevziye Abdullah, Çocuklar İçin Dînî Şiirler, Ank. 1961.

, , Tanzimat Devri Edebiyatında Dînî Şiirler, Ank. 1962.

Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, Türk Millî Kültür Vakfı, Kültür Komitesi, İst. 1982.

Tarlan, Prof.Dr.Ali Nihad, Dîvan Edebiyatında Tevhidler, İst. 1936.

, , Alî Şîr Nevâyî, İst. 1942.

, , İran Edebiyatı, İst. 1944.

, , Nef'î'nin Farsça Dîvânı'nın Terçümesi, İst. 1944.

, , Hayâlî Bey Dîvânı, İst. 1945.

, , Yavuz Sultan Selim Dîvânı, İst. 1946.

, , "Na'tlar Arasında", Hilâl, C.III, S.26, Ank. 1962, s.4.

, , "Na'tlar Arasında", Hilâl, C.IV, S.43, Ank. 1963, s.3.

, . "Na'tlar Arasında", Hilâl, C.IV, S.44, Ank. 1964. s.3.

, , "Na'tlar Arasında", Hilâl, C.IV, S.45, Ank. 1964, s.1.

, , Necâtî Bey Dîvânı, İst. 1963.

, , Şeyhî Dîvânı'nı Tedkîk, İst. 1964.

, , Ahmed Paşa Dîvânı, İst. 1966.

- Tarlan, Prof.Dr.Ali Nihad, "Fuzûlî'ye Göre Hz.Peygamber",
Yeni Asya Gazetesi, 7 Mart 1975, s.6.
- , "Hazret-i Peygamber", Yeni Asya Gazetesi, 14 Mart 1975, s.6.
- , "İki Cihânın Mahsûlü Ona Bahâ Olamaz", Yeni Asya Gazetesi, 12 Mart 1976, s.2.
- , Fuzûlî Dîvânı Şerhi, C.III, Ank. 1985.
- Taşlıcalı Yahyâ, Şâh u Gedâ, İst. 1284.
- Timurtaş, Prof.Dr.Faruk Kadri, Süleyman Çelebi, Mevlid (Ve-
sâletü'n-Necât), İst. 1970.
- , Yûnus Emre, Dîvan, İst.1972.
- , Kasîde Der-Na't-i Hazret-i Nebevî, Tercüman Gazetesi, Ramazan İlâvesi, 17 A-
ğustos 1978, s.2-3.
- , Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i, İnceleme-Metin, İst. 1980.
- Tirmizî, İmam Ebû İsâ Muhammed, Şemâil-i Şerîfe, Ter. ve Şerh: Hüsâmüddin En-Nakşibendî, Sad.: Mehmet Sadık Aydın, C.I, İst. 1976.
- Tolasa, (Prof.)Dr.Harun, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyâsı, Ank. 1973.
- Toparlı, (Doç.)Dr.Recep, Şemseddin Sivâsî, Dîvan, Sivas, 1984.
- Tulum, (Prof.)Dr.Mertol, Sinan Paşa, Tazarru-Nâme, İst. 1971.
- Tuncalp, Enver, Çiçek Açan Seccade, Ank. 1972.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Na't" maddesi, C.VI, İst. 1986. s.529-530.
- Türkmen, Doç.Dr.Erkan, Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti, Ank. 1989.
- Uçar, (Doç.Dr.)Şahin, Şeydâ Dîvânı, Sivas, 1980.
- Uçman, (Yrd.Doç.Dr.)Abdullah, Muallim Naci, İst. 1974.
- , "XIV.Yüzyıl Tekke Şiiri" mad-
desi, Büyük Türk Klasikleri, C.II, İst.1986, s.18-23.

- Uçman, (Yrd.Doç.Dr.)Abdullah, "XV.Yüzyıl Tekke Şiiri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, C.III, İst.1986, s.11-55.
- , , "XVI.Yüzyıl Tekke Şiiri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, C.IV, İst. 1986, s. 297-340.
- , , "XVII.Yüzyıl Tekke Şiiri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, C.VI, İst.1987, s.11-74.
- , , "XVIII.Yüzyıl Tekke Şiiri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, C.VII, İst.1988, s.299-319.
- Uğur, Müctebâ-M.Cemal Sofuoğlu, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu, Ank. t.y.
- Unat, Faik Reşit, Hicrî Tarihleri Mîlâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu, 5.bsk. Ank. 1984.
- Üftâde, Dîvân-ı Hazret-i Üftâde, Yay.:Bursalı Mehmed Tahir, İst. 1328.
- Ulker, Muammer, Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı, Ank. 1987.
- Unver, (Doç.)Dr.İsmail, Ahmedî-İskender-Nâme, İnceleme-Tıpkıbasım, Ank. 1983.
- , , "Mesnevî" Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvan Şiiri), S.415-416-417, Ank. 1986, s. 430-563.
- Üzgör, (Yrd.Doç.)Dr.Tahir, Fehîm-i Kadîm Dîvânı, Marmara Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.) İst. 1985.
- , , Türkçe Dîvan Dîbâceleri, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), İst. 1988.
- Vahîd Mahtumî, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Vahîd Mahtumî, Millet Ktp. Manzum, Nu:491.
- Vecîhî Paşa, İsmail Sâdık Kemal b.Muhammed, Âsâr-ı Kemâl, İst. 1284.
- Velibeyoğlu, Veli Recâî, Zâkirzâde Abdullah Bîçâre Dîvânı, Mucur, 1963.

- Velibeyoğlu, Veli Recâî, (Örneklerle Basılı Bütün) Şiir Kitapları Antolojisi, C.II, İst. 1975.
- Wensimck, A.J., El-Mu'cemu'l-Müfehresu Li-Elfâzı'l-Hadîsi'l-Nebevî (Concordance et Indice de la Tradition Müslümane) C.I-VII, Leiden, 1936-1969.
- Yahyâ, Şeyhüleslâm, Dîvân-ı Yahyâ, İst. 1334.
- Yalvaçlı İbrahim, Kasîde-i Bürde Tahmisi, Millet Ktp.Man-
zum, Nu: 894.
- Yaman, Abdullah Azmi, Mi'râciyye, İst. 1948.
- Yardım, Ali, "Peygamber Efendimizin Şiir ve Şâirlere Karşı Tutumu", Kubbâaltı Akademisi Mecmuası, Y.12, S.4, Ekim 1983, s.13-19.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dînî Kur'ân Dili, C.I-X, 3.bsk. İst. 1982.
- Yazır, Mahmud Bedriddin, Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli, 2.bsk. Ank. 1981.
- Yedi yıldız, Doç.Dr.Bahaeddin, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", Vakıflar Dergisi, S. 14, Ank. 1982, s.
- Yeni, Sait, "Na't", Diriliş, S.6, Şubat 1975, s.79-80.
- Yeniterzi (Botsalı), Emine, Muhammediye Şerhindeki Kelimeler, Mazmunlar ve Kavramlar, S.Ü.Edb.Fak. T.D.E.B. B.T. Konya, 1981.
- , , Dîvan Şiirinde Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları, S.Ü. S.B.E. Doktora Öncesi Hazırlık Çalışması, Konya, 1982.
- Yöntem, Ali Cânib, "XVIII.Yüzyıl Şâirlerinden Vahîd Mahtumî'ye Dâir Bazı Mülâhazalar", IV. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler, Ank. 1952, s.445-450.
- Yüksel, (Doç.) Dr.Sedit, Mehmed, Işk-Nâme, İnceleme-Metin, Ank. 1965.

Yüzendağ, Ahmet, "Karacaoğlan'da Allah Sevgisi ve İslâmî Motifler", Millî Kültür, C.I, S.7, Temmuz 1977, s. 56-58.

Zâtî, Şeyh, Dîvân-ı Zâtî, İst. 1257.

Zekâyî, Şeyh Mustafa Halvetî, Dîvân-n Zekâyî, İst. 1288.

Zeki Mübârek, El-Medâihu'n-Nebeviyye Fi'l-Edebi'l-Arabî, Mısır, 1354.

Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-latifi'z-Zebidî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, C.I-III, Ter.: Ahmed Naîm, C.IV-XI, Ter.: Kâmil Miras, 7.bsk. 1982-1983.

Zîver Paşa, Âsâr-ı Zîver (Dîvan ve Münşeât), Bursa, 1313.

Ziyâ Paşa, Külliyyât-ı Ziyâ Paşa, İst. 1925.

Ziyâ Şükün, Farsça-Türkçe Lugat-Gencîne-i Güftâr, Ferheng-i Ziyâ, C.I-III, İst. 1984.

E K

Ak, Dr. Coşkun, Muhibbî Dîvânı, Ank. 1987.

Büyükdemirtaş, Nezahat, Ulvî Dîvânı (Tevhîd, Na't, Dîbâce, Kasâid) İ.Ü. Edb.Fak. T.D.E.B. B.T. İst. 1962-1963, Türkiyat Enstitüsü, Nu:598.

Tarlan, Prof.Dr. Ali, Zâtî Dîvânı, Gazeller Kısmı, C.II, İst. 1970.

420 Yaşar, Dr. Akdoğan, Ahmâdî Dîvânı ve Dil Husûsiyetleri, C.II, İ.Ü. Edb.Fak. T.D.E.B. (Yayımlanmamış D.T.), İst. 1979, Türkiyat Enstitüsü, Nu:2054.

i N D E K S

A

- Abazalar, 36.
 Abbas, 2,21,71,481,682.
 Abdullah bin Revâha, 13,17.
 Abdülahad Nûrî, 53,121.
 Abdurrahîm Karahisarî, 16,97.
 Abdurrahman Paşa (Abdî), 89,
 103,212,557,764,767.
 Abdülaziz Âsım, 113.
 Abdülbâkî, 89.
 Abdülhay, 54.
 Abdülkâdir Gulamî, 57.
 Abdü'l-Kerîm, 272.
 Abdü'l-Muttalîb, 241.
 Abese (Sûre-i), 217,218.
 Acemler, 454,686,698.
 Âdem Peygamber, 12,20,21,28,
 29,71,74,75,153,154,155,161,
 162,172,195,250,251,252,271,
 280,353,439,497,504,514,567,
 582,592,633,657,659,660,666,
 671,678,702,714,821,838,860,
 861.
 Aden, 401,409.
 Adn (Cennet), 81,167,188,620.
 Adnân,822.
 Afüvv, 271.
 Ahî Evren, 47.
 Âhir, 271,275,276.
 Ahmed S.A.V., 6,37,49,100,109,
 209,270,271,276,277,278,280,
 499,559,575,592,593,599,605,
 606,609,622,635,647,648,673,
 674,676,689,692,694,722.
 Ahmed I (Bahtî), 100.
 Ahmed III (Necîb), 108,121.
 Ahmed-i Dâî, Türkçe Dîvânı, 94,
 270.
 Ahmed-i Muhtâr, 44,277,652,
 698.
 Ahmed-i Mürsel, 277,686,731,
 795.
 Ahmed-i Yesevî, 26,27,47.
 Ahmediyyet, 278,279.
 Ahmedî, 81,93,94,166,178,
 198,202,206,213,224,226,
 238,239,256,277,369,405,
 440,451.
 Ahmed Es'ad Efendi, 57.
 Ahmed Fakîh, 91.
 Ahmed Hamdî, 113.
 Ahmed Mekkî, 16.
 Ahmed Mürşidî, 55.
 Ahmed Paşa, 65,88,95,96,209,
 218,381,400,427,441,454,
 474,507,515,547.
 Ahyed, 270.
 Âişe (Hz.), 212,247,435,447,
 Âkîb, 270,271.
 Akl-ı Kûl, 156, 245.
 Aksoy, Abdülhalim Kenan, 114.
 Akşemseddin, 50.
 Akşemseddin-zâde Hamdullah
 Hamdi, 84,96.
 Akyürek, Ahmet Remzi, 60,182,
 195,220,229,251,252,363,
 447,534,536,544.
 Alaybeyzâde Nâcî, 113.
 Âl-i Imrân (Sûre), 165.
 Âlî, 89,102.
 Alî (Halife), 2,3,14,17,27,
 30,51,82,202,242,243,268,
 271,281,390,476,477,589,
 595,553,554,650,616,638,
 647,667,688,694,720,840,

- Alî Safâyî Dede, 110.
 Alî Şîr Nevâyî, 22,30,32,280.
 Ali Zeyne'l-Âbidîn, 15.
 Altınordu, 27,28.
 Âmine, 353.
 Amr, 721.
 Anadolu, 19,26,35,36,39,47,91, 92,93,94,112,556.
 Arabistan, 204,397,422,478,488.
 Arabiyy-i Kureşî, 577.
 A'râf (Sûre), 160,161,162.
 Arap, 18,20,283,454,470,483, 686,698.
 Araplar, 18,197,240,253,464, 469.
 Ârif Ali, 36.
 Ârifî, 89.
 Armutlu, 39.
 Arpaeminî-Zâde Sâmî, 108.
 Arşî, 51.
 Artvinli Pervânî, 46.
 Âsaf, 839.
 Ashâb-ı Kehf, 181.
 Asya, Arif Nihat, 114.
 A'sâ, 8,17.
 Âşık Ali Rahmânî, 46.
 Âşık Derÿâmî, 46,528,529.
 Âşık Halil , 42.
 Âşık İzânî, 45.
 Âşık Ömer, 40,41,52,529,530.
 Âşık Paşa, 92.
 Âşık Şem'î, 43.
 Âşık Tokatlı Nûrî, 44.
 Âşık Yûnus, 50,121,123.
 Atabetü'l-Hakâyık, 26.
 Atâyî, 89,396,429,430,484,489.
 Âyete'l-Kürsî, 230.
 Ayntablı Aynî, 110,199,205,222, 352,459,507.
 Azbî, 55.
 Âzerî, 89,99,458.
 Azîm, 271.
 Azîm Hâce, 27.
 Azîz, 89,175,211,271,361,379, 399,401,420,412,750.
 Azîz Mahmûd Hüdâyî, 121,123, 176,179,180,198,204,251.
 Azmî-Zâde Mustafa Hâletî,101.
- B
- Babur, 16,32,33,577.
 Bağdat, 442.
 Bahrû'l-Hakâyık, 95.
 Bâis, 283.
 Bakara(Sûre), 158,201,380.
 Bâkî, 86,87,186.
 Balcıoğlu, A.Rahim, 115.
 Baraklit, 270.
 Barî, 836.
 Bathâ, 520,571,572.
 Bayat, 24.
 Bayburtlu Hicrânî, 46.
 Bayburtlu Zihnî, 23,42,43,89, 103,145,277,382,393,397,
 Bâyezid II (Adlî), 96,259, 435,501,640.
 Bedahşan, 399.
 Bedr, 163,164,165,200,462,477, 868.
 Beng ü Bâde, 98.
 Benî İsrâil, 209.
 Beşiktaşlı Gedâî, 29,30,44,187.
 Beşîr, 148,270,284,596,598,610, 674,698.
 Beylikçi İzzet Bey, 109.
 Beyatlı, Yahya Kemal, 114.
 Beyt-i Makdîs, 621, 703.
 Beyt-i Ma'mûr, 594.
 Beytül Harem, 863.

Beyzavî, 194.
 Bidbid, 270.
 Bilâl-i Habeşî, 631, 870.
 Bolayır, Ali Ekrem, 114.
 Bostan, 21.
 Bû Alî Sînâ, 629.
 Burak, 80, 448, 580, 587, 621, 759, 823, 827, 836.
 Bursalı Kaygulu, 55.
 Busîrî, 16, 32.
 Bûzâ, 270.
 Büceyr, 8.
 Bûrhan, 270, 284, 291.

C

Câbir (Hz.), 485.
 Ca'fer-i Sâdık, 647, 667.
 Cebbâr, 271, 272.
 Cebrâil AS, 10, 21, 29, 73, 80, 132, 164, 194, 201, 202, 204, 205, 226, 235, 253, 254, 256, 375, 379, 386, 392, 393, 397, 410, 448, 458, 471, 480, 587, 597, 598, 606, 619, 628, 646, 700, 703, 723, 735, 798, 855, 870, 875.
 Celîlî, 89, 98, 431, 432, 514.
 Cem Sultan, 388, 412, 422, 713.
 Cemâl Hoca, 46.
 Cem'î, 89, 102.
 Cemsîd ü Hürşîd, 94, 256.
 Cennetü'l-Me'vâ, 205, 206.
 Cevâd, 568.
 Cevher-i Zât, 156, 245, 272.
 Cevrî, 82, 84, 89, 102, 158, 240, 404, 413, 441, 442, 443, 445, 509, 737, 739.
 Ceyhun, 468, 719.

Cezmî, 67, 87, 89, 103, 283, 357, 373, 417, 438, 504, 506, 508, 513, 519.
 Cinânî, 89, 99, 358, 365, 385, 386, 413, 457.
 Cûdî, 103.
 Cûdî-zâde Mehmed Tevfik, 85, 114.
 Cüneyd, 595.

Ç

Çağatay, 27, 28, 31.
 Çalap, 586, 588, 589, 591, 611.
 Çekmegil, M. Said, 115.
 Çelebi-zâde Âsım, 108.
 Çeng-Nâme, 94.
 Çıldırılı Âşık Şenlik, 44, 45.
 Çırpanlı, 39.
 Çîn, 568.

D

Dadaloğlu, 42.
 Dağbel, 15, 16.
 Dağıstanlı Dehrî, 111.
 Dahûk, 270.
 Dakyanus, 181.
 Dânişî, 89, 103, 162, 222, 352, 378, 417, 537, 538, 546, 668.
 Dânişmend Gazî, 36.
 Dânyâl, 667.
 Dâvud, 74, 543, 544, 595, 666, 671, 693, 789, 870.
 Dede Efendi, 52, 53, 121, 122, 123, 124.
 Dede Korkut Hikâyeleri, 36.
 Dede Ömer Rûşenî, 50, 51, 121, 124, 231, 386, 397, 428.
 Delâil-i Hayrât Şerhi, 269.
 Dertli, 42.

Derviş Ahmed, 54.
 Derviş Ali, 27,53,121.
 Derviş Osman, 121.
 Dîvân-ı Gurratü'l-Kemâl, 22.
 Dîvân-ı Hikmet, 26,27.
 Dîvân-ı İlâhî, 109,174.
 Dîvân-ı Kebîr, 91,92.
 Dîvânü Lûgati't-Türk, 38,39.
 Dürretü'l-Esmâ, 268,274.

E

Ebraka'l-Azzâf, 8.
 Ebû Ali, 667.
 Ebû Bekr (Hz.), 3,11,21,166,
 260,482,551,589,608,647,688.
 Ebû Bekr-i Şibli, 243,390.
 Ebû Cehl, 479,559,631,637,
 Ebû Hanîfe, 2,71.
 Ebû Leheb, 559,865.
 Ebû Süfyân, 7,10.
 Ebû Tâlib, 488.
 Ebû'l-Beşer, 592.
 Ebû'l-Ervâh, 154.
 Ebû'l-Kâsım, 282,631,714,733.
 Ebû'l-Mü'minîn, 271.
 Ecîr, 270.
 Edib Ahmed Yüknêkî, 26.
 Ednâyî, 82.
 Edremitli Mürîd-zâde Aczî,111.
 Efe, Ahmet, 115.
 Eflâkî Dede, 49.
 Ehûnâh, 270.
 El-Âdiyât (Sûre), 220.
 El-Ahzâb (Sûre), 434.
 El-Enbiyâ (Sûre), 183.
 El-Enfâl (Sûre), 163.
 Eldeniz, Nâcî, 113.
 El-En'am, (Sûre), 159.
 El-Hamd (Sûre), 149.

El-İnsân (Sûre), 183,352.
 Emevîler, 15.
 Emîn, 182,184,270,610,611.
 Emin-i Vahy, 392.
 Emir Husrev-i Dihlevî, 22.
 Emîrî, 75.
 Enceşe, 13.
 Enderunlu Fâzıl Bey, 3,109,
 143.
 Enderunlu Vâsıf, 90,447,448.
 Enfî Hasan Ağa, 123.
 Enis Dede, 108.
 Hüseyin Şemsi Ergüneş (Şem-
 sî), 61,179,180,185,193,209,
 251,257,264,271,283,502,
 503,507,513,524,691,863.
 Er-Rahmân (Sûre), 210.
 Ermeni, 45.
 Erzurum, 38,60.
 Erzurumlu Emrah, 42,43.
 Erzurumlu İbrahim Hakkı, 56,
 89.
 Erzurumlu Ketencizâde Mehmed
 Rüşdü, 57, 59.
 Erzurumlu Mehmed Hâzık, 108.
 Erzurumlu Mustafa Darir, 93,
 244,270.
 Es'ad Ebû Kerib El-Himyerî,
 6.
 Esmâ-i Hüsnâ, 213,266,269,
 271,283.
 Esmâ-i Nebî, 266,268.
 Esrar Dede, 82,109,271,362,
 377,408,444,446,491,543.
 Esrâr-Nâme, 20.
 Eşrefoğlu Rûmî, 50,121,623.
 Eş-Şerîfû'r-Radıy, 16.
 Evhaduddîn-i Kirmânî, 47.
 Evvel, 271,275,512.

Eymen, 451.

Eyyub AS. 540,667.

F

Fahrî, 88,101,113.

Fâiz-i Sulhî, 89,104.

Faraklit, 209.

Fars, 20.

Farslar, 18.

Fârûk (Hz.Ömer), 615,627,638,

647,698,720,871,876.

Fasîh Ahmed Dede, 83.

Fâtıma (Hz.), 15,682,736.

Fâtiha (Sûre), 82,119,149,151,

176,214,230,242,377,378,390.

Fatîn Efendi, 111.

Fazlî, 99,412,485,488,490,519.

Fehîm-i Kadîm, 54,82,87,89,102,

108,109,275,373,374,386,387,

457,458,477,741,744.

Felek-nâme, 92.

Ferezdak, 15,16.

Ferhâd, 757.

Ferîdüddîn Attâr, 20,92.

Fetih (Sûre), 177,189,361,362.

Fetih-nâme-i Sultan Mehmed,96,

378.

Fettâh, 271.

Fevrî, 89,99,195,276,458,475,

482,486,487,505,511,525,674,

685.

Feyzî, 89,104.

Fitnat Hanım, 108.

Fir'avn, 705.

Firdevsî, 89.

Freitag, 9.

Furât, 468,719,721.

Furkân, 45,362,378,472,602,

619,654,656,725.

Fuzûlî, 34,54,66,84,85,86,89,

97,98,110,134,155,244,246,

252,281,375,383,384,385,386,

388,394,395,403,404,431,444,

450,456,458,468,470,471,472,

478,479,496,497,510,512,514,

515,518,522,523,549,551,653,

654,655,660.

G

Garibî, 55,352,410.

Garîb-nâme, 92.

Gazanfer, 638,

Gâzî, 33.

Gelibolulu Na'ti, 4.

Genceli Nizâmî, 19.

Gevherî, 40,41,52,529.

Gökoğlu, Arif Hikmet, 115.

Gülistan, 21,132.

Gülşehrî, 92,484.

Gülşenî, 44.

Gül ü Bülbül, 98,150.

Gürcüler, 36.

Güvâhî, 97,506.

H

Hâce Hâmid, 27.

Hacı Bayram Velî, 50.

Hacı Bektaş Velî, 47,95.

Hacı Hasan Câmîi, 134.

Hacıtahiroğlu, Abdullah Öz-
temiz, 87,108,115.

Hâdî, 195,270,271,610,764.

Hâfız, 121.

Hâfız-ı Harezmi, 30.

Hâfız Mehmed Hilmi, 57,111.

Hâfız Muhammed Sebâteddin,57,

Hâfızpost, 123.

Hâfız Sa'dî, 57.

- Hâfız Ulvî, 57.
 Hâkânî, 89,99,105,363.
 Hakîm Senayî, 19.
 Hâletî, 89,276,414,415,417,
 475,486,517.
 Hâletî-i Gülşenî, 51,189.
 Halıcı, Feyzi, 115.
 Halîl (İbrahim Peygamber), 74,
 242,271,584,594,610,667,671,
 678,687,693,701,734,788.
 Halime, 226,488.
 Hâlis, 27.
 Hâmid, 271,279.
 Hamyâtâ, 270.
 Hamza (Hz.),2,21,71,682.
 Hanbatâ, 270.
 Hanyalı Şefik Efendi, 111.
 Harâbât, 104,112.
 Harezmi, 27.
 Harun, 243.
 Hasan (Hz.),2,27,71,616,627,
 638,647,667,698,736.
 Hasan Efendi-zâde Ahî, 122.
 Hasannebioğlu, Cumali İnaldi,
 115.
 Hasîb, 268,274.
 Hasan Kenzî, 54,121.
 Hassân Bin Sâbit, 10,11,13,17,
 32,101,856.
 Hâşimî, 89,101,178,215,216,
 217,228,355,379,445,468,485,
 552,589,631,669,721.
 Hatâyî, 51.
 Hâthât, 270.
 Hatib Zâkirî Hasan Efendi,121.
 Hatiboğlu, 95.
 Hatîce (Hz.), 63,434.
 Havvâ,12,156,195,666,860,821.
 Hayâlî, 84,98.
 Hayber, 189,568,589,725,827,
 840,866,868.
 Haydar (Hz.Ali), 608,615,
 627,638,725.
 Haydar Filbe, 28.
 Haylî, 89,101,258,424,425,
 465,467,474,523,552,553,
 554,723,728.
 Hayretî, 85,89,355,650.
 Hayriyye, 104.
 Hendek Savaşı, 484.
 Hersekli Ârif Hikmet Bey,
 82,84,111,263.
 Hevâzin, 240.
 Hıtâ, 681.
 Hızr (AS), 74,403,404,441,
 542,543,661,665,666,667,
 697,843,870.
 Hicâbî, 44.
 Hicâz, 119.
 Hicr (Sûre), 172,173,175,
 176,177.
 Hilye-i Hâkânî, 395.
 Hilyetü'l-Envâr, 85,90,107.
 Himmetzâde Abdullah Efendi,
 54,121.
 Hind, 631.
 Hindistan, 21,32.
 Hoca Dehhânî, 91.
 Hoca Mes'ud b.Ahmed, 93.
 Horasan, 22,28.
 Hûd (Sûre),5,168,169,170.
 Hudeybiye, 188,478.
 Hulâsatü'l-Hakâyık, 60.
 Huneyn, 241,462.
 Hürşid-Nâme, 93,183.

Hüdâyî, 53,89,101,170,180,181,
422,427,428,476,707.
Hüseyin (Hz.), 2,15,27,51,71,
647,667,698,736.
Hüseyin Baykara, 22,30.
Hüsnî, 44.
Hüsn ü Aşk, 110,453.
Hüsrev ü Şîrî, 20,28,88,95,
165,207,248,451,452.

I

Irak-ı Arab, 34.
İsfahân, 679.
Işk-Nâme, 94,442.
İtrî, 91,104,121,122.
İydî, 89,103.

İ

İblîs, 584,872.
İbn Abbâs, 11,170,204,481.
İbn Hacceti'l-Hamevî, 17.
İbni Abd-i Muttalib, 241.
İbni Azer, 838.
İbni Edhem, 822.
İbni Nebate El-Mısrî, 17.
İbrâhîm (Peygamber), 71,17,172,
242,253,271,498,508,537,702,
834,860,872.
İbrâhîm (Sûre), 171.
İbrahim Fâik, 114.
İdrîs (Peygamber), 71,74,181,
182,856,859.
İrdîs-i Bitlisî, 99.
İffet Bursevî, 84,111,353,382,
398,405,428,490,843.
İhlâs (Sûre),149,230,377.
İlyâs (AS),74,542,543,667,828.
İmâm Ahmed, 2,71.

İmâm Bâkır, 667.
İmâm Buhârî, 2,71.
İmâm Mâlik, 2,71.
İmâm Müslim, 2,71.
İmâm Gazzâlî, 271.
İmâm Şâfiî, 2,71.
İmriu'l-Kays, 5.
İnal, İbnü'l-Emîn Mahmud Ke-
mal, 114.
İnan, Mehmet Âkif, 115.
İncil, 21,45,149,180,209,270,
378.
İnşirâh (Sûre), 224,226.
İran, 18,19,21,22,23,51,357,
466,467.
İrfan Paşa, 111,113.
İsâ (Peygamber),45,67,71,74,
180,209,276,374,400,403,
445,464,472,498,504,547,
548,549,594,596,599,607,
645,671,679,735,800.
İsâ Mahvî, 55,121.
İskender, 386,387,412,667.
İskender-Nâme, 94,198,235,
256.
İsmâil (Peygamber), 74,171,
172,182,537,667,678,838,
860.
İsmail Belîğ, (Bursalı) 86,
106.
İsmâil Hakkı Bursevî, 56,121.
İsmâil Sâdık Kemal Paşa, 111.
İsmetî, 67,89,102,482,483,
519.
İsrâ (Sûre), 177,178,179,198,
201.
İstanbul, 41,129,253.
İzzet Molla, 102,841.

K

- Ka'b Bin Mâlik, 13.
 Ka'b Bin Züheyr, 8,16,17,66, 97.
 Ka'be, 5,70,172,178,233,260, 355,357,363,380,392,441, 445,456,459,460,468,571, 585,635,638,667,687,717, 718,838,857.
 Ka'be-Nâme, 63.
 Ka'bu'l-Ahbâr, 272.
 Kâf, 505,866.
 Kâf (Sûre), 173.
 Kafzâde Fâizî, 89,100,474, 491,514.
 Kalem, 244,281,282.
 Kalem (Sûre),367,634.
 Kam, Ömer Ferid,113.
 Kamer (Sûre), 473.
 Kâmî, 108.
 Kâmî-i Âmidî, 111.
 Kâmrân Mirzâ, 33.
 Kanber, 589.
 Kandehâr, 397,712.
 Kânî, 27,108,451.
 Kânûnî Sultan Süleyman(Muhib-
 bî), 85,98,185,459,673.
 Karacaoğlan, 39.
 Kara Çelebizâde Şeyhülislâm
 Azîz, 102,369,374,418.
 Kara Dâvud İzmitî,269.
 Karahanlılar, 24.
 Karakoç,Sezâî, 115.
 Karamanlı Nizâmî, 82,88,95, 96,151,152,187,192,208, 209,236,359,402,432,439, 458,522,539.
 Karlofça Antlaşması, 55.
 Kârun, 757.
 Kaside-i Bürde, 9,16,97.
 Kaşgar, 24,26,33.
 Kaygusuz Abdal,50.
 Kays, 383.
 Kâzım Baba,59,
 Keçeoğlu,Abdülkadir, 61.
 Kehf (Sûre), 180.
 Kelâmullâh, 5,389.
 Kelîm(Mûsâ AS), 74,271,480, 587,594,645,693.
 Kemahlı Şeyh İbrahim Hakkı, 57.
 Kemâl-i İsfahânî, 730.
 Kemâl paşazâde, 16,86,87,97, 185,222,351,533,534.
 Kemâl-i Ümmî, 50,212,239, 629.
 Ken'ân, 667,702.
 Kerbelâ, 835,840.
 Ketencizâde Mehmed Rüşdü,856.
 Kethudâzâde Ârif, 111.
 Kevser, 65,205,229,389,399, 404,435,504.
 Kevser (Sûre), 211,229,230, 405,459.
 Kınalızâde Hasan Çelebi,69.
 Kısakürek,Necip Fazıl,115.
 Kitmîr, 862.
 Kıvâmî, 96,184,378,445,519.
 Kısra, 21,357,466,643,723, 874.
 Kitâbu Şeyh Vefâ, 75.
 Konya, 134b
 Konyalı Bezcizâde Mehmed,52.
 Köprülü,Fuad, 34,119.
 Kuddûsî, 57,58,271,506,529, 845.
 Kudüs, 471,664,872.

Kuloğlu, 40,52.
 Kul Çulha, 39.
 Kul Himmet, 51.
 Kul Süleyman, 27.
 Kul Şerîfî, 27.
 Kur'ân-ı Kerîm, 5,20,32,43,
 44,63,64,65,70,93,101,119,
 129,148,149,151,152,153,
 158,159,162,168,169,170,
 176,182,186,187,190,191,
 192,193,196,198,209,210,
 212,215,216,217,220,221,
 222,223,225,229,230,233,
 234,242,250,253,257,258,
 259,260,268,269,270,274,
 284,351,353,360,361,362,
 363,371,376,377,379,380,
 387,388,389,390,391,393,
 394,400,401,402,404,405,
 406,407,430,434,435,443,
 444,452,461,462,463,464,
 465,468,469,470,471,472,
 477,486,493,494,501,505,
 508,575,576,591,607,610,
 611,620,625,639,654,701,
 724,735.

L

La'lî, 55.
 Lâmiî, 83,97.
 Lât, 357,605,720,721.
 Latîfî, 99.
 Lebîb, 109.
 Lebîd, 5.
 Levh-i Mahfûz, 156,190,210,
 245,281,282,405,406,412,
 687,
 Leylâ Hanım, 111,510,861.
 Leylâ ve Mecnûn, 20,58.
 Livâ-i Hamd, 179,219,407,

501,502.
 Lokmân, 272,545,667.
 Lut, 29,462.
 Lutfî, 29,568,860.

M

Maarif-Nâme, 70.
 Mahmûd, 73,109,180,272,279,
 499,564,567,575,605,610,
 665,669,673,707,733,819.
 Mahmûd Celâleddin Paşa,113.
 Mahzenü'l-Esrâr,28,411.
 Makâlât, 95.
 Makâm-ı Mahmûd, 29,179,180,
 219,220,260,407,501,502.
 Makbûle Leman, 113.
 Mâlik, 648.
 Mansûr, 595.
 Mantıku't-Tayr, 20,92,484.
 Ma'rifet-Nâme, 56.
 Marmara Müftüsü Hulûlî,16.
 Ma'rûf, 595.
 Mâverâünnehz,28.
 Mâzmâz, 270.
 Mecnûn,861.
 Medîne, 7,103,133,163,166,
 458,683,880.
 Megâribü'z-Zamân, 77,95.
 Mehdî, 610,668.
 Mehmed V, 60,
 Mehmed, 94,182,184,439,442,
 516,549.
 Mehmed Abdülbâkî,113.
 Mehmed Âkif, 114.
 Mehmed Emin Bellig, 108.
 Mehmed Fevzî,86,113.
 Mehmet Şükrü, 115.
 Mehmed Tevfik, 86,88,101,113.
 Mehmed Üsküdârî, 51.
 Mehmed Zaîfî,121.

- Mekke, 7,8,11,87,166,171,172,
189,207,380,683,838,880.
- Mekkeliler, 159,473.
- Menât, 605,720.
- Mennân, 576,617.
- Merve, 459,662,667,719.
- Meryem, 721,739,821.
- Meryem (Sûre),181,182,184.
- Mescid-i Aksâ, 177,251,370,
371,459,471,823.
- Mescid-i Harem, 177,470.
- Mescid-i Nebî, 193.
- Mesîh (Hz. İsa),209,403,564,
592,632,645,655,667,687,
693,750,754,839,840,860.
- Mesnevî, 91,161,666.
- Mes'ûd Bin Ahmed, 174,254,
354,590.
- Meşreb, 27.
- Mevlânâ,3,19,20,47,91,92,
112,119,120,121,161,223,
236,452.
- Mevlid, 94,95,105,609.
- Mezâkî,86,103.
- Mısır, 94,129,358,442,701.
- Mısır Memlûkleri, 27.
- Midmid, 270.
- Mihyare'd-Deylemî, 16.
- Mikâil,619,833.
- Moğol,47.
- Molla Câmî, 22,23,42,43,107.
- Muallim Nâci, 113.
- Mucurlu Kâmil Bozdağ, 61.
- Muhâkemetü'l-Lugateyn, 31.
- Muhammed SAV, 28,29,36-38,
40,41,59,69,71,91,95,109,
123,130,131,133,134,135,
152,155,158,159,162,165,
168,171-175,177,184,186,
188,189,191,193,200,203,
208,209,214,215,218,223,
225,248,249-253,259,264,
279-272,276,278,279,283,
353,355,376,377,381,382,
389,391-393,434,452,472,
504,509,510,559,560-563,
567,572,575,579,586,591,
592,594,595,596,604,606,
609-611,613,616,617,623,
624,628,632,634,642,643,
665,669,670,673,676,683,
686,689,692,714,721,733.
- Muhammediye, 77,78,95.
- Muhammed Lutfî(Erzurumlu Efe
60,154,156,182,192,196,
220,221,224,225,404,512,
538,546.
- Muhammed Sâlih, 32.
- Muhtâr,270,610,622.
- Muhyî,52,279,280.
- Muhyiddin-i Arabî, 47.
- Munhaminnâ, 270.
- Murâd I,94.
- Murâd III(Murâdî),99,279.
- Murtazâ, 243,271,372,687,610,
616.
- Mûsâ (Peygamber), 71,160,206,
243,271,451,466,472,478,
480,498,540,541,596,607,
667,668,671,678,687,705,
735,754,807,833,860.
- Mushaf, 570,572,642,697,729.
- Mustafa,19,40,42,45,59,73,
132,270,277,280,367,372,
382,441,449,560,561,562,
566,579,583,590,593,599,
601,606,609-611,613,624,
639,650,662,665,669,673,

677,680,696,714,719,733.
 Mustafa II (Meftûnî), 90,103,
 121,122,253,768.
 Mustafa Çâlâkzâde, 121.
 Mutahhar, 569,605.
 Mûte Harbi, 13.
 Muttalib-i Hâşimî, 696.
 Mübeşşir, 184,271.
 Müctebâ, 270,271,610,680.
 Müddessir, 148,270,859.
 Müheymin, 271,635.
 Mülk (Sûre), 210.
 Münâcât-ı Muhammed, 49.
 Münîr, 270.
 Müsellem, 109.
 Müştâk, 57,58,84,164,165,
 172,247,262,277,278,540,
 842.
 Müzzemmil, 270,859.

N

Nâbî, 46,59,66,81,89,103,104
 105,133,225,245,257,258,
 276,389,415,416,430,460,
 465,492,517,525,529,780,
 781,782.
 Nâdirî, 83,89,102,188,200,
 201,375,492,508,522,532,
 533,536,700,701,702,705.
 Nâilî-i Kadîm, 83,89,102,
 143,436,439,759.
 Nakşî, 53,121.
 Na'lî, 51.
 Nâsır-ı Husrev, 18,19.
 Nasûhî, 55,121,122.
 Na'tî, 108,283.
 Na'tî Mehmed, 4.
 Na'tî Mustafa, 4,
 Nâziât (Sûre), 211,216.

Nazmî, 121.
 Nazîm, 62,83,84,85,87,102,105,
 106,122,144,190,195,196,203,
 261,264,355,359,366,373,379,
 380,392,401,406,428,507,509,
 543,550,551,793,796,797,801.
 Nazmü'l-Cevâhir, 31.
 Nebiyyü'r-Rahme, 270,271.
 Nebiyyü't-Tevbe, 270,271.
 Necâtî, 65,83,96,198,200,242,
 256,266,438,465,466,496,639.
 Neccârzâde Rızâ, 62,86,105,
 107,160,161,227,358,380,409,
 436,668.
 Necm, 79,178,191,192,194,196,
 198,199,201,221,223,260,366.
 Nedîm, 87,105,108,802,803.
 Nef'î, 66,82,86,88,89,101,102,
 112,113,732.
 Nemrûd, 508,594.
 Nerîmân, 20.
 Nesîmî, 34,54,149,183,190,191,
 205,210,214,215,221,230,250,
 352,361,377,378,388,429,605.
 Neşâtî, 83,87,89,102,103,453,
 523,761,763.
 Neş'et Süleyman, 23,109,835.
 Nev'î, 89,99,154,155,242,397,
 419,518,553.
 Nev'îzâde Atâyî, 83,102,190,
 191,198,199,261,377,391,411,
 431,489,492,515.
 Nezîr, 184,213,270,271,284,370,
 404,598,610,674,698.
 Nigâr Binti Osman, 113.
 Nîl, 701.
 Niyâzî-i Mısrî, 54,121,236,237,
 249,257,400,516,746.
 Nizâmî, 19,20,28,628.

Nîznâm Yûsuf Çelebi, 53,121.

Nöldeke, 9.

Nûh (Peygamber), 12,71,74,462; Pehlî, 18.

498,566,594,666,678,687,693, Pertev Muhammed, 109.

734,833,838,859.

Nu'man Mâhir Bey, 111.

Nûn Ve'l-Kalem (Sûre), 211,218,
219,359,360,389.

Nûr, 40,73,182,245,246,270,
271,378,388,401.

Nûr-ı Muhammedî, 156,176,182,
218,219,245,246,249,250,
257,265,372,374,388,417,
430,438,440,447,448,513,

O

Oğuz, 33.

Oğuz Türkleri, 36.

Osman (Halîfe), 553,589,608,
615,627,647,688,694,698,
720,783.

Osmanlı, 33,34,41,52,55,104,
119,189.

Osman Kemâlî, 60,171,198,218,
219,231,249,372,406,412,
502.

Osman Nevres, 111,491.

Ozan, 39.

Ö

Öksüz Dede, 39.

Ömer (Halîfe), 18,21,260,552,
553,589,595,608,647,688,
694,725.

Ömer Hayyam, 20.

Özbek, 31,33.

Özsever, Hüseyin Sîret, 113.

P

Pehlî, 18.

Pend-Nâme, 21,97.

Pertev Muhammed, 109.

R

Rab, 24,160,161,162,170,179,
196,206,234,242,263,264,

455,465,469,471,501.

Rahîm, 187,213,271.

Rahmân, 183,187,251,263,284,
444,448,576,591.

Raûf, 212,213,271,598.

Ravza-i Mutahhara, 70,458.

Recâizâde Mahmûd Ekrem, 113.

Refref, 661,703,823.

Réne Basset, 9.

Revânî, 89,97,157,351,360,
407,

Rıdvân, 648,723,856.

Rızâyî, 66,89,101,102,173,
193,241,242,253,276,354,
356,422,455,460,467,481,
482,491,713,714.

Rifâî, 99,

Riyâzî, 89,102,165,450,541.

Rûhî-i Bağdâdî, 84,99,281,
358,520,698.

Rûhu'l-Emîn, 5,73,204,254,
397,606,646,693,701,702.

Rûhu'l-Kuds, 270,271,606.

Rüstem, 729.

S

Saadet-Nâme, 19.

Sâbit, 83,89,104,784,788.

Sabûrî, 371.

- Sa'dî, 21.
 Sadreddin-i Konevî, 47.
 Sadrî, 81.
 Safâ, 662,667,719.
 Safâ, İsmâil, 113,459.
 Sağman, Ali Rıza, 114.
 Salâhî-i Uşşâkî, 62,105,107,
 121,825.
 Sâlih (Peygamber), 462.
 Sâlih Baba, 57,156,231,245,
 382,448.
 Sâhib-Livâ, 219,502.
 Sâlih Fâik, 113.
 Sahîh-i Buhârî, 247.
 Sahîh-i Müslim, 202.
 Sâhibü'l-Hâtem, 270.
 Sâhibü'l-Kadîb, 270.
 Sâhibü'n-Na'leyn, 270.
 Samed, 70,231.
 Sâmî Ebubekir Paşa, 109.
 Sâmih Rif'at, 114.
 Sâve, 643.
 Seb'a'l-Mesânî, 82,149,377,378,
 666,707,721,729.
 Seb'a-i Seyyâre, 86.
 Sefercioglu, Nejat, 115.
 Safiyyullah, 271.
 Sehî Bey, 97.
 Selâmî, 42.
 Selim II (İlhâmî), 100,109.
 Selmân-ı Fârisî, 482.
 Senih-i Mevlevî, 57,111,271,
 386.
 Seyrânî, 42,43,851.
 Seyyid Ahmed Leâlî, 16.
 Seyyid Ahmed Mirzâ, 29.
 Seyyid Nigârî, 84.
 Seyyid Seyfullah Nizâmoglu,
 51,121.
 Sezâyî-i Gülşenî, 56,277,
 278,810.
 Sidre-i Müntehâ, 21,202,204,
 205,206,253,254,361,429,
 471,720,727.
 Sırât, 726.
 Sinan Paşa, 70,71,75,869.
 Sipahi, Emin Ali, 114.
 Sirâc, 182,270,598,610.
 Sodom, 462.
 Su Kasîdesi, 97,110,134,383,
 385,458,468.
 Subaşî, Muhsin İlyas, 115.
 Subhî, 89,103.
 Sun'ullah Gaybî, 54.
 Surûrî, 82,109.
 Sübhân, 576,594.
 Sühâ, 514.
 Süreyyâ, 191.
 Süleyman (Peygamber), 74,452,
 544,545,610,624,666,671,
 683,693,703,737,789,860,
 869.
 Süleyman Çelebi, 94,105.
 Süleyman Cezûlî, 269.
 Süleyman Nahîfî, 62,85,90,
 105,106,107,121,123,812,
 818.
 Sünbülzâde Vehbî, 83,109,169,
 177,213,236,237,357,366,
 406,421,427,436,488,511,
 512.
 Ş
 Şâfi', 270.
 Şâh İsmâil-i Safevî, 51.
 Şâh u Gedâ, 421.
 Şâhid, 184,271,598.
 Şam, 488.

- Şefî', 40,270,274,502,598,
677,680,685.
- Şefî'ü'l-Müznibîn, 29,83,122,
169,219,502,568,576,600,
605,660,705,720,857.
- Şehîd, 271.
- Şehrî, 89,102,248,256,282,
490,535,751.
- Şeref Hanım, 67,111,259,388,
419,444,447,456,457,494,
524,531,545,850.
- Şemâil-i Şerîfe, 364,365,371,
408,410,426.
- Şemseddin Sivâsî, 15,52,121,
174,429.
- Şeybânî, 31,32,575.
- Şeyh Ali Fakrî, 59.
- Şeyh Esâsî, 16.
- Şeyh Hasan Vuslat, 54.
- Şeyh Gâlib, 58,64,65,82,87,
102,105,109,110,174,200,
246,258,259,261,278,279,
411,453,499,500,522,548,
809,829,831.
- Şeyh İbni'l-Vefâ, 71.
- Şeyh Nazmî, 89.
- Şeyh Muhyiddin, 50.
- Şeyh Sa'dî, 132.
- Şeyh Tayfûr, 595.
- Şeyh Vâsfî, 57.
- Şeyh Zâtî, 55.
- Şeyhî, 81,88,95,96,151,165,
175,192,202,203,207,208,
224,248,257,432,440,445,
446,451,452,490,508,511,
518,534,543,554,616.
- Şeyhoğlu Mustafa, 93,183,184,
250,284.
- Şeyhülislâm Es'ad Efendi,59,
108.
- Şeyhülislâm Karaçelebizâde
Azîz, 400,401,418,428,437.
- Şeyhülislâm Yahyâ, 82,83,102,
351,393.
- Şeyyad Hamza, 93,159,168,185,
186,187,208,367,445,446,498,
531,535,542,585.
- Şia, 16.
- Şiblî, 595.
- Şîrî, 89,99,159,160,214,222,
227,252,352,364,367,370,425.
- Şirin, Mustafa Rûhî, 115.

T

- Ta'aşşuk-Nâme, 29.
- Tâbtâb, 270.
- Tâcizâde Cafer çelebi, 82,96,
163,194,254,260,419,429,438,
439,441,449,470,476,480,481,
483,491,495,515,516,523,524,
531,532,539.
- Tâ-Hâ, 21,148,183,210,224,226,
270,352,379,489,505,582,598,
601,605,610,770.
- Tâhir, 89,103.
- Tâif, 866.
- Tanrıkörür, Cinuçen, 120.
- Târık (Sûre), 219.
- Tarlan, Ali Nihad, 31.
- Taşlıcalı Yahyâ Bey,99,152,199,
278,279,360,401,421,422,428,
476,480,489,500.
- Tazarrû-Nâme, 71,75,
- Tebârek (Sûre), 210,221.
- Tenzîl, 607.
- Tevbe (Sûre), 166,167.

- Tevrât, 21,45,149,209,270,378, 487,607.
- Tıflî, 89,102.
- Tınıbek, 28.
- Tırnovalı Şeyh Ahmed Râşid,111,
- Timurtaş,Faruk Kadri,114.
- Tokâdîzâde Şekîb,114.
- Tosunzâde Abdullah, 121.
- Trabzonlu Muallim Cûdî, 114.
- Tûbâ, 428,642,677.
- Tuncalp, Enver, 114.
- Tûr, 122,160,190,472,594,671.
- U
- Ubeydullah Han (Ubeydî),27,31, 32,576.
- Uçar, Şahin, 115.
- Uhud, 868.
- Ulukut,Abdî İsmet, 113.
- Ulvî, 79.
- Urfa, 104.
- Urvetü'l-vüskâ, 270.
- Ü
- Üftâde, 51.
- Ülker, 191.
- Ümmî, 73,281,476.
- Ümmî Mektûm, 217,218.
- Ümmü Hani, 731.
- Ümmü Mâbed, 11.
- Ümmü'l-Kitâb, 149,377,696.
- Ümmü'l-Kurâ, 733.
- Ümmü'l-Kur'ân, 149,176,377.
- V
- Vahîd Mahtumî, 87,102,108.
- Vahyî, 121.
- Vâsıf-ı Enderûnî, 110.
- Vecihî, 89,102.
- Vechî, 89,153,154,167,172, 243,244,416,450.
- Ve'd-Duhâ (Sûre), 19,40,174, 221,222,223,224,226,233,354,
- Vehbî, 89.
- Ve'l-Âdiyât(Sûre), 228,333, 379,395.
- Ve'l-Leyl (Sûre), 40,211,221, 222,223,233,360,373,379, 388,390,410.
- Ve'l-Mürselât (Sûre), 215.
- Ve's-Şems (Sûre),210,220,221, 228,233,355,378,388,390, 395,570.
- Ve't-Tîn (Sûre), 227.
- Vücûdî, 89.
- Y
- Yahyâ (Peygamber), 546,547.
- Ya'kûb (Peygamber), 447,538, 596.
- Yaltkaya,Şerefeddin, 114.
- Yaman, Abdullah Azmî, 114.
- Yaman Dede, 61,134.
- Yâ-Sîn, 79,148,192,226,270, 271,379,598,601,605,610, 657.
- Yâ-Sîn (Sûre), 21,45,210, 224,390.
- Yavuz Sultan Selim, 86,99.
- Yazıcıoğlu Mehmed, 77,78,622,
- Yazır, Hamdi, 194.
- Yemen, 9.
- Yenişehirli Avnî Bey,111.
- Yenişehirli Belîğ, 384,391, 392.
- Yesevî, 26,27.
- Yesrib, 647,715,733.

- Yunan, 598, 599.
 Yûnus (Peygamber), 74, 545, 546,
 667, 687, 856.
 Yûnus Emre, 26, 47, 49, 50, 51, 54,
 56, 92, 112, 449, 579.
 Yûsuf (Peygamber), 53, 74, 241, 358,
 372, 435, 447, 474, 538, 539, 584,
 586, 596, 603, 625, 640, 642, 667,
 671, 697, 712, 715, 721, 834, 839,
 856, 874, 880.
 Yûsuf Has Hâcib, 24.
 Yûsuf u Züleyhâ, 87, 97, 372.

Z

- Zahmî, 89.
 Zâkirzâde Abdullah Bîçâre, 54.
 Zâtî, 84, 89, 97, 169, 186, 351, 372,
 377, 402, 413, 427, 435, 442, 454,
 474, 479, 498, 508, 511, 520, 522,
 524, 525, 539, 664.
 Zebûr, 45, 149, 270, 378.
 Zekâyî, 55, 189, 211, 231, 261, 360,
 362, 367, 442.
 Zekerîyyâ (Peygamber), 363, 546,
 547.
 Zeyne'l-Âbidin, 667.
 Zi'n-Nûreyn, 595, 638, 667.
 Ziver Paşa, 70, 82, 111,
 Ziyâ Paşa, 104, 112, 274, 437, 546,
 547, 852.
 Zuhâl, 642.
 Züheyr Bin Ebî Selmâ, 8.
 Züleyhâ, 839.
 Zümer (Sûre), 167.